יצחק דור

תולדות יהודי קוקאז בארץ ישראל

יצחק דוד

תולדות יהודי קווקאז בארץ ישראל

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

קווקאסיני

הקדמת המחבר

כבר כמעט עשר שנים, מוצא אני את עצמי עסוק בתחום חקר תולדות עדות יהודיות בקווקאז, לארצותיה ומחוזותיה השונים. לא הינחתי שהעבודה תתמשך ותשתרע על פני שנים. מובן מאליו, שבנקודה מסויימת ניתן היה לסיים את המחקר ולמסור לדפוס. ברם הנסיון המצטבר הראה והוכיח בעליל שקשה לסיים את הספר בצורה זו או אחרת, מה עוד שיש להמשיך ולהשקיע את מלוא המרץ, הזמן והמשאבים הפרטיים והמצומצמים, ללא סיוע מוסדות ציבוריים או מדעיים למיניהם.

המונוגראפיה העיקרית תחת השם "История евреев на Кавказе" דהיינו "תולדות היהודים בקווקאז" הינה ברוסית, ועלי לציין שבמסגרתה אכן תיכננתי להכליל פרק אחד על "תולדות יהודי קווקאז בארץ ישראל", אולם החומר שהלך וגדל והצטבר בעובדי בארכיונים, בספריות ובאוספים משפחתיים, הן בארץ והן בחו"ל, ועקב מימדי המחקר והיקפו, - הונעתי להפריד את הפרק הנ"ל, ולאחר עבוד והרחבה, להוציאו לאור בעברית בתור ספר נפרד. יצויין כמו כן, שחלק נכבד מהחומר הנכלל בו ראה אור על דפי "קווקאסיוני" (ביטאון המרכז לקווקאסיולוגיה).

העבודה הזו הינה פרי מאמציי ושל קומץ מידידיי ומסייעי-ידיי שעמדו לימיני בעיצות, בהנחיות ובהדרכה. תודה לבבית לכל אחד מהם.

יהדות קווקאז על כל עדותיה, תרמה ותורמת את תרומתה המכרעת לבניית ארץ ישראל יפה ומצפונית, נאה ופורחת. לצערנו הרב, היא טרם באה לידי ביטויה הנאות במכלול המגזרים ומישורי החיים במציאותנו, הן בשל נסיבות אובייקטיביות שלא תלויות במישרין בה, ובמקצת בשל נסיבות סובייקטיביות. אקווה שהיא תצליח, וערובה לכך עברה המפואר והמזהיר בן כ-2500 שנה.

הספר מוקדש ברטט לכלל יהדות קווקאז, ובמיוחד לאור נסיבות השעה, ברצון המחבר להקדישו לזכר החללים מיוצאי ארצות הקווקאז שנפלו במלחמת הלבנון על-קידוש השם והמולדת. יהי זכרם ברוך!

יצחק ת. דוד
י"א באלול תשמ"ב,
30.8.82

ה ת ו כ ן

הקדמת המחבר 6

חלק ראשון

1. חבל קווקאז וארץ ישראל, אירועים מדיניים-צבאיים וקשרים ראשונים בין ארמניה ואסטרופסנה-אלבניה לבין ארץ ישראל 7-14

2. יחסי-גומלין מוקדמים בין גרוזיה וארץ ישראל. התגבשות זרמיות חדשים וחלקם של יהודי גרוזיה בנדון. יהודים יוצאי חבל קווקאז ופונטו בארץ-ישראל (תיעוד מהברית החדשה) 15-21

חלק שני

1. יהודי קווקאז ותרומתם בהפצת נצרות בארצות קווקאזיות (ארמניה, גרוזיה, אלבניה-אסטרופסנה). טיפוח רעיון שיבת-ציון בתקופה קדומה ותחילת ימי-הביניים 21-41

2. תסיסות משיחיות דתיות יהודיות-נוצריות בימי הביניים ויהודי קווקאז. "עברים קאספיים-קווקאזיים" בידיעות ובמסורת של עמי ומדינות אירופה: צבא יהודי קווקאז המתכונן לשחרר את ארץ ישראל וירושלים מידי התורכים בסוף המאה ה-16 ותחילת המאה ה-17 42-51

חלק שלישי

1. רקע כללי: מסוף המאה ה-18 עד תחילת המחצית השניה של המאה ה-19. יהודי גרוזיה המגיעים ארצה. פתרון שאלת היהודים ברוסיה, והשלכותיו על התיישבות היהודים באי- והגירת המתיהדים מקווקאז לארץ 52-58

2. יהודי קווקאז בארץ ישראל במחצית השניה של המאה ה-19. (רקע-כללי).

א. יהודי גרוזיה בירושלים, הגברת זרם הגירתם לארץ. מצבם החברתי, הכלכלי ומעמדם המשפטי, יחסי-גומלין עם עדות יהודיות אחרות. פועלו של הרב אפרים קוקיהשווילי 59-73

ב. יהודי דאגיסטאן, אזרבאיג'אן וארמניה בארץ ישראל. מצבם החברתי-הכלכלי של יהודים הררים בירושלים ..... 74-81(3)

3. יחסי הגומלין והידוק הקשרים בין קהילות וכוללים יהודיים בארץ ישראל לבין קהילות יהודיות בקווקאז לקראת סוף המאה ה-19. (שליחים) 82-90

4. זיקת-הגומלין של עדות יהודיות-קווקאזיות בארץ ישראל עם העדה היהודית הספרדית והעדה היהודית האשכנזית. מצבם החברתי-הכלכלי ומעמדם המשפטי. היבטים וזרמים דתיים-רוחניים..... 91- 101

חלק רביעי

1. יהודי קווקאז בארץ-ישראל בתחילת המאה ה-20: נתונים סטאטיסטיים, השכונות, ההגירות, העיסוקים והמצב הכלכלי ..... 102 - 124

2. עלייתם והתיישבותם של יהודים הררים מדאגיסטאן וצפון-קווקאז בארץ ישראל (ייסוד באר-יעקב, מחניים, מרחביה, כפר ברוך ועוד...) פועלו של הרב יעקב יצחק. משפחת ניסנוב והיישומר" מצבם החברתי ומעמדם המשפטי של היהודים ההררים בירושלים.. 124 - 142

3. יהודי גרוזיה (גורג'ים) בירושלים בשנות ה-1910. מצבם החברתי-הכלכלי ומעמדם המשפטי (סוגית הנתינות והאזרחות) עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ..... 143 - 154

חלק חמישי

1. מלחמת העולם הראשונה. התנועה העברית-הלאומית הקווקאזיות ותרומתה בהקמת הגדודים העבריים, פועלו של יוסף טרומפלדור בנדון ..... 155 - 188

יהודי קווקאז בארץ ישראל אחרי מלחמת העולם הראשונה, מעמדם החברתי-הכלכלי של יהודי גרוזיה בירושלים; עלייתו ופועלו של מאיר מגלאשווילי. מאורעות תרפ"ט ..... 189 - 212

3. עלייתם לארץ ופועלם של יהודים אשכנזיים יליד קווקאז (אזרבאיג'אן - באקו). משפחת וינשל ..... 212 - 257

חלק שני

1. התיישבותם של יהודי גרוזיה בארץ ישראל בשנות ה-20 (פתח תקוה, כפר מעש, בנימינה ועוד). עלייתו של נתן אלישווילי. פועלו של הרב דוד באאזוב להמשך העלייה ..... 258 - 274

2. קהילות יהודיות יוצאות אזרבאיג'אן וארמיה בארץ ישראל; ייחוד אגודות ע"י הלא-יהודים יוצאי רוסיה קווקאז. (הארמנים בירושלים) ..... 274 - 280

3. יהודי דאגיסטאן בירושלים בשנות ה-30 ותחילת שנות ה-40. (מצבם החברתי, ומעמדם המשפטי. נכסי העדה ונוהל הפיקוח עליהם). 281 - 301

4. יהודי גרוזיה בירושלים ממאורעות תרפ"ט עד שנות ה-40. תקנון הועד הכללי של עדת הגורג'ים בירושלים. ייחוד "הכתדרות צעירים גורג'ים העברים "התחיה"". מצבם החברתי-הכלכלי ..... 302 - 328

5. השתקפות מצבם החברתי הכלכלי ומעמדם המשפטי של יהודים יוצאי קווקאז במערכת המשפטית המנדטורית על כל ערכאותיה ומוסדותיה ..... 329 - 354

6. יהודי קווקאז במערכות ארץ-ישראל מרם קום המדינה. השתתפותם באירגונים ובמחתרות ..... 354 - 371

חלק שביעי

מורשתם, ספרותם ותרבותם הרוחנית של יהודי קווקאז בארץ ישראל. הגות, פילוסופיה, ספרים, קמיעות, הדפסות והוצאות לאור

1. הפילוסופיה המסטית של רבי יהודה בן יוסף הטיפליסאי כסיכום שלבי התפתחות המחשבה היהודית-הקווקאזית בימי-הביניים.. 372 - 393

2. קמיע של הרב יוסף אליגולאשווילי; תרומתם של יהודים גורג'ים בהו"ל ספרות הקבלה ..... 393 - 398

3. פועלו הספרותי של הרב אפרים קוקיה. "לקוט אפרים", שירים .. 398 - 403

4. ספר "חינוך הנערים" של הרב סימן רז'ינאשווילי (1892) ... 403 - 405

5. קובץ פזמונים של יעקב בן אברהם חננאשווילי (1897), פזמוניו ושירו של יוסף חיים שרים ..... 405 - 407

6. הרב מיכאל אלאשווילי מסוג'ונה והתכתבות הילכתית עם הרב שמואל סלאנט מירושלים ..... 407 - 408

7. מוסדות החינוך של יהודי גרוזיה בירושלים, שיטות הרפואה .... 409 - 410

8. פועלו של שרבת אניסימוב 410

9. פועלו הספרותי-הרוחני של הרב יעקב יצחקי (מהדורות "מחזור אור והלי יעקב". תורת הפיוט. התכתבויות הילכתיות ורגילות ..... 410 - 424

10. פועלו הספרותי וההיסטורי של נתן אלישווילי. ספרו: "היהודים הגרוזים בגרוזיה ובארץ ישראל"..... 424 - 427

11. פועלו הספרותי והרוחני של מאיר מגלאשווילי, הגיגיו הפילוסופיים השקפת עולמו החברתי-הכלכלי וכו' ..... 427 - 445

12. חיים חחיאשווילי וחיבוריו המסתיים-הקבליים ..... 446 - 451

חלק ראשון

1. חבל קווקאז וארץ ישראל. אירועים מדיניים-צבאיים וקשרים ראשונים בין ארמניה ואטרופטנה-אלבניה לבין ארץ ישראל

קווקאז הינו שמו של חבל גיאוגראפי המשתרע בין שני ימים: השחור והכאספי ובין רוסיה בצפון, ועד למדינות מוסלמיות (פרס ותורכיה) בדרום. במשך כמעט 2500 שנה נתהוו בארץ רבת-העמים והלשונות, מספר עדות וקהילות יהודיות שה-טביעו את חותמן המיוחד על הסביבה החברתית-השבטית, הדימוגראפית והתרבותית העדות הן כדלקמן: העדה היהודית-גרוזית, העדה היהודית ההררית, העדה היהודית האזרבאיג'אנית דוברת ארמית וקהילות אשכנזיות יוצאות רוסיה, ליטא, פולניה וכו'.

ציינו לא פעם ונשוב ונדגיש שוב שהעדות היהודיות הקווקאזיות אינן נמ-נות כלל וכלל לא על התפוצה הספרדית ולא על זו האשכנזית. כי הרי ברור שהן לא הגיעו לקווקאז לא מספרד ולא מאשכנז. יתרה מזו, הן נתהוו, נתגבשו, נתלכדו ונתפתחו במסגרות אוטוכטוניות במשך תקופה כרונולוגית ארוכה מאד, ולמעשה, העדות הללו מהוות כמעין נקודת-מעבר בין התפוצה היהודית המערבית (המכו-נה לפעמים שלא במדוייק "התפוצה האשכנזית") לבין התפוצה היהודית המזרחית (המזוהה לרוב עם "התפוצה הספרדית").

במרוצת אלפי ומאות שנים הקפידו יהודי קווקאז לשמור על הקשר ההיסטורי, הדתי, התרבותי והספרותי עם המרכז הארצישראלי. במחקר שלפנינו אנו מתרכזים בתקופה הכרונולוגית החל מתקופה קדומה ועד לאמצע שנות ה-1940.

ממכלול הסוגיות המרכזיות הכרוכות בפרובלימאטיקה היסטוריוסופית איברו-(עברית)-קווקאזית נצביע כאן על המושגים הגיאוגראפיים שבתניך המהווים ש-ילוב של הקשרים בין א"י וקווקאז (משך, תובל, ראש, הבאת עבדים לפי יחזקאל מא"י לארצות משך ותובל (27:13), גלגולי פרשת "עשרת השבטים" ונספחיה, נקו-דות גיאוגראפיות והידרו-אורונימים: תבור, גוזן, חלח. מד', מנ'/ארמניה, פרשת חאבירו/האבירו/עברי ועוד...)

בהקשר לנחיתתה של תיבת נוח על הרי אררט, הסעיים מ. תאמאראטי בספרו "תו-לדות הכנסיה הגרוזית": (צרפ.): (עמ. 34)

Un problème difficile, et qui a fort occupé les savants, c'est celui de la détermination du lieu où s'arrêta l'arche de Noé après le déluge. Ce qui les empêche de se mettre d'accord sur ce point, c'est la diversité des traditions parmi les peuples asiatiques. Par cendre des Egyptiens, à cause de la ressemblance de certains usages, en particulier de la circoncision et de la fabrication de la toile. ' Une étude attentive de l'histoire permettrait de découvrir bien d'autres ressemblances: en ce qui concerne, par exemple, les croyances et les antiques divinités des Géorgiens, les noms des personnages et des lieux, etc. Cette conformité des usages ne doit pas être attribuée à une colonie égyptienne laissée en Colchide par Ramsès II (d'après Hérodote), mais bien à l'unité de la race khéténne, dont une partie envahit l'Egypte, ainsi que nous venons de le voir. Ce peuple, étant resté en Egypte pendant plusieurs siècles, avait dû y laisser une trace profonde des usages de sa patrie primitive; et, en retournant dans son berceau, avait dû pareillement importer beaucoup d'autres usages et d'autres noms qu'il se serait appropriés dans son séjour en Egypte.

נביאי ישראל חזרו והדגישו שאין בידי עמים ולאומים "ידידותיים" באשר-הם שם, להציל את בני ישראל, בין עמים אלה מוזכרים גם אתנו-גיאונומים המ תקשרים עם העולם האיברו-הקווקאזית בצפון (עיין "מלכים", א' פרק 19, 12-14)

הַהִצַּלְתִּי אַתֶּם אֱלֹהֵי תַּוֹּים אֲשֶׁר שִׁחֲתִי אֲבוֹתַי אֶת־גּוֹיִן וְאֶת־חָמָן וְרֶצֶף וּבְנֵי־עֵדֶן אֲשֶׁר בְּתֶלַאשָּׁר: אַיֵּה מֶלֶךְ חֲמָת וּמֶלֶךְ אַרְפָּד

וַיִּקַּח לָעִיר סְפָרַיִם הַנַּעַ וְעַוָּה: וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ אֶת־הַסְּפָרִים מִיַּד הַשֻּׁלָּחִים וַיִּקְרָאֵם וַיַּעַל בֵּית יְהוָה וַיִּפְרְשֵׂהוּ חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה:

ברור גם מספרו של הנביא יחזקאל שגבולותיה של ארץ ישראל מצפון, עברו מ-תחת לירכתי-הרי קוקאז וארם נהריים. (יחזקאל, 47:14-23)

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה נָחֹל נְבֹל אֲשֶׁר תַּחְלְקוּ אֶת-הָאָרֶץ לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים: תַּחְלְקוּם אִישׁ כְּאָחִיו אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת-יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לַאֲבֹתֵיכֶם וְנָפְלָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְנַחֲלָה: וְזֶה גְּבוּל הָאָרֶץ יִפְאָה צָפוֹנָה מִדֶּרֶךְ הֶתְלוֹן לְבוֹא צְדָדָה: חֲמָת וּבֵרוֹתָה סִבְרַיִם אֲשֶׁר בֵּין גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וּבֵין גְּבוּל חֲמָת חֲצֵר הַתִּיכוֹן אֲשֶׁר אֶל-גְּבוּל חַוְרָן: וְהָיָה גְּבוּל מִן הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וְצָפוֹנָה וּגְבוּל חֲמָת וְזֹאת פְּאַת צָפוֹן: וְזֹאת קְדִים מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין גִּלְעָד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל-הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי תָּמֹדּוּ וְזֹאת פְּאַת קָדִים: וְהַיָּם הַגְּדוֹל מִגְּבוּל עַד-נֹכַח לְבוֹא חֲמָת וְזֹאת פְּאַת יָמִּים: וְחִלַּקְתֶּם אֹתָהּ הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: וְהָיָה תַּפִּלוּ אֹתָהּ בְּנַחֲלָה לָכֶם וְלַגֵּרִים הַגָּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר-הוֹלִידוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּכֶם יִפְּלוּ בְנַחֲלָה בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: וְהָיָה בַּשֵּׁבֶט אֲשֶׁר-גֵּר אִתּוֹ שָׁם תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

יודגש, שמכל נביאי ישראל דווקא יחזקאל מצא את עצמו בשל נסיבות היסטוריות מיוחדות בתוך-תוכה של הגולה היהודית הצפונית, הוא מכיר היטב את שמותיהם של הארצות ושל העמים שמסביב: שניר, כתים, אלישע, גבל, פאראס, לוד, פוט, דן ועוד.

הנביא ירמיה מדבר על "הרעה שתפתח מצפון" (1:14-16) הוא מונה את שמות העמים: בוז, עילם, תימה, זמרי ועוד. הנביא זכריה מצדו מודע לכיוונים הצפוניים של התפוצה היהודית שבבבל היום תוחזר לארץ:

הֵן הוּא וְכָל-מֵאֲרֵץ צָפוֹן נְאֻם-יְהוָה כִּי כְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם-יְהוָה: הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת-בָּבֶל: כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי אֶל-הַגּוֹיִם הַשֹּׁלְלִים אֶתְכֶם כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ: כִּי הִנְנִי מֵנִיף אֶת-יָדִי עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וִידַעְתֶּם כִּי-יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחָנִי: רַנִּי וְשִׂמְחִי בַּת-צִיּוֹן כִּי הִנְנִי-בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם-יְהוָה: וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל-יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי-יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ:

(עיין 15-2:11) השו. צפניה 14-11.

נחמיה 9-1:8; הנביא ישעיה מצביע במפורש על אותן ארצות צפון, מהן ישובו בני ישראל ציונה (49:12-13):

הִנֵּה אֵלֶּה מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וְהִנֵּה-אֵלֶּה מִצָּפוֹן וְיָם וְאֵלֶּה מֵאֶרֶץ סִינִים: רָנּוּ שָׁמַיִם וְגִילִי אֶרֶץ וּפִצְחִי הָרִים רִנָּה כִּי-נִחַם יְהוָה עַמּוֹ וַעֲנִיָּו יְרַחֵם:

השו. גם ידיעות גיאוגראפיות מתוך מסכתות תלמוד בנוגע לנקודות צפוניות-אל מעבר לארץ ישראל (ראש השנה 26א; עבודה זרה 34א; משנה עירובין 4; ברכות 28ב; קידושין 49ב; אבות דרבי נתן 28, מנחות 110א וכו'

ניתן להצביע בוודאות על האפשרות הממשית, שכבר בתקופת התנ"ך נרקמו יחסים מסויימים בין ארמניה לארץ ישראל. הנקודה הצפונית ביותר בתקופת בית ראשון של א"י היתה תפסח. דוד המלך הגיע עד לאגם וואן בחדירותיו הצבאיות. ומעל לכל, יש לציין שלארץ אררט (אורארטו) נקשרו גילגולי-הסיפורים על תיבת נח, חלוקת הגזע האנושי לעמים ולשונות, נדודי אברהם העברי דרומה ועוד.

בהתייחסו לגלות עשרת השבטים, הצביע חיים יוסף פאללאק על ספרו של אברבנאל "משוה ישראל", אשר על פיו נהר סמבטיון וכן עשרת השבטים נמצאים בארץ קווקאז ודאגיסטאן.[1]

התקופה הקדומה להפצת הנצרות בארצות הקווקאז מתועדת די בפירוט בספרי-היסטוריה ובדברי הימים, הן של עמים ושבטים קווקאזיים עצמם, והן במקורות יהודיים. הנושאים הם מגוונים: החל ממוצא עמים ושבטים מבחינה גזעית ואתנית, השפעות הדתיות, הגירות והגליות ממושכות, קשרי תרבות וספרות, ועד לבירור מונחים ומושגים שונים, ופעילות צבאית-מדינית ענפה. די אם נציין לדוגמא, את התיאוריה המפורסמת (בצד, כמובן, לתיאוריות אחרות) של החוקר הצרפתי ארנסט רינאן, על המוצא הארמניאני של השמים בכלל ושל העברים-היהודים בפרט.[2]

---

1 עיין "פרחי חבצלת", 2, תרל"ג, שנה שלישית; על היחסים שבין יהודות גרוזיה וא"י עיין גם בכתב ידו של המנוח אהרן קריחלי "יהודים בגרוזיה ובארמניה", (גרוז..)

2 Я.Гаркави, Исследования о первоначальном обиталище семитов, индоевропейцев и хамитов. Л.М.Меликсет-Бек, Armeno-Hebraica, ТИИЭМ, т.3, 1945, ТБИЛИСИ, Систематический каталог библиотеки-Императорского православного палестинского общества, т.II, От-

ארמניה ההיסטורית "הגדולה" היתה תחנת מעבר מרכזית ליהודים, בדרכם אל ר
רחבי ארצות הקווקאז, ואף צפונה ומזרחה ממנה. מלכי ארמניה, נכבדיה, כהניה ו
סופריה קיימו יחסים הדוקים ביותר עם ארץ ישראל במשך דורות.

מבחינת קשרי ארמניה-א"י מעניין הפסוק מתלמוד, בו נאמר: "ר' אחא שר הבירה
ורבי תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו, פרוק הנהו שבוייתא דאתו מארמון ל-
טבריה..." [3]

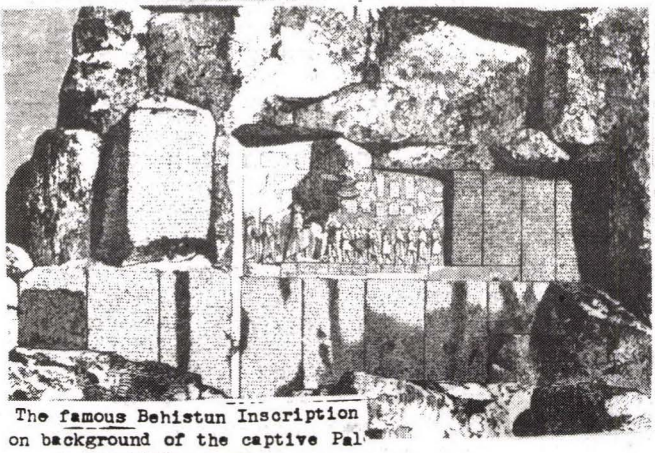

The famous Behistun Inscription on background of the captive Palestinian Jews.

הכתובת המפורסמת בבהיסתון (פרס).

ברקע - גולי א - רץ ישראל בדרכם- אל ארצות פזורי הם.

איזכור ארמון (ארמניה) ביחד עם מושגים גיאוגראפיים "מני", "הרי אררט" ב-תנ"ך ובתלמוד הניע לא מעט מהחוקרים לזהות אותם ע"פ השורש /-רמנ-,-מנ-/כ-ארמניה. כמו כן מזוהים הרי אררט עם הרי קאוקאזוס. [4]

צודק בהחלט בעל ערך "ארמניה" באנציקלופדיה הנ"ל, בהניחו שמסורת בידי ה-יהודים שהארמנים הם עמלקים משרידי עמלק שנתיישבו שם. [5]

אנו מאשרים את המסורת הנפוצה במיוחד בקרב יהודי קווקאז בכך שאת הארמנ-ים של היום יש לזהות בעמלקים של תנ"ך.

дел. Н.,СПб.,1907. Д.А.Хвольсон,О влияний географического положения Палестины на судьбы древнееврейского народа,Христианские чтения,№50, Н.Зайцев,Древнееврейские путешественники к святым землям,/1900?/; Н. Марр,Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологий,кн.I, Об оснований первых церквей в Иерусалиме,СПб.,1900. Его-же,Синодик крестного монастыря в Иерусалиме.Груз.текст с 16 палеогр. рисунками,Арм.-Груз. библиотека,СПб.,XXVIII,стр.93 השו.

Ernst Renan,Histoire generale des Langues sémitiques,livre Y,ch.2,# 6;S.A. Birnbaum,The hebrew Scripts,L.,1954-1957; C.Guinebert,The Jewish World in the time of Jesus,N-Y.,1959;F.C. Grant,Ancient Judaism and the New Testament,N.-Y.,1959; Shahe Ajamian, Brief Notes on the armenian people and the armenian Patriarchate of J-m, Christian News of Israel,vol.,XYIII,3-4,Dec., - 1967,pp.37-40; E.RObinson and E.Smith, Biblical Researches - in Palestine, Mount Sinai and Arabia Petrea, A Journal of Travels in the year 1838, London,1841.

[3] עיין ביבמות מ"ה, תלמוד בבלי ומסכתות קטנות ירושלמיות, ברדיטשוב, תרע"ג פרק רביעי, עמ.29.

[4] עיין אוצר ישראל, אנציקלופדיה לכל מקצועות תורת ישראל, ספרותו ודברי י-מיו בעשרה כרכים ע"י יהודה דוד איזענשטיין, כרך ב', ניויארק, 1907, עמ.198.

[5] עיין כרם חמד ח"ה, 213, ח"ו, 172; ערך מלין, 205; שבע חכמות מ"ד.

בהתייחסו לנסיבות הידוק הקשרים של יהודי קווקאז,עם ארץ ישראל,הטעים ה-חוקר הרוסי פטר אוסלר במאה שחלפה:"אין להטיל ספק בכך שיהודי קווקאז קיי-מו יחסים הדוקים עם א"י,שכן ירושלים ובמיוחד מקדש המלך שלמה לא יכלו לא-בד את חשיבותם בעיניהם.ובפרט, תרם לרצף קיום אותם קשרים המצב המדיני שש-רר אז במערב אסיה." [6]

בהעיפו מבט על ההתרחשויות וההתפתחויות המדיניות-צבאיות בכל אגן המזרח-התיכון,בתקופה שהרומאים היו מעוניינים בתיגבור ההתנגדות הפוליטית-הצבאית נגד הקיסרות הסורית, נגדה ערכו מסעותיהם מתרידאט מפונטו,טיגראן הארמני ו ארשאק מפארתיה, מדגיש אוסלר:"אין שמץ של ספק בכך שהתסיסה המדינית במערב-אסיה דאז לא איפשרה ליהודי קווקאז לשכוח את בני-שבטם הארצישראליים, שאכן כל המתרחש בירושלים מצא לו הד והזדהות /בקרב יהודי/ וואהארשאפט,ארטאשאת , נאחצ'יוואן ומצחתא." [7]

על הנסיבות בהן מצאו יהודי קווקאז את עצמם בתסיסה הולכת וגוברת לאור ה-התרחשויות במולדתם ההיסטורית,היא א"י, מסעים פ.אוסלר:"הצפיה למשיח הוותה תמיד ומהווה גם היום אבן-פינה של האמונה היהודית. היהודים הבינו אל-נכון את חשיבותה האמיתית של הנצרות. סביב כל המתרחש בירושלים-לא דאגו:לא רומה ולא אתונה,אבל אין ספק שבשל אותן התפתחויות נתפסו יהודי קווקאז בהתרגשות ובתסיסה הולכות וגוברות,במיוחד לאור יחסיהם ההדוקים עם ארץ ישראל." [8]

לא ברור ולא ידוע,בהסתמך על אילו מקורות הביא אוסלר את המספר 2 500000 ככמות המשתתפים בחג המצות בפסח בירושלים,בשנת 66 לפני הספירה,ברם הוא גם מציין שייתכן והמספר הזה מוגזם,אבל קרוב לוודאי שבקרב המשתתפים היו גם י-וצאי קווקאז וגרוזיה. הוא גם לא הטיל ספק בעובדה כרונולוגית שהבשורה הר-עה על צליבת ישוע הנוצרי בירושלים השיגה את יהודי קווקאז באותה השנה של ביצוע הצליבה,והובאה ע"י עדי-ראיה עצמם שחזרו מא"י. [9]

יחד עם זאת,מאזכר אוסלר את המסורת עפי"ה סברו בירושלים שכותונתו של י-שוע הובאה למצחתא והופקדה שם לשמירה.

המקורות הנארמטיביים הראשונים על חדירת הארמנים לארץ ישראל,אנו מוצאים בספרו של יוסף פלאביוס "מלחמות יהודים נגד רומאים"(1,5) וכן אצל מוסה מ-חורן (ארמ.חורינאצי,רוס.חורנסקי,גרוז.חורינלי - ההיסטוריון והסופר הארמ-ני המפורסם), המתייחסים בפירוש לתקופת מלכותו של טיגראן מלך ארמניה (95-55 לפנ"ס) שהרחיב את גבולות מדינתו על חשבון הארצות השכנות:סוריה וארם-נהריים ועד לגבולות ארץ ישראל.

מוסה מחורן שערך את ביקורו בארץ ישראל וסוריה,והוא כבן עשרים,שהה גם ב-ירושלים,בה חקר את הגירסאות על מעשי-השליחים,והאגדות על מרים הקדושה וכן עסק בתירגום תנ"ך וספרי-קודש אחרים. בספרו רב-חשיבות "היסטוריה של ארמנ-יה" הוא מספר באריכות על מוצאם של בני שמבד (=ש//בת) משבט פאכראדון (=ב-גראטיד) ודוחה בתוקף את הגירסה כאילו הפכראדונים היו ממוצא הייק הארמני-האגדי. [10]

תקופת מלכותו של טיגראן השני,הינה תקופה מרשימה ומזהירה בתולדות העם ה-ארמני,ברם היא גם מציינת את תחילת ירידת קרנם של הפכראדונים בארמניה,על רקע התעקשותם לשמור בקנאות על דתם ומסורתם היהודיות. טיגראן פלש לארץ יש-ראל במטרה לנקום בקליאופטרה התלמית על עלבון שהסב בנה דיוניס לאביו של טיגראן - ארדאסה.טיגראן היגלה הרבה יהודים,הטיל מצור על בירת התלמים, ו-לקח בשבי גם את אלכסנדרה (היא מסאלינה אשת המלך אלכסנדר,בנו של יוחנן ה-כהן,בנו של שמעון,אחיו של יהודה המכבי). [11]

---

[6] עיין הקובץ Сборник сведений о кавказских горцахכרך 1,עמ.9.

[7] עיין שם,עמ.10. [8] שם,עמ.12. [9] שם,עמ.13.

[10] עיין היסטוריה של ארמניה (תרגום איטלקי של תומאסיאו),עמ.66-67;יצוי-ין,שבכל ממלכת ארמניה,אך ורק לבני שבט פאכראדוני הוענקה הזכות להכתיר את מלכי ארמניה בעלותם על-כס מלכותם,שם,עמ.101,107,117.

[11] עיין מוסה מחורן,שם,עמ.131.

לאחר מכן בהחליטו לצאת נגד הרומאים, מחפש טיגראן אחר קשרים צבאיים וכו-
רת ברית צבאית עם תושבי סוריה ופלסתינה. את הפיקוד על חילותיו הטיל על ר-
אש סאטראפיאת רשטון בר-זפראן, שהגיע בראש החילות הארמניים-הפרסיים המשות-
פים לסוריה, שם ניסה לרצותו במנחות ובמתנות, בנו של המלך הסורי, פכאר, בבקשו
ממנו להדיח את הורקנוס מכס המלוכה ביהודה, ולהמליך תחתיו את אנטיגונה. לא-
ור זאת ולנוכח תבוסתם של הרומאים בפני צבאות ארמניה, פנו אל בר-זפראן, הכ-
הן הגדול ופצאל, אחיו של הורדוס, בבקשם ברית שלום. בר-זפראן, לכאורה, נאות ל-
היענות לבקשת היהודים, ושלח לשם הסדרת ברית שלום, את נציגו הבכיר מחבל קנ-
וני שבארמניה. מזימתו למעשה היתה, להדיח את הורקנוס מלך היהודים, ולהמליך ת-
חתיו את אנטיגונה מסוריה. הורקנוס יצא רק עם כ-500 חיילים להקביל את פנ-
יו של הנציג הארמני, אשר בתחבולות, בעורמה, ובשבועות-סרק הבטיח לו הסכם עם
בר-זפראן, למניעת חורבן הארץ. הורקנוס הסכים להצעה, ומשוכנע באמינות דברי ה-
ארמנים, החזיר את הורדוס לירושלים, כשהוא בעצמו, יחד עם פצאל (אחיו הבכור
של הורדוס), הלך אל מחנהו של בר-זפראן שבעמק אכדיבון על חוף הים. בר-זפראן
אומנם קיבל אותו בסבר פנים יפות, ברם לאחר מכן נעלם, וציווה על חייליו, לה-
סגיר את ראשי-היהודים לידי אנטיגונה. לאחר מכן, פצאל נהרג והורקנוס שנישבה
הובא כבול-שרשראות, בפני טיגראן מלך ארמניה. אנטיגונה השתלט על ארץ ישראל
וירושלים וכן על אוצרות מלכי-יהודה... ואילו הורדוס שנשבע אמונים בפני ה-
סינאס הרומאי, נתמנה למלך יהודה, והובטח לו סיוע צבאי בפיקודו של וונטיד-
יוס, במטרה לגרש את הארמנים מארץ ישראל. ואכן, בסיועו של הקיסר אנטוניוס ה-
וא הצליח לנצח את צבאות ארמניה ולגרשם מן הארץ.[12]

הורדוס רצה להציב בהיכלי ארמניה, לצידו של מצבת פסל של קיסר גם את פסלו
הוא. אבגאר, בנו של ארשאם, שהומלך בארמניה אחרי מות אביו, בשנת 3 לפנ"ס, ה-
תנגד בתוקף. או-אז החל הורדוס לחפש עיתוי מתאים לפלישה בארמניה, ואכן הוא
שיגר לשם צבאות התראקים והגרמנים (ע"פ הירודוט - קראמאני). ככל הנראה,
אבגאר לא נכנע לנסיונות פלישה של צבאות השכירים של הורדוס ובקרבות שהיו
במחוז בונאן מצא את מותו בן דודו של הורדוס, צבאו נסוג וברח...[13]

נציין שאת אבגאר, ההיסטוריון יוסף פלאביוס מכנה בשם "מונובאז" והוא מו-
פיע כגיבור דגול בסיפורו של הסופר הסורי גירובינה מאידסה מהמאה ה-1. על-
פי מוסה מחורן, כתביו של גירובינה היו גנוזים בארכיונים של העיר אוסרחוי-
אנה. ברם הכתבים המקוריים אבדו, ונשרדו תירגומי קטעים אחדים בספריה הלאו-
מית של פאריז, שבמאה ה-19 תורגמו לצרפתית ע"י ז'אן רפאל אמין, והוצאו לאור
ע"י ויקטור לנגלוא - חוקר צרפתי ידוע בתחום ארמנולוגיה.[14]

אבגאר (מונובאז), התפרסם דרך אגב, במכתביו אל ישוע המשיח בירושלים, ובמא-
מציו להפיץ את תורתו הדתית החדשה במזרח-התיכון, כולל: ארמניה, ארצות ארם-נ-
הריים וגם צפונה מהן. השליחים שהוא שיגר מאידסה (אדיאבנה) אל ישוע באי"י,
נוכחו עד מהרה לדעת (השו. מוסה מחורן) שבירושלים נקבצו ונתאספו היהודים,
קבוצות-קבוצות (אולי הרמז הוא למוצאם מארצות שונות?! - י.ד.) וניהלו פולמ-
וס חריף ביותר, כיצד לנהוג בישוע. ע"פ גירובינה היהודים האלה נראו עצובים,
תשושים ומדוכאים, בהשתכנעם שבני-עמם אכן האמינו בו, בישוע, עמו ניהל שיחות

---

12 עיין מוסה מחורן, שם, עמ. 135-139; נציין שבנוגע ליחסי-גומלין שבין אר-
מניה וארץ ישראל, בתקופת טיגראן השני, נצטברה היסטוריוגראפיה די ביקורתית
סביב אותם המקורות שהתייחסו להגליית הורקנוס לארמניה, יחד עם שבויים יהו-
דיים רבים. עיין גם: Г.А.Саркисян, О хронологической канве истор-
ии Армении Ховсеса Лоренаци, Труды 25-го международного конг-
ресса востоковедов, 1963, М., стр.636

13 עיין מ.מחורן, עמ.146-148.

14 עיין Léroubina D'Edesse, Histoire d'Abgar et de la prédiction de Thaddée, Traduit pour la prémiere fois sur le manuscrit unique et inédit de la bibliotheque nationale de Paris par Jean-Raphael Emin, Collection des hist.anciens et modernes de l'Arménie, par V.Langlois, P., 1880, pp.315-325

בביתו נשיא היהודים גמליאל,אליו גם הגיע אגאן,שליחו המיוחד של אבגאר,ומ-
סר מכתב-הערצה מאת מלכו. בו במקום הוא אף ציין את דמותו של ישוע,ולקח א-
ותה אל אבגאר,אשר שמח מאד בראותו את פניו.[15]

בהזדמנות אחת ביקש מישוע להואיל ולבוא אליו,כדי שישוע ירפאו ממ-
חלתו האנושה שבה הלה.אבגאר גם לא מתעלם ממציאות שבה מצא עצמו ישוע,נר-
דף ע"י יהודים באי"י,ומציע לו לפיכך,לבוא אליו ולהיות יחד אתו בעירה אחת
קטנה ונאה בתחום שלטונו,אשר תספיק לדבריו לשניהם...שליחי אבגאר (עובדי ה-
אלילים),באו לפגוש את ישוע בירושלים(השו.קטעים מברית החדשה),ואומנם לא ה-
עזו להסריח את ישוע עצמו,ברם מסרו את המכתב לתלמידיו:פיליפוס ואנדריאוס.
ישוע לא יכול היה להיענות להזמנת אבגאר מלך ארמניה והסתפק בהעברת מכתב -
נימוסין כתשובה.[16]

כמצוות ישוע,נשלחו מספר תלמידיו מאידסה(אורפה) לארמניה,כדי לרפא את ה-
מלך.אחד מהם,תאדיאוס,פנה אל ראש הקהילה היהודית שם,טוביה,והתאכסן אצלו.
כשנתקבל על ידי אבגאר,הצהיר המלך באוזנו שהוא אכן רצה לבוא עם צבאו,לעז-
רת ישוע כנגד היהודים המענים והרודפים אותו,ברם הדבר לא עלה בידו בשל ה-
פרעות ואיומים מצד הרומאים.[17]

יש להניח,שאבגאר חסידו הנלהב של ישוע תיכנן וזמם ברצינות להגיע לא"י ו-
להשמיד את היהודים שהעזו לצלוב את משיחו,אבל הדבר לא נתאפשר עקב החשש ל-
עבור דרך המקומות שהיו בשליטת הרומאים. תאדיאוס שהצליח להלהיב את ההמונ-
ים באדיאבינה,במעלליו,נסיו ונפלאותיו של מורו ורבו ישוע,הביא להתנצרות ה-
כל בממלכה זו. גם היהודים ועובדי האלילים שהיו בעיר,נוכרים מארצות רחוק-
ות מצפון לחרן,מחבלי ארם נהריים,תרתוס,פונטו,איזורי הים השחור וקווקאז,ה-
אזינו להטפת הדת של תאדיאוס וקורות חייו של ישוע,וכתוצאה מכך התנצרו אף
הם.[18]

יש לשער שיהודי אדיאבינה,ארמניה ואולי גם אסרופאסטינה-אלבאניה שעל חוף
הים הכאספי,אשר מנו רבבות נפשות,הושפעו השפעה ניכרת מהדת החדשה וקיבלוה.
בכך ניתן אולי להסביר את היעלמותה ההיסטורית של יהדות ארמניה והתבוללותה
בתוך השבטים הארמניים. ועל כך כותב גירובינה:"היהודים שהיו מלומדים בתו-
רת האל(חוק) והנביאים ואשר היו סותרי אריגים,הסכימו להיות תלמידיו של ת-
אדיאוס,בהניחם שמשיח הינו בנו של אלהים חיים.עם זאת לא המלך אבגאר ולא ה-
שליח אסי הוא תאדיאוס,לא אילצו או הציקו למישהו,שיאמין במשיח,מפני שגם ל-
לא איומים,רק בכוחם של נסים והטפות גרמו והניעו שיאמינו במשיח.וכל חבל א-
רם נהריים והארצות מסביב (כולל כמובן ארמניה,אלבאניה ועוד) אימצו את תו-
רתו.[19]

אבגאר לא חדל מתוכניותיו מלהשמיד את היהודים "רוצחי-אלהים" ומשיחו,וש-
יגר מכתב אל טיבריוס קיסר רומי (שבאותו זמן היה שקוע בניהול מלחמות נגד
האיספאנים המתמרדים). במכתבו שטח את תכונותיו האישיות של ישוע והתלונן ק-
שות על פילאטוס - הנציב הרומי באי"י,על כך שהניח ליהודים להגשים זממם ול-
צלוב את ישוע,והציע להשמיד ולהעניש את היהודים באשר הם שם. טיבריוס הבט-
יח במכתב תשובתו לאבגאר, שלאחר דיכוי מרד האיספאנים,יפנה להענשת היהודים
(שם,עמ.324).

אין ספק שאבגאר,המתכנן הגדול של השמדת היהודים,על רקע דתי,לא סמן את י-
דיו בצלחת בארצו הוא. ויש כל יסוד להניח,שהן באדיאבינה והן בארמניה וארם
נהריים,ועד היכן שהשיגה ידו,הוא אכן הכחיד את היהודים (חוץ מאלה שהתנצרו
יש גם להניח,שידו האכזרית של אבגאר לא השיגה את היהודים שבגדוזיה,בשל ה-
מצב המדיני והצבאי באיזור. יהודים אלה התבססו והתפתחו בכל חלקי הארץ וב-
עיקר במזרח גרוזיה ובדרומה. לא ברור אם יד אלהים היתה בכך,אבל לאחר מותו
של אבגאר עלה על כסאו בנו,אשר גירובינה לא מזכיר אפילו את שמו.הוא " היה
שונא שלום וכופר באמונת הבשורה הקדושה".(שם,עמ.325)

הבן דיכא ועינה את הנוצרים בארצו,ותבע במפגיע מתאדיאוס שיחדול מהפצת-
דת שאביו טיפחה והאמין בה.תאדיאוס סירב,והמשיך בהטפותיו ודרישותיו ולכן,
שלח אליו המלך אדם שקטע את רגליו והלה מת ונקבר בתוך הכנסיה אשר בה פעל

---

15 עיין שם,עמ. 317-318; כך גם ע"פ מוסה מחורן 16 עיין מ.מחורן,עמ.157-158.
17 עיין שם, עמ.159. 18 עיין לנגלוא,עמ.322. 19 עיין שם,עמ.323

והטיף. נציין גם שיחד עם בנה מונובאז-אבגאר, התגיירה מלכת אדיאבינה (חדיב)-הילנה, והחוקרים לא מוצאים מכלל אפשרות שחלק נכבד מיהודי הסביבה הזו - הם צאצאי גרים אלה. 20

בהתייחסנו ליהדות דוברת ארמית (כולל יהדות כורדיסטאן במרביתה) עלינו להק-דים הבהרה היסטורית ולציין שבחבל גיאוגראפי זה, שבין ארץ ישראל לחבל קוו-קאז, על פני כמעט 5 ארצות (מדינות) התפתחה יהדות מקורית מסוגה. הכוונה היא ליהודים דוברי ארמית בפרס, תורכיה, קווקאז הדרומית, עירק וסוריה (בחלקה). מב-חינה היסטורית, אטרופאטינה-אדרבאיג'אן בדרום-מזרחה של קווקאז, היתה חלק א-ורגאני מההתרחשויות המדיניות והצבאיות, בהיותה מאוכלסת ע"י שבטים תורכו - תאתאריים, הדוברים ניבים תורכיים-אזרבאיג'אניים ומאמינים באיסלאם של הזרם הסוני (בניגוד לשיעים שבפרס למשל). אזרבאיג'אן הדרומית (פרס דהיום) נחלקה לאזרבאיג'אן המערבית שבירתה ריזאייה, ובה הערים חוי ומיחאבד, ואזרבאיג'אן-המזרחית שבירתה תבריז, ובה הערים אַרדַבִיל, מַראַגַה, מיאנה. הגבול הטבעי בין ש-ני חלקי אזרבאיג'אן, עבר לאורך האגם אורמיה או ריזאייה. כמעט כל הערים ה-נ"ל היו מיושבות באוכלוסיה די צפופה מהעדה היהודית שדיברה ארמית ואשר ק-יימה קשרים רבגוניים עם שאר חלקי קווקאז, ובראש וראשונה עם אזרבאיג'אן ה-קווקאזית.

המצביא הרומי פומפיי במהלך הקרבות שניהל באביב במזרח התיכון ובאסיה ה-קטנה, הכניע את: הקולחים, אלבאנים, איברים, ארמנים, מדיים, ערבים, יהודים בכוב-שו את ארצותיהם. מעניין כאן הקונטקסט הגיאופוליטי המקשר את עמי קווקאז, עם ארץ ישראל. 21

יש לשער שדווקא החל מתקופה זו, בה מוצאת הנצרות כר נרחב ברחבי ארמניה כ-דת החדשה שצמחה מתוך היהדות, שליטי ומלכי ארמניה מתחילים להצר בהדרגה את רגלי היהודים, לערער מעמדם החברתי, המדיני והמשפטי, בהאשימם אותם, בעינוי י-שוע המשיח, כדבריהם. אבגאר מלך ארמניה, ניתן לומר, היה המלך האנטישמי הארמ-ני הראשון במלוא מובן המילה. ואומנם בתקופת מלכי ארמניה הבאים אחריו, מצאו היהודים את עצמם לא רק נרדפים ומודחים מתפקידיהם הרשמיים הממלכתיים, אלא גם מגורשים מרחבי הממלכה, לארצות השכנות, לרבות מדינות וחבלים שונים בכל רחבי-קווקאז, ומשם צפונה אל קרים, ואיזורים שונים ברוסיה. 22

הדי מסורות שנשתמרו בסיפוריהם הרבים והמגוונים של יהודי אטרופאטינה-אזרבאיג'אן, משקפים היטב את מידת היכרותם של אותם יהודים, עם ארץ ישראל והמתרחש בה, וכן עם תפוצות ישראל, המפוזרות בכל העולם (ספרד, פולין, פרס, רוסיה תורכיה) 23

נשוב לסיפורו של מוסה מחורן, המציין במיוחד שבעזרת אנטוניוס, הורדוס שוב הומלך ביהודה, ואנטוניוס גם הביס צבאות ארמניה. ""בתקופת מלכותו של אַרְזַ אם מלך ארמניה, -כותב משה מחורן, -הוא כעס על מפקד עליון של צבאו ותאגאדיה (ה-מכתיר) אינאן (חנן ?-י.ד.) הואיל והלה שיחרר את הורקנוס כהן היהודים, שה-יה כלוא אצל בר-זפראן עוד מימי טיגראן. אינאן התנצל והודה שהורקנוס הבטיח לו מאה טאלאנטים כדמי-כופר, והוא אינאן, אכן קיווה לקבל את הסכום הזה ולמ-סרו לשלך. ארזאם הקציב לו זמן, ועל אינאן הוטל לשלוח ליהודה אחד מאחיו ב-שם סנקיא, כדי שיטול מידי הורקנוס את דמי הכופר כמוסכם. ברם בהגיעו ליהודה נודע לו שהורדוס ציווה להרוג את הורקנוס כדי לאבטח את מלכותו מכל פגע ו-רע. הזמן עבר-חלף, ואינאן לא המציא למלך סכום בעד שיחרור הורקנוס. ויחר א-פו של ארזאם, הדיח את אינאן מכל תפקידיו, הסיר ממנו את כל התארים הממלכתי-ים וזרקו לכלא. או אז התייצב בפני המלך, ראש שבט קנטון בשם זורה, והלשין ו-דיבר סרה על אינאן לאמר: "דע מלכי, אינאן זומם למרוד בך, והציע לי שנבקש י-

---

20 עיין אברהם בן-יעקב, קהילות יהודי כורדיסטאן, 1961, עמ. 12.

21 עיין אפיאן, מלחמות מיתרידאט (תרג. רוס. ב. Вопросы Древней Истор.-4, 1946, עמ. 285; השו. נבואות הסיבילות מאסיה הקטנה.

22 עיין בפירוט בספרנו ברוסית "История евреев Кавказа"

23 עיין М. Бежанов, Евреи в с. Варташен /Елисаветпольская губерния, Нухинский уезд/ Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, Тифлис, 1894, вып., 18. отд. 3, стр. III - 227

חד מהורדוס מלך יהודה שיקבלנו בשבועה ויחזיר לנו את נחלותינו בארץ אבות-
ינו,כי הרי כאן (ז.א.בארמניה -י.ד.) אנו צפויים לעלבונות ולפורענויות",
ברם,-אני,ממשיך זורה,שככל הנראה גם הוא היה יהודי ממוצא פאכראדוני-באגר-
אסידי,-הישבתי לו (לאינאן) בהביעי אי-הסכמתי:"מה לנו שנשלה את עצמנו בס-
יפורי העבר שחלף עליהם הכלח,ונדמיין לעצמנו שאנו מצאצאי פאלסתינה".והלאה
המשיך זורה:"בהתיאשו לשכנע אותי,אינאן הודיע למלך יהודה,באמצעות הורקנוס
על מזימותיו,ולמרות שאינו מאמין בהורדוס,הוא אינו חדל ממזימותיו הנבזיות
אם לא תמהר מלכי ולא תקדים אותו..."

ארזאם האמין לדבריו של זורה וציווה לענות את אינאן בכל צורות העינוי,
ולאלצו לנטוש את הדת היהודית,לעבוד את השמש ולכרוע את ברכו בפני פסלי-ה-
מלך.או-אז היה המלך מחזירו למעמדו הקודם,ולא היה הוא צפוילתליה על עמוד,
וכל שבטו לכליה ולמיגור. מלבד זאת שפטו לנוכח עיני אינאן את קרובו ושאר-
בשרו סאריה,ובניו צפניה ואחזיה,הובאו למקום העינשה.אינאן מחשש שיהיה עד
לגוויעת בניו,ירד מסה מחדרי-נשותיהם והסכים למלא אחרי דרישת המלך,יחד עם
כל משפחתו,ואכן הוא הוחזר למעמדו ולתפקידיו כמקדם..." [24]

מעניינת כאן העובדה,שיהודי ארמניה לא רק שאפו לשמור על דת אבותיהם בכל
כוחם ומאודם,אלא גם שאפו להדק את הקשרים עם ארץ ישראל,שם היו להם,ככל ה-
נראה נחלאות,הון ורכוש.

מוסה מחורן מספר בהמשך,על היחסים שנתהוו בין הורדוס ובין מלך ארמניה א-
רזאם.היחסים האלה אופיינו בחשדנות ובפחד מצד מלך ארמניה,אשר רצה לשכנע ק-
יסר רומא שלא להסות שכם להורדוס ולהכפיפו לו. דרישת הורדוס מארזאם מלך א-
רמניה היתה,שהוא ישלח אליו מומחים ובנאים לריצוף רחובות העיר אנטיוכיה,
ארזאם לא נענה וראה בכך פגיעה בשליטתו בסוריה, אולם הקיסר כפה עליו להי-
ות ממושמע וכפוף להורדוס,אשר אליו הועברה השליטה על כל אותם האיזורים.[25]

העוינות שבין שליטי ארמניה ומלך יהודה נמשכה גם הלאה.

מלכי אדיאבינה השאירו בניינים רבים וחשובים בירושלים,למשל ארמונותיהם
של מונובאז-אבגאר ואמו הילנה המלכה.[26]

בסיכום הפרק,נדגיש שאל מעבר מהמגעים המדיניים-הצבאיים,טופחו בתקופה זו
יחסי המסחר בין ארץ ישראל,לבין ארצות קווקאז ופונטו:ארמניה,פריגיה,קאפא-
דוקיה,פאמפיליה,גאלאתיה,אסיה הקטנה.רב היה תפקידם של יהודי קווקאז וארמ-
ניה בטיפוח יחסי-גומלין אלה. התבלטו סוחרים יהודיים ממליטנה,אמיסוס,אדי-
סה,סמוסטה,קיסרי וערי החוף הים השחור. הקשר התחבורתי של ארמניה עם סוריה
-פלשתינה,נתקיים דרך הציר טיגראנאקרט-ארטאשאט שהיווה למעשה קטע מהציר ה-
מסחרי המרכזי והבינלאומי המתחבר דרך נציבין ואדיסה עם ערי א"י וסוריה.

על קיום יחסים מסחריים עם ארמניה,ניש להניח גם עם שאר ארצות קווקאז,מ-
צביעים חפצים וממצאים שנתגלו בעת חפירות ארכיאולוגיות בגארני (ארמניה)נ-
תגלו דברי זכוכית,כלים,שברי צנצנות דקות,ועוד,שכפי שמניחים בוודאות חוק-
רים,הובאו מערי סוריה וארץ ישראל לארמניה.[27]

---

[24] עיין מ.מחורן,עמ. 142-144

[25] שם,עמ.145-146.

[26] עיין Joachim Jeremias,Jerusalem zur Zeit Jesu. Eine Kultur-geschichtliche Untersuchung zur neutestamentlichen Zeitgeschichte,Göttingen,I962

[27] עיין Г.А.Тирацян,О торговых связях Армений с Сирией в античное время, Палест.Сборник.,вып.4/67/,1959,стр.73-78,также:Я.А.Манандян,О торговле в городах Армений в связи с мировой торговлей древних времен, Ереван, 1954.

2. יחסי-גומלין מוקדמים בין גרוזיה (סָאקַארתְוֶילוֹ) וארץ ישראל. התגבשות זרמי-דת חדשים וחלקם של יהודי גרוזיה בנידונ. יהודים יוצאי חבל קוּ-קאז ופונטו בארץ ישראל/תיעוד מברית חדשה/

העדה היהודית-הגרוזית (כינוי עצמי "ebraelebis kveqana"- סָאקַארת-וֶילוס אֶבְרָאֶילוֹבָה) הינה העדה העיקרית והראשית בקווקאז ולכן היא מהווה עב-וֹדנו ציר מרכזי לחקר תולדותיהן של כלל העדות היהודיות בארמניה, אזרבאיג'-אן, דאגיסטאן וצפון קווקאז.

סָאקַארתְוֶילוֹ (גרוזיה ברוסית, גיאורגיה בלשונות אירופאיות וגורג'יסטאן ב-פי המוסלמים) היא שמה של ארץ עתיקת-ימין, עם לשון, ספרות ותרבות מקוריות, בנות יותר מאלפיים שנה. מיקומה הגיאוגראפי של ארץ זו - תחת מרגלות הרי-קווקאז, בין הים השחור (פונטוס אוקסינוס - ביוונית "ים המארחים") לבין ה-ים הכאספי (בכינוי אחר "הים ההירקאני") - הוא "כאסיפיא" כפי שמתועד אצל עזרא הסופר בתנ"ך. (ח' 17)

מסורת עתיקת-יומין בידי העדה היהודית-גרוזית, שהיא מצאצאי עשרת השבטים, שהוגלו ע"י שלמנשאר מלך אשור, בשלהי המאה השמינית לפנ"סה. על-כל-פנים, הי-שוב היהודי בגרוזיה נוסד רשמית בשנת 163 לפנ"סנ, במצחתא שעל גדת נהר זאנ-אווי. במשך מאות ואלפי שנים, היוותה יהדות גרוזיה בהתפתחותה, מרכזן הרוחני, התרבותי וההיסטורי של כל הקהילות והעדות היהודיות בקווקאז.

השפעתה הרוחנית-הדתית של יהדות גרוזיה הדוגלת בתורת חד-אלוהות, על השב-טים הָקַארתלו-איבֶּריים המקומיים, עובדי האלילים, היתה מכרעת מהרבה בחינות. ה-דבר משתקף גם בכרוניקות גרוזיות היסטוריות עתיקות. למשל, בכרוניקה של שומ-בת בן דוד, אנו קוראים בין השאר: "...שלמה הוליד שבעת בנים, שנתנם לו אלהים בתוך השבי. ושבעת בני שלמה אלה, יחד עם יהודים (בכינוי גרוזי עתיק "הוריא-ני") הוגלו מארץ פלשתים וניגשו לכנסייה רחל המלכה, ונסבלו על ידה, ונשארו בארץ ארמניה (סומכית בגרוזית), ועד עצם היום הזה צאצאיהם מושלים בארמניה. וארבעת אחיהם הגיעו לכארתלי (גרוזיה), ואחד מהם בשם גוראם נקבע על ידם כ-שליט, ואכן הוא נהיה לשליטה של גרוזיה ולאב שושלת באגראסיוני... נציגי בג-ראסיוני של גרוזיה, הינם נכדים וקרובי-משפחה של גוראם. אחיו סאהאק פנה ל-קאחת... ועוד שני אחים אחרים אָסָאם וּוָאַרָאזָוואַרד הלכו לקאמביצ'אן..." [1]

על-פי עדותם של היסטוריונים גרוזיים יש להעריך שגרוזים-נוצרים, הושפעו השפעה ניכרת במלבושם ובמנהגיהם מיהודי גרוזיה. יוֹאַנֶה בָּאטוֹנִישְׁווִילִי מציין ש"בימי קדם, בתקופת מלכי שושלת בָּארתלוס, לבשו הגרוזים סנדלים ונעליים ו-הנשים התלבשו בדומה לנשים יהודיות." [2]

במקום אחר מציין יוֹאַנֶה בָּאטוֹנִישְׁווִילִי, שמסחר הובא לגרוזיה ע"י היוונים והיהודים, כלומר, שהיהודים סָרם היכנסם והשתקעותם בגרוזיה, עסקו כבר בתחום ה-מסחר. (עיין שם, עמ' 229) גם מבחינת אורחות-חיים והנימוסין, דמו הגרוזים ליה-ודים, גורס היסטוריון גרוזי הנ"ל, ברם בהבדל מהם התייצבו לפני הממונים על-יהם, בלי לחבוש כובע. (שם)

בהתייחסו לתהליך השתרשותו של מנהג ברית מילה (כריתת ערלה) בקרב הגר-וזים וכן למסורת עלהשושלת הבאגראטיונית כותב תאמאראשוי:"

la circoncision chez les Géorgiens doit être attribuée aux Juifs, dont une forte colonie se fixa en Géorgie au vr^e siècle avant J.-C. Hérodote semble ignorer tout à fait cet événement. Pour juger combien était grande l'influence exercée par les Juifs sur les Géorgiens, il suffit de se rappeler que la dynastie des Bagratides, issue de David, dit-on, par la femme d'Urie, a régné en Géorgie du vr^e siècle à l'an 1800. Ils ont donc propagé chez les Géorgiens la connaissance du vrai Dieu et leurs rites, en particulier

---

1 עיין " kartlis cxovreba"(כארתלים צחובריבה) "חיי כארתלי", כ.1, תב-ילים, 1955, עמ. 373 להלן בקיצור "חיי כארתלי"

2 עיין "קַאלַמַאסוֹבָּה", כרך 2, 1948, עמ. 223.

la circoncision. *

כפי שמעיד המדען הגרוזי המנוח אי.ג'אוואחישווילי,בגניזת קהיר נתגלה פ-
אלימפססט יהודי-גרוזי,שנשמר בספריית בודליאנא באוכספורד שבאנגליה.[3]

מכמה בחינות ניתן לייחס חשיבות-מה לכתובת בארמית שנתגלתה יחד עם הביל-
ינגווה (כתובת דו-לשונית) המפורסמת בגרוזיה ושנחקרה ע"י האקדמיקון הגרו-
זי המנוח (מורו של כותב שורות אלה באוניברסיטה בתביליסי) ג'ורג'י צֵרֶתֶלִי.[4]

בתחילת הכתובת הארמית שנעשתה ע"י המלך מיתרידאט אנו קוראים:(בתעתיק ה-
לאטיני)."

1. mlyk mhrdt mlk rb brh zy prsmn mlk rb 'nh šr[gs]
2. brh zy zywh rbwnyn 'nh šrgs y(?)pyth̆š myhrdt 'm'[lk]
3. myly' whkyn myl'y'' (')mryt hn yhwyn mynd'm bmšyt zylwn nyzdt

בתירגום מילולי:"מלך מיתרידאט,המלך הגדול,בנו של פארסמאן,המלך הגדול,
אני שאראגאס בנו של זיווואח השליט,פיטיאחש מיהרדאט,אמרתי מילה כזו..." שני
היבטים לכתובת הנ"ל:1. היא חוברה ונכתבה בארמית,ככל הנראה בהשפעת היהוד-
ים של אסיה הקטנה,פרס,אזרבאיג'אן וכורדיסטאן וכן גרוזיה וארמניה שבחקופה
ההיא דיברו ארמית. 2.ככל הנראה מדובר במיתרידאט בן פארסמאן מלך איבריה,
אשר עבורו חיזקו וביצרו את הכותלים מלכי וקיסרי רומה:ויספאסיאן,טיטוס ו-
דומיציאן (אלו שהחריבו את ירושלים ואת הבית השני);דהיינו,מצד אחד ביצור-
ים בצפון - בקווקאז ובגרוזיה,ומצד שני, חורבן ומיגור ושמד בדרום - בארץ-
ישראל ובתווך כרגיל העם היהודי הנודד והמפוזר בכל רחבי המזרח התיכון וא-
סיה הקטנה. וצודק בהחלט האקד.ג.צרתלי כשהוא מייחס את הכתובת הארמית הנ"ל
של מיתרידאט למאה ה-1 לספ"נ (סמוך ל-75+).[6]

במשך מאות שנים ובתהליך היסטורי רצוף,הגיעו לארץ,גרוזים-נוצרים,שייסדו
ובנו מנזרים לרוב,מרכזים רוחניים-דתיים במקומות השונים,הם הצטיינו בנאמ-
נותם ובמסירותם לארץ-ישראל ולמקומות הקדושים שבירושלים,שבסיני,שבבקעת-ה-
ירדן,שבסוריה ויוון וכו'

בדומה לגרוזים-הנוצרים,גם הארמנים-הנוצרים טיפחו במשך מאות שנים בהקפ-
דה ובשקדנות בלתי-נילאות,את מלאכת בניית המנזרים הארמניים ומוסדות דת ש-
ונים,בהם בלט המנזר שע"ש יעקב הקדוש שבירושלים.

יש לשער,שבמקביל לפעילות קדחתנית של גורמים נוצריים למיניהם,לא פסקה ע-
ליית להגל של יהודים מגרוזיה,ארמניה ואטרופאטינה,למרות שבמקורות הנארא-
טיביים המצויים לא נתגלו עד כה עדויות כלשהן.

---

* עיין M.Tamarati,L'église géorgienne des origines jusqu'a nos jours,1910,p.148

[3] עיין ი.ჯავახიშვილი,უძველესი ქართული ხელნაწერები უკანასკნელ დროს აღმოჩენილი და მათი მნიშვნელობა მეცნიერებისათვის, ტფილისის-უნივერსიტეტის მოამბე, ტ.2, 1922.

[4] ע. Г.В.Церетели,"Армазская билингва",Двуязычная надпись, найденная при археологических раскопках в Мцхета-Армази,Тбилиси,1941, стр. I-72+II. Изд.Ак.Н.Гр.ССР. также на груз.яз. Известия ИАИМК АН ГР.ССР.т.XIII,Тбилиси,1942

[5] עיין Г.В.Церетели,Армазская надпись эпохи Митридата Иверийского, Труды 25 моск.конгресса востоковедов,т.II,Москва, 1960,стр.375

[6] עיין שם,עמ.376;

השו. Д.А.Хвольсон,Сборник еврейских надписей,содержащий надгробные надписи из Крыма и надгробные и другие надписи, из иных мест,в древнем еврейском квадратном шрифте,также и образцы шрифтов из рукописей от IX-XV столетий,т.I,СПб.1884 №36,стр.130, Г.Церетели,Вновь открытая евр. надпись из Мцхета, Известия ИАИМК,У-УI,Тбилиси.1940,стр.419.

על-פי המסורת שנשתרשה בחוגים רבניים יהודיים גרוזיים, לפני כאלפיים שנה הגיע ממצחתא לירושלים, התנא ר'שמואל הגאון. תכופות מאד נלקחו ספרי תורה שנכתבו בגרוזיה לתפוצות יהודיות בחו"ל. בהמשך לאותה מסורת, מסופר שר'שמואל התפלמס קשות ונחרצות עם מתבוללים יהודיים שונים והציל את היהודים בארץ מהתנצרות.[7]

בנוסח סיפורו של ההיסטוריון הגרוזי וואכושטי, מפורטים ומודגשים זמני-עליית של יהודי כַּארתלי לירושלים, המצויינים בפי אַבְיָתָר הכהן הגדול: "ובכן היו בקרב היהודים מצאצאי שבטי הכהנים ונכבדים - תושבי מצחתא, שנהוג היה בקרבם ההרגל לעלות לירושלים לרגל חג הפסח, לקיים מה שכתוב בתורת משה..."[8]

עוד במאה שחלפה הסב הסופר וההיסטוריון ל.ס.איסארלוב תשומת-לבו לידיעות שנמסרו מטעם הרב אברהם בן דיורא (הוא מצטט את התרגום הלאטיני של חיבורו, שנדפס באמסטרדאם בשנת 1734. (כ.2, עמ.292) ועל-פיהן, היו בגרוזיה בתקופה הקדומה ביותר, בתי כנסת של היהודים. אותו רב עצמו היה גוזר כינויים טופוניימים גרוזיים משורשים עבריים, כך למשל, לדידו, העיר "סיבאריס" שבקולחידא נגזרה שמה ממילה העברית -"בירה". (אצל תרגום השבעים -"באריס") ומשמעותה -- עיר הבירה, כך גם ווארזון -, עיד בגרוזיה, -מהמילה וואר (השו. כפר בשם -"ווארזאני" בין ברתי וצחינוואלי שהיו מאוכלסות לרוב ביהודים, כך גם שמה של העיר בירוכא באטרופאטינה-אלבאניה, נגזר מהמילה העברית "ברכה", ולבסוף מאזכר הרב אברהם בן דיורא ע"פ איסארלוב את העיד סאמארא (עיר בגרוזיה -אי-בריה) לזכר השומרון הארצישראלי. דהיינו גולי שומרון שהגיעו לגרוזיה הנציחו את שם מולדתם בכינוי שם העיר אותה הקימו בגרוזיה.[9]

על הקשר ההדוק של יהודי גרוזיה עם ארץ ישראל, ובמיוחד עם בירתה ירושלים עומד גם ל.איסארלוב, אשר כותב: "Несмотря на отдаленность Палестины, многие из благочестивых евреев отправлялись в Иерусалим с религиозною целью, справлять Пасху в стенах заветного храма Иерусалимского и, таким образом, сношения с Палестиною не прекращались."

ע"פ הנסיך הגרוזי תֵיימוראז, נכללים גם ה-כַּארתוֹלִבִּי - הגרוזים בקרב אותם עובדי-אלילים שבאו לירושלים לשחר פני ישוע המשיח. בהקשר לכך נצטט את יוחנן המבשר, י"ב: "בין העולים להשתחוות בחג היו אנשים יוונים. הללו ניגשו אל פיליפוס, איש בית-צידה שבגליל, ובקשה בפיהם: "אדון, רוצים אנו לראות את ישוע." אם כי יש הסבורים שבמונח "יוונים", מזוהים בכלל כל עובדי האלילים, וביניהם גם "אושיקוס" (שהם אך ורק בטכסטים גרוזיים), הרי על-פי גירסאות שונות, אושיקוס הם הגרוזים.[11]

לעומת זאת, סבר החוקר הגרוזי קורנ. ק. קלידזה, ש-"אושיקוס" זהה למונח "אויסיווי" היווני שפירושו "עילאמים".[12]

לדעתנו, לא הרבה חוקרים הסבו תשומת-לב מיוחדת לקטע מסוים ב"מעשי השליחים" (פרק ב', 5-12), שבו מדובר על ביאת "רוח-הקודש", ועל הרכב האוכלוסיה היהודית שבירושלים, מבחינת ארץ המוצא, אנו קוראים: "בירושלים התגוררו יהודים יראי-אלהים מכל עם ועם אשר תחה השמים. כאשר נשמע הקול /הזה/, התקהלו עם רב

---

7 השו. עדותו של הרב יעקב דבראשווילי מירושלים, (בעל-פה), 1983

8 עיין וואכושטי, תיאור הממלכה הגרוזית, (בגרוז.), עמ. 82-80

9 עיין, Л.С.Исарлов, Письма о Грузий, Тифлис, 1899 330

10 עיין Л.С.Исарлов, там, стр.325

11 עיין A.Gutschmid, Untersuchungen uber die Geschichte des Konigreichs Osroene, Memoires de l'Academie de St.-Pet., 1887

12 ע. קאקלידזה, תולדות הכנסיה הגרוזית עד סוף המאה השישית, (רוס.), עמ. 6.

הערה 1

K.Kekelidse, Die Bekehrung Georgiens zum Christentum, 1928 Lpzg.

וכולם נבוכו,שכן כל איש שמע אותם מדברים בשפתו שלו.הם נתמלאו תמהון ופל-
יאה ואמרו:"הרי כל המדברים האלה,-(הכוונה היא לשליחים-תלמידי ישוע -י.ד.
- הם גליליים (ז.א. הם מדברים בארמית הגלילית -י.ד.) וכיצד זה שכל אחד מ-
איתנו שומע בשפת מולדתו?! (שאלו נציגי עדות יהודיות בירושלים,והמשיכו ל-
פרט את ארצות מוצאם) "פרתים אנחנו ומדים,עילמים (אושיקוס/אויקסיווי)ותו-
שבי ארם נהריים,תושבי יהודה וקפדוקיה ופונטוס ואסיה (הכוונה ללא ספק גם
לחבלי ארץ קווקאז וגרוזיה שעל חוף הים הפונטוס -י.ד.),פריגיה,פמפיליה,מ-
צרים ומחוזות לוב הסמוכים לקירניה,תושבי רומא המתגוררים כאן,יהודים וגר-
ים,כדתיים וערבים - והנה אנחנו שומעים אותם מספרים בלשונותינו את גדולות
האלהים!" . עד כאן דברים ע"פ "מעשי-השליחים" ואין ספק שמדובר ביהודים י-
וצאי ארצות שונות שהתגוררו בירושלים באותה עת. לאחר פירוט כל יוצאי האר-
צות בפסוקים התשיעי והעשירי,הפסוק האחד-עשר,באילו בא לסכם חד-משמעית,שכל
אלה היו יהודים,למעט:"גרים כרתיים וערבים" שאינם יהודים.

נציין שספקנותו המוגזמת של מחבר רוסי א.גרן אינה במקומה,בהוציאו בכלל,
מגדר האפשרות ההיסטורית והגיאוגראפית,קיום יחסים ועד כדי ביקורים ועליות
לרגל,בין שתי נקודות מרוחקות כל כך,כמו גרוזיה וארץ ישראל. 13

ולעומת גרין הרחיק לכת בכוון הפוך ל.איסארלוב,אשר מניח על-סמך כתבי "ד-
ברי הימים הגרוזיים (ללא פירוט מקורות) שהמלך נבופאלאשאר כבש את גרוזיה,
וגייס לצבאותיו בשלהי המאה ה-7 לפנ"ס,גרוזים שנטלו חלק במלחמותיו כנגד
פיניקיה וארץ ישראל. 14

את הפסוק דלעיל נאמת גם על-פי מקורות לשוניים אחרים. בגרוזית מופיע תר-
גום זה:"

ხოლო იყვნეს იერუსალიმს ებრაელნი, კაცნი ღმრთის
მოშიშნი ყოველთაგან თესლთა... (5)

בוולגאטה הקטע הנ"ל מתורגם כך:"

"Erant autem in Jerusalem habitantes Judaei viri religiosi ex omni natione...3

בתרגומו הגרמני של מרטין לותר:" 15

"Es waren aber Juden zu Jerusalem wohnend,die waren gottfurchtige männer aus allerley Volk..."

בפרשנויות אנגליות:"

"These men came literally from every nation under heaven.Then as now, the Jew had penetrated to every part of the known World" 16

בתרגומו העברי של פ.דליץ':"ובירושלים שכנו יהודים יראי-אלהים מבין כל
גוי וגוי,אשר תחת השמים"(מעשי השליחים,ב,5)
לכן חייבים אנו לקבוע חד-משמעית שהמדובר כאן ביהודים יוצאי ארצות שונ-
ות ודוברי שפות שונות, ולא בגוים לא יהודיים,כפי שמפרשים חוקרים אחדים .
יכול להיות שאין להתנגד להנחות החוקר הארמני הנודע ל.מ.מליכסט-בק,אשר ב-
נוגע למשפט המפרט את מדינות -מוצא של עמים שונים,(בספאנטה היוונית -

βῆθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν,
τὸν Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν.

ובולגאטה הלאטינית:"

"Parthi et Medi,et Aelamitae et qui habitant Mesopotamiam Juda-

13 עיין A.Н.Грин,Краткий очерк Историй Кавказского переше.-йка,вып.I,Языческий период,Киев,I895,стр.II5

14 עיין Я.А.Манандян,О торговле...,стр. I2, Исарлов,там же,

15 עיין Die Propheten alle,Teutsch M.Luther,I627,Luneburg,s.I93

16 עיין Concordant Version,The Sacred Scriptures,Los Angeles, I930,Acts of the Apostles,p.3 C.R.Stam,Acts,Dispensationally co-

eam et Cappadociam,Pontum et Asiam etc." וברוסית:"

"При наступлении дня Пятидесятницы...собрался народ...Парфяне и Мидяне и Эламиты,и жители Месопотамии,Иудеи и Каппадокии,Понта и Азии,Фригии и Памфилии,Египта и частей Ливии,прилежащих к Киринее,пришедшие из Рима,Иудеи и прозелиты,Критяне и Аравитяне" см.Деяния апостолов,II,1,6,9-11)

משער שבמקום המונח הגיאוגראפי "יהודה" בהסתמך על תיקוני קריאות של טרטוליאן האפריקאני (מת בשנת 240) שבמסכתו "אדוורסוס יודיאוס" (כנגד היהודים בקונטקסט הנ"ל,במקום Ἀρμένια=Armenia צריך להיות "ארמניה" - Ἰουδαία=Iudaea.

ייתכן מאד שצריכים לקרוא במקום "יהודה" את המונח "ארמניה" (המומחים לדבר יבהירו את הענין לאשורו),ברם עלינו לזכור שהמדובר לא בארמנים שאי נם יהודים,אלא דווקא ביהודים ארמניים,בדומה ליהודים:פארתיים,קאפדוקיים,פונטיים,גרוזיים וכו',שבאותה עת התגוררו בירושלים.הקביעה הזו הינה קביעה חתכת לאור המגעים והיחסים שנתהוו ונרקמו בין ארמניה ההיסטורית לבין ארץ ישראל.

מהיבטים דתיים-היסטוריים שונים,מעניינת מאד עדותו של אביתר הכהן, נכדו של אליוז ממצחתא,כפי שמובאת ב-"חיי כָּארתלי" וזו לשונה:"אנכי אביתר, מספר לכם את הסיפור הזה שנודע לי מאבי ומאמי,שנמסר להם מפי אבותיהם,ואשר ידוע לי גם מתוך הספרים,שבעת אשר מלך הורדוס בירושלים,נודע ברבים ש-""ירושלים נכבשה ע"י פרסים"". בשל-כך בכי,צער והספד נפלו בחלקם של יהודי כארתלי(גרוזיה),תושבי מצחתא,כוהני בודה,סופרי קודיסצָאראו,ומתורגמנים קנאָאים מחובי,-וכל אלה התארגנו לבריחה. ברם לאחר מספר ימים הגיעה בשורת נחמה,לאמר "לא לכבוש את ירושלים הגיעו הפרסים ובידיהם אוצרות הזהב של מלכות,מורה(מרפא פצעים) ובשמי הענג,אלא לחפש אחר אותו תינוק - יליד וצאצא חוסר דוד והפרסים מצאו איזה ערירי אחד,יליד אשה שנולד בעת-לא-עת ובמקום-לא-מקום , וניגשו להשתחוות לפניו,לכרוע ברך ולהקריב לו מנחות". עד כאן לשון הבשורה שהשריתה צהלה רבה על יהודי כָּארתלי (גרוזיה).[19]

בכך לא תמה הפרשה,ואביתר הכהן ממשיך את סיפורו:"וכעבור שלושים שנה שיגרה חנה הכוהנת מירושלים,מכתב אל סבי,בזו הלשון:""ההוא,אשר למענו הגיעו הנה מלכי פרס עם מנחות,כבר גדל והתבגר ומחשיב את עצמו לבנו של אלהים,וכולנו מצפים למותו כדי שתתקיים נבואת משה"". ואז שם לדרך פעמיו,אליוז סבי איש זקן,הבא בימים,בהשאירו אחריו את אמו מצאצאי השבט אליה הכהן ואת אחותו. והאם התחננה בפניו:""לך בני על-פי קריאת המלך ונוהגי הדת,ברם,אַל לך בני,מלהשתתף במזימתם,שכן הוא זה,אשר עליו רמזו הנביאים והחכמים"",-והלכו אליוז ממצחתא ולונגינוז מכָּארסָאני ונכחו בצליבת האדון."

ממשיך הלאה אביתר:"כשהלמו במסמרים את האדון ומסמרוהו,נשמע הדבר לאם אליוז שצרחה וקראה:""שלום לך,מלכות היהודים,הרי במו ידכם הרגתם את המושיע שלכם,ונהייתם לרוצחי היוצר,הוי לי שלא נאספתי אל עמי קודם,בלי לשמוע כדבר הזה"",ובאומרה זאת גוועה ונפטרה. הכותונת של ישוע נפלה בחלקם של היהודים המצחתאים;נטל אותה אליוז והביאה למצחתא,ואת פניו הקבילה אחותו בעי-

---

nsidered,Chicago,I954,

17 עיין Migne,Patrologia latina,II,6I0

18 עיין ב- ... „Contra epistulam quam vocant fundamenti", 396—397 гг., и „De actis cum Felice libri duo", от 401 г.

כמו-כן השווה: Л.М.Меликсет-Бек, там же,ТИЭМ,т.III,стр.227-228

19 עיין ლეონ მელიქსეთ ბეგი,ძველი სომხური ლიტერატურის ისტორია,თბილისი,1941,გვ.54-59. Հ. Գ. Ղեր ա ա ե ան, Հայաստան եւ Վրաստան, քէ՞ Հրէաստան,— « անդէս ամսօրեայ», 1910, էջ 222—324; Հ. Վ. Ինճիճեան, Հայաստան, Վրաստան եւ Հրէաստան, ibid, 1936, էջ 169—170.

19 עיין חיי כָּארתלי,כ.1,עמ. 97-102;

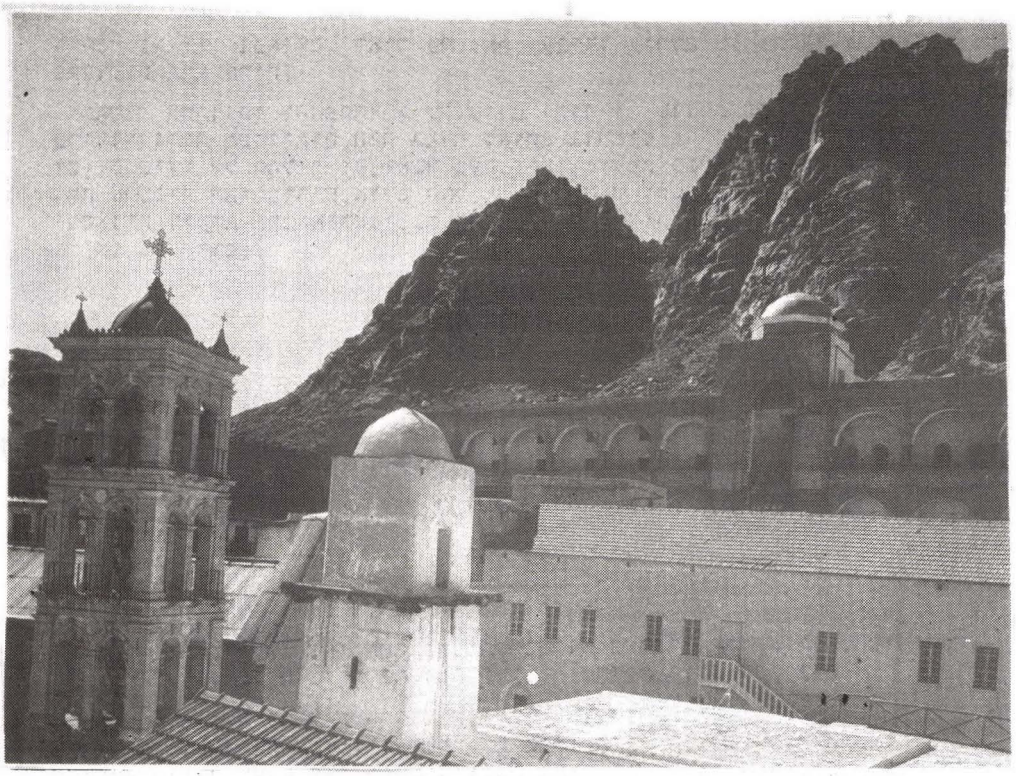

מנזר סנסה קטרינה בהרי סיני, בו שכנו בין שאר נזירים גם הנזירים מגרוזיה הנוצרית במשך מאות שנים. פה טיפחו את הספרות הגרוזית ו-קיימו קשר הדוק עם גרוזיה מולדתם

נים זולגות דמעות, היא נפלה על צואר אחיה, נטלה את כותונתו של ישוע, הצמידה לחזה, ושבקה נשמתה לכל חי על שלושה כאבים: למות המשיח, לאמה ובעבור אחיה שהשתתף בדם האדון." (עיין שם)

בגלי הגירה נוספים, בתקופת ווספאסיאנוס, הגיעו יהודים לגרוזיה מארץ ישראל, כפי שמעיד "חיי כארתלי": "ובעת ההיא מלכו בגרוזיה בניו של אֲדרקי ושמותיהם: בַּרסָם וכְרתַם, ובתקופת מלכותם, היגלה ווספאסיאנוס, מלך הרומאים את ירושלים, והיהודים שהוגלו משם הגיעו למצחתא והתיישבו במקום מושבם הקודם של היהודים הראשונים... ויחד אתם הגיעו גם בני בראבה..." [20]

על הפורענויות, המצוקות והצרות שנתחוללו על ראשם של בני-ישראל, באשר הם שם, כותב אביתר-הכהן, בהסתמכו על המכתב שקיבל ממנהיגם הרוחני של יהודי אנטיוכיה: "אלהים פיצל את מלכות ישראל לשלוש, שכן הנביאים שלנו נאספו ואינם וזה שנשאו הרוח נאסף גם הוא ואנו נתפזרנו על-פני כל העולם והרומאים כבשו את ארצנו." [21]

ובכן, כסיכום ניתן לומר, שמכל הארצות השכנות, ומכל התפוצות היהודיות שבגולה, היו דווקא ארמניה, גרוזיה ומלכיהן, והקהילות היהודיות על ראשיהן שהשפיעו השפעה רבת-היקף וחשיבות, על תהליך עיצוב היחסים של איזור הקווקאז כולו, עם ארץ ישראל, ועל התרחשויות פוליטיות וצבאיות, בכל המזרח התיכון.

יהודי קווקאז, וקודם כל יהודי ארמניה וגרוזיה השפיעו גם על גיבוש תוכניות מדיניות של מלכי ארצותיהם ומדינותיהם, כלפי ארץ ישראל ובעיותיה, וכן על תהליך ניהול העניינים בכל התחומים: הדת, מדיניות, ספרות, מורשת רוחנית,

---

[20] עיין חיי כארתלי, עמ. 44; השו. וואכושטי עמ. 63

[21] עיין חיי כארתלי, עמ. 96-95; וואכושטי, עמ. 82-80

ויחסי-גומלין צבאיים. לאור כל זאת, מעניין גורלם של יהודי ארמניה דווקא בתקופות המאוחרות.

תהליך התהוותן והתפתחותן של עדות יהודיות שונות ברחבי קווקאז בתקופות כרונולוגיות מסויימות, היה כפוף לאותם גורמים מדיניים פנימיים ובינלאומיים, שהשפיעו על תהליך זה, ואשר בעקבותיו, נעלמה כמעט (נסמעה או התבוללה) יהדות ארמניה ההיסטורית. אולם החל מהמאות ה-7 וה-5 התפתחה יהדות הדרית-דאגסטאנית, דוברת ניב איראני, גם כהמשכה של יהדות אלבניה-אטרופאטינה. (אזרבאיג'אן של היום).

חלק שני

ב. יהודי קווקאז ותרומתם בהפצת הנצרות בארצות קווקאזיות. מיפוח רעיון שיבת-ציון בתקופה קדומה ותחילת ימי הביניים

בהמשך להאמור בפרקים הקודמים, נזכיר שוב שהקשרים ויחסי-גומלין בין ארץ-ישראל וקווקאז נתהדקו עוד יותר עם הכרזתה של הנצרות כדת הרשמית בכל רחבי ממלכת גרוזיה במאה ה-4, וזאת כתוצאה ממאמציה של נינה הקדושה וחסידיה מקרב היהודים שבשלבים הראשוניים נטלו חלק די נכבד, בהפצת הדת המשיחית.

לכן, יהודים שהוגלו מארץ ישראל, הקפידו לשמור על קשר הדוק עם מולדתם ההיסטורית ואף עלו פעמים תכופות לארץ ולירושלים: הן לרגלים שונים כמצוות התורה (אותה הם שמרו והעריצו בכל מאדם), והן בקשר לעיסוקיהם שונים או אפילו כנציגי העדה. כמוזכר, בין החיילים שהשתתפו בחלוקת כותנתו של ישוע הצלוב, היו שני יהודים מגרוזיה: אליוז מצחתלי, ולונגינוז כַּארסַאנלי. הם נטלו עימם את כותנתו של ישוע והביאוה לגרוזיה כמזכרת-נצח.

מסתבר כמו-כן, שיהודי גרוזיה קיימו התכתבויות עם שארית האומה וראשיה הן בארץ ישראל והן בבבל.[1]

אין ספק שנוכח רמתם ההשכלתית, המוסרית והדתית של יהודי גרוזיה, תושבי ארץ ישראל נאלצו להתחשב בהם ולהתייעץ עימם לצורך קבלת הכרעות רציניות בכל הנוגע לסוגיות אקטואליות, בהן התלבטה קשות כל התפוצה היהודית בחו"ל.[2]

במותחו ביקורת על מסורת הבאת כותונת ישוע הנצלב לגרוזיה ע"י יהודי מצחתא, ובהניחו שבין גרוזיה לא"י נתקיימה לפחות רק התכתבות, ציין א.גרין (בהעלותו טענות גם כלפי החוקר פ.אוסלר: "

Составитель легенды забылъ при этомъ то громадное разсто-

---

[1] עיין חיי כַּארתלי, 1, עמ.105; וכן עמ.62.94-74; נסעים כאן, שבהזכירו את השם "אלעזר" מחכוון למעשה הנוסע האנגלי אוליוור וורדרופ לאליוז ממצחתא, בכותבו: "המסורת אומרת שבתחילת תקופתנו-אנו, חי במצחתא יהודי אמיד המכונה אלעזר, אשר ערך ביקורים תכופים בירושלים...." עיין

Oliver Wardrop, The Kingdom of Georgia, Notes of Travel in a land of Woman, Wine and Song, London, I888, p.I39; Harry Charles Luke, Anatolia, L., I924, p.I75

[2] עיין בפירוש אצל יצחק דוד, כתבים, כ.1, פאליסטיניאנה גרוזית, עמ.227-338, 1976, תל-אביב; שם גם בנוגע לשליחותם של אליוז ולונגינוז לא"י.

яніе, которое отдѣляло Грузію отъ Палестины, забылъ и то, что іерусалимскимъ Евреямъ было не къ чему, да и недосугъ призывать своихъ единоплеменниковъ изъ Мцхета, да и наконецъ врядъ-ли была какая-либо связь *въ это время* между такими отдаленными общинами. Если-же она и была, то всѣ сношенія можно было легче произвести перепискою. Все это составитель забылъ, такъ какъ у него была совсѣмъ другая идея—идея бо́льшаго авторитета Багратидской династіи. На основаніи-же послѣдней легенды баронъ Усларъ выражалъ убѣжденіе, что распространеніемъ христіанства Грузія исключительно обязана Евреямъ, но извѣстный кавказистъ забылъ тотъ фактъ, что іудаизмъ никогда не былъ благопріятенъ христіанству и совершенно не вникъ въ вопросъ, кто были Іудеи Кавказа.

השווה גם את הקטע על שליחותו של אליוז לאי' בספרו של דוד בַּגרַאטיוני,ב-רוסית: Давид Багратиони,История Грузий,Тб.,1971,стр.61

בעיתון הגרוזי "איבֶּריה" משנת 1878 הודגש הקשר שנתקיים בין יהודי גרוזיה לאי'-מולדתם:"מסורת על צליבת ישוע,-קוראים אנו שם,-הובאה לגרוזיה ע"י היהודים שמתגוררים באן (דהיינו - בגרוזיה,-י.ד.)ושקיימו קשר רצוף עם ארצם העתיקה,הלוא אלה הם יהודים שלפי המסורת התיישבו בגרוזיה אחרי הגליתם ע"י נבוכדנצאר מלך בבל. [4]

אותו עיתון עצמו פירסם מאמר אודות מצבה הפנימי של גרוזיה בתקופת השליח אנדריאה.במאמר הושם דגש על עובדת השתכנותם של רבבות יהודים בארמניה ובגרוזיה,ואשר קיימו קשר רצוף ובלתי-פוסק עם ירושלים. [5]

הדיעה הסותרת את רוח הקטעים שהובאו לעיל,הובעה ע"י החוקר והמלומד הצרפתי ר.ז'אנין,אשר כתב ב-1920 על דפי האינציקלופדיה התיאולוגית הקאתולית, תחת הערך הממצה והמפורט "גרוזיה":"

Après la destruction de Jérusalem par Nabuchodonosor, bon nombre de Juifs s'étaient établis en Géorgie, principalement à Mtzkhéta, la capitale. Le grand-prêtre Anne envoya à ses coreligionnaires du Caucase un émissaire pour leur demander de venir dans la Ville sainte et de se prononcer au sujet de Jésus, qui se prétendait le Messie.Les juifs de Géorgie députèrent deux des leurs, Élioz de Mtzkhéta et Longinoz de Carsan. Ces délégués n'arrivèrent à Jérusalem qu'après la condamnation du Sauveur, juste à temps pour assister à son crucifiement. « Lorsque le sort fut jeté, par les juifs impies qui assistaient à son supplice, sur la robe de Notre-Seigneur, la providence la fit échoir aux députés de Mtzkhéta. » Élioz et Longinoz l'emportèrent dans leur pays où elle aurait été conservée depuis lors jusqu'à l'invasion arabe, vers le milieu du VIIe siècle. Brosset, *op. cit.*, t. I, p. 53. Outre certains détails manifestement inventés pour embellir le récit, il est bien difficile d'admettre la convocation par Anne de ses confrères du Caucase, l'histoire n'en dit pas un mot; d'ailleurs les juifs de Jérusalem suffisaient pour condamner le Sauveur. Quant au récit du partage des vêtements, il est certainement faux, puisqu'il est en tous points contraire au texte des Évangiles. Ce ne sont pas les juifs, mais les soldats romains qui ont fait ce partage. Certains historiens, dans le but évident de concilier à tout prix la tradition populaire avec l'histoire, prétendent que le soldat favorisé du sort était géorgien. C'est là une assertion purement gratuite. Malgré l'invraisemblance de cette légende, il paraît certain cependant qu'elle a été universellement admise en Géorgie depuis une très haute antiquité. La relique y aurait toujours été en grand honneur. On lui consacra même une fête qui est devenue en quelque sorte la fête nationale, et qui se célèbre le 1er octobre.

3 עיין А.Н.Грин,Краткий очерк историй кавказского переше-йка,вып.I,Языческий период,Киев,1895,стр.115

4 עיין איבריה,1878,מס'27,עמ'8;

5 עיין איבריה, 1878,מס'28, עמ'7; ע"פ עדותו של הנוסע האנגלי קלוד אֲנֶיי,ב-מצחא ניתן היה לבקר בקאתדראלה הנוצרית,שאליה,לפי המסורת,הביא יהודי מארץ ישראל,את כותונתו של ישוע.

עיין Claude Anet,Through Persia in a Motor-car,by Russia and the Caucasus /transl./,L.,1907,p.58

6 עיין Dictionnaire de Théologie Catholique t.VI,p.1244:

בצד יהודי גרוזיה גם יהודי אסרופאסטינה-אלבאניה קיימו יחסי-גומלין הדו-קים עם ארץ ישראל. ובמיוחד, לאחר הפצתה של הנצרות באלבאניה, גם בני העם הא-לבאני החלו להתעניין בכל הנעשה בארץ הקודש, הם עלו לשם ובנו כנסיות ואכס-ניות משלהם. על-פי עדותו המפורטת והחשובה ביותר של ההיסטוריון האלבני (ב-כינוי עצמי "אַגוואנֵי") משה קַאגקַאנַטְקַוואצי (דהיינו משה מעיירה קאגקאנסאק האלבאנים (אגוואנים נוצרים) בנו בירושלים את הכנסיות הבאות: כנסיית פאנ-דה (מזרחה מהר הזיתים), שנבנתה על-ידי שוכן מדברות האגוואני באנון. במשך מ-אות שנים התגוררו בכנסייה הזו נזירים יוצאי אלבאניה (אסרופאסטינה). כנסיית פארמאווה ע"ש אם-האל הקדושה, נבנתה סמוך למצודת דוד. במשך תקופה מסויי מת על הכנסייה הזו היתה מופקדת כאחראית מאריה - ילידת שאמקור שבאזרבאיג'אן, בחלק מהכנסיה התגוררו סיג'ילים (נציין, שהמונח הזה מבחינה אתנית אינו בר-ור די צורכו, יש לשער שמדובר בנזירים יוצאי ארצות איראן ואסיה התיכונה - י-ד.) כנסיית קאגקאנקאטוק היתה באחריות נזיר נוצרי תיאודור, וכן אחד מטאג'-ילים בשם אברהם (יוצא אגיוביט וזארישאט). כנסיית ארצאג ע"ש אם-האל הקד-ושה וסטיפאן הקדוש תיפקדה במקביל לפעילותה של כנסיית אמאראס ע"ש גריגורי הקדוש, שחלק ממנה היה באחריות נזירה בשם גריגוריק, קרוב לוודאי מיוצאות א-לבניה.

כמו-כן, היו בארץ הקודש עוד שלוש כנסיות אגוואניות (אלבאניות), עליהן ה-תלמד בכוח מאג'ילים. כנסייה אגוואנית נוספת נמצאה סמוך לכנסיית אראווין במקום המכונה ג'וקאמיץ'. ההיסטוריון משה קאגקאנטאקוואצי מציין שהפטריאר-כים היוונים מחוץ קינאה וצרות-עין עיכבו זמן ממושך הגשת סיוע לכנסיות ה-ארצניות והאגוואניות, שמספרן הכולל הגיע עד לכדי מאה.[7]

ובכן, תהליך התנצרותן של מדינות קווקאזיות שונות היה קשור בקשר הדוק ב-כל המתרחש בא"י; במאה ה-4 אחייניתו של הפאטריארך הירושלמי, הקדושה נינו ח-ותמת באופן סופי ומוחלט את התהליך הנ"ל, ומלך גרוזיה מיריאן, בביקורו המפ-ורסם בירושלים תחת חסותו של קיסר ביזנטיון, פותח רשמית את עידן הצליינות-הגרוזית-נוצרית ובמרוצת כ-17 מאות מתגבשת ומתפקדת בירושלים ובמקומות אח-רים בא"י העדה הגיאורגית-הנוצרית (כך בפי הצליינים והנוסעים האירופאיים).[8]

מבחינת תיאור התייחסותם של מלכי גרוזיה לא"י בכלל ולירושלים בפרט, מעני-ינות ידיעות הנמסרות ע"י סיראניוס רופינוס שחי בירושלים בשנות 397-378, על דפי "היסטוריה אקקלסיאסטיקה" שלו. בדברו על התנצרותם של גרוזים-איברים הוא מטעים שהאיברים פנו בבקשה לקיסר הביזנטי - קונסטאנטין, שישלח אליהם כ-מרים ואנשי-דת. הקיסר נענה לבקשתם, ושלחם בשמחה ובערנג רב, ואף יותר מזו, הוא צירף לכנסייה הרומית, כל מיני עמים ומלכויות שונים. "הדברים נמסרו ל-נו, -מדגיש רופינוס, - ע"י איש אמין באקורי, שהוא מלך השבט הגרוזי, והינו ב-מעמד מפקד הצבא בשער הקיסרות... וזאת בזמן שהוא שהה בירושלים, עת היה ממו-נה על-יחידות משמר הגבול של פאלסטינה".[9]

השו. O.Lemm von,Zur Geschichte der Bekehrung der Iberer zur Christentum; W.Braude,Jewish Proselytizing in the First Five Centuries of the Common Era,I940; W.D.Davies,Christian Origins and Judaism,I962; L.Ginsberg,The religion of the Jews at the time of Jesus,Hebrew Union College Annual,v.I,pp. 307-32I,Cincinnati,I924;

השו. ...Джанашвили,Грузинские обители в Святой Земле,Тифлис,I894, ...Иверийцы как пилигримы и основатели обителей в святых местах Востока,Тифлис,I9II

7 עיין משה קאגקאנטאקוואצי, ההיסטוריה האגוואנית, קטעים בתירגומו הרוסי של אי.שופן, עמ." 462 :

8 עיין אלי שילר, עדות ומיצוסים בעיר העתיקה, ירושלים, 1980, עמ.53.

9 עיין פאטרולוגיה לאסינה, כ.21, עמ.482-480; השו.אמיאן מארצלין, 31, עמ.16, 12; זוסים., 4, עמ.3, 57 וכן סוזומן ב-פאטרול.גרק., כ.67, עמ.843, 1630 וכן:

השו. Nino Salia,Notice sur la conversion de la Géorgie par sainte Nino,Bedi Kartlisa,P.,I966,n.50-5I,vol.XXI-XXII

שיבת-ציון במובנה הספיציפי הביאה את יהודי גרוזיה וקווקאז לעליה כבר מ-ימי כורש, כשהמניעים היו: מצוות יישוב א"י, ביקור ותפילות במקומות הקדושים, הרצון העז לשהות במחיצת השכינה ובקרב העם, וכן לזכות ברבות הימים להיקבר באדמת-הקודש.

העליה סימלה בתודעתם הדתית הלאומית של יהודי גרוזיה, לא רק את שיבת-ציון כשלעצמה, אלא גם את תחילת התבססותה של מלכות ה' בכל העולם, חידוש מלכות דוד וקיבוץ גלויות של שבטי ישראל המפוזרים בכל התבל, ואשר לעשרת השבטים מ-הם ייחסו את עצמם. תנועות מזיחיות למיניהן, שצמחו בתקופות שונות, ובמדינות שונות, רק הגבירו את השאיפה הזו של יהודי גרוזיה ויחד אתם של יהודי קווקאז בכלל.

בתקופת מרד בר-כוכבא נגד הרומאים, יצא רבי עקיבא הבלתי-נילאה, גם אל הקהילות היהודיות שבגבול גרוזיה וירכתי מדי ופרס, כדי לגייסם לשורות המרד, וכן להביאם לתרום כמיטב יכולתם להצלחת המרד הלאומי.

ניתן להניח, אף על-פי שטרם אומתו כל ההשערות, שיהודי קווקאז במקביל עם הנוצרים ממוצא ארצותיהם קיימו קשרים הדוקים עם א"י גם בתקופות הבאות: ביזאנטית -עד למאה השביעית, הערבית (מאות 7-11), הצלבנית (11-13), הממלוכית - (13-16) ובמיוחד בתקופה התורכית-עותומאנית במאות ה-16-19.[10]

נציין שלעומת גרוזיה בלטו דאגיסטאן, צפון-קווקאז ואזרבאיג'אן בקנאות דתית מוסלמית, ויחסי העמים והשליטים בהן כלפי היהודים, נקבעו לא במעט ע"פ הראות והנחיות האיסלאם כבשאר המדינות המוסלמיות שבמזרח: פרס, ממלכות ערביות שונות, והחל מהמאה ה-15 תורכיה.

סוגיה הראויה לחקר ולבדיקה היסטורית בפני עצמה, היא כוגית הממלוכים ממוצא קווקאזי-גרוזי-צ'רקסי, התערותם בארצות המזרח התיכון (מצרים, עירק, סוריה, א"י) ומידת קשריהם או השפעתם על היהודים ממוצא ארצות הקווקאז. על-כל-פנים, החל מתקופת שלטון העותומאנים באי"י, גובר זרם המהגרים מחלקי תבל השונים, ובתחילה מספרד ומארצות אירופה.

ניתן לציין במיוחד, שעד מהרה הפכו הארמנים להיות (אולי לצד היוונים), כמפיצים קנאיים ביותר של הנצרות, כשאת התעמולה הדתית הם ניהלו, לא רק כנגד המוסלמים, אלא גם כנגד היהודים. לא קשה לכן לשער, מה היו נימוקי אותו מתרגם ארמני ממוצא קיליקי מהמאה ה-17 שתירגם ולמעשה חיבר את קטעי המסורת המיוחדת על מות מוחמד נביא המוסלמים, למרות שגם המסורת המוסלמית מייחסת את סיבות מותו של מוחמד ליהודים, הרי במסורת הספרותית-הארמנית, הוטבעו כמה נקודות ייחודיות שעל טיבן נעמוד בהמשך. בטרם ניגע במישרין לניתוח הקטע, נזכיר שכתב-יד ארמני, נתגלה ע"י פרדריק מאקלר, בספריה הלאומית הפאריסאית, שפירסם את הקטע ותירגמו לצרפתית.[11]

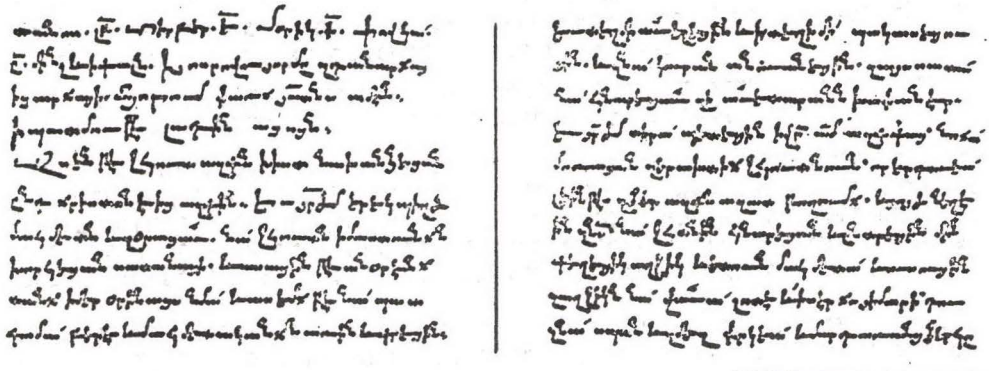

---

10 עיין "ירושלים" (אנגל.), ירושלים, 1973; (כולל ביבליוגראפיה), 360-363

11 עיין Codex Paris, armen., I28, folio I92; Fréderic Macler, Un document arménien sur l'assassinat de Mahomet par une juive, Mélanges Hartwig Derenbourg, Paris, I909, pp. 287-295

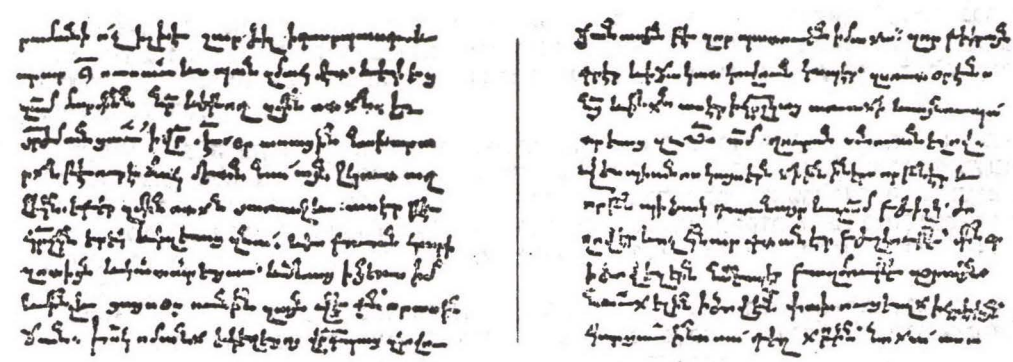

בתמציתיות,התוכן של המסורת הארמנית,(שלמעשה "סיבכה" את היהודים במות מוחמד,כהמשך למסורות לאטיניות-איסלקיות) הוא כדלקמן:" אומרים (בארמנית - asen) שהאומה היהודית נושאת בחובה הרבה קינאה כלפי הנוצרים.כשהגיע מוחמד הזכור לרע,והחל להיות חשוב,התחילו משכילים יהודיים להתחכם אליו ו-אמרו לו: ""אלה האנשים שאין להם חוק,הבה נעניק להם אותו וניתן להם להפיצו", המוחמדנים אימצו להם את החוק היהודי,גרעו ממנו פה,והוסיפו שם,וכינוהו "קוראן", אשר הומצא כדי להזיק לבשורה הקדושה.ושכבשו המוחמדנים את כל העמים,שכחו את הטובות של היהודים,למרות שנשבעו להם שישאידו את האומה היהודית חופשיה... אז רקמו היהודים מזימה ובחרו בנערה יפה והציעוה למוחמד לאשה וכך הדריכו אותה:"" הרי הוא משתוקק אליך ומשוגע ממך.את תרצח יאותו ותצילי אותנו..."""

"והיא אומנם נהגה כפי שהדריכו אותה,והרגה את מוחמד.אחרי-כן הציתה את גוויתו,להוציא רגל אחת,כעבור שבעה ימים,כשהווזירים שאלוה:""היכן מוחמד? - הביאה הנערה היהודיה ההיא את אותה הרגל ואמרה:""בא מלאך ולקחו.אני נאחזתי ברגלו.הוא נעלם והרגל נשארה בידי.""

"ואכן,עד ליום זה הם שומרים על איזה עצם,שהם מכנים אותה "ג'אן" (בפרסית - נפש, חיים).ובהקשר לכך אחדים ממנהיגי הכנסייה מדברים על איזו נפש של פרה שהם מוקירים אותה..."

מכאן מניחים חוקרים ומדענים,נבעה ה"סורה השנייה" של קוראן הנקראת "סוראת אל-בַּאקרָה" /דהיינו סורת-הפרה/. [12]

מה שמעניין אותנו לגופו של עניין,היא העובדה שהארמנים שהושפעו מהלאטינים (לאחר מסעות הצלב), תרגמו,חיברו,והוסיפו פירושים משלהם על נסיבות מותו של מוחמד. (השו.גם מסורות איסלקיות-לאטיניות למיניהן של מחבר האיטלקי פייר פאסקאסיו /1228-1300/,מסורת לאטינית הכלולה ב-"ליבר ניקולאי מהמאה ה-14. וכן של אליסאנדרו ד'אנקונה ואחרות.

לדעתו של פר.מאקלר הטכסט הארמני מופיע בכתב היד מהמאה ה-17 שנערך וקוצר ע"פ המקור הלאטיני או הסורי מהמאות ה-13 או ה-12. [13]

לא פלא אם כן שהמימסד הדתי-הפולחני הנוצרי בארצות קווקאז,לא רק גילה התעניינות מרובה בפרובלימאטיקה היהודית הכללית, אלא גם ניסה להשפיע על עיצוב מסורות למיניהן. לדידו העיקר היה ביסוס עמדות-כוח משלו בארץ ישראל בצורה זו או אחרת.כידוע לפי המסורת הגרוזינית הנוצרית גיאורג הקדוש - מושג פאטרונימי) נולד בלוד, שם מצביעים עד היום על קברו. [14]

בהקשר לכך מעניין גם כינויו של המנזר שעל שם גיאורגי היהודי הקדוש,שהיה ברשות הגרוזים הנוצרים ברובע היהודי על הר ציון. ביחס אליו כתב פרופ' צאגארלי בסוף המאה הקודמת:"מנזר גיאורגי היהודי הקדוש...כעת ברשותם

---

12 עיין מאקלר,שם,עמ.290-291. 13 עיין שם,עמ. 293

14 עיין הערך "גרוזיה" פרי עטו של פרופ' זאב ווילנאי ב-אנציקלופדיה אריאל,עמ.1420.

של היוונים, ממוקם בסמוך לביתה של הכומרת הראשית אַנַנָא.הנוסעים אינם מוסרים אי אילו פרטים סביבו". [15]

החל מתקופת ימי הביניים מסתמן תהליך די מעניין. מצד אחד קהילות יהודיות בארצות קווקאז מתפתחות ומתגבשות במסגרת המסורת והמורשת הרוחנית-הדתית של היהדות,ומאידך, הגורמים הכנסייתיים הנוצריים,וקודם כל מגרוזיה ו מארמניה מנסים בכל מאודם לטפח את המרכזים הרוחניים והדתיים שלהם בנקודות שונות בארץ ישראל. לכן, יש צורך מסויים לסקור את תהליך עיצובה של המסורת הנוצרית הקווקאזית בארץ.

ב-"מקראה" של הכנסיה של ירושלים,שנתחברה בגרוזית בין המאות ה-8-5,ובה תקנון ומכלול נהלים למאמינים השוהים בירושלים, אנו מוצאים התייחסות רבה למושגים יהודיים-גרוזיים ספיציפיים,או כינויים שהיו מיוחסים ע"י הנוצרים ליהודים בגרוזיה.אלה הם:"הוריה/אוריה" לחילופין מופיעה גם צורת "הובריה", כמו-כן כינויים גיאוגראפיים : "הוריאסטאני" - כלומר מדינת היהודים, וכן "ישראל" - המוזכרת עשרות פעמים. [16]

במערכת הדתית-התיאולוגית-הפולחנית של הנצרות הגרוזית-הארמנית היו נפוצים קובצי מזמורים (פסאלטירים),וכתבי-יד גרוזיים וארמניים של קטעי תהילים המתורגמים לשפות עתיקות (גרוזית וארמנית בהתאם).הם הגיעו אלינו מנזרים שונים (הן בחו"ל והן בארץ) ומתקופות שונות (מהמאה השביעית עד המאה הארבע עשרה לספ') סופרים ומעתיקים גרוזיים וארמניים שעלו ארצה והתנזרו בה,איזכרו לא אחת את שמותיהם של קדושי ונביאי ישראל שבתנ"ך,בהקדשות ואפיגראמות שצורפו ל-"קובצים" האלה. כך למשל, הנזיר מיכל שהעתיק את המזמורים וקובץ פזמונים במנזר סיני, מציין שהדבר עלה בידו "בסיועו ובתפילתו של משה הנביא..." [17]

הנזירים הקפידו על שמירת ספרי-הקודש וכתבי-היד שבמנזרי סיני וירושלים והם נהגו להסיח מילות קללה,כלפי אותם אנשים שהיו מרהיבים עוז וגונבים ספרים מספריות,וגינזכי המנזרים. [18]

ב-"יאדגאר" (קובץ לפולחן האל) מהמאות התשיעית והעשירית,מוזכרים הנזירים הגרוזיים תבדורה פאלאוורלי ושמעון מגאלובלי (בגרוזית:"המזמר" ממנזר סאבא הקדוש ש"אלהים זיכה אותו לשהות במקום,שם התגלה אלהים למשה..." [19]

במשך דורות,אישים קדושים ונביאי-ישראל,היוו נושאי הערצה לגרוזים הנוצרים.כך למשל הם העריצו את משה רבנו,לא פחות מיהודי גרוזיה עצמם.הם אף הניחו שבציינם בתפילות ובאזכרות (לעילוי נשמות יקיריהם) את שמותיהם של קדושי-ישראל,היה בכך משום להבטיח את מימושן. בכתובת משנת 979 הנזיר הגרוזי מסיני יואַנה זוסימה כותב:"בשם האב והבן והרוח הקדוש,בסיועם של האל הקדושה ומלאכי עליון הקדושים,ושל יוחנן המטביל הקדוש והמבשרים הקדושים:מתי,מרקוס,לוקס ויוחנן ושל משה הנביא הגדול והקדוש וכו'..." [20]

---

15 עיין Ал.Цагарели,Памятники грузинской старины в святой земле и на Синае, Православный Палестинский Сборник,т.4,вып. I,СПб.,1888

16 עיין Le Grand Lectionnaire de l'Eglise de Jérusalem (V VIII siecle) t.I,ed.Michel Tarchnischvili,Corpus Scriptorum-Christianorum Orientalium,t.9,Louvain,1959

עיין עם.לגבי "הוריה/אוריה" עם.574,780,795,848,856; "הובריה" - עם.22, 120 , "הוריאסטאני" - עם.10,30,114,139; "ישראל" - עם.4,7,22,35,83,93,101 764,730,590,488,445,443,414,406,284,109 ועוד. נזכיר גם שהמונח במשמעות "עברי" - /איבראילי/ מתועד בעמודים:8,29,60,70,134,149,155,466,692.

17 עיין "פסאלטירים" מהמאות: 9,10,13,14 אצל צאגארלי,עם.197-198

18 עיין כתובת על "הטריאדה המשולשת הצבעונית" מהמאה ה-13,צאגארלי, עם 218-219

19 עיין צאגארלי,עם. 225

20 עיין גאריס,עם. 149-151

לצד משה,הוקדשו פזמוני הלל גם לאחיו אהרן ולאחותו מרים.(שם,עמ.157)
כן הועתקו מזמורי דוד המלך (פול.258-257,עמ.157;השו.פול.258,עמ.158)

בקטעים מאוחרים במקצת,כגון בכתובת משנת 977,משה הנביא והרב,מוזכר כבר מספר פעמים.ניתן להניח במידת מה של סבירות שדווקא היות נזירים גרוזים ב-סיני,בסמוך לאותו הר,אשר בו קיבל משה את התורה ואת הלוחות,השפיע במיוחד עליהם להעריץ אותו,מכל קדושי ישראל אחרים, לדידם משה לא היה רק מנהיג, נביא ורב,אלא גם הנזיר הגדול הנודד שבמדבר סיני. מסורת על משה נתקדשה א-צל גרוזים נוצרים עד כדי כך,שהייה בסביבת הר-משה (בערבית ג'בל מוסא)נח-שבה לגביהם כסגולה. לא פלא לכן, ששתי דמויות מרכזיות מעולם היהדות,מצאו מקום נכבד בציורי איקונות וקישוטים שבמנזרי כנסיית-קאטארינה. ובכן,הכת-ובת הנ"ל משנת 977 בו מוזכר משה הנביא מספר פעמים הינה להלן:"בשם האב , הבן והרוח הקדוש...ובסיועו של אבינו הקדוש,הנביא הגדול...אני,קיריקה - נזיר ההר,היקדשתי ספר זה להר סיני לעילוי נשמתי ולעילוי נשמות הוריי ו-קרוביי הנפטרים ועילוי נשמות אחיי הנזירים.ובל ירהיב מישהו עוז להסיר ס-פר זה מהר סיני,ולהרחיקו ממנו. ואם אכן יקרה הדבר,כן ישפוט אותו משה ה-נביא הקדוש בפני האל באחרית הימים..." /בגרוזית הקטע הנ"ל:-"

[illegible] ვის კელეწიფების ამის
წ(მი)დის[illegible] სა წიგნისაჲ გაროკუებაჲ ამის წ(მი)დისა | მთისა სინაჲსა გ(ა)ნ და
უკუეთუ ვინმე იკ[illegible]ადროს და კელყოს ამის წიგნისა წარღებ(ა)ჲ | ამის
წ(მი)დისა ადგილისა გ(ა)ნ წ(მიდა)ამცა მოსე წი[illegible]21ნაწარმეტყველი მოსაჯულ
იქმნების | წ(ინაშ)ე ო(ჳფლ)ისა ს(უ)ლსა მისსა დღესა მას საშჯელი[illegible]

בספריית כנסיית "קאטארינה הקדושה" בסיני היו גנוזים עד לזמן האחרון כ-300-3 כתבי יד בשפות שונות,כולל גרוזית.(במידה ואם ניתן להסתמך על הודי-עתה של הממונה על המנזר הגב' מ.פילותאה) בכנס מדעי של סירולוגים שנערך בסמוך לגוסלאר במערב גרמניה בחודש ספטמבר 1980, לאחרונה נתגלו שם כמה ע-שרות כתבי-יד חדשים בשפות שונות,ביניהם גם 4-5 מאנוסקריפטים גרוזיים ה-משתייכים ככל הנראה למאות ה-10-5, אין ספק שמחובתנו להגיע לאותם כתבי - יד גרוזיים לשם בדיקתם וניתוחם המדעי,הפעם לצערנו כבר על אדמת מצרים.

הנזיר והסופר אמוניוס חיבר ספר על עינוייהם של נזירים ממנזר סיני,שעו-נו ונהרגו ע"י הברברים (הכוונה היא לפולשים מוסלמים למיניהם).22

רישומים וכתובות נוספות,על כרכים וספרים שונים,שופכים אור על מספרם ו-שמותיהם של הנזירים הגרוזים והצליינים, ששהו בארץ ישראל בתקופות השונות להלן כתובות אחדות בהן מוזכרים מיכאל דיקאנוז,יואנה הסופר והחוקר,זוס-

Fol. 200 v, note m , très effacée : ქ(რისტ)ე მ(ეწყალ)ე მი[illegible](ე)ლ დეკა-
ნ(ო)ზი სინა წ(მიდ)ის(ა)ჲ მომგე(ე)ბ(ე)ლი ამის წ(მიდ)ისა წი(ი)გნ(ი)სა | და
ი(ოვა)ნე მჩხ(რე)კ(ა)ლი ამისი ფ(რია)დ ც(ო)დ(ვი)ლი ზ(ო)ს(ი)მე და ყ(ოველ)ნი
ერნი მისნი | ს(უ)ლიერნი და კ(ო)რც(იე)ლნი ცოც(ხა)ლნი და მიც(ა)ლ(ე)-
ბ(უ)ლნი და | ყოვე)ლნი ქ(რისტ)ეანენი პ(მე)ნ ლ(ო)ც(ვა) ყ(ა)თ ჩ(უე)ნ
თ(ჳ)[illegible] წ(მიდა)ნო ლ(ო)ც(ვა) ყ(ა)თ და თქ(უე)ნცა | ქ(რისტ)ე მ(ე)წყ(ი)ა-
ლ(ე)ნ [illegible] [illegible] [illegible] ხფ[illegible] ქ(რონი)კ(ო)ნი[illegible]

---

21 עיין גאריט,שם,עמ.196-195;השו.גם קטע בדרישתו של אפרים הקדוש בו מ-וזכרים אבות האומה העברית: אברהם,יצחק ויעקב,אשר אלהיהם בחר לו עם סגו-לה בתור משרתיו:"
עיין שם,עמ.290

Sup Joseph, fol. 230 vb - 268 ra.

წ(მი)დისა ეფრემის თქმოჳლი იოსების თ(ჳ)ს კგ *Sancti Ephraemi sermo de Ioseph. XXIII.*

Inc. ღ(მერთ)ო აბრაამისო ღ(მერთ)ო ისააკისო ღ(მერთ)ო იაკო-ბისო რ(ომელმა)ნ გამოირჩიე თესლი წმიდაჲ მსახოჳრთა შენთაჲ *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, qui elegisti semen sanctum servorum tuorum.*

22 עיין שם,קוד.32,57-33(50)

23 עיין שם,עמ.24;השו.כתובת נוספת - פרי עטו של אותו יואנה "החוסא",כ-פי שמכריז על עצמו מתוך צניעות והכנעה.שם. השו.פול. 292,עמ.49-48

ככל הנראה, יש לשייך למאה ה-11 (1040-1066) את כתב היד של יואנה דוא-
לי ושל בנו מיכאל דוגאלי. הם היו מתלמידיו של ראש נזירי המצלבה - פרוח-
ורי, אשר עסק בשיפוץ ובשיקום המנזר הגרוזי הירושלמי באותה מאה. 24

24 עיין אצל צאגארלי, כמו כן את הסכסס הגרוזי במקור אצל וורדרופ, מגנזי-
המוזיאון הבריטי, פ-369, עמ. 401,400.

ლიჩს ვეჭმენ გლახაკი და ფლ ცო-დ-
კილი : ყლისა სულ|ისა ნათლ
ღებულისა ჳსაწყალობელისა შთა-
ვრდობილი უფსვრულსა ცოდვისასა
შაკ იოვანე|დაწერად წ̃ ამას წიგნსა
წ̃თა მამათასა ბრძანე|ბითა და ლც-
ვითა წ̃ა მამისა სლიერისა მძლრისა|
პროხოლისითა თავისა სიგლახაკითა

რლ კრთ|ხლმნ მიქაელ მეფემან
ეკლოგიად გაყო და სად|ადგა ქნ
მოიღის = გავასრულე და შევმოსე =
და დავდევ წ̃ა ამას ადგილსა : ჯრი-
სასა = რისა შენე|ბასა თანა ვშაკ-
დებოდე ურჩი ესე და .... სალოც-
ველთად ღთივ შემკობილთა მოძღუა|
რთა ჩემთა იოვანეს და პროხოლი
მამისა.

J.Oliver Wardrap, A catalogue of Georgian Manuscripts in the British Museum, L., I9I3; K. W. Clark, Research Resources in St. Catherine monastery in Sinai, Труды 25-го Моск. Конгр. востокове I963, Москва, стр. 5I7-522 A.P.Stanley, Sinai and Palestine in connection with their History, L., I856; A.Morison, Relation Historique d'un Voyage nouvellement fait au Mont de Sinai et a Jérusalem, Toul. I704: (P.? I705); Ralino, Le Monastere de Sainte Catherine (Mont Sinai), Souvenirs épigraphiques des anciens pélerins, Bull. de la Société Royale de Géographie d'Egypte, I9 (37) p. 7I-77 ; G. Garitte, Report on Mission to the Monastery of Saint Catherine, Sinai, Christ. News from Israel, vol., VIII, 3-4, Dec., I956, p. 28-3I; Dr. Mario Mendes, A visit to Mount Sinai, CNfI, vol. VII, n. 3-4, I956, ed. by Ch. Wardy, J. pp. 3I-33;

Peri tes glosses kai filologios ton iberon, I920, t. I5; S. C. Bartlett, From Egypt to Palestine through Sinai the wilderness and the South Country, L., p. 28I; Peeters P., Histoires monastiques géorgiennes, Analecta Bollandiana, 36-37 (I9I7-I9I9) p. 5 Gr. Peradse, Les Monuments liturgiques prebyzantins en langue géorgienne, Le Muséon, 45 (I932), pp. 255-272; Ipsi, Die altchristliche Literatur in der georgischen Uberlieferung, Oriens Christianus, 3-8 (I930-I933) p. I09; A. Ehrhad, Das Kloster zum heiligen Kreuz bei Jerusalem und seine Bibliothek, Hist. Jahrbuch der Gorresgesellschaft, XIII, (I892), p. I58; R. R. Blake, Catalogue des manuscrits géorgiens de la Bibliotheque Patriarcale grecque a Jérusalem, Rev. de l'Orient Chrétien, 23-25, I922-I926 Catalogue des manuscrits géorgiens litteraires du Mont Sinai par G. Garitte, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, vd. I65, subs., t. 9, Louvain, I956

השו. Порф. Успенский, О грузинских надписях Афона, Иерусалима и других мест православного Востока, "Духовный Вестник /груз./ I865, Н. Марр, Описание грузинских рукописей синайского монастыря, М., I940. Его же, Предварительный отчет о работах на Синае, веденных в сотрудничестве с И. А. Джаваховым и

יש להסב תשומת לב גם לעודף נושאים יהודיים תנכיים,המצויים בכרוניקה הגרוזית אודות המצור סביב קושטא,הכרוניקה חוברה בשנת 1042. [25]

המקורות הגרוזיים מאזכרים במפורש אירועים שונים מתולדות עם ישראל בתקופת התנ"ך,כמו למשל חציית ים-סוף בהדרכתו של משה,בספרו ההיסטורי של וואכושטי באטונישווילי מהמאה ה-17,המכונה "תיאור ממלכת גרוזיה",שם אנו קוראים בין השאר:"ולאחר מכן הגיע הדבר שישראלים עברו את הים מימי בראשית בשנת 2454 ושיבחו כל עובדי אלילים את אלוהי ישראל..." [26]

תושייתם ואומץ לבם של גיבורי בני ישראל היו לדוגמא ולנושא ההערצה לכל מיני מקלסים ומשבחים שהיו בשירות החצר המלכותי הגרוזי.ב-12 באפריל 1811 הקדישו ריקסור של ממלכת קאחתי (מזרח גרוזיה) דוד,והמשורר והמשכיל אלקסידזה,שיר-הלל "הרויקון" לזכרה של המלכה תמרה.ושם,בשורה ראשונה של בית ה-17 מוזכר יהודה המכבי,בשורה שניה מוזכרת יהודית ועוד דמויות מתולדות הגבורה הישראלית עתיקת-יומין. [27]

במשך 1500 שנים מדינות נוצריות קווקאזיות וקודם כל ארמניה וגרוזיה היוו נקודות נוצריות-דתיות הקרובות ביותר לארץ ישראל מבחינה גיאוגראפית טיפוח ספרויותיהן הלאומיות הקלאסיות של גרוזיה וארמניה כרוך לא במידה מועטה באותה רמה רוחנית שהושגה דווקא בארץ ישראל.ניתן בהחלט להסתפק בציון מנזר המצלבה שבירושלים,בו חי ונקבר על-פי סברתנו,משוררה הגדול של גרוזיה מהמאה ה-12 - שותא רוסתוולי,מחבר היצירה הפיוטית רבת-הידיעה "עוסה עור הנמר" שאת תירגומה העברי הנפלא סיפק בידינו דב גאפונוב המנוח בהוצ'ספרית הפועלים.(ראו אור מספר מהדורות).

על-פי רישומיו של ה.צ.לוקה,(עיין חיבורו "אנאסטוליקה",פרק 10) המצוטט אצל החוקר הישראלי המנוח חיים ווארדי,הצלבנים השאירו את הגרוזים במנזר המצלבה ואז גם עלה ארצה והשתקע במנזר בשליחות המלכה תמרה - המשורר שותא רוסתוולי,אשר נפטר ונטמן שם. [28]

אנו משערים שבתקופת שגשוגה ופריחתה של גרוזיה כמעט בכל התחומים, יחד עם הגברת זרם צליינים ואנשי רוח נוצריים לארץ, גם יהודי גרוזיה עלו תכופות לירושלים ולערים קדושות אחרות.זאת היא תקופת ייסודן של אסכולות דתיות-רוחניות יהודיות בגרוזיה,המוצאת את סיומה המזהיר בפועלו של רבי ישעיה בן יוסף הַטיפליסי (רישב"י) אשר עליו ועל חיבוריו נרחיב את הדיבור בפרק מיוחד.

כעת נפנה לרוסתוולי וליצירתו.על מוטיבים תנכיים ב-"עוסה עור הנמר"עמד בהרחבה ידידנו המנוח דב בוריס גאפונוב ז"ל.(עיין בקובץ "הגות עברית בברית המועצות",ירושלים תשל"ו,עמ.136-143) . מסתבר ששותא רוסתוולי ששלט בכמה שפות והיה בקי בפילוסופיה המערבית והמזרחית,למד את תנ"ך והכיר את קוי-מחשבתם של נביאי ישראל : ישעיה, ירמיה,עמוס,יחזקאל ועוד.זו היתה תקופה נפלאה,בה טיפליס - הבירה,הפכה למרכז רוחני כמעט לכל הדתות והזרמים:הנצרות, האיסלאם, והיהדות. מלבד זאת, טיפליס,ואף גרוזיה כולה, עמדו בקשרים הדוקים ביותר עם מרכזים רוחניים דתיים שבארץ ישראל. לארץ עלו משכילים וסוחרים יהודיים,וכן נזירים וסופרים גרוזיים שעסקו בטיפוח מתמיד של ספרותם הדתית והחילונית על אדמת הקודש. אין ספק שכל ביקור וביק-

---

в Иерусалиме,в поездку 1902 г. Сообщ.Прав.Палест.Общ.,т.14, ч.2,1903,стр. I-51; Его же,Краткое описание груз. рукописей библиотеки греческой Патриархий,1955.

25 עיין М.Джанашвили,Осада Константинополя скитами,кои суть русские и поход императора Ираклия в Персию,СМОМПК,т.27,1900 стр.I-64

26 עיין חיי כארתלי,כ.4,תביליסי,1973,עמ.52 (גרוז.)

27 עיין חיי כארתלי,4,עמ.194.

28 עיין Ch.Wardi,The Monastery of the Cross in Jerusalem,ChNfI, vol.XI,n.I,Apr.,I960,J-m,pp.20-25

ור תרם להעמקת המודעות לגורלו של עם ישראל,להיכרות טובה יותר עם אירו-עים ודמויות שונים בתנ"ך,שהשתזרו בתוך רקמת היצירות.

דב גאפונוב זיהה במהלך עבודתו בתירגום "עוטה עור הנמר" מקומות המעו-ררים אסוציאציות תנכיות,שינויי-נוסח,לשון-כלאים וכן מוסיבים עלילתיים, גרידא.[29]

הרקע הספרותי-הפילוסופי אותו ספגו רוסתוולי,ר'יוסף הטיפליסי וכן ב-נו ר' ישעיה (רישב"י) הינו רקע אחד,הם שאבו את החומר ממקורות מגוונים הפרושים הן בספרי פילוסופים יוונים ורומיים קלאסיים והן בספרות ערבית, עברית ופרסית.

רוסתוולי הכיר את יצירותיו של משה אבן עזרא,ובבית 177 אנו קוראים ב-"עוטה עור הנמר":" בדיוון - מיכלול הדעת - יעידני בן עזרא:

עלובה היא השושנת אם הקרח יעז-רע!"

מן האיזכור הזה מסיק גאפונוב שלא רק רוסתוולי עצמו הכיר את יצירות-יו של בן-עזרא אלא גם קוראיו הנאורים. גרוזיה התקדמה בתקופה זו הן מב-חינה מדינית-כלכלית,והן מבחינה חברתית-תרבותית.בעידן מלכותם של דוד ה-בונה (1089-1125),גיאורגי השלישי (1156-1184),והמלכה תמרה (1184-1231) היתה גרוזיה מעצמה פיאודאלית כבירה,בה נוסדו ושגשגו אקאדימיות ספרו-תיות ופילוסופיות,פרחה תרבות פיוטית,החלו להתעמק ולהתבונן בתורותיהם של אריסטו,אפלטון (עליו דרך אגב,מכתמכים גם רוסתוולי וגם רבי ישעיה ה-טיפליסי.

שותא רוסתוולי מרבה להשתמש ברמינסצנציות מתוך החומש,אשר עלילותיו ה-יו מוכרות בתקופתו.לדעתו של דב גאפונוב יש דמיון בין רוסתוולי האומר: -"ויגה לבי מחושך בעלות עמוד אורה" (בית 409) לבין הספור התנכ"י על-עמוד האש המאיר את החושך.(שמות י"ג,21).וכן בין תפילת אבתנדיל (בית - 811) לבין אסוציאציות הנובעות מנדרו של יעקב:"אם יהיה אלהים עמדי וש-מרני בדרך הזה..."[30]

רוסתוולי מצטט מספרי: איוב,קוהלת,משלי ומזכיר גם מקומות גיאוגראפי-ים שבמקרא,כגון:גבעון,נהר פרת,נהר גיחון (אצל רוסתוולי בהגיה ערבית - ג'יאון,ב.749).ביחס לגילום מוסיבים תנכיים,הרי לדעתו של גפונוב, בית 1046 כולו הוא בבחינת רמינסצנציה מן התנ"ך:

רוסתוולי	התנ"ך
"בן-אדם,אל נא בכוח תתפאר לבטלה	אל נא בכוח תתפאר !(ירמיה,ט,כב)
לא תועיל עצמת ידיך,אם שדי לא-נהלה!	ושוא תשועת אדם:באלהים נעשה ח-
גץ קטן גם סבך יער יכלה על נקלה	יל..."(השו.ישעיה א,לא;עובדיה
אם שדי לך - תשוינה השכין והאלה".	א,יח) הקרב בין דוד וגוליית(שמ-ואל א,יז)

גפונוב מצביע גם על הקטעים המקבילים בין רוסתוולי לבין הברית החדשה (עיין שם,עמ.142-141)

מבחינה פילוסופית-דתית, הן רוסתוולי והן בן דורו כמעט,היהודי הגרו-זי,ישעיה בן יוסף,מופיעים כהוגי-דיעות המאמינים בקיום אלהים אחד, אשר יצר את כל היקום.לפי רוסתוולי:

"אל-יחיד, אתה יצרת כל צורה המצטיירת
תן לי עוז ותעצומת על היצר מתגברת,
פח בי אהבה נלהבת עד חליפתי בוערת,
שא את-חטאה חטאתי שאתי לשם עוברת."

ולפי רישב"י:

"אלהים חידש את העולם,ברא ויצר אותו
אלהים מאציל את שפעו דרך הספירות והמעלות
שפע האל - זה אהבה הניחנת לבני אדם "
קיימת תשובה,חזרה מהחטא,כפרה על החטא...

---

[29] על תולדות כתב-ידו זה של ד.גאפונוב ועל הכנתו לדפוס,עיין בהערתו של יצחק דוד בסוף המאמר,"הגות",עמ.143.

[30] עיין גפונוב,"הגות",עמ. 137

הן רוסתוולי והן רישב"י מאמינים ש:

לפי רוסתוולי:

"המציב תבל בחוזק ימינו על מכוניה
ויפח רוחו ממעל באפי כל המוניה
ויקננו את הארץ כלולה בצביוניה
מידו שלטון רביה וממשלת אדוניה."

ולפי רישב"י:

"אלהים עיצב וגיבש את התבל על עולם הגלגלים.
האדם הינו עולם קטן החי והניזון משפע האל
הארץ מדורגת להמון צורות וצביונות,
אלהים מאציל משלטונו לבני-אדם דרך השכלים
הנפרדים (המלאכים).

ניתן להמשיך ולהצביע על מספר הקבלות פילוסופיות מעניינות שבין רוסתוולי ורישב"י:

רוסתוולי	רישב"י
(304) את אשר לא שת אלוה - לא ימצא אדם וחבל..."	כל היקום,כל היצור הינם יש מאין שנתחדשו על-ידי אלהים.
(705) "לאדם חיי ההבל,כאויר ישנו -מזג:פעמים תזרח השמש,פעמים יבז- יק הבזק..."	לאדם מוקצבים חייו מאת האל, הוא נושא את רוח האלהים בנשמתו...
(809)"וישא לאמר:""אלוה השליט ב- רום ומטה,הנותן לי פעם עוני, פעם חסד לא המעסת/הנשגב מניב ודעת ו- על כל רשות עמדת..."	האדם תלוי באלהים,בגורל המושפע מעולם השכלים הנפרדים,אסוציאציה גם ל"משלי"-"עת ללדת ועת למות"- "פעמים... פעמים..."
(951) "הוי החלד,מה ראית להפוך, אף לדבא?/כל אשר בך בוטח - כבכלי לעד יבבה!/ אך אלוה לא יזניח את האיש אשר תבה."	האל הוא השליט על הכל,רם ונישא מעל לכל ייצור,המחליט על הענקת- חסד או עוני.הוא עומד מעל לכל ה- ספירות והחוליות והעולמות של ה- גלגלים,החכמות והשכלים הפועלים ונפרדים... העולם הינו הפכפך,ה- ינו מדבא,לא ניתן לסמוך עליו...

ככל הנראה,שניהם,גם רוסתוולי וגם רישב"י,מאמינים בקיום יסודות-חומר עיקריים שמרכיבים את כל היקום.לדידו של רוסתוולי (1304):האויר,האש ו- המים מהווים למעשה את "החלחלת" החומרית של תוהו ובוהו ארצי,ושיש צורך בניצוץ אלוהי כדי להתרחק מהם ו"להשיג את התוחלת..." גם רישב"י מודה ב- קיום היסודות העיקריים הנ"ל,ומעבר מזה,בקיום החומר הראשוני בשם "היו- לי" ממנו נתהווה הכל.

הגרוזים הנוצרים התגוררו בירושלים למשך כל תקופת הצלבנים.רבי בנימין מסודילה שסייר בארץ בשנת 1173 בערך,הזכיר את ה"גורגיין" בין יתר- תושביה. עולה רגל נוצרי-יווני פוקאס נתקל בשנת 1185 בגתשמנה לרגלי הר הזיתים גם בגרוזים נוצרים,שעסקו בחיבור ובהעתקת ספרי קודש.בספרי-זכר- ונות שונים,נכללו תאריכים להסתלקותם של נזירים קדושים,אשר לעילוי נש- מותיהם צויינו ימים מיוחדים במנזרים השונים של הכנסייה הגרוזית בא"י. מתוך אותם חיבורים יהודיים שגרוזים דאגו לתרגמם לשפתם הם,נציין את כ- תבי יד של "תורת-משה" או "ספר חוקי משה" בגרוזית "ბამართალი მოსესი", הגנוזים במוזיאון הממלכתי של גרוזיה.[31]

במנזר המצלבה,וכן במנזרים שונים הפזורים בכל רחבי א"י,הועתקו בהתמ- דה ובשיטתיות תרגומי תהלים ומקראות דתיות שונות,במיוחד במאות ה-13-14 נציין גם שנזירים גרוזיים לא הסתפקו בתרגומים פשטניים,אלא שלרוב גם פ- ירשו את הכתובים,באחד מהם -"פירושים ל-50 מזמורי תהלים ממנזר המצלבה: נזיר גרוזי בשם יואנה מציין ברישום מאוחר,את המקומות שבהם ניתן לדעת על מצבה ומעמדה של ירושלים,מה טיבן של החדשות וההתרחשויות במנזרים ג- רוזיים נוצריים הפזורים בכל ארץ הקדושה,כגון:כנסיית ניקולוז,כנסיית -

---

[31] Описание грузинских рукописей государственного Му- зея Грузии,т.I,Тб.,1946

תיאודורה,כנסיית שע"ש אברהם אבינו ועוד.[32]

מתוך רשימה קאטאלוגית של צאגארלי עולה שגם במנזר "כנסיית סיני" נת-
חברו כתבי יד של תהלים בימי הביניים. בתרגום אחד מהמאה ה-10 מובעת ה-
ערכה לפועלו,ובמיוחד לתפילותיו של משה רבנו.הגיעו אלינו גם כתבי יד מ-
המאות ה-13-14 מאותה כנסייה עצמה.[33]

הרבה מאד פנינים מעולם הרוח היהודי,מצאו את מקומם הטבעי בכתבי-יד ג-
רוזיים ארצישראליים,כך למשל,בספר האגדה על התגלות הצלב הקדוש,מובא ה-
קטע הבא:"הרי אנו לא נעניקך את כתר הארץ,שכן לחסדיו של העולם הזה יש
סוף,ולחסדי השמיים אין קץ ואינם בני חלוף..."/משנת 986./.[34]

בהתייחסו לכתבי-יד גרוזיים ארצישראליים,שנתחברו במנזרים שונים (בי-
רושלים,מדבר יהודה,סיני ועוד)וכן למנזרים ולנזירים הגרוזיים עצמם צי-
ין בתחילת המאה החוקר הצרפתי ז'אנין:"

La bibliothèque patriarcale grecque de Jérusalem possède 147 manuscrits géorgiens qui en viennent. L'église est encore couverte de peintures et d'inscriptions laissées par les moines géorgiens. Ceux-ci conservèrent le couvent jusqu'en 1685, époque à laquelle ils durent le céder aux grecs. Leur conduite relâchée et les dépenses excessives qu'ils firent les obligèrent, en effet, à vendre successivement le Calvaire où ils avaient été les maîtres pendant trois siècles, le couvent de Saint-Jacques et huit ou dix autres qu'ils possédaient dans la ville de Jérusalem. R. Janin, *Les Géorgiens à Jérusalem*, dans les *Échos d'Orient*, 1913, p. 32, 211.

On trouve encore des Géorgiens dans plusieurs autres monastères de Palestine, mais nous avons trop peu de renseignements sur eux pour en parler avec plus de détails. Nous avons vu que celui de Saint-Sabas eut toujours à leurs yeux une importance considérable. Poussant plus loin encore leur désir de la solitude, les Géorgiens allèrent jusqu'au mont Sinaï où leur présence se révèle encore de nos jours par un bon nombre de manuscrits

יצירות רבות שתורגמו בעברית, תורגמו גם לארמנית,הן במישרין מעברית ו-
הן מלשונות אחרות,כגון יוונית,סורית ולאטינית.כך למשל תורגמו חיבורי-
הם של פילון מאלכסנדריה (ההיסטוריון היהודי יוסף פלאביוס) מלאטנית ל-
ארמנית:בידי סטיפאן מלבוב ב-1660:"מלחמות היהודים ברומאים והחרבת יר-
ושלים".[36]

עצם עיצוב התרגום של התנ"ך בארמנית וגיבושו הסופי עברו תהליך ארוך,
מורכב ופתלתל;לרוב תורגמו קטעים שונים מיוונית או מסורית.אקאד.נ.מארר
סבר ב-1914,שהנוסח הארמני של הברית העתיקה,מקורה בתנ"ך העברי שבנוסחה
הסורית ובתרגום השבעים.[37]

---

32 עיין צאגארלי,עמ.188-189.

33 עיין צאגארלי, עמ.231-236,228.

34 עיין צאגארלי,עמ.240.

35 עיין R.Janin,Dictionnaire de Théologie Catholique,t.VI, I920,pI255

36 נדפס באצ'מי אדזין בשנת 1787,עיין

1) Philonis Judaei Sermones tres hactenus inediti, I et II de Providentia et III de Animalibus, ex armena versione antiquissima ab ipso originali textu graeco... (Venetiis 1822) [1], и 2) Philonis Iudaei Paralipomena Armena. Libri videlicet quatuor in Genesin; libri duo in Exodum: Sermo unus de Sampsone, alter de Iona, tertius de tribus Angelis Abraamo apparentibus. Opera hactenus inedita. ex armena versione antiquissima (Venetiis 1826) [2].

[1] Փիլոնի Երրայեցւոյ մինչ հիմք չեւ ի լոյս ընծայեալք. II և Ե հատուած նախախնամութենան. Ի. Քառասք հինգանեաց. ի հին Քարգմանեալ Հայոց ի յոյն բնագրէ... Վենետիկ 1822.

[2] Փիլոնի Երրայեցւոյ Մնացորդք ի Հայս, որ են Մի ոսկերն Մովսեսի և հին. ճառք ի Սամփսոն. ի Յովնան և յերիս Քաղկեւոս գալ ի երիսասարդս. ի հին Թարգմանութենէ հնոյ ի յոյն բնագրէ... Վենետիկ 1826.

37 עיין Н.Марр,Новооткрытый армянский текст,Паралипоменон, "Кавказский Вестник",1902,№4,стр.I-18, Н.Адонц,Армянская литература,-Нов.энц.Словарь Брокгауз-Ефрона,III,стр.642-643, Fr. Macler,Les traducteurs arméniens ont-ils connu et utilisé l'hébreu,-"Monumenta armenologica",Vien,I928,pp.I-4

החוקר הארמני ארשאק טר-מיקאליאן הביע ההנחה,עוד בשנת 1892,שהתנ"ך ה-
ארמני תורגם במישרין ממקור העברי,בין השאר הוא ציין:" (Die Bücher

des alten Testamentes können unmöglich aus den LXX übersetzt worden sein; wenn wir die zahlreichen Eigenthümlichkeiten der armenischen Bibel in Betracht ziehen, so kommen wir zu der Ueberzeugung, dass die Uebersetzer neben Peschito auch LXX und einen hebräischen Text des alten Testaments benutzt haben)

כפי שהיהודים הצליחו להתערות ולהתבסס בארמניה בתקופה קדומה,כך גם ה-
נוצרים הארמניים ביססו מעמדם בארץ ישראל.נציין גם שעל ישוב יהודי בארמניה מעידה גם הדרשה הבאה:"אמר הקב"ה,אם אני מגלה אותם דרך מדבר הם מתים ברעב,אלא הריני מגלה אותם דרך ארמניה,שהם כרכין ומחוזות ומאכל ומשתה מצוי להם."(איכה רבה,א,מד)

כמו-כן,כפי שמביא ר' נחמן דברים בשמו של ר' יעקב מארמניה,היו מצויים בארץ זו מומחים מופלגים בהלכה וחכמי ארץ ישראל התייחסו אליהם בכבוד.[39]

גם סופרים ומלומדים ארמניים ביקרו תכופות בארץ,בקטע מסויים מציין היסטוריון מוסה מחורן:"אנו הלכנו לבקר מקומות קדושים בארץ ישראל ולחקור מספר נושאים מדעיים שם." [40]

הזיקה בין יהודי ארמניה והנוצרים מארץ ישראל,מתועדת גם בספרו ההיסטורי של קיראקוס מגאנג'ה מהמאה ה-13,ועל-פיו היטעו יהודים את המלכה תיאודורה בקביעת תאריך לחג נוצרי מסויים,וכתוצאה מכך,נוצרי ארץ ישראל חגגו את חגם בתאריך מוטעה.[41]

קיראקוס גם פורט למסור מספר אפיזודות המתארות את קשרי ארץ ישראל-ארמניה.מצביאו הארמני של חוסרו מלך פרס,יצא למלחמה בארץ ישראל,הטיל מצור סביב ירושלים,כבש אותה והשמיד אוכלוסיה,והיגלה רבים מן יהודיה לפרס,כמו-כן נטל עמו את צלבו של ישוע ושלחו לפרס. לאחר מכן פנה עם צבא גדול למלחמה נגד הקיסר הירקליוס והטיל מצור על קושטא - עיר בירתו.ה-

---

[38] Arsak Ter-Mikelian,Die Armenische Kirche in ihren Beziehen zur Byzantinischen (vom IV bis XIII Jahrhundert),Lpzg., I892,s.35,n.2 : השווה נגד דעתו מאקלר

Месроп Тер-Мовсесян,История перевода Библии на армянский язык,СПб.,I902,стр.4I, Б.А.Куртин,К вопросу о древних корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологий,-Вестник Гос.Музея Грузии,т.XII-B,I944,стр.360-36I

[39] עיין תלמוד ירושלמי,גיטין,מ"ח,א

[40] עיין בהרחבה: מקורות הספיצ יפיים הארמניים על ירושלים

השו.

M.Saint-Martin,Notice sur la vie et les écrits de Moyse de Khoren,Journal Asiatique,I923,vol.I

עיין כמו-כן ליאון מליקסת בק, ארמנו - הבראיקה (רוס.)

[41] Deux historiens arméniens,Kirakos de Gantzac,XIIIs.,"Histoire d'Arménie;Oukhtanes d'Ourha,X s.,"Hist.,en trois Parties" trad. par M.Brosset,St.Petersb.,I870,p.7

קיסר הביזאנטי פנה לסיוע לחאקאן מלך הכוזרים המתייהדים,ברומזו על כב-וש ארץ ישראל והשמדת אוכלוסיית ירושלים ע"י הפרסים והארמנים.החאקאן ה-כוזארי נעתר לבקשותיד של הקיסר,גייס את צבא המתייהדים שלו,עבר את רכ-סי הקווקאז,את מרחבי גרוזיה וארמניה,פלש לפרס,הרג את חוסרו והחזיר את הצלב לירושלים. מסתבר שתושביה הנוצריים של טיפליס הבירה לעגו לחאקאן-המתייהד,ציירו את דמותו עם עיניים אלכסוניות,הציבו אותה על גבעה והת-חילו לירות בה חצים כשעשוע. החאקאן זעם וכעס על מעשי הגרוזים,וכפי ש-מוסר ההיסטוריון הארמני קיראקוס,הוא נמנע מהטלת מצור על עירם,הואיל ו-היה חורף. ברם לקראת האביב הוא חזר לגרוזיה,כבש את בירתה,הציתה,הכחיד את תושביה - אנשים,נשים זקן וטף,נטל הרבה מהשלל שבזזו חייליו וחזר ל-ארצו שבצפון קווקאז.(שם,עמ.27)

על-פי היסטוריון ארמני אחר מהמאה ה-10, אוכתאנס מאורפה (אדסה),מוח-מד,נביא המוסלמים גייס צבא גדול ובו 12 000 יהודים והחל במלחמה לכיב-וש ארץ ישראל,סוריה ופרס.

הארמנים בדרך כלל נהגו לתאר את גיבורי האומה שלהם,בתכונותיהן של ד-מויות בולטות מתנ"ך,למשל במות הקדוש הארמני וארדאפט וואנאקאן,מגדירו היסטוריון כנושא תכונות הבאות:צדקו של הבל,יופיו של שת,אמינותו של א-נוש,אמונתו של חנוך,שלמותו של נוח,דתו של אברהם,צייתנותו של יצחק,הש-קפותיו של אלוהי ישראל,סבלו של איוב,מחיקותו של משה,חושייתו של פנחס, בחרותו של דוד,חכמתו של שלמה,נבואתו של ישעיהו,נקמנותו של אליהו,רגש-יותו של ירמיהו ועוד.(שם,עמ.167)

מבחינת ניתוח יחסי-הגומלין שבין הארמנים-הנוצרים לארץ ישראל,זיקתם לקדושת ציון (שהעריצוה),שאיפתם לעלות ארצה לרגל,כמיהתם להתעסף באיצט-לות דמויות תנכיות וקדושתן,-מעניינים כתבי-יד,קולופונים ואיקונים מי-מי-הביניים. החפצים המקודשים האלה נשאו לא פעם כתובת על-גבם:"מבורך ה-וא,אשר בניו (ילדיו) שוהים בציון,ומשפחתו - בירושלים".42

הנושאים שמועלים תכופות על ציורים ואיורים למיניהם,פרי מכחולם של א-נשי-רוח ודת ארמניים מקיליקיה,הם:נשים בירושלים,יהודה מוביל את היה-ודים,משפט פילאטוס,יהודים משלמים כסף לחיילים רומיים ועוד.(עמ.27)

כתבי-יד של תרגומי התנ"ך הארמניים כוללים גם ציורים המתארים את הא-פיזודות השונות בתנ"ך עצמו. כך למשל,כתב-יד תנכי משנת 1601 מכיל איו-רים של הוהאנקר מאמידה (היא דיארבקר),הוא מציג דמויותיהם של נמרוד, יצחק,יעקב,יהושע,דוד,אליאקים,אלעזר,כמו-כן לוחות-היחוסין,ציורי גן-ה-עדן,תיבת נוח (שדרך אגב,מסורתה היא ארמנית קלאסית,התיבה נחתה על הרי-אררט).בתנ"ך הזה,מובא גם ציור מיקומם של בני ישראל מסביב ל-"משכן",ש-מות השבטים,כוהנים.(עמ.16),וכן תרשימה של ירושלים על-פי נחמיה.43

התנ"ך מ-1634 מאת וואהאן(מזייתון),מביא בעמודו הששי את יהושע וחומ-ות יריחו עם הכתובת:"זוהי העיר יריחו,שהיו לה חומות בצורות מאד".

תנ"ך ארמני נוסף מהמאה ה-17 מאת אסטוואצאטור (קושטא),מכיל ציורים, ובהם אלי הכהן וחנה במישכן בשילה (עיין שמואל א',1,9),קין הורג את הבל אחיו (פוליו 2),המלאך מדבר אל משה,הרועה את צאנו (פול.18) בלעם על ה-חמור ועוד.44

בכתבי בשורה (איוואנגליאות) הארמניים מהמאות ה-11-14,מצויים פחות א-יורים,המשקפים את נושאי התנ"ך,לרוב אלה הם ציורים המתארים את חיי יש-וע,כניסתו לירושלים,טבילתו,וכן נסים ונפלאות שהוא חולל.(עיין "בשורת-ארבעה פרקים" מהמאה ה-12 מאת האקוב ארפלי,וכן זו מהמאה ה-14.בבשורה מ

---

42 The Chester Beatty Library,A Catalogue of the Armenian Manuscripts,With an introduction on the History of Armenian Art by Sirarpie Der Nersessian,vol.I,1958,p.20

43 עיין מרסיאן,עמ.3-5.

44 עיין מרסיאן,עמ. 10.

שנת 1311 מאת דזיר,בצד מוטיבי-ציור נוצריים,ישנם גם נושאים תנכיים,כ-מו למשל, סטראמורפות של הנביאים:ישעיהו ויחזקאל על כסאו של ישוע המש-יח ועוד דמויות נוספות של יהודים.

במסכת "בשורה" משנת 1329 שחוברה בעיירה סיס ע"י סארגיס לכבוד המלך ליאו 4,על הקולופון מופיעה ברכה בזו הלשון:"תראה בנים לבניך,שלום על ישראל",ועוד ברכה:"כן תקויים נבואתו של דוד המלך על מלכנו..."(עמ.36).

ב-"בשורה" שחוברה במינזר חיזאן בשנת 1451,ע"י הָוהאנֶס וָוארדאפט (לכ' אבות הכנסייה תומה וקאראפט)/פול.2/,מובאת עקידת יצחק,כאשר המאכלת שב-ידו הימנית של אברהם מושטת אל יצחק,שפניו כלפי המלאך.(עמ.52).מצוי בה גם ציור של יהודי הנכנס לירושלים.(עמ.57). ובכתב יד של "הבשורה מארב-עת פרקים" שהוכן במנזר שע"ש גריגור נָריק (דרומית-מערבית מוואן),ע"י-הבישוף גריגור,מתוארות מצוקות ארמניה;ישוע עם צלב גדול צועד אל השער-ההרוס באותזו באדם ומאחוריו חוה,הבל,וכן דוד ושלמה.(עמ.73)(השווה כמו-כן איורים מ-"בשורה" משנת 1596,אשר מחברה שהה בירושלים ב-1590).

מראות וחזיונות הנביא יחזקאל מוצאים את ביטויים ב-"בשורה" משנת 1655 שהוכנה בשיש - היא אִיספַּאהַאן.(עמ.94-95)

בקובץ מיוחד קיבצו הארמנים את המזמורים,על-פי חלוקה מיוחדת מתהיל-ים (פינויה כאמור "פסאלטיר"),ובו שולבו גם פרקים וקטעים מהחומש:שמות דברים,שיר משה,וכן קטעים מספרי נביאים,שירי חנה ושמואל,שיר ישעיהו , שיר חזקיהו,שיר יונה,שיר חבקוק ועוד.[45]

את משה רבנו המחזיק בלוחות הברית וקורא:"שמע ישראל יי אלהינו,יי א-חד" אנו רואים במקראה (לקציונאר) הארמנית משנת 1414,שחוברה ע"י הכו-מר הובסס,לכבוד האבות קָראפט וסטיפאנוז. במקראה ישנם גם איורים על : חזיון דניאל,תיבת נוח,עקידת יצחק ועוד.(שם,עמ.149)

בלקציונאר מהמאה ה-17 מצויים איורי-דמויות של:משה,ירמיהו,זכריה . (עמ.155).את יונה הנביא בבטן לוויתן אנו מוצאים ב-"מינולוגיום" משנת 1489 שחובר בעיירה גַ'ארג'אר,ע"י סָאהאק ובישוף מקרטיץ' לכבוד המאהטס-פאראג' שהיה מירושלים.[46]

כך בערך מצטיירת הפרובלמאטיקה היהודית התנכית בספרות הדתית הארמנית אין כל ספק שהארמנים סיפחו יחסי גומלין הדוקים ומגוונים לא רק עם היהודים בארצות מושבותיהם הן בארמניה והן בארץ,אלא הם היו מעוניינים ב-ביסוס יתר של מעמדם הדתי הרוחני בירושלים, על כך מעידה היטב עובדת הקמתו וגיבושו של רובע הארמני (מלבד הרובע הנוצרי והיווני) בירושלים . אנו סבורים שיש להקדיש פרקי חקר מיוחדים לאותה ספרות שטופחה ע"י ארמנים בארץ ישראל.דבר אחד בכל זאת ברור,בתת-הכרתם הדתית הארמנים השוהים בארץ ישראל בכלל,ובירושלים בפרט,החשיבו את עצמם ליורשי אותם גולים יה-

---

[45] עיין קובץ מזמורים משנת 1625,בו נכללו גם קטעים אַפוקריפטיים,כגון תפילת מנשה ועוד,מרסיאן,עמ.128-129;בקובץ הנ"ל שחובר ע"י ארמני, תושב פולין,ישנם גם איורים של:דוד המלך, מרים,משה רבנו,חנה,ישעיהו הנביא,המלך חזקיהו והנביא חבקוק (השווה עם קובץ מזמורים שאצל מרסיאן המסופר תחת 591,ובו דוד בכתר מלעותי מנגן על כינור.(פול.15)מצוי ה גם תמונה המציגה את משה הבוקע את הים,כשאחריו הולך אהרן אחיו,ועוד תמונתו של דוד המלך השב מקרבות (פול.43),משה רבנו המחזיק בגלילון- עור וקורא שיר (פול.70),דוד וגולית (פול.109), ודמויותיהם של:חנה,ישעיהו חבקוק,זכריה ומנשה.

[46] עיין מרסיאן,עמ.157 /ביבליוגראפיה,עמ.195-199/ כמו-כן: השו.

Anton Baumstark,Eine Gruppe illustrierter armenischer Evangeliebucher des XVII und XVIII jahrhunderts in Jerusalem,' onatshefte fur Kunstwissenschaft 4,I9II,p.,249-268 כמו כן

Stone,An Armenian Manuscriptin the National and University Library, Jerusalem,REA,N.S.,IY,I967

ודים ראשונים שהגיעו והשתקעו בארמניה בתקופות קדומות ביותר, ולכן שאפו בכל מאודם לשמור על הקשר עם ארץ ישראל - צור מחצבתם של אותם יהודים, שגם הפיצו את הנצרות ברחבי ארמניה.

על עוצמתם המדינית והצבאית של מלכי גרוזיה בתקופת הצלבנים בארץ ישראל, מעיד קטע מ-"דברי ימי כָּארתלי" ובו נאמר: "לדוד המלך (1089-1125)ה-מכונה דוד הבונה, אביה של המלכה תמרה) הגישו דורונות וקשרו איתו קשרי-אחווה מלכי: יוון, ירושלים הָאַלִימָאנית /הכוונה היא לכינוי הגרמנים בלאט-ינית - ר.ד./, הודו, רומי, חוֹנאי, וכן השולטאן של: חוראסאן, בבל, שאם (סוריה) מצרים ואיקוניה, לו היו כפופים: הסקוויתים, הַתָּאזָארים (כוזרים), האלָאנים, ה-חוָארָאסָאנים, החוָארָאזמשאח, הברתיים, החבשים, הערבים, המדים וכן העילמים וא-רם נהריים, ודוברי כל לשונות ממזרח עד מערב".47

התוקר היהודי-רוסי אברהם הרכבי מוצא בקטעים מסויימים של מכתבו של ח-סדאי בן שפרוט, מסלולי דרכים, בהם נהגו במאות ה-9 10 להגיע מארץ ישראל ו-שכנותיה אל ארצות הקוקאז, אסיה הקטנה ורוסיה. ובשבית מלכות הביזאנטית, לא גילה נכונות לסייע לשליח הספרדי יצחק בר נתן להגיע לכוזריה, והלה ח-זר לארצו עם איגרת התנצלות מאת הקיסר /"...כי הדרך אשר בינינו וביני הם, האומות שבינינו בקסטה והים סוער, לא יעבור בה אדם, כי אם בזמן ידוע) לא נואש ר' חסדאי בן שפרוט מלחפש דרכי קשר אחרות עם יהודי כוזריה. לשם כך יצר מגע עם יהודי ארץ ישראל וירושלים, אשר נענו לבקשתו והביעו נכו-נות להעביר אגרת לכוזריה דרך נציבין - ארמניה - ברדעה (אזרבאיג'אן). ו-לסרות שבסופו של דבר עלה בידי חסדאי להעביר את האיגרת דרך ארצות איר-ופה הרי עובדה שהקשר בין ארץ ישראל לבין ארצות קוקאז היה שריר וקיים במשך הדורות.

כפי שמתברר ממסמך אחד מגניזה (מהמאה ה-11) יהודי שהגיע מרוסיה לסל-וניקי בענייני מסחר, לא ידע לדבר לא עברית ולא יוונית וגם לא ערבית, א-לא רק סלאווית, שפת ארצו, הוא רצה להמשיך מסעו לארץ ישראל.

בסיפרות הרוסית ההיסטורית מתועדת "בילינָה" אודות צליינותו של וָואס-ילי בוסלָאייב לירושלים דרך הוולגָה והים הכאספי. המלכה הגרוזית המחונ-נת תמרה (1184-1212) פתחה מסלולים לשיירות מגרוזיה לירושלים.

אל-קָאלקָאשָאנדי הערבי מעיר על חשיבות הימצאותו של האלמנט הרוסי-הקו-וקָאזי בתוך צבאותיהם של מדינות שונות באיזור: ארץ ישראל, סוריה, לבנון, מצרים ואפילו תימן, שם שהה כאילו הגדוד הסלאווי.48

בצבא הממלוכים הרוסים תמיד פגשו בקוקאזים ממוצאים שונים. בנוגע לת-רומתם של החיילים הרוסיים-קוקאזיים א.נ.פולק מציין:"

> The Russian and Caucasian soldiers contributed to the relative political stability which made the contemporary Cairo the leading centre of the Arab culture. But they were not such free volunteers as the Russian warriors in the pre-Mongol Caucasus. The recruiting was artificially stimulated by the Golden Horde's desire of political influence in the Mamluk State and by the poverty prevailing under the Golden Horde's rule. The recruited young people were urged to adopt Islam (at least nominally) and Turkish names and speech. The continuous recruiting was a factor in the transformation of the bulk of the steppes (between the Caucasian ridge and the Russian forests) into the uninhabited «Wild Field».

בהקשר להאמור לעיל מעניינת גם פעילותו הדתית-המשיחית של יליד הרי - כוזאריה (הכוונה היא ללא ספק להרי קוקאז ודאגיסטאן) -דוד אל-רואי (כ-כל הנראה כשיבוש השם "אל-דוג'י"), אשר בשלב ראשון ניסה לגבש בשנת 1121 גרעין חזק סביבו דווקא בארץ כוזריה. ידוע שיהודי דאגיסטאן היו כפופים אז לשלטון כוזרי, ומפני שדוד (מלך גרוזיה) ניהל מלחמות תכופות מאד עם

---

47 עיין חיי כארתלי, 1, עמ. 22-23; נציין כאן שזו היתה תקופה, בה מצא ד-וד מלך גרוזיה לנכון, לשגר את צבאו לארץ ישראל. שם, עמ. 65.

48 השו. מאחאורי, 10, עמ. 215.

49 A.N.Poliak, Russia, the Caucasus and the Middle East dur. the late Middle Ages, Tp. 25 Mock. kongressa..., t.II, 1963

הכוזרים בצפון,באמצעות צבאו המשוקם והמתוגבר בנוודים עיווצ'אעים (שה-
תקיפו את הכוזרים מערבות הים השחור), הוסבו ייסורים לא מעטים גם ליה-
ודים באיזור הזה. הייסורים הולידו את הציפיה למשיח הגואל,שאמור היה ל-
בוא ולהושיעם.
ואומנם הכריז על עצמו אביו של דוד אל-רואי (הוא מנחם בשמו המקורי)ש-
למה,שהוא אליהו הנביא.כמנהל תעמולת התנועה המשיחית הזו מונה אפרים בן
עזריה הירושלמי. 50

כאן בא לידי ביטוי המגע ההדוק והישיר שבין התפוצה היהודית הקווקאז-
ית לבין יהודי ארץ ישראל. עצמם העובדה שאפרים שהיה מירושלים הופקד על
נושא ניהול תעמולה, מצביע על אותה להיסות והתלהבות כלליות שאחזו ביהו-
די התפוצות וא"י בתקופה הזה. מנחם אל-רואי עצמו הוכרז כמשיח,הוכנו ו-
נשלחו מכתבים אל כל היהודים הקרובים והרחוקים בכל הארצות אשר מסביב ל-
קווקאז,להודיע להם,שבאה העת,אשר בה יקבץ האלהים את עמו ישראל,מכל הא-
רצות,אל ירושלים עיר הקודש.לא כל שכבות,ורבדי האוכלוסיה היהודית בדא-
גיסטאן וצפון קווקאז,נתפסו לרעיון "המשיחי" הזה,וחיש מהר קמו מתנגדים
לא מעטים לתנועתו של דוד אל-רואי. בשל כך נאלץ מנחם-דוד אל רואי לעז-
וב את הרי כוזריה-קווקאז ולהקים מרכז חדש לתנועתו המשיחית,בחלקה הדר-
ומי של קווקאז - בעמאדיה,שבהרי הבורדים,בדרך המוליכה מקווקאז אל הנס-
יכות של הצלבנים. הוא החל לגייס את יהודי הסביבה: מפרס,מאזרבאיג'אן ל-
תנועתו.לדעתו של א.פולק מקובל היה לראות את דוד אל-רואי,שבחר לו את ה-
שם "דוד", כרמז להיותו מלך ישראל.כיליד סביבת אל-עמאדיה,ברם,הטעים הח-
וקר ש"הרים אשר בארץ כוזריה,הם המורדות הצפוניים של הרי קווקאז.והקשר
הישן שבין יושביהם הסאטים ליהודי אזרבאיג'אן וכורדיסטאן,הוא שגרם כי
דוד ומצדדיו עלו ירושלימה דרך אזרבאיג'אן וכורדיסטאן דווקא..."51

תיאור מקורי ומפורט של המאורעות הקשורים בדוד אל-רואי,אנו מוצאים א-
צל רבי בנימין מטודילה,אשר מספר המסעות שלו נביא קטע המתייחס לתקופה-
הנ"ל בצירוף ניתוח מושגים טנפוגראפיים שלנו על סמך ההשוואות עם התרג-
ום האנגלי שהודפס ב-"Jewish Quarterly Review" (עמ.778-779).

"ומשם,-מתחיל את סיפורו בנימין מטודילה בהתכוונו לבבל,-חמישה ימים
לאמאדיה (יש לשים לב שבמהדורת למברג של שנת 1847,מופיע השם "עאריה",
עיין מסעות רבי בנימין,עמ.י"ג,ב) ושם כמו חמישה ועשרים אלף מישראל,ו-
היא תחילת הקהילות הדרים בהרי חפתון,כי שם יותר ממאה קהלות ישראל,וה-
יא תחילת ארץ מדי,והם מן הגלות הראשונה שהגלה שלמנאשאר המלך,והם מדב-
רים בלשון תרגום,וביניהם תלמידי-חכמים,והם שכנים למדינת אמאדיה,יום ,
עד מלכות פרס,ורשות מלך פרס עליהם.ולוקח מהם מס על ידי פקידו,והמס ש-
פורעין בכל מלכות ישמעאל על כל אחד ואחד מן הזכרים מבן חמשה עשר שנה,
ומעלה,פורעין בכל שנה זהוב אמירי,שהוא זהוב ושליש מוראבטי.והיום עשרה
שנים קם שם איש אחד,ושמו דוד אל-רואי מעיד עאמאדיה,ולמד לפני ראש הג-
ולה חסדאי,ולפני ראש הישיבה עלי גאון יעקב,במדינת בגדאד,והיה גדול ב-
תורת משה ובהלכה ובתלמוד ובכל חכמה חיצונית,ובלשון ישמעאל ובכתיבתם ,
ובספרי חרטומים והמכשפים,ועלה בדעתו להרים יד במלך פרס ולקבץ היהודים
היושבים בהרי חפתון,ולצאת ולהילחם בכל הגוים,וללכת לתפוש ירושלים.וה-
יה נותן ליהודים סימנים באותות שקר ואומר להם כי השם שלחני לכבוש יר-
ושלים ולהוציא אתכם מתחת עול הגוים,והאמינו בו מקצת יהודים וקראו או-
תו משיחנו. שמע מלך פרס הדבר הזה,שלח לבא לדבר עמו,והוא הלך אליו בלא
פחד,ובהתחברו עמו אמר לו:האתה הוא מלך היהודים,ענה ואמר אני,מיד נכעס
המלך וצוה לתפשו ולהשימו בבית הסוהר,מקום אשר אסירי המלך אסורים עד י

---

50 עיין אנציקלופדיה עברית, כ.3,עמ.840-841.

51 עיין בפירוש בספרו של א.נ.פולק,כזריה. בהקשר לכך אנו גם קוראים
ב-"ג'ויש אנציקלופדיה,כ.1,1901,עמ.455:"

In the adjacent district of Adherbaijan,there lived a number of warlike Jews who had their homes among the mountains of Chaftan and these men Alroy sought to win over to his case."

ום מותם,בעיר דַבסתַאן אשר על נהר גוזן הוא הנהר הגדול..."
סיום הסיפור ידוע: התערבותם של ראשי קהילות יהודיות בבבל,כדי למנוע מדוד אל-רואי את המשך פעילותו המשיחית לכאורה,לא הועילה,בתחבולות ובמרמה נתפס דוד אל-רואי בידי מלך התוגרמים - ז'ין אל-דין,שהיה עבד מלך-פרס,-כלשון בנימין מטודילה,ונהרג.

כעת נפנה לכמה מונחים גיאוגראפיים שבמהדורות השונות של סכסס המסעות של בנימין מטודילה.אומנם ניסו חוקרים ומצאים-לאור,לתקן את השיבושים,בם,לא ברור די הצורך,אם התיקונים לא היו בעצמם - שיבושים. כמקום פעילותו של דוד אל-רואי מוזכרים בסכסס - "הרי חפתון";אשר פירושם ע"פי רוב הפרשנים - "הרי קורדים (כורדיסטאן) הסמוכים להרי זאגרוס.לדעתנו,אין להוציא מכלל אפשרות סמיכותו של "חפתון" ל-"הרי קווקאז" מה עוד שבערבית שמו הגיאוגראפי של המושג "קווקאז" הינו "קבק" /قبق/ ,ואולי יש איזהשהו קשר פונטי בין "חפת" ל"קבק"?! ואין ספק שהסיומת /-ון/ במילה-חפתון,ו-/-אז/ במילה "קווק-אז",היא בעצם תוצאת צירוף או התרחבות השורש התלת-ליסראלי "קבק". מקובל גם להניח שצורות שונות של "עאריה","עאריה" הן שיבוש מ-"אמאדיה/עמאדיה,וש"דבסתן ודברזתאן הלה הם שיבושים, מבינוי גיאוגראפי של טבריסטאן,החבל המזרחי-הצפוני שבפרס.למרות שניתן היה להניח שצורת "דבסתאן" קרובה יותר פונטית לשם "דאגיסתאן",ברם אז יש לחקור את מיקומו של הנהר הגדול "גוזן","האם הוא בדאגיסטאן,צפונה ממדי. או הוא בטאבריסטאן,דהיינו במדי התנכית-ההיסטורית?

מעניינת גם עמדתו השלילית של הנוסע בנימין מטודילה עצמו,כלפי דוד אל-לראוי ותנועתו המשיחית.בין השיטין ר' בנימין,אף מוקיע אותו ומכנהו ש-קרן ("נותן סימני שקר") משיח כוזב ועוד. הרב האורתודוכסי מספרד שהשל-יך את עצמו לנדודים ברחבי תבל,אינו מרוצה מיוזמותיו של יליד קווקאז , מיומרותיו הרוחניות המשיחיות,ממגמותיו המדיניות הצבאיות ונכון להעניק גיבוי מלא למימסד הקהילתי הדתי בבבל,לראשיו ולמנהיגיו,ולחזק ידיהם במאבקם נגד דוד אל-רואי,אשר לדעתם עלול היה להמיט אסון על כל תפוצות יהודיות באיזור הזה.

לגופו של עניין,מה שחשוב כאן,בסיפור הזה,היא התנועה היהודית-המשיחית שהתסיסה את המוני ישראל בקווקאז ועוררה אותם לעליה אל ארץ מולדתם-ההיסטורית. מקורה של התנועה בדאגיסטאן ובדרום קווקאז (אזרבאיג'אן),בתקופת שלטון הכוזארים שנדחקו לאט לאט,מצפון אל כוון דרום,ומצאו מאחזים יציבים פחות או יותר בקרב קהילות יהודיות בצפון קווקאז.עוד ראוי לציין שהתנועה הזו שמה לעצמה את המטרות הבאות:1)חיסולו של המלך הפרסי הגדול /אל-שולטאן אל-פארס אל-כאביר - כלשון ר' בנימין). 2) גיוס המוני ישראל, בכל ארצות-הפזורה במזרח הקרוב להגיע לארץ ישראל,ולשחרר את ירושלים מידי הזרים ששלטו בה. 3) גיבוש העם היהודי בתפוצות תחת דגלה של המשיחות,שהרי לא לשווא נקשר חותם-שלמה,בתור סמל לאומי-עברי "מגן-דוד" לתנועתו של דוד אל-רואי ולשמו.

החוקר היהודי-אמריקאי פרופ' יעקב מאנן,קושר את התנועה המשיחית והה-תרגשות הדתית-הלאומית שנתעוררה בחבל קווקאז,אזרבאיג'אן וכורדיסטאן,ו-הקיפה את רחבי פרס ובבל, למסעי הצלב הראשונים. במאמריו ובמחקריו מתייחס החוקר הנ"ל גם לתנועתו של אל-רואי.[52]

בשללו דעת מספר חוקרים,שתנועת אל-רואי היתה קשורה במסע סלג'וקים,סוברו ד"ר א.בראואר שאל-רואי ניצל שעת כושר בכדי לנסות ולהשיג אי-תלותם הפוליטית של היהודים,דבר שלא יכלו להשיג יהודי כורדיסטאן במשך כל תולדותיהם...חשובה ביותר לחקירת הסוגיה של הרכבת האתני של היהודים הכורדים,העובדה שיהודים מאזרבאיג'אן באו לכורדיסטאן,דבר זה אנו למדים מן המעשה של דוד אל-רואי.(עיין א.בראואר,יהודי כורדיסטאן,מחקר אתנולוגי, י-ם,תש"ח,עמ.40-43);עיין גם:שמחה אסף,לתולדות היהודים בקורדיסטאן וש-כנותיה,"ציון",מאסף,תרצ"ג-תרצ"ד,5-6,עמ.פ"ה - קי"ג,שם גם על דאגיסטאן בשנות 1650)

---

52 עיין יעקב מאנן,התנועות המשיחיות בימי מסעי הצלב הראשונים,ב-"התקופה",כ.24,תרפ"ח,עמ.341 והלאה וכן באנגלית:

Jacob Mann,Texts and Studies in Jewish History and Literature,vol.,I,N.-Y.,I972,vol.2,Karaitica,N-Y.,I972

י.מאנן סוקר בפירוט את סיפורו (משנת 1163) של משומד יהודי שהתאסלם, ושמו - שמואל אבן יחיא אל-מאגריבי, המובא בספר "איפהאם אל-יהוד" (השתקת היהודים).[53]

להלן, תרגום עברי לסיפורו של שמואל אבן יחיא המשומד, כפי שמובא אצל י. מאנן: "כדי להראות איך הם /היהודים/ נוטים מהרה לקבל משהו שקר ואי-אפשר, נזכיר מאורע אחד, אשר מורה בעליל איך דלים הם כוחותיהם השכליים של יהודי בגדאד, וזה אירע בימינו אלה ע"י איש רמאי וערום היותר גדול.. אבן אלרוחי היה נכבד מאד וחכם בדתי היהודים השוכנים במדינת אל-עמאדיה השייכת לגבול מוסול... הרמאי השתדל להיות אצל המפקד, ומפני שהכיר בו שהוא איש קל דעת, עלתה המחשבה במוחו לכבוש את המצודה כדי שתהיה לו למקלט נכון וחזק. ובכן כתב ליהודים שהיו נודדים בערי אדזירבידשן (אזרבאיג'אן - י.ד.) וסביבותיה, מפני שידע כי יהודי פרס הם בורים יותר גדולים משאר היהודים, והודיעם במכתביו שהוא עמד להם כמושיע מידי המוסלמים. וכן כתב להם באופנים שונים של ערמה ורמאות. ומובן של נוסחא אחת מאיגרותיו, שראיתי הוא כך: ""אולי תאמרו: הכי אנו נעים ונדים כדי לעשות מלחמה ולהלחם? אין אנו חפצים שתעשו קרב או שתלחמו, רק שתשיגו זאת (הבאולה) ע"י האיש שקם, והוא יראה לכם פה איך יעוד עיני שליחי המלך אשר הם בתוך שריו (כלומר שיגנוב דעת הפקידים של מצודת עמאדיה)" ובסוף המכתב דרש: "יש לחפוץ שכל אחד מכם /שיבוא הנה/ יהי לו חרב או כלי-זין אחר טמון תחת הבגדים". יהודי פרס והיהודים מסביבות עמאדיה שמעו לקולו ונהרו אליו בכלי-זין שונים עד שנתקבץ אצלו המון גדול. מפקד המצודה, שחשב רק טוב על-יו, חשב בתחילה שההמון בא בכוונה לבקר את החבר הזה, מפני שהיה מפורסם בארצו על ידי שמעו הטוב. אולם אחרי-כן נודעו לו מחשבות ההמון, אבל שום נא היה שפיכות דמים, ובכן המית רק מנהל המרד, את הרמאי הזה... וישנם אנשים ביניהם, שחושבים אותו למשיח המקווה, וראיתי קהילות של יהודי פרס בכוי/חוי/, סאלאמאס, תבריז, ומראגא שמזכירים שמו בעת שבועתם הכי גדולה..."

הלאה מדבר המחבר המשומד על הכנותיהם של יהודי בבל לקראת המסע לארץ-ישראל, על סמך הבטחות שוא והאשליות שניסוו בקרב יהודי התפוצות בהשפעתו של דוד אל-רואי.[54]

כהמשך להאמור לעיל נציין, שיהודי אזרבאיג'אן וארמניה בתקופה זו היו נוודים ומצבם החברתי-הכלכלי לא היה משופר כשל אחיהם בבגדד, שרובם היו מבוססים ואמידים, כשחיו תחת חסות הכאליפים האבאסיים, ולכן, שאיפתם וכמיהתם לארץ-אבות, לא היתה כשל יהודי אזרבאיג'אן, דאגיסטאן וכוזאריה. הללו בהתלהבות ובהתפעלות שלא ידעו גבול, האמינו שהם ישאו על כנפיים באויר, ויעופו לארץ המובטחת. האמור מתואר היטב בקטע אחר של כתב-היד מגניזת-קהיר שפירסם יעקב מאנן ברבעון " Rev. des Etudes Juives ", כ,עמ' 71, עמ' 90-91):"

בימי הקצין [וס]בו אלאפדל: בימים ההם קמו
בני פריצי עם ישראל וישאו נפשם להעפיד
חזון וכשלו בדבריהם: בה[רים] אשר בארץ צוריא
קם יהודי אחד ושמו שלמה בן דוני ושם בנו
מנחם ועכשם איש לטון ושמו אפרים בן
עזריה הירושלמי הידוע בבן סהלון ויכתבו
כתבים אל כל היהו[דים הקו]בים והרחוקים
בכל הארצות אשר סביבותיהם ויגיעו שם[ו]
שמועתם . . . כתביהם למרחוק מאד:
בכל המקומות אשר על פני האדמה אשר
שם היהודים [נמצאים א]צל העברים אשר
תחת כל השמים ש[מועתם] הגיעה ו[יאמרו
כולם כי בא העת אשר יקב[ץ] האלה[ים]
את עמו ישראל בכל הארצות אל ירוש[לם]
עיר הקדש וכי שלמה בן [ד]וני הוא אלי[הו ובנו]
המשיח ויהי באשר שמעו כל ה[יהודים]
אשר בכל הארצות את דברי כת[ביהם] ויכמהו
מאד ויהילו ימים והדש[ים ולא] ש[מעו ו]לא ראו
דבר: ורבים בן היהודים ה . . . . . ם
רבים בצום ותפילות ותחנונים כי היו מחכים
את ישועת האלהים כאשר אמר על ידי
עבדיו הנביאים: וכאשר לא ראו דבר נשבר
לבם בקרבם עד למאד ויתבישו היהודים
מפני כל הגוים: כי שמעו כל הגוים והערלים
את השמועות אשר באו ליהודים והיו כולם
מצחקים וכלעיגים על היהודים ויאמרו
הנה היהודים יחפצו לעוף ו[א]בר [אי]ן להם
לעוף אל ארצם: ויוסיפו לחד[ש ו]לשנות ול
ולקלל את היהודים ויאמרו הגוים כי כל דבר
אשר ליהודים שקר ושוא: בימים
ההם בעיר ושמה כַּרְקוּבָה') אשר דרך יום
בינה ובין מדינת עדינה: ויקם שם מן היהודים

53 עיין במאמרו של שדיגר M.G.W.J, כ.42, עמ'123.

54 עיין התקופה, כ.24, עמ'346-344.

במנזר המצלבה, ירו-
שלים: על-יד איקו-
נון עתיק-יומין.

מימין לשמאל: משה
דניילוב, יצחק דוד
(המחבר)-ראש המש-
לחת המדעית ונזיר
יווני מקומי.1976.

איש אחד היהודים בבן קדד והוא חכם בעיניו ויקם בנפשו להסבירת הזמן וכשל ויקר שקרים הרבה: וישלח מלך מדינה ויקח אותו ואת

היהודים אשר עמו ויתנם בבית האסורים אשר לו: ויהי בן קדד והיהודים אשר אתו בבית האסורים ובן קדד מתפלל לפני

מהחיבור על מסעו של האנגלי סיר ג'ון מאנדוויל (1322) עולה, שהיהודים שהיו לכודים בהרי כאספיה וקווקאז, היו עתידים לגרום נזק רב לנוצרים. א. נ. פולק סבור שחיבור זה היה מקור לאנטישמיות האירופית בדורות הבאים.[57]

מאנדוויל ככל הנראה הצריך שכוונתם של היהודים הקווקאזיים לא סתם ל-שעבד את הנוצרים, אלא לפי הגירסה הנפוצה ביותר בימי הביניים, להגיע לא-רץ ישראל ולשחררה. "כי היהודים האלה אומרים, -מטעים מאנדוויל, -שיוד עים הם מדברי הנבואה שלהם כי עתידים היהודים שבין ההרים הכספים לצאת משם, ועתידים הנוצרים להשתעבד להם, כשם שעכשיו נכנעים היהודים המקומיים לנ-וצרים".

"ואם תרצו לדעת, -ממשיל מאנדוויל, -איך ימצאו הם את המעבר משם, אספר ל-כם זאת כהבנתי. בימי אנטי-כריסטוס עתיד שועל לעשות לו מאורה באותו ה-מקום ששם הציב אלכסנדר המלך את השערים. והוא יחפור באדמה עד שינקוב א-ותה, ויופיע בין היהודים. והם יתפלאו מאד בראותם את השועל, כי מעולם לא ראו חיה כזו, הגם שמצויות ביניהם חיות אחרות לרוב. הם יצאו לצוד את ה-שועל, וירדפוהו עד שיברח בחזרה לאותו החור שממנו יצא. ואז יחפרו הם בע-קבותיו עד שיגיעו לשערים אשר עשה אלכסנדר, מאבנים גדולות המכוסות היטב במלט. ואז יפרצו את השערים הללו, וימצאו את הדרך לצאת". (שם)

יש להניח בוודאות מסויימת שגם במאות ה-13 - 15 נמשכו ונתהדקו יחסי-הגומלין בין יהודי קווקאז וארץ ישראל, למרות כל אותן תהפוכות ומצוקות, שהיו מנת חלקם של יהודי קווקאז. המסלולים שהצו את מרחבי קווקאז שימשו כדרכים המובילות ירושלימה. בשל הטלת איסור מטעם הרפובליקה הוונציאנית משנת 1428 על הפלגה לארץ ישראל באוניה, אולצו יהודי אשכנז לנסוע בדרך-היבשה. כך למשל, ר' יחיאל בר'שלמה נסע דרך בוהמיה, פולניה, רוסיה, קווקאז פרס ובבל לא"י, כדי לשלם את נדרו אשר נדר בעת צרתו." [58]

יש לשער שבסוף המאה ה-15 ותחילת המאה ה-16 בין שאר יוצאי תפוצות-ישראל היו גם יוצאי קווקאז. דרך אגב ר' משה באסולה שביקר בשנת 1521 בירושלים, מספר: "והקהל מכל המינים. יש ס"ו בעלי בתים אשכנזים וספרדים לרוב ומסערבים שבאו מברבריא, בין כולם כמו 300 ב"ב מלבד אלמנות שהם יותר מת"ק, הרבה צדקה באה להם ממצרים ותוגרמא ומקומות אחרים". [59]

---

[57] עיין "מולד", יולי-אוגוסט, 1957, עמ. 267 והלאה)

[58] עיין א. פריימן, שליחים ועולים, "ציון", סדרה חדשה, שנה א' טבת, תרצ"ו, עמ. 193; וכן יוסף ברסלבסקי, לחקר ארצנו - עבר ושרידים, תל-אביב, תשי"ד, עמ. 142. א. פריימן כתב: "...ולא הלך דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, אך סבב דרך נסליאה, ופרס ומדי, ובבל ושנער וקדמת אשור..." (עיין שם, עמ. 207)

[59] עיין יצחק בן-צבי, מסעות ארץ ישראל לרבי משה באסולה, ירושלים, תרצ"ה עמ. 61-62; השו.

ביבליוגראפיה כללית בנושא עיין:

Menashe Harel, The Jewish presence in J-m, throughout the ages Christian news from Israel, 1970, vol. XXI, n. I; P. Thomsen, Systematische Bibliographie der Palastina-Literatur, t. I-V, Lpzg., 1895-1934, 1908-1937; A. S. Freidus, List of works relating to the History and conditions of the Jews in various countries, The Library Bulletin, July-October, 1913, N-Y, Public Library, 1914, 5, p. 278

2. תסיסות משיחיות-דתיות יהודיות ונוצריות בימי הביניים ויהודי קווקאז. "עברים כאספיים-קווקאזיים" בידיעות ובמסורת של עמי - מדינות אירופה. על צבא יהודי קווקאז המתכונן לשחרר את ארץ - ישראל וירושלים מידי התורכים, בסוף המאה ה-16 ותחילת המאה ה17

כמעט בכל משך תקופת ימי-הביניים, החל מיום נפילתה והתמוססותה של הקיסרות הביזנטית (1453), וכינונה של העותומאניה התורכית (בכל אסיה הקטנה, וכמעט בכל המזרח התיכון), סיפחו עמי-אירופה הנוצריים תקוות, תוכניות ונסיונות להפלתה של הממלכה העותומאנית המתפשטת. התהליך הזה מצא את ביטויו המלא, במגמה דתית-מדינית-נוצרית, הדומה לזו שהינחתה את פלישות הצלבנים במאות הקודמות, לשחרורה של ארץ ישראל, מידי הלא-מאמינים.

התסיסות הדתיות המשיחיות-הסינקרטיות, שהיוו מוקד התעניינותם של רבדים שונים באוכלוסיות יהודיות ונוצריות ברחבי אירופה, אסיה וצפון אפריקה, נתגבשו דווקא בפריפריה של הממלכה העותומאנית הגדולה, בארצות הקווקאז וכאספיה, שם חיו קהילות יהודיות הנקשרות מבחינת מוצאם (הן על-פי המסורת שבידיהם-הם, והן על-פי הפרשיות והאגדות שהיו מצויות בידי תפוצות יהודיות שונות, ושהיו מודעים להן גם עמים נוצריים שונים) לעשרת השבטים.

העניינים המדיניים והצבאיים התפתחו בהמשך בהתאם לאותן תמורות שהתחוללו מצד אחד במדינות הקווקאזיות, ובממלכה העותומאנית מאידך. כפי שמעיד דרושם "דברי ימי גרוזיה" ברי אנאסאשווילי: "הרי בשנת 1527 בעת מלכותו בגרוזיה של גיורגי, וכהונתו של הקאתוליקוס מלכיצדק, שיגר החונתכאר התורכי (שולטאן) שליח מיוחד אל המלך גיורגי, ואל שליט אימרתי - באגראט, ואל שליטה של קאחתי - ליוואן, וזה היה דברו: קברו של ישוע המשיח, המקומות הקדושים לדתכם, נכבשו ע"י הכופרים, שחיללום, וכעת בואו נא עם צבאותיכם וגרשום, והריני לכם נתתי אותם".

וכשנודע למלך גיורגי, לשליט אימרתי וקאחתי, ולכל פיקודיהם, שמתו עד מאד וגייסו את צבאותיהם, ויצאו לדרך אל ארץ הקודש. ובהגיעם לירושלים, וכשנודע לנמצאים שם דבר בואם, שלחו אליהם אנשים, ובזו הלשון: ""לו באתם כאורחים, אז למה כל העיינות הזו? ואם בתור אורחים אתם באים, הרי רבים אתם, ואם להילחם בנו מסרתכם, הרי מעטים אתם!"", ואלה השיבו להם, שבאו להילחם שמעו את הדבר והחלו להיערך אלה מול אלה למלחמה, או-אז פרצו קרבות עזים. ואלהים נתן בידי הכארתוולים (הגרוזים) נצחון, וכן גם את קבר-המשיח והם אכן ניצחו הראשונים פנו ונכנסו אל תוך העיר וביצרו אותה, ברם הגרוזים דפו אחריהם, כבשו את המבצר ואת העיר והחריבום, והשמידו רבים מן התושבים ושיחררו את קבר המשיח וכל המקומות הקדושים, והודע על כך לחונתכאר התורכי וזה שלח להם דורונות ומתנות... והעביר לבעלותם קבר המשיח - גולגותא, בית לחם, מנזר המצלבה ועוד מנזרים אחרים הניק להם על פי התעודות, (סיגלי בגרוזית) - י.ד.) החתומות על ידו. המלך גיורגי והשליטים בגראט וליוואן שמחו מאד וחזרו אל מולדתם בשלום עטורי תהילת הנצחון." [1]

המצעד הצבאי הנ"ל שערכו מלכי ונסיכי גרוזיה אל ארץ-ישראל, כמעט והכניס טריז ביניהם על אודות התחברויות שונות שהיו בגרוזיה דאז. כידוע ע"פ ידיעות שנתקבלו היה צורך לשחרר את ירושלים מידי הפולשים. ולכן, ערערארה שהיה שליט באחאלציך וסמצחה-סאאתאבאגו, הצטרף לצבאותיו של מלך כארתלי והעדיף אותו על פני מלך אימרתי (מערב גרוזיה) האחרון נטר את האירוע הזה בלבו וניסה לנקום בערערארה". [2]

היהודים לא נשארו מחוץ להתארגנויות צבאיות בכל התקופה הזו, הן בארץ - ישראל והן במדינות קווקאז. מעורבותם בחיים היומיומיים של תורכיה העותומאנית מצאה את ביטויה גם בהיערכות הצבאית של תורכיה, שעמדה כחיץ בין ארצות קווקאז לבין ארץ ישראל. בשנת 1578 מונה מוסטאפה פאשה ע"י השולטאן אמוראת ה-3 כמפקד עליון של גייסות תורכיה. הלה החל במערכה נגד פרס, ולשם כך הזיז את כוחותיו דרך ארזרום לכיוון שירוואן. הרכב צבאות תורכיה,

---

[1] עיין חיי כארתלי, כ.2, עמ. 353-354.

[2] עיין חיי כארתלי, כ.4, עמ. 712

בתקופה זו היה די מגוון, ובו אנו מוצאים חיילים בני עמים שונים, ביניהם: 12 000 תושבי ארם נהריים (מיסופוטאמיה), 14 000 אשורים ובבלים (הכוונה- ככל הנראה לערביי עיראק), 2 000 סורים, 10 000 תושבי אנאטוליה, 1 000 יהודים פלסטינאים (במפורש כך במקור! דהיינו ארצישראליים) וכו'. יוצא א- יפוא שלא רק יהודי קווקאז וגרוזיה היו בקשר עם א"י הן במסעיהם והן בע- סקיהם, אלא שגם יהודי א"י במסגרת זו או אחרת באו במגע עם ארצות קווקאז השכנות - פרס ותורכיה.

מסתבר שגם לקראת 1579, החל מוסטאפה בגיוס חיילים לצבאו באי"י, סוריה ו- במצרים.[3]

העולם הנוצרי היה שרוי בתסיסה הולכת וגוברת, שלבשה בהדרגה מימדים בי- נלאומיים, וכוונה בעיקר אל מטרת שיחרורה של ירושלים מידי התורכים המוס- למים. הנוצרים האירופאיים היו בחיפושים מתמידים אחרי הכוח או הגורם שי- וכל לא רק להביס את צבאות תורכיה ולשחרר את ארץ ישראל, אלא גם להציל את המערב מאיום נצחי מצד השולטאנות העותומאנית. לא פלא לכן, שהידיעות על- התארגנותם והתגייסותם של השבטים היהודיים מהרי כאספיה והקווקאז, לשם ש- חרור ארץ ישראל וירושלים בירתה, מידי התורכים, מצאו כר נרחב ואזן קשבת בבירות אירופאיות שונות: רומה, ווינה, ברלין, ווניציה, לונדון ועוד.

ברצוננו להתייחס לשני עיתונים גרמניים משנת 1596 שנשרדו בספריה הקי- סרית של ברלין. העתון הראשון הוצא לאור בווינה והשני בלינדאו. הידיעות ב- נוגע לתכונות צבאיות בקרב יהודי קווקאז, המתעתדים לפלוש לארץ ישראל, נמ- סרו לעתונים הללו מידי הכתבים, שהיו בווניציה, רומה וקושטא.

לדעתו של החוקר היהודי הגרמני היינריך לייבה, אשר פירסם בשנת 1900 את ההעתקים משני העתונים בספרו, הרי ברקע לידיעות העתונים הגרמניים, מהוות הפלישות הצבאיות של המצביא של צבאות תורכיה אוסמאן-פאשה, ברחבי קווקאז. קרים, ובמיוחד בדאגיסטאן (המאוכלסת בצפיפות ע"י אוכלוסיה יהודית הרדית) ויש להניח גם באזרבאיג'אן.[4]

הידיעה הראשונה היא מוונציה מ-3 ביוני שנת 1596, ולפיה: "שלושת צבאות- היהודים האדומים מהרי כאספיה-קווקאז התקדמו מזויינים וחמושים, במטרה ל- כבוש את ירושלים בכוח הנשק ולשחרר את כל אדמת היהודים..."

הם התגייסו, התחמשו והתקוממו כנגד התורכים, ובעוברם את הרי כאספיה בא- ומץ רב ובגבורה, ברצונם לכבוש את ארץ הקודש ולגרש את התורכים משם, בראשם עומד שליט גדול יותר ממלך פרס עצמו, וברשותו צבא המונה 900 000 איש..." (עיין שם)

הידיעה השניה מחודשי יולי ואוגוסט, שהיא גם כן מוונציה, נוקבת במספרשל 196 000 חיילים יהודים משבטי: רחבעם, גד, אשר, יצחק, זבולון ומנשה שמגיעים מהרי כאספיה ותודרים למלכת התורכים... כשהתורכים ראו שהנצרות התלכדה, במטרה להתקומם נגדם, שלחו צירים אל יהודי כאספיה בהרים כדי לרצות אותם במתנות ובאוצרות רבות ולהסתייע בהם נגד הנוצרים וכו' (עיין להלן קטע מ- ההעתק):"

Wie hundert mal tauſend vnd
ſechs vnd neuntzig tauſent Juden ' nem-
lich das Geſchlecht Roboam | Gad | Aſar | Iſaac | Sabulon |
vnd Manaſſes vom Berg Caſpiu | dem Türcken in das Land
gefallen vnd viel feſte Stätt vnnd Schlöſſer eingenommen
haben | auß Venedig Rom | Conſtantinopel | im Julio vnd
Auguſto deß 96 Jars warhafftig geſchrieben | Lieder weiß
geſtellet: Jm Thon:

Pomen | Pomen jhr Polen | ꝛc.

---

[3] עיין

R.Knolles, The Turkish History from the original of that nation to the Growth of the Ottoman Empire, L., I687, p.666, 658

[4] עיין כמו-כן, יצחק דוד, כתבים, כ.2, 1982-1983, תל-אביב.

Heinrich Loewe, Zur Kunde von den Juden in Kaukasus aus zwei alten deutschen Zeitungen, Charlottenburg, I900, p.I5

כשהגיעו השליחים אל היהודים בהרי קווקאז,מסרו להם את דבר שולחיהם,ה-יהודים התרגזו,התגרו ודקרו אחד מהם בחרב,והחליטו לשחרר את ארץ המובטחת בכל מחיר... הם בחרו לשם כך ששה מפקדים,ואחד מהם גייס במשך חודש אחד 20 000 סוסים,בראש השבט גד הועמד המצביא בשם יורני,בראש שבט אשר - בל-שאצר עם 45 000 פרשים ו-27 000 חיילים רגליים,בראש שבט יצחק הוצב המצ-ביא הדגול עם 20 000 חיילים, בראש שבט זבולון - המפקד אחיני עם 15 000 איש,ושבט מנשה מתקדם וצועד עם 42 000 רגליים וגו'

הידיעה מסתיימת בבשורה גדולה לכלל הנוצרים לרגל התקדמותם של היהודים מקווקאז אל ארץ ישראל,ומובעת תפילה להצלחת דרכם במלחמותיהם נגד התורכ-ים.

המדינות האירופאיות והעמים הנוצריים כל כך היו משולהבים מידיעות אלה עד כי המסרים בתוכן זהה זרמו ללא הפסק גם לאחר מכן,והזינו את ההמונים-האירופאיים והחוגים המדיניים ששם,בתקוות שיהודי כאספיה-קווקאז,אכן יצ-ליחו לשחרר את ארץ ישראל מידי התורכים,ושגם הם יזכו להשגת דריסת-רגל ב-ארץ הקודש.

בשנת 1607 יצא באנגליה לאור ספר תחת הכותרת "Newes from Rome - דהיינו "חדשות מרומה",שהכיל את האיגרת שנכתבה באיסלקית ע"י דון מתי-אס די ראנסיה,ונשלחה לסניור וואלסקו בוונציה,ב-1 ביוני 1606 (האיגרת נ-שמרה באוסף ישראל סולומון שבמוזיאון הבריטי בלונדון,ופורסמה באנגלית - ע"י נחום סוקולוב.[5]

במכתבים האלה מפורטות מגמות ותוכניות של מדינות אירופה: הונגריה,בוה-מיה,מוראביה,וכן גם של מדינות אפריקה: סודים,מארוקו; מדינות אסיה:הודו, מדי(פרס) ועוד,ומטרתן העיקרית לגרש את התורכים מארצותיהם,ברם כפי שמו-דגש בידיעות הנ"ל מרומה:"מפליא ביותר הוא הדבר ששבט זר ונבון מהרי כא-ספיה/קאספיה,המחשיב את עצמו ממוצא עשרת השבטים שאבדו,מתקדם לשחרור ארץ ישראל המובטחת מידי התורכים...

בהמשך מפורטים כלי-מלחמה,נשק והתימוש של צבאות היהודים הקווקאזיים , אשר בראשם עמד המפקד והמצביא זורואם ותיאורו ב-" *Newes from Rome* הוא כדלקמן:"

First of all a Jew, of verie great stature, of a fleshlie colour, more red then otherwise, with broad eyes, called *Zoroam*, is Captaine generall of all the Armies, hee leadeth under his Ensigne twelue thousand horse, and twenty thousand footmen. The horsemen are armed after a light sort, but very good Harnes, almost after our fashion : they carrie Launces of long Reedes, very hard and light, yet so sharpe pointed, that they passe thorowe a thing with incredible lightnesse : they carrie also shields or targets of bone, and in steede of swords, they use certaine Courtilaxes.

They are apparrelled with the colour of their Ensigne, and all clothed with silke: the foote-men carrie Pikes of the same sort, with Helmet and Habergin : their Ensigne is of blacke silke and blew, with a dog following a Hart, or Bucke, and a saying written in it, which is in our language thus: *Either quick or dead.*

Newes from Rome.

Of two mightie Armies, aswell footemen as horsmen: The first of the great Sophy, the other of an Hebrew people, till this time not discouered, comming from the Mountaines of Caspij, who pretend their warre is to recouer the Land of Promise, & expell the Turks out of Christendome. With their multitude of Souldiers, & new invention of weapons.

Also certaine prophecies of a Iew seruing to that Armie, called *Caleb Shiborke*, progno sticating many strange accidents, which shall happen the following yeere, 1607.

Translated out of Italian into English, by W. W.

בעקבות ההתפתחויות המדיניות-הצבאיות הבינלאומיות,התורכים נאלצו להכ-ין שלושה צבאות כנגד המוסקוביטים (הכוונה לרוסים) בצפון,כנגד הסופים כ-פי שנתכנו בפיהם הפרסים שכניהם ממזרח,וכנגד העברים (דווקא העברים ולא-

5 N.Sokolov,History of Zionism,1600-1918,vol.I,L.,1919, p.47,append.XXV

ודים!) מהרי הקאספיה."The Hebrewes of the Mountaines of Caspi

יש להניח,ובמושג "בני משה" התכוונו גם לאותם שבטים יהודיים שנדדו אל מעבר להרי קווקאז במרחבי מדי ופרס,לשם יצא בשנת 1646 יהודי ארצישראלי-ברוך גד,לשם איסוף כספים,דרך אגב בדרך הוא נשדד והוכה.על-פי עדותו,במ-סעו זה הוא נפגש כביכול עם יהודים משבט נפתלי שהביאוהו לסמבטיון.[7]

התנועה השבתאית גרמה להדים רבים בכל רחבי העולם היהודי.בשנת 1666 נ-תפרסם בלונדון מכתב שנשלח מווינה,אודות שבטים יהודיים מפרס ומדי ובנו-תיהן,שכרצון האל כבשו את הארץ המובטחת.[8]

בשנת 1666 נדפס בלונדון מאמר גדול ומקיף על הידיעות שהגיעו מווינה.[9]

במאמר הנ"ל הודגשה הידיעה שהשבטים היהודיים האלה נמצאים עתה בסביבת-ההרים הכאספיים" (כלומר קווקאז) וכל מסעם היה רצוף נסים ונפלאות.[10]

אליבא דרב ליב בן רוזר "בתמוז תכ"ו (1666) "באו בכל יום אנשים ונשים מפרס ומדי ובבל ומתורכיה". (כתב-יד שז"ר,דפים ל"ו-ל"ח)

התנועה השבתאית לא הפריעה למימסד הנוצרי לבסס עוד יותר את מעמדו בא-רץ ישראל.כידוע הכנסיה הארמנית החזיקה בירושלים בנכסים ניידי ודלא ני-ידי,כבר מתקופה קדומה ביותר,משחר צמיחתה של הנצרות כדת והתפשטותה באר-מניה.בניגוד למלכים ונזירים גרוזיים שאף הם החזיקו בהרבה קרקעות,מנזר-ים ומוסדות,ברם הארמנים השכילו לכלכל את צעדיהם נכונה תחת שלטונם של ה-תורכים והצליחו בכוח עמידה בהתגברם על קשיי יום ונסיבות מפריעות שונ-ות.יחד עם זאת לא פעם נזקקו הארמנים לכספים ומשאבים לצורכי כנסייתם ב-ארץ,ונאלצו למכור חלק מהנכסים ליהודים. [11]

[6] עיין סוקולוב,שם;השו.מקורות נוספים לתיאור התקופה:

H.Cartela,Le sainct voyage de Hierusalem et Mont Sinay faict en l'an du grand Jubilé I600,P.,I603; cmp. M.Corneille Le Bruyn. A Voyage to the Levant (Done into English by W.F.)London,I702,; Baptistin Poujoulat,Voyage dans l'Asie Mineure en Mesopotamie,A Palmyre en Syrie,en Palestine et en Egypte,T., II,Paris I84I; Rev. G.Fisk,A Pastor's Memorial of Egypt, The Dead Sea, the Wilderness of Sin and Paran,Mount Sinai,Jerusalem and other Principal Localities of the Holy Land. Visited in I842,L., L'abbe Roboisson,En Orient - Récites et notes d' un voyage en Palestine et en Syrie par l'Egypte et le Sinai, vol.II,P.,I886-I887; Kakulides,Oi iberas os monastai en Palaistine(gr.,) Nea Tsion,I6 (I92I)pp.,I28-I34,325-403,623-639 784-799

[7] עיין Еврейс.Энциклопедия כ.11,עם.170

[8] עיין כמו-כן "רשימות מאיסליה" ב-"ציון",עם.61

[9] "A Brief Relation of several Remarcable Passages of the Jewes in their Journey out of Persia and Tartaria towards Jerusalem... in a Letter written by Dom.Maraschalck Lira/?/ from Vienna to the elector Palative; very lately sent into England...hoped for year of Israels Restoration.I666

[10] עיין גרשם שלום,שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו,כ.1,תל-אביב, 1957,עם.282

[11] כאן המקום לציין שבתחילת אוקטובר 1924 הצליח מ.ש.סלונים,מנהל משרד א"י לקרקעות "נחלה" להשיג זכיון מאת המנזר הארמני בירושלים.הוא קיבל מ-המנזר את שורת החנויות אשר מול גן העיר למשך מספר שנים,על-מנת לבנות ע-ליהן שתי קומות חדשות. הקומה אחת יועדה למשרדים,והשניה לבית המלון.בה-תאם עובדה תוכנית הבניה בידי מהנדס-מומחה,וגם נתאשרה ע"י העיריה.(עיין "דאר היום" מ-5.10.24)

במסגרתם העצמאית המשיכו לטפח את מורשתם הרוחנית הגרוזים הנוצרים,פר-
סים מעניינים על מעמדם ומצבם בארץ בתחילת המאה ה-16 כלולים ברשמי מסע-
ותיו של יואן קוטוביקוס,שביקר בארץ,להלן קטע במקור:"

« In altari Crucis (Montis Calvarii) Latinis Sacerdotibus sacra facere nequaquam permittitur, Georgianis Graeci ritus Monachis huius Sacelli possessoribus id prohibentibus: prophanari siquidem putant Graeci sua altaria, si Latini sacra in iis mysteria celebrent... Porro Crucis et crucifixionis loca, et si in duo divisa sacella intrantibus, prima facie videntur: sub uno tamen fornice mussivo opere ornato... Inde ad dexteram procedentibus (Dominici Sepulcri) Aquilonem versus Georgianorum occurrunt cubicula et Oratoria... Pars quae Septentrionem respicit, Georgianorum est: quae vero Meridiem spectat, ad Franciscanos pertinet... Georgiani vero et Graeci cum eiusdem sint ritus, in Golgothanae Ecclesiae Choro sua mysteria celebrant, et praeter cubicula, et aliud iuxta Montem Calvariae Sacellum, ac ipsum Montem hoc tempore medium possident... Georgiani in Persis quidem propeusi, Turcis autem hostes infestissimi. Consociatis siquidem cum Persarum rege viribus, quoties belli tempestas inter Turcam et Persam ingruit, Imperium Turcarum invadunt, et provincias effuse populantur. Hinc Mahometanei iugi hactenus vixere expertes: et licet a Turcis saepius bello petiti fuerint, domari tamen et subiugari nequaquam potuere: quinimo suos fines fortiter tutati, bellicosos Turcarum conatus non minori constantia quam informidabili animorum vigore sustinuere: ut in hunc usque diem, etiamsi undique barbaris septi, atque inter quatuor potentissimos totius Orbis Imperatores positi, Turcam nempe, Persam, Tartarum, et Moscovitam; qui diversis temporibus singuli eorum regioni inhiarunt, suae Fidei parent principibus, ac soli prae caeteris Orientis Christicolis libertate fruantur; quam tot iam annis invicto virtutis argumento egregie tutati sunt: vicinis ideireo Turcis potius formidandi, quam qui illos formident. Ex Sultani autem Cairensis singulari indulto, et privilegio quondam ipsis concesso, et a Turca eius in Imperio successore confirmato, dum singulis annis ad aliorum Orientis Christianorum exemplum Sepulchri Christi honorandi gratia Hierosolymam commeant, soli ex omnibus Christianis instar belligerantium magno comitatu signisque militaribus iter agunt, urbemque nullo soluto tributo introeunt sacraque mox loca explicatis vexillis ingrediuntur... Plurimos habent Episcopos, et Monachos ordinis Sancti Basilii; qui licet ab Ecclesiae Romanae doctrina non ita abhorreant ut Graeci, in rebus tamen Fidei, sacrisque ceremoniis ac ritibus Graecorum consuetudines observant ».

בתרגום תמציתי, הקטע הנ"ל מדבר על כך,שעל הר-הצלב(קלוואריה) נמנע מנזירים רומיים לחגוג את חגיהם,מפני שהנזירים הגרוזים יוני, (בעליהם של אותה כנסייה) מנעו זאת מהם.היוונים הניחו למעשה שהמשכנים שלהם יחוללו, אם יורשה לרומיים לחגוג שם את חגיהם...צפונית מקבר הקדוש נמצאים חדרי תפילה של הגרוזים...כמו היוונים,כך גם הגרוזים מציינים את-ימי חגיהם ועורכים את שרותיהם בכנסיית גולגותא,ומחוץ לה,הם מחזיקים עוד במחצית ההר הוא... הגרוזים (גיאורגיאנים) בהירתם ידידיהם של הפרסים,מתייחסים באיבה גלויה אל התורכים.הם איחדו את כוחותיהם עם אלה של הפרסים בכל זמן שפרצה מלחמה בין הפרסים לבין התורכים.אז הם פלשו לגבולות האימפריה התורכית ושדדו ללא רחם את מחוזותיה.הם הצליחו לחיות בחופש ללא העול המוסלמי,ולמרות העובדה שהתורכים לא אחת ערכו מלחמה נגדם,אף פעם לא הצליחו לכניע אותם ולשעבדם.הגרוזים הגנו באומץ ובגבורה על גבולות ארצם,הדפו התקפות התורכים באומץ-לב ובערז עד היום,חרף העובדה שמכל צד מסביב להם שוכנים עמים ברבריים,המצויים בין ארבעת קיסרויות החזקות ביותר בעולם: תורכיה,פרס,תרתריה ומוסקוביה. הגרוזים צייתו רק למלכים בעלי דתם,והם היחידים מכל נוצריי המזרח שנהנו מחירות במשך מאות שנים...הם לא פחדו מתורכים,אלא דווקא להיפך,האחרונים נרתעו מהם... לאחר מכן,מציין בספרו של קוטוביקוס שרק הגרוזים האמיצים נהנו מרשות מיוחדת להיכנס לא"י עם דליהם המתנוססים מעלה..." 13

על הימצאות קאפלה של הגרוזים הנוצרים בתוך כנסיית הקבר הקדוש מספר הגרמני סאלומון שוייגר,הוא גם מציין שהגרוזים הקפידו מאד לשמור על בלעדיות בעלותם על אותה החלק,ובמקרים אחדים אף התלוננו על נזירים מלאומים אחרים,שהפרו את הבעלות הזו והשיגו גבולם:"

Capeln der Georgianer

As Gebeu deß H. Grabs iſt auſſerhalb eines Reichſpieß hoch / aber in drey theil vnterſchieden / vnd ſcheinet doch nur ein Gebeu ſeyn / der erſt theil (A) iſt das Vorgebeu oder Vorhaus mit Marmorſteinen innen vnd auſſen vberzogen / darinnen bey 50. Perſonen meines erachtens / gnug raum hette zu ſtehen / diß Gebeu ſihet gegen Morgen / gegen Niedergang ſtöſt ein andere Capellen dran (C) darinnen die Meſſerianer jren Gottesdienſt verrichten / dann ein jede Rott der Chriſten hat ein beſonder Ort / Capell vnd Heiligthumb innen / da kan theil den andern darf hindern / Es hat ein

13 עיין גם מ.תאמאראסי,תולדות הכנסייה הגרוזית,(צרפ.)עמ.312-313.

Italianischer Münch auff ein Zeit in der Georgianer Capelin, nemlich bey dem Ort/da das Creutz Christi ist gestanden / ein Meß gelesen/Als er aber vor dem Sanjagen von den Georgianern verklagt ward / ist der Münch / oder in gemein jr Kloster vmb 1000.Ducaten gestrafft worden/ Da hat Christus abermal den Türcken wol eingetragen. Die Italianer haben für jhren Orden (B) das H. Grab innen / da gleichwol andern Christen hinein zu gehen/ ihr Gebet zurerrichten/vergünnet wird/ aber keinem wird gestattet darinnen Meß zu halten/dann allein den Italianern.

כפי שמתברר ממכתב הפניה נוצרי מהמחצית השניה של המאה ה-17,עולי-רגל-נוצריים שהיו מגיעים מגרוזיה לירושלים,הסבו לא אחת שמותיהם על שם עיר-הקודש.להלן קטע של הפאקסימילה בשפת המקור:"

ბოლო ჩვენის სასოებისა ჭა-
ნაშძღვარი დაგვითვამს იოსებ მეიერუსლიმე ჩვენის სასოებისა მე-
ტოქად იყონ შემოქმედს

בקטע מוזכר נזיר בשם יוסף הירושלמי,שהופקד על אחוזת הקבר.[15]

יש לשער שאישים שביקרו בירושלים מפאת הכבוד וההוקרה שהם רחשו לעיר הקדושה התפארו להתכנות "ירושלמיים". והדבר שיקף לא רק את זיקתם של הגרוזים הנוצרים לירושלים ,אלא אולי קודם כל של היהודים תושבי גרוזיה,שעל פי המסורת הנפוצה בקרבם,נחשבה לזכות גדולה לעלות ירושלימה,לשהות בה ולהיקבר שם.

דפוסי-דת יהודיים היו טבועים בהתכתבות הענפה,שנתקיימה בין "ראשי הנזירים בארץ ישראל,למלכי גרוזיה;כך למשל הפאטריארך היווני הירושלמי דוסיתיאוס,שביקר בגרוזיה בחודשי פברואר-אוגוסט בשנת 1681,משגר מכתב מיוחד למלך ארצ'יל,והוא אז ברוסיה,ובו הוא מודיע על הצורך בגיוס כספים,לשחרור מנזר המצלבה הגרוזי שבירושלים מידי הנושים הרבים... לבסוף בהשותו את מצבו המדיני החברתי של העם הגרוזי עם מצבו של העם היהודי,שבתופת נביאי-ישראל,הוא כותב:(המקור היווני אבד,התירגום נשתד ברוסית עתיקה)

Попечение имеем о тебе не токмо кое о християнине подобает имети, но наипаче, яко оставил еси сродников и друзей и государьства многолетаго ради веры и поклонителного и единоцарственного троицы ради поминаючи[9], ни убо яко родители твои различно и многообразно и великолепно помощи учинили святому и благопотчтенному чесному Гробу Господню но на добро иже и ныне братие твои и сестры и зяти и двоюродные братья хотели были учинит ко избавлению святаго монастыря чеснаго креста и протчих. иже во Иерусалиме // монастыре.

אין כל ספק שבתקופה זו גברה הגירתם של היהודים מארצות שונות לקיסרות העותומאנית.הנוסע הצרפתי ז'נבייב תיבו,מדבר בשנת 1756 על המהגרים היהודים ממוצא ספרדי ופורטוגאלי (שדיברו בספרדית קלוקלת),שהגיעו לתורכיה, ברם ניתן לשער שקבוצות יהודים מאורגנות או סוחרים ואנשי-עסקים בודדים באו לקיסרות העותומאנית גם מארצות קווקאז השכנות,וקודם כל ממערב גרוזיה ואַחַלצִיך. תיבו בין השאר מציין ש:"

Le nombre des juifs qui habitent les villes de commerce de/ turquie est prodigieux, la seule ville de [Constantinople] en contient plus de cent mille. Ils y ont passé la plupart, de Portugal et d'Espagne [62] / d'où les persécutions les ont chassés; ils parlent un Espagnol corrompû qui est devenû leur Langue naturelle./ Ils ont a [Constantinople] plu-

---

14 Salomon Schweigger,Ein newe Reysbeschreibung aus Teutsch-land nach Konstantinopel und Jerusalem,ss.297-298

15 עיין Дм.Бакрадзе,Археологическое путешествие по Гурии и Аджаре,1878,Приложение II,стр.192/б

16 עיין Т.Г.Тивадзе,Письмо Иерусалимского патриарха Досифея о Грузий,Грузинское источниковедение,III,Тб.,1971,стр.248-255

השו.כמו-כן חיבוקנו בגרוזית:"לתולדות עדות יהודיות באסיה הקטנה,אנאטוליה ודרום מערב גרוזיה",כתבים,כ.2,1983-1982,תל-אביב

sieurs sinagogues ou ils professent publiquement/ leur Religion qui est connüe et dont je ne parle pas./ Ils sont ignorans, Timides, et Laborieux. Le grand nombre ne connoit/ et n'aime sa religion, que de cette connoissance et de cet amour que/ le prejugé de la naissance donne. Ils Lisent les Livres Saints qu'ils/ ne comprennent point et ils distinguent a peine L'hebreu caldéen/ d'avec le Samaritain./

בהמשך מתייחס תיבו למצבם החברתי-הכלכלי של יהודים בממלכה העותומאנית,וכן למיני היבטים מצחיקים של השתתפותם במערכות הצבאיות של התורכים, כנגד אוייבי הממלכה;מודגשת עובדת היותם של יהודים בתורכיה אמידים עד כדי כך ששולטאן מחמוד אף ציווה להמית אחד מהם - אביו של זונאנה (יש לשים לב לאסוציאציות עם צליל השם יהודי גרוזי "זוננה") רק מפאת עושרו המופלג:"

Ils trembient au seul nom de *Iurc*. On raconte a ce sujet qu'un/ sultan ayant ordonné qu'on fit marcher 30.000 juifs contre/ les ennemis de L'Etat, ils demanderent un Jannissaire pour/ les escorter./ Leur amour pour le Travail et leur industrie leur ont acquis sur/ leurs maitres une sorte d'Empire peu sensible, mais réel; un Turc, ne sçauroit rien acheter sans L'Entremise d'un juif. Tous les/ grands, tous les Corps, ont chacun un *Bazarguian bachi* qui/ est ordinairement juif et qui a soin de fournir a leurs, besoins en administrant leurs revenûs. *Zonana* [63] , actuellement *Bazarquian* bachi des jannissaires, possede des richesses immenses et un tres grand credit. Leurs. Thresors, acquis aux/ depens des Turcs. entrent tôt ou tard dans les coffres du/

בצורה פחות חיובית ובביקורתיות מתייחס אל יהודי תורכיה האנגלי ג'יימס הָאנוויי שמגלה "תכונה מאד לא מוסרית" אצלם,המוצאת ביטוי בעסקי תיווך מכוערים,אשר עבורם הם גובים יותר מ-1% על כל עיסקה ועיסקה,והמצב החמיר עד כדי כך שהצרפתים היתנו את יחסי מסחר שלהם עם התורכים בכך,שאלה ינוהלו במישרין וללא תיווך היהודים:"

It was however allowed, that the JEWS who reſide in TURKEY are, for the moſt part, an immoral people, and have by a kind of confederacy eſtabliſhed an exorbitant brokerage of 1 or more per cent. as it were by inheritance; and this reaſon, joined to others of the like nature, induced the FRENCH to ſtipitulate with the TURKS, that they might not be obliged to employ JEWS.

מעורבות כזו של יהודים בקיסרות העותומאנית מניע את האנוויי להרהר בנחיצות פסיקה פארלמנטארית מתאימה שתגביל את היהודים. הוא חיבר כמו-כן, ספר היסטורי חשוב אודות התפתחות המסחר הבריטי בים הכאספי בארצות גרוזיה,ארמניה,דאגיסטאן,אזרבאיג'אן וכמובן פרס. [20]

בזהירות מסויימת,אנו נוטים להביע את השערתנו,לאור תיאוריו של האנוויי ואחרים,שבכל האיזור הזה היו מעורבים בעסקי מסחר בינלאומיים גם יהודים גרוזיים והרריים,כמו-כן גם יהודים דוברי ארמית מאזרבאיג'אן הפרסית וכן מכורדיסטאן.על-כל פנים,היהודים שהגיעו מתורכיה או דרך תורכיה לארץ ישראל,הצטיינו באמידותם ובעושרם הכלכלי.לעת עתה אין בידינו מסמכים היסטוריים שיאמתו את ההשערות הנ"ל,ברם נקווה שעם מרוצת הזמן ניתן יהיה להשיגם.

עצם העובדה שהקשר בין ארץ ישראל ובין החלק הדרומי של קווקאז - אזרבאיג'אן,נשמר גם בימי הבינים המאוחרות,מתאשר ע"י ביקורו של שליח הקהי-

17 Genevieve Thobault,Un rapport français inedit sur l'empire Ottoman en I756, Journal Asiatique,t.258,I970

18 עיין שם,עמ.346;בנוגע למעמדם המשפטי בתורכיה,עמ.347 וכו'

19 James Hanway,The revolution of Persia,vol.I,I753,L., עיין

20 An historical account of the British trade over the Caspian Sea with a journal of Travels from London into Persia,v. II,by J.Hanway Merchant,L.,I753

לה היהודית שבחברון,ר' יודה בן עמרם דיוואן,ששהה בערי אזרבאיג'אן,כולל תבריז בין השנים 1711-1713.[21]

יהודי אזרבאיג'אן לא רק חלמו על א"י וירושלים אלא בדומה לאחיהם שבג-רוזיה ודאגיסטאן רקמו סיפורים,אגדות ומעשיות לרוב סביב הנושאים הקשור-ים עם א"י,מעניינת האגדה המסופרת בפי יהודי ווארתאשן על שולמי מלך ספ-רד,שהיה בנו של הרב הגדול מירושלים.[22]

במאה ה-18 סייעו פקידי קושטא לעלייתם של אלפי יהודים.הסיוע מצא את ב-יטויו באירגון,בעריכת רשימות המועמדים מארצות שונות,שכירת ספינות להפ-לגה מקושטא לא"י.העזרה החומרית הומצאה גם למיעוטים אחרים,ביניהם לארמ-נים שנתכנו בפי פקידי קושטא "עמלקים".[23]

יש להניח שלא רק הארמנים עלו מקווקאז באותה תקופה,אלא גם יהודים,למ-רות,שאין ממצאים ישירים על-כך.פקידי קושטא אף העבירו בספינות של עולי-רגל ארמניים כספים ליהודים בארץ. דמיון-מה היה בין מצב היהודים לארמנ-ים בתחום הכלכלי,ובנושא התמיכות,לפי ברנאי הדמיון התבטא ב:1/ מעמד חו-קי דומה ויחס שלילי מצד השליטים המקומיים למיעוטים,דהיינו,הן הארמנים, והן היהודים נחשבו כמיעוטים בעיני שלטונות עותומאניים.2/שקיעה בחובות כבדים (יהודים חבו 60 000 גרוש,ארמנים - 400 000 גר' בתחילת שנות ה-1700) והסתבכות עם השליטים המקומיים,הארמנים הילוו כספים ליהודים ולה-יפך.3/ סכסוכים בגין איסוף כספים (בין כתות נוצריות שונות מצד אחד,וב-ין עדות יהודיות שונות מצד שני). 4/ אופן הטיפול במשברים כגון הקמת ו-עד ארמני בקושטא וכן ועד פקידי א"י בקושטא.[24]

בסיכום מניח החוקר (ברנאי) ש"הקמת מוסדות ארמניים ויהודיים לתמיכה ב-אחיהם באי"י,היתה על דעת השלטונות המרכזיים,שהיו מעוניינים ביציבות בפ-רובינציות,וביקשו למנוע חיכוכים מן הסוג שהיו מנת חלקם של הארמנים וה-יהודים בירושלים.(שם,עמ.132)

הראשון שהתייחס לבני עדת "דינמה" בתורכיה היה ניבור (1784)./דינמה/-היא מילה תורכית ופירושה "החוזרים על הדת","כך התכנו היהודים ששבו לחיק אמונתם.בני דינמה התחלקו לשלושה:" תַארבושלים" דהיינו - חובשי כובע "הת-תַארבוש", קַאבַאלְיֵירוס - פרשים,והניוסוס - בעלי אפות קצרים ושטוחים.[25]

השווה פרטים היסטוריים מעניינים על מעמדם המשפטי ומצבם החברתי והכלכלי של היהודים בתורכיה העותומאנית,בספרו של ד'אוסון.

De M.D'Ohsson,Tableau Générale de l'Empire Ottoman,divisé en deux Parties dont l'une comprend la legislation Mahometane , l'autre l'histoire de l'Empire Ottoman,P.,I787,t.I

על פי ד'אוסון,האיסלאם הכיר בשלושה נביאים יהודיים שקדמו לישוע.וא-לה הם: אנוך,חידיר,אליה,וישוע עצמו,ולאחר מכן כמובן גם מוחמד.(עמ.64 - 63)המוסלמים יכלו לשאת אשה גם מקרב היהודים והנוצרים,אך לא להיפך.(עמ. 16).המוסלמים התייחסו עם זאת אל היהודים והנוצרים כאל כופרים באל.(עמ. 219) למוסלמי נחשב לחטא להשכיר את המבנים שלו ליהודי או לנוצרי לצורכי הפולחן הדתי.(עמ.44)

אין ספק שהשלטונות הגרוזיים,ברצותם להעכיר תמיכה ומתנות לכנסיות של-הם באי"י,היו מודעים לאותן נסיבות מדיניות ומשפטיות,שהיו מתהוות מדי פ-

---

21 עיין א.יערי,שליחי ארץ ישראל,י-ם,1951,עמ.381-382.

22 עיין М.Бежанов,Евреи в с. Варташен,С.Ю.ИК,вып.I8,отд.3

23 עיין יעקב ברנאי,יהודי א"י במאה הי"ח בחסות "פקידי קושטא",י-ם,1982, עמ.23;עיין גם: פנקס קושטא,איגרות מ-כ"ב בטבת תקי"א(1751),ו-ז'בטבת של שנת תק"ג(1743)

24 עיין ברנאי,שם,עמ.118-120,131

25 M.Danon,Secte Judéo-Musulmane en Turquie,Actes du 11-me Congrés international des orientalistes,P.,I897,pp.57..

עם בקיסרות התורכית ביחס למעמדם של המנזרים ומוסדות אחרים.בשנת 1708 העביר וואחטאנג מלך גרוזיה מתנות נכבדות למקומות הקדושים באיי ובין ה- שאר 2 000 תומאן לסובת גולגותא ומנזר המצלבה,וכן איקוני זהב ועוד.26

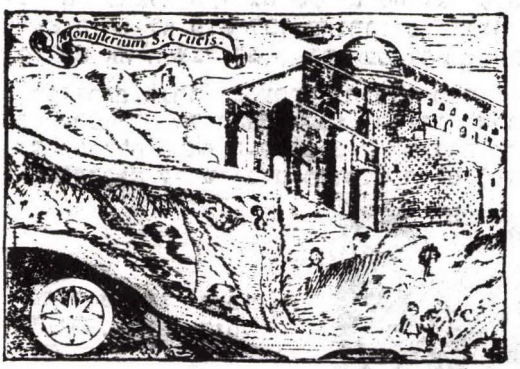

I725 YEARS'SKETCH
OF THE MONASTERY
OF THE CROSS BY
A. HORN -

ჯვრის მონასტრის
ჩანახატი, შეხრ-
ულებული ა. ჰორნის
მიერ 1725 წელს.

הנוסע הגרוזי טימותה גאבאשווילי, שביקר בארץ-ישראל בשלהי המאה ה- 18 מציין בספר-מסעו שהמנזר ת"ש גיורגי היהודי הקדוש,נבנה על ידי נסיכי מ- ינגרליה - דאדיאני.והפאטריארך היווני דוסיתיאוס מזכיר את המנזר כבבעל - ות גרוזית.מיהו "גיורגי היהודי",האם זהו יהודי שהגיע מגרוזיה והתנצר? כיצד הפך לסמל לאומי קדוש ולנשוא הערצה של הגרוזים הנוצרים?!

בנקודה זו כסיכום לפרקים דלעיל ניתן להתייחס לכמה השערות בנוגע ליח- סי הגומלין שנרקמו במשך מאות שנים בין היהודים לנוצרים בגרוזיה מצד א- חד,ובינם לבין עצמם בארץ ישראל מצד שני. במרוצת תקופות מסוכות ידעה ג- רוזיה הנוצרית נסיבות מיוחדות בהן התחולל תהליך דו-סטרי:התנצרותם של ה- תושבים היהודים מחד גיסא,והתייהדותם של תושבים הנוצרים מאידך. שמות מ- שפחה לא מעטים מצביעים על תהליך רצוף ומורכב זה. הכנסייה הנוצרית התש-

---

26 עיין בהקשר לתיאור התקופה הנ"ל יומן מסעותיו של המיסטרופוליט הגרו- זי יונה גדוואנישווילי שביקר בארץ ישראל בשנת 1780 (יצא לאור במוסקבה- בשנים 1805-1807) בגרוז."

მიმოხვლა ანუ პუტეშესტვია იონა მროველ მიტროპოლიტისა თავადის გედეონის მისა უწმოთა ადგილთა მოხილვა."

כמו-כן על הכנסיות הגרוזיות הנוצריות בירושלים,על מספרן ותפקודן עומד- בספרו ד"ר ברנהארד נוימן Dr.Bernhard Neumann, Die Heilige Stadt und deren Bewohner in ihren naturhistorischen,Culturgeschichtlichen socialen und medicinischen Verhaltnissen,Hamburg,ss. 280-28I, I877;

H.Rantzoven,Denkwurdige Reisebeschreibung nach Jerusalem , Cairo in Aegypten und Constantinopel,/I600/;P.Lucas,Voyage fait en I7I4 dans la Turquie,l'Asie,Sourie,Palestine,Amsterdam,I720; Historische Nachricht von dem Ewigen Juden,welcher ehedessen in Armenien,Lieffland,Pohlen,Moscau,Spanien und anderen Orten soll sein gesehen worden,Francfurt und Lpzg.I723. Anton Morison,Relation historique d'un voyage nouvellement fait au Mont de Sinai et à Jerusalem: on trouvera dans cette relation un detail exacte de ce que l'auteur a vû de plus remarquable en Italie, en Egypte et en Arabie,dans les principales provinces de la Terre sainte, sur les côtes de Syrie,Toul.,I704; Fr.Karl,Die Kirchen im Vorderen Orient,Zwischen den Volkern und Staaten, Kyrios,4,I939/40,ss.3II-3I3; D.Barrett,Catalogue of the Wardrap collection and of other Georgian books and Manuscripts in the Bodleian Library,Oxford,I973;

יבה להישג ממשי, עובדת התנצרותם של היהודים, ויחד עם זאת דאגה לא למחוק ולא לטשטש את עקבות מוצאם האתני. לכן, לא אחת נתקלים הן בגרוזיה והן בארץ ישראל בשמות משפחה כגון: אֵיבְרַאלִי-דְזֶה (דהיינו "בנו של עברי"), אוֹרְיָה-עוֹפִילִי ("יהודי" "עברי" לשעבר) וכיוצא ב', שצמודים אך ורק לגרוזים נוצרים. כאמור היו גם מקרים שהנוצרים התייהדו ברם לא כאן המקום לדון בנושא הזה. לא פלא לכן, שהגרוזים הנוצרים העריצו את גיורגי היהודי הקדוש בסוגרם את המעגל הבין-דתי במסגרת זיקת גומלין ששררה בין נצרות ליהדות.

הנזירים הגרוזים עסקו בחיבור ספרים, פירושי תהלים ומקראות עד כמעט המחצית השנייה של המאה ה-19. הנזיר לָאוורנטי מָאוקריבי (מערב גרוזיה) שהשתקע בתחילת המאה ה-19 במנזר המצלבה מדגיש את קדושת העיר ירושלים לגרוזים ומצהיר על שייכות מקומות רבים (כולל גולגותא) לגרוזים.[27]

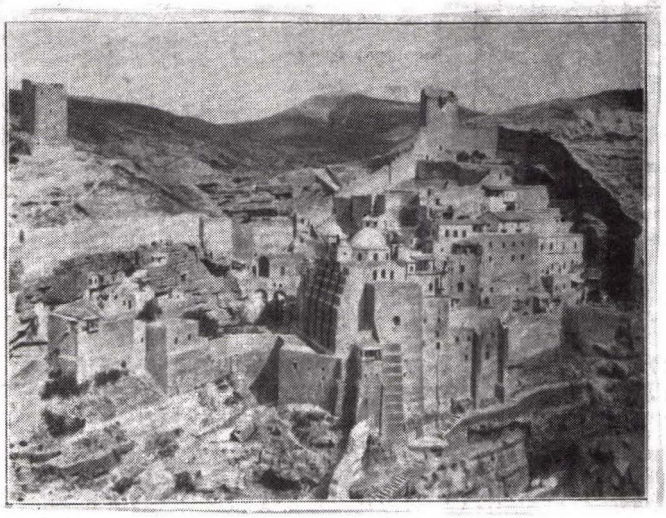

מנזר נוצרי במדבר יהודה, בסמוך לנחל קדרון.

נוסד בשנת 483 ע"י סָבָּא הקדוש.

במשך מאות שנים הוא שימש מנזר נזירים וצליינים גרוזיים.

---

27 עיין צאגארלי, עמ. 188-189; יצויין כאן שבית ספר ארמני ראשון נוסד בירושלים עוד בשנת 1963, עיין פלסטין פוסט מ-20.7.43; בגרוזית נתפרסמו לא מעט ספרי מסע של הנוסעים או שליחים גרוזיים, נציין את: פ.קונצ'ושווילי, מסע לעיר הקודש ירושלים ולהר הקדוש אתוני, תביליסי, 1901; גיורגי אוואלישווילי, מסע מתביליסי לירושלים, הסכסס הגרוזי הוכן לדפוס ע"י אלנה מטרוולי, המכון לכתבי-יד של האקדמיה למדעים של ססר גרוזיה, תביליסי, 1967; השוו כמו כן מקורות רב לשוניים אחרים: Г.Дюков, Заметки Харьков, 1872 G.Williams, The holy City...L., 1841, L., 1849; Count Forbin, Travels in Turkey, Greece and the Holy Land in 1817-1818, L., R.Curzon, Jun. Visits to Monasteries in the Levant, L; 1849; R.R.Madden, Travels in Turkey, Egypt, Nubia and Palestine in 1824-1827, vol. II, L., 1833; l'Iberien Pierre, Evêque monophysite de Mayouma à la fin du V siecle d'apres une recente publication, Rev.de l'Orient latin, III, 1893, p.367 עיין גם Путешествие к святым местам, совершенные в XVII сто.-летий перводяконом троицкой лавры, 1836, М., В.Певцов, Путешествие к святым местам, СПб., 1872, А.Анисимов /священник/, Выписка из дорожного дневника веденного во время путешествия в Иерусалим и другие священные места Палестины в 1875, Харьков 1877. Иерон.П.Вертоградов, Путешествие по святым местам на святой земле, во святую Афонскую Гору и в Палестину в 1862г.М. 1866, Н.Кондаков, Путешествие на Синай в 1881, Из путевых впечатлений, Одесса, 1882. Протойерей Ковальницкий, Из путешествий в святую землю, СПб., 1886 ., Успенский П.Архим., Первое путешествие в Синайский монастыр в - 1845 г., Второе путешествие в синайский монастыр в 1850 г. , СПб., 1856 г.

חלק שלישי

1. הרקע הכללי מסוף המאה ה-18 עד תחילת המחצית השניה של המאה ה-19. על יהודי גרוזיה המגיעים ארצה. פתרון שאלת היהודים ברוסיה והשלכותיו על התיישבות היהודים בארץ ישראל והגירת המתייהדים מקווקאז לארץ

בתקופת מעבר מימי הביניים לעת החדשה, נסתמנו גלי-הגירה של יהודים מרוסיה לארץ ישראל. בשנת 1777 עלו יותר מ-300 חסידים לארץ והשתקעו בצפת, ובטבריה. בשנת 1809 התאכלסו בצפת, תלמידיו של רבי אליהו הגאון מווילנא.

לגלי הגירות האלה לארץ, קדמו עליות של יהודים בודדים ממחוזות קווקאז, ובעיקר מגרוזיה. על כך מעיד הנוסע היהודי הרוסי יוסף יהודה הלוי משארני בספרו האיתנוגראפי אודות יהודי קווקאז, ועל פיו: "בסוף המאה ה-18 ישבו בדיגווירי שבאחאלציך (גרוזיה הדרומית - י.ד.) 32 משפחות יהודיות גרוזיות, והיה להם רב אחד חכם אברהם בכיר יצחק, שעלה בימי זקנותו לירושלים וגם נפטר שם..."[1]

יש להניח שגם ממחוזות קווקאז אחרים הגיעו במהלך המאה ה-18 משפחות יהודיות בודדות והשתקעו בירושלים. דווקא בתקופה זו נקלעו יהודי קווקאז, ובמיוחד יהודי גרוזיה לנסיבות מיוחדות מבחינת מצבם החומרי הכלכלי, ומעמדם החברתי והמשפטי, שהכתיבו להם לחפש דרכי מוצא מהמצב החמור שנוצר.

יש לציין שמבחינה מסויימת, גורלן של ארץ ישראל וגרוזיה היה דומה: שתיהן סבלו לרוב במרוצת מאות השנים מפלישת צבאות ארצות שכנות, ולפעמים שלטו בהן בעת ובעונה אחת אותם פולשים (פרסים, ערבים, תורכים ועוד).

מסוף המאה ה-18 נכנסת רוסיה הצארית למעגל המדינות המחפשות בהתמדה וללא ליאות דרכים להתבססות בנקודות שונות במזרח התיכון וקודם כל בארץ ישראל. בצד המדינות האירופאיות (אנגליה, צרפת, גרמניה) מגבירה רוסיה התעניינותה בכל הנעשה והמתרחש בארץ ישראל. בהיבטים רבים רוסיה מתיימרת להציג את עצמה כיורשה החוקי וההיסטורי של גרוזיה שהלכה ודעכה בתקופה זו הן מבחינה מדינית-צבאית והן מבחינה כלכלית ושגם סופתה בסופו של דבר לרוסיה מתעצמת בדומה לשאר מדינות קווקאז - ארמניה, אזרבאיג'אן ומאוחר יותר חבל צפון-קווקאז ודאגיסטאן.

רוסיה מקפידה לשמור על האינטרסים הממלכתיים והדתיים-כנסייתיים שלה בארץ ישראל, וכמו-כן על שלומם של האזרחים - נתיני רוסיה, שעלו לארץ והתגוררו במסגרות של כוללים או קהילות. ע"פ הנוסע הרוסי אברהם נורוב (1835), התגוררו בירושלים 2000 יהודים מחוץ לארץ, ובטבריה הוא פגש ביהודים שהיטיבו לדבר איתו ברוסית.[2]

על תחילת התפצלויות בקרב יהודי ירושלים, העיר בזמנו בוגר משפטים אנגלי - ג'ורג' פיסק שביקר בא"י בשנת 1842. הוא ציין בין השאר: "כגוף - הרי הם (היהודים) מפולגים: "משטמה, צרות-עין ואיבה שוררת ביניהם, וכשאך מתגלה שאחד מהם חוקר ודורש בעיקרי התורה הנוצרית, מקפחים אותו מכל חלק של הקרנות הבאות מאירופה." ובקטע אחר פיסק מונה את הארצות מהן הגיעו יהודים א-

---

1 עיין י.משארני, ספר המסעות בארץ קוקז ובמדינות אשר מעבר לקוקז וקצת-מדינות אחרות בנגב רוסיא משנת התרכ"ז עד שנת התרל"ה, ס"ט פטרבורג, תרמ"ד (1884), עמ' 168.

2 עיין A.Норов, Путешéствие по святой земле, СПб., 1854

רצה:רוסיה,וולכיה,מולדביה,גרמניה,הולנד ומוסיף:"היהודים שהם נתיני ה-שער (פורטא) העותומאני,-עליהם נאמר שהם ממוצא הספרדי...אלה הבאים מאסיה הקטנה,הם בעיקר מאיזמיר."[3]

ניתן להניח,שהגעתם של יהודי גרוזיה לארץ,במחצית הראשונה של המאה ה-19,היתה תלויה במידה רבה בתהליך התערותם בתוך הקהילות הספרדיות שבאנטוליה (תורכיה).[4]

יהודי קורקאז,אם כי לא היו ספרדיים,אבל מאחר וקיימו יחסי-גומלין כלכליים-מסחריים עם יהודים ספרדים שבתורכיה השכנה,התוודעו להם והושפעו מהם,במוצאם את מקומם במסגרת כולל ספרדי זה או אחר,וכך היה הדבר גם בעיר העתיקה שבירושלים,בה התגוררו בראשית המאה ה-19 כ-9000 נפש (כ-4000 מוסלמים,כ-3000 נוצרים וכ-2000 יהודים,שרובם,כאמור היו ספרדים.כאן המקום לציין,שכמיהתם של יהודי גרוזיה אל ארץ הקודש לא התבטאה רק בשאיפה לירושלים.זיקתם היתה באותה מידה חזקה גם כלפי:חברון,צפת וטבריה,מאוחר יותר גם ליפו,ולערים נוספות.

אין גם ספק שלמאורעות הבינלאומיים שהעמידו את א"י על סדר-יומן של מדינות אירופה,וכן שיפור מצב הבטחון בארץ,ביסוס החלוקה על יסודות מוצקים יותר,-חוללו שינויים גדולים בישוב המקומי,ועוררו רבים מצפון ומים לעלות לארץ.[5]

השלטונות העותומאניים הכירו מאז ומתמיד בעדה היהודית-הספרדית בלבד, כעדה יהודית לכל דבר (אל-יהוד) ורבם הראשי הוכרז רשמית בשנת 1842 כחכם באשי (הראשון בין הרבנים).לעומתם לא הוכרו האשכנזים כעדה נפרדת,עד כמעט שנת 1866,בה החלו להיאבק על עצמאותם ככולל וכעדה נפרדת מהספרדים,שבכל זאת ניסו להחזיק אותם במסגרתם הם. המתיחות הזו נתנה אותותיה גם ביחס לעדות חדשות אחרות,וקודם כל בגורג'ים,שראו במאבקם של האשכנזים עידוד מסויים גם למאבקם הם,לעצוב ולגבוש עדה עצמאית ונפרדת,ברם חיש-מהר נוכחו לדעת שהמשימה לא קלה כל כך,משתי סיבות עיקריות והן:א)הם היו נתיני אימפריה עויינת לתורכיה העותומאנית,והשלטונות אף התייחסו ליסודות שכאלה בחשדנות מה.בהשוואה ליהודים ספרדים שבאו ממרכז תורכיה או לחילופין,מאיזורים ומחבלים שהיו במסגרת העותומאניה הגדולה (עירק,ארם צובה, מצרים,ארצות הבלקן וצפון אפריקה) ונחשבו,אם ניתן לומר כך,כ-"יהודים משלנו" או כ-"יהודי המדינה" וכתוצאה מההגדרה כזו,כ-"יהודים אוטוכטוניים מקוריים ואמינים,הרי יהודי גרוזיה כשאר יהודי קורקאז,היוו ביסודם מרכיב דימוגראפי זר. בדומה ליהודים הספרדים,היה מצבם ומעמדם של האשכנזים מאחר שהגיעו מארצות שהיו ביחסים לויאליים וידידותיים עם הפורטא העליון - כגון אוסטריה,גרמניה,ואשר אף הפגינו בעליל יחס העוין כלפי רוסיה.

בהדרגה נטלו על עצמם נציגי הקונסוליות הזרות (האנגלית,הגרמנית,הצרפתית וכו') את האחריות,להגן על יהודים יוצאי ארצותיהם,והעניקו חסות לעדות האשכנזיות שבירושלים,שאומנם לא התעתמנו,אבל נחשבו כ-"נספחים" לעדה הספרדית.

בנסיבות שונות הגיעו ארצה מלבד יהודי קורקאז,שאר מיעוטים לאומיים קוקאזיים,למשל הצ'רקסים. בשל תהפוכות צבאיות ודתיות הם היגרו מהרי קורקאז דרך תורכיה,עוד בתחילת המחצית השניה של המאה ה-19 ורובם השתקעו בכפרי הגליל,כגון:אמון,זראש,וואדי אל-פירר,נאוור ועוד.[6]

על מעורבותה של ממשלת הקיסרות הרוסית בארץ ישראל במחצית השניה של המאה ה-19,ויחסיה המדיניים-הצבאיים עם השלטונות העותומאניים,פתיחת הקונסוליה הרוסית הראשונה ביפו (ב-1820) שיגור משלחות מיוחדות מטעם הכנסיה הנוצרית האורתודוכסית בארץ,הקמת "הועד הפלשתינאי הרוסי המיוחד בשנת

---

[3] עיין G.Fisk,A Pastor's Memorial of Egypt... pp.286-289

[4] השו.ידיעות מפי ק.באזילי (ביקר בארץ בין השנים 1847-1846):
К.Базили,Сирия и Палестина под турецким правительством,Одесса,1862

[5] עיין ב.צ.גת,הישוב היהודי....עמ.21

[6] עיין השקפה,1908 (תרס"ח), №6,עמ.2-3

1858 מצויים מקורות שונים ומגוונים. הרוסים דאגו לרכוש אדמות וקרקעות, בירושלים ומחוצה לה,בתוך העיר עצמה הם קנו מגרש המכונה "מגרש הרוסים", עד היום,ומיידאן בתוך החומות.[7]

נציין כאן שהגדרות משלו העניק ליהודים תושבי ירושלים,הנוסע הגרמני - פ.צימפל,לדידו הספרדים היו עצלנים בורים (trüge,unwissend)והאש-כנזים היו זריזים מבחינה רוחנית-שכלית.(geistig regsamkeit)[8]

כדי לעמוד מקרוב על השתלשלות שלבי הגירת היהודים מרוסיה לארץ ישראל, ובמכלול זה גם המשך עלייתם של יהודי קווקאז,יש לבחון מהיבטים שונים את השאלה היהודית ברוסיה והפתרונות שהוצעו וגובשו בחוגים מדיניים-חברתיים מסויימים בתוך רוסיה עצמה. התפיסה הדיקאבריסטית הרוסית לא שללה כלל ו-כלל את האפשרות למציאת הפתרון ההולם לסוגיית היהודים ברוסיה.פאוול פס-טל היה זה שהגה רעיון הגירתם ההמונית של היהודים מרחבי רוסיה לארץ-ישראל,לאחר שיקום ברוסיה "שלטון מהפכני חדש".[9]

במצאו אצל היהודים תכונות,כגון,-"העדר מובהק של הנטיה לעבודה גופנית והסלידה מחקלאות,בא ומסיים פסטל:"כי המשיחיות היהודית,הינה לא יותר מ-אשר שאיפה לריבונות.והאמונה הזו במשיח,מונעת מהיהודים כל אפשרות להיות נאמנים "עד הסוף" למדינות אחרות,ולהיות תחת רבונות זרה".(שם)

מצד שני,באופן סבעי השתלבה במעגל התיכנון הרוסי הדיקאבריסטי של פתר-ון השאלה היהודית,גם השקפת עולמו של דקאבריסט אחר,זו של היהודי המומר, צבי בן אברהם צייטלין הירש,נכדו של יהושע צייטלין המפורסם משקלוב,מנא-גיו של הרב אליהו הגאון מווילנא.צבי הירש הרי הוא גריגורי פרץ,אשר ח-תר גם לפתרון השאלה היהודית,לא רק ברוסיה,אלא בכל העולם כולו,וזאת על-ידי העברה המונית של יהודים מכל ארצות תבל לארץ-ישראל.[10]

הנסיונות הראשונים שנעשו בדרום רוסיה,ליישוב חקלאים יהודיים שם,היוו למעשה פתח-חקוה לסוות ארוך יותר,לריכוז היהודים במזרח הקרוב ובארץ ישר-אל. רוסיה שנאבקה בתורכיה,היתה מעוניינת בטיפוח תוכניות מעין אלה,ובמ-יוחד כך ראו הוגי-דיעות ממצדדי השלטון החדש שברוסיה,וקודם כל - דקאבר-יסטים והחוגים המקורבים לחצרו של הרב הגאון מווילנא-שקלוב,משם על-פיו של וינשל הושמעו הקריאות הראשונות לתחיה העברית,להשכלה ולחיבת-ציון,ו-כן לאירגון הקהילות היהודיות בעולם,ולמרות שאנשי "ממשלתו" של הגאון מ-ווילנא התפצלו במרוצת הזמן לכמה גורמים עצמאיים,הרי היעד נשאר כיעד - חיפוש הדרך הקצרה ביותר לרבונות יהודית באי".[11]

המצביא הרוסי הנודע פוטיומקין,מידידיו ומקורביו של סבא צייטלין,אשר בהיותו בחרסון תיכנן את מהלכי המלחמה השניה שפרצה עם תורכיה,הגה רעיון הקמת "הגדוד הישראלי" ברוסיה."אלה היו אולי,הימים המאושרים ביותר ובע-לי חשיבות בחיי סבא יהושע,-כותב י.וינשל,-כעבור חודשים מספר,נוכח במס-דר צבאי של גדוד הפרשים היהודי,ששתי פלוגות ממנו נצבו בסדר צבאי מופתי על מגרש המסדרים.צייטלין יכול היה אולי לשמוע את דברי ההתפעלות של הנ-

---

[7] עיין אברהם ב.ריבלין,"עטרה ליושנה", פעולות,פרשיות,מאורעות והישגים ביישוב העברי בירושלים במאה התשע-עשרה,ת-א,1977,עמ.100,99,98,53-59.

[8] עיין F.Zimpel,Die Israeliten in Jerusalem.Eine Denkschrift gewidmet allen Israeliten,Stuttgart,I852

[9] עיין חיבורו של פ.פסטל "Русская Правда" -"האמת הרוסית",כמו-כן, סקירתו מאלפת של ד"ר יעקב וינשל "פאבל פסטל וגריגורי פרץ",אוסף וינשל, פ/98,ארכיון מכון ז'בוטינסקי,תל-אביב

[10] עיין בספרו של צייטלין ברוסית:"Григорий Перец" פאריז,1926.על-פי השערתו של י.וינשל צייטלין זה היה ככל הנראה מנכדיו של פרץ עצמו.

[11] עיין שם,עמ.7;נעיר כאן במאמר מוסגר,שבווילנא,לפני כיבושה ע"י היט-לר,הראו למבקרים בבי"כ ארון נעול,ובו כתבי יד הכמוסים של אליהו הגאון, שאסר על העיון בהם לפני מלאת מאה וחמישים שנה למותו,המועד האמור הסתי-ים לדעת י.וינשל,בדיוק בשנת 1947 (היא שנת הקמת מדינת ישראל)עיין שם.

אחת מהמשפחות היהודיות ההרריות מדאג'סטאן (קווקאז), בהגיעה ארצה-בשנת 1970.

משפחה פאטרונימית מובהקת.

משפחת תתרואשווילי בירושלים
בשנת 1900

משפחת תאנורישווילי בירושלים
בשנת 1900

סיך האוסטרי דה-לין, שגרירו המיוחד של קיסר יוסף השני: "פלאי פלאים. הקופים האלה נהפכו, מהר מאד לקוזקים אמיתיים!". (שם)

למראה עיניהם לא האמינו גם רבים אחרים, המיסאמורפוזה היהודית היתה גלויה לעיני הכל, וכולם ללא יוצא מן הכלל נסו להאמין ש"אחרי הגדוד הזה יכולים יהיו מליוני יהודים לצאת לארץ הקודש, כאילו באו כבר ימות-המשיח. היו אלה, -כותב וינשל, - "קוזקים" מוזרים, הלבושים בתלבושות יהודיות-מסורתיות, ואשר המשיכו לגדל את פיאותיהם, שהתנוססו באויר. כשקיבלו פקודה לו

סתער על אויב מדומה, ביצעו תמרון זה במהירות, העולה על מהירות הנשימה. פ-
לוגה זו קבלה אפילו תואר של גדוד: "איזראילובסקי פולק" על משקל הגדוד ה-
רוסי הוותיק, בעל המסורת והעבר המפואר - "איסמאילובסקי פולק". דבר זה כ-
שלעצמו היה בעל משמעות."[12]

ברם התוכנית הנ"ל נותרה עקרה. המלחמה נגד תורכיה התנהלה בעצלתיים, כע-
בור זמן קצר מת פוסיומקין מייסד הגדוד היהודי. כך נגנז לתקופה נוספת ר-
עיון היסטורי-כמעט משיחי הבא ממסמוני התסיסה היהודית הקווקאזית - להע-
מיד מתחת לדגל שחרור המולדת ההיסטורית -א"י, את כל יהודי התפוצות באי-
זור זה. כמובן, גם חוגים מדיניים רוסיים נחלו כשלון לנוכח אי-יכולת פיז-
ית "להיחלץ" בעדינות ובשלום מהסוגיה היהודית ע"י עידוד הגירתם של המו-
ני בית ישראל ממלחבי-רוסיה לארץ ישראל, שנלחצה תחת שלטונה של העותומאנ-
יה התורכית.

יש לשער שהיו נסיונות של החוגים היהודיים הרבניים ברוסיה להעביר סכ-
ומי-כסף גדולים לתורכיה, לשם הקלת הגירתם של יהודים לארץ ישראל, ברם הש-
לטונות הרוסיים ראו בחומרה את הפעולות האלה המהבצעות במסגרת ארץ עוינת
לה - תורכיה, ורדפו אחרי מבצעי התוכניות הנ"ל. נעיר גם שפסטל השתכנע ב-
הדרגה, שהגירת יהודים בודדים לארץ ישראל, אין ביכולתה לפתור את הבעיה ה-
יהודית על מכלול היבטיה. הוא תמיד הדגיש את הצורך בהעברה ובריכוז מליו-
ני יהודים במסגרת מדינה ריבונית שתיכון אי-שם במזרח התיכון, אבל זאת ב-
הכרח לאחר כינון שלטון מהפכני חדש ברוסיה. בתקופה זו נסתמנה גם מעין ת-
חרות חבויה בקרב החוגים המיסיונריים בעולם, וקודם כל בארצות אירופה, על
איסוף היהודים בארץ ישראל וחידוש ממלכתם העצמאית והריבונית. (עיין במפ-
רש בספרו של נ. סוקולוב "תולדות הציונות" ועוד.)

גריגורי פרץ, בשיחותיו עם אישים שונים ברוסיה, לא הסתיר את הכוונות ל-
כינוס היהודים, דווקא בארץ הקודש. הקווקאז, שבה ביקר והכירה היטב, וכן קר-
ים והמזרח הקרוב, שימשו רק כעין "מסווה" למטרה הסופית של ארץ כינוס הי-
הודים.

ניתן לכן, לסכם בוודאות שדווקא ברוסיה, החלו להירקם לראשונה, תוכניו ת-
מדיניות כוללות לפתרון בעית היהודים, בהיקף עולמי, על בסיס ריכוזם ואיס-
וף בארץ ישראל. ההתחלה היתה בתנועות ובתסיסות דתיות-משיחיות או כיתתי-
ות, וההמשך התבסא בתוכניותיהם של הוגי דיעות: הן ממצדדי המהפכה היהודי ת
ברוסיה, והן ממצדדי המהפכה הרוסית.

היבט נוסף במכלול סיבוכיה של השאלה היהודית ברוסיה נבע מעצם תהליך ה-
תפשטותה של היהדות כדת, בקרב רבדי אוכלוסיה רוסית שונים. והתוצאה הסובה,
והמומחשת היגם מתייהדים רוסיים שפשו כמעט בכל רחבי רוסיה, ברם בהדרגה ה-
חלו להתרכז בירכתי רכסי-קווקאז, גם בצפונה וגם בדרומה. השלטונות הרוסיים
נלחמו בתוקף ובהתמדה נגד "הנגע של התייהדות" נוצרים אורתודוכסים. לשם -
כך התקינו תקנות לרוב, חוקקו חוקים והנהיגו הגבלות מינהליות חמורות בי-
ותר ביחס לתושבים מתייהדים. לא פלא אם כן, שבנוסף לעלייתם של יהודי ג-
רוזיה, דאגיסטאן, צפון-קווקאז ואזרבאיג'אן, נסתמנה בתחילת שנות 1880, בנס-
יבות מיוחדות, גם מגמת עלייתם של גרים-מתייהדים ושומרי שבת מפלכים שונ-
ים של קווקאז ורוסיה. על כך הירבה לכתוב ולהתייחס הנוסע-החוקר היהודי -
רוסי, השנוי במחלוקת, -אפרים דיינארד, אשר גם הכליל פרק נפרד בשם "הגרי ם
בקו-קז" בתוך ספרו "דברי הימים לציון ברוסיא בשנת תר"ם - תרמ"ה", תרס"ד
(1904).

בתארו את מצבם החברתי הכלכלי החמור של גרים אלה בסוף שנות ה-70, העיר
א. דיינארד שמשפחות המתייהדים (כ-600 במספר) היו מנועים לעזוב את בתיהם
ו"ללכת הלאה משנים עשרה וערסט, ולא יכלו לשבת במקום אשר יבחרו, כי אם ב-
כפרים אשר בחרה בעדם הממשלה מאז. אין להם המשפט לשלוח ידם במסחר... ופת-
אום צוה קיסר לעשותם חופשי, למען יוכלו ללכת באשר יתהלכו. וזכות כזאת נ-
תן גם לבעלי כתות אחרות, הנודעים בשם הכולל "נקרעים", ויהי כאשר הגיעה ל-
אזניהם הבשורה הטובה הזאת, מהרו ויחליטו לעזוב את הארץ ללכת לארץ הקדו-
שה, ואיזה מהם אשר ידעו את שמי, או ידעוני פנים אל פנים בהיותי בקוקז, פ-
נו אלי במכתביהם לשאול על דבר שיבת ציון, ובלעדי אגיד, הן יבין כל איש,
כי דברתי על לבם לעזוב את הארץ, ומה גם כי כולם המה עובדי אדמה מנעורי-

---

[12] עיין וינשל, עם. 7, אמ"ז', פ/98

הם,תחת אשר האיכרים החדשים אשר יסדו את המושבות בצירן,כי כולם יושבי - ערים אשר לא ידעו ולא הבינו את העבודה הזאת,כי על כן חשבתי כי הגרים ה- אלה יהיו לעיניים להאיכרים מגולי רוסיא,ובין כה יהפכו הגרים ליהודים ג- מורים,לדעת את היהדות לכל פרסיה,אשר לא יכלו לדעת בהיותם נדחים בקצוי- ארץ רוסיא,רחוקים מישראל ותורתו."[13]

ואכן התייחס א.דיינארד ברצינות מוחלטת לתסיסת ההגירה שנתעוררה בקרב- גרים מתייהדים בקווקאז,העביר אליהם מכתבים ובישר :"כי פקד ה" את עמו ו- רוח אלהים לבשה את בני ציון היקרים לשוב אל אדמת קדשם..."(שם)גר מתיי- הד אחד שיגר אל דיינארד מכתב ברוסית,וזו לשונו (בתרגומו העברי של דיי- נארד):"רבי אפרים,קבלנו את מכתבך אשר בו הודעתנו אודות קבוץ גלויות י- שראל לארץ הקדושה,ויהי כאשר נשמע ביניני דבר מכתבך הזה,עלתה שמחתנו עד מרום קצה...האח! לוא מצאה יד אחינו לעזור גם לנו,כי עתה שמנו פנינו כ- רגע ישר לירושלים,רקדנו כאילים מרוב גיל...ואל תשיב פנינו ריקם מלכתוב אלינו כל פרטי הענין,ונהיה אסירי תודה לך כל הימים עד עולם בעד תגמולך עלינו." ועל החתום היה הגר בשם גריגורי גיראסימוב וואלדין מכפר פרישבי (שם.עמ.87).

ומצדם,הגרים מכפר ביקאוו (פלך אסטראכאן) היטיבו לבטא את כמיהתם לצי- ון ולהתיישבות על אדמת ארץ ישראל:"הננו אנשים אשר לא נבין כל מאומה,ו- לא נדע איך נוכל להגיע אל המטרה הנשגבה הזאת,כי על כן נבקשך...כי לא תסיב פנינו מלענותנו על השאלות האלה:" 1/ איזה כתבי תעודות מסע נחוצים לנו,לשנה או לשלוש שנים? 2/מה יעשו שם (בארץ הקדושה) אלה אשר בספם יס- פיק להם רק להוצאות הדרך,ואם ייתכן להאמין כי יושיטו להם יד עזרה למען המצא ידם להיות אכרים יושבים על אדמתם? 3/הודיעני באר היטב מה מחיר ה- מסע לארץ הקדושה בעד איש אחד,ואם עלינו לשלם גם בעד ילדים פחות מבני ע- שר שנים? 4/ הודיעני כמה יקבל פועל שכיר יום,עובד אדמה או בעל מלאכה מ- חיר עבודתו ליום?אחרי אשר הידיעות הנודעות לנו על דבר ארץ הקדושה מעט- ות ודלות,וכן הננו מבקשים אותך לשלוח לנו ספרים הנמצאים בידך בלי ספק, אשר על ידם נוכל לדעת את הארץ,טבע אדמתה ואוירה וכו'...כן הודעתנו במ- כתבך,כי על פיך נסעה משפחה אחת בעלת שמונה נפשות לארץ הקדושה,ובלי ספק היא מעיר צארעוו אשר ידענוה.והמשפחה הזאת הנה יושבת כבר באחת המושבות, הודיענו בסובך,איזה קאלאניע שמה לה למושב? מהנוגע להשתדלותנו ללכת לא- רץ הקדושה,הנה קצרה כל שפה להביע את אשר יהגה לב כולנו,ורק עם המשורר- האלוהי נוכל לומר:"אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני..." הלאה מצטטים הכות- בים אהרן בן שמואל נאסירוב,שמואל בן אברהם ודוד בן אברהם את הקטע מקי- נותיו של יהודה הלוי על ציון ומגוללים את מצבם החמור מבחינת איסור תפ- ילות והתכנסויות דתיות ומפצירים בתוקף בחיפוש אחר הדרך מן הארץ "אשר ת-

[13] עיין א.דיינארד,שם,עמ.86 להלן פאכסימילה מכתב של הרב יוחנן אמיראו מזרחי המתאר את מצב המתייהדים מוקעך הבה לאבי

כי רבות ברעתו לה ונפשי נעכר להיות כמלה בעלי בתים.גרי הלבן ובניהם ו נוצר ונבדיים לאכזרים לאכר קבלו את ירין תורתינו ק כמי מרחה ויב יולד מא רמת משיו ל ומשיב ויב להם ב קת והיות המדבר ועם מקור כבר ובחר מתפללים בלבונינו הקדש ומקלטם בלבון רישטיה והשדרים שלום כמו ניר לאכזרן ורלם עובדי חלמה הם ונם ניתן להם רשות מלך ניחומי הקיטור - לעבוד עבוד את האמת,ונקראים יהודים דהיינו[illegible] ומרחוק גודל מעלתם -- והשתלותם, חיבתי את עלמי לעמוד בניהם,לעבוד עבודתם עלהכת רי להדריכם בדרך הטוב והישר, תנכי הנעשיר בסוב ומוכן ומוכל דמתח מיכאל[illegible] החובדים בדים ונבחרי עדות הכבוד הכללי בשביל הקי ורובלים תובבת ויחנן בן[illegible]

עיין א/24-10 הארכיון הציוני המרכזי

קיא אותנו,למען נשוב אל הארץ אשר ראתה תפארת ישראל וגאונו."(שם,עמ.9
(88

א.דיינארד שהתלהב מכמיהתם של הגרים המתייהדים לציון,ביקש מהם לאסוף ידיעות על קורותיהם ברוסיה ובקווקאז,על מועד התיישבותם במקומות מגוריהם הנוכחיים,ולאחר שקיבל את זאת,הזמין אליו לאודיסה שני צירים - נציגי הגרים,ושלחם לארץ ישראל,לתור את הארץ כלשונו:"אחרי אשר עברו בארץ לארכה ולרחבה,-כותב דיינארד,-שבו /הגרים/ לאודיסה,וברגע אשר דרכה כף רגלם על סף בית מסחרי נפלו על צואריי,ובעינים נוזלות דמעות מרוב גיל קראו:מה נאמר לך את יקר! לא שוא הבטיח לנו אדון הנביאים כי הארץ ההיא היא ארץ זבת חלב ודבש,אדמת קו-קז אשר אנחנו יושבים עליה,היא טובה וברוכה מאד,ו בכל זאת אין ערוך לה אל הארץ אשר נשבע ה"לאבותינו...רק ידי חרוצים תסרנה לה,ומי יתן ותחזינה עינינו בשוב ה' את שבות עמו על נחלת קדשנו."

מסתבר שרבה היתה שמחתם של הגרים המתייהדים בשומעם דבר אחיהם ששבו לקווקאז מביקור באי"י,גם חובבי ציון יהודיים רוסיים ראו בעין אוהדת את נסיית הגרים להגר לארץ,חוץ ממשה ליב ליליענבלום שהתנגד לרעיון,ומתח ביקורת על דיינארד שהושיט עזרה להם,ברם הלה לא חדל מלסייע למתייהדים בסברו כי אלה הם "האנשים הנכונים לשאת כל עמל ותלאה";דיינארד אף פנה למאיסים ידועים במערב אירופה בבקשה נמרצת להמציא עזרה וסיוע הולמים למתייהדים מקווקאז. ההפרעות למפעל התיישבות הגרים באי"י באו גם מצד היישוב היהודי עצמו בארץ.כך קרה לאבי משפחת המתייהדית אחת ש"בבואו לארץ הקדושה החל הוא וחמישה בניו לעבוד ביד חרוצים,והתקוה שחקה לפניהם,כי בעוד מעט יבואו אל המנוחה והנחלה,אחרי אשר יקנו להם שדה וכרם בכספם.אפס יקרי ירושלים חשבו אחרת,ויתאמצו להפריע גם את הגרים מלכת בדרך ציון,כאשר עשו עד הנה."(שם,עמ.91-90)

עד כאן סיפורו של דיינארד על גרי קווקאז והמתיישבים בארץ ישראל.עיין גם: אפרים דיינארד,מסע באירופא...דרך מכעי ברוסיה הדרומית,בעסאראביען, פאדאליען,וואהליניען,פולין,ליטויא,זאמוס,קורלאנד,עסטלאנד,פינלאנד,רוסיא הפנימית וקו-קז,אשכנז וארצות הרהיין,בריסניא,צרפת,בעלגיען,אסטרייך-אונגארן,רומעניען,תורמה האירופית,ובסופו מאמר אודות הקאלאניזאציען בארץ הקדושה,פרעסבורג,תרמ"ה,עמ.196: על הגילויים הקשים בארץ ישראל עומד דיינארד בספרו "דברי הימים לציון ברוסיא משנת תר"ם - תרמ"ח, תרס"ד.(בעמ.64 מתייחס אפרים דיינארד לפרשיות שהושתקו כמצוות הרבנים,כגון:עינויים ועושק שנעשו בירושלים לגר מקווקאז (ככל הנראה משומרי-שבת או מתיהדים),ורצח אשתו על-ידי יהודי חרדי,עד אשר נשלחו הגר ובניו בחזרה לקווקאז.

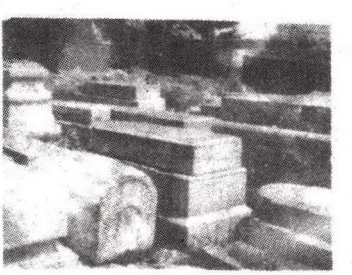

בית-עלמין יהודי גרוזי בהר הזיתים שבירושלים.

דרכון רוסי,עמוד ראשון בתחילת שנות ה-50 במאה שחלפה,דוד בן לואשווילי מגרוזיה.

2. יהודי קווקאז בארץ ישראל במחצית השניה של המאה ה-19 רקע כללי
(א)יהודי גרוזיה בירושלים,הגברת זרם הגירתם לארץ,מצבם החברתי-הכלכלי ומעמדם המשפטי. יחסי-גומלין עם עדות יהודיות אחרות.
פועלו של הרב אפרים קוקיאהשווילי

ידוע,שארץ ישראל העותומאנית (= ארדי פיליסטין),אשר לא היוותה כלל ו-כלל יחידה אדמיניסטראטיבית אחת יחידה,אלא הורכבה מ-מותאסארריפלכ ירוש-למ,סאנג'אעים של עכו ונבלוס (שכם) במכלול הוילאיית הסורית (שאם)ולא-חר מכן ווילאית ביירות,לא הוחשבה בעיני השלטונות התורכיים,בתור מקום ה-תיישבות נוח,לדידם של אותם השלטונות,עבור יהודים המגיעים מקווקאז ומר-וסיה. אליבא דמימסד עותומאני,יהודים אלה יכלו להתיישב בכל מקום ומחוץ. בקיסרות תורכית,חוץ מארץ ישראל,וזאת בתנאי שיקבלו נתינות עותומאנית.[1]

למרות כל מיני מכשולים והגבלות,יהודי קווקאז לא נרתעו מעליה לארץ,בה ראו ובצדק את המפלט האחרון להצלת נפשותיהם.על פי הדי"ר י.לוריא:"בשנות-החמישים של המאה ה-19 גברה עליית היהודים לארץ ישראל,רדיפות היהודים ב-ימי הקיסר ניקולאי הראשון.מצד האחד,ותקון דרכי הנסיעה/לא"י/מהצד השני, גרמו לעליה זו.אומנם רוב העולים היו זקנים שעלו רק על מנת למות ולהיק-בר בארץ ישראל,ולחונן את עפר אדמת הקודש לפני מותם.אבל עם הזקנים באו לעתים קרובות,גם בני משפחתם ולפעמים נוספו אליהם,גם אנשים צעירים".[2]

על השאיפה העזה והנעגועים לארץ אבות מצד יהודי גרוזיה,מספר נתן אלי-השווילי:"זו היתה הסיבה שמזמן לזמן,כבר מזמן קדום,-כותב הוא בספרו,-ה-יו נוסעים לארץ ישראל יהודים מגרוזיה וכך נוצר במשך הזמן ישוב הגון של יהודי גרוזיה המגיע קרוב לארבע מאות משפחות (ואולי גם יותר) והמתרכז כ-מעט רובו ככולו בירושלים,בשכונות "בב-אל-עמוד","זכרון משה" ובירושלים. העתיקה לפנים החומה.המהגרים הראשונים היו כרגיל על הרוב זקנים וזקנות, אשר היו נוסעים על מנת להיקבר ב"ארץ הקודש",והיו חיים על חשבון החלוקה וחשבון הבנים אשר ישבו בחוץ לארץ.אולם היו גם כאלה,שנסעו עם משפחותיהם להשתקע בארץ ולחיות שמה..."[3]

נתן אליהשווילי עומד בהמשך על אורח חייו של הציבור היהודי הגרוזי ש-הגיע לארץ,הוא מדבר על עיסוקיו,מנהגיו,מסגרות החברתיות-הכלכליות,והסי-בות העיקריות לניוונו ולפיגורו:"הבאים לארץ מגרוזיה,-מציין הסופר,-הב-יאו על הרוב את מעשי אבותיהם בידיהם,את המסחר והרוכלות וכמעט כל הישוב הישן של יהודי גרוזיה מתעסק בזה עד היום ובו מוצא את לחמו.בצבור זה,אפ-שר לאמר בהחלט,שלא נתהוה שום שינוי בחייו הכלכליים והרוחניים (אם לא נביא בחשבון את השינוי החיצוני של הדור הצעיר בבגדים וב"התאירפות"מעו-שה), ועד היום הוא ממשיך את חייו באותה המסגרת אשר בה נמצא לפני מאה ש-נה. עד כמה שלא יהיה מר ומכאיב הדבר,צריך אני להגיד,שאיני חושב למצוא צבור,שפיגר בדרך ההתפתחות הצבורית והלאומית כצבור היהודי הגרוזי בארץ. כנראה,האנשים האלה עד היום "לא למדו כלום ולא שכחו כלום",כמו שאומרים, וכל הרכוש הרוחני והתרבותי שלהם עודנו מצטמצם בתחומי הגבאות של בתי כנ-סיות עם שני מניינים אשר בכל שכונה ושכונה והנהלת בתי הקברות."(שם)

בשנת 1855 יכל משה מונטיפיורי לספור 19 כוללים בירושלים,ובתוכם 3 ס-פרדיים,כולל עדת מערביים וגורג'ים.[4]

---

[1] Neville J.Mandel,Ottoman Policy and Restrictions on Jewish Settlement in Palestine;I88I-I908,Part I,Middle Eastern Studies,October I974,vol.I0,n.4 pp.3I2-3I3

[2] עיין י.לוריא,ארץ ישראל,קובץ מאמרים,ציורי מסע,רשימות,וורשא,תרע"ד, (1914)עמ.9.

[3] עיין נתן אליהשווילי,היהודים הגרוזים בגרוזיה ובארץ ישראל,ת-א,1975, עמ.86.

[4] עיין ד"ר בן-ציון גת,הישוב היהודי

ובתארו את יהודי גרוזיה שבירושלים,כתב יצחק בן-צבי:"הגורג'ים או הג-יאורגים מוצאם מעבר לקווקאז,רבים מהם אמידים,יש ביניהם גם סוחרים וחל-פנים עשירים,הסוחרים באריגים שונים." 5

ל"ערבוב" הבין-עדתי התייחס מתתיהו לונץ כשציין:"בקהילת העדה הספרדית בירושלים היו מאוגדים עולי גלויות שונות: עולי מרוקו,קורדיסטאן,בוכרה, גורזיה,דגיסטן ועוד ועוד.איש את שפת רעהו לא הבין." 6

מכתב הבקשה שהגישו בני עדות שונות בירושלים למתורגמן בבית דין המוס-למי - יוסף קריגר,בשנת 1867,מצביע על שאיפתם של בני העדה היהודית-הגר-וזית (הגורג'ית) לעסוק בעבודת האדמה באי"י. על המכתב אנו מוצאים חתימו-תיהם של ארבעה יהודי גרוזיה - תושבי העיר,אחד מהם שלום מזרחי,חתם בלש-ון הגורג'י". 7 (הבקשה מראש חודש כסליו תרכ"ח,ארכיון "מקווה ישראל")

כאמור,השלטון העותומאני ראה בספרדים כמייצגים בלעדיים של כלל הציבור היהודי היושב באי"י ובירושלים,ובתקופה מסויימת הוא לא הכיר באשכנזים כ-שייכים לבני ישראל.ובעדות האחרות (כולל גורג'ים והרריים) הכיר ע"פ מי-דת השתייכותם או התייחסותם לעדה היהודית-הספרדית.והשאלה היא ממה נבע מ-עמדם המיוחד של הספרדים? ידוע, שבני העדה הספרדית,בהיותם אזרחים נתינ-ים עותומאניים,שימשו גם כחברים ב-"מאג'ליס אידארה" - היא המועצה המחו-זית שהורכבה מנציגי האזרחים והדתות השונות,שמתפקידה היה ליייעץ לפחה ב-הנהלת המחוז.יחד עם זאת,הקונסולים הזרים - נציגי ארצות אירופה השפיעו. ואף ניסו ללחוץ על השלטונות לרכך יחסם כלפי יהודים האשכנזים,נתיני מד-ינותיהם. 8

העדות נחלקו בירושלים בכמה סוביות;והן: הברה קדישא,השחיטה העצמאית,ו כו' בידי העדה הספרדית היתה השליטה הבלעדית על חברא קדישא ועל בית הק-ברות,ובכל מקרה של פטירה,היו חייבים לקבל את שירותיה של העדה הזו,ברכ-ישת חלקת הקבר ובקבורת המת.

בבית העלמין היהודי הגרוזי שבהר הזיתים (פעיל גם כיום),ניתן לאבחן ש-לושה חלקים(רבדים): העליון,האמצעי והתחתון.כשבדקנו והעתקנו מספר כתוב-ות שעל המצבות,התברר שבמקרים אחדים,האותיות המצביעות על התאריכים,נטש-טשו או נמחקו,הכתובות לרוב מתייחסות אל שנות הששים והשבעים של המאה ש-חלפה.ברם אותרו גם כתובות עתיקות יותר כגון זו שעל קברה של מלכה בת ל-אה,שמשנת 1840. להלן העתקי כתובות אחדות:

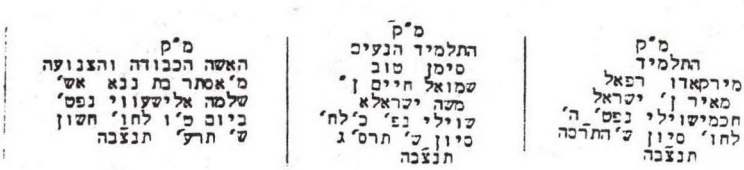

באי"י בשנות התי"ר-התרמ"א (1840 - 1881) י-ם,תשל"ד

5 עיין יצחק בן צבי,זכרונות ורשומות,י-ם,תשכ"ו (1966),עמ.304-305; על יהודי גרוזיה בירושלים עיין גם " עדות ישראל,פרקי ספרות,הוי והיסטוריה בעריכת א.שטאל,ת-א,1979,עמ.47-49; יעקב אלעזר,הרובע היהודי בירושלים ה-עתיקה,י-ם,תשל"ה (1975);

6 עיין מ.לונץ,ירושלים - עיר הנצח,עמ.14.

7 עיין קובץ "מנחה לאברהם",ספר יובל לכבוד אברהם אלמליח,ים,תשי"ט

8 עיין יהושע קניאל,מאבקים אירגוניים וכלכליים בין העדות בירושלים ב-מאה הי"ט,פרקים בתולדות הישוב היהודי בירושלים,ב',י-ם,תשל"ו(1976),עמ. 106-108,104;השו:ב.נוימן,עיד הקודש ויושביה,י-ם,תש"ט,עמ.י"ט-כ";אברהם חיים,תעודות נוספות על יחסיה של עדת הספרדים עם השלטונות העותומאניים, ועם האוכלוסיה הערבית בירושלים,עמ. 216-238

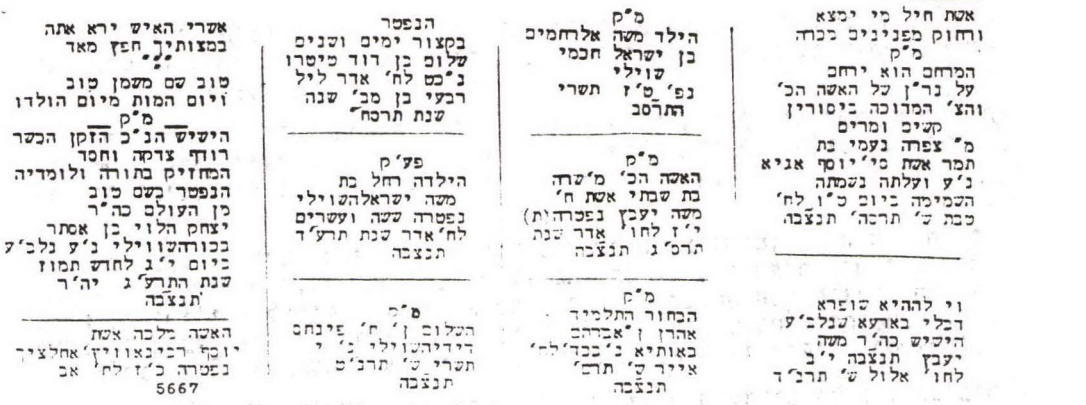
אשת חיל מי ימצא
וחוק מפנינים כתרה
מ"ק
המרחב הוא יחיב
על נר"ן של האשה הכ'
והצ' המדוכה ביסורין
קשים ומרים
מ' צפרה נעמי בת
תמר אשת מ' יוסף אניא
נ"ע ועלתה נשמתה
השמימה ביום כ"ו לח'
כסלו ש' תרכה' תנצבה

מ"ק
הילד משה אלחמים
בן ישראל חכמי
שוילי
נפ' ס"ז תשרי
התרסב

מ"ק
האשה הכ' מ'פרה
בת שמחי אשת ח'
משה יעבץ נפטרה(ת)
י"ז לחו' אדר שנת
תרכ"ג תנצבה

מ"ק
הבחור התלמיד
אהרן ן' אברהם
באוויא נ'בכ'ל'ח'
אייר ש' תרכ'
תנצבה

הנפטר
בקצור ימים ושנים
שלום בן דוד מיטרו
נ"כם לח' אדר ליל
רבעי בן מכ' שנה
שנת תרכח"

פע"ק
הילדה רחל בת
משה ישראלהשוילי
נפטרה ששה ועשרים
לח'אדר שנת תרע"ד
תנצבה

מ"ק
השלום ן' ח' פינחס
הירזהשוילי נ' י'
תשרי ש' תרכ"ס
תנצבה

אשרי האיש ירא אתה
במצותיו חפץ מאד

טוב שם משמן טוב
ויום המות מיום הולדו

מ"ק
הישיש הנ"כ הזקן הכשר
רוחך צדוק וחסד
המחזיק בתורה ולומדיה
הנפטר בשם טוב
כן העולם כה"ר
יצחק הלוי בן אסתר
בכורהשוילי נ"ע נלב"ק
ביום י"ג לחדש תמוז
שנת התרע"ג יה"ר
תנצבה

האשה כלבה אשת
יוסף רבינאוויץ' אחלציך
נפטרה כ"ז לח' אב
5667

וי לההיא טופרא
דכלי בארעא שלב"ק
הישיש כה"ר משה
יעבץ תנצבה י"ב
לחו' אלול ש' תרכ"ד

מעניינת עובדה, שבמאבקה כנגד הספרדים, בנושא חלוקת בתי-העלמין, נסתייעה העדה הגורג'ית בכולל אשכנזי, אשר גם הירשה לה, לקבור את מתיה, בחלקתה, עד שהשיגו בית עלמין נפרד משלהם. ברם הדבר לא מנע מאחדים מבני העדה הגורג'ית להמשיך ולהשתמש בבית העלמין הספרדי כביכים עברו. ככל הנראה, אי-תפקודם של מוסדות עירוניים בירושלים גרם לתופעות בלתי-נעימות בנושא בתי-העלמין, שהלך והתריף עוד יותר לקראת סוף המאה ה-19. יש צורך להתייחס בכמה מלים גם למועצת העיריה של ירושלים באותם ימים, שהיתה למעשה ועדה מקומית קטנה, ששלטונה היה מוגבל (הוקמה ב-1863).10

על פי ההנחה המקובלת בהיסטוריוגראפיה של ירושלים, העדה היהודית-הגורג'ית התחדשה בשנת 1863, ואנו באים להטעים שמדובר רק על "התחדשות" כשהכוונה היא לכך שעלייתם של יהודי גרוזיה לארץ ישראל החלה הרבה זמן לפני-כן.11

כראיה להאמור לעיל ניתן להביא את התכם יהושע אלקזראשווילי (נולד ב-1826 באצחורי שבאחלציך) שעלה ארצה עוד בסוף המחצית הראשונה של המאה ה-19, והצטיין בדרשותיו ובהספותיו.

הנוסע האנגלי ויליאם הנרי בארסלט (ביקר פעם שניה בא"י ב-1853) ציין במפורש שיהודי מרוקו ויהודי המזרח האחרים, שייכים לעדה הספרדית: "שגורשו מספרד על ידי פרדינאנד ואיזאבלה במאה ה-15. הוא לא פירש, מי היו יהודי המזרח, ברם ניתן להניח, שהואיל ולעלייתם של המערבים (יהודי צפון אפריקה) תכפה הגירתם של יהודי גרוזיה לארץ, ושלעד כמעט שנות ה-80 המאוחרות, לא היו בארץ בני עדות אחרות בנוסף על האשכנזים, הספרדים המערבים, והגורג'ים, הרי קרוב לוודאי שבארסלט התכוון קודם כל, במונח "יהודי המזרח" ליהודי גרוזיה.12

בעומדו על הגדרת מעמדם של האשכנזים, מעיר בארסלט ש: "אלה הורשו להיכנס לארץ ככני עדה רק לפני חמישים שנה, כיון שהם נתינים זרים מאירופה, הם עומדים תחת חסות הנתינים הספרדים... אלו מחולקים לשלוש כיתות וכו'" (שם, עמ' 83-79).

ג'יימס פין, ששימש כקונסול בריטי בירושלים, בין השנים 1845-1862, היטיב לתאר את מצב העדות היהודיות בירושלים, בתיאוריו שהתייחסו לשנים 1856-1853, בדברו על מעמדם של המזרחיים הקרויים "ספרדים", הוא מדגיש, שכמעט

---

9 עיין קוקאסיוני, ביסאון המרכז לקוקאסיולוגיה, מ2, 1977-1978, עמ' 7.

10 עיין עאריף אל-עאריף ואל-מופאצל פי תאריח אל-קודס, (ערב.); יעקב יהושע, ירושלים מתמול שלשום, פרקי הווי, ירושלים, 1977; על-פי יהושע נוסדה עיריית ירושלים והחלה בפעילותה ב-1877, שם, עמ' 21.

11 השו. יהושע בן-אריה, עיר בראי תקופה, ירושלים במאה התשע-עשרה, העיר העתיקה, י-ם, תשל"ז, (1977), עמ' 317.

12 עיין בספרו של מיכאל איש-שלום, מסעי נוצרים לארץ ישראל, עדויות ורשומות לתולדות הישוב היהודי, ת-א, 1979, עמ' 615 וכן W.H.Bartlett, Jer-

כולם ללא יוצא מן הכלל, הם נתיני תורכיה. על יהודי מרוקו הוא כותב, שהם מדברים ערבית, ברם דומים במוצאם לספרדים, מעניין להעיר שפין לא מאזכר ו-לוא אף במילה אחת, את יהודי גרוזיה, לא כחלק מהעדה הספרדית ולא כעדה נ-פרדת.[13]

על כל פנים פין אינו פוסח על יהודי רוסיה בכלל, שהוענקה להם חסות ב-ריטית, מאז שנות ה-50 של המאה ה-19. (שם) מה גם שבהמשך הוא מוסיף דברי -הסבר, בהתכוונו לאפיזודות תנכיות ביחס לחבל קווקאז: "היה עם אחד בירוש-לים, שהכיר את רוסיה והרוסים מקרוב, יותר מכל האחרים. אלה היו היהודים ה-אשכנזים אשר רבים מהם היו ילידי רוסיה ופולין. הללו ראו בהתקדמותם של הרוסים, צעד נוסף בדרך להגשמת הנבואה העתיקה על "ראש משך ותובל"/על-ס-מך הכתוב בספר יחזקאל ל"ח, ב, ל"ט, א/ המבקשים לכבוש את הארץ היעודה ול-שלוט בעם ישראל".[14]

גם הנוסע הצרפתי פליכס באווה, שביקר בירושלים בשנת 1858 הגדיר את ר-וב "יהודי ירושלים כילידי הארץ וכנתינים תורכיים, אף-על-פי שהטיפוס ה-לאומי הישראלי שווה בקווים הכלליים, -מציין באווה, -עם זאת יש ליהודי -המזרח אופי ומראה משלהם..."[15]

"בהיכבש חצי האי-קרים וקווקאז בשנת 1859, ע"י רוסיה, -מציין ישעיהו פ-רס, -עלו משם יהודים לירושלים, הקרימצ'אקים והגרוזינים, הצטרפו גם הם ל-עדת הספרדים", אשר כידוע נימנו עליה לא רק צאצאי יהודי ספרד ופורטוגל, אלא גם המסתערבים (אלה הם ילידי הארץ הקדמונים הדומים בשפתם ובמנהגי-הם לערבים). והמערבים יוצאי-אפריקה הצפונית.[16]

כאן אולי המקום להצביע על הנסיבות המדיניות החברתיות, שהיתנו באופן-מסויים את התקיך עיצוב מעמדם המשפטי והחברתי של יהודי גרוזיה, בהשוואה לאילו של העדות האחרות, וקודם כל הספרדיות והאשכנזיות: 1/ יהודי גרוזיה הגיעו מאיזורי אימפריה שהיתה שרויה בקונפליקט מדיני וצבאי מתמשך עם ה-קיסרות העותומאנית. 2/ מסעמים השמורים עמם שמרו יהודי גרוזיה לעצמעל הנתינות הרוסית, ולא קיבלו את הנתינות העותומאנית כשאר עדות. 3/ יהודי גרוזיה נמנעו מלהינות מאותן פריבילגיות מהן נהנו עדות אחרות וקודם - כל העדה הספרדית.

לא ברור עדיין מה היה חלקם של יהודי גרוזיה (יחד עם שאר המהגרים מ-מחוזות קווקאז) בתהליך גידול מספר התושבים היהודים בירושלים, אבל כלל-ית אפשר להצביע על כמה נתונים: בשנת 1839 התגוררו בעיר 3 000 יהודים, ב-1856 - 5 700 נפש, ב-1866 קצת פחות מזה - 5 600 נפש ובשנת 1870 היו בירושלים 8 000 יהודים. נציין גם שאם בשלבים ראשונים היה רוב האוכלוס-ין היהודי על טהרת הספרדים, הרי במרוצת עשרות השנים, הרוב הזה הצטמק בה-דרגה; כך למשל, אם בשנת 1839 הספרדים היוו 83% מהאוכלוסיה היהודית, בש-נת 1856 הם היוו רק 70%, וב-1866 פחות מכך, רק 59%.[17]

---

usalem Revisited, L., 1855, pp. 42-44

[13] J. Finn, Stirring Times or Records from Jerusalem, Consular Chronicles of 1853-1856, L., 1856, p. 130

[14] עיין פין, עמ. 128-129. תרגום עברי בידי מ. איש-שלום, עמ. 659; הרוסים ה-אלה כ"ה פירשו את האמור ביחזקאל, כדברים המכוונים לצאר ניקולאי בתור - "נשיא רוסיה, מוסקבה וטובולסק", עיין פין, עמ. 48; בהתאם להערתו של מ. איש שלום מדובר על מלחמת קרים 1853-1856. עיין מסעי נוצרים, עמ. 644; ובניגוד ליהודים הרוסים האלה, שמחתם של כלל יהודי ירושלים, נבעה דווקא מנצחו נ-ה של אנגליה על רוסיה. (פין, עמ. 362-363)

[15] F. Bovet, Egypt, Palestine and Phoenicia, a visit to sacred lands, L., 1882, pp. 179-182; cmp. J. Aug. Bost, Souvenirs d'Orient 1875; C. V. Orelli, Durch's Heilige Land, Basel, 1879, pp. 107-109; Mylins, Am Heiligen Grabe, Stgt, 1877, pp. 218-219; B. Neumann, Die Heilige Stadt und deren Bewohner..., 1877

[16] עיין י. פרס, מאה שנה בירושלים, מזכרונות איש ירושלים, 1964, עמ. 6, 11,

[17] עיין עוזיאל שמלץ, התפתחות האוכלוסיה היהודית בירושלים במאה השנים האחרונות, י-ם, 1959, עמ. 3;

ניתן עוד לציין שחכונות דימוגראפיות מראות הבדלים מסויימים:עדות ח-
דשות היו קטנות וכללו אחוז גבוה של עולים,בהרכב גילים צעיר יחסית, עם
פחות ילדים,יתומים ואלמנות.בהקשר לאמור לעיל מעניינים נתונים המובאים
ע"י ל.א.פרנקל,ועל פיו בירושלים בשנת 1856 היו סוגי בעלי האומנויות כ-
דלקמן:

גודר - 1	פחחים - 6	תופרים - 24
חרסי אבן - 2	לוסט - 1	ספרים - 5
חרש פסל - 1	חרת אבן - 2	אופים - 10
נגרים - 12	צורף כסף זהב - 5	רוקחי מגדנות - 3
מסגר - 1	בורכים - 5	שורפי שכר - 40
חרש ברזל - 2		

אנו מעריכים שמכחינת המקצועות התחלקו יוצאי קורקאז בהתאם לעדות יהו-
דיות שבאו משם. בין יוצאי גרוזיה רב היה מספרם של הסוחרים,בה בשעה,בק-
רב יהודים הרריים עלה מספר החקלאים וכורמים על מספר הסוחרים.[18]

בדרך כלל,המצב הכללי בו היה שרוי הישוב היהודי,לא היה מרנין.העתון ה
יהודי-האנגלי "גויש כרוניקל" הישווה את המצב הזה בתחילת המחצית השניה-
של המאה ה-19,לשלולית דדודה אשר כל זיע קל של מימיה,מדיף ריח רע וסרח-
ון.(גל.מ-22.8.1862.עמ.5).

יש להתייחס בהרחבה לזיקתו של הסיר משה מונסיפיורי אל יהודי גרוזיה .
כבר בשנת 1856 ציין הוא את דבר קיומו של "כולל גורג'יסטאן",אולם העליה
הגדולה הסתמנה,כאמור, רק משנת 1863.[19]

השכונה היהודית הגרוזית הראשונה שנוסדה בירושלים בשנת תרכ"ג(1863)ע"י
שער שכם,נקראה "אשל אברהם".[20]

אחד מהמהגרים היהודים הגרוזים החלוצים הראשונים היה לוי מכלאשווילי,
(ככל הנראה מעיירה באנדזה שבמערב גרוזיה),שייסד בשנת 1866 בית כנסת ה-
קרוי על שמו,בסמוך לישיבה "תורת חיים",שנחרבה במהלך הפרעות ב-1920.ע"י
בית כנסת "מיכלאשווילי",נתקיים גם תלמוד תורה "שארית ישראל" שיועד עבור
הנוער הגורג'י.(מעניין לציין במאמר מוסגר שבית כנסת הנ"ל החזיק מעמד ו-
נשרד עד לשנת 1921,אז הוא נהרס.הישיבה היהודית הגרוזית "מקור חיים",ב-
הנהלתו של הרב רפאל אפרמאשווילי,פעלה במסגרת בית הכנסת "תפארת ירושלים
שברח' חפץ-חיים.[21]

בסך הכל החזיקו יהודי גרוזיה שברובע היהודי בעיר העתיקה,בששה בתי-כ-
נסת ובמספר זהה של תלמודי-תורה,אגב נהגו ללמד עברית,וזאת אך ורק תוך ש-
ימוש בלשון העברית.בתוך רשימת המוסדות הספרדים משנת תרכ"ב (1862),מוז-
כר גם בית כנסת של הגורג'ים,אשר עליו היו ממונים גבאים - הרבנים הישי-
שים מו"ה יוסף ומו"ה אליהו.[22]

אחדים מותיקי ירושלים סבורים,שאחת מהמשפחות היהודיות הגרוזיות הראשו-
נות,שהגיעו לירושלים ב-1864,היתה משפחת חַכמי-שווילי,שנציגיה עסקו במס-
חר ובתחום בנקאות. בשנת 1870 עלתה לארץ משפחתו של הרב הנודע אפרים יע-

---

18 לגבי נתונים עיין ישראל תנני,פועלים ובעלי מלאכה בירושלים (מראשית
עלית הפרושים עד צמיחת הישוב החדש) ירושלים,רבעון לחקר ירושלים ותולד-
ותיה,שנה ג',ירושלים,תשי"א,(1951),עמ.160.

19 עיין י.בן-אריה,עמ.331;השו.יוסף מיזל,קרן מזכרת משה,עמ.21;ב.גת,ה-
יישוב היהודי בארץ ישראל...,עמ.116.

20 עיין פנחס גרייבסקי,בשעריך ירושלים הבנויה,הישוב החדש מחוץ לחומת
העיר,תרצ"ז

21 השו.רישומי יצחק בן צבי,נ/10.ת.1705,גינזך המדינה,ירושלים

22 עיין זכרון ירושלים מאת ר' שניאור זלמן בהרב מנחם מנדל היין;י-ם ,
תרל"ו;י.מייזל,אלה תולדות קרן מזכרת השר משה מונסיפיורי,י-ם,תרצ"ט; א.
בור,מוסדות תורה וחסד ברובע המוסלמי בירושלים העתיקה,י-ם,תשל"ד;משה ד-
וד גאון,יהודי המזרח בארץ ישראל בעבר ובהווה,כ.1,י-ם,תרכ"ח,עמ.131

משפחה יהודית גרוזינית ספרדית בירושלים של שנות ה - 1900 .

יעקב אוסישקוביץ עם בן דודו שלמה (במדים) שהגיע מרוסיה , 1900.

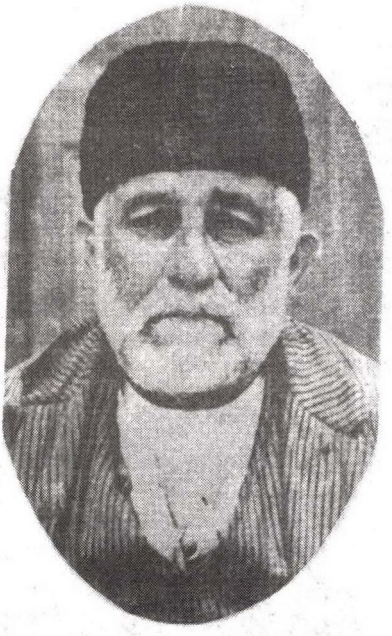

דוד מיכאלאשוויליי - מראשוני המתישבים- בשער שכם בירושלים

יהודי גרוזיני סימנטוב כורציישוויליי בכליי נשק קווקאזיים מסורתיים בירושלים, 1900

נשים יהודיות גרוזיות בירושלים, הישבת היא מלכה חסידוף (1910)

נערה יהודיה גרוזית ממשפחת גורל-ישוויל'י ביפו, 1910.

היהודי ממערב גרוזיה

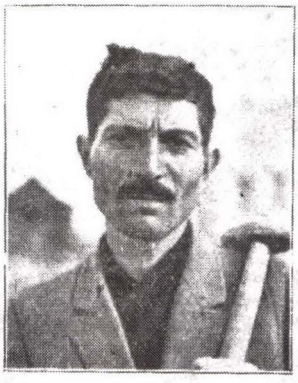

היהודי ממזרח גרוזיה

היהודי מדאג'סטאן

הרב משה דוראשווילי המכונה משה הקטן. חבר לשעבר בכית המחוקקים הגרוזיני. מוותיקי ישוב

אשה יהודיה גרוזית עם ילדיה ירושלים, 1920

קב קוקיאשווילי,עליו ועל פועלו הדתי הרוחני נרחיב את הדיבור בהמשך,בה-גיעו לירושלים רכש הרב קוקיא חצר רחבת-ידיים (במרכז הרחוב הראשי שברו-בע היהודי בירושלים),שיקם ושיפץ אותו ומיקם בתוכו ישיבה,בית תפילה וכן מועדון הסופרים. אחדים מבניו התמסרו למסחר ובנו דוד אף הצליח לעשות ח-יל בו.

בעקבות הרב אפרים קוקיא עלו גם שאר קרוביו,ביניהם גם אחיו,שלום קוק-יא שהשכיל לרכוש חצר בסמוך לבית כנסת של "הַסַּאמְבּוֹלָאים" והפכה לארמון . על-פי רשמיו של יעקב אלעזר,החדרים בבית שלום קוקיא היו מקושטים בשיש - איטאלקי לבן,ובחלונותיהם הגבוהים נתלו וילונות כבדים,המסבת היה רחב-יד יים וכיורים יפים הוצבו בו.[23]

בדרך כלל השתכנו משפחות יהודיות גרוזיות ראשונות בסמוך לחמאם אל-עין וברח'חברון,שם החזיקו בשני בתי כנסת,קצת יותר מאוחר,החל משנת תרל"ו ני-תן היה לראות משפחות יהודיות גרוזיות גם בעיר העתיקה,ע"י חַמַאה אל-שַפעה (רישומי יצחק בן צבי,שם)

יחסים מיוחדים במינם,נרקמו ונתהדקו במרוצת הזמן,בין יהודי גרוזיה ל-סיר מ.מונטיפיורי (1784-1885)אשר ביקר בארץ שבע פעמים.הנסיעה האחרונה, נערכה בשנת 1875 ורשמי המסע הזה תוארו בספר שיצא בלונדון באנגלית.

מסתבר שמשה מונטיפיורי ערך ב-27.7.1875,קבלת פנים לנציגיהם של חמש ע-שרה כוללים,לרבות נציגי יהודי גרוזיה,ומתוך כל המבקרים הוא הבליט דוו-קא אותם,התייחס לתכונותיהם האנושיות והחיוביות ותיאר את מצבם החברתי להלן הקטע הרלוונטי באנגלית:"

Tuesday (27th July) I had recovered to a slight degree from my fatigue, but the Doctor would not yet allow me to leave my apartments. According to previous arrangements, I received to-day the Representatives of fifteen Congregations:—

1. The Sephardim; 2. Mágrábiim, or Morocco Congregation; 3. Gurgistan; 4. Wilna; 5. Samut and Curland; 6. Horadna; 7. Carlin; 8. Reussen; 9. Warsaw; 10 Minsk; 11. Suvalk and Lomza; 12. Volhynián; 13. "Hod" i.e., Holland and Deutschland; 14 Hungarian; 15 Austrian.

Most of those gentlemen I had had the pleasure of seeing during my former visit to Jerusalem, and have been in correspondence with them on all important occasions. They gave me pleasing accounts of their Synagogues, Colleges, and Charitable Institutions; and submitted to me a number of letters and documents referring to the Communal matters, which I promised would have my special attention. I was much struck with the appearance of the Representatives of the Gurgistan (Georgia) Congregation. They only settled in Jerusalem five years ago, and are now numbering two hundred souls, all of whom came to the Holy Land by the special permission of the Russian Government.* Some of them had decorations on their breast. One of the name of Eliahu ben Israel, had three, he received one from the late Emperor Nicholas, and two from the present Emperor Alexander. When I enquired of their Chief, Hákám Eliahu ben Jacob, how they came by these special marks of distinction, he told me, that during the war of the Russians with the Circassians, the Jewish soldiers fought most bravely; and that when all the people in the town of Kutais deserted the place, they, the Jews, remained, and with their blood defended the Treasury of the Russian Government. The soldier with the three decorations, Eliahu ben Israel, said that he received, on each occasion when those decorations had been given to him, an embrace from the Emperor. It was quite a sight to see those gentlemen, some in Caucasian and some in Circassian costume, looking strong and brave, with fine countenances, relating the adventures of a Caucasian war.

Considering that, in the presence of these brave men in Jerusalem, certain persons should have brought forward an accusation of cowardice and desertion against our Brethren, it made me almost shed tears

הקטע הזה בתרגום עברי מופיע ב-"ספור משה וירושלים",שהוא ספר מסע לא-רץ הקדושה.העתק ללשון הקודש מהו"ו אמשעיעוויץ.(וואַרשא,1876,עמ.36-37)

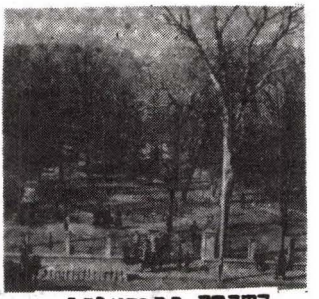

השדרה בכותאיסי,-
מערב גרוזיה,1910

ביום השלישי (ב'ד תמוז) נתעורר המכאוב מנגיפת תלי , הדיזא שלי לא הרשני לצאת מחדרי , ובכל זה הוכרחתי לקבל ביום התיא את ראשי העדה מחמשה עשר כוללים: 1 הספרדים . 2 המערבים או מאראקא . 3 גורגישמאן . 4 וילנא . 5 זאמט וקורלאנד . 6 הוראדנא . 7 קארלין . 8 רייסין . 9 וואַרשא . 10 מינסק . 11 כיבאלק ולאמזא . 12 וואלין . 13 הו"ד (האלאנד הייטשלאנד) . 14 אונגארן . 15 עסטרייך .

הנום כהם אשר התענגתי לראותם בכספי הקדמת לירושלים , ובמשך העת התהלפתי עמהם במכתבים בדברים נתוצים . ועתה נתנו לי במכתב כל עניני כוללותם מהבתי בנסיות ומהבתי מדרשות , ומהבתי צדקה שלהם , ומכתו אלי הרבה מכתבים אודות דברי כוללותם , אשר הבטחתים לשים עליהם את לבבי . נתפלאתי מאד על ראשי עדת גורגישטאן , אך זה המש שנים אשר נתיישבו בירושלים , ועתה המה כשתי מאות נפש במספר , ובולם באו אל הארץ הקדושה ברשיון ממשלת רוסיא , ולאיזה מהם יש אותות הכבוד על לבבם .

23 עיין יעקב אלעזר,הרובע היהודי בירושלים העתיקה,1975,עמ.90.

24 עיין בהרחבה ב--"קוקאסיוני",No2,1977-1978,עמ.8 An open Letter addressed to Sir Moses Montefiore... With a narrative ofa-forty day sejourn in the holy land,L.,1875

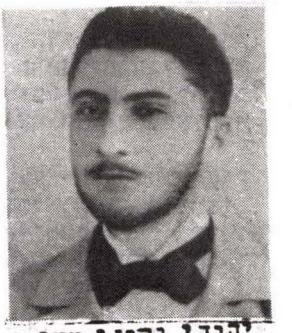

יהודי גרוזי צעיר
בירושלים

אחד מהם בשמו אליהו בן ישראל יש לו שלשה אותות הכבוד, אחד קיבל עד מהקיסר ניקולאי, ושנים מהקיסר אלעקסאנדער. כשאלתי את הראש שלהם, מהיכן באו לאותות הכבוד האלה? והשיב לי, שבמשך המלחמה אשר היה להתחזן עם הצירקעסק, כל אנשי הצבא מהיהודים היו נלחמים באמונה ובגבורה נמרצה, ובאשר אנשי עיר קומאים תרכו את הסקים, היו היהודים נשארים, ובדמם היו מגינים על האוצר של ממשלת רוסיא. האיש הצבא אליהו בן ישראל אשר יש לו שלשה אותות הכבוד הניד, כי בכל פעם שקיבל אחד מאותות הכבוד שלו, נתכבד ע"י מהקיסר שנתן לו את יהו ויחבק לו. נאה היה לראות את האנשים האלה, איזה מהם היו בלובשים בבגדי קאזאקאו, ואיזה מהם במלבושי צירקעסק, מראיהם חזקים ומרצים בפנים יפות, ומספרים את נצחונם במלחמת הציקעסק. על האנשים הנאמנים למשלתם כמו אלה אשר ביחושלים, הציאו איזה אנשים עליהם דבה רעה, ואמרו עליהם שהרוגי מהריגים, זה גרם לי כמעט יהדיד עליהם דמעות, השבתי לבבן, שחוסיא, עכטמרייך, פרוסיא, פראנקרייך, איטאליע וכו', היו נותנים להם תיאר נדול יותר מזה יותר.

לסיר משה מונטיפיורי הוגשו פניות שונות מצד נציגי הכוללים, גם יהודי-גרוזיה ראו לנכון להעביר אליו אישית את הפניה הבאה:"

בע"ה, כי כי יהיו ימי ויוספו לך שנות חיים

בכתר הטובה והברכה, ישפות העליון רב טוב וצדקה, מלאת הארוחה, וחיים טובים ומתוקים, לראש צבי עדיינו, ומשרת פארנו, נשיא ישראל, הדורש טוב לעמו, שר ונדול, כחיבה ונכדול, המפורסם בצדקותיו בקצוי הבל ומלואה, כשיר סיר משה מונטיפיורי יחי שבו לעולם, כירח יכון עולם, נפרא:

ארונינו השר! אנחנו כולנות קהל קדוש בני נראזיא אשר ביצרי טיפלים ומסתפחים בעת פקחק ירושלם תוב, הננו משתדלים מזל נפא כבודנו, ומברכים את שבנו המוב, בשפתי רננות נגשנו לפני הדרת יקרו, ואת זכר הכריו לא יכישו בפינו כלה, הקוקים הנמו על לוח לבבנו, אנחנו יושבי בציון, כאשר הקוקים רבה בלב אחינו שבעבי מלדותינו, נ"ו כאב רחמן, וכרשיע נאמן היה לנו לפדות חיינו כיד עריצים, בסבנה איומה אשר התעבנו שנאינו. בעלילתם עלילת הדם, התעבדה והמואלה, אויבינו חשבו מזמה לאבד את זכר ישראל, ואדונינו השר חסף זרוע קדשו, ובחסדי ה' נפלטנו, ותרי נפשינו לשלל! עוד נבר חבדו עלינו, וכהופה בצדקה, נעב לפנן צנה ומחרה, להוציא עם ה' מעבדות להחרות, בצדה נדולה שהיינו בה, בהיותינו עבדים לעבדים, לשרים מושלי הארץ, אשר ענונו בפרך כעבד מקנת כסף, ושבעה נפש זרע ישורון אשכלות מרורות בימי התשך והאפלה הדכה, וכשמוע ארונינו השר את עיני אחיו, וירא בסבלותם, ויקם משה ויהיישן, ולכל בני ישראל היה אור, ליהודים היתה אורה ושמחה, ונסו יגן ואנחה, נדולים מעשיך ארונינו השר! חסדיו נעצו מספר, ובמה יוכל איש לתת תודה לפעליו הנעלים, צור ישראל ונאולם חזק, ישלם לו פעלו ומשכרתו, ויאריך ימיו השנותיו בטוב ובנעימים, כתפץ ארונינו שי, וכחפץ לבב כל זרע ישראל כולו, אמן!

ועתה מהודעין אנחנו, כי מזה כחמש שנים אשר בחסד ה' ובעזרת שרי ישראל, השבנו הישון מארץ המשלת מדינתינו ירה, לצאת חוץ לנבול, איש ובתו, ולנור באשר יחפון והי עזרנו ונאספנו בידד האלקים קהל עדה מישראל, קרוב למספר כ' מאות נפש, ובכל יום באים חדשים, הקולם לשבון בבבד בעיקת, כי רוח אהבת ציון וחבת ירושלם תבעי בקרבם באש להבה, ואנחנו קולי ירושלימה, סיים בואנו לעיר האלהים, זה דרכנו בקודש להחיות נפשינו בפעם כסף הקן שהבאנו בידינו, אם פעם ואם הרבה, איש כברכת ה' אשר נתן לו, והן כהיום כמה ידינו, כי הכסף הטובא באסתאינו, לפי רוב השנים אשר אנחנו בקרש, חלף הלך לו, ואנחנו בפתקה בצירי ציון, כי צרינה הצאה להחזיק ישובינו בארץ, ככל אחינו התושבים: לבנין בית הכנסת ולהוצאותיו הנדרשות, ולתמיכת יד עניים! ובשנתינו זאת, רבים מבני כוללינו אשר רוח אהבת אה"ק תפצמם, אזרו חיל ועמצנו על הוצאות ביתם, לקנות להם אחתת נחלה, ובאו בברית רחבות ירושלם חוץ לחומה, כאשר ישבע ארונינו השר! וגם כולנו באנו עמהם בסכומת אנושיים, לבנות לנו בית הכנסת לתפלה, וגם בית המדרש ללימוד תורה, ולשלום ארונינו השר! וכאשר לנו עתה, אשר בו נאכפים זקני כוללינו, אשר הקדישו יתר שנות היותם לעבודת ה' כל היום: ודמי הבנין הזה בכך עעים כאד, וקצרה ידינו מיתת ככף בני הקודש! ועד אנחנו פעילים תחנתינו לפני ארונינו השר, אם יעלה לפניו לרצון, לעזרנו נא בממת נדבת לבו הטהור לבנין בית ה', ואת שם כבודו יהיה לנו לכתר ועטרה, ולמזכרת נצח בהיכל ה' בתחינתנו חזק, כי לא נשוב ריקם, בשבר זאת ה' ירק עלינו ברכות, ולא יעדי מינו הדרה חייה וקריה, כמאו דום ונשא ונבה, תרב נדולתו, ותנשא מלכותו, ושלום לארונינו השר מאדון השלום:

הצעיר אליהו בר יעקב רב של כוזאים
חצעיר בנימין בר ישראל סיט
חצעיר ישראל בר יהזקאל סיט
חצעיר מיכאל יעבץ סיט
חצעיר אהרן בר יוסף זוסיא סיט
חצעיר אליהו פישמאן סיט

אברהם בר שבתי מפאיא הירו סיט
יוסף בן משה אלטולא
שלום בן יוסף הירו
חצעיר אברהם בר דוד הירו
עיה דוד בן אברהם הירו
חצעיר יעקב בן דוד הירו סיט

יש להסב תשומת-לב מיוחדת, לשתי עובדות העולות מהפניה: 1/ יהודי גרוזיה תושבי ירושלים מגדירים את מעמדם במונח "מסתפחים", דהיינו האזרחים המסופחים מבחינת הנתינות, מאידך הם מאזכרים את גרוזיה (גראזיה) כארץ מולדתם, אשר בה הניחו את שאר בשרם וקרוביהם, מסתבר שבצורה זו או אחרת הם החזיקו בנתינות הרוסית, ונחשבו כמסופחים לתושבי ירושלים. ואולי בכדי להבהיר טוב יותר את תוכנו המדוייק של המונח "מסתפחים", מן הראוי להסתמך על התייחסותו של א.מ.לונץ למהות יחסי-הגומלין שנתקיימו בין העדה הספרדית לאשכנזית (כבר במחצית הראשונה של המאה ה-19: "היהודים,-כותב לונץ,- היו אז כולם לעדה אחת "עדת הספרדים", וגם המשפחות מהמערבים שהיו בעיר ו-המשפחות הבודדות מבני האשכנזים נסתפחו אליהם."(עמ.162), 2/ יהודי גרוזיה זכרו היטב, ואף טרחו לרענן זכרונו של מ.מונטיפיורי, במאורע הטראגישל עלילת הדם מסוראמי, משנת 1849, אז התערב מונטיפיורי אישית בעניין, תיווך והשתדל אצל השלטונות של רוסיה הצארית וכן עמד בהתכתבות עם שר הפנים ורונצוב, והצליח לחלץ את יהודי גרוזיה המואשמים בעלילה. 25

הפגישה שנערכה בין יהודי גרוזיה לבין השר מונטיפיורי עוררה הדים בעתונות הארצישראלית. כך למשל "הלבנון" בהגיבו על הפגישה הנ"ל, כתב: "מאד מאד שמח השר לקראת ראשי קהל בני ישראל אשר באו מגורגיסטאן לשבת בירושלים. האנשים האלה החלו לעלות ירושלימה מזה כחמש שנים ברשיון ממשלת רוסיא, והנם עתה במספר מאתיים נפש אדם. איזה מהם נושאים על חזיהם אותות - כבוד מהממשלה: ואחד מהם ושמו אליהו בן ישראל, נושא על חזהו שלשה אותות

25 השו' רשמי מסע של הנוסע יהודה הלוי משארני, ספר המסעות בארץ קוקז ו-המדינות אשר מעבר לקוקז וקצת מדינות אחרות בנגב רוסיא משנת התרכ"ז עד שנת התרל"ה, סי"ט פטרבורג, תרמ"ד

-כבוד:האחד ניתן לו מהוי"ד הקיסר המנוח ניקאלי,ושנים מאת הוד הקיסר א-
לכסנדר השני ירי"ה.ועל שאלת השר "על מה זכה לכל אותות הכבוד האלה? ענה
החכם אליהו בן יעקב,כי במלחמה האחרונה בין הרוסים והצ'רקסים,לחמו הי-
הודים אשר בצבא רוסיא בגבורה מאד,נעלה,וכאשר יושבי העיר קוסאיס ברחו
מהעיר,נשארו היהודים בתוכה ובדמיהם הגינו על האוצר אשר לממשלת רוסיא"
(גל.30,מאדר תרל"ו,עמ.234)

בהעריכו את חשיבות מיקומה של שכונת הגורג'ים בירושלים,כותב י.פרס:"
ניסן בק (העסקן של העדה האשכנזית-החסידית) קשר את הישוב החדש עם העיר
העתיקה,דרך שער שכם בהקימו שכ' מחוץ לחומה,קרוב לשער שכם.ממולה בנו ה-
יהודים הגרוזינים שכונה והתיישבו בה.שתי שכונות אלו קידמו את ההתיישב-
ות מצפונה של העיר העתיקה.[26]

מספרם של התושבים היהודים-הגרוזים בירושלים,גדל בהדרגה,מצבם החברתי-
הכלכלי והדתי תואר תכופות על-גבי דפי העתונות הירושלמית.כך למשל "הל-
בנון" הודיע לקוראיו ב-1876 כי:"בימים האחרונים נלקטו אחד לאחד ירוש-
לימה גם מאחינו בני קורדיסטאן,גורגיסטאן וקוקאז,ופרס,והנם עתה כמאה מ-
שפחות בירושלים ואלה כלם יחד יחיו מכספם אשר הביאו עמהם,וגם יש מהם ר-
וכלים ובעלי חנויות גם הם קנו להו חצר,ויבנו שם בית תפילה,ובאשר כילא
יש בהם חכמים ויודעי תורה על כן,אין רשומם ניכר בירושלים".[27]

למרות הקביעה החד-משמעית של העתון,חייבים אנו להעיר שגם בקרב יהודי
גרוזיה הצטיינו מספר אנשים ורבנים דגולים,אנשי רוח,משוררים וסופרים,כ-
פי שננתח את זה למטה,חבל רק שכתב העתון הנ"ל לא התעמק בחיפושים אחרי-
גורמי אי-התלבטותם של יהודי גרוזיה.

ברשימה של בתי הכנסת בירושלים,המתייחסת לשנת 1876 נזכר גם בית הכנ-
סת של הגרוזעס",דהיינו הגרוזים או הגורג'ים,הלאה ממשיך וכותב פלוני ת-
ושב ירושלים:"אנשי גרוזסתאן ובאו מחדש,משך שבע שנים,וישובים בעה"ק י-
רושלים תיו ותקנו להם ביהכ"נ של חברה גרוזסתאן קותאיס ובי"ה יש להם
ביהכ"נ משובח ומפואר.עוד יש להם שני בתי מדרשיות וישיבות ולומדים שם
יום ולילה." בתלמודי תורה ספרדיים,יחד עם ילדים אחרים למדו גם ילדי -
הגורג'ים,כגון ב-"דורש ציון" (ס"ה 90 ילדים) גם ילדים גורג'ים רכשו מ-
ידע בלימודי הקודש,כתיבה ועברית,בערבית ובחשבון.[28]

כאמור,על תהליך הגירתם של עשרות משפחות יהודיות גרוזיות,בתחילת המ-
חצית השניה של המאה ה-19,השפיעו היחסים המורבבים והמסובכים ששררו בין
שתי המעצמות המסוכסכות תמידית רוסיה ותורכיה,על כל המלחמות וההתמודד-
ויות המדיניות הצבאיות שנבעו מיחסים האלו.תנופה מחודשת לעלייתם של הי-
הודים מגרוזיה לארץ הביאו הרפורמות האיכריות משנת 1864 שהונהגו בגרו-
זיה,או-אז שוחררו אלפי יהודים צמיתים משעבוד ומתלות בפיאודלים ובבעלי
האחוזות. הם שוחררו,אבל ללא קרקעות,ובלי כל מקורות פרנסה למחייתם.לכן
בהחזיקם לעצמם הנתינות הרוסית ובצירוף גורמים משניים לא מעטים, הם
מפנים את מבטם אל ארץ מכורתם,ומתחילים לעלות,אך,אי-שיבתם לרוסיה לאחר
מספר חודשים,גרמה לאובדן נתינות זו.יחד עם זאת,ולמזלם,הם עוד יכלו ל-
פנות לקונסוליה סערב-אירופאית כלשהי,ולרכוש לעצמם נתינות של ארץ זו או
אחרת (לרוב זו היתה בריטית). במקביל להנהגת ליברליזציה מסויימת במדי-
ניות הפנים ע"י השלטונות העותומאניים,שופרו גם תנאי ומסלולי התחבורה,
שקשרו בין רוסיה לבין האימפריה העותומאנית.כך למשל חברת אוניות רוסית
פתחה קו מאודיסה ליפו,והנסיעה ארכה שבוע ימים בלבד.אין ספק,שגם קלות-
הנסיעה היתה אחד מהגורמים,שתרמו לגידול ניכר במספר העולים.כקביעה חד-
משמעית את תקופת שלטונו של סולטאן עבד אל-חמיד השני (1876-1909) ניתן
להגדיר גם כתקופת ההגירה הגדולה של יהודי גרוזיה לארץ. רוב העולים ה-
גיעו מעריה הגדולות של גרוזיה ובמיוחד מתביליסי,כּוּתָאיסי,אַחַלציך,צחי-
נוואלי,וכן גם מעיירות קטנות יחסית,כגון: קוֹלַאשי,בָּאנדזָה,סָאצ'חרה וכו'
הם נודעו ונתכנו ע"פ הכינוי התורכי,כפי שהוזכר כבר מספר פעמים,"גור -

---

26 עיין מאה שנה בירושלים,עמ.47.

27 עיין "הלבנון",שנה 12,גל.14 מי"ת חשון תרל"ה,עמ.106.

28 עיין בן-אריה,עמ.388,השו.נרימן,עמ. 397-399.

ג'יס" ואפשר היה להבדילם מיתר תושבי ירושלים גם ע"פ הסיומת הספיציפית שבשמות משפחתם "שווילי", שפירושה בשפה הגרוזית "בן".

מעניינת גם עובדת השתתפותם של יהודי גרוזיה במלחמות רוסיאה בקווקאז שבשל כך הם גם זכו לאותות עיטור ותהילה, מה עוד שהדברים טרם אומתו וה-וכחו מבחינת תעודות ומסמכים. כאמור, מ. מונסיפיורי מאשר את הדברים האלה. מבחינת הנתונים הסטאטיסטיים-הדימוגראפיים, וההיבטים ההגירתיים השונים, (חברתיים וכלכליים) מעניינים האוספים והארכיונים של הקונסוליות: הבריטית והגרמנית, שבגנזך המדינה שבירושלים.[29]

ככל הנראה, בנוסף לאמצעי ומסלולי התחבורה הנפוצים והמקובלים, נהגו יהודי גרוזיה להשתמש גם במסלולים יבשתיים, בהקשר לכך מעניין כינויו של הסוחר הנודע והאמיד יצחק משה אג'יקיקה, שנולד בירושלים ב-1886 ונפטר ב-1971. מהו אם כן מקור השם אג'יקיקה?! על פי הסבריהם של רחמן ורחל בח-נה (מותיקי ירושלים) אביו של משה יצחק, נהג לעלות לירושלים באמצעות ה-שיירות מגרוזיה, והערבים שוכני המדבר כינוהו בשל כך "חאג'+יצחק" (דהיינו - יצחק הצליין הנודד) ומכאן גילגולו של הכינוי בצורת אג'יקיקה ש-נשרד בתור שם המשפחה בידי צאצאיו.

קורותיהן של הרבה משפחות יהודיות גרוזיות שברבות הימים עלו והשתקעו בארץ ישראל, מתועדות בנוסחאות ובאנאלים היסטוריים גרוזיים. משפחת בלוא-שווילי, שמוצאה מכותאיסי, התגוררה על אדמות הכנסיה הנוצרית בגרוזיה. נצ-יגי משפחת בלואשווילי השתייכו למעמד איכרי המדינה וישבו על אדמות הכ-נסיה. אבי המשפחה דוד בלואשווילי היגר מגרוזיה לארץ כנתין רוסי בתחילת המחצית השניה של המאה ה-19. צאצאי המשפחה מעירים, שהוא הירבה לנסוע הל-וך וחזור לארץ ולהעלות אליה משפחות יהודיות גרוזיות. באוסף המשפחתי ג-נוז גם דרכון שמספרו 24, שהיה שייך ככל הנראה, לדוד בלואשווילי. בנו הב-כור - בן ציון שירת במלחמת העולם הראשונה, בשורות הצבא התורכי, ועסק ב-חזנות ובשליחות מטעם העדה. הסבא דוד בלואשווילי היה מוכר בשכונה בשם "פאפא", והיה גבה קומה, חסון, אמיץ וחזק, תמיד הקפיד ושידל מבעוד זמן, לה-יערך לכל צרה והפרעות מצד הערבים. בשל כך היו ידועים יהודי גרוזיה - ת-ושבי השכונה בשם אל-מוסקובאיים, ז.א. אנשי רוסיה, מוסקבה, והכנופיות הע-רביות נרתעו מלהתקרב לשכונתם. בנו השני של דוד - יעקב בלואשווילי נולד בירושלים ב-1905 (כל השאר נולדו בגרוזיה). הוא למד בישיבה ירושלמית עת-יקה, ולאחר מכן עקר מקום מגוריו לעיר סבריה. הוא גם נטל חלק פעיל מאד ב-הברחת מהגרים יהודים, באופן בלתי חוקי דרך גבולות סוריה ולבנון.[30]

א.מ. לונץ בהתייחסו להרכב האוכלוסין היהודי שבירושלים, וליחסי-הגומל-ין שבין עדות שונות (כולל גורג'ים) כתב: "היה מספר עדת היהודים כעשרת אלפים נפש בקירוב, והם נחלקו לשתי עדות ראשיות. הקדומה שבהן היא עדת הס-פרדים, שחלק גדול ממנה היו מילידי ארץ הקודש, והנשארים משאר ערי תורמה, כן אלה המדברים ספרדית וכן אלה המדברים ערבית, כיושבי דמשק, ארם צובה, בבל וסביבותיהן - ומספר קטן מיהודי גורג'יסטאן היושבים בקוקז, ואליה נ-תיחסה קהלת המערבים הם בני מרוקו אלג'יר ועוד, שנפרדו כבר ממנה בעניי-נים רבים. אך יהודי תימן פרס ובוכרה לא היו עוד כלל בעיר קדשנו, ומספר-בני העדה הזאת הגיע לששת אלפים נפש."[31]

ניתן להסיק שמדובר כאן על תחילת המחצית השניה של המאה ה-19, לאור כ-רונולוגיות של עליות העדות השונות לירושלים מתברר, שהגורג'ים יחד עם ה-

---

[29] Alphabetical Index of all persons enjoying British Protection in Jerusalem and Hebron; n.22, Russian ambitions in Palestine (1889-1890) n.30; Zionism and Jewish Affairs (1899-1914 n.110, Verordnungen, Pass-Schutz (1830-1873); n.198; Aufenthalt-der Israeliten in Palastina (1887-1892)

[30] עיין "קווקאסיוני", גל.4, 1978-1979, עמ.15-17; כמו-כן "עבודות המ-וזיאון ההיסטורי האיתנוגראפי של יהודי גרוזיה, כ.3, 1945, תביליסי, עמ.26. (בגרוז.), התרגום העברי שבוצע על ידינו גנוז בכתב-יד במכון בן צבי, י-ם

[31] עיין אברהם משה לונץ, נתיבות ציון וירושלים, מאמרים ערוכים בצירוף הערות ומבוא מאת ג. קרסל, י-ם, 1970

מערבים היו אחת מהעדות הראשונות בעי"הק,כשהעדות היהודיות מבוכרה ופרס,טרם היו כאן.

ננסה להעיף מבט גם על מסגרות דיור בירושלים,בה שררה צפיפות מגורים, ומצוקת הדיור העיקה על חייהן של משפחות רבות.רוב היהודים גרו בשכירות בבתי-המוסלמים.[32]

ואם נסתכל על שיטות הבניה החדשות ומגמות האדריכלות הירושלמיות,נאבחן תהליך השפעתה של הארכיטקטורה הרוסית: "רחובות" שנבנתה ע"י יהודי בוכרה וכן בניין סרגיי שבמגרש הרוסים,כנסית מריה המגדלינה בגת שמנים והכנסיה הרוסית בא-טור וכך הלאה.[33]

כידוע,בעשור השביעי של המאה ה-19,מתחילה ראשית יציאת יהודי הרובע , אל מחוץ לחומות העיר העתיקה.השכונה הראשונה -"משכנות שאננים"-נבנתה על ידי מונטיפיורי ב-1860,ברם ראשיתה של ההתיישבות הזו מחוץ לחומות,היתה הססנית.במהלך העשור השמיני נוספו תשע שכונות חדשות וביניהן:"מאה שערים","אבן ישראל","משכנות ישראל","בית יעקב","קריה נאמנה" וכו'

בהקשר לכך נציין שכבר מתחילת השתקעותם והתבססותם בירושלים של יהודי גרוזיה,נרקמו יחסי גומלין טובים וקורקטיים בינם לבין היהודים המגרבים (המערביים),והיחסים האלה התבטאו בקשרי מיקח-וממכר,מסחר,שכנות טובה,רכישת בתים ובניינים ועוד.וכך קוראים אנו בעתון "הלבנון" משנת תרל"ב . "מעבר השני לארמון הנ"ז (הכוונה לארמון נחלת ממשלת רוסיאה -י.ד.)ושמה ירבצו במנוחה בבתים יפים.כחמשה עשר איש מאחינו הגרוזיאנים והבאים מקרוב אשר הם בירושלים תל"י,קהילה נכבדה ובהם גבירים ושועים נכבדים ולהם בית הכנסת הקטנה,בעיר אשר קנו זה לא כבר אצל נחלת אחינו המערבים. אשר נבנה בהדר ההשתדלות ידי"נ המערבים ובתי מחסה לענייהם הסרודים.[34]

מידיעה זו אנו גם למדים שבקרבת מגרש הרוסים (נחלת ממשלת רוסיא כמציין) היו לאשכנזים בתים,ומעברם גרו הגורג'ים (15),אי-לכך מוסקת מסקנה שכבר בתאריך כה מוקדם היתה לגורג'ים אחיזה מחוץ לחומות.

לפי לונץ השכונה "אשל אברהם" נוסדה "מאחד מאחינו הגורג'יסטנים,ונשען אליה נבנו בתים רבים מבני העדה הזאת;כה בית כנסת ומספר בתיה 100.[35]

מעניין כמו-כן לדעת,מי זה יעקב בן ג'ננא מזרחי שעל שמו נקראה שכונת זכרון יעקב בירושלים.[36]

לחתך החברתי של הקהילה היהודית הגרוזית,שעלתה ארצה,במשך המחצית השניה של המאה ה-19 מאחאלציך,מתייחס הרב הראשי של אותו איזור בגרוזיה הדרומית,הרב יוסף דודאשווילי,וכן נציגי העדה:יעקב בן אברהם מושיאשווילי,יוסף בן אברהם ושמעון לוי. הם מציינים במכתבם משנת 1888 לעתון "המליץ",בנוגע לתיאור מצבם החברתי-הכלכלי והשכלתי של יהודי אחאלציך ש-: "העשירים האחדים שישבו פה,עזבו את מקומם ויעלו לארץ הקדושה לשבת שם, ולא נשארו פה רק בני דלת העם,וידם תקצר להושיע להם ולהסיב את מצבם ברוחני או בגשמי..."[37]

---

32 עיין נתן אפרתי,משפחת אלישר בתוככי ירושלים,י-ם,1975,עמ.66.

33 עיין רות קרק (הביא לדפוס חיים רובינשטיין),"שכונות בירושלים,הבניה בירושלים החדשה ותקנות השכונות",הוצאת יד בן צבי,עמ.8-10.

34 עיין הלבנון,שנה 9,גל.4,עמ.30-31.

35 עיין ירושלים החדשה, ע"פ ספרו של בנימין קלוגר,ירושלים שכונות סביב לה,השכונות מחוץ לחומה בשנות תר"ב - תש"ט,יסודן ומפעלן,מייסדיהן, ומתיישביהן בצירוף פנקסי התקנות,י-ם,תשל"ט,עמ.6.

36 עיין א.פירסט,ירושלים החדשה,קובץ ירושלים,רבעון לחקר ירושלים ותולדותיה,שנה ב' חוב' ג-ד,ניסן-אלול,תש"ט (1949) אולי הכוונה היא ליהודי ממוצא הגרוזי בשם ג'אנא(שווילי)?!

37 עיין המליץ,18,1888,עמ.127.

אין ספק שדווקא הרבדים האמידים יחסית מקרב יהודי גרוזיה הצליחו להעביר ארצה משאבים ואמצעים הן לצורך מחיית משפחותיהן והן לצורך בניה. בהקשר לכך מעיר יעקב אלעזר שהרב אפרים בן יעקב קוקיא העביר לארץ סכומים לא קטנים, כך שתיכף עם בואו קנה לו את אחת החצרות היפות שבמרכז רחוב היהודים ברובע היהודי. כידוע, רוב רובו של רחוב היהודים שהיה מאוכלס, התחיל בדרום ליד תלמוד תורה של הספרדים, המשיך דרך בית הקפה של בן-ציון דבש מתחת לקנסארה, ונגמר ברחוב השרשרת, היורד לכותל ולהר הבית. באמצעיתו של רחוב זההיו מדרגות רחבות שהובילו לרחוב התנור מימין, ולרחוב הקראים משמאל. ר' אפרים השקיע גם סכומים לא קטנים בשיפוץ החצר, כך שהבית הפך לארמון, לעומת החצרות והבתים האחרים. בחלק האחד של הבית הקים בית כנסת וישיבה, והושיב בה תלמידי חכמים... בחלק האחר והגדול של החצר עשו קומותיה גרו הוא ובניו ונכדיו. וכך מתאר אלעזר את מבנהו הפנימי ומידותיו של הבית:"

. החדרים היו ענקיים, כ־35 מטרים מרובעים, וגובהם כ־5 מטר, מרוצפים שיש לבן איטלקי. הקירות היו מסוידים בטוב טעם. הקשתות וזויות הדלתות וההלונות קושטו בכל מיני קישוטים; בקשתות שבכל החלונות פוסלו גם כן צורות מצורות שונות. בקירות היו תלויות תמונות יקרות מגבורי ישראל, וכן כאלה שגילמו מאורעות היסטוריים שונים. לחצר היו שתי כניסות: האחת, הראשית, הובילה דרך פרוזדור צר וחשוך, אל פרוזדור מואר וגדול. מימין נכנסו אל חצר פתוחה שלידה עמד בית־הכנסת והישיבה, ומשמאל הוביל הפרוזדור הגדול אל הדירות היפות של בני משפחת קוקיה. הכניסה השניה היתה ליד הראשונה, אלא שכאן הובילו מדרגות שיש יפות לקומה השניה, שבה גרו במרוצת הימים בניו של ר' נפתלי בלוך שנשא לו את נכדתו של ר' אפרים...

. אורכו הגיע לכ־8 מטר ורוחבו לחמשה.

בראשית היוסד בית־הכנסת שכר לו ר' אפרים הגדול מספר יהודים שיבואו להשלים מנין שחרית מנחה וערבית; וכן, כאשר אמרתי, מספר תלמידי חכמים מעמך שישבו ושנו. בניו של ר' אפרים החלו לעסוק במסחר. המה פתחו חנויות בדים ברחוב הבטרק ועשו חיל בעסקיהם, בעיקר בתקופה הצליינית, היינו בחגי הכריסטוס והסילבסטר. ראו ברכה ביחוד בחג הפסח, כשעשרות אלפי צליינים רוסים פקדו את ירושלים ואת המקומות הקדושים בארץ. על דרך הצלחתם הגדולה של יוצאי משפחת ר' אפרים מספרים זקני ירושלים את הדברים דלקמן: בחנויותיהם של הבנים עמדו חביות מלאות וודקא, ולידן ספלים בעלי קיבול לא קטן. כל תייר רוסי שנכנס נתכבד בברכת "ברוכים הבאים" ואחר כך בספל וודקא. משנתבסם האורח, אז התחילו במשא־ומתן.

כיון שהחצר היתה בסביבה יהודית שבה כולם דיברו ספרדית לאדינו, סיגלו להם גם בני משפחת קוקיא את השפה הספרדית, וזו הפכה בפיהם לשפת דיבור שניה, כמובן בביטוי גרוני מיוחד. עד לפני יובל שנים היתה שפת הלאדינו שגורה בפיהם של יהודי ירושלים, לרכות האשכנזים בבתי מחסה ובשכונותיהם שמחוץ לחומה. ר' אפרים הגדול, כשחתם שמו בספרו "ילקוט אפרים", חתם אפרים בן יעקב הספרדי. בניו — בתוקף מצבם החמרי הטוב, נדיבותם, ובעיקר בתוקף היותם בכוח נתינים רוסים — הפכו לעסקנים בקרב העדה. כך נתפרסמה החצר בקרב יהודי הרובע, ושמה יצא לתהלה כארמון. זאת ועוד: משפחת מנדלבאום הידועה הקימה את בית מסחרה בחנות הגדולה של חצר זו. זוכר אני בימי ילדותי את המוני הקונים שביקרו בחנות זו. בתחילה מכרו שם כל מיני גרבים ודברי סריגה שנעשו בחצרם של המנדלבאומים שברחוב המידאן, מול חצר ישעיצ'

ילד גורג'י בירושלים

יהודי גרוזי בכובע קוקי- אז ז"פאפאכה"

38 עיין יעקב אלעזר, חצרות בעיר העתיקה, 15-17.עמ,1975

בעקבות אחיו הרב אפרים קוקיא הלך גם שלום קוקיא, אשר עשה בירושלים חיל רב. חצר משפחתו עמדה משמאל לשער היורד לבית כנסת הספרדים, כפי שכבר ציינו למעלה. לפי י. אלעזר החצר של משפחת ש. קוקיא היתה מהודרת: "

רצפתה — שיש איטלקי

לבן, חדריה — אולמות, חלונותיה משוחים בשיר והיא ארמון בזעיר-אנפין.

משאלו רבים מה לארמון נאה זה, בתוך סימטאות וחצרות תלולים בשטח? עני על כך זקני הרובע: חצר זו ראשיתה מצער, וביגה לבין חצרות האחרים לא היה כל הבדל. חצרה אבנים גרודות, קירותיה נפוחים, מרוב שכבות הסיד, חדריה קטנים ואפלים וקירותיהם שחורים מעקבות נחילי פשפשים בהם... החצר אשר היתה דבוקה לכותל בית-הכנסת בשטח בתי הכולל היתה שייכת לכולל, וככל חצרות שלידה שהיו בשטח הגיטו, שימשו כמעון לעולים מחוסרי ממון —

...-מציין יעקב אלעזר וממשיך בתארו את תהליך רכישת החצר בידי ר' שלום קוקיא,-

שלום נתן עינו בחצר שהיתה דבוקה ליד בתי הקודש כלומר בתי-הכנסת הותיקים והמקודשים. ושלום שאדוק היה ושוחר תורה, בחר בה. בראותו אותה ואת אנשיה אמר לעצמו: "אמנם שחורה היא אבל בידי תהיה לנאוה". משנודע לו כי שייכת היא לכולל ומשנודע לראשי העדה ששלום הגביר חפץ בה, אותה שנה שנת בצורת היתה וקופת הכולל לא סיפקה די צרכיהם של נזקקים. אמרו אחד באוזי חברו שמא מן השמים נשלח לנו ברזוז זה, נעזור לו וניעזר על ידו לצרכי הנזקקים. אלא שנמצא רב ביניהם שהכיר יהודים גרוזינים אלה בהיותו שד"ר — שליח דרבנן — מספר פעמים לארצות קווקז וגרוזיה. אמר להם: "יהודים אלה מעטים בתוכם ידם פתוחה, ורובם ידם קמוצה — ואלקים יודע לאיזה מהם שייך ר' שלום". אלא שנמצאו יהודים טובים, ביניהם ר' אפרים קוקיא שפסקו מחירה ולאחר שר' שלום שילם לקופת הכולל סכום נכבד — נפוליונים זהב טהור עובר לסוחר ולצורף — קמה החצר למקנה למשפחת שלום, מתהום ארעא ועד רום רקיעא עד בוא משיח צדקנו.

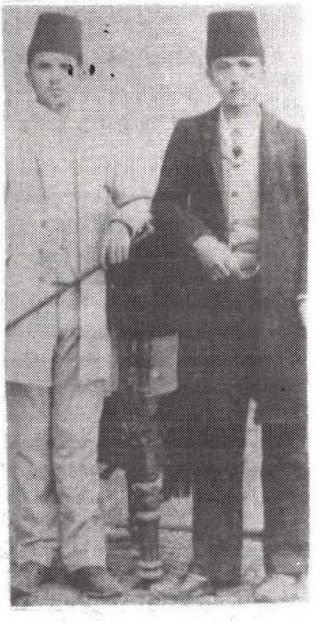

נערים יהודים-גרוזים בחלבו-שחם המסורת ית בירושלים 1910

דיירי הבית העניים ששמעו על דבר המכירה וכי דג שמן קנה אותה התאוו גם הם תאוה, אלא שגם כאן עמד רבי אפרים שהתחיל במצוה. הסתדר עם הדיירים והכל בא על מקומו בשלום. הדיירים פונו ואמנים הוזמנו לשיפוץ הבית ורבי שלום בכבודו ובעצמו ניצח על המלאכה.

מקץ חדשים אחדים ילדה אשתו בן. לשמחתו לא היה גבול. הוא החליט לקרוא לו בן-ציון לאמור: זכית — ונולדת בציון. לא עברו חדשים ורבי שלום נכנס לחצר שהפכה לארמון. הוא ובניו, בנותיו וחתניו ונכדיו. שמחת הלידה השתלבה בשמחת חנוכת הבית. סעודות גדולות עשה ומתנות לאביונים שלח. השמחה נמשכה מספר שבועות ובימים אלה דלתות החצר לא ננעלו. משתמו ימי השמחה וחנוכת הבית ננעלו הדלתות. גולת ברזל ומתחתה סדן קטן נקבעו על הדלת והיה כל הבא היה עליו להשתמש בגולה להרימה ולהורידה על הסדן מספר פעמים, לאחר שנודע לאנשי החצר מי הבא ולשם מה בא משכו בחבל הארוך שתלוי היה בקצה החצר מצד אחד וקשור בבריח מצד שני, והרימו את הבריח והדלת נפתחה. לפעמים, כדי לודא אם הבא הוא איש רצוי השקיף אחד מאנשי החצר מחלון קטן שמעל לדלת. משזוהה האיש פתחו את הדלת.

---

39 עיין שם, עמ' 42.

40-

ילדי משפחת חסידוף בירושלים
1910

הזוג היהודי הגרוזיני בירושלים.

יהודית הררית פורים
אברמוב

בובי עקיבאיוב - שמש בית כנסת של הקוקאזים בתל-אביב, 1930.

← ילדות יהודיות הרדיות בשכונת הקוקאזים בתל-אביב, שנות ה30

(ב) יהודי דאגיסטאן, אזרבאיג'אן ואורמיה בארץ ישראל. מצבם החברתי והכלכלי של היהודים ההרריים בי-ם

יהודים הרריים מדאגיסטאן וצפון-קווקאז, למרות שבדרך כלל לא סבלו מרדיפות אכזריות במקומות מושבותיהם בחבל קווקאז, נשאו תמיד בליבם את שאיפת העליה לארץ ישראל. השנים היו שנות תסיסה וההתעוררות הרוחנית ביהדות מזרח אירופה. בהשפעת חוגי חובבי ציון שברוסיה ובמיוחד באודיסה - ערי העליה לארץ מצא קרקע פוריה בקרב היהודים ההרריים וגם הם החלו להתארגן לעליה ולארגן קבוצות נוער וצעירים.

הערובה הטובה ביותר להמשך היחסים ההדוקים ביותר של יהודים הרריים מקווקאז עם ארץ ישראל מצאה את ביטויה בביקורים תכופים של שליחי א"י בדאגיסטאן. עוד בשנת 1866 שיגרו קהילות יהודיות של צפת שליח מיוחד - יוסף בכר שבתי, עם שדר פנייה אל "הממונים, גזברים, אמרכלים ראשים על העם, אשר בעי"ת דארבאנד". המכתב (עיין להלן פאקסימילה) היה חתום ע"י רבני, ופרנסי העיר צפת, ובו פירוט של אותם תלאות, צרות ואירועים בישין שנקרו-לקהילות יהודיות בעיר, עד כדי הגעת המצב "כי כבד הרעב בארץ".[1]

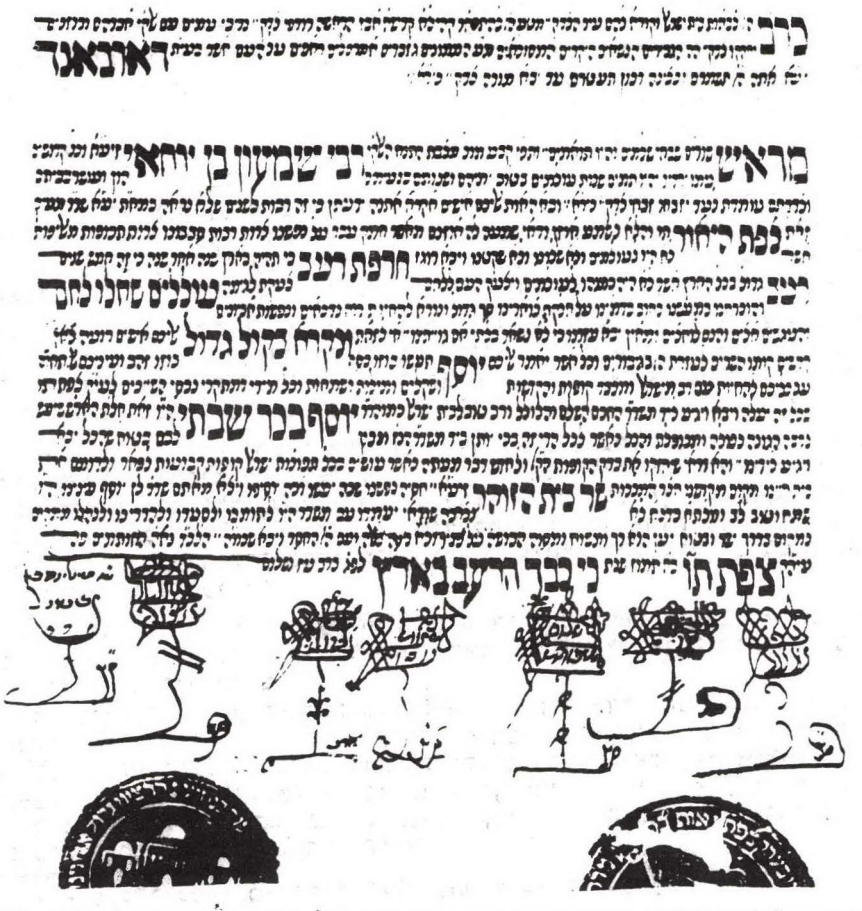

כפי שעולה מניירות ורישומים ביוגראפיים על משפחת בנימיני, הרב שאול בנימיני - ראש הישיבה בגרוזנו, ביקר בארץ עוד בשנת 1860, סייר ביפו, בירושלים ובמקומות אחרים ועמד על מצבם הכלכלי החברתי הירוד של תושבים יהודיים וכוללים המתקיימים מכספי החלוקה והוא סלד מאורח חיים זה. יחד עם זאת, הרב שאול בנימיני שיבח את יפו מחמת הפרדסים והשדות שסביבה.[2]

---

[1] עיין אוסף יצחקי 119 1/9 ρ; הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים

[2] עיין אוסף בנימיני, ארכיון מכון ז'בוטינסקי, ת-א

הרב הראשי של דאגיסטאן יעקב יצחקי פעל רבות להידוק הקשרים עם א"י ו-ארבע הערים שבה.הוא עזר לשדרים שהגיעו לאיסוף כספי נדבות בקהילות ב-דאגיסטאן,הושיט תרומות למוסדות חסד ותורה ובשנת 1887 ערך את ביקורו ה-שני בארץ.במשך חודש ימים הסתובב הרב יצחקי בעריה ובמושבותיה החדשות של א"י,בא במגע ובמו"מ עם הרבנים ועסקני היישוב,בדבר הסיכויים לעליתם ו-התיישבותם של היהודים ההרריים בארץ.

בתקופה הנדונה כבר התקיימה בירושלים העדה היהודית ההררית הקטנה.הרב י.יצחקי הכיר מקרוב את מצבה הכללי של העדה וכן של כלל העדות היהודיות שבעיר.מנהיגי הכוללים הספרדים והאשכנזים - הראשון לציון ר'רפאל מאיר פאניז'יל ור' שמואל סאלנט,ביקשו מהרב יצחקי לסייע להם ע"י הגדלת הכנ-סות הקופות לירושלים והבטיחו להקציב שליש מן ההכנסות לבני עדת יהודי-דאגיסטאן בירושלים. בפנייתם אל הרב יצחקי,כך מתארים ראשי הכוללים את מצבם של יהודי דאגיסטאן באי"י:"ענייי דאגיסטאן...כי כוללות עקי"ות (עיר-קדשנו ותפארתנו) תי"ו משגיחים עליהם בעין חמלה וחנינה בכפליים על שאר העניים,וכמו כן להתי"ח יצי"ו הנמצאים בתוכה מקבלים חלוקה דרבנן בכל חו-דש יותר מהראוי,והיינו טעמא כי אנשים מועטים המה..."[3]

הרב יעקב יצחקי קיבל על עצמו "לצאת בכל שנה לסובב בכל מחוז ערי דא-גיסטאן יע"א (יגן עליהם אלהים) לאסוף ולקבץ נדרים וקופות העי"א (ה' ע-ליהם יחיו אמן) ולצרף עמו מעלת הרבנים הדיינים יצי"ו היושבים בערי דא-גיסטאן יע"א כי בכל שנה ושנה יצא אחד מהרבנים יצי"ו לסובב ולקבץ נדרים וקופות,ובכל חודש אלול לשלוח את הכספים לירושלים.באגרת נזכר גם הנוהג שימי עולם ושנים קדמוניות,לשלוח כל שלוש שנים שדיר מירושלים למקומות-אלה.ואכן כפי שנראה ונווכח בהמשך לא חסרו שליחים שיצאו מא"י לקווקאז. (עיין יצחק בן צבי,נדחי ישראל,עמ.197)

יהודי הררי משה בן שלמה דדשוב שנולד בדרבנד בשנת 1866,עלה ארצה בה-יותו בן 15 (דהיינו בשנת 1881) התארח אצל משפחת קרובים בירושלים, חזר לקווקאז ב-1924 ושוב עלה ארצה,ופה גם נפטר ונטמן בבית הקברות הישן ב-תל-אביב.הוא היה מחשובי ומנכבדי העדה היהודית ההררית בארץ ישראל.

מלבד יהודים הרריים,במחצית השניה של המאה ה-19 נהרו אל א"י גם יהו-דים יוצאי אזרבאיג'אן,אורמיה וסלמס דוברי ארמית.הם היו אלו שמילאו את החלל שנוצר בשכונות הספרדיות המרוקנות שבעיר. יוצאי אורמיה ואזרבאיג-אן אף הקימו שכונה משלהם בסנהדריה וכן שכונת בית ישראל.[4]

יוצאי קווקאז ודאגיסטאן בעליתם ארצה לא פעם נסלו עימם ספרי תורה ו-חפצים קדושים אחרים.כך למשל בן אחיו של הרב אליהו מזרחי מדרבנד -יהו-שע בן חנוכה מושאילוב,לפי יהודי אשכנזי חיים גולדמן (שהשתקע בדאגיסט-אן במחצית השניה של המאה ה-19) הטיל לפני עלותו ארצה על סופרי סת"ם , בעיר סלוניקי,לכתוב שני ספרי תורה,ולקחם איתו לירושלים,שם גם חילק נד-בות וצדקות בין העניים.

ב-15 באוגוסט 1886 הודיע החוקר היהודי ההררי אליהו אניסימוב,למורו. ולמדריכו וס.מילר על מסעו של הרב הראשי של דאגיסטאן הדרומית,הרב יחז-קאל מושאילוב לירושלים.[5]

בסוף שנות ה-70 של המאה ה-19 גברה עליית יהודי דאגיסטאן מקווקאז.כ-בר בשנת 1882 התייחס א.לונץ לעליה זו בציינו:"שכ'עיר הצדק מצויה ממע-רב לשער דמשק,ומצפון לה שכונות הקווקזים בית-שמואל."(ירושלים",תרמ"ב. (1882),שנה א' עמ.32-35) פרופ'יהושע בן-אריה מדייק במיקומה של שכ'בית שמואל ומעיר:"אלה בנראה הבתים ממול הקונסוליה האמריקנית שבהם נמצא כ-יום בית המסחר הארמני לקרמיקה".[6]

---

3 עיין פ.גרייבסקי,מגנזי ירושלים,תר"ץ,עמ.כ"ג-כ"ב

4 עיין יעקב אלעזר ,שם,עמ.116;לפי יצחק בן צבי יהודים דוברי ארמית ה-תיישבו לרוב בסג'רה,כפר ברוך,סבריה,בית שאן וכו' עיין כתבי יצחק בן צ-בי,כ.5,אוכלוסי ארץ ישראל,ת-א,1927,עמ.77-78.

5 עיין מרדכי אלטשולר,אליהו אניסימוב,חוקר עדת היהודים ההרריים,ספו-נות,סדרה חדשה,ספר ראשון (ט"ז),י-ם,1980,עמ.306.

6 עיין י.בן-אריה,עיר בראי תקופה,ירושלים החדשה בראשיתה,י-ם, 1979. עמ.165,257.

חייו ופועלו של הד"ר שרבת אניסימוב, מציגים לפנינו פרק מעניין ומקיף גם בתיאור המציאות היהודית ההררית בירושלים של שנות ה-80. על השתלשלות קורות ומאורעות חייו בארץ לאחר עלותו (לימודים חטופים בישיבות למיני-הן, ריצות ברחבי הארץ, השתטחות על קברי האבות והרבנים, תיאור מצב הערים, מגיפות שהתוללו בישובים היהודיים וכו') מספר שרבת אניסימוב: "ופקדתי בני עדתי וביתי וזכרתי תורת ציון ועליתי לד'ארצות החיים וזכיתי לקבל, זמן מועט תורה מפה הרב ריש מחיבתא דישיבה "עץ חיים" הרב הג' משה נחמ-יה כהנא מחסלאוויץ. וזכיתי לחלק נדבותי ונדבות דודי הגביר ויתר מעות ק-דושים וקבלתי ברכות ממארי דאתרא בירושלם ת"ו בעת ההיא: הרב הגאון ראש-ון לציון ר'דוד חזן זצ"ל, והרב ראש בית אל המקובל הי"ר ידידיה אבולעפיה זצ"ל והרב הצדיק ר' מאיר רב דקאליש זי"ל והגאון ר' שמואל סלאנט יא"י. ואחרי זאת נסעתי דרך קודש "חברונה" על קברי האבות והאמהות הקדושים. ו-גם שם ברכני החכם הבבלי ר' אליהו מאני כברכת אברהם לבנו. ומשם חזרתי ו-נסעתי ירושלימה, אולם עת רעה היתה אז כי החל הנגף וברחו מהעיר, מדחי אל דחי, נע ונד בארץ. ואני עם חברי, שנלוו אלי, נסענו ביתר ערי הקודש אשר ע-דיין לא ראינו אורם ומצאתי עי"ה סבריה ריקה מיושביה והרב הגאון הכהן, ר' שמואל זי"ל וחבריו היו יושבין בצפת ונתעכבנו שם ג' ימים אצל שומרי-משמרת הקדושים הרמב"ן ורע"ק ויתרן ונשתטחנו על קבריהם כיאות. וגם מתת-ידינו בקודש חלקנו. ואחרי זאת, כששמעו יושבי צפת, שלחו לנו צירים לפנות הדרך ונסענו, בחברת כבוד והידד בתוככי צפת. כי שלושה אנשי דגסתן כפרי ח-דש וקודש הלולים היו בעיניהם. והובאנו בכבוד אצל הרב ר' שמואל הכהן מ-סבריה ושם נמצאו הרבנים הגאונים ר' רפאל מאני והרב ה' שמואל העליר רב דק"ק אשכנזים וכולם שמחו לקראתנו..."[7]

ככל הנראה בביקורו הראשון בארץ רצה ש. אניסימוב להכשיר הקרקע לעליית בני ביתו ואנשי קהילתו לירושלים, ברם נסיבות הזמן ומגיפות שבגינן חופי הים היו סגורים, מנעו ממנו להגשים את תוכניתו, להלן הוא עומד על תלאות-הדרך מארץ ישראל חזרה לקווקאז ולדאגיסטאן. (יש לשים לב למסלול המיוחד: יפו - ביירות - אלכסנדריה - קונסטאנטינופול - אודיסה - באטום) וכן על נדיבות ליבם של המארחים הארצישראלים על החינוך שקיבלו בניו ברוסיה. מ-כל זה משתמע אופי אציל, אמיץ וחזק של איש רוח מהרי דאגיסטאן: "ואחר שג-מרנו ביקור ההשתטחות ונדבות קדושים לחלק בימים אחדים, - כותב אניסימוב, -כי לא זכינו להתעכב בשם ימים רבים מחמת יד הנגף אשר היה גם שם באחר-ית הימים. וחופי הים היו סגורים, והוכרחנו לנסוע עד "בירות" ומשם ע"י ת-חבולות שונות לאלכסנדריה של מצרים ומשם דרך קאנסטאנטינאפל לביתי. ואם-כי כבר הייתי בעצת חברת קודש (עוד בהיותי בירושלים) לחזור עם ב"ב לא-ה"ק. וצוו עלי לאמר: מהרה חושה ובל תאחר לבוא בחזרה, גם בקשו מנדיבי- עם לתמכני ולסעדני על דרכי בעת הצורך כנוסח התעודה שנתנה לי אז מהר הקו-דש ורנה בידי לזכרון עולם, אולם לבי לא נתנני לבוא בנדבות נדיבים, כי מעודי הייתי מהנותנים ולא מהמקבלים כנודע. גם צער גדול בנים עלה עלי על כולנה. ובעזי"ה גדלתי את בני לפי רוח הזמן החדש, נוסף על התורה וההשכלה וד' הצליח בידי כי נתן חני וחן בני לפני שרי ואזרחי ממשלת רוסיא ויצא הראשון הבכור בתור סוחר נאמן ממדרגה שניה. ואחיר השני התיר והסופר הנ-ודע ע"פ ספריו, יצא מאת האניורזיתת המסקוי (האוניברסיטא המוסקבאית - י.ד בכתר "אינזינער תכנלג" וכעת הוא עוזר להמשגיח הראשי על מקורי הנפט ו-מנהל המכונות להברון ראטשילד בקוקז. ועוד שלושה בנים בחורי חמד, אשר ו-שנים מהם עוזרים ע"י אחיהם הבכור והשלישי הקטן, בן זקונים לומד תורה ב-ירושלים." (שם, עמ. 14)

ובכן, יריעה רחבה ומעניינת ביותר של הווי יהודי ההרר ומסגרות הולמ-ות לקבלת השכלה הן ברוסיה והן בירושלים. הד"ר ש. אניסימוב רק לזמן מה ח-זר לקווקאז, שם הוא המשיך לעסוק במקצועו כרופא, בסופו של דבר הוא החל-יט לעלות ולהשתקע בארץ. ואת זאת הוא מצליח לתאר בסגנון יפה ובלשון צי-ורית: "ויהי כי ארכו לי הימים בביתי וכמקיץ מחלום חזיוני נתעוררתי וא-ראי: לבי ישן ואיה חשקת נעורי? והימים, ימי חורפי, תורת נעורי ונשיקת עפר ואבני ציון זכרתי, וללבי אמרתי: איה נדרך ותפצך, ומתי אעשה לביתי, הן ימי חלפו ושערותי לבנים ועוד מעט וחלדי אין. ובכן גמרתי לעזוב את מלאכתי, מ-לאכת רופא נסיוני, ואמרתי לבניי לאחיי ולמשפחתי ללוני: שלחוני אל מקומי

[7] עיין ש. אניסימוב, קדמוניות יהודי ההרים, 1896, עמ. 13-14. הספר נדפס ב-כתיב רש"י)

עד שאני בחיים.בעינים זולגות דמע נפרדתי מהם ולקחתי את אשתי ואת בני-
הקטן בן ט' ונסענו.ואחר תלאות שונות,יגיעות וטרחות רבות באנו בעה"ש ל-
פה עיה"ק תוב"ב.ופה הנני כגבור מתרונן מיין,שמח ונעלץ בתוככי ירושלים
וידי פרושות לשמים להתחנן אחר כתלנו "כותל המערבי" ולהתפלל בשארית -
ימי ולעת זקנה "ככלות כחי אל תעזבני",ויהי רצון שיבוא גו"צ ב"ב ונראה
עין בעין איש פני בניו אחיו ושארית משפחתו וקרוביו אכי"ר."(עמ.14-15)

שרבת אניסימוב לא רווה נחת כלל וכלל,מהמצב שבו היו שרויים בני עדתו
בירושלים,רבה היתה אכזבתו מהעדר כל סיפול מצד פרנסי העיר,מנהלי-כולל-
ים ומנהיגי קהילות, ביהודים הרריים:"ואחרי שבאתי בשלום,-ממשיך אניסי-
מוב את תיאורו,- יצאתי לראות בשלום העיר ובנותיה,ועולם חדש ראיתי.נת-
תי תודה לאל חי וקיים על החרבות אשר נבנו ועל אלפי אחב"י שנקבצו ובאו
גם הלכתי לחפש ולבקר ולדרוש בשלום אחיו בני עמי,בני מדינת דגסתן והנה
ההי כולם מצאתים זועפים וידיהם על ראשם,אבל וחפוי ראש,כאפס וכאין בין
יתר אחיהם באין לאל ידם לא לחזור למדינתם ולא להשאר לשבת בישיבת אה"ק
כיתר אחיהם,ע"י תמיכה ועזרה המקבלים מאחיהם בכל מקום שהם ע"י הכוללים
בפה.ההי.- משמיע את צוותתו אניסימוב וממשיך,- נעים ונדים,מדכאים,נא-
נחים ונאנקים ואין מרחמם.כצאן בלא רועה היו בני עמי..."(שם)

שרבת אניסימוב לא חוסך את שבט ביקורתו החריף,מכל אותם גורמים שבימ-
ים עברו לא נרתעו מלשלוח שליחים על-גבי שליחים לערי דאגיסטאן,ולבקש ב-
תחנונים נדבות וצדקות לענייהם שבירושלים,וכעת כשאנשי קהילת יהודי ד-
אגיסטאן נקלעו לצרות ומצוקות,אין ביניהם פוצה פה ומושיט עזרה:"אתיו א-
חים ידידים,-מסיים הוא את קריאתו,-בואו עם קדושים,זרע קודש ונוכחה!מ-
דוע זה יגרע שמנו שם עדת דגסתן מתוך אחינו יושבי אה"ק? האם יען כי אץ
לנו כסף? אך הלא כוסף יש לנו.גם אנחנו מחבבים ואוהבים את הארץ.תנו גם
לנו אחוזה בתוך אחי אבינו! ולמה תשכחו עזרה וסעד אנשינו הדגסתנים כא-
שר האיר עליהם כוכב ההצלחה? על זאת יעידו פנקסי וספרי החכמים השלוחים
שהיו במדינת דגסתן ויוכיחו את השפעתנו ונדבותנו שהרימו לטובת ועזרת א-
חינו יושבי אה"ק."(שם,עמ.15)

בקטע אחר אולי כבדרך מליצה יותר מאשר כמסגרת לנתונים היסטוריים עו-
בדתיים בדוקים,מציין ש.אניסימוב את תרומתם של היהודים ההרריים מדאגי-
סטאן שעלו לארץ להתיישב בה:"הן אנחנו היינו מהעולים הראשונים,-ממשיך,
בהדגישו כי,-וגם בעת אשר ארץ פרס ובכריה היו סגורות ואנחנו,שהיינו ק-
רובים לים השחור נסענו ובאנו.אף שסבלנו הרבה ונמכרנו בשביה ע"י הצרק-
סים שארבו להנוסעים ומעטים הגיעו למחוז חפצם,וזכו בא"י וישבו מאז ועד
עתה.כמה שבקו חיים נמצאים עד היום קבורים בהר הזיתים? יותר ממאה איש
ואשה וטף! וכמה חזרו לביתם בעירום וחוסר כל בלי מחזק ותומך בלי כח ה-
סבל? ומאחינו בני מדינתנו ב"כ לא השיגו עזר כי ירדו שערי מסחרם בהלוך
ודל.כי אם ה"מרנא" (צבע פראה) נפל גם רבנא לא התקיים.ולכן לא זכינו כ-
יתר אחינו נקבצי ארצות אחרות בחברות שונות אלה בת"ת ואלה בבנין אלה ב-
מחסה ואלה במכסה אלה מתומכי מך,ואלה במשגב לדך..."(שם)

ובהצביעו על תקופות היסטוריות מעבר,מציין שרבת אניסימוב,-ואנחנו א-
נשי דגסתן שסבלנו ענויים וטלטולים,בלבולים וסכנות מן גלות בית ראשון,
ולא זכינו גם לאורו של בית שני,קצרה ידינו מכל ואין לנו לא חלק בחבר-
ות ולא נחלה בברכות ובאין סומך ותומך נשארנו,כמעט כמת מלב נשכחנו.
ובראותי את העזובה הרבה נתעוררתי וחזקתי את לבות אחיי בני מדינתי.
קראתי להם והמה עפו חשו לקראתי להתאחד ולהתאגד לאגודה אחת וקראנו שם
עליה "קהלת דגסתן"."(שם,עמ.16)

עד כמה היה מצבם החברתי והכלכלי של היהודים ההרריים מדאגיסטאן שבי-
רושלים,מדכא,משפיל ומתסכל מכל הבחינות,ניתן לשפוט לפי הפניה שחוברה ו-
נחתמה ע"י פרנסי ומנהיגי הקהילה היהודית ההררית הירושלמית,וביוזמתו ה-
ברוכה של הרופא ד"ר ש.אניסימוב,אשר גם מוזכר במסמך כראש הועד,והחותמ-
ים האחרים בחזקת הנבחרים: מיכאל בן מישאל,חנוך בן בניהו,בצלאל בן חנ-
וכה,שמשון בר מנוח,עשאהל בן חנוכה,יוחנן בן שאול,חיים בר מלך.

בפניית נבחרי הקהילה היהודית ההררית,המכונה "קול נהי",מדובר על מצ-
וקת נודדים ממקום מולדתם,אל ארץ אבותיהם,שם שוררים עוני,עזובה והזנחה

"ישא הר הקודש שלום וברכה,-כך לשון הפנייה,- ורב טוב לאחינו היקרים, המאושרים ונזקקים לכל פעולה טובה,נדיבי עם ד' רודפי צדקה וחסד, בעלי-לב רגש ורוח נדיבה,המעלים את ירושלים ובניה על לבבם.
ד' ישפות להם שלום בכל מקום שהם!

עדת ישראל "יהודי דגסתן" אשר עזבו ארץ מולדתם ונעו ועלו לארץ הקדושה לעבוד אדמתה ולחונן עפרה תרום בכח קולה,תזעק,תשוע:חנוני אחים,חנוניני! קהילה שלמה של שבעים נפשות אביונים מדוכאים,עטופי רעב,עומדת לפניכם בשברון לב ונפש,פורשת כפיה מר תילל ומתחננת:קומו אחים,רב"ר (רחמנים בני רחמנים),לעזרתנו,קומו וחיו נפשותנו ונפש עוללנו העטופים ברעב, בראש כל חוצות!

אחים יקרים! הן לא נעלם מאתכם מצוקת הנודדים מארץ מולדתם עדי יגיעו למחוז חפצם,ההי הרבה,הרבה סבלנו עדי באנו וגם פה לא מצאנו מנוחה. כמה נפשות מאתנו ספו תמו וגוועו ממש בלא עתם מחוסר לחם.שאלו נא ליושבי ירושלים ויגידו לכם. והחיים,ההי חיים אינם חיים וסובלים חוסר וכפן,מצור ומצוק וגועים ברעב ואין תומך ואין סומך,אין מרחם עלינו,גם אין מי יעמד בעדינו להמליץ ולהתחנן,להעיר ולעמוד לפנינו ביום צרה!"[8]

ברור שבתנאי מצוקה בלתי נסבלים,היה עליהם בלית ברירה לפנות לעזרת שני הכוללים הגדולים שבירושלים: האשכנזי והספרדי.ומה היתה תשובתם של מנהיגי הכוללים האלה? האם הם נענו בחיוב? ההתחשבו בהם או העדיפו להתעלם מהם כל אחד על פי דרכו הוא? כל אחד מהכוללים עפ"י נימוקיו הוא?וכך כותבים יהודי דאגיסטאן עצמם:"כמה פעמים ערכנו שיח צערנו לפני מנהלי כללי אשכנזים וספרדים,קראנו להם בקול בוקע גם לב אבן,וקולנו היה בקול קורא במדבר,האשכנזים יאמרו: כי אינם מקבלים כסף מדגסתן.והספרדים יענו למה נזעקתם אלינו ואנחנו לא ידענוכם...ובין כך והנה עזובים,גלמודים, נאנחים ונאנקים,מתמוגגים והולכים,וחשך משחור תארנו ואין מושיע לנו.גם בית תפילה שהיה לנו נתבטל זה שנים רבות.אחרי כי אין ידינו משגת לשלם דמי שכירתו.ועתה אין לנו בית תפלה מיוחד,שנוכל להתפלל כפי הברתנו אנו ושיהיה ליסוד נאמן להחזקת האחדות,לחבר אותנו לקהלה ואגודה אחת.והספרי תורה שלנו מונחים בבתי כנסיות אחרים,וכדי בזיון וקצף!"(שם)

מעניין לציין שהספרדים מצהירים "אנחנו לא ידענוכם" בה בשעה שהשליחים מטעמם,הציפו את דאגיסטאן ואת גרוזיה,בתובעם כסף ונדבות לקופת ארגעת ארצות. ואם כך היה המצב,לא נותר להם אלא לפנות לקהילות היהודיות שבדאגיסטאן עצמה,ולבקש מהן,הושטת יד לעזרה,ברם מאחר שגם שם המצב לא היה מרנין,מטעימים הפונים ביתר שאת את בקשתם,לאמור:" ומערי מולדתנו,מאחינו בני מדינתנו,מהם לא נוכל לדרוש עזרה בצר לנו,יודעים אנחנו את מצבם ומעמדם..." ומוזכרים כאן אירועים שונים (כגון ירידה במסחר,בעסקים וכו') שמקשים על הושטת עזרה מקווקאז לבני עדת דאגיסטאן בירושלים.ולכן החליטו יהודים הרריים להתארגן במסגרת אגודה משלהם,בנפרד מכל אותם כוללים,שבצר להם לא נמנעו מלפנות אל רבם הראשי של יהודי דאגיסטאן-י.יצחקי,לשם קבלת עזרה,ברם כשיהודים הרריים נזקקו לסיוע,אז התנערו מהם בהרף עין.

תרומתו של דיר שרבת אניסימוב היתה נכבדה בכל הכרוך לשיקום מצבם החברתי,הכלכלי והקהילתי של יהודים הרריים בירושלים.הוא קיבץ נידחי עדתו ,קירב פזוריה,ייסד אגודה וע"י כך הקים יד ושם ליהודי דאגיסטאן בא"י . כמו כן רכש אניסימוב בכספו הוא נחלה מול הר הבית ובנה בית הכנסת שנקרא בשם "מזרח שמש" וישיבת "תורה אור" לק"ק דגסתן.(שם,עמ.12)

מהו מיקומו המדוייק של בית הכנסת הנ"ל? לפי אניסימוב הוא נמצא "סמך לשער האריות,ובערבית "בב חותא".וכל חלק מקצוע מזרחית צפונית נקרא על שם השער הזה,וכשם,לפי הקבלה,היתה מחנה כהונה ולויה.כעת דרים שם רק ישמעאלים,מאחבי נמצא שם רק ג' חצרים,והמשתדלים להגדיל הישוב,אינם קונים ובונים בשם בתים ורק מחוץ לחומה כל בנינם וישובם,מיראתם את הישמעאלים הדרים שם,אבל אנחנו יהודי דגסתן איננו מוגי לב,ואין אנו מפחדים מאומה,ובחרנו דוקא במקום הזה,כי רק על ידינו יצלח הישוב שם.אחדים אומרים,כי לגודל קדושת המקום הישוב מאחינו בני ישראל מצער ושכחו במח-

---

8 עיין ש.אניסימוב,קדמוניות יהודי ההרים,עמ.11.

ילת כבודם כי עוד בימי הרמב"ן ז"ל היה שם ישוב גדול של שלוש מאות מש-
פחות ספרדים עם כמה בתי כנסיות שחורבנן עוד ניכר ורבים מתו במגפה ר"ל
ואחדים נסו מתוך המהפכה ובאו גוים נחלתינו והחזיקו להם בתים עד היום
הזה,ועדיין נמצא בדלתות בתיהם מקום להניח מזוזה."(שם)

"כי רק על ידינו יצלח הישוב שם" - זוהי סיסמתם של יהודים הרריים מ-
דאגיסטאן שבאו להשתקע,לבנות ולהיבנות בארץ,ביודעם היטב שאין לפחד מה-
קשיים וממכשולים הרבים שנערמו על דרכם,שיש לפרוץ את המעגל הסגור של ה-
התרכזות המאסיבית ב-חומות עיר העתיקה. ברור מעל לכל ספק,שההתעוררות ה-
פנימית של היהודים ההרריים מדאגיסטאן,נבעה מהמצב,בו נבצר מהם כמעט ל-
חלוטין,לקבל עזרה כלשהי,הן מהכוללים האשכנזי והספרדי שבירושלים,והן מ-
קהילותיהם הם מקווקאז. ובדרך המשך טבעי,הפניה מסתיימת ב"קול נהי":

"ע"כ נדיבים יקרים,הננו מרימים אליכם את קולנו,אנא רחמו!התעוררו נא
ברגשי קודש! וקומו לעזרת ה'! כ"א כפי כחו ויכלתו לתמוך בידינו כמסת י-
דו הנדיבה,אחד המרבה ואחד הממעיט,איש את רעהו יעורר ולאחיו יאמר חזק
ונתחזק בעד אחינו המדוכאים האלה ותחשב לכם לצדקה גדולה.חז"ל אמרו כל
המקיים נפש אחת וכו' ומכש"כ נפשות רבות הטובעות בים של צרה וצוקה,דל-
ות ועניות,ויקוים בכם "ונתתי לחם בביתי ובחומותי יד ושם טוב,שם עולם.
להם ולזרעם עד עולם.
בבטחוננו כי דברינו אלה היוצאים מעמקי לבבינו יכנסו אל לבבם כמאמר-
חז"ל "דברים היוצאים מן הלב וכו' הננו חותמים...דברי אנשי הועד לקהלת
דגסתן המצפים לישועה קרובה לבוא ע"י רצון יראי ד'..."(שם,עמ.12-13)

מלבד האמור לעיל,אישית,ד"ר אניסימוב לא פעם התייחס למצבם החמור של-
בני עדתו בדאגיסטאן והדגיש במיוחד את כמיהתם לארץ ישראל.כל למשל בשנת
1894, במאמר מעניין שפורסם בעתון יהודי רוסי "המליץ" (מס'231,מ-25 באו-
קטובר,עמ.7) הוא כתב בהתייחסו לקריאה אל בעלי הון יהודיים:הירש ורוט-
שילד:"ובאם יעלה על רצון... הנ"ל לקבל אותם בארצותם לפלשתינא או סור-
יא...בלא צידה בדרך אין ביכולתם ליסע אפילו דרך יום אחד,כי המה...אשר
עובדים יום שלם בעד שכר עשרים קאפק ועל זה צריך להם...מנהיגי דרך לר-
גלי הטף והילדים עד הגיעם למקום חפצם,וסוף כל רוצים האמללים הדקיסטא-
נים להיות קולוניסטים הן במקומם במדינתם,במקום שירצו החברות או האד-
ונים האצילים אשר נדבו לעשות טובה כזה. ודעו נא אחב"י הגבירים הרמים,
והנדיבים המפורסמים! מה נפליגו??.בני דאקיסטהאן מכל אחב"י אנשי אירא-
פא ותורקיא שיש להם עוזרים,וכי בשביל יוחסי משפחות הדומים זה לזה וי-
קראו קרובים ושארים ועניי ... נרחקו ממנו עזר ותושיה?הלא גם אנחנו מ-
שלומי ישראל פליטת שבפי יה אנחנו!.."

יש מקום בהחלט לעמוד בהרחבה,על אישיותו המיוחדת של שרבת ב"ר ניסי ם
אניסימוב,אשר אילולא הוא ותעוזתו,ספק אם היה עולה בידי בני קהילת יה-
ודי דאגיסטאן שבירושלים,להתארגן כראוי לקראת המצוקה והנסיבות המתסכל-
ות בהן היתה שרויה הקהילה הזו,מאז עלותה והשתקעותה בארץ.

ש.אניסימוב הינו נצר ממשפחת האניסימובים המפורסמת,שנתנה לעדה היהו-
דית ההררית את אנשי הרוח,החוקרים,ההיסטוריונים והמשכילים.די אם נצביע
על מחבר הספר "יהודים הרריים הקווקאזיים" /1888,ברוס./-אליהו אניסי-
מוב,וכן זכריה אניסימוב ועוד. שרבת אניסימוב בהיותו ברוסיה,בא במגע ה-
דוק עם החוגים של "חובבי-ציון" שברוסיה,וניתן לומר שהוא עמד בין ראש-
ני מניפי הדגל הלאומי בקרב יהודי דאגיסטאן,דגל אהבת ציון,וכמיהה אל
המולדת ההיסטורית,וזאת שנים רבות לפני תחילת תקופת הציונות המדינית ה-
אירופאית של ת.הרצל.

טרם עלותו ארצה,כמקובל וכנהוג,הצטייד ש.אניסימוב בתעודות ובהמלצות
של האישים הנכבדים מקרב האוכלוסיה היהודית והמוסלמית,ואשר הוקידוהו -
על שקדנותו ויושרו הציבורי .על-כך מעיד גם הרב הראשי של דאגיסטאן יע-
קב יצחקי מדרבנד,במכתב המלצתו אודות פועלו ואישיותו של אניסימוב,שיו-
עד לרבנים הראשיים בארץ,ולמנהיגי הקוללים והקהילות."טרם אענה,-כותב ה-
רב יעקב בהרד"ץ בהמלצתו,-אבקש סליחה על כי הרהבתי עוז בנפש לגשת מול
הדרתם להמליץ בעד המוכי"ז ממיוחסי ומיקירי מדינתנו בר אורין ובר אבהן!
יאי ויאי הרב המופלא בתורה ויראת ד'טהורה כהר"ר שרבת ב"ר נסים,מ-עיר-
תרכו היא סמנדר העיר הנודעת בדברי ימי הכוזרים,אשר נפשו אותה לילך צ-

יונה עם צלעתו היקרה ובנו הרך להשתקע שמה, ובידו תעודת רבות מאזרחי ה-מדינה כיהודים כמושלמנים מעידים ומגידים ישרו ותומתו כל הימים, אשר ש-מש אותם בתור רופא מומחה בעיר וסביבותיה... ומובטחני בו שיהא בן נאמן, לאימא ציון ואזרח מועיל למשאת נפש ישראלי בהידות לו יד ושם למטעי כרמ-ים ובכל סדר זרעים מוסף על ידיעתו פרק בחכמת הרפואה בעידני ובמעשי ש-בה, ואמנם מסבת עקבות החלידע אשר עדן לא ינכרו לא זכה לקבל פ"ם של חול ויקוה שבמשך הזמן ישוב להתירו הראשון, כי על כן חלותי היא אם יכריחהו-הזמן לבוא אודיסה לקבל פ"פ..." ("קדמוניות", עמ. 17)

הרב יעקב יצחקי שסמוך ובטוח היה שהצלחתו של שדבת אניסימוב, היתה הצ-לחת כל עדת יהודי דאגיסטאן כולה, ודווקא בתקופה שחזות קשה" לנגד עיניו מטעים וכותב: "ראו עיני ולא זר! -ההי מה רבו מספר עניך ציון! ומה עצמו-מספר חוליך ישראל ירושלם האומללה!.. אוצרי הכוללים הולכים ומתדלדלים, כסף הגלגלת מתרבה והולך, ומעינות חוץ עזבו מימיהן והנה ההי כל מטה לחם נשבר. רבנינו וחכמינו נאנחים מקול צעקת העניים והאביונים, החולים והמ-דוכאים, הקוראים וקורעים לב ונפש." (שם, עמ. 17)

הרב יעקב יצחקי, פונה בפניה מיוחדת גם ל-"מנהלי החברה הנכבדה, אשר מ-טרתה הנשגב והקדוש לתמוך בידי עברים עובדי אדמה, ובעלי מלאכה בסוריא ו-בפלשתינא החונים בעיית אודיסא", סיואילו לתמוך גם בעדת היהודים מדאגי-סטאן העולים ארצה ליישבה ולבניינה." הפניה המיוחדת היא גם אל כלל בני ישראל, באשר הם שם, בכדי שיבואו לקראת אחיהם המדוכאים מדאגיסטאן. "קומו התעוררו!... -נאמר בפניה, -קומו לישועתנו ולעזרתנו! ואולי על ידכם חפץ-ד'... יצליח בידינו לכונן לנו מושב באה"ק... ואף גם זאת כי אבותינו לא עלו לראות אור בית שני ואנחנו כל חפצנו חשקנו וישענו לחונן עפר ציון, ולהקים חרבותיה, לראות באור ציון, פני מלך מלכי המלכים..." (שם)

אי-אפשר לומר שמנהיגי היישוב דאז היו לגמרי אדישים למצוקת יהודים ה-ררים, מצוקה, בה לאשה יהודית הררית שהיתה בהריון, לא היה ממה להתקיים, ו-יהודי דאגיסטאן היו "בחזקת חובקי אשפתות". על הפניה להמציא סיוע ומז-ור להם חתמו רבני א"י: יעקב אלישר, שמואל סלאנט, רב זיסקינד, ר' אליהו ו-אחרים רבים. (שם, עמ. 18-20)

יהודים הרריים, הגאים במוצאם ובעברם, לא סתם הצביעו על העובדה שעוד ב-זמן חתימת התלמוד הירושלמי, שלחו הם אורחות גמלים נושאי כל טוב לארץ - ישראל, עוד לפני היות ה"בילויים" וחיבת ציון, יש למצוא לפני 70-60 שנה עקבות בולטות של יהודי קווקאז בירושלים.[9]

כאמור ביקר הרב יעקב יצחקי באי" מספר פעמים, בחודש אייר תרמ"ו יצא ה-רב יעקב יצחקי מדרבנד בדרכו הארוכה לארץ ישראל. המסלול שעבר ברוסיה ו-בקווקאז היה: אסטראכאן - נאלצ'יק - רוסטוב - חארקוב - קרמנצ'וק - בר-יאסלב - טמיר-חאן-שורא - חסאב-יורת - צ'יר-יורת - יחסאי - גרוזנו - וו-לאדיקווקאז, - כותאיסי (כאן הוא שהה בביתו של הרב משה ריז'ינאשווילי ו-הגביר רפאל חננאשווילי) - באטום - אודיסה - קושטא - יפו.[10]

הרב יעקב יצחקי בהגיעו לקושטא, התעכב שם זמן מה, כדי לסייר ולבקר את-העדות השונות: אשכנזים, רומנים, ספרדים וכו' לאחר מכן נסע דרך דארדאנלים - איזמיר - מירוין - אסכנדריא - לטאקיא - טריפולי - בירדות ליפו, אליה הגיע בטבת וניסה לאחר את משה בשם אבו בכור ראובן, לאחר מכן יצא בעגלה-לירושלים בלוית החכם הנודע לתהילה יחיאל מיכל פינס, הם עברו את רמלה, ואחר חצות הלילה הגיעו לירושלים, ושם התארחו בביתו של נוריאל (יהודי ה-ררי שעלה מטמיר חאן-שורא לארץ), הרב יצחקי הוזמן גם ע"י חכם יצחק אשכנ-זי לביתו, לכבודו הוזמנו לשם גם רפאל מאיר פאניז'יל, שאול אלישר, הרב יו-סף עוזיאל ושאר חכמי העיר שכיבדו אותו בשתיה. משם חזר יעקב יצחקי למ-לונו ולאחר מכן הלך לבקר את הגאון ר' ישראל סלאנט ושהה איתו עד מנחה, ל-מחורת ביקר בכותל המערבי ובחורבת רבנו יהודה החסיד.[11]

---

[9] עיין פניית יהודים הרריים משנת 1931 אל אסיפת הנבחרים, מתוך תיק ה-תכתבויות, ארכיון יצחקי באר יעקב

[10] עיין יצחק דוד, תולדות היהודים בקווקאז (רוס. כתב-יד בדפוס)

[11] עיין צילומים מתאמים בתיק איגרות ותעודות, ארכיון יצחקי, באר יעקב

בשהותו בירושלים בשנת 1887, לא הפסיק הרב יעקב יצחקי את קשריו בהתכתבו משם עם בני עדתו וחכמיה בדאגיסטאן. כך למשל, ביום ז' לחודש כסליו בשנת תרמ"ז, בהיותו בבירת גרוזיה טיפליס, שולח הרב אברהם מקובא מכתב אל הרב יעקב יצחקי לירושלים, וזה לשונו: "ממרחקים דרשתיך ידידי הנה ידעתיך משלומי ומשלום אדמויר עט"ר בקובא ומשלום כל בני ביתנו בכלל שלום בי"ה, שלום לך מידידי יוסף שור הי"ו בקובא. שלום לך ושלום לבנך הקטן שלמה יעקב הי"ו מעבדו הנאמן נתן חיים הי"ו מקובא, ידידי לא יכולתי להאריך מפני טרדותי העצומה, בלכתי בשלום למחוז חפצי לקובא בשלום אאריך לך במכתבי אני וידידינו יוסף בכלל והנה אשים קץ במלים בהיום ולעת מצוא אשיב לפניך זרי מחשבותי ואחרי הכל אל אל-שדי אעתר... ונראה פנים בפנים בכינון ירושלים, אמן. (שם)

יהודים הרדיים - תושבי ירושלים ניסו בכל מאמץ להדק את הקשר עם אחיהם וקרוביהם בקווקאז הן על-ידי ביקורים הדדיים והן ע"י ההתכתבות שהתנהלה בעברית (לשון הקודש בפי יהודים אלה).

ניתן להצביע למשל על סדרת המכתבים שנשלחו מירושלים בין השנים 1873-1881 לקובה שבאזרבאיג'אן. המכתבים נתגלו באוספו המשפחתי של שלמה יעקובוב והמתועדים בספרו של ב.ב.מנוח שראה אור ברוסית בשנת 1984. (ע"ז, Б.Б.Манок, Письмописцы Дербентского /Из которых евреев Восточного Кавказа/, Иерусалим 1984

מתברר של שני מכתבים הראשונים הינו (רב') מנשה בן בנאה מזרחי - תושב ירושלים, הבא לתאר את מצוקת יהודים הרדיים תושבי עיר הקודש ואת צרותיו הוא. במכתבו הראשון מ-י"ז בשבט 1873 הוא פונה נמרצות אל אחיו וקרוביו: יעקב בנאה רובין בנאה, אזריה בן ישעיה, מיכאל בן אזריה, יצחק בן רובין, משה בן יעקב, יסועץ רבו, מאיר וחנוכה בני רובין ולעוד חברים וידידים - אפרים, הילל, שלמה, ידידיה, עמיאל וכו'.

מנשה בנאה קובל מרות על מחסור חמור באמצעי המחייה, על מצבו המייאש המניע אותו להרהר לפעמים על עזיבת הארץ והבריחה ממנה. בנוסף לכל התלאות האלה אין לו די כסף לשלם שכר דירה והם על סף גירוש פיזורי מהבית והנה באים ופונים אליו בתו וחתנו לספק להם משהו לאוכל ובגדים ללבוש.

מנשה פונה אל אחיו - קרוביו בקווקאז ומפציר בהם להזדרז ולאסוף בדחיפות-כסף ומשאבים לכלכלת 8 נפשות שבמשפחתו בארץ, ולפרעון 14 לירות תורכיות שהוא חייב לנושים שונים. הוא מזכיר להם את גדולת עשיית מצוות והושטת סיוע לנזקקים. דרך אגב מאזכר מנשה בנאה במכתבו את עבודת ביקורו של אחיו מיכאל בן אזריה בירושלים, אשר נוכח לדעת וראה בעיניו את מצוקתו של מנשה וגם העוני, כי רב הוא, ומבקש ממנו שיתאר לאחרים את גודל התלאה שהם שרויים בה בירושלים. מנשי אף נוקב בסכום מסוים - 22 מאנאת, מפני שכל מה שנותר מהכסף שברשותו בקושי יספיק לרכישת מים, מלח ופחם. (עיין שם, עמ. 132-131)

למקרא המכתב הנ"ל, כ"ה נכמרו רחמיהם של בני משפחת בנאה שבקובה, ערכו מגבית, אספו סכומי כסף נכבדים והעבירו למנשה לירושלים. על כך עומד מנשה בנאה במכתבו השני שנשלח לקובה ב-28 באדר 1873, בו הוא מפרט את הסכומים שקיבל מאחים ואנשים שונים מקווקאז, בצירוף מכתבי הם ותשובותיהם. יצחק בן רובין העביר אליו 50 מאנאת, מיכאל אזריה - 5 מאנאת, אזריה - 10 מ', יהודי דאגיסטאן שונים במקובץ - 20 מ' במטרה לחלק את הנדבה בקרב יהודי דאגיסטאן - תושבי א"י, כמו-כן הועברו מקווקאז לירושלים 85 מאנאת במיוחד ליהודים אשכנזיים ועוד שטר ההעברה משלמה ברון על סך 12000 ל' המיועד למרקדו-בטראן, אשר עליו היה לדאוג לחלוקת הכסף לפי 20 ל' לנזקק וכו' וכו'. (עיין שם, עמ. 133-132)

יש לשער שמצוקתם החומרית והכספית של יהודים הרדיים בארץ ישראל החריפה עוד יותר במשך שנים. הדבר עולה ממכתב שלישי שחובר בחודש אב של שנת 1881, ע"י מנשה בנאה ובניו - יהודה בנאה ויוסף חי מזרחי. הם קובלים על כך שזה-כבר 5 שנים כמעט ואין כל מכתב או תשובה מאחיהם שבקווקאז, וזאת בשעה שהם שרוים במצוקה נוראה בארץ הקודש, בירושלים תובבא, שני אחים - תלמידי חכמים נפסרו כבר.

במכתב השלישי הנ"ל של בני משפחת בנאה בירושלים מאוזכרים שני מכתבים שהגיעו מקווקאז - אחד ממיכאל וכן הודעה על משלוח 36 מאנאת לירושלים, ועוד מכתב מחנון בן רסין (ייתכן רותי - הערת המתרגם לרוסית, עמ. 135) מדרבנד וכו'.

ודעה על 40 מאנאת שנאספו עבורם ויועברו לירושלים בידי אפרים בן אדר, אשר א-
ומנם הגיע יחד עם משה בן ארון. ברם לא הביאו שום מכתב ושום משלוח כסף עבור
בני בנאה בירושלים, דבר שגרם ליאושם המיוחד.
מנשה בנאה מודיע על עיסוקיו במצוקתו, על-כך שכל יום הוא קונה "סחורה -
מן הסוחרים וכל מה שאני מוכר אני משלים תיכף וכל מה שיזמין לי ה' אני מפ-
רנס את עצמי ואת בני בית, אבל קרן לא יש לי אפילו פרוטה, אבל מאמינים הסוח-
רים בי"ה גם זה לטובה והנה מעתה אני שופר שיחתי לפניכם בבקשה ובתחנונים, כי
היום יוסף בני כבר הגיע לפרק הנשואין ולא יש בידי יכולות לעשות לו נישוא-
ין בזמן הזה הכל רודפים אחרי הממון - יש ממון יש כבוד, ולא ידעתי מה לעשות
...לא יש לי בכאן לא אח ולא אחות כי"א הקב"ה מלמעלה ואתם מלמטה, אולי יהיו-
בעזרתי ויעזרוני ויכל לעשות ליוסף בני חופה בעזר"ה והנה מעתה אני מבקש מ-
כם אולי אפשרי להוסיף עוד איזה מתנה מידכם על ארבעים מנת שיש אצלכם ותשל-
חו לי ע"י מתשה בר אהרון..." (עיין שם, עמ' 134)

לצורך קביעת זמן המשוער להגעתם של יהודי קווקאז הראשונים לארץ בתחילת
המאה ה-19, יש להסב תשומת לב מיוחדת למשפטים אחרונים שבמכתב הנ"ל, בהם אנו
קוראים: "...ועוד דוב שלום (-) תאמרו ממני להרב רבי גרשון בכ"ר רובין (?)ה.
"ו וכה תאמרו לו ישר כחך כי היום ארבעים שנה אנוכי בירושלים תובב"א ו-
לא שלחתי לכם כי"א מכתב אחד ולא עלה בידך לעשות לי שום דבר אשריך ואשרי
ולדחך ר"ל ועוד מה נאריך אחרי המאריך מרחא ד' יאריך ימיכם וימיני וימי ב
ניכם ובנינו ונראה פנים בפנים בביאת גואלנו אכי"ר." (שם)

בנתחו את תוכן המכתבים שהובאו לעיל, מניח כחבר הספר ב.ב. מנוח שלא רק שמ-
רו יהודים הרריים באשר הם שם על לשון העברית כלשון הקודש, אלא גם כשפת הד
בור וההתכתבות ביניהם. פרנסי הקהילות הזדמנו תכופות בקושטא, כדי לפקח על-
תהליך עלייתם של יהודים הרריים לארץ ולהשגיח על מצבם הכלכלי והחברתי שם.
על-פי הנחיתורישל מיכאל בן אזריה, מחצית הסכום משטר ההעברה על סך 12 000 ל
ניתן היה להעביר לרשות מנשה בנאה מזרחי (דהיינו סך של 6 000 ל) ואת הסכ-
ום הנותר (6 000 ל) לחלק לבני העדה בשיעור של 20 ל לגולגולת, מכאן נוטים
להסיק שבאותה עת שהו בירושלים כ-300 בני העדה מיוצאי קובה שבאזרבאיג'אן.

בנוגע לתחילת עלייתם המחודשת של יהודי קווקאז לא"י יש להניח בוודאות ש-
בדומה ליהודי גרוזיה, גם מקרב היהודים ההרריים נהגו בראשונה כי"ה בודדים ל-
הגיע לארץ, ועל-כך אכן מצביע מנשה בנאה בסיום מכתבו השלישי מ-1881, שהוא כ-
בר 40 שנה נמצא בירושלים, דהיינו החל משנות ה-40 של המאה ה-19.
מספר חוקרים מסתמכים גם על הידיעה המובאת מטעם ד"ר שרבת אנסימוב בעת-
ון "חבצלת" מ-19 באוגוסט 1893, כ. №44, 24, ועל-פיה על הר הזיתים נמצאו באו-
תה עת יותר ממאה קברים של נשים וגברים וסף. דבר המעיד על שהות רצופה של ב-
ני העדה במשך יותר משני דורות. ניתן כמו-כן להתייחס בזהירות-מה לקביעתושל
ב. מנוח שיהודים הרריים יוצאי קווקאז, אומנם השתייכו לאותה עדה עצמה, ברם ב-
ארץ התארגנו במסגרות נפרדות על-פי מוצא עריהם ומחוזותיהם - יהודי דאגים-
טאן לחוד, ויוצאי העיר קובה שבאזרבאיג'אן - לחוד. (שם עמ' 139)

בהתאם למסורת שבפי יהודי נאלצ'יק - יהודיה הררית בשם תמרה נסעה בסוף ש-
נות ה-60 לאי"י ותיפקדה שם כמיילדת ולא רק במחיצת היהודים אלא גם אצל הע-
רבים וכולם העריכוה וכיבדוה במתנות ובכסף אימם היא חזרה לקווקאז כעבור ש-
נתיים. (ב. מנוח, שם, עמ' 139)
רבי חיא מדרבנד עלה לארץ בשנות ה-60 של המאה ה-19, ובאמתחתו לא יותר מכ-
מות הכסף הנחוצה למחייתו עד סוף ימיו. מטרתו היתה להיקבר באדמת הקודש.
על פי ב. מנוח זמן רב לפני תחילת העלייה הראשונה, הגיע לירושלים מדרבנד ה-
רב הצעיר אזריא (עזריא) בן סעדיה ממראצ'י. בירושלים הוענק לו תואר "גאון
על למדנותו המופלגת, ברבות הימים הוא ערך מספר פעמים ביקורים בקרב יהודים
הרריים בקווקאז לצורך איסוף כסף לנזקקים באי"י. במקביל הוא עסק במסירות ו-
בנאמנות בצורכי ציבור (חזנות, שחיטה, ברית מילה, לימוד התינוקות ועוד). כי"ה
לא כל כך התמזל גורלו של עזריא הגאון, וכשנסע מקווקאז בשלהי 1914 לאי"י עם
סכומי כסף ניכרים שנאספו לעניים ונזקקים, נשדד הוא בבגדד ולפי גירסה אחת
אף נרצח בסכין השחיטה שברשותו. לפי גירסה שניה הוא נשאר בקווקאז עד סוף-
המלחמה ובשנת 1918 נסע לגרוזיה לשם איסוף כספים בקרב קהילות יהודיות גרו-
זיות, ברם בהרי אוסתי הוא נשדד ונרצח. (ב. מנוח, עמ' 139)

בשנות ה-70 של המאה שחלפה עלו ארצה מפורט-פטרובסק שלושת האחים רבאייב,

ועל-פי עיצתו של דייר ש.אנ'סימוב הגיעו לארץ יהודים הרריים רבים מעיירות מאג'אלים, ניוגדי ואזולים אחרים של מחוז קאטאג.בינהם משפחות האחים אהרון שומין, יצחק אאריו, דאקדים תאשימוב ועוד.(עמ.139)

בתחילת העליה הראשונה הזדרזו לעלות לארץ גם אלמנות יהודיות הרריות עם ילדיהן.כך למשל זלפה מתמיר-חאן שורה נסעה את כל ביתה והונה ושמה פעמיה לכוון א"י יחד עם ילדיה.בתחילת המאה היא חזרה לקווקאז,מכרה את רכושה ושבה לצמיתות לא"י.(ב.מנוח,140)

כשלעצמו מעניין מאורע של היהודי ההררי מטארקי מנשה בן יוסף,אשר בהיותו בשירות הצבא הרוסי בשנת 1896 קיבל בשורה רעה אודות חטיפת אשתו בידי המוסלמים. הוא השתחרר מן הצבא והחליט לעלות לארץ יחד עם שתי תינוקות קטנות. בארץ הוא נקלע למצוקה קשה והדבר הדאיג מאד את הורי הקשישים והאב אף נאלץ לנסוע לא"י כדי לשכנע את הבן לשוב חזרה לקווקאז.ואכן הגיע ר.יוסף לארץ ובראות עוני ותלאות בהם היה שרוי הבן ניסה לדבר על לבו לחזור לעיר מולדתו ברם לשווא. הבן סירב בתוקף לנטוש את ארץ הקודש.בלית ברירה נאלץ האב לארוז את חפציו ולהתכונן לשיבה לקווקאז. ערב יום ההפלגה ביקש מבנו להעיר אותו השכם בבוקר,ברם למחורת מצא אותו הבן מת במיטתו.וכך זכה ר' יוסף לקבורה באדמת א"י והדבר חיזק את התחושה בקרב קהילות יהודיות הרריות בקווקאז שאין לעזוב את ארץ ישראל בכוונה תחילה,שהדבר נחשב כמעט לחטא...(עיין ב.מנוח,שם, עמ. 140)

כמו-כן מביא ב.מנוח את עדותו של ערבי קשיש בשם אבו-נזר מעיר העתיקה בירושלים,ועל-פיו החזיקו יהודי ההר מקווקאז ברובע היהודי בבית הכנסת ואפילו בישיבה.(לפי גירסאות אחרות נבנה בית הכנסת בכספי נתן דדאשוב).ברבות הימים נחרב בית הכנסת בידי ערבים.

בין החלוצים הראשונים מקרב היהודים ההרריים היה גם רחמיל בן שלום,אשר בהיותו בן 23 עלה לארץ בהפקידו את אחוזתו ואת רכושו שבדרבנד בידי אחיו-בנימין.ברם הלה התקשה לספל במשק אחיו בנוסף לשלו ורחמיל נאלץ לחזור לקוקאז עם אשתו וחמשת ילדיהם בשנת 1907. בדעתו של רחמיל היה לארגן את המשק לשקמו ולהפקידו בידי בנו הבכור.ברם מצבו החמור של המשק הכתיב לו תוכנית לגמרי אחרת,ואין מה היה לחשוב על שיבה מהירה לארץ.בינתיים פרצה המלחמה ומצבו של רחמיל בן שלום החמיר עוד יותר.הוא זנח את המשק והתחיל לעסוק ברוכלות בכפרים ובאזולים של דאגיסטאן.באחד מהם גם מצא מותו בנסיבות טראגיות.(עיין ב.ב.מנוח, עמ.28-29)

קבוצת שומרים עם מיכאל הלפרין

(התצלום מתוך "קובץ השומר" מהדורה שלישית,תש"ז)

מלבד בני משפחת ניסנוב גם יהודים הרריים אחרים נטלו חלק נכבד בסיפות ה-גנה יעילה נגד כנופיות הערבים. אליהו פאראג'יב שהגיע בתקופת העליה השל-ישית לא"י נטל חלק פעיל בשורות ההגנה העברית בטבריה, ואחר שוך הקרבות שוב חזר לעירו שבצפון קורקאז. (שם)

כאמור מלבד יהודי דאגיסטאן היגרו לארץ גם מיעוטים לא יהודיים מצפון-קווקאז. לפי עבר הדני, צ'רקסים מקווקאז היו הראשונים שהחלו להתיישב בסב-יבות חדרה בשנות ה-80. אחד מהמקומות האלה נקרא בשם "סכסוך הצ'רקס", וזה היה מקום מועד לפורענויות בשל היותו ביצה וככל שהוסיפו היהודים המתיישבים לייבש אותה, כן גדלו ההתגרויות עם הצ'רקסים המתגוררים שם.[12]

הכפר הצ'רקסי וואדי-סעיר בתחילת המאה

מאיזורים שונים של כורדיסטאן היהודים החלו להגר לא"י עוד במאה ה-16, והם התיישבו בצפת, בטבריה, וכמו-כן ביקרו שד"רי א"י את הקהילות דוברות-ארמית. במשך השנים עלו ארצה כמעט כל יהודי אורמיה. מכורדיסטאן התורכית, עלו מהערים: באשכאלה, גלאלה, דיאר-בכר, אמיר, כליס, כראדה, מרדין, נציבין, סברך

ומכורדיסטאן הפרסית (חוץ מאורמיה) הגיעו היהודים מ: אישנו, באנא, בוכאן ביג'אר, ג'ואנריד, מינדואב, מראגה, נקאדה, סוג'-בולאק, סכיז, סכאנה, שאהין-דאג ותיקאב. (שם, עמ. 143-149) אל אחיהם היהודים דוברי ארמית באי"י הצטרפו במ-שך עשרות שנים יהודים דוברי ארמית שהשתקעו ברחבי קווקאז ובמיוחד בגרו-זיה, והיו מכונים בפי יהודי גרוזיה "לכלוחים" (על פי צלילי הדיבור של י-הודים אלה). כמו כן נסתמנו גם גלי הגירות של המוסלמים מקווקאז לתורכיה ולאסיה הקטנה.[14]

---

12 עיין מאה שנות שמירה בישראל, ערוך ע"פ מקורות וכתבי שומרים ע"י עבר-הדני, ת-א, עמ. 31.

13 עיין אברהם בן-יעקב, קהילות יהודי כורדיסטאן, בצירוף שירים ופיוטים, י-ם, תשכ"א, 1961, עמ. 129-143.

14 Davies Trietsch, Jüdische Immigration und Kolonisation, B. I, I9I7

3. יחסי-הגומלין והידוק הקשרים בין קהילות וכוללים יהודיים באי"י לבין קהילות יהודיות בקווקאז - לקראת סוף המאה ה-19 (שליחים)

על העליה המתמדת של יהודים העוזבים את חופי הים השחור והמחוזות הסמוכים,מספר במפורש המחבר האנגלי צ'ארלס ביגגס,שביקר בארץ ב-1892-1893.ה-וא גם מוסיף שמסרת היהודים הבאים מחופי הים השחור (לדעתנו הכוונה היא לקווקאז ולחופיה המערביים של גרוזיה) היתה ליישב מחדש את ארץ-אבותיהם, ומבלי לנתק את קשריהם עם רוסיה,דהיינו מבלי לוותר על הנתינות הרוסית.[1]

מתברר,שבשנים 1882-1883 נסתמנה זרימה מפתיעה של היהודים מארצות שונות לארץ ישראל,עד כדי כך,שאומות העולם ראו בכך הגשמת הנבואות התנכיות. ד"ר סלאה מרילל (הארכיאולוג וההיסטוריון לפי מקצועו,שימש כקונסול בירושלים) קשר את תופעת הזרימה ההמונית להעברת מסילת הברזל מיפו לירושלים.דבריו - של מרילל מצוטטים בספרו של הנוסע האמריקאי מאריון הארלאנד "ארץ התנ"ך : מה שראיתי ושמעתי בארץ ישראל" במיוחד בנוגע לתיאור מצבם של היהודים בר-ובע היהודי בירושלים לקראת סוף המאה ה-19.[2]

מספרם של היהודים על פי הערכותיו של מרילל נע בין 000 42 ל-000 43 נ-פש.בשל ריבוי האוכלוסין היהודי עלה בהדרגה גם מחיר הקרקע.ברם,בעקבות ה-חלטת ממשלת תורכיה מיולי 1891,שאסרה את ההגירה היהודית מרחבי רוסיה ו-מאיזוריה השונים (כולל גם כמובן חבל קווקאז וגרוזיה) ירד מחיר הקרקעות. בשליש.והלאה מעיר הארלאנד בספרו הנ"ל:"

> ... the number who are alm[illegible]entirely of the [illegible] middle classes. Well-to-do Jews prefer to live in Hebron, seeking centres of trade. As a race, they are not seriously an agricultural. Of four hundred and thirty-nine families belonging to the thirteen families of Jews established at a comparatively recent date in the Holy Land, two hundred and fifty-five are beneficiaries of the Rothschilds, and, practically, semi-paupers. "

בנוגע לאיסורי עליה וההגבלות בהתיישבות היהודים באי"י העותומאנית,יש ל-ציין שהממשלה התורכית,הגבילה את שהיית היהודים הזרים באי"י ל-3 חודשים,ו-כשממשלות ארה"ב,צרפת ואנגליה מחו על כך,חזרה והצהירה קושטא שהמדובר בק-בוצות היהודים המגיעות ארצה לצורכי התיישבות.ומצד שני כשנתעוררה שאלת ה-חזקת נדל"ן ע"י היהודים הזרים באי"י,שללה ממשלת קושטא בשנת 1895 את זכות ההחזקה - ליהודים.[4]

מהיבטים לא מעטים,גורלם של הארמנים בקיסרות העותומאנית היה זהה לגורל היהודים,לא פלא לכן שיחסי-גומלין מיוחדים נקשרו בין התושבים היהודים וה-ארמנים בתוך הממלכה העותומאנית במאה ה-19,הארמנים והמלומדים מקרבם התע-ניינו במצב שכניהם היהודים,במנהגיהם וכיו"ב. מכאן,קרוב לוודאי,נסגר המע-גל האתנו-גיאוגראפי,כאשר הארמנים שבאו במגע עם היהודים,לא רק ברחבי קו-ווקאז,אלא גם בתחומי האימפריה העותומאנית רבת-היקף (בה היתה כלולה למשך כ-400 שנה גם א"י), החלו לשחק תפקיד בלתי מבוטל על הזירה הארצישראלית.

ההיסטוריון הארמני ק.בסמאג'יאן תיאר כך את היהודים העותומאניים:

ניתן אף לומר שבהרבה מקרים יהודים עותומאניים,וכן תושבי ארץ ישראל,הושפעו מדפוסי-חי-ים של הקהילה הארמנית בארץ .

Few of them have very magnificent houses, but the majority of the people live in narrow streets and in poor houses. Sometimes two or three families live together.

---

[1] Ch.Biggs,Six Months in Palestine,Impressions of the Work of England in and for the holy City,I896,p.I26 וכן אצל מ.איש שלום,מסעי נוצרים באי"י,עמ.807.

[2] Marion Harland,Home of the Bible;What I saw and heard in Palestine,N-Y.,I896

[3] עיין שם,עמ.293

[4] עיין: Jüdische Encicl.,כ.19,עמ.284.

They marry earlier in life than the other nations of Turkey. Therefore they have many children; these swarm in the Jewish quarters like bees in their hives.

The Jews leave all hard manual enterprises to others, and subsist by peddling and trade. They do not give the country either artisans or agriculturists. Physically they are not strong. They look careworn, have sallow complexions and scanty beards.

They observe the claims of their religion quite rigidly. On Saturdays the poorest of them appear in their best suit of clothes. They do not touch fire on that day, and therefore do not smoke. They do not transact any business. They are so strict in their observance of the Sabbath that they do not light their own candles on that day, but send for somebody to do it. And should a conflagration happen, they will not try to quench it or save their property.

בשנת תרמ"ד (1884) נוסדה חברת "עזרת נידחים לתפארת משה ויהודית" (מונטיפיורי) אשר תכליתה (כפי שאנו קוראים בספר החברה): "להמציא עבודה ופרנסה, לעניי-העם וללמד את צעיריהם מלאכות שונות, ולתמכם בתמיכת-כסף למחיתם, עד יעצרו כח להנות מיגיע כפיהם."[6]

על מייסדי החברה נימנו: נסים בכר, אליעזר בן-יהודה, י.פרומקין, הרב פאניז'יל, הרב סלאנס, יעקב אלישר, ניסן בק, שלמה אבוהדיד, פינס, ר' יוסף הלוי קוקיה - בנו של הרב היהודי הגרוזי - אפרים קוקיה ואחרים, מראשי הכוללים ומנכבדי ויקירי ירושלים. החברה הושיטה יד של עזרה וסיוע חומרי להרבה מאד נזקקים מכל העדות.

על היקף פעילותה של "חברת עזרת נידחים" מסר העתון "חבצלת", במוספו "מבשרת ציון", גל.א, תרמ"ד): "הנה נכונה בירושלים חברה, ושמה "עזרת נידחים לתפארת משה ויהודית, אשר כמוה עוד לא היתה אולי חברה בירושלים. מיום גלות ישראל מעל אדמתו, כי בה התאחדו כמעט כל כתות בני עמנו בארץ קדשנו וספרדים אשכנזים וגורג'ים ומערבים וירואים ומשכילים נתנו ידיהם איש לאחיו... ללמד לצעירים לימים מלאכה, אשר תחיה את בעליה..."

כפי שציין, נתמכו ע"י החברה "בני כל הכתות" ובתוכם יהודי גרוזיה, ברשימות הנתמכים ובדו"חות שנתפרסמו בעתונות, נתקלים אנו גם בשמותיהם של גורג'ים, למשל - נחום אג'יא (שוילי) קיבל מהחברה 30 גר'.[7]

מסתבר שהיו עוררין וחולקין על תקינות דרכי ניהול החברה, ואף נמתחה ביקורת חריפה על מייסדיה ומנהליה. בן-עזן פירסם מאמרים החושפים כביכול את הליקויים בניהול הכספי של החברה, בתגובתם הזימו והפריכו מנהלי החברה, ובתוכם גם הגרוזי יוסף הלוי קוקיה, את האשמות ואת הטענות מכל וכל.[8]

ניתן גם לקבוע שאחדותו של הכולל הספרדי היתה די שטחית גם מבחינת העדות האחרות, שלא נימנו מבחינת מוצאם הישיר על הספרדים. בפנקסי שלטונות הפנים, עדות אלה היו רשומות בנפרד, כגון יוצאי בוכרה, בבל, דמשק, מארוקו, פרס ואורמיה (בתיק מס. 3939/525) ואילו יוצאי אורפה, אפגנים, כורדים, משהדאים וגורג'ים תחת מס. אחר מאותה סדרה עצמה, דהיינו 3939. הקשר האירגוני והמנהלי ביניהם לבין הכולל הספרדי הכללי, היה מועט וחסר כל משמעות. ואם בקרב העדות יוצאות המזרח היה הדבר, אין מה לתמוה על האנטאגוניזם הבלתי ניתן לגישור בין שתי העדות הגדולות: הספרדית והאשכנזית. את המצב הזה היטיב לתאר בשנת 1885 העתון "הצבי": "הגדולה בצרות היהודים בכל מקום שהם, כי אין-אחדות ביניהם, ושבעתים ירע הדבר הזה ליהודים בארץ ישראל. שתי קהילות פה: הספרדים והאשכנזים, והן נבדלות אשה מרעותה לא במנהגים חיצוניים לבד, כי גם בדרכי החיים ורגשי הלבב, עד כי כמעט היו לשני עמים."[9]

ולא רק בין הספרדים והעדות היהודיות המזרחיות היו פילוגים והתפצלויות כן מסתבר ממכתביו של א.מ.לונץ ש: "עדת האשכנזים נפרדה כבר לשתי עדות ראשיות, והן: פרושים וחסידים, וכל אחת מהן, ביחוד הראשונה נפרדה ל"כוללים" ש-

---

5 עיין K.H.Basmajian, Life in the Orient, N-Y., 1899, p.96

6 עיין בדפוס י"ד פרומקין, תרמ"ד-תר"ן, 6 כרכים

7 עיין "חבצלת", תרמ"ה (1885) מס.22, עמ.170; וכן מס.23, עמ.178, 181

8 עיין חבצלת, 1885, מס.43, עמ.342-345

9 עיין הצבי, תרמ"ה, גל. ד'

ונים לפי המדינות והפלכים מרוסיה,שמשם באו..." [10]

במרוצת הרבע האחרון של המאה ה-19 הלכה והתרחבה העדה היהודית-הגרוזית, והורגש צורך חיוני ברכישת חלקת-קרקע נפרדת לבית-העלמין,מפני שהכולל הספרדי גבה מבני העדה הגורג'ית סכומים גבוהים בעד הקבר בחלקתו.בשנת 1977 בקיץ,בראשות משלחת מדעית בהר הזיתים,יצא לנו לחקור את נושא היפרדותה של העדה הגורג'ית מהכולל הספרדי,בתחום בתי-העלמין.הממצאים היו כדלקמן: החל מסוף המחצית הראשונה של המאה ה-19 החלו לקבור יהודי גרוזיה את מתיהם בהר הזיתים,יחד עם אילו של הספרדים ויוצאי צפון אפריקה (מגרבים),אז עוד לא היו חלקות-אדמה מתוחמות על פי העדות.ועל כך מעידה בין השאר כתובת - המצבה,שנתגלתה על קברו של יהודי גרוזי "יצחק בן יעקב אוניקאשווילי" מחוץ לתחומות בית העלמין הגורג'י דהיום.במרוצת הזמן,שתי העדות היהודיות -- הספרדית והגורג'ית הסתכסכו,ויחסים ביניהן הורעו ונמתחו,ולפי עדותם של ותשבים ותיקים מבין הגורג'ים (מיכאל דוראשווילי,ר.באחאנה ואחרים)המצב, הידרדר עד כדי הפרעות להלוויות המתים ע"י זריקת אבנים וכו',ולכן החליטו פרנסי העדה היהודית הגרוזית,לתחום ולגדר את חלקת האדמה שברשות העדה,ועל כך אנו קוראים בכתובת המוצבת מעל שער בית העלמין.במאורעות ובמלחמות שבין השנים 1967 - 1948,ניזוק קשות בית העלמין הגורג'י,שהיה עד לשנת 1967 בתחום השלטון הירדני,אבני מצבות נגנבו ונלקחו,המסמכים והפנקסים הקשורים בבית העלמין,וכן רשימות הנפטרים הטמונים בו,אבדו ונעלמו.

אין ספק,שהספרדים לא השכילו גם להכיר היטב את אופים ומנהליותם של יהודי גרוזיה,על כל קהילותיהם המגובשות מכל עיירה ועיירה בגרוזיה.(השוו-עיין בפירוש תיאוריו של הנוסע היהודי הרוסי ששארני).חיצונית תמיד בלט לעין,הליכוד העדתי-הפנימי של יהודי גרוזיה,כשבפנים בתוך העדה עצמה,לא חסרו התרוצצויות והתנצחויות לרוב,לא מטעמי יוקרה וכבוד,אלא יותר בשל האופי הנפשי-המנטאלי של בני-העדה.ככלל ניתן להסיק,(אך יש לעשות זאת בזהירות מה) שמבחינת אופים,נטו יהודי גרוזיה לצירית לגורמים חוצ-עדתיים מוסכים,והמוסכים מטעם השלטונות,ולא כל-כך,לנבחריהם הם שבתוך העדה עצמה .

ואם נתחקה אחרי תהליך ושיטת חלוקת הכספים בין העדות השונות בירושלים, יש להביא כאן את עדותו של חיים מיכל מיכלין בנידון:"ע"פ החשבון "שמש צדקה",-אומר הוא,-שהוצא לאור ע"י הרבנים,ראשי עדת האשכנזים בירושלים,דו"ח מכ"ח אייר תרמ"ט עד סוף חשון תר"ן (דהיינו שנות 1890 - 1889 -י.ד.)ס" הכנסות 316.287 גר' לחלוקה כללית המחולקת לפי נפשות ועל פי פשרות:1/לאשכנזים,פרושים וחסידים שבירושלים וחברון 83,736.35 גרוש.2/לכוללות:הספרדים,התימנים,הגורזים והמערבים ע"י הרה"ג חכם באשי נ"י 1,589.10 גרוש[11]

התרשמות רוב הנוסעים שביקרו בירושלים,במחצית השניה של המאה ה-19 היתה שבהרעת המצב הכלכלי החומרי של היהודים בארץ,אשמים היו יהודים עצמם,שהשתיתו את קיומם בלעדית על כספי החלוקה.[12]

ב-"פנקס הספרדי הכללי" (1880 - 1851) אנו נתקלים גם ביהודי גרוזיה שהיו תלויים בכולל ספרדי,ביניהם ישראל בן יצחק גורג'י,הכנסתו מח' אייר שנת תרל"ח (1878),ויעקב עמר גורז'י ועוד.[13]

על מצבם החברתי-הכלכלי והדתי של יהודי גרוזיה בשנות ה-70 המאוחרות שופכים אור מכתבים שנשלחו מירושלים לגרוזיה,בנוגע להעברת תרומותיהם ותמכתם לכוללים יהודיים בארץ הקדושה.מתברר שיהודי גרוזיה תמכו ביד רחבה לכוללים הללו ועל החשיבות שהעניקו רבני ומנהיגי הכוללים לתרומתם ולחלקם של יהודי גרוזיה בכספי החלוקה,ניתן לעמוד מאופי ותוכן מכתב ההתקשרות שנכתב בשנת תר"ל (1870) ע"י שליחות שד"ר לערי גורג'יסאן ודגיסטאן.במכתב נקבע בין היתר סעיף ב' בזו הלשון:"הכסף הבא מאחב"י במדינות דאגיסטאן וגורג'יסאן יהיה לכוללות ספרדים שב"ד ארצות ס"ה למאה,ולכוללות האשכנזים

---

[10] עיין נחיבות ציון וירושלים,עמ. 212-211

[11] עיין חיים מיכל מיכלין,בראי הדורות,אוסף מאמרים,זכרונות ורשימות על ירושלים,ח-א,ת"ש,עמ.53-52

[12] עיין ב.גת,מצבו הכלכלי והתרבותי של הישוב היהודי בארץ ישראל בשנות התי"ר - התרמ"א (על פי הספרות והעתונות של התקופה + ביבליוגראפיה,עמ.2

[13] עיין פנקס הספרדי הכללי,הספריה הלאומית 40,95

שב"ד ארצות ל"ה למאה (המדובר באחוזים - י.ד.) חוץ מדמי מכירת קברים הבא לכולל הספרדים כנהוג.ואח"ז לא יוכל שום אחד מב'הכוללים לשלח לבדם למדינות הנ"ז לא שליח ולא מכתב מבלעדי הכולל השני עמו גם יחד."[14]

במרוצת השנים נתגבש מוסד השליחים של ד' ארצות (ירושלים,חברון,טבריה וצפת) שביסס את פעולתו בפריפריה גיאוגראפית של קווקאז - גרוזיה - אסיה התיכונה (בוכרה) וגייס משאבים נכבדים מקהילות יהודיות אלה.

שני שליחים שהיו נשלחים לערי גורג'יסטאן ודאגיסטאן,אחד ספרדי והשני אשכנזי היו מצויידים בתעודות מתאימות עם תיאור אותו רקע בו היו שרויים כוללים יהודיים בארץ הקודש. במכתבים כגון אלה ניסו קברניטי העדות לעורר, ולהתסיס את הקהילות היהודיות בקווקאז לחוש לעזרת יהודי א"י. מסגנון המכתב,מצירופי מלים ומחשבות ניתן ללמוד עד כמה היו יהודי א"י סמוכים ובטוחים שיהודי קווקאז אכן יבואו בעת צרה ומצוקה לעזרתם וימציאו סיוע כספי-חומרי נדיב לתמיכת אחיהם הדלים והעניים בארץ.להלן נוסח המכתב משנת תרי"ל המובא מספרו של דוד גאון:"

"כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות.

בשם ה', אל ההרים נשא עינינו, אל אחינו אנשי סגולתנו, נדיבי בית ישראל, חובבי הקדש והאריאל, השוכנים בכל ערי הארץ גורג'יסטאן ודגיסטאן יע"א והנדחים בערי קוקז וסביבותיה. אליכם מירושלים נפרש כפים, מבקשים לחם ומים, מחברון נקרא בגרון לאחינו בני ישורון, ומצפת וטבריה נרים קול נהי נהיה יחד בקול מר כשופר, נבא עם הספר בקול בכי ואנחה, לבקש ישועה ורוחה, אליכם אחים אהובים נקרא, קומו לעזרתנו בעת צרה, אתם ראשיכם רבניכם וגבריכם, למען יאריכו ימיכם וימי בניכם, וישלח ה' ברכה במעשי ידיכם, הון ועושר בבתיכם וימלא ה' כל משאלות לבבכם לטוב לכם כל הימים...

שמעו נא כיום את הדברים האלה הנאמרים באמת, כי פינו המדבר אליכם, בשם כמה אלפי ישראל היושבים בארצנו הקדושה, והיא כל חמדת בית ישראל ירושת פלטה לעם סגולה עומדת כרומו של עולם וזה שער השמים, והתפללו כל ישראל דרך ארצם ומשם יושפע להם שפע של ברכה וחיים ושלום עד העולם, ואתה ישראל שא נא עיניך וראה את המראה הגדול הזה, הארץ הלזו אשר היתה לשמה וישראל בן הגבירה הושלך אל קצות הארץ בין עמים רבים, והנה בן האמה בא בארמנותיה, ומישראל כמעט אשר נשכחה מלב ארץ אבותיהם כי אם בזכרם את השבועה אם אשכחך ירושלים אשר נשבעו בימינם, וה' אלקי אבותיהם אשר חפץ לזכות את ישראל אשר לא תשכח ארץ החמדה מפי סגולתו ולמען יזכו לראותה בבנינה ולשמח בתקונה עשה ה' אלהים דבר, כי זה רבות בשנים התעוררו רבים מבני ישראל מכל המדינות ויביאם אל גבול קדשו להסתפח בנחלתו, וימנע מהם תנובות שדי תבואות סגר לפניהם כל מסחר וקנין, כי אמר הארץ הלזו כל ימי השמה אך ממרחק יבא לחמה מאשר יביאו בני ישראל מכל הארצות מנחה ונדר וכל נדבה משם תאכל לחם, כי באלה חפצתי לשוב לעמי השוררים מארבע כנפות הארץ לתת גם להם יד ושם וחלק וצדקה וזכרון בהר הקדש, ונחשב להם תרומתם אשר הם שולחים בכל עת אל הקדש, כאלו עלו ובאו מעצמם וצעדו על אדמת הקדש וכפר אדמתו עמו, ויזכו בקדושה ויסהרו בסהרתה, הן אלה קצות דרכי ה' אשר הגדיל לעשות לטובת עם קריבו, ולמען הקים את כל דברו הטוב אשר אליו קוינו כל היום, והנה זה השער לה' צדיקים יבואו בו.

ובכן דבר ה' זו אליו נהרו כל בית ישראל אלה ברכב באו הנה לשכון בארצנו ואלה בזוזים אשר מכל המדינות הביאו כסף תרומות קדשיהם, ויסדו בתוכם תרומות והקדשות נדרים ונדבות קופות ושקלי קדש להחזיק ישיבת אחיהם בקדש, כי נגע אל לבם גדל יקר המצוה הזאת אשר בה יזכו במתת נדבותיהם, ובכל לב מתנדבים ושולחים לפה לתת אכל בצרי הקדש ליושבים לפני ה' בארצות החיים.

ועתה אתם ברוכי ה', אחינו האהובים אשר במדינות גורג'יסטאן ודגיסטאן וקוקז אשר הנכם ככל המון ישראל זוכרים את הארץ הקדושה וירושלם היא העולה על לבבכם בכל עת, אחר אשר שמעתם באזניכם ולבבכם יבין את כל יקר הצומת לכם ממטעי הצדקה הזאת ואת גודל תפארת המצוה כי רבה היא, אליכם באנו היום להודיעכם צערנו, ולהשמיעכם זעקת ענינו כי רבה ולחצה כי קשתה, וצעקתם כי כבדה מאד, כי השנה הזאת העיקה עלינו

יצחק יצחק'י בנו של הרב הראשי לדאגיסטאן יע"א קב בהרר"ז יצחק'י. 1910.

14 עי"ן דוד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל,חלק א', ירושלים,תרפ"ח,עמ. 254-252.

ותעניגנו עד מאד רבות רעותיה בשערינו, כל השומע תצלנה אזניו. בימי הגשמים לא היה גשם, עצר ה' את השמים הרבינו לצעוק ולשוע לפני ה' בצומות וזעקתם, ובסוף החרף נסקדה הארץ וגרסמה, אך לא לרויה גם מלקוש לא היה, ותיכש הארץ ועלו השבלים צנומות ודקות, שדופות וריקות, והנה רעב בארץ, ומתגבר ועולה מיום אל יום. גם הארבה וחילו הגדול עלה בגבולינו, לפניו רגזה הארץ ויושביה, ונתיקרו כל מיני דמיתזן ודמתנן, גם מים, כי לא המטיר ה', אך מעט, אין לשתות, ועל כתף צירים מביאים נאדות מים ובמחיר רב. ועל כן העם רשו ורעבו וגם צמאו למים. יש אשר יום או יומים ילינו איש וביתו אנודים בצרה באין להם ומים, נפשי נפוחי כזן מדלית איסר, את צרה היא מאין כמוה, יפנינו אליכם אחים ומרחמים, מחבבי קדושת הארץ והדרים עליה ברחמים, מחזיקי ישיבתנו בקדש מימי עולם ע"י שלוחים הייצאים. אמנם זה לא כביר הוגר לנו ושמענו, כי שלוחים לא תחצנו עוד. ידן מה, מפני הרמאים אשר רבו, המתפרצים בכתבי שקר וזיופים, וקבלתם עליכם לקבוע הצדקה בביתיכם לשם יושבי ארבע ערי הקדש, ולהרים תרומותיכם ולשלח בכל עת אל הקדש ביבלעדי שלוחים. וגם אנחנו החתם חריר ראשי ומנהלי כל קהלות הקדש ספרדים ואשכנזים, התאחדנו יחד בנדבות ארצנו והסכמנו לעשות רצונכם לבלתי שלוח שום שליחים למדינותיכם להשמיע בנדבות, כי אם לתקן ולקבוע בקרבכם קופות והכנסות קבועות, ולהפקיד עקידים יבואים שומרי משמרת הקדש.

אבל אחים יקרים לא כל העתים שוות, לא כעת, אשר הרעב רודף באף, דכה לארץ חית עניינו, חית קהלנו, לא כעת נתאפק מלקרא לעזרה. לעינינו זקנים וזקנות בעולמים ברעב וצמאון, ילדים רכים ועגונים רעבים גם צמאים, תלמידי חכמים יראים ושלמים ואלמנות ויתומים מפני זלעפות רעב ינאקו ונפשם שוקקה. הכעת נחריש נתאפקה? חלילה לנו מעשות זאת כי אם אנחנו מחשים ומצאנו עון, לא עת החשות.

והנה אנחנו שולחים כעת אליכם שני שלוחים, צירים נאמנים, היה הרב המופלג בתוי"ר כ"ו כהי"ר ארי ליב ב"מ אברהם אשכנזי הי"ו, יהרב החכם השלם והכולל, בישראל להלל, כהי"ר יוסף בכר שבתי הי"ו, הם יבואו אליכם או שניהם כאחד או כל אחד לבדו וביד שמנו פנקסי הכולל חתומים באתנו, אשר שם בארה את כל בקשותינו ושאלותינו ותחנוני קהלנו, ומה יש לכם לעשות ולתקן במעשי הצדקה לימים הבאים, להכין אותה ולסעדה. וביום ראותכם את פני השלוחים הנ"ו, שניהם או אחד מהם, וראיתם את כל מה שהגיע אלינו ומה ראינו על ככה, אשר כל לבב אנוש ימס וכל ברכים תלכנה מים. מהרה חושו אל תעמודו, עורו חמלתכם והתעוררו ברחמים גדולים, זכרו, כי אלפי נפשות אחיכם אגודים בצרה בארץ אשר ה' גזר, כי מלחם אחיהם שבחויל יאכלו בני עמה כל ימי השמה, מהרו אחים, מהרו החישו להרים תרומות ולישא משאות ולהביא נדבות הגונות, כל איש ישאנו לבו ברגש סהור קדש, ויתן נדבה חדשה למען הציל חללי רעב וצמאון. אל תאחרו אחינו ואל תתמהמהו, כי אלפי נפשות אחיכם תלויים מנגד לעזרתכם, בחרדת קדש הגישו מנחותיכם, וברגשי גילי, כי זכיתם להחיות ברעב אלפי נפשות בני ציון ועריה, ואנחנו מיד בבא נדבותיכם הנה, נברככם לפני ה' בחצרותיו, ואליכם נמהר לשלוח מכתבי קבלות לבשרכם כי באו נדבותיכם אל נכון, וכל איש או אשה כל מרים תרומה ירשים בספר את שמו ושם אמו למען נשא תפלה בעדו, ואת סך נדבתו למען נדע לכתוב קבלתו אליו. גם ככה תעשו במועדיכם שלש פעמים בשנה, חוב מוטל על כל רב בעירו ועל מנהיגי ונכבדי הקהלה להביא נדבות בעד אחיהם יושבי ארבע ערי הקדש והנבאי דאהי"ק סמה, ידיו תביאנה את קדשי בני ישראל אל הקדש פנימה, למשען לחם ומים, עם רשימה ברורה משמות המתנדבים וסך נדבתם למען נכתב לכל נדיב קבלה מיוחדת. ואת הקופות אותן חזקו כי הן מצמיחי צדקה. אך אל יכלא העם מהביא אל בתיהם קופה של צדקה לשם שני ארבע ערי הקדש: ירושלם, חברון, צפת וטבריה, והגבאיי"ם הי"ו מחזירים תדיר להוציא את הנקבץ בקופות ולהניח ברכה אל בתיכם בשם כלנו, וימהר לשלוח לפה עם רשימת המתנדבים בעבור הקבלות. ויתר הפרטים והתקנות הקבועות הלא הם כתובים על ספרי הנקסאות שביד השלוחים הנ"ו ומפרי התקנות יאכלו עניינו סה. ואת טובם תשבעו אתם ובתיכם והי' לכם יד ושם עולם וזכרון צדקה בהררי קדש סלה. ותכון בצדכם תצלתנו אחר כתלנו, כחל

ילדים יהודיים-הרריים משכונת-הקורקאזים

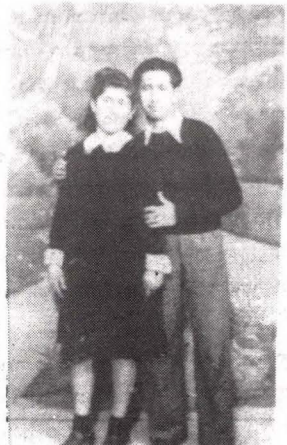

זוג יהודי הרריי חוה ויחזקאל אשרוב בשכונת הקורקאזים

צעיר יהודי הרדי

המערבי מקום מקדשנו, אשר לא זזה משם שכינת עוזנו, ובקרית ארבע לפני המערד, מערת המכפלה למען אשר בגלל אבות ישיעכם, ותשתחך נפשנו אל חיק אמנו רחל זיע"א, ועל ציון בית התנא הקדוש רשב"י, והתנא האלקי מרא דנסין רבי מאיר בעל הנס, זיע"א, אלהא דמאיר יענגו בתפלתנו בעדכם, למען ינן ה' צבאות עליכם, ותחיו חיי אושר וכבוד ונחת, והצלחתכם תפרח כשושן עורחת, וכל צרה וצוקה מאתכם תהיה בורחת, רוח תשאב כוורה ברחת, ואך ברכה וחן יחד באהליכם ניחת, ויישיגו אתכם כל הברכות אחת לאחת, ותאריכו ימים ושנים, דשנים ורעננים בבנות ובנים, ומהם נסעי נפמנים, ותזכו מהר לעלות לציון ברננים, כעתירתנו הבאים עה"ח בחדש תמוז, ש' תר"ל, ושלום.

חכמי ורבני ראשי ומנהלי כוללות הספרדים האשכנזים היו אשר בעיה"ק ירושלים, תתוב"ם:

בספרדים: אברהם אשכנזי (חכם באשי) ס"ט; משה בן ויניסטי (פקיד בירושלים), הצעיר יעקב ולירו ס"ט, הצעיר שלמה אמוזג ס"ט, רפאל מאיר פניזיל (ראש הועד דק"ק אשכנזים: אברהם אייזנסטין מדארהיסט, יעקב יהודה לעווי, זאב הכהן מפינסק, מרדכי אהרן ליבערזון, מאיר בנימין אשר זיל מאניקסט, אליעזר צבי קנק מהורידנא, יעקב באראוהיר דב וללהר"ל ממינסק.

משה דוד גאון המביא את הנוסח המלא של המכתב בספרו, סורח לציין שאומנם, מקור התעודה נמצא אצלו, ברם לא היו עליה חתימות מחו"ר ראשי ומנהלי הכוללות משאר ערי הקודש, כי אם מירושלים בלבד. "ייתכן, -הוא כותב, - כי זוהי העתקה מהתעודה שנשארה למשמרת בידי הכולל, ואפשר מאד כי השליחים לא יצאו לדרכם, ומשום כך נמנעו לשלח את התעודה לחתימה אל המעוניינים בדבר, ואולי היתה גם סיבה אחרת." (עיין שם, עמ. 255).

הקשר שבין א"י לבין מדינות הקווקאז, וקודם כל גרוזיה ודאגיסטאן, נשתמר, ונתחדק במרוצת המחצית השניה של המאה שחלפה, ע"י שליחים שיצאו לערי קווקאז, מטעם הכוללים האשכנזי והספרדי, בשנת 1870 נשלחו ר' אריה לב ב"ר אברהם אשכנזי ור' יוסף בכר שבתי, שגם נטלו איתם איגרת, בה הוזכר וצויין שבקהילות יהודיות בקווקאז, התנגדו לשליחי ד' ארצות "מפני הרמאים אשר רבו... וקבלתם עליכם לקבוע הצדקה בבתיכם לשם ישובי ארבע ערי הקדש ולהרים תרומותיכם ולשלח בכל עת אל הקדש מבלעדי שלוחים." (גאון, עמ. 254).

ולכן הסכימו והחליטו ראשי הקהילות בירושלים למלא אחר רצון העדות היהודיות בקווקאז, ולא לשלוח לשם שליחים לזמן איסוף הנדבות "כי אם לתקן ולקבוע בקרבכם קופות והכנסות קבועות, ולהפקיד פקידים וגבאים שומרי משמרת הקדש. על פי יומניו ורשמיו של הנוסע יהודה תשארני ניתן לקבוע שבערי קווקאז (הדוגמא המובהקת היא לכך קהילת יהודים גרוזים באחאלציך) לא תמיד הבינו באילו שליחים מדובר, מטעם מי הם באו, מה טיב התנהגותם, לאן הכספים זורמים, האם אפשר עוד לתקן את המעוות בנידון?! התהיות היו די רבות עד כדי כך שנאלץ הנוסע היהודי רוסי הנ"ל להתקין תקנות מיוחדות ביחס לשליחים וגביית כספים ואמצעים למטרות צדקה ונדבה. [16]

מצדם גם ראשי הכוללים בארץ עמדו על נחיצות הנהגת הסדרים מסויימים בכל התחום הפרוץ הזה והכינו תדריכים מיוחדים לשליחיהם היוצאים לערי קווקאז. בתדריכים נזכרו במפורש כמה סוגי קופות - קופת רחל אמנו, קופת השקלים וקופת ירושלים.

"תדריך לשלוחי ארץ ישראל בקווקאז" חובר כנראה בתחילת המחצית השניה של המאה ה-19 ובו תוארו בדייקנות מירבית המסלולים והדרכים, שבין הערים, הכפרים והעיירות השונים בחבל קווקאז, אמצעי התחבורה ופרטים על כל הקהילות ראשיהן, גבאיהן, רבניהן, אומדן נכסיהן, והערכת סכומי הצדקה שכל קהילה היתה צריכה או יכולה לנדב לטובת קופות הצדקה שבירושלים. מתוך התדריך אנו למדים על מידת ההיכרות של יהודי ארץ ישראל עם הגיאוגראפיה, ההיסטוריה השוטפת והאקטואלית של התפוצה היהודית הקווקאזית, ולכן, לדעתנו רצוי להביא במלואו את כתב היד של "התדריך", כפי שפורסם ב-"נדחי ישראל" על ידי הנשיא,

---

15 עיין שם, עמ. 252-254.

16 עיין ספרנ Ицхак Давид, История евреев Кавказа, 1985

מכם יסע בעגלא לכפר אזגור יע"א. גבאי קי' ירוש' סי' אברהם ב' יוסף נדבתם עשרים מנות.

מכם יהזור בעגלא לתאכור יע"א ויסע בשימון דיפיר לעי"ת קאריל הבצה"ב והוא הב"ק הכם אברהם ן' יהונתן והוא איש בליעל. הראשון בנדבה סי' מטה ן' גבריאל נדבתו ד' מנות, כ' לשמו. גבאי קי' ירוש' סי' דניאל ן' מנות. נדבת כל הקהל כ"ו מנות.

מכם יסע בשוס או בעגלא כי יש פסיקת נהר לעי"ת סכיכואל יע"א ויש בי שטה בהכ"נ, הבעה"ב הכם אלינו בביתה כוולי' כ' לשמו והוא איש טוב וגדול, נדבתו שטה מנות. והוא מק"ק האבראשין. נדבת בהכ"ן הנז' לפתות כ"ה מנות. גבאי קי' ירוש' בהכ"ן הנז' ח' יצחק בר אליהו, כתב לשמו. צריך להסתדל שהכם אליהו הבעה"ב הנז' יעמוד על הנדבה.

בהכ"ן כל אבנים הא' סי' יעקב חוט. כ' לשמו. נדבתו ה' מנות. נדבת כל הקהל לא פחות מכלים מנות. גבאי קי' רח"א מבהכ"ן נז' סי' אברהם כאנאכירה. גבאי קי' ירוש' סי' יוסף ב' שמואל, כתב לשמו. גבאי קי' שלים בבהכ"ן נז' סי' גבריאל נמסיטו לוי יצ"ו. בהכ"ן כל עניים קטן נגד בהכ"ן הנז' ושם מקבלל הב"ק ח' יעקב לוי, כ' לשמו. צריך להתהנתג עמו בהיותו דוחה ובאהל מקרבת. הש"ץ חכם דוד ן' ח' יוסף הראשון בנדבה, ב' מנות. נדבת כל הקהל לא פחות מכ"ו מנות. קרוב לזה בהכ"ן קטן. בהכ"ן פאפיטימיו' ח"י נדבתו ג' מנות. נדבת כל הקהל עשרים מנות. בהכ"ן של עניים גדול הב"ק הכם אהרן זיוי. נדבתם עשרים מנות. גבאי קי' ירוש' סי' עזיאה ב' אברהם גיגוריא. בהכ"ן קריהילי. גבאי הקי' סי' שטיין ב' אהרן, נדבתם עשרה מנות וצריך להסתדל לעשות גבאי לקבץ הנדבה הכף אחר הכסף, קודם שילכו לכפרים. וצריך לכאול נדבת נשים מכל הבהכ"נ.

מכם יחזור בדרך אשר בא ויכנס לכפר קטן ברגע. הב"ק הכם שלום ן' משה והוא הבעה"ב. כ' לשמו. הראשון נדבתו ארבע מנות. נדבת כל הקהל עשרים מנות. אשתו גבאית קי' נשים טשה יוכבד. מכם יחזור לקאריל ויסע בשימון דיפיר לעי"ת תיפליס. ושם יש שלשה בהכ"ן. שם לא יצא בעה"ב. בעה"ב אחד יש והוא הב"ק שמו ח' יהידיה ן' יונה. כ' לשמו. והוא מתפלל בהכן של סאלאמאנ.ף הראשון נדבתו ג' מנות ורובם עשירים נדבה כמו הא'. נדבתם כ"ה מנות. בהכ"ן הב' אנשי אורמי. נדבתם שלשים מנות. צריך לחקור אחר הגבאים. בהכ"ן הג' באנשי אחזוקא והם יחזיקו.

בתיבליס יסע לעי"ת קאוקאז יע"א בעגלא. יש שני מיני עגלות, בין אחד נקרא פירגון והולך דרך ד' או ה' ימים אבל הוא בזול וכובל יסורין. מן חב' כל המלכות הנקרא דלי'אן והולך בכ"ד שעות, אך ביותר.

באוקאזו לא יש כפרדים רק אכסנדס. לכעשרים יוצא דם אנשים של דאגיסתאן, שם יש בנין אחד נחמד של איש אחד ספרדי עשיר שמו ן' צייון ן' אהרן והוא תורם גדולה. א. יהקיר אם הוא שם, להתאכסן הבעה"ב.

מכם יסע בביתין דביר לעי"ת נאלגיק. עד הבי הדרך ומכם יסע בעגלא דרך יום אחד, בעה"ב ר' חיים בר אפרים ובנו עקיבא. כ' לשמו. הש"ץ ר' תוקיה בר אברהם, כ' לשמו.

בכל דאגיסתאן איכ עושים נדבת בכורות כ"א דרך בזיון, כשרואים להן פתות מכשים מנות ותקיר על הקופות ויקח חלק רביעי מכל הקופות וכי יכשהל בכל הבתים ליקח כנוי.

מכם יחזור לדרך שבא עד קאוקאז וכ"א וכיכור עגלא לע"ת גרוזנא דרך ב' ימים, אנשיה חזקים וקלי חיראה בעה"ב והוא הב"ק ר' שמעון ב' יעקב. כ' לשמו והוא גבאי הקהל ובידו הקופות. גבאי בהכ"ן הב' ר' שאול בר סעדיה והוא גאה סידור צריך לתת לו קכות ויקח הקופות מעמנו.

צריך לעשות ב' גבאים מכל קהל לקבץ הנדבה לא פחות מחמשים מנות. כ' לשם ן' צייון ן' נז' והוא עשיר ויבקר אותו בביתו אם נמצא שם או בקאוקאז. מכם יסע בעגלא לע"ת יאכסאי. הבעה"ב ר' שמעון בר נסים יצ"ו, והוא גשיא שלהם, כ' לשמו. הגבאי ר' מאיר ן' מתתיה יצ"ו. צריך ליקח מאתו חלק מכל הקופות, ויעכה גבאים לקבץ הנדבה, לא פחות מחמשים מנות. צריך ליקח חלק הקי מכל הבתים.

מכם יסע לע"ת כאסאבירוט. הבעה"ב והוא הגבאי ר' חנוך בר־מלך, והוא איש נכבד, כ' לשמו בלשון טוב. וצריך לחקור בכל המחוז על קופת ר' אליהו הנסיר ז"ל ולומר להם שיש לנו בירושי' כוכות על שני וצריך לעשות הכבה כשעילה לכ"ת הוא בעצמו, השכבה גדולה.

בע"ת הנז' יתסדל לעשות נדבה בבהכ"ן בין הכל יעלה שמונים מנות. ומכ' יסע לכפר קיזב אנדוראי יע"א. הבעה"ב יכראל בר ישעיה ואחיו טיבא ואחיו אביתר. כ' לשמם. והעיקר ר' אביתר שהוא יסתדל בשביל הנדבה והוא גבאי הכיפית. נדבתם ארבעים מנות.

מכם יסע לעי"ת קוסטאן יע"א. הבעה"ב והוא העשיר ר' אבא בר רזיאל, כ' לשמו.

ס"ץ בהכ"ן הקטנה ר' אשר בר הלל והוא גבאי. כ' לשמו. ס"ץ בהכ"ן ב' ר' יהושע בר גדליה. נדבתם חמשים מנות.

נסיעה מפתח"ק יוזסתי"ן לעוב"י קוסטא יע"א. פאזשוע"ב צריך להזהיר לע"ת קוסטאז יע"א ויהתום הקונסול יר"ה אי דפה עת"ק או דקוסטא יע"א ויכתוב בכם סיתר.

בקוסטא דרך ארבעה ימים בבאכור עד עי"ת באתום יע"א רכם יהלוך באפור אחר וילך דרך ד' שעות עד עיר פוט יע"א. שב נמצא אדם ירא ה' וגכבד מאד שמו אברהם ליוצ' יע"ו אכסניא.

מכם יסע בשימון דיפיר לעי"ת קוקאז יע"א. הבעה"ב סי' דניאל חנניא סוולי יצ"ו הם המסה אחים. כתב לשמו ולעם אחיו סי' אברהם יצ"ו גבאי קי' רח"א זיע"א. הוא וזוגתו סי' רחל. יבקש בתוך הכתב שיכסור הקופה לידו. סי' דניאל הנז' גבאי קי' ירושלם הוא וזוגתו שרה ת"ם. אחיו הלוי סי' יצחק ה"י. אחיו רבינו כ' שבתי יצ"ו. עב זה צריך להתיעץ על ענין הנדבה. אחיו דבי"ר סי' רפאל יע"ו יודע לדבר בלשון איספאניול.

התהלת הנדבה תהיה בבית הכנסה של סי' דניאל ה"י (חשב ישבחהו) הנ"ו, והוא הראשון. נדבתו עשרים מנות. צריך להפציר עד שלשים. הב' סי' אברהם אליגולא יצ"ו ובנו סי' יצחק ה"י. ובנו הנז' הוא גבאי ביה"כנסת ובן אחר סי' דוד, כתב לשבח. והוא איש נדיב, נדבתם ט"ו מנות וצריך להפציר עד עשרים. הג' סי' אהרן פיגחאזי ואחיו יצ"ו, נדבתם עשרה מנות, ואחריהם כל אחד לפי ערכו. והסלוח ציבור עומד בנדבו איש זקן שמו הכם משה יצ"ו, צריך לדבר עמו קודם, שירמזו לו על כל אחד אם יוכל להוסיף בנדבה, ואם אפשר לשלם לו שכ"ט מ"ש ומ"ן.

גבאים לקבץ הנדבה סי' שבתי יצ"ו, אחיו של סי' דניאל הנ"ל וסי' יצחק אליגולא הנז"ל. צריך להסתדל כילך הבעה"ב סי' דניאל יצ"ו להתפלל עמו בבהכ"ן האחר.

בית־הכנסת ב' שם יתפלל המ"ץ שמו ר' אהרן אילוה שוולי יצ"ו. ימטור הכתב קודם וידבר עמו על ענין הנזבה ויוכל להפציר בו כפל הצורך. ובעת דנדבה שיהיה עמו בחיבה. וצריך הכלית ביעשה הצעת דברים לעורר לבבם והוא יהיה מתורגמן.

הש"ץ והוא שי"ב שמו הכם אפרים יצ"ו. בתגדב הראשון סי' פנחס מאבירדו יצ"ו ואחיו סי' דוד יצ"ו, כתב לשבח וסי' דוד הנז' גבאי קי' רח"א (קופת רחל אמנו) של בהכ"נ הנז' נדבתם עשרה או ט"ו מנות. עני— סי' יעקב כאבירדו יצ"ו נדבתו עשרה מנות, והוא כשיר וזמנן. שלישי— סי' מנוה כאסטילה, נדבתו שטה מנות, כתב לשבח. רביעי—סי' יכראל בוזיאג יצ"ו הוא איש תסיר, נדבתו שטה מנות, כ' לב' יוסף. אפרים בר אדר יצ"ו עכה.

גבאי קי' ירוש' (קופת יתומים) סי' יעקב דיראצי יצ"ו, גבאים לבבן הנדבה סי' יכראל בוזיאג הנז' וסי' יכראל דיראצי הנ"ל יצ"ו הנז'. צריך להזהיר על הנדבה ולא יהי עסם עד שיהיה את כי הנדבה.

ס"ה בהכ"ן הנ' נאה ואחד מנות.

בהכ"ן הב' ביה ועשר מנות.

מכם יסע בשימון דיפיר לע"ת סוזנה יע"א. בעה"ב זי' אברהם ביאנ"ו יע"ו והוא העשיר והוא הב"ק וכלם סרים למשמעתו. כתב ל' לשבח בנין סי' משה וסי' אחרן וסי' דוד. וצריך להתיעץ עם סי' משה הנז' ע' הוא לב עיב. גבאי קי' ירוש' סי' יצחק חוביללה, כתב לשבח. גבאי קי' שלים סי' יעקב נאפלוסה. נדבתו שטה מנות. צריך להעציד לעשות נדבה בפרטיות בבהכ"ן ולא בהעברה. גבאי הקהל סי' משה מיכאילו, כ' לשבח. נדבתו שטה מנות. נדבת כל הקהל לא פחות מחמשה ועשרים מנות.

מכם יסע לע"ת קילאנ' יע"א. הש"ץ ר' יצחק ב' משה יע"ו והוא שיעבוה בכל המחה. כ' לשבח. וצריך להתיעץ עמו על הנדבה כי הגדיו נכ' שיע. הבעה"ב סי' אברהם בוטירה יצ"ו, בניו חכם יכראל וסי' יעקב, כתב לשבח. וה' יכראל הנז' הוא גבאי קי' רח"א, נדבתו שטה מנות. וצריך להפציר בו שהוא יתחיל וגם לעשותו עשרה. גבאי קי' שלים הכם דוד ן' יכראל אליגולא יצ"ו, נדבת כל הקהל לא פחות מחמשים מנות.

מכם יש ב' כפרים קטנים או יכלה אחר תחתיו או יוכ הוא, צריך ללוך בסיס לע"ת סאגינו יע"א, נדבתם אחד־עשר מנות. כפר ב' באגזה, נדבה בקופה שלשים מנות.

יהזור לקוטאיז, מכם יש ב' כפרים הסיינו מקיטאז לכפר ליגקים דרך יום אחד על סוס. נדבתם שלשים מנות, כ' לשבח כללית. הבעה"ב סי' יעקב

מכם יחזור לקוטאיז יע"א, ומכם יסע בשימין דיפיר לעי"ת צוראם יע"א. אחד לע"ת אחיזקא. וצריך לעשות מכתבים בכל תוקף ותוזק כי הם אנשים חזקים ואין רצונם למסור נדבתם ליד השד"ר אלא לשלחה לירושת"ו. המ"ץ שמו ח' יוסף ן' ה' דוד, כ' לשמו בחוזק, שהוא איש בליעל. הבעה"ב סר' יעקב ג'אנה שוילי ואחיו הגדול חכם אהרן, כ' לשכם. וצריך להזדרז לעשות נדבה בבהכ"ן ולא יתרצה בפחות ממזה מנות, כי היא עיר גדולה.

מצוראם יחזור לע"ת האשור בשימין דיפיר ומשם יסע בעגלא דרך יום המ"ץ חכם אליעזר ג'אנה שוילי, כ' כללית ובראשם הח' הנז'. גבאי קר' ירוש' סר' דוד קוזיאה, נדבתו מנה אחת. נדבת כל הקהל לא פחות מחמשים מנות.

ובכן, ראשי הכוללים הארצישראליים ניסו להכין ולתדרך את שליחיהם כראוי למילוי משימותיהם במדינות קווקאז. לקראת סוף המאה ה-19 ביקרו בגרוזיה, דאגיסטאן וכן בוכרה לא מעט שליחים ארצייישראליים. השליח ר' דוד פאפו (יליד קושטא 1848, נפטר ב-1927 בירושלים) ביקר בשנת 1884 בקהילות תורכיה, מצרים, ולאחר מכן, במשימת קהילת חברון, היה גם בגרוזיה.[18]

משה אג'ק'קה - סוחר יהודי גרוזי נולד בירושלים ב-1886, נפטר בג'ל-
85

זוג יהודי גרוזי מירושלים

בשנת תרמ"ב (1882) שהה בקרב קהילות גרוזיה ודאגיסטאן השליח יעקב מאיר, ובשנת תרנ"ג - בנימין בר יוחנן הכהן, הוא ביקר גם אצל יהודי בוכרה, השליח ממוצא יהודי גרוזי ר' יחזקאל מרדכיא נשלח בשנת 1894 לערי גורג'יסטאן ודאגיסטאן, לשם יצא ב1897 השליח הנודע ר' יוסף שרים (לגביו עיין: אברהם בן יעקב, השליח הנודד, 1982), ר' ישראל בן אהרן עסיא בשנת תרס"א - 1901), ר' יעקב בר אברהם שוילי - ב-1908. ר' משה אליגולה בשנת תרס"ג ו-ר' שרבת אניסימוב, עליו דברנו כבר למעלה, נשלח לארץ מולדתו דאגיסטאן וכן לקרים בשנת תרס"ד (1904). יצויין שכמעט כל השליחים שלטו בלשונות אותן קהילות אותן הם ביקרו ובמחיצתן הם שהו.[19]

---

17 עיין יצחק בן צבי, נדחי ישראל, עמ. 197-202.

18 עיין פני דוד, שאלות ותשובות, ירושלים, תרפ"ד, או"ח, סימן ב'

19 עיין גאון, יהודי המזרח, א, י-ם, תרפ"ח (1928), עמ. 285-289; נעיר כאן ש-יוסף שלום, השליח מבוכרה, שנזדמן לטבריה, היה דובר במספר שפות כגון: אידיש ערבית, תורכית, רוסית, ספרדית, פרסית; רבני א"י רצו לעמוד על אישיותו והטי-

יהודי קווקאז וגרוזיה קיימו את הקשר ההדוק עם ארץ ישראל לא רק באמצעות השליחים, אלא גם דרך ההתכתבות הענפה. לסיכום הפרק נביא להלן פאקסימילה של המכתב בגרוזית שנשלח ע"י מיכאל בן דניאל ישראלאשווילי מעיירה סוגונה לירושלים בשנת 1894.*

למעלה: מיכאל בן דניאל ישראלאשווילי מסוגדונה. התמונה משנות ה-90 של המאה שחלפה.

באמצע: משפחת ישראלאשווילי בגרוזיה - תחילת המאה ה-20

למטה: נציגי משלחת יהודית הרצלית לקונגרס ציוני בבאזל בשנת 1903 - מירדוכאייב וברוגאטירוב.

לו לחקור את הנושא על דוד סודרי, שהריץ מכתבים לקווקאז: לגרוזיה ודאגיסטאן וכן לשליח ששהה בשנות ה-70 בגרוזיה - יוסף הכהן פונדוגלי, שהיה גם הוא מבוכרה. לא נודע מה עלה בגורלו של יוסף שלום, ברם מסרו נציגי העדות, בקווקאז, שלפני כמה חודשים חכם אחד טבע בנהר ע"י העיד נאלצ'יק שבצפון-קווקאז. (עיין "המגיד", 12,1871, ביולי, N27)

* עיין יצחק דוד, כתבים, כרך א', תל-אביב, 1976.

4. זיקת הגומלין של העדות היהודיות הקווקאזיות בארץ-ישראל, עם העדה היהודית הספרדית והעדה היהודית האשכנזית, מצבם החברתי והכלכלי של העדות הקווקאזיות ומעמדם המשפטי. היבטים וזרמים דתיים-רוחניים

במחיצה ליבראלית למחצה של המשטר העותומאני בארץ ישראל, יהודי קווקאז, בכלל ויהודי גרוזיה בפרט, לא רצו להיות כבולים או מוגבלים, במסגרת כולל-זה או אחר, בהיבט זה או אחר, מה גם שלא נזקקו בשלבים הראשונים של השתקע-ותם בירושלים, לעזרה כספית חומרית, מגורמים שמחוץ לעדתם הם (הרי כך הצה-ירו גם בפנייתם אל מונטיפיורי בשנת 1875). אין גם ספק בכך, שהם כשלעצמם, כפי שציינבו, לא החשיבו את מוצאם כמוצא יהודי ספרדי-אתני, ומכאן נבעה ה-קרירות וחוסר אהדה של הכולל הספרדי, כלפי מנהגיהם ואורח חייהם. כאמור, ב-נוגע לבית העלמין, יהודי גרוזיה אכן התפלגו מהספרדים בסוף המאה, ובנוגע, לשליחות ואיסוף כספים ונדבות, הדרך עוד היתה ארוכה. היום קשה מאד לבחון ולעמוד על מניעיהם של "כת המתנגדים" (הנקראים כך במכתבים) מקרב יהודי-גרוזיה (גורג'ים), אם היו אלה מניעים ציבוריים טהורים המכוונים להפקת ת-ועלתם של בני העדה, או אם היו אלה מניעים (כמציין וכמודגש במכתבים) אי-שיים-סהורים, של קבוצת אנשים שחפצה אך ורק להפיק תועלת אישית משם ומטעם העדה כולה. כדי לאתר נקודות אחיזה לבירור כלשהו של הסוגייה הזו, עלינו, ללא ספק, לבדוק את שולי האירועים וההתרחשויות כפי שהם תכפו זה אחר זה.

ברצוננו לחקור ולנתח את אותם המכתבים שנשלחו ע"י מנהיגי העדה הספרד-ית לראשי העדה היהודית בגרוזיה, לקראת תחילת המאה ה-1.20/שני המכתבים גם יחד 289,290₪ נכתבו בכתב-יד ובסגנון אחד, ומזכירים בתוכנם את המכתבים, והפניות שהוזכרו לעיל. (עיין בספרו של דוד גאון). 2/ המכתב הראשון מופ-נה מטעם ובשם הגורג'ים עצמם שבירושלים (המכונים "נספחים"), לכולל הגדול של הספרדים, אל ראשי ורבני הקהילות היהודיות שבערי גרוזיה-גורג'יסטאן, בולט ומזדקר לעין, ברשימת הנמענים, העדר ציון של קהילת כותאיסי, כשקהילת-תביליסי וכמוה גם קהילות פותי, באתומי וסאצ'ינו, מוזכרות, אך בלא ציון ר-אשיהן. המסקנה היא שהמכתב הזה (289₪) נשלח ע"י קבוצה פרו-ספרדית בקרב-יהודי גרוזיה, אשר יש להניח שוכנעו והונחו ע"י נציגי הכולל הספרדי לנק-וט בצעדים אלה למניעת פרישתם של יהודי גרוזיה גם בעניין הכספי ממסגרת-כללית, ויש להניח שגם יהודים גרוזים אלה המקורבים לכולל הספרדי היו נה-נים מפריבילגיות מסויימות בהנהגת עדתם הם, בגיבוי ובחסות מצד ועד הכולל הספרדי. 3/ המכתב השני (290₪) מופנה מטעם (הגם שאין ציון חתימת הכותב או הפונה) אישיות בכירה מועד הכולל הספרדי, המסתמך על מכתבם של: "יחידי סגו-לה מעדת הגורג'ים המסתופפים בצל כוללנו". הוא פונה אישית אל ראש קהילת-כותאיסי - יצחק אליגולא (לפי סברתנו, בהסתמך על שם המשפחה "אליגולאשוו-ילי"-משפחה מיוחסת בקרב יהודי כותאיסי במערב גרוזיה, שמו דרך אגב נעדר, מרשימת הנמענים במכתב הראשון). במכתב מדובר במפורש על "כת מתנגדים" בק-רב יהודי גרוזיה שבירושלים, שנתמרדו נגד הספרדים ומנסה להניאו מלתמוך ב-שליחים שמטעם ה"כת", ואף להפנות את כל סכומי-הנדבות אליהם, כלומר אל ועד הכולל הספרדי.

עלינו גם לציין שהמכתבים, שניהם גם יחד - חסרי תאריכים, ואין גם לדעת מה היתה תגובת ראשי קהילות יהודיות-גרוזיות שונות ברחבי גרוזיה. לא נש-תמרו מכתבי-תשובות, אם אף היו בכלל כאלה. ולסיכום, עניין השליחות לא הוכ-רע סופית בין שתי עדות - הגורג'ית והספרדית, ושתיהן המשיכו לשלח שליחים משלהם ומטעמם אל קהילות יהודיות בגרוזיה, וכפי שניתן לעקוב אחרי התופע-ות הרלוונטיות בהמשך המחקר.

נפנה כעת אל תוכנם של המכתבים עצמם. במכתב הראשון אנו קוראים:"

"למע"כ אחינו היקרים והנכבדים יחידי סגולה שבכל ערי גורג'יסטאן, אחי-נו בשרנו הע"א וכו'

זה כחמש שנים, אשר השטן מרקד בין איזה אנשים מעדתנו הגורג'ים השואפים לגדולות ולהשתרר על אחיהם הגורג'ים יושבי עיקו"ת ירושח"ו ולא עלינו ב-לבד רוצים להתגדל כי אם על העדה הגדולה והקדושה, העדה הקדומה באה"ק, אשר תמיד נספחנו אליה היא עדת הספרדים המצויינת במשסריה ובסדריה הישרים ו-הנכונים, ותמיד ראינו עמהם חיים טובים ונעימים, ומשכונו בעבותות אהבה, וכ-אב את בנו רחמו עלינו מקופת הח"ח והעניים היתומים והאלמנות ככל אחינו,

הספרדים אזרחי הארץ בלי שום הבדל, ועתה במשך השנים האחרונות נצבו כמו - נד הגורג'ים האנשים האלה, להשביח מנוחת העדה הקדושה הנז', ומנוחתנו, מנו- חת העיר כולה, ויחללו ממלכה ושריה, וגדולי רבני אה"ק במעלליהם אשר לא ט- ובים, בפזרם מכתבים בדברי שקר, להבאיש ריח גדולי הדור, ולהקל בכבודם אשר לא כדת, ותחת אשר היה להם להוקירם ולכבדם כערכם הרם, ולזכור אהבתם על - כל הטוב והחסד ומבזים אותם ופוגעים בכבודם, ואוי לנו שכך עלה בימינו. כי כל הפוגע בכבודם ומהרהר אחריהם כמהרהר אחרי השכינה, ומה יענו ליום הדין בקום למשפט ה' וירה' עז בנפשם לשלוח מלאכים רעים בתור שלוחים מקהלת הגו- רג'ים אליכם אחינו הנאמנים לעמם ולדתם, להפוך צינורי שפע ברכות נדבותי- כם אל קופתם, אשר אין כל סדבה נשקפת ממנה, ואין כל תמיכה לת"ח ועניים, רק רצונם למלאות הוריהם כסף מדם עניים מנאקת אביונים, למלאות רצון נפשם ל- התגדל ולהשתרר על אחיהם ועל רבותם גדולי אר"י, וישלחו לשעבר שליח את ה" רפאל אפרימאשוילי אליכם לשלול שלל ולבוז בז קופותיכם ונדבותיכם הקדוש- ים לשמים לטובת אלפי נפשות שבהר ציון, ולא עשו ידיו תושיה, כי שלי"ת לא אלמן ישראל מצדיקים ובעלי דעה ישרה כי הבינו את מזימתם ושרירות לבם ה- רע, ולא הסו אוזן לדבריו, ואף האחדים אשר נפתו אחרי דברי השליח הנ"ז. אין ספק שודאי יחזרו בהם, כי כבר נודע תכלית האנשים האלה החפצים בחרבן ישוב עיקו"ת ירוש"תו, ותהי זאת נחמתנו. אך שמענו כי עתה עוד הפעם שבו() וישלחו אצלכם שליח את ה' יחזקאל מיראדכיא לעורר מדנים ולשלות יד בקדש שמים ל- אסוף ולקבץ קופות נדבות והקדשות ממחנה תהלתכם, לתתם ליד מחזיקי המחלוקת להיות להם לקרנים לנגח כמו את אחיהם העניים ולהכרית אוכל מפיכם.

על כן, למען הקוב"ה, ולמען ירושלם עיה"ק, ולמען ת"ת העניים היתומים וה- אלמנות, לא תאבו לו ולא תשמעו אליו, ולא תהפכו את הצדקה לזעקה, רק אחזו - נא בדרכי אבותנו הקדושים זיע"א אשר תמיד הריצו נדבתם וכסף קדשיהם אל ה- קדש פנימה, ליד רבני העיר אשר מהם פינה ויתר לכל דבר טוב ומועיל, וכל ה- משנה ידו על התחתונה אמרו רז"ל. ובכן בטוחים אנחנו בישרת לבבכם, ובצדקת- נפשכם, כי לא תקבלו את ה' יחזקאל הנ"ז בשום אופן כי איננו הוא השליח, א- שר ממקום קדוש יהלך, כי אם ממפריעי השלום והנרגנים, השואפים לבלוע חכל ז- רים, להרע ולהשחית כרם ה' צבאות בית ישראל והשוכן בציון וכו'

בעתירת אחיכם בשרכם מעדת הגורג'ים יושבי ארץ הק' הנאנקים והנאנחים, הצועקים מכאב לב על חלול ה', וחלול אה"ק ורבניה, והדואגים על שבר אביוני בת ציון העלובה המעתירים בעדכם ובעד כל אחינו שבגולה עתירת החיים והש- לום. כמכתב הזה

לעי"ת קולאש ובראשם הר'	אליה	בותיראשווילי יצ"ו
" " "	מוג'ונה " "	רפאל
" " "	באנזה " "	מרדכי ג'אנאשווילי
" " "	לשכום " "	אליהו אמאשיקאשווילי
" " "	סאשחירי " "	יעקב טיטרואשווילי
" " "	טוראם " "	יצחק ג'אנאשווילי
" " "	כהינוואל " "	אברהם חואילאכי
" " "	תיפליס " "	- - -
" " "	אחיסקא " "	יוסף בר דוד
" " "	כאריל " "	שלום משה אשווילי

באתום, פותי, סאשינו, עוד כמכתב הנז" לערי גורג'יסטאן בסתם חמישה.[1]

---

[1] עיין מסמך 289, ארכיון הועד העדה הספרדית, ירושלים, להלן פאקסימילה)

289 לשנה זו נקט ועדה ימי מועד שבל עם עלמין נגד נגי

לתלן נאמן !

כאמור, מחברו של המכתב השני, הינו ספרדי תושב ירושלים, והוא פונה אל יצ-
חק אליגולא: "לכבוד מע' ותהלת האדון הנכבד הגביר היקר חובב ציון וירושל-
ים אוהב האמת והצדק סי" יצחק אליגולא הי"ו יחשל"א.
לשלום אין קץ!

רצוף בזה נוסח מכתב אשר פזרו יחידי סגולה מעדת הגורג'ים המסתופפים ב-
צל כוללנו, בכל ערי גורג'יסטאן, אודות השליח אשר שלחו מחדש כת המנגדת לה'
יחזקאל מיראדכיא, לבל תעשינה ידיו תושיה, תקותי נאמנה כי כבודך, בתור חובב
ציון אמיתי, ואוהב שלום ורודף שלום, תעמוד בקיר ברזל וכחומת נחושת להפריע
עצתם, ולקלקל מחשבותם, וישוב שלוחם הנז' בידים ריקניות, והרם כשופר קולך,
אם ישלח ידו בקופות כסף קדשנו, או בנדבות אחינו מרחמינו, גזל הוא בידם, ו-
אחינו הישרים יתעוררו לקול הקריאה, ולא יתנו לו שום נדבה, ואדרבה, יתעוררו
רחמיהם על כוללנו, ויניפו וירימו נדבתם לה' בידך, וכבודך תשתדל בכל עז ל-
הגיעם לידינו אל הקדש פנימה במוקדם להחיות עם רב, וגם תואיל בטובך להשכ-
יל להסיב לאסוף ולקבץ כסף הקדשים שבקופות מח"ת ע"י"ת כותאיס, ומכל ערי ג-
ורג'יסטאן ותיגיעם לידינו בימי הרחמים והסליחות האלה, והאל הנקדש בצדקה,
השוכן בציון וכו' יאריך ימיך ושנותיך וכו' וכו'.[2]

[illegible]

2 עיין מסמך 290, ארכיון הועד הספרדי, עיין גם "קווקאסיונים" ביטאון המר-
כז לקווקאסיולוגיה, תל-אביב, 2 (להלן פאקסימילה של המסמך); כמו כן, אבר-
הם חיים, פנקס כוללות הספרדים בירושלים, כמקור לתולדות העדה הספרדית בשל-
הי התקופה העותומאנית, "במערכה", 189, 1976, עמ' 20; על סמך המכתבים שהובאו
לעיל, קובע אברהם חיים ש"גם שליחי העדה הגורג'ית סיכנו את פעולות השד"ר-
ים של ועד כוללות הספרדים" ומצטט את הקטע על שאיפתם של מתנגדי העדה הס-
פרדית מקרב יהודי גרוזיה אל גדלות ואל התעשרות קלה.

[illegible]

ובעומדנו לנתח את המסמכים הללו, עלינו לזכור את הרקע ההיסטורי הכללי, ל-הירקמות ולעיצוב יחסי-הגומלין, בין העדה היהודית גרוזית, לבין הכולל הספ-רדי. יחסים אלה כמעט תמיד אופיינו במתיחות, קרירות, תשדנות הדדית והתנגש-ויות סביב כל מיני נושאים (חלוקת כספים, בתי עלמין וכו').

אובייקטיבית, באותן נסיבות ובאותם תנאים, מובנת גישתו הכללית והעקרונית של הכולל הספרדי בשמירת אחדותם האירגונית קהילתית של העדות יוצאות מדי-נות וארצות המזרח, אם כי, גרוזיה דווקא, אינה נחשבת במיוחד, לא מהבחינה הג-יאוגראפית, ולא מהבחינה ההיסטורית-התרבותית-הדתית, כארץ מזרחית טהורה), ו-מכאן, אי-וויתור לגורמים פלגניים ובדלניים שניסו לעורר את עדותיהם להתפ-לג ולפרוש מהכולל הספרדי ולהקים עדה עצמאית ונפרדת (מכל ההיבטים), ברם, כ-כל הנראה, העדות הקטנות, וקודם כל העדה הגורג'ית ופרנסיה, לא הצטיינו בצי-יתנות, אלא להיפך, חשדם במעשיהם של מנהלי ועל כולל הספרדים הלך וגבר, במי-וחד בשני הנושאים העיקריים: חלוקת הכספים והנדבות וכן זכויות הקבורה ב-בית העלמין. מסתבר, שבית העלמין, קדם מבחינת חשיבותו לנושא הכספי, ואת זה ניתן לראות בעליל גם מתוך המכתב הראשון, בו מדובר ומודגש כבר בהתחלה: "זה כחמש שנים אשר השטן מרקד בין איזה אנשים מעדתנו הגורג'ים" - והכוונה היא לשנת 1894, אז החלו ניגודים בין שתי העדות בנושא בית העלמין.

מכל פרשת הריב והסכסוכים שהיו בין הכוללים הספרדי והאשכנזי, בעניין ח-לוקת הכספים, נראה בעליל, שני הצדדים התקשו להתפשר ולהגיע להסכם קבוע וס-ופי בקשר לחלוקת הסכומים המגיעים מערי קווקאז, וקודם כל מגרוזיה. ואכן, נ-ציגי הכולל האשכנזי המומרמרים מלינים די קשות ונמרצות על פרנסי הכולל ה-ספרדי: "אומנם, -טוענים אשכנזים, - לנו יש לתבוע מאתכם מצד הפשר במעות א-יטליה ומעות דאגיסטאן וגורג'יסטאן שעל פיו לא רק ממון מגיע לנו מאתכם, כי אם גם כתיבת ומשלוח מכתבים אסרתם על עצמכם לעשות מבלעדנו לאותן המד-ינות, והנה לא כן אתם עושים בנודע, וכסף נדבותיהן להיכן הלך? ועתה, אחרי א-שר אתם בידכם בטלתם את הפשר בשלכם, איך תבקשו להשתמש בו עתה בשלנו?" (עיין גאון, עמ. 258).

אין ספק, שטענות ותלונות הושמעו גם מצד האחר, דהיינו מצד הספרדים, ומענ-יין ביותר הדבר, שיהודי גרוזיה, תושבי ירושלים עצמם, היו תלויים בכולל ה-ספרדי ובחסדיו, כשרק היה צורך בשיקום מספר משפחות מקרבן.

את המצב שנוצר היטיב לתאר ולהגדיר העתון "הצבי": כפי שהוזכר כבר למע-לה, וכמובן כל העתונות הארצישראלית היתה מודעת למחלוקות בין-עדתיות ופ-נים-עדתיות שכירסמו באחדות היישוב בארץ. בשנת תרנ"ד (1894) העבירו ראשי ועד העדה הספרדית בירושלים וראש הרבנים באי"י אל מ. אוסישקין ומ. מיידאנ-סקי את הסכמתם בצורך לקיים ולשמור על האחדות בין העדות הספרדיות ויתר יהודי המזרח.[3]

הדי התנצחויות שבין החסידים והמתנגדים הושמעו גם בירושלים. ע"פ התנהג-ותו של הרב היהודי גרוזי אפרים הלוי קוקיא, ניתן להסיק שיהודי גרוזיה ס-פגו בקרבם את התפיסה הדתית החסידית, על כל היבטיה, וביטוי מוחשי לכך ניתן בחתימתו של הרב אפרים הנ"ל, יחד עם 191 נציגים אחרים (מכל הכוללים) על ה-קריאה, להחרים את הרב חיים הלברשטאם מצנז (פלך בלבוב. עקב פועלו האנטי-חס-ידי וכתביו ברוח זו.[4]

ושוב ביחס לתקופה זו מעניינים מספר נתונים כלליים מבחינת חלוקת בעלי-המקצועות. בשנת 1882 התגוררו בירושלים 362 משפחות של אומנים ו-215 משפח-ות של פועלים. לפי א. לונץ הרכב הפועלים היה כדלקמן:

סנדלרים - 45	טוחני קפה - 9	קבצנים - 25
פחחים - 11	חורטי אבן - 6	חוצבי אבן - 3
צורפים - 14	סופרי סת"ם - 22	צבעים - 3

ויעבדו שם ויגיעם יעבדו שם ויגיעם יעבדו שם ויגיעם י

נגרים - 42	בנאים - 7	אורגים - 2
חרטים - 35	סיידים - 10	עושה מראות - 1
נפחים - 6	פרוונים - 5	רפדים - 2
צורפי נחושת - 3	זגגים - 5	קדרים - 2
שענים - 11	קומפוזיטורים - 12	עושי מטריות - 4
יוצקים - 2	מדפיסים - 10	עושי מרצעת - 1
חייטים - 46	ספרים - 8	ציירים - 2
כורכים - 11	מתורגמנים - 2	כובענים - 3
פועלים יומיים - 37	רוקחים - 12	שוליות - 89
סבלים - 6	משרתות במוסדות - 6	מחוסרי
פועלי טחנות - 18	עגלונים - 3	עבודה - 120

לקראת אותה שנה (1882) התאספו בקושטא כ-400 מהגרים יהודים מרוסיה שח-יכו להיתרי כניסה לארץ, אנו מניחים שרובם היו בעלי מלאכות במקצועות שונ-ים.[5]

בסוף שנות ה-80 של המאה ה-19 ביקר בירושלים הנוסע היהודי האנגלי הנו-דע אלק.אדלר, שם הוא פגש ביהודים כמעט מכל ארצות מוצא (אירופה, אסיה, אפר-יקה). אדלר ציין גם את נוכחותם של יהודי קווקאז, כגון - יוצאי דאגיסטאן, באתומי ועוד.[6]

א.אדלר חזר והוסיף בגליון הבא, שיוצאי גרוזיה, כפי שהוא רושם בסוגריים באותיות עבריות "גרוזעס", - מחזיקים בבתי תפילה משלהם...(שם, מ-8.2.89)

ישראל בן-אשר וילי עם בתו בן-ציון, 1910

משפחת יהושע תנחום וילי בירו-שלים, 1910

גם בהמשך נעשו נסיונות לאחד ולגבש את העדות והכוללים השונים בירושלים בשנת 1895 גברה הפעילות של נציגי העדות הספרדית והאשכנזית, להביא להקמת-ועד בין-עדתי מאוחד. נציגי העדה הספרדית אף הוציאו מטעמם קונטרס, באותה-שנה תחת השם "שלום, שלום, ואין שלום" כנגד מתנגדי האחדות. ולאחר מאמצים לא מעטים, סמוך לקיץ, הוקם ועד מאוחד ומשותף של שתי העדות, עליו ניצחו יעקב שאול אלישר מצד העדה הספרדית, ור' שמואל סלאנט מצד האשכנזים.[7]

5 עיין המגיד, מ-31.5.1882, מ21

6 עיין "Jewish Chronicle", מ-4.1.1889, עמ.14

למרות הקמת אותו ועד בין-עדתי, המחלוקות והסכסוכים בין הספרדים והגו-רג'ים סביב כל מיני נושאים לא תמו אלא התריפו. מקרה מצער אירע בעת הלוו-ית אשה גורג'ית שנפטרה, וכשיהודי גרוזיה היו בדרכם לקבר כדי להטמין את ג-ופתה, עצרו אותם הספרדים ושידלו לשכנעם, שלא נאה להם לפרוש גם בתחום בתי-העלמין, יהודי גרוזיה רגזו, התקיפו אותם ואת השוטרים שהוזעקו להתערב והב-ריחום. העתון "המגיד לישראל" המוסר על-כך (עיין גל.מ-ז' באדר התרנ"ד, עמ. 10-11) סורח לציין שיהודי גרוזיה נהגו מנחינות הרוסית. פרשת היפרדותם מ-הכולל הספרדי גם בנוגע לבתי-עלמין, נתעוררה ביתר שאת, בשנת 1894, אז, כפי ש-מדווח כתב העתון "חבצלת" -"קנו להם (יהודי גרוזיה - י.ד.) שדה קברות מ-יוחד, ויחנכהו בשבוע הזה בשאון והמולה, בריב ובמדון, במכות ובמהלומות, בקצ-רה, באורח אשר לא יחלק כבוד לעושיהם ולשם ישראל הנקרא עליהם."[8]

העתון מוסיף ומביע צער עמוק על פירוד ופיצול העדות והכוללים בירושלים ועל כך שכל אחת מהן נוטה לרכוש חלקות אדמה נפרדות להכשרת הבית עלמין. יי-חד עם זאת, כתב העתון לא יכל להתחמק מהמציאות האובייקטיבית שגרמה להתמר-מרותה המוצדקת של העדה הגורג'ית, בשל התנהגותם השרירותית והמזלזלת של פר-נסי העדה הספרדית כלפי הגורג'ים, למרות זאת הסיף הכתב לשמירת אחדות הכו-לל וכך כתב: "יכולים היו אחינו הגורג'ים ויכולים גם עתה לדרוש משפט מאת אחינו הספרדים, לדון או להתפשר ולקבוע מהירם מקח קצוב, לעשירים לבד, ולבי-נונים לבד, ועניים יקברו חינם, אבל להתקומם נגד ראש העדה, חכמיה ורבניה, כ-זאת לא יצדקו ומעוון חילול השם לא ינקו". כך כתב העתון.

במשבר שנתגלע, בין הגורג'ים לבין הספרדים, התערב הרב הראשי של ירושלים, הוא הציע ליהודי גרוזיה שיבחרו בשני נציגים ושאלה יוסמכו לקבוע את שיע-ור התשלומים בעד קבורת המת. יהודי גרוזיה דחו את ההצעה ודרשו לקבוע שי-עור שורה הן לעניים והן לעשירים, בגובה של 40 פראנקים. נציין שעתון "חב-צלת" שהודיע על כך ב-16.2.1894 (גל.20) תמך מן הסתם בעמדת הרב.

בדרך כלל, הגורג'ים נכללו בין 18 עדות ירושלמיות דאז, ועמדו במקום השמ-יני לפי מספר הנפשות בעדתם... הם באו בברית הנישואין עם בני משפחות דוב-רות איספאניולית. ונוסף לשפה הגרוזית דיברו גם איספאניולית (לאדינו).[9]

בצדק מדגיש חוקר העדה היהודית-גרוזית - יצחק עילם המנוח במחקריו, את החרדה של יהודי גרוזיה מפני ערעור הסמכות והמוסר בתוך המשפחה פנימה. הע-דה כולה עמדה במשך עשרות בשנים על משמר כבודה, מעמדה ומהורתה של המשפחה. משטר המנער את חצנו מפרטיותו של הבית, הוא ללא חוק "ומכשיר את הקרקע לה-תערערות..."[10]

כבר אז הצטיינו יהודי גרוזיה בחייהם קהילתיים-עדתיים, ביחסי-שכנות של-הם ובלכידות כמעט טבעית והזהות העצמית החזקה. החכם כימל את הסמכותיות ה-מסורתית, ובנישואין התבלטה דווקא סגירות עדתית, כשבחתונה יהודית-גרוזית ר-ואה י.עילם ביטוי להתקשרות חברתית רחבת-מימדים. (שם, עמ. 31-51).

לפי חנה הלנה טהון, בלטו בארץ הגורג'ים ביופי גזרתם ופניהם (כידוע מצ-ויינת האוכלוסיה הגיאורגית ביופיה).[11]

בהקשר לכך מעניין גם התיאור החברתי-הפסיכולוגי של יהודי גרוזיה תושבי ירושלים, מפי ההיסטוריון זאב יעבץ שביקר בשנות ה-90 בירושלים, לפיו: "האנ-שים האלה בעלי קומה, בעלי כח ידים וכח-לב ואמיצי-לב, הבאים הנה וכלי זינם

---

[7] עיין נ.אפרתי, משפחת אלישר בתוככי ירושלים, עמ.159.

[8] עיין "חבצלת". גל.19, כ.24, עמ.143.

[9] עיין ראובן קשאני, יהודי גרוזיה, "בשר", 1969, 4(61), עמ.96; יש להעיר, שלפי נייפאח יהודים בממלכה העותומאנית נכללו במקום הראשון בדירוג של יו-תר מעשר עדות וקהילות שונות.
I.Непрах, Еврейские общины в оттоманской Империи, О веротерпимости в Турции, Еврейская жизнь, 1906, ноябрь-декабрь, XII-12 стр.87 и сл.

[10] עיין יצחק עילם, הגרוזינים בישראל, היבטים אנתרופולוגיים, תש"ם, 1980, עמ.4.

[11] עיין ח.טהון, העדות בישראל, פרקים בקורותיהן וחבלי היאחזותן בארץ ישראל, י-ם, 1957, עמ.110.

משפחת יעקב ארס-ישורילי בירושלים
באמצע ישבת האם הזקנה אסתר, 1910

יצחק יצחקי בקו-
שטא (תורכיה) ב-
קופת לימודיו ב-
אוניברסיטה, בשנת
1910

אהרון תאנורישורילי עם כלתו
בירושלים.

נערות יהודיות גרוזיות בתלב-
שתן המסורתית, ירושלים, 1910.

עליהם כצ'רקסים גמורים.אינם בני תורה,אך לעומת זה רבה היא הברכה,אשר הביאו לירושלים,כי באים הם וצרורות כספיהם בידיהם.הם מביאים את המסחר גם בידי אחינו.ועושים מעט מעט את ארץ ישראל לארץ מסחר,ומזה סובה לרבים מעשיריהם,כי הגדולים תומכים את הקטנים,לא במתת נדבה,כי אם בהטילם מלאי אל תוך כיסם,ומשתתפים עמם ונוטלים חלק קטן מהם,עד שהעני יכול לעמוד מחמת עצמו. אז מוציא העשיר את ממונו ומסתלק.על-כן יצליחו כל סוחריהם ואין להם לא כולל ולא חלוקה.לא ממונים ולא משולחים,וראשי עשירי אחינו המה הם".[12]

מהרבה היבטים מעניין גם סיפורו של אברהם מיכאלאשווילי (מיכאלי,עו"ד במקצועו) אשר אביו דוד מיכאלאשווילי עלה ארצה מגרוזיה (סוג'ונה)בשנת 1889 והשתקע בירושלים שם גם נולד בנו אברהם ב-1906. להלן עדותו של אברהם מיכאלי:"סמוך למחצית המאה הקודמת התחילה העליה הגרוזית לא"י.בין המשפחות הראשונות שעלו לארץ,יש לציין את משפחת קוקיא שגרה בעיר העתיקה,ברחוב היהודים,- ביתם עודנו קיים - היה בנוי משני צדי הרחוב,כבתים אחרים ושווקים מקומרים בעיד העתיקה.הבית היה נאה ובו נמצא גם בית הכנסת.בבית גרו שנים מבני המשפחה: עזרא ופנחס.שנים מאותה משפחה גרו במקומות אחרים:שלום קוקיא גר בבית הצמוד לבית הכנסת של הספרדים ע"ש רבי יוחנן בן זכאי(באותו בנין היו ארבעה בתי כנסת השייכים לארבע קהילות),ואחד מאותה משפחה גר מחוץ לעיר,סמוך לנחלת שבעה או יותר קרוב לרחוב דיר טיכו." [13]

"הוריי,-ממשיך אברהם מיכאלי את סיפורו,- עלו לארץ בימי התורכים, סבי מצד אמי ואחיו רכשו בית נאה בעיר העתיקה במעלה הסראיה,סבי בחר את הבנין הזה משום שנמצא מול הסראיה,שהיה בית השלטון התורכי,ולידו גם בנין בית המשפט,הבית הוא בן שתי קומות ושתי כניסות לו: אחת לקומה העליונה והשניה לקומה התחתונה.הבנין עודנו קיים. הבית נרשם בזמנו בשם מושאל של משפחת קוקיא; יען כי סבי היה נתין רוסי.אמי ז"ל היתה בתו הבכורה וסבי הזמין את אבי מגרוזיה,שהיה בן אותה משפחה,והשיא אותה לו".(שם)

א.מיכאלי מעלה בזכרונותיו גם את דמותו הציורית של אביו דוד מיכאלאשווילי ואפיזודות הקשורות בו:"אבי המנוח היה אדם חזק בגופו,סיפרו לי כי בימי התורכים,ביום ששי אחרה"צ,ביקש אותו סבי לקנות מיצרך שהיה חסר לשבת,ובעוברו ברחוב שמע אשה גונחת בתוך חנות של מוכר פחמים ערבי.נכנס לחנות וראה שהיא יהודיה,והערבי מנסה לאנסה.ניגש לערבי ושאלו מה אתה עושה? - הערבי דחף אותו,קם אבי והטיח את ראשו של הערבי והרג אותו.הערבים רדפו אחריו ואבי עלה למדרגות הבית וישב במדרגה העליונה.הערבים צעקו:"היהודי עייף!"-והתחילו לעלות במדרגות.אבי בעט בהם ברגלו והפילם מהמדרגות.

כשבאו שוטרים לאסרו,הוא טען שהוא נתין רוסי (לפי הקאפיטולציות אי-אפשר היה לנגוע בו...) השוטרים נאלצו להזמין את פקיד הקונסוליה אברהם כוזמיאק (שלפי ספרה של איטה ילין היה אחד מהבילויים) הוא חי עד למלחמת העולם השניה וגר בבית מול השער החדש.

הביאו את אבי למשפט,והגן עליו עו"ד יהודי ממשפחת מאני - מלכיאל מאני. וכששמעו הטופסים את הפרשה כולה ואת נסיבות המקרה,דנו אותו לעונש סמלי--של יום אחד מאסר,משום שהגן על כבוד אשה,דבר שהיה חשוב באותם ימים.

אבי עסק באספקת חלב למוסדות שונים:בתי חולים של יהודים ונוצרים.את החלב סיפקו לו תושבי הכפרים:סילואן,אבו-דיס ואל-טור. אנו גרנו בבית זה עד שנת 1927 בערך,סמוך לרעש הגדול שפקד את הארץ,ואז עברנו לגור בנוה-יעקב,אם כי אבי רכש בית בזכרון משה,אך היה מושכר.הוא סרב לקנות בנינים אחרים בירושלים יען כי שאף להיות איכר. על גבורתו של אבי ,-מטעים אברהם מיכאלי,- אוכל לציין מעשה זה: לאחר שעברנו לגור בזכרון משה היו באים ערבים למכור פירות וירקות.ברחוב היו נטועים עצים וסביבם סורגי ברזל.הערבי היה קושר את חמורו לסורג והחמור שנגס בעלים של עץ,פגע בו.הדבר לא מצא חן בעיני אבי והיתרה בערבי שלא יקשור את חמורו כך,הערבי הבטיח אך לא קיים את הבטחתו,ואז תפס אותו אבי שהיה כבן 70 שנה,הרים את הערבי ביד והכניסו לתוך הסורג. הערבי התחנן בפניו והבטיחו שלא יעשה זאת והוציא או-

---

12 עיין י.ד.וילהלם,דור דור ועוליו,1946,עמ.148-155.

13 זכרונותיו של א.מיכאלי הוקראו בבית התפוצות בת-א,בערב המוקדש-ליהדות גרוזיה,שם הירצה באותו מעמד גם מחבר ספר זה על הנושא "יהדות גרוזיה" (כתב-יד בארכיונו הפרטי של המחבר)

תו החרצה."(עיין שם)

כפי שמשתמע מעדויותיהם של ותיקי ירושלים היה זה דווקא דוד מיכאלאשווילי שרכש מכונית ראשונה בירושלים.

מהומות,שוד והתנפלויות וכן מקרי אונס (כפי שסופר לעיל) היו נחלת חלקם של תושבי הארץ גם אז ולא אחת נפלו יהודי גרוזיה קורבן להתקפות שודדי דרכים.ע"פ הודעתו של העתון "האור" (עתונו של אליעזר בן-יהודה) משנת 1892 מתברר שבערבו של יום אחד התקיפו שודדים את עגלת היהודים שהיתה בדרכה מיפו לירושלים,השודדים היו מזויינים בחרבות,סכינים ורובה והם שדדו חמשת-היהודים,אחד מהם יהודי גרוזי יעקבאשווילי נפצע קשה בידים,השני גם הוא גורג'י בשם אברהם גורג'י נשדד,נטלו ממנו כסף 5 נאפוליאונים ושעון זהב.[14]

מהמקרה המצער הזה ניתן להבין שיהודים תושבי ירושלים ניהלו עסקים גם ביפו ובערים אחרות,וניתן להניח שכל חמשת היהודים נוסעי או אפילו בעלי העגלה הנ"ל שהותקפה,היו יהודים גורג'ים - שותפים ככל הנראה לעסק כלשהו.

בכלל מבחינה כלכלית,יהודי גרוזיה עשו חיל בירושלים ובארץ.יהודים אמידים יחסית,ייסדו לשכות וחברות מסחריות משלהם. כך נוסדה ב-1892 חברת המסחר ליצוא ויבוא של יעקב ישראלאשווילי ובניו,שעסקו במסחר אריגים,חוטים, ומוצרי כותנה וטכסטיל.[15]

בהתאם לנתוני המפקד משנת 1896 התגוררו בירושלים (סך כל האוכלוסין בעיר - 28.112 נפש) 670 יהודים מגרוזיה,ולהם היה בעיר העתיקה בית הכנסת ברחוב הגיא,סמוך לרחוב היסורים,מול ישיבת תורת חיים.על פי אברהם מיכאלי, בית הכנסת נסגר סמוך למאורעות תרפ"ט וספרי התורה הועברו לבית הכנסת הגרוזי בשכונת זכרון משה,בית הכנסת נרשם על שמו של יצחק בן אברהם אליגולאשווילי,בסאבו,באוגוסט 1894 והרישום עודנו קיים. בית הכנסת היה בקומה השניה ובקומה התחתונה התגוררה משפחה גרוזית שדאגה לבנין,ובחצר שבקומה העליונה היו גרים עניים. בית הכנסת נזכר בספרו של המורה והמחנך ח.ל.זוטא "ארצנו". במעלה הרחוב,-לפי מיכאלי,- גרו משפחות יהודיות גרוזיות אחדות. וברחוב דוד,היו סוחרים גרוזים (מהקרובים שלי) וגם בשכונת בסראק." [16]

על-פי שפירא "לשכונת נחלת-שמעון (שנקראה כך בשל מיקומה בשכנות לקבר-שמעון הצדיק) בראשית באו החלבים,אחריהם התימנים ובאחרונה - הגורג'ים.[17]

בשנות ה-90 הוקמה בסמוך לשכ' נחלת שמעון - "אשל אברהם" לבני העדה היהודית-גרוזית ע"פ גרייבסקי,נבנו בה 500 בתים וכן בית הכנסת.[18]

על שכונת "אשל אברהם" מספר גם דוד ילין ב-1896:"בתי רחוב משה ויהודית אשר לאחינו החסידים,ובתי "אשל אברהם" אשר לאחינו הגורג'ים...האחרונים נבנו בשנת 1893 בידי ר' שמואל בי"ר ניסן בק."[19]

בתארו את הצליינים הרוסים בירושלים,-כותב דוד ילין;"ומבני עמנו גם הם תמצאנה להן כ-20 משפחות מחייתן בימי החורף מהתי(י)רים האלה.והעובר מאחרי גן עירנו,אשר אצל מגרש הרוסים (גן אוסטר היום) יראה משני עברי הדרך את אחינו הגורג'ים,שטחו להם שטוח על פני הארץ בכחורותיהם,סחורות הרוכלים,ואחדים מהם ימכרו דברי אוכל ומפרי הארץ,ואחרים מתעסקים בחלפנות.כי אחינו הגורג'ים היודעים את שפת רוסיה,סוחרים עד כה את התרים הרוסים,וא-

---

14 עיין האור,(הוספה ל"הצבי").גל. ל"ה,1892

15 פרטים מהאוסף הארכיוני המשפחתי של משפחת ישראלאשווילי(יפו-בת-ים) ; כמו-כן עיין "קווקאסיוני" גליונות שונים.

16 זכרונות א.מיכאלי. השו.זאב וילנאי,ירושלים העיר העתיקה,י-ם,1967 + ביבליוגראפיה,עמ. 334-279;וילנאי,ירושלים - העיר החדשה,1970,עמ.8-187; לוח ארץ ישראל לשנת תרנ"ו;יצחק בן צבי,שבטי ישראל בירושלים,תרצ"ו

17 עיין שפירא ,מחוץ לחומה,עמ.56-57.

18 עיין פנחס גרייבסקי,ספר הישוב,עמ.20-27.

19 עיין ד.ילין,כתבי,א'1896,עמ.13;השו.לונץ,לוח לתרס"ב,עמ.164-165;כמו-כן: ר.ח.הכהן,אבנים בחומה,י-ם,תש"ל,עמ.40.

עליהם כצ'רקסים גמורים.אינם בני תורה,אך לעומת זה רבה היא הברכה,אשר ה-
ביאו לירושלים,כי באים הם וצרורות כספיהם בידיהם.הם מביאים את המסחר גם
בידי אחינו.ועושים מעט מעט את ארץ ישראל לארץ מסחר,ומדה טובה לרבים מע-
שיריהם,כי הגדולים תומכים את הקטנים,לא במתת נדבה,כי אם בהטילם מלאי אל
תוך כיסם,ומשתתפים עמם ונוטלים חלק קטן מהם,עד שהעני יכול
לעמוד מחמת עצמו. אז מוציא העשיר את ממונו ומסתלק.על-כן יצליחו כל סוח-
ריהם ואין להם לא כולל ולא חלוקה.לא ממונים ולא משולחים,וראשי עשירי א-
חינו המה הם".[12]

מהרבה היבטים מעניין גם סיפורו של אברהם מיכאלאשווילי (מיכאלי,עו"ד ב-
מקצועו) אשר אביו דוד מיכאלאשווילי עלה ארצה מגרוזיה (סוג'ונה)בשנת 1889
והשתקע בירושלים שם גם נולד בנו אברהם ב-1906. להלן עדותו של אברהם מי-
כאלי:"סמוך למחצית המאה הקודמת התחילה העליה הגרוזית לא"י.בין המשפחות
הראשונות שעלו לארץ,יש לציין את משפחת קוקיא שגרה בעיר העתיקה,ברחוב ה-
יהודים,- ביתם עודנו קיים - היה בנוי משני צדי הרחוב,כבתים אחרים ושוו-
קים מקומרים בעיד העתיקה.הבית היה נאה ובו נמצא גם בית הכנסת.בבית גרו
שנים מבני המשפחה: עזרא ופנחס.שנים מאותה משפחה גרו במקומות אחרים:שלום
קוקיא גר בבית הצמוד לבית הכנסת של הסטמבולים ע"ש רבי יוחנן בן זכאי(ב-
אותו בנין היו ארבעה בתי כנסת השייכים לארבע קהילות),ואחד מאותה משפחה
גר מחוץ לעיר,סמוך לנחלת שבעה או יותר קרוב לרחוב דיר טיכו." [13]

"הוריי,-ממשיך אברהם מיכאלי את סיפורו,- עלו לארץ בימי התורכים, סבי
מצד אמי ואחיו רכשו בית נאה בעיר העתיקה במעלה הסראיה,סבי בחר את הבנ-
ין הזה משום שנמצא מול הסראיה,שהיה בית השלטון התורכי,ולידו גם בנין ב-
ית המשפט,הבית הוא בן שתי קומות ושתי כניסות לו: אחת לקומה העליונה ו-
השניה לקומה התחתונה.הבנין עודנו קיים. הבית נרשם בזמנו בשם מושאל של
משפחת קוקיא; יען כי סבי היה נתין רוסי.אמי ז"ל היתה בתו הבכורה וסבי-
הזמין את אבי מגרוזיה,שהיה בן אותה משפחה,והשיא אותה לו".(שם)

א.מיכאלי מעלה בזכרונותיו גם את דמותו הציורית של אביו דוד מיכאלאש-
ווילי ואפיזודות הקשורות בו:"אבי המנוח היה אדם חזק בגופו,סיפרו לי כי
בימי התורכים,ביום ששי אחה"צ,ביקש אותו סבי לקנות מיצרך שהיה חסר לש-
בת,ובעוברו ברחוב שמע אשה גונחת בתוך חנות של מוכר פחמים ערבי.נכנס ל-
חנות וראה שהיא יהודיה,והערבי מנסה לאנסה.ניגש לערבי ושאלו מה אתה עו-
שה? - הערבי דחף אותו,קם אבי והטיח את ראשו של הערבי והרג אותו.הערבים
רדפו אחריו ואבי עלה למדרגות הבית וישב במדרגה העליונה.הערבים צעקו:"ה-
יהודי עייף!"-והתחילו לעלות במדרגות.אבי בעט בהם ברגלו והפילם מהמדרג-
ות.

כשבאו שוטרים לאסרו,הוא טען שהוא נתין רוסי (לפי הקאפיטולציות אי-אפ-
שר היה לנגוע בו...) השוטרים נאלצו להזמין את פקיד הקונסוליה אברהם כו-
לומיאק (שלפי ספרה של איטה ילין היה אחד מהבילויים) הוא חי עד למלחמת ה-
שחרור וגר בבית מול השער החדש.

הביאו את אבי למשפט,והגן עליו עו"ד יהודי ממשפחת מאני - מלכיאל מאני.
וכששמעו הטופסים את הפרשה כולה ואת נסיבות המקרה,דנו אותו לעונש סמלי--
של יום אחד מאסר,משום שהגן על כבוד אשה,דבר שהיה חשוב באותם ימים.

אבי עסק באספקת חלב למוסדות שונים:בתי חולים של יהודים ונוצרים.את ה-
חלב סיפקו לו תושבי הכפרים:סילואן,אבו-דיס ואל-טור. אנו גרנו בבית זה
עד שנת 1927 בערך,סמוך לרעש הגדול שפקד את הארץ,ואז עברנו לגור בנוה-יע-
קב,אם כי אבי רכש בית בזכרון משה,אך היה מושכר.הוא סרב לקנות בנינים א-
חרים בירושלים יען כי שאף להיות איכר. על גבורתו של אבי ,-מעיד אברהם
מיכאלי,- אוכל לציין מעשה זה: לאחר שעברנו לגור בזכרון משה היו באים ע-
רבים למכור פירות וירקות.ברחוב היו נטועים עצים וסביבם סורגי ברזל.הער-
בי היה קושר את חמורו לסורג והחמור שנגס בעלים של עץ,פגע בו.הדבר לא מ-
צא חן בעיני אבי והיתרה בערבי שלא יקשור את חמורו כך,הערבי הבטיח אך לא
קיים את הבטחתו,ואז תפס אותו אבי שהיה כבן 70 שנה,הרים את הערבי ביד ו-
הכניסו לתוך הסורג. הערבי התחנן בפניו והבטיחו שלא יעשה זאת והוציא או-

---

12 עיין י.ד.וילהלם,דור דור ועוליו,1946,עמ.148-155.

13 זכרונותיו של א.מיכאלי הוקראו בבית התפוצות בת-א,בערב המוקדש-
ליהדות גרוזיה,שם הירצה באותו מעמד גם מחבר ספר זה על הנושא "יהדות ג-
רוזיה" (כתב-יד בארכיונו הפרטי של המחבר)

תו החרצה."(עיין שם)

כפי שמשתמע מעדויותיהם של וותיקי ירושלים היה זה דווקא דוד מיכאלאשווילי שרכש מכונית ראשונה בירושלים.

מהומות,שוד והתנפלויות וכן מקרי אונס (כפי שסופר לעיל) היו נחלת חלקם של תושבי הארץ גם אז ולא אחת נפלו יהודי גרוזיה קורבן להתקפות שודדי דרכים.ע"פ הודעתו של העתון "האור" (עתונו של אליעזר בן-יהודה) משנת 1892 מתברר שבערבו של יום אחד התקיפו שודדים את עגלת היהודים שהיתה בדרכה מיפו לירושלים,השודדים היו מזויינים בחרבות,סכינים ורובה והם שדדו חמשת-היהודים,אחד מהם יהודי גרוזי יעקבאשווילי נפצע קשה בידים,השני גם הוא גורג'י בשם אברהם גורג'י נשדד,נטלו ממנו כסף 5 נאפוליאונים ושעון זהב.[14]

מהמקרה המצער הזה ניתן להבין שיהודים תושבי ירושלים ניהלו עסקים גם ביפו ובערים אחרות,וניתן להניח שכל תמשת היהודים נוסעי או אפילו בעלי העגלה הנ"ל שהותקפה,היו יהודים גורג'ים - שותפים ככל הנראה לעסק כלשהו.

בכלל מבחינה כלכלית,יהודי גרוזיה עשו חיל בירושלים ובארץ.יהודים אמידים יחסית,ייסדו לשכות וחברות מסחריות משלהם. כך נוסדה ב-1892 חברת המסחר ליצוא ויבוא של יעקב ישראלאשווילי ובניו,שעסקו במסחר אריגים,חוסים, ומוצרי כותנה וטכסטיל.[15]

בהתאם לנתוני המפקד משנת 1896 התגוררו בירושלים (סך כל האוכלוסין בעיר - 28.112 נפש) 670 יהודים מגרוזיה,ולהם היה בעיר העתיקה בית הכנסת ברחוב הגיא,סמוך לרחוב היסורים,מול ישיבת תורת חיים.על פי אברהם מיכאלי, בית הכנסת נסגר סמוך למאורעות תרפ"ט וספרי התורה הועברו לבית הכנסת הגרוזי בשכונת זכרון משה,בית הכנסת נרשם על שמו של יצחק בן אברהם אליגולאשווילי,בטאבו,באוגוסט 1894 והרישום עודנו קיים. בית הכנסת היה בקומה השניה ובקומה התחתונה התגוררה משפחה גרוזית שדאגה לבנין,ובחצר שבקומה העליונה היו גרים ענייים. בית הכנסת נזכר בספרו של המורה והמחנך ח.ל.זוטא "ארצנו". בבעלה הרחוב,-לפי מיכאלי,- גרו משפחות יהודיות גרוזיות אחדות. וברחוב דוד,היו סוחרים גרוזים (מהקרובים שלי) וגם בשכונת בטראק." [16]

על-פי שפירא "לשכונת נחלת-שמעון (שנקראה כך בשל מיקומה בשכנות לקבר-שמעון הצדיק) בראשית באו החלבים,אחריהם התימנים ובאחרונה - הגורג'ים.[17]

בשנות ה-90 הוקמה בסמוך לשכ' נחלת שמעון - "אשל אברהם" לבני העדה היהודית-גרוזית ע"פ גרייבסקי,נבנו בה 500 בתים וכן בית הכנסת.[18]

על שכונת "אשל אברהם" מספר גם דוד ילין ב-1896:"בתי רחוב משה ויהודית אשר לאחינו התפידים,ובתי "אשל אברהם" אשר לאחינו הגורג'ים...האחרונים נבנו בשנת 1893 בידי ר' שמואל ב"ר ניסן בק."[19]

בתארו את הצליינים הרוסים בירושלים,-כותב דוד ילין;"ומבני עמנו גם הם תמצאנה להן כ-20 משפחות מחייתן בימי החורף מהתי)רים האלה.והעובר מאחרי גן עירנו,אשר אצל מגרש הרוסים (גן אוסטר היום) יראה משני עברי הדרך את אחינו הגורג'ים,שטחו להם שטוח על פני הארץ בכתורותיהם,סחורות הרוכלים,ואחדים מהם ימכרו דברי אוכל ומפרי הארץ,ואחרים מתעסקים בחלפנות.כי אחינו הגורג'ים היודעים את שפת רוסיה,סוחרים עד כה את התרים הרוסים,וא-

---

14 עיין האור,(הוספה ל"הצבי").גל. ל"ה,1892

15 פרטים מהאוסף הארכיוני המשפחתי של משפחת ישראלאשווילי(יפו-בת-ים) ; כמו-כן עיין "קווקאסיוני" גליונות שונים.

16 זכרונות א.מיכאלי. השו.זאב וילנאי,ירושלים העיד העתיקה,י-ם,1967 + ביבליוגראפיה,עמ. 334-279;וילנאי,ירושלים - העיר החדשה,1970,עמ.8-187; לוח ארץ ישראל לשנת תרנ"ו;יצחק בן צבי,שבטי ישראל בירושלים,תרצ"ו

17 עיין שפירא ,מחוץ לחומה,עמ.56-57.

18 עיין פנחס גרייבסקי,ספר הישוב,עמ.20-27

19 עיין ד.ילין,כתבי,א'1896,עמ.13;השו.לונץ,לוח לתרס"ב,עמ.164-165;כמו-כן: ר.ח.הכהן,אבנים בחומה,י-ם,תש"ל,עמ.40.

חינו האשכנזים היודעים גם הם את השפה הזאת,עוד לא שמו לב למקור הפרנסה הזה,ושניים שלושה ספרדים פתחים המכינים מחמים לרוסים..."[20]

בירושלים התחוללו מהומות ופרעות גם על רקע דתי מובהק.באמצע שנת 1883, ב-29 ביולי חמישים פליטים רוסיים (יש להניח - נוצרים,עובדים המועסקים ב-ידי מיסיונרים) פלשו לבתי כנסת,כשמטרתם המוצהרת היתה רציחתו של הרב שמ-ואל סלאנט,אשר למזלו,נעדר באותו הזמן מהמקום,בכל זאת במהומות נפצעו הר-בה יהודים.[21]

ומה בעצם התחולל על ראשיהם של היהודים שנמלטו ארצה מרוסיה בעקב הפוג-רומים?! מוזר,כרם עובדה היא שבהגיעם לארץ,הם נקלעו לכפיה דתית קשה וחר-יפה,מצד האיהגונים הנוצריים של המיסיון,אשר גם עודד הסתה פרועה כנגד ה-יהודים ומוסדות הדת היהודיים שבירושלים,אין זה אומר שבית המלכות הקיסרי הרוסי היה בעד מבמות אנטי-יהודיות אלה,ולהיפך,נציגיו הבכירים של בית ה-מלכות הרוסי,לא פעם התנדבו יחד עם נסיכי הקיסרות האוסטרו-גרמנית,לתרום כספים למוסדות ולכוללים יהודיים בארץ.

השפה הרוסית קנתה לה בהדרגה מקום שליטה נכבד בארץ,וזאת הודות למאות-מ-הגרים ועולים שהגיעו בממחוזותיה השונים של רוסיה.יצחק שרירון (1871-1941מ-ציין בהקשר לכך בכתבי זכרונותיו:"...גרו בירושלים גם יהודים עשירים שב-או ממדינת בוכרה...ומערי רוסיה שבאסיה התיכונה,כמו טשקנט,סמרקנד ועוד מ-ערי קווקאז וגרוזיה,שהיו להם נחלאות ובתי מסחר גדולים בעריהם ובערי רו-סיה האירופית,שהתנהלו ע"י קרוביהם או שותפיהם שם,והיה להם צורך בסידור-דוקומנטים שונים,כמו חוזים,הרשאות ועוד,וגם צוואות באישור הקונסול הרו-סי פה".[22]

בסיכום הדברים אפשר לומר שלמרות קשיים מסויימים,המשיכו יהודי קו, ובמירחב יוצאי גרוזיה לבסס את מעמדם בארץ ישראל ולהשתלב בהדרגה בחי יומיומיים של הייטוב ועל כך נדבר בפרקים הבאים.

ד"ר אהרון בנימיני עם רעיתו

יהודים גרוזים בירושלים - באמצע בנציון בלואשווילי שנות 1900 המאוחרות.

20 עיין דוד ילין,כתבים,א,ירושלים של תמול,י-ם, 1896,תשל"ב,עמ.5-6.

21 עיין "Jewish Chronide" מ-3.8.1883; עיין גם אברהם ברטורא,ירושלים-בעיני רואיה (תולדות בתי המחסה לעניים והכנסת אורחים על הר ציון,תשל"ח, (1978)

22 עיין יצחק שרירון,זכרונות,ירושלים,תש"ג,1943,עמ.35.

1. יהודי קווקאז בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20, נתונים סטאטיסטיים השכונות, ההגירות, העיסוקים והמצב הכלכלי

במרוצת הזמן מספר שכונות ירושלמיות אוגדו במסגרת שכונה אחת גדולה, היא שכונת "שושנת-ציון" ובה: רחובות - שכ' הבוכרים, "אשל אברהם" - שכונת הג-ורג'ים, מחנה ישראל - שכ' המערבים, שערי רחמים - שכונת הכורדים וכן שכ-ונת התימנים וכו'[1] בשכ'"קריה נאמנה" שנוסדה ב-1879 ע"י ניסן בק (במסגרת הרחבת היישוב) התגוררו בצד עניי ארם צובה ובבליים גם הגורג'ים.

להלן שכונות ואחוז האוכלוסין היהודי הגרוזי שבהן:

שכונות	עמודים בתיק הרישום	מספר המשפחות	מוצא אתני של המשפחות
וואד	9-13	1-10	ספרדים, גורג'ים
שאראף	21-27	1-23	מערבים, גורג'ים
באב אל-עמוד	51-77	1-79	גורג', מער., ספרד., בוכ.
ראחיליה	91-97	1-18	ספרדים, גורג'ים
סאלול אל מסאבן	111-117	1-16	גורג'ים, ספרדים, בוכרים
מוסרארא	125-131	1-22	גורג'ים, ספרדים
שיפא	139-141	1- 9	גורג'ים ספרדים
יהודייה	151-157	1-12	גורג'ים, ספרדים, בוכרים
מאמילה	165-167	1- 5	גורג'ים (בלבד)

חוץ מהשכונות הללו, היתה עוד שכונה גורג'ית ב-מסעודייה, וכן שכונה מע-רבת גורג'ית ספרדית ב-זאראפייה, סך כל המשפחות שם - 19.[2]

ידידי המנוח דב בוריס גאפונוב ז"ל, היפנה, ערב אחד בכותאיסי, את תשומת-לבי לתיאורה של ירושלים על עדותיה (כולל הגורג'ים) בספרו של ש"י עגנון-"תמול, שלשום" (עמ.183) וזהו לשון התיאור: "יושבת לה ירושלים כנשר הנושא, גוזליו על כנפיו. יש שכונות מיוחדות לאשכנזים ויש שכונות מיוחדות לספרד-ים, ויש מהן שאשכנזים וספרדים דרים בהן יחד. יש מהן שיושביהן תימנים או ג-ורזים או מערבים או פרסים, ויש מהן שכמה עדות יושבים בהן כאחד..."

החל משנת 1897, בשכונה העתיקה של "בית ישראל", שגבלו בה מדרום - מאה ש-ערים, ממזרח - בתי אונגרן, ממערב - שכונת הבוכרים ומצפון שדה המבדיל בינה לבין שכונות ערביות, התגוררו יחד בני מספר עדות וביניהן: אורפלים, בוכרים תורכים, קווקאזים (כנראה גם גרוזים), כורדים ותימנים.[3]

יש לציין שברשימת אנשי עה"ק ירושלים תוב"ב מכוללי הספרדים מוזכרים גם שמותיהם של יהודי גרוזיה, כפי שניתן לזהות ולקבוע בהתאם לשמות המשפחה או כינויים אתנונימיים: יוסף שבלי, רפאל מזרחי גורג'י, נב"ת שאבאתיה (2 נפש-ות, שלום אז'י, אשתו דונה, בניו: יוסף, יאודה (כך לפי המבטא הגרוזי-קווקאזי) האלמנה קלארה זונאנה, אלמנה אחרת אג'יא (אלה היו כנראה בין מקבלי תמיכה) לעומתם נהמה ד'זונאנה לא קיבלה כל תמיכה.[4]

---

[1] עיין קלוגר, עמ.8-11 ; עיין גם:

L.B.,Jerusalem im I9 Jahrhundert;Bote aus Zion,XVI,I900,p.I-II; L.Schneller,Im Ghetto von Jerusalem;Saat auf Hoffnung,s. 57-63,I90I; J.SIegfried,Jüdisches Leben in heutigen Jerusalem,Basel,I902, D.Hunter,Jerusalem as it is to day,Cosmop.magazine,XXXVI,ss.8I-89.

[2] עיין תיקים 40,44 בגינזך המדינה (הנופוש התורכי העותומאני)

[3] עיין יצחק שפירא, ירושלים מחוץ לחומה, י-ם, 1947, עמ.64.

[4] עיין רשימת אנשי עיה"ק ירושלים, הספריה הלאומית, 8° 259

העתונות היהודית בתפוצות ישראל בשפות לועזיות,הירבתה להתייחס לנושאים הקשורים בחיי עדות יהודיות בירושלים ולא אחת פירסמו נוסעים וכתבים שונים את רשמי מסעותיהם בא"י,בכלל ובירושלים בפרט,על דפי "המליץ","הצפירה" "Allgemeine Zeitung des Judentums","Israelit","Jewish Chr."

כך למשל,כתב העתון היהודי האנגלי "Jewish Chronic" מודיע ב-17 לחודש ספטמבר 1897,למערכת שלו שבלונדון,שבחודש אוגוסט אותה שנה,מצב התעסוקה בקרב האוכלוסין היהודי הירושלמי הצטייר כך:

נגרים - 367	כורכים - 32	סורגים - 35
חייטים - 290	מעבדי עץ זית- 72	סחנים - 30
סנדלרים - 288	גלפי עץ - 18	דפסים - 44
נפחים - 50	בנאים - 112	לבלרים - 67
חרשי נחושת - 20	סתתים - 92	מעבדי עור - 13
פחחים - 89	חוצבים - 28	אורגים - 20
צורפים - 71	צבעים - 31	אופים - 64
שענים - 22	רפדים - 65	גננים - 17
עושי מברשות - 20		

בעלי מלאכות ומקצועות רבים - 62, סך כל העוסקים במלאכות - 2019.[5]

אפשר בכל זאת להניח, שלא כל היישוב היהודי חי מכספי החלוקה,אלא התקיים ממיגוון רחב של מלאכות ומקצועות שבהם עסק.וזה נוגע לא רק לתחום התעסוקתי העירוני הטהור,אלא גם לתחום העיסוק בחקלאות ובהתיישבות.

ד"ר א.ג.ד'ארבלה,פירסם ב-Jewish Chronic " ב-11.2.1898 (גל.1506), ידיעה מעניינת על אוכלוסיית ירושלים,על כל עדותיה,כולל העדה היהודית הגדולה ושאיפותיה להתיישבות החקלאית,בין השאר כותב ד"ארבלה:"בירושלים מתגוררות קרוב ל-3000 משפחות יהודיות,אשר היו מחשיבים את עצמן מאושרות , לו יכלו להתיישב בארץ הזו כחקלאים ואלה הם:הפרסים,הכורדים,הגורג'ים,הבוכרים,המרוקאים,התימנים,הרומנים,הקרימאים,הדיגיסטאנים,הרוסים והפולנים ואפילו יהודים אמריקאיים. במקום לדון ולהפוך בשאלת הקמת מדינה יהודית , (מי יודע אולי רמז דק לספרו של ד"ר ב.הרצל שהופיע דווקא באותה שנה -י.ד) ...הבה נרכז את כל מאמצינו וניישב את האוכלוסיה הירושלמית הגוועת והכמהה לעבוד בכל רחבי הארץ...כיצד נוכל לייחס לעצמנו את הארץ הזו אם אין לנו בכלל אוכלוסיה חקלאית?!" ובהמשך מסיים ד'ארבלה,-"החובה הראשונית המוסקת מהצעתי הצנועה הזו,היא להציל אלפי משפחות מהגוויעה ואת ילדיהם מהתנוונות כלית."[6]

הבעיה המרכזית של הנהגת הכוללים היתה הסתגרות מופרזת של עדות ירושלמיות בתוך עצמן ,בלי לתת אפשרות לתנופת התפרסות חקלאית-התיישבותית בכל רחבי הארץ,בה בשעה כשיהודי קווקאז,רובם ככולם היו עוסקים בחקלאות,פרדסנות,עיבודי בוסתאנים,כרמים ועוד. הנוסע והחוקר היהודי רוסי צבי כשדאי העיד בנידון:"אחינו אלה מביאים בכל שנה ושנה להיאחז בארץ אבות הרבה יותר מכל יהודי תבל לפי הערכין (כפי שייעידון-יגידון "שכונותיהם" של הגורזים והדגסטנים...ואף הבוכרים כמשמע שבירושלים ובכל ערי א"י."[7]

---

[5] עיין "Jewish Chronicle" מ- 17.9.1897

[6] עיין С.Алексеев,Сионизм,новое время,1902. Б.Арндт,Сионистское движение среди евреев,мир божий,1901,№1. Ергo,Сионизм и юдаизм,новое время,1902. А.Козальницкий,Евреи нашего-времени в Иерусалиме и взгляд на современный еврейский вопрос /Кольм-Варшавский Епистолярный Вестник/1896,№№19,20,21,22,23,24. Евреи в Палестине,Биржевые ведомости,1900. Заселение Палестины евреями,Кольм-Варш. Еп.Вестник,1900-1901.Еврейские колонии в Палестине,Сын отечества,1891. Отношение-турецкого правительства к еврейской колонизации,новое Время,1902 Gli Ebrei in Palestina,Bessarione,IY,1899,pp.248-260 I900

[7] עיין צבי כשדאי,שבטי יעקב ונצורי ישראל,חיפה,תרפ"ח,עמ.41.

אל מעבר להגירות ועליות תכופות של יהודי קווקאז לא"י, נשמר הקשר בין ה-משפחות היהודיות הקווקאזיות עם קרוביהם שבירושלים. על כך מצביעה התכתבות ענפה שהתנהלה החל מסוף המאה (לפי החומר שהושג עד כה) בין משפחות יהודי-ות גרוזיות שברחבי גרוזיה לבין בני עדתם שבירושלים. באוסף משפחתי של יש-ראלאשווילי נשתמרו מספר מכתבים מעניינים שנשלחו לירושלים. (המכתב הראשון בפאקסימילה פורסם בספרנו "כתבים" כ.א, 1976). המכתב נשלח ע"י מיכאל בן ד-ניאל ישראלאשווילי אל אחייניו הגרים בירושלים. במכתבו זה מתאר הכותב את מצב העניינים בגרוזיה במגזרים השונים של החיים: הווי, משפחה, קהילה, עסקי-מסחר, מערכת המחירים בשוק ועוד. מצדו הוא מבקש מקרוביו הירושלמיים לדע ת מה המצב בירושלים, הן בתחום המסחר, והן בתהומים כלכליים שונים. וכך הוא כ-ותב: "אדוני הדוד, נבקשך להודיע לנו בפרוטרוט את מצב עניינים אצלכם בעני-ני מסחר והוצאות שוטפות, ואכן אנו תקווה שתודיענו..."

הכיסופים לירושלים היו כל כך חזקים, שיהודי גרוזיה החשיבו את שהותם בג-רוזיה עצמה כשהייה זמנית וארעית בהחלט, עם הפנים לעליה ירושלימה, ואת זאת ניתן לראות במשפט: "מי יתן ונתראה בירושלים הקדושה כולנו יחד..." (בגרוז-ית המילה "חאס" פירושה "קדושה, טהורה", והיא אינה שגורה בפי הגרוזים הנו-צרים, ויש לשער שנגזרה מהשורש העברי /חס/ במשמעות של "הבלעדיות"קדשות".) מאותו מכתב אנו למדים גם שמחוץ לקשר התכתבותי עמדו יהודי גרוזיה גם בק-שר טלגראפי לצורך הדיווח על המאורעות הדחופים (כגון לידה וכו')[8]

ובמכתב השני, כפי שניתן לשער את תאריך חיבורו בשלהי שנת 1900 (בהתאם ל-ממצאים פילולוגיים וסכסטואליים) מביע אחד ממחבריו מרדכי בן יהודה בותר-אשווילי את רצונו העז לזכות לעליה לירושלים, שם מתגוררים קרוביו וביניהם גם חכם רפאל עם משפחתו. מכתבו של הנ"ל הינו מ-8.2.1900.

כפי שעולה מדו"ח של סגן הקונסול הרוסי ביפו למשלתו ברוסיה, הובאו בש-נת 1908 לארץ סחורות, בסך 2772 פר'. בשנת 1909 בסך 2127 פר' לעומת זה הו-צאו מארץ ישראל לרוסיה ב-1908 סחורות בסך 4227 פר' וב-1909 בסך 3667 פר' דהיינו ייצאו סחורות מא"י לרוסיה עלה על היבוא, למרות מגמת הירידה שנסת-מנה תוך שנה אחת בדרך כלל הובאו לארץ חסין גריסין ועוד.[9]

בד בבד עם התפתחות יחסי הגומלין בין רוסיה לא"י בתחומים שונים, גבר גם זרם עלייתם של היהודים מקווקאז שהקפידו, כאמור לשמור ולהחזיק לעצמם את ה-נתינות הרוסית, ועשו זאת מתוך כוונה ברורה, לא להינתק לחלוטין מארץ מוצאם שם השאירו את בני משפחותיהם וקרוביהם. זיקתם של יהודים אלה לארץ בכלל, ולירושלים בפרט, כללה מספר היבטים עיקריים: ההיבט הדתי-הלאומי הנובע מהכ-מיהה העזה לציון ולעיר דוד וחנה, ההיבט העסקי הכלכלי וההיבט החינוכי וה-שכלתי. בשל כך הירבו יהודים גרוזיים והרריים לנוע בצירים שונים: דרבנד - נאלצ'יק - טיפליס - כותאיסי - באתומי או לחילופין אודיסה, דרך קוטאיס ליפו ולירושלים, הלוך וחזור.

לא מעט מנכבדי העדה היהודית גרוזית נולדו דווקא בירושלים וחזרו לאחר-כך לגרוזיה, בכדי לשמש במשרות ובתפקידים של ההנהגה הרוחנית החילונית של קהילות יהודיות שונות בערים, כפרים, ועיירות בכל רחבי גרוזיה בתחילת המאה החולפת. כך למשל, רבה הראשי של העיר כותאיסי - החכם חיים אליאשווילי, שנ-ולד בשכ' מורשה בירושלים (1888) היה ממוצא עיירת צחינוואלי שבגרוזיה. ה-וא התחנך בישיבת "תורת אמת", ובבית הספר של "אליאנס" (כל ישראל חברים) ו-רכש שליטה נפלאה ביותר מעשר שפות. (יצויין שאמו החזיקה בירושלים בבית-הת-פילה משלה).

החכם חיים אליאשווילי ערך ביקורים ברחבי גרוזיה וביקר את הקהילות בק-ולאשי, סאצ'חרה, כותאיסי (בין השנים 1921 - 1909), הפיץ שם תורה והרביצה ב-רבים, גידל וחינך את הנוער ואת הדור הצעיר של תלמידי החכמים שבקרב יהודי גרוזיה.

לעומתו הרב הנודע ירמיהו בן שבתאי חאחיאשווילי, אומנם נולד בגרוזיה ב-שנת 1884 (אוני), אבל בגיל 17, כלומר ב-1901, עלה לירושלים יחד עם ח. אליא-שווילי הנ"ל, וכאן סיים את חוק לימודיו בתחום החזנות והשחיטה. הוא הצטיין בבקיאותו המופלגת בתורה, עד כדי כך, שעל התפעלותם כלפיו, עמדו חיש מהר רבנ-

---

[8] עיין קווקאסיוני, גל.4, 1978-1979, עמ.14.

[9] עיין הצפירה, ₪121 מ-31.5.13

ים גדולים בירושלים,כולל הרב הספרדי אלישר.(על פי עדות בני משפחתו,יש ל ציין באמר מוסגר שבשנות שלפני קום המדינה,בירושלים ראו אור מספר חיב- וריו של בנו הרב חיים שבילי זי"ל,אליהם נתייחס בחלק השביעי של הספר)

כמו-כן,ביקר פעמיים בירושלים אחד מייסדי בית הכנסת הגדול בתביליסי - בירת גרוזיה - יעקב גורלאשווילי.(לפי עדותו של בנו בנימין),כן עלה ירו- ושלימה פעמיים הרב הנודע מצחינוואלי חכם יצחק מאנאשירוב,ועל פי המסור ת המשפחתית הוא כן נקבר על הר הזיתים בשנת 1911. כפי שמעידה נכדתו רחל ד- ויתאשווילי,הרב יצחק מאנאשירוב לאחר עלותו ארצה סייר לרוחבה ולאורכה,ו-

שם פעמיו לעיר הקדושה צפת להתוודע שם עם הרבנים המקובלים והקדושים ולהש- תטח על קברי הצדיקים בבתי העלמין שבמורדות העיר. בביתו של אחד מגדולי ה- רבנים בצפת שהה הרב יצחק מאנאשירוב יומיים בשקדו בלימוד תורה,בהיפרדם מ- מנו הגישו רבני צפת לרב יהודי גרוזי מסכת תורה,וברגשי חודה מצדו העניק. יצחק מאנאשירוב מסבע זהב של 10 זלוטים רוסיים. שאיפתו של הרב היתה להע- לות בהמשך את כל בני משפחתו לירושלים,ברם הדבר לא עלה בידו וכאמור נפטר בשנת 1911,בשיבה טובה,כבן 100 שנה.סביב מותו נקשרה אגדה מסויימת ועל-פ- יה, באחד ממוצאי שבת,לאחר שהוא חזר מבית הכנסת,הודיע לאשתו חוה שהוא מ- תכונן לעזוב את העולם הזה,ושאין עליה להצטער ולספוד אותו,מאחר ומלאכים הזמינוהו לעולם המעלה.ואומנם בירך על קידוש ההבדלה בקומה זקופה ובצליל- ות הדעת, נשכב על ערסו, כרך את ידיו על חזהו ומסר את נשמתו לבוראו.

אשתו האצילה חוה דאגה לכל סידורי ההלוויה לבעלה הנערץ,ובקוננה על קב- רו הבטיחה שכעבור 30 יום גם היא תיאסף אל עמה ותצטרף אליו,וכך אכן קרה. לאחר פטירת הזוג מאנאשירוב פרנסי וגבאי העדה בירושלים הודיעו למשפחת-קר- וביהם בגרוזיה על מות יקיריהם ושאלו מה לעשות עם הרבה רכוש ואמצעים שנ- ותרו בביתם,האם לשלוח אליהם לגרוזיה או לא?! הבנים הודיעו לא לשלוח שום דבר אליהם,וביקשו להוציא את האמצעים למטרות צדקה ולסיוע חומרי ליתומים, ליתומות (במיוחד ההולכות להינשא) ולאלמנות.

ברשימת נתמכי קרן "מזכרת השר משה מונטיפיורי" (סך הכל 103 נפש),בשנים 1901 - 1900 היו גם יהודי גרוזיה וביניהם ר' יעקב שמואל אסיאשווילי,הא- חים פנחס ויעקב דדיאשווילי,דוד מיכאלאשווילי,ר' שמעון בר אברהם בבראש- וילי,ר' ראובן חסידאשווילי ועוד.[10]

בתחילת המאה ה-20 ניפגש בירושלים ביהודים יוצאי קורקאז הנוסע אלקנה א- דלר,שביקר בארץ גם לפני-כן.הוא מדגיש את הרציפות שבעליית היהודים מרוס- יה,ובמיוחד מחבל קורקאז,והוא גם מקשר את התופעה הזו עם שאיפותיה של רו- סיה להשתלט על א"י במערכת הסברתית מכוונת ע"י מאות מהגרים משטחה,וכך כו- תב אדלר:"

Curiously enough,a great proportion come from the Caucasus;and indeed,this only strenghtens the sense of russian propaganda,the leading political impression,which forces itself upon every traveller in the Sultan's dominions.More thana fourth of the total number of pilgrims to Palestine are russian".

הקשרים שבין א"י והמדינות השונות בחבל קורקאז לא היו מקריים,ועל איפ- יזודה אחת מספר ד"ר יעקב וינשל:"אחרי פרעות קישיניוב,באקו ניצבה על המ- שמר.היהודים שם היו מחוץ לסכנה - לשעיר לעזאזל של ה"מאה השחורה" הרוסית שימשו הארמנים.בבית הכנסת הופיע ה"בילוי" - בלקינד שבא מראשון לציון:ה- נושא - "בית יתומים בארץ ישראל עבור קרבנות קישיניוב - עיר הדמים".בבית הכנסת המלא על גדותיו שרו "אלף-בית","ציון ציון" ואת התקוה",אשר רבים ש- מעו אותה בפעם הראשונה. ביקר את באקו גם המטיף-השליח הציוני יבזרוב,ומ-

---

[10] עיין יוסף מיזל,אלה תולדות קרן "מזכרת משה מונטיפיורי",תרצ"ס,י-ם , עמ.98-99.

11 Elkan Nattan Adler,Jews in many Lands,Philadelphia,p.9I,y I905; O.Eberhard,Die Juden in Jerusalem,Konservative Monatsschrift,63,I906,ss.742-750,940-956,I058-I066; Zur Jüdischen-Einwanderung in Palästina,Neueste Nachrichten aus dem Morgenlande,5I,I907,ss.26-29,89-I0I;

יד נוסד תוג "שפת עבר". "№ 12

טרם הקמת הגדודים העבריים, הגו יהודים המשרתים במסגרת הצבא הרוסי שבקוקאז, גיבוש גרעין של אנשי צבא וההתיישבות ביחידות המסוקמות בדרום קווקאז, שיעלו ארצה. בתחילת המאה כתב אשר זליג ארליך, ששירת כחייל בקווקאז, למורשה מטעם ההסתדרות הציונית העולמית על גליל קווקאז - מנחם אוסישקין: "בקרוב אודיעך דבר נפלא ויחיד במינו על דבר רעיוננו, אחרי אשר אקבל מענה על שאלותי מארץ הקדושה, - לפני ימים אחדים קבלנו מכתבים עם פרטים אחדים על דבר התיישבות בארצנו, אולם אשאלך, התדע מה מחיד דסיטין אדמה בארצנו מעבר לירדן? היש שם אדמה למכירה? התתן הממשלה התורקית ליהודים לבוא ארצה עתה ו להתיישב שמה? מה שם העיר הקרובה ביותר לעבר הירדן? הישנם גם יערים..."

בסיום המכתב ביקש ארליך מאוסישקין שידאג לשלוח לו "ספר תכונות הארץ", (גיאוגראפיה) 13

היישוב היהודי בארץ גילה התעניינות בכל המתרחש אצל יהודי קווקאז, שסיפחו את הרעיון הנשגב ליישוב אדמות עבר הירדן. בשל נסיבות מיוחדות (קירבה גיאוגראפית, מודעות היסטורית, זיקה מסורתית-לאומית וכו') דווקא יוצאי קווקאז הרימו נס בניית הארץ ויישובה בכל חלקיה.

ניתן לומר בזהירות מה, שמחדלו של המתבולל לשעבר ד"ר הרצל, בכל הקשור לתוכנית אוגנדה" (לאחר הקונגרס הששי משנת 1903) מצא את ביטויו באותה מתיחות שנשתררה בין צידי רוסיה ובראשם מנחם אוסישקין, כאמור המורשה הגלילי של ההסתדרות הציונית הקווקאזית, והממונה על פעילות חוגים וסניפים ציוניים בכל רחבי הקווקאז בשנים 1902-1900) לבין מצדדי "תוכנית אוגנדה" מקרב מערב-אירופאיים, ובראשם הרצל בכבודו ובעצמו. עצם העובדה שה"מערביים" סמו ואפילו לרגע קט מדרך המוליכה אך ורק ציונה, והסכימו על הקמת "פלשתינה"-א-פריקאית, עוררה מרירות וזעם אצל חובבי ציון רוסיים וקווקאזיים, שאת תוחלתם ראו אך ורק בבנית הארץ ההיסטורית והאמיתית - א"י.

לכן, האגודות והחוגים המאוחדים באזרבאיג'אן (באקו) פנו לד"ר הרצל לקראת ישיבת הוועד הפועל הציוני (שבה עמדה להכרעה בעיית שלמות התנועה לאחר "משבר אוגנדה", במכתב מ-22.3.1904 שהיה חתום כמובן, בידי הציוני מקווקאז שאול פרידלנד (שלון), והביעו את בטחונם כי הן מניעיו של הרצל והן המניעים של חברי הוועד הפועל מרוסיה, נובעים מעומק ההכרה, אבל היה הכרח בסילוקן של אי-הבנות! הלאה המשיך וכתב פרידלנד: "אני עובד כבר 15 שנה בעניין תחיית העם היהודי בארץ אבותיו, ואני מכיר היטב את עמי... לדרך של פילאנתרופיה יימצאו אחרים שילכו בה, אתה צריך לפנות רק לארץ-ישראל... ידידים מרוסיה מכבדים אותך". - חתם את דבריו פרידלנד. 14

למרבה צערם של הציונים ד"ר הרצל נפטר ב-1904 (בגיל צעיר יחסית -44) והקונגרס השביעי שהתקיים בבאזל ב-2.8.1905 - 27.7, עמד בצל המחלוקת בעניין אוגנדה. נשיאה החדש של ההסתדרות הציונית, דוד וולפסון, כוחר עצים עשיר מקלן, הלך אחרי תוכנית אוגנדה של הרצל ידידו. ברם במהלך הקונגרס, ניצחה קבוצת צירים מרוסיה ובראשם אוסישקין, ותוכנית אוגנדה הוסרה כליל מסדר יומו של הקונגרס. אין ספק שיהודי קווקאז על חוגיהם אגודותיהם וסניפיהם השפיעו יחד עם שאר ציוני רוסיה, השפעה בלתי מבוטלת, הן במישרין, והן בעקיפין על נצחון תוכנית פלשתינה על כל הכרוך בזה.

דו"ח מפורט על איסוף כספים לטובת קרן פועלי א"י וההתיישבות, הועבר מדי פעם ע"י האגודה הציונית שבטיפליס, ליתר דיוק ע"י חוגים שונים. החוג ע"ש הרצל" העביר לאודיסה במהלך שנת הקונגרס ה-4 (1901-1900) סך של 39,68 ר', כשמחוך הסכום הזה 17,55 ר' הועברו בדצמבר 1900. 15

במרוצת שנת הקונגרס ה-5, העביר אותו חוג סכומים הבאים: בחודש אוקטובר - 56 קופ' ויחד עם היתרה 2.77 ר', בנובמבר 48,12 ר' ויחד - 50,89 ר', בדצמבר 7,62 ר', בינואר 3 ר' ובסך הכל 13 ר'. 16

---

12 עיין אוסף י. וינשל, אמ"ז', תיק מס. כ/24/2-19

13 עיין ארכיון אוסישקין, אצ"מ, פנקס 17, מסמך 207

14 עיין אצ"מ, צ-1, תיק 357

15 עיין אצ"מ, №182 א-24/16/2

16 עיין דו"ח ומאזן כספי של החוג חתום ע"י יו"ר מקל, אצ"מ, שם)

מקל,יו"ר החוג הציוני הטיפליסאי,נהג גם להמליץ בפני אוסישקין,על בני-עירו או מכריו שהתעתדו להגר לא"י להתיישב שם.אחד מהם היה בנדיקט ריז'יי בנו של ידידו,שרצה ללמוד בסכניון בקהיר ולהתיישב בארץ.(שם,א-24/58-1)

לא פעם פנה ד"ר ל.שטריכר,ממייסדי התנועה הציונית בגרוזיה ומראשיה (הוא אף מילא תפקיד של סגן מורשה על ההסתדרות הציונית הגרוזית באותה תקופה),אל אוסישקין,בבקשה לבדוק אפשרות הגירתם של היהודים מגרוזיה לארץ.כך למשל,במכתבו מ-30.8.1902 הוא מודיע למורשה שישנם בטיפליס 3 חיילים יהודים (הקלאים),אשר ברשותם 700 ר' ושאיפתם לעלות לא"י ולעסוק בחקלאות,שאלתו העקרונית היתה אם הם יכולים בתור יהודים רוסיים להשתקע בארץ.[17]

העובדה שיהודי קווקאז התייחסו בכובד ראש לנושא ההתיישבות בפלשתינה מתאשרת מהעברות תכופות ורצופות של הכספים ל-"קרן פועלי א"י" בהניחם שהם,עצמם יהיו מועמדים להיות פועלים איכרים ועובדי אדמה באי".

באותה תקופה נטל תפקיד משמעותי ביותר בעיבוד תוכניות ההתיישבות באי" יוסף טרומפלדור,שייסד את האגודה הציונית בעיר מולדתו בפיאטיגורסק ואף עמד בראשה.הוא עמד בהתכתבות מתמדת הן עם אוסישקין והן עם מיכאל הלפרין - שניהם מחסידיה המובהקים של ההתיישבות הארצישראלית.באחד ממכתביו הרבים אל י.טרומפלדור,תמך הלפרין ביישום העקרון "הקומוניסטי" לגבי אירגון ההתיישבות בארץ,לאחר ההכנות המתאימות.

אין ספק,שיוסף טרומפלדור הושפע מכתבי ל.טולסטוי ואף ניסה לחיות ע"פ תורתו.טרומפלדור יזם בשנת 1912 הקמת קומונה בחוות מגדל שליד סבריה,ואחר-כך עבר לדגניה (הקבוצה הראשונה שנוסדה ב-1909)[18]

כאמור,עניין ארץ ישראל היא "פלשתינה" (בפי יהודי קווקאז ורוסיה על-כל זרמיהם,רבדיהם,עדותיהם וחוגיהם) מצא את הביטוי העז ביותר בהתכתבות הענפה והמסועפת שהתנהלה בשנים 1900-1902,עת היה מנחם אוסישקין המורשה-הממונה על ההסתדרות הציונית הקווקאזית,ופיקח על פעילות סניפיה וחוגיה בכל רחבי קווקאז הן בגרוזיה (בבירתה טיפליס ישב דרך קבע חבר/סגן המורשה-ד"ר ל.שטריכר),באזרבאיג'אן (בבירתה באקו ישב מהנדס גיניס,הממונה על נושא שקלים ומניות),צפון-קווקאז (בעיר המחוזי סטאברופול התגורר סגן מורשה רופא מבריק ד"ר ל.מירקין),דאגיסטאן,ארמניה ועוד,ההתכתבות היתה בשפות שונות : רוסית,עברית ואידית (ז'רגון).

לא פעם הדגיש אוסישקין בחוזריו ומכתביו לסגני המורשה,ולראשי ומזכירי-החוגים והאגודות הציוניים בקווקאז,את חשיבות איסוף המשאבים והכספים עבור פועלי ארץ ישראל באמצעות ה"וועד האודיסאי" המפורסם,שכונה רשמית "חברה להושטת עזרה לבעלי מלאכה ועובדי האדמה בסוריה ופלשתינה",או בקיצור - "Рабочий зонд" דהיינו "קרן הפועלים". 19

הציונים הבותאיסאיים שבמערב גרוזיה ניצלו את שהותו של סגן המורשה ד"ר שטריכר,בעירם,שהירצה ב-24 דצמבר 1902 על הקונגרס ה-4 בפני קהל של יותר

---

17 עיין אצ"מ א-24/17/6 מסמך 52 טפסי מפאקסימילה של כתה"י של הלפרין,מאוסף אצ"מ.

ירושלים):"

Я предпочел бы жить в коммунистической среде

единицы.

2) За надлежащее выполнение работы.

כידוע,מיכאל הלפרין,בהגיעו בסוף 1880 לארץ השתתף בגאול יסוד המעלה וקנה את אדמות נס-ציונה,בשנת 1890 ייסד את אגודת הפועלים הראשונה באי" ופתח במלחמה גלויה נגד פקידות הבארון על מעלליה במושבות.הוא הוכרח לצאת את הארץ,כרם חזר ב-1898 והשתתף בקונגרסים ציוניים,ואגב בקונגרס הששי נמנה יחד עם שאר ציוני רוסיה,על מתנגדי תוכנית אוגנדה.

18 עיין דוד תדהר,אנציקלופדיה להולדות היישוב ובוניו,כ.4

19 עיין אצ"מ,חיק א-24/15/1,מסמך 991

מ-80 איש ואספו 10 קופ' מכל אחד (בעד הכניסה להרצאה),לטובת פועלי א"י , סי"ה נאספו 11 ר' 20

ב-17 במרץ 1901 העבירו יהודים גרוזיים תושבי העיר כותאיסי אל שמואל ב- אראבאש מה"וועד האודיסאי", 67 ר' לטובת קרן א"י,ועל כך דיווח ראש החוג- בנימין סאייט בשמחה גלויה למורשה הגלילי שישב שאקאטירינוסלאב מ.אוסישק- ין.(שם, 24/10/3-א,מס.210)

בעניני ההתיישבות הארצישראלית היו מעורים היטב גם הציונים בסוחומי , שעל חוף-הים השחור,בתקופות שונות שבין השנים 1900-1902 הם העבירו אל ה- וועד האודיסאי לטובת קרן א"י,פעם 10 ר' ופעם שניה 12 ר'.21

נציגי ציוני העיר באתומי,ובראשם הרב ד"ר קוזיאסין,הודיעו ב-8בספטמבר, 1900 למורשה אוסישקין על העברת 10 ר' לקרן פועלי א"י,ועוד 5 ר' לטובת ב- ית ספר עברי ביפו.(שם, 24/12/2-א,מס.136) כמו כן העבירו באתומאים 21,30 ר' לקרן א"י,כפי שעולה מחוזרו של אוסישקין מס.318 (שם).

את עניין עלייתם והתיישבותם בארץ ישראל,של הגרים המתייהדים מדרום גר- וזיה,עורר מספר פעמים לפני אוסישקין,החייל היהודי מהגדוד הרוסי שבעיר- קארס - אשר ארליך,אותו היזכרנו כבר למעלה,בהבהירו לגרים האלה,שבל ישלו את עצמם לגבי עליה מהירה לארץ.ארליך כותב במרץ של שנת 1902:"...אם כי אמנם נקווה,כי אנחנו נשיג את המטרה,אם באמת ובתמים נשים את כל לבנו ל- רעיוננו,אז נהיה אנחנו מאוכלי הפירות,בכל זאת עלינו להיות מוכנים גם ל- זה,שאולי לא נזכה בעוניינו לראות את רעיוננו יוצא מן הכח אל הפועל, ואם נמצאים בינינו אנשים החפצים להתיישב מיד בארצנו,אז עליהם להתישב על - חשבונם הם,מבלי לחכות עזרה מהציוניות.-"22

במכתב הבא ארליך התייחס לשאלות מעשיות של רעיון ההתישבות,כמו שכבר ה- ובהר לעיל והטעים שהגשמת הרעיון תלוי במידת הנכונות מצד הגורמים הנוג- עים בדבר להמציא עזרה מתאימה למתיישבים יוצאי קווקאז(שם)

ב-28 בינואר 1902,פנו אל אוסישקין בנושא עלייתם של הגרים המתייהדים, לארץ ראשי החוג הציוני שלהם הגזבר אברהם לטונוב וחבר הנהלת החוג יצחק קונונוב:"כעת אנו מתכוננים לעליה לארץ מורשת העברית,-כתבו הם,-ומקווים לקראת השנה הבאה להיות כבר בתוך הקיסרות התורכית.במחוז קארס מתגוררים, כמה מאות נפשות מקרב עדתנו,בדרך כלל,הרינו חקלאים,עובדי האדמה...וכיום אנו מצויים במצב קריטי וחמור,ואנא תודיענו כיצד עלינו לעלות לא"י, כמה זמן עלינו לחכות,אנו כבר ערוכים להגירה לשם..." ובעמוד נפרד הם דאגו ל- רשום ולפרט את כל המקצועות והמלאכות שהם היו מומחים בהם:מסגרים,נגרים, חייטים,סנדלרים,גננים,מגדלי צאן,כמעט כל בעלי מלאכות הדרושים כל-כך ב- א"י.-כפי שהם ציינו.23

בפעילות הציונית הרחבה והענפה לא נפקד מקומן גם נשות ציוניות בקווק- אז.האגודה הציונית של נשות באקו,שנוסדה ב-12 באפריל 1902,הכניסה בתוכ- נית פעילותה סעיף מיוחד תחת מס.13 שקבע:"הוששת סיוע חומרי לפועלי א"י ומתן עזרה לוועד אודיסאי הפלשתינאי.24

בתחילת שנת 1902 העבירו ציוני באקו לרשות הקרן לישוב א"י -50 ר'(שם, 24/17/1-א,מס.7)חוץ מהאמור לעיל הועברו מבאקו לקרן פועלי א"י - 200 ר' וכן 52 ר' לטובת בה"ס ביפו.(שם, 24/10/5-א,מס.411)

בקשר לכך יש להעיר שאוריאל פרידלנד -יו"ר אגודת "פועלי ציון" בבאקו שהיה חבר "החברה הפלשתינאית" שבאודיסה,הוא אשר העביר מדי פעם סכומי כ- סף לרשות החברה.(שם, 24/17/1-א,מס.42)

ציוני באקו לא הסתירו את דאגתם מתוכניות ממשלת השולטאן להגביל את ת- חומי ההתיישבות היהודית באי"י,נציין כאן את מכתבו של יו"ר החוג הציוני, תושב באקו י.אייזנבוס מ-24.4.1902.(שם,מסמך 40)

יהודי תושב באקו,שמעון גוסמן,שתרם לקרן הקיימת בשמו ובשם אשתו 200 ר' הציע וביקש להעביר בתור סיוע לחמתו שהתגוררה באי"י 10 ר' וזאת דרך הבנק

---

20 עיין אצ"מ 24/14/1 - א,מס.51

21 עיין אצ"מ 24/15/1-א,מס.28

22 עיין אצ"מ 24/17/1-א,מס.9

23 עיין אצ"מ 24/16/4,מס.362

24 עיין אצ"מ 24/17/1-א,מס.49

להתיישבות.(שם,עמ' 100)

לקראת סוף שנת 1902 ביקר בבאקו ד"ר חיים ויצמן,שהירצה על המטרות הצ
יוניות,בבתי הכנסת,ושאת תשומת לבו העיקרית הקדיש להקמת האוניברסיטה
עברית בירושלים.בבאקו ובכל רחבי קווקאז נענו ברצון לבקשתו ותרמו יותר
מ-3500 ר' לטובת האוניברסיטה.(שם,עמ' 362)

את דיעותיו לגבי ביקורו של הרצל בקושטא ושיחות שניהל עם השולטאן לשם-
קבלת צ'רטר על א"י,הביע גם ראש ציוני לנקוראן שבאזרבאיג'אן,ס.ברנשטיין
(שם,24/16/6-א)

אפשר לומר ללא כל שמץ של הגזמה שבצד טרומפלדור הצטיין בתחום עיבוד רע
יונות ההתיישבות באי"י - ד"ר מירקין,סגן מורשה מסאברופול,שהביע דיעות מ
פורטות ומנומקות בנוגע לסעיפים שונים של ניהול החיים בארץ ישראל,הקמת -
מפעלי התעשיה,מניות הכרמל המזרחי ועוד.(שם,24/17/1-א,עמ' 64)

מירקין הצפון-קווקאזי היה חסיד "פלשתינאיות" האמיתית והבלתי-מסולפת ב
קווקאז,ולא הסתיר את זעמו והתמרמרותו כלפי אותם סופרים ומושכי-עט,שבכת-
ביהם סילפו את האמת על מפעלי ותוכניות ההתיישבות באי"י. הוא חתר למהותה,
העמוקה והאמיתית של הציונות,ללא קישוטים,ללא סטיות וחריגות וללא רתע ו-
פחד. הוא קשר את כל הכשלונות במפעל הארצישראלי בהתעלמות מהאמת, מטיטוא
של העובדות המרות הלא-נעימות,מתחת לשטיח.הוא התריע על העדר "האירגון ה-
כלל-יהודי",וטען שהציונות במתכונתה אינה מסוגלת לקדם את עניין א"י בשום
צעד.

בהתייחסו לתוצאות מחקריהם של גינצבורג והאגרונום זוסמאן שביקרו בארץ,
מטעם ה"וועד הפלשתינאי" שבאודיסה,ציין מירקין:"1/אין כיום אף מושבה בא-
רץ שהתבססה באופן מוחלט.מורגש חוסר-קרקעות,ואין מספיק שווקים למכירת ה-
ייצור החקלאי והתעשייתי. 2/ מרבית הפועלים סובלים מאבטלה כרונית. 3/הס-
צב הרוחני והמוסרי (מוראל) הוא בשפל המדרגה,ואין יוזמות עצמאיות.4/מצבו
של ב"הס ביפו הוא בכי רע,ומנהלו מתגנדר בדו"ח מסולף ולא-מציאותי.

ד"ר ל.מירקין אף משווה את יחסם של הציונים לא"י,ליחסי האם של קאסאנד-
רה לתינוקה,הציונים מביטים מתוך משקפיים ורודים ומשערים שהכל בסדר,טוב
ויפה מה שאינו כך,-המצב הוא בכי רע,רע מאד,-מדגיש הוא.(שם,14/15/1-א,83

ל.מירקין מתרעם על סדר ותוכנית פעולתה של החברה להתיישבות באי"י,וקובע
שלמעשה "הציבור היהודי (באמצעות החברה הזאת - י.ד.) מנסה להרוס את המו-
שבות היהודיות באי"י,וזוהי פארודיה מרה המועילה רק לכל הגלות שלנו,ולכל-
הסיפלים חסרי-צורה ופהצוף המסיחיים,המתבוללים וכו'.(עיין שם)

בכתביו מייחס ל.מירקין חשיבות רב-משמעות למעמד הפועלים,המסוגל לאבחן נ
כונה את מחלותיה של א"י,ולנכות ולרפא אותן.ד"ר מירקין דרש להקפיד על ב-
חה תנאים מוקדמים לתכנון מפעלי ההתיישבות בארץ,קודם כל על הרכב המתיי-
שבים,מיבם האנושי,איכותם המקצועית,שניתן על תכנון מדוקדק ומפורט של כל ה-
תהליך ההתיישבות (כגון:סיב הקרקע והאדמות,המשאבים לבניה,הטליסה בשפה וע-
וד) ולבסוף,על יישום שיטת הושטה כיוע ועזרה נכונה.כתב והטעים מירקין:מה
יעלה בגורל המושבות והפועלים? העתיד הינו בידי אל.ברם במידה וניתן לשער
את זה,מרבית הפועלים ינשאו את ארץ הקודש וכך גם ינהגו בעקבותיהם חלק מ-
המתיישבים.האם יש בידינו כח לשנות את פני המצב?! מסופקני... הרי אני מ-
כיר את משפחת אביו!",-צועק-זועק מירקין,היוצא חוצץ נחרצות נגד המתבוללים
בני דת משה,נגד האורתודוכסים המשיחיים,נגד יהודים בני העם הצרפתי,הגרמ-
ני וכו'

מירקין מוקיע נמרצות את הטלומיאליות ומדיניות האילתורים בעניין כה חש-
וב כמו א"י,וכן את שיטות החלוקה שקבע רוטשילד,שיטה הרסנית המשחיתה כל ח
לקה טובה בארץ.הוא עומד בתוקף על חיזוק מצבם הכלכלי החומרי של פועלי א"י
באמצעות תכנון נכון של כלל-משאבי-העם-היהודי,בלי להישען על "נדבנותו"
של בארון יהודי זה או אחר. עקרונית,מירקין תמך בפעולותיו של הוועד הפל-
שתינאי של אודיסה,והראיה - הוא החליט לגייס סכום של 150 000 ר' לבנות מ
וסדות ציבור ותרבות באי"י,להקמת בתי-ספר ולמתן עבודה לפועל העברי באי"י ו
עוד.(עיין שם)

חברו וידידו של מירקין בפעילות ציונית בצפון קווקאז - יוסף טרומפלדור
הודיע לאוסישקין ב-3 באפריל 1901 שיהודי פיאטיגורסק הזמינו דרך הועד ה-

אודיסאי - יין מא"י, מייקבי הכרמל, ובסך כולל של 50 ר'.[25]

ב-11 בינואר 1900 העבירו פיאטיגורסקאים לקרן פועלי א"י סך של 3 ר', ב-10 באפריל - 5 ר', וב-28 בינואר 3 ר' וס"ה 11 ר'(שם, א-24/14/2, מס.158).

כמעט ולא היו גרים-מתייהדים בקווקאז, הן בצפונו והן בדרומו, שלא שאפו לעלות ולהתיישב בא"י, שומרי שבת מעיר וולאדיקווקאז וסביבותיה, תיכננו אף הם, שלבי-עלייתם ארצה. עליהם המליץ גם ראש האגודה הציונית במקום (נוסדה בקיץ 1899)-י. אפסקמאן, אשר באחד ממכתביו כתב לאוסישקין ב-13 נובמבר 1900: ניתן לומר בוודאות שהם (הכוונה לגרים שומרי שבת) יהיו בתור החלוצים ליסוד הטוב ביותר בא"י, מפני שרוב רובם פועלי דוחק, ויחד עם זאת - עם מפותח מאד, מסורים הם מאד לציונות, ובמידה ותחל ההגירה ההמונית, הם יהיו הראשונים לעליה לארץ".(שם, א-24/10/5, מס.466).

גרי-צדק אלה תרמו בעין יפה לטובת קרן הפועלים הארצישראליים; כך עולה למשל ממכתבו של ראש החוג, מיכאל טוקאריב, משה פיסאריב והרב יוחנן בן בועז אמיראו, מ-21 במאי 1901, עת נתרמו 5 ר' ע"י מנשה סמיסטניקאוו, יצחק אלקסייב, יוסף סאטניקאוו, וואדא, מיכאל מאקאראוו ואחרים.(שם, א-24/10/4).

יש לציין שרבים מהמשפחות של גרי צדק חיו בתקווה ובהנחה, שחיש מהר תחיל ההגירה לארץ והם ישתלבו בזרם ההגירה הכללי, לפיכך לא בנו בתים, שלא להפסיד את כספם בזמן מכירתם.

46 משפחות רוסיות מתושבי ראדניקובסקאיה שבחבל קובאן (אשר התייהדו באמצעות נציגם משה בן אברהם קאליצ'ב), רצו להיפגש עם הציר מהקונגרס היהודי כדי לקבל ממנו ידיעות על המתרחש ב-"פלשתינה הקדושה על ידי עם ישראל הקדוש".

גם יהודים בודדים מהקהילה הוולאדיקווקאזית היו מעוניינים בהגירה (אינדיבידואלית), ופנו אל אוסישקין לשמיעת פרטים; כך למשל, ב-5 בספטמבר 1900 שיגר בחור צעיר כבן 35, ובעל משפחה - מ.ז. וויניצקי, מכתב אל המורשה בו פירט את מצב משפחתו, משאביו הכלכליים-החומריים (עסקו היה במסחר) והוא גם ה-בהיר שיש בהישג ידו כ-3 000 ר', והוא מתכונן לעסוק בא"י בחקלאות, שאלתו היתה, אם יוכל לרכוש קרקע במשאבים אלה. 26

לטובת קרן א"י תרמו גם יהודים מעירה קיזלאר - סך 3 ר' (משפחת אירוזלסקי), כן העבירו סך 1 ר', לטובת ב'הס ביפו, כפי שהודיע לאוסישקין סאלומון סאלימאן.(שם, א-24/14/1).

גם הציונים ממאיקופ העבירו תרומתם לקרן פועלי א"י, בסוף שנת 1900 שלחו המאיקופאים לאודיסה סך של 23 ר' לטובת הפועלים בארץ.(שם, א-24/16/2, 178).

מרכז הפעולות הציוניות בעיר סמרוק (הנקודה הצפונית ביותר בקווקאז) אהרן רצקיי, ברצותו לקבל רישיון מידי השלטונות לפעילות הציונית במקום, הסתמך על רוח תקנון "החברה הפלשתינאית" שבאודיסה, המעודדת את היהודים לשקוד על לימוד תולדותיה של א"י ומצבה הגיאוגראפי.(שם, א-24/17/8, מס.793).

ובכן שאיפתם של רוב היהודים ההרריים בדאגיסטאן ובצפון קווקאז, היתה עליה לארץ ישראל והתנחלות חקלאית ברחביה. ב-ט' באלול התר"ס (1900), הודיע נפתלי בן הרב יעקב יצחקי למורשה אוסישקין, שבכל הנושאים אלה הוא פנה אל אגודות וחברות יהודיות גדולות, ברם "לא נעזרנו עדין".(שם, א-24/13/1, 61).

במכתב אחר, מאותה תקופה כתב נפתלי יצחקי על פעולות אגודתו בנושא א"י: "לעזור בישוב ארצנו הקדושה: היינו בשקלים (מס-לאומי) ובמניות (אקצייא) מאוצר הלאומי העברי בע' התישבות היהודים בארץ ישראל (קאלנייאלני באנק) שנוסדה בלונדון, וכן איזה דברים הנוגעים לישוב ארצנו, כפי פראגראמות הקונגרסים הציוניים, מחייבת האגודה את עצמה אם מעט ואם הרבה, כפי יכולתה ומצבה ליקח חלק בכולם. לבד אלו גם להרים נדבות, ושקלים כנהוג בתפוצות ישראל (שם, א-24/15/6, מס.580).

את הכספים לארץ ישראל אספו גם בערים אחרות של קווקאז וצפון דאגיסטאן, כגון בפטרובסק ובטמיר חאן שורה לפי עדותו של מזכיר האגודה זילברברג מ-22 באוקטובר 1900, נאספו 12,20 ר'.(שם, מס.235).

בגרוזני תרמו היהודים 23,29 ר', יתרה מזו, מר שפיר יו"ר האגודה הציונית בטמיר חאן-שורה ניצל את הזדמנות חתונת מזכירו זילברברג, בכדי לאסוף סך - 14,21 ר' לטובת עניין א"י. (זה קרה ב-15 יולי 1901)(עיין שם, 6/15/24/10/1, 501).

25 עיין אצ"מ א-24/10/3, מס.235.

26 עיין אצ"מ א-24/13/1, מס.43.

במכתב האחר אל אוסישקין,שפיר אף הודיע על נכונותם של רבבות יהודים הרריים לעלות לארץ.(שם, 24/12/3-א,מס.278)

ומאידך,מרכז האגודה מפטרובסק,הביע אי-שביעותו לכך שבדצמבר 1901 הם העבירו לעתון "המליץ" - 5 ר' לטובת קרן א"י,ברם העתון לא טרח להדפיס רשימת התורמים לצערם.(שם,24/16/7-א,מס.670)

חוץ מתרומות,נדבות,איסופי-כספים לקרן פועלי א"י וההתיישבות,לא שכחו היהודים בקווקאז גם את הנושאים הקשורים ברוח. כך למשל א.איסאקוביצ' ביקש מהמורשה שישלח אליהם תוי נגינה לרויאל תחת הכותרת "התעוררותה של א"י" (פלשתינה).(שם, 24/15/6-א,מס.566)

יהודי קווקאז חתמו כמו-כן גם על מניות "הכרמל המזרחי",שנוסד ביוזמתו של הוועד האודיסאי.מחיר המניה היה 250 פרנקים צרפתיים.מעיר אקאטרינודאר שבצפון קווקאז,חתמו עליה:ד"ר מאירוביץ',רוקח פוליאק - ועוד מעיר באקו - א.ח.קפלן,ומעיר סטאברופול הרוקח מינץ ועוד.(שם,24/17/2-א,מס.159)

ב-6 באוקטובר 1900,העביר ראש האגודה הציונית בעיר כותאיסי ב.סאיץ לרשות הוועד האודיסאי,לטובת קרן פועלי א"י,סך של 14 רובלים,מהם: 3,75 ר' מיהודים רוסיים ו- 10,25 מיהודים גרוזיים תושבי העיר.(שם, קטע פאקסימילה ממכתבו של סאיץ מ-אצ"מ 24/10/5-א,מס.354

בצירת גרוזיה טיפלים טיפחו יהודים מפעל הדפסת מפות א"י והפצתן בכל רחבי רוסיה.וכפי שעולה ממודעה בעתון רוסי יהודי " Будущность "(גל. 26 מ-30.6.1900,עמ.535) הד"ר ליאופולד שטריכר,עסק בהכנה ובהפצה של מפה היסטורית של א"י העתיקה וכן של המפה הגיאוגראפית-המודרנית של ארץ ישראל בצירוף מושבותיה היהודיות.המפה היתה בצבעים (7 צבעים,המידות 18x14),המחיר - 80 קופ' כולל העברה ודמי משלוח) והמזמינים לא פחות מ-20 עותקים יכולים היו להינות מהנחה עד 30%.

ובהתייחסו לשלביה הראשוניים של אירגון הספריה,מציין אפרים כהן-ריים בזכרונותיו,שליפו הגיעו ארגזי ספרים שנשלחו ע"י הד"ר יוסף חזנוביץ מאודיסה (000 8 ספר) ולכיסוי הוצאות-משלוח בכך 60 לא"י הם פנו ליהודי בוכרה ובעזרתו של המלומד והמהדיר הנודע שלמה מושיוף (שהחזיק באוסף ספרים נדירים ובכתבי יד עבריים רבים) הצליחו לאסוף במשך שעתיים סך של 27 נאפוליאונים...[27]

השאיפה לעלות ארצה,התעוררה בקרב יהודי קווקאז עקב אותה תסיסה רוחנית, דתית ולאומית שלוותה בהקמת התנועה הציונית העולמית.נציין שלאחר פגישתם של שני צירים יהודים הרריים מאטביי בוגאטירוב מגרוזיה,ושלמה מרדכאייב מאקסאייסק,עם ד"ר הרצל,בה נידונו שאלות התיישבות יהודי קווקאז בא"י,הפנה אותם הרצל אל מאיר דיזנגוף,אשר גם ביקש מהם להגיש לו רשימת העולים בכתב, רשימות כאלה עם עשרות שמות אכן הועברו לאודיסה ברם התשובה התמהמהה ואז יהודים הרריים שניה פנו לד"ר הרצל ובראש חודש טבת תרס"ג(1903) הם קיבלו תשובה חיובית ממנו,על כך הם הודו להרצל במכתב הוקרה:"אתה מרגיש בסבלם של האחים ההרריים בקווקאז".[28]

בזאת לצערם הרב,לא תמה דרך הייסורין אל ארץ ישראל,ועניין עליתם של יהודים ההרריים לא התקדם. וכשנודע לראשי האגודה הציונית היהודית ההרריית בצפון קווקאז מהעיתונות היהודית רוסית:"Еврейс.жизнь","Будущность" שקרן קיימת לישראל רכשה קרקעות באי", חזרו ופנו אל הרצל ב-5 באפריל 1904 במכתב:"אנו,יהודי קווקאז,מצבנו קשה;נא למסור לנו את האדמה לעיבוד,אנו מוכשרים לכך מאז". האגודה הציונית הנ"ל תיכננה עליית 30-50 משפחות יהודיות הרריות לארץ.[29]

למצבם החמור של היהודים בקווקאז התייחס העתון הארצישראלי "הצבי" בצינו באחד מגליונותיו:"בחייהם הרוחניים של היהודים ההרריים משמשים כעת אור וצל בערבוביה,ביחוד פרוע הוא מצבה של העיר דירבנד,וזה משפיע לרעה על

---

27 עיין א.יערי,זכרונות ארץ ישראל,חלק ב',תשי"ז,עמ.754.

28 עיין ישראל קלויזנר,התנועה הציונית בקאווקאז בראשיתה,ב-שבות,№8, 1981,עמ.87.

29 עיין י.קלויזנר,שם, עמ.97.

כל המקומות שהרריים מתגוררים בהם,כי העיר דירבנד משמשת כמרכז רוחני לכל הרריים."[30]

ע"פ עדויותיהם של רבים מהמתיישבים הוותיקים בכפרי העמק והגליל המערבי נתיישבו יוצאי קוקאז וגרוזיה בחל-עדשים,פרדס חנה כפר-יהושע ועפולה.וב-צד עולי וילידי כורדיסטאן,ארם צובה,ספרדים ואחרים,יש להניח שבין תושבי-יסוד המעלה היו גם הגורג'ים.[31]

יהודי גרוזיה,למרות מספרם הלא כל-כך רב בירושלים,בלטו בחוצותיה וברח-ובותיה לעין זרה,וניתן היה להבחינם מכלל העדות השונות והכתות הנוצריות. למשל הרב האמריקאי הרפורמי,מרטין מאייר,שבילה את שנות הלימודים שלו בירושלים בשנים 1901-1902,בתארו את ביקורו של הנסיך הגרמני אדאלברט (אוקטובר 1901) מציין תמונה סטגונית של עדות ואנשים שונים ומשונים,שנזדמנה לו בעיר.[32]

ד"ר א.מסטרמן בדברו על עדות יהודיות בירושלים מאזכר את יוצאי אירופה, וארמניה,ובהתכוונו ליהודים דוברי ארמית שהשתקעו בקוקאז.את היהודים הגרוזים הוא מכנה בשם " "Gourgee Jews".[33]

כפי שמתברר מלוח ארץ ישראל של לונץ לשנת 1905,התגוררו בירושלים בס"ה 40,146 נפש,מהם 28,838 יהודים,ובתוכם 670 גורג'ים.(עמ.22)

ב-1905 ירד מירושלים לבנדזה שבגרוזיה המערבית,תלמיד חכם צעיר -יצחק מרדכיאשווילי,שהיה בקי בתורה ובספרי הקבלה.שם הוא נשא לאשה בתו של מנשה א-ג'יאשווילי,חזר לארץ ישראל,בה המשיך לימודיו בישיבת "חפץ חיים",ברם התבדר שבבנדזה לא נשאר אף חכם,ולכן הקהילה ביקשה מיצחק מרדכיאשווילי לבוא, ולשרת את הקהילה.הוא הסכים ואומנם השתקע בגרוזיה לצמיתות ואכן תרם תרומה גדולה בסידור ענייני הקהילה,בשיקום בית הכנסת המקומי,וכן בחינוך הדור הצעיר על ברכי התורה והמסורת.

הגורג'ים והבוכרים נכללו ברשימת החברים ב-"נחלת ישראל רמה", ברשימה מופיעים שמותיהם של בני משפחת קוקיא:בנימין,בנציון ושלום,וכן יוסף חכמישווילי,משה מנשרוב,רפאל בן שלום דוואדה, בנימין קוקיא ויוסף חכמישווילי היו גם חברי ועד השכונה.[34]

משפחת ישראלאשווילי היתה משפחה גורג'ית יחידה שהתגוררה בשכונת "מזכרת משה".לפי י.יהושע,ייתכן וגם במשכנות התגוררה משפחה גורג'ית אחת.[35]

אבי המשפחה - יעקב ישראלאשווילי נהג כמנהגי שכניו האשכנזים וסבל בערבי שבתות במקוה אשר בבתי ראנד,ואף שמע שעור אצל לומדי תורה האשכנזים.לפי עדותם של בני המשפחה בחוג ביתם נמנו כעשרים נפשות.בימי מלחמת העולם-הראשונה,קיבל ראש המשפחה את הנתינות העותומאנית,ובכך נמנע מהם גירוש למצרים כשאר בני עדתם.[36]

יחד עם זאת נהג יעקב ישראלאשווילי לחלק נדבות ולתמוך בנזקקים (ואפילו בכמה "רבני עמך" הספרדים) ביד רחבה.(שם)את ימיו אחרונים של סבו יעקב ישראלאשווילי,היטיב לתאר בסיפור זכרונותיו,נכדו ברוך ישראלאשווילי,שמחייחס גם להווי משפחתי בשכונה.לבית המשפחה,לבית הספר למנהגי ההלוויה ועוד מעניינת זיקתו החמה של הנכד לסבא,אותו הוא מכנה "מר זקני",והנה יום אחד מזעיקים את הנכד מבית ספר הביתה,שם קרה משהו,הוא מרגיש בתת-הכרתו שמשהו

---

30 עיין הצבי,גל.42,מ-ד' כסליו אתתמ"א לחורבן

31 עיין (כללית) נחשוני החולה תולדות יסוד המעלה ומייסדיה,מאת א.מ.חר-יזמן,כונס ע"י יהודה גרינקר, 1958

32 עיין מאמרו על ירושלים החדשה ב-" 1904 Jewish Enciclopedia"

33 Dr.E.W.G. Mastermann,The Jews in modern Palestine,The Biblical World,New Series,vol.XXI,1903,Chicago;

34 עיין אצל קלוגר,עמ.198-205.שם גם תקנות ועד השכונה.

35 עיין יעקב יהושע,שכונות בירושלים הישנה מספרות",1978,עמ.165.

36 השו'.יהושע,שם,עמ.165 מתברר שילדים גרוזים,אף נהגו ללמוד תורה בתת של התימנים שבמשכנות.

לא בסדר עם סבא:"...אולי...פחדתי לחשוב,מר זקני שכב על ערשו נאנח וגונח בפתח חדרו פגשתי את דודתי העלובה (בעלה הנוכל נמלט לאמריקה,זה שנים,וה-יא נשארה גלמודה בבית אביה)..."[37]

אומנם הפעם הדבר לא היה רציני,ברם בהדרגה מצבו של הסב הורע:"...לאחר-קריאת העתון נפרדתי ממנו בברכת "שבת שלום",-ממשיך ברוך ישראלאשווילי', - והוא שת ידיו על ראשי וברכני בהצלחה בכל מעשי ידי...באתי הביתה,נכנסתי, מיד לחדר המטוב ואשכב במיטה:חום גדול תקפני,וראשי היה עלי סחרחר... אני הייתי לבד בחדר,פתאום הגיע לאזני קול בכיה ויללה,של אשה בוודאי,עם מלים שלא הבחנתי...אני הבנתי:הוא הלך..."(שם)

ההלוויה השאירה רושם מיוחד על הנער,ובתארה הוא אף נוגע כבדרך אגב בק-טעי חיים יומיומיים של יהודי גרוזיה בירושלים:"סמוך לביה"ח פגשתי בגור-ג'י,ארוך ידוע כגנב ושודד,אך למען האמת יש לאמר כי אבי הבחור הזה בצאתו לחו"ל בקש את סבי שיחזיק בנער,ילמדהו,יחנכו ויכלכלהו ובשוב מנסיעתו יש-לם לו את גמולו.וכן היה...לאחר המלחמה חדל סבי לכלכלהו בביתו,אולם לא מ-נע ממנו כסף... אך שמע הלז את שמע סבי נפטר,ניגש מיד למיטה,והיה מנושא-יה על מקום המנוחה...שם קרא פרקי תהלים בהתלהבות...ירדנו ממורד הר הזי-תים,אני התיישבתי במכונית,בשער שכם נאלצתי לרדת עם חימני ושני גורג'ים. הגעתי לבית,היה שקט בכל כי היתה השעה מאוחרת מאד,אחד השכנים הביא ביצה, מלח ועוד כנהוג,ואני בקשתי מים...בבוקר התעוררתי לשמע נגינות התפילה... אחרי שעתיים בא"הארוך".הוא ישב על יד הדלת,קרא פרקי תהלים בקול ודבר עם המתאבלים קצרות...ובלבי אמרתי:"שלח לחמך על פני המים,כי ברוב הימים תמ-צאנו!"(שם,יציין שהסיפור הוגש למערכת ע"י דניאל ישראלאשווילי)

בשכ' גבעת שאול,שהוקמה ע"י נסים אלישר וחבריו בשנת תרס"ח (1908) בשב-יל קונים,התגוררו בני עדות שונות:תימנים,גורג'ים,ספרדים וקורדים.[38]

על-פי לוח תרס"ט של לונץ (עמ.22-46) היו בירושלים 5 בתי כנסת של גור-ג'ים וקווקאזים (יהודים הרריים), 4 מהם ליד שער שכם.

רשיונות לתקון מבנים ולבנית בתים ביקשו גם גורג'ים.יעקב יהושע מספר ב-זכרונותיו על הגורג'י,שביקש לתקן את חנותו שעמדה מול חנויו של עבד רבו, בבאב חוטה.[39]

מסתבר שמשפחת קוקיא היתה כל כך אמידה,שהיתה משכירה את החנויות שבחצר-ותיה.כך יהודי בשם יוסף לוי,(לא ברור מאיזה מוצא),פתח חנות מכולת בחצר-קוקיא שע"י בית החולים הצרפתי שע"י העיריה.(שם)

החל משנות 1905-1910 הורגשה בעדה היהודית הגרוזית שבירושלים,התעוררות מה לחינוך ולהקניית השכלה לדור הצעיר.העובדה מתוארת היטב בידיעה שאנו מ-וצאים בעתון הצבי" משנת 1909 (גל.148) תחת כותרות הידיעה-"ירושלים,במח-נה הגורג'ים",שם אנו קוראים:"יש בירושלים גם עדה גורג'ית,שנים רבות יש-נה גם היא שנתה המתוקה,והנה פתאום,אולי לרגלי ההרשמה ותוצאותיה,הקיצה מ תרדמתה,קמה לתחיה.גם היא רוצה חיים,גם היא רוצה השכלה,עבריות.באחד מימי הפסח התאספו אחדים מעשירי הגורג'ים לטכס עצה במה להרים את מצב העדה הג-ורג'ית,הויכוחים היו ארוכים ומעניינים.מחוסר מקום נסתפק להודיע,כי בין בה החליטו אנשי הלב האלה,ליסד מיד בית ספר עברי,בשם תלמוד תורה לעדה ה-גורג'ית,שבו ילמדו את התלמידים תורה ומדעים אך ורק בעברית.סכום כסף מס-ויים נתקבץ כבר לתכלית זו ומורים מומחים ישרתו בבית הספר החדש למעת בל-בות הגורג'ים הקטנים אהבה לעמם וללשונם.מלבד העברית ילמדו את הילדים ל-שון המדינה וגם לשון נכריה אחת.

עניים יתקבלו בחנם.מחוללי הרעיון עסוקים עתה בבקשת בית הגון,עם גן מ-סביב,למוסד חדש". מכך אפשר להסיק ששינויים מסויימים בכל זאת התחוללו ב-עדה היהודית הגרוזית.בשנת 1910 נוסדה ישיבת "שער שמיים",בה למדו יחד עם

---

[37] עיין "[illegible]",(ישראל ספרותית),1,1981,ביטאון האי-גוד העולמי של יהודי גרוזיה,האגודה הספרותית ע"ש גאפונוב ושל הקורפורצ-יה של סופרים ואמנים יוצרים,מוסף מיוחד ל-"קווקאסיוני",עמ.4.

[38] עיין קלוגר,עמ.182-187.

[39] עיין ירושלים תמול שלשום,עמ.47:כמו כן י.יהושע,ילדות בירושלים הישנה,חלק א,19,79.

בני שאר העדות גם תלמידים גורג'ים.[40]

במרוצת מאות שנים, עוד בהיותם בקווקאז, הקפידו היהודים הן בגרוזיה והן-בדאגיסטאן וצפון קווקאז לרכוש קרקעות מגרשים ובתים, פרדסים גנים וכרמים, בהתאם לאפשרויותיהם הכספיות ויכולתם החומרית הכלכלית. נכסי דלא ניידי א-לה נרכשו הן מהנוצרים והמוסלמים והן מידי בני עדותיהם הם.[41]

ע"י רכישות אלה, ניסו יהודי גרוזיה ולרוב בהצלחה סבירה, ליצור בסיס כל-כלי ותשתית משקי לקיומם הפיזי באשר הם שם, הם גם הורישו לבני משפחותיהם, לקרוביהם ולצאצאיהם את הנכסים האלה וגם הקפידו לשמור עליהם כעל בבת-עינ-יהם ביודעם שבתהפוכות הזמן, ובעיתות מצוקה ומשבר, הם יוכלו לממש את הנכס-ים ולהתגבר על צרות השעה. אפשר לומר בוודאות, שההרגל הזה ליווה אותם גם בעיצוב אורח חייהם בירושלים. מעת עלייתם לא"י, החלו יהודי קווקאז ברכישת חלקות אדמה, חצרות וקרקעות, הן לצרכים עדתיים קהילתיים, והן לצרכים אישיים משפחתיים.

בכל האמור לעיל ניווכח בבודקנו מסמך המשתייך לשנת 1906 (בכתב רש"י, למ-טה פאקסימילה, מאוסף משפחתי של ישראלאשווילי, עיין "קווקאסיוני", גל.2)

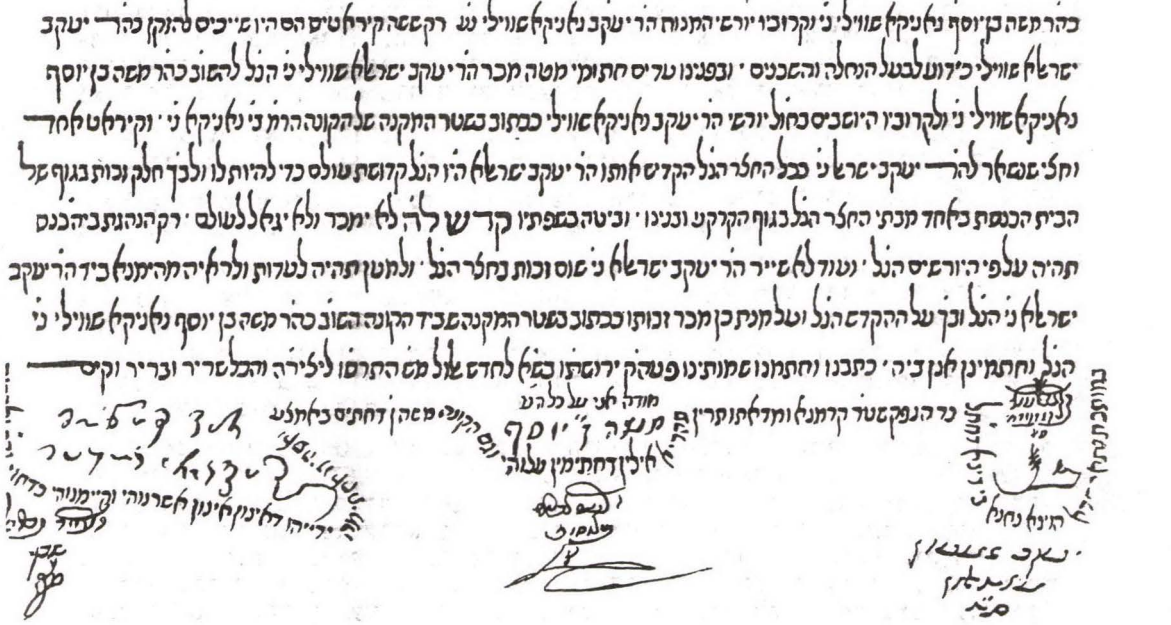

מהמסמך עולה שמשפחת משה בן יוסף נניקאשווילי וקרוביה שבגרוזיה החזיקו בבעלותם בירושלים, בשכונת "נחלת שבעה" -חצר גדולה, פרט מ-6 קיראטים (בכל הנראה יחידת מדידה תורכית - קיראט = בערך 350 מ"מר) של הקרקע שהיתה בב-עלותו של יעקב ישראלאשווילי, אליו כבר התייחסנו למעלה.

בשנת 1906 נערך שטר קניה בין שתי משפחות יהודיות גרוזיות, לפיו נרכשו: 4,5 קיראט של הקרקע מידי ישראלאשווילי ע"י נניקאשווילי, ברם, משפ' ישראל-אשווילי לא רצתה להינשל לגמרי מהקרקע (כבתור נכס) ולכן צויין במסמך: "ק-ראט אחד וחצי שנשאר להר' יעקב ישראלאשווילי נ"י בכל החצר הנ"ל, הקדיש א-ותו והר' יעקב ישראלשווילי הי"ו הנ"ל קדושת עולם כדי להיות לו ולב"ח ח-לק זכות בגוף של בית הכנסת באחד מבתי החצר הנ"ל בגוף הקרקע ובנינו וכו'

---

40 עיין האור, גל.217, משנת תרע"א (1911)

41 עיין מסות בתולדות יהודי גרוזיה (משוכפל), ת-א, 1974 (רוס.); יצחק דוד תולדות יהודי קווקאז, (רוס., בדפוס)

שטר הקניה ערוך כמסמך משפטי לכל דבר,בהתאם לשיטת העריכה בתקופה העותו-מאנית,הוא חתום ע"י שני הצדדים גם יחד,וכן ע"י העדים,ועליו מתנוססת חו-תמת רשמית של הרשות המוסמכת לאישור מסמכים ותעודות.(במאמר מוסגר ניתן ל-קוות שטיפול משפטי נאות בגורלה של אותה חלקת אדמה,עשוי להחזירה לידי ה-עדה היהודית הגרוזית.

את התנודות בגידול האוכלוסין היהודי הגרוזי בירושלים ניתן לראות להלן בשנת 1891 - 600 נפש | בשנת 1909 - 1000 נפש | ובשנת 1917 - 572 נפש.
" 1903 - 670 נפש | " 1913 - 476 נפש
42

ובכלל בכל התקופה הנדונה חלו תמורות במצב העסקתם של היהודים בירושלים משנת 1897 עד לשנת 1922,לפי המקצועות כדאי להביא כמה נתונים:

מקצועות ומלאכות	עובדים	מהם חניכים
חרושת עץ (נגרים חרטים)	565	103
סנדלרות ורצענות	492	80
תפירה	404	104
מחבת	357	43
דפוס וכריכה	189	22
חומרי בנין	156	-
אפיה	125	-
עובדי סחנות קמח	52	-
בס"ה בענפים העיקריים	2340	
בשאר מלאכות	92	
ס"ה	2432	

43

אין ספק שאחוז ניכר מכלל יוצאי קווקאז השתלב בשורות עובדים אלה בצד ה-משך התעסקותם בתחומי מסחר שונים.לריכוזם של יוצאי קווקאז במישורי מלאכ-ות ומסחר תרם הגורם האורבאניסטי,דהיינו עובדת היותם תושבי הערים. הם ט-רם היו נכונים להתיישבות כפרית-חקלאית,לא מבחינת המוטיבאציה הפנימית-הק-הלתית שלהם ולא מבחינת המציאות האובייקטיבית של אותה תקופה. מנהיגיהם ה-חילוניים והרוחניים היו להוטים דווקא אחרי ההתיישבות החקלאית,ולשם - כך לא פעם ביקרו בארץ.

בשנת 1908 מגיע לארץ מנהיג צעיר של ציוני גרוזיה הרב דוד באאזוב ולר-גל ביקורו פירסם יהודי גרוזי - תושב ירושלים ש.ח.שלמהשווילי,מאמר בעתון "חבצלת",בו הוא הדגיש ש"שם באאזוב,בקרוב מאד יהיה לשם גדול בהיסטוריה". כמו כן הובאו פרטים מקורות חייו של הרב ונבחנו המגמות האסימילאטוריות ה-הולכות וגוברות בקרב יהודי גרוזיה.המחבר הטעים והוסיף:"רשמי היהדות הו-לכים ונחלשים ודלים,והשפעת העם הגרוזי הגס הולכת וחזקה עליהם..."[44]

הוספה זו היתה בהקשר למאבקו הבלתי-נלאה של הרב דוד באאזוב בגרוזיה ב-קבוצת דוגלי מדיניות ההתבוללות,מתוך הצעירים המשכילים היהודים-הגרוזים. כן הדגיש בעל המאמר שלמהשווילי ש:"הרב באאזוב נבחר לרב מטעם הממשלה בע-יר אוני,פלך קוטאיס...וראשית עבודתו לפרסם שהוא אינו רב דתי..."(שם)

---

42 עיין ח.א.זוסא,ל.סוקניק,ארצנו,ספר מורה דרך בארץ ישראל ובארצות הג-ולות בה,חלק א' ירושלים וסביבותיה,ירושלים,תר"פ

43 עיין שמואל אביצור,המלאכה והתעשייה היהודית בירושלים לפני קום המ-דינה,משלהי התקופה העותומנית ועד תום המנדט הבריטי,פרקים בתולדות הישוב היהודי בירושלים,ב' תשל"ו,עמ.272 ; כמו כן עיין ביבליוגראפיה כללית: G. Jeandel,Les Juifs de Palestine,questeurs sacrés,La Terre Sainte,Rev.de l'Orient Chrétien,22,I905,p.3I4-3I6;Volkszahlung in Jerusalem,Zeitschrift fur Demographie und Statistik der Juden,3 (I907)p.I90,I908,n.3; A.Linden,Beiträge zur Geschichte der Besiedlung Palastinas durch Juden,"Palastina",Munchen, 7,I9I0,pp.79-82; Altneuland,3,I909,p.358,n.4,I907,p.87-89;Jüdische Zeitung,Wien,3,I909,n.52; Otto von Harling,Das Judentum im neuen turkischen Reiche,Saat auf Hoffnung,46,I909,p.I--3;

44 עיין "חבצלת",כ.38,גל.47,עמ.304,מ-8.6.1908

ובהתייחסו לדמותו של דוד באאזוב, כתב ד"ר יעקב וינשל בכתבי זכרונותיו "מנהיגי הדומיניונים האלו (הכוונה לעה"ם כגון טיפליס, דרבנד וכו'-י.ד.), /היו/ בעלי משקל תרבותי גבוה, כפי שהיו דוקטור שטריכר מטיפליס, הרב באאזוב מקוטאיס ומורדוב מדרבנט./הם/הסכימו ברצון לראות בבקו" את ה"ירושלים" בדרך שלהם. הם היו באים הנה לכנוסים, ובפרט מזעזעת היתה הדמות מלאת-הדר - של הרב הגרוזי הזה (באאזוב - י.ד.) - האח התיאום בצורתו החיצונית של ת-יאודור הרצל עצמו.[45]

על תוכניותיו לנסוע לארץ ישראל לשם התיישבות וייסוד קולוניות, מודיע יוסף סרומפלדור מוולאדיבוסטוק, מהחזית היפאני להוריו שבקווקאז, במכתבו מ-21.10.1905: "אנו כבר התארגנו כאן בקבוצה של 11 איש למטרת ייסוד קולוניה בארץ ישראל. ייתכן ואתם תופתעו מצעד זה, ברם אם תיזכרו בחיי שחלפו ית-בהר לכם שכך זה היה אמור לקרות מוקדם או מאוחר. אמת, שהיה עלי קודם להגן על מולדתי רוסיה ועבורה אף לא ריחמתי על חיי, הרי אנו חיים ברוסיה וכל ה-אינטרסים שלנו קשורים וכרוכים בה, הכל מה שקיים ברוסיה יקר לנו, מפני שכל חיינו עברו-חלפו הנה... אבל כמה סבלו היהודים שם... רדיפות, שינאה, זלזול, הלשון העברית שהוזנחה כליל, ועל תרבות יהודית אין כמעט מה לדבר. -הגיעהעת -מסעים באיגרתו יוסף סרומפלדור, -שעל היהודים להפוך להיות עצמאיים, הרי, נמאס עלינו לחיות מפוזרים בין עמים אחרים, ולהיות בידיהם לצעצוע ריק. על-ינו להתאסף ולהתאחד בסופו של דבר. שם בארץ ישראל הכל יהיה חלוי רק בנו, א-נו נהיה אשמים לסוב ולרע. נחיה כעם עצמאי ואז נראה האם צדקו אלה שאמרו ש-אנו איננו מסוגלים לחיות את החיים העצמאיים..." ובהמשך מפרט סרומפלדור את תוכנית הנסיעה לארץ ישראל, מדבר על הרכבה המקצועי של הקבוצה וכו' [46]

במכתבו האחר שהופנה אל אחיו ב-4.6.06 כותב סרומפלדור: "ובארץ איש לא יאמר לי לך מפה. ואם יימצא, בכוח ובחרב אגן על שדותי, ואם אפול בקרב, מאושר אהיה. יודע לשם מה אני נופל. אבל קרוב לוודאי שלא נילחם ולא ניפול. לא יה-יה צורך בכך."

מסבע הדברים מעניינת גם פרשת התקשרותו של החייל סרומפלדור אל הנשים ש-התאהבו והעריצו אותו. אף היה בקשר עם הנסיכה הרוסיה גאגארינה, ועל כך יד-עה גם משפחתו בקווקאז. ב-4.6.1906 כותב יוסף אל אביו בפיאטיגורסק: "חדשה הנסיכה גאגארינה טרחה ואספה את כל הפרטים הדרושים לגבי תואר קצין והוד-יעה לי אותם. הודיתי לה על טרחתה וגם הודעתי שלא אעמיד עצמי לבחינות. הן, היו עלולות לגזול ממני זמן רב."

ככל הנראה זה גם היה סופה של פרשת הנסיכה. לאחר מכן התיידד סרומפלדור, עם בלה קובנר, ליזה גשאלין ואחרות. באחד ממכתביו אל ל. גשאלין הוא כותב: "ל-ליזה, אופי חזק. אבל האמיני לי, כי לבי מתכווץ בקרבי ברגע שעל מוחי עולה ה-מחשבה הארורה כי הנה יכול להיות וכל חיי יעברו עלי בתוך תנאי החיים הקפ-יטאליסטיים, הנפש תצמא לאהבה, תצמא לידידות, תצמא למבט אור וללטף-יד..." [47]

באותו מכתב עצמו (מ-23.3.1908) סרומפלדור מביע את צערו על שהיא ליזה, אינה חפצה בנסיעה לארץ ישראל. הוא כואב את כאבה של א"י עד כדי כך שאף ח-ולם חלום, שדרכו אליה עוברת דרך "ההלאנדיה" (כך הוא כינה בחיבה את ליזה שהרי הוא נכנס להוהלאנדיה הפורחת והזוהרת, ברם נכסף עוד יותר אל א"י, וק-שה לו לוותר על אחת מהן.

ניתן לומר ללא הפרזה, שזהו הרומאנטיזם הפלשתינאי הסרומפלדורי, היחיד ב-מינו, בריא, רגיש, ילדותי, אפשר אף לומר הרדי-קווקאזי, פראי ושבטי, פאסריארכ-אלי ואינטימי כאחד.

כך גם נהגו בהמשך נתן אליאהסווילי, מאיר מגלאשווילי, יחזקאל וצבי ניסנ-ובים, בני משפחת יצחקי, נציגי משפחת וינשל מאזרבאיג'אן, אשר אחד מהם יעקב וינשל היה בבוא הימים מנהיג התנועה הרוויזיוניסטית בארץ ישראל.

הנוער היהודי הלאומי בפיאטיגורסק כל-כך הצריך את סרומפלדור על מפעל-יו הציוניים והתיישבותיים, שבשנת 1911, עת עמד יוסף סרומפלדור לנסוע לא-רץ ישראל לטיפוח ההתיישבות פנה אליו חוג הנוער הציוני בפניה נרגשת בש-פה הרוסית. להלן נוסח-ההקדשה בתרגומנו העברי: "יוסף וולאדימירוביץ' הי-

---

[45] עיין אוסף יעקב וינשל, תיק מס.נ-24/2-19 ארכיון מכון ז'בוטינסקי

[46] עיין אוסף סרומפלדור, פ-93, ארכיון מכון ז'בוטינסקי, תל-אביב

[47] עיין תמר מרוז, סרומפלדור של בשר ודם, "הארץ", מוסף שבועי, מ-20.3.70

Дорогой Иосиф Владимирович!

Поздравляем сегодня с вами в виду отъезда вашего в святое святых всякого еврейского сердца – в родную Палестину, – еврейский кружок города Житомира считает своим долгом выразить вам чувства глубокой симпатии и уважения за вашу продолжительную и плодотворную деятельность на пользу местной еврейской общины и за энергичное служение и проповедь высокой и спасительной для нашего многострадального народа идеи – идеи политического возрождения Израиля в стране Давида и Соломона.

Вы взяли из первых рядов семена этой идеи на нашу почву и тем самым в многих из нас пробудили интерес к судьбам своего народа, к его вековой истории и культурному прошлому. Интерес этот не будет подавлен расстоянием и для вас будет вам утешением никогда не замолкнет. В великом деле собирания избранников для еврейского народа вы сделались и наши посильные труды и наше участие.

Ваша книжка и вашему содействию обязаны в значительной мере своим возникновением некоторые просветительные учреждения местной общины: здание для Ивр. клуба в Шеве, библиотека –

Вы же явились прочным основателем организации Еврейского Трудового в Житомире, ее ростовым вождем поддерживали по возможности связь и приглашали учиться тому, чтобы притупить наши политические обиды, недостатки и страдания.

Сегодня, в благостный для вас день отъезда на вашу родную историческую почву – в родные края принесите поклон для всего еврейства – от нас передайте приветствие и, достигнув Палестины, приложите усилия к своему делу. В благословение вам на этом пути твердо верим, что за вами, сильными, не раз вы еще великими работниками на ниве народной, поспешите широко и обильно насеять и дружными усилиями будете пожинать, заложите прочный фундамент для самостоятельного существования еврейского народа.

Счастливый путь, дорогой Иосиф Владимирович, и благополучно пристать в заветную страну! Сил духу желаем вам, бодрости и силы в предстоящих трудах и удачных всходы от неустанного сотрудничества со святым еврейством

С. И. Штильман М. И. Вайсберг Петр. Вальтер

Х. и П. Шайкевичи Мария Вал

Ицхок Цимлинский Е. Ф. Б и И. Ф. Сахнов Я. Шейнин

Ицхок Цимлинский М. Ж. Вулис Ф. Л. Гершман

ЦГА УССР (ЦГАОР) ф. 1318, оп. 1, ед. хр. 1, л. 117 – оборот

קרי בהיפרדנו היום ממך לרגל נסיעתך לקודש הקודשים,עבור כל לב יהודי, לארץ ישראל (פלשתינה) מולדתנו,החוג היהודי של העיר פיאטיגורסק רואה חובה להביע כלפיך רגשות של סימפאטיה עמוקה והערכה בעד פעילותך הממושכת והפוריה לתועלת הקהילה היהודית המקומית,ועבור שירות נאמן והטפת הרעיון הנשגב לישועת עמנו רב-הסבל - רעיון של התחדשות מדינית של ישראל בארצם של דוד ושלמה.

אתה אחד מבני הראשונים,זרעת זרעי אותו רעיון בשדמתנו,ובכך בקרב רבים, רבים מאיתנו עוררת רגש לגורלו של עמנו,אל ההיסטוריה המפוארת שלו ואל עברו התרבותי. הרגש הזה,מאז והלאה גדל ללא ליאות,ותהא לנחמתך שהוא גם לא יגווע לעולם. ובמפעל הגדול הזה,לייסד בית לאומי לעם היהודי,אתה עמדת על מאמצינו והשתתפותנו.ובצידה רבה,דווקא הודות ליוזמתך ולתרומתך,הוקמו מוסדות חינוך אחדים של הקהילה המקומית: בנין לתלמוד תורה,ספרייה ועוד.

אתה גם הינחת אבני-יסוד לאירגון החרג היהודי בפיאטיגורסק,אתו קיימת, כמיטב יכולתך קשרים,ונקטת בכל האמצעים כדי לעורר אותנו לכל המאבקים של התקוות והחוויות היהודיות.

והיום לרגל יום שמחתך,בו התממשה שאיפתך הנכספת זה זמן רב - בארץ המולדת לעמול לתועלת יהדות,אתה מבטא דוגמא אמיתית לאהבת עמנו. בברכנו אותך על הדרך הזו,הרינו מאמינים בבטחה שבעקבותיך לשירות העם,ילכו עמלים אמיצים,אולי עוד בודדים,מקרב ההמונים של האוכלוסיה היהודית.ובמאמצים משותפים יונח לבסוף יסוד איתן לקיומו העצמאי של העם היהודי.

דרך צלחה יוסף וולאדימירוביץ' היקר! והגעה מבורכת לארץ המובטחת! מקרב לב מאחלים אנו לך רעננות,כוח ועוז-רוח בפעולות הצפויות,וחיזוק האמונה מהמגע הבלתי אמצעי עם קודש ישראל". (באות יותר מתריסר חתימות).[48]

פרטים משלימים נמסרו ע"י ד"ר יעקב וינשל בנוגע לביקורו הראשון בארץ, בשנת 1909 יחד עם אביו ואחיו.הוא מספר על הפגישה עם הגרים בא"י.בנוסעם ממרחביה,שם שהו השומרים הראשונים,פגשו בבחורה יפה שהגיעה מרוסיה,שם נאסר חתנו על ההתנפלות על איזה אנטישמי בקישינוב.הבחורה היתה עם קבוצת השומרים וחיכתה לשחרור חתנה ממאסר ברוסיה.בין השומרים הרבים פגשו וינשלים גם ביהודים הרריים שהכירו את ד"ר זאב וינשל.(הכוונה לאחים ניסנוביים). בדרך ממרחביה אל מסחה נתלוותה לוינשלים אותה בחורה יפהפיה ובסגידה הם שוב נתקלו בגרים,ולמרות שוינשל לא מציין את מוצאם מרוסיה,יש יסוד להניח (על סמך עדויותיהם של א.ארליך וא.דיינארד) שהם היו מצפון קוקאז ומדרום גרוזיה.על שאלת זאב וינשל למה מחזיקים הגרים את תמונותיהם של הרצל ושל בארון רוטשילד,השיב אחד מהם:"הבארון טיפל בנו ולכן מגיעלו שתמונתו תהיה תלויה כאן;והרצל פעל בכל עם ישראל,ולכן גם לו מגיע..."[49]

מסתבר שהגרים התגוררו גם ביימה (יבניאל) שם אחד מהם בשם דוברובין על השאלה למה הגיעו לא"י,השיב:"אדמה עברית חייבת להיות בידיים עבריות".

בהתייחסו לרושם כללי שעשה ירושלים על וינשלים בביקורם הראשון,מעיד י. וינשל על המסלול שעברו בדרכם מיפו לירושלים:"כשהגענו לקסטל,-כותב וינשל - ראיתי את ירושלים מרחוק,תארתי לעצמי שזאת עיר מבריקה,קדושה,כשהתקרבנו לפתע ראיתי עיר תורכית,מלוכלכת,עזובה,ערים כאלה הכרתי עוד מקווקאז,מבקו מכיוון ששם היו ערים תורכיות,הרגשתי לפתע שאני שוב בסביבה מוכרת לי.

הבית הראשון שראיתי היה מושב זקנים,וגם זה לא עשה רושם טוב.זה עשה רושם של עוני...גרנו במלון אמדורסקי;ליד שער יפו,כמדומני ברובע הארמני. זה היה,יחסית,מלון טוב מאד והיה נקי,זה עשה קצת רושם אירופאי,העיר עצמה היתה,כשם שהיא עתה,רחובות וסמטאות צרים,עם פניות חדות...המעבר ליד הכותל המערבי היה צר מאד,כשבקושי יכלו לעבור 3-4 אנשים...כאשר ראיתי כמה אנשים בוכים ליד הכותל,לא התרשמתי באופן חיובי,חשבתי שבכי זה סימן של חולשה והשפלה עצמית, זה ניראה לי מקום אומלל..."(שם)

יעקב וינשל מרבה להשוות בין קווקאז ועריה עם ירושלים,באבחנו קו משותף אחד לשניהן - מזרחיות ותורכיות:"כשעברנו את השוק,-הוא ממשיך,-נזכרתי בחלק המושלמי של באקו.בבאקו היה חלק אירופי וחלק מושלמי. החלק המושלמי היה גם הוא מכוסה ואנשים עמדו והכריזו בקולי קולות על מרכולתם.כל זה לא

[48] עיין "קווקאסיוני",1980-1981,עמ.124; כמו כן אוסף סרומפלדור,אמ"ז'

[49] עיין אוסף וינשל,אמ"ז'

עשה עלי כל רושם,להיפך זה דחה אותי קצת.הדבר היחידי שעשה עלי רושם סוג בירושלים...-באחד מרחובות ירושלים העתיקה ראינו זקן אחד שנתן לכ"א לנשק את ידו.הוא היה עיוור וישב על ספסל.זה היה סלאנט,שהיה מנהיג היהודים החרדים.כפי שנודע לי אח"כ - הוא איחד את האשכנזים והספרדים.הוא נשלח,כפי שנשלח אח"כ רופין,להסדיר את העניינים בירושלים.סלאנט היה אז בן 80 או90 וגם אבי נשק לו את היד.הרגשתי שיש בזה משהו שיוצא דופן ושסלאנט זה הוא יהודי מיוחד במינו..."(שם)

בזכרונותיו מספר י.וינשל גם על מסגד עומר,שם בכניסה אליו היה צריך לשלם סכום כסף מסויים,הוא התרשם לטובה מיופיו של הבנין."ספרו לנו,-כותב הוא,-שיש סימני רגליים של מוחמד על האבן בחוץ,לזה לא האמנתי,אך זה שהאבן פעם היתה מזבח בית המקדש,מזה התרשמתי מאד." לעומתו מסגד אל-אקצה לא עשה רושם כלשהו,אולם גדול היה ריק,אמרו שפה היו אורוות שלמה המלך, אבל, לדידו של וינשל ככל הנראה היו אלה אורוות של נושאי הצלב.על האבנים היו-חרוסים שמות בכל מיני שפות,כולל - רוסית.

מלבד נכבדים ואנשי רוח שהיו אז בירושלים,וינשלים ביקרו גם בבית ספר לאומנות "בצלאל",בהנהלתו של פרופ' שץ,אשר גם אירגן את גן החיות בעיר.על-פי הערכתו של וינשל,התורכים התייחסו בכבוד למפעליו של שץ. כמו כן ביקרו וינשלים גם בבית-קבר רחל.

בתל-אביב - יפו ישבו אז קונסולים זרים,לכל קונסול היה בנק משלו,דואר, בולים,זכות שיפוט ועוד. בתל אביב עצמה עמדו אז רק 3 בתים. וינשלים התעניינו גם בתחום המקצועי שלהם - רפואה.לשם כך נפגשו עם הרופאים הבולטים, ביניהם כגון: ד"ר נוימן (ירושלים),ד"ר אבולעפיה (יפו),ד"ר וולך (שערי צדק),ד"ר ריבלין (גם הוא ממוצא באקו,התגורר בפתח תקוה.

בדרכם חזרה מא"י לקווקאז דרך ביירות,נפגשו וינשלים עם שרה ורבקה אהרונסון.למרות מאמצינו טרם עלה בידינו לאתר את עקבותיו של יהודי גרוזי(גורג'י) המכונה "חוולס",כפי שמזכירו במאמריו ד"ר י.וינשל.[50]

מי זה יכול היה להיות חוולס זה המעיד על עצמו שהוא בן לרב יהודי גרוזי בקוסאיס,אשר אף הוציא ספרון על "השקל"?! וינשל פגשו בסיפליס בשנת התחוללותה של המהפכה ברוסיה - 1917,ערב הבחירות למוסד הדמוקראטי הראשון בקווקאז.על הודעתו של וינשל שהוא היה בארץ כבר בשנת 1909,הפתיע אותו חוולס באומרו:"באותה עת הייתי אני מורה ביפו בבית הספר של המזרחי..." זאת אומרת שהוא שהה בארץ ואף עסק בהוראה בבית ספר דתי.התימהון נובע מכך שחוולס זה באחרית הימים נעשה למהפכן מקצועי וקיצוני ברעיונותיו,תפס משרות רמות בצמרת המדינית-הצבאית של קווקאז,ואף כיהן בתפקיד שר החינוך והתרבות של הרפובליקה הסובייטית האזרבאיג'אנית.על פי הוראותיו של חוולס הקדים ד"ר וינשל בבאקו מכון לאחיות רפואה,וברבות הימים הירצה שם אותו חוולס עצמו בנושא הכלכלה המדינית,ברם כפי שמעיד וינשל,במקום כלכלה מדינית, נתן חוולס דרור לרעיונותיו דווקא בתחום אחר לגמרי...פורנוגראפיה.בסיכום מעריך ד"ר י.וינשל את אישיותו של חוולס הגורג'י כמורכבת,מוזרה ומשונה, ברם בעלת השפעה עצומה על הצמרת המדינית המהפכנית של קווקאז של אותה תקופה.

בנוגע לאישיותו ומיהותו של חוולס אנו יכולים להעלות השערה (לא מבוססת היטב) מסויימת. בכל גרוזיה כולה בשם חוולס היה ידוע רק רב אשכנזי אחד ויחיד ששירת את הקהילה היהודית הגרוזית בעיר צחינוואלי (מזרח גרוזיה)-הרב אברהם חוולס,אותו העריצו על מסירותו כל יהודי גרוזיה.הרב שיחק תפקיד נכבד בחיים יומיומיים של יהודי גרוזיה והיה מזוהה כמעט לחלוטין עם מאויהם וערכים מוסריים שלהם.כפי שעולה מעדויותיהם של הוותיקים מיוצאי צחינוואלי,היו לרב בנים ובנות,והבן הבכור בשם יצקה (יצחק) פנה למסלול חילוני וברבות הימים השתקע גם במוסקווה. האם מדובר באחד מבניו של הרב אברהם חוולס מצחינוואלי?! אולי "צחינוואלי" בתור שם עיירה (שפחות היה ידוע בחוגים רחבים של יהודי רוסיה בקווקאז,כולל בבאקו) הפך בפי י.וינשל לשם העיר הגדולה במערב גרוזיה - קוסאיס (כותאיסי)?!אין ספק שיש להעמיק חקר בכיוון זה.

מעיר באקו עלה בסוף שנת 1905 מאיר חזנוביץ,שהצטרף לאנשי "בר-גיורא". כפי שמעידים עליו חבריו ומעריציו,הוא לא היה מהדברנים שבחבורה,אלא היו

---

50 עיין פגישות בגרוזיה בסתיו 1921/1917."האומה",37,מאפריל 1973,320

סמל ודוגמה לחבריו,בגלמו את תמציתה הערמית של התנועה,התמסר לעניין השמירה בכל מאדו ונפשו,חובב את התלבושת הערבית הרחבה ואהב את סוסתו האצילה וכן את רובהו "אבו-חמסה",היה זהיר וחובב שיר וזמר. על פי קובץ "השומר":

.. אי אפשר היה לעמוד בפני הכוח המדביק והמצמיד של שירתו. די היה כי מאיר יקום, מניח־יבה, בעוד כולם יושבים מסובים לשולחן ואוכלים, וישיר, והצלחות מוסחות הצדה, הכל קמים ממקומותיהם ומצטרפים לקול השירה הספוגה יפורי געגועים של לוחמים יחלמים צעירים... הוא היה נועד כולו לצלילי הפסנתר, ידע להוציא מנגינות מיפלאית מכפיחית הפה שלו והתלהבותו בריקוד לא ידעה גבול. הנטיה לחיי הטבע, פשטות והתרהקות מעולם הספר, שהיתה אופיינית לרבים מאנשי העליה השניה ונפוצה בקרב אנשי „השומר", הביאה את מאיר־קה לזלזול בספרים, בקוראים ובכל מה שנראה לו כגינוני אינטליגנציה. אולם איהב היה לשמוע את סיפורי חבריו על גבורת המכבים ומורדי הגליל בימי קדם. השבירה וחיוניותה מילאו את כל נפשו. „הלילה היה ידידו היותר נאמן, והיה מרגיש את עצמו אף בליל סערה וסופה תחת כיפת השמים, כמו שמרגיש את עצמו אדם בשובו אחרי שנים רבות של נדודים אל משפחתו האהובה. מן המות לא פחד, גם כשראה אותו עין בעין, מכל סכנה לא חת ולא נסוג אחור, ולהיפך — ברגעי סכנה היה מתעלה. רוכהו פולט כדורי מות ופיו — הלצות. מיתת חבריו לשמירה לא היתה עושה עליו רושם מיוחד. הוא היה אומר: „לחיילים פשוטים הנופלים במלחמה אין איש שם לב; חשוב רק המפקד, ואנו הלא חיילים פשוטים אצל מפקדנו—העם"... (קובץ „השומר").

ניתן לומר ללא כל הגזמה שרוב יוצאי אזרבאיג'אן,דאגיסטאן וצפון-קווקאז התרכזו בארץ בתחום שמירה על המושבות,ובמפעלו הצבאי של יוצא קווקאז טרומפלדור החלה למעשה תקופת התחייה של הצבאיות העברית.

מסתבר שמאיר חזנוביץ לא היה רק איש סיפא,והוא הוא שגיבש גם מספר עקרונות חשובים מתוך נסיון אישי שלו בתחום חוקי ונוהלי השמירה.החברים שלו ב-קבוצות הכנרת השתמשו בהוראות אלה,מהן גם מתבלטות תכונותיו האישיות של מאיר חזנוביץ.להלן חוקי השמירה,כפי שמסרם מאיר"קה חזנוביץ לש.ד.יפה בכנרת בשנת תר"ע (1910):"

א) קודם כל היה אדם: אם הגך שומר יחד עם חבר, תחוש לעזרתו אף אם נדמה יהיה לך, שתפול חלל בטרם שתספיק לעזור לו במשהו.

ב) היה אמיץ, ואם לבך יחרד לזמזום כדור — אלץ את עצמך לפעול בלי עצבנות.

ג) אל תרתע בפני הסכנה; אך תהיינה עיניך בראשך להשמר מפגיעה, כי בזה תלוי הנצחון.

ד) בכל צורה היה כהיר החלטה, בין לתקיף ובין לסגת אחורנית.

ה) הגנבים באים, לפרקים, מצדדים שונים. וכדי לבצע את הגניבה, הגם מערימים. אחד מהם מושך את תשומת לבו של השומר ע"י רשרוש, השלכת אבן וכדומה. ובשעה שהשומר נפתה למלכודת זו — הגנבים ממלאים את שקיהם ונעלמים. לפיכך, אל תהיה בהול להתקרב למקום, שממנו באה אליך „קריאה" בכוונה.

ו) לפעמים בא גנב יחידי וכדי להבחין בשומר, יזרוק אבנים, או ישמיע אוושה כל שהיא — אל תזוז ממקומך, אריב לו עד שתכיר בוודאות את מקום מחבואו.

ז) אל התקרב למקום חשיד, בטרם נוכחת, שאין אורבים לך שמה; כי כאחורי גדיש או סלע ניצב הגנב; הוא שומר את צעדיך המתקרבים ומחכה לרגע שאלתו או ככינו יוכלו לנוע בך לפתע.

ח) אל העשה „דור" (סיבוב בשטח הנתון לפיקוח השומר) בלכתך מול איר הירח כי אז מבחין בך הגנב יפה, בה בשעה שאתה מבחין בו בקושי.

ט) בעשותך „דור" — אל תלך זקוף, כשמאחוריך יש רקע לבן. למשל, בצאתך מהחזה לכיוון המרפה: בצלך ההרים השחורים, ולא תרגיש בגנב המסתתר שם בצל, בשעה שמאחוריך הרקע הלבן של הכנרת, וצלך מתבלט על פני רקע זה אפילו בליל אפל גמור. כן, אל תעבור זקוף ליד קיר לבן.

י) הזיד תיבש בשמירה בגדים כהים, כי הלבוש הלבן בולט בחשכת הלילה.

יא) בצעדך — הורד את רגליך לאט. שאצבעות הרגלים תרגשנה קודם אם חלק הוא מקום המדרך; לבל תגלגל צרורות אבנים, ולבל תשביר שבבים בלכתך; כי אילה ככריזים ומידיעים לגנבים את מקום המצאך.

מ.אוסישקין-המורשה האחראי על ב"ל קווקאז מטעם ההסתדרות הציונית העולמית, בין השנים 1903-1900

51 עיין ב-ספר ההגנה,עמ.244 (הציטוט מ-קובץ "השומר")

מאיר חזנוביץ

יב) באיזה מצב שהוא הארוב (בעמידה, בכריעה, או שכיבה) מצא לך מחסה: שיח עץ, גדיש, קיר, וכו'. מובטח, שמקום המארב יהיה נסתר מאד הירה, ואתה תמצא לציד הרוח הנושבת.

יג) השמיעה בשמירה עדיפה מראיה, כי חושך ומקום הסתר אינם מהלישים את השמיעה. לפיכך, תשתדל להתקרב למקום החשוד מול נשיבת הרוח, למען תשמע את תנועות הגנב, והוא לא יוכל לשמוע את צעדיך.

יד) אל תירה, אלא לאחר שקבעת בדיוק את מקום מחבואו של הגנב. אם חשידת בעיניך איזו נקודות מחבוא, — אל תירה באחת מהן, בהיותך במרכז נקודות הסכנה; כי יריות הגנבים תאפופנה איתך מכל אבריך. אלא תירה אז, כשתמצא במצב כזה, שקו יריותיך יחתוך, עד כמה שאפשר, את כל נקודות המחבוא של הגנבים: אתה מאיים אז על כל הגנבים בבת אחת, ויריותיהם מכוונות אליך רק מלפנים. במקרה זה, קשה להם לפעמים, לתקוף אותך ביריות מאימצות, מחשש פן יפגעו כדוריהם בחבריהם.

טו) אם אין לך מחסה טוב, אל תירה הרבה יריות בשכבך, על מקום אחד; כי האש מציינת לגנבים את מקומך, והם יכולים להפנות את כדוריהם בדיוק עליך. תירה, על כן, רק יריה אחת או שתים — ותעבור הלאה.

טז) אל תירה בגנב להמיתו. אין אנו יכולים לעמוד בפני צרת ה„גים" (נקמת הדם). אבל תשתדל גם לא להלוץ גבוה, מעל לראשי כי הוא מתחצף אז לפחדנותך, כביכול.

יז) הגנבים נסוגים, על פי רוב, מפני התקפה אמיצה של שומר מנוסה. אבל יקרה, שהם תיקפים בעקשנות את השומר, ומשתדלים להבריחו או להמיתו. סימן הוא שיש להם מגמות נקמה, או שאחד מחבריהם נמצא במיצר והם רוצים להבריח את השומר. זהירות רבה דרושה במקרים כאלה. 52

בנוגע להתקפת השומרים היהודים על דמירה הסמוכה לחדרה, מרחיב הדיבור צבי נדב, ידידו הקרוב של מאיר חזנוביץ. בסיפורו של נדב מעניינת העובדה שלעזרתו בשמירת השדות שבגבול הצפוני של חדרה נשלח בחור צעיר מיוצאי גרוזיה, אשר הגיע מיבנאל לחדרה בהמלצת אנשי השומר, אומנם לא התרשם נדב מאומץ לבו, ותושייתו, ברם עצם העובדה שבצד יוצאי דאגיסטאן וצפון קווקאז בשורות "השומר" היו מאורגנים גם יהודי גרוזיה, הינה עובדה מרשימה כשלעצמה.

והנה צבי נדב והשומר הגורג'י נתקלים פעם אחת בגמליהם של הערבים שרעו בתוך התבואה ואנשים אחדים קוצרים לידם, כשהתקרבו אליהם, לא נבהלו הערבים, כאילו עסקו בעבודתם בהיתר, ביניהם התפתחה שיחה אודות ההיתר לקצור בשדה. הערבים הציגו את הפתקה החתומה ע"י מוכתר בשם יעקב סמסונוב, וסיכמו ביניהם לברר את המצב אצל המוכתר עצמו, הם נפרדו, ברם חיש מהר נוכחו נדב והגורג'י לדעת שבקרבת חדרה ישנה תכונה רבה. נדב שלח את הגורג'י קדימה ובעצמו נשאר במאסף, נגאן"שלו מונח בנרתיק והקת קשורה בחוט אל הצואר. "פתאום, - כותב הוא, - נעצרו הגמלים, לא יכולתי לראות מה שנעשה מלפנים ולא שמעתי כל צעקה... רצתי לרכוב קדימה ולראות מה קרה... פתאום הבזיקו אל עיני פנים מטורפים ונבוט ואיבדתי את הכרתי... כאשר התעוררתי הייתי מוטל יחידי בשדה, כשכאב חזק בידי השמאלית. רציתי לתפוס בידי הימנית את האקדח - אך הוא לא היה עמי, הקשבתי - שקט שרר מסביב... התרוממתי ואין איש או בהמה נראים בסביבה, רק הסוסה שלי, ובמרחק של כמאה מטרים ממנה הסוסה של הגורג'י, רעו בשדה ואכלו תבואה בתיאבון כאילו לא קרה כלום..."[53]

נדב הבין שעליו היה להגיע למושבה בכחות עצמו, ניגש לסוסה, נטל בידיו את רסן סוסתו של הגורג'י ורכב לכיוון המושבה. לעזרת המותקפים נחפזו חברי השומרים מהמושבה, שסרקו את דמירה והעבירו את נדב לבית מרקחת, גם לאחר מכן, פעמים רבות הרהר נדב על אותו יום בו יצא לשדה עם הגורג'י הזה.. (שם, עמ' 91).

מסתבר שיהודי גרוזי הנ"ל במקצועו היה מלמד, ולשמירה נשלח בתור טירון, מחוסר נסיון, חבוש כובע צ'רקסי ולבוש ב"בריצ'ס והמגפיים. (שם, 92) לעומתו, מפליג צבי נדב בשבחיו של הקווקאזי מ. חזנוביץ: "מאיר"קה! את, לו היה כאן,

---

52 עיין ש. ד. יפה, "בכנרת", קובץ "השומר", עמ' 308-310; וכן "ספר תולדות ההגנה" נספח י"ג, כ. ב', עמ' 820-821.

53 עיין ספר השומר, עמ' 90.

היה עם מי לדבר,הוא היה מבין לי ובוודאי היה עוזר.לא מכבר הגיעה אלינו הידיעה על עמידתו נגד השודדים,הרועים הערבים מהשבט השכן הודיעו על שדידת העדר של יבנאל על ידי כנופיית שודדים מהבדווים של עבר הירדן..בקרב שפרץ בין תזנוביץ לבין הבדווים,מאיר נפצע ברגלו,כשראו השודדים שהוא יחידי התקרבו אליו ואז התחיל מאיר תזנוביץ לקלוע אחד אחד בהם!סוסה אחת נפצעה קשות ורוכבה התהפך ואז זעק לעברם מאיר:"יאללה,התקרבו!איפה השאטרין"(בני החיל)? והוסיף:"הנה,כלבים תקבלו!" וממשיך בקליעותיו.לבסוף הוכרעו הבדווים,שביניהם היו גם פצועים,ונסתלקו בעוזבם את העדר השדוד,אנשי המושבה פתחו בחיפושים אחרי מאיר"קה ומצאוהו שוכב בשקט תחת הסידריה, פצוע פצע קל בלבד. שמחה גדולה היתה במושבה.לפי צ.נדב,זו קרה פעם ראשונה שהיהודים החזירו את העדר מידי השודדים בכוח. שמו של מאיר"קה נפוץ בכל הסביבה הבדווים עצמם כינוהו:ואללה מאיורה שאסר,מאיורה ג'דע,מאיורה רג'ול. דהיינו:"מאיר"קה בן-חיל,גבור,גבר". הערבים פשוט העריצו אותו מקרב לב,עד אז הם הכירו את היהודים הסוחרים עלובי נפש בסבריה,ועתה נתקלו ביהודים גיבורים אמיצי-לב.(שם,עמ.93)

בשל מוצאם של יהודי קווקאז,ובשל גבורתם ותושייתם כינו אותם ערביי הסביבה "מוסקובים" דהיינו "יהודי מוסקבה",כך הצטייר מ.תזנוביץ בסביבה הערבית והיהודית כאחד,הלהיב את הרוקדים,הובילם ברגש עצור,בקצב:"ואן רא-חו ארג'אל?" - לאן נסתלקו הגברים? היה פולט מלים ומעורר את המתגרים.אף הנשים הבדווית שישבו בצד אוהליהן שרו שירים לכבוד מאיר"קה:"מאפיש מי-תלו" - היו מביעות את התפעלותן.(אין כמוהו)(שם,עמ.93)

ייתכן ודווקא המנטאליות ההררית השבטית שאיפיינה את יוצאי קווקאז וביניהם גם את מאיר תזנוביץ.היא היא שתרמה לגישור ולהבנה בין הערבים הבדווים מהשבטים השונים,לבין השומרים.במיוחד,כאמור,הקסים את שומעיו ואת צופיו מאיר.נזכר צבי נדב:"בליל חושך ביער היה שר"תהלילי"(שיר הלל) של הנערה האהובה בבוסתאן,או בליל ירח,כשהיער מלא אור צח ובהיר,היתה זמרתו הופכת את יער האקאליפטוסים הקודר לבוסתן האגדי,וכל אחד היה מוצא בו את הובת נפשו,וגעגועים ועצב מילאו את הלב,וכששר מאיר"קה שיר זעם,קרב ונקמה את שירו הידוע על נקמת הארמנים בבאקו,אחרי הפרעות שערכו בהם התורכים,והנה ראית לנגד עיניך ממש,עיר-הריגה,דם ושריפה,ולבך התמלא זעם,וכולך דרור לקרב ולנקמה."(שם,עמ.93)

מזכרונות אלו של צבי נדב מתברר בעליל,כיצד התייחס מאיר תזנוביץ אל שנות בחרותו,אותן בילה בקווקאז,בעיר באקו - בירת אזרבאיג'אן,שם נטבחו כידוע רבבות הארמנים.והמעניין הוא שמאיר תזנוביץ זכר אל נכון אותם שירי-זעם ונקמה ששרו הארמנים בקווקאז,כזעקה נואשת להיחלץ מהמצב בו נרצחו ילדים,נשים,זקנים וטף,והדם הציף את רחובות באקו.[54]

מאיר תזנוביץ צבר נסיון רב בשהותו במושבות הגליליות בכל הקשור לעניני השמירה.בהגיעו לחדרה רקם את תוכנית הנקמה בערביי דמירה ואפילו בעיצומה של הפעולה שמר על קור רוחו וחסך בדיבורים. כל הסביבה ההיא שהקיפה : ערב-תורכמן והכפר הצ'רקסי מזרחה,ערב פוקרה מערבה,בני זיד צפונה,געשה ורעמה. מאיר תזנוביץ התחשבן גם איתם.(שם,עמ.95)

מצדו מעלה מרדכי יגאל זכרונות על תזנוביץ,עת ערכו סיורים בבקעת העמק, ונתארחו באוהלי הבשטוה.בולטת אפיזודה של מפגש הערבים משבט עדוואן,כששני הצדדים בחנו הדדית את הסוסות ואת הרוכבים.עינו של צעיר ערבי עדוואני ננעצה ברובהו של מאיר"קה "אבו-חמסה" והציע לו חילופי נשק,הלה סירב והאוירה נתעכרה,לא עזרו לרגיעת המתיחות לא ארוחה משותפת,לא משורר עם הרבאבה ולא לינה באוהל,בעל הבית ניסה בכל מאדו להנעים את האווירה ולפייס בין הצדדים ברם לשווא. כפי שמעיד מ.יגאל,מאיר"קה לא היה מוכן למסור את רובהו אפילו בעד כתר תורכיה. השומרים היהודים ניסו להסביר דרך המתווך לנכבדים עדוואנים שרובהו של מאיר"קה הינה מתנה מחברו,ואת המתנות אי-אפשר להחליף ושבעצם הנשק שבידי הצעיר הנכבד הינו יקר בהרבה מנשקו של מאיר"קה ושחמורת 6 לירות תורכיות ניתן להשיג דבר כזה.ככל הנראה העדוואנים עמדו בשלם והם נסתלקו מן המקום בלי להיפרד מהשומרים,בעל הבית רמז להם שהעדוואנים, אינם חושבים טובות עליהם ויעץ לשנות את כיוון נסיעתם,נניח לעמק-יזרעאל, ומשם לשומרון.בכל זאת מאיר"קה עמד על המשך הנסיעה כמתוכנן.הם ירדו לירדן ונחו בצל ההרדוף...

54 עיין Ицхак Давид, История Евреев Кавказа, 1985

לרוע מזלם שוב נתקלו מאיר חזנוביץ וחבריו בעדוואנים אצל שייחה,וגם אז עלה נושא החילופין.מאיר עמד על סירובו בתוקף,מ.יגאל הציע לערבים שהוא מ-תחייב להשיג רובה דומה תוך חודשיים מגרמניה.העדוואנים לא נאותו להצעה ו-נפרדו עם משקע מר ועויין בלבם.

המפגש השלישי נתקיים בעל כורחם,עת עמדו מאיר וחבריו לפנות לכיוון ג'-רש מידבא. הצעיר הנזעף סעד,צעק בקול מאיים לעבר מאיר"קה:"לא אחזור עד א-שר אשיג את השוקתי" ואז מאיר"קה הזהיר את סעד:"משוגע,"אבו-חמסה" שלי א'-נו לגימה קלה עבורך,הוא נמצא בידי בעל הסוסה האפורה,היודע להשתמש בו נ-גד כל חומד,יהיה מי שיהיה,ובקול שירה פתח במלים:"

"על גבי אפירתי ארכב — מבריק לקרני השמש רוכב,
לשיער אלהים הרחב, — בשחון יפין סביבי,
קייצתי הרוח ישלטל, — אין אחד יחשיש אתי,
סחד באוזני ישלפל. — סוסתי ירובי על ידי".

מאיר,טרם גמר את השיר,הריק סעד את המלאי שלו,וניסה לחצות את הירדן,אז כונן מאיר"קה את הרובה ופגע בסוסתו,הערבים הסתלקו לכיוון אוהליהם והשו-מרים שבו לדגניה.(שם,עמ.102)

היו אנשי השומר שאם כי לא היו מקווקאז,התחתנו עם יוצאות קווקאז.כך ק-רה לשניאור ז.אלון (אסושקין) שבשנת 1912 נשא לאשה את חווה בת ביילה וז-למן אהרן גורדון מבאקו,עירו של מ.חזנוביץ ושל וינשלים.אסושקין עצמו היה מראשוני השומרים בחדרה,כרכור,ראשון,רחובות,נחלת יהודה והגליל התחתון.[55]

גם משפחת אסושקין-גורדון סבלה מסלסולים ונדודים רבים בארץ.חווה גורד-ון עצמה עלתה ב-1908 יחד עם אמה ושתי אחיותיה. האם החלה לעבוד במטבח ה-פועלים שבבית החרושת "עתידי",חווה והיא כבת 16 עזרה לאם.כעבור זמן לא -רב חווה גורדון התיידדה עם השומרים יוצאי ארץ מולדתה - קווקאז ובעיקר -עם מאיר חזנוביץ,יחזקאל ניסנוב,רבקה ניסנוב,אסתר וצבי בקר ועוד.[56]

בני הזוג אסושקין גורדון התרוצצו במשך הזמן בין מספר מושבות:מרחביה , חדרה ולבסוף רחובות שם היא עסקה בכביסת בגדי הפועלים,בתיקונם ובגיהוצם. בסך הכל היו שם 8 חברים והקפידו מאד לא לחרוג מהתקציב המצומצם שעמד כל-הזמן לרשותם.(שם,עמ.357)

מתברר שמ.חזנוביץ שביקר גם במושבות יהודה וברחובות,לא רק היה בן ארצה של חוה גורדון,אלא גם קרוב משפחתה."גם מאיר"קה בא אלינו,-מציינת חוה ג-ורדון,-והוא בתמימותו הרגיש עצמו כבביתו,הוא היה אז כבר גיסי,כי התחתן עם אחותי סוניה...מאיר"קה אהב מאד לאכול...פעם אחת התאונן שהוא חולה,ו-ביקש איפוא שאבשל לו תרנגולת.בישלתי לו תרנגולת,והוא אכל את כולה בבת-אחת,ומובן שהבריא מיד!...(שם) חתונת בני זוג אסושקין נערכה ב-1912, אז גם עברו לראשון לציון ומשם יחד עם תינוקם לתל-עדשים.עם פרוץ המלחמה וב-של נסיבות של הזמן הם התעתמנו ולאחר טלטולים לא מעטים הגיעו לדמשק, שם נתקבל אסושקין כפועל בבתי מלאכה של הרכבות.בשנת 1916 הוא נשלח למדאין - סאלח שבחיג'אז,בשנת 1917 שב למסולה שם היו כבר כל חבריהם. פה נתגלו בני הזוג בתכונתם הנדירה לעודד בעתות קשות ובמצוקה את ידידיהם ובעיקר תרום-תם מצאה את ביסויה בהכנות להתיישבות קבע ולחקלאות.(שם,עמ.358-359)

נציין שבתקופה הנדונה היו באגודה להושטת סיוע לחקלאים ולבעלי מלאכה ע-ברייים באיי ג.הימלפרב,א.גרינברג,מ.רבינוביץ',ס.פוריץ ועוד.[57]

את נפילתו של מאיר חזנוביץ באביב של שנת 1913 קושר יערי-פולסקין במא-ורע טראגי תרתי-משמע.דווקא אז החליט חפיז-פאשה הערבי מסביבות ג'נין במ-רחביה,במטרה לראות בעיניו את הגבורים המוסקובאיים,עליהם שמע לא פעם וה-חליט לבקר במרחביה,רצה הגורל ודווקא אז לא נזדמן שם השומר המנוסה וכולם היו חדשים שהגיעו מרוסיה,ולא שלטו גם בערבית.חאפיז פאשה נתקל ביחס מקל, מזלזל ומשפיל ולא כיבדוהו אפילו במים,בזעם רב עזב את המקום וחזר על עק-בותיו. כשחזר מאיר ועמד על מה שקרה ידע אל נכון שהערבים יתכוננו לפעולת נקמה ואכן בלילה אפל אחד חבורת ערבים הקיפה את משמרת השומרים,מ.חזנוביץ

---

55 עיין תדהר,אנציקלופדיה,כ.7,עמ.2821.

56 עיין ספר השומר,עמ.356.

57 עיין דוחות האגודה ב- "Будущность" גל.1,מ-7.1.1900

לא נבהל,ברם תשש "שמא יקבל מאחד מהם (חבריו) כדור בחשכת הלילה,ועליו,-- כותב יערי-פולסקין,- היה לעבוד כמו על שתי חזיות,להגן בפני הערבים ולה-שגיח על חבריו שלא יעשו משגה בירויותיהם.וכאשר הקיפוהו הערבים בשלשלת יו-תר צרה באופן שלו וליתר השומרים אי-אפשר היה עוד להימלט,הראה שוב גבורה בלתי רגילה,-כי פרץ לו ולחבריו דרך בין הערבים וכדוריהם.אלא באותו רגע, שגה אחד השומרים ובירותו על הערבים פגע במאיר ופצעו פצעי מות.אחרי איזו שעה מת האיש הצעיר הזה".[58]

יוסף מלמוד היה עד להלוויתו של מאיר חזנוביץ במרחביה,נשים וסף הלכו ל-לוותו,ודמעות בעיני כולם,אפילו בעיני חבריו "השומרים" שהיו בעיני הכל, סמל הכוח והגבריות...(שם)

עד כמה היתה גדולתו של מאיר חזנוביץ,אנו למדים מצעדיו הראשונים של מ. שסיין,אשר ברדתו בחיפה בשנת 1913 מאוניה,הלך לחפש את חבריו של מ.חזנוב-יץ בתל-עדשים,שם גם למד רזי-השמירה ולא לשווא טיפח את החלום על היותו צ-ועד בדרכו של מאירקה חזנוביץ.[59]

ערב מלחמת העולם הראשונה,הגה ישראל בלקין רעיון לארגן מתלמידיו קבוצה כובשת,אשר תעלה לגולן ותשתקע שם,בהיותו בן 43 נסע בלקין לאזרבאיג'אן ו-נשא בבאקו לאשה את דובה קריינין,יפהפיה בת טובים,שהיתה צעירה ממנו ביו-תר מ-20 שנה.היא הוקסמה בהתחלה מאישיותו של בעלה לעתיד,ברם ברבות הימים המצב הכלכלי לא במעט איכזב גם אותה.[60]

בסיכום הדברים ניתן לומר שאם תחילת המאה ה-20 סימלה את תחייתה של ההי-שיבות היהודית בא"י, הרי עלייתם של היהודים מחבלים שונים של קווקאז , סימלה התחדשותה של הצבאיות העברית ומעתה והלאה תהליך התפתחותן של הקהי-לות היהודיות הקווקאזיות ושל יוצאי קווקאז בכלל התנהל בכמה מישורים:בם-סגרות עירוניות, חקלאות והתיישבות, שמירה ועוד.ובכל התחומים האלה רבה היתה תרומתם של יהודי קווקאז על כל עדותיהם וזרמיהם.ובכך ניווכח בפרקים הבאים.

2. עלייתם והתיישבותם של יהודים הרריים מדאגיסטאן ומצפון-קו-קאז בארץ ישראל.ייסוד באר-יעקב,מחניים,מרחביה,כפר-ברוך ועוד פועלו של הרב יעקב יצחקי בתחום ההתיישבות. משפחת ניסנוביים ו - "השומר".מצבם החברתי ומעמדם המשפטי של היהודים ההרריים בירוש-לים.

בשנת 1905 נוסדה בירושלים הקהילה הראשונה של היהודים ההרריים ומספרם הגיע אז ל-6000 נפש.בהדרגה ננקטי צעדים ונעשו נסיונות להושיבם במושבות-חקלאיות: מחניים וכפר-ברוך.

בשנת 24.5.1906 עלתה ארצה מבאטאלפאשינסק שבצפון קווקאז משלחת של יהו-דים הרריים,במטרה לאתר מקומות התיישבות חדשים לבני עדתם תושבי קווקאז.[1]

משפחת אביובים ביקרה לראשונה בארץ בשנת 1903,ומנוח אביוב (יליד דרבנד 1873)יחד עם הרב יעקב יצחקי היה ממייסדי המושבה באר יעקב.בשהותו בפעם ה-ראשונה בארץ,תייר מנוח אביוב במשך 17 יום במקומות שונים בבודקו את תנאי-ההתיישבות ומציאות החיים.לאחר מכן חזרו אביובים לקווקאז,מכרו את כל רכ-ושם ועלו בשנת 1906 לצמיתות לא"י.הם קנו נחלה,בנו בית ונטעו פרדס. מנוח היה בוועד המושבה של באר-יעקב עד 1928,ומאז - מוכתר המושבה עד יום מותו (1946).[2]

מצד אחר,רפאל אביוב ואשתו אסתר,עלו ארצה ב-1904 והשתקעו בירושלים,לא-חר מכן עלו גם בניהם.הם עסקו תחילה בשיווק תוצרת חקלאית ואחר כך הקימו,

58 עיין יערי-פולסקין,חולמים ולוחמים,עמ.127. 59 עיין ספר השומר,עמ.308.

60 עיין ש.לסקוב,הבילויים,י-ם,1959,עמ.392.

1 עיין היהודי,24.5.1906. 2 עיין תדהר,כ.2,עמ.870.

וביסוד חנות כל-בו גדולה ופרנסתם היתה ברירות.כפי שמקובל ונהוג בקרב יהודי קווקאז העסק נשא אופי משפחתי ועבדו בו כל בני המשפחה (פאטרונימיה-ע"פ החוקר היהודי ההרדי איכילוב) כשבראשם אבי המשפחה - אבא אביוב. דבר-התעוררות של היישוב היהודי בארץ הגיע גם לדאגיסטאן ואבא אביוב החליט לבקר בארץ ולראותה בעיניו.ואכן נסע הוא בלווית בנו הבכור וחודשיים עשה בארץ ישראל. הוא חזר לקווקאז והודיע לבניו שבדעתו לעלות ארצה ולהתיישב בירושלים.הוא עלה בשנת 1904 ומייד שיגר מכתב לבניו,בו הוא הודיע להם שמקום כל יהודי הינו בארץ ישראל,והבנים נחפזו למלא אחר מצוות אביהם.בדרכם עברו באודיסה,שם היה מרכזם של חובבי ציון,ומשם הפליגו באוניות ליפו.נציגי חובבי ציון העבירו מכתב המלצה אל מ.אוסישקין בארץ,ובקשה לסייע בידי אביובים בסידוריהם הראשוניים בארץ. בהגיעם ארצה הציע להם אוסישקין להתיישב בגליל,אך ההצעה לא נראתה בעיני האחים אביובים,משום שההתיישבות בגליל היתה על האדמה השייכת למוסדות הישוב,ועליה התנחלו אנשים שלא היה בידיהם כסף לרכישת קרקע,ואילו בני משפחת אביובים,רצו לרכוש אדמה בכספם -הם.באותו זמן כאמור,כבר היה הרב יעקב יצחקי בארץ ובהתייעצות בינו לבין המוסדות הוחלט לקנות את אדמת באר יעקב. 3

יצויין,שעוד לפני צאתו מקווקאז אירגן הרב יצחקי קבוצת משפחות מבני עדתו,וכא בדברים עם המוסדות הנוגעים בדבר לשם הקמת היישוב החקלאי ליהודים הרדיים שיעלו ארצה.בשנת תרס"ח (1908) על אדמה בשטח 2000 דונם,הוקמה המושבה המתוכננת על ידי חלוצים קווקאזיים ואשכנזיים מרוסיה,ושמה נקרא לכבוד הרב יעקב יצחקי - באר יעקב.4

את עצם יציאתו מרוסיה ונסיעתו לארץ הישווה הרב יצחקי ליציאה מחו"ל לקודש בעזה"י.בין השאר הוא כתב ביומנו בנוגע לאירועים מרכזיים בחייו האדרצישראליים:"

בעוה"ר בשנת תרס"ח יצאתי מרוסיה עיר מולדתי עם בני בכורי יצחק לדרך ארץ ישראל ירושלים תובב"א. — ובעוה"ר בשבת בלק שייך הענין לחיים ונשלנו לירושלתן. ה' יזכנו לחיות בתורה ובעבודה ולעמידה לעתיד יתום. —

בעזהי"ת זכיתי להתחיל לחבר הספר הנקרא בשבילי מחבורי אהלי יעקב. — בלילה ונשלמה תו"ד בביהכ"נ הגדול של שטוטגארט בגרמניא. —

ובן בשנה תרס"ח זכיתי לייסד המושבה באר יעקב הנקראת על שמי. —

נפנה כעת לתהליך רכישת אדמות באר יעקב.כידוע רכש בשנת 1907 אברהם (אלברט) ענתבי (1869-1919) מיוצאי דמשק 2000 דונם מאדמת רמלה בשביל ועד "חובבי ציון" היא אדמת באר יעקב,והאדמה בשטח 4000 דונם היתה שייכת לעירית רמלה,וזו השכירה אותה למשך 40 שנה למסיונר הגרמני שנלר,שהקים עליה בנינים ונטע פרדסים,אחרי מותו האדמה היתה צריכה לעבור לרשות עירית רמלה בעד תשלום ליורשי החוכר תמורת בניינים ונטיעות.והעיריה בהעדר כספים בקופתה,נאלצה להעמיד למכירה פומבית את השטח והמסיונרים קיוו לרכשה בזול ואיל ולא היו מתחרים,ברם בזמן ההכרזה במהלך המכירה הופיע א.ענתבי ורשם,והציע סכום הגון בעד הקרקע.בסוף התפשרו המסיונרים עם ענתבי על מחצית הקרקע.מאיר דיזנגוף וד"ר א.רופין מינו את ישראל זייבר לטפקח על הנחלה.6

3 עיין ספר היובל של באר יעקב,עמ.221.

4 עיין Справочная книга Рассвета,1910,стр.106-107

5 עיין פנקס ניהול רישומים ואירועים משפחתיים של הרב יעקב יצחקי ב-"ארסף יצחקי" הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי תיק מס. P/199 II/16 כמו - כן "העתקת חידושים לביאורי וחיבורי,וגן עניינים נפרדים שנתחדשו לי בדרך לימודי,חשון שנת תער"ב,פה ירושלים,יעקב בהרר"ז ועוד.

6 עיין תדהר,אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו,כ.2,עמ.844.

בנו של הרב יצחקי - יצחק יצחקי היה למשיך דרכו נאמן של אביו.הוא מצ-
יד שבכוונת המיישבים היה להקים יישוב בעל אופי כפרי-חקלאי ולאו דווקא ,
ישוב עירוני כפי שהלך והתפתח בהמשך.[7]

הרב יעקב יצחקי ואשתו שהיו כבר מבוגרים מדי להתיישבות חקלאית בתנאים-
קשים של אותה תקופה,השתכנו בירושלים,אך בניו ובני קרוביהם וכן יהודים ה-
רבה אחרים מיוצאי קורקאז הניחו את יסודות באר יעקב.[8]

בשנת 1907 עלה בידיו של הרב יעקב יצחקי ובני עדתו לרכוש בואדי לימון,
חלקת קרקע ולייסד עליה את היישוב באר יעקב.(עיין להלן שטר קנייית הקרקע,
מידי דייר חיים חיסין,יפו ה' בתמוז תרס"ח (1908)(פאקסימילה)[9]

הרב יעקב יצחקי בהרריין - רבה הראשי של דאגי-סטאן.

---

7 עיין 70 שנה ליסודה של באר-יעקב,העורך א. פלג,עמ.21.

8 עיין ספר היובל - באר יעקב,בעריכת א.קוצר,תרס"ח-תש"ח,תל-אביב 1958

9 עיין אגרות ותעודות מארכיון הרב ר' יעקב בהרריין יצחקי זיל,י-ם,תשלד עמ.32;בעניין התכתבות של יעקב יצחקי עם דייר חיסין,עיין תיק מסמכי באר-יעקב בעזבונו הארכיוני המשפחתי של יצחק יצחקי בבאר יעקב.כך למשל מודיע חיסין ב-4.6.1908 לרב יעקב יצחקי על הדפסת שטרי-ההתקשרות וקבלת כסף.

כשנתיים לפני מותו, עלה בידינו לגבות עדות מפיו של יצחק יצחקי (בגיל - 88 שנה) בנוגע לגירסתו הוא, על ייסוד באר יעקב. "המקום הזה שבין ראשון, ר- חובות, נס-ציונה ורמלה, -סיפר הוא, - היה ריק, שומם, לא היה אפילו עוף, רק ק- וצים וזרדרים, עקרבים ונחשים. היתה כאן מושבה גרמנית שנלר שנקרא כך ע"ש ה- יתומים, מנהל עבודה היה שפון משנות 1900, כשנודע להם שיהודים רוצים לרכוש כאן אדמות, הם עשו הכל כדי להכשיל את היוזמה, ואז החליטו היהודים לייסדאת חברת "גאולה" ובראשה אוטו ווארבורג. "גאולה" החלה ברכישת הקרקעות ובמכי- רתן לרב יעקב יצחקי.

היהודים המתיישבים בכוח ערכו ישיבה ואז הוברר שלמרביתם אין כסף, ומאחר והיה ידוע שיהודי קווקאז הם חקלאים, החליטו לצרף כמה יהודים אשכנזים לק- בוצת המתיישבים שהם ילמדו חקלאות מהיהודים ההרריים. רבי יעקב יצחקי הסכ- ים לרעיון הזה. ייפו את כחה של "גאולה" והיא השלימה את כל הסידורים.

הרב יעקב יצחקי שילם עבור רכישת הקרקעות מחברת "גאולה", -מטעים יצח י- צחקי ומציג את המסמכים האותנטיים, הקבלות והשטרות על המקדמות שברשותו, - בפעם הראשונה שילם אבא ל-"גאולה" עבור באר-סאלם סך של מאתיים נאפוליון- זהב (השווה ל-1600 פרנק), ביפו ב-29 בספטמבר 1907. בפעם שניה - 150 פרנ- קים זהב, ב-26.3.1908. ועוד פעם בירושלים 127 פרנקים, השטח כולו היה בגודל של 4000 דונם. מסילת הברזל (בסמוך לביתו של יצחקי) חצתה בין באר סאלם ל בין באר יעקב. ולאחר השתדלויות שונות הגיעו לידי פשרה. 2000 דונם הושארו- בידי הגרמנים ו-2000 דונם נמסרו למתיישבים היהודים. ובכך מילא תפקיד חש- וב ביותר מאיר דיזנגוף, שנסע במיוחד לגרמניה ושידל את הגורמים הקשורים ב-

זוג יהודי הרדי אגביה בירושלים

סנם בת אפרים יצחקי

מנוח אבאיוב ורעיתו - ממייסדי באר - יעקב

כך, הוא גם היה חבר חברת "גאולה", ולכבודו גם נקרא רחוב במושבה שקמה, שם, באותו רחוב הוקם ביתו של יצחקי."

במקביל מעניינת גם גירסתו של אליהו ויבודסקי ז"ל - איש ראשון לציון מ- מייסדי באר יעקב: "התשובה מחובבי ציון התעכבה וכשהגיעה, גרמה לנו מבוכה. מר אוסישקין ז"ל העמיד לנו תנאי כי נצרף אלינו קצת אנשים מרוסיה - מהרי גרוזיה. התחלקו הדעות בינינו. אחדים התנגדו בתוקף לכניסת אנשים שאינם נ- מצאים בארץ ושאין אנחנו מכירים ויודעים את אופיים וטיבם, ולא ידוע אם ה- מיזוג יעלה יפה. לבסוף אלה גרמו לפילוג ואחדים עזבו את הארגון, האחרים ש- הסכימו לדרישת אוסישקין, קיבלו על עצמם את ייסוד המושבה בשותפות עם המו-

עמדים מהרי גרוזיה (כיה הכוונה היא כללית ל"הרי קווקאז" וליהודים הרריים - י.ד.) ויחד נשאו על שכמם את חבלי הלידה של המושבה ובניינה, אשר שמה בישראל כיום באר יעקב".[10]

נעיר שלא היה די ברכישת הקרקע בבאר יעקב, והיה צורך גם בהכשרתה, לבניית פרדסים ובנים, ולכך נדרשו הוצאות נוספות להשלמת עבודות נוספות; להמחשת הנושא נביא את מכתבו של המסונה על ועד הפועל לחברת תמיכה לעובדי אדמה ולבעלי המלאכה בסוריה ובארץ הקדושה - ד"ר ח.חיסין, בו הוא מפרט את ההוצאות שהיו לו:"(עיין פאקסימילה)[11]

ПАЛЕСТИНСКІЕ
ОБЩЕСТВА
ВСПОМОЩЕСТВОВАНІЯ ЕВРЕЯМЪ
ЗЕМЛЕДѢЛЬЦАМЪ и РЕМЕСЛЕННИКАМЪ
ВЪ СИРІИ и ПАЛЕСТИНѢ

ועד הפועל
בארץ הקדושה
לחברת תמיכת בני ישראל
עובדי אדמה ובעלי מלאכה
בסוריא ובארץ הקדושה
יפו

5 März 1907.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

לא פעם ביקר דיר חיסין במושבה,כדי לאסוף את כל תושביה ולסדר את החשבו-נות והתשלומים .(עיין מכתבו מ-4.6.1908) כאמור,נרכשו 2000 דונם מתוך 4000 דונם אדמה,שהיו בבעלותם של הטמפלרים הגרמנים.החברה המיישבת שבאודיסה ה-חליטה להקצות 1000 דונם למתיישבים מרוסיה,ו-1000 ליהודי קווקאז.

בשנת 1907 נערך ביפו הכנס המייסד שבו השתתפו יהודי קווקאז ורוסיה.האד-מות נחלקו כדלקמן: הרב יעקב יצחקי - 200 דונם,משפחות אביובים - 200 דונם יחזקאל בן יעקב - 150 ד',סימנטוב - 100 ד',ב.דויד - 100 ד',יוחנן - 150 ד',פסח אביוב - 60 ד',ב.יעקב - 100 ד' 12

בחנוכה החגיגית של המושבה החדשה,שהתקיימה ביומו השלישי של חנוכה בשנת-1908 נכחו גם מאיר דיזנגוף ודיר חיסין.עד מהרה נוכחו המתיישבים היהודים-ההרריים (308 נפש) לדעת שבתנאי יוקר החיים ובגלל ההוצאות המרובות,אי-אפ-שר היה לחיות מחסכונות הכספיים שהביאו מדאגיסטאן,צצו כבר קשיים ומכשולים שהיה צורך להתגבר עליהם.יהודי קווקאז תושבי באר יעקב נשארו בחוסר-כל; לא יכלו לבנות בתים,והסתפקו בהקמת סוכות קש מעשב יבש,שגדל במקום,לא היה מים והאיזור כולו היה שומם,וחשוף להתנפלויות של שודדים וכנופיות.הקשר למקום-ות יישוב אחרים היה מועט ורופף.בתם של דניאל וסינאס יצחקי - תמר מעידה ב-סיפורה על הקשיים שההורים נתקלו במושבה:"כידוע,-מציינת היא,-בעיית המים, היא שקבעה את גורל חיינו,אחרי יום עבודה קשה היה הולך אבא להביא מים. את המים היו נושאים על הכתף עד שקנינו סוס. אבי היה הראשון - בעל סוס ועגלה עם חביות,והיה מביא מים גם לאנשי המקום...באחד הימים,-ממשיכה תמר יצחקי, - הלך אבא ברגל על מנת לקנות עצים ורעפים לגג.את המטען היו מביאים על ה-גמלים.בחזרו התנפלו עליו שודדי בית דגן והיכוהו מכות רצח ושדדו את כספו. למזלו עבר דיליז'נס והביאו הביתה.הדיליז'נס היה המקשר היחידי בין יפו ל-מושבות יהודה..."13

בהדרגה התחילו המתיישבים לנסוע שקדים וגפנים,אך עד שאלה הניבו פרי , לא היתה פרנסה ולעתים אף הגיעו משפחותיהם לידי רעב ממש.רפאל אביוב נהג-להביא לביתו תפוזים שנשדו מהעצים שבחווה חקלאית שהיתה בסביבה,כדי לכלכל את בני משפחתו...זמן ממושך הוא עסק בשמירה ולאחר מכן פתח חנות למכירת-תוצרת חקלאית בראשון לציון,עבודה שהורגל לה בקווקאז,וזאת עד שיגדלו הע-צים שנטע. באיסיות מרובה,בתוך עבודה מפרכת,הצליחו לחסוך כסף ולהקים בית ואף רכשו פרה ופרד ומעט עופות.אך מדי פעם פקדו צרות חדשות את המתיישבים מצד האדם ומצד הטבע,-מספרת שרה,בתו של רפאל אביוב,וממשיכה:"בלילה קודר וחשוך המלווה בשם זועף,שמענו כלבים נובחים,אבי אץ החוצה והנה הפרה והפרד נגנבו.חזר אבא הביתה,לבש בגד חם ויצא בעקבות הגנבים.הוא מצא את הפרה,א-ולם הפרד לא נמצא,אבל גם הפרה חלתה ומתה,אבא ניחם אותנו:""במקום האחת ת-בואנה הרבה פרות,רק דבר אחד אבקש מאלהים שבשמים -"בריאות וכוח" -ומבוק-שו ניתן לו..."14""

גם הנשים המתיישבות לא נירפו מעבודות חקלאיות ומפעילות ציבורית במוש-בה,על כך מספרים בפירוש פרוטוקולים מתאימים של המושבה.(שם,עמ.62-67)בש-נת 1909 היו בבאר יעקב 7 תלמידים.רעייתו של הרב יעקב יצחקי - חסידה,בתו של הרב יוחאי עמדה בהתכתבות עניפה עם אנשי רוח וחינוך יהודיים.מספר פע-מים ביקר בבאר-יעקב בשנות ה-1910 המוקדמות זאב ז'בוסינסקי,שניסה לגייס את המתנדבים מקרב יהודי קווקאז לגדוד שהיה צריך לקום במצרים.

מעניינת גם גירסתו של דיר יעקב וינשל בנוגע לייסוד באר יעקב.הוא נוטה לקשר את המאורע עם הקרע שחל בציונות שלאחר מות הרצל,בין מחייבי תוכנית-אוגנדה לבין שוללים:" עניין אוגנדה ומות הרצל,-כותב וינשל,-הנחיתו מהל-ומה על היישוב היהודי ובאה תקופת דיכאון.הנוער /הלומד/,שניהל(-)ויכוחים סוערים בעד ונגד ביקורו של הרצל אצל המיניסטר פלבה,בעד ונגד אוגנדה,רג-שותיו הצטננו כלפי הציונות.לשמירת הדגל נשארו רק אדוקים ונאמנים,על-פי-רוב,בעלי ותק צבורי וגם אקדמאים,ביניהם שמואל גיניס - מהנדס...הוא החל-יס בעצמו לבקר בארץ ישראל ואחרי חקירה מדוקדקת הגיע למסקנה פרדוכסלית : הארץ בהחלט אינה מתאימה למדינה יהודית /עתידה,יש בה כל התסרונות/, אך אין ברירה:אין אחרת! אחרי נסיעתו זו,נוסדה על ידי יהודי קווקאז באר-יע-

12 עיין ספר היובל,עמ.35,23.

13 עיין ספר היובל,עמ.230-231.

14 עיין ספר היובל,עמ.231;כמו כן,עדות ישראל,פרקי ספרות,הוי והיסטוריה בעריכת אברהם שטאל,כ.2,ת-א,1979,עמ.104-108.

קב,בקרבת ראשון לציון,ואחיו של אותו גינים השתקע שם /בתור מתיישב מהשו-
רה/." 15

כדי להמחיש את קצב ההגירה היהודית מקווקאז לארץ ישראל על פני מספר ש-
נים,תוך כדי עריכת השוואה באחוזים,נמצא למשל,שבשנת 1905 עלו משם רק שני
אנשים (דהיינו 0% מכלל ההגירה לארץ),ב-1906 - 28 נפשות (1%),ב-1907 עלו
100 יהודים מקווקאז,וזה היווה כבר 6% מכלל ההגירה,בשנת 1908 - 238 נפש,
(11%),ובשנת 1909 שוב פחתה העליה מקווקאז - רק 126 איש היגרו לארץ (5%)
סך הכל לכל אותן שנים עלו ארצה מקווקאז 494 איש,שמהווה בממוצע 4% מכלל-
מספר המהגרים לארץ באותן שנים.16

בכלל,ניתן לציין,שבשנת 1908 הסתמנה תנועה חזקה אצל יהודי ההרים לעלות
לא"י,והרבה שיירות מערים שונות בקווקאז הופנו אל הארץ הקדושה.כך הודיע,
העיתון היהודי האנגלי בעברית "היהודי":"היציאה בחפזון בלי סדרים תזיק ו-
לא תועיל".17

כפי שהיו הבדלים טבעיים בתנאי צמיחתן של התנועות הלאומיות היהודיות ב-
ארצות אירופה מצד אחד,ובמדינות מזרח,מאידך,כשנסיבות ספיציפיות מייחדות,
ומבליטות את צמיחתן והתרחבותן של תנועות אלה במדינות קווקאז,כך גם הסת-
מנו ההבדלים בין תפיסות העולם והמוסיבאציות של התנועות הנ"ל כלפי א"י.

את ההתלבטות האידיאולוגית הרעיונית הזו ביטא היטב בשנת 1910 ש.יבנאלי
בכותבו:"הגירה זו של יהודי המזרח לא"י מראה לנו,שאם אנו הציונים נשענים
בתקוותינו על הגעגועים הסבעיים לארץ ישראל,הצפונים בלב כל איש ישראל
הרי הגעגועים האלה נמצאים ונכרים לעין יפה בין היהודים המזרחיים האלה,
החיים חיים כלכליים,וביחוד חיי מחשבה פרימיטיביים,שאין להם אלא הזיות ה-
אמונה והאינסטינקטים האלמנטאריים הלאומיים,שאין להם לא מרקס ולא קאוטס-
קי,לא סורל ולא סנין ואפילו לא "אחד העם" ודובנוב,כי אם יש להם הרגשה פ-
שוטה ונטיה סבעית לארץ ישראל...ואין אנחנו יכולים כלל לדעת איזה חלק מ-
היהודים יחיש את צעדי הגאולה בציון:אם יהודי רוסיה או יהודי פרס או אח-
רים. 18

עליית יהודים הררים נמשכה גם בשנים הבאות.ב-1909 עלה ארצה איש אשכו-
לות ורופא דגול ד"ר אהרן בנימינוב(בנימיני),שפירסם מאמרים על מצב בניע-
דתו בשנות ה-1910,יהודי הררי אליעזר אברמוב שעלה ארצה ב-1910 נטל חלק פ-
עיל ביותר בייסוד הקיבוצים הראשונים וכן בגיבוש הגנה כנגד הכנופיות הע-
רביות,כמוהו היה ממארגני התנועה הקיבוצית בארץ אמונים דאדאשב,שעלה בשנת
1911.19

מלבד יישובה של באר יעקב,יהודים הררים נטלו חלק פעיל גם ביישוב מוש-
בות אחרות.כאשר נעזבה המושבה מחניים שבעמק החולה בשנת 1902,הועלתה ההצ-
עה ליישבה מחדש ביהודים הררים מקווקאז.תושבי הכפר חַסאוו-יורט שבצפון -
דאגיסטאן פנו במכתב אל חיים קלווריסקי - מנהל המושבות בגליל (מטעם חברת
"יק"א" שעסק ברכישת אדמות ובהקמת מושבות)וביקשוהו להקצות להם קרקע להת-
יישבות. ב-1909 עלו 8-9 משפחות יהודיות הרריות ונאחזו במחניים העזובה ,
הם ניסו לעסוק בגידול בקר,ברם הנסיון לא עלה יפה וב-1911 עזבו את המקום
לנושא אנו נשוב עוד בהמשך.20

---

15 עיין אוסף יעקב וינשל,תיק מס.כ-19-24/2,אמז',/המלים בסוגריים מחוק-
ות בכתב היד במקור - י.ד./

16 עיין Curt Nawratzki,Die Jüdische Kolonisation Palästinas, Munchen, 1914,p.98-99

17 עיין היהודי,מ-4.6.1908;על כמיהתם של יהודי גרוזיה לא"י בתקופה זו, עמד העתון היהודי הגרמני Jüdische Rundsch.מ-24.12.1909,בציינו:"Bei alledem ist es besonders interessant,dass die Liebe zu Palästina in den grusinischen Juden ausserordentlich lebendig ist vi ele von ihnen besuchen das heilige Land, und manche versuchen auch, sich da dauernd niederzulassen." גל.52,עמ.589

18 עיין הפועל הצעיר,גל.16 מ-7.6.1910,עמ.6.

19 עיין נ.אילישייב,מקווקאז לירושלים,עמ.128;יצויין ששני בניו של יעקב יצחקי שירתו בצבא התורכי,הואיל ורוב המתיישבים היהודים ההרריים התעתמנו
עיין תדהר,עמ.2456.

20 עיין מרדכי ניישטט,היהודים ההרריים במאה העשרים,ב-שבות,1,תשל"ג,78

בני עדת יהודים הרריים,בנצלם את האפשרויות הרחבות לקבלת חינוך בקושטא אכן למדו באוניברסיטה התורכית.כך למשל א.בנימיני ויצחק יצחקי רכשו השכלה גבוהה בקושטא יחד עם יצחק בן-צבי,דוד בן-גוריון,ישראל שוחט ואישים אחרים, יצחק יצחקי אף ניזכר,שבשנת 1910 יצא לו להאזין מספר פעמים לנאומיו של ז.ז'בוטינסקי,שביקר בבירה התורכית.עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, הפסיק יצחקי את לימודיו,חזר ארצה,והתגייס להגנת היישוב והמושבה.הוא נשאר והמשיך לעמוס על כתפיו תפקידי מגן ובטחון."בשנת 1918,-מספר הוא,-נתמניתי לקצין הבטחון של באר יעקב,בתפקידי זה הייתי גם ממונה על רכישת נשק מהאנגלים". תוך כדי סיכון עצמי רב,העביר יצחקי נשק למגיני תל-חי בפיקודו של יוסף טרומפלדור בגליל,שלחמו נגד כנופיות ערביות חמושות.[21]

פרשה מעניינת בפני עצמה הינה יריעת חייהם ומאבקם של בני משפחת ניסנוביים,שיחד עם צבי בקר,מאירקה חזנוביץ ואחרים היוו "בני הקבוצה הקווקאזית ב-"שומר",ואשר על פי הגדרת "ספר תולדות ההגנה" אימצו לעצמם קו חריף וקיצוני ביותר בכל הנוגע לחורת השמירה,הלחימה וההתייחסות לסביבה הערבית.[22]

על מאירקה חזנוביץ דיברנו כבר בפרק הקודם,כעת נתייחס לאחים ניסנוביים, ולשומרים יהודיים הרריים אחרים שנטלו חלק נכבד בעיצוב מסגרות צבאיות ראשוניות ביישוב היהודי בשנות ה-1910 המאוחרות.

ישראל שוחט בהגיעו בשנת 1904 ארצה,פגש באחד מסיוליו,בקבוצת דוברי ערבית שלא היו דומים לערביי המקום לא במראה ולא בלבוש.היו אלה הצ'רקסים מהגליל העליון והתחתון,אשר אף ערבים פחדו מהם.שוחט החל לאסוף ידיעות עליהם,ובתחום זה עזר לו יהושע חנקין,ידיד קרוב של הצ'רקסים.שגם סיפר לשוחט על ראשית התיישבותם של יוצאי קווקאז באי",בעקבות מלחמת רוסיה-תורכיה תכונות אופי של עוז וגבורה שאיפיינו את המיעוט הצ'רקסי,עודדו את שוחט לקים צוות שמירה מתוכם.[23]

בפגשו בראשון לציון באלכסנדר זייד,סיפר לו שוחט על שבט הצ'רקסים והם סיכמו לרכוש חברים לדיעה להקמת כוח ההגנה.בזכרון יעקב התוודע שוחט עם ישראל גלעדי (בוטרבראס) והיהודים ההרריים צבי בקר ויחזקאל ניסנוב.להלן תיאורו של צבי בקר עפ"י שוחט:"גבה קומה,חסון,אתלטי,בניגוד לגלעדי חם-מזג לא קימץ בדברים,התפעל מכל דבר,אבל בעין בוחנת אפשר היה לראות בו בחור רציני,עקשני ומוכן לכל פעולה נועזת..."(שם)

על יחזקאל ניסנוב כותב י.שוחט:"חד-הפנים,עיניו שחורות,נוצצות,אף נשרי ודומה היה כולו לנשר המוכן להתנפל על טרפו,מהפכן היה,שש לקרב,פראי במקצת,אך שואף לגדולות..."(שם)

שוחט הבטיח לבקר ולניסנוב שישארו בשומרון ויסודרו בעבודה.(עמ.8)"התידדתי איתם,-ממשיך שוחט,- רכשתי את לבם,והיינו למשפחה קטנה,כמעט בכל ענין,אחרי העבודה היינו מתאספים בחדרי,ומשוחחים על העבודה,על השדות והכרמים.סיפרתי להם על בעיות הארץ,נגעתי גם,תחילה על קצה המזלג,בכל השאלות, שהיו קשורות בעקרונות שקבענו.סיפרתי להם גם על זייד,שישב בירושלים,הם שתו את דברי בצמא,שהרי כבר הייתי אז זותיק,שנתיים בארץ,בכל שבת היינו עורכים סיולים ומבקרים במושבות הסביבה,יש שהיינו נכנסים לכפר ערבי,ואני הספקתי כבר ללמוד קצת ערבית,יכולתי לנהל שיחה קצרה עם תושביו,וכך החילונו לומדים את בעיות היישוב העברי ושכניו."(שם,עמ.9)

מקרוב הכיר את הלוחמים היהודים ההרריים גם יערי-פולסקין,"את האם העבריה והמהודרת בלבושה הקווקאזי השחור,ואת שלושת בניה:צבי,יחזקאל ויהודה. הראשון - חבר נאמן בהסתדרות "השומר" ואחד המצויינים ברוחם בין יהודי ארץ ישראל,השני,יחזקאל - אחד המייסדים הראשונים של "השומר",השלישי, גם הוא שומר במעשה ובפועל".בהמשך מדבר יערי-פולסקין על פגישותיו עם יחזקאל ניסנוב,על נסיותיו וכו'[24]

---

21 עדותו שבעל פה של יצחק יצחקי,באר-יעקב,1982;השו."70 שנה לייסודה של באר יעקב,העורך א.פלג,עמ.21.

22 עיין ספר תולדות ההגנה,העורך הראשי פרופ' בן ציון דינור,ת-א,1965, עמ.260.

23 עיין ספר השומר,דברי חברים,-מערכת:יצחק בן צבי,ישראל שוחט,מתי מגד, יוחנן סברסקי,תשי"ז,1957,עמ.7.להלן בקיצור "ספר השומר")

24 עיין יעקב יערי-פולסקין,חולמים ולוחמים,חייהם ופעולותיהם של מניחי-היסוד למדינת ישראל,ת-א,1964,עמ.239.

יחזקאל ניסנוב - יליד סמיר-תאן-שורה,הצטיין בפועלו המהפכני בשורות ה-מפלגה הסוציאל-רבולוציונרית (אסרית) עוד בהיותו בבאקו - בירת אזרבאיג'אן שם גם נכנס לתנועת פועלי ציון,אחרו הסבח התתרו-הארמני,נפגש והתיידד עם צבי בקר,חברו לדרך לארץ ישראל.והואיל ויצאו את קווקאז ללא דרכונים,התא-רכה נסיעתם והגיעו ארצה בכסליו תרס"ו (1906).לפי צבי נדב,יחזקאל ניסנוב היה אחד ממייסדי "בר-גיורא",והשתתף באסיפת יסוד של "השומר" במסחה.יחד י-צא להם לעבוד בחדרה,באום-אל-ג'וני וכו'25

אסתר בקר,אשתו המסורה של צבי בקר מספרת ב-"קורות משפחת השומר" על ההת-נפלות בסג'רה,על בעלה,ועל כניסתה היא לאגודה באמצעותו.מתברר שמספר השום-רים היה קטן,ולכן החליטו לשתף בצד החברים גם את החברות בשמירה,מחמת ההת-נפלויות התכופות מצד הערבים.בליל חשוך אחד ביושבם על סלע,סיפר צבי בקר לאסתר בקול משכנע:"הנה את רואה את הסביבה הזאת.נרתב הוא הגליל ורב בו ה-מקום להתיישבות,אך כוחותינו דלים ועלינו ליצור כאן גוף חזק,כדי שיחדלו. השכנים לחשוב שאפשר לגנוב ולגזול מאתנו,ואנחנו בלתי מוכשרים להגיב, כוח זה דרוש לנו עוד לפני שיבואו יהודים רבים וירצו להתיישב בכל פינות הארץ יעלה לנו הדבר בקרבנות,עד ששכנינו יווכחו,שאין רכושנו הפקר.היודעת את מה דרוש לשם כך? דרושים חברים וחברות,שיהיו מסוגלים לחיות חיי נדודים ו-לעמוד פנים אל פנים עם כל מקרה אסון,העלול לקרות לנו במלחמה זו.הדרך ק-שה ומסוכנת,ועל מי שיוטל ללכת בה,הוא יסלול אותה בשביל העם כולו..."(שם עמ.139)

לימים נתמנה צבי בקר כמפקח על השמירה בזכרון,והוקצתה לו דירה בת שני חדרים ואורווה לסוס בסמוך.מעניינת אפיזודה של גניבת אוכף הסוס עיי הער-בים,וכן כיצד מעיר הכלב "פיניה" את צבי משנתו,איך הוא מחזיר את האוכף ה-כו'(שם,141)

אשתו של צבי בקר - אסתר עבדה כחצי שנה בבית חולים,באותו זמן ממש נסת-יימו הקניות של אדמת פולה - היא מרחביה,וצבי בקר יחד איתה הלכו לעבוד ב-כינרת.(שם,עמ.144)

על פי יצחק בן צבי,לאחר הועידה ה-3 של פועלי ציון,התכנסו 8 חברים וב-יניהם צבי בקר,יחזקאל ניסנוב ואחרים, ב-29.9.1907, בדירתו שבקומה העליו-נה של אחד מבתי וורשה ביפו,בתור "מועצה מיוחדת למטרה מיוחדת שאינה נית-נת להתגשם במסגרת המפלגה כולה,אלא בחוג מצומצם של חברים נבחרים."26

באותה פגישה מפורסמת (אצל י.בן-צבי,ברח'בוסטרוס ביפו) הוקם המסדר,המ-תכנסים נשבעו אמונים למולדת והורם דגל בסיסמה:"בדם ואש יהודה נפלה,בדם, ואש יהודה תקום"לאחר שמניה וילבושוץ (שוחט) סיכמה עם חוגי הפועלים על הקמת קבוצה קולקטיבית,ריכזו חברי "בר-גיורא" את כל החברים בסג'רה.

לאחר הקמתם של "בר-גיורא" ו"השומר",י.שוחט וי.ניסנוב עברו לעבוד בבן-שמן,בחוות הקרן הקיימת שליד לוד.לימים מצא י.ניסנוב עבודה בשפיה,וצבי ב-קר,כאמור נשאר בזכרון.כאן התגבשה בהדרגה קבוצת חברים ששמה לעצמה את המ-טרה לכבוש את לבם של האיכרים היהודים מצד אחד,ולקחת את ענייני השמירה מ-ידי השייכים הערימים שהשתלטו על בסחון המושבה מצד שני.(ספר השומר,עמ.10)

הואיל והשמירה על סג'רה הופקדה בידי הצ'רקסים ששמם הלך לפניהם כגיבו-רים ועזי-נפש,שמו חברי הקבוצה מטרה בפני עצמם להוציא מידיהם את השמירה, ולכן,הם ארבו,וביימו גניבת פרדה מאורווה,כשהשומר הצ'רקסי עזב את משמרתו, והלך לישון בכפר הערבי הסמוך,השומר פוטר,ולשומר הראשון נתמנה צבי בקר.. הצ'רקסים החלו להתנכל לו לילה-לילה, כדי להכריחו להתפטר,אולם כל חברי ה קולקטיב התגייסו לעזרתו,וישנו מלובשים כשנשקם לידם.גם חברות חדשות השת-תפו ולחמו על כיבוש השמירה וגם הצליחו,כך אולצו הצ'רקסים לסגת.27

---

25 עיין צבי נדב,מרחביה (לזכר יחזקאל ניסנוב)בקובץ "מימי שמירה והגנה" מערכות,תל-אביב,תשט"ו,עמ.6;נעיר כאן שעל פי סעדיה פז,צבי בקר ויחזקאל נ-יסנוב,הואיל והגיעו מקווקאז ללא תעודות,הועברו מחיפה לזכרון ומשם לבית-הספר החקלאי של ישראל בלקינד בשפיה,בה נתקבלו בזרועות פתוחות.עיין ספר-השומר,עמ.107;בסניף פועלי ציון בזכרון היה גם חבר מאיר חזנוביץ,השו.משה מולדשטיין-גבעוני,עמ.116.

26 עיין ספר ההגנה,עמ.202;השו.י.בן צבי,כתבים א'

27 עיין זכרונות יהודה גלדין,שם,עמ.127-129;בהמשך,אומנם היה נסיון מצד

כשנשלחו השומרים הראשונים למסחה,היה ביניהם גם צבי בקר.שם,כאמור,התק-יימה ב-כ"א ניסן תרס"ט (1909) אסיפת יסוד של "השומר",עובד המצע ונבחר ה-וועד מ-3 חברים.[28]

פרטים נוספים על חייהם של יהודי קווקאז - חברי "השומר" אנו מוצאים ב-סיפוריהם של ישראל גלעדי,אל.זייד,שמואל דיין,יוסף רבינוביץ',נ.בנארי,בן ציון ונסקי ועוד.ישראל אהרוני מדבר על הצ'רקסים.

אל.זייד בהתייחסו לטיפוח השמירה,כותב:"גד אביגדורוב נשלח לשמ-ור במנחמיה,צבי בקר ושמואליק הפטר נשלחו לכנרת כשומרים-רוכבים,וצבי ני-סנוב לאום-ג'וני(דגניה).צבי זכה לרכוב על הסוסה הראשונה שנקנתה ע"י הש-ומר" מאת הפקידות שבראש פינה,במחיר 15 נפוליונים.כל חבר וחברה שב"השומר תרם מכספו שני פרנקים לחודש...סוסה זו נכרתה בזכרון כל חברי "השומר" ש-בסג'רה,שמה היה "צהובה"...ערביי דליקה נתנו בה את עיניהם,ושלושה הרוכב-ים מהם תקפו את צבי ניסנוב בשדות דגניה...ברם הסוסה האמיצה התחמקה וצבי הצליח להגיע בשלום לקבוצה."[29]

דמותה של אם ניסנובים שושנה,מתוארת ע"י א.זייד בחום ובהוקרה,היא דאגה לכל אחד,כולם אהבוה,לכולם האירה פנים,הטיפה מוסר בלשונה הרוסית העממית, ולימדה פרק בהלכות הגנה ועמידה בפני שודדים ורוצחים.במו ידיה בנתה את ה-חושה בה גרו חברי "השומר",באצבעותיה התקינה תנור צ'רקסי,הצליחה לגדל את הירק גם בקיץ וגם בחורף,אצילה היתה וזקופת קומה "גאולת הדם בשבילה,-מצ-יין זייד,- היתה הופעה סבעית ומובנת מאליה וראתה בה מצוה וכבוד לעושיה. פעם אחת נסעה עם בנה מבית גן למסחה.היא היתה רכובה על סוסה והבן הלך ב-רגל.בדרך התנפלו עליהם ערבים לשדדם.הזקנה קפצה וירדה מעל הסוסה,הרכיבה, כהרף עין את הבן,מסרה לידיו את הנשק,עודדה אותו וקראה:"לך והילחם בגבו-רה ואל תרתע.יישפך דמם ולא דמך.תבכינה אמותיהם הם ולא אבכה אניי"(שם,עמ. 848)עיין בהמשך גם על יחזקאל (חצקיל)ניסנוב והתחברותו עם נער יהודי אש-כנזי - צבי בקר בבאקו שבקווקאז,עמ.849.

בהתייחסו לתכונותיו האנושיות של יחזקאל ניסנוב.מסעיר א.זייד:(עיין שם)

יחזקאל ניסנוב - השומר

"שתקן מטבעו היה, ממעט בדיבורים ומצניע לכת, אך לעשות ידע הרבה ותמיד מוכן היה לנטות שכם. בשמירה העברית ראה חזות הכל, ובפשטותו וצניעותו השיג מה שאחרים לא השיגו בחריפות מוח ובויכוחי־סרק. הנשק וזקיפות־הקומה היו בשבילו, בן הקוקז, דברים מובנים מאליהם, דברים שאין להתגאות ולהתנאות בהם, אלא מטילים אחריות וחובות. וכמה ידע לשאת בעול החובות, להופיע בכל רגע קשה, להושיט עזרה לחבר ולסעדו. כולנו היינו אחוזי תמהון למראה החידה הזאת ששמה יחזקאל ניסנוב: ללא חינוך גדל ובסביבה בלתי־תרבותית, השכלה לא קיבל וספרים הרבה לא קרא — וכמה אינטליגנציה נפשית שכנה באדם זה, כמה עדינות וטקט. ומשום כך היה חביב על כולנו, ולמענו ויתרנו גם לרבקה אשתו, שחבלי־הסתגלות קשים ליוו אותה בחברתנו במשך תקופה ארוכה."

בתארו את חדר מגוריה של משפחת צבי ניסנוב בסג'רה,כותב פנחס שניאורסון בזכרונותיו תחת הכותרת "מאחורי הקיר":"כריהוט לחדרים שימשו ארגזי נפט ו-עליהם קרשים,מחצלות שימשו מיטות ושלושה ארגזים,אחד על גבי השני - שולחן בפינה עמד ארגז נפט נוסף ועליו פרימוס לבישול.בחדר הרווקים היו כמה מח-צלות בלילה,מקופלות וביום פרושות לשינה אחרי ליל השמירה...בלילה הראשון -ממשיך שניאורסון,-יצאתי עם צבי ניסנוב להקיף את קיר המושבה.צבי הראני, איך צריכים ללכת לאט-לאט ובשקט ולהקשיב לכל רחש,הסביר לי שבשמעי רחש - תנועה כלשהו,עלי להתבונן בשקט ולחשוב מה פירושו - אם אדם גרמו או רוח, או רחש-ניירי מתעופף ברוח,או רמשים השורצים על הקרקע...כמו כן הורני לש-ים לב לקיר,לדעת היכן בדיוק חסרה אבן בקיר,היכן הדלת האחורית וכדומה..."

קראוזה (גיסו של י.חנקין) לארגן שמירה יהודית-צ'רקסית משולבת,ברם בשל ה-סכסוכים וההתקוטטויות,הקבוצה התפרקה ורק יהודים המשיכו לשמור.שם,עמ.19)

28 עיין הפועל הצעיר מ-12 בחמוז תרס"ט

29 עיין א.יערי,זכרונות ארץ ישראל,חלק ב',עמ.838. *(ספר השומר,עמ.83)

לאחר מכן הועברו פ.שניאורסון ואחיו של צבי ניסנוב - יהודה,ע"י ישראל גלעדי לשמירה בבית-גן,ויחד עם מאיר חזנוביץ השתתפו בשמירת יבניאל.על ה-העברה ליבניאל,הודיע לו בפקודה,יהודה ניסנוב,שאמור היה להישאר ולשמור ב כנרת.בדרך ביימו צבי בקר,יח.ניסנוב ומאירקה חזנוביץ נסיון התקפת-אש על-יו,(דהיינו שניאורסון) בכדי לבחון אותו,כפי שהוברר לו אחרי שנים.(שם,85)

על רקע התרחשויות פנימיות ביישוב היהודי ומצבם של השומרים,מעניינים ב-מיוחד זכרונותיו של צבי ניסנוב עצמו,אשר כשהגיע ארצה אחיו יחזקאל כבר ה-יה בשמירה."כאשר עברתי במושבות הגליל,-כותב צ.ניסנוב,-ושאלתי את האיכרים למצבם,סיפרו לי,שאלמלי הערבים,השודדים והגונבים אצלם בשדה ובמושבה, היו מתקיימים בכבוד ממשקם.אז החלטתי בלבי לצאת גם אני לשמור עם השומרים על רכושה של המושבה העברית".[30]

ואכן יוצא צבי ניסנוב למסחה,עליה תכפו מאד התנפלויות הערבים,באחד מה-לילות הוא לומד לקח טוב מהשמירה הראשונה שלו,שחייבים לצאת עם אקדוח פת-וח,הוא נפצע ע"י דקירת סכין מתחת לעינו,הוא שלף את חרבו,אליה היה רגיל, מילדותו,הפיל אחד מהשודדים ואת השניים הבריח.אשתו שכרעה ללדת,בראותה את בעלה הפצוע לא נבהלה כלל וכלל,וקיבלה את הדבר "במנוחת לב הראויה לאשת השומר."צבי גם מצטט את אמו שושנה שהסיפה במהלך אחת מהתקפותיהם של הערבים "האויב פה אינו יוצא גלוי כנהוג אצלנו בקווקאז,לכן בטרם יירה בך,הקדם ו-תירה אתה בו..."(שם)

מוסד נקמת דם שהיה מושרש במנהגיהם של יהודי קווקאז בא לידי ביטוי ומ-יצוי מלאים בסיפורו של צבי ניסנוב,אודות נסיבות מותו של אחיו יחזקאל וה-תייחסותה של האם שושנה ניסנוב למאורע טראגי זה:"באחד הימים נסעו יחזקאל אחי וצבי נדב בעגלה ממרחביה ליבנאל,ויובילו איתם כלים.בעוברם על-יד שד-ונה,התנפלו עליהם שודדים והרגו את יחזקאל,שהגן על העגלה,בו בזמן שחברו, האיץ בבהמות ויתאמץ להחלץ עם העגלה מבין המתנפלים.הוא גם לא הרגיש בנפ-ול יחזקאל מת מאחדיו.

העגלה באה ליבנאל,ואמי שיצאה לקראת העגלה,ראתה,כי בנה מוטל בה מת.שא-לתה הראשונה היתה,אם יחזקאל הספיק להרוג את אחד המתנפלים עליהם,בטרם ש-נהרג.יצאנו לחפש את עקבות השודדים,אבל לא מצאנו כלום,אמי דרשה ממני לנ-קום את דם אחי,אבל אנחנו,ב"השומר",החלטנו לא לנקום.כי מנהג הנקמה בארץ הוא,שנוקמים מכל הכפר,לאמר: הורגים את הראשון מאנשי הכפר,המזדמן לידי-הגואלים את הדם,וגאולת הדם היתה מסכנת גם את המושבה,מטעם זה לא היינו רשאים לעשות את הדבר הזה,וקשה היה לאמי לקבל את מנהגי-הארץ."(שם)
כאמור,הזדמן לצבי נדב,להיות מלווהו של יחזקאל ניסנוב,ועד היחיד למו-תו.[31]

בוקר,בוקר הזכירה האם לבנה צבי בלשון היהודית ההרדית (יערי-פולסקין, מערבב אותה בלשון הגרוזית) את חובתו כלפי אחיו המת,דברי האם נתקעו בב-שרו של צבי,כפי שהוא מעיד ע"ע,ללא יכולת לענות לה,להסביר לה את משמעת-"השומר"שבגללה הכרחי היה להימנע מהנקמה. בכל זאת מסתבר,שאיכרי יבנאל פ-חדו,פן צבי ניסנוב יקח נקם,כמו כן תששה פקידות יק"א.או אז הציעו השומ-רים ליק"א לקנות את אדמות הכפר הערבי,אז הם היו מוכנים לא לנגוע בהם ל-רעה,כך גם קרה,ועל אותה אדמה נוסדה חוות "שרונה". לבנו שנולד קרא צבי, בשם אחיו הנרצח - יחזקאל.

---

30 עיין צבי ניסנוב,עם "השומר",בקובץ "השומר",תעודות,זכרונות ודברי-הע-רכה כתובים בידי ותיקי "השומר";ארכיון העבודה,ת-א,תרצ"ז,עמ.84.

31 עיין בסיפורו האישי של צבי נדב,מתוך "מימי שמירה והגנה",מערכות,תל-אביב,תשט"ו,עמ.7-14;יערי פולסקין מוסיף ומשלים לגבי התלבטויותיהם והר-גשתם המרה של שארי-בשר של י.ניסנוב:"מעת שנהרג יחזקאל ע"י הרוצחים הע-רבים...לא ישנה כמעט אם האחים ניסנוב בלילות.בכל יום,בשובו בבוקר השכם מן המשמר,מצא צבי את אמר ערה,והיא קיבלה אותו באיזה מבט מיוחד,התבוננה בו ולחשה:"הסר את המצנפת הצ'רקסית מעל לראשך...פשוט את בגדיך אלה...את חרבך הסר מעליך והנח לה להחליד...מכור את סוסתך...אינך שורה לרכוב על-יה...שלושה חודשים עברו כבר מיום שערבים שודדים רצחו את אחיך ובני,וב-עד דמו עוד לא לקחת נקם! ואתה אינך שומע את הצעקות,אוטם את אוזניך וש-ותק...את ראשך השפלת,מרוב כלימה הורדת את עיניך,אתה מתבייש להביט ישר לעיני...אתה מפחד - מפני רוח אחיך יחזקאל הינך מפחד..."(עמ.242)

צבי בקר (השלישי מימין לשמאל) בקבוצת שומרים רוכבים
(מתוך ספרו של יערי-פולסקין)

יהודים הרריים מקווקאז בין המתיישבים הראשונים בבאר יעקב. תחילת המאה ה-20
(התמונה נמסרה לרשותנו ע"י מיכאל ניר מבאר יעקב - נכד למייסדי הישוב - רפאל ואסתר אביוב)

בתקופה זו מתרוצץ צבי ניסנוב בין המושבות השונות ועוסק באירגון השמירה.הוא מוזעק לרחובות,לחדרה,חוזר ליבנאל,אז בדרך מתנפלים עליו ועל חבריו הצ'רקסים והערבים שחשדו בהם בגניבת הצאן;"הסוסה שלי,-כותב צבי ניסנוב,-שהיתה פראית ולא הכירה את הדרכים,נבהלה מהירויות,מעדה ונפלה יחד אתי לואדי עמוק.בנפלי נפצעתי בראשי,וידי נשברה.אני המשכתי לירות בידי הבריאה,עד אשר התגלגל אלי לואדי אחד המתנפלים ביחד עם אבן גדולה,והאבן היכתה על ראשי ואני התעלפתי...בינתיים הגיעה העזרה מיבנאל,בכל זאת לא יכלו לעזור לי במאום,כי הערבים אסרו אותי...גם בהיותי מוטל פצוע באחד האוהלים רצו להוסיף להכות אותי,אז אמרתי להם:"אתם גיבורים בשעה שאני מוטל לעיניכם פצוע,אבל נסו נא להשיב לי את סוסתי,נצא אל המרחב אז נווכח מי הוא הגבור".

המלים האלה השפיעו ככל הנראה על השייח ואנשיו והירפו מניסנוב,החזירו לו את סוסתו,בגדיו,למחורת לקחו אותו ביחד עם חברו חיים שטורמן לטבריה, משם העבירום לעכו.ופה שפטו אותם על סמך הלשנת הערבים כאילו באו היהודים לגאול את דמו של יחזקאל,הם נשפטו למאסר לשלוש שנים ושלושה חודשים. בעכו בבית המאסר גרו בחדר מיוחד בחצר.הקונסול הרוסי שדאג לנחיניו,יעץ להם לברוח,ברם ניסנוב חשש מתגובת השלטונות כלפי חבריו השומרים ונמנע מלעשות זאת.התייחסו אליהם בכבוד,צבי נחשב לראש האסירים,הוא היה מיישב פוחר את כל הסכסוכים שבין האסירים.בינתיים י.שוחט שהה בקושטא לרגל ליזמיו השתדל רבות להשיג חנינה עבור חבריו העצורים בעכו.וזאת אכן עלה בידו והם שוחררו לאחר שנה ושבעה חודשים של מאסר. צבי ניסנוב שחלה בתקופה זו עבר לשם ריפוי והחלמה לראשון.

כשפרצה המלחמה, בהא א-דין שליחו של ג'מאל פחה,התחיל להציק לציונים, בחשדו בהם שהם בוגדים בממשלה העותומאנית.הוא הזמין אליו את המוכתרים מכל המושבות העבריות ודרש למסור לו את הנשק באיימו ביסורים ובעינויים. רוב המוכתרים שהיו מבוהלים נענו ומסרו את נשקם,ברם לא מעט שומרים התנגדו נמרצות לצעד זה,כגון בראשון לציון,ואז המושל הצבאי של יפו דרש שנית מסירת הנשק,מישהו מאיכרים יהודיים אף הלשין על מניה שוחט,בסברו שהסגרתה יניע את שאר השומרים למסור את הנשק שברשותם,ברם הסירוב היה בתוקף.צבי ניסנוב אסף את כל הנשק,העמיס על העגלה והעביר בהסתר לעמק,למושבת תל-עדשים,גם שם לא התעכב להרבה זמן והמשיך את דרכו לטבריה.32

ישראל שוחט פורש יריעה רחבה בתיאור יחסי-גומלין שבין הכפרים הערביים, (המוכתרים,השייחים,הפלחים,הפועלים) לבין המתיישבים יהודיים.הוא הדגיש והטעים את נקודת המעבר משלב של מתן שוחד למציאת " Modus Vivendi" איתם תוך כדי לימוד השפה הערבית.מנהגיהם,מנטאליותם,דרכי חשיבתם.שוחט עמד גם על מנהג "גום" -נקמת דם,והשפעתו על עיצוב יחסי-הגומלין האלה לאחר רצח י. ניסנוב,מצאו חברי השומר עצמם מתלבטים בין שתי השקפות,האחת בעד "הגום" והשניה כנגדו,וכיצד ניתן היה לפשר ביניהן? לכך התייחס י.שוחט:"

האם ניסנוב

ידוע היה לחברים, שאין "השומר" מקבל החלטות סתם "לשם הפרוטוקול", אלא כל החלטה המתקבלת על־ידי החברים מוצאת לפועל בלי פקפוקים והיסוסים. ישבנו זמן רב ודנו בענין בכובד־ראש. כל החברים הסכימו, שאם גם נאחז בנקמת־דם חלילה לנו לנהוג כערבים ולהרוג כל מי שבא ליד ממשפחת הרוצח או מעדתו. עלינו להעניש את הרוצח בלבד. רק כך ניראה צודקים גם בעיני הערבים וגם בעיני היהודים. על קו־פעולה זה הוחלט פה אחד. ובו במקום בחרו בשלושה חברים לביצוע המשימה. שמות החברים נעלמו מידיעת החברים, אולם רק אחד מביניהם, המקשר עם ועד "השומר", היה שמו ידוע לחברים. לתפקיד זה של המקשר בין "הוועדה לנקמת־דם" ובין ועד השומר נבחרתי אני. הוחלט על איסור גמור, שאיזה חבר או קבוצת חברים יפעלו בענין זה על דעת עצמם. אם תהיה למישהו איזו ידיעה חשובה או איזו הצעה של פעולה — עליהם להתקשר עם הועד, או עם המקשר בינו לבין החברים שנבחרו לשם כך, ולפעול רק לפי הוראותיו. 33

32 עיין ב-קובץ השומר,עמ.84-87;השו.יערי-פולסקין,עמ.242-243.

33 עיין ספר השומר,עמ.26.

ד"ר אהרן בנ'-מינ'

חברי "השומר" וב'נ'הם גם י'ל'ידי ו'יוצא' ארצות הקו-וקאז בתח'ילת המאה.

השומר צב' נ'יסנוב

השומר צב' בקר

חמשת השו-מרים הרא-שונים במ-סחה.

ברם,שני חברים,שעליהם הוסל לאסוף את כל הפרטים בנוגע לרוצחו של י.ניסנוב (ביניהם היה גם אחיו צבי),אכן הסתבכו כאמור עם תושבי הכפר שרונה ונאסרו ע"י המשטרה האנגלית.ואז כפי שכבר צויין למעלה,פנה י.שוחט אל ד"ר יצחק נופך (יועץ הצירות הרוסית בקושטא) בהצביעו על העיתוי המתאים,בו התנהל מו"מ בין רוסיה לתורכיה על מתן הלוואות לתורכיה,וביקשו להתערב לטובת האסירים,והלאה הוא מציין:"

. בעזרת הד"ר נופך קיבלנו סגן־הציר לשיחה. כיון שצבי ניסנוב היה נתין רוסי קווקזי וסרם התעתמן וגם חיים שטורמן עוד לא שינה את נתינותו — פניתי אל סגן־הציר שיגיש להם עזרה. סיפרתי לו על עלילת־שוא זו, גם תיארתי לפניו את מצבה הפוליטי הירוד של רוסיה בעיני התושבים בארץ־ישראל לעומת השפעתם הרבה של באי־כוח אנגליה, צרפת, גרמניה, אוסטריה וכו'. הסברתי לו שאת השפעתם רכשו הודות להגנתם היעילה על נתיניהם ולעזרה שהם מגישים להם בכל מקרה ומקרה. ואילו נציגה של רוסיה לא שם לב לפניות נתיניו הוא, שרובם יהודים. גם ד"ר נופך שהיה נוכח בזמן הראיון הוסיף על דברי לחיזוק עמדתי. סגן הציר, שהקשיב קשב רב, הבטיח עזרתו וביקש לשלוח לו תזכיר עם כל הפרטים והעובדות, דבר שלא אחרתי לעשותו.

באחד הימים נקראתי לצירות הרוסית והודיעו לי, ששאלת שחרור צבי ניסנוב וחיים שטורמן — הובאה כאחד התנאים בהסכם שנחתם בין שתי המדינות. אסירינו שוחררו. כך נסתיימה פרשה עגומה זו. 34

השומרים

בשובו אחרי פסח 1919 מקושטא,י.שוחט לא מצא כבר את צבי בקר בחיים."צבי השומר הראשון בסג'רה,-אחד מייסדי קבוצת "הרועה" גם ב"בר גיורא",וב-השומר"...גם הוא נפל צעיר בימין,לפני שראה לראות בהגשמת חלומו".(עמ.50). יצויין כאן,שעקב כך שהתמרד צבי בקר על דרך ניהול העניינים ב"שומר" בשנת 1914 (לאחר שישראל ומניה שוחט חזרו מקושטא),הוא הוצא משורות "השומר" לתקופה של חצי שנה.הוא גם נמנה על חבריו מיוצאי קווקאז שלא השלימו עם החלטת אגודת "השומר" שלא לנקוט בקו נקמה כוללת בבני עדתו או כפרו של הרוצח.(ספר ההגנה,עמ.307,252) ודווקא יוצאי קווקאז אלה,ובמיוחד י.ניסנוב, הביעו את זעמם לנוכח כינוי הבוז הערבי כלפי היהודים "ולאד אל מות".35

על גבורת יהודי קווקאז בשורות "השומר" עיין גם שבתי דון-יחיה,הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל,חייו ומשנתו,י-ם,1956,עמ.196.

בתארו את מצבה של העדה היהודית ההררית בירושלים ערב מלחמת העולם הראשונה כתב החוקר היהודי הרוסי הנודע א.אידלסון:"

. — in Jerusalem belief sich ihre Zahl vor dem Kriege auf 150 Seelen; sie hatten sich ein eigenes Viertel mit einer Synagoge erbaut. Am charakteristischsten für sie ist ihr Jähzorn. Sie sind aufbrausend, und wenn der Zorn in ihnen entbrannt, kommt es leicht zu Blutvergießen. 36

נשוב כעת אל גלגוליה השונים של מחניים,ואל חלקם של הקווקאזים ביישוב-המקום.על-פי ד"ר יעקב הרוזן יושב לראשונה המקום בסוף המאה שחלפה ע"י יוצאי רוסיה,אשר אחדים מהם כגון ר' זלמן בנדל,ר' אליקים,ר' אייזיק,ר' דוד

34 עיין שם,עמ.27.

35 עיין יערי-פולסקין,שם,עמ.241;על נסיבות נפילתם של י.ניסנוב(1911), ומאירקה חזנוביץ (1913),עיין אורי שפר,מרחביה,סיפורו של מושב,1979; על-מצבתו של יחזקאל ניסנוב ניתן לקרוא מלים אלה:"

נִפְלָא, מִי יֵלֵךְ לְפִי תֹּם נִפְלָא	הָקַץ נִדְבָּק
רֹכֵב עַל סוּסוֹ	לְאַרְצְךָ אֲהֻבָתְךָ...
נִשְׁקַק אַבְנֵךְ...	כָּל קֶדֶשׁ הוּאוֹלָט קְהִלָּתוֹ,
לְמַעַן שְׁלֵמָה	כָּל נֹשֵׁא בּוֹ; כָּל רָבָב נְחִשְׁרוּ;
עִם סָף בְּאַרְצָךְ:	לְעַד לֹא יָסוּף וְהָרָף,

36 עיין Idelsohn, Gesange...s.24

ב"ק,ר' ראובן פייקוביץ ואחרים,נדבקו בדחפים מיסטיים-אגדתיים וניבאו פרי-יחתה ושגשוגה של מחניים בקרוב, ברם חלפו ימים ושנים עד שחדרו כוחות צע-ירים למושבה החרבה.הם התבצרו בבתים נטושים והפיחו רוח חיים בהם.אלה היו הצ'רקסים (הכוונה ליהודים הרדיים - י.ד.) שמשכו תשומת לב כולם,בתלבושתם המיוחדת,קולפאק היה נתון על ראשם,-כותב י.הרוזן וממשיך,-ובמעיליהם המה-ודקים יפה לגופם,התבלטו אשפות כדורי הרובים.גם חרבם נראתה צמודה על יר-כם,מבלעדיה לא יצאו מפתח ביתם...הלצים של הגליל עמדו אז וקבעו:מחניים תה-יה מרכז הקרנאבאלים בארץ.כל השריימלער מגליציה,כבר הוצגו בה,כדת וכדין, אחריהם הגיע תור הקולפאקים...ליהודים תהיה איפוא אורה ושמחה...הצ'רקסים החלו רועים את צאנם,הלכו אחרי בקרם בשדות ובהרים וחרשו וזרעו את האדמות המשובחות של המושבה,לרגע נדמה היה כי אחינו ההרריים פרקו מעלינו את חר-פת המפלה - עליה קונן ראובן פייקוביץ..."[37]

לרוע מזלם של כולם ,לא ארכה שמחתה של מחניים זמן רב.ראובן פייקוביץ - אביו של יגאל אלון ז"ל,כך מתאר את מצב מחניים בלשונו המיוחדת:"אחינו ה-צ'רקסים הרחיבו את מרחב מחייתם.הם חכרו שטחי אדמה של יסוד המעלה לפי ה-וראות קלווריסקי,אשר תלה בהם תקוות והיה מרחיב עליהם את הדיבור בזכרונ-ותיו.לדאבון לב כולם,היה זה חזון חולף.גם הם לא החזיקו מעמד.אדם ובהמה היו צמאים כל ימות הקיץ.התמותה התלה לעשות שמות בצאן ובבקר.קול העזין ו-הכבשים נדם.לאט לאט עזבו הצ'רקסים את מחניים.החורבן השני נתרגש ובא על המקום.והוא עלה באכזריותו על הראשון...מחניים נעזבה שנית...איכרי ראש-פינה ומשמר הירדן עיבדו את השדות העזובים עם צאת הצ'רקסים ממחניים."(שם עמ.350-351)

בדומה ליהודי גרוזיה,גם יהודי דאגיסטאן החזיקו בירושלים בחלקות האד-מה,בחצרות,במגרשים ובבניינים,ובכלל בנכסים ניידי ודלא ניידי.תכופות פ-רצו ויכוחים בקרב בני העדה על אופן החזקת הנכסים ובעלותם.כך עולה לדוג-מה מהמסמך שנחתם ע"י זקנים וזקנות מבית "אוסף נידחים,ובית מחסה לזקנים וזקנות", אשר מכרו 624,5 אמות אדמה מתוך 1600,ובניין בית אחד (מתוך אר-בעה),ל-פסח בן אלקנה מתושבי עיר דרבנד שבפלך דאגיסטאן.בין השאר אנו ק-וראים במסמך:"אנחנו המורשים של הזקנים והזקנות מבית אוסף נדחים ובית מ-חסה לזקנים וזקנות,עפ"י ההרשאה שבידינו התומה כד"ת למכירת הנחלה אשר קנו הר'מיכאל כהן מקיוב,ר' נחום שקאלמאן - אלף ושמה מאות אמות קרקע אד-מה מידי ועשו ע"ז בניינים,בית אחת גדול(ה) ושלושה בתים קטנים,והניחו א-חרי הבנין להרחבת הדרך מאה וארבעים אמה,ונשאר מקום הבנינים הנז' עם הח-צר שלפני הבנינים אלף וארבע מאות וששים אמה,בצירוף השני אמות רוחב בצד צפון,שהונח לדרך בשותפות עם המוכרים על כל האורך שיש לנו,והנה מכרנו ב-כח המסור בידינו כנז' את השלושה בתים הנז' וכל הקרקע שלפני הבתים אשר מחזיק ביתד מקום הבתים והקרקע בצרוף השני אמות הנ"ל בס"ה שמונה מאות ו-חמישה ושלושים אמות וחצי לסי' יהודה בן יוסף מתושבי עיר קובא פלך באקו, מרוסיה בעד סך המחיר שקבלנו לידינו לטובת הזקנים והבע"ח שעל המפעלים-הנ"ל אשר יחולק עפ"י הפסק דין מבד"צ הי"ו,ואלה הגבולים של חלק הקרקע ש קנה סי' יהודה הנז' מצד מזרח דרך המלך,מצד דרום הבית,הנ' הנז' והקר קע שמכרנו לסי' פסח בר' אלקנא מפלך דאגיסטאן מרוסיא,מצד צפון דרך השני אמ-ות הנז' אשר משותפים השני אמות אשר יניחו לזה בעלי הנחלה מערב הקרקע , של בעלי הנחלה סי' יעקב סאזער הי"ו ושותפיו והכותל שהבית הנ' הנז' נמ-כר לסי' פסח הוא משותף עם הקונה סי' יהודה הנז'.

ועפ"י רשותינו הלכו הקונה הנז' וזכה והחזיק את הנחלה הנז' בגבולי' ו-קנה בכל הקנינים הי"מ לפי"ד והרשות להקונה הנז' לעשות בזה כאדם העושה, בתוך שלו,באין מוחה ומערער כלל וכלל,והרשות להאדונים סי' יעקב הנז' ו-ר"מ קסנסאוויץ נ"י להצדיק להקונה הנז' סי' יהודה וב"כ באופן שיקבל קו-שאן על כל הוצאות הקונה הנ"ל והכל נעשה באופן הי"מ לפי"ד וברצון הטוב, והגמור ובקנ"ס שקנו אחרים מידינו ע"ז. ובעה"ח יום א' דר"ח כסלו תער"ב, לפ"ק פעה"ק ירושלים תובב"א.

יעקב צבי,אברהם דוד,משולם זיידה שטיין,ליב בער,והאדונים הנ"ל מחויב-ים הקרקע למדוד ע"י הפולן; גם אנחנו הח"מ אשר קנינו הנחלה ועשינו הבנ-ין בעד הזקנים הנ"ל,הננו מאשרים ומקימים את המכר הנ"ל הנעשה מהמורשים הנ"ל ואין מצדנו שום ערעור ופקפוק ונעשה גם מאתנו בקאנ"ס שקנו אחרים מ-

[37] עיין ד"ר יעקב הרוזן,חזון ההתנחלות בגליל,1971,עמ.350.

ידינו ע"ז ובאחי"ם לפי"ד ובאעה"ת יום הנז'.
נאום:מיכאל הכהן, נאום: נחום שקאלמאן, שלמה יצחק,יעקב צבי ב"ר ברוך, אברהם דוד.
(מעל"ד) אנחנו הח"מ אשר הנחלה הנ"ז מעלד"ז היא כתובה ע"ש הח"מ הקרקע והבנין הנ"ל הננו מחויבים אנו הח"מ לילך ולהצדיק להקונה הנ"ל ולב"כ בעת שירצו לקבל קושאן על הנ"ל,כמו שמבואר בהשטר מכר מעלד"ז וכל הוצאות-הנדרש לזה על הקונה הנז' מהחל ועד כלה,המערקא עד ניסן תער"ב הבע"ל קבלנו ומניסן הבע"ל על הקונה לשלם וע"ז בעה"ח יום א"ך טבת תער"ב.

משה קטנסראוויץ יעקב חזקיה טאגיר

(מתאים למקור ש.חפץ) כ"ח אלול תרפ"ה. המסמך נעתק ע"י משרד הועד הלאומי ליהודי ארץ ישראל בירושלים,י"ד סיון תרפ"א (20.6.21) 38

הרב יעקב יצחקי מאז עלותו ארצה,שקד בהתמדה על הרחבת נקודות היאחזות של היהודים ההרריים משני עברי הירדן גם יחד,הוא הכיר ככל הנראה בצורך המתמיד של התיישבות היהודים בכל חלקי ארץ ישראל,בכך הוא תיכנן לפתור את הבעיה העיקרית והספציפית עם שתי משימות מרכזיות הנובעות ממנה.
בתור מנהיגם הרוחני של כלל ציבור יהודי דאגיסטאן ומחוזות צפון-קווקאזיים,הרב יצחקי דאג להצלת הפליטה היהודית בקווקאז על ידי העלאתם ארצה ויישובם על אדמות שנגאלו מידי זרים בארץ ישראל,מצד אחד, ומצד שני, הוא תרם את תרומתו המכרעת ליישוב א"י ע"י היהודים ובנייתה.

בכ"ח לחודש טבת שנת תרע"ד (1914) הוא פנה באופן רשמי לממונה על מש-רד ארצישראלי לעליה - ד"ר א.רופין,וביקשו לבדוק את האפשרות להקצאת ק-רקעות ואדמות מעבר לירדן,לשם הבאת משפחות יהודיות הרריות מחו"ל,וייש-ובם שם.

יחזקאל ניסנוב

מאיר חזנוביץ

ובתשובה למשאלתו של הרב יעקב יצחקי,שללא ספק חתר לשלימות הארץ ולי-שובה בכל חלקיה,מודיע ד"ר רופין בחודש שבט:"כי אמנם הוצעה אדמה מעבר-לירדן במחיר של פרנקים אחדים הדונם,אבל הידיעות על המקום אינן די בר-ורות ומסויימות,ונחוץ מקודם להוציא מאות פרנקים על משלחת מומחים, אשר יתורו את המקום וימציאו את כל הידיעות הדרושות. הדבר הזה איננו של ה-

38 עיין הארכיון ההיסטורי של עירית ירושלים,סימול התיק 79-392,א/38 ; כמו כן "קווקאסיונ",גל.6,עמ.1. * התצלומים מתוך "ספר ההגנה"

עתיד הקרוב, ואי אפשר על סמך זה להביא משפחות מחו"ל".39

מהארכיון ההיסטורי של עירית ירושלים התגלגל לידינו מסמך מעניין מה-רבה מאד בחינות. המדובר במסמך מקורי בכתב רש"י יפה, החתום ע"י מנהיגי ה-עדה היהודית-ההררית הדאגיסטאנית שבירושלים. התאריך הינו מ-י"ס שבט שנת תרע"ד (1914); בין החותמים על המסמך מופיעה גם חתימתו של הרב יעקב ה-הרריי"ץ יצחקי שהתגורר אז בירושלים (הרי שם גם נפטר בשנת 1917).

כאן לא נתעכב על הניתוח הדקדוקי הלשוני והסגנוני, אותו כבר עשינו ב-מאמרנו בשפה רוסית שנתפרסם בכתב-עת "קווקאסיוני" №6, אלא שנסב את תשו-מת לבנו לשתי תופעות מעניינות בנוגע למסמך הנ"ל: 1/ בו מופיעה מילה בש-פה אידית "יארצייט", המעידה על כך שיהודי דאגיסטאן שאלו אותה ככל הנר-אה מהסביבה האשכנזית דוברת שפה אידית בכל רחבי קווקאז. ואכן, המילה הי-תה שכיחה מאד בקרב כמעט כל העדות היהודיות בקווקאז ובגרוזיה, ואפילו ב-קרב דוברי ארמית. 2/ מחברי המסמך וחותמיו אינם מכנים את עצמם "יהוד-ים הרריים" אלא דווקא "יאודי דאגיסטאן - השוכנים בירושלים". נעיר שהח-לפת /-ה-/ ב-/-א-/ בפיהם של יהודי קווקאז, הינה תופעה שיגרתית במיוחד. להלן פאקסימילה של נוסח המכתב:"

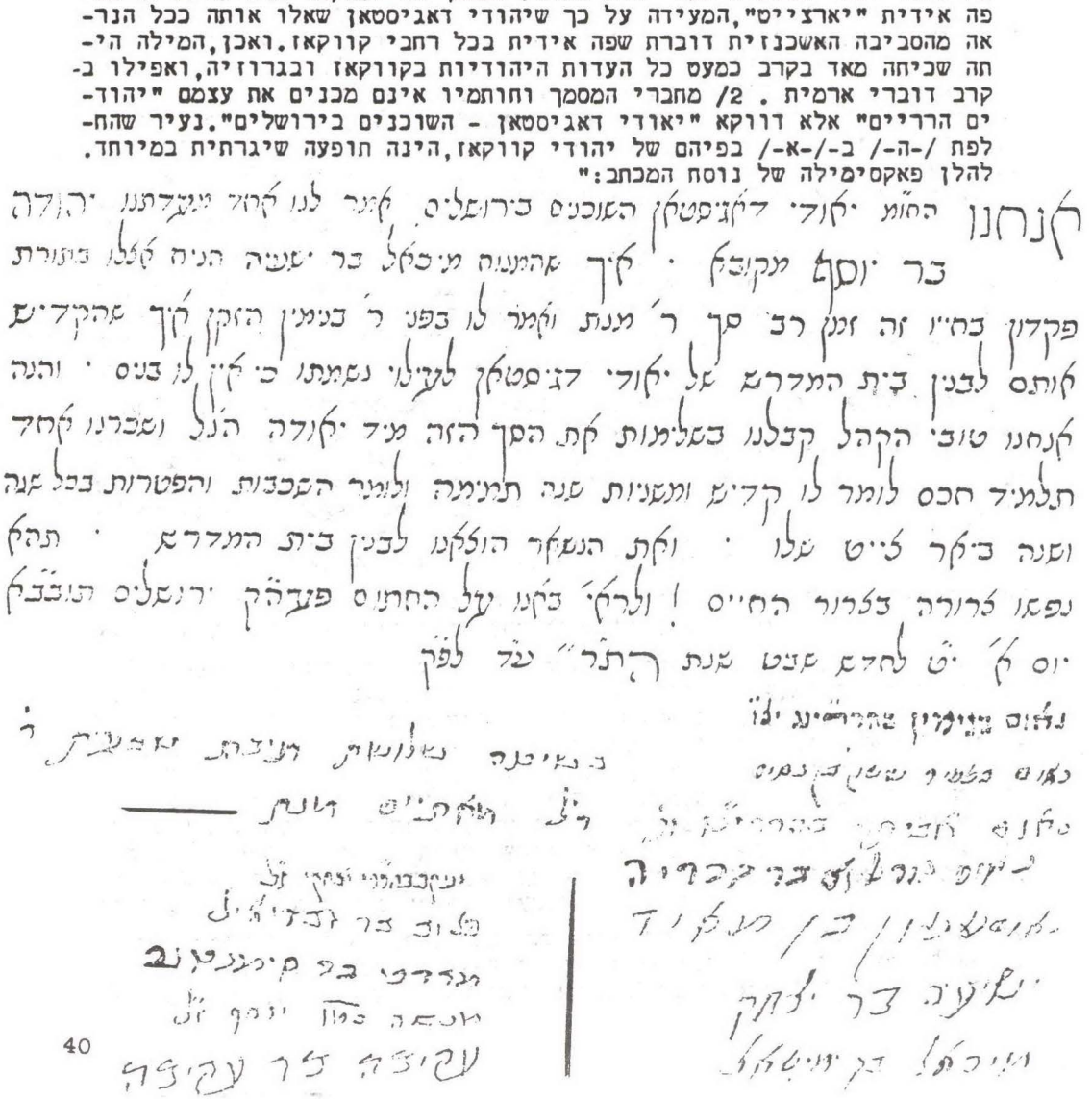

39 עיין מכתב מס.761 באוסף יצחקי, 119/11 ף הארכיון המרכזי לתולדות ה עם היהודי, ירושלים

40 עיין הארכיון ההיסטורי של עירית ירושלים, חטיבת אמדור, 79-392, סימ-ול 38/6; עיין גם "קווקאסיוני", גל.6, 1981, תל-אביב, עמ.105.

תוכן המסמך מדבר בעד עצמו: היהודי ההררי המנוח מיכאל בר ישעיה הפקיד בידי יהודה בר יוסף מעיר קובא (בו אנו נחקלנו כבר למעלה במסמך "בית מ-חסה הזקנים" משנת תרע"ב),בנוכחותו של הזקן ר' בנימין - 200 מנאת (רוב-לים רוסיים) בתור תרומת קודש לבניין בית המדרש ולעילוי נשמתו.ובני הע-דה באים ומאשרים את המסמך בחתימתם.

בהדרגה התיישבו יהודים הרדיים גם בעיר תל-אביב,שם גרמו לייסודה של ש-כונת הקווקאזים,בהקפידם לשמור על תלבושתם הקווקאזית הטיפוסית.[41]

להלן מספר שמות של יהודים שעלו מדאגיסטאן והתגוררו בתל-אביב:חזקיה בן חנניה דניאלוב (נולד ב-1857 בקווקאז) היה סוחר אמיד,עלה ארצה ב-1907 ו-נפטר בשנת 1912; נתן-חיים בן בנימין יוניוב עלה ארצה ב-1923,במקצועו ה-יה פועל,טבע בים תל-אביב בשנת תרפ"ט; אליהו בן מרדכי יוסיפוב נולד בש-נת 1905 בקובא,עלה ארצה ב-1923,עבד כפועל בפתח תקוה,נפטר ב-1927;אלישׁ-בע בת גלעד יוסיפוב,ילידת קווקאז (1874) אשת יהודה יוסיפוב (ייתכן שמ-דובר ביהודה בן יוסף הנ"ל?!-י.ד.),נפטרה ב-1924 יצחק בן יהודה יוסיפוב, יליד קובה (ככל הנראה בנו של יהודה בן יוסף) (נולד ב-1894)עלה ארצה ב-1923 ונפטר בשנת 1925; שולמית בת יצחק יוסיפוב,ככל הנראה בתו של הקודם נולדה בקווקאז,נפטרה בארץ בשנת 1929.[42]

ניסן בן משה מוסייף - יליד טמיר תאן-שורה (עיר מוצאם של ניסנובים), חקלאי במקצועו (נולד ב-1854) עלה ארצה ב-1922 ונפטר בשנת 1926 בתל-אב-יב יפו. כמו כן התגוררו ביפו סמוילוב יליד דרבנד,אליגולוב שמחה בת משה ילידת גרוזיה,אנזירוב יצחק בן תובל,עקיבוב עקיבא בן בבא,רחביוב משולם בת יוחאי ילידת פטרובסק שבצפון דאגיסטאן ועוד.

מבחינת תיעוד עלייתם של יהודים הרדיים לארץ מעניינת "תעודת-עליה" מס. 124,שהונפקה ע"י משרד ארץ-ישראלי בקושטא על שמו של אליהו אגביה(אליישב ב-17.3.1924.(עיין להלן פאקסימילה) נעקוב אחר סעיפים הכלולים בתעודה : עיר המולדת והמדינה - פרס,דגסטאן,רוסיה; הנתינות - רוסית,שנת לידה (של אליהו אגביה) - 1882;המצב המשפחתי-נשוי; שם האשה וגילה - פנינה, 32;שמ-ות הילדים וגילם: עקיבה - 6;שרה - 7,נסבט - 1;הכשרה והתמחות - חקלאי ; היודע עברית - לא; שפות אחרות -(דבר) רוסית,פרסית.

על פי עדויותיהם של בני משפחת אגביה-אליישב, הסבא אליהו התיישב לאחר עלותו ארצה בקיבוץ דליה ומשם עבר להתגורר בסג'רה.[43]

לאחר פירוק "השומר" והקמתה של "ההגנה" התגייס יצחק יצחקי ב-"שירותים של האירגון הזה וב-6.8.23 הוא קיבל השיון ליבוא נשק,אם כי קודם לכן ע-סק בהעברת נשק בדרכים מחתרתיות למגיני תל-חי,כפי שציינו למעלה.בשהות-נו במחיצתו בבאר יעקב הוא הראה לנו את המדליון של איגוד השוטרים היהו-דים לשעבר באי"י (1917-1967) בהקשר לכך מעניין בתוכנו מכתבה של המנוחה רחל ינאית בן צבי מיום 4.6.78 אל יצחק יצחקי,בו צויין,שכשהיה יצחקי ב-"השומר",הוא הסתיר את הנשק בכרם,ובכך הסתכן מאד.(עיין תיק "שירותים - ההגנה", ארכיון יצחקי בבאר יעקב) לא פעם ציין אגב באוזנינו י.יצחקי המנוח שמאז שנתגלתה ביישוב בבאר עתיקה, גידלו שקדים,טבק,גפנים,ותפוזים. מכאן גם צירוף המושגים "באר - יעקב"

בכיכומו של פרק זה ניתן לומר שעל-ידי היהודים ההרדיים ומנהיגיהם נע-שו כל מאמצים לביסוסה של העדה לא רק בערים הגדולות (ירושלים,תל-אביב), אלא גם במושבות ובהיאחזויות חקלאיות בכל רחבי הארץ,כולל הנסיון להתיי-שב מעבר לירדן.

---

41 עיין מנשה מני,עדות המזרח בתל אביב,ידיעות עירית תל-אביב,שנה י"ז חוברת 4-5,וכן 6-7 עמ.62-63,1947.

42 עיין ספר בית הקברות הישן בתל-אביב,(:)עמ 1940,התש"ס

43 עיין "קווקאסיוני",ביטאון הועד המדעי לקווקאסיולוגיה ע"ש גאפונוב, גל.1,מאי,1977,עמ.16.

3. יהודי גרוזיה (גורג'ים) בירושלים בשנות ה-1910.מצבם החברתי-הכלכלי ומעמדם המשפטי (סוגיית הנתינות והאזרחות) עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה

למרות התפתחויות מרחיקות לכת,שחלו בתקופה זו בזירה הבינלאומית,וביחסיהם של רוסיה ותורכיה,לא היו שינויים רבים בזירה ארצישראלית. התפתחו קשרי מסחר,החלו לייבא נפט מערי קווקאז לארץ.העתון "הצבי" כך התייחס לתופעה הזו בשנת 1909:"בשבוע הזה הביאו בפעם הראשונה ששת אלפים תיבה נפט מבית המסחר היותר מפורסם בעולם "נובל",אשר בבטום".(גל.226)

ידועה עובדה שבייצורו ובשיווקו של הנפט בערי קווקאז ובעיקר בבאקו שבאזרבאיג'אן ובבאתומי שבגרוזיה,על חוף הים השחור,עסקו יהודים רוסיים,ומעט מאד יהודים מקומיים (גרוזים,הרריים,ויוצאי פרס) וגם זה כפועלי דחק ובעבודות משניות. את הגדרתו של העתון "הצבי" -"סוחרים יהודים אחרים" ניתן לפרש כרמז על יהודים רוסיים ואשכנזיים שגם ברחבי קווקאז עשו חיל בכל הכרוך בעסקי נפט. מצד אחר אפשר להעלות השערה שביבוא הנפט במידה זו או אחרת היו מעורבים גם יהודים אמידים מקרב הגורג'ים - תושבי ירושלים.

בכל זאת,מחומר ארכיוני ונאראטיבי שנצטבר בידינו עולה שיהודי גרוזיה רבים,תושבי א"י, הפכו לסוחרים אמידים,בעלי נכסים בקנה מידה בינלאומי. כך למשל הסוחר היהודי הגרוזי שמואל אוסיאשווילי החזיק ברשותו מספר-אוניות סחר,ועמד בקשרי מסחר הדוקים עם חברות שונות בתורכיה,אנגליה,ארה"ב לבנון,שאגב בה נפטר ונקבר.נכדו שמואל מוסר על כך:"אוניות סבא שטו על-פני הרבה ימים...היו לו בתי מפעל וחנויות בתורכיה ובלבנון,עסק ביבוא ויצוא סחורות וטובין מא"י ואליה."

מעניינים גם קורות חייו של המספר,שמואל בן דוד ג'נאשווילי.הוא נולד-בצחינוואלי בשנת 1893,ואביו שהיה מהפכן,סוציאל-דימוקראט ומנשוויק,הוצא להורג בגרוזיה בשנת 1927.הסבא מצד אמא לקחו,בעודו קטן (כבן 3) והעלה לא"י.כאן הוא למד בישיבתו של הרב פראנק.מאלפת איכשהו גם נסיבת הגעתו לארץ,כדבריו לאמו נולדו 7 בנים,וכולם גוועו,סבא שמואל החליט שאולי על-ידי שינוי המקום,אפשר לנסות ולשנות את המזל,והביא את נכדו לירושלים.שמואל זכר היטב את שכונת הגורג'ים דאז ע"י באב אל-עאמוד (שער שכם) וכן את הכותל המערבי,לדבריו הכותל שקע שקיעה ניכרת בתוך האדמה במשך עשרות-שנים.הוא למד ושלט ביותר מתריסר שפות וביניהן:ספרדית,תורכית,צ'צ'נו - קווקאזית,פרסית,ערבית וכו'

עד כמה היו יהודי גרוזיה,תושבי ירושלים תלויים מבחינת מעמדם המשפטי, בקונסוליה הרוסית,ניתן ללמוד ממסמך חשוב,שנערך בירושלים ב-2במרץ של שנת 1910 בקונסוליה הכללית האימפרית (הקיסרית) של רוסיה.

המסמך כשלעצמו הינו רישום ההעתק מתוך ספרי-הרישום של הקונסוליה,והכיל מספר עמודים: 1/א ו-2 והיה ממוספר מס'79.[1]

המסמך מהווה צוואתו של יעקב בן אברהם ישראלאשווילי (אליו התייחסנו למעלה,בפרקים קודמים),ויש לציין שבעת רישומו ועריכתו,נכחו בעדים יהודי-גרוזיה תושבי ירושלים,כשכולם בעלי הנתינות הרוסית,ואלה הם:יחזקאל בן שלמה חסידוף,רפאל בן דוד אפרמאשווילי ומשה חוחאשווילי. הקונסול הרוסי אכסיי קרוגלוב אף סורה לציין (ואולי אף להדגיש) שמוסר הצוואה יעקב ישראלאשווילי,המוכר לו אישית,הינו נתין רוסי (פלך כותאיסי) ומתגורר בירושלים.להלן תוכן הצוואה לפי הסעיפים המפורטים במסמך.(עיין גם פאקסימילה רוסי , יחד עם התירגום האנגלי,מתוך "קווקאסיונ"שם): 1/ כל רכוש השייך ליעקב ישראלאשווילי בתור נכסי ניידי ודלא ניידי,כולל מזומנים,ניירות ערך וכ' הינו מוריש לבניו אחריו לחלוקה שווה,הבנים הם משה ואברהם ישראלאשווילי וזאת בתנאי שהם הבנים יקצו בביתו שבירושלים חדר לאשתו (ובסוגריים הוא, מציין גם שהיא אמם בדם ובבשר) מילכה,עד ליום מותה וכן יעניקו לה גימלה למחייתה בסך -10 רובלים.(דהיינו מכל אחד -5 רובל). 2/ הבנים הנ"ל יח-

[1] בפירוט עיין "קווקאסיונ", גל.4,1978-1979,עמ.13-14.

וייבו ביום מותו הוא, לחלק לעניי העיר, במהלך הלוויתו סך של 30 רובלים, ובתום שבעת ימי האבל לתרום לאחד ממוסדות הצדקה שבירושלים סך של 30 ר'.

3/ במשך השנה לאחר פטירתו, הבנים ישכרו ארבעת יודעי-תלמוד לעריכת תפילות ולקריאת פרקי-משנה, לעילוי נשמתו, ובכל שנה, לציון יום מותו יחלקו בין העניים ס"ה 10 רובל. והסעיף האחרון 4/ קובע בין השאר שכל שאר הצוואות, שנערכו או נרשמו עד כה, בסלות ומבוטלות, לא שדירות ולא קיימות. (להלן המקור הרוסי):"

Выпись изъ Актовой книги Россійскаго Императорскаго Генеральнаго Консульства въ Іерусалимѣ за 1910г. Страницы 1/об и 2. №79.

Тысяча девятьсотъ десятаго года, Марта втораго дня. Я, нашъ, Императорскому Россійскому Генеральному Консулу въ Іерусалимѣ, Статскому Совѣтнику Алексѣю Крупскому, явился лично нашъ извѣстный, — имѣющій законную правоспособность — къ совершенію актовъ и прочитывающій въ Іерусалимѣ русскій подданный, житель м. Сухумъ, Сенакскаго уѣзда, Кутаисской губ. Яковъ Абрамовъ Шерашевскій и, въ присутствіи лично нашъ извѣстныхъ свидѣтелей, проживающихъ въ Іерусалимѣ русскоподданныхъ - Хезкіеля Шаломовича Хаимдова, Рапаила Давидова Ефраимашвили и Моше Лухашвили, объявилъ, что, находясь въ здравомъ умѣ и твердой памяти, думаетъ, на случай своей — смерти, сего дня-сде духовное завѣщаніе 1) Принадлежащее ему движимое и имѣющее пріобрѣтенное недвижимое имущество, въ чемъ-бы таковое ни заключалось и гдѣ-бы ни находилось, въ томъ числѣ и наличныя деньги [illegible] и при всякой обязательности [illegible] всѣ, что въ день смерти [illegible] должны будутъ и на что по закону [illegible] имѣютъ право, онъ завѣщаетъ [illegible] ную собственность законнымъ [illegible] — Моше и Авраму Шерашевскимъ въ равныхъ частяхъ, съ тѣмъ, однако, условіемъ, чтобы они, сыновья [illegible] новивъ его, отвели комнату въ домѣ его, находящемся въ Іерусалимѣ, для [illegible] ученья его (родной матери) Маріи до ея смерти и выдавали ей-же по-[illegible] денное пособіе, десять рублей ежемѣсячно, каждый по пяти рублей. 2) Помянутые сыновья его обязаны въ день его смерти и при похоронахъ раздать бѣдныхъ тридцать руб, а по истеченіи траурной недѣли поголовно — дать въ одно изъ благотворительныхъ еврейскихъ учрежденій въ Іерусалимѣ тридцать руб. - 3) Въ теченіе первого года послѣ его смерти, они же сыновья обязаны нанимать четырехъ талмудистовъ для совершенія молитвъ и чтенія „Мишны" объ упокоѣ души его, а ежегодно, въ годовщину его смерти, раздавать бѣднымъ десять руб. 4) Завѣщаніе сіе, до его числа совершенныя, силы не имѣетъ. - Проектъ сего акта читанъ завѣщателемъ въ присутствіи поименованныхъ свидѣтелей, а по удостовѣреніи его и удостовѣреніи, что онъ по волѣ своей желаетъ этотъ актъ совершить и понимаетъ его смыслъ и значеніе, внесенъ въ Актовую книгу, изъ которой вновь прочитанъ тѣмъ-же порядкомъ. Выпись сію выдать завѣщателю Якову Абрамову Шерашевскому [illegible] дня его смерти, въ теченіе первыхъ [illegible] года, такъ какъ документъ [illegible] подлежитъ въ помянутое [illegible] ное засвидѣтельствованіе, коей [illegible] ности и исполненіи подп[illegible] Яковъ Абрамовъ Шерашевскій. - Полное вѣрченіе сего духовнаго завѣщанія самъ завѣщатель былъ и удостовѣрилъ собой, что завѣщатель находится въ здравомъ умѣ и твердой памяти и что завѣщаніе это онъ подписалъ собственноручно, [illegible] сами свидѣтели Шаломовичъ Хаимдовъ, Рапаилъ Давидовъ Ефраимашвили и Моше Лухашвили. — Россійскій Императорскій Генеральный Консулъ въ Іерусалимѣ (подп.) А. Крупскій. - (М. п.)

Взыскано 1 руб. 42 коп, по 13 ст. тарифа.

Выпись эта, слово въ слово сходна

יוסף חכמישווילי

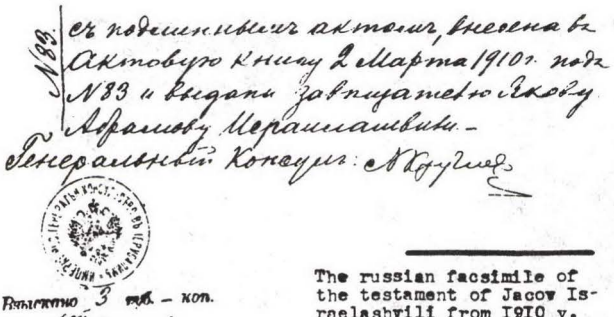

The russian facsimile of the testament of Jacov Israelashvili from I9I0 y.

את התוכן במושג "הנחינות הרוסיח" יצק דווקא ישראל חכמישווילי, שנולד בבירת גרוזיה - טיפליס באפריל 1866. הוריו - יעקב חכמישווילי ולאה גו-ראלישווילי היקנו לו חינוך כללי ומסורתי, היה בגיל 8 שהמשפחה עלתה לארץ והשתקעה בירושלים. כאן המשיך ישראל חכמישווילי בלימודיו בתלמוד תורה, ו-גם השתלם בתחום השפות. בגיל צעיר מאד התחיל לעסוק בחלפנות כשהוא נעזר ב-לשונות זרות ששלט בהן היטב.

כפי שמעיד עליו דוד תדהר, חכמישווילי היה נאמן לרכושם של המנזר הרו-והיווני. במהלך המלחמה עזר להרבה יהודים שנרדפו ע"י התורכים. השלטונו ת שערכו חיפושים בבתי היהודים החשודים חיפשו גם בביתו ומצאו אצלו תעו דה המקשרת את י. חכמישווילי עם התנועה הציונית, והחליטו לגרשו מן הארץ, ברם בינתיים הוא חלה ולרגל מחלתו נדחה הגירוש.

בשנת 1888 נשא י. חכמישווילי לאשה את חנה אביגיל בת הרב יוסף קוקיא, ומאז הזוג חכמישווילי עשו רבות לגאולת הקרקעות, הם הידקו את יחסיהם עם המוכרים הערביים ושאפו אל התיישבות היהודית רבת מימדים בכל חלקי א"י.[2]

[2] עיין תדהר, אנציקלופדיה, כ.17, עמ.5182.

CAVCASIONI, IV, I979-I979

COPY EXTRACTED FROM THE ACT's BOOK OF THE RUSSIAN CONSULATE GENERAL IN JERUSALEM OF I9I0-th YEAR, pages I/a and 2/7 a

This 2-nd day of March I9I0. To us, Imperial Russian General Consul in Jerusalem, State's Councellor Alexey Krooglov, presented himself personally known to us and having the legal capacity to perform acts and residing in Jerusalem russian subject, inhabitant of the village Soodjuna of the Senak's district of the Kootais' government Jacov Abramov Israilashvili and in the presence of the personally known to us witnesses residing in Jerusalem russian subjects - Jehezkiel Sholomovitch Khassidov, Rapail Davidov Epremashvili and Mosheh Khookhashvili stated that being sound in mind and memory he makes for the event of his death the following will :

I) The movable property and honestly acquired goods belonging to him, whatout they may consist of, and whever they may be found, including the cash money, shares, in one word all that on the death's day shall belong to him and all wheron he shall have the legal right, he bequeathes to his sons Mosheh and Abram israilashvili in equal shares to be their absolute property under this, however condition, that they, the above mentioned sons should assign a room in his house in Jerusalem to his wife (their own mother) Milka till her death and pay her the life relief of ten roubles monthly, everyone of them five roubles.

2) The mentioned sons are bound on the day of his death

חיים חאחישורילי

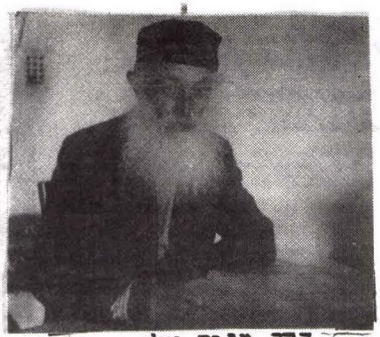

הרב מנוח אלאשורילי

משה חיים גורל

ילדי יהודי גרוזיה בתלבושות צבאיות רוסיות (מטרוסקות), בירושלים.

עזרא ג'אנאשוילי עם בני משפחתו ירושלים. 1900

למטה, מימין ומשמאל - יהודי גרוזיה בתלבושתם המסורתית בירושלים, שנות ה-10 המאוחרות של תחילת המאה

בני משפחת דתיקאשווילי בתלבושת חגיגית של פורים. 1920, תל-אביב.

אברהם גינאשווילי המכונה סוראמלו בירושלים.

שלום תתראשווילי

ישראל חכמישווילי

יהודי גרוזיה בתלבושת חגיגית לכבוד סוכות, 1923

אברהם חסידוף

סוחר יהודי גרוזיני בירושלים.

ב.בלואשווילי בלבוש ערבי בעיר העתיקה שבירושלים.

בנציון בלואשווילי במדי הצבא התורכי עם אחותו אסתר, 1915.

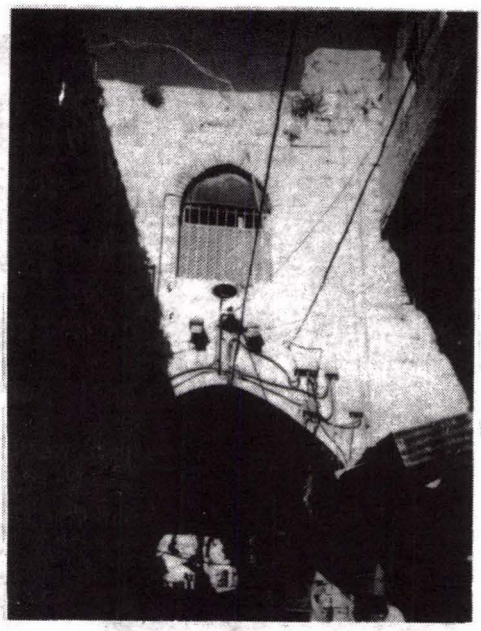

בית כנסת של משפחת קוקיאשוילי בעיר העתיקה בירושלים.

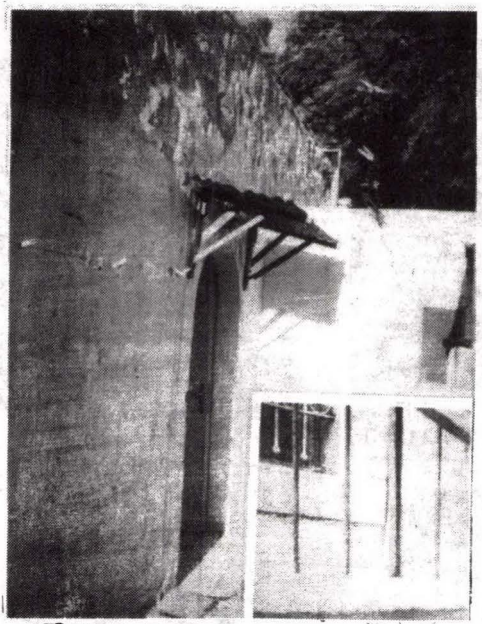

תלמוד תורה של יהודי גרוזיה מול שער שכם בירושלים

יהודיות גרוזיות בירושלים
1920

בית כנסת של משפחת ג'קוואשווילי בעיר העתיקה בירושלים. עומדים משמאל - רחמן בחנה מותיקי הגורג'ים בירושלים ודניאל ישראלאשווילי.

משה מיכאקאשווילי עם האמיר הירדני-עלי

קורטג'יו דיאליגולא מול שער שכם בירושלים. באמצע המחבר.

יהודי גרוזיה תושבי ירושלים,בהיותם נתיני רוסיה,ושולטי שפתה,נהגו ל-רוב לבוא במגע יומיומי ומעשי עם מאות תיירים צליינים נוצרים שביקרו מ-רוסיה את המקומות הקדושים לנצרות האורתודוכסית.הרוסים הנוצרים התשיבו מאד את הגורג'ים בתור הגיבורים האמיתיים והמגנים על האינטרסים של ממל-כתם בירושלים העותומאנית.לכן לא פלא גם שלא הירבו להתמקח איתם על מחי-רי סחורות וחפצים שונים ונתנו את כספם בעין יפה וכמבוקשם של הסוחרים ה-גורג'ים.נעיר גם שדווקא עובדת "הנתינות הרוסית" סייעה לא במעט ליהודי-גרוזיה בפתיחת חנויותיהם ברובע הנוצרי,ואל מעבר מזה הם אף הורשו לרכוש שם בתים ובניינים.[3]

בני משפחת דאתיקאשווילי הגיעו לירושלים בשנות ה-1910 המאוחרות,ומאו-סף המשפחתי העשיר בתמונות והצילומים,שהציג בן המשפחה אברהם (חושב גבע-תיים כיום),ניתן להתרשם מאופיים האישי,מהווי,מאורחות חיים ותלבושתם של העולים האלה.(עיין "קווקאסיונני".2)

בשנת 1910 הגיע מספרם הכולל של היהודים בירושלים לכדי 44000 נפש,מהם 27,170 אשכנזים ו-13200 ספרדים.החלוקה בעדות המזרח היתה כדלקמן: ספרד-ים - 6000,תימנים - 3000, פרסים - 1200,הגורג'ים - 1000,בוכרים - 500, ומערביים - 1500.[4]

and at the burial to distribute to poors thirty roubles and at the expiration of the mourning week to offer to-one of the charitable jewish institutions in Jerusalem - thirty roubles.

3) During the first year after his death the sons ought to hire four talmoodists for performing of prayers and - reading "Mishna" for the rest of his soul and every year on the anniversary of his death to distribute to poors t·en roubles.

4) The wills written before this date are hereby revoked.- The project of this act was read out to the bequeather in the presence of the above-mentioned witnesses and after the approval and certifying, that he voluntarily wishes to perform this act and understands its meaning and importance was written into the act's book,wherefrom it was read out again in the same order.-The Copy is to be delivered to the bequeather Jacov Abramov Israilashvili and since his death's day in the course of one year's term it is to be presented into the proper Court to be ratified as to its execution.

/signed/ Jacov Abramov Israilashvili

At the writing of this will we have been witnesses and we certify that the bequeather is sound in mind and memory , and that this will is undersigned with his own hand /signed/ Jehezkiel Sholomovitch Khassidov, David Epremashvili Mosheh Khookhashvili - Russian Imperial General Consul in Jerusalem /signed/ A. Krooglov and Sealed.

Recovered 9 Roubles, 42 Cap - according to the I3-th statute of the tarrif.

This Copy word by word similar to the original act is written into the act's book on the 2nd march I9I0 sub ℳ83 and is delivered to the bequeather Jacov Abramov Israilashvili

General Consul /signed/ A. Krooglov and sealed.

Recovered 3 roubles according to the 6th statute of the Tarrif.

True Translation of Y. ...
29.3.22 ℳ5I8 /Sealed/

[3] עיין י.אלעזר,עמ.92-93.

[4] עיין השילוח,1910; השו' "Jüdische Rundsch." גל.14,עמ.159;1911;ע"כמו כן ביבליוגראפיה כללית לתקופה הזו:

בתקופה הזו דאגו רבניה ופרנסיה של העדה הגורג'ית לחינוכו של הדור ה-צעיר. חלקו של הרב הראשי של עיירת סוג'ונה - חכם בנציון אפרמאשווילי ה-יה ניכר ונכבד. הוא נולד בשנת 1895 בירושלים, סיים את חוק לימודי התורה, בשנת 1913 בישיבה מפורסמת "עץ חיים", ובמקביל אף רכש ידיעות מופלגות גם בתחום מדעי החברה והרוח וההיסטוריה הכללית (במסגרת הסמינריון למורים). בתום לימודיו הוענקה לו דיפלומה בצירוף תעודת הצטיינות. בנציון הצעיר ה-תבלט במסירותו האדוקה לענייני ציבור, לצדה ולישיבה בה הוא למד.

בשנת 1914 הוחלט על הרחבת הישיבה, ולשם איסוף הסכומים הדרושים לשיפוץ ולהרחבה, הוטל מטעם ראש הישיבה (הראשון לציון) על 18 תלמידים, ובתוכם גם ב. אפרמאשווילי, לנסוע לארצות שונות, לבקר בקהילות היהודיות, ובמשך שנה ל-אסוף את המשאבים, להם נזקקו לתהליך הרחבת הישיבה. את כל הוצאות הנסיעה, וכן הוצאות כלכלת בני משפחותיהם של תלמידי החכמים הנשלחים, לקחה על עצ-מה הישיבה.

בחלקו של ב. אפרמאשווילי נפל לנסוע דווקא לגרוזיה, ארץ מולדת אבותיו. ב-ראשונה השתקע בעיירה סוג'ונה והחל להפיץ תורה בציבור, הטיף לחינוך ולהש-כלה ואחר-כך ערך נסיעות בקהילות השונות שבכל רחבי גרוזיה ואף הצליח ב-איסוף סכומים ניכרים לעניין הישיבה, אותם הקפיד להעביר בדואר לממונים ע-ליו בירושלים.

בשל נסיבות מדיניות וצבאיות (המלחמה שפרצה, המהומות בגרוזיה עצמה) נב-צר מבנציון אפרמאשווילי לחזור אל הוריו ואל משפחתו הצעירה בירושלים ו-על-פי בקשתו נאלצו בני משפחתו, אשתו וילדיו לעזוב את ירושלים ולרדת לג-רוזיה, בה היתה תרומת הרב אפרמאשווילי, בתחום עיצוב פניהן של הרבה קהיל-ות יהודיות, - מכרעת ביותר, במיוחד בערי מערב גרוזיה - כותאיסי, קולאשי, באנדזה, סוחומי, פותי ועוד.[5]

בהתייחסו למוסדות חינוך של העדה הגורג'ית וללומדים בהם, ירושלמי וחיק נחום דב פריימן כותב: "בתלמוד תורה "שארית ישראל" של הגורג'ים, סך התלמ-ידים 59, המורים 5; התלמידים מחקבלים מכל העדות בירושלים. התקציב - 6 000 פרנק. ההכנסה: מ-"עזרה" - 1400 פרנק, מחובבי ציון 700 פרנק, והשאר מנדבות פרטיות ומשכר הגרים. הגבאים: סי' ישראל חכמישווילי ומר צבי חפץ."[6]

ברשימת בתי הכנסת שבירושלים מאזכר פריימן גם את שני בתי-כנסת השייכ-ים לגורג'ים, האחד תחת מס. ל"א, שנוסד בשנת תרמ"ח (1888), סמוך לשער שכם והשני תחת מס. מ"ז, אף הוא סמוך לאותו שער ברם מחוץ לחומות העיר. (שם, עמ. 84-85)

ובעומדו על רכושם ונכסיהם של יהודי גרוזיה בכלל, ציין פריימן: "שש בתי

עיין השוואה

Е.Полянский, Эмиграция евреев в Палестину и возмож-ные последствия ея, Казань, 1911, стр.6

E.Auerbach, Die Entwicklungsaussichten des Jüdischen Bevolkerung Palastinas, Die Welt, Köln, 1910, ss. 1101-1104; M.L. Christian, Les peuples a Jerusalem, Les Conferences, Paris, 25.8.1910; Fritz Hoppe, Judisches Leben im heiligen Lande, Evangelische Kirchenzeitung, Berlin, 85, 1911, ss. 681-689, 694-696; Ipsi, Die Judenschaft in den Stadten des Heiligen Landes, Neue Nachrichten aus den Morgenlande, 55, 1911, ss. 102-115, 150-166, 208-222;

cmp. M.E.Lange, The work of the Jews of England in Palestin The Jewish Review, n.13, V, 1912, s. 28-41; Die Ottomanisierung der palästinischen Juden, Judische Rundschau, 18, 1913, Beiblatt, n.51; Hermann Guthe, Die Juden in Jerusalem, Vissische Zeitung, 21.6.1914; R.Patai, Israel between east and west, L., 1970, p.323.

[5] עיין "קווקאסיוני", גל. 4, עמ. 11-12, 1978-1979; תודת המחבר נתונה למש-פחת אפרמאשווילי מירושלים, ובמיוחד לבנו של הרב - חכם בכור אפרמאשווילי ז"ל, שסיפק את המסמכים והתמונות בנוגע לחייו ופועלו הרב-גוני של אביו.

[6] עיין נ.ד. פריימן, ספר הזכרון הירושלמי, רשימה מפורטת מרכושנו הרוחני, בירושלים, שנה ראשונה תרע"ג (1913), עמ. 37.

כנסת (כלומר ליהודי גרוזיה),אין לה בית חסד,ומסתפקים באלו אשר לאשכנזים ולספרדים.ישוב מ-תרכ"ה (1865)(שם,עמ'13.) והלאה הוא ממשיך:" העדה הגורג'ית: מספר נפשות 476 , נשיא העדה סי' ישראל חכמישווילי,הרב רפאל אפרעמא,ראש הכולל שלום קוקיא,ברשותם בית דין,חברת "עזרת דלים",תלמוד-תורה "שארית ישראל" -ובהיות שפת הלימוד בה עברית - הינה פתוחה לכל העדות העבריות והרבה מבני העדות האחרות מקבלים שם חינוך יסודי הגון (שם)

אין ספק,שבתור תושב ירושלמי ותיק,היטיב נחום דב פריימן להכיר את יהודי גרוזיה (הגורג'ים כלשונו),לאו דווקא היכרות שטחית ובלתי מחייבת,אלא היכרות עמוקה,יומיומית,המאפשרת לעמוד על קנקנה של כל העדה כולה, על תכונותיה הנפשיות והרוחניות,על אורחות חייה ודפוסי חשיבתה,על מעמדה החברתי והכלכלי. מבחינה זו התיאור הזה הניתן ע"י פריימן,הינו תיאור פסיכולוגי חודר ורב-היקף.וכך הוא כותב:"הגורג'ים הם ההיפך מהמערבים: אין לך עבודה קשה המפרכת הגוף שיהודי גרוזיה ימאס בה;לפיכך לא יפגש בירושלים יהודי גורזי מחזר על הפתחים ופושט-יד.מנמצאים גם ביניהם אי-אלה עניים מקבלי צדקה,אבל רק הזקנים,החלשים ובעלי-מומין שבהם,או תלמידי-חכמים שתורתם - אמונתם,והעדה עצמה דואגת לכלכלתם ואינם נופלים למשא על הצבור הכללי. ביניהם נמצאים ג"כ עשירים ובחריצותם במסחר הם מכוננים להם בתי-מסחר ומתפרנסים בכבוד ומעסיקים עוד אצלם יהודים עניים אחרים.על אחינו הגורזים אפשר לומר:"נפש בריאה בגוף בריא";מצויינים אחינו אלה באומץ רוח ועוז-נפש,שאין דוגמתם מצויה בעמנו;הם אינם יודעים כלל מאותה-ההתרפסות השפלה והחנופה הבזויה,שבני עדות אחרות וביחוד אלה שהיו תחת משלת פולין - מסוגלים לה. עוד הגלות לא העיק עליהם כ"כ ולא המית בנשמותיהם ההרגשות הסבעיות האנושיות. לא תמצא בהם איש המרווית לחמו בכבוד, ולוקח מקופת הכולל כי אם - הוא עוד יתן לתוך הקופה כפי כוחו. ובדברים אחד מהם,אף אם האיש הדובר בך עני הוא,תרגיש כי יש לך עסק עם בן-חורין, העומד על דרישותיו בכל תוקף ומביט ישר לתוך עיניך בגאוה מיוחדת." 7

כאמור,וללא ספק,לפנינו תיאור סוציו-פסיכולוגי קולע ומדוייק ביותר,היהודי האשכנזי - נחום פריימן,עד כדי כך דבק בגירסתו ובתיאורו את המציאות האובייקטיבית,שאינינו נרתע כלל וכלל מלהעביר קווי השוואה בין העדה הגורג'ית לבין העדות האחרות (מערבים...) לרבות עדתו הוא,העדה האשכנזית מפולין,ולהבליט במכוון ובידעין את כל התכונות האנושיות הסגוליות והחיוביות הנצורות ביהודי גרוזיה.

ככל הנראה גם פנחס גרייבסקי היה שותף לדעתו של פריימן.לדידו של גרייבסקי יהודי גרוזיה הם אנשים מרשימים,שלא חפצים במתנות ובנדבות שונות , ישנם ביניהם גם אנשים עשירים.לפיו החזיק ר' פישל הכהן לאפין ברובע המוסלמי,בשתי חצרות,שאת אחת מהן הוא מסר ליהודים גורג'ים,שגרו מול ישיבת תורת חיים ברח' הגיא (בבית הראשון שאחרי פינת הויא דולורוזה מדרום)8

יחסי הגומלין מיוחדים במינם נרקמו בין הגורג'ים לבין הארמנים תושבי-ירושלים. קודם כל שניהם היו מודעים לעובדה שמוצאם מקווקאז וניתן היה לאבחן בהרבה קווים משותפים בתחום אורחות החיים,חוש למסחר ולעסקים,דרכי-החשיבה ועוד.

הארמנים הצטיינו כצלמים מקצועיים וגורג'ים הקפידו להצטלם אצלם.כך למשל בשלהי שנת 1910 ביקר בתור הייר בירושלים סימנטוב כורקג'ישווילי מאחלציך שבגרוזיה.הוא הצטלם בתלבושת בדווית טיפוסית עם הרובה ביד אחת, ועם החרב ביד שניה. הצילום די נדיר, ונעשה במעבדתו של הארמני קריקוריאן. מעבר לתצלום,בצד השני נכתב בידו של המצולם ס.כורקג'ישווילי,שהצילום מיועד למזכרת לאחיו מאיר,וזו לשון ההקדשה:"למזכרת לאחי האהוב מאיר. מאיר אחי! כן יעמדו לך חסד וזכות של ירושלים,מי יתן וגם בחלקך יפיל אלהים לזכות ולבקר ולראות את ירושלים."9

---

7 עיין נחום דב פריימן,ספר הזכרון הירושלמי,רשימה מפורסת מרכושנו הרוחני בירושלים,שנה ראשונה,תרע"ג,עמ'13-14.

8 עיין פנחס גרייבסקי,חוברת ד' עמ'36.; מגנזי ירושלים,2; יהושע בן-ארי-ה,עמ'426,428,431.

9 עיין "קווקאסיוני",גל.2 ; עשרות משפחות יהודיות גרוזיות (זיזוב,מנאשירוב,ג'נאשווילי,בלואשווילי, דוואראשווילי,צ'יקוואשווילי,אפרמאשווילי, ישראלאשווילי, לויאשווילי, חחיאשווילי, בחאנאשווילי ועוד) מירוש-

בין השנים 1910-1914 המשיכו יהודי גרוזיה להגיע לארץ קבוצות-קבוצות, ובתור בודדים, פתחו כאן את החנויות, ביססו את העסקים וקיימו קשר ישיר עם גרוזיה. התאג' (כפי שכונה בפי חבריו) אברהם פאלאגאשווילי מאחאלציך עלה ארצה עם משפחתו בשנת 1913 וגם נפטר בירושלים. (לפי עדותו של יצחק פאלא-גאשווילי המנוח). באחת מיני קבוצות רבות הגיע לארץ חיים באצ'אקאשווילי עם משפחתו, הוא פתח את חנותו בתל אביב. (לפי עדותו של יוסף חסידאשווילי, המנוח)

בשמחות ט"ו בשבט, יחד עם בתי ספר אחרים, נסלו חלק גם בתי הספר של הג-ורג'ים. על כך מספר הכתב המיוחד של הצפירה" מירושלים בגליון מ-23.1.13 (עיין גל.20). בכתבה אנו קוראים בין השאר שביוזמת אגודת המורים המקו-מית נערך טיול משותף של תלמידי בתי הספר הלאומיים, וביניהם גם התלמוד - תורה של הגורג'ים (הגרוזים כלשון הכתב), הילדים עלו מירושלים למוצא ל-קול נגינות התזמורת ושירי בתי-הספר ושירי עם מקומיים.

יחסים עדינים, אם לומר בלשון המעטה, שררו בין הכולל הספרדי לעדת יהודי גרוזיה בירושלים, מבחינה זו מעניינת פנייתם של יהודי גרוזיה אל הממונים על ניהול הכולל הספרדי בשנת תרע"ה (1915) חודש כסליו. בפנייה אנו קורא-ים: "לכבוד מעלת פקידי וממוני וחכמי ורבני ק"ק של עדת הספרדים ה' עלי-הם יחיו, אדונים נכבדים! אחדשו"ט באנו לבקש מכבודכם עניי עדת ק"ק גור-ג'ים אשר הם רשומים בצד הספרדים, על אודות הקמת, שנחלק מנדבת אחינו שבאמ-ריקא, והוא כי הגורג'ים אשר הם כיתה בפני עצמה, מקבלים בכל שבוע ושבוע ו-העניים אשר הם מכת הספרדים לא קבלו כי אם דוקא פעם אחת מזה ששה שבועות וזה הפעם אחד, יש מהם שלא קבלו כלל ועיקר, ועכשיו באנו להגיד לכבודכם כי העניים והאלמנות המדוכאים באים בכל יום ויום וצועקים ובוכים ומתרעמים-עלינו, ולא יכולנו לסבול והם טוענים כדברים הללו, לאמר, למה נגרע מאחינו-הגורג'ים, אשר הם כיתה בפני עצמה, שמקבלים בכל שבוע ושבוע, ואנחנו לא קב-לנו כי"א פעם א! בזה ששה שבועות, ולא ידענו מהו הסיבה, על כן באנו לבקש מ-כבודכם שתחוסו ותרחמו על העניים והאלמנות אשר המה גועים ברעב ומבקשים-לחם לאכול ואין פורס להם ובפרט בזמן הזה, כי הדרכים סגורים ושערי רחמים ננעלו, ומאין יבוא להם עזרה בעת צרה אם לא ממוסד הציבור והכולל, ובקשתנו היא כי כל מה שיצא מהיום והלאה הן מעות והן קמח כי לא תמסרו ביד השמש, כי הוא חשוד מצד הקהל, כי אם תמסרו ביד איש נאמן, הנה הוא האדון מאיר שי-משילאשווילי הי"ו והוא יחלק לנו על צד היושר. וע"ד אמו"ץ חת"ם ביום יב לחודש כסליו שנת התרע"ה פה עי"ק ירושלם. והבאים על החתום: (נאם) יעקב בן משה גונדיאשווילי, יצחק סויהניא, יוסף ספיהשווילי, שמואל ד(?)לאשווילי, מי-כאל דעאלה(?), מיכאל הינוקאשווילי, אליהו קאקאשי(?)י, משה טוריקאשווילי, פנחס, דניאל ואליא הינוקאשווילי, יעקב, יוסף זוניאשווילי, נאנא זיזואשוו-ילי, לאה ורבקה כונדיא(שווילי), בכור ורחל סויניא, נעומי שותאשווילי, אסתר תתרו אשווילי, בתשבע אליקשווילי, יוכבד חוטיאשווילי, משה רוקטלישו-ילי, ואחרים. (עיין מס. 1408, ארכיון ועד הספרדים, ירושלים)

מתוך המסמך אפשר ללמוד שיהודי גרוזיה הרגישו לא בנוח כשפנו אליהם ב-ני העדה הספרדית לקבלת קמח ושאר מיני עזרה. לכן הם פנו אל ההנהלת הכולל-הספרדי, בהדגישם שהם, יהודי גרוזיה רואים את עצמם בתור עדה עצמאית ונפר-דת, (כלשון הפונים - כיתה) ושלא נוח להם לשמוע את טענות בני עדות אחר-ות, ולמה ייגרע חלקם בחלוקה הכללית והצודקת של הסיוע החומרי?! הבקשה נ-תמקדה בהמצאת עזרה דחופה לכל אותם הפונים שפנו אל הגורג'ים.

יהודי גרוזיה לא הסתפקו במוסדות קהילתיים ובבתי כנסת שהיו ברשותם, הם המשיכו לבנות בנינים חדשים לצרכיהם הם. בית כנסת לגורג'ים שבזכרון- משה נבנה " כפי שלומדים אנו מהכתובת, שעל אחד מהקירות הפנימיים שלו, -בהשתד-לות הגבאים: יוסף אלישר, יעקב אוסיה, פנחס דידיא, ונשלם בשנת תרע"ד (1914) בין השנים 1910-1915 התגוררו בירושלים מאות משפחות יהודיות, ובנוסף למ-שפחות שכבר הוזכרו לעיל, נביא גם את השמות האלה: אגיאשווילי, אליגולאשוו-ילי, יעקבאשווילי, מושיאשווילי, מיכאקאשווילי, נאציאשווילי, אליאהשווילי, מי-כלאשווילי, צאצאנאשווילי, ביניאשווילי ועוד.

רישומי-מפקד עותומאניים המתייחסות לשנים 1905-1917, שופכים אור על הר-יכוזים הגדולים של הגורג'ים, כפי שפורטו כבר למעלה, עם הרחבתן של השכונ-לים. מחזיקות עד היום האוספים שלמים של התמונות שהוכנו אצל הצלמים האר-מניים בעיר.

ות הלכה ונחערבבה האוכלוסיה היהודית הגרוזית בקרב שאר עדות,ובמיוחד ב-
ין הספרדים,יוצאי בוכרה ומארוקו ופרס.
בשנת 1916 לפי נתוני המשרד הארצישראלי היו בירושלים: 13125 אשכנזים,
13480 מיוצאי עדות המזרח,וביניהם ספרדים 5323,תימנים - 1956,גורג'ים -
572,מערבים - 1029, פרסים - 1599, בוכרים - 762, חלבים - 951,בבלים -
319, אורפלים - 206 וכורדים - 205.
מנהיגה הרוחני של העדה הגורג'ית בירושלים בשנות ה-1910 היה משה בן מ-
איר.[10]

באוסף הארכיון הספרדי גילינו מסמך מעניין,המשייך את התצר עם הבניין,
שברחוב חברון (מול בנין "תורת חיים" בסמוך לשער שכם) לגורג'ים. מתברר,
שבעל התצר - שבתי בן ישראל צ'יקוואשווילי עסק במסחר בחנותו שבמרכז המס-
חרי של העיר ואת הבניין הוא השכיר לערבים תמורת 15-20 לא"י לשנה.מתברר
גם,שמחצית הבניין נרכש לפני מלחמת העולם הראשונה בכספם של יהודים יוצ-
אי העיר כותאיסי שבמערב גרוזיה,והחלק הזה נרשם ע"ש יצחק אליגולא,שבינ-
תיים נפטר בחו"ל.ומחצית הבניין נרכש בכסף שנאסף בשבע עיירות שבגרוזיה,
קוּלַאשי,בַאנדזה,צחינְוַואלי,סַצ'חֶרה,סוּג'וּנה,סוּרַאמי,סַאצ'ינו.

במהלך פרעות תרפ"א ניזוקה החצר קשות,והממשלה שילמה את הנזקים בסך 70
לא"י לבעל הבית הנ"ל (צ'יקוואשווילי) שהיה נוסל את שכי"ד כל שנה מהערב-
ים. מכך לא רווה נחת חלק מסויים של העדה הגורג'ית,שראה את עצמו די מקו-
פח,והגיש עתירה לשלטונות העיר,בה הסעימו שמבחינה חוקית מחצית הבניין ,
שנרכש בכספם של יהודי כותאיסי אכן שייך להם,דהיינו לעדה הגורג'ית שנמ-
נית על העדה הספרדית,ולכן הם רשאים וזכאים לתמורה המשולמת מידי הממשלה
ובנוגע למחצית השניה ציינו הם שהאפוטרופוס על חלק זה הינו אליהו בן מנ-
שה אַג'יַא(שווילי) - תושב ירושלים.

הבית השני גם כן ברח' חברון,הנודע כ"בנין הגורג'ים" הכיל שתי קומות,
בעלינה 5 חדרים,בתחתונה 4 חדרים...העותרים יהודים יוצאי כותאיסי אף
הוסיפו והסעימו שפלוני בשם יהודה וַואנצובסקי משתמש באותו בניין (המכו-
נה גם כ-קורסז'ו של אליגולא) כבשלו,וזאת בסיועו של שבתי צ'יקוואשווילי
הנ"ל.העותרים ביקשו נמרצות לסלק את האנשים האלה מבעלותם הבלתי חוקית ,
על הבניין ומכספי ההכנסות להקציב סכום מסויים לשיפוץ הבנין ואת הכסף ה-
נותר לחלק מחציתו בין עניי-עדת הספרדים,ומחציתו בין עניי יהודי כותאי-
סי - תושבי ירושלים והסביבה.(עיין שם)

לא ברור מה היתה תגובתם של השלטונות בנוגע לעתירת הגורג'ים,ברם דבר-
ים כגון אלה: ויכוחים,סכסוכים,מתיחויות פנימיות לא חסרו בתוך העדה הי-
הודית הגרוזית. המצב הלך והחמיר ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה,ואז נת-
הוו למעשה בתוך העדה שני רבדים עיקריים: אלה ששמרו על נתינותם הרוסית,
ולכל דבר ואפילו לפרט קטן ביותר היו נזקקים לשירותיה של הקונסוליה הר-
וסית ולהגנתה, ואלה שהתעתמנו ובכך זכו להשומת לב מיוחדת ואפילו להעדפה
מסויימת בעיני השלטונות העותומאניים.והואיל והעדה היהודית הספרדית נח-
שבה כעדה מועדפת לכל דבר מבין כל שאר העדות שבירושלים,הניחו חלק מהגו-
רג'ים שכדאי להם בשל נסיבות הזמן להימנות על העדה הזו.

עם פרוץ המלחמה,מאלצים השלטונות התורכיים את מחזיקי נתינות רוסית ל-
עזוב את הארץ ולהגר למצרים. לא קשה לשער שהגירתם של היהודים בעלי נתי-
נות זרה מן הארץ,ובתוכם גם של יהודי קווקאז וגרוזיה,הסבה נחת-רוח לאו-
כלוסיה הערבית ולעתונות הערבית המקומית. העתון "פלסטין" למשל הודיע ב-
אחד מגליונותיו מ-24.10.14 על הגירתם של מאות רבים של יהודים "וזאת, -
הסעים העתון,-על אף התמיכות הכספיות שהישוב היהודי בארץ מקבל מאמריקה"[11]

אבל לא כל היהודים המחזיקים בנתינות הרוסית,עזבו את א"י,אחדים העדי-
פו במפורש להתעתמן ולא לעזוב את גבולות הארץ.ביניהם היה למשל דוד מיכא-
לאשווילי (עליו דיברנו כבר למעלה).בנו אברהם מעלה בזכרונותיו:"אבי המ-
נוח סרב לעזוב את הארץ במלחמת העולם הראשונה ונאלץ להתעתמן,יען כי היה
נתין רוסי.הוא שילם פעמים כופר-נפש ובפעם השלישית נקרא וגוייס לצבא הת-

---

10 עיין מקראי יהדות לעדה ולמשפחה,תשרי,תשל"ח,12(1978),עמ.7.

11 עיין יעקב יהושע,ירושלים במלחמת העולם הראשונה,"במערכה",גל.219,עמ
20,מרס,1979

ורכי.נשלח לשירות באנאטוליה עד סוף המלחמה.הוא שירת בכפר נידח ולא היה לו אוכל כשר ולמרות שהיה אדוק,נאלץ לאכול טרף ולהישאר בחיים,ושיוכל ל-קיים את מצוות הדת.הוא שירת עד גמר המלחמה וחזר ברגל עד ירושלים,כשם ש-הלך ברגל עד אנאטוליה.

בימי התורכים הציעו לו לרכוש קרקעות בעבר-הירדן עם שותף אשכנזי,אשר, כעת איני זוכר את שמו.השותף נסע לעבר הירדן ושם נרצח,פגשתי את אשתו ב-סוף שנות ה-30 שהיתה בעלת חנות מכולת ברחוב ישעיה והיא אמרה לי שהיא א-למנתו של אותו שותף..."12

המלחמה עשתה שמות בעדה היהודית הגרוזית,רוב הגברים עזבו את הארץ בת-ור נתיני רוסיה וירדו למצרים,מקצתם נסעו עקב לחצה של הקונסוליה הרוסית חזרה לרוסיה,לגרוזיה ולבוכרה (בהתאם למוצא ארצותיהם של בני עדות שונות בין הנשארים בארץ היו רק אלה שהתעתמנו וברובם זקנים,חולים,עניים ואלמ-נות. העדות היהודיות הקווקאזיות הגיעו לסף ההתמוססות התברתית-הכלכלית, ולהתפוררות אותה רקמה עדתית עדינה שעד כה ליכדה וגיבשה אותן בתוך מסג-רת אחת.לשבחם של אלה שעזבו את הארץ בתור נתינים רוסיים,יאמר,שהם הקפי-דו לשמור על גאוות מוצאם וכבודם הלאומי,הגיעו לארץ כחובבים ומעריצים , ועזבו אותה בשל הנסיבות בתור משתדרים העתידיים.

בכל רחבי המזרח התיכון החלה תסיסה לאומית של כמעט כל המיעוטים,שעת-כושר עמדה גם ליהודים,ובעיקר לאלה מהם שהגיפו דגל שחרור הארץ בדרך צב-איתי. על התכונה הלאומית הערה שהיתה באלכסנדריה ותהליך גירושם של היהו-דים מא"י ע"י השלטונות העותומאניים כתב זאב ז'בוטינסקי:"האוניה והביאה אלפי פליטים מיפו.הם העידו שבלי כל סיבה סבירה לכך,בפתע,השלטונות פקדו על השוטרים הערביים לעצור את היהודים "הלא רצויים"...השוטרים "אחינו ב-ני ישמעאל" מילאו אחר הפקודות ברצון רב ובהתרוממות רוח,הסיחו מהלומות, וסטירות על ימין ועל שמאל,חספו מהיהודים חפצים שונים וכסף;ובים,בחצי ה-דרך ממזח החוף אל האוניה,בעלי הסירות הערביים הניחו את המשוטים,בכוונה תחילה לדרוש ולסחוט על כל נוסע "לירה" (פונט).במקרה של סירוב,איימו ש-יפילום פשוט בים..."אני,-ממשיך ז'בוטינסקי,-ניסיתי לברר למה דווקא ה-יהודים האלה גורשו ולא אחרים.בין הפליטים המגורשים היו סוחרים,רוכלים, בעלי מלאכה,נשים וטף,רופאים וסתם מתבטלים.ובכל זאת לא גיליתי,מה היתה סיבת-גירושם".13

. דוד באאזוב ונתן אליהשוילי עם המתיישבים היהודים הגרוזים בארץ ישראל (פתח-תקווה),1925

---

12 אברהם מיכאלי,זכרונות,(כתב-יד)

13 ע"י В.Е.Жаботинский,Слово о полку,Париж,1928,стр.10

1. מלחמת העולם הראשונה.התנועה העברית-הלאומית הקווקאזית ותרו-מתה בהקמת הגדודים העבריים ופועלו של יוסף טרומפלדור בנידון.

פרטים היסטוריים מעניינים מתועדים בספרו של הצרפתי לי שִׁינֶה,אשר על - פיהם,הוועד לשחרור גרוזיה ניהל עוד לפני תחילת המלחמה בשנת 1914 מו"מ עם ממשלת תורכיה,והיה זה מקרה ראשון של שיחות דיפלומאטיות בין המדינה-כגון תורכיה לבין הגורמים הלא פורמליים.בראש הועד הגרוזי עמד קֶרֶסְלִידזה, באותה שנה עצמה הושג הסכם ועל פיו על אדמות גרוזיה ההיסטוריות שנכללו, במסגרת תורכיה,אמורה היתה לקום גרוזיה עצמאית בניהולה של ממשלה זמנית, על השטחים האלה תיכננו להרכיב ולגבש גרעין צבאי,שאמור היה ליטול חלק במערכות הקרב של תורכיה כנגד רוסיה.גדודים גרוזיים אלה,אכן הוקמו והש-תתפו בקרבות נגד רוסיה.[1]

לזירה הקווקאזית-האנאטולית הוענקה חשיבות רבה מאד במערכת החשיבה הס-קטית-האיסטראטגית של מקימי הגדודים העבריים במצרים ובראשם יוסף טרומפ-לדור וזאב ז'בוטינסקי,שהחלו לטפל בכובד ראש ביותר מ-000 11 פליטי מלח-מה מא"י,שהתרכזו לקראת שנת 1915 במצרים.כאן הוקמו בהדרגה גרעיני קהיל-ות יהודיות קווקאזיות ובעיקר גרוזיות (שרובם היו תושבי ירושלים לשעבר) בקהילה היהודית הגרוזית שבמצרים בלטו משפחות כמו:שִׁימְשִׁילַאשווילי,בַּגְדַאדִי שווילי, ספיאשווילי, ביניאשווילי, אפרמאשווילי,דַוואראשווילי ואחרים.א-לה השכילו לקיים קהילה יהודית לכל דבר עם בית כנסת ושאר מוסדות המספק-ים את הצרכים המינימאליים לחברי הקהילה.יש לקוות שלאחר כינון יחסים ד-יפלומאטיים עם מצרים,ניתן יהיה בעתיד הלא רחוק לבקר באלכסנדריה,ולעמוד מקרוב על שרידיה של הקהילה הגורג'ית ההיא.[2]

בהקשר למיקוד תשומת הלב לתוצאות תהפוכות מלחמת העולם הראשונה בזירה-האנאטולית - הדרום-קווקאזית (באיזור הררי שבין ימת-וואן לימת אורמיה , שם התחוללו קרבות במשך שנים אחדות,-מציין אמנון כהן שהצבא הרוסי פתח ב-התקפה באנאטוליה המזרחית משלבים מוקדמים של המלחמה.הוא הביס את הצבא ה-תורכי וחדר לפרס הנייטראלית לשם ניצול שטחיה לגיבוש הכוחות הצבאיים ה-רוסים באיזור. לקראת תחילת שנת 1916 שוב עברו הרוסים למתקפה ובעוברם מ-אגפים שונים באנטוליה התקדמו לכיוון מיסופוטאמיה (דרך פרס).[3]

אין ספק שהמגמה הכללית של הרוסים כוונה אל הדרום,וארץ ישראל מיקדה ס-ביב עצמה אוריינטאציות פוליטיות וצבאיות לא רק של המדינות והמעצמות,א-לא גם של היהודים עצמם ששאפו להפיח רוח חדשה בתנועה הלאומית העברית ו-לא להסתפק בנפנופי סיסמאות ציוניות ערטילאיות ללא כל תוכן מעשי בהן.

על רקע ההתנצחות הרוסית-העותומאנית באנטוליה,ובדרום קווקאז,נתחולל ו גם קרבות בין קבוצות אתניות שונות שבאיזור;במיוחד בין הכורדים לבין ה-ארמנים והאשורים (שניהם נוצרים) שתמכו בצבא הרוסי,ומרדו בתורכים שנתמ-כר ע"י כורדים מוסלמים.התוהו ובוהו והאנדרלמוסיה הכלליים לא פסחו על ה-יהודים הארמיים שבאיזור הזה,אומנם הם לא היוו אובייקט ישיר לפרעות שנ-תחוללו בין הנוצרים (הארמנים בעיקר) והמוסלמים (התורכים והכורדים),ברם

---

1 עיין P.-G.Le Chesnais,Le Géorgie pendant la Guerre,P.,I9I9

2 עיין ביבליוגראפיה כללית לתקופה הזו: The war and Palestine, Jewish Missionary Intelligence,5,I9I5,p.2I,46,90;Adolf Dunkel, Die Juden in Palestina,Theologie und Glaube,7,I9I5,s.583 Die Turkischen Behorden und die Judische Bevolkerung in Palastina,Der Orient,3,I9I5,s.I0-I5

3 עיין א.כהן,עליית יהודים לארץ ישראל מכורדיסטאן הפרסית ומתורכיה המ-זרחית לאחר מלחמת העולם הראשונה,"פעמים",עמ.1980,87.

עצם העובדה שהם היו נתיני המדינה העותומאנית, ואף הזדהו איתה, פחדו מצבא הרוסי-הארמני הפולש ונמלטו מפניו מערבה לאנאטוליה, שם מצאו מחסה דווקא, אצל השבטים הכורדיים, שבמשך דורות לא חדלו לערוך פרעות ורדיפות ביהודים אלה. "משנוצר חלל ריק צבאי באיזור לאחר המהפכה הרוסית, -מטעים א. כהן, -ומ-שניסו הארמנים והאשורים ליטול יוזמה לידיהם, היו היהודים בין הנפגעים הראשונים, היהודים, שהיו מעטים ביחס לבני הקבוצות הדתיות והאתניות האחרות חשטו לשוב ולהכות שורש באדמה זו." (שם, עמ. 89)

על שאיפת יהודי קווקאז לארץ ישראל, ערב מלחמת העולם הראשונה, עמד ד"ר זאב וינשל, במכתבו מבאקו (בעברית) מ-1914 (ד' בתשרי): "אחינו ילידי הארץ והיהודים הגרוזיים וההרריים, -כותב וינשל, -פונים אלינו לעתים קרובות עם שאלות שונות ע"ד העתק מושבם לא"י, והנה כדי לארגן את הדבר כיאות, הננו מוצאים לנכון להציע לפניכם להודיע את בא כחנו בא"י הד"ר רופין, שמזומנים אנחנו לשרת את שני הצדדים בידיעות שונות ובכלל בכל מאי דאפשר."[4]

בתשובה הודיעו לד"ר וינשל מברלין, שנוסח מכתבו בעניין הגירת יהודי קווקאז (גרוזים והרריים) לארץ הועבר לד"ר רופין בא"י, אשר הביע את נכונותו להושיט יד לעזרת המתכוננים לעלות ארצה.[5]

הפעילות הציונית הענפה ברחבי גרוזיה, אזרבאיג'אן, דאגיסטאן וצפון-קווקאז, כללה גם איסוף משאבים וכספים לטובת הרחבת רשת בתי הספר בארץ. כך למשל, ב-כ"ה באייר תרע"ד (1914), אישרו נציגי הועד הפועל של ההסתדרות הציונית העולמית מברלין, קבלת ההמחאה על סך 1000 רובל (שהם 2142,25 מארקים), מפעילים ציוניים מבאקו שנאספו לטובת בתי-הספר העבריים בארץ. הדברים ליתר ביטוי והמחשה במכתבו (מ-17 בפברואר 1914) של יו"ר הועד הציוני בסטאברופול הד"ר יהודה לייב מירקין, שהודיע לועד הפועל של ההסתדרות הציונית בברלין על מבצע איסוף 150 רובל לטובת בתי הספר בארץ ישראל, הוא הביע את תודתו לועד הפועל על החיית השפה הקדושה ושמירת הכבוד הלאומי, וכן את תקוותו שלא ירחק היום, ובכל בית ספר בארץ תשלוט רק לשון הקודש.[6]

לשאלות השעה של התנועה הלאומית העברית התייחס תכופות ובצורה ענייינית ביותר אחד מהנציגים הבולטים של הציונות הקווקאזית-גרוזית, הרב דוד באאזוב, שכאמור, ביקר פעמים מספר בא"י, הן במסגרת הביקורים הפרטיים, והן כחבר במשלחת הקהילות היהודיות הגרוזיות. במהלך הביקורים הוא נפגש עם מנהיגי היישוב הארצישראלי: ויצמן, אוסישקין, בן-צבי ועוד. בהתייחסו בשנת 1915, (בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה) אל ה"ידיעות" של העתונות האנטישמית-הרוסית, בדבר "בגיגות" יהודיות, והגשת סיוע לגרמנים כנגד הרוסים, הטעים, והדגיש דוד באאזוב מפורשות: "כל בר-דעת בריא יודע שניצחון הגרמנים פירושו המתת רעיון הלאומי היהודי באיבו, מפני שתכלית כל שאיפתנו וכמיהתנו, היא תחיית א"י, עם המסורת היהודית והחיית שפת תנ"ך. והגרמנים כפי שהמציאו את המכונות החדישות להשמדת המין האנושי, כך גם המציאו בלמים אחרים לבליעת לאומים שונים.

בהמשך מתייחס באאזוב אל הנסיון הספל של הפרופסורים היהודים-הגרמנים, להשליט את השפה הגרמנית בטכניון בחיפה, ומוקיע את המגמה הזו, הבאה לדכא, לשבש ולעכב את התפתחותה של העברית כלשון-עם, הרווחת בא"י.[8]

לדעתו של באאזוב, עמידתם האיתנה של אלפי חיילים יהודים בחזיתות שונות לצד צבאות אנגליה וצרפת, גרמה למפנה המכריע בדעת הקהל העולמית, ובחוגים-הדיפלומאטיים של ארצות הנ"ל, להחליט על ייכוד בית לאומי ליהודים בא"י. מצד אחר, גם פעולותיה האנטי-יהודיות של השלטונות העותומאניים התורכיים, הן בארץ ישראל עצמה, והן בערי תורכיה השונות, היו פועל יוצא, מתרומתם של-יהודים במאמץ המלחמתי במכוון נגד תורכיה וגרמניה.

---

4 עיין ת.3/873 -צ, הארכיון הציוני המרכזי בירושלים

5 עיין מכתב מ-כ"ז חשוון תרע"ד, שם; וכן נוסח גרמני של מכתבו של ד"ר ברנשטיין מברלין אל ד"ר רופין.

6 עיין ת.13/873-צ, אצ"מ, י-ם

7 עיין דוד באאזוב, רעיונו של העברי, "סאמשובלו", 1915, גל.96,97 (גרוז

8 עיין קובץ "דוד והרצל באאזוב, ערכה והתקינה לדפוס פאני באאזוב, ירושלים - תל-אביב, 1976

בהקשר לכך מצטט ומאמץ דוד באאזוב את תיאורו של ז'בוטינסקי (פובליציסט ועיתונאי ידוע של העתון "Русск.Ведомости" כהגדרתו) את הרדיפות והגירוש של היהודים מארץ ישראל: "העותומאנים רודפים את היהודים לא מפאת היותם יהודים, אלא מפני שהם נתיני רוסיה. לאחר הכרזת המלחמה, ממשלת תורכיה הציעה ליהודים לקבל את הנתינות העותומאנית, אבל אישים בעלי השפעה ביפו, סירבו להצעה. ממשלת אנגליה והקונסול הרוסי באלכסנדריה מרגישים היטב את הקרבה העצמית של היהודים, ואת אותו קורבן שיהדות הגישה לרוסיה, לכן הם, מתייחסים אל היהודים המגורשים מארץ ישראל, בתשומת לב רבה ובאהבה."[9]

בהגיגיו של באאזוב, במאמריו ובהתבטאויותיו, תפס תמיד מקום מרכזי גורלה של א"י, עתידה וכן השתתפות יהודי רוסיה בכלל, ויהודי גרוזיה בפרט, בבניתה ובתחייתה. לכך הוא הקדיש את המאמר "מפלגות יהודיות" בעתון "סאמשובלו" גל. 1915,127,126,125.

בעתון הגרוזי "סאחאלחו פורצלי", כתב דוד באאזוב בשנת 1916 (גל.474): "תחייתם הלאומית של היהודים אפשרית, אך ורק באמצעות שיקומה של א"י הבלתי-נשכחת, באמצעות המינהל האוטונומי", המחבר אף התייחס לסקירות שנתפרסמו בעידון, על דפי העתונים האירופאיים: "Russkoe slovo", "Sun", "Times" ועוד. ובהמשך ציין דוד באאזוב: "היהדות סבלה רבות בארץ ישראל, במשך 30 שנה שיקם העם היהודי במאמצים נמרצים את ארץ ישראל המוחרבת, משך אלפיים שנה, הפריח אותה במישורים תרבותיים וכלכליים, רכש קרקעות בסך 3 מיל. רובל, הקים יישובים חדשים, סלל כבישים ורחובות, בנה ערים, ייסד בנקים ומוסדות-החינוך, וכעת החרימו הכל מידי יהודים, תושבים יהודים גורשו מיפו ומירושלים, ויחד איתם כל האישים המכובדים, בתי ספר וגמנסיונים לאומיים נסגרו והבנינים הוחרמו." (שם)

כשמנסים אנו להגדיר את הציונות הקווקאזית, חייבים אנו לשים לב לתופעה שרווחה במדינות קווקאזיות שונות, על רקע התסיסה הלאומית-הדתית-היהודית, אשר לה היו שורשים משלה (שורשים סבעיים אותנטיים), הציונות המדינית ההרצליאנית הביאה מאירופה רק את המסגרת הטכנית של טיפוח פעילות יומיומית מכוונת ותכליתית מצד אחד, ברם הגבילה וצמצמה את מרחב פעולתה ברחוב היהודי, מבחינת משיכתם של המוני עם ישראל לתחום המאבקים האלה. לדעתו של דוד באאזוב, תגובת הרבנים הקיצוניים שהתנגדו לציונות המדינית, גרמה לכך, שרק חלק מהאוכלוסין היהודי הצטרף לה. הוא נטה לראות באי"י את המרכז הרוחני-החינוכי-הדתי של עם ישראל, והניח שגאולת קרקעות ויישוב יהודים עליהן (למשל באמצעות "Hilfsverein", "Orden Israelit" ועוד) היא מטרה לאומית בפני עצמה, שחייבים לתמוך בה. בהמשך הוא עוד יותר בהיר את עמדתו בעידון: "...ציונות יש לה אופי מפלגתי ולא לאומי; אנו יכולים שלא להיות חסידי ציונות ב.ז. הרצל, ברם שבים ואומרים אנו, הרינו יהודים כשאר היהודים..."[10]

ואכן, רבה היתה השפעתם של מנהיגי התנועה העברית הלאומית הקווקאזית והגרוזינית על המוני בית ישראל. בהעידו על כך המעיד הרב הראשי של יהודי כורתאיסי יעקב דוראשווילי: "ר' דוד באאזוב, מאיר מאגאלוב מכארלי, נתן אלישווילי מצחינוואלי, יחיאל דוראשווילי, דוד ג'נאשווילי מקוראסי ההיו ראשי התסיסו את תנועת חיבת ציון בגרוזיה, עוררו בהמוני העם תסיסה מכיחית כזו, שרבים נטשו את הבתים המפוארים שלהם, אחוזות הגנים והכרמים ועלו ארצה פעם, -ממשיך הרב, - נאם דוד באאזוב בצחינוואלי, ועשרות משפחות קמו לעליה, אחד מהם היה דודי - דוד דוראשווילי, זה שבנה בית הכנסת הגורג'י במו ידיו והכניס ספרי-תורה, הוא גם קנה שלוש חלקות קבר בהר הזיתים."[11]

בצדם של יהודי גרוזיה על תוכנה ומטריה של התנועה הציונית הקווקאזית, הטביעו את חותמם המיוחד גם יהודים הרריים: יצחקי, ניסנובים, אהרונובים, אניסימובים ועוד רבים אחרים.

עם אנשי "השומר" התקשר לאחר ביקורו בארץ בשנת 1912, יהודי הררי מעיר-גרוזנו שבצפון קווקאז אהרן בנימינוף (בנימיני) (יליד 1886) בנם של יהש-

---

9 עיין אצל דוד באאזוב, "סאמשובלו", 1915, גל. 73,55.

10 עיין באאזוב, סביב שאלת ישראלים גרוזיים (תשובה לסטודנט ב.י.ח-ל) בעתון "סאמשובלו" ("מולדת" בגרוזי?) גל. 1916,431,426.

11 ריאיון הרב עם המחבר (עדות בעל-פה); השו. ריאיון עם הרב הראשי של יהודי גרוזיה הרב עמנואל דוראשווילי המנוח בנוגע לפועלו של דוד באאזוב.

וע (סוחר) ומלכה,ממשפחה מפורסמת בקווקאז,שנציגיה הגנו בעוז ובתושיה על יישובי יהודים הרריים מפני התנפלויות המוסלמים.

א.בנימיני לא חדל מפעילות ציונית מואצת,עוד בהיותו באסיה התיכונה,ו-על כך התריע כנגדו מפקדו הישיר בצבא נאורוצקי,במשך כל לילה נערכו חי-פושים במעונו של בנימיני,עד שפקעה סבלנותו ולאחר שירות בן 6 חודשים ה-וא שם פעמיו לקווקאז במגמה להגיע משם דרך תורכיה לא"י. בקושטא,כאמור, הוא הכיר את ז'בוטינסקי,יעקבסון ואחרים,נתקבל בפקולטה לרפואה,שם גם הת-ידד עם בן-גוריון,יצחק בן צבי,יחזקאל רבינוביץ,רמז ואחרים.

בבקרו בארץ בשנת 1911 הוא התעניין במיוחד בשני נושאים: מצב הרפואה ה-כללי בארץ,ומצבם החברתי הכלכלי והרוחני של בני עדתו - היהודים ההרריים בעזבו את יפו,ובהפליגו מא"י אירעה לו תקרית עם ערבי שכינהו במילת גנאי "ייאוד",דבר שהזכיר לו את מילת הגנאי הרוסית "ז'ידי" (ЖИД)

מעתה ואילך מחליט בנימיני להקדיש את כל פועלו לביסוס רעיון תחיית ה-ממלכתיות הישראלית בארץ הקודש.וכשלב ראשון היה משוכנע שאת זאת ניתן לה-שיג במסגרת הקיסרות התורכית.לדידו,כפי שמציין אבא אריכא,-"לא היווה המ-זרח חטיבה אחת:יפאן וסין,תורכיה וערב...זה לעומת זה..."[12]

בנימיני העריך מאד את הלוחמים בני עדתו - חברי "השומר" על אומץ לבם, ועל כך שלא פחדו לשאת את הרובה ולהתייצב מול האוייב,ברבות הימים היה ה-וא רופאם. עם פרוץ המלחמה התנדב בנימיני כרופא לצבא התורכי וביקש שיש-לחו אותו לחזית א"י,ואומנם נשלח הוא לחזית מדבר הנגב,כשרעייתו רעיה בת אלכסנדר ציפין מארמוויר,נשארה בקושטא.נעיר גם שהמיפקדה התורכית שהעני-קה לבנימיני דרגת "קפיטאן",רצתה להעבירו לשירות צבאי בקווקאז,ברם כאמ-ור שאיפתו של בנימיני היתה אך ורק א"י.

במשך כל זמן שירותו בצבא התורכי עמד בנימיני בקשר הדוק מאד עם אנשי-השומר,וניסה לעזור ככל יכולתו במישורים שונים. כשהועסק ד"ר בנימיני ב-בתי החולים בדיר סונייד (סמוך לעזה) ביקרה אותו רחל ינאית בעניינם של ישראל ומניה שוחט,שהיו מנועים מלחזור מקושטא לארץ.

ד"ר בנימיני סיפר על אפיזודות הקרב בנגב,על ההפצצות העזות של האנגל-ים על עשרות פצועים שהיו מגיעים כל הזמן לבית החולים,שאוהליו היו פזו-רים בין עצי הזית.(ספר השומר,עמ.211)

רחל ינאית ביקשה ממנו להיחלץ לקושטא ולעשות כל מאמץ להחזרת ישראל ו-מניה שוחט משם.מלבד זאת נסובה השיחה גם סביב מספר הקצינים והחיילים,ש-אפשר היה להביאם בחשבון כתגבורת במקרה של צורך. לגבי הנשק שאפשר לרכוש - מציינת ר.ינאית,- לא הוסיף "ד"ר בנימיני הרבה על הידוע לנו מכבר,אלא תיאר בהרחבה את מצבו של הקצין והחייל בצבא התורכי המדולדל ואת המשמעת-החמורה השוררת ביחידות הצבא. אין להעלות על הדעת - אמר - סטיה מההורא-ות של מטה הצבא..."(שם)

וכשהפצירה רחל ינאית,שעליהם לרכוש את הנשק בכל מחיר,זא סוכם שד"ר ב-נימיני יגיע למקום המפגש הקבוע - רוחמה,לשם יביא גם מספר אנשים מהימ-נים מבין החיילים והקצינים היהודים וגם יודיע אם יוכל הוא אישית לנסוע לקושטא. ואכן לא איכזב בנימיני את אנשי השומר",הוא גייס כמה קצינים ו-חיילים יהודים שהגיעו על נשקם,מי ברכב ומי ברגל."זה עודדנו,-כותבת רחל ינאית,- והוסיף כח לרצוננו לעמוד נכונים לקראת העתיד המעורפל,אך הנושא בחובו את ניצני הגאולה".[13]

ד"ר א.בנימיני החל להופיע מפעם לפעם בחוות רוחמה ומתעניין בנעשה,שאל חדשות, ותוך כדי דיבור היה מוציא מאמתחת הרופא שלו תחמושת וציוד,אשר כ-פי שמעיד יעקב פה - שליח "השומר" בחזית בשנת 1916,- אי אפשר היה בשום-

12 עיין "המשקיף", גל.מ-22.7.43; השו. דוד תדהר,אנציקלופדיה,כ.3, עמ. 1437

13 עיין ספר השומר, עמ.211;ברצון המחבר להעיר שבשנת 1975 בראיון שנע-רך בירושלים, אישרה רחל ינאית בן-צבי ז"ל את כל הפרטים הנוגעים לד"ר ב-נימיני והדגישה את אותה תרומה חשובה ורבת-היקף שתרם ד"ר בנימיני להצל-חת פעולות "השומר". מעניין כמו כן לציין,כפי שעולה מסיפורה של רחל ינא-ית,שהשופט התורכי ששפט את מניה שוחט בדמשק היה מקווקאז והבין רוסית,וה-דבר הזה אכן סייע לה ולסטרומזה שהבין תורכית,לגשת אליו ולרכך אותו לפ-ני תחילת המשפט.(עיין ספר השומר,עמ.160)

פנים להשיגם.כך העביר הרופא בנימיני רימוני-יד ואקדחים מבריקים לחברי-
"השומר".(שם)

בשבתו במחנה השבויים אצל הבריטים בבאר יעקב,ביקרו את בנימיני חברי ה-
אירגון "נילי",שהיו אז בקהיר,וקיבלו ממנו את הדו"ח הסראגי מזכרון יעקב
על העינויים ומותה של שרה אהרנסון.ליובה שניאורסון העביר את הדיווח על
סמך דבריו של בנימיני לאהרן אהרנסון בלונדון.

ב-1916 הגיע דיר בנימיני לדמשק והחייצב בפני ג'מאל פאשה,אשר הטיל ע-
ליו לנסוע למפקדת החזית בסיני,בדרך לשם הוא ניצל את ההזדמנות לבקר במ-
ושבות יהודיות והתראה עם חבריו ב"שומר": שוחח ארוכות עם צבי בקר.סייר-
בעקרון,דאשון,באר יעקב ואחר כך נסע למעון המפקדה התורכית שבקוסייים ו-
משם לחאפיר. בין חאפיר לעריש הופצצה שיירתו של בנימיני ע"י מטוסים בר-
יטיים והוא ניצל בנס.

בינתיים,החלו בסבריה ובגליל לגייס לצבא את התושבים בעלי הנתינות הע-
ותומאנית,וצבי ניסנוב הרגיש את עצמו אשם כלפי אלה שאותם שידל הוא להת-
עתמן,ברם בפיקחותו הוא מצא תרופה גם למצב זה,הוא הכין לצפויים לגיוס ד-
רכונים (פספורטים) בהם הם הופיעו כנתיני מדינות זרות. הודות לכך מאות-
אנשים הצליחו להתחמק מהצבא התורכי ועם זאת נשארו בארץ ולא גורשו ממנה.
צבי ניסנוב אף אירגן משלוח חברים לחזית בשתי עגלות להעברת הנשק למושב-
ות.יחד עם זאת התלבט רבות וקשות בנוגע לפעולות "נילי" בראשות אהרנסון,
ויוסף לישנסקי.הוא לא הסתיר את עוייניותו המוצהרת כלפי הקבוצה הפרו-אנ-
גלית זו,וכשפנה אליו לישנסקי לסדר לו פספורט ספרדי תמורת 25 לירות,סי-
רב ניסנוב בתוקף,בחששו שהמרגלים (כפי שכינה את אנשי "נילי") ימיטו אס-
ון על כל העם היהודי בארץ,וזאת בעת שג'מאל פאשה הזהיר נמרצות את קלו-
ריסקי לא לשתף פעולה עם ריגול מאורגן.

בהתייעצות חברי ועד השומר,הוחלט לאסור את לישנסקי עד גמר המלחמה,בכ-
די למנוע פעילות ריגול כנגד תורכים בארץ.מעניין שצבי ניסנוב התנגד לק-
חת על עצמו את סילוק כל המרגלים ובתנאי שתינתן לו רשות ממנהיגי היישוב
בכתב. אולי הניע את צבי ניסנוב בפעולתו נגד "מרגלים יהודים" פרו-בריט-
יים,החשש שהאנגלים יכולים להיות גרועים יותר כלפי היהודים מאשר התורכ-
ים. במצב לאחור,ניתן לאשש מספר היבטים וחששות כאלה עקב תעלוליו של הש-
לטון הבריטי כלפי היישוב היהודי ובעיות בהקשר לעליה לארץ. כשבלקינד נ-
תפס בסיני,קמה בהלה ביישוב והמצב החמיר,השיג צבי ניסנוב משלסונות תור-
כיים תעודה בכתב שבה נאמר,שהוא ניסנוב רשאי להביא את לישנסקי חי או מת
הממשלה הקציבה אז פרס של 100 לירות למי שיביא את לישנסקי,ברם הלה,ככל-
הנראה הרגיש בצרה הממשמשת ובאה וברח.על-פי עדות תושבי הכפרים הערביים,
בצפון,- לכיוון לבנון. בסופו של דבר נתפס לישנסקי בסיוע הבדווים,הוא ה-
לשין אז על חברי "השומר",והשלטונות החלו בחיפושים ובמאסרים של חברי "ה-
שומר". לפי צבי ניסנוב,החליטו העצורים לא לברוח משני טעמים:1/ לא רצו
שיכו בגללם אחרים.2/ לא רצו להסתתר,מפני שהרגישו שלא רובץ עליהם שום ח-
טא-של-ריגול,אלא להיפך אפילו,הם בעצמם היו מהמתנגדים החריפים של מעשים
אלה. בשעה החקירה ספג צבי ניסנוב 340 "פאלאקות","כדי שלא אצעק,-כותב ה
וא,- תחבתי מטפחת בפי,ככל ששתקתי יותר,כן הפליאו את מכותי.חסן-בק ב"כב-
ודו" ובעצמו היכני. גם את השומרים האחרים היכו החיילים...אחרי זה כבל-
וני בכבלים והביאוני לנצרת,שלחתי להגיד לוורה אשתי שתתלבש ותלביש את ה-
ילדים בגדי חג לבוא להיפרד ממני,נפרדנו בשקט.

בנצרת לא היכו אותי,כי ראו שאין שום תועלת,והתחילו לדבר אתי דיפלומ-
טית.ניסוני בפיתויים,שלחו לי למשל,מזרן וסיגריות לבית הסוהר.לא רציתי-
לקבלם,עניתי:מהידיים שהיכו אותי באי צדק לא אקבל שום דבר.מנצרת העבירו
אותי לדמשק.(שם,עמ.227)

ייתכן מאד שאנשי המחתרת בתור עונש היו אף מוגלים מא"י לקווקאז,כך ק-
רה ליעקב גורקי,אשר עלה עם סבו לארץ והוא בן 15.בעת החיפושים אחר אנשי
"נילי" והמצור על יוסף לישנסקי,נכלא גם גורקי בנצרת כאחד החשודים,וכמו
ניסנוב גם הוא ספג "פאלאקות",מנצרת הוא נשלח לגלות,דרך חאלב וקושטא לק-
ווקאז,כשאת רוב הדרך יצא לו לעבור ברגל,רעב ופצוע בכל גופו.[14]

כפי שעולה מזכרונותיו של דיר בנימיני המתייחסים לתקופה זו,עקב המלח-
מה המשתוללת שרר בארץ מצב קשה במיוחד. באבו-עגיילא פרצה מגפת הטיפוס ,
ובתנאים לא תנאים היה עליו לספל במאות ערבים וערביות.במהלך קרבות עזים

14 אהרן אבן-חן,"מעריב" מ-25.9.81

שהתחוללו סמוך לאל-עריש בין צבאות בריטניה ותורכיה,נאבד כל ציודו הרפו-אי של בנימיני.האנגלים הפציצו את שיירות הצבא התורכי ללא הרף,ובנוסף ל-כל הצרות בעין-קאדרא הקצינים הערבים זממו לחסל אותו,ברם זאת לא עלה ב-ידם,כשנודע למפקד הדבר,סען באוזני בנימיני שעליו היה להקדים ולחסל או-תם. הבדווים הורגלו לשדידות ולגניבות וכל האיזור שרץ בהם.

א.בנימיני אירגן בהמשך בית חולים של 500 מיטות בבאר שבע,שם גם שהה כ-חצי שנה.אנוואר פאשה,כשביקר בליווי סולאימאן נאמאין פאשה ופרופסורים-ר-ופאים את החזית הארצישראלית,שיבח אישית את בנימיני על עבודתו המסורה ו-ציין את כושר האירגון שלו בפריסת מרפאת-שדה,על כך הוענק לבנימיני צל"ש - מדליון צבאי תורכי.

בשנת 1917 אירגן בנימיני בבית-חנן קראנטין של 500 מיטות,אז קטלה מ-גפת חולירע הרבה נפשות והוא אף נאלץ לעכב מספר גנראלים ואנשים רמי-הד-רג מחשש למחלה. הוא בעצמו חלה בטיפוס,ברם מפקד הגרניזון שהיה ערבי,פקד לשלוח בנימיני עם 40 מעלות חום לתעלה בחזית,שם שהה עד אשר החלים.

לאחר מכן עשה בנימיני זמן מה ברמלה ובירושלים ושוב חזר לחזית,הפעם ל-עזה.בחולדה נודע לו שהתורכים החלו לרדוף אחרי יהודים מחשש הריגול,ושאף החזירו כמה מהם מחזית.הוא לא נרתע והשתתף בקרבות בעזה,ומתוך 1200 החי-לים שהיו ביחידתו,נותרו בחיים 90 בלבד.בנימיני צעד בין גויות מתים ופ-צועים ששוועו לסיוע ולהצלה.

כידוע האנגלים ובראשם הגנרל אלנבי,ניצחו את התורכים בעזה,שהחלו בנס-יגה מבוהלת וחפוזה מחזית עזה פנימה לכיוון קאסטיניה,שם גם הגיע א.בני-מיני עם הכחות הנותרים. התורכים השתוללו והיו בפאניקה,רבו מקרי ביזה ו-שוד וכמה מהקצינים רצו אף לאנוס יהודיה,אך בנימיני לא הניח להם.[15]

כשהחריפו הקרבות והתורכים נסוגו צפונה,בנימיני נשאר בבאר טוביה,בקב-וצת הפועלים שעיבדו מטעם הקרן הקיימת את המשקים הנטושים,וכשנכנסו האנ-גלים התמסר להם בנימיני כקצין תורכי,לבל יבולע לחברי הקבוצה שהסתירוהו הוא הוחזק כשנה במחנה השבויים במצרים,ואחר כך התקבל כרופא צינוני לשיר-ות הצבא האנגלי בקהיר,ואחרי כן כרופא מטעם הצלב האדום בתחנת רפיח,שם נ-פגש עם חיילי הגדוד העברי הארצישראלי והצטרף למפלגת "אחדות העבודה".

א.בנימיני לא נמנע למסור ידיעות מודיעיניות חשובות לאנגלים אודות מ-קורות המים במושבות היהודיות.את ידידו חרליף (לא ברור במי מדובר -י.ד) הוא פגש בחאן יונס עמד בהתכתבות עם ד"ר טאן וליובימן אודות מצבם של ה-רופאים ובשנת 1917 סיפל במסירות בכ-700 חיילים פצועים מצבא אנגלי.בד ב-בד לא הפסיק להעביר את הנשק לאנשי "השומר".[16]

בין מקבלי הנשק שהשיג ד"ר בנימיני,היה גם בן ארצו צבי בקר,שהמשיך בת-קופה הזו במפעלי השמירה בגליל.רחל ינאית מציירת אותו במלים מרגשות:"פ-תע נראה רוכב באופק,ברוח סערה הוא נישא על סוסתו,והנהו בשער החווה - ל-בוש עבאיה שחורה,וכאפיה לבנה ועקאל לראשו...מראה גברי ופראי...קוראים-לו צבי...נראה נלהב ומרוגש.החבריה מתכוננים לבואם של י.שוהט ומניה בעג-לה מטבריה,וצבי בראש הרוכבים העורכים "פנטסיה" לכבודם."(ספר השומר,425)

לאחר-מכן עבר צבי בקר לעבוד בסביבות תלחה (היא תל-חי),ופעם כשביקרו אותו שם יצחק בן צבי ורחל ינאית,גילו כברת אדמה ועליה תירס מגודל יפה. בין גבעולי התירס הם מבחינים בדמות אדם הכפוף על החלם...המעדר שבידו ע-ולה ויורד...צבי הוא זה - צבי בקר! הלב מתמלא שמחה,צבי מנגב בשרוולואת הזיעה מעל מצחו,פוקח את ע'נ'ו החומות הגדולות...הפתעה שכזו!-נזכרת רחל ינאית ומשיכה,-" במטולה צבי בשמירה עם חברים אחדים מן "השומר"...צ ב' חרוץ,בלילה בשמירה.ביום בעבודה.תירס הוא מגדל על המים,קלחי התירס תמיד טעימים,גם כשנועצים את השיניים בקלחים הסריים,גם כשטוחנים אותם לקמח . (שם,עמ.425)

רחל ינאית מצטטת את אשתו של צבי בקר - אסתר,בהקשר להחלבטויות הקשות, סתירות ונקיפות מצפון שהיו בלב האיש כל-אימת שנאלץ להשתמש בנשק,הוא ר-צה לדבר עם השכנים בפרחים ולא בכדורים...שאף לחיי משפחה שקטים..."אות)

---

15 עיין יומניו של בנימיני הכתובים בעפרון בשפה רוסית באוסף בנימיני, ארכיון מכון ז'בוטינסקי,תל-אביב

16 עיין תדהר, כ.3,עמ.1437.

כלניות,התקוות בקצה הרובה בליל שמירתו הראשון,סימלו את כל רוחו מהלי-
לה ההוא עד רגעיו האחרונים." (שם) כדברי אסתר בקר.

צבי בקר הירבה להרהר בשאלות כגון:כיצד תשתלב העבודה העברית עם תפיסת מקום הפועל הערבי במושבה? הוא לא היה נגד הערבים ולא שנא אותם בהיותו-כמוהם בן הרים,בן לשבט שבהרבה תכונות ובאורחות-החיים דמה לאלה של הער-בים,הוא היה משוכנע שרק עבודה עברית בריאה ויעילה בכל ענפי המשק תבטח את הארץ.ולכן,היה שרוי באי-שקט נפשי מתמיד ובהיסוסים ובהתלבטויות.

צבי בקר,כאיש המעמד האיכרים והעמלים סלד מניצול עבודת הזולת עד כדי-כך,שכשביקר אצלו ש.אהרונסון (אחיו של אהרן אהרונסון) - מנהל התחנה לנ-סיונות שהפך למעבידם של הפועלים הערבים,גרשו צבי בקר ששמר אז בביתניה, שליד כנרת.[17]

ד"ר בנימיני המשיך לעמוד בהתכתבויות ובקשרים עם אנשי נילי".ב-5 באוק-טובר 1916 העביר ליובה שניאורסון באמצעות בנימיני,מכתב אל אבשלום פיינ-ברג שיצא למצרים.תוכן המכתב נסב סביב היחלצותו של א.אהרונסון מברלין ו-הוראותיו לשניאורסון שיחזור מייד לארץ.[18]

פעולות נילי" הכניסו חרדה וחילוקי דיעות בתוך היישוב,עד כדי נקיטת-עמדות שונות בקרב יוצאי קווקאז עצמם.אם ד"ר בנימיני - קצין ורופא בצבא התורכי סייע ועזר לאנשי נילי" והיה למעשה איש קשר שלהם,הרי יהודי קוו-קאז - חברי "השומר" ובראשם צבי ניסנוב התנגדו נמרצות למעשי הריגול של נילי" כנגד שלטונות תורכיים ולסדבת הבריטים שבמצרים. ניסנוב סבר שעל ה-יישוב וההסתדרות הציונית לשמור על נייטראליות אזרחית גמורה בין הצדדים הלוחמים.(שם, עמ. 195-194)

ביחס ליוסף לישנסקי, ידוע שהתנקשות בחייו ב-9 באוקטובר 1917 לא הצ-ליחה למרות שנפצע ונפל לבור,המתנקשים חשבוהו למת,ואף פנו למפקד משטרת-סבריה פואד נשאשיבי,להסגיר בידיהם את המת,ברם מה רבה היתה הפתעתם של ה-זדרמים והשומרים הנלווים אליהם, כשנודע להם במסולה שלישנסקי אכן ניצל וברח. בכנס "השומר" בשרונה ב-24.7.18, התבטאו החברים בחריפות כנגד של-ומיאליות בנוגע ללישנסקי. יוסף נחמני אמר:"כתם שחור בדברי ימינו ישאיר הזמן הזה,לא ידענו לעמוד על הגובה הדרוש,בתור אגודה רבולוציונית".ואכן האגודה הריבולוציונית היהודית זו עמדה בתוקף לחסל את היהודי רק בשל מ-עשיו האנטי-תורכיים. בינתיים,כפי שעולה מדבריו של צבי ניסנוב,לישנסקי, אף מצא במשך לילה אחד מקלט בבית איש השומר - גד אביגדורוב במצפה.(שם., עמ.331)

המחלוקת התעוררה גם בעניין גורל כספי "המרגלים" שבסכום כולל הגיע ל-כדי 18 000 פר' ומאיר דיזנגוף בשם היישוב דרש מסירת כל הכסף,בו תמכו צ-בי ניסנוב ואחרים,ברם לכך התנגד נחמני מ"מבט פרינציפיוני", בתואנה שלא קיים "מומד בשביל כל ענייני היישוב".(שם,עמ.362)

צבי ניסנוב מילא בתקופה זו ובהצלחה מסויימת תפקיד של חבר הוועדה הא-זרחית להגנת הגליל,נסל חלק ניכר ביסוד כפר כלעדי יחד עם גלעדי וזייד, היה חורש את המושבות:סבריה,תל-חי,מסולה...לאורכן ולרוחבן והיה חביב הן על היהודים והן על הערבים.[19]

לאור נסיבות מיוחדות שנתהוו בארץ ישראל במהלך מלחמת העולם הראשונה מ-עניינים ציוני-דרכו של יוסף טרומפלדור -יליד פיאסיגורסק כאמור,- במפעל החלוצי-ההתיישבותי והגנתי שזורים לרוב קורותיהם של יתר ילידי קווקאז. ב-5 ביוני 1915 רושם טרומפלדור ביומנו:"דבר מה ענקי צעד מאחורי החייל-ים,הפחיד ולא הפחיד. המורת ריחף מסביב ככלה המבקשת לה חתנים.והיה נעים -עד לאימה להביט בפניה. הנה תבחר בך ותנשק בנשיקת המוות שלה,ותשכיבך ב-מיסתה,הקרה כזרועותיה הקרות של הכלה הנצחית,ולא נושקת ולא הושכבתי..."

וב-27 אותו חודש מעיר טרומפלדור:"אם אני הולך למות,הרי אני הולך-בשמחה,בלב קל,מפני שזה לשם הדבר הכי יקר: שבמחיר זה יקבל עמי דבר-מה ב-מולדתי היקרה. אבל מה אני כותב? הן כלימה תכסה פני אם לא אמות היום,א-חרי כל המלצות שכתבתי..."

---

17 עיין צבי נדב,מימי שמירה והגנה,1954

18 עיין נילי",תולדותיה של העזה מדינית,בעריכת אליעזר ליבנה,ד"ר יוסף נדבה,יורם אפרתי,י-ם - ת-א,1980,עמ.127.

19 עיין א.יערי,זכרונות ארץ ישראל,חלק ב',עמ.1052,השו.ספר השומר,220.

משפחת טרומפלדור בפ"אט"ג ורסק

קאפט"ין יוסף טרומפלדור

יוסף טרומפלדור בקה"יר ב-1916
לפנ" צאתו לארץ ישראל

יוסף טרומפלדור
עם ידידתו בלה
קובנר, שיחד אי-
תה עלה לארץ.

יוסף טרומפלדור
עם ידידו דוד ב-
ילוצרקובסק"י ו-
רעיתו.

מכתבו של סרומפלדור שנכתב ב-30 בדצמבר 1914, בכלא דמשק, דהיינו חמש שנים ויותר לפני מותו בתל-חי, מעניין לא רק מבחינת לשונו העברית אלא גם מבחינת תוכנו, והריהו במלואו:"

שלום חברים!
היום (ב)באסאדי אמרו לנו, שמחר ישלחו אותנו, יהודים נתינים רוסים, לבירות. מבירות ישלחו הלאה או לאלכסנדריה או ...אחר חרץ מתורקי. שלום! להתעמן לא רוצה אף אחד. כלם יהודים מרוסיה (ככה 20 אנשים) יסעו מתורקי. צר לי לעזוב תורקי, יען כי זה קרוב מאד לארץ שלנו, אבל מה לעשות?! חבל גם כן לעזוב שעורים תורקי. אנחנו לקחנו רק שעור אחד. יודעים כבר מספם אחד „אליף ב" גם לקרוא גם לכתוב. מורה היה שבע רצון. אומר שאנחנו מהר מאד נדע שפה ערבי. אחר כך אנחנו כבר למדנו לעשות כוסה ומרק. כלם אנחנו בריאים וכמעט שמחים. אני בכל זאת חושב, שהמלחמה לא תהיה יותר משעד פסח. להתראות! דרישת שלום לכל החברים.

אוסיה")

יש צורך לעמוד על כמה עובדות במכתבו זה של סרומפלדור: 1/ כל האסירים שהיו בכלא דמשק היו נתינים רוסיים (יהודים מרוסיה). 2/ הואיל ומדובר בתקופה של ערב מלחמת העולם הראשונה, ולנוכח האימים של השלטונות התורכיים, אף אחד מנתיני רוסיה אלה לא רצה להתעתמן (ע"פ סרומפלדור - להתעמן). 3/ הם למדו את הלשון התורכית (ידועה היתה נטייתם של יהודי גרוזיה וקווקאז באותה תקופה וגם לאחריה ללמוד ולשלוט בשפה זו).

יוסף סרומפלדור פעל ברחבי האימפריה העותומאנית ורצה לפעול בה מתוך הנחה שרק כך יכול היה להגשים מטרת הקמת מושבות חלוציות על פי הדגם שהקים בקווקאז גם בנקודות שונות של תורכיה כולל ארץ ישראל. על כך מעידה ידידתו של סרומפלדור שושנה שוחט בספרה "ניחומים בעיוורון" (תשל"ה) המספרת על המשבה החלוצית "מסילה חדשה" בסמוך לקושטא שסרומפלדור פעל בה: "זמן קצר אחרי שעזבתי את "מסילה חדשה".-כותבת ש.שוחט,- החלה לפעול בגולה תנועת החלוץ, סרומפלדור היה מארגן שם קבוצות קבוצות ומביאן לקושטא לחכות שם לסרטיפיקאטים..." (שם, עמ.32).

אין גם ספק בכך שמרבית המגיעים למושבות חלוציות אלה היו יוצאי קווקאז, בצידם של יוצאי קרים ומחוזות אחרים של רוסיה.

את ידידתו האחרת פירה (אסתר) רוזוב הכיר סרומפלדור באלכסנדריה שבמצרים כפי שמעידים עליה מקורביה, היא אומנם לא היתה יפה אבל היתה מלאת-חן. לא פלא לכן שסרומפלדור עמד בהתכתבות תכופה, לפעמים אפילו יומיומית, עם פירה רוזוב.

בסמוך לשנת 1916 הגה יוסף סרומפלדור תוכניות נועזות הן מבחינה ביצועית והן מבחינת תוכנן הצבאי-המדיני. הוא קיווה שהממשלה הזמנית הרוסית בראשות אל.קרנסקי ושר ההגנה סוינקוב, יאשרו לו תוכנית הקמת צבא עברי, כפי שמציין זאב ז'בוטינסקי: "לא סתם גדוד אלא הצבא האמיתי המונה 100 000 או אולי עוד יותר חיילים, ומה עוד שמסוג אחר של נוער...והצבא הזה עתיד לצעוד לעבר החזית הקווקאזית ומשם לפרוץ דרך ארמניה ומיסופוטאמיה עד לעבר ירדן עצמה."

בתוך הצבא העברי הסרומפלדורי הזה, כפי שאנו יודעים ממסמכים ארכיוניים, התכתבויות, עיתונות, ומחומר נראטיבי, היו עתידים להיכלל יהודי קווקאז (הנהרריים והן גרוזיים). סרומפלדור שמר אמונים לחבריו לנשק מקרבות גאליפולי ושאף ליצור מסגרת איתנה יותר עליה ניתן היה להשתית רעיון הקמת הצבא העברי ברוסיה, במטרה לבוא ולסייע בשחרור א"י העותומאנית מידי שליטיה התורכים. אכן, כך גם מציין ז.ז'בוטינסקי בתארו את השנה הראשונה של כניסת הבריטים לא"י והנסיונות על בסיס התנדבותי סהור, לגייס לוחמים יהודים מארץ ישראל לפלוגות האלה.

מייג'ור ג'יימס רוטשילד הופקד על תהליך הגיוס שמרכזו הוקם ביפו, לרוב נתגייסו בני העדה הספרדית ומשאר עדות. להלן דברי ז'בוטינסקי בתארו את יהודי גרוזיה המגוייסים: "...הסתובבו ביפו גם חברים מקבוצת המגוייסים שלנו, חברים ווותיקים יותר אלה ששהו במחיצתנו בימים המרים ביותר של בדידות ויש לי אוש...וכן לבסוף הוותיקים שמבין הוותיקים, אלה שהיו חברים שלי ברבות גאבארי ושל סרומפלדור בקרבות גאליפולי - סמל ניסל רוזנברג, ה"גרים" מייטובי נהר וולגה, "שוילי" הגורג'ים, כל אלה התאספו בחצר בית ספר לנשים."[20]

המחשבה להקים גייס עברי גמלה בליבם של יוסף סרומפלדור וז'בוטינסקי עם תחילת פעולות עיינות בין רוסיה ותורכיה. ז'בוטינסקי מעיד שאת שמו של י. סרומפלדור הוא ידע עוד מרוסיה, ברם פעם ראשונה נפגש איתו פנים בפנים במצרים, שם המשיך סרומפלדור באדיבותה של הקונסוליה הרוסית לקבל מדי חודש את

20 עיין ז.ז'בוטינסקי, אוטוביוגראפיה, כ.1, תש"ז, עמ.124; וכן עמ.206-204.
Enciclopedia Judaica, v.I5, pp.I4I0-I4I3

הפנסיה הצבאית המגיעה לו.[21]

ז'בוטינסקי מרחיב את הדיבור על פגישותיו עם סרומפלדור, עומד על תיאורי הפיזי והנפשי שלו..."ביד אחת, -מציין ז'בוטינסקי, - עשה יותר ממה שעשו ועושים ויעשו רוב בני אדם בשתי ידיהם, בלי עזרה התרחץ והתגלח והתלבש...שמעתי כי בארץ ישראל נחשב בין סובי החורשים, ואחרי-כן בגאליפולי, בין סובי הרוחבים והיורים...כל הליכותיו היו בנחת ובאדיבות, וכבר מזמן היה צמחוני, סוציאליסט ושונא מלחמות - ואולם לא מאותם רודפי שלום היושבים בחיבוק ידים ומחכים שאחרים יילחמו בשבילם..."(מגילת הגדוד, עמ.125-126)

בתארו את חיי יום-יום בגאבארי שבמצרים, ז'בוטינסקי כותב:"היה לנו שם בית ספר (כמובן כם שיטת ההוראה בעברית), וכן ספריה ומרקחת, כמעט כל שיר-ותי המינהל העצמי עם פלוגת השומרים שכינינו "נוטרים", במחנה רעש וגעש בכתריסר שפות מלבד עברית ומזלנו שלפחות כל בני הנוער וכמחצית הגברים ש-לטו בעברית. אחרת קשה מאד לתאר איך ניתן היה לנהל ולהסתדר עם העולם הקטן הזה של תפוצתנו. עמדו כאן צריפים של בוכארים, מארוקאים, של יהודי גרוזיה, ועוד כמה יהודים ספרדים..."(שם, עמ.11)

ובכך סימלו יוצאי גרוזיה, רוסיה בוכרה ותפוצות ישראל אחרות, תחילת עידן חדש בתולדותיה של הצבאיות העברית, סימלו את תחילת תקומתה של הממלכתיות היהודית דווקא אל מעבר מגבולותיה של ארץ ישראל העותומאנית, ובהבאת האיפיזודות המרתקות בנידון, אנו נרבה בפרקים הבאים.

מעניין גם תהליך התגבשות הגרעין העברי במצרים, הדרכה צבאית ועריכת מסדרים ותהלוכות. במקרה אחד כשהסתדרו בחצר שלוש פלוגות וצעדו בתהלוכה לקראת סרומפלדור, לחש ז'בוטינסקי על אוזנו:-צועדים כעדר! - והוא השיב:-אין דבר! (עיין ספור חיי, עמ.129)

ניתן לומר בלי שמץ של הגזמה, שאחד מן המגוייסים הראשונים בצבא העברי שקם לתחייה במצרים, היה יהודי ממוצא גרוזי, תושב ירושלים -יוסף אפרמאשווילי. הוא נולד ב-1900 בביתו של רפאל אפרמאשווילי, שהיה רב בעיירה סוג'ונה ולקראת סוף המאה ה-19 עלה ארצה. יוסף למד בילדותו לימודי קודש, ואף הוסמך לשחיטה, הוא התבלט בין בני גילו כמנהיג ואף עסק בפעולות אירגון של נוער כאילו היה מדריך צבאי מליזה. על דרכו אל הגדודים העבריים לאחר שמשפחתו גורשה מא"י למצרים, עקב היותם נתיני רוסיה, מספר ידידו הקרוב והנאמן אברהם ג' אנהשווילי המנוח במאמרו "ראשון למגוייסים - אחרון המשתחררים"; וכך הוא כותב:"

> כשהוחל בגיוס לגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה עיי המפקדים מרגולין וסרומפלדור, התלבט קשות מאחר וגילו לא התאים לגיוס. חבריו בגיל 18 ומעלה התגייסו ואילו הוא שהיה בן 16½ שנה לא היה יכול להתגייס. אך הוא לא אמר נואש. הוא נדחק בין שורות המתגייסים ועמד בתור. נראה שלא הקפידו במיוחד ונתקבל לשורה. כשנודע הדבר לאביו, חרד לו מאד. אך יוסף עמד על שלו. 24 שעות לפני צאת הגדודים לגליפולי הופיע לפני אביו לבוש מדים.
>
> האביזה שהפליג בה יוסף אפרימה מורפדה עיי האוכ. למזלו ניצול והוקצר לאנגליה. הוא הצטיין ונתמנה לממונה על החבריו. כאחד המיזרים נפגע בעיניו מן הגזים שפזר האוייב ונזקק לטפול ממושך באנגליה. אך בחזרו לארץ הצטרף לפעולת הגיוס לגדודים העבריים.

בהקשר לתקופת הגדודים העבריים, מעלה זכרונות על בעלה המנוח גם הגב' אסתר אפרמאשווילי (ממשפחת תתרואשווילי):"כידוע, - מספרת היא, - נתיני רוסיה, התגייסו במצרים למאמץ מלחמתי נגד תורכיה, אז ישב באלכסנדריה קונסול רוסי והוא ביחד עם השלטונות האנגליים השגיח על תהליך הגיוס. יחד עם יוסף התגייסו אז בשלהי שנת 1915 דוד ספיאה, פנחס ראצ'וילי, משה ידידיה ועוד. אומנם נכון הדבר שאביו של יוסף - הרב רפאל לא רצה שבנו יתגייס לצבא, ברם הבן הזה עמידו בפני עובדה מוגמרת.

יוסף אפרמאשווילי נתלווה לזאב ז'בוטינסקי לאנגליה, וחזר משם יחד איתו לגייס את הגדוד העברי הראשון בארץ. הוא הכיר מקרוב את קול'פאטרסון, את קול.

---

21 עיין ז'בוטינסקי, ספור חיי, כ.1, תש"ז, 123; כמו כן Elids Gilmor, War and Hope, N-Y, 1969, p.35 א.גילמור, המתייחס לתקופה זו, מציין שבחודש דצמבר שנת 1914 באלכסנדריה התארגנו מחנות פליטים בגאבארי וב-מאפרזה, בסך הכל קרוב ל-1200 נפש מהם כ-75% אשכנזים (רובם מיוצאי רוסיה וכן - 25% ספרדים. עיין В.Жаботинский, Слово о полку, Париж, 1928, стр.15

22 עיין במערכה, ביטאון הצבור הספרדי ועדות המזרח, כסליו, תשכ"ז, גל.7, עמ.21

יוסף טרומפלדור עם פלי"ט א-י בגאבאדי,
במצרים, 1915

נהגי הפרדות של צ'ון בגאליפולי, 1915

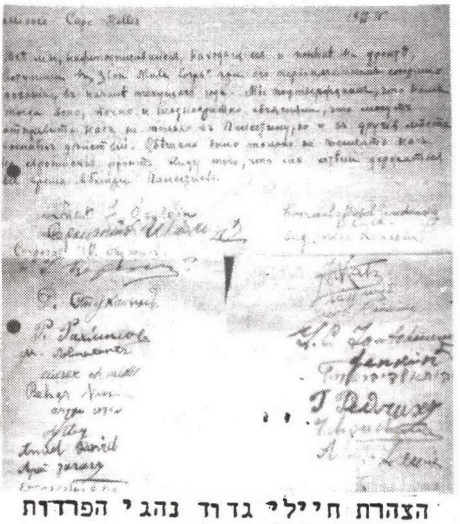

הצהרת חיילי גדוד נהגי הפרדות
10 .12.1915

יוסף אפרמאשווילי (יושב משמאל) ור-
חמים ספיאשווילי - חיילים בגדוד ה-
יברי מיסודו של יוסף טרומפלדור, אל-
כסנדריה, 1915

יוסף אפרמאשווילי באלכסנדריה
עם חבריו ויידיו העומדים מ-
אחור, 1915

יעקב לוינשוולי (עומד) חייל בגדוד נהגי הפרדות

יוסף אפרמאשוולי בשורות סקוטלנד יארד הבריטי בלונדון. (משמאל) 1924

יאפרמאשוולי קצין בחיל הסוסים בארץ ישראל בשנות ה-20

יוסף טרומפלדור עם ארוסתו אסתר (פירה) רוזוב

ד"ר א.בנימיני במדי הצבא התורכי, 1917.

צבי ניסנוב

חברים מלווים את טרומפלדור בדרכו האחרונה...

יעקב וינשל

קיש וכמובן את מפקדו הישיר והנערץ - יוסף טרומפלדור. את אמוניו למקימי - הגדוד העברי שמר י.אפרמאשווילי גם לאחר מכן, בפרוץ המאורעות של 1920 בי- רושלים היה אפרמאשווילי בין המתנדבים הראשונים שהלכו אחרי ז'בוטינסקי, - מציין אברהם ג'אנה.(שם,עמ.21)

התנגדותו של הרב רפאל אפרמאשווילי לעובדת גיוסו של בנו,היתה כל כך חז- קה,שיוסף ניסה לרכך את חמתו בכל האמצעים ובכל הזדמנות.על כך מצביע דרך - אגב,הרישום המופיע בכתב ידו בעיפרון על גב התמרנה שצולמה באלכסנדריה,ובה יוסף אפרמאשווילי ועל ידו חברו לנשק רחמים ספיאשווילי,היושב על השולחן . הכתובת בעברית מטושטשת,אך עוד ניתן לקרוא כדלהלן:"מתנת זכרון למר אבי וע- מרת ראשי יצ"ו וסליחה אבא שהתמונה לא יפה יען שלא יצאנו בטוב ותסלח לי - על זה אבא" ובפינה השמאלית היה רישום בצרפתית בזו הלשון "Souvenir pour mon Pere-ami"

בין מגוייסי הגדוד העברי היה גם גורג'י אחר - יעקב בן שמואל לויאשווי- לי שנולד בטיפליס בשנת 1880,בהיותו בן 6,העלוהו קרובי אמו לירושלים.ע"פ עדות בנו שמואל המתגורר בירושלים,אביו לא בז לשום עבודה פיזית,עסק אפילו בסבלות. כשאר נתיני רוסיה גם הוא גורש עם תחילת המלחמה למצרים ויחד עם א- פרמאשווילי, ספיאשווילי,מושיאשווילי,פאניבאשווילי,ג'אנהשווילי ואחרים גם יעקב לויאשווילי גויים לגדוד העברי. שירת במסגרת גדוד נהגי הפרדות ונטל חלק פעיל ביותר בקרבות במיצר הדרדנלים ע"י גאליפולי,עקב אומץ הלב והתו - שיה שגילה,זכה לאותות עיטור מידי המפקדה האנגלית,ולמדליון של המלך ג'ו- רג' החמישי,עליו היו חרותות מלים:"בעד המלחמה הגדולה בשנים 1914-1919,ל- הצלת ציוויליזציה" בהיותו במסגרת הצבא האנגלי חזר לויאשווילי לארץ-ישראל כדי לשחררה מידי תורכים. בשנת 1920 השתחרר מהצבא ונתגייס לשורות המשטרה- הבריטית בדרגת סמל.

מסרת הגרעין הצבאי העברי שהוקם במצרים היתה,כפי שגם הוצהר במכתב הייס- וד מ-10 דצמבר 1915, להישאר כל הזמן סמוך לגבולות ארץ ישראל,בהנחה מנומ- קת שבבוא העת יוכלו להשתתף בשחרורה של ארץ ישראל מידי התורכים.(עיין פא- קסימילה)

ביומניו ובמכתביו של יוסף טרומפלדור אנו נתקלים תכופות בשמות גרוזיים- קווקאזיים.כך למשל במכתבו אל אסתר רוזוב,מ-14 במאי 1915, מספר יוסף טרו- מפלדור,שחיילים יהודים גרוזים נטלו חלק גם במשימות מבצעיות,כגון החייל ז- נאשווילי שנפצע בקרב,החייל אנוכאשווילי שלחם בגאליפולי בהרכב כוח משימה. (עיין מכתב מ-18.10.1915.אמז')

ואם נרצה להתחקות אחרי ז'בוטינסקי,בעקבות אותם יהודי גרוזיה שלחמו כתף אל כתף עמו,במסגרת הפלוגה החמישית" (לאחר אישור תוכניתו שלו ושל טרומפל- דור מ-21.1.1917 ע"י הקאבינט הצבאי האנגלי באמצעות מייגור אמערי) בגאגא- רי,מן הראוי להביא את דבריו במלואם:" ועוד היו שם שבעה יהודי גרוזיה,כו- לם עם שמות משפחה ארוכים שנסתיימו ב-שווילי... דווקא היה משעשע לשמוע,אד שברו לשונותיהם סמלים אנגליים בבקרים בעת עריכת מיפקדים בקול:""פאניקו ב ויאשווילי! - כן!"" אלה היו שבעת אמיצי-לב מובחרים גבוהים,תמירי-קומה , עם קוי-פנים ישרים,הגברתנים הראשונים בכל בסאליון (גדוד).למדתי לחבב (לא הוב) אותם מאד על התנהגותם השקטה,צניעותם,על יחס הכבוד כלפי עצמם הם,כל- פי השכן,כלפי המבוגר מהם...אחד מהם היה מנסה בהחלטיות ליטול ממני מסאסא, כל אימת שעלי היה לסאסא,והשני ספיאשווילי,בבוא ימים היה ראשון שקיבל את המדליון לגילוי תושיה,בגדודנו..."(עיין מגילת הגדוד)

לעוז-רוחם וגבורתם של יהודי גרוזיה - חיילי הגדוד העברי היו מודעים גם במיפקדה האנגלית.בבואו לסתור את הטענות השליליות של ועדת סנבלט במשרד ה- הגנה הבריטי,בנוגע ליהודים יוצאי רוסיה,הגן עליהם הקול' ג'יימס פאטרסון, בחוקף,בהכורנו במיוחד למעללותיו הצבאיים של החייל הגורג'י ספיאשווילי , שלחם בגאליפולי.וכך כתב פאטרסון:" "I said that,from what I had seen in Gallipoli of the Jew from Russia I had more Faith in him,than he had,and that I felt confident I could make him i- nto a good soldier"

ובפרק ה-14 של ספרו מתאר פאטרסון ביתר פירוט את טקס הענקת אות-עיטור ל-

J.H.Patterson,With the Judeans in the Palestine Campaign,N-Y, I922,p.I4 עיין 23

General Claytor gave a גבורה לחייל ספיאשווילי ע"י הגנראל קליידסדר:"
great lift to the spirit of the Battalion,when he conferredt-
he military Medal on privates Sepiashvili and Gordon for the-
ir gallant conduct on the night patrol already mentioned; We
had a special parade in "Salt" past redoubt of Divine Servi -
ce on the first day of the Jewish New Year (Sept.7,I9I8),Bef-
ore all their comrades the general recounted their gallant d-
eeds,pinned the coveted ribbons on their breast,and then ord-
ered the Battalion to march past and salute - not himself,b -
ut the two men he had just decorated!". (p.II4)

חוץ משמותיהם של יהודי גרוזיה מוזכרים ביומניו של טרומפלדור גם שמות ח-
יילים מיוצאי דאגיסטאן,אסיה התיכונה, ספרדים וכו' אין כל ספק שיוסף טרו-
מפלדור בהיותו חייל עברי מקצועי,בעל חזון וגאווה לאומיים,סבל את עסו ג ם
בדיו,הוא היה אנין נפש,רגיש,ספרותי בכל הנוגע לשפה,לסגנון,לכתיבה ואפילו
במכתב הפשוט והתמים ביותר. בכל ניכרת ידו הספרותית,שאף סופר מקצועי מיו-
מן לא היה מתביייש בה.
בהיותו בחזית ובעורפו יומנים,הוא הקפיד לרשום דפים על גבי דפים בין ה-
הפגזות התורכיות וההפוגות הקצרות בגאליפולי", הוא מתיישב וכותב את הרהור-
יו על המלחמה,על החזית,על חיילים שהיו פיקודיו,על גורלו של האדם באשר ה-
וא שם,מבין השיטין מחגלה בימניו אדם בעל חמלה ורחמנות ללא גבול וללא מ-
חסום. ניקח לדוגמא אחד מרישומיו מחזית גאליפולי משנת 1915, שם גם מוזכר,
דרך אגב יהודי מגרוזיה זאנאשווילי (ככל הנראה ג'נאשווילי המוזכר גם במכ-
תבו של טרומפלדור שהופנה אל רוזוב):"

"...4 ч.дня.Пришли четверо,что относили Франка в госпиталь Умер Франк в госпитале.Умер Франк,осталась жена вдова и 6 детей сирот.Похоронили капитана Франка по еврейскому обряду. "Совсем как в Палестине" - сказал один из хоронивших , товарищ Франка толстый и совсем невойственный сержант. Шуб, который много лет работал вместе с Франком в Палестине,как этот /извозчик/, плачет "Ни за что здесь не останусь.Лучше сам себя пристрелю..."

Это так себе разговор,только. -Останется и не застрелится.Еще один сефард конюх говорит:"Что мы здесь умрем все?" Говорю:"убьют,так умрем." А мы не хотим.Говорю:-"Не спросят. О чем в Александрий думал?" "Мы,-говорят,-думали что в Палестину..."

"Неправда,-говорю,-нам говорили..." Трусят одни,а другие по прежнему шутят,смеются,пьют чай,едят... Вот пустили пули в лоб двум прейдам,раненным утром. Доктор-ветеринар нашел их безнадежными и велел пристрелить. Упали над большой братской ямой,где лежала уже одна сдохшая утром,опрокинули в яму и засыпали еще немного живых,еще трепетавших...Завтра вероятно пристрелят еще двух:лошадь и прейду. Всего ранили сегодня 5 человек /кроме четырех перечисленных - солдата Занушвили: рана совсем легкая/ и I2 прейд - одна из них лошадь...

Вот пришел один солдат Симон Коген /сефард/ лег около нашей палатки и стонет. Доктор говорит, что он симулирует болезнь, да и видно, что он здоров,-болен только страхом снарядов. Ну что я могу ему сделать? Он хочет чтобы его отослали обратно в Александрию. А куда его послать,когда он здоров как бык.Под суд отдать,а не в Александрию пошлют.Попробую убедить выздороветь... А вот еще одного привели,Давида Леви I-ой роты упал в обморок. Пульс великолепный.Доктор говорит:Здоров",а тот разыгривает комедию.тоже хочет в Александрию или, по крайней мере,не пойти на передовые позиций сегодня ночью.Освободи его, и через час в обморок упадет еще десяток...а кто пойдет на позиций?..."

הקשר של טרומפלדור עם אסתר רוזוב, לא היה חד-צדדי, בעוד טרומפלדור היה מודיע לה על ההתרחשויות והמאורעות הצבאיים השונים בגאליפולי, הרי היא הודיעה לו על פיקודיו שהיו חוזרים מהחזית לאלכסנדריה. בין החוזרים לא פעם, היו גם יהודי גרוזיה, חיילי טרומפלדור, כך למשל במכתבה מ-8.6.1915 הודיע א. רוזוב לטרומפלדור ש"אתמול אני ביקרתי את כל החוזרים: אברבוך, גולובוב, רוצק, אליהו מאיר דזנאשוילי (בשל קושי בהיגוי נכון של השם היא כותבת בתעתיק האנגלי / Eliahu Meer Djenashvili / (עיין אוסף טר' פ-101)

לא נגזים כלל וכלל, אם נגיד בבואנו לסכם את הפרק, שהודות לחלקם הניכר של יוצאי קווקאז ובראשם יוסף טרומפלדור, הוקם לראשונה בתחילת המאה גרעין צבאי כהתגלמות העבריות ההיסטורית ותחייתה. יסוד זה, הוא שדחף בהמשך את כל רעיון תחיית הממלכתיות העברית קדימה, לראשונה החלו ללחום יהודים לשחרורה של ארץ ישראל, לראשונה גוייסו יוצאי ארצות שונות לגדודים עבריים שמטרתם להתקדם בכל האמצעים ובכל הדרכים לכיוון א"י. היו אלה ניצניה הראשונים של הצבאיות העברית בהיסטוריה היהודית החדשה.

מאוסף הגדודים, מפרטיכלים שונים ומחומר דוקומנטרי-חיעודי רב, עולה שחלקם של יהודים יוצאי קווקאז ואסיה התיכונה היה ניכר במערכות הגדודים בשנים - 1915-1916. שירתו בהם: סאדייף, רחמילוב ב., סולימאנוב ממון, נסים נתנאלוב, זגורי יעקב, אריה אריב, יעקב ספירוב, מרדכי סידקוב, יצחק אשרוף, אברהם באג'יב, מרדכי סנדרוב ועוד.

בהיותו בחוץ לארץ, באלכסנדריה, בלונדון וכו' טרומפלדור קיים התכתבות שיטחית וענפה עם בני ביתו בקווקאז, אתו התכתבו אחיו, האם ועוד בני בית קרובים. ב-2 ביוני 1915 כתב אליו אחיו מישה, מקיסלובודסק שבצפון קווקאז: "תודה לאל שאתה עוד חי ובריא ומי יתן וזה יימשך לתמיד, אף על-פי שבמלחמה הקטלנית הזו האדם צריך להיות בר-מזל, במיוחד, בכדי להינצל מנזקים כלשהם. הלוואי, והייתם כובשים את מיצרי הדרדאנלים מה שיותר מהר. הרי זה עשוי להקל על-השגת נצחוננו ויזרז את סיום הסיוט ההרסני..." בהמשך מודיע מישה לאחיו יוסף על התרחשויות שונות במשפחתו בקווקאז, על שלום הוריהם, על כך שאחיהם סאניה, גוייס לצבא שנמצא בוולאדיקווקאז, שהוא בעצמו השתתף בצבא הרוסי בחזית אוסטריה שם נשבה וסבל מהפרעות עצבים ונזקק לטיפול. עוד הוא מודיע על החדשות בקהילה היהודית בפיאטיגורסק - עיר מולדתו של יוסף טרומפלדור. הוא מסיים את מכתבו אל אחיו בהבעת רחשי-גאווה של אביהם על בנו ה"קאפיטאן", אשר אמור לחזור אליו הביתה בקווקאז בדרגת גנראל לאחר תום המלחמה." מקרב לב מאחל לכם שתשחררו את ארץ ישראל" - מסיים הוא את מכתבו אל אחיו הבכור.

בהיותו באלכסנדריה עסוק בגיוס הגדוד העברי הראשון, מדווח טרומפלדור לזאב ז'בוטינסקי על תהליך הגיוס ועל ההתקדמות ובמברק דחוף ללונדון הוא מציין: "Leo Jabotinsky, Jewish colonial Trust, IO Walbrook - Matters in good state minimum two hundred men required for reorganisation and continuation of jewish corps cable if possible for you to forward these men letter follows, -Captain Trumpeldor" (עיין אמז', א-1/4/3)

מסוף שנת 1916, שוהה יוסף טרומפלדור בלונדון בציפיה דרוכה להחלטת השלטונות המוסמכים הן בצבא, והן בממשלה, לאישור הקמת הגדוד העברי, שאמור יהיה לנוע לכיוון א"י לשם שיחרורה. ניתן לציין שבתקופה זו נתגלעו גם חילוקי דיעות מסויימים בהקשר למספר נושאים בין ז'בוטינסקי לטרומפלדור. האחרון התנגד לעריכת האסיפות לקהל הרחב בהם הופיע ונאם ז'בוטינסקי. הוא מתאר את חת מהאסיפות כאלה בה המשתתפים הקימו רעש והמטירו על ז'בוטינסקי ביצים רקובות ותפוחי אדמה, האולם געש, הרהיטים נותצו ונהרסו, ברזון אחד קפץ על כסא והחל לצרוח בקולי קולות גידופים רוסיים העסיסים והחריפים ביותר, וגברת אחת נעמדה ישר מול ז'בוטינסקי והחלה לצעוק כנגדו. (עיין מכתבו של טרומפלדור אל רוזוב מ-29.10.16 אמז', שם)

נשיאות הגדוד הגיעה, לדברי טרומפלדור למסקנה, שלא כדאי לערוך אסיפות המוניות מעין אלה למשיכת מועמדים לרעיון הגדוד העברי, ושניתן בהחלט להסתפק, בכנסים מצומצמים יותר של כ-30-40 משתתפים על פי ברטיסי כניסה מיוחדים.

24 עיין אוסף טרומפלדור, מכתבים אל רוזוב, פ-4/8-101; פ/8-101 וכו' אמז'
כמו כן עיין אוסף הגדודים, כ/15-1 אוסף התצלומים

כמו-כן התנגד סרומפלדור, תכלית התנגדות לתוכניתו המתונה של ז'בוטינסקי, בדבר קיומו והפעלתו של הגדוד. תוכניתו של ז'בוטינסקי גרסה Home Defence' במונח האנגלי, דהיינו שירות צבאי אך ורק על השטחים האנגליים ועריכת קרבות רק במקרה צעידה על ארץ ישראל. סרומפלדור הציג תוכנית פעולה קיצונית יותר ולכך הוא גם נתן ביטוי בסוף המכתב שהוזכר לעיל.

יחסם של אחד העם נ.סוקולוב ומנהיגים יהודים אחרים כלפי הקמת הגדוד הע-ברי כאמור היה שלילי בתכליתו, הם סברו שאם כבר מדובר בגדוד, עליו להיות ח-זק וגדול ואחרת אין טעם. סרומפלדור היה מודע להלוך רוח זה ברם בכל זאת ה-משיך במאמציו לייסד גרעין עברי צבאי. מאידך חלק על חבריו בלונדון על צורת ההיערכות וההתארגנות, למשל הוא התנגד לייסוד הוועד משישה חברים, בו הוא מ-צא את עצמו בעל כורחו.

במכתבו מ-19.11.16 פירט סרומפלדור את הסיבות והנימוקים לאי-השתתפותו ב-אותם כנסים בהם הופיע ז'בוטינסקי וחרף השתנות הנסיבות והמציאות "דיבר ב-יחס לנסיבות הישנות, דיבר על אותם דברים שכבר התייחס אליהם בהופעותיו הק-ודמות. כאחת הסיבות הסכניות לאי-השתתפותו רואה סרומפלדור בעובדה שהכנסים נוהלו רק בז'רגון איידי, אותו הוא לא הבין ככל הנראה, הואיל ונולד בבית ש-כבר התערה התערות עמוקה בצפון קווקאז, והסיבה העיקרית לדידו - שהוא לא הז-דהה עם תוכניתו של ז'בוטינסקי ולא רצה בנוכחותו שם לחת גיבוי או הרגשה ש-שם הוא מן התומכים או המצדדים בה.

סרומפלדור מצדו לא קפא בלונדון על שמריו בציפיה פאסיבית לאישור הקמת ה-גדוד והירצה שם ברוסית על עצם רעיון הגדוד, וכן פירסם מאמרים המפרטים את התוכנית להקמת אוטונומיה יהודית באי"י תחת חסותה של מעצמה גדולה (אנגליה) אחד מהמאמרים המרכזיים של סרומפלדור הופיע בעיתון "Manchest.Gardian" ב-1.2.17.

לאחר פירוק "גדוד נהגי הפרדות" יוסף סרומפלדור מוכן היה להצטרף אל אנ-שיו מגאליפולי ששירתו באסאליון ה-20 האנגלי, ברם המיפקדה הצבאית האנגל-ית התנגדה לכך שהזר ישרת בדרגת קצין בצבא הבריטי, וככל שהתעכבה התשובה מ-משרד המלחמה האנגלי (War office) כך גברה התחושה אצל סרומפלדור שיש להג-שים את רעיון הגדוד ברוסיה.

במאי 1917, מגבש סרומפלדור עמדה קצת אחרת מתוכניתו המקורית. לדעתו לא די בגדוד אנגלי-עברי (אם בכלל עשוי הוא לקום), אלא שיש הכרח גם בהקמת גדודים עבריים ברוסיה באמריקה, במטרה שכל שלושת הגדודים הללו ינועו אל ארץ ישראל:

(עיין מכתב מ-4.5.17, פ/101/8-5)

[illegible] ... "

יוסף סרומפלדור עקב בהתמדה ובהקפדה אחרי האירועים השונים באי"י, ובמיוחד אחרי אותם צעדים החריפים שננקטו ע"י השלטונות התורכיים כנגד התושבים הי-הודיים. בחודש מאי מתגבשת אצל סרומפלדור ההערכה שעליו לנסוע לרוסיה ולנ-סות שם להגשים את רעיון הלגיוניזם. "מה יעשה שם" - ישאל ריסורית ז'בוטי-נסקי על צעדו זה של סרומפלדור. ברם בהתייחסו אל המפקדים הבריטים שלא רצו את סרומפלדור בתור קצין וגידם, יכנה אתם "נוכלים שכאלה", הרי הם שמנעו מ-מנו להתקבל לשירות צבאי. בו בזמן שז'בוטינסקי ואחרים בכל זאת הצליחו ללב-וש את מדי חאקי של הצבא הבריטי. בהעריכו בשלב זה את חרומתו של יוסף סרו-מפלדור בהקמת הגדודים העבריים, הטעים ז'בוטינסקי: "צדוק צדק סרומפלדור; שש מאות חיילי גדוד נהגי הפרדות הללו פתחו לאט-לאט חקופה חדשה בהתפתחותן של האפשרויות הציוניות... הגדוד הקטן בגאליפולי הצליח לפרוץ את הפרץ הראשון בחומה זו, לחדור, ויהי אפילו אך באצבע אחת, לשדה ראייה מכושף זה של העולם-הלוחם. את הגדוד העברי הזכירו כל העתונים האירופיים..." (עיין אוטוביוגרא-פיה. 1, עמ 132)

את יחסם של יהודי קווקאז על כל רבדיהם ושכבותיהם אל הגדודים העבריים, שהוקמו ע"י יוסף סרומפלדור וזאב ז'בוטינסקי, היטיב לתאר ד"ר יעקב וינשל: "את הצהרת בלפור קיבלה העיר בקו לא כנס מן השמיים - אלא כתופעה טבעית ב-

החלט. את הגדודים העבריים - כדבר מובן מאליו. היחס הזה לגדודים עבריים, לא היה בו משום /פלא גדול/ לעיר,בה כל חלמיד בית ספר החמצא (היסב לא רק כאגרופני ברזל ובסכינים פיניים,אלא גם בדברים עדינים כגון:"מאוזר" עם - קת של רובה או בלעדיו...גם כל יהודי הררי בלובשו את גלימתו הצ'רקסית,הח- זיק על יד החגורה פגיון כבד /משקל/..."(אמז',כ/19-24/2)

ב-22 במאי 1917, בהיותו בפרבר צ'לסי בלונדון, העביר סרומפלדור מכתב ב- רוסית אל ז'בוטינסקי,ובו הודיע על התקדמות העניינים,ברם חזר והסעיר שט- רם ידוע,מחי יואילו האנגלים לשלוח את הגדוד העברי לחזית א"י,ומביע את ת- קוותו שזה אכן יקרה מהר. בצטטו את דבריו של חיים וייצמן על כנס ההסתדר- ות הציונית של אנגליה,הוא מסיים את מכתבו בהבעת תקווה נלהבת שמשלושת אר- צות: אמריקה,אנגליה ורוסיה ינועו צבאות יהודים גדולים לעבר א"י.(אמז'שם)

בחודש יוני של שנת 1917 חל מפנה בתוכניותיו של סרומפלדור.אז הוא גמר- אומר לעזוב את אנגליה ולעבור לפעילות לגיוניסטית ברוסיה.המכתב האחרון ש- לו שנשלח מאנגליה נושא את התאריך 13.6.17,ומהווה למעשה צוואה נוגעת ללב בנאמנות ובמסירות לארץ ישראל,מקריאת המכתב לא נשאר אף צל של ספק באמית- ות הדברים שנאמרו משפתיו לפני מותו "טוב למות בעד ארצנו". במכתבו הנ"ל. הוא כותב:"ברצוני,אם זה אכן יקרה למות שמח ובצורה יפה,כפי שיהודי חייב למות בעד ארץ ישראל...אולי ולא אוכל לזה, ברגע אחרון אבהל ואמרת כמוג- לב ובאופן מכוער,לא כאריה אלא כאפרוח.ואז כן יהיו חרפה וקלון מנת חלקי שלי,של הבן של העם היהודי החרפשי והמהולל..." להלן קטע מאותו המכתב בפ- אקסימילה(עיין אוסף סר' פ/101-8-5)

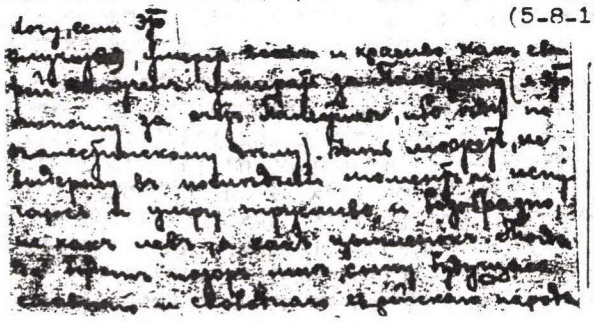

בהדרגה הופכת השקפת עולמו של סרומפלדור להשקפת עולם מ- גובשת של הציונות בצבאית המ- יליטאנטית,ושרק בכוחה ליזום לדחוף,להניע,לשחרר. הוא לא הסתפק בסיסמאות ובמילים נב- ובות של "עמודי התורך" של ה- ציונות הליבראלית-הפראזיאול- וגית של דורו,אלא הציג את- כל מרכיביה המעשיים של הצי- ונות הקורקאזית ההתקפית,המתחדשת.את הביטוי לכך אנו מוצאים כבר במכתביו, לאחר הגיעו לפטרוגראד (עיין לדוגמא מכתבו מ-28.6.17) וכך הוא מציין שם: "מספר תומכי הציונות הצבאית הולך וגדל כאן.ייתכן מאד שלאחר חודש נשיג א- ישור לכך (להקמת הגדוד העברי -י.ד.) ולאחר 3-2 חודשים כבר נימצא על חז- יתות ארץ ישראל,עם דגלים אדומים של המהפכה הרוסית ודגלי כחול-לבן של ה- תקומה העברית.(עיין פאקסימילה בכתב ידו ברוסית):"

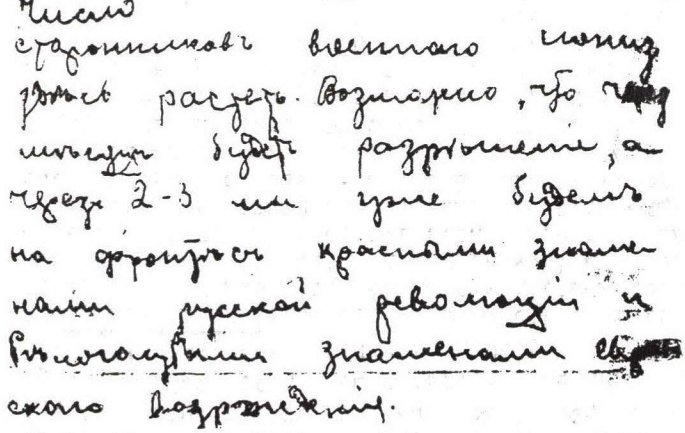

בהמשך מנהל סרומ- פלדור משא ומתן רצ- וף ומייגע עם השרים הנוגעים בדבר,עם ה- ממשלה הזמנית הרוס- ית ומחכה לפגישתו ה מכרעת עם ראש הממש- לה קרנסקי,אשר שהה, אז בחזיתות השונות של רוסיה.

בהקשר לכך כדאי ל- הביא מזכרונותיו של יוסף פעמוני קטע על פגישותיו עם יוסף ט- רומפלדור בפטרוגראד "דעת הקהל היהודי - כותב פעמוני,- נסערה.הרוב המכריע של העסקנים מתנגד לאבנטורה ואקסטרמיזם ובראש המתנגדים עמודי התורך של הציונות:צ'לינוב,אוסישקין,גולדשטיין,גו- לדברג,מתנגד גם האגף הציוני הכללי וגם האגף הפועלי הפושר "צעירי ציון". ספורים הם התומכים ברעיון הנשגב העברי.בין המחייבים בולט ישראל רוזוב ,

אריה בבקוב,יו"ר ברוצקוס...פברואר,יום סתווי קר,אני תורן במשרד התנועה-הציונית בטרויצקה 26,בשעה 11 מגיע סרומפלדור לפגישה עם דוד יוליביץ בר-וצקוס...לאחר הפגישה בשיחות במסדרון,מכריז סרומפלדור:"באתי לרוסיה בכדי להקים כאן עוד גדוד עברי אשר יגיע ארצה דרך קורקאז.ז'בוסינסקי מגיע מד-רום,ממצרים ואני מצפון,אפגש עמו."[25]

סרומפלדור ביקש ודרש מההמונים היהודים הרוסים הציוניים והלא ציוניים, לא להחמיץ את הרגע ההיסטורי,שלא יחזור באם יזניחוהו.

על הגישה האמביוואלנטית של השלטונות הבולשוויקים כלפי הרעיון של הגד-וד העברי,ובכלל לפיתרון הבעיה היהודית בכללותה ברוסיה,מלמדת התנהגותם ל-אחר פרוץ מהפכת אוקטובר שהדיחה את ממשלת קרנסקי והכריזה על הקמת המשטר של מועצות סובייטיות ברחבי רוסיה. עובדה היא שהשלטונות החדשים לא אסרו-על הפעילות הלגיוניסטית של סרומפלדור,והיהודים,לפחות בשלב זה,לא ירדו ל-מחתרת, להיפך הפעילות הציונית התמסדה אפילו.

ב-31.12.17 מעביר סרומפלדור מכתב (על הסופס הרשמי של "הגדוד העברי ה-משולב הראשון" ברוסית " Первый сводный еврейский отряд ' אל אסתר רוזוב,בוא הוא כותב:"גדודנו גדל בהדרגה.היום סיימנו עיבוד חוקת הגדוד , בחרנו את המפקד (נבחרתי אני) את הוועד ואת בית הדין.מחר או מחרתיים נע-בור לקסרקטין חדש,רחב יותר על האי וואסילייב. ברגע שהגדוד הראשון שלנו, יתחזק דיו ויחקרב אל הרכבו המלא,דהיינו לכמות של 1200 איש,אתחיל ככל הנ-ראה לשוטט ברחבי רוסיה כדי לסייע לחברים להקים גדודים דומים במרכזים יה-ודיים אחרים:קייב,אודיסה ועוד.אז אני מתכוון לקפוץ הביתה (לקווקאז) לרא-ות את אמה ובניהמשפחה אחרים..."(עיין אוסף טר',שם)

כפי שעולה מזכרונותיו של ד"ר י.וינשל,בשלהי שנת 1917 החליטה הממשלה ה-זמנית הרוסית בראשותו של קרנסקי עצמו,להקים יחידה יהודית צבאית במסגרת-הצבא הרוסי בהנהגתם של סרומפלדור ויחיאל קישינובסקי. היחידה כונתה כ"מפ-קדה צבאית יהודית למען א"י" וע"פ התוכניות היא אמורה היתה לפרוץ את הח-זית הארמנית ולהגיע לא"י. המפקדה נמצאה בקשר עם היחידות היהודיות הלוח-מות שבקווקאז, בָּאקוּ וסִיפּלִיס. תחת דגל תכלת-לבן צריכים היו צבאות אלה ל-לכת דרך אורמיה,טאבריז,קיסרי,שירין,בגדד - לא"י. ההתגייסות לשורות היחי-דה ע"פ י.וינשל התנהלה בתנופה רבה."בסיביר התחילו כבר להצטרף לצבא זה ש-בויי המלחמה היהודים מן הצבא האוסטרי והטורקי,וביניהם גם כמה וכמה "צב-רים" אמיתיים מבני מושבות הברון.-כותב וינשל.[26]

על הכנת התוכניות הצבאיות האסטראטגיות שקדו במפקדה הראשית סרומפלדור, קישינובסקי, וינשל יצחק שדה ואחרים. "בחנתי את התוכנית,-כתב בזכרונותיו יצחק שדה,-והגם שמנקודת ראות צבאית טהורה נראתה לי הדרך,והמעבר בהרי ק-ווקאז כארוך וקשה מדי,אע"פ חדר עצם הרעיון של כיבוש ארץ למען עם חסר-מו-לדת עמוק לנשמתי."[27]

במאמרו "פגישה עם סרומפלדור בפטרוגראד", לאחר סקירת נדודיו בחזיתות ש-ונות של פרס,תורכיה ואסיה המרכזית,מתייחס וינשל לקבלת מברק ההעברה בשל-הי 1917 מאת מפקד צבאות רוסיה בקווקאז - אלקסייב.ומארגן הצבא היהודי בפ-טרוגראד - יחיאל קישינובסקי. במברק,-כותב וינשל,- לא הוזכר שמו של סרו-מפלדור, אך לא היה לי,משום מה ספק בכך,שנועדה לי פגישה אחו במקום שרותי החדש. הסיבה לכך היתה בוודאי נעוצה בעובדה,שעוד קודם לכן - מספר חודשים לפני זה,פגשתי בטיפליס - רופא אחד בשם טורנובסקי,שניסה לארגן /בדומה ל-כך/ גדוד יהודי במחנה קווקאזי ואז היה מדובר על כך,שהמטה הראשי של החיל היהודי הזה,כפי שהבינותי מטורנובסקי,היה גם -"לעלות על ארץ ישראל". אך ה"ציונות" שלו,משום מה,לא עוררה בי אמון רב,קשריו עם סרומפלדור לא היו-ברורים לי,ורק לאחר קבלת המברק ב-אנזלי,הבינותי שהתוכנית הזאת נכנסת ל-שלב ביצוע... הצטיידתי בבגדים חמים ופניתי צפונה...נאלצתי לחפש רכבת ה-

25 עיין אוסף פעמוני פ/101 - 11 אמז'

26 עיין יעקב וינשל, דרך מוסקבה - חזרה להרצל, "הבקר", 30.9.41.

27 עיין יצחק שדה,פגישותי עם יוסף סרומפלדור, "משמר", 31.3.50;השו'צ-חק וילנצ'וק,"25 לאוקטובר 1917" מפרקי ההגנה היהודית "דבר",25.10.67;ישׂ-ראל אופנהיים,דמותו של סרומפלדור והשקפותיו הלאומיות והחברתיות,גבעת ח-ביבה,1972,אוגוסט. בתוך הקובץ "כתבים" לחקר תנועת הפועלים היהודית,מאסף ג'-ד', עמ.144-159; אלפרד סרומפלדור על אחיו,"הבקר",28.2.50,"היום",68. 12.3

חרנה באחת המסילות הצדדיות, סיפסתי לרכבת דרך חלון פתוח, שהתגלה כחלון ב-
ית השמוש, לא הנקי ביותר בעולם, אך גם זה היה השג ספורטיבי גדול. הרכבת ז-
זה לאיטה, הנסיעה, במקום חמשת הימים הרגילים, ארכה עשרה ימים..."28

בדרכו אל פטרוגראד, היה י.וינשל שרוי בהרהורים והתלבטויות קשים, לקראת-
העתיד ועתידו של הגדוד המתארגן. "היה ברור, -הוא מציין, -שיסוד גדוד עברי
בתוקף פקודת קרנסקי, אינו מחייב את טרוצקי, שר המלחמה החדש. מה תהיה המד-
יניות של הקומיסרים ביחס לגדוד העברי הזה, אשר נוצר שלא לפי יוזמתם? הס-
כם השלום עם הגרמנים בברסט-ליטובסק עדיין לא היה חתום, אך כבר הורגש ב-
אויר משהו מעין: "אין שלום, אך אין גם מלחמה. ואם אין מלחמה, מה הוא העניין
עם הגדוד העברי?". נשארה רק תקוה קלושה אחת - שהקומסרים יסכימו למשלוח-
הגדוד הזה לארץ ישראל. אם איננו נחוץ להם, לעצמם, אזי מדוע לא להתפטר ממ-
נו ע"י הסכמה לשלחו ל"מולדת", הלא אותן הזכויות הוקנו כבר לצ'כים ולמד-
יארים..." (שם)

בהגיעו לפטרוגראד נפגש וינשל עם קישינובסקי, שהוליך אותו לקרקטיני ה-
גדוד, שם התברר לו שבגלל שינוי השלטון - עתידו של הגדוד אינו היה בסוח,
ושהתנהל מו"מ עם הממשלה על ההכרה בו כגדוד להגנה למקרה של פרעות ביהוד-
ים. עם זאת המפקדים היהודים נמנעו מלהזכיר את נושא א"י בהקשר לגדוד, כדי
שלא לסכן את קיומו. למחרת נפגש וינשל עם סרומפלדור באחד מהחדרים הצדד-
יים של משרדי הועד המרכזי של ההסתדרות הציונית, אשר כלשון וינשל "טרם סב-
לה מרדיפות, ושלמרות הערבוביה הכללית אפילו המשיכה להוציא את שבועונה (ה-
שחר") "Paccbet"... ובתארו את סרומפלדור המשיך וינשל: "...עיניים רכות,
תמימות, כמעט ילדותיות, וידו זו האחת העדיפה על שתים ואפילו על תריסרים,
של ידיים אחרות. דברו אצלו גם השפתיים וגם הכתפיים, הכתפיים המוצקות מדב-
רות, והשפתיים רק מלוות אותן. אך למרות הרושם הכללי הזה של "מנהיג", לא ה-
יה ביכולתו לשנות במאומה את המציאות: מצבו של הגדוד היה מסובך וכמעט ל-
לא מוצא. הקומיסרים לא הכירו בו לא "דה-יורה" ולא "דה פקסו", קופתו היתה
ריקה - כי כל הקצבה לא ניתנה לו - וחשיבות הקופה ליחידה צבאית, גדולה ע-
וד יותר מחשיבותה למוסד אזרחי." (שם)

מסתבר שבפישה ההיא נתגלעו חילוקי דיעות רציניים בין סרומפלדור לוינשל
בכל הנוגע לדרכי יישובה של א"י ובניתה. על פי מצעו של סרומפלדור, היה צו-
רך בביסוס יחידות צבא על האידיאולוגיה החלוצית, ומשמעת העבודה העברית ו-
בשל כך הן לא היו יכולות להימצא תחת ההנהגה של ההסתדרות הציונית, אלא ת-
חת פיקוחה של התנועה החלוצית עצמה. ולעומתו על פי תוכניתו של יעקב וי-
נשל - התנועה החלוצית היתה צריכה להוות רק תוספת לפעילות הציונית הכלל-
ית, וכן ההסתדרות הציונית היתה צריכה לשאת באחריות המדינית המשקית, שהרי,
אחרת "החלוץ" יכול היה להיהפך למדינה בתוך המדינה...

בהתייחסו לאירועים אלה בדבר תוכניות גבוש הצבא העברי הקווקאזי ציין ד-
וד מרגלית שבבירת גרוזיה טיפלים נוספו כחות ציונים מבין מחנות הצבא ה-
רוסי של הצאר שמנו כעשרת אלפים חיילים יהודים. על תוכניתו של סרומפלד-
ור הם שמעו עוד בשנת 1917 ובחנוכה 1918 התקיימה ועידת באי כח החיילים,
בטיפלים, ונבחרה מפקדה לצבא היהודי בקווקאז. בועידה הנ"ל התבלטו אברהם
קצנלסון, גרשום מורדוב, ד"ר לייטיס ואחרים.

גרשום מורדוב שנאם ברוסית הציע למתתפי הועידה להקים גדוד פרשים של-
5 000 חיילים יהודים שינסו לעבור לא"י על נשקם ותחמושתם. (עיין,
"העבר" 1975, ספר 21, עמ. 163)

בינתיים הגדוד פורק ע"י המשטרה הטורקית. סרומפלדור התחיל לתכנן מסעו ל-
ארץ ישראל דרך פינלנד. זאב ז'בוטינסקי לא חדל מלהתעניין בכל הנוגע להק-
מת הגדודים העבריים ברוסיה. הוא ביקש תכופות מיוסף סרומפלדור להודיע לו
באמצעות אחיו הבכ'יועצה ז'בוטינסקי על כל המתרחש סביב פרשת הגדוד, על ה-
מו"מ עם השלטונות הרשמיים, על גישתם של גורמים אלה לרעיון וכו'. 29

---

28 עיין "הבקר" מ-11.3.1960, עמ. 7.

29 עיין אוסף מכתבי ז'בוטינסקי, חצלום מס. 17/49, אמז', תל-אביב נעיר כ-
אן שבהרכב הגדוד שאושר מלכתחילה ע"י השלטונות נכללו 1000 חיילים, ברם ב-
שלהי חודש מרץ 1918. פורק הגדוד וסרומפלדור החל לארגן את "ההגנה העצמית
היהודית" ברוסיה. (עיין מכתבו אל פירה רוזוב מ-27.3.1918)

בהקשר לעמדתו העקרונית של יוסף סרומפלדור יש לציין שלמרות שהוא לא הס-תייג לחלוטין מפעילותה של ההסתדרות הציונית,בכל זאת כאיש חזון והגשמה,כ-איש מעש וחיל,שאב את ההשראה החלוצית-האידיאולוגית ממקורות רעיוניים,וגם ניסה לישמם,קודם כל בחבל מולדתו - קווקאז. בעומדו על תפקידיה של היהדות הציונית הרוסית בעבר ובהווה,ולמשימותיה לעתיד,ציין י.וינשל ש:"היהדות רו-סיה היא במובן ההיסטורי - הקוזקיות הציונית בעבר ובעתיד.בעתיד - בצורה עוד יותר ממשית מאשר בעבר...אין זו שאלה של סנטימנטים או אריתמטיקה בל-בד,אעפ"י שאין אנו נוטים לזלזל כלל וכלל באותו דבר שעורר בארץ הזאת יחס של כבוד והערכה כלפי ה"מוסקובי"...וקצת למטה מוסיף וכותב וינשל:"ישנה ע-וד נקודה אחת בכל הבעיה הזאת.- המדיניות הרוסית ביחס ליהודים או יותר נ-כון - ביחס לציונות.הרי זה אחד הפרקים המעניינים ביותר בהיסטוריה הדיפ-לומטית של א"י במאה האחרונה...מדיניות הצירים הרוסיים ומשלחות אנטי-הדת בתקופת עבדול חמיד והיטורקים הצעירים",מדיניות פלבה וההצעות שהוגשו לו ע"י הרצל. הכרזת הממשלה הזמנית הרוסית בקשר עם הסכם סייקס-פיקו...תחת ל-חצם הישיר של הקומוניסטים היהודים קבעו הבולשביקים את יחסם השלילי לגבי הציונות.אך מדיניותם במשך עשרים השנים האחרונות מלאה סתירות..." 30

ואם לעת זאת לא יצאה לפועל התוכנית לגבש גדודים עבריים ברוסיה,הרי הם בכל זאת הורכבו גובשו וגוייסו מחוץ לגבולותיה של רוסיה,וקודם כל ברחבי-בריסניה ובמקצת גם בארה"ב. מאמצע חודש אוגוסט שנת 1918 הועברו הגדודים, שהגיעו לא"י, בחלקם מהרי שומרון לבקעת הירדן לניהול קרבות מכריעים נגד-התורכים שהחזיקו לא רק בשתי הגדות גם יחד של הנהר,אלא גם בכל הגישות א-ליהן.וכך מתאר ז'בוסינסקי אפיזודה שיגרתית אחת של מלחמתם בבקעה:"מידי ל-ילה שיגרנו שתי קבוצות משמר סיור מחוגברות,מלבד הסיור השגרתי,הוטלה ע-ליהן גם משימה מיוחדת...לשם ביצוע אותה משימה היה צורך בחדירות עומק,ת-כופות מאד דרך ביצות-מלחה סובעניות,ולפעמים אף דרך סבכים קוציים ודוקר-ניים. כבר במרוצת השבוע הראשון היו לנו אבידות ומספר הרוגים,ולעומת זאת קיבלנו גם שני מדליוני עיטור לחיילים - אחד מהם הוענק לגאליפולאי לשעבר ספיאשווילי". 31

30 עיין המאמר "ראשיתה של הציונות - ביהדות הרוסית והתגשמותה של הצ-יונות חסתיים ע"י היהדות הרוסית" שם Fr.Hoppe,Die Juden Pal-ästinas und der krieg,Neueste Nachrichten aus dem Morgenland 6I,I9I7,ss.9-20; Project einer jüdischen Republik in Palastina,Der Orient,5,I9I7,ss.II-I4; G.Dalman,Judarna i Palestinaoch landets framtid,Svenska Jerusalems Foreningens Tidskrift, I6,I9I7,ss.28-43;Ipsi,Die Juden in Heutigen Palästina,was sie wollen und sollen,Saat auf Hoffnung,54,I9I7,ss.8-32.

31 עיין "מגילת הגדוד" ברוסית, עמ.140-141: כמו-כן: מהגדודים העבריים-עד צה"ל.1917-1967.מעמ. 4 ואילך. מעמדו של הציבור הספרדי באי"י מאז הכר-זת בלפור,תבט ועמ.א (1),1970,י-ם,עמ.67-84;יעקב יהושע,ספורו של הבית ה-ספרדי ברובע היהודי בעיר העתיקה של ירושלים,י-ם,1976; נעיר גם שהעיתונ-ות האירופאית ובמיוחד ההולנדית,הגרמנית והצרפתית קישרה את תופעת גירושם של היהודים מא"י ע"י החורכים בהחרפת המצב בארמניה והאירועים בה.עיין ל-משל L'Echo Belgiq. מ-2.6.1917 " De Telegr. " מ-6.7.1917, ו-Het Vaterland מ-17.7.1917: כללית לתקופה זו עיין: Joh. De Groot,De Joden in Palestina,Vrije Arbijd,5,I9I8-I9I9,p.I09-I II8; A.Wingate,Palestine,Mesopotamia and the Jews,L.,I9I9;Judische Battallone in Palastina,Der Neue Orient,4,I9I8,s.65;Bohme,Die 24 Osmanische Division in der 2 Jordanschlacht (Tagebuchaufzeichnungen), Zwischen Kaukasus und Sinai,2,I922,p. 9I-I04;W.Massay,How Jerusalem was won,being the record of Allenby's Campaign in Palestine,L., I9I9,p.305; Armee Zeitung Jildirim I,I9I8,n.I5; Jüdische Rundschau,24,I9I9,p.666;S.B.Rohold,Among the Jews in the Holy Land,Missionary R view of the World,I920,June; G.v.Gleich,Betrachtungen uber die kriegsführung in Mesopotamien,Zwischen Kaukasus und Sinai,3,I923,p 8I-I05; Die Juden in Palästina,Erlebnisse und Beobachtungen von einem Palestiner,Saat auf Hoffnung,60,I923,p.72-82

על אווירת העליה שלאחר הצהרת בלפור, על אירגון קבוצות המהגרים ועל המכשולים שבדרך והיערכות של הגורמים הנוגעים בדבר בקושטא ובא"י מספר י.וינשל שבאזרבאיג'אן ובבירתה באקו התארגנו קבוצות עולים מכל השכבות של האוכלוסיה היהודית: בעלי הון ופועלים, בעלי מלאכה וסוחרים, כמו כן החלו להתגבש גם קואופרטיבים לעליה על יסוד עזרה עצמית, אך, -מטעים וינשל, -"לפי הבנתם של שלטונות הכבוש האנגלי (גם) בארץ ישראל עצמה, /כמו בתוך אותו צבא הכבוש שחנה אז גם/ בקונקאז, היו הדברים הפוכים: הצהרת בלפור לא רק שלא פתחה לרווחה שערי ארץ ישראל ליהודים, כי אם נעלה אותם היסב. סירוב - לתת אשרות אפילו לנסיעה לקושטא באמתלאות שונות... דחיות..."סחבת"... מאות, אלפי אנשים היו מוכנים... לזוז לארץ אשר הובטחה להם, על מנת להתחיל שם חיים חדשים אך /עצם המנגנון/ של הצהרת בלפור זו היה כזה, אשר ייעד אותם לקיפאון, אם לא לאובדן..." (עיין אוסף וינשל, אמז')

העולים היהודים מקווקאז לא הזניחו גם את הצד של ההיערכות והתכוננות לגירה, הם חוץ מייסוד קואופראטיבים להגירה, הכינו מומחים, רכשו ברחבי קווקאז מלט וברזל להעברתם לא"י, אשר על פי הנחותיהם הרגישה במחסור חריף ביחד בצרכי בנייה לאחר המלחמה, בבירת גרוזיה - טיפליס. קמה תכונה גדולה לקראת מסע ההתעוררות הזו לעליה, קבוצת יהודים פה תיכננה בקפדנות אפשרות טיפוח בנייה ואיכלוס השטח הגדול והפנוי אשר על יד תל-אביב - יפו, ועד לאיזור השרון. בשל העדר אוניות, תיכננו גם הקמת החברה הימית היהודית הראשונה שתקום ותעסוק בהעברת חומרי בנייה נחוצים מקווקאז לא"י.

ציוני באקו לא הסתפקו בכתיבת מאמרים מעודדים ומעוררים לעליה, אלא גם אירגנו משלחת לקושטא בהרכב שמואל איצקוביץ ומשה כהן, כדי לעמוד מקרוב על התנאים והנסיבות הכלכליים, המשפטיים והרעיוניים למימוש תוכניות עליה. בכאקו קמה החברה לעליה בשם "אחדות" ובה חברים בעלי מלאכה זעירים, סוחרים ופועלים, ברם האלייה וקוץ בה, הקמת החברה הנ"ל גררה אחריה הקמתן של עוד חברות דומות, ובמיוחד במחניהם של צעירי ציון.

"מבאסום, -כותב בהקשר לתהליך העליה י.וינשל בזכרונותיו, -כותבים מכתבי יאוש לבקו. שם הצטברו מהגרים מאזרבאיג'אן, גרוזיה, דגסטאן, אפילו מרוסטוב-מאות משפחות כמעט מחוסרות אמצעים, בורחות ממשטר אימים "לבן", ו"אדום" כאחד הם דורשים אשרות, אשר הפקוד האנגלי מסרב בהחלט לתת להם... האנגלים מסתמכים על הצו, שקיבלו מקושטא "ליהודי רוסיה אסורה הכניסה לקושטא, לארמנים לגרוזים, לרוסים - מותר, ליהודים - לא. גם מארץ ישראל מגיעות ידיעות מוזרות: שלטונות הכבוש משתמשים בחוקים תורקיים ישנים, אשר מגבילים את זכויות היהודים בקפדנות כזאת, שלא היתה כמוה לפני כן, אסרו על קניית האדמה, לעת עתה מרשים לחזור לארץ ישראל רק לתושביה הקודמים, כגון לפורים ולנזירים. מתוך 300 בקשות שהוגשו בקושטא, ניתן רשיון רק לשלושים. הצליחו בכל זאת להסתנן 49 מ- 300 אלה לא"י - נחמה קלושה..." (שם)

מזכרונותיו של פנחס שניאורסון עולה, שבינואר 1919, כמעט כל אסירי-אנאטוליה מחברי השומר, ברחו מקסרקטין הצבא התורכי שבגבול קווקאז-גרוזיה לאודיסה, אותה עזבו הגרוזים, ילידי טיפליס, החוזרים למולדתם. חברה אחת ב"פועלי ציון" שהיתה מזכירתו של הציר הגרוזי באודיסה, היא שסיפקה לאסירים היהודים הבורחים את הפאספורטים הגרוזיים, וכיוון שלא נמצאה אז באודיסה אוניה שתפליג לנמל פוטי שבגרוזיה, הפליגו הם לקושטא, בכיכול כדי להגיע משם, לחופי גרוזיה. "בקושטא, -ממשיך שניאורסון, - היממדנו כמובן את הפספורטים שבידינו, וחזרנו והיינו לפליטים מא"י." [32]

בבירות נודע לחוזרים דבר מותם של ישראל גלעדי וצבי בקר וחברים נוספים ב-י"א באדר ב', פ. שניאורסון שיצא לרעות את הפרות של כפר גלעדי בסביבות תל-חי פגש בטרומפלדור שלעת זו כבר שהה בארץ, הלה הודיע לשניאורסון שיכוונתו לצאת לקושטא ולהביא חבורה של כ-200 איש במטרה להקים גוש ישובי-מוגן ומבוסס היסב, וכיוון שהאנגלים לא רצו לתת רשיונות לעולים, היה עליהם לבקש מהצרפתים שיניחו להם לבוא דרך בירות. סוכם להזמין את י. שוחט ויחד עם טרומפלדור להיכנס למו"מ עם הצרפתים. מעניינת בהקשר לחקופה זו גם פרשת נדודיו של צבי ניסנוב, אשר לאחר משפטו הועבר לקושטא, משם לארזרום ומכאן לגבול טיפליס, כעוזר למפקח על המכס, לאחר המלחמה הוא הצליח לאסוף ק-

---

32 עיין ספר השומר, עמ. 241.

צת כסף ונסע לסיפלים,שם סידר לעצמו פספורט אוקראיני והגיע לאודיסה, שם שהה שלושה חודשים,רכש פאספורט ספרדי ובהזדמנות הראשונה כשנפתחה הדרל,חזר לא"י.(ספר השומר,עמ. 124)

למרות שרעיון גיוס יהודי קווקאז ורוסיה לגדוד העברי לא יצא לפועל בשעתו, המשיכו ראשי המוסדות היהודיים בגרוזיה לטפח את התוכנית בהשראתו הישירה של זאב ז'בוטינסקי,אשר בשלהי שנת 1919 העביר מכתב אל יו"ר ההסתדרות הציונית בגרוזיה - ד"ר מיכאל שטרייכר ובו כתב:"רעיון גיוס יהודי קווקאז בשורות הגדוד העברי הינו רעיון מוצלח במיוחד וכולנו מזדהים איתו, והריני מוסמך להבטיחך שייעשה הכל כדי שנקבל הסכמת השלטונות הבריטיים לכך. "מספר יהודים גרוזים מירושלים,-המשיך ז'בוטינסקי,- נתגייסו עוד בשנת 1915 לפלוגה הראשונה שלחמה במיצרי הדרדנלים,לאחר מכן עברו לשדת בבאסאלוניים שלנו ואף רכשו לעצמם שם טוב. אחד מהם ספיאשווילי היה הראשון שקיבל אות עיסור לחושיה ואומץ לב שגילה בקרבות בעמק הירדן.הריני מקווה שכל זה יסייע להצלחת תביעתנו בנידון. ואף-על-פי-כן,הריני מבקש מכם ומכולם לזכור היטב שבנסיבות אלה יש להתקדם לאט. נחוצה סבלנות רבה לעשייה צעד אחד קדימה,מי שמחוסר אותה סבלנות הריהו אינו כשיר. סובלנות האינטופיות הינה כעת המוטיב הראשי לחלוץ הציוני. בקשתי הנמרצת אליך היא,למסור - את זאת לפיקודיי לעתיד. תפקיד הגדודים העבריים הינו רציני ביותר עכשיו. כעת יותר מאשר לפני השגת הנצחון,הגדודים העבריים מגדילים את הכח הסגולי של היישוב,מעניקים לו תכונה חדשה ותשובה מאד,בידם מרוכזת שמירה על הרבה נקודות מכריעות ורשת הכבישים והם ממלאים את התפקיד בעוז-רוח ובהצלחה מרבית.

יחד עם זאת ברור שהגדוד הינו בית ספר טוב לחלוץ,-ממשיך ז'בוטינסקי במכתבו הנ"ל,- סבורני שאביע את דעתם של כל הארציישראלים (פלשתינאים - כך מילולית במקור הרוסי - י.ד.),אם אומר שכל בחור צעיר המתכונן להתיישב באי"י ינהג בתבונה וביעילות,אם לפני עשות כן יעבור את בית הספר הנ"ל,יתרגל לאקלים,לאוהל,לאוכל גס ולמשמעת,ואז ההתיישבות תידמה למיצעד,והחייל הטוב יהיה גם החלוץ הטוב. אלחץ את ידך בחמימות,אנא מסור דש לאחרים,שלכם ולדימיר ז'בוטינסקי,יפו,24.4.1919." [33]

נפתולי העליה הולכים ומסתבכים בינתיים.ב-11 ביולי 1919 יצא העיתון היהודי "המבשר העברי-הקווקאזי" במהדורה מיוחדת בכותרת ראשית "איסור כניסת היהודים לקושטא - בוטל". בעיתון פורסמו כמו כן שני מסמכים רשמיים מטעם המשלחת האנגלי שבעבר הקווקאז,ובהם בשורה טובה לשוחרי העליה בכל רחבי קווקאז על כך שההגבלות שהוטלו על נסיעת יהודי רוסיה וקווקאז לקושטא נבעו מאי-הבנה משרדית,אך ברור היה שהלחץ הכבד שהפעילו מצד אחד ד"ר מ.שטרייכר בסיפלים, ופבזנר, מצד שני בבאסדם,הם שהביאו לידי תיקון "אי-ההבנה" זו. ברם חשיבות מהר התעורר האנגלים מ"אי הבנה"הנ"ל בהסתמכם על כך שנפלה טעות באיבחון המהגרים המורשים לעזוב את גבולי גרוזיה.שהמדובר הוא ביהודי רוסיה ולא ביהודי קווקאז שכניסתם לקושטא אסורה כמקודם. קציני המטה האנגלי נתנו להבין לד"ר שטרייכר שביקר אותם,שכל הבעיה הזאת של הכניסה לקושטא נמצאת "מחוץ לתחום פיקוחם,ושהם אינם רשאים אפילו להגיש שאלות בשאלה הזאת למטה הראשי שלהם בקושטא..." (שם)

אך גם לאחר 11 ליולי לא השתנה המצב והאפליה הגזעית לא היתה קיימת להלכה אלא למעשה. "יהודי רוסיה" יכלו לקבל אשרת כניסה לקושטא רק בנס.והאנגלים היו מנחמים אותם בכך,שמקושטא אין תחבורה ימית לא"י והאוניות הן נדירות מאד;אין הן מפליגות יותר מפעם לחודש...קצת יותר זכויות הוענקו בכל הנוגע להגירה מקווקאז לארציישראליים לשעבר. בד בבד עם ההתרשויות הללו יצאה ממשלת ארה"ב בהצהרה נרגזת על מדיניות ההגירה של האנגלים אשר בתור היתם "האפוטרופוסים הממונים" על ענייני א"י והעם היהודי אינה מרשה כניסה חפשית ליהודים עצמם ולאותה א"י,בעוד שאמריקה מוכנה להקצות למטרת העברת-העולים אוניות אמריקאניות. ברם גם הידיעה הזו,כלשונו של י.וינשל,נשארה רק בגדר חלומות באספמיה - המצור האנגלי על ארץ ישראל המשיך להישאר בתוקפו , הצהרת בלפור היתה לפלסתר של המדיניות האנגלית השוטפת.

---

33 עיין "Кавказский Еврейс.Вестник" מ-26(35),17.7.1919; עיין כמו כן את מברקו של ד"ר מ.שטרייכר בדבר קבלת מכתבו של ז'בוטינסקי בגליון מיוחד של אותו עיתון.וכן בזכרונותיו של י.וינשל,אוסף וינשל,כ-24/2-19 , אמז'.)

להגירה היהודית לא"י היתה גם פן אחר, עם היוודע עובדת שובם של 25 אלף-ארצ"ישראלים ותיקים, יצאה העתונות הערבית בשצף-קצף, בהשמיעה אימים ישיר ל-שיוך מוחלט של ה"פלסטיין הערבי" רק לערבים. ברור היה שהאנגלים עמדו גם מ-אחורי "המשחק" הקולוניאלי הזה, ברצותם להגביל את כניסת היהודים לארץ.

עם כל ההבנות ואי-ההבנות, סעיות ותיקוניהן מצד השלטונות האנגליים הן ב-קוקאז והן בארץ ישראל, התקשו יהודי קוקאז להבין את משמעות המתרחש סיבם, לא היה ברור להם כיצד זה נאסרו עליהם יציאה מקוקאז ועליה לארץ, בה בשעה ש-יליד ארצם יוסף טרומפלדור עורך מיסדר של טירונים יהודים במושבה העברית - "המסילה החדשה" שעל יד קושטא ובא ויוצא לארץ ישראל בחופשיות גמורה.

ובאמת, בתחילת חודש נובמבר 1919 מגיע יוסף טרומפלדור לא"י, וכפי שכותב י-ערי-פולסקין "בשקט וללא רעש...נכנס אל הארץ, ויחידי ניגש אל העבודה, לחקור את המצב ולהתחיל להעביר לא"י את חבריו החלוצים, שהיו פזורים בכל רחבי רו-סיה ועל פני כל הדרכים המובילות ממנה לארצות אחרות..." [34]

על שובו של טרומפלדור לארץ הגיב ככל הנראה גם ז'בוטינסקי. אשר כתב בעת-ון "הארץ" ב-2.12.1919 בזו הלשון: "הקפיטן יוסף טרומפלדור, החייל העברי ה-ראשון חזר לארץ בשקט ובענוה...טרומפלדור נולד בקוקאז...לולא ניצחון הב-ולשביקים, היו מופיעים בחזית ארמניה בינואר 1918 מאה אלף חיילים יהודים ב-דגל יהודי. מי יודע איזו צורה היו לובשים אז כל ענייני גם פה בארץ וגם שם ברוסיה."

הן ז'בוטינסקי והן טרומפלדור האמינו באפשרות גיוס הצבא העברי ברוסיה ו-בקוקאז והעברתו לארץ ישראל, ברם התקוות האלה נגוזו חיש מהר.

בהגיעו ארצה התרשם טרומפלדור לרעה מאותו פילוג שהיה קיים בין הפלגים ה-שונים שבמחנה העבודה, ובמיוחד הפיצול שהלך והחריף בין "אחדות העבודה" ו"ה-פועל הצעיר". הוא ממש הרגיש את עצמו מדוכא מכל העניין הזה. רוב חברי קב-וצת טרומפלדור היו מיוצאי קרים וקוקאז, והם החלו לעסוק בשלב ראשון בסלי-לת כביש סבריה - צמח. עם הקבוצה הזו בא בדברים י.שוחט לצורך הפיכת "לגי-ון העבודה" (שריח צבאיות נדף ממנו) לגדוד העבודה והגנה. ברם עד מהרה הו-ברר שקיימים חילוקי דיעות רציניים בין תפיסותיהם של טרומפלדור ושוחט. הר-אשון ראה בגדודי העבודה מכשיר טכני, שיקלו על החלוץ החדש בבואו ארצה לקבל עבודה ולהכין את צעדיו הראשונים. מאידך, ייחסו שוחט וחבריו משמעות אחרת ל-גמרי ל"גדוד העבודה", לדידם הוא היה צריך להיות בסיס קבע לקבוצות עובדים, מגינים ומחיישבים.

בין שאר יוצאי רוסיה נמנו על קבוצת טרומפלדור מספר חלוצים מיוצאי קוו-קאז: יעקב קוריס הגורג'י, יאנקעלע צ'קאלקא (ע'פ ה.גרודזינסקי) מצפון קוו-קאז, באבאיוב, יצחקי ועוד. יעקב הגורג'י היה בעל גוף חסון, חקלאי במקצועו, לאחר נפילת תל-חי עבר לבלפוריה שבעמק יזרעאל, (בהמשך עסק בהעברת פרידות מ-סוריה לארץ). א.כצנלסון (הוא ד"ר ניסן) הגיע לקושטא מקוקאז.

פסח ליפובצקי - ביוגראף של טרומפלדור, תמך ב"אחדות העבודה" והגדירה כ-"קיבוץ אנשים יחידי, שהיה עד לכל המתרחש בגליל העליון ואשר התאמץ להבקיע. את חומת האדישות ולהגיש את העזרה הדרושה.

קצפו של י.טרומפלדור יצא גם על קברניטי ההסתדרות הצ' ומוסדותיה שבררו בין החלוצים המחכים בקושטא לעליה, ולא מיהרו כלל וכלל להעלותם בלי לבדוק את ה-שתייכותם המפלגתית, בה בשעה שטרומפלדור הציג את מצעו הכולל לעבודה לאומית-סוציאלית של נציגי כל המפלגות. [35]

על כך מדבר גם שאול אביגור (מאירוב): "מתיחות מתמדת פעמים גלויה ולרוב, נסתרת שררה בין "השומרניקים" ושאינם מן השומר". הראשונים חשו בעליונותם כ-ביכול, האחרונים חשו נחיתות-מה, וניסו לחפות עליה. היחסים לא היו אידיאל-יים, אף כי ברור היה, כי בשעת מבחן יעמדו כולם יחד כחומה בצורה". [36]

טרומפלדור ראה בעלייתם וביישובם של מאות חלוצים מרוסיה אתגר במפעל-חי-יו, ולכן עודד את חבריו לדבוק במטרה נאצלת זו. גם לאחר שנסגרו גבולות רו-סיה הסוביטית לפני החלוצים, אלה לא נילאו לחפש דרכים אלטרנטיביות ליצי-אה. לפי עדותו של י.אידלשטיין, המספר על עלייתו ארצה, רווחו ברוסיה שמוע-

---

34 עיין "המשקיף" מ-7.3.41.

35 עיין פ.ליפובצקי, יוסף טרומפלדור, אישיותו, חייו, פעולותיו, י-ם, תש"ז, 104.

36 ציטוט לפי ספרה של ש.לסקוב, טרומפלדור, ספור חייו, 1972, חיפה, עמ.228.

ות שדרך הרי קווקאז קל לעבור את הגבול בחשאין. בוולאדיקווקאז היתה כבר. קבוצה בת 10 איש שעבדו בעיר כפועלים בבית חרושת לריבה. ההנחיות מקרמלין.

סרם הגיעו לצפון קווקאז בצורה מסודרת והעיר נוהלה ע"י סובנרקום מקומי. הנסיון הראשון לא עלה יפה, והדרכונים המבוקשים לא הושגו. בינתיים החלו אנשי צ'קה והמנהלה המקומיים להתחכם לדורשי אשרות יציאה, בהנחה שאין להתיר ל"קונטריבולוציונרים ציוניים" לצאת לא"י, הם קרעו את הדרכונים הישנים וגירשום מעל פניהם.

במצב כזה ובציפיה לבאות, החליטו החלוצים להתארגן בצורת קומונה, להשיג אילו משרות אצל השלטונות בכדי לקיים את משפחותיהם הגדלות, והחלו למשוך את הנוער היהודי הוולאדיקווקאזי, ללימודי עבריה ועוד. הדברים נעשו מעל פני השטח, אבל הכל מכוון למעשה להכנות בלתי פוסקות לפרוץ את הגבול אל גרוזיה ואפילו דרך פסגות קאזבק. לבסוף מספר אינגושים יודעי דרך, לקחו על עצמם להעביר אותם לגרוזיה המשביקית ועל פי הסיכום שבין החלוצים, הקבוצה הראשונה היוצאת היתה חייבת להודיע על הגעתה לגרוזיה, כבר ביום רביעי לעזיבתם. ברם הידיעה לא נתקבלה גם כעבור שבועיים, ובינתיים יצאו לדרך הקבוצה השניה והשלישית. זו האחרונה נתפסה ע"י חיילי משמר הגבול בהרי קווקאז וכמעט הוצאו אנשיה בו במקום להורג.

מרכז החלוץ ממוסקבה, הינחה את החלוצים בקווקאז, לא למהר, כי א"י אינה דורשת קורבנות כאלה, ושעליהם היה להפסיק את הנסיונות לגניבת גבולות ולחכות. לידיעות נוספות מהמרכז. בינתיים נפלה הממשלה המנשביקית גם בגרוזיה ונתכונן שם המשטר הסובייטי, והחלוצים נאלצו לנטוש את הרעיון "הקווקאזי" ולפנות לדרכים אחרות.

יוסף טרומפלדור עמד בקשר הדוק ומתמיד עם חברי החלוץ בקושטא, אשר בראש לשכת המודיעין שלו עמד ד"ר א. ניסן שכאמור הגיע מקווקאז. טרומפלדור העביר אליהם הנחיות ודיווחים. במכתב שנשלח מיפו ב-3 לדצמבר 1919 אל "החלוץ" בקושטא, הוא ציין שהמצב בארץ לא היה מן המשמחים, שיהיה צורך בליכוד שורות החלוץ בכל רחבי רוסיה לקראת ועידתה. בסיום המכתב הוא נגע גם בעניין אירגון צבא יהודי רוסיה: "הצעתי להביא מרוסיה 10.000 חיילים עברים נדחתה ע"י הגנרל אלנבי, אך מקורה אני, כי בעוד 3-2 חודשים אפשר יהיה לעורר שאלה זו מחדש. לארץ נחוצים עכשיו כסף ועובדים נאמנים ונאמנים מעטים הם פה. הארץ בכיה לחלוצינו שאינם..."[37]

בהתייחסו למצב הדברים בתורכיה ולאפשרויות סידור מאות החלוצים שהיו מגיעים לשם מרוסיה בדרכם לא"י, הדגיש יוסף טרומפלדור באחד ממכתביו ב-8.1919: 20: "...למרות כל הצעדים שנעשו על ידינו לא מצא לו רוב היהודים שבאו לקושטא עבודה ומצבם רע עד מאד. נחוץ לאמץ את כל הכוחות למען עכב בין כה בידי אלה שרק אפשר לעכב אותם, שלא יצאו מרוסיה, כי לנסוע מכאן לא"י קשה מאד.... כדיגיע הרגע של התחלת העליה, תודיע לכם לשכת המודיעין, ואלה המוכרחים למרות הכל לנוד מרוסיה, מפאת מצבם הקשה, או לרגלי ענינם, צריכים לדעת כי רבים-מאלה שבאו לא ישר מקושטא. הגיעו הנה בחופר כל... שום צ' עברי אינו עוד במציאות וגם לא יוכל להיות בימים אלה... מצב העם העברי קשה עד מאד. שאלת א"י לא נפתרה עדיין... נחוצה החרוממות רוח לאומית, נחוצה התאמצות מיוחדת של כל כוחות העם. ואם כדבר הזה לא יהיה, אבוד אבדה א"י לנו, אבדה לבלי שוב עוד"[38]

על-פי עדותו של הרצל גרודניאנסקי (אבידן) חרמו יוצאי קווקאז את חרומתם-בלתי מבוטלת לטיפוח יישוב הגליל העליון והם התלבו היטב בשורות השמירה, וההגנה על המושבות בכל המרחב הזה. לאור הסתבכות המצב המדיני והצבאי באיזור גברה חשיבותם של כל מיני מיעוטים אתניים-דתיים וביניהם: הדרוזים, הבדווים, הנוצרים והמתואלים שנלחמו באכזריות הן בינם לבין עצמם והן עם כוחותיהם הצבאיים של המעצמות - צרפת ובריטאניה, שראו את עצמן כמחזיקי המנדאט החוקי על איזור זה.

בזכרונות ילדותו של הרצל גרודניאנסקי ישנן אפיזודות על טרומפלדור, אשר נהג לטעון את הרובה ביד אחת ופעמים רבות התארח בביתם שבמטולה, האם חמר גרודניאנסקיה (האב ראובן נפטר בשנת 1913), אשה אמיצה בעלת תושיה ומרץ היתה, מהתומכות הפעילות של טרומפלדור, היא אירח את טרומפלדור בסבר פנים, הכינה לצ'אי (חה) ופיראשקי (סופגניות). לן בבית, שיחק עם ילדים, "לא פעם פנה אלי, מספר הרצל אבידן, - ברוסית צחה ואמר: "" Эй, малый, иди покажись, где

37 עיין "מאסף לתנועת "החלוץ", עמ. 89. ורשה, 1930.

38 עיין שם, עמ. 88

Yava? "" דהיינו:"היי,פירחח,בוא תיראה,היכן אמה?"

להרצל גרודניאנסקי יש אמת משלו על תולדות היישוב תל-חי שהוא "תללחה" ה-ערבי .סיפוריו קולחים ומשחרעים על פני דפים שלמים בארכיונו הפרטי.(נוסח-הריאיון איתו מ-1.3.1982)לפיו עלתה קבוצת החלוצים (שנקראה "הקבוצה")בשנת 1915 והתארגנה לחיים משותפים לעיסוק בחקלאות ולעבודה שכירה...בכל מיני צ-ורות דאגו כל הפקידים להרחקת צעירים,שביניהם רבים היו גם מירצאי קוקאז, לעומת זאת פועלים סוציאליסטיים קיבלו חקציבים מהברון בהמלצת פקידים ומק-ורביהם..." (ריאיון עם ה.אבידן/ בהמשך מעניינים סיפוריו של אבידן גם סב-יב רכישת קרקעות הכפר הדרוזי מטמאלע - מטולה.

בעומדו על תחילת הסכסוכים והמריבות בין תושבי תללחה - תל-חי לבין תוש-בי כפר גלעדי,מציין אבידן ש"עוד ב-1914 עלו אנשי כפר גלעדי (חתשיבה) על אדמות מטולה והקימו את הצריף הראשון על השטח שנקרא "אדמות ההר" - מצפון-לתללחה...בד בבד התארגנה "הקבוצה" שהוזכרה כבר לעיל והתיישבה בתצרה של ה-חווה... מאז לא פסקו המריבות בין שני המחנות האלה ובהמשך אף החריפו."(שם)

גם זהותם של היהודים תושבי הגליל לא היתה מוגדרת דיה. אנשי מטולה החזי-קו בפאספורטים צרפתיים לפני כן היה ברשותם ה"נופוש" העותומאני.לפי ה.אבי-דן חיו היהודים והערבים בשלום. קאמל אל-אסעאד ועבדאללה מסייבה ועדייסה,ה-יו מנהיגיהם של כל השיעים מעכו עד דרום לבנון,והקפידו לשמור על היחסים ה-לויאליים עם היישובים היהודיים. מסיפוריו של אבידן עולה שלוּ היו משאירות צרפת ובריטניה את הערבים ואת היהודים לנפשם,הם היו מסתדרים לא רע ביניהם אלא שמקורה של התשדנות ההדדית היהודית הערבית היה נעוץ דווקא בעצם נוכח-ותם של מעצמות זרות באיזור. לגבי תחילת השתלשלות המאורעות הדרמטיים במש-ולש "מטולה - תל-חי - כפר-גלעדי" אינה נעדרת הנימה האישית של משפחת גרו-דניאנסקי:"אמא היתה מיילדת וסרינארית,חיינו בידידות עם הבקים. ביום אחד, בדצמבר 1919 התחילו הצרפתים לנטוש את מטולה,אמא אמרה שחייבים ללכת לראות את סרומפלדור,ירד הרבה שלג,יצאנו לתללחה יחד עם רחמים הכורדי,עקפנו את-כפר גלעדי ובהגיענו לתללחה צעקו השומרים: מי שם? אמא ענתה: אני תמרה.היא הסבירה לסרומפלדור ראת המצב,וזה השאירה בתל-חי.

יוסף סרומפלדור שעלה לגליל על פי בקשתו האישית של י.שוחט לבדיקת המצב (ולמספר ימים) נקלע למצב חמור ומסובך מבחינת הבטחת הגנה נאותה ליישובים היהודיים בסביבה לאור הידרדרות המצב הצבאי והמדיני באיזור.

ב-5.1.1920 כותב סרומפלדור לועד ההגנה בתל-אביב ומתריע על מחסור חריף באנשים מזויינים,בציוד ובתחמושת, במזון ובשאר דברים יסודיים וחיוניים ב-יותר. למרות חומרת המצב ניצל אז סרומפלדור את ימי השקט לאימונם של המג-ינים ותרגילי שדה. במיוחד דאג לביצור עמדות ההגנה של חצר תל-חי שהיתה ח-שופה להתקפות ולפגיעות כמעט מכל צד וצד.[39]

על האירועים השונים שלפני יום האסון,שופכים אור מכתביו הרבים של סרו-מפלדור שנשלחו לאיילת-השחר בתאריכים שונים בינואר שנת 1920 ב-11,10,9,8. 28,26,25,19,18,17,16. כך למשל במכתבו מ-10 בינואר כותב סרומפלדור שה-חברים הנמצאים בתל-חי נחלקים לשלושה סוגים:רכי-לב,אמיצים ובינוניים,וה-סוג האחרון עולה במספר על שניים הראשונים ובשל כך בשעת קבלת החלטות נו-טים הבינוניים פעם לצד זה ופעם לצד אחר,ולכן ההחלטות נושאות אופי מקרי, ולא פעם ישנן סתירות ביניהן. בין האמיצים מאבחן סרומפלדור את המנוסים ו-

את הירוקים...בין אמיצי-רוח עצמם הוא מבדיל שני סוגים נוספים:גבורים מ-טבעם וגבורים בהכרה."יש בינינו,-מסעיר סרומפלדור הלאה,-גם כאלה אשר הגב-ורה משני הסוגים הנ"ל ממוזגת בהם יחד.לא נעדר גם הטיפוס השכיח של "גבור-ים בפיהם",אשר בשעה כתקונה יתימרו במעשי גבורתם שבעבר.וברגע הסכנה יסתש-ו לגמרי. אבל בדרך כלל,כל אלה,האמיצים והבינוניים...בשעת הצורך יעמדו ה-כן כאחד,בשדה הקרב, אילו ראו הגוגולים,הדוסטוייבסקים ושאר הסופרים הרוס-ים או קומץ הבחורים האמיצים ועזי-הרוח האלה,היו בוודאי טיפוסיהם היהודים מחוארים אחרת לגמרי. שתי נקודות עבריות קטנות בלב ים סוער של מתקוממים.. ובמכתב מ-11 בינואר מצביע סרומפלדור על מצב ההגנה המוזר במטולה,שם מוק-מו יחידות צבא צרפתיות שהורכבו מהאלג'ירים המוסלמיים שזיקתם כלפי הערב-ים המתמרדים המקומיים היתה זיקת-חיבה,לעומתם החיילים הנוצרים הצרפתיים ש-ונאים את הערבים המורדים, כולם מאוחדים בשדידת תושבים יהודיים ובגרימה ל-

---

[39] עיין ספר תולדות ההגנה, כ.א,חלק ב', עמ.573.

סבלם..."40

ההתנפלויות הרבות ופעולות הגנה ושמירה רצופות שחקו בהדרגה את חברי הקבוצות בגליל העליון, צצו בעיות עם משמעת, המחסור בציוד צבאי חיוני הלך והחריף, הזעקות כלפי הדרום (היישוב היהודי בדרום הארץ - י.ד.) נשארו כקול קורא במדבר, התרבו התלוננויות והתאוננויות של החברים, התמירו היתקלויות עם כנופיות השודדים, גברו חילוקי דיעות בכל הנוגע לדרכי פעולה וההגנה על היישובים עצמם. כך למשל כשפנו אנשי מטולה למגיני תל-חי לעזרה, התנגדו לכך אנשי כפר גלעדי, שסברו שאין על הפועלים חובה לסייע למטולה, מפני שהיא מושבה לא עברית בעיקרה, ואיכריה הינם סוחרים-סרסורים, העובדים את אדמתם בעזרת פועלים זרים ולעברים אינם מספקים עבודה. (עיין רישומיו של טרומפלדור מ-28 בינואר).

כך היה המצב בצפון. ב-7.2.1920 הודיע העתון המוצא לאור בבירת אזרבאיג'אן בָּאקו "Еврейская Воля" בגליונו ה-3(18) שב-15 בינואר הגיע לקושטא, הגדוד של היהודים הרריים מעיר נאלצ'יק (כיום בירת קאבארדינו-בַאלקאריה בצפונה של קווקאז) ובו 800 חיילים שנרשמו בחבל מחוז טרסק והיו מוכנים ועורכים לנסיעה לא"י לשם ייסוד גדוד מיוחד המורכב מיהודים הרריים. שפת הדיבור בתוך הגדוד - עברית, המדים הצבאיים - שלהם מיוחדים. לפי דברי מפקד הגדוד הקצין אפריימוב עוד ניתן לגייס יותר מאלף יהודים הרריים לגדוד הנ"ל.

זאב ז'בוטינסקי שלא הפסיק אף פעם מלהתעניין בגורלם של הגדודים העבריים הודיע ב-5.2.1920 לנציב השלטון הבריטי בא"י - הרברט סמיואל על קבלת מכתבו של ח.אפריימוב ואף צירף אותו כנימוק להודעתו בנידון. ז'בוטינסקי ביקש מהנציב לסייע במימוש התוכנית בנוגע להקמת הגדוד היהודי ההררי בא"י.41

זאב ז'בוטינסקי, כתב בין השאר באיגרתו הנ"ל: "קיבלתי לפני כמה ימים מברק ואחריו מכתב מקושטא ממנו נודע לי שקצין יהודי מקווקאז - חנן אפריימוב, בא לשם, ועימו רשימת שמונה מאות יהודים הרריים מנאלצ'יק שבדאגיסטאן, הרוצים להצטרף לגדוד העברי. דומני שידוע אתה מהו הטיפוס של היהודים ההרריים מקווקאז: הם אנשים פשוטים, חזקים, אמיצים ובעלי מישמעת... אפריימוב הביא ניירות חתומים ע"י קהילת נאלצ'יק ובהם נאמר כי הוא ועמו כ-300 איש (מתוך 800 הנזכרים במכתב) הדפו התקפה של שבט צ'צ'נים גדול על נאלצ'יק. הם גם כותבים שהמספר הכללי של האנשים היכולים והרוצים להצטרף עולה על 2000 איש."42

בתשובה לפנייתו של ז'בוטינסקי השיב דוד אידר את תגובתו החיובית של הרברט סמיואל לרעיון גיוס 800 יהודים הרריים לשירות בגדוד העברי. (שם)

לא ידוע מה קרה עם תוכנית העברת גדוד יהודים הרריים מקווקאז לא"י, ברם, ברור מעל לכל ספק שלו הוצב כוח כזה בשעתו בגליל כתיגבורת לקבוצת יוסף טרומפלדור, לא היה מחרחש אסון. מפליא במיוחד הדבר שחוץ מזאב ז'בוטינסקי אף גורם מדיני או ציבורי אחר לא עורר ולא העלה את הנושא הזה לפני השלטונות הבריטיים, ולא ניסה לשכנעם לפעול למען חיזוק המגינים בגליל העליון.

ב-6 בפברואר היתה התנפלות על טרומפלדור וחבריו שנסעו בעגלה למטולה. האש בין התוקפים לבין המגינים העבריים התחזקה, אז נפל שור, וטרומפלדור רושם ביומנו למחורת: "הכדור פלח את גופו, נקב אחד היה בצד הימני, השני בחזה, כמעט מול הלב. הרופא הנמצא אתנו בתל-חי הגיש לו חיכף עזרה, אבל כבר לא הועיל. כעבור חצי שעה אחרי שהובא הביתה, מת. עכשיו אנו הולכים לחפור לו קבר. אנו דורשים עוד פעם לשלוח לנו הנה את מספר האנשים הדרוש, אם העזרה לא תבוא בזמנה, יכול להיות שיהיה כבר מאוחר."

במספר הפירסומים וביניהם גם בקונטרס - ביטאונה של "אחדות העבודה", הופיעו קריאות להגשת סיוע ועזרה דחופים למגיני הגליל, אשר למרות המתיחות הכוללת והגוברת ניסו תחת שמירה קפדנית של החברים, לצאת לעבודות חקלאיות בשדה. באותה שעה החליטה מועצת המלחמה של המתמרדים הערבים למחות את יישובי הגליל העליון, ויהי מה. טרומפלדור המשיך לשוע לעזרה, לאור שעת הנסיון הבאה

---

40 עיין מחיי יוסף טרומפלדור (קובץ מכתבים וקטעי רשימות), מאת מ.פוזננסקי, יפו, תרנ"ב, עמ. 223-222: לפי אבידן היו בהרכב הצבא הצרפתי גם חיילים טוניסאיים.

41 עיין איגרות זאב ז'בוטינסקי, עמ.90

42 עיין ספר תולדות ההגנה, כ.א' ח-א, 1956, עמ.889

והמחקרבת, "דור יהודים בני א"י"- כלשון סרומפלדור, עמדו על הגבול בחירוף נפש, "ושם - בפנים הארץ, נושאים ונותנים בלי סוף, אם לאשר את התקציב או לא לאשר..."[43]

מגיני הגליל עמדו לא רק בפני סכנת התנפלות כנופיות וחבר-השודדים, אלא, גם של צבאות ערב מסודרים. אומנם ניתנה לקלוריסקי בדמשק, בראשית ינואר 1920 הבטחה נאמנה" מפי מחמוד אל-פאעור שיורה למורדים" להימנע מפגיעה ביישובים, ברם ההתקפות הלכו וגברו. ב-19 בפברואר הצרפתים החקיפו את חלסה ובו ביום ע-לו על תל-חי כ-300 ערבים כשמתוכם יוצא האפנדי של חלסה, ולקראתם צועדים ש-ניים מחברי הקבוצה... האפנדי קבל שמתל-חי ירו על הבדואים ועזרו בכך לצרפ-תים, הם ערכו חיפוש בחצר והסתלקו.

ב-25 בפברואר (ו' באדר) עולה י. סרומפלדור עם יחידה לשחרר את מסולה מע-רבים פולשים, ובכך הוא אכן מצליח להבטיח מעבר בסוח למקרה של הכרח אחרון ל-סגת צפונה.

בישיבת הוועד הזמני ב-22.2.20 (ג' באדר תר"פ) בו השתתף גם מנחם אוסיש-קין כראש ועד הצירים, נתגלעו ויכוחים קשים בין המשתתפים, זאב ז'בוטינסקי, בפנותו אל צירי הפועלים אמר: "חושב אני שכל אלה הנמצאים באזור הצרפתי צר-יכים לשוב לארץ ישראל... אם אנחנו בעצמנו נרצה לעמוד ולהגן על המקומות ה-אלה, לא יצא מזה כלום... אני מבקש אתכם, כחברים לדיעה, להגיד לצעירים והמגי-נים את האמת המרה, ואולי נציל בזה את המצב... אתם צריכים לאמור לחברים: שו-בו בחזרה משם ובנו פה את הקיים".[44]

אנו מעריכים שז'בוטינסקי ביוצאו מההנחה המדינית-הצבאית הבסיסית שנתגב-שה על סמך הנסיבות המציאותיות, בהן שיחקו למעשה צרפת ואנגליה תפקידים רא-שיים בכל הנוגע לקביעת קוו הגבול בצפון, ושבעצם עליהם היה "לשבור" את הר-אש ולא על קומץ של המגינים-החלוצים שנקלעו למצב של משבר וחוסר-אונים בא-יזור מריבה.

מאידך, נציגי תנועות הפועלים, עמדו בתוקף על הכרח הגנת יישובי הגליל והג-שת סיוע חומרי וצבאי למגינים. דוד בן-גוריון ציין: "צדק מר אוסישקין באומ-רו שזוהי השאלה היותר חשובה... אומרים: זאת היא שאלה ערבית! זאת היא שאלה ד-יפלומטית! אולם השאלה היא לא דיפלומטית ולא ערבית. השאלה היא רק ציונית, ורצינית מאד, יען כי הגליל העליון כולו ולא רק הישוב הקטן שישנו שם, עומד ב-סכנה שהוא יאבד לעם העברי... לנו ברור שצריך להגן על כל מקום שבו עובד פו-על יהודי... אם נברח מפני שודדים נצטרך לא רק לעזוב את הגליל העליון, כי אם את כל ארץ ישראל..."

"בשבילנו, - אמר יצחק טבנקין, - הדבר ברור. בשבילנו אין גבולים, אין שאלת-הה-גנה של הגליל העליון רק שאלה מקומית, כי אם שאלה שיש לה ערך בשביל כל הארץ אם ניפול שם - ניפול עד המדבר... ואני אומר שבשביל לעזוב את תל-חי וכפר-גל עדי צריך להיות אומץ, כי זאת היא הנסיגה הראשונה."

"אנו עומדים בוויכוח זה, - אמר ברל כצנלסון באותה ישיבה - ויכוח שהטענות ההגיוניות אינן מכריעות בו. יש מעשיות שעושה את החשבון מראש - לעזוב, ויש-מעשיות אחרת המתעקשת שלא לעזוב עד הרגע האחרון. ואז יש שהדבר הבלתי אפשרי, נעשה לאפשרי." (עיין ספר ההגנה, עמ. 576).

לבסוף הכריע את הויכוח, המורשה לשעבר של חבל קווקאז מטעם הסת'ציוני רוסיה וידידו מימים של יוסף סרומפלדור - מנחם אוסישקין, שסיכם את הדיון ברוח הצו-רך לעזור למגינים ככל האפשר, וכך הוא הטעים: "רגע של אחריות לא ראיתי פה, וא-ני אקח עלי את האחריות, עוד טרם שמעתי את דעתכם, החלטתי שלא לעזוב את הנקוד-ות. אינני יודע איך לעשות זאת, בחרו בשניים-שלושה. הוועדה הזאת תדון איך לאר-גן את ההגנה, ואיך להציל את אדמת ישראל."[45]

ובינתיים המצב בצפון מחמיר עוד יותר. "עכשיו, - כותב סרומפלדור, - אנו דורשים שוב: החישו עזרה לתל-חי וכפר-גלעדי! מצבן קשה מאד מסולה וחמרה. שם לא היו קרב-נות-אדם וכאן ישנם כבר שני קברים..." הוחלט על שיגור הוועדה הנ"ל ללמוד את הבעיות ההגנה בשטח, ברם, זה כבר היה מאוחר. היום הטראגי והמכריע י"א באדר ק-רב ובא, כשבידי המגינים היו: רובה לכל מגן, אקדחים, תחמושת (פצצות-יד אנגליות

43 עיין קטע מיומנו של סרומפלדור בתל-חי ברוסית. "ספר ההגנה", שם, עמ. 574.

44 עיין ספר ההגנה. עמ. 576-575.

45 מצוטט מספרה של ש. לסקוב, עמ. 233.

צרפתיות וגרמניות) והקשר בין הנקודות העבריות היה כרוך בסכנה, ולפי טרומפלדור אף השתמשו בכלבים לנושאי דואר.

מקץ מספר ימים נופל גם מונטר על מזבח האדישות של המפלגות הציוניות שמוצאות את עצמן בויכוחים אינסופיים, ליבראל דיזנגוף אף נזהר מלהסתכסך עם הערבים, וכך לשונו: "צריך קודם היסב לשקול (את עניין משלוח העזרה) ואחר-כך להחליט, אבל בתנאי שלא להיכנס בסכסוך עם הערבים..."

לדעתו של נ.רוגל שחקר את נושא "תל-חי", מאחורי האי-שקט וחוסר-מנוחה שבתל-חי היתה אידיאולוגיה - לעבוד בשדה בכל תנאי ובכל מצב, כשאידיאולוגיה זו לא היתה קיימת בכפר גלעדי, שם היו אנשים יותר מנוסים ופחות אידיאליסטים.

לכן התייחסותם של נציגי שתי נקודות אלה אל החקירת בה נהרג אהרן שר בו בזמן שטרומפלדור נעדר מתל חי לצורך הבאת מספוא וחומרי הסקה ממטולה, - הינה שונה בתכלית השינוי. רוגל מצטט את מכתבו של מאיר קוזלובסקי - מאנשי "השומר" בכפר גלעדי, שכתב אל אשתו (שרה? -י.ד.) "עד כמה שאני מבין, -טוען קוזלובסקי,- אנשי תל-חי בעצמם אשמים בחקרית שבה נהרג שר, מפני שהמה לא מכירים את הערבים, והמה סומכים על הבטחות, שבהם לא יגעו, וביחוד שהרבה פעמים אמרו לנו ערבים מהמכירים שלנו, שאם תהיה תנועה ערבית בסביבה לא לצאת לעבודה עם הבהמות, מפני שבהמות זה דבר, שמושך אליו כל מיני שודדים." (עיין נ.רוגל, טרומפלדור ופרשת תל-חי, המכללה לחינוך לאומי ע"ש אריה בן-אליעזר, 1983/, עמ.10)

זאב ז'בוטינסקי מצדו שנקט בשלב ההוא בקו מדיני פרו-בריטי, הביע את דעתו הנחרצת בעניין הגנת הגליל וכך הוא כתב בעתון "הארץ" ב-א' אדר תר"פ (1920): "עניין אחר אם המטרה היא הפגנה: לצאת ולמות אם צריך, ובזה לקדש את זכותנו.. אבל ערכו הפוליטי של מות קדושים נפל. תביעתנו נקבעה כבר: ארץ ישראל בשלמותה וכולה תחת אנגליה".

ב-9 בפברואר בגבור היאוש, רושם יוסף טרומפלדור: "הוחלט להישאר, שעת הנסיון, באה כמעט. מחר אולי תבוא עלינו בכל מוראה. יכול להיות שגם ברגע זה אורב לנו האויב מאחורי הבית... כאן עומדים על הגבול הזה, ושם בפנים הארץ נושאים ונותנים. האם ימשיכו לעמוד על המקח, והעזרה תתאחר לבוא? אך ידוע ידעו הללו כל שעת השילומים בוא תבוא..." (עיין "הארץ", מ-20.3.70, עמ.14)

על-פי "הארץ" היו באותה עת במטולה 45 איש, בתל-חי - 35, ובכפר גלעדי - 25. (עיין גל.מ-י"ח אדר תר"פ, 8.3.20)

ביום השני (י"א אדר) נקהלו כמה מאות ערבים חמושים ברובים וברימונים ותבעו להיכנס לתל-חי להיווכח שאין שם צרפתים... טרומפלדור בא בריצה מכפר גלעדי ולא התיר להם להיכנס עד שבא כאמל עם דודו, ברם פנחס שניאורסון התווכח קשות, עם טרומפלדור ודרש לא להתיר כניסת הערבים. דרך אגב את אביו של קאמל אל-אסעאד מחאלסה, שהיה השליט על כל ערביי חוואלנה, רצחו הערבים משבט חמדון, הידועים באכזריותם. (לפי ה.אבידן הרגוהו ושתו את דמו).

לפי גירסתו המפורסת של שניאורסון, טרומפלדור לא שיער שהערבים המצויידים ברמונים גרמניים, יכולים לעולל לנו רע, הוא נשאר בעמדתו ליד הכניסה, ופתאום הודיעו לו מספר חברים שקצין ערבי, כביכול בשם טרומפלדור, פקד לנטוש את עמדותיהם ולרכז את כל הנשק בחדר האמצעי. מתברר שניאורסון נער בהם ודרש לא לדבר בשם טרומפלדור. בינתיים ניגש אליו קצין ערבי עצמו ואחרים התחילו להצטופף סביבו. שניאורסון ניסה להתחמק מהם ותוך כדי כך שמע קול יריה מהחצר ולאחריה פקודת אש מפי טרומפלדור.

כשנכנס לחדר ראה שני ערבים כורעים על ברכיהם מתחת לשולחן ויורים אל החדר השני, דרך הפתח הפנימי. והלאה ממשיך פנחס שניאורסון:"

פתחתי עליהם באש. אחד נפצע וברח והשני הניח את הרובה מידיו וקרא שלום, שלום. אך גם הוא נפל. הרוג. וביניהם קמה בחוץ מהומה גדולה של יריות, מחרימונים וצעקות, ואי-אפשר היה לי לדעת בדיוק את הנעשה שם.

ביקשתי לצאת, ובאותו רגע קפץ זולטי מתל-חי לחדר, פצוע בכתפו, וכשראני אמר לי כי טרומפלדור מוטל פצוע בחצר. קפצתי לחצר וטרומפלדור קרא אלי כי נפצע בבטנו ובידו. שני חברים שראוני נתקרבו אלי — ופקדתי על אחד מהם לחפות עלינו באש ועם השני נשאתי את טרומפלדור לתוך החדר. השכבנו אותו בפינה מבוטחת ביחס וכצבלסון, שעבד פעם כרוקח, טיפל בו. אמנם, כשראה את מעיו של טרומפלדור משורבבים החוצה, לא ידע מה לעשות וטרומפלדור עצמו הורהו לרחוץ ידיו ולהכניסם פנימה. בינתיים, מינה אותי כמפקד תל-חי במקומו.

46 עיין "ספר השומר", עמ.247; השו.לסקוב, עמ. 239; על-פי גירסות אחרות הערב-

בהקשר לעליתו של סרומפלדור יחד עם הערבים לחדר העליון, שם שהו חמישה-ממגיני תל-חי (כולל צ'יז'יק ודרכלר). מסב נ. רוגל את תשומת לב לעובדה ש-כשנאלץ סרומפלדור לעזוב את החדר ולרדת למטה, פגש בדרך במשה אליוביץ, הא-יש שנשלח בתור מתורגמן לתל חי, וביקש ממנו לעלות אל האורחים למעלה. ברם-הלה לא עלה (או שלא הבין, או שלא הספיק לבצע), וזאת בשעה שבחדר העליון נמ-צאו כאמל אל-חסיין ומלווין יחד עם אנשי סרומפלדור, שאף אחד מהם לא מבין מילה בערבית, ודווקא אז לא עולה המתורגמן לשם, כדי להקל על השגת ההבנה ב-יניהם. וכמובן שמועלה כאן סימן שאלה, למה לא עלה מתורגמן אליוביץ לחדר? (עיין רוגל, שם, עמ' 17.)

על נסיבות פציעתו של סרומפלדור וחבריו כתב עתון "הארץ" בפירוט יומיים אח-רי האירועים: "באותו הזמן גופא בא השיך של חלסה, עמו ארבעה אופיצרים ערבים ה-נמצאים אצלו כל זמן המרידה, ומאחוריהם המון רגלים. הם בקשו מאת סרומפלדור ל-תת להם להכנס לחצר. הוא הירשה להם, כיון שהיחסים עם הראשים היו תמיד טובים ו-לא אחת ושתים היו מבקרים אותם בתואנה לבקש צרפתים, ולפעמים גם שלחו להם עז-רה קלה נגד השודדים. הפעם, - ממשיך העתון, - דיבר קמל אפנדי (אגב, מנהיג זה של המרד, הוא עלם בן שמונה עשרה שנה) בטון חריף וידרוש את הצרפתים, סרומפלדור ה-ציע לו לבקשם. חמשת "האורחים" עם סרומפלדור עברו את כל החדרים למטה, את האו-רוות, ועלו למעלה אל העליה. בעליה זו נמצאו שתי הצעירות: שרה שיז'יק ודבו-רה דרכלר, מונטר, שרף מהאמריקאים המשוחררים, וקנבסקי מה"חלוץ". אחרי אילו רג-עים, משך דבר מה מלמטה את תשומת לבו של סרומפלדור והוא ירד במהירות, באומרו-לאחר: משה"לה, עלה אל האורחים ועוד טרם הספיק זה האחרון לעלות התפרצה מלמעלה דבורה וקראה לסרומפלדור: הם לקחו ממני את האקדוח..." ("הארץ" 5.3.20)

לפי העתון, כשהבחין סרומפלדור שהערבים שפרצו אל החצר, מנסים לקחת את הנשק, מידי השומרים פקד לפתוח באש, בחילופי האש נפצע סרומפלדור אנושות בבטנו, ועוד נפגע משני כדורים, הוא נשען אל הקיר וביקש מאחד החברים להחזיק במקום הפצע ה-ראשון לבל ישחפכו מעיו החוצה, בחצר שרה "מבוכה" הערבים ירו גם מלמעלה, ולפי העתון הם שפצעו את סרומפלדור... שעה ארוכה נמשכו הירויות, לבסוף הציע קאמל א-פנדי לסרומפלדור לאפשר לו ולחבריו לצאת מן החצר, כדי שהם ישתיקו את המתנפל-ים מבחוץ, הואיל ונפלה אי-הבנה. ופתיחת האש, מקורה בסעותה, סרומפלדור הסכים ו-פקד להפסיק את האש. "אחד משומרי השער, - קוראים אנו בעתון, - אשר נשאר בידו רק כדור אחד, אמר לקאמל אפנדי: "כדור זה היה מוקדש בשבילך, אבל המפקד מצוה להש-אירך חי - לך!"".

ככל הנראה לא עמד קאמל אפנדי בהבטחתו או שלא הצליח לעצור בעד חבריו הער-בים מלהתנפל על החצר, והחלה החקפה עזה של הערבים, אז נתן סרומפלדור פקודה: "אש עד כדור האחרון". ההתקפה נמשכה שתי שעות, באמצעות שניאורסון סרומפלדור העביר ללוחמים העברים פקודות ברורות ולבסוף עלה בידם להדוף את הערבים, שהש-אירו מאחוריהם ארבעה הרוגים, חמישה עשר פצועים ומכונת ירייה צרפתית אחת. מק-רב הלוחמים מגיני תל-חי נפצעו ז'ולכי, גולובוב וגולדברג, מוקר היה הרוג, למע-לה היתה תמונה מחרידה עוד יותר: גויותיהם של שרה צ'יז'יק, דרכלר ומרף היו ער-ועות לגזרים. וקניבסקי שכב כמת, ברם אחר-כך התברר שהוא התעלף בלבד.

על-פי גירסתו של הרצל גרודניאנסקי (אבידן) קאמל רצה לברוח ועלה על מגדל, שבתל-חי, שם היו שרה ודבורה שנשאו על גופן אקדחים, השומרים של קאמל ירו בבחו-רות וניסו להסתלק. במהומה שקמה ירה איזשהו יהודי אמריקאי בסעות ברובה ציד שלו בסרומפלדור ופתח לו את הבטן ומעיו נשפכו. האם שלי תמרה היתה שם עדת-ר-איה, היא טיפלה בו יחד עם רופא-אסיסטנט בשם גרי. אז לקחו את סרומפלדור למ-טולה. אנשי כפר גלעדי לא נתנו לעבור דרך הכפר. סרומפלדור נפטר בכפר גלעדי.. ה. גרודניאנסקי בתור עד-שמיעה הביא גם את גירסתה של שרה קוזלובסקי (באחרונה התגוררה ברמת-גן) ועל פיה בעלה הוא שגרם למותו של סרומפלדור. לצערנו הרב, ל-מרות מאמצינו הרבים לא עלה בידינו לאמת או להכחיש את הגירסה הזו.

בהתייחסו לרגעיו אחרונים של סרומפלדור, כותב עתון "הארץ": "בא הרופא גרי מ-כפר גלעדי והחיש עזרה לכל הפצועים. את סרומפלדור מצא במצב נואש. הוא אומנם, הוסיף לדבר בלחש, ועל שאלת הרופא: מה שלומו? ענה: "קל לי, טוב למות בעד ארצ-ים כבר היו בחצר כשהגיע סרומפלדור. ז'ולסי שהבין ערבית שמע שהם מתלחשים על החרמת הנשק ופנה לסרומפלדור. בו ברגע צעקה דבורה דרכלר מהעליה "לוקחים אק-דח", סרומפלדור פתח באש, והערבים הונסו והסתחרו מאחורי מחסה סלע ותלוליות, שניאורסון הבחין בערבי השני והרגו, ברם סרומפלדור אחרי מתן פקודת האש לא ה-ספיק לצעוד צעד נוסף ונפגע מהכדור ונפל פצוע בבטנו ובידו (עיין לסקוב, 240).

נו"". החברים התאספו והחליטו לעזוב את תל-חי ולעבור לכפר גלעדי הנמצא במצב-סטראטגי יותר טוב. משמונה בערב עד שתים בלילה נמשכה הנסיגה, קודם העבירו את-הפצועים. בדרך בשעה שמונה וחצי מת טרומפלדור בהנשאו על כפי חבריו. לפני צאת-נשימתו האחרונה ענה בלחש על שאלתו של שניאורסון: "מה שלומך?" - ""טוב למות-בעד ארצנו"". אח"כ העבירו את הבהמות, הנשק ומעט מזון, לסוף העבירו את גוויות החללים, ואח"כ הבעירו באש את החורה ואת כל התבואה אשר בה. על העגלה האחרונה שהוליכה את המתים, פתחו הערבים אש מרחוק. שומרי העגלה ענו באש, וגם מכפר גל-עדי ענו באש, ואש הערבים כבתה." ("הארץ" שם)

לא לשווא כתב יוסף קלוזנר ב-"הארץ" ב-9.3.20 על טרומפלדור וחבריו: "הם נ-פלו חללים, אבל אפשר היה להם שלא לנפול". לראשונה התייחס למאורעות בתל-חי ה-עתון "דאר היום" (עיין גל. מ-סיו אדר תרייפ). מותו של טרומלדור - יליד קווק-אז, היה למעשה מותו של החייל העברי הראשון על הגבת גבולות המולדת, ובשל הנס-יבות בהן התרחש המוות, אפפה חיש מהר את דמותו המונוליטית הילה של הערצה מ-הולה באגדתיות מיסתורית, אולי היחידה במינה בכל המאה החולפת הזו. דווקא למ-רות העובדה שלא מעט אנשים היו עדי ראייה למותו ולגוויעתו, רבו גירסאות ולפ-עמים סותרות זו את זו, שגרמו בסופו של דבר למיסוד מיני מרכיבים אגדתיים בכל הפרשה הזו. השאלה המרכזית והעקרונית היתה: מי הרג את טרומפלדור? או בהתייח-סנו למעגל מעורפל יותר "מי פגע בטרומפלדור".

"כאמל אל חסיין.-כותבת ש.לסקוב.- סתן שמעולם לא התייחס באיבה לנקודות ה-יהודיות, לא ידוע, ובוודאי גם לא יוודע לעולם אם אומנם היה הוא האיש שהרג את טרומפלדור ואם היה אחראי להריגתם של האחרים." (שם, עמ. 249)

לפי כל מיני גירסאות אחרות היה זה קצין דמשקאי או אפילו רוסי שהרג את ט-רומפלדור. הגירסה-שלא ערבי (ובכלל) וקאמל אל-חסיין (בפרט) הרג את טרומפלדור, נתמכת ע"י ברסה אלאלוף, חברתו של קאמל משעבר ימים במבריה, וכן ע"י מניה שוחט - אשתו של ישראל שוחט. בהזדמנות מסויימת בעוברה על פני כפר חאלסה, מ.שוחט הע-ירה: "אומרים שכאן גר ערבי שכאילו הרג את טרומפלדור."

בהמשך לאירועי תל-חי הערבים ניסו לפרוץ הן למטולה והן לכפר-גלעדי ברם נ-הדפו, אנשי מטולה החליטו לסגת לצידון וגם את פצועי תל-חי העבירו לשם, גם ב-ימים הבאים נמשכו נסיונות הערבים להתנפל על היישובים היהודיים, הפיקוד על הלוחמים נמסר סופית לשניאורסון, כולל רשות למתן הפקודה: "לסגת". ("הארץ" שם)

ניתן בהחלט לא להאריך בדברים בהקשר למדיניות שננקטה אז על ידי הגורמים ה-נוגעים בדבר בתוך היישוב, נצביע אולי על סדרת המאמרים המעניינים של ירמיהו הלפרין, שנתפרסמה בעתון "חרות" בנושא "מגילת תל-חי", בהם פורש המחבר יריעה ר-חבה של היבטים וזוויות-ראייה על בעירת כגון: 1/ באשמת מי נפלו מגיני תל-חי? (בהקשר עם הסכם וייצמן-פייסל, המזימות להוצאת הצרפתים מסוריה וצמצום השפעת-היהודים באי". מדוע לא פנו לפייסל "בן-הבריתי" להפסיק את ההתקפות הערביות ב-גליל? [47]

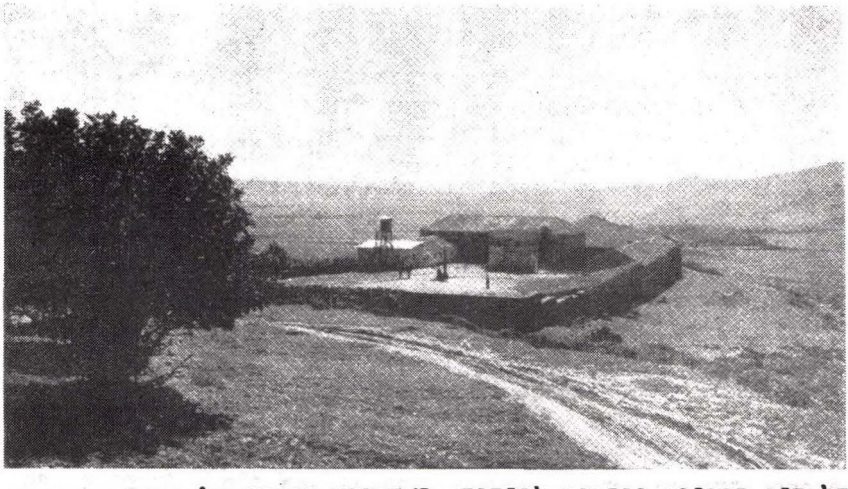

תל-חי בג-ליל. מקום בו נפלו ט-רומפלדור-וחבריו בש-נת 1920.

והלאה מפרט הלפרין סוגיות נוספות לבירור: 2/ החוזה הסודי של סייקס-פיקו ו-הכרזת בלפור (הבריטים, הערבים, מנהיגי היהדות המתבוללת וה"לידרים" של ההסתדר-

[47] עיין "חרות", מ-20.8.54.

ות הציונית העולמית, מחלקיים יחדיו לעזרתה של בריטניה ודורשים את הרחבת גבולות א"י, וייצמן וחבריו מגייסים את תמיכת היהדות והציונות העולמית למדיניות האנטי-צרפתית והאנטי-ציונית של ממשלת בריטניה במזרח הקרוב.(שם,מ-8.54. 25/3 וייצמן מגיע ארצה כשליחה של ממשלת בריטניה.(31.8.54)

4/ כיצד הופקרו מגיני תל-חי ע"י ההנהגה הרשמית.(2.9.54) 5/ הכרוז הרשמי הראשון ו-6/בישיבת הוועד הזמני נידונו סרומפלדור וחבריו למוות.("חרות", 10,7 מ-ספט' 1954). 7/"המנהיגים" החליטו להילחם עד טיפת דמם האחרונה של סרומפלדור וחבריו(למוות)("חרות",14.9.54.) והלאה:8/ חל-חי נפלה,הגליל העליון נעזב - ע"י חושביו.(שם,16.9.54.) והאחרון 9/ כיצד נקברה האמת על נפילת תל-חי(מ-1954 21 בספט') מסקנתו של י.הלפרין היא ש"סרומפלדור וחבריו נפלו על מזבח המדיניות הבריטית החדשה באי"י,המדיניות שהסיפו לה שונאי הרצל...".(שם)

לדידו של ירמיהו הלפרין,יוסף סרומפלדור הינו "פורש ומורד במלכות אליבא דההנהגה הציונית הפסבדו-סוציאליסטית הרשמית:"סרומפלדור,שרה ואהרן ארונסון(מאנשי נילי"),ז'בוטינסקי עם תלמידיו היו זרים לרוח הציונות הרשמית ולרוחם - של מנהיגי התנועה הסוציאל-ציונית דאז. הם נראו כהרפתקנים מסוכנים,אופורטוניסטים,מזיקים להגשמתה של הציונות הרשמית..." - כך גורס הלפרין בשכחו ככל הנראה את עובדת היותו של ז'בוטינסקי עצמו כפי שנאמר כבר,חסיד נלהב של הקו פרו-בריטי ואולי לא פחות מיצחק בן צבי,דוד בן גוריון,ש.לוין,שינקין ואחרים.. הקרע חל מאוחר יותר,כשז'בוטינסקי הרים את הנס האנטי-בריטי,בעוד ששאר המנהיגים נשארו על "הרציף" המדיני הבריטי.

הסוגיה האגדתית השניה שנצמדה לפרשת מותו של סרומפלדור,הינה אימות העובדה, אם ביסא סרומפלדור הגוסס את המלים " טוב למות בעד ארצנו",האם שלט הוא במידה מספקת בשפה העברית כדי לבטא משפט זה?! מר נתן זהבי בן 90,מי שהיה עד חי לפציעתו ומותו של יוסף סרומפלדור אישר בשידור חי בטלוויזיה ב-13.3.1981, שאכן מילותיו האחרונות של סרומפלדור היו "טוב למות בעד ארצנו",את המשפט שמעו מפיו הוא בעצמו ודי"ר גרי המטפל בפצוע.(השו. ספר השומר,עמ.247-249)

נ.רוגל מביא בהקשר לכך גם את עדותו של אברהם הרצפלד (שנילווה לד"ר גרי) ממכתב שנשרד בארכיון תנועת העבודה,ושם כתוב:"נגשתי אליו (אל סרומפלדור) והוא הכירני בקול וענה על שאלתי,מה שלומך:"לא נורא,כדאי למות בשביל ארץ ישראל".(עיין רוגל,שם, עמ. 20)

עדותו של ד"ר גרי נתפרסמה ב-"קונטרס" גל.מ-כ"ב אדר תר"פ,תחת השם"מן הימים האחרונים"ועל פיו סרומפלדור היה חלש מאד,חיוור ושכלו אתו..."כאשר שאלתיו לשלומו,הוא ענה:"אין דבר,כדאי למות בעד הארץ".(על-פי הרצל גרודניאנסקי,האם סילו תמרה שהיתה אז בסביבת סרומפלדור,לא שמעה את המשפט הנ"ל.)

לפי שאול מאירוב סרומפלדור דיבר עברית רעה מעורבת במלים רוסיות...לפי זולמי ובלכובסקויי, הוא דיבר עברית רהוסה,ורק המבטא שלו היה רוסי מאד.לפי ליפובצקי,באסיפה במטולה סרומפלדור דיבר בעברית רצוצה,המעורבת מלים רוסיות...[48]

הידיעות על גבורתו ועוז רוחו של סרומפלדור היו נפוצות כל כך שהמשורר-הערבי עזיז דימט חיבר דרמה בשם "יוסף סרומפלדור" בשלוש מערכות.בקריאת הדרמה בבית מנחם אוסישקין ובסוף 1922 נכח גם הנציב העליון הרברט סמואל. ("הארץ",1.1.23.י"ג שבט תרפ"ג)

אין כל ספק שלאחר מותו של סרומפלדור נציגי מחנות שונים ניסו להיאחז בדמותו האגדית ולהיצמד או ליחד דיוק להצמיד את הדמות הזו על כל מכלול הרעיונות, השקפות עולם ותוכניות אידיאולוגיות, למחנותיהם,הן מצד שמאל והן מצד ימין.

---

48 עיין לסקוב,עמ.121; הרופא ד"ר גרי,שעלה ארצה ב-1918 ושירת בגדוד העברי, במלחמת העולם הראשונה,נפטר בינואר 1942.("דבר", 15.1.42) בהספידו את ידידו, לנשק ולדרך,כתב ז'בוטינסקי:"...שקיצצו את זרועו השמאלית כמעט עד לכתף,לחש בבת צחוק:""אין דבר - הימנית תשובה ממנה""...כשנזדעזע האויר והארץ מנפץ נורא על סף המחנה:"אין דבר,זה רחוק"... רעיון עמוק,הגיון נשגב,פילוסופיה מקפת-כל סמונים בשחי המלים האלו.הרצון מכריע,המקרים אינם אלא הבל.מכל מר ייצא מתוק,אם רק הרצון חי..."(עיין בדרך למדינה,האי"ב החדש,בניין,מדיניות,כ.11,תשי"ז עמ.15-16)

נציין כמו כן שסרומפלדור בעצמו מעיר על ידיעתו ושליטתו בעברית בכמידה מספקת וזה עולה מקטע יומנו מתאריך 22.3.1916 שם הוא כותב שערב חג הוא נשא נאום קטן בעברית,ובו הוא סיפר על תולדות הקמת הגדוד.(פ/101)

בעקבות מותו של יוסף טרומפלדור בחצר תל-חי, עולות מספר שאלות שבקושי רב מ-וצאים אנו עליהן הסבר הגיוני: 1/ למה הירשה טרומפלדור (אם בכלל) לערבים להי-כנס רק על סמך הנוהג שבעבר? 2/ למה נתן פקודה לפתוח באש רק על סמך צעקתה של דרכלר ומי היה הראשון שפתח באש? 3/ למה לא הניחו טרומפלדור וחבריו, שהערבים רק חשדו בהם, שמסתירים בקרבם את הצרפתים? 4/ מי ירה בטרומפלדור עצמו? אי זו היתה הקטלנית ביותר? (היריה שפגעה בבטנו?) השאלות שהוצגו הינן רלוונטיות ב-מידה, בה אפופה כל האגדה הזו בהילת מסתורין סביב האיש.

בהקשר לנפילתו של יוסף טרומפלדור, מעלה זכרונות גם אוריאל שלון (פרידלנד), ששהה בתחילת 1920 בקושטא, לרגל הנסיעה המתוכננת לבאזל, ברם הוועידה נדחתה וה-יה עליו ועל חבריו לחזור לקווקאז, ולמרות ביסדל הוועידה, שהותו בקושטא לא הי-תה לשווא. "בעת היותי שם, - כותב הוא, - פנה אלי צעיר מיוצאי רוסיה, אשר נתקע בק-ושטא תוך ציפייה לאפשרות לעלות ארצה, ובשמעו שאני עורך כתב-עת של צעירי-ציון בקווקאז, הגיש לי רשימה מפרי עטו של יוסף טרומפלדור... הרשימה היתה כתובה יפה אך מתוך הערצה כה נלהבת שהשבתי למחברה שלא נראית לי אפשרות לפרסמה, אלא בהז-דמנות של יובל או תאריך משמעותי אחר... לקחתי את הרשימה אתי, ולא עברו אלא ימ-ים ספורים בלבד ועם שובי לבאקו נדהמנו לשמוע שטרומפלדור נפל בהגנה על כפר-גלעדי - תל-חי. וכך רצה הגורל שהרשימה זכתה לפרסום בעתונינו תוך ימים מעטים." (עיין "העבר", ספר 21, עמ' 153).

על הרגשתם של היהודים בקווקאז לאחר שנודע דבר מותו של טרומפלדור, על מצבם, מעמדם ונטיותיהם שופכים אור זכרונותיו של יעקב וינשל, לפיו נתקבלה בקווקאז י-דיעה אימה על רצח טרומפלדור, בלוויית הערה קצרה, שההתנקשות אירעה על השטח, שע-בורו "נופלת האחריות על הצרפתים". ולאחר זה שוב חודשים ארוכים של שתיקה, ורק בראשונה העירוני אפשר לראות את הסרט הראשון הציוני - "ארץ ישראל של היום" בו מראים את כל הישובים הוותיקים, את הגליל, את צפת, ואפילו מחנה צבאי של הגדודים העבריים בצריפין. יש בו הכל, - ממשיך וינשל, - מלבד בואן של אוניות עם עולים. ולפתע השאלה המוזרה /הנשאלת/ בבית הנבחרים האנגלי: "מתי ובאיזה תנאים חושבים לפרק את היחידה האמריקאית של הגדוד?" בהמשך בהעתק הסיומה המחוקה של הזכרונ-ות אנו קוראים: "ידיעות על מאסרו של ז'בוטינסקי בכלל לא הגיעו לבקו, אשר היתה סגורה ומסוגרת, ידיעה אחרונה היתה, שבמקום הגדוד, חושבים לייסד דבר מה דומה למ-שטר העם הכפרי, אשר, כביכול, לבדו יכול להתגבר על כל הבעיות הקשורות לבטחון הפ-נימי של הארץ... שטרייכר, בלוויית עסקנים נכבדים של טיפליס, ובתוכם נציג הקורפ-וראציה "שומרוניה" - מוריץ לבנסון, עושה נסיון יאוש אחרון לפחיחת דלתות ארץ-ישראל. הוא (שטרייכר י.ד.) עורך ביקור בטיפליס אצל הנציב העליון האנגלי של עבר-קווקאז - אלוף אודרופ. האלוף מקשיב בתשומת לב לכל נאומיה של המשלחת, ומ-סכים לתת אשרות כניסה לא"י לאלה, אשר עזבוה בזמן המלחמה, / ומציג שורת שאלות - על גודלה של הקהילה היהודית בטיפליס, באילו הוא עתיד היה לתפוס שם משרה של ה-רב הראשי /, דייר שטרייכר המסכן (לא האריך ימים עד הקמת המדינה העברית), - אך יש לו זכות מלאה להיחשב לצירה /האמיתי/ הראשון. לאחר הסתלקותם של האנגלים מ-טיפליס, הוא התחיל לחלק אשרות כניסה לא"י לעולים, (אשר בהם התחשב) הקונסול הא-יטאלקי, (אשר היה) אחראי בפני הפיקוד של בנות הברית (בעד) הציונות כניסה לקו-נסא. אלו היו אשרות ממשיות, ודייר שטרייכר, לפי מקצועו רופא אף, אוזן וגרון, רווק ללא תקנה וחסיד נלהב של ציונות (ללא תקנה במידה עוד יותר גדולה), לקח בעד כל אחת מהן שתי לירות אנגליות לטובת קרן העליה. בדברי הימים של השירות הדיפלומ-טי היהודי העובדה הזאת - אסור שתישכח." - מטעים י. וינשל וממשיך בהתייחסו ל-עירו באקו, - "מכל זה אינו נובע, שציוני באקו הרחוקים מטיפליס, ישבו בחיבוק יד-יים... שם הוצגה לסדר היום השאלה... על המשטר המדיני שישתרר באי"י. (השאלה הוצ-גה לא בישיבה סודית של זוממי קשר, אלא בפומבי), באסיפה כללית של "נותני שקל ו-אוהדים", (באולם הגדול של מועצה עירונית לאומית) החקיים דיון פומבי על משטר-העתיד באי"י, אשר בו השתתפו דייר גוכמן, מ. קומרובסקי, ז. וינשל וא. סטרלינג. אמנם ל-פי אותו קו היסוד התרחש המאבק גם בלונדון, והמחיל בקרב היה שם לא אחר ממקס נורדאו בכבודו ובעצמו, זכורים דבריו: "אילו האנגלים נתנו לנו מיד אפשרות לאר-גן את הממשלה בעצמנו, היה כל העולם מופתע מהמהירות ומההצלחה שהיינו מרכיבים-אותה..."[49]

כך היה המצב בקווקאז, בעת שיוסף טרומפלדור נפל על הגנת א"י, אין גם ספק שה-יו באישיותו של יוסף טרומפלדור, בחייו ופועלו ומעשיו מכלול רחב של תכונות, דפ-וסי התנהגות, מרכיבים ויסודות רעיוניים עד כדי כך שזרמים ומגמות שונים יכלו-לאמץ אותם לעצמם, ולטעון לבלעדיות. בהקשר לכך ציין ב. אליצדק ב-10.3.41 בעתון

49 עיין אוסף וינשל, כ/19-2/24 אמז'

"המשקיף":"סרומפלדור היה סוציאליסטן מן הטיפוס האידיאלי,האנטי-מעמדי והכלל-אנושי,וסוציאליסט שכזה לא יכול היה למנוע אותו מלהיות יהודי ואיש מלחמה.

בהבהתייחסו מצדו בהרחבה לנסיבות ומניעי ההתיישבות של האב זאב וולף סרומפלדור בצפון-קווקאז בתור קאנטוניסטאן,שלא חזר עם תום שירותו בצבא,לעיר אשר בתחום "המושב היהודי" ברוסיה,כתב אבא אחימאיר על יוסף סרומפלדור באותו עתון בשלהי 1945:"היתה בו נשמה של כל האדם,והיתה בו נשמה "יתרה" "שאר רוח"".[50]

מרגשים במיוחד דבריו של זאב ז'בוטינסקי על ידידו,כפי שפורסמו במאמר "תל-חי" ב-8.3.20,מספר ימים בלבד לאחר מותו של סרומפלדור:"...עוד יש כאלה ביישר-אל,לא לבדם,כי זרועה כל הארץ ממתולה ועד מדבר סיני עצמות כאלה.ומה הבדל בין אלה שנהרגו ונפצעו,לאלה שבמקרה עוד לא פגע בהם כדור? אותה רוח נחלה את כולם אותו שיר המרד של הדור הקדמון צילצל באוזני כולם:הננו ועלינו! הראש הכפוף מתוך אבל מזדקף בפני ההוראה הדוממת הזאת. עוד לא אלמן ישראל,לא יתום,לא עקר.
גם של וגם מסר עליכם,הרי הגליל העליון,תל-חי וכפר גלעדי,חמרה ומסולה,אין-דבר,לנו הייתם,לנו תהיו."

בעומדו על סגולותיו של יוסף סרומפלדור כתב דוד בן-גוריון בעתון "דבר" ב-16.1.33 (י"ח טבת תרצ"ג):"אביו של סרומפלדור היה מחייליו ניקולאי הראשון,ויוסף הצעיר (נולד ב-21 נובמבר 1880 והתחנך בצפון קווקאז,מורחק מחיי יהודים), בתקופת לימודים /1905/ מתגברת הכרתו הצבורית,הוא חולם על יסוד הקומונות ושואף לארץ ישראל,והוא רואה צורך במזיגת שני האידיאלים האלה."

יצויין,שדוד בן גוריון נסה גם להפריד בין ציוניותו החלוצית של סרומפלדור עצמו וציוניותו הרוויזיוניסטית של ז'בוטינסקי."כשבאנו לאחר גירושנו בתחילת-1915 תרע"ה לאלכסנדריה,מצאנו את גדוד נהגי הפרדים של סרומפלדור מוכן כבר לכת לגאליפולי, את ז'בוטינסקי לא מצאנו עוד במצרים - הוא נסע לאיטאליה..." - כתב דוד בן גוריון.[51]

חבריו לנשק ופיקודיו הרבים של סרומפלדור החלו להנציח את שמו בייסוד גדודי העבודה ויישובים על שמו.בליל י"א באלול תר"פ,במעמד חגיגי ורומאנטי במליאת-חצי שנה לנפילתו של יוסף סרומפלדור חברו בתל-חי, נשבעו חלוצי העליה השלישית,על הגבעה ליד חמי טבריה, להקים את "גדוד העבודה וההגנה על שם יוסף סרומפלדור" שבר למלא,צוואתו הלאומית והחברתית של הלוחם העברי הדגול של כל הדורות.

בתקופה זו,בתחילת שנת 1920 האסיפה הכללית של "השומר" החליטה בתל עדשים לפרק את "השומר" בשל חילופי השלטון בארץ,דבר שחייב דרך חדשה של שיבוץ "השומר" באירגונים עממיים יותר של עבודה והגנה.[52]

העתונות הארצישראלית הביאה לקוראיו מדי פעם ידיעות על מדינות קווקאזיות שונות, על מצבן המדיני,החברתי,הכלכלי,ואפילו תיאור קצר מתולדות ימיהן,כך למשל בהקשר להכרת המועצה העליונה של העמים בעצמאותן של מדינות קווקאז וגרוזיה כתב עיתון "הארץ" ב-20.2.20:"הגורג'ים עמדו על חופשתם כאלפים שנה בפני הטורים,הערבים,הפרסים והתורכים ונכבשו לפני רוסיה זה כמאה ועשרים שנה.עתה באה עת גאולתם בתוך יתר העמים והמדינות אשר נקרעו מעל רוסיה מסביב...לפי הידיעות האחרונות השפיעה ממשלת גורג'יה על אזרבאיג'אן ועל ארמניה לבוא לידי מו"מ של שלום בדבר הסכסוכים ביניהן,ויש תקוה כי ישים הכל למיצור במשך המו"מ,ולשם סדור העניינים הכלליים הנוגעים לשלוש המדינות האלה יחד,נקראה עתה ועידה של באי כוח שלושתן, בטיפליס."

וב-10.6.20 כותב שוב הארץ":"ברית שלום בין גורג'יה וממשלת הסובייטים שוררת בימים האלה ונתפרסמה כבר באופן רשמי...גורג'יה עשתה שלום עם מדינת הסובייטים מאונס,לא מתוך רצון חופשי אחרי שהוקמה ממשלה בולשביסטית בבאקו והחיל האדום" הגיע עד לים הכאספי..."

מעניין כמו כן הידוק הקשרים שבין הארמנים לבין היהודים.נציגות הארמנים בפאריז,העבירה באמצעות משכת העיתונות לעיתון יהודי צרפתי "Peuple Juif" את מכתב הברכה בזו הלשון:" בשמחה לבי(?)בלי גבול נודע לנו ע"י העתונים כי דרישותיו של העם היהודי נתאשר על ידי מועצת סן-רמו,ומשום שארמניה כמו פלשתי-

50 השו. מ.סמילנסקי, "הארץ",מ-28.9.47.

51 עיין "דבר" מ-16.1.33: י"ח טבת תרצ"ג

52 עיין יצחק מולדבי, אפיזודות תל-חי,עמ. 281

נה ואולי עוד יותר ממנה, סבלה במשך שנים ויובלות של שלטונם הפראי של התורכים - אנו משתתפים איתכם בשמחתכם העמוקה..." [53]

נזכיר כאן שכתב "דאר היום" הארצישראלי הרחיק לכת גם עד לבירת ארמניה אריבן לשם הגיע אחרי הרפתקאות ומכשולים רבים מירושלים. מסתבר שאריבאן מוזכרת כעיר מולדתו של הכתב, לכן ניתן לשער שבארמניה, גם בתקופה גורלית של המעבר משלטון דאשנאקצוטיונים לשלטון הסובייטים התגוררו יהודים מעדות שונות. [54]

הממשלה הדימוקראטית המנשביקית של גרוזיה ניסתה להשתית את יחסיה עם ההסתדרות הציונית הגרוזית על מספר סעיפים חקנוניים המחייבים את שני הצדדים גם יחד בכל הנוגע להוצאת אשרות יציאה מגרוזיה. לכך התייחס בפירוש עיתון "הארץ" בגליונו מס- 441 מ- 20.12.20: "המיניסטריון לענינים הפנימיים בגורג'יה עיין בבקשת ההסתדרויות הציוניות ע"ד נתינת רשות ליהודי רוסיה לנסוע לאי"י דרך גורג'יה ומלא את הבקשה הזאת בתנאים אלה: 1) רשיונות מעבר יינתנו ליהודים אלה אחרי אשר ממשלת אנגליה תסכים לרשום את תעודות המסע שלהם על יסוד האשורים, שיינתנו ע"י ההסתדרויות הציוניות. 2) הנוסעים ישולחו מוולאדיקווקאז או מבאקו ישר לערי החוף באסום או פוטי בלי הרשות להתעכב בטיפליס ובכלל במדינות גורג'יה. 3) בכדי לעצור בחלוף הכסף בכספים של חוץ לארץ בגבולות הרפובליקה הגורג'ית: מחתיבת ההסתדרות הציונית לשלם בעד הנסיעה של המהגרים באוניות עד המקום המיועד (קושטא - א"י) או להחליף באוצר הממלכתי של גורג'יה סכום כסף ידוע בכסף חו"ל, שממנו ישלם מורשה ההסתדרות הציונית את כרטיסי המסע במקומות היציאה מגורג'יה (באסום, פוטי)

כידוע ע"פ הסכם סן-רמו מ-23.12.20 הועבר הגליל העליון לשליטת בריטים, וכך עוללו מעצמות מערב-אירופאיות צרפת ובריטניה לא"י, מה שלא עוללו תורכים במשך כמעט 400 שנות שהותם כאן. היחסים הקולוניאליים של מדינות אלה - מוסתרת בשאיפתן להרחיב תחומי שליטתן במזרח התיכון, החתירה המתמדת מתחת לפסיפס העדין והספוגי של הרכב העדות והמיעוטים שעל המפה הגיאופוליטית הסבוכה והמורכבת של סוריה, ארץ ישראל, לבנון ועבר הירדן, אי-התחשבות באינטרסים הלוקאליים של עמי האיזור, אלה היו הגורמים שהיקשו בעתיד במידה לא מבוטלת על מציאת פתרון הולם לבעיות אתניות ומדיניות באיזור. מי יודע, אם היה ניתן לערביי ויהודי ארץ ישראל להסדיר ענייניהם בכחות עצמם, ועל סמך ההגיון שהיה טמון בהמשך דו-קיום וההכרח בהמשכו, כבימים בעבר, אולי לא היו פורצים נחשולי שינאה ואיבה בין הקהילות האיתניים האלה במזרח התיכון. האירופאים הפעילו במלוא עוצמתה את הסיסמה "הפרד ומשול", הסיסמה אשר בעטיה כמעט והתמוטטה כל המערכת המורכבת והמסובכת האיתנית והגיאופוליטית של עמי ומדינות קווקאז בין השנים 1920-1917, שם הפריעו להם הסובייטים שבזרוע ברזל השליטו סדר במסגרתה של "הקונפדראציה הקווקאזית" ההיסטורית המקיפה כמעט כמאה עמים, לאומים, שבטים וניבי-ניבים הארצות הקולוניאליות הנ"ל וקודם כל צרפת ואנגליה לא כל-כך היו מעוניינות בהשכנת שלום ובמתן השראה לכיוון הרגעת הרוחות, אלא דווקא להיפך חיפשו אך ורק את האינטרסים הגלובאליים שלהם על חשבון התפתחותן והתקדמותן של המדינות שבחסותן. מבחינה זו רב המקשר והדומה בין קווקאז לבין ארץ-ישראל בתקופה זו.

ניתן לומר בהחלטיות וללא כל הגזמה שפועלו הצבאי המדיני של יוסף טרומפלדור היווה ציון-דרך רציני ורב-משמעות בתהליך גיבושו של היישוב היהודי בארץ, ייסוד וביסוס של הגרעין הצבאי העברי, תוך כדי הגשמת התוכניות העיקריות שנרקמו עוד בתקופת שהותו של טרומפלדור בקווקאז.

קברו של טרומפלדור הפך לאחר העליה למחנות וזרמים שונים. על-אפיזודה אחת מני רבות מספר ה. גרודניאנסקי (אבידן): "בסוף 1925 העבירו אנשי כפר גלעדי את גופת טרומפלדור לתל חי. ביום העליה לקברו באו ז'בוטינסקי, אחימאיר ועוד אישים, עם כ-15 000 בני נוער לתל חי (היערנו אם לא מוגזם המספר - י.ד.), זה היה ב-י"א באדר, הגיעו גם אנשי כפר גלעדי ששמו על ארונו של טרומפלדור את הדגל האדום. כשז'בוטינסקי עלה על הבמה לנאום, אמר לנוכחים שם "כסו נא את הסמרטוט האדום הזה" (כלשון גרודניאנסקי). אנשי כפר גלעדי ונציגי מפלגות פועליות הביעו מחאה נמרצת, לבסוף נאלץ ז'בוטינסקי לוותר ורק חלק מהדגל האדום כוסה..."

---

53 עיין דאר היום" מ-1.7.20

54 עיין דאר היום מ-10.8.20 כ"ז אב תר"פ

2/ יהודי קווקאז בארץ ישראל אחרי מלחמת העולם הראשונה. מעמדם החברתי-הכלכלי של יהודי גרוזיה בירושלים.עלייתו ופועלו של מאיר מגלאשווילי

באמצע שנות העשרים התייחס הסנאטור רינגל לנסיונות ההגירה ההמונית של היהודים מאיזורי הים השחור לא"י, בין השאר הוא ציין: "Millions of Jew living between the Black Sea and the Baltic have suffered a series of misfortunes since the beginning of the War..." [1]

ההגירה נמשכה לא רק ממדינות קווקאז עצמן אלא גם מהאיזורים הדרומיים שלה, ובמיוחד מאזרבאיג'אן הדרומית, אורמיה, וואן וכו'. תיאור השלבים השונים בתולדותיהם של יהודים ארמיים (או אשורים ע"פ המינוח של ד"ר י.ברוצקוס עיין-OCO גל.שם,1903) שמצאו מיקלט לרוב גם בכל רחבי קווקאז ושם ייסדו קהילות משלהם, מתועד היטב בסיפורו של עובדיה ידידיה כפי שסופר לעמנואל בר-חיים ילד רוסיה שגם הוא הגיע לא"י בשנת 1922. כפי שמציין א.כהן "נוסף לפעילותו החלוצית והבסחונית משך בר-חיים בעט הסופרים ובתחילת שנות ה-40 רשם מפיו של עובדיה היסטוריה שבעל-פה." [2]

המספר עובדיה ידידיה נולד בעיירה גבר שבאנאטוליה,ליד אורמיה,אז היו בעיירה כ-50 - 40 משפחות יהודיות, ובעיירות סמוכות - באשקאלה (150-170),אורמיה - (כ-300) דלימאן (50). מסתבר שברובם הגדול היו יהודי האיזור הזה סוחרים ורוכלים,השפה השגורה בפיהם - ארמית, שפת השכנים: כורדית,תורכית וארמנית,השפה עם א"י נתקיים ע"י השדרים.(שם,עמ. 91)

בהמשך עומד ידידיה על התלאות והקורות את יהודי אנאטוליה ואורמיה לאחר פלישת צבאות רוסיה,על ההתנכלויות ועל אכזריותם של השכנים הכורדים והארמנים כלפיהם. ההחלטה אצל בני המשפחה לעזוב את אורמיה ולעלות בדרכים כלשהן לא"י,נתגבשה לאחר שאבי המשפחה הגיע לאורמיה בשנת 1919. "בינתיים,-ממשיך את סיפורו עובדיה,-התחילו להגיע ידיעות על א"י ושמועות שקיימת ממשלה יהודית עם מלך יהודי ושמו הרברט שמואל.מאורמיה יצאנו באוניה על האגם אורמיה והגענו למרגה באיראן...שכרנו עגלות ונסענו משם דרך ההרים בכיוון סרקס,מהלך חמישה ימים.נודע לנו שקבוצה של 25 משפחות בדרך שעברה לפנינו נשדדה ע"י כורדים עד הכתונת שלעורם...נשארנו בסרקס 6-7 חודשים,משפחות אחדות החליטו לחזור,אך הרוב גמר אומר למות ולא לחזור מהדרך..." (שם,עמ.92)

מסתבר שמסרקס עברו יוצאי אורמיה מסביב דרך המדאן, כפרים כורדיים אחדים עד שהגיעו 12 משפחות לסולימאניה,שם שכרו חמורים ב-3 לירות ולאחר תלאות לא קטנות ואיומי שוד מצד הכורדים הגיעו לכרכוך,ומשם על הבהמות עד קפרי וברכבת-משא עד לבגדאד. מכאן באוניה עד לבצרה,פה טופלו הם ע"י הועד היהודי המקומי שסיפק להם אשרות ושילח את המשפחות לבומביי שבהודו. בבומביי נשארו יוצאי אורמיה כשנה,מפני שמן הארץ נתקבלה דרישה לא לשלוח מחוסרי אמצעים, רבים נסו לחזור לבגדאד, ברם משפחות אחדות בכל זאת התעקשו להגיע לארץ. בכלכותה הכינו יוצאי אורמיה דרכונים פרסיים ונסעו לקראצ'י (בירת פאקיסטאן דהיום) עם אשרה לדמשק. "לקחנו כרטיס אוניה לעדן,-ממשיך את סיפורו עובדיה,-באוניה היו 1800 עולי-רגל...היחס אלינו היה טוב,הגענו לג'דה.הורידו אותנו והעמידו בצד,הקצין התורכי שאל אותי מי ומה אני. סיפרתי לו את כל התלאות שעברו עלינו,הקצין התרגש והתחיל לבכות ולנחם אותנו,כיבד אותי בקפה ואיחל לנו כל טוב,עולי הרגל ההודים שמרו עלינו ולא רצו למסור אותנו לידי הערבים...היה שם חואג'ה אחד היודע עברית,ארמני מארץ ישראל,ותשבנו אותו ליהודי,שוטר אחד הביא אותנו ליהודי,מרכוס שמו,ספרדי מאדנה או מאיזמיר, בדרך הכניס השוטר כדורים לרובה שלו והייתי בטוח שעומדים להוציא אותי להורג. בערב שלח הקצין לקרוא לארמני שיקח אותנו לביתו...היהודי מרכוס סיפר את כל העניין לאשתו והיא קיללה אותו ועודדה אותו לעזור לנו. בלילה הלך היהודי לקיימקאם והמליץ עלינו. בבוקר הוא בא אלינו עם בתו והזמין אותנו אליו...

נשארנו בג'דה 8 ימים. מרכוס בא בדברים עם השריף וכעבור 8 ימים,כאשר היתה אוניה,שילמנו את כל הכסף שהיה לנו,150 רופיות,שעון ומזרון,ובאנו באוניה לסואץ...בסואץ סידר הועד אשרות לארץ ישראל,נסענו דרך קנסרה והגענו לירושלים ב-

1 עיין "New Judea" כ.1, 11ש, מ-13.2.1925,עמ.175.

2 המסמך נשתמר בארכיון בן-צבי, חיק מס. 6/2/1/1 ופורסם ע"י פרופ' אמנון כהן ב-"פעמים",גל.5,1980,עמ.90-93.

וכך דרך פרס,עיראק,הודו, עדן ומצרים, הגיעו יוצאי אורמיה לארץ,יש לציין א-ולי את היחס האוהד של הארמנים כלפי היהודים בכל הסיפור הזה.

בתקופה זו המשיכה העליה לזרום גם מרחבי גרוזיה.הרב הראשי ליהודי כותאיסי-הרב יעקב דבראשווילי מציין ש"יהודי גרוזיה (הגורג'ים) היו חלוצים וציונים א-מיתיים,גם בעיני ההנהגה הרוחנית של היישוב (הוא מסתמך על הרבנים הירושלמיים בתחילת שנות ה-20 הגיעו לירושלים ישראל בוזוקאשווילי,שהיה בעל תפקיד חשוב ב-תקופת המנדט והוערך מאד ע"י הבריטים,ועל פיו ניסק דבר, שוחררו עצירים וכו'. יחד עם זאת מטעים הרב דבראשווילי שהמניע העיקרי לעליה היה ביסודו דתי ומסו-רתי, יהודי גרוזיה נכספו לארץ ולאדמת הקודש בכמיהה ציונית לאומית עזה. הבנ-ים היו מלווים את הוריהם הזקנים לירושלים, בונים להם בתים,קונים חלקות קבו-רה,משאירים להם מלאי כסף ומשאבים למחיה. כך עלו בתחילת המאה ישראל דוויתאש-ווילי,צ'יקוואשווילי, ישראל אֶלִיגוּלַאשווילי ואחרים.

מגרוזיה עלו גם צעירים משכילים מוכשרים,כגון בחור מבריק מעיר כותאיסי של-מה צ'יצ'יאשווילי,שהיה מעורה היטב בחייהם של בני עדתו באשר הם שם. הוא היפ נה פניה נרגשת אליהם מעל דפי "הארץ" ב-16.1.21 (ז' בשבט תרפ"א):"לאחי מקווקאז. (הגורג'ים)",- מתחיל שלמה צ'יצ'יאשווילי את פניתו,- נחשול ההתלהבות הגדולה,ש-הקיפה את כל העולם העברי,הגיע גם אל יהודי קווקאז,קול השופר,שהכריז על הי-יאה השלישית,עורר תנועה גם בקרב יהודי הארץ הרחוקה הזאת,והם חיים בחקוה, כי ישובו בקרוב אל ארץ המולדת,אל ארץ ישראל.

עשרות משפחות ומאות צעירים,בריאים ומסורים לענייננו הלאומי,שואפים לעלות-לא"י,לתת לארץ את זיעת אפם ודמם.האנשים האלה עוזבים את הכל,את רכושם שעשו ב-עמל רב במשך שנים רבות,את בתי הספר התיכונים והגבוהים,ובאים לא"י אף על-פי, שהם יודעים את התלאות הצפויות להם כאן,בזמן הראשון זקוקים הם לעזרה מוסרית, וגם חומרית,כי לכספם בגלל השער הנמוך של הכסף הקווקאזי,אין כל ערך.למי איפ-וא יכולים היהודים הקווקאזים לפנות בדרישת עזרה? מי יערוך להם פגישת אחים?,- שואל ש.צ'יצ'יאשווילי בתארו את המצב ומשיב בעצמו:"באי" נמצא מספר גדול של יה-ודי קווקאז (גורג'ים) ועליהם מוטלת החובה להושיט יד עזרה לאחינו שבאו משם, שפת הבאים - היא השפה הגורג'ית, ורק עם היהודים הגורג'ים הם יכולים לפי שעה לבוא בדברים.

ומהו המצב כאן? האם אחזו היהודים הגורג'ים באמצעים לסדר עזרה לאחינו מקו-וקאז? לדאבוננו,לא רק הסתדרות של עזרה,אלא בכלל מוסד תרבותי או צבורי,יהיה. אשר יהיה,אין ליהודים הגורג'ים,המרובים כאן.

אחינו,יהודי קווקאז,כולנו מחוייבים להיות אזרחי ארצנו ולהשתתף בעבודת הב-נין.נחוץ לגשת מיד ליצירת אגודה שתעבוד לסובת הענין הלאומי הכללי וגם תטפר-את חיינו אנו. נתחיל בעבודה,ועובדים יימצאו..." -אכן זו היתה סיסמתו של צ'-מה צ'יצ'יאשווילי ובסיסמה זו הוא אכן ניגש לעבודה מסורה ונמרצת,ברם מחלה אנו-שה שבה הוא חלה קטפה את חייו באיבו כעבור שנים בודדות.

אי-אפשר לא להסב תשומת לבנו למונח האתני-העדתי שבו משתמש צ'יצ'יאשווילי לה-גדרת יהודי גרוזיה. הוא מכנה אותם "קווקאזים" או "אחינו מקווקאז" ובסוגריים ליתר דיוק הוא רושם "גורג'ים" שכוונה תכליתית לא לערבבם ביוצאי עדה יהודית-קווקאזית - יהודים הדריים מדאגיסטאן ומצפון קווקאז. והרי לנו עוד עדות חות-כת ונוספת לכך שבמושג "קווקאזים" יש להתכוון לכלל היהודים המתגוררים במדינ-ות הקווקאז: גרוזים,הדריים וכו'.

מבחינת עיסוקם המקצועי נתחלקו יהודי גרוזיה בירושלים בשנת 1917.כדלקמן:

מסחר - 47 משפחות	פולחן דת - 6 משפחות
מלאכות - 7 משפחות	שונות -10 משפחות
פקידות - 2 משפחות	הנתמכת - משפחה אחת

הגורג'ים הרוכלים החזיקו בידיהם את אמת המידה העשויה מברזל,בה מדדו לבעל-ות הבית את הבדים שהיו דרושים להן,לתפירת שמלות,סדינים וציפות לכרים.[3]

לאחר מלחמת העולם הראשונה נסתמנה מגמת פיזור עולי גרוזיה וקווקאז גם בשאר היישובים חוץ מירושלים, ההתיישבות החדשה הקיפה את יפו,פתח-תקוה,קריית-עקרון, חל-עשים ועוד. בירושלים עצמה הלך והתפתח היישוב היהודי-הגורג'י.לפי יעקב א-לעזר,התחילו למכור בחצר ארמון קוקיא דברי סריגה מוכנים שייבאו אותם מארה"ב (לפני המלחמה הי"ג) לשם אחדים מבני המשפחה הזו,ואלה שיגרו לקרוביהם כאן את-

[3] עיין יעקב יהושע,שכונות בירושלים הישנה מספרות,עמ.164.

התוצרת), העסקים החלו לשגשג,הסחורה והחומר היו טובים,המחירים שווים לכל נפש בחצר הזו עשתה חיל רב חנות מנדלבאומים...סביב משפחת קוקיא הילכו אגדות השגורות בפי זקני ירושלים:"גורג'ים אלה הביאו איתם אוצרות קורח.הם העבירו אוצרות אלה בכל מיני אמצעים: בלעו יהלומים,או הכניסום בכבודות לחם". ההצלחה הא-ירה פנים לגורג'ים אלה בכל אשר פנו,קנו בזול ומכרו ביוקר,פתחו חנויות והמ-ונים נהרו אליהן,איתם שיתפו פעולה בכל מיני עסקים מלבד נציגי השגרירות הרו-סית גם האפנדים המוסלמים וכן כמרים יוונים וארמנים. מסתבר שמאז מהפכת התור-כים הצעירים,דרך מלחמות הבאלקאנים ובתקופת המלחמה,קנו ורכשו בני קוקיא עשר-ות מגרשים בכל חלקי ירושלים,וברבות הימים באו באו מחיריהם.י.אלעזר מצטט את זקנות הדור שהכירו היטב את בני משפחת קוקיא בלאדינו:"אונדי מיטין לא מאנו.. פי ליסאזי אורו"- דהיינו:" אשר תגע ידם בו, יהפוך לזהב".[4]

מתברר שיהודי גרוזיה לא הסתפקו בייצוגם הפאסיבי ע"י הספרדים במוסדות עירו-ניים,והיו בהחלט ערים לצורך בפיקוח והשגחה על תהליכי בחירות במסגרת "ועדת ה-בחירות", מלבד זאת יהודי גרוזיה החבקשו גם להציג רשימת מועמדיהם (לפי מספר-הבוחרים) ועל כך מצביע מכתבו של בנימין קוקיא הנ"ל אל מר ש.לופו (כ"ה בא-כח הספרדים) מיום 10 לניסן תרע"ז (1917) להלן פאקסימילה של אחו מכתב:

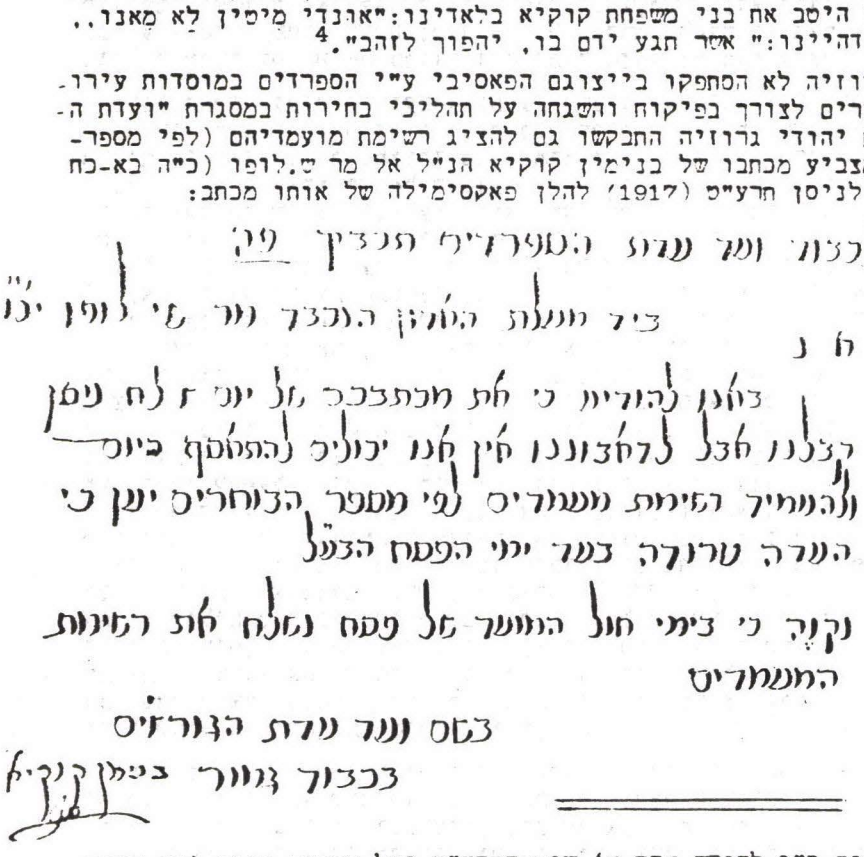

על מהות היחס-ים,שבין העדה ה-יהודית-גורג'ית, בירושלים,לבין ה-נהגת הכולל הספ-רדי,ניתן ללמוד מהמכתב שהועבר מ-טעם הגורג'ים אל ראש ועד העדה ה-ספרדית בירושלים (כתשובה למכתבו מיום כ"ה אדר ב' החרע"ז) וזהו נו-סח המכתב:"אנחנו הח"מ עדת הגורג'-ים איך שבחרנו, את האדון בנימין קוקיא להיות ראש מועמד מבאי כח ה-גורג'ים לוועדה, שתשגיח על הבחי-רות לוועד העיר ליהודי ירושלים, שתהיינה בקרוב. היום כ"ו לחודש אדר א' שנת התרע"ז ועל החתום באים (הן בעבר-ית והן בגרוזית ובאנגלית):מאיר חאסידוב,רחמים דבארה,עזרא גאנו,אברהם חיים גא-נו,משה דבראשווילי,יחזקאל חסידוב,אלישע פאלאגאשווילי,ארון חאסידוב,בן ציון ב-לוא,משה ישראלאשווילי,חנניה חננוף,אברהם נאציאשווילי,בכור צוניאה,יעקב ישר-אלאשווילי ואחרים.

בכל זאת רבו נישואי תערובת בין הגורג'ים לבין הספרדים,כך למשל נישאה בת מ-משפחת קוקיא עם בן ממשפחת ברוך הספרדית. אפרים בן נפתלי שמואל ברוך,מנדבני-ויקירי ירושלים (נולד ב-1894) היה להראב"ד חיים נסים ברוך,ונכד לאפרים בן יע-קב הלוי קוקיא,שאת שמו הוא נשא.[6]

לפי י.יהושע "כמה מאמידי ועשירי העדה הגורג'ית אשר התגוררו בשכונות אלה נש-או להם נשים מבנות המשפחות הספרדיות,וכך נתמזגו כמה משפחות גורג'יות עם בני-

---

[4] עיין יעקב אלעזר,חצרות בעיר העתיקה,עמ.17-18.

[5] עיין אוסף התעודות על העדה הגורג'ית,ארכיון הוועד הספרדי,י-ם,וכן "קוו-קאסיוני",2,1977-1979.

[6] עיין אברהם בן-יעקב,ירושלים בין החומות,לתולדות משפחת מיוחס,י-ם,תשל"ז,עמ. 212

המאורעות הדראמאטיים של שנת 1920 לא פסחו גם על נציגי משפחת קוקיא. לפי יע-קב אלעזר, במקרה מסויים נמצאו שלום קוקיאה ובנו בן ציון בחנותם שברובע הנוצ-רים, כשראו יהודים מוכים הסתגרו בחנותם ורק בעזרת שכנים וידידים יכלו לחזור ה-ביתה בשלום. "יותר מאשר מקרה המאורעות, - כותב אלעזר, - זעזעה אותו המחשבה, שהוא, שלום קוקיא, הגביר, נתין הוד מלכותו הצאר ניקולאי שהיה בז בתקופת השלטון התו-רכי לכל אלה מהשכנים, הנה תחת שלטון ג'ורג' החמישי, בבית לאומי יהודי, כביכול, עליו להסתתר בתוך חנותו ולבקש חסדם של נמושות מאחמול. מחשבה זו לא הרפתה מ-מנו, עם בוא שוב מאורעות הדמים בשנת 1921, ושוב לבוא לחנות. מחוסר מעש נפל למש-כב ושבק חיים מתוך הכרה מלאה כי כל הצהרת בלפור לא היתה כי אם "עוונטה", תח-בולת מרמה, שהשפילה את כבודו ואת כבוד חצרו ולבסוף קיצרה את חייו".8

מלבד האמור לעיל יש לעמוד גם על התכונות המנטאליות החברתיות של שכבות ור-בדים שונים שבקרב יהודי גרוזיה בירושלים. אין ספק שהנטיות להתחברות ולעזרה-הדדית היו די חזקות, במיוחד בארץ מוצאם - בגרוזיה. ברם עם היוולד דור חדש של יוצאי גרוזיה בארץ ישראל, התכונות האלה הלכו ונעלמו. בהקשר לכך מעניין כשלעצ-מו סיפורו האישי של י. אלעזר: "מאד מאד חפצתי להתחבר לבנו של עזרא קוקיא, אפר-ים, כי הודות לידידותי אתו הייתי יכול להיכנס גם לדירותיהם וכאן הנאתי היתה גדולה שבעים ושבעה: עיניי לא שבעו מלראות את החדרים הגדולים, את צירי קשתות-יהם, את רצפותיהם, את התמונות, את הרהיטים הכבדים, את הכורסאות הרחבות והמרופד-ות, וכן כל מיני ספות עתיקות, אפרים מצדו העריך את עצמו ומוצאו ולא כל כך מהר ניתן היה להתחבר אתו, גם הוריו לא איפשרו לו לצאת ולהתחבר עם נערי הסביבה, אלא שבשעות בדידות, לא היתה לו בריבה, ואז היה נוסה לשחק אתנו. שעה זו, היינו-מנצלים אותה אני ונערים אחרים והיינו נכנסים אליהם ורואים את כל אותם הפלא-ים שהיו בו, והם רחוקים מדירותינו ומבתינו...", - ובהסתמכו על עדויות מ. גאון ו-שאר ווותיקי ירושלים, מסיים אלעזר וממשיך, - ר' אפרים ובניו, ידם היתה פתוחה, ולא מעט תרמו למפעלי צדקה בירושלים, אולם נכדיו בני דוד רחקו מדרכי זקנם והוריהם וככל שרבה וגדל רכושם כן קימצו את ידם. ומאז נשארו האחים עזרא ופנחס בחצר, ה-פכה החצר למשל ולדוגמה לקמצנות. הם אומנם המשיכו להחזיק בבית הכנסת, אולם ת-למידי החכמים נעלמו, ובמשך הזמן משכו רבים מהיהודים האיספאניולים את רגליהם, מבית הכנסת. אלא ששוב נגלה כאן מזלה של חצר זו. אל הסביבה הגיעו עשרות משפח-ות של עולים ממרוקו, והיות שבית הכנסת שלהם ברחוב התנור צר היה מהכיל את הע-ולים החדשים, פלשו העולים לבית הכנסת שבחצר קוקיא. החזנות נכבשה על ידם וכן ה-שמשות, וזכורני את משפחת אבוטבול המרוקנית שקיבלה עליה את הנהלת בית הכנסת, וכך שחררה את משפחת קוקיא מהוצאות מיותרות, מחוץ לשכר החזן שגם הוא היה גרו-זיני, שכר זה היה ניתן מקרן ידועה, בהתאם לצוואת אבי המשפחה, ר' אפרים."9

ומצד שני גם משפחת שלום קוקיא החלבסה בנסיותיה החברתיות המיוחדות. חצרה הי-תה סגורה ואין בא לשם חוץ מבני המשפחה. "אף השכנים לא ראו מתי יצאו לתפילה-שחרית וערבית, - כותב י. אלעזר, - משפתחו את בית מסחרם - לבדי צמר מתוצרת אנגל-יה - באחת הפינות היפות שברחוב דוד והנוצרים כשדלת אחת פונה לרחוב זה והשנ-יה לאחר - ראום העוברים כשיצאו עם בוקר וחזרו לעת ערב ולפעמים לארוחת צהרי-ים. אז ידעו שהחנות הולכת להיפתח בבוקר ונגעלת בערב..." (שם, עמ. 42).

וכך היותה חצרו של שלום קוקיא תעלומה, מבעד החריצים ניתן היה להביט על הר-צפות היפות, בעציצים הנפלאים ובפרחים, ואם בכל זאת הצליח מישהו מהנערים להז-דנב אחרי היוצאים והנכנסים נתקבלו בפנים או בסבר פנים יפות ואו בפנים חמור-ות. וכשהתחקו אחרי סוד התאכלסותה של המשפחה הספרדית האיזמירית - מדינה, בתוך חצרו של ש. קוקיא גילו עד מהרה שר' ש. קוקיא נתן את עיניו בבחו הגבוהה והתמי-רה של מדינה ורצה לקחתה לאשה לבנו בן ציון, ולכן במטרה להכיר את המשפחה מקר-וב מסר ליריה את אחד מחדרי החצר שהיתה בנויה על קמרון..."פלא היה הדבר בעי-ני אנשי הרובע, - כותב אלעזר, - גרוזיני (גורג'י) עם ספרדיה? היתכן! שני עול-מות, מנהגים שונים, מאכלים שונים ובעיקר הרגלי סבע שונים. סקרני הרובע נחלקו ב-יניהם: המחייבים אמרו "על כל פגעים תכסה אהבה" והשוללים עמדו והוכיחו שיסרם הוכשר הדור למיזוג כזה". ספקנים אמרו תן לזמן שיעשה את שלו". עוד נמצאו סק-

---

7 עיין י. יהושע, שכונות בירושלים הישנה מספרות, עמ. 164

8 עיין חצרות בעיר העתיקה, עמ. 44

9 עיין יעקב אלעזר, חצרות בעיר העתיקה, עמ. 19.

רנים,ביחוד מקרב הצעירים,שהתהלכו מסביב לקימרון שמתחת לחדרה של משפחת מדינה לזכות ולראות את פני בתם היפה שנקראה בשם הנאה "ליאונורה".רבים ראוה,נהנו ו-התפעלו,ורבים מהבחורים התפללו שמחשבת ר' שלום תכשל והיא תיפול בחיק אחד מהם (שם,עמ. 43)

ואומנם נצו חילוקי דיעות בקרב מחייבי ושוללי החתונה בין בנו של שלום קוקיא - בנציון,לבין בתו של מדינה הספרדי. אלה במשפחת קוקיא שלדברי אלעזר הספיקו "להסתפרד" כולל שלום קוקיא עצמו.צידדו בנישואין,ברם אמו הזקנה של שלום, הדבקה במסורת היהודית הגרוזית עתיקת היומין,המחייבת לשאת אשה רק מקרב בני-העדה,הכריעה את הכף,והנישואין בין בנציון וליאונורה לא נתקיימו,לשם כך הורחק הבחור המאוהב בליאונורה למספר שבועות לבית אחד הדודים,שמחוץ לחומה ובזמן הזה דאגו למצוא לו נערה ממשפחה יהודית גרוזית.(שם,עמ.43)

בני משפחת קוקיא יחד עם שאר נכבדי העדה הגורג'ית מילאו תפקידים מרכזיים בחיים ציבוריים בירושלים. מחוץ ל חברי הוועד החדש שנבחרו בבית וגן,2 היו גורג'ים ב.קוקיא וי.חכמישווילי.[10]

ברשימת המועמדים של ההסתדרות הכללית של היהודים הספרדים שהוגשה בשנת 1920 לאסיפת הנבחרים הופיעו גם יהודים גורג'ים: יוסף חכמישווילי,מאיר חסידוף,בר-וך ידידיה,יחזקאל חסידוף,יונתן גורל בצד יהודים בוכרים ואחרים.[11]

בהחלט מרתק סיפור עלייתו של חיים חאחיאשווילי (בנו של הרב ירמיהו חאחיאשווילי) שנולד בירושלים ב-כ"ח אדר תרס"ז (14.3.1907). אחרי שנה חזרו הוריו לעיירה אוני שבמחוז ראצ'ה בצפון גרוזיה,ובשנת 1908 נתמנה ירמיהו חאחיאשווילי לרבה של העיירה הנ"ל,שמנתה אז כמאה משפחות יהודיות, האם - אביגאיל בת מיכאל מתה בגרוזיה על קידוש השם,שוסרים רוסיים הרגוה בפתח בית הכנסת כשהלכה בראש-הפגנת נשים נגד סגירת בתי כנסת בימי סטאלין, הדבר היה ב-18.12.1928(ה' לסבת תרפ"ט).[12]

חיים חאחיאשווילי קיבל חינוך מסורתי ובשנת 1920 נשלח לעיר כותאיסי ללמוד-תורה אצל רבני חב"ד ושם למד תורת החסידות ו"התניא". בשנת 1921 נכבשה העיר ב-ידי בולשביקים והדרך חזרה אל הוריו לעיירה אוני נחסמה. עד מהרה נוכח חיים ש-אין לו יותר דרך ליגאלית לעזוב את גרוזיה לארץ ישראל והוא החליט להתגנב לאו-ניה ששמה פעמיה לבירת תורכיה - קושטא (סטאמבולי - בגרוזית) יחד עם שאר פלי-טים כמוהו,וביניהם יהודים עשירים גרוזים שזו היתה שעתם האחרונה להימלט מהמ-שטר הסובייטי המתכונן בארצם. בקושטא הובא חיים חאחיאשווילי לבית עולים,שם ה-כירו הרב הראשי של תורכיה הרב לוי אשר התפעל מידיעותיו בשפה העברית ובתלמוד והציע לו להישאר אצלו בישיבה, ברם לחיים היו בעבועים עזים לא"י ובמיוחד לי-רושלים עיר מולדתו. ואכן אפשרות להפליג אל חופי הארץ המובטחת הזדמנה לו מהר יחסית. אוניה ועל סיפונה חלוצי רוסיה רבים עמדה להפליג ליפו,הוא התגנב לאו-ניה והספיק להתחבב על כולם,בעת הביקורת החביאו אותו בתוך חבית ריקה,מכוסה מ-למעלה עד ששלטונות גמרו את ביקורת הנוסעים ואחר כך הוציאוהו מהחבית.

לבסוף הגיע חאחיאשווילי בתחילת שנת 1921 לא"י וברדתו על החוף ביפו הוברר, שלא היו ברשותו שום תעודות עולה. אז מעז אחד מעולי גרוזיה שהוא בנו,ורק מר-וב פזיזות לא הספיק לרשום אותו בתעודה שלו. בערב פסח נסע ח.חאחיאשווילי לי-רושלים והתאכסן בבית מורו הרב חיים אליה-שווילי שהגיע מגרוזיה שבועיים לפנ-יו. בקושי רב הצליח להציל את נפשו חאחיאשווילי בפרעות שהתחוללו במהלך אותו-פסח... לאחר מכן נתחנך חיים חאחיאשווילי בבית היתומים (בהנהלת ר'אברהם.י.ב-לומנסאל,עד לשנת 1928,פה הוא התמחה ביהדות,דרשה ותורה,והפך לאחד התלמידים ה-מצטיינים בכל ירושלים,הוא היה נואם מוכשר ומרצה מעולה.

תרומתו של חיים חאחיאשווילי בייסוד ישיבות לימוד חדשות ברשת ההשכלה החינוכ-ית של העדה היהודית הגרוזית בירושלים,ובכלל של יהודי ירושלים,הינה גדולה מאין ערוך. עוד בשנת 1926 הוא לימד את התלמידים בת"ת בני ציון בשכונת הגורג'ים במו-סדרה,שליד שער שכם וכן בשכונת הבוכרים. אז הוא ניצל מרעידת האדמה ובשנת 1929 סוב ניצל בנס מידי הפורעים. עד לשנת 1933 שימש כמורה ומחנך ב"בית היתומים צ-ון" הנ"ל. בהמשך הוא רכש גם את הידיעות במקצוע ניהול חשבונות.

בנוסף לאמור לעיל, נטל חיים חאחיאשווילי חלק נכבד בפעילות ציבורית עניפה ו-

---

[10] עיין "הארץ" מ-3.1.21, עמ'453

[11] עיין דאר היום,מ-25.4.20: דרך אגב בפרעות שהיו בירושלים באותה שנה עצמה נהרגו מספר יהודים גורג'ים,וביניהם מאיר גנו בן 21:"הארץ",מ-7.4.20,עמ'235

[12] עיין דוד תדהר,אנציקלופדיה,כרך י"ח,עמ'5339.

היה מהפעילים הבולטים של האירגון "ישראל הצעיר", הוא שימש בתור מורה במסגרת ש-יעורי ערב שהתקיימו מטעם הוועד הלאומי לא"י וגם נתן הרצאות מדעיות ותורניות ל-רוב, ערך וחיבר ספרים בתחום גאולת עם ישראל.(עיין מסה) לאות הכרה על פועלו הו-ענק לחיים חאחיאשורילי מטעם הוועד הלאומי לא"י תעודת תורה לשפה העברית וספרו-תה.

בתחילת שנות ה-20 עלו לארץ שאר ותיקי ירושלים בימים לבוא.לאחר כינון המשטר הסובייטי בגרוזיה עלה לארץ רחמן בחנה. בבירת גרוזיה טיפליס, סמוך לכיכר אירי-וואנסק (כיכר ע"ש לנין היום) הוא החזיק ברשת חנויות. הוא הנחיל לעצמו שליטה מ-צויינת במספר שפות מזרחיות ולימים אף נשא לאשה את היהודיה הספרדית,שלמדה ממנו גרוזית (תופעה די נפוצה בקרב הספרדיות שהתחתנו עם הגורג'ים). ר.בחנה נהג למת-וח ביקורת חריפה ביותר על המשטר המאנדאטורי מאז כינונו בארץ והאשימו בניהול מ-דיניות דו-פרצופית כלפי הערבים והיהודים,בהסיתם בחשאי זה כנגד זה.

משורר,מספר,ומחבר שירים יהודיים גרוזיים עממיים - בנימין אליעזרוב עלה ארצה מאחאלציך בשנת 1922 והשתקע בשכ' באב-אל-עומוד. בזכרונותיו הוא מיסיב לתאר את השכונות הירושלמיות זכרון משה,מחנה יהודה,סוכת שלום,נחלת שבעה וכו' ולאחר מכן עקרה משפחתו לתל-אביב.

מדי פעם חגגו יהודים גורג'ים את חגיגת סיום תלמוד תורה בכיתות השונות. אחרי שנסתיימו כל הבחינות השנתיות, כך למשל בשנת 1921 ס"ו באלול.ביום ראשון נערכה-בחינה פומבית וחגיגת סיום,בנוכחות התלמידים,המורים ואורחים מוזמנים:הרבנים אב-רמוביץ,אפשטיין,ברנשטיין ורפאל אפרימה,מרבני הגורז'ים מר א"מ סלוצקין ועוד.

כתה ה" נבחנה במסכתות בבא-קמא,מציעא ובתרא וסנהדרין,כתה ד' נבחנה במסכתות ב-בא קמא,מציעא ומשניות,והכתות ג וב' בתורה ובנביאים. אחרי הבחינות נאם אחד מתל-מידי כתה ה' נאום תודה וברכה.

מהאורחים נאם הרב אברמוביץ דברי התעודדות. אח"כ הוגשו מגדנות לכל הנאספים ו-ברכו על הכוס. אחרי תפילת המנחה בצבור נפרדו האורחים בהביעם את שמחתם ושביעות רצונם ותקוותם כי ע"י בתי ת"ת כאלה אפשר לקוות כי עוד הפעם תשובנה העדות הספ-רדיות לתחיה רוחנית.

בערב נערכה סעודה בשביל המורים והתלמידים במלון ריבלין. אחד המורים נאם וה-תלמידים שרו שירים שונים,ונפרדו בשעה מאוחרת.[13]

נשים יהודיות משכונת יעקב-בנימינה:עומ-דות מימין -ש-מחה שלוא,פני-נה חננ'יה,תמר קובו,(יושבות חנה אוצ'רו,מ-לכה תחרו,חנה ג'ינג'יחה,לו-בה שבחו.

כמו כן המשיכו יהודי גרוזיה לשחק תפקיד חשוב בייסוד מרכזים מסחריים חדשים ל-מיניהם בירושלים. ב-12.12.22 נתקיימה אסיפה כללית של החברים במלון אמדורסקי, בה מסר הוועד היוצא דו"ח על פעולות ההכשרה למרכז המסחרי, במועצה חדשה נבחרו 15 חברים,ביניהם נוצרים ארמנים ויהודים גורג'ים: שלום קוקיא,מאיר חסידוף,יונתן ס-סרו ויעקב ישראלאשווילי.[14]

---

13 עיין דאר היום" מ-21.9.21 (י"ח אלול תרפ"א,כמו כן גל מ-כ"ג סיון תרפ"א

14 עיין "הארץ" מ-כ"ג כסליו תרפ"ג (1922)

בד בבד עם העליה מגרוזיה נמשכה גם העליה מדאגיסטאן, קבוצות נוספות של יהודים הררים הגיעו והתיישבו בתל-אביב - יפו, באר יעקב ובמושבות הגליל העליון. בפועלו הצבאי והיישובי ממשיך בתקופה זו גם צבי ניסנוב, הוא הגיע עם מספר חברים, לטבריה, בעת שהשלטון האנגלי זמם, מצד אחד להחסיס את הערבים כנגד היישוב היהודי ומצד שני ניסה להגן כביכול על היהודים, בתיתו להם נשק להגנה. האנגלים הצליחו.

בתמונה מימין: יצחק יצחקי עם ד"ר א.בנימיני ורעייתו.

משמאל: היהודי ההררי רוכב על סוס השומר בבקר ברוך (ע"ש ברוך כהנא מרומניה שקנה אדמות לצורך התיישבות. דרך אגב התיישבו בכפר ברוך 9 משפחות יהודות הרריות מקווקאז.

לביים בעורמה רבה התנפלויות ערביות על היהודים במטרה להמחיש לכל וקודם כל, לדעת הקהל בארצם, שאין סיכוי להקמת בית לאומי ליהודים אליבא דהצהרת בלפור. ולמרות זאת כפי שמציין יוסף נחמני, קיבלו צבי ניסנוב וחבריו את הצעת הקולונל קוקס (שימש כמושל הגליל) בשלהי שנת 1920 לקבל נשק ממחסני טבריה לחלוקה בין המושבות. צבי ניסנוב ניצח על חלוקת הנשק, על העגלות העמיסו כ-150 רובים, שני מקלעים וכמות גדולה של כדורים.[15]

תחת פיקודו של צבי ניסנוב עובדה תוכנית התגוננות מפורטת והוסכם לרכז בעת סכנה את כל תושבי המושבות ביבנאל ובפוריה, שוטרים יהודים רוכבים ממשטרת טבריה, (כ-20 איש בראשות ניסנוב, ספקטור והורביץ) עמדו לפקודת ועד ההגנה.

כדי לרכך את התנגדות הערבים על רקע הפסקת טיפוח הקשרים עם השבטים הבדווים בעמק הירדן ע"י הסוכנות היהודית והלורד מלצט, הוחלט לנצל את היחסים הידידותיים של צבי ניסנוב ויוסף נחמני עם השייך משאווח משבט סכור אל-גור, ושייך ארסאן בכדי להכשיל את המזימה של האינטליג'נס הבריטי. (שם, עמ. 269-268)

במהלך אחת מהפגישות של צבי ניסנוב עם השייכים הנ"ל, אומתו הידיעות שמשבת י"ז אייר תר"פ נקבעה ליום ההתקפה, ולמרות שהוסכם לפעול למען הכשלת ההתקפה, ציינו שכמעט אין כל סיכוי לביטול ההתנפלות על המושבות, אך בכל זאת גילה השייך משאווח את הרהוריו לצבי ניסנוב ואמר לשבטים המתכנסים ערב ההתנפלות על היהודים שהוא וישש לכוונת האנגלים, שבעצם במו ידיהם נתנו ליהודים את הצהרת בלפור שרק הם יכולים לכטלה. ואז השאלה היא למה הם זקוקים לערבים? הרי הם לא שאלו אותם את הערבים מה עוד שכוחם גדול יותר מכוח השבטים הערביים בארץ, הרי הם שגירשו את התורכים, האם אין להעלות על הדעת שמשהו לא טהור מסתתר מאחורי כל זה?! מובן שהאנגלים רוצים להיפטר מהבטחותיהם הן ליהודים והן לערבים, ועת שאנו נתנפל על היהודים טבעי שאלה יגלו התנגדות עיקשת, בינתיים תקום גם צעקה יהודית גדולה ברחבי-תבל דבר העלול לאלץ את האנגלים להתערב ולשלוח נגד הערבים את ההודים שבמסגרת צבאם, ושעומדים בצמח, ואז ימצאו הערבים את עצמם בין האש של היהודים מזה וההודים, מזה. האנגלים יתרצו את האירועים כהזדמנות נוחה לבטל את הבטחותיהם לשני הצדדים

15 עיין ספר השומר, עמ. 267-266.

גם יחד. לכן,עצתו של שייך משאווח היתה להלום לא ביהודים אלא דווקא בהודים,ו-לאחר מכן כשיראו היהודים את נצחוננו יפחדו ויכנעו בלי קרב וגם ימסרו את כל ר-כושם לנו,לערבים.(עמ.268-269)

עם תוכניתו של שייך משאווח הסכים שייך ארסאן שיחסו היה עויין את האנגלים,ו-חשדו היה גדול מפני הצבא האנגלי שחנה בסמרה. בנוסף לכך שרדה איבה בין הפלחים הערביים לבדווים. ואכן ביום שנקבע בארבע לפנות בוקר,החלה ההתקפה נגד פוריה ו-מנחמיה,והערבים הבדווים חקפו בפראות את החיילים ההודים. ברם אלה הזעיקו שלושה מטוסים מפציצים והניסו את הערבים,היישוב היהודי ניצל בנס.

לפי יוסף מלמוד מילא צבי ניסנוב את תפקיד המוכתאר גם בעין-חרוד והיה המקשר בין חברי גדוד העבודה - עין חרוד,לבין כפרי הערבים ושבטיהם. הוא נהג כשייך ו-ראש כנופיית שודדים המטילה חיתיתה על הסביבה כולה. הופעתו החיצונית התאימה ל-כך, סוסתו האצילה המקושטת בכל גינוני הקישוט המזרחיים,חרבו הארוכה,כובע הפרו-וה הקוקאזי על ראשו,(שרק במקרים חגיגיים היה מחליפו בכאפיית משי לבנה,עטורה, בעקל לבן-זהוב כדרך האמירים הערבים) מכנסי-הרכיבה והמגפיים המבריקים יקרבונו-ות מצלצלים להם, כל אלה עשו את שלהם - ועל כולם, שפמו הארוך,המזדקר כלפי מעלה מדי שבת בשבת אסף מספר בחורים והרכיבם על גבי סוסים כשהוא מקפיד על תלבושתם , שלא ייראו חלילה כ"פועל צעירניקים" כלשונו.(בכינוי זה התכוון ניסנוב ככל הנראה לאינטליגנטים לא-יוצלחים,נואמים על סוציאליזם וציונות) עם הבחורים האלה יצא ניסנוב לבקרבסביבה הערבית,פעם אצל שבטי הבדווים החונים במזרחו של העמק ופ-עם אצל השייכים העשירים ובעלי ההשפעה,אשר בכפרים מסביב. צבי ניסנוב היה מתקבל בכבוד והוא מתנהג כשליש כל יכול,המכיר בערך עצמו.ובטוב עליו לבו, לאחר הסעודה השמנה בין פינג'ן קפה למשנהו,נהג לספר בשבחיהם של בחוריו...לכל אחד היה משייך איזה כשרון מיוחד מסוג הכשרונות המלהיבים את הדמיון הערבי...

תעודת-עליה מנדאטורית מס.22024 שהוצאה על-שם אליהו אגביה ב- 24 .17.3
(אוסף פרטי,עיין קוו-קאסיונ',מס.1976,1)

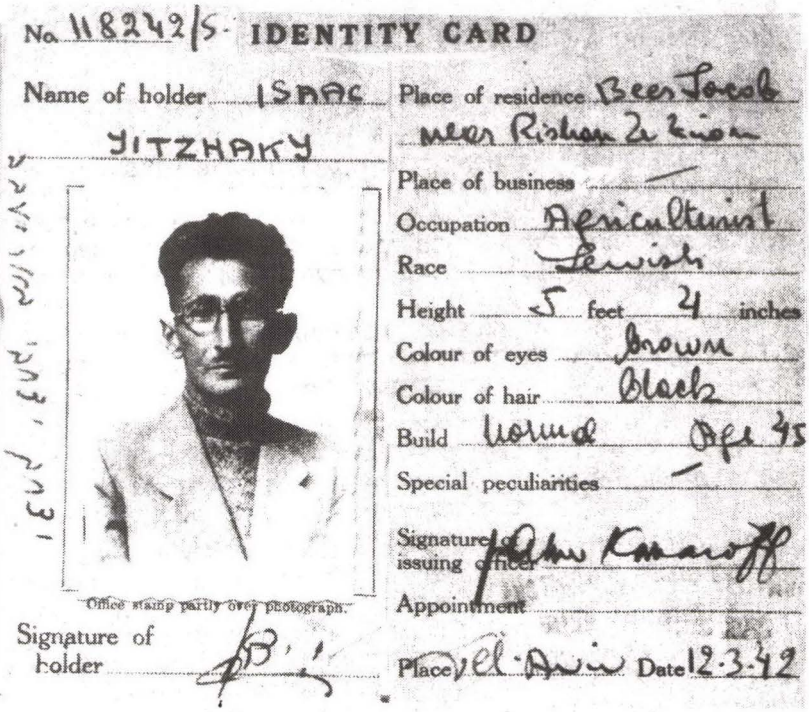

תעודת זהות מנדאטורית שהוצאה על שמו של יצחק יצחקי ב-12.3.42 . מס.התעודה 118242/5 . כמקצוע בעל התעודה צוין - חקלאי.
(עיין ארכיון יצחקי בבאר יעקב)

יוסף מלמוד מתעכב על סיפורו של בחור קרימצ'אקי קטן קומה, צנום ושחור שסיגל לעצמו את הזריזות והאומץ לתפוס כל עקרב בזנבו וכל נחש ארסי בצווארו. צבי ניסנוב נהג לקחתו לביקורים אלה, כדי שיפגין כשרון זה אצל "השבאב ניסנוב נתגלה גם כשופט פיקח ונבון. למשל במהלך משפטם של שני בדווים שעלו עם עדריהם על אדמות היהודים, הוא הורה להביא תיקים עבים של תעודות ובביימו את ניהול המשפט כינס באוהל האורחים אנשים מזויינים רבים, והחל לחקור את השבויים תוך כדי דפדוף בתיקים (כשלא היה כל כך איש קרוא וכתוב) חילק פקודות ושיגר שליחים, והבדווים המבוהלים באמת תיארו לעצמם שאכן עומדים בפני השולטאן בעצמו ירום הודו. לבסוף הם נפלו לרגליו בבקשם להציל את נפשם, ואז הוציא צבי ניסנוב את כולם מהאוהל, ושוחח איתם על התכונות שבמחנה הערבים ומזימותיהם כלפי הייטובים, לאחר מכן האכילם ושילחם כשמידע חשוב בידיו. (עיין ספר השומר, עמ. 296)

צבי ניסנוב נטל חלק פעיל ביותר גם בייסוד יישובים אחרים בגליל העליון וכן גם בעמק יזרעאל. נ.בנארי, בספרו על ייסוד "עין חרוד" (הייטוב הראשון בעמק יזרעאל) בשנת 1921, כותב על עגלות סעונות אוהלים כלי עבודה וכלי - מסבח שהובלו ע"י הבחורים למקום הייטוב החדש, כשעל ידם רכב על סוסתו צבי ניסנוב... הערבים הסתכלו בתמהון אל המחנה המוזר הזה מפני שלא היו רגילים לראות בסביבה ההיא את היהודים. צבי ניסנוב הסביר להם שמבט "מוסקובי" (רוסי) הולך להתייטב במקום הזה. "דברים מפורשים אלה עשו את שלהם - ואיש לא נגע לרעה בהולכים." 16

אותו צבי ניסנוב עצמו רכב בראש השיירה שצעדה אל הייטוב השני של בדוד-העבודה - תל-יוסף - שנוסד כידוע ע"י מחנהו של יוסף טרומפלדור. לפי בנציון ונסקי הצליח צבי ניסנוב לטפח יחסים מיוחדים עם בדווים. (שם, עמ. 194)

בדברו על התקדית שנתרחשה באחד מהלילות בין שומר לילה עברי לרועה צאן בדווי שגרה אחריה סכנת התנצחות וקרב בין השומרים והבדווים, מציין ב.ונסקי, שעם בואם של חברי "ועד הצירים": אחד העם, אוסישקין ואחרים, הוזעקה עזרה מזויינת מעין חרוד, והתקפת הבדווים נהדפה והם אף נכונו להשלים עם שכניהם היהודים. בהקשר לסיפוריו של צבי ניסנוב על קורות שבטו היהודי-הקוקאזי מספר ב.ונסקי: " (עיין שם, עמ. 1203)

> **כעבור ימים אחדים ערכו הבדווים זבח-שלום, כמנהג, לשיך ה"ערומים" (זה היה שמו של שבט החלוצים בפי הבדווים על לכתם יחפים וערומים, בלי כתונת לעורם); צבי — הבדווים קראו לו "שיך ראזאלי" — נאם לפני המסובים והשמיע באזניהם דברי תוכחה וכיבושין וגם גולל לפניהם פרשה ארוכה של סיפורי נסים ונפלאות, אותות ומופתים על גבורות בני שבטו, ועל עוזם כי רב, ואם לשלום — הנה את השלום אהבו.**

ניתן לומר ולא היה אף קרב אחד חשוב ומכריע של השומרים שבו לא השתתף צבי ניסנוב. על פי מאיר ספקטור כשנשדדו עדרים בכפר תבור בשלהי 1920, וכן זוג פרדות ושני זוגות שוורים, ושנחטף עדר ממנחמיה, הגיעו לכפר תבור 7 רוכבים מהשומרים וביניהם צבי ניסנוב. בהתנקשות ראשונה נפצעו 3 סוסים בינהם סוסו של ניסנוב. אומנם השומרים לא הצליחו להחזיר את עדר הצאן למושבה. ברם הסבו לערבים השודדים מעבר לירדן כ-17 הרוגים. (ספר השומר, עמ. 261)

יהודים הרריים המשיכו בהתבססותם גם בבאר יעקב. בימים ההם שאלת המים קבעה את גורל המתייטבים. אחרי יום עבודה מפרך היה הולך דניאל בנו של הרב יעקב יצחקי להביא את המים ממרחקים בנושאו את הפח על כתפו, עד שקנה סוס ועגלה והחל לספק מים גם לאנשי המושבה. הוא גם היה הראשון שבנה את ביתו מאבנים, אומנם בייסורים ובטורח ניכר. דניאל היה איכר למופת, אהב את המקום, חרש את הכרמים ואת האדמה. בידו עזרה אשתו סנם בת אפרים חנוכאייב (ילידת דרבנד, 1881, ממשפחה יהודית הרדית עשירה ומיוחסת בקווקאז. במלחמת העולם הראשונה חלתה סנם והועברה לבית החולים "שערי צדק" שבהנהלת הד"ר משה וואלאך, בירושלים, בעלה דניאל היה מבקר אותה, אף שהוא, לפי תדהר, היה חייב צבא ובכך העמיד את עצמו בסכנה. ואכן באחד מביקוריו הוא נתפס ע"י חיילים תורכים ונשלח לעבוד לים המלח בעבודות פרך. סנם, כשחזרה מבית החולים למושבה, ונודע לה על מאסר בעלה - נשברה לחלוטין, ולא האריכה את שנותיה, הוחזרה לבית חולים, ושם נפטרה בירושלים ב-24.8.1916. 17

בשנת 1921 היה קשה מצבה הכלכלי של באר יעקב. על-פי בן-ציון קברוני, לדע-

16 עיין א.יערי, זכרונות ארץ ישראל, ב', עמ. 1186.

17 עיין אנציקלופדיה לחלוצי הייטוב ובוניו, כרך 15, עמ. 4708

תו הצטרף גם מ.ש. שכתב בעתון "הארץ" ב-11.1.22, שהמושבה הקטנה הזו - באר יעקב הלכה ונתרוקנה, התושבים עברו לערים ולמושבות הסמוכות. התוכנית המקורית כללה נטיעות וגידול ירקות וכן פיתוח מחלבה גדולה. האיכרים לא השקיעו די רכוש וגם העזרה מהצד בושלה לבוא; בינתיים גם מה שהושקע נעלם ופרצה המלחמה, רבו מגיפות וגניבות. רק ענף השקדים ניצל בבאר יעקב, ברם לא-וך ירידות חדות במחירם, התערער כליל הבסיס הכלכלי של התושבים.[18]

כאמור נתיישבו יהודים הרריים גם בכפר-ברוך, שם התגוררו בסוף שנות ה-20 10 משפחות עם 37 נפשות מקרב הרומנים, הספרדים והיהודים ההרריים. כפי שהודיע "דבר" ב-23.5.27 לא היה במקום חינוך וסיפול בילדים, אומנם הצליחו לזרוע באותה שנה תירס ושעועית על כ-200 דונם, בהמת עבודה אחת ניתנה ל- 2 משפחות, ולכל משפחה - פרה ערבית. על-יד כל צריף הוקצה דונם אחד לגינה. לעומת זה מכונות חקלאיות ניתנו ליישוב כולו ולא למשפחות בודדות...

בשנת 1923 עשרות משפחות יהודיות הרריות החליטו לעלות ארצה, ביניהם היו יוסיפובים, יעקובובים, יצחקובים, נפתלובים ועוד. לפי המפקד הפנימי של הספרדים הגיע מספרם הכולל של יוצאי קווקאז לאחר מלחמת העולם הראשונה לכדי 1700 נפש. מגרוזיה עלו משפחות מיכלאשווילי, מושיאשווילי, נניאשווילי, ציצואשווילי ואחרות. מפרעות שהתחוללו בתחילת שנות ה-20 סבלו גם יוצאי קווקאז.[19]

בהקשר לעליתם של יהודים הרריים בשנת 1924 מעניינת עדותו של ראובן אברמוב, בנם של חיים ופורים. אביו חיים היה מרפא וחובש לכן כינוהו בשפה הרוסית "פרשאל" דהיינו - חובש. הסיבה העיקרית אשר בעטיה אולצו עשרות משפחות יהודיות הרריות לנטוש את קווקאז ולשים פעמיהם אל ארץ ישראל, היו פוגרומים ורדיפות שנתרגשו על ראשיהם.

מאז החלו להגיע לחופי הארץ גלי-הגירות של יהודים הרריים וביניהם חקלאים, סוחרים, סנדלרים, פרדסנים ועוד בעלי מקצועות. האוניה אשר על סיפונה הפליגו משפחות יהודיות הרריות וביניהם הוריו של ראובן אברמוב והוריה עייתו - עמנואל ותמרה, בקיץ הגיעה לקושטא (איסטאנבול) וכמעט טבעה בים, בשל הלקויים שנתגלו בה. במשך 9 חודשים היו פליטים יהודים הרריים תקועים בחופי תורכיה בעוני, במצוקה ובחוסר כל, עד אשר הצליחו לתקן את האוניה ולהכשירה שוב להפלגה.

בהיותם בתורכיה נאלצו יהודים הרריים לחפש אחרי מקורות פרנסה מקריים ומזדמנים: השחזת סכינים, סנדלרות וכו', מכרו חפצים וכך פירנסו את עצמם.

בין המשפחות שהגיעו אז היו אבשלומובים, דאדאשוביים, אשרובים, יוסיפובים, צדיקובים, מנאשירובים, עמילובים, חנוכאיביים, נפתאלובים ועוד. (השו. למסה עדותה של שולמית יוחננובה ע"פ ספרו של נ. אילישאייב).

משפחות יהודיות הרריות אלה שהגיעו ליפו התפזרו בכל רחבי הארץ, חלק התיישב בזכרון-יעקב ובראשון לציון, חלק בתל-אביב (שכונת הקווקאזים), ביפו, בירושלים, קרית עקרון, כפר-ברוך, נס ציונה ועוד במקומות אחרים.

אליהו עקיבאוב

רחוב אלנבי בתל-אביב, שנות ה-

על-פי ב.מנוח הקבוצה היהודית ההררית האחרונה הפליגה מנמל באתומי בשנת 1923, באתומי חיכו המהגרים כמעט שנה להיתר היציאה מברה"מ, וכנוסף לכך, עוד כשנה הם שהו בקושטא בהמתינם להיתר כניסה לארץ ישראל. (השוו. עדויות הם של יחנונה, אברמוב ועוד) (עיין Б.Б.Маноах, Пленники Салманасара /Из истории евреев Восточного Кавказа/, Иерусалим 1984, 141.

כידוע, במהלך מלחמת העולם השניה השתתפו בקרבות נגד צבאות גרמניה עשרות ומאות חיילים מיהודי קווקאז. חלק ניכר מהם בהיותם על אדמות אירופה לא חזרו לקווקאז אלא עלו הישר לא"י והשתתפו במלחמת העצמאות ובכינונה של מדינת ישראל.

ב.מנוח מתעד בספרו מקרהו של היהודי ההררי האמיד בעל חברת המניות המסחרית אברהם דאדשוב, אשר השלטונות הסובייטיים החלו לרדוף אחריו ולהצר את רגליו. בשנת 1924 החליט דדשוב להגר לארץ ישראל יחד עם אשתו השניה. הם עלו על סיפון האונייה באתומי, זמן קצר לפני ההפלגה פלשו לאונייה סוכני הצ'ק' (משטרת חירום) ואילצו את דדשוב לרדת מהאונייה. לפני-כן, הספיק הלה לרמוז לאשתו לא לגלות את זהותה ומקורותיה אליו. וכך נשארה האשה באונייה עם כל החפצים והארגזים הארוזים, הגיעה לארץ ישראל ושם נפטרה כעבור זמן מה.

בחיקוי האישיים של דדאשוב ערכו חוקרים בדיקה ומצאו שני קילו מוצרי-זהב. דדשוב טולטל מחקירה לחקירה במערכת המסועפת של צ'ק' בהגיעו עד למוסקבה. לבסוף תחת לחץ דעת הקהל הוא שוחרר, ברם כל מאמציו לקבל היתר יציאה לארץ ישראל לא נשאו פרי. (עיין ב.מנוח, עמ. 49).

גם גורלו של פסח בן אלקנה היה מר (ע.למטה) הוא ניסה לגנוב את הגבול הסובייטי, כדי להגיע לא"י, ברם נאסר והוגלה לסיביר בשנות ה-30. משם הוא כבר לא חזר חי. (עיין ב.מנוח, עמ. 141) לעומתו הצליחו שני יהודים הרריים לאומיים-המכונים "גוצ'יי" - מרדכי בן אבשלום מדרבנד וידידיה בן ראובן מז'ראח להימלט ממקום הגלייתם בסיביר ולהגיע לא"י. לאחר מהפחת פברואר שהתחוללה ברוסיה שב מרדכי בן אבשלום לדרבנד שם הוא נפטר בשיבה טובה. אירתע מזלו של ידידיה הוא הואשם בא"י בהכאת ערבי ונכלא בכלא עכו. פה נקלע למצב מביך, בו הוא נאלץ להרוג את רב-השוטרים התורכי (איתו התיידד אפילו ויצע בביתו כל מיני עבודות-בית ומשק). הוא נמלט לארצות אירופה משם ערך מספר פעמים ביקורים הן בקווקאז מולדתו והן בא"י. (עיין ב.מנוח, עמ. 141)

ארץ ישראל שימשה מקלט טבעי לרבים מקרב בני הנוער ודור ההמשך חדורי רגשות לאומיים בקווקאז. כך למשל, לאחר מותו של אסף פינחסוב, סייעו חבריו לידידו הקרוב הציוני זיראחי להיחלץ מבית הסוהר ולעלות לארץ. (שם)

היהודים ההרריים מרדכי בוגטיריוב (מימין) ושלמה מורדוכייב עם בנימין זאב הרצל בבאזל 1903.

התמונה מפורסמת ביה ונפוצה בקרב יהודים הרריים הן בקווקאז, והן בא"י. בארץ עד היום ניתן לראות אצל הרבה משפחות את התמונה (מוגדלת) תלויה על הקיר.
פורסמה לראשונה בביטאון ההסתדרות הציונית העולמית "Die Welt"

חיים אברמוב (פרשאל)

ראובן ורבקה אברמוב
(כיום תושבי רמת-אפעל)

דוקא המנהג על נקמת הדם, שהונהג בשורות "אגודת השומר" אחר רצח יחזקאל ניסנוב ב-23.2.11. הניע את חברי גדוד "העבודה" לרצוח את תופיק ביי אל-סאעיד ביפו בשנת 1921, לאחר שהוא רצח את היהודים ב"בית העולים" ביפו ב-מאי 1921.[20]

בימיה התחלתיים של תל-אביב יוחסה חשיבות לא מבוטלת לשכונת הקווקאזים, שם תקעו כמה משפחות מהיהודים הגורג'ים יתד. "שכונת הקווקאזים,-כותב אבא אחימאיר,- "אכלה" בשעתה את הפרדסים, והכרך "בלע" את השכונה... היכן שכונת הקווקאזים "שלי"? סמוך לה הומה השוק הגדול, היא התחנה המרכזית... לפני 20 שנה היתה שכונת הקווקאזים עולם בפני עצמו, נתונה לא לשיפוטה של תל-אביב העברית, אלא ליפו הערבית,-זו עיר התעלות הפתוחות... לא היו בה מדרכות ותשביה עשו כה איש כישר בעיניו... בימים ההם עוד הפרידו שטחים נרחבים, בעיקר של פרדסים נטושים, בין תל-אביב לבין שכונת הקווקאזים..."[21]

יהודי גרוזיה לא פעם היו רוכשים גם אדמות מולק. כך עולה למשל מתעודת רישום של משרד ספרי האחוזה בירושלים (מס.הספר 14/243, מס. הבקשה 1924/424) ברובע באב-אל-כליל, בעלי אדמת מולק - "ורשי" מנחם "שראל פפיסמדי מכרו בשטח של 402 אמות מרובעות ו-40 סמ"פ למזל בת יוסף "שראל גורג'י. גבולות האדמה הוגדרו במסמך שנחתם ב-23 יוני 1924 כדלקמן: "צפון - אדמתו של אלכסנדר קברסלי, דרום - יורשי מנחם "שראל פפיסמידי, מזרח - דרך, מערב - יורשי-מנחם "שראל פפיסמידי."[22]

כפי שמעיד אברהם מיכאלי "משפחת חסידוף רכשה קרקעות בסביבות ירושלים ל יד שעפאת, אברהם חסידוף שהיה מנהל בנק דיסקונט, רכש קרקע על יד שנלר והקים שכונה שנקראת "כרם אברהם". אוסיף שנהג ובעל המונית היחידי בירושלים היה גרוזי... לאחר מכן נוספו עוד מוניות בירושלים, מהם אברהם סורמלו (באנה שנפטר לא מזמן."

השם האמיתי של סוראמללו היה אברהם ג'אנאשווילי, הוא כונה סוראמללו ע"ש העיירה הקטנה שבמזרח גרוזיה - סוראמי, שם הוא נולד (בילדותו מתה עליו אמו) אברהם, בדרכו מגרוזיה לארץ "שראל התעכב בקושטא ושם כילכל את עצמו במכירת מטבעות של הצאר ניקולאי, בהומור שלו, שפקחותו, בסיפוריו הרבים והגינותו העצמית הוא הצליח להטביע את חותמו על רבים מהסופרים ואנשי רוח המתחילים בארץ. (נפטר בשנת 1979-)

גם בתקופה זו נרקמו יחסים מיוחדים במינם בין העדות היהודיות הקווקאזיות לבין העדה היהודית הספרדית. באופן מסורתי, שם העדה הספרדית כלל בקר-

18 השו דאר היום, 19.8.1921
19 עיין יצחק בן צבי, מאחורי המסך, גנזך המדינה, חס.105, ת.1/175, מיכל נ10
20 עיין דוד תדהר, בשירות המולדת (1912-1960), ח-א, 1961, עמ.99
21 עיין אבא אחימאיר, המשפט, 1968, עמ. 30
22 מסמך מעזבונו המשפחתי של אפרים ג'אנו מירושלים

בו והמשיך לכלול אף בשנות ה-20 וה-30 את כל העדות המזרחיות, אף כי למעשה כפי שציינו עסקנים ספרדים אחדים בקובץ שהוציאו מיוזמתם בשנת 1935, לא כל העדות הללו קיבלו את מרותה של העדה הספרדית, ואין לעדה הספרדית השפעה על-יהן כי הן מאורגנות ברובן בוועדים משלהם, ויש בהם כוחות אינטליגנטיים פורייים לנהלם ולדאוג למחסוריהם. 23

ובהמשך העסקנים האלה, אף מרחו להסעים ביתר הדגשה את העובדה שייחסו של ועד עדת הספרדים בירושלים לעדות המזרח, הוא יחס בלתי הוגן בהחלט. בדבר הזה נכאר הוועד נאמן למסורת שלו מימים ימימה שלפיה נקבע היחס לבני עדות-המזרח כאל בנים חורגים. הספרדים הטהורים אשר בועד מביטים על בני עדות - המזרח: הפרסים, הבבלים, החלבים, האורמיים, האורפלים וכו' כעל אנשים המבקשים הנאה מועד והם בזים להם בלבם ובשפתם. ההשקפה הזאת נותנת מקום לחשוב כאילו הספרדים הם הנותנים ואחרים הם המקבלים בשעה שאליבה שאמת המצב הוא ההיפך מזה." (עמ. 17)

יש לציין שבין מייסדי הסתדרות כללית של היהודים הספרדים (סניף ירושלים) (מס.ת.3939/101) אשר הוקמה בחודש תשרי 1920 (עיין אישור המושל הצבאי מ-22.11.20) מופיע גם הגורג'י בנימין קוקיא. הוא היה חבר הועד המכין המורכב מ-20 איש. משרד ועד העדה הספרדית היה בשכ' אבן יזראל בבית האדון יעקב ולירו.

זו לא היתה ההסתדרות או האירגון הספרדי היחיד שנוסדו, גרם מעניין להכיר את מטרות ושאיפות ההסתדרות הזו עד כמה שהם נגעו או התייחסו גם לכלל-ציבור יהודי גרוזיה בארץ, בתקנות המובאות להלן בתמציתיות.

כמטרת ההסתדרות הוצהרה להרים את המצב החמרי והרוחני של היהודים הספרדים בארץ ובחו"ל, להגן על עניניהם הכלכליים והמוסריים ולשתף אותם בעבודה לאומית וצבורית לתחית העם וישוב הארץ, ולחנך אותם להשקפות עולמיות ופוליטיות". 24

הסתדרות היהודים הספרדים נטלה כמו כן על עצמה לטפח פעילות ציונית, מדינית ותרבותית עניפה ובין השאר "לשכלל את התלמודי התורה ואת המוסדות הדתיים שבארץ ושבחו"ל, לייסד קופת סיוע להחזקת תלמידים משתלמים בבתי ספר תיכוניים וגבוהים... להשליט את השפה העברית בכל מקצועות החיים... לייסד ספרויות, לסדר שעורי ערב והרצאות וכו'

את עניניה השוטפים של ההסתדרות ניהל הועד המרכזי, הוא הוציא לפועל את כל החלטות האסיפה הכללית, נתן הוראות לכל הסניפים ומסר דיו וחשבון מפורט בכתב ארבע פעמים בשנה. הכספים אמורים היו להיות מופקדים במוסדות כספיים וניתן היה להוציא אותם אך ורק בהסכמת רוב חברי הועד ובחתימתם של היו"ר, הגזבר והמזכיר. לכל חבר הוענקה הזכות לבחור ולהיבחר, וכן ניתנה לו רשות להשתתף בישיבות הועד בתור "שומע". הלאה פורטו חובות הסניפים וזכויותיהם, מוסדות הסניף ודרכי ניהולם, בחירה וקביעת צירים למועצה הכללית.

בחלק שני של התקנון פורטו סעיפים המתייחסים לניהול תעמולה והסברה בקרב יהודים ספרדיים ושאר עדות המזרח, הושטת עזרה לעולים ודאגה לסידורם, דאגה למחוסרי-עבודה, הכשרה מקצועית, רכישת מגרשים לבנין בתים, סידור קופות-מלווה ועוד.

בהקשר לתהליך קבלת החברים החדשים נקבע ש"זכות נתונה לכל יהודי מבן 18 שנה ומעלה להתקבל לחבר בהסתדרות... כל חבר מכניס בכל שנה לקופת ההסתדרות גם את השקל הציוני, הוא נכנע לכל תקנות ההסתדרות, כל חבר חייב להשליט את השפה העברית בחייו הפרטיים והצבוריים." (שם)

בין חברי הועד המכין הופיעו שמותיהם של ד"ר יצחק לוי, שמואל לופו, יוסף חי פניז'יל, אברהם אלמליח, א. פילוסוף, דוד חזן, עזרא בנבניסטי, מאיר לאניאדו כאמור בנימין קוקיא וכן יהודי ירצא בוכרה משיח ברוכוב. (שם)

עוד ערב הקמת ההסתדרות הכללית של היהודים הספרדים (1919-1921) פירסם זאב ז'בוטינסקי את רשמיו על יחסי אשכנזים וספרדים במאמר "יהודי המזרח" בקובץ "מזרח ומערב" (בעריכת א. אלמליח, כ. א' תרפ"ו, 1920, עמ. 59-60) וכך כתב: "אלה שיודעים, כי דרשתי התקרבות הדדית בין ספרדים לאשכנזים, יתפלאו אולי

---

23 עיין בדור יורד, קובץ מאמרים בשאלות השעה של העדה הספרדית בירושלים, י-ם, יו"ל ע"י קבוצת עסקנים בהוצאות ובהשתדלות י.נ. מזרחי, תרצ"ה, 1935, עמ. 16

24 עיין גנזך המדינה, חס' 23 (מושל מחוז ירושלים) ממשלת המנדט, תיק 101

כשאומר להם כי אינני שואף להתבוללות פנימית, ליצירת טיפוס יהודי משותף לכ גם בעתיד היותר רחוק. יש גונים שונים בכל אומה גדולה, לכל אחד מחלקיה יש יתרונות המיוחדים לו, ואת אלה כמדומני צריך לפתח מבלי להשקיע ולהסמיע את ה"למינהו" שבכל אחד בתוך איזה כיור כללי... יש לפיכך להזהר פן תקבל ארצנו אחרי פתיחת שעריה לעליה המונית אופי חדגוני של אשכנזיות כמובן לה, אשכנזים הרוב... אבל חובה לנו לעשות כל מה שביכולתנו כדי לחזק ולארגן את עלית יהודי המזרח לארצנו, במוסד הציוני העתיד להווצר, אשר בידיו יימסר סידור העליה לארץ, צריך להיות משרד מיוחד לעליית יהודי מזרח, עם לשכות מיוחדות בשביל גולי ספרד (סלוניקי, איזמיר, קושטא, בולגריה) ובשביל תימן, סוריה, פרס, קווקאז, בוכרה, אפריקה צפונית וצו'. [25]

למרות האמצעים הדלים והצמצום הדרסטי במשאבים שעמדו לרשות ועד העליה שבקושטא, זרמה גם בשנת 1920 ההגירה היהודית הקווקאזית לארץ ישראל ויחד עם היהודים הפליטים מרוסיה (שהתכוונו לעלות לארץ דרך קווקאז) הגיעו גם מאות יהודים הרריים. [26]

באותה תקופה נוסדה בארץ "אגודת היהודים ההרריים" עליה הודיע דיר אהרן בנימיני במכתבו מ-7.10.20 לד"ר שטרייכר, כמו כן הוא הציג לפניו את ול.גרמאן שיצא מא"י לקווקאז במטרה לשתף את היהודים ההרריים לתוכניות "האגודה לשם גיבוש גרעין של עולים מתיישבים ולפיזורם בכל רחבי הארץ, בהתאם למסורת הסובות של יהודים הרריים בתחום זה. [27]

למרות הקשיים וחרף המכשולים למיניהם, יהודים תושבי קווקאז, יחד עם עמיתיהם מרוסיה נטלו חלק פעיל בפיתוח תעשיה בארץ. כבר מאמצע שנת 1919 יסדו בעלי הון יהודיים אמידים מטיפליס ומרוסטוב ביפו חברה בע"מ עם הון בסך - 50 מיל.רובל, לשם אירגון מפעלים מסחריים תעשייתיים שונים. [28]

הדי הדריכוחים הסוערים והפולמוס הציבורי סביב בעיות חברתיות דימוגראפיות של א"י נשמעו גם על דפי העתונות היהודית בקווקאז. כך למשל ב-7.1920. 28 פירסם ש.פייקין בעיתון "Еврейская жизнь" (גל.1) את תשובתו הנזעמת לסגן מושבע של הערבים (כלשונו) אנין, בה התייחס גם לסוגיות שונות של הדימוגראפיה וחיי-האוכלוסין בארץ-ישראל.

על מצבם החברתי הכלכלי של היהודים יוצאי קווקאז, שופכים אור מכתבים שנשלחו מארץ ישראל לקווקאז. באחד מהם שנשלח בשלהי 1919 אנו קוראים: "...כעת מקווים אנו לעתיד טוב יותר. יש לנו סיכויים רציניים ליצור כאן, בית לאומי משלנו... המצב לפי שעה לא מהטובים הוא... מעיקים עלינו יוקר-חיים, חוסר במצרכים חיוניים, אבטלה, העדר קשרים עם העולם החיצוני, ברם עלינו להודות שיחסית כאן טוב יותר מאשר בהרבה מקומות אחרים, עם זאת עליכם להימנע עכשיו לעלות הנה וכן למנוע מאחרים לעשות כן, לעלות לארץ לפי שעה יוכלו להרשות לעצמם רק אותם אנשים שברשותם אמצעים כלשהם, עבור הפועלים אין-עבודה בשל העדר חומר גולמי ומשאבים אחרים." (המכתב נשלח מירושלים ב-1919 5 לאפריל)

בקבוצות ובתור בודדים עלו יהודים הרריים לארץ. זבולון אבשלומוב יצא מקווקאז בשנת 1924 בדרך הארוכה שלו לארץ, כדי לכלכל את עצמו הוא נהג לנגן-על כמנצ'ה - כינור. זלמן אישייב שעלה ב-1924 התיישב בירושלים ובאמצעיו. הוא בנה שם את בית הכנסת. [29]

כמו-כן עלתה בתקופה הזו לארץ יהודיה הרדית שולמית יוחננובה, להורים שלה נולדו 18 ילדים. האב יוסף נהרג בפרעות בשנת 1925 תיכף אחרי כן נספתה גם אמה. (אילישייב, שם, עמ.22-23)

יחד עם שולמית יוחאננובה הגיעו על האוניה לחיפה 126 משפחות יהודיות הרריות מקווקאז. חלק מהם התבסס בתל-אביב הצעירה והחלו לעבוד על הבניינים

---

25 עיין גם אברהם חיים, זאב ז'בוטינסקי והספרדים ב-"בארץ ישראל", גל.111, 1981, עמ.8.

26 עיין ביולטן של האירגון הציוני בגרוזיה, ב.1920

27 עיין ארכיון הציוני המרכזי, ת.2307, מס.8.

28 עיין המבשר ליהודי קווקאז, גל.28(37) מ-5.8.1919

29 Нисим Алишаев, С Кавказа в Иерусалим, Тель-Авив, 1981, עמ' 125. (להלן אילישייב) 22-23.

שם היו מספר צריפים על החוף. "בעלי",-מספרת ש.יוחאננובה,- בקושי רב הסתדר בעבודה בתור שומר על פרדסי פרי הדר שבבעלות ערבי עשיר מראשון לציון, אני בעצמי כיבסתי לבנים לאנשים. עבדתי כמשרתת ואשת נקיון.היינו מודים לאל,אלף פעמים,לו יכולנו רק למצוא עבודה ברחובות,חפרנו את האדמה בידיים-יחפות,אספנו וסחבנו את האבנים שמתחתן היו עקרבים,נחשים ועכבישים ארסיים אנו רק ידענו שעבור עתידנו אנו עמלים,עתיד ילדינו שהחלו להצטרף לשורות-תנועות הנוער הציוניות...בעלי שמואל עבד גם במפעלי ים המלח..."(עיין אילישייב,שם,עמ.26-24)

בהתאם לש.יוחאננובה מסוכן היה ללכת אז בארץ,ערבים התקיפו באמצע היום, יהודים הרריים החליטו להתאסף ולבנות את הצריפונים על חלקת האדמה סמוך לתחנה מרכזית שבתל-אביב, רבים מיהודים אלה פנו והתגייסו לשורות ההגנה והגנו על כל הישוב כולו. הצטיינו בגבורתם מלבד האחים ניסאנובים, יהודה אדמוביץ', ברוך אבשלומוב ועוד.(אילישייב,עמ.28)

ביסוד מפעלים חשיניתיים בלטו מקרב ההרריים אליעזר רבאייב שעלה בשנת 1913,וכן שלום חנוכאייב,שהיה מצאצאיו של תעשיין שמואל מרדכייב (שעלה אר-צה מדרבנט עוד בשנת 1870) וכן נפטאליב ומאיר אשורוב שעלו ב-1924.מאידך עסק יצחק יעקובוב בסיפוח רשת החינוך הגבוה וניסן רבאייב בפיתוח מערכת הרפואית בארץ. ברוך אבשלומוב שעלה ב-1924 בנה וקידם אחד מבתי הכנסת הראשונים בתל-אביב,שם שימש כרב יהודי הררי אחרי יעקב גדלייב.(עיין אילישייב שם,עמ.127)

נמשך קשר הדוק ויציר בין גרוזיה לבין א"י.המכתבים הבאים שבהם נדון כאת והיו מיועדים לחייקרה ישראלאשווילי,נשלחו לירושלים חלקם מגרוזיה וחלקם מקושטא. המכתב הראשון חובר ונשלח ע"י דוד ישראלאשווילי בשלהי שנת 1921. המכתב השני - מיום 6.3.1922 ועליו חתום י.ישראלאשווילי נשלח מקושטא (סטאמבולי - בגרוזית). במכתב מגולל השולח את מה שקרה לו בדרכו רבת - הפתלתל וחתחתים בנסיעתו מגרוזיה הבולשוויקית לתורכיה,כשיעדו הסופי - ירושלים."אחותי חיישרה,-כותב הוא,-עמדתי לעלות לירושלים,ברם מנעו ממני את הויזה,לכן רצוני ובקשתי הם שתשלחי לי מיד ובהקדם את הויזה מטעם הקונסול המקומי,ויזה אחת על שמי והאחרת המיועדת לידידי הקרוב סימון בן זבולון ריזינאשווילי". מתברר שהכותב חש מאיבוד המכתב בדרך או בדואר וזאת בשל-תהפוכות אותה תקופה.אחד ממכתביו של דוד ישראלאשווילי נשלח ככל הנראה מסיפלים,לשם הוא עקר מסודזונה לאחר המהומות שהיו במערב גרוזיה,והוא אף מציין את כתובתו החדשה בסיפלים.

ובמכתב האחרון (תאריך המשלוח 28.3.1922) שוגר מקושטא,מתאר בפירוט דוד ישראלאשווילי את כל התלאות והקשיים שהיו מנת חלקו בדרכו לארץ.(עיין. "קווקאסיוני" גל.4)

לא מעט מיהודי גרוזיה,בעוזבם את גרוזיה חסרי-הכל נאלצו לנסות את מזלם במעשים מפוקפקים,כדי להשיג אמצעים מינימליים למחייתם,מקרה מינ-רבים,דר-אמאטי בתוכנו ומצער מתואר ע"י דוד תדהר על בחור יהודי גרוזי כבן 19,שהגיע מקושטא לירושלים והחל להתמחות בגניבות ובסחיבות.[30]

על חוסאים וחסאים בארץ ישראל בשנות העשרים (ע"פ דוד תדהר) נמנו מלבד-התימנים,הבוכארים,הקראים והשומרונים גם הגורג'ים.[31]

יש לציין,שבבחירות שנערכו בפעם הראשונה ל"אסיפת הנבחרים" (באישור השלטונות הבריטיים, בשנת 1920 נמלו חלק יחד עם הספרדים,שקיבלו 74 מקומות, (23,5%) מתוך 314) גם נציגי עדות אחרות ביניהם גם הגורג'ים.כמו כן,כידוע, כקום ועד קהילת ירושלים,ברבות הימים,לא נטו יהודי גרוזיה,כשאר הרשמות הספרדיות לציונים הכלליים,אלא העדיפו לרוץ ברשימות נפרדות.יצויין, שהספרדים היו קשורים בהסכם עודפים עם רשימת התאחדות הציונים הכלליים).

ברשימת צירי-אסיפת הנבחרים עפ"י מקומות ומפלגות תחת מס.30 מופיע אפרימאשווילי,תושב ירושלים,גורג'י.[32]

---

[30] עיין דוד תדהר,בשירות המולדת (1912-1960),זכרונות,דמויות,תעודות ותמונות,ת-א,1960,עמ.157-158.

[31] עיין דוד תדהר,חוסאים וחסאים בארץ ישראל,סיפורי הפלילים של שנות העשרים,ספרית "מעריב",1980.

[32] עיין כל ירושלים לשנת תרפ"א-תרפ"ב (1921),ספר שימוש;ספר אדריסאות,הוצאת א.אוסקוטסקי,עמ.50.

ברשימת ועד עדת הגורג'ים (שער שכם) מופיעים ה"א קוקיה,חכמישוילי,מסתבר שלעדה היו בתקופה הזו 3 בתי כנסת. הגורג'י דוד ביניה מופיע כפקיד אצל "מורמס" מנחלת שבעה,חצר א.לוי, מעניין לציין שזאב ז'בוטינסקי,שלא פעם נכלל ברשימת הספרדים דווקא,במדריך העיר היה רשום כעיתונאי וחבר ועד הפועל הציוני,שהתגורר בבית ספר לנגינה בירושלים.(שם,עמ.101)

בנוסף לתפקידיו הרבים מילא יוסף חכמישוילי מזכרון משה גם תפקיד של סגן המנהל בבנק האנגלו-מצרי, בביתו התגוררו הרבה אנשים ידועים בעלי מעמד כגון כהנא א.ליב בעל דפוס.

כפי שהיזכרנו לעיל בייסוד בית וגן נטלו חלק גם יהודי גרוזיה.בתארו את השכונה הזו,לא חסך פנחס בן צבי גרייבסקי סגנונו הציורי וכך הוא כתב:"על גבעה ניצבה במרומי הרי ירושלים,מתנוססת השכונה הזאת בכל הדרה והודה. בניינים שבעים בערך וגנים סביבותיהם,אילנות ופרחים,אקלים צח מבריא,מרחביהן! המגרש משכ' בית וגן - 400 דונם נקנה בשנת תרפ"א ע"י אחינו הירושלמים הרב יוסף מרדכי הלוי,הרב אברהם חיים צוובנר,מר ירחמיאל אמדורסקי,העו"ד מר אהרן מני ומר קוקיא. משק חרושת ותעשיה ב"בית וגן" תתברכנה הידיים.[33]

אל מעבר מחילוקי דיעות היה קיים גם שיתוף פעולה מסויים בין נכבדים הגורג'ים ופרנסי הקהילה הספרדית.העסקן הנודע,נציג העדה הגורג'ית בשנות ה-20 אברהם חסידוף הקים יחד עם העסקן הספרדי ר' נסים אלישר,בשנת 1922,שכונת "נחלת אחים", בה ניבנו דירות למאות בעלי רכוש,רובם ככולם אורפלים,קרדים ותימנים.[34]

לפי פרופ' זאב ווילנאי בשנת 1924 התרחבה שכונת בית ישראל ע"י בנינה של בית ישראל החדשהלאחת הגדולות ושכונה כפילה זו בת 150 דונם בערך היתה העשירה ביותר מול שכונות העיר,בטיפוסי יהודים,בה קבוץ גלויות מכל התפוצות,באחד מרחובותיה מתגוררות משפחות מאפגאניסטאן,ובו גם בית כנסת שלהם - "ישועה ורחמים", שם ושבים יוצאי עיראק,הבבליים וסמוך לדרך שמואל הנביא גם בית תפילתם: בית אהרן... דרים כאן יהודים הרריים מקווקאז ובאחת הפינות בי"כ יבנה של יהודי אורמיה - אזרבאיג'אן מגבולי פרס."[35]

יהודים יוצאי קווקאז לא בהכרח השתכנו בירושלים בהגיעם ארצה. כך למשל, אליהו אגאביה (אליאשב) שעלה ארצה ב-17.3.1924 (מס.תעודת עולה 124) עם רעייתו וילדיהם עקיבה,שרה,נסבט, החל לעסוק בחקלאות בקיבוץ דליה,כי הרי גם בקווקאז מולדתו היה חקלאי, שלט במספר שפות מזרחיות (פרסית,טאטית,וכן ברוסית. מדליה עברה משפחת אגאביה לסג'רה.

כמוהו נהג גם יהודי גרוזי, עסקן ציבורי דגול, הוגה דיעות וסופר מפורסם מאיר מגלאשווילי,שלאחר עלותו ארצה לא פנה לעיסוקים במקצועות חופשיים אלא דווקא לחקלאות ולעבודות פרך במקומות שונים בארץ. כדאי להביא קטע מדבריו, שנשתמרו בעזבון ארכיוני המשפחתי, בבנימינה:" בשנת תרפ"א,-כותב מ. מגלאשווילי,- עליתי לא"י,עבדתי בקבוצות שונות וחליתי במלריה,מסיבת מחלתי באתי לירושלים...חליתי בפפטצ'י ומידאחי"ז קבלתי מחלת אסטמה,ומכאן מתחילה פרשת עינויים של עסקים עם בתי חולים,קופ"ח והוועדה לחולים כרוניים עינוי קשה,כעינויי המחלה עצמה,היתה לי קבלת הפתק לכלכלה,ולא פעם השתמטתי מזה ע"י סגוף עצמי מבלי לספר את זה לחברי...

ובעברי לתל אביב,-ממשיך מ.מגלאשווילי,- הסתובבתי חודשים שלמים מבלי שום עזרה,ולא הרהבתי עוז בנפשי לדפוק על השולחן...ואומנם הסבל רב סבל נפשי ובשמי,ימים ללא אוכל וחוסר מקום קבוע לשינה קרבו את קיצי,עיפתי כבר. המוות מרחף כבר על פני,מעיני נשקף יאוש מר המתבטא בחיוך הקל שעל שפתי . ההי ימי ספורים! מצבי נורא,רצוני לברוח,אבל אין במה לנסוע. ושאלת:"לאן" מנקרת...יוקר גדול של בגדים וצרכי אוכל,סובלים רעב ממש...נגיד ברורות : עוד רחוק ממנו "העתיד המזהיר"... קשה להאמין על הן-צדק סתם..."[36]

---

[33] עיין פנחס גרייבסקי,ספר היישוב העברי מחוץ לחומת העיר ע"י ירושלים ת"ו (תולדות השכונות ומייסדיהן מראשית היווסדן משנת הכת"ר עד היום,י-ם, תרצ"ט (1939) עמ.69. [34] עיין פנחס גרייבסקי, ספר היישוב,עמ.74.

[35] עיין זאב ווילנאי,ציטוט מספרו של א.פירסט,ירושלים החדשה,י-ם, 1946, תש"ו,עמ.84.

[36] עיין קווקאסיונ"י,גל.3,1978; הואיל ועזבונו הספרותי,ההיסטורי והפי-

בהזדמנות זו ברצוננו להביע תודתנו הלבבית לבנו של מאיר מגלאשווילי -א-
ברהם מגאלי, ראש מועצת בנימינה, לשעבר שגילה נכונות וסייע בידינו בכל הק-
שור למיון החומר הארכיוני, פירושים וביאורים של הסכסטים וכו'

מאיר מגלאשווילי נולד בצחינוואלי שבמזרח גרוזיה "בבית הורים ישרים ות-
מימים" כלשונו, "מנעורי קדמוני ימי עוני לחץ ועבדות...בארצי לא הונח לי,
וחוצה לה שבעתי עמל ונדודים... ועודני חי - סובל את ההוה המר ואתעודד ל
קוות לימים טובים..."אולי" - כן, המלה האתמולית אומרת תמיד: לאחר! תקוה,
ועוד תקוה! או מוות..."(5,2: קווקאסיוני, עמ' 101)

מסתבר שגם לפני מאיר מגלאשווילי כלפני שאר המהגרים מגרוזיה עמדה השא-
לה הגורלית והמכרעת בחיים, לאן לפנות לאמריקה או לארץ ישראל? קשות היו,
ההתלבטויות הנובעות מנסיבות הפוליטיות של אותם ימים שלאחר המהפכה ברוס-
יה ומלחמת העולם הראשונה. מאיר מגלאשווילי התעתד לעזוב את ירושתה של בר-
יטאניה בגרוזיה, על כל התוצאות שהיו שם פועל יוצא של מדיניות האנגלים ב-
מדינה הזו, הוא לא רצה ככל הנראה להיתקל בהם ובתוצאות ניהול מדיניותם, ה-
פעם כבר באי". ברם אהבתו את הארץ, זיקתו ליהדות, לאומיותו, הכריעו בסופ את
הכף למובת אי" המנדאטורית. מאיר מגלאשווילי לא סבר ולא הניח לרגע שהיה-
דות היא בגדר גלימה שניתן לפשוט אותה, לדידו היהדות כוחה במופנמותה, בער-
כו של האדם, בחסינותה הרגשית והשכלית כאחד מפני התקפות אידיאולוגיות מפ-
תות! יהדות - פירושה למצוא נקודות קירבה עם האנשים הסובבים אותך, פירושה
להפוך להיות יהודי ארצישראלי לכל דבר, יהודי העמל, העובד, המתכלכל מיגיע-
כפיו. בקיצור ישראלי, דהיינו יהודי חדש הבונה את ארצו, ובאיזה סוג של י
הודים נתקל מגלאשווילי למעשה?! הוא נתקל ביהודים אשר איתם טוב ללכת יחד
לבית הכנסת ולהיקבר בבית-העלמין, ברם להיות שותף ב"עסק" לא! (עיין קווקאס-
יוני", עמ' 101)

מכך נובעת כל המרירות על המציאות העגומה, המוזרה והמשונה דווקא כאן בא-
רץ ישראל, אין לו למ.מגלאשווילי פנאי לחגוג את החגים הלאומיים שלו, לנוח-
בשבת, והוא אכן נאלץ לבזבז את אוצרות רוחו במלחמות יומיומיות עם הרפתקא-
ות גדולות וקטנות כאחד, עם היסורים הקשים הנקרים בדרכו, וכשכל העלבונות,
מתערבים בקלסתר פנים אחד, לכתם אחד וכשבאוזניו מתנגנת "הזכרת נשמות מיש-
נתי" דהיינו המרדימה, או אז קובע הוא בעצב: "אני הייתי "בירושלים" בהיותי-
בגולה...והנני בגולה כשאני בארץ ישראל."(5,74; קווקאסיוני, שם)

מאיר מגלאשווילי וכמוהו מאות יוצאי גרוזיה והרי דאגיסטאן נתקלו כבר מ-
ימיהם הראשונים בקשיים בקליטה חברתית, תרבותית, רעיונית. לכן כה קשה וחד-
משמעית הסתייגותו של מ.מגלאשווילי מאותם פרנסי ציבור וממגלגלי "מכונות-
היישוב" שלא היה שום פסול בעיניהם, שהתפארו בסבלנות מדומה לפני עדרם. "אי-
נני מבין, -מציין המחבר, -על שום מה אני אתפלל, ואעפי"כ אתפלל, -אינני מבין,
על שום מה אני חי, ואעפי"כ אני חי. אם אני סובל - כל חיי אינה ולא כלום!
ואם מאושר אני - כל רגע ורגע בחיי לא רק בלי טעם הם עוד, כמו שהיו עד כה,
כי אם יש בהם רעיון ברור, רעיון רדיפת הטוב שאני יכול להכניס בהם בעושרי
ואושרי." (עיין 17,47; קווקאסיוני, גל. 5, עמ' 99)

כאמור הגיע מ.מגלאשווילי לארץ לאחר תלאות ונדודים רבים, במודעות חזקה-
את מה הוא השאיר אחריו ולאן הוא בא. הוא לא הפסיק מלהתעניין בכל המתרחש,
בגרוזיה הסובייטית, ובמיוחד בגורלם של היהודים שנשארו שם, הוא קיבל מהם מ-
כתבים מערים ועיירות שונות, היו אלה מכתבי-יאוש וזעקה מרה, מהם נודע למג-
לאשווילי ולשאר פרנסי העדה הגורג'ית בארץ שבגרוזיה התחילו לסגור בחי כנ-
סת, לפזר ולפרק את הקהילות, לכן בכל חריפותה עמדה על סדר יומם של נציגי ה-
נהלה הציונית שאלת הצלחתם של רבבות יהודי גרוזיה בפרט, ושל קווקאז ורוס-
יה בכלל.

או-אז החליטו ראשי העדה היהודית הגרוזית בארץ לדרוש מנציגים רשמיים של

לוסופי של מאיר מגלאשווילי מכיל יותר מתריסר חוברות, אשר לצורך הציטוט-
ים והבאת אסמכתאות, חולק, מויין ומוספר על ידינו, אנו נציין גם את מספר ה-
חוברת, וכן העמוד שבתוך החוברת, כך למשל האסמכתא לגבי הציטוט דלעיל הינה-
1,109 דהיינו חוברת מס. 1 מתוך ארכיונו של מגלאשווילי, והעמוד מס. 109, ח-
וץ מזה אנו נביא את האסמכתא מתוך הגליון "קווקאסיוני" בו פירסמנו בצי-
וף התרגום הגרוזי את מרבית החומר מעזבונו של המנוח, יחד עם זאת ננסה לתמ-
צת את הקטעים שהובאו או פורשו בהרחבה-מה על-דפי הציטאון הנ"ל.

ההסתדרות הציונית להחיש את השגת הויזות לעולים, לפסוד אותם מערובה בשיעור 500 לא"י ולהסתפק בהתחייבויותיהם של הקרובים והמכרים המקבלים עליהם, להבטיח את קיומם של עולים אלה, וכן הוצע להתחיל בפעולת הסברה נרחבת בארצות הברית לשם קבלת סיוע כספי תכליתי לעולים מקווקאז ומרוסיה. מאיר מגלאשווילי לא נרתע כלל וכלל להאשים את "הנציגים הציוניים" בנאומי-סרק ובפטפוט מיותרת, על התעלמותם מקשיי ההגירה, על זלזולם בעולה. "אילו היה אפשר לרכוש את א"י ע"י נאומים יפים, - מטעים הוא, - אילו יכולנו במחיר חצי שעה של דבור לקנות רק שעל אדמה, כי עתה כבשנו לא רק את א"י, אלא את העולם כולו, - אהבה עזה מאיבה", המדבר בעניין נוגע לכסף, מכנים אותו בשם "מסריאליסטן", אבל לא הזכיר את הכסף, וודאי מכנים אותו "אידיאליסטן". (17,188)

המחבר מודע גם לעובדה שהוא חי "בארץ שכל יום יכול להיות פה היום הגדול (לאסון או לאושר)" מה עוד שמדובר במהגרים שנתרחקו מארץ מולדתם, ובדרכי נדודיהם נכרכו צרות והרפתקאות לרוב, ובכל זאת יש לחתור אל שערי הגאולה, יש להיאבק לקבלת יחס יהודי ערכי לעולה," יחס איש מיוחד ולא לב משוריין בחוקים והחלטות ותקנות..." (16,42)

המחבר ממורמר על כך שלפעמים ההנהלה הציונית במקום להביא ברכה לעולים, מנחית על ראשם דווקא קללה, ברומסם את כבוד האדם, בבזם אותו, אותו, אשר בגולה סבל חבלי מיתה ובארץ עליו לסבול מחבלי לידה, "כל גרוזיה (כרוסיא)-עולם מלא יהדות הפקר". - קובע מגלאשווילי. (עיין קווקאסיוני, עמ. 108, גל. 6)

לדעתו של מגלאשווילי, עולי גרוזיה, בעשיים של מחדליהם המרובים של נציגי ההנ"צ, שרויים בתחום ההפקר, בתרדמה המשתשת אותם, ללא תקווה למוצא מהמצב המסובך, בו למעשה הם מדמיינים את עצמם כ"גולים לארצם הם", משכל זנב נעשה בארץ לדאש. מנהיגי יהודי גרוזיה האשימו את ההנ"צ בכך שבמקום להמריץ את מאות העולים ולהמציא להם אפשרויות תעסוקה, החלישו אותם, שברו את רצונם לעבוד, הניחום על משכורת זעומה, במערבולת של החיים מלאי קוצים וייסורים.. והסבלנות הולכת ופוקעת, הכספים זורמים בגלים-גלים אל-כל מיני קיבוצים וחוגים, אבל לא אל העולים המחייסרים במשולים, במעצורים מול אבני הנגף, בדרך ובזלזול כשקיום הילדים תלוי בסכנת חוסר העבודה, במצב של אי-בטחון.

התיסכול החברתי הנפשי של יוצאי גרוזיה בתקופה הזו של שנות ה-20 היה גדול במיוחד, נציגים "ציוניים" לא הסתכלו ישר בפני עולים אלה, לא ענו על-ברכת השלום... יללות, מצוקות ובכיות של אנשים אומללים אלה לא עניינום כלל וכלל, נהגו כלשון מגלאשווילי כ"חיות טורפות" (לועסים ולועסים ומעלים גרה כבהמה) וזהו מצב נורא לדידו, מצב של יאוש ובמצב הזה הוא זועק מרות: "מה שמחים אתם לאידי! כאילו גאולת העולם תבוא במותי? אכזרים!... אני בעצמי הם עם! גם אני אזרח כמוכם אתם!... הוי, הולכי בסל החיים בלי רצון, בלי מטרה ובלי תכלית! המוצאים לכם ענג בקן הספילים זה!... יהירים!... אנא אברח? הברירות דומים זל"ז בכל מקום! צריך להשלים עם זה ולא להתעקש לעשות מלחמה ילדותית עם כל העולם כולו; על האדם להיות מה שהוא, במנוחה שלמה, אם יוציא את כחות חייו על החיים, מה יישאר לו? ביבול הנאצל ובשביל הטוב ביותר? לדאוג לאחר - אין בזה משום תענוג! דיה לצרה בשעתה! נתרומם נא מעל לתלאות החיים הקטנים, נרננה בקול את שירת חיינו הקשים... בשתי מיתות לא נמות, וממיתה אחתלא ניפלט! ומה כל הרעש? אל עצב! אל יגון! רק שמחה! רק שיגון! בכל מצב ובכל מקרה!..." (עיין 5,119-120)

תחושת הסחת האשמה של מאיר מגלאשווילי ניזונה מאותה אידיאולוגיה החברתית, אשר ספג עוד בהיותו ברוסיה, בלומדו יחד עם מנהיגה של "רוסיה כולה" לע"ד - הגרוזי-נוצרי - יוסף ג'וגאשווילי - סטאלין, בסמינאריון שבגורי. תחושתו זו של המחבר הינה תחושת המהפכן לכל דבר, מהפכן המשוכנע בצדקת דרכו, בכך שלא ניתן לשרת את שני האדונים גם יחד כבת אחת: גם את האלהים וגם את השטן, כפי שנוהגים הציונים "הרשמיים" של א"י, שממלאים את כיסיהם הפרטיים, בזהב, וגם משתכרים מרוב ההנאה והתענוג "אך עד מהרה תתפכחו!..." צוחק לעברם מגלאשווילי הממורמר, בהאשימו אותם בהפלת חללים רבים מקרב העמלים קשיום והעולים המדוכאים. יאושו האישי של מגלאשווילי רב כל-כך שלא איכפת ליותר לו מהחיים, ואפילו יבואו לרצוח אותו, ברם ליאוש האישי הניל מקור ושורשים בתיסכול הציבורי של כלל ציבור יהודי גרוזיה אשר "עובדים עבודת פרך עד כדי יציאת נשמה... ידינו הולכות ורפות ויאוש מר מתגנב בלב. עד אנא? יום-יום פנינו אל מוסדות ההתיישבות ואל מוסדות ההסתדרות, ואין שם לב לדרישו-

תינו - הבטחות קלושות, ועזרה - אין! עסוקים אנו כל היום בעבודה ואו בחיפוש העבודה, המפרכת את גופנו ומטמטמת את מוחנו... המועקה הכלכלית שאנו נתונים בה מהסיבות האמורות לעיל, היא הסיבה העיקרית הגורמת לאי התפתחותנו בכיוון התרבותי, הדאגות והטרדות היומיומיות שוללות ממנו את האפשרות שנשים אל לבנו להתפתחותנו התרבותית..."

לא עזרו הכנות תוכניות, העברת תזכירים, "אחרי שנים אחדות של קפאון ללא עבודה צבורית בין הקהל ה/גורג'י/ לרגלי המצב המיוחד... התחילו בזמן האחרון מנשבות רוחות של התעוררות והבראה והורגש הצורך בין העסקנים הגורג'ים לאחד את הכחות, להסיר את אי-ההבנה ולבשת לפעולות ממשיות..."(1,5)

על רקע הקיפאון הממושך, ולאור המצב המדכא זעמו וחמתו של מגלאשווילי יוצא על אותם חנוונים קטנים שמצצו את הלשד מעורקי העמלים, על אלה שחפסו אותם בצוורותיהם וצעקו: כסף! כסף! בכל הורגשה הפקרות והזנחה, חנק כללי, התמוטטות פיזית ונפשית... על פי התוכנית המקורית יהודי גרוזיה המגיעים ארצה בגלים-גלים היו צריכים להוות גרעינים חקלאיים ביישובים יונים, ברם בסופו של דבר הם נשארו רעבים ומתוסכלים, הנלחמים על קיומם, בעובדם בביצות-מגדיאל, מקום אשר אף קבוצה אחרת לא רצתה לעבוד שם.(עיין 1,26)

וזאת נעשה כלפי אותם אנשים שכל-כך טרחו "עדי הגענו אל מולדתנו,-כדברי מגלאשווילי,-חכינו רב מדי, הכסף בינתיים התמזמז והלך, אך מה יאבד אדם, אם אל ארץ מולדתו הוא הולך, אבנים יסיע, עצים יחטוב, ביבים יגרוף ובארץ מולדתו יגור. עלינו לאמי, ירח ראשון - ירח דבש, עבודה אין עוד ואולם חקוה יש שם)

ברם מהתקוה ההיא חיש מהר לא נשאר ולא כלום, רק מישמוש בחושך, נפילת חלים על אותה אדמה עצמה שאליה נכספו כל כך, "האוואנטוריזם" לדעתו של מגלאשווילי פשה בכל מוסדות ההנ"הצ והסתדרות, וכן שואל הוא את עצמו: "למה-נאהב את פקידי ההנ"הצ המתענגים על כל טוב, בעוד שאנו איננו מוצאים אף בעבודה קשה די פרנסתנו? ילדיהם אמונים עלי תולע בעוד שילדינו חובקים אשפתות, כשאני מסתכל באנשים אלה, תעבור סמרמורת בגוי מתוך בחילה ובעתה, שונא אני אותם תכלית שינאה, את בשרנו הם אוכלים ודמינו המה שותים..."(עיין, קווקאסיוני", 3, 1978, עמ' 9.)

וכשבא מ.מגלאשווילי להשוות את מצבם של היהודים בגולה לעומת מצבם בארץ הרי הוא לא מוצא נחת בתוצאות: "...בגולה הגויים שונאים אותך ופה באי" היהודי אחיך מגדיל עליך עקב... שם היהודי בגולה - ופה אדם בגלות... מוצץ את דמיך כעלוקה... וממררים את חייך... מעולם לא היינו מן הדוחים "עליה-חופשית", פתיחת הדלתות לרווחה בלא השגחה ופקוח היתה עלולה להביא על הארץ שואה רבה ועל העליה - סכנת כליה חלילה..."(1,50)

אל מעבר מהבעיות החברתיות הכלכליות המעיקות מאוד, מודע המחבר גם למרכיבים לא פחות חשובים אחרים שהשפעתם אינה מבוטלת על תהליך עיצוב דמות העדה ואמצעי התקשרות שלה עם עדות אחרות. "היהודים המזרחיים אומללים,-מציין מגלאשווילי,-היהודי הסורי יכול אך בקושי להבין את שפתו הערבית של היהודי המרוקני, היהודי המצרי בוודאי שלא יבין את שפתו של הבבלי או החימני (הקורדי, הפרסי, הגורג'י, ההררי לכ"ש)... השפה היהודית הז'רגון המדוברת-בפי מליונים יהודים אשכנזים משמשת גשר בין כל-חלקי היהדות הזאת."(1,104)

מי כמו מאיר מגלאשווילי, הסוציאל דימוקראט הוותיק, חדור ההכרה המחודדת לגבי תפקידיהם של המעמדות בחברה, לא ימתח ביקורת חריפה ביותר על הניגודים החברתיים ששררו בין שכבות ורבדים שונים בחברה הארצ"ישראלית: הוא לא חדל מלהתקיף את הבורגנים היהודים המוצצים את לשד העובדים היהודים, אותם-פועלי דחק, שבזיעתם הם נבנית הארץ. על זמן רב היה עוד לחלוף, טרם היה בן-גוריון זורק את סיסמתו הסוציאליסטית המפורסמת "ממעמד לעם", סיסמה שלמרות הכוונות הטובות של מחוללי-רעיון "חברה צודקת ובלתי מעמדית" המשיכה להיות עקרה ונטולת כל יסוד ממשי להגשמה במציאות היומיומית. התייחסותו של מאיר מגלאשווילי לתורת המעמדות הינה מעשית ונטולת כל אותם מרכיבים אופיים שסופחו במשך מאות שנים הן במערב אירופה והן ברוסיה. "הם שבעים,-כותב מגלאשווילי בהצביעו על המעמד הבורגני הפקידותי,- יום-יום מוצאים מזונותיהם די שבעה, במשך הלילה יתחדש דמם בסבובו. ואנחנו העובדים ביום-שבורים ורצוצים גם בלילה... תנו לנו עבודה למען נוכל להזון ממנה!..."זוהי סיסמתו של מגלאשווילי, זו תורתו, זהו עיקר דברו וכוונתו.(6,46)

מגלאשווילי מרגיש את עצמו מבוזה ונכלם, נעלב ומתוסכל עד עמקי נפשו, הוא

חי את-חיי יהודי גרוזיה העשוקים בארץ,שלא היטיבו להצליח בדרכי ההשכלה ו-החינוך,בשל נסיבות אובייקטיביות שלא היו תלויות בהם,כמו-כן מצביע המחבר על תכונות הלא בריאות שבקרב היהודים האלה,כגון חוסר התמדה במאבק,העדר י-ציבות בגיבוש מערכת קהילתית וכו' הרי כלשון המחבר, חפצים יהודים גרוזים לשים קץ למצבם המחפיר הזה,בו הם תלויים בקאפריזות של כל-מיני בורגנים י-הודיים, ואם נשאל את המחבר למה זה נגע מצבם של הגורג'ים ללבו? הוא ישיב "משום שעשוקים הם,ויותר ממה שהם עשוקים,הם עלובים ומנוצחים...זה חודשים הגורג'ים נלחמים מלחמת נמושות,מפצירים,מתרפסים,כותבים תזכירים,מתחננים ודורשים,ובמקום להיעזר,להיתמך,מורידים גלת ערכנו...ובמידה שהגורג'ים מת-רפסים - בה במידה ההנ"צ ופקידיה קופצים את ידיהם ומונעים מהם את האפש-רות לחיות..."(שם,6,71)

מגלאשווילי מודע לזרימת הזמן,מודע להזדמנויות החולפות,מודע לתהליך הה-תרוששות וההתפוררות...הוא מתעקש להתמודד עם המציאות האפורה והאכזרית בא-פיסת כוחותיו,במרצו האחרון.ברם היאוש אוכל אותו,מעכל אותו,ממוסס אותו כל-יל,אין כסף,אין עבודה,אין חקלאות,אין כלים,ואין גם מסגרת חיים המזערית-ביותר שתעניק לאנשים הממורמרים האלה שמץ של תקוה ובטחון עצמי.

יחד עם זאת מ.מגלאשווילי אינו מתכוון להיות בחזקת מבטא ערטילאי של המ-חאה הסוציאלית,הוא חסיד המאבק התכליתי,המעשי והעקרוני להשגת תוצאות מוח-שיות יותר לבני העדה היהודית גרוזית הסובלים מחרפת-רעב וממצוקה נפשית ב-וראה: " אם רוצים אתם לדעת את מצבנו עליכם לא להסתפק בישיבתכם בחדרכם או במשרדכם ליד שולחן הכתיבה,לעיין בערמות העתונים המתגוללים לפניכם,לחוות את דעתכם ולהביע את חפצכם ככל אשר תשאכם רוחכם, ולהשמיע לכל! הכל טוב! כי אם אל הקבוצות צריכים אתם לצאת,לר-אות בעיניכם את סבלותם,לשמוע את שיחם ולהאזין ללבותיהם בכדיל-דעת ברור מה יכאיב להם, ומה התקוות שאליהן ישאו נפשם..." 6,102

שכונת יעקב בבנימינה. מראה כללי

מאיר מגלאשווילי

פונה הוא אל "הפקידים הדואגים" למיניהם במוסדות שונים ומסיים:"לא נית-ן למישהו להוציאנו מן הכלל,חברים אנחנו בשלמות האומה,איברים - מהעם ה-חי,ושותפים ברכוש האומה!כל הארץ הוא שלי,שלך,שלו - שלנו!"(6,103)

מעמדה מעמדית חברתית מובהקת מנתח מגלאשווילי את מכלול הנסיבות והגור-מים שהביאו את העדה הגורג'ית למצב כגון זה,דירדרו אותה לתהום של נשיה ו-התנוונות פיזית. והגורם המרכזי הינו חוסר תקציב,העדר סיוע חומרי."כאות-קין חרותה על מצחנו המלה הארורה :"זרים","גורג'ים",לזרים נחשבנו בעיני-כם וכאל זרים מתייחסים אלינו כל אותם האנשים שאנחנו יושבים בקרבם,-זועק חמס המנהיג הרוחני של יהדות גרוזיה בארץ ישראל,-במרוצת חרב נסנו מארצות גלותינו בעזבנו אחרינו את כל היקר והקדוש לנו;את רכושנו עזבנו לנוגשינו וללוחצינו ובאנו אל ארץ תקוותינו שלא לשמוע עוד את המילה הארורה "זרים" ואולם לדאבוננו הננו שומעים לא מפי זרים כי"א דווקא מפי אנשים אחראים המ-תיימרים באהבת כל הנ"בא..."("קווקאסיוני",גל.6,עמ.109)

כאמור יצא מאיר מגלאשווילי מהאסכולה החברתית-הראדיקלית של מהפכני גרוזיה, ויחד עם זאת היותו ציוני ומשכיל יהודי הוא מוצא את המיזוג הנפלא של המגמות הנ"ל במסגרתה של ההסתדרות הכללית שהוקמה בחיפה בשנת 1920, ברם הוא גם מדגיש את רוח התורה והמסורת שהיו מושרשות עמוק עמוק בתוך הוויתם, ובדפוסי החיים החברתיים קהילתיים של יהודי גרוזיה, הן בגרוזיה והן בארץ. ובאותה תקופה דווקא, בהסתדרות הכללית ראה המחבר, בניגוד להנ"הצ את הגורם הפועלי-מעמדי שהיה נכון לסייע לעולי גרוזיה, ובכך גם נמתח קו העימות בין ההנ"הצ הבורגנית-הליבראלית לבין ההסתדרות הפועלית. אבל מגלאשווילי המיואש אינו מרפה שבחים ללא גבול גם על ההסתדרות, לדידו ממשיכים יהודי גרו-

שמעון שבתשווילי (באמצע מימין) ויצחק חננשווילי (משמאל) עם בני משפחותיהם בשכונת יקבבני מינה. שנת 1930

זיה לשורץ ליישוה והצלה "נפשנו תערוב ותכמה לימים יותר טובים, עת לא תדע נפשנו מחסור כה נתעב וממותת..." מי יכול היה לדבר על לחם, על העבודה, לאהיה אפילו מים להשקאה, חרפת המחסור מסביב: "לאחר שהיות ודחיות מרובות משבוע לשבוע ומחודש לחודש, שהביאו לנו מפח נפש ושברון לב ורוח - זכינו סוף סוף לצריפי עץ פשוטים בלי שום עזרה הגונה לסדר איזה משק זעיר ורק מתוקה לחיות בשנה זו על עבודת חוץ... בשל יחס אדיש זה סבלנו חרפת רעב וחוסר כל במשך כל השנה וקווינו כי לשנה החדשה יזאגו לנו בכל המובנים ולא ינחונו על המקרה המוזר..." (6,109)

ניתן לומר במובן מסויים שכל התקופה הזו בחייו של מאיר מגלאשווילי - הינה התקופה הירושלמית, המסתיימת לקראת סוף שנות ה-20, בחייהם של יהודי ירושלים לא חלו שינויים מרחיקי לכת, והם גם לא יכלו ליזום נקיטת צעדים לשיפור מצבם ותנאי-קליטתם של היהודים המגיעים ארצה מגרוזיה.

הן מנהיגות יהודית גרוזית והן נציגי ההנ"הצ מתחילים לחפש דרכים לפיזורם ולביסוסם של יהודי גרוזיה במקומות שונים בארץ, וקודם כל בפתח-תקוה. בהקשר לכך כותב מגלאשווילי: "עברה שנה מירום צאתנו למושבה פ"ת (להתכונן, לעבודה חקלאית) לא למותר יהיה לסקור סקירה כללית קצרה את הפעולות החיוביות שהביאה בעקבותיה במשך השנה החולפת עבודתנו במושבה במקצועות שונות: עידור, בנין, חפירות... (6,111) על השלב הפתח-תקוואי בפועלו של מגלאשווילי אנו ננסה לעמוד בהמשך בפרקים מתאימים, כאן נעיר שגם בירושלים עצמה חלו שינויים מסויימים בתחום הדימוגראפיה הפנים-עדתית של יהודי גרוזיה, לאחר הפרעות ניזוקו שכונות גורגיות הוותיקות שע"י שער שכם, ויהודים אלה נאלצו לעקור עם משפחותיהם אל השכונות זכרון משה ונחלת שבעה, בנוסף את כל רכושם, בתיהם ומגרשיהם להפקר.

בעת הפרעות של 1929 בשכונת יהודים הותקפה בשער שכם ע"י המוסלמים הקנאים, התגייסו יהודי גרוזיה תושבי השכונה וביניהם אליאשקובים, לויאשווילי, ג'נאשווילי ואחרים ויחד עם הפלוגות של ההגנה הדפו את התוקפים והגנו על

ברם בפרעות הנ"ל נפלו חללים גם מקרב הגורג'ים,ביניהם שלום צוניאשווי-לי בן 30,שהותיר אחריו 5 ילדים,כמו כן נרצחה בדם קר חנה צוניאשווילי בת 23, ולילד שלה נקרו עיניים,בעלה נפצע קשה.38

קרבנות מא-ורעות תרפ"ט (מימין)חנה צוניאשוו-ילי בת 23, (משמאל) של ום צוניא-שווילי בן 30. שניהם מירושלים.

דוד תתרו-אשווילי - מראשוני ה-מתיישבים-בשכונת יע-קב בשיחה-עם מחבר ה ספר בשנת-1983.

הריקמה העדתית היהודית הגרוזית לא ניזוקה בשל מאורעות טראגיים הנ"ל,י-תרה מזו,הם הקפידו ביתר שאת לשמור על רכושם ונכסיהם דניידי ודלא ניידי, ובמקרים מסויימים אף לא נרתעו לפנות לעזרה הגדולה והחזקה - עדת הספרדים, ולבקש ממנה לדאוג כאפוטרופוסית לנכסיהם של יהודים גורג'ים. בשלהי 1928 פנו יהודי גרוזיה במכתב לוועד העדה הספרדית בבקשה ליטול על עצמו אחריות לגבי מספר בתים וחצרות שבעליהם החוקיים היו בחו"ל,אחד מהבתים עמד בסמוך לבית הכנסת של החלבים,בקומה ראשונה היו שני חדרים צמודים זה לזה,החצר כ-שלעצמה היתה די קטנה,עמדו שם גם מטבח,שירותים ובאר,בקומה העליונה מוקמו גם כן שני חדרים,בטאבו הנכס היה רשום ע"ש אברהם מושיאשווילי,אשר יורשיו היו בחו"ל וקשה היה לאתרם. בקומה התחתונה התגוררה שמחה - אלמנתו של הח-כם רפאל אפרימאשווילי עם בתה ובנה. למעלה,באחד מהחדרים השתכן יהודי פר-

37 עיין קוקאסיוני,גל.3,עמ.13.
38 עיין מלחמה ושלום בארץ ישראל,אלבום לזכרון,ת-א,תרצ"א,עמ.183-184.

כי עם משפחתו, ובחדר השני היו חפציו של שליח העדה משה אליגולא, שהיה משג-יח מדי פעם על הבית, שאיפתם של יהודי גרוזיה היתה להפוך את הבית למביא-תועלת כלשהי לכלל העדה ולא לאנשים פרטיים בלבד.

הבניין השני הנודע כ"בית גורג'ים" היה רשום ע"ש יצחק אליגולא, והיה מק-ניניהם של יוצאי כותאיסי בירושלים, בדם אדם בשם יהודה ונצובסקי השתמש, וניצל את הבניין לצרכיו הוא וזאת בסיועו של שבתאי צ'יקוואשווילי. כאמור, גם בנושא זה נתבקש הועד הספרדי ליטול אחריות על עצמו ולדאוג לכך שכלל - עדת הגורג'ים יהנה מנכס הנ"ל.

נציין שלתיאור מאורעות תרפ"ט בשכונת הגורג'ים בירושלים מוקדש ב"ספר ת ולדות ההגנה" פרק נפרד. הערבים, מסתבר שפכו את זעמם על שכ' הגורג'ים הק-טנה שהיתה מובלעת בתוך בתי הערבים בשער שכם. בני-העדה התגוננו במקלות ו-באבנים. היו בקרבה מספר פצועים והרוגים, אחד מהם נורה בעת שניסה להגן על בית הכנסת. למחורת סוב התקיפו הערבים, אחד מהם נורה והכנופיה התפזרה, או אז החליטה המשפרה להוציא את בני השכונה לעיר החדשה. הערבים הביטו בפחד-על השכונה האהובה שבה התיישבו ה"מוסקובים" עזי הנפש. (עמ. 347-348, חלק א')

במכונית שנשלחה מירושלים למוצא לדאוג לקבלת מכונת הירייה שאמורה היתה-להגיע מתל-אביב, היה גם בן העדה הגרוזיתי בירושלים - אמנון הגורג'י שנטל חלק בהדפת הערבים המתקיפים את מוצא. (עיין שם עמ. 353)

המצב היה מדאיג עוד יותר, לאחר היותם של יהודי גרוזיה באי"י מחוכרי-ידי-עת קרוא וכתוב, וכהגדרת מגלאשווילי: "שקטים ונוחים להיות מונהגים ע"י כל אדם שיהגו בו אמון..."

בתיאור ממצה, רב-היקף ומעמיק, מצייר מגלאשווילי את חייהם הימימיים של יהודי גרוזיה: "נרעדים מיחד'-הנפש, הלב העבר' מתכווץ, בשעה שאתה רואה את חייהם הקשים של הק' הגדג'ית עצוב-רוח ושבור-לב הולכים יחדיו בשעה שש בבוקר לבקש עבודה... עלובים אלה משמשים חומר הנאה לשבעים, לאלה הלוגמים מ-כוס החיים מלא, לוגמים והם באים להסתכל ברעב המתוסבסים, זקוקים עין פה ושם, מסתכלים חטוף והסתכל... ויש שאנו מתאוננים באוזני-הנכנסים והיוצאים, והם נאנחים בחסידות ואף מורידים דמעה מעיניהם, ואין מוצא לנחוץ להגיד אף מלה מעידות. דומה כי כל החודר למצבנו הירוד מקשיח לבו כאילו נכנס-לתוך בית-עלמין וראה אנשים מתועעים כצללים, ואין חש ואין מרגיש וכואב." (6,125)

ובמרידות נראה כזו, תוך כדי ספיגת עלבונות, מתפרצת כלשון המחבר-המנהיג מתוך גרונם של יהודי גרוזיה קללה איומה כלפי החיים והארץ גם יחד. ביקרת קשה בפי מגלאשווילי גם על הרבנים "הרחניים" למיניהם, "אשר בהתעסקם באיצ-טלא של מקרני אחד ונוגה, מאידים אך רק על העשירים, הם אדישים כלפי גורל-לם של מחוסרי האמצעים האביונים ומוכי-הגורל". אין מגלאשווילי רואה הבדל רב בין הבורגנים לבין רבנים מסויימים. במצב עניינים שוטפים אין גם פנאי להרהר על סיפוקים אסתטיים על סודות החיים למיניהם, על עינוגים והתפעלו-ת. בסיועם של המוסדות הישוביים קשה למצוא תנחומים, וכל יום חדש "מביא ע-לינו אסון חדש ופרענויות מדוכות מאתמול..." (6,131)

וכך חיו יהודי גרוזיה במצב עלוב ומחפיר, בחיקם ובמחיצתם של גדולי הציו-נים, שייצגו הלכה למעשה אליבא דמגלאשווילי את הציונות האנטי-ציונית דווקא. רק בשנת 1927 אושרה ע"י מחלקת ההתישבות "עליית החפשית" של יהודי-גרוזיה על נקודה קבועה בבנימינה. נזכיר שהמתישבים הראשונים היו: מרדכי גנא, רפאל דתיקא, דוד גנא, אליה הורקנוס, סימן טוב דתיקא, מרדכי חנוכה, שלום אליה, יהושע קוז'יא, מאיר קובו ומאיר מגלאשווילי. (7,13)

לפרנסה של השכונה החדשה היו הרבה דאגות, להבטיח את התושבים ממקרי-רשל-נות, אלימות והזנחה. לספק לה מצרכים חיוניים ולדכוש דברים בסיסיים כגון: פרה גזעית אחת לשתי משפחות, לחכור 100 ד' אדמה, להתקין לול משותף ל-20 מ-שפחות, להקים נגריה ומאפיה וכן אודווה לסוסים ועוד. (קוקאסיוני, 6, עמ. 115)

לאחר שמשפחות יהודיות גרוזיות אלה השתכנו בבנימינה, הם קיבלו פרדסים ב-איזור זרגוניה (ע"י הבנין הישן מקופת התורכים) וכל אחת מ-25 המשפחות ק-יבלה 5 ד' אדמה לעיבוד. ע"פ עדויות שונות, עוד בשנת 1922 חזר מ. מגלאשווי-לי לתורכיה והועסק בסרקג'י בקהילה היהודית הגרוזית שם (סמוך לקושטא). הוא שימש כשוחט, חזן ודרש. בכך הוא התמיד כאמור בארץ. הוא היה מודע לע-ובדה שהצלחת קליטתם של יהודי-גרוזיה באשר הם שם היתה תלויה בשני גורמים

עיקריים - לשכת העבודה והוועד המקומי. מתברר גם שבבתים שנבנו בשכונת יע-
קב ב-1928 שוכנו 90% מעולי גרוזיה.
יצויין גם שמגלאשווילי הביא מגרוזיה ספר תורה, והתקין בית כנסת קטן בת-
ור צריף זמני, לאחר מכן עברו לצריף מרווח ומשופר יותר. (עדותו של אברהם מ-
גאלי - בנו של מ.מגלאשווילי)
וכך בתהליך הדרגתי נחשלו יהודי גרוזיה בתוך כור ההיתוך של היישובים ה-
תיישבותיים..."מפתח-תקוה עברנו לבנימינה.-הסעים בשעתו מגלאשווילי,- לא
קוינו שנעבוד את כל מדדי גהינום...לפיכך אין פלא כי אנו מתקשים בפתרון
שאלתנו הכלכלית, והעניות המנולת נותנת אותותיה על מצח כל איש ועל סף כל
בית...ההרגשה של חוסר אונים..."(קווקאסיוני,6,עמ.113)

3/ עליתם לארץ ופועלם של יהודים אשכנזים - יליד קווקאז ואזר-
באיג'אן - באקו. משפחת וינשל

בימיה האחרונים של הריפובליקה הגרוזית העצמאית, חלוצים לא מעטים עזבו נ-
מיונות נואשים להיחלץ מהסבעת המתהדקת של הלחץ הבולשביקי ולעלות ארצה. ל.
וילנסקי מעלה בזכרונותיו את כל התלאות וההרפתקות שהיו מנתו ומנת חבריו
בדרך החתחתים בכל-רחבי קווקאז, בגבולות גרוזיה, אזרבאיג'אן צפון קווקאז..
בסיכום דבריו הוא כותב: "כעשרים שעות לפני בוא הבולשויקים ברחנו מן המא-
סר, באנו לבטום, ואחרי שורה של הרפתקאות בבית-הכלא...ובוועדה הארצי-ישרא-
לית, עלינו על אחת האוניות האחרונות, ובתוך המהומה, המבוכה והיאוש ששררו ס-
ביב עזבנו את-חופי רוסיה הנוראים..."[1]

בכדי ללמוד על היקף ריכוז הפליטים וזרימתם דרך באטום בשנות ה-20 נביא
מזכרונות הרב נחום שמריה שונקין, שהיה רב בעיר באטום, "ריכוז של כל הפל-
יטים שזרמו אז בהמוניהם לבאטום, בדרכם לארץ ישראל, כי בעיר זו היה עדיין,
הגבול הרוסי פתוח ליוצאים"[2]

באותה עת התרכזו בעיר הנ"ל הרבה פליטים שנזקקו לתמיכה חומרית. מרכז הג'-
וינט בקושטא הכיר בקהילה היהודית של באטום כסניף להעברת פעולות הסיוע ש-
לו, הוא גם העביר סכומי-כסף גדולים, חבילות מזון ומצרכים לראשי הקהילה.

העתונות הארצישראלית הקדישה תשומת-לב מרובה לכל המתרחש סביב יהודי קו-
וקאז, לשם כך נוצלה כל הזדמנות של ביקור מנהיג יהודי או ציוני זה או אחר
בקושטא. עורך "האומה" ריאין את יו"ר "צעירי ציון" בבאקו אוריאל פרידלא-
נד (שלון), ועיתון "הארץ" הדפיס גם הוא את הדיאיון על עמודיו ב-24.2.20,
(ה' באדר תר"פ), על פי עדותו של פרידלאנד, שכעבור זמן קצר ביותר עלה ארצה
והשתקע בחיפה בתחילת שנות ה-20.

הישוב הארצישראלי למד אז מדפי העתונות שבשתי ערים מרכזיות של קווקאז
- באקו וטיפליס התגוררו כ-40 000 יהודים, בכל רחבי גרוזיה (ג'רג'יה בעי-
תון) חיו 60 000 נפש, ובדאגיסטאן וצפון קווקאז - 60 000 יהודים הרריים..
צויין שיהודים אלה הם צאצאיהם של גולי א"י הראשונים מלפני אלפי שנים,
מלבוש יהודים הרריים כמלבוש הצ'רקסים ולשונם יהודית-פרסית (באותיות עב-
ריות). רובם עובדי-אדמה וכורמים, ומעוטם סוחרים, הברתם בעברית כהברה הספ-
רדית, חרדים הם על הדת יותר מיהודי אירופה, בבתי כנסת ישבות הנשים לבדן,
בבתי הספר מלמדים הם עברית, אך רוסית כמעט לא... הלאה דובר על ציוניו-
תם התוססת והחיה של יהודים אלה, על כמיהתם לעלות לארץ ולעבד אדמה, הוזכר
גם הפרט של הקמת הגדוד העברי מקרב יהודים הרריים. לגבי יהודי גרוזיה הו-
דגשה העובדה שמרביתם עוסקים בתחום המסחר, ושהמשכילים מביניהם נוטים להת-
בוללות ונקראים "ג'ורג'ים בני דת משה", ברם האוכלוסיה היהודית הינה בעי-

[1] עיין מאסף לתנועת "החלוץ", ורשה, 1930, עמ.57.
[2] עיין נ.שונקין, מזכרונותי, נערך ע"י נ.גוטליב, י-ם, 1980, עמ.95.

קרה ציונית-לאומית,המדברת בלשון הגורג'ית והכותבת בכתב הגורג'י.בפרלמנט של גרוזיה היו שניים או שלושה נציגים יהודיים.

בהמשך התייחס פרידלאנד לעובדת השתתפותם של נציגי אירגונים יהודיים בא-סיפות המחוקקים של הרפובליקות הקווקאזיות העצמאיות,לדרך ניהולן של מוע-צות יהודיות מקומיות,לאורחות החיים של הקהילות במקומות השונים,להפעלת ב-תי הספר,למוסדות ציבור,לבתי הכנסת,להטלת מסים על-ידי הנהגות יהודיות על בני קהילתם וכו'

כמובן,נגע פרידלאנד גם במסגרת הציונית,בדרכי פעולתם של החוגים והוועד-ים ציוניים-מקומיים,ביחסי הגומלין שבין המפלגות הציוניות השונות,במקומה של הציונות בקרב עדות יהודיות שונות ברחבי קווקאז. בל נשכח,שדווקא פריד לאנד בהיותו ראש אגודת "פועלי ציון" באזרבאיג'אן,הצביע במכתבו משנת1904 אל מנהיג הציונים באירופה - הרצל,על ההכרח ללכת רק בדרך להשיג את ארץ - ישראל,ולא לנסות לתוכניות כלשהן מלבד אי"י. בשנת 1920 עמד פרידלאנד בראש צעירי ציון שכינוהו תנועה דימוקראטית ציונית,אשר היה לה גם ביטאון משלה בשם " Еврейская воля " דהיינו "הרצון העברי".

בסיום הריאיון לא פסח פרידלאנד על כיתות של גרים ושומרי שבת המצויים, בדרום אזרבאיג'אן,והדגיש במיוחד את עובדת היותם ציונים ושאיפתם "ללכת ל-ארץ ולעבוד שם את האדמה..."[3]

ראשי ההסתדרות הציונית בקווקאז הביעו לא פעם תרעומת והתמרמרות על אוז-לת יד של ההנהגה הציונית העולמית ושלוחותיה בקושטא ובמקומות אחרים.הקשר עם אי"י היה רופף וחלש.העיתונים ודברי דפוס הגיעו כלאחר-יד. המצב מצא את ביטויו בתזכיר שהעבירו ראשי הציונים הקווקאזיים להנ"הצ בלונדון,ובו הת-ריעו על כך שאליהם בקווקאז לא מגיע כל מידע על הנעשה באי"י,דבר שגורם ל-שיתוק פעילותיאירגונית והסברתית.בו בזמן שלכאורה אין בנמצא הרבה קשיים-טכניים וניתן לקיים קשר סדיר עם הארץ דרך קושטא ובאמצעות שליחים.

כמו כן הוזכר בפניית ציוני קווקאז נושא הגדרת התפקידים והמטרות שעמדו בפני התנועה הציונית,ופירסום נאות של הסוגיות הללו בעיתונות הבינלאומית מפני שדווקא אז הסתמנו מגמות אינטנסיביות של הפעילות האנטיציונית,שמקו-רן לדעת הציונים הקווקאזיים היו בחוגים הערביים,אשר גם הצליחו בתחום ה-זה.שהרי גם השלטונות הקולוניאליים הבריטיים לא נקטו בשום אמצעים כדי לה-חדיר לתודעת הערבים שהצהרת בלפור בדבר הקמת הבית הלאומי ליהודים באי"י א-כן תוגשם. ראשי ההסתדרות הציונית בקווקאז הביעו לבסוף ששם הכבד מפני ה-גברת הפעילות העויינת הערבית-הסורית המכוונת למעשה להכחדת כל המפעל הצ-יוני-הלאומי וההתיישבותי מה עוד שהאיסור על העליה מצד השלטונות רק החל-יש את העמדות הכלכליות היהודיות ושיתק כל יוזמה באי"י.[4]

התזכיר הנ"ל,עליו היו חתומים ראשי ומנהיגי הציונות הקווקאזית ושוחרי-אי"י,כגון ד"ר גוכמן,א.פרמן,ש.איצקוביץ,א.גינזבורג,ז.וינשל,ל.סטרלינג,מ. קוגן וא.שלון עצמו, ביסא בוטות את תחושת האכזבה בה היו חדורים מנהיגי ם אלה לנוכח המחדלים הכלכליים וההתיישבותיים של ההנ"הצ בארץ. הם הטעימו ב-מיוחד את הנזק שעלול היה להיגרם לתפוצות ישראל בשל הטלת איסור על העל-יה מצד השלטונות. ציוני קווקאז הצביעו על התארגנותם המאסיבית של יהודים הרריים וגרוזיים לקראת העליה ארצה,ושלא ניתן היה להטיף להם סיסמאות נבו-בות "להתאזר בסבלנות".(שם,עמ.152).

כמובן,ראשי הציונות הקווקאזית הביעו את נכונותם המיידית לעשות הכל ל-אירגון מסודר של העליה מתוככי-הקווקאז עצמה,אשר בו היה מצוי פוטנציאל נ-יכר לעליה.

על פועלו של סרומפלדור כבר דיברנו,ברם כדאי להזכיר כאן שוב פעם,שהיתה זו קריאתן של סרומפלדור אל-כל חברי החלוץ ברוסיה לעלות לארץ,ברם בהגיע-הידיעה המרה על נפילת סרומפלדור בתל-חי התארגנה בבאקו קבוצת חלוצים ראש-ונה,שכאמור השתכנו בבאטום והפליגו לארץ באמצעות האונים שפקדו מדי פעם - את הנמל. מעניינת פרשת עלייתו של החלוץ אל.רסנר - יליד באקו,אשר נסע לב-ירת גרוזיה - טיפליס,מצויד בתעודה רפואית הממליצה שיעזוב את גבולות קו-

---

[3] עיין "הארץ", מ-24.2.1920.

[4] עיין "העבר",ספר 21,1975,עמ.152; התזכיר נכתב ברוסית ומצוי בארכיון-הציוני המרכזי.א.שלון הביאו בעברית במאמרו "לתולדות תנועת העבודה הצי-נית בקווקאז".

וקאז;הוא פנה למשרד ה"צ'קה" במקום,בבקשה לתת לו רשיון יציאה לא"י.ואכן, לאחר התרוצצות קיבל רסנר אשרה גדושת חותמות מרשימות.בינתיים הוא עמד בקשר עם יו"ר הקורפוראציות שבסיפליס יְשֵׁה קסל ועם ד"ר שטרייכר,אשר גם מסר לו ויזה איטלקית של המדינה האירופאית היחידה שהוציאה אשרות כניסה לקושטא. מה שמעניין בכל הסיפור הזה הרי העובדה שעל-סמך החותמות שהיו טבועות על-גבי אשרת יציאה של רסנר, איש הקורפורציות,תושב סיפליס שהיה חרט מעולה.הוא לקח את הרשיון שהוצא ע"י "צ'קה" והכין מחדש את כל החותמות שהיו עליו וכך עשו עוד כ-25 רשיונות יציאה שחולקו לחלוצים.יוסף גרמן החרט זכה בעצמו באחת מהרשיונות. הם כולם הגיעו לבאטום ובחרדה מסוימת חיכו לבוא אוניה בולגרית שהפליגה משם ב-31 לאוקטובר 1921 ועל סיפונה מלבד החלוצים הקווקאזיים גם החלוצים מתורקיסטאן ובראשם נחום לוין.[5]

נציגי ההסתדרות הציונית בקושטא חכרו ברובע "אורטקיי",אחד מהארמונות הישנים של השולטאן שנהפך לבית החלוצים,לאחר מכן הועברו כולם ל"מסילה החדשה" מיסודו של יוסף טרומפלדור,שם סודרו להם מגורים בתוך אחד מהמסגדים הטורקיים,שכינוהו ג'מעה, המקום היה צר,ללא תנאים סניטאריים נאותים,ובסוף דצמבר 1921 החלוצים קיבלו סרטיפיקאטים משלטונות בריטיים,וב-8 בינואר הפליגו לא"י,בנצלם את ההפלגה גם להעברת נשק לידי השומרים בארץ,שם נמסרו הארגזים לידים נאמנות.החלוצים לאחר שעברו חיסוי ב"קרנטינה" ביפו,הסתדרו ברביעיות ובעוברם דרך רחובות יפו הגיעו בשירה אדירה למאהל שהוקם כבית-לינה (קולנוע מוגרבי דהיום) באותה תקופה סללו חלק מרח' אלנבי וצפונה ממנו היו חולות הים ויבבו תנים.(שם,עמ'185.

ועד ארצישראלי שהוקם בבאקו לענייני עליה הורכב מ-5 נציגי הציונים הכלליים, 2 צעירי ציון, 1 פועלי ציון ואחד-אחד ממקצועות חופשיים,סוחרים,בעלי מלאכה והיהודים "ההדדיים",כמו כן הוקמה המחלקה לאירגון מפעלי ההכשרה של החלוצים,אשר גם הוכשרו במאוחיהם במקצועות שונים כגון נגרות,עשיית קישוטי גבס ארכיטקטוניים,חקלאות וכו'.[6]

החלוצים הכמהים להגיע ארצה לא בחלו בשום אמצעים כשרים והלא כשרים כדי להוציא לפועל את תוכניתם.הואיל ולילידי א"י מותר היה לחזור לארץ ללא כל הגבלות וקשיים, ציוני באקו "הסתדרו"(כלשון שלון) עם אחד מהפקידים של הקונסוליה הבריטית ממנו קיבלו טפסים " Laisser Passer" בהם רשמו בעצמם את העיר ואת המושבה,בהן נולדו כביכול. קרה גם קורין מסויים כשאחד מהחלוצים בהיותו יליד שנת 1902 ,רשם בהיסח דעת בטופס כמקום הולדתו את העיר תל-אביב,כשזו נוסדה רק מספר שנים מאוחר יותר. כדם גם התרגיל הזה הצליח.

יהודים אשכנזים יוצאי קווקאז הצליחו להתבסס בא"י,כאמור,כבר בתחילת המאה ה-20,פיתחו וטיפחו כאן רשת מפעלים תעשייתיים ליצור מלט, שמן,זיקוק מוצרי נפט וכיו"ב. המפעלים האלה היוו מאגר כוח ראשוני לאותם מאות החלוצים שהיו מגיעים מרחבי קווקאז ורוסיה.

כועידת החלוץ שנתקיימה בשנת 1923 נבחר אוריאל שלון למרכז העולמי של האירגון,שם היה יחד איתו גם זלמן רובשוב (שז"ר).כמו כן הוקם בברלין "משרד של א"י העובדת",משותף לכל זרמי תנועת העבודה הציונית, אשר מטרתו היתה גיוס אמצעים למוסדות ולמפעלים של הסתדרות העובדים באי"י,כגון בנק הפועלים,סולל בונה ועוד. שלון מציין בהדגשת-מה,גם את עובדת קיום ניגודים אידיאולוגיים,לא מבוטלים בקרב "ההתאחדות" העולמית. "הפועל הצעיר" הארצישראלי,ובמיוחד צעירי ציון,שהגיעו מרוסיה ווקווקאז, התנגדו בתוקף להגדרת התנועה כתנועה סוציאליסטית. לעומת זאת, בקרב "ההתאחדות" היה זרם אליו השתייכו חיים ארלוזורוב,אליעזר קפלן,א.שלון ועוד רבים.(שם,עמ.160)

א.שלון עלה סופית ארצה ב-1925 והשתקע בתל-אביב,שם נבחר גם כחבר העיריה.הוא היה כמו-כן חבר המוסדות המרכזיים של ההסתדרות ומנהל מחלקת הציוד המיכני של מרכז "סולל בונה", בסוף שנת 1928 עבר לגור לחיפה,עם היכנסו לעבודה בביח"ר "שמן",בו שירת כמהנדס המפעל. משנות השלושים היה חבר ועד קהילת חיפה,ובמשך 16 שנה כיהן כיו"ר ועד הדר הכרמל,אשר היה אז המוסד המוניציפאלי הראשי של חיפה העברית. בתקופות מאורעות הדמים ועד לכינון מוסדות המדינה שימש שלון כיו"ר הוועד הפועל של "ועדת המצב",אשר בידיה רוכזו כל הפעולות הכרוכות בנסיבות של ימי חרום.

---

[5] עיין העבר,ספר 22, תשל"ז,עמ.184-185. [6] עיין העבר,ספר 21,עמ.158-159.

על-פי עדותו של א.רסנר,אחיו אליעזר היה מהראשונים מבין חברות הנוער של העיר באקו,שעלה ארצה בשנת 1920, עוד מימי נעוריו חלם אליעזר רסנר על התקלאות בא"י,מה גם שהיה בוגר הפקולטה לחקלאות שבגרוזיה בסיפליס,בה למד 4 שנים.לאחר עלותו ארצה הלך לעבוד אצל איכר בעתלית כפועל "חרוץ" שנתי, חכר אחר-כך שטח קרקע בתחנת אהרונסון ליד עתלית והוביל משם בלילות על חמורות תנובתו לשוק הירקות ("חיזבה") בחיפה. בשנת 1930,כאשר אושרה התוכנית של "התיישבות האלף", התיישב רסנר בירקונה ובנה לעצמו משק חקלאי,סבל רבות ו-עבד קשה ללא לאות...[7]

נצר למשפחת חרלפ"ים בקווקאז (חרל"פ - ראשי תיבות לפסוק "חיא ראש לגו-לי פולין") הוא יחזקאל אליהו חרל"פ (יליד 1897) שעלה מגרוזיה לא"י בשנת 1921 ועבד כפועל בחקלאות ובבנין,הוא היה פעיל בחיי ציבור הפועלים בארץ, בעומדו בראש קבוצת קווקאז-תורקיסטאן (עיין תמונות מתאימות),אשר נוסדה במטרה ברורה לסייע בקליטה חברתית ולפתור את בעיות התעסוקה לעולים מארצות הקווקאז והאסיה התיכונה.

יחזקאל חרל"פ נבחר כציר לועידות "הפועל הצעיר" ואף היה חבר במועצה של התנועה,כמו-כן מילא תפקידים של מזכיר מועצת פועלי חדרה,בא כוח המרכז החקלאי במגדיאל ובסביבה,ציר לועידות ה-2 וה-3 של ההסתדרות הכללית,ונמנה על מייסדי הקואופיראטיב השיתופי של התחבורה הציבורית "חבר" בחיפה ואף מנהלו,כמו כן מילא תפקיד של חבר הוועד הפועל והמזכירות של מועצת פועלי חיפה,רואה חשבון וחבר הנהלת ועד קריית חיים. הוא שלח את ידו גם בכתיבה,פירסם תכופות מאמרים בעיתונים:"הפועל הצעיר","דבר" ועוד.

כפי שעולה מזכרונותיה של דבורה חרל"פ אודות בעלה יחזקאל,אביו היה חסיד חזון ומלמד בסיפליס,שם בא לסייע לקהילה יהודית גרוזית. עד כמה היתה דבה ומכרעת השפעתו של הרב יעקב חרל"פ על בני הקהילה בסיפליס,אנו למדים מהעובדה שכשנודע לו שיהודי עשיר אחד מחזיק בעיר בית בושת,ניגש אליו ובדרי-נועם שיכנעו לחדול מעסוק מפוקפק זה ולסגור את הבית. היהודי נענה ואכן סגר את העסק. מעניינת העובדה שיחזקאל הקטן בהיותו בגיל 12 חזר לעייר-ה סלונים ללמוד בישיבה, בשנת 1914 שב לגרוזיה ועמד במבחנים אקסטרניים, כאמור הוא עזב את גרוזיה יחד עם המשביקים בהחזיקו ב-4 פאספורטים,בלי לדעת באיזה מהם להשתמש לצורך יציאה-ברירה מגרוזיה. בהגיעו ב-2.5.1921 לארץ אבות המובטחת ולעיר הקסמים תל אביב,יחזקאל חרל"פ הנרגש והמוקסם מיופיה של הארץ ונופה של העיר, הקדיש שיר לעיר העברית הראשונה:"...בנויה, כולה מחול על חול/בונה אותה חלוץ עברי -/זה החלוץ הכל יכול.../האח מה טוב ומה נחמד/ תל-אביב היהד,היהד/" והלאה בחקותו את שוכני הארץ בביטויהם הרגילים:"עבודה אין,מאפיש מאסרי/ ובכל זאת נאמר מאליעש/ קדחת יש וגם חרי/ ועל-כל-פה:/אין דבר מה יש"...

עיר הנמל הגרוזי באטומי לא רק שימשה כתחנת מעבר למאות חלוצים,אלא גם נתנה מתוכה עשרות חלוצים מסורים, ביניהם היה המפקד הדגול של האירגון הצבאי הלאומי משה רוזנברג (יליד 1898) אשר עלה מגרוזיה במרץ 1921 ונטל חלק פעיל בפעולות ההגנה על יפו,שם גם עבד בנמל ולאחר מכן היה פקיד במחלקת הבריאות הממשלתית בירושלים במעבדה הבקטיריולוגית.

רוזנברג השתתף בקורס המדריכים של ההגנה בהנהלתו של זכריה זכר ב-1922 יחד עם אברהם תהומי,אברהם קריצבסקי ועוד.

בשנת 1925 עבר משה רוזנברג לתל-אביב ומילא תפקיד של סגן מפקד בשכונת שפירא בתל אביב, הצטרף לתנועת הצה"ר וביתי"ר ונתמנה למפקד ביתי"ר בתל-אביב, כמו-כן מילא תפקידים של קצין הנציבות ומפקד ברית החיל.כאמור היה רוזנברג הן ממייסדי האצ"ל והן ממפקדיו הראשונים. הוא גם נבחר כחבר מרכז הצ"ח. בספטמבר 1938 נסע מ.רוזנברג לקפריסין ושם נודע לו שהמשטרה הארצישראלית מחפשת אחריו, הוא החליט לנסוע לווארשה לועידת ביתי"ר שם הציע לו ז'בוטינסקי ליטול את התפקיד של מפקד משטר והגנה בשלטון ביתי"ר ברם הוא סירב.

קבוצות החלוצים הן מרוסיה המרכזית והן מקווקאז ותורקיסטאן,שהיו מגיעות לקושטא בשנות ה-20 של המאה,אישרו ידיעות על כך שהממשלה הסובייטית, לא הפריעה לחלוצים יהודיים להקים חוות הכשרה בערים שונות.כאלה הוקמו בגרוזיה בקירבת באטומי,ציוני גרוזיה עשו כל מאמץ כדי לאפשר לחלוצים המתרכזים בתחום מדינתם לעלות ארצה,ועל פי העיתון "דאר היום" מ-29.9.22 ,

[7] עיין אל,רסנר,תנועת הנוער הציוני בבאקו לאחר המהפיכה,"העבר",קובץ לדברי ימי היהודים והיהדות ברוסיה,22,1977,עמ.182.

יחזקאל חרלף בטיפליס בג-רוזיה ערב ע-ליתו ארצה. 1920.

עולי קורקאז בדגניה ב'. 1923

קבוצת עולי קורקאז ערב היציאה מתל-אביב לדגניה ב' בשנת 1922

משפחת חרלף בארץ ישראל

חנה רובינה - ילידת העיר באקו-שחקנית הבימה.

ד"ר זאב וינשל

אוריאל שלון

ד"ר יעקב וינשל

זינה וינשל

"המסילה החדשה" ליד קושטא מיסדו של יוסף טרומפלדור. 1922. ישב באמצע שאול טשרניחובסקי, עומד הראשון משמאל - ד"ר יעקב וינשל

שאול וינשל

זאב זבוטינסקי מספיד את יוסף טרומפלדור בתל-אביב

זאב זבוטינסקי עם יעקב וינשל בשנת 1928 בתל-אביב

בנשיאות אספת "קהילת העם" בשנת 1943 ברמת-גן. חמישי מימין ד"ר אברהם וינשל

בה בשעה שבאוקראינה היו אוכלים ילדים מרוב חרפת הרעב, החלוצים מבאסומי, היו בכל זאת מצליחים להפליג לחופי קושטא.

בכל הנושאים האלה הקשורים לעליה לארץ באופן פורמאלי ומעשי, היה מעורב בשנת 1923 לא אחר כי אם סטאלין - יליד גרוזיה, עצמו. מבחינה זו מעניינת עדותו של דן פינס, אשר נתקבל בהמלצתו ובשידולו של הסופר היהודי הגרמני ארתור הוליצר, ע"י חברי מרכז מפ' קומוניסטית - אינוכידזה הגרוזי, קאלינין היהודי וסטאלין, לצורך אישור פעילותו וקיומו של החלוץ ברוסיה. שאלתו הראשונה של סטאלין היתה: "עם מי אתם קשורים מהמוסדות שמחוץ לארץ?" (קדי ברה"מ - י.ד.) פינס השיב: "עם הסתדרות העובדים באי"י, עם מרכז עולמי של החלוץ" והמשקים, עם אגרו-ג'וינט..."

ככל הנראה סטאלין בא על סיפוקו וב-22.8.23 אישר הקומיסריון לענייני-פנים את תקנון "הסתדרות העבודה הכל-רוסית - החלוץ".[8]

קווקאז המשיכה להוות מעבר סבעי מרוסיה אל אי"י, יעקב קליבנוב שהגיע מקובנה לוולאדיקווקאז הודיע בשלהי 1921 שהרבה עסקנים ציונים שהגיעו לצפון קווקאז חיכו להזדמנות לעבור דרך גרוזיה לארץ. (עיין "הארץ", 14.3.21)

אחד מהעסקנים הציוניים הידועים שהגיע לארץ בתקופה הזו היה שמואל איצקוביץ, שנסל חלק בייסוד המרכז המסחרי היקן בחיפה, והיה יוייר הועד שלו, ובסוף חייו מילא תפקידים של יוייר ועד החלוצות, יוייר ועד הדר הכרמל, חבר מועצת הציונים הכלליים, אח במוסדות בני-ברית ופעיל במוסדות ציבוריים אחרים. יצויין שאיצקוביץ תיכנן וביצע את התקנת מפעל המים הגדול הראשון בעיר כרך (קיר מואב) שבעבר הירדן ונפטר ב-14.12.34.[9]

מיכאל אליניקוב שהיה מפעילים מרכזיים של התנועה הציונית ברוסיה, נכנס גם הוא לעסקי מסחר ותעשייה בבאקו, ונמנה עם ידידיו הקרובים של ז'בוטינסקי, יחד איתו ואחרים ייסד בשנת 1904 את הוצאת הספרית הציונית "קדימה", את רוסיה הוא עזב עוד בשנת 1919 ובשנת 1921 מילא תפקיד של מ"מ המזכיר הכללי של ועד המשלחות היהודיות בפאריז. ברבות הימים גם הוא עלה ארצה.

הכמיהה לעליה לארץ הלכה וגברה ובמקביל לכך הלכו וגברו נסיונותיהם של-השלטונות האנגליים לעשות הכל כדי לצמצם את זרם ההגירה לארץ. בהחלט יש לסכים עם קביעתו של ג.שפר שהמדיניות הבריטית בקשר להגירה גובשה ע"פ צירוף של שיקולים: פוליטיים וכלכליים, תוך התחשבות מועטה בלחץ ובשתדלנות הישירה של המוסדות הציוניים והערביים-פלשתינאיים, ויותר על סמך שיקולי קבוצות וחוגים קטנים שגיבשו מדיניות והיו מוגנים מפני לחצי הצדדים הנאבקים באי"י.[10]

ונגד המדיניות הבריטית המנדאטורית בנושאים חונים ובמיוחד בנושא העליה יצאו אותם ציונים קווקאזיים שהחלו לספח באי"י את התנועה להתחדשות הלאומית והחברתית, בראשם ללא ספק בלטו נציגי משפחת וינשל.

וולאדימיר (זאב) וינשל רופא במקצועו, נמנה בקווקאז על מנהיגי המחנה הציוני, בעקבותיו, כאמור בפרקים קודמים, הלכו גם בניו: אברהם וינשל (משפטן מפורסם, הוגה דיעות ועסקן פוליטי וציבורי), יעקב וינשל ד"ר לרפואה, סופר ומייסדי קופת החולים לעובדים לאומיים ואליעזר - מהנדס.

"הגירתו לאי"י, - כותב י.וינשל בזכרונותיו על נסיבות עלית אביו, - לא היתה רפודה בפרחים, הוא היה רחוק מאד מדמות עסקן מקצועי, עסקנות זו עוררה בו שאט נפש, ואולם באופנה היו רק כאלה והוא אולץ להסתפק בעבודה צנועה, כרופא פרטי בחיפה..." מסתבר שלאחר מכן עבר ד"ר זאב וינשל לרחובות, שם רכש לעצמו דירה בקרב תושבי המקום, כעבור זמן מה הוצע לו תפקיד של רופא סניטארי בעיריית תל-אביב, פה התחדל לארגן למרות האמצעים הדלים את השירותים הרפואיים העירוניים, על רקע חילוקי דיעות עם המדיניות הרפואית של השלטונות המנדאטוריים נאלץ ז.וינשל להתפטר מתפקידו זה בתל-אביב ולחזור לחיפה, שם המשיך לספל במסירות בחולי שחפת, בילדים מוזנחים, נתן הרצאות מדעיות מקצועיות כינס וועדים ללא ספור ועוד. העיקר לדידו, כעדות בנו יעקב, היה מעשי, לא-

---

8 עיין החלוץ בכור המהפכה, קורות הסתדרות החלוץ ברוסיה, 1938, וכן "דבר" מ-29.3.38.

9 עיין תדהר, אנציקלופדיה, עמ. 3169-3170

10 עיין הציונות - מאסף לתולדות התנועה הציונית והישוב היהודי באי"י, עמ. 183-184, תשל"ח

ות ההערכה כנה למאמציו הוא נבחר לראשה הפעיל של "אגודת הרופאים", אף על-פי ששנותיו כבר התקרבו לשמונים.

בהשוותו את תיפקוד אביו כאן בארץ לתיפקודו כרופא בקווקאז, הסעיר י. וינשל: "התאקלמותו הצבורית-לאומית נראתה לי כמושלמת, אף יום אחד, אף לא שעה אחת, נשארים פנויים לבזבוז סתמי, למנוחה עצלנית... ורק במקומו של סוס שעמד לרשותו בכפר הנידח מאשתאגי, על מנת לגמוא קילומטרים בישובי הסביבה, הפעם תפס האוטובוס את מקומו, בו הוא הרגיל עצמו להופעות בכנוסים רפואיים וציבוריים בשלוש ערי הארץ, הוא מ פיע אפילו בקונגרס רפואי בבירת הלבנון - ביירות, כנציג ארץ ישראל..."[11]

גם בעת זקנתו לא יצב זאב וינשל בחיבוק-ידיים, הוא פירסם מאמרים בעיתון האופוזיציוני, כלשון יעקב וינשל, של בנו אברהם, מילא במסירות תפקידים מגוונים, יו"ר סניף הרופאים החיפאיים, גזבר הסניף, למרות שלא שלט היטב בעברית, וניהל עבודת המזכירות ברוסית, הרי סייע בידו בתירגומים ד"ר א. צליוק. נציין, שהיוזמה שגילה הועד בראשותו של ד"ר וינשל היתה הדרישה מוועד הקהילה העברית לפתוח מחלקה כירורגית בבי"ח "הדסה", כי עד אז בוצעה העבודה הכירורגית בבתי-חולים של המסיון. בתקופת כהונתו של ד"ר ז. וינשל הונח היסוד לספריה הרפואית. תשורות על-גבי תשורות של כרכי ספרים נתקבלו מהספריה הלאומית בירושלים וכן מארה"ב. לעת סיום כהונתו של ד"ר זאב וינשל מנה סניף חיפאי כ-150 חברים. החליפו בתפקיד יו"ר הסניף בשנת 1935 יוצא אחר מאזרבאיג'אן - ד"ר יצחק איצקוביץ, אשר הקפיד לארגן את המזכירות, לקיים בשיטתיות את ההרצאות המדעיות ובמיוחד לקרב את הרופאים הערבים לחיי הסניף. הוא גם נבחר לתקופת כהונה נוספת בדצמבר 1939.

את פגישתו האחרונה עם סבו זאב וינשל, מעלה בזכרונותיו פרופ' חדי וינשל יליד 1923): "באמצע 1943 באתי לחופשה מצבא הבריטי (מהמדבר המערבי בלוב) כבא שהיה גר ברח' הרצל עלה אלינו הביתה, לבקר אותי. לאחר מכן ליוויתי אותו לתחנת האוטובוס (שירות) שם היתה פלטפורמה ממודרגת. האוטובוס התחיל לנסוע, סבא קפץ ונאחז בידית הברזל ונופף לי יד לשלום." (ריאיון אישי).

מזוית-ראיה אחרת, מעניין סיפורו של יעקב וינשל על נסיבות נסיעתו לא"י, המובא במאמרו "מאסתרקה עד ג'וזה"ב-"האומה": "פרופסור (הכוונה לדעתנו לפרופ פינקלשטיין - י.ד.), - כותב וינשל, - שנשאר ידידו הטוב של אבי, גם לאחר עלייתו ארצה, ידע על שאיפתי לבקרו ולכן סרח ומצא אפשרות יציאה בשבילי בתיאום עם רקטור האוניברסיטה, אלא שכשהגעתי למשרד הסתבר, שהפרופ' דוידניקוב, שהיה נוירולוג מפורסם, נקרא למוסקבה לטפל בלנין; אי-לכך פניתי למשרד ממלא מקומו של דוידניקוב - הפרופ' ג'וזה..."

ג'וזה שימש כיו"ר ועדת הקניות של האוניברסיטה האזרבאיג'אנית בבאקו, היה ערבי במוצאו, נמוך קומה, מגושם, כהה-עור ובעל מבטא צורם (כתיאור וינשל) לפני שנים רבות החזיק בבית הספר משלו בירושלים, ובאחרונה נתעורר אצלו הרצון לבקר את קרוביו באי"י, אלא שהמסמכים שלו נתעכבו בקונסוליה האיטלקית בקושטא. לימים נודע פרופ' ג'וזה גם כמתרגם שירה ערבית קלאסית וכמחברו של מילון רוסי-ערבי (אשר דרך-אגב מתוך דפיו רכש כותב שורות אלה, את ידיעותיו הראשונות בשפה הערבית בין כותלי האוניברסיטה הטיפליסאית בשנות 1964 - 1969).

"הפרופ' ג'וזה, - ממשיך את סיפורו י. וינשל, - נטל את הטופס, עיין בו, ואחר שנעץ את מבטו בי שאל: האם מטרת נסיעתך היא ארץ-ישראל? על אף ההלם שחשתי בשומעי את הדברים, ציינתי שיעדי הוא שליחות לגרמניה, אם כי יש בדעתי אם הדבר יתאפשר לי, לבקר גם את אבי באי"י, וזה אך לזמן קצר. חשותי היו כבדים, ופחדי לא מעלמא הדין, שהרי יכול היה להתקשר טלפונית עם משרדי-הצ'קה וכתו-

---

11 עיין אוסף יעקב וינשל, אמז'; עיין גם "הרפואה", ביטאון ההסתדרות הרפואית העברית באי"י, כרך ז', חשון, תרצ"ד, חוב' ו, עמ. 295-297 וכן מחקרו של ז. וינשל, לסיבות התמותה בין האוכלוסין היהודים של יפו-ת-א תרפ"ו

על-פי עדותו של אריה וינשל (בנו של ד"ר י. וינשל) אמו של התובע הכללי, ברה"מ אנדריי וישינסקי היתה מורה למוסיקה אצל משפחת וינשל בבאקו. היא אף תפרה כרית כמתנה למשפחה (שהביאה אותה לארץ) בחורה ארמניה נהרגה ע"י אחיו של אנדריי וישינסקי כבר בהיותו במשרתו הרמה נפגש עם רחל בראודה, שחזרה מהארץ והתעניין בשלומה של משפחת וינשל. (ריאיון אישי עם עו"ד אריה וינשל).

צאה מהעברת מידע מפליל כזה הייתי "נעלם" מהאופק, ומזה היה משתמע מוות מ-רעב ומחוסר לכל בני משפחתי..."

ברם תשובתו של וינשל היו לשווא, הואיל ופרופ' ג'וזה רק רצה באמצעות ו-ינשל הנוסע לא"י לזרז בקושטא את הסדרת מסמכיו לצורך ביקור בארץ, ואומנם, הוא גם הזמין את וינשל אליו בבית והפגישה עם אשתו וילדיו, כדברי וינשל, החזירוהו תריסר שנים אחור, ליפו, שם היה בשנת 1909 עם אביו. בסופו של דבר התברר לוינשל שהפרופ' הסקרן גילה את דבר נסיעתו לארץ מפי חכרוחיה של אח-ותו - רעיה.

מהקורפוראנטים מעיר באקו, הגיעו בשנות ה-20 חוץ מבני משפחת וינשל: א.פל-יונסקי, יאשה ליב, ש.ליב, לאזאר (אלעזר) ראסנר (אליו התייחסנו כבר), רחל קל-יונסקאיה ועוד. (עיין מכתבה של רעיה וינשל מחיפה אל י. וינשל מ-3.10.51), רבים מהקורפוראנטים האלה עברו את הכשרתם ב"מסילה החדשה" שבאנאטוליה, שם שהה תקופה-מה גם י. וינשל. (עיין תמונה משותפת עם שאול צ'רניחובסקי)

הקשרים בין ארץ ישראל ואזרבאיג'אן נתקיימו גם לאחר עלותם של הבולשביק-קים לשלטון במדינות הקווקאז בשנת 1920- על כך מעיד מכתבו של פרופ.פינ-קלשטיין מאוניברסיטת באקו אל הד"ר זאב וינשל, בו הוא מביע את רצונו, שא-פתו ותקוותו שעם שינוי הנסיבות והמצב הכלכלי יעלה בידו לבקר בארץ. (עיין פאקסימילה של המכתב באוספו הפרטי של י. וינשל באמז') דרך-אגב זה הוא פר-וף. פינקלשטיין אשר יחד איתו הוציא י. וינשל ספר לימוד ברוסית " Медицинская Хирургия".

ד"ר יעקב וינשל מילא בארץ תפקידים ציבוריים פוליטיים רבים, הוא היה ח-בר עירית תל-אביב ב-1925-1928, וכן ציר אסיפת הנבחרים הראשונה והשניה וח-בר הועד הלאומי. בשנת 1924 השתתף ביסוד הסתדרות הציונים הרביזיוניסטים, בועידת פריס והיה יו"ר הוועד המרכזי באי"י עד לשנת 1928, ב-1931 נבחר ר' י. וינשל כציר לקונגרס הציוני מטעם התנועה הרביזיוניסטית וכן כציר לועי-דת הסתדרות העובדים מטעם הפועלים הרביזיוניסטים שהיו עוד אז חברים ב"הס-תדרות הכללית".[12]

לא פלא בכלל שד"ר יעקב וינשל הוכרז בשל פעילותו הלאומית הרבגונית, הן ב-גולה והן בארץ, כראש ומנהיג לתנועה הקדם-הרביזיוניסטית בארץ ישראל, אשר הביאה למהפכת דיעות כללית בהלך הרוח "הגלותי" של היהדות.[13]

---

12 עיין בהרחבה מסמכים והתכתבויות באוסף וינשל ב-אמז', תדהר, כ.2, עמ.901. נזכיר כאן שבראשית שנות ה-40 ערך יעקב וינשל את דו-השבועון "החברה"-בי-טאון למחשבה לאומית", פירסם ספרים ומונוגראפיות לרוב בנושאי תולדות עם ישראל, אישים ואירועים בתנועה הלאומית וכו', עיין י. וינשל, הבלתי ליגלי, הוצאת כרובים, ת-א; בצל שער סיסוס, 1952, ת-א; האנס הרצל, 1945, ת-א; מרקו בר-וך, 1949, ת-א; מדין פחה, 1949, ת-א; מקורות הרומנטיקה, בקובץ "דמות האשה בעי-ני ז'בוטינסקי", 1963, ת-א; הראשון בכובשי ההר, 1968, ת-א; פרשיות עלומות בתו-לדותינו, 1973, ת-א; הדם אשר בסף, 1978, ת-א ועוד עשרות מאמרים ורשימות בעב-רית, ברוסית, באנגלית, בגרמנית... הן בעיתונות הארצישראלית והן בעיתונות-היהודית הבינלאומית.

לא תימחינה מזכרונו של כותב שורות אלה, השיחות שנוהלו עם יעקב וינשל ב-אמצע שנות ה-70 בתל-אביב (והוא רתוק לכסא גלגלים שלו) בנושא תולדות יה-ודי קווקאז בכלל ובתולדותיה של הקהילה היהודית הרוסית באזרבאיג'אן, במי-וחד. עיין גם י. פעמוני, הד"ר י. וינשל בן 70, "בריאות לכל", מס.1(13), קובץ לענייני בריאות והיגיינה, ינואר, 1963, עמ.35.

Some Biographical and Literary Data on Dr.Jacob Weinshal

ארכיון מכון ז'בוטינסקי

בכל הקשור להצטרפות ולפעילות בשורות הצ"הר בארץ, פנו אל ד"ר וינשל, כר-למשל בחודש מרחשון תרפ"ו, מבקש מרדכי אבי שאול מירושלים, לתדרך אותו בנו-גע לפעילות רביזיוניסטית, ומצדו מציע ייסוד בית-ספר רביזיוניסטי שתפקידו לחנך קבוצה שתהווה גרעין התנועה באי"י, וכן להסדיר הוצאת העיתון.

13 עיין י. בנארי, היהודי המלכתי הראשון באי", "חרות", 16.11.1962, עמ.5: ואחד תחת ר"ת י.ג. כתב עליו: "לא מאירופה המזרחית בא אלינו, הוא לא ידע מ-ושגיה על מעלותיה ומגרעותיה של אותה יהדות שנשמה אוירה של גלות, גיטו ופ-רעות, רוחו של אברהם וינשל כהרדי קווקאז, בהן נולד, נשמה חירות מיום שנולד. (עיין "החזית העובד" ביטאון העובד הלאומי, 1.11.1968, עמ.6).

לדידו של יעקב וינשל, כלשׁ העל הבמה הפוליטית והחברתית של א"י, גם מאיר גרוסמן (יליד סמריוק שבצפון קווקאז 3.6.1888-) אשר בפרוץ מלחמת העולם הראשונה שהה בקופנהגן בשליחות ציונית והצטרף לז'בוטינסקי במאבקו להופעה אקטיביסטית עצמאית של העם העברי, מעל דפי-העיתון האידי "די טריבונע", וגם עזר לו יחד עם שאר יוצאי וילידי קווקאז כאמור, לארגן את הגדודים העבריים.

בשנת 1919 באנגליה, יחד עם י.לנדוי, יסד מאיר גרוסמן את "אידישע קוראספונדענץ ביורע" (משרד המודיעין היהודי), הקים סניפים בווארשה ובברלין, וכן אירגן את "ידישער סעלעגראפן אגענטור". בשנת 1925 תמך בז'בוטינסקי, ועזר לו בהקמת ברית הציונים הריביזיוניסטים (הצ"הר) והיה מראשיה עד הפילוג שהתחולל בה ובשנת 1933, בתפקיד סגן יו"ר מרכז עולמי של הצ"הר, ממעם המפלגה היה מאיר גרוסמן חבר כל הקונגרסים הציוניים, וחבר הוועד הפועל הציוני החל משנת 1927.

הנציג הבולט של משפחת וינשל הינו ללא ספק אברהם וינשל (יליד הכפר כיו-רדמיר שבאזרבאיג'אן, 27.12.1893) הוא עלה ארצה יחד עם רעייתו זינה בשנת 1920. הם התיישבו בחיפה, באביב 1921 העניקה ממשלת המנדט את 15 הרישיונות הראשונים ל-15 עורכי הדין יהודיים. ביניהם היה גם ד"ר א.וינשל, שלמד משפטים באוניברסיטאות הידועות בגרמניה - ברלין, היידלברג, טיבינגן, וסל שוויץ-ג'נבה וציריך.

בשנת 1911 נכח א.וינשל בקונגרס הציוני העשירי בבאזל והשתתף בועידת היסוד של הסתדרות הסטודנטים הציונים "החבר" והיה אחד ממנהיגיה. לאחר שובו לבאקו בשנת 1917 א.וינשל לקח חלק פעיל בתנועה הציונית, היה חבר המערכת - "המבשר" בו הוא פירסם שורת מאמרים המוקדשים לבעיות ההתיישבות העברית ב-א"י. יחד עם אחיו יעקב, השתתף א.וינשל באירגון קורפוראציות ציוניות של הנוער הלומד והעובד ועמד בראש האוניברסיטה העממית העברית בבאקו, בה היה צה על "תולדות הכלכלה היהודית".

יש לציין כמו-כן, שאברהם וינשל מילא בבירת אזרבאיג'אן תפקיד רם-מעלה של מזכיר הבנק הממלכתי של הרפובליקה האזרבאיג'אנית. בארץ הוא החל לעסוק בשורה של תפקידים ציבוריים ומקצועיים. הוא היה היועץ המשפטי של עיריית חיפה, של המועצה המקומית קדית מוצקין, של הבנקים ברקליס וה"עותומאן", א.וינשל רכש שם של מומחה בחוקי הקרקעות, והתפרסם במיוחד במשפט של יורשי שולטאן עבד אל חמיד נגד ממשלת א"י.

היה זה א.וינשל שטיפל בשיתוף פעולה עם גורמים אחרים ברכישת שטחים להתיישבות יהודית, תחת ידו עברו הטראנסאקציות הקרקעיות החשובות ביותר (כגון נהריה, שבי ציון, אילון, חניתא, עין-גב, כריכה של הר הכרמל ועוד). על פועלו ההתיישבותי של א.וינשל נרחיב את הדיבור בהמשך.

וינשל נמנה על מייסדי ההנהלה של "המועדון העברי" שהפך למרכז החיים הציבוריים בחיפה, יחד עם אחיו יעקב וינשל ומאיר גרוסמן היה מראשוני הצ"הר בארץ ומילא בו תפקיד של יו"ר מרכז וחבר הקומיסאריון של הצ"ח בא"י. משנת תרפ"ה עד תרצ"א (1925-1931) היה חבר ועד הקהילה היהודית בחיפה ומשנת 1924 עד 1931 חבר אסיפת הנבחרים והוועד הלאומי של כנסת ישראל. בשנים האלה (1926-1927) הוציא א.וינשל לאור את העיתון "הצפון" שלמעשה היה העיתון העברי הראשון בחיפה. ובשנת תרצ"ג נבחר כציר לקונגרס הציוני.

רעייתו של א.וינשל - זינה וינשל, משוררת וקריינית, נולדה בשנת תר"ס בברויסק (פלך מינסק, רוסיה לבנה). בשנת 1910 עברה יחד עם הוריה לבאקו שם גמרה את חוק לימודיה בבית ספר תיכוני, וגם עברה את בחינות הבגרות, היא למדה באוניברסיטה בסיפלים במגמה של מדעי הטבע, לכתוב שירים החלה עוד בילדותה. אחרי גמר בית הספר התיכוני, נכנסה בתור חברה לקורפורציה הציונית"ש-ולמית" שיוסדה ע"י רות גלובצקי (מבית וינשל), התפרסמה בכתיבת שירים בנושאים לאומיים וציוניים ואף הופיעה בקריאת שירים בנשפים, היא היתה חברה בקבוצת המשוררים, שהתמחתה בטכניקת הכתיבה והחיבור והשתלמה בהדרכתם של משוררים ידועי-שם כמיכאל סטרוזה, סרגיי גורודצקי, משורר פוטוריסט אלכסנדר קרוצ'ניך. בהגיעה לארץ שיחקה בלהקת "חובבי הבמה העברית" בחיפה וכן כתבה ש-

ירים רבים ברוסית המוקדשים לא"י, שפורסמו בקביעות ב" Рассвет" בשנת 1921 כתבה ז.וינשל ברוסית מחזה סאטירי "המיליון שלי" שיצא לאור במהדורה מיוחדת, וחלקו אף תורגם לעברית.

בשנת 1923 נסעה ז.וינשל לברלין להשתלם באומנות הבמה והריקוד, והיתה שם חברה בקבוצה המייסדת שאירגנה את התיאטרון בהנהלתו של מנחם גנסין. כן למדה וינשל בברלין בבתי-ספר שונים לריקוד ולמחול, וגמרה אותם בתואר מורה לפלסטיקה ולריקוד אומנותי. בתחום זה עסקה גם לאחר שובה ארצה ב-1925, פתחה סטודיו לדראמה והופיעה בערבי שירה. בשנת 1929 יצא לאור אוסף שיריה של זינה וינשל תחת הכותרת "אלבום א"י" ברוסית. "Палестинский Альбом." Берлин, 1929

בשיריה מתגעגעת המשוררת זינאידה (זינה) וינשל אל הרימונים האדומים הפורחים בשפלה, אל האהבה שחלפה ואינה עוד, אל הטל שטרם ירד על האדמה, אל הגשם הארצישראלי שמזליף על זרעי עצב וכמיהה אל העבר, המשוררת שרויה בחיפושים אחרי שדמות כחולות של המולדת, אחרי הדשא העסיסי רווי מיץ ולשד, אחרי התפוזים הפרושים בשמש. היא חושקת שמאחורי ההרים האפלים שם, במקום שנסגר האופק, יגוועו קרני-שמש מבלי שירח יספיק לזרוח בחלל השחיקה והדומיה, ובני אדם יתחילו לקונן על הנפש. ובעולם של ספוניות מרחיקת-לכת, של גוונים וצבעים שונים ומשונים קשה למשוררת לאתר את מטרת לבה, בחוצות חיפה השוממות, שם נקלע פה ושם השומר העטוף במעיל חורף.

באחד מן השירים שאנו נביאו כאן בלשון המקור, ז.וינשל (והיא כבר בחיפה של שנת 1922) נותנת דרור למאוויה הנוסטאלגיים אחרי הערים הגדולות של אירופה, אחרי הדמדומים האביביים, אחרי שדרות וחלונות ראווה, חוכמת אהבה ומתיקות הבגידה, סודות הפרידה ומילות עוקץ; היא מניחה שניתן למצוא את האושר - בכל קרקעית, באין קץ ובין סוף של הכוכבים הירקרקים, כשהנעדות קוסמת את - פרי התאנה לקול צלילי הזימרה הסתוותית תוך כדי ציחקוקים, וכשצמחי הצבר פורחים לאורך המדרגות הישנות. מיכלול החזיונות והגעגועים לנס טרם התממש, ויש עוד לקוות ולתהות...

אלה הם הגוונים העיקריים המאפיינים את שירתה של זינאידה וינשל, המשוררת המחוננת במיוחד, ניתן לומר, מקרב כל יוצאי קווקאז של אותה תקופה. להלן-השיר במקור הרוסי, ויש לשים לב לטכניקת החירוז ולקצב הריטמי הפנימי הזורם והמתנגן:

"Забыть о городах, о сумерках весенних,
Затянутых в кольцо бульваров и витрин,
О мудрости любви, о сладости измены,
О таинстве разлук и грусти без причин,

О медленных словах и медленных улибках,
Царапавших остро, о мягком снеге зим
И синем, ломком льде, о маленьких ошибках
И взгляде странных глаз, которых нет вблизи.

Есть счастье в каждом дне, безликом и бесследном:
Мне радостно смотреть в глаза зеленых звезд,
Как движутся стада под колокольчик медный,
На длинный ряд олив, ползущих под утес.

По горам стелятся осенней ночью песни,
И девушки, смеясь, душистый рвут инжир,
И кактусы цветут у длинных, старых лестниц,
И давят из маслин на камни вязкий жир...

Забыть, что за морем, за синей полосою,
Есть где то города и каждый день в них - нов.
И надо лишь: смотреть, молиться летом - зною,
Зимой - косым дождям, звенящим за окном...

Медвяный солнца луч - на апельсинных листьях,
И завтра, в тот же час, он проскользнет в пардес
И вечером умрет. Нет дней и нету чисел:
Все - длинный, ровный круг. И я не жду чудес."

Хайфа,
октябрь
1922 г.

לדידה של המשוררת העת"ד די מעורפל ועטוף באיבכי-עשן, המוח כבר עייף וא-ינו מסוגל לקלוט דבר, הכל חולף, הכל זורם, מה שמצוי ומה שלא מצוי. בשנת 1926 מתארת ז.וינשל את ארץ-ישראל כארץ זבת חלב ודבש, ומשווה אותה ל"אלאנה" ה-עתיקה על חורבותיה, עם רקיע השמים הכחול ומפרציה בים של שקדים הפורחים. ה-משוררת חיה את הנוף עם חמסין בכל עונות השנה: קיץ, סתו, חורף... היא חיה את עברה של הארץ, את ההיסטוריה שלה, את נביאיה, את ההמון הגועש בשווקים, בערים, בעיירות, במושבות. הסינטימנטים המיוחדים שלה נועדו דווקא לים, לבבואה הזר-חנית שלו, לעקבות האור של הכוכבים המשתקפים על פני שטחו:"

"Нагнуться над водой. Смотреть на след от лодки,
на блеск разбуженных в пучине светляков,
и фосфористый свет, неверный и короткий,
как синий свет звезды, ловить своей рукой..."
/"Море"/ Кампа, 1920 г.,

בשלב מאוחר יותר התחילה ז.וינשל לכתוב שירים גם בעברית ובשנת 1939 ר-או אור "כ"ה שירים", וב-1944 "המחרוזת", היא כתבה גם שירים הומוריסטיים ו-הקריאה אותם בנשפים וברדיו, שיריה פורסמו בעיתונות ארצ'ישראלית "הארץ", "ה-בוקר", "הגלגל", "ב ערב", "החברה", "הצהורים" ועוד. ז.וינשל מילאה תפקיד של סגן במאי בחוג הדרמטי ש"י מועצת פועלי חיפה. ונטלה חלק פעיל באירגון הסופרים בחיפה.

את כשרונותיה הפיוטיים כמשוררת הוכיחה ז.וינשל גם בעברית. על כך מעיד-ים מספר שירים שהוקדשו לנציגי משפחת אהרונסון במסגרת מכלול שירים תחת ה-כותרת "השלושה", שראה אור ב-"החברה" סיון תש"ד חוב' 54, עמ. 715). הנה לדו-גמה השיר המוקדש לשרה אהרונסון:"

הַסְגֵּר אֶת שִׁמְשׁוֹן לְזְרוֹעוֹת הַפְּלִשְׁתִּים,
יְדֵי־אָדָם הִסְגִּירָה לְשׁוֹן־הָאוֹיְבִים.
לֹא תָּשִׁיר דְּבוֹרָה. לֹא תִּשָּׂא כְּנָפָה —
אַךְ יוֹם כְּקִלּוֹנָהּ הָיָה יוֹם נִצְחוֹנָהּ —
תְּקַלֵּל תְּקוֹנָן: — "הֲזֹאת עִמִּי הוּא נִבְחָר?..
הוּא עִמִּי... אֲנִי לוֹ... לוּ יְהִי גַּם כָּזֶה...
אֶסְדָּה בְנַפְשִׁי, מֵיוֹת צְמָאוֹת דָּם.
אֶת עַמִּי... אֶת אַרְצִי הִבָּאֵר שֶׁבַע עַד דָּן!
בְּעַצְמִי... בְּעַצְמִי... רַק אֲנִי, הָאִשָּׁה.
מְסַרְתִּי לָכֶם בְּיָדִי חֲלָשָׁה
תְּהוֹמוֹת קְבָרֵיכֶם הֲכִנְתִּים. הוֹי זָדִים!..
בֵּן יְהִי... חֲמוֹת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתִּים!"

הַקְשִׁיבוּ הָעָם מִבְּעַד סְלוֹנָם
יִבְבַת הָאָחוֹת. תּוֹכָחוֹת מְשֻׁנָּה.
הַצִּיצוּ נְשִׁים מִבְּעַד הַמִּרְגָּד
וְהִשְׁמִיעוּ אִמְרֵי נֶאֱנָה וְקַלָּלוֹת:
— "מְכֻנָּרִים הַגְּבָרִים!" — "הַאוּתִי אֲרוּרָה!"
— "בָּגְדָנִי!" — "סוֹרֵרָה וּמוֹרָה!"..
עַל נִתְחֵי בְּשָׂרָהּ — נִסְתַּם הַגּוֹלֶל.
שְׁלֻקַּת רוּחָהּ — הִתְלַקְּטָה וְנִפְלָה.
רוּחָהּ לֹא נִרְאֵית. בֵּין שָׁמַיִם וְתְהוֹם.
תִּקְרָא נְפִילִים לְשִׁחְרוּר הַלְּאוֹם:
— "אֵיֵה הַגִּבּוֹרִי? אֵיֵה הָאֵיתָן
גּוֹאֵל אַדְמָתִי מִבְּאֵר שֶׁבַע עַד דָּן?"

נציין גם, ש.וינשל הקדישה את מיטב שיריה ילדים שונות בארץ וביניהן: ח-יפה, עכו, נצרת, חדרה, מטולה, ועוד. התחושה הפיוטית העזה והכמיהה לא"י, מצאו-ביטוי נאות בקובץ השירים שכבר הזכרנו לעיל.

בינתיים הידק בבהמ"ם המשטר הסובייטי את פיקוחו על כל הנעשה באיזורי ה-גבולות של המדינה. מיום לים נעשתה קשה יותר המשימה לחצות את הגבול ולה-גיע לארץ, למרות תושייתם ואומץ ליבם של עשרות החלוצים, חרף שאיפתם העזה ל-התגבר על מכשולי הסבע, על הקונינוקטורה המדינית והצבאית בקווקאז ובמחוזו-תיה, לא מעט מהם מצאו את מותם בהרים ובבקעות של קווקאז, וכלשון דן פינס - "עצמותיהם התגלגלו בבקעת דַאריַאל" (ע"ש הנהר למרגלות רכסי קווקאז - י.ד.).

והנסיונות להבריח את הגבול נעשים ללא הרף, ללא הפסק, בלילות חורף אפלים מעל ראשי הפסגות מכוסי-שלג, שנגלד מתחת לרגליהם של החלוצים הצועדים-הזוח-לים בדיממת-מוות, כלשון אחד מהם שנשרד י.אבועמיראם (שם מעוברת), ביום נח-באים בחורשות ובנקרות-צורים ועם צאת הכוכבים יוצאים לדרך... צועדים וצו-עדים הצעיר שביניהם כבן 17 מתחיל לפגר, תומכים בו, מעודדים אותו... ברם מ-תוך אפיסת כוחות פונה אליהם הצעיר ואומר: "-אל תשימו לב, חברים, הצילו את-נפשותיכם בשביל ארץ-ישראל..." ואכן מגיעים הם למחוז חפצם לבירת הגרוזיה המנשוויקית, משם יוצאים השליחים לחפש את הצעיר שנשאר אי-שם מאחורי ההר-

ים,לאס שבה אליו הכרתו. כעבור 3 שבועות הפליגו כולם לא"י.[14]

חלוץ אחר פנחס סמאגארינסקי,על סמך תעודת העליה שקיבל ממרכז החלוץ במוסקבה בשנת 1923 נסע לגרוזיה,ועל פי תיאורו טיפליס המתה פליטים,בני עמים שונים. השלטונות הסובייטיים החליטו להוציא מקווקאז את כל הפליטים שנתקבצו שם במשך שנות המלחמה והמהפכה:אשורים,תורכים,ארמנים וכמובן היהודים, אשר ניצלו את ההזדמנות הזו וערכו רשימה של הפליטים היהודים היוצאים למולדתם לארץ ישראל, בהמתנה מתוחה לאפשרות היציאה עבדו החלוצים בכביש הצבאי הגרוזי,ובתחנת הכוח של אוֹוַצ'אלָה שבפרברי בירת גרוזיה מדרום.לאחר שבנסיונו הראשון להצטרף ל"רשימת הפליטים" שעמדו להפליג מבאטומי, נכשל סמאגארינסקי,הוא החליט "לגנוב את הגבול".מספר שבועות,-כותב הוא,-ביקרתי בקביעות בבית הקפה "הנגורה" כדי להתוודע לאנשים,מכל הצדדים הביטו עלי עיניים חושדות: מברית הגבול,חשבו כי אני צ'קיסט וסוכן ג.פ.או..,תהו על קנקני אם אינני ממברחי המכס.

סוף סוף מצאתי לי בני-לויה וגם איש בעל נסיון "מורה דרך".היינו כעשרה עולים: 4 חלוצים,2סטודנטים,יהודי מאמריקה ועוד...עברנו את הנהר צ'ורוק, התגנבנו דרך ההרים ובאנו לאחד הכפרים התורכים.אנו מעבר לגבול! אולם בדרכנו לאחד הנמלים אסרו אותנו השלטונות התורכיים ואיימו להחזירנו "הביתה לבאטומי..." ככל הנראה 350 לירות תורכיות עשו את שלהן והאיום ליפול שוב בידי ג.פ.או. הוסר ,ברם המזל לא האיר פנים וסירת מיפרש שהם הפליגו לכיוון החוף התורכי,נתקלה בסלע ים,מחוסר ברירה.חזרו החלוצים לבאטומי שם נאכרו והואשמו בהריגת תורכי שגוויתו נמצאה לא הרחק מדירתם,לכאורה גם העובדות (רגלים מכוסות ברפש,לירות תורכיות שנמצאו בכיסיהם) דיברו על כך,ברם לאחר שאחד מהם הודה בנסיון "לגנוב" את הגבול,זוכו כולם וזוחררו.[15]

שאלת הפליטים לא היתה "פרירוגאטיבה בלעדית" של שלטונות סובייטיים בעת זו, במזרח התיכון עמדה בכל חריפותה השאלה הארמנית. באנאטוליה למשל,כפי שאנו למדים מעיתון "דבר" מ-4.6.26 נותרו רק 100 000 ארמנים מתוך כשני מיליון נפש,מלפני המלחמה. הפליטים הארמנים וכמותם האשורים והכורדים התפזרו לא רק בארצות הקווקאז,אלא גם בפרס,בסוריה,בלבנון.לימים הקימו הארמנים תנועה לאומית חזקה בגולה.

הלשכה המרכזית של ציוני רוסיה בברה"מ,החלה להיערך בהדרגה לתיפקוד בתנאי המחתרת , לא פסקה העבודה למען א"י במישורים שונים,הלשכה סייעה לבחורים רבים מקבוצות החלוץ בתידרוך ובהכוונה ובחיפוש דרכים אלטרנאטיביות לעליה לארץ. אם עד אמצע שנות ה-20 ערי-החוף הים השחור נתפשו בגדר נקודות אפשריות ליציאה או לבריחה מרוסיה,הרי לקראת סוף שנות ה-20 הגבולות בנקודות אלה נסגרו הרמטית. העובדה מתאשרת גם על-פי סיפורו של אביו של כתב שורות אלה - חיים בן יצחק דוידאשווילי,שסייר בשנות ה-20 תכופות מאד בערי ארצות הים השחור (תורכיה,רומניה,בולגריה וכן אוסטריה,גרמניה וכו') ועסק בהושטת עזרה וסיוע לעולים לארץ ישראל.כן היתה למחבר הספר הזה להפתעה גמורה לגלות בארץ משפחות יהודיות מקווקאז (יהודים גרוזים ויהודים ארמיים) שעמדו בקשר הדוק עם חיים דוידאשווילי הן בהיותו בגרוזיה והן מחוצה לה.למשל משפחת יונאייב (ארמיים מגרוזיה) שקדה לשמור על תמונת-מזכרת (עיין להלן) של חיים דוידאשווילי,כשעל גב-התמונה הקדשה למזכרת ברוסית בכתב ידו משנת 8.3.1920. מעניינת גם העובדה שלאחר שיובו לגרוזיה מחויל בשלהי 1926 במסרה לקחת איתו את הוריו ולצאת סופית את רוסיה לכיוון א"י,מצא חיים דוידאשווילי,כי השערים נסגרו הרמטית,ושהוא לא יכל יותר לצאת את ברה"מ לכן החל לארגן את קהילות יהודיות ברחבי גרוזיה,ובמיוחד באחאלציך-מחוז מולדתו ותבילִיסי (טיפליס) שם צמחה ושגשגה הקהילה היהודית הגרוזית הגדולה והחשובה ביותר בכל גרוזיה בשנות ה-40 וה-50 של המאה. חיים דוידאשווילי מילא תפקיד של יוייר הקהילה היהודית הגרוזית בבירה.(בהזדמנות אחרת יתאר כותב שורות אלה את-זכרונות אביו על חיי יהודי גרוזיה,קברניטיה, רבניה וחכמיה (ובמיוחד הרב דוד באאזוב, הרב ישראל באבאליקאשווילי,הרב יעקב נאמתאלוב,הרב יחזקאל תתרואשווילי,האדמוייר חיים קובצ'אן,הרב הראשי המנוח ליהודי גרוזיה עמנואל דוידאשווילי ואחרים רבים).

הרב מרדכי חנזין ציין בעדותו (שיחה אישית) שמסוף שנות ה-20 נקבעה כתחנת מעבר בלתי ליגאלי של החלוצים השואפים לצאת את רוסיה ולעלות ארצה -א-

---

[14] עיין ב-מאסף לתנועת החלוץ" וכן "דבר" מ-23.2.38 (כ"ב אדר א' תרצ"ח.

[15] עיין החלוץ בכור המהפכה,קורות הסתדרות החלוץ ברוסיה,1938

שמואל שיינרמן. תמונת-מזכרת שהוקדשה ליחזקאל ודבורה חרלף ב-1.1.1928.

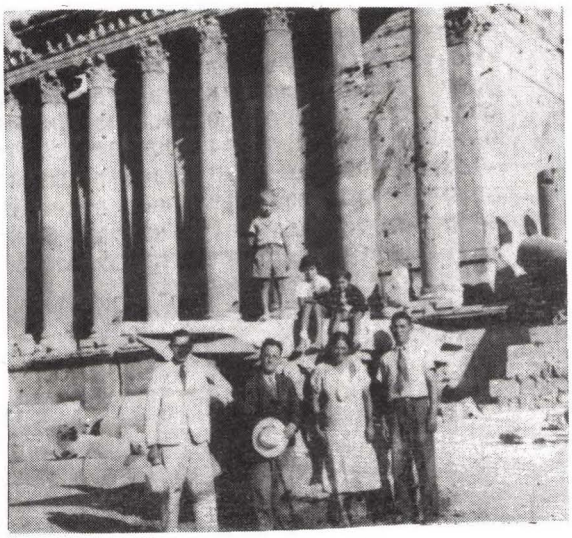

יחזקאל חרלף (שני משמאל) עם בנו עמירם (הראשון) בבעל-בר בלבנון, ב-1937

ד"ר א.בנימיני

חיים דוידאשווילי - תמונת מזכרת ליובל בארץ ישראל, 1920.

השר אריאל שרון (שיינרמן) עם חבר באולמי הקונגרסים בתל-אביב, 1984

באסטומאני-עיירה שבגבול גרוזיה-תורכיה. יהודים גרוזיים מקומיים - יהודי-אחאלציך, שהו כמיטב יכולתם לסייע לחלוצים בהדרכה ובהכוונה בשבילים ובמש-עולי המבוך של הגבול התורכי ולרוב אף הצליחו. היוצאים מבאסטומאני היו עוברים לצד תורכיה ומשם הדרך לארץ-ישראל המנדאטורית היתה קלה יחסית, גם לא סוגה בשושנים, מפני ההגבלות שהוטלו ע"י השלטונות הבריטיים על עלית היהודים לארץ. בהקשר לכך ציין מ.חנזין: "בשלהי שנות העשרים הלכו והתעצמו-חרצובות הרשע בחיים הרוסיים, ובאותה עת עצמה פתחה העיתונות הסובייטית במ-סע עויינות ושטנה על המפעל הציוני באי"ר, לרגל מאורעות הדמים של שנת תרפט (עיין בימי מסה ומגור (קטעים מקובץ להגות עברית בברה"מ, עמ.184).

מלבד וינשלים ואחרים הגיע מאזרבאיג'אן לארץ יהודי אשכנזי דגול אליעזר ליפמן איצקוביץ, אשר רכושו שנצבר מעיסקי הנפט הגיע על-פי עדותו של דוד ת-דהר למיליונים. הוא היה אדם ישר, נאמן ומסור לענייני יהדות וציונות. למשך-שנים היה יו"ר הקהילה היהודית בבאקו וכן עוד לפני חדירתה של הציונות המ-דינית לרחבי קווקאז, היה איצקוביץ מורשה לגליל הקווקאזי מטעם הוועד האוד-יסאי של חובבי ציון.16

ליפמן איצקוביץ הקיץ הון רב בהקמת בית החרושת "עתיד" בחיפה, ורכש פרד-סים בחדרה. (נפטר ב-1934 בתל-אביב). את דרכו של האב המשיך הבן שמואל איצק-וביץ, שנטל חלק פעיל בייסוד הדר הכרמל, וביתו היה אחד משלושת הראשונים שנ-בנו בשכונה, זיקתו של שמואל למדעים טכניים ומדוייקים היתה ידועה ברבים ו-הוא השתתף בבניין המכניון החיפאי ובניהול התקנת הבאר שבחצרו של הטכניון. עם פרוץ המלחמה גורש מ.איצקוביץ בתור הנתין הרוסי חזרה לקווקאז, ושם באז-רבאיג'אן המשיך לנהל את בתי הזיקוק לנפט שהיו ברשות אביו. הוא גם עמד ב-ראש ההסתדרות הציונית בקווקאז, וכתב מאמרים בעיתונים. משנבחר כציר ציוני-מקווקאז לוועידה הציונית הכלל-רוסית השביעית שנערכה ב-1917, הירצה שם מט-עם הוועדה לענייני א"י, מפני שהוא היה מעורה בכל המתרחש בארץ. בסוף 1918 חזר מ.איצקוביץ לארץ והמשיך בפעילותו הציבורית והכלכלית, הוא נבחר כיו"ר אגודת המהנדסים בחיפה וכמנהל חברת הנפט הבלגית "בלפטרול".

בשנים 1918-1922, תחילה במסגרת הגדוד העברי כמתנדב, לאחר מכן בתל-חי, הש-תתף גם ילידי אזוב (צפון קווקאז) יעקב אפסקמן (ממנוב). הוא נטל חלק באיר-גון ההגנה בשכ' בורוכוב בשנות 23-1922 וב-1923-1926 עבד כשוטר במשטרת תל-אביב, משנת 1926 החל לעסוק כחקלאי בתל-עדשים. יעקב ממנוב שירת בתור מתנ-דב גם בצבא הבריטי, ובשנת 1948 השתתף בפעולות חיל האוויר של מדינת ישראל (תדהר, כ.9).

מעניין כשלעצמו סיפור הפיכתו של מיכאל פולק (1954-1964) למיליונר. הוא ביקר בארץ מספר פעמים בשנים 1908, 1914, 1920, השותפות שלו עם בית רוסשי-לד החלה עוד ב-1898 ע"י יסוד חברת "מאזוט". היו אלה בני משפחת פולאק ש-פיתחו את שיטות הובלת הנפט על נהר הוולגה ואת חיפושי הנפט באיזור באקו. ב-1918 הוא עזב את רוסיה לצמיתות כפליט והגיע לשטוקהולם, ושם נודע לו שר-וששילדים מכרו מעיינות נפט בקווקאז לחברת "של" לפני המהפכה וישלזכות פו-לק היו מניות "של" בסך 2 מיליון לירות. פולאק עבר לחיפה וניהל מו"מ עם פיק"א (גם כן מייסודו של הבארון רוששילד) להקמת ביחיר בארץ, אומנם היו ה-רבה תוכניות לגבי טיבו וייעודו של ביחיר, אלא שלבסוף החליט להקים ביחיר-למלט בחיפה, המכונים כמפעלי "נשר" (יגור) (ב-1946 מכר פולק את מפעליו לק-בוצת "סולל בונה". (תדהר, כ.6, עמ.2541).

דרך די ארוכה יצא לעבור לנציגי משפחת שיינרמן, סבא שמואל שיינרמן נדד-בערי רוסיה ובילורוסיה, התחתן על יהודיה פולנית, כמוהו גם בנו שמואל שנשא לאשה את דבורה לבית שניירוב. בעקבות הפרעות שהתחוללו במוגילייוב, שם הזוג שיינרמן-שניירוב את פעמיו לדאגיסטאן, שם התיישבו בדרבנט בשנת 1917 במחי-צת היהודים ההרריים, מפיהם למדו את שפת דיבורם וכעבור זמן מה עברו להתג-ורר בבאקו, שם למד שמואל שיינרמן במכון לחקלאות במגמת האגרונומיה (העובדה הזו אושרה בשיחה אישית עם בנו - אריאל שרון, לימים שר הבטחון בממשלת יש-ראל). דבורה שניירוב למדה רפואה, הלימודים התאפשרו רק בתביליסי ולשם כך ה-יה הכרח בשליטה טובה בשפה הגרוזית, אחרת לא היו מתקבלים ללימודים אלה הש-ולטים בשפה הרוסית אך ורק.

בהחלטת לעלות ארצה, שיינרמנים הגיעו לבאטומי בשנת 1922 ומשם על האונ-יה הפליגו לקושטא ולאי"י. יחד איתם על סיפון האוניה נמצאו 62 משפחות יהו-

16 עיין תדהר, אנציקלופדיה, כ.8, עמ.3083.

דיות הרדיות. בהגיעם ליפו, הופנו מקצתן להתיישב בכפר מל"ל, ביניהן גם משפחת שיינרמן. מסביב לכפר היו ביצות וחולות, שרדה מחלת קדחת ומגיפות, מכל פינה ואבן זחלו נחשים ארסיים, המתיישבים הקימו צריפונים ראשונים והחלו לעבוד. בשנת 1925 נולדה לשיינרמנים הבת יהודית, ולאחר 3 שנים הבן אריאל, שגדלו בכפר מל"ל במחיצת ילדי יהודים הרדיים.[17]

בשיחתנו עם הגב' דבורה שרון (שניירוב) ב-16.1.83, התברר שבעלה שמואל בן מרדכי שיינרמן היה בוגר אוניברסיטת באקו במגמה הנדסאות חקלאית. הוא נפטר בכפר מל"ל בשנת 1956.[18]

יהודים יוצאי קווקאז, כאמור תרמו את תרומתם הניכבדה לטיפוח התודעה החברתית הפוליטית הארצישראלית כמעט בכל הזירות והמישורים של הפעילות הרעיונית והאידיאולוגית המגוונת, על-ידי פירסום מאמרים וספרים, אירגון חוגים וכינוסים, התכתבויות עם גורמים שונים וכו'.

יחסי גומלין והתכתבויות שנתקיימו בין משפחת וינשל לבין חברי מערכת "ראסביימ" בברלין, נמשכו גם לאחר עלותם ארצה של דר י. וינשל ואחיו. בהיותו עוד בשנת 1922 ב"מסילה החדשה" שבקושטא, קיבל דר' י. וינשל מכתב מחברי מערכת "ראסביימ" - מ.גינדס וגפשטיין, בו נתבקש י. וינשל להודיע לעיתון על כל המתרחש ברוסיה ולהעביר מאמרים בנושאים אקטואליים שונים למערכת.

ב-10 באפריל 1924 אף הוזמן דר' י. וינשל ע"י מערכת "ראסביימ" לימול חלק בועידת חברי התנועה הציונית שהיו קרובים בהשקפותיהם לעיתון הנ"ל.

ז'בוטינסקי שניסה ליצור גרעין ארצישראלי ללשכה הריביזיוניסטית החדשה שנוסדה בפאריז, העביר מכתב פניה אל יעקב וינשל בארץ, בבקשה להדק את הקשרים עם הלשכה ולמסור כל מידע נחוץ והכרחי אודות המתרחש בא"י. (להלן קטע מפאקסימילה המכתב. עיין אוסף וינשל פ/93 אמז')

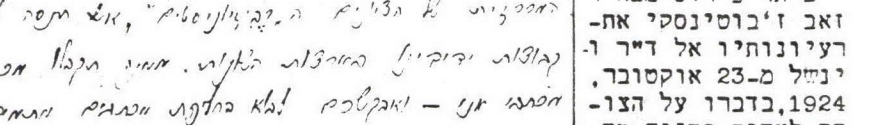

ביתר פירוט מבהיר זאב ז'בוטינסקי את רעיונותיו אל דר' וינשל מ-23 אוקטובר, 1924, בדברו על הצורך בעריכת מחודשת של המדיניות הציונית בכללותה, חוקף ז'בוטינסקי את האדישות הפוליטית של הציונות הרשמית, ומציב לפני חבריו הארצישראליים בראשות יעקב וינשל שתי משימות עיקריות: 1/התקפה מדינית ו-2/ הקמת הגדוד העברי באי"י. בסיום הוא חוזר ומבקש מדר' וינשל לשתף פעולה במידת האפשר, עם כל הגורמים בארץ ובחו"ל (וינה, פאריז, לונדון, ניו-יורק, דנציג ועוד) שמתנגדים לקוו פעולה הנ"ל.[19]

ז'בוטינסקי (בעצמו סופר ומשורר בחסד עליון) העריך עד למאד את כשרונותיו הספרותיים הפובליציסטיים של דר' י. וינשל, על כך מעיד למשל מכתבו שנשלח מפאריז ב-3 בדצמבר 1924, בו הוא מאיץ ומפציר בוינשל להעביר בדחיפות מאמרים ותשימות מפרי-עטו למערכת ואף עומד על פירוט התשלומים (לירה מצרית אחת עבור מאמר של 150 שורות בקירוב). בהמשך כותב ז'בוטינסקי לוינשל: "את בחירת הנושאים אני משאיר כמובן לך, אך בקשה אחת, אל תרחם לא על סמואל (הכונה לנציב העליון הרברט סמיואל - י.ד.) ולא אל ידידיו מהישוב..." (שם)

בשנה לאחר מכן ב-3 במרץ 1925 מזמין ז'בוטינסקי את דר' וינשל לבוא ולהשתתף בועידה הריביזיוניסטית, שאמורה היתה להתכנס בפאריז ב-26 אפריל 1926 (עיין שם) כמו-כן ביקש במכתבים הבאים ז'בוטינסקי לבדוק אפשרויות כלכלית שונות הכרוכות ביחסי-גומלין עם בנקים שונים, הוא תיכנן בקפדנות את צעדיו הבאים, את פגישותיו ושיחותיו וב-11 באוגוסט 1926 הודיע לוינשל: "..בא-

---

17 עיין אילישייב, עמ. 95-94.

18 בסיום שיחתנו עם הגב' ד. שרון, ביודעה שאנו עומדים להוציא לאור את הספר בתחום "תולדות יהודי קווקאז" היא איחלה לנו בשפה רוסית עסיסית ומציינת: "Пусть ваша книга производит такое впечатление, чтобы волосы дыбом стали..."
בתירגום: "הלוואי וספרכם יהיה מרשים עד-כדי כך שהשערות על הראש יעמדו כסמר".

19 עיין ארכיון מכון ז'בוטינסקי, א 14/2/1

רץ ישראל אצטרך לבקר את העמק; לזה אני מקציב 5 ימים, יתר הזמן אני ברשו-
תכם, אך אל תכריחוני להיעדר זמן רב מתל-אביב, שבה גרה אמי. נחוץ לי לאסוף-
נתונים מלאים ביותר: 1) על מצב הקרקעות. 2) על התעשיה 3) על שיטת המכס..."
(שם, א 16/2/1)

את הערכתו והערצתו לד"ר וינשל מבטא זאב ז'בוטינסקי גם במכתבו מ-10 נו-
במבר 1926 (בצרפתית) אל הקונסול הכללי של צרפת בירושלים, בו הוא מציין ב-
הדגשה שד"ר יעקב וינשל הינו "מנהיג של ידידיי הפוליטיים באי" (פלשתינה)
ד"ר לרפואה ונשיא הוועד המרכזי של הצ"הר בארץ הקדושה... הודות לו הישגנו
את הניצחון המזהיר בבחירות ל"אסיפת הנבחרים" בתל-אביב (בצרפתית- Ass-
emblée d.blues י.ד.) ולאחרונה גם - ההפגנות ההמוניות שנערכו שם בהשתת-
פותי..." בסיום מבטיח ז'בוטינסקי לקונסול שכמוהו גם וינשל רוחש רגשי-כב-
וד לצרפת ולעמה. (עיין שם)

אין ספק שז'בוטינסקי חתר להידוק הקשרים בין הנציגים הריביזיוניסטים ב-
ארץ לבין נציגויות זרות המאמנות בארץ ישראל, במטרה להפיק תועלת מקשרים א-
לה לטובת העניין של התנועה הריביזיוניסטית בעולם.

יחסי-גומלין מיוחדים במינם נרקמו בין יוצאי קווקאז חונים שפעלו על הז-
ירה הפוליטית הציונית והריביזיוניסטית. נציין שאת אחד ממכתביו הראשונים
(ברוסית) בהגיעו מקווקאז לארץ, היפנה אברהם וינשל ב-22.2.1921 אל חברו מ-
ימי הילדות והתנועה הציונית - מאיר גרוסמן. במכתב הזה (להלן קטע מפאקסימ-
ילה, עיין אוסף א. וינשל, אמז') מספר וינשל על חייו, פעילותו, עבודתו בתור מ-
שפטן בבית המשפט בחיפה, וכן על תוכניותיו. "נסעתי לאי" עם הרצון להתחיל ב-
הו"ל של הירחון העברי..." - כותב וינשל, - הפצת העיתונות הארצישראלית נתק-
לת לקשיים בשל השפה... הירחון לא ייתקל בהם... הוא יחדור לחוגים משפחיים
רחבים, ולעתים תכופות לאיורים ישנה השפעה הסברתית גדולה יותר מאשר למאמר
הנועז ביותר של העיתונאי המוכשר ביותר. ארץ-ישראל של היום מסוגלת לספק-
כל שבוע כ-10 איורים ותמונות מבלי לקחת בחשבון - צילומי נוף, מוסדות וק-
בוצות (קיבוצים)
לצערנו הרב, - ממשיך א. וינשל, - אין באי" דפוס מסודר לאירגון הו"ל כנ"ל, ו-
בשל כך הו"ל של ירחון כזה באי" כמעט ובלתי-אפשרית. אם באיזה שהוא מרכז-
יהודי היה ניתן להסדיר הוצאתו לאור של הירחון, יכולתי לספק לו את הכרוני-
קה הארצישראלית, בצורת איורים מעניינים ותמונות (כ-10 בשבוע) וכן כל מי-
ני צילומים (בכמות בלתי מוגבלת):"

А ехал в Палестину с намерением издавать здесь иллюстрированный еврейский журнал (по типу приложения к парижскому Tiniès'y). Распространение палестинской прессы катастрофически на территории в Сирии крайне, а предложение палестинских фото просто смешное. Чисто иллюстрированный журнал этого территории не выдержит.

בהמשך מחייחס א. וינשל גם לנושא ההוצאות הרבות הדרושות להפצת הירחון,
לשאלת כמות העותקים, גיוס מודעות ועוד. (עיין שם)

במשך עשרות בשנים קיים ד"ר א. וינשל התכתבויות עם אישי ציבור שונים בא-
רץ ובחו"ל. התכתבותו עם ז'בוטינסקי התאפיינה בגילוי לב, בחשיפה עצמית ר-
בה, בהמתקת סודות בנוגע לכל מיני מאורעות ועוד. ניקח למשל מכתבו של ז'בו-
טינסקי מ-22 אוקט' 1931 שנשלח מפאריז, בו הוא כותב בין השאר: "...ב-2 לנו-

במבר, אנו מסדרים אסיפת-עם המוקדשת בדיוק לשאלה, שעליה מיוסד האיחוד, ושם; נאסוף כמה שיעלה בידנו. אני מצטער נורא, שאינני נמצא כעת איתכם. נשאר לי, רק לקנא ולאחל הצלחה. תמסור דרישת שלום ממני לאבא וידידיו. הייתי רוצה ל-דעת באופן יותר ברור, למה אנשינו דורשים כנס של אסיפת הנבחרים. האם יש א-יזה הסכם עם מזרחי וכו'? באופן אחר יחקבל שוב רוב שמאלי של "המאה השחו-רה".20

האחים וינשלים אף פעם לא השלימו עם הנציבות האנגלית, ובכלל עם רעיון ש-לטון זר, בארץ ישראל, הם הרסו בהתמדה את התמונה הסנטימנטאלית של השלטון ה-אנגלי והציגו במקומה תמונה של אדמיניסטראציה עויינת ביסודה. בהקשר לכך, כ-ותב י. גורין: "האופייני שבדבר הזה, שד"ר וינשל אף שעלה למולדת וגר בה, ה-יה זר לאותה מנטליות "ישובית" שבימים ההם - בשנות 1924-1925, לא פחות מז-אב ז'בוטינסקי, מיכאל ברכין, שלמה גפשטיין, ישראל טריבוש ויתר שרידי ה"חלא-סטרה" שהתרכזה סביב ה"רספבליט", שהופיע בין ברלין ופאריז", והלאה: "כבר אז בשנת 1924 לא רק המסגרת הריביזיוניסטית טרם היתה קיימת, אלא אף הרעיון ה-עדיין היה רקמת חלומות שטרם התחברו ליריעה שלימה - כבר אז הוא התריע על ההסגר הכלכלי בהתפתחות הארץ, הן מצד הנציב היהודי והן מצד הרעיונות הפסט-וראליים שהיתה בהם מן הערבוביה של סולסטויזם וגורדוניזם כאחד. הצד השו-וה בהו היתה שאולי התאימו לבסיס ל"מרכז רוחני", ולא למשטר קולוניזאטורי של עם השב למולדתו."21

ד"ר יעקב וינשל נלחם לא רק בעצם המושג הגלותית המזרח-אירופאית, אלא גם באותה דימוראליזציה חברתית-לאומית שנבעה מהתחייבות הפסטוראלית, תוצאתה של השותפות בין הוויצמאניזם, הבורוכוביזם והגורדוניזם, לדידו של יעקב וי-נשל כפי שהוא גם כותב לישראל טריבוש "...הצירונות הישנה גועשת, שום תיקו-נים לא יעלו לה ארוכה, ואת הפרוגנוזה שלו הוא קובע:- יש להקים תנועה, שת-הא שונה לחלוטין מזו הקיימת: תנועה שנקודת המוצא שלה חייבת להיות חדשה, לגמרי; שהרעיונות שלה הקובעים את השקפת עולמה אינם מקובלים עדיין...מאמ-ין וינשל שהם יהיו מקובלים בדור הבא. הוא התריע והזהיר ללא הרף על העדר ממלכתיות בקוו המחשבה הציונית, והוא גם צידד בהתראתו של מכס נורדאו, שהצ-הרת בלפור הינה התחייבות חד-צדדית, וכן בהטחתו של ישראל זנגוויל כי הבט-חת בריטניה לעם היהודי תישאר חסרת ערך באם העם היהודי מצדו לא ייצור עו-בדות קיימות בארצו ובמולדתו הוא...

בהתייחסו לפרעות מצד הערבים הקנאים בעידודם של הבריטים בשנים 1921-1920, טוען וינשל: "מוזר שגם פוגרומים - קוראים להם מאורעות, גם הצמרת הר-שמית של הצירונות, הן שבלונדון והן זו של השלישיה סולד-סקר-קיש שבירושלים - כולם יודעים שהבריטים עומדים מאחורי הפוגרומים ובוחשים בקדרת הדם, וב-כל זאת מדברים רק על ערבים, שמם של הבריטים הם מלהזכיר."

כמו כן הסתייג יעקב וינשל ונלד מהקפיאה על השמרים של המנהיגים "בובות-צעצוע" הצירוניים ומריחוקם מהמוני העם היהודי, באשר הם שם (בגולה או בא"י בשיקום טבעה ונופה של א"י ובהתחדשות רוחם של ארצישראליים ראה וינשל את-משימתה העיקרית של התנועה הריביזיוניסטית, וזאת לאחר תסיסות ועזועים, מח-לות וספקות, שטשטשו חושים ואובדן העשתונות, וכך גם כתב ב-"ראספבליט":

> Но... ревизіонизмъ, это — не бунтъ на кораблѣ, не заговоръ и не мятежъ команды противъ капитана. Вѣрно только то, что капитанская рубка пуста, что компасъ испорченъ, географическія карты затеряны и котлы движенія нуждаются въ генеральной чисткѣ. Аварія неизбѣжна, — и ревизіонизмъ — тотъ фрегатъ, который въ нужную минуту возьметъ судно на буксиръ.
>
> Такъ преломляется въ психологіи Палестины роль ревизіонизма.

יעקב וינשל מיטיב לבטא את תחושותיהם של המוני היהודים הארצישראליים כ-לפי ז'בוטינסקי, ובין הרבדים, השכבות והעדות השונות, הכמהים לראותו ולחוש-

20 עיין מכון ז'בוטינסקי, א 2/21/2/1

21 עיין "חרות" מ-16.11.1962, עמ' 5.

22 עיין וינשל, ד' בוטינסקי באי"ח, חוב' "ראספבליט" 1926, מס' 44, עמ' 6.

אותו בארץ,הוא מונה גם את יהודי גרוזיה ויוצאי בוכרה -תושבי א"י.ש להנ-
יח שיהודי גרוזיה,ובמיוחד משוחררי הגדודים העברי'ים של טרומפלדור,זכרואת
ז'בוטינסקי,הכירוהו והוקירוהו.(עיין שם;כמון כן א.עמיקם,ארכיאולוגיה של
חיים,ויינשל בן 70, "ידיעות אחרונות" 2.11.62)

נציין גם שיעקב וינשל זכר את ז'בוטינסקי עוד מביקוריו של זה בקווקאז,
ובעיקר בבאקו,וכך מתאר בזכרונותיו וינשל את ז'בוטינסקי:"עלם צעיר,כמעט-
סטודנט,נואם בחסד עליון,ציוני מובהק,והופיע בעירנו הספונית דווקא בפני
קהל עסקנים ארמנים-גורג'ים,טאטארים מוסלמים..."[23]

לאחר ייסוד הממשלה הארצישראלית של הצ"הר,החלו השלטונות האנגליים לעקוב
בחשדנות אחרי פעילותה. ב-14.10.25 מודיע מפקד המשטרה העירונית של ת-א ל-
יו"ר הסתדרות רביזיוניסטית - ד"ר וינשל,להעביר אליו מייד את פרטיכל אסי
פת ההסתדרות מה-5 - 3 באוקטובר. הוא גם ביקש לדעת אם בכלל אושר דבר יי-
וד הסתדרות כזו,ע"י השלטונות הנוגעים בדבר.(עיין ג/10 אמז')

באותו חודש עצמו נתקיימה בקלוב הריביזיוניסטים בתל-אביב הועידה הארצ-
ית השניה של הציונים הריביזיוניסטים בהשתתפות קהל רב וצירים.ד"ר י.וינ-
של פתח אותה ומסר דו"ח על פעולותיו במשך 3 חודשים אחרונים של הוועד הזמ-
ני.[24]

ד"ר יעקב וינשל נכלל גם ברשימת הריביזיוניסטים שהתמודדה בבחירות לועי-
דה השלישית של ההסתדרות,בכדי לעמוד על מיגוון הרחב של הזרמים והמפלגות-
שנטלו חלק בועידה ההיא,נעיר שמלבד "אחדות העבודה והבלתי מפלגתיים" (בה
היו מיוצגים גם נ.אלישוילי ומאיר מגלאשווילי) היו רשימות של "הפועל ה-
צעיר","פועלי ציון" (עם יוצאי באקו),הנוער העובד ע"ש בורוכוב,"רשימה קי-
בוצית","אופוזיציה שמאלית","הגוש השמאלי","הגוש הבלתי מפלגתי של א"י הע-
ובדת",מושבים ואירגונים שונים.("דבר" 24.12.26)

מעניין לציין שברשימת המועמדים לקונגרס ציוני,הריביזיוניסטים מא"י בנ-
וסף לז'בוטינסקי היו אברהם ויעקב וינשלים,מאיר גרוסמן - כולם מיוצאי קו-
וקאז.

לא ברור,מה היו הנסיבות שגרמו להכללתו של מ.אוסישקין בבחירות לאסיפת-
הנבחרים השניה ב-31.12.1925 ברשימת הספרדים ועדות המזרח דווקא,בניגוד ל-
מנהיגי היישוב האחרים: בן -צבי,רובשוב,בן-גוריון,כצנלסון,גולומב,הוז ו-
עוד,שהיו מיוצגים ברשימות מפלגתיות פועליות.ההסבר היחיד הינו נסיתו האי-
שית של אוסישקין אל האידיאולוגיה "האלגמיין-הציונית" שפחות או יותר מצ-
אה את ביטויה במצעם של הספרדים.

ד"ר א.וינשל עוד בשנת 1925 הגיש לועדת המנדטים שעל-יד חבר הלאומים 2
תזכירים מטעם הצ"הר. את תיאורו של א.וינשל בתקופה זו אנו מוצאים בספרו
של ארתור קסטלר שהגיע ארצה בשנות ה-20 (לאחרונה הוא גם פירסם ספר "על ה
שבט ה-13 /הכוזרים ומוצאם/). קסטלר קיווה שיש"ג מקום עבודה בעזרת התנו-
עה הריביזיוניסטית,ולשם כך הוא הוזמן אל יו"ר סניף התנועה בחיפה א.וינ-
של,עליו הוא כותב:" .. Dr. Abram

Weinshall was, and still is, one of the leading lawyers of Palestine. He was then in his early thirties, tall and boyish-looking; his shy, modest manner, dry humour and a tendency to understatements, gave the impression that he had been brought up in an English public school. Only when pleading in court, or when launched on a political argument, did his restrained passion and intellectual brilliance break through. He came from Baku

וינשל וקסטלר תיכנ-
נו יחד ייסוד סוכנות
מדינית לאומית וכן הק-
מת האגודה "זכותנו",ל-
הגנת זכויות היהודים,
תחת המשטר המנדאטורי-
בשנים 27-1926.האגודה
כלשון קסטלר היתה ילד
תיאטראליים בביתם של וינשלים ע"י זינה רעייתו של אברהם וינשל.(שם,148)

---

23 עיין אוסף וינשל,פ/93 מכון ז'בוטינסקי; את תכונות אישיותו של ז.ז'ב-
וטינסקי,את חייו ופועלו,היטיב להגדיר אחרי מותו "ליד קווקאז ואחד מחסיד-
יו הבולטים - מאיר גרוסמן,על-דפי העיתון "The New Judea" (שם11,1940)
למרות שברבות הימים אותו מ.גרוסמן גם חלק עליו.

24 עיין "דבר" מ-5.10.25.

25 עיין Arthur Koestler,From Arrow in The Blue-Autobiography, N-Y., I952,p.I47

ככל הנראה, קסטלר מצא את עצמו במצוקה ממשית בארץ, ובאדיבותם של וינשלים אומנם בילה בביתם כחודש ימים, ברם לא כל-כך הרגיש בנוח ושכר לעצמו חדר א-צל שוטר ואחותו שהיו מיוצאי רוסיה, וברבות הימים מוצא קסטלר תעסוקה אצל האח השני של אברהם וינשל - אליעזר וינשל (אותו הוא מכנה בספרו "אילילה") אשר העסיקו כעוזר במדידות קרקעות. (שם, עמ. 163)[26]

היו דווקא הריביזיוניסטים הארצישראליים, ובראשם דייר יעקב וינשל, שהפצי-רו ועמדו על כך שז'בוטינסקי יציג את מועמדותו לבחירות לקונגרס הציוני ה-14 שעמד להתכנס ב-18 באוגוסט 1925, ברם ז'בוטינסקי התנגד בתוקף.

האחים וינשלים נבחרו מטעם הרשימה הריביזיוניסטית לאסיפת הנבחרים. לרשי-מה הנייל הצביעו 1661 איש. בתקופה זו כפי שמציינים בספרם יוסף שכטמן וי-הודה בנארי, הייתה הוד רוסית העריך מאד את פועלו של י. וינשל וכן של מאיר גרוסמן. לא פעם ערכו שניהם שיחות ומיפגשים לבירו-ור וללבון המצב המדיני באייי והתנועה הציונית. ומזמן הצטרפותו של ז'בו-טינסקי לצוות המערכת של "האסבייי" בשנת 1923 נוסד בתל אביב מועדון קבוע, ללבון סוגיות מדיניות, בעבודתו נטלו חלק מלבד וינשלים, דייר מאיר מיפו, ברכין, דייר הר-אבן, מ. גלעדי, יצחק בנימיני ועוד.[27]

על פי ידידיה בלומנטל, מהמנהיגים הוותיקים הריביזיוניסטיים בדרום אפרי-קה, איתו ניהל שיחות גם כותב שורות אלה במהלך הקונגרס הציוני ה-30 בשלהי 1982 בתל-אביב, הריביזיוניסטים היו נאספים בבתיהם של החברים, באחד מהמפ-גשים בבית דייר דוד דויטש, הצהיר י. וינשל: "הרינו עודנו בתהליך ההיפוייס. כי-שיינם גורמים שכבר מצאו את הדרך, השקפותינו די חופפות השקפותיו של וולא-דימיר ז'בוטינסקי, למה שלא נצטרף אליו, ונעניק לו את מלוא התמיכה המוסרית סוכם באותו מיפגש שבקרוב מאד יוכרז על ההצטרפות הרשמית לז'בוטינסקי.[28]

---

26 מעניין תיאורו הפסיכואנאליטי של יהודי אייי הניתן עייי ארתור קסטלר ב-ספרו הנייל, עיין שם, עמ. 167-168.

The Palestinian Jews, and particularly those of the second and third generation, have a mental attitude and culture-pattern completely different from Jews anywhere else. Jewishness is essentially a minority status.

With regard to neurosis the situation is much the same. I am not sure whether Jews in Palestine are less neurotic than elsewhere, but they are certainly less aware of and preoccupied with their neuroses. The pressure of a hostile environment—whether it is exerted through overt persecution or the subtler forms of discrimination —increases the tendency towards introversion. The Palestinian Jew, as a member of an expanding pioneering community where pressure works from the centre outward, becomes transformed into an extrovert. This may sound like a sweeping generalization, but it seems to be borne out by the strikingly "un-Jewish" appearance and mentality of the new, native generation.

א. קסטלר התיידד גם עם יעקב וינשל, ובהשראתו החל אפי-לו לכתוב סיפורים-בעברית, הוא עומד על תכונותיה הנפשיות של אשתו - אסתר ו-בנם היחיד אריה, ל-ימים עורך דין בד-ומה לדודו אברהם. שם, עמ. 170. עיין גם ההתכתבות ברוסית ש-בין יעקב וינשל ל-בין אשתו. (אוסף י. וינשל)

אסתר וינשל נפטרה לאחר מחלה בת יומים מדלקת ריאות, בת 25 היתה במותה.

בהלווית אסתר וינשל נאסף עם רב, ביניהם פועלים עם כלי עבודתם וקוננו ש-"היפה בעיר מתה". אורי צבי גרינברג סיפר על עורך דין אחד שהשתטח על קב-רה ערב ובוקר וצהריים במשך זמן רב, כמו-כן על ילד אחד שבכה מרות, ובאשר ש-אלוהו מדוע, אמר שזאת היתה "הדודה הכי יפה בעיר" (עיפ הערכתו של יוחנן א-רנון, ייתכן ודמותה של אסתר וינשל שימשה לאצייג רקע לשירו "על מות היפה ב-נשים". עיין עתון 77", גל. 34, תשמייב, יוני אוגוסט 1982, עמ. 39)

27 עיין J.B.Schechtman - Yehuda Benari, History of the revisionist movement, vol.I, 1970, pp.80-81

28 עיין שכטמן - בנארי, שם עמ. 81; כמו כן עמ. Suppl. to the Jewish Herald, Johannesburg, נובמבר 1982, 5

י.וינשל ביטא ברציפות את העמדה האקטיביסטית של הפעולה הציונית במלוא-היקפה.עוד בתחילת 1924 הוא יצר קשר עם המרכז האקטיביסטי שבברלין,ברם,ה-וא לא הסתפק ביצירת חטיבה פוליטית במסגרת ההסת' הצ' הע',והציע הצעת נגד לייסד הסתדרות ציונית עצמאית להלוטין,בעמדתו תמך הוועד התל-אביבי,וכמו-כן התאים המתגבשים בחיפה ובירושלים. הם הסיקו שההסתדרות הציונית תחת הה-נהגה דאז לא היתה מסוגלת להתמודד עם הכחות היריבים הן בעולם הערבי,והן-בחוגי הממשלה הבריטית בארץ ובלונדון,היריביזיוניסטים האקטיביסטיים תומכי וינשל הניחו ובצדק,שרק הגוף הציוני העצמאי מסוגל להחיות ולהגשים את חז-ונו של הרצל על המדינה היהודית.

באפריל 1925, דייר וינשל בהסכמתו של ועד תל-אביבי,נענה להזמנת הוועד ה-פאריזאי להשתתף בייסוד הצי"הר,באותו כנס הוא הגיש סקירה ממצה ומעמיקה על המצב המדיני והכלכלי של ארץ ישראל. לאחר שובו ארצה נתגבש בארץ הוועד המ-רכזי הזמני של הריביזיוניסטים הארצישראלים (אחים וינשלים,ליפשיץ וגב'בר-לין). אשר גם הכין את כינוסו של הישיבה הריביזיוניסטית הארצישראלית ביו-לי 1925 בתל אביב,בה נטלו חלק 11 צירים. בסכמם שהכנס הפאריזאי לא הצליח לגבש תוכנית עבודה לפעילות הריביזיוניסטית בארץ, הציע דייר ויזל שהישיבה הנ"ל תגבש פרוגראמה פוליטית מחלה. י.וינשל הסיעים שההסת' הצ' הע' חדלה מ-להנהיג את המאבק הלאומי ולכן סבר שעל הריביזיוניסטים לעזוב את ההסת' הצ' ולעצב מסגרת פוליטית עצמאית. זכסמן ובנארי היו בדיעה שהצעותיהם של וייז-זל ווינשל עלולות לפלג את ברית הצי"הר.(שם,עמ.83)

משתתפי הכנס סיכמו לפיכך שלכתחילה על הוועד הריביזיוניסטי הארצישראלי להפוך לגוף פוליטי המסוגל להתמודד בבחירות הן לקונגרס ציוני והן לאסיפת הנבחרים,ושיש צורך לדחות את הפולמוס האידיאולוגי הפרוגראמאטי,ולהתרכז ב-אותה שעה בעניינים אירגוניים של התנועה, כמו-כן נבחר וועד מרכזי בהרכב: יעקב ואברהם וינשל,פון וייזל,נ.ברלין,והאחרי על עניני אירגון ד.מלמד.

דרך אגב היה זה י.וינשל שלחם על זכות הישוב העברי להשתמש בשפתו הוא. כידוע,השלטונות המנדאטוריים הנהיגו תקנה להשתמש בשפה האנגלית ובערבית,ל-צורך הגשת דו"חות בעניינים פליליים. י.וינשל מחה מטעם הצי"הר הארצי נמר-צות כנגד הפרת מעמדה של העברית,ודרש מקול.וויג'וד להעלות את הנושא בפ-רלמנט.

בישיבתה הראשונה של אסיפת הנבחרים שנערכה בירושלים ב-11 בינואר 1926, נבחר הוועד הלאומי בהרכב 38 חברים וביניהם שני הריביזיוניסטים ז'בוטינסקי ווינשל. הריביזיוניסטים עמדו בתוקף על זכות היהודים לארגן את צבאם בצד-היחידות הצבאיות של הערבים ושל המיעוטים,כגון הצ'רקסים ויוצאי קווקאז,מ-מחצית השניה של המאה ה-19) בישיבת הוועד הלאומי בו השתתף גם דייר חיים ו-ייצמן,דרש אברהם וינשל בתוקף לעיין בכובד ראש בכל הכרוך באירגון כוחות-הבטחון בישוב,מאחר והנושא היה רק מרכיב אחד מכלל הגישה האנטיציונית של הממשלה המנדאטורי. וינשל תבע לנקוט בכל הצעדים הדרושים כדי לשפר את המ-צב. בתשובתו פיתח ויצמן מיתקפה קשה כנגד הריביזיוניסטים והפילוסופיה הפ-וליטית שלהם.(עיין שכטמן - בנארי, עמ.98)

או-אז תבע וינשל (אברהם) שהוועד הלאומי ירשום לפניו את העובדה שהבהרו-תיו של לורד פאלמר לא תאמו את תביעותיו של הישוב,וישישוב ויאמץ את נוסחא אירגון יחידה יהודית באי"י. יחד עם זאת התנגדו הריביזיוניסטים לשילובם של הערבים והיהודים ביחידה צבאית אחת. כשהועלתה בעירית ת-א הצעה שהלגיון ה-ערבי שערך ב-1927-1928 פאנטאסיות ספורטיביות בכל-רחבי הארץ,יתארח גם בר-חובות תל-אביב,התנגד לכך חבר העיריה י.וינשל באומרו שאירוחו של הלגיון-הערבי בתל-אביב עלול להתפרש כהבעת אימון ביחידה ערבית,בה בשעה שהיישוב-היהודי אינו נהנה מחסותו או הגנתו של הלגיון או המשטרה הערבית,ושדוו קא לאור זה הכרחי להקים יחידה יהודית צבאית.

עוד בישיבתה הראשונה הטילה אסיפת הנבחרים על הועד הלאומי לעבד נוסח של ממוראנדום (ע"פ דרישת הריביזיוניסטים) המופנה אל ועדת המנדאטים המתמדת-של הליגה. באמצע אפריל 1926 מינה הוועד הלאומי תת-וועדה לנסח את הטכסט-של הממוראנדום. נתקבלה כמו כן הצעתו של אברהם וינשל לשגר לז'נבה משלחת, שתציג בעל פה את ההצעות לאותה הוועדה. נציין שא.וינשל נבחר מאוחר יותר גם כחבר וועד העדה היהודית בחיפה.האירוע הזה עודד את המועמדים הריביזי-וניסטים בשאר יישובים יהודיים כגון: פ"ת,נס ציונה,רחובות ובנימינה.

הרצאותיו ומאמריו של א.וינשל היו מתפרסמים בתדירות בעיתונות הריביזיו-ניסטית בארץ ובחו"ל בשפות שונות:עברית,אידיש,גרמנית ורומנית,המאמרים המ-

נתחים את המצב המדיני של אי"י יצאו בצורת חוברת גם בהונגרית.

לקראת זימונו של הכנס השלישי של הצ"הר הארצישראלי ב-3 נובמבר 1926, קרא ד"ר י.וינשל בעיתון "הצפון" (מ-26.11.26, גל.33) את הפעילות בעקבות שני הכנסים הקודמים והדגיש ששורות התנועה הורחבו, גובשי היעדים למאבק התנועה בתחום הגנת זכויות היהודים, הקמת היחידה היהודית הצבאית, והמאבק נגד המדיניות הקולאבוראציוניסטית של ההנהגה הציונית הרשמית. בכנס שנערך במועדון "השחר" פרש ז'בוטינסקי את היריעה על בעיות מדיניות כלליות של הציונות, ומנהיג הסיעה הריביזיוניסטית בוועד הלאומי א.וינשל, הציג תוכנית מגובשת של ברית הצ"הר באי"י, ולפיה היה צורך לא רק בהמשך המאבק נגד המדיניות העויינת של הממשלה הבריטית בארץ, אלא גם בבניית חיים לאומיים יהודיים בכל התחומים: חינוך, סעד סוציאלי, התיישבות חקלאית ועוד. ("הצפון", גל. 40, מ-12 בנובמבר.)

על הריביזיוניסטים היה ליטול חלק פעיל יותר בכל המוסדות הייצוגיים של היישוב החל מאסיפת הנבחרים וכלה ברשויות מקומיות וקהילתיות. בהקשר לכך כדאי לאזכר את הבהרתו של י.בדר (בריאיון לשכטמן ובנארי בניו יורק) אשר יחד עם א.סוסקין ייצג את הצ"הר הארצי בכינוס העולמי השני של הצ"הר, שהוצע ע"י יעקב וינשל "להגיש לישיבת כינוס הצ"הר העולמי הצעה לפרוש מהסתדרות הציונית העולמית." ברם שניהם דחו את ההצעה. (דהיינו בדר וסוסקין - עיין, שכטמן - בנארי, עמ.140).

יש להניח שליעקב וינשל היו סיבות ונימוקים טובים להצעת הפרישה מה'צ'ע' ברם אז הם לא נתקבלו ע"י חבריו לתנועה. לדיעותיו על הנעשה בתנועה הציונית, ובמיוחד על מה שלא נעשה היה שותף גם מאיר גרוסמן, אשר התייחס לבעיות מתחום עליית הנוער החלוצי, ההתיישבות המאסיבית שלא ע"י "קרנות פילאנטרופיים המנוהלות באופן בירוקראטי". הוא היה דווקא שותף מלא בצד ז'בוטינסקי, פטרסון ויודים מדר' אפריקה, בייסוד קרן תל-חי. (שם, עמ, 7,146,145-166).

יש להעיר שקבוצתו האקטיביסטית של יעקב וינשל היוותה למעשה (עד ל-1924) תא אופוזיציוני יחיד בארץ, אבל לאחר עלייתם מרוסיה של פעילי צעירי ציון, ונציגי אירגון נוער מארכסיסטי וכן לאחר ייסוד הסתדרות קבוצת העמלנים (לפי המונח הרוסי "טרודובִיקי"), אשר השקפותיהם המדיניות חפפו דרכה האידיאולוגית של קבוצת וינשל, החלו המגעים לאיחוד שני הגופים הנ"ל ב-1925. ברם תוצאות מעשיות לא היו למגעים אלה. בהמשך טיפח ד"ר י.וינשל את פעילותו במסגרת קופת חולים לאומית, בה הועסק כרופא.

הריביזיוניסטים בראשותו של י.וינשל החלו להתארגן ולהיערך לקראת ועידת ההסתדרות שנועדה לחודש יולי 1927, מפלגות הפועלים ניהלו מערכת בחירות אנטי-ריביזיוניסטית מובהקת. נדגיש את העובדה שבשורות התנועות הפועליות הארצישראליות היו לא מעט מיוצאי גרוזיה ודאגיסטאן, שהקשר שלהם עם המצע הרעיוני של המפלגות הנ"ל היה מושתת לא פחות על המסורת הפועלית החקלאית שנתגבשה במשך מאות שנים בארצות מוצאם.

במהלך מערכת הבחירות לא פעם הטיחו כלפי הנואמים הריביזיוניסטיים וברא-שם יעקב וינשל קריאות גנאי למיניהן "פאשיסטים הסתלקו!" וכיו"ב. בנאומיו הצביע י.וינשל על המשבר הפוליטי-הכלכלי, בהדגישו שהמשבר המדיני גרם את המשבר הכלכלי, הוא יצא חוצץ נגד טיפוח מפעלים קטנים מסובסדים כמכשיר לביעור האבטלה, ותבע ליצור שוקי עבודה רחבים בכל הארץ לפועלים עבריים, העסקתם בבניית נמל חיפה, עבודות ציבוריות בקיסריה, תחנת הרכבת בתל-אביב. בהמשך דרש י.וינשל להעלות את נושאי העבודה העברית בארץ לא דווקא בדיוני ההסתדרות הציונית, אלא בפרלאמנט הבריטי עצמו. הוא גם התריע בנוגע להתארגנות היהודית הצבאית לצורכי הגנה הדרושה להתיישבות יהודית והתנגד לאמונה העיוורת, בתבעו שהאומנה הציונית חייבת להיות מתוכננת.[29]

אירופה עמדה בפני מציאות חדשה ומורכבת, קודם באיטליה לאחר מכם גם בגרמניה וצרפת התגבשה בהדרגה האידיאולוגיה הפאשיסטית, פחות מוגדרת בכל הנוגע לסוגיית לאומים בשליבה הראשונים. על כל פנים ניראה שכיום קשה לעמוד על השתלשלות הפירושים השונים של המושג "פאשיסט" (כידוע "פאשו"-fascio בשפה איטאלקית, משמעותו "אשכול" במובן של גיבוש, אחדות וליכוד).

ביישוב היהודי בארץ ובתפוצות ההתייחסות אל המושג /פאשיסט/ עצמו היה א-

---

29 עיין שכטמן - בנארי, שם, עמ.209; עיין כמו כן ח.בן-ירוחם, ספר ביתי"ר, קורות ומקורות, כרך א', תשל"ג; כרך ב', תשל"ו, נושאים וערכים רלוונטיים המתארים את פועלם של האחים וינשלים ושאר אישים הנוגעים בדבר.

מביוואלנסי, ריביזיוניסט ארצישראלי י.וינשל היה הראשון שספג את מהלומת-
גנאי הזו.בשעה שהגיע בתור ציר לוועידה השלישית של ההסתדרות.30

האמביוואלנטיות שבגישת המימסד היהודי בארצות שונות כלפי המשטרים המכו-
נים פאשיסטיים,לפחות לקראת סוף שנות ה-20 נבעה מכך,שמצד אחד הם לא רצו-
לתמוך במשטרים ובגורמים שהיו מזוהים עם הפרת זכויות הפרט וצמצום חרויות
דימוקראטיות,מאידך הניחו שדווקא דרך המשטרים האלה (ביניהם גם בניטו מוס-
וליני) ניתן יהיה להשיג תועלת לעם היהודי וליישוב הארצישראלי. אולי זה
יישמע היום פאראדוכסאלי ואנאכרוני לחלוטין,ברם בשנות ה-30 המוקדמות הד-
בר היה טבעי מאד.בתחילת מאי 1933 נוסדה בברלין אגודת פאשיסטים יהודים ב-
ראשה עמדו בירקמן ולנדוי (מי שהיה עורך העיתון הרוסי "Рупь" דהיינו "ה-
גה")31

האחים יעקב ואברהם וינשלים עמדו גם במרכז ההתרחשויות הפוליטיות אחרי-
כינוס פראג המפורסם,אז נסתמנו מתחים בין ההנהגה הריביזיוניסטית שבלונד-
ון,לבין ההנהגה הארצישראלית. קבוצת וינשל תבעה לזמן מייד את הכנס הכלל-
ארצי של הצ"הר כדי להגדיר ולהתוות את המדיניות של התנועה בארץ לפני הבח-
ירות לאסיפת הנבחרים. לתביעה הזו התנגד ישראל רוזוב,יו"ר המרכז,שטען שה-
וועד שמונה ע"י ז'בוטינסקי בסוף שנת 1929, היה מוסמך לנהל את ענייני הצ-
הר בארץ עד לדצמבר 1930,דהיינו עד אחרי הבחירות לאסיפת הנבחרים,ושום כ-
ינוס לא יכול להתקיים ללא הסכמת האקזיקוטיבה העולמית.

בנקודה זו לא ויתר אברהם וינשל שהחליט להתפטר מהוועד במטרה לפעול בח-
ופשיות וליישם מדיניות בת שני סעיפים של תנועת הצ"הר הארצישראלית שהוא-
גיבש:1/לפרוש מההסתדרות הציונית ו-2/ להקים אירגון עבודה לאומי עצמאי.
הוועד הפועל העולמי של הצ"הר שהתכנס בלונדון ב-3 אוקטובר 1930,החליט לה-
מליץ בפני המרכז הארצישראלי לזמן את הכינוס הארצי לאחר הבחירות לאסיפת-
הנבחרים ולדחות ליסוד אירגון עבודה לאומי עד אשר יתבהרו היחסים עם ההסת-
דרות הכללית.(שכטמן- בנארי,עמ.321)

ברם לא היה בהמלצה זו כדי לפייס את הסיעות הירידות,בנתחו בפני מחברי-
"תולדות התנועה הריביזיוניסטית" את המגמות העיקריות של אותה תקופה שהס-
תמנו ב-הצ"הר,סקר ד"ר י.וינשל את שלוש הקבוצות:1/ הקבוצה "האקטיביסטית"
הקיצונית,המונהגת ע"י אבא אחימאיר,אצ"ג,ד"ר יבין ועוד,התומכים ביישום-
פעולות פוליטיות ישירות. 2/הקבוצה שעמדה בתוקף על הפרישה מהסתדרות הצ-
יונית ואימוץ אחריות מוחלטת לפעולות פוליטיות עצמאיות,והונהגה ע"י וינ-
שלים עצמם ולמעשה היוותה כמעין "מרכז פוליטי". ו-3/ הקבוצה "השמרנית"ב-
ראשות רוזוב ובבקוב,שגרסה השארות במסגרת ההסתדרות הציונית בהניחם שלאחר
התפטרות ויצמן,התנועה הריביזיוניסטית תוכל להשפיע על אימוץ גישה עצמאית
יותר כלפי שלטונות המנדט.(שכטמן - בנארי,עמ.322)

הוויכוח האידיאולוגי בתנועה הארצישראלית הוחרף עוד יותר כשעל הוועד ה-
מרכזי היה להחליט על מדיניות הסיעה הריביזיוניסטית בוועד הלאומי. ביחס-
לישיבת חירום של הוועד שזומנה ע"י פנחס רוטנברג,הוטל על א.וינשל לחזור,
ולהדגיש את תביעת הריביזיוניסטים על אי-שיתוף פעולה עם השלטון המנדאטו-
רי נשיאות הוועד הלאומי לא אימצה את הדרישה הזו,אלא הביעה את הזדהותה ש
מכתבו של ויצמן אל פאספילד,בו הובעה נכונות לשיתוף פעולה וניהול שיחות-
עם הממשלה הבריטית.

בתגובה לכך,הכריז א.וינשל על התפטרות הריביזיוניסטים מהוועד הלאומי,ב-
רם בצעד הזה לא תם תהליך הרחבת הקרע,הן בוועד הלאומי,והן בתנועה הריבי-
זיוניסטית עצמה. לסוגיה הזו התייחס הוועד המרכזי של התנועה,והשמרן רוז-
וב חיווה דעתו שההחלטה לפרוש מהוועד הלאומי היתה בעיקר על בסיס רגשי,ו-
דרש לעיין בה מחדש,במגמה לשמור על אחדות הלאומית,במסגרת הוועד הלאומי ;
לאחר דיונים חריפים וממושכים החליט מרכז התנועה הריביזיוניסטית הארצי-
ראלית למנוע בידוד התנועה ולשמור על מעמדו של ועד לאומי,לכן הונחתה הס-
יעה למצוא דרכים מתאימות לחזרה למסגרת הוועד.יעקב וינשל התפטר כאות מח-
אה כנגד החלטת המרכז ובכך הרחיב לדעת שכטמן - בנארי, את הקרע פנים-מפל-
גתי וסיפק נימוקים נוספים לזימון מייד של ועידת המפלגה.32

30 עיין י.אופיר,ספר העובד הלאומי,1959,עמ.47-49.

31 עיין "דבר",מ-14.5.1933,גל.2427.

32 עיין בספרם של יוסף שכטמן ויהודה בנארי,תולדות התנועה הרביזיוניסט-

לאור ההתפתחויות הדראמאטיות בזירה הפוליטית-הרעיונית הארצישראלית, הל-
כו והחריפו חילוקי דיעות בין יעקב וינשל לבין חבריו לתנועה מ"מקורבי"ז-
אב ז'בוטינסקי וניתן לומר שאת ה"אני מאמין" הפוליטי התנועתי, המנוסח במ-
שפטים חריפים, מביע י'. וינשל במכתבו ברוסית שהופנה אל ז'בוטינסקי עצמו, ב-
רם לא נשלח מסיבות שונות אליו. מניחים שהמכתב הינו מתקופת הקומיסריון של
ד"ר ב.לובוצקי, ומשקף את הקרע והמחלוקות, שנתגלעו בין ז'בוטינסקי לבין ח-
סידיו מן השורה הראשונה, ובמיוחד מהאינטליגנציה, להלן תמצית המכתב בעבר-
ית:"...אולי מכתבי זה איחר,-כותב וינשל,-ושגיאות אשר נעשו לא ניתנות ל-
תיקון, והכל ילך לאבדון, אך אולי קיים עוד זיק תקווה אחרון...להחזיר את ה-
אבוד. הסיבה העיקרית של אי-הצלחתנו - הינך עצמך. אני מתנצל בעד הכנות, א-
תה חיזרת אחרי כל החנוטים, אשר רכשנו בירושה מההסתדרות הישנה, והודות ל-
כך הפסדת בקצב בניית ההסתדרות העצמאית...ריח וניחוח שנדף מהחנוטים דרך
מכולנו, יחס של כבוד מאופק לכל דבר, אשר נשא על עצמו חותם של ההסתדרות הצ-
יונית הישנה, חמש שנים הבאות הפסדת ע"י כך, שלקחת על אחריותך קיום של-
כל הלא-יוצלחים, החיים על חשבון הזולת, הטפילים, לפעמים קרובות המלוכלכים,
מהרחוב היהודי. זה היה למעלה מכוחותיך, ובדרך כלל, זה רק אמצעי טוב להגד-
יל את ההוצאות, אך אף פעם אינו מוביל לכספים, קרדיט ואימון מהחוץ.

הנני מסכים איתך,-ממשיך י'.וינשל,-לא היו לנו שום אכזבות אחרות מלבד ה-
כספיות. התוכנית היא -א.א.. הנהגתך - א.א.. מאורעות חוץ -א.א.. רק אין מ-
עות, אין ולא יהיו, מפני שיצרת מין "פרפטום מובילה". מקום ששם אין אימון
(—) צבורי רחב, אשר שם, בראש כל העניין עומדים לא אנשי ציבור, כי אם בר-
נשים מפוקפקים אשר מעוניינים רק במשכורתם - שם פשיטת הרגל בלתי נמנעת.
בשנים האחרונות אתה - בבחירת חותפיך עושה הכל בכדי שלא יהיה לך כסף. נח-
וצה ביותר מהיסוד, צריך לגדש את כולם עד האיבר האחרון, לכנס ולהתייעץ רק
עם אלה, אשר אינם מחפשים עבור עצמם בתנועה שום תועלת חומרית...

פקידים נחוצים לתנועה,-ממשיך י'.וינשל,-יותר מזה: אי-אפשר בלי פקידים,
אך אלה אשר עבדו אצלנו, עבדו משך שנים רבות, בלי כל פיקוח ציבורי ומושחת-
ים עד לשד העצמות. נתעצלו והפסידו את הגרגיר האחרון של החוש הציבורי, אם
אי-פעם היה להם כזה. לכן, לגרש את כולם בלי רחמנות, הישרים ביותר בהם, לא-
חר הטלטול הזה יחזרו לנהוג בתבונה, ואפשר יהיה מחישהו להשתמש בהם, עלינו.
לחפש לעת עתה משהו יותר זול, ובעיקר פקידים שלא יסכסכו בתוך המפלגה...
שורות הנהגת המפלגה, צריכות להיות מורכבות לא מאנשי מקצוע שאפתנים, אלא
ממשכילים מלאי רעיונות, ורק מהם. את חזרתו המאוחרת של ויזל לעבודה, לתפ-
קיד אורילי עבורו, של מנהל פיננסי, אני חושב לפינת אור יחידה בים האפור ה-
זה של שחיתות, שבה הסבילו את תנועתנו ואשר אם לא היום - אז מחר, תבלע או-
תה כולה, הקרע שלך עם הופמן - גורלי, אל נא תחשוב שאיננו מתאר לעצמי את ח-
סרונותיו, אך בחסרונו, איבדת מטאטא ברזל, שבו אפשר עוד לנקות את המפלגה מש-
קף של החובבים שעל חשבונך, הניסוי האחרון שלך באי"ג, גירש את כל האינטליג-
נציה, אני מכיר עשרות שמות החל מד"ר ריבלין וגומר בגלעדי המפורסם, והיכן-
הם: אבניאלי, נתניהו, פריילין, בוימן, מלמד ועוד אין ספור, עד לייבין ואורי צ
בי גרינברג? איש אפילו לא כועס על הניסוי הזה שלך; צוחקים יותר מאשר כו-
עסים, הרס כזה כפי שאתה בעצמך עשית במפלגה, לא עשה אף אחד מאויבי ההגרוע-
ים ביותר. תשאל את גפשטיין, א.וינשל, דנציגר - הם כולם באותה דיעה, שהפקי-
דים הזריזים ברדיפה אחרי משכורתם, פשוט שיטו בך ושוב איננו מתנצל, כואב לי
יותר מדי בגלל כל ההרס הזה...

חזרה לאינטליגנציה, וולדימיר יבגינוביץ',-כותב י'.וינשל,-חזרה בטרם יה-
יה מאוחר מדי...גדש את הטפילים בבעיטה, בתוך מזנון ריק, אפילו מקק בעל הש-
פם הארוך ביותר - לא עושה שום רושם חוץ ממגותך. אינני פיננסיסט, ולי אין
כסף עבורך, לכן קרע את המכתב הזה,-ממשיך י'.וינשל לגבי המכתב שבעצם לא נש-
לח אף פעם,-אך את תוכנו אבקשך בכל זאת לזכור. איננו איש מפלגה, ואין לי ש-

---

ית, עמ.323; ח.בן-ירוחם, ספר ביתר: אוספי אברהם ויעקב וינשלים ב-ארכיון-
מכון ז'בוטינסקי ועוד. נעיר כאן שחילוקי דיעות במחנה הימין עצמו השפיעו
על ניהול נושאים חיוניים כאלה כמו הגנה מפני הפורעים. במהלך מאורעות תר-
פ"ט הריביזיוניסטים בראשות י'.וינשל אירגנו 3 קבוצות: אחת בשכ'ברנה, שניה
בנוה-צדק והשלישית באבו-כביר. הם גייסו לקבוצות האלו את חבריהם שהיה ברש-
ותם נשק פרטי, על רקע הקרע המסתמן בין הרביזיוניסטים וההגנה, אורגנה קבו-
צה נוספת ע"י הביתר"ים ירמיהו הלפרין ומשה רוזנברג, אשר אספו אנשים ויצ-
או להגן על שכונת שפירא וצפון ת-א.(עיין ספר ההגנה, עמ.367)

ום שאיפות,אולי רק מנוחה עצמית.אין ברשותי תוכנית עבורך איך עליך להיח-
לץ מהמלכודת שבה נתקלת (ביחד עם עכברים רעבים),ולכן קרע אותו,ואחרי הכל
ישאר לך רק דבר אחד - בחזרה לאינסלינגניה,פנה דרך לרעיונות,לפקוח ציבו-
רי - חזרה למה שהיה במפלגה.יהיה קל יותר בנשמה ולא רק בנשמה...
אני לוחץ את ידך בחוזקה..."33

בסוף שנות ה-20 כשנתגלעו חילוקי דיעות רציניים בין דיר י.וינשל וחבר-
יו לתנועה הרביזיוניסטית בארץ,והוא התכוון לעזוב את שורותיה,חזר ז'בוטי-
נסקי והפציר בו לא לעשות כן. במכתבו מ-14 יוני 1929 הוא כתב אליו:"אבק-
שך מאד מאד,לא להתרחק מהמפלגה,זה אבסורד,התפטרות של לומונוסוב מהאקדמיה
(!)הכל מה שיש פה,זהו מעשה ידיך,אם התקלקל - נתקן,בשום אופן לא אאמין ,
שלך תחסר סבלנות. ואל תוריד את שמך מרשימת המועמדים שלנו.אני כמעט מוכן
להגיד,שאחשוב את זה לבעיטה אישית,אשר בחיי לא הרווחתי...
שמך בעיני הקהל זהו - מין "נקודה של הגדוד" 34

הפצרותיו של ז'בוטינסקי נשאו פרי,והוועד המרכזי של התנועה הריביזיוני-
סטית בארץ הורכב בהשתתפות דיר י.וינשל,על-כך מדבר ז'בוטינסקי במכתבו אל
וינשל ב-24 בדצמבר 1929:"הוועד המרכזי הורכב בהשתתפותך,ואני מלא אמונה.
במה שאמרת לי - הנך רוצה לעבוד על יסוד חברות איתנה מתוך רצון טוב.
אני רוצה לחזור שוב: אני אוהב אותך ומעריך מאד את כשרונך הצבורי הבל-
תי מעורער. זכור דבר,אשר אותו למדתי מתוך נסיון ארוך:אם הינך עובד עם א-
נשים השותפים לאמונותיך,הכח המניע אינו צריך לירוא מפני מעצור,ולא להי-
רתע מכוח מניע אחר,אשר פועל באופן מקביל (או אפילו אלכסוני),עד כמה שלא
גורמים סבל,העיכובים אשר לפעמים נגרמים ע"י כך,האטת הקצב מקבלת לבסוף פ-
צוי ע"י אחוד המהלומה...תפלח לי על הסגנון הדידקטי,אני באמת נמצא במצב-
רוח חגיגי,לנו כולנו מחכה עבודה קשה,אני מאחל לך הצלחה." 35

ככל הנראה,הלשכה הארצישראלית של הצ"הר נקלעה בתחילת שנות ה-30 לקשיים
כספיים ויעקב וינשל פנה לסיוע כספי אל ז'בוטינסקי,אשר במכתבו ברוסית מ-
31 מרץ 1932,מביע צערו,שאין בידי מרכז הצ"הר העולמי להגיש כל סיוע ללש-
כה בארץ.
"אני פונה אליך במכתב,-כתב וינשל לז'בוטינסקי,- אשר לא יגרום לך שמחה
רבה. אנחנו בארץ ישראל "אכלנו" את עצמנו. המשבר בת-א השיג את פסגתו וזה
שבר לחלוטין את קבוצת המחץ שלנו בארץ,כל האנשים נדחפו מהמסלול,אצל כל א-
חד יש אלף בעיות אשר לא נפתרו,ואחד אחד עוזבים בהדרגה את הזירה...הנות-
רים איבדו אומץ לדרוש משהו. המפלגה חייבת עכשיו כ-100 לירות.זה מעיק,חת-
מנו על השטרות של -30 לירות,בכדי להציל את המועדון בת-א...כך אנחנו סוח-
בים קיומנו האומלל,-מדגיש י.וינשל ומבקש נמרצות מז'בוטינסקי לבוא בדחי-
פות לארץ למטרות הספיציפיות כדלקמן:"א/לארגן מחדש את "הצפון ולהפכו לכ-
תב עת רשמי. ב/ לתת הפצה רחבה ל"סמלי". ג/להפעיל את האגודה "זכותנו".ד/ל
כנס ועידה ארצישראלית של רביזיוניסטים בשאלת המלחמה הפעילה במשבר הכלכ-
לי.ה/(המעניין ביותר) להוציא לאור בפעם אחת,בכל השפות האירופאיות,מסמך-
דיפלומטי "ספר כחול לבן" בעריכתך, שבו הייתה שופך את נשמתך במספרים,הס-
פר הזה צריך ליצור לגביו אותו היחס בדיוק כמו "אוטו-אמנסיפאציה" של פינ-
סקר או,"מדינת היהודים" של תאודור הרצל,כמה פרקים מהספר הזה כבר נכתבו,
אצלנו בטיוטה.."36

ולא רק י.וינשל חלק לפעמים על ז'בוטינסקי,אלא גם מאיר גרוסמן (יליד ס-
מריוק שבצפון קווקאז),וניתן לומר שהמחלוקת שלו עם ז'בוטינסקי לוותה בצע-

33 עיין אוסף וינשל (יעקב),פ-93 אמז'; המקור ברוסית,בצירוף תירגום עב-
רי (הטכסט דלעיל מובא לאחר עריכה לשונית קלה);כשהיפנה מחבר הספר הזה את
השאלה לדיר י.וינשל,ערב פטירתו,לפני מספר שנים,בכל הנוגע למכתב הנ"ל ו-
תוכנו הוא אישר את העובדה שהמכתב לא נשלח אל ז'בוטינסקי בשל נסיבות הז-
מן,ברם הוסיף והסעים שכל-ימות חייו עמד מאחורי התוכן שבמכתב.

34 עיין המקור ברוסית,א 1/19/2/1 אמז'

35 עיין מסמך א/1/2/19/2, אמז';דרך אגב ב-17.3.32 ביקש ז'בוטינסקי מו-
ינשל,שהוא יאסור על עיתוני א"י להעתיק ולתרגם את מאמריו ללא רשות המונ-
ופולין עליהם מדגיש ז'בוטינסקי הוא בידי העתונות הצ"הרית באי"י.עיין מס.
13/25/2 פ/92

36 עיין מס. א 1/22/2/1 אמז'

דים חריפים ואף דראסטיים. כשפרצו בשנת 1933 חילוקי דיעות בתנועת הצ"הר, בדבר היחס להסתדרות הצירנית, גרוסמן בניגוד לז'בוטינסקי, תמך בהמשך המאבק במסגרת ההסתדרות הציונית. וכשנערך מישאל בין חברי התנועה, ודעתו של ז'בוטינסקי נתקבלה עזב גרוסמן את הצ"הר אחרי ועידת קטוביץ (1933) והקים את "מפלגת המדינה העברית" וגם עמד בראשה עד איחודה מחדש עם ברית הצ"הר, בשנת 1948.

בניגוד לגרוסמן, אחים וינשלים אף כי כאמור, לא היו לפעמים תמימי דעים, עם מהלכיו של ז'בוטינסקי בנושאים שונים, הרי שמרו כלפיו על הלויאליות ונאמנות. ממכתבו של אברהם וינשל מ-24.3.33 שנשלח מוינה אל אחיו יעקב, עולה שגרוסמן חתר לקבלת שבעה צירים בארץ לכינוס הצ"הר, והוא אברהם וינשל הפציר להתאמץ בארץ למסע תמיכה בזאב ז'בוטינסקי. ומהמכתב האחר משנת 1933, (ו -), מתברר שחיים וייצמן ו"אלגמיין ציונייסטן" עשו מאמצים לשחף את השמאלנים כשהאמריקאנים הביעו את תמיכתם ב-"הצ"הרי".

כידוע לאור הקרע בהנהגה הריביזיוניסטית פירסם ז'בוטינסקי כרוז, בו נאמר: "אני וולדימיר ז'בוטינסקי, נשיא הברית העולמית של הציונים הריביזיוניסטים, מצהיר, כי מהיום הנני מקבל על עצמי את ההנהגה הממשית של הברית העולמית הריביזיוניסטית. בזה מתחסלת הפעולה של מוסדות העולמיים המרכזיים של התנועה שנתקיימו עד עתה, עד סוף השבוע אמנה מזכירות ארעית... וכן הריני ממנה קומיסאריאט ארצי..."[37]

כתגובה על הצעדים הדרסטיים של ז'בוטינסקי פירסם סגן נשיא הברית הצ"הר מאיר גרוסמן את הכרוז הבא: "הריביזיוניסטים! בשם וועד מרכזי של הברית העולמית הריביזיוניסטית הנני מצהיר כי נסיונו של ז'בוטינסקי לפרק את הועד הפועל הוא מחוסר משמעות חוקית כלשהי... לציית רק לוועד הפועל... המופר המנהל של המפלגה לא יתן לה// להשפעה של דיקטאטורים הממנים את עצמם!..."
[38]

ולאחר שעלה ארצה בשנת 1934 החל מאיר גרוסמן לשמש כראש הוועד הפועל של "מפלגת המדינה העברית" ועוד משנת 1933 כאמור הוא היה בתפקיד של חבר נשיאות של הוועד הפועל הציוני. עם בואו ארצה נבחר למנהל "הבנק להתיישבות עממית" בתל אביב.

גרוסמן לא זנח גם את התחום החביב עליו - עיתונאות. עם בואו לארץ ערך את "עיתון מיוחד" שראה אור בתל אביב בשנת 1934 וכמו-כן יסד את העיתון האנגלי הראשון בארץ ישראל " "Palestina Bulletin"

יצויין, שלאחר האיחוד עם הצ"הר הז'בוטינסקאי ב-1948 נבחר מ. גרוסמן ליושב ראש המרכז העולמי של הצ"הר המאוחדת. ובכן, האקטיביזם הציוני הריביזיוניסטי נזקף לזכותם של יוצאי קווקאז, שלרוב אף היתוו את מסלולי התפתחותה של התנועה הציונית הארצישראלית והשפיעו השפעה רבה על גיבוש הרעיון הציוני-העברי גם בתפוצות ישראל, וקודם כל ללא כל ספק, על פעילים ציונים בארץ מולדתם - רוסיה, שבתקופה זו תיפקדו כמיטב יכולתם בתנאי-מחתרת.

כפי שמעיד הרב מרדכי חנזין, מפעיליה המרכזיים של התנועה הציונית ברוסיה הסובייטית בסוף שנות ה-30 (הוא ביקר מספר פעמים גם בגרוזיה הסובייטית), - הלשכה (ביורו) המדינית הנבחרת האחרונה של התנועה הציונית הכלל-רוסית פעלה בהרכב של 7 חברים בנוסף לשני מועמדים (קאנדידאטים) ללשכה, בין השנים 1933-1929. בלשכה נכללו: מארק אפימוביץ' ברונשטיין - יוייר, וויקטור רפאלוביץ' קוגל - מיימ יוייר, דוד בן מנחם באאזוב - מתאם פעולות בין הסניפים (היו 56 סניפים בכל רחבי ברהיימ) והאחראי על איזורי-הקווקאז ואסיה התיכונה, פרופ' ברקלהיים, דוד שור, חנזין עצמו ובוריס מויסייביץ דקסלר. על המועמדים ללשכה המרכזית נימנו: דייר קאמינסקי וסאשה גורדון. האחרון על פי עדותו של הרב חנזין נמצא ברבות הימים חשוד בקירבתו אל חוגי השלטון, והעובדה הזו השפיעה לדעתו של מ. חנזין על אופן תיפקודה של הלשכה ועורל חבריה לאחר מכן.

בנסיבות המתוארות לעיל התחוללה בארץ פרשת רצח ארלוזורוב, ולמרות שאין בדעתנו להיכנס לנושא הסבוך הזה כשלעצמו (מה עוד שעד היום טרם שככו חילוקי דיעות בציבוריות הישראלית ועדות מומחית לכך עבודתה של הועדה הממלכתית לחקירת רצח ארלוזורוב בימים שהשורות האלה מובאות לדפוס) ברצוננו לגעת באותם היבטים והשלכות, אשר בהקשרם הוזכרו שמותיהם של אישים ציבוריים, ופוליטיים מיוצאי קווקאז, ובמיוחד דייר יעקב וינשל.

37 עיין "דבר" מ-4.4.33.

לדעתנו וגם לכאורה כל הפרשה הזו, המכונה פרשת רצח ארלוזורוב טרם נותחה ונשקפה בפרספקטיבה היסטורית, פוליטית, פסיכולוגית ואובייקטיבית כאחד, לאור קביעתן של שתי עובדות מיקדמיות: 1/ אישיותו הפוליטית והציבורית של חיים ארלוזורוב הינה לכל הדיעות אישיות חיובית לכל דבר, וקשה להעלות על הדעת, שלמרות חילוקי דיעות שבין פלגים שונים במחנה הציוני הארצישראלי, יהודים- יכלו לעולל מעשה כזה. 2/ בהקשר להיבט הניל היה צורך לבחון את כל המערכת- הארצישראלית על כל גורמיה ומעצבי מדיניותה הרשמית והמעשית, ולא להיספל ב- מחנה ציוני זה או אחר, רק על סמך הדיעות המוקדמות או תחושות הלב.

הבה נבחן בקצרה את מרכיבי הקביעות הניל. חיים ארלוזורוב ניסה בהיותו ב- תפקיד ראש המחלקה המדינית בהנהלה הציונית, אחרי 1931, ליישם את הקוו המת- ון כלפי השלטון הבריטי, וזה אף עורר ניגודים בינו לבין רביזיוניסטים שה- אשימוהו בבגידה, הרי גם מתברר ועולה מיומניו שהוא חיים ארלוזורוב, ראה ו- הבחין במגמות הבוגדניות והדופרצופיות של השלטון הבריטי ואף רמז לנציב ה- עליון שבהתנהגות זו עלול השלטון להפכיד במהרה את אימונו של העם היהודי, והתנועה הציונית.

כמו כן דיבר חיים ארלוזורוב בימניו על ההכרח בעתיד להילחם במשטר הב- ריטי המדכא, ובנקודה זו ניתן להשוות את דיעותיו ותפיסת עולמו עם אלה של הריביזיוניסטים עצמם, שלאחר מכן דווקא הם הואשמו ברצחו. לכן, בזהירות -מה ניתן לשער, שהשלטון הבריטי לא כל-כך חיבב את חיים ארלוזורוב ואת תפיסתו- המדינית, היתה בניגוד למדיניות הקולוניאלית של בריטאניה, ומכאן אפשר היה להסיק, גם זאת בזהירות מסוימת, שהשלטון הזר באיי היה יכול להיות עניין מ- סויים בעובדת חיסולו של חיים ארלוזורוב ז"ל.

נוסיף ונאמר שלאחר בוא היטלר לשלטון בגרמניה, ארלוזורוב הגה את רעיון- הגירה המונית של יהודי גרמניה לארץ, לרם זה גם ערך מספר נסיעות לגרמניה, וכל הרעיונות והנסיונות הללו לא עלו יחד עם המציאות כפי שהבריטים ראו א- ותה בארץ ישראל.

למרבה הצער ולמרבה הפאראדוכסאליות שבדבר, בשל התפתחות טראגית של האיר- ועים והנסיבות באותם הימים, על המזבח הציוני הארצישראלי נפלו שני קורב- נות - האחד בהתגלמות קורבנו הפיזי בדמות חיים ארלוזורוב, והשני - כהתגל- מות הקורבן הנפשי בדמות זאב ז'בוטינסקי ואנשיו. ומה הפלא שאם מצד אחד, ארלוזורוב ניסה הלכה למעשה להציל את יהדות גרמניה - מולדתו, הרי מצד ש- ני ז'בוטינסקי הזהיר בהזדמנות נמרצת את כלל יהדות אירופה מפני השואה הממש- משת ובאה, וקרא להם להתקפל מיידית ובדחיפות משם ולעלות ארצה, ברם, ככל הנ- ראה היה גורם מעצמתי, רב-השפעה, בעל העמדה השילטונית בלעדית על שערי א"י, שלא כל-כך נעמו לו עמדות וקריאות כגון אלה. ובמשולש הלא כל כך סהור הזה, היה רק צורך בגרימת קצר על גלי תישדורת הציונית הארצישראלית, והקצר הזה אכן נגרם, ומכאן השתלשלות כל אותן חוליות דראמאטיות שמישקען טרם התנדף- קופית מלב ליבו של היישוב.

מלבד האמור לעיל, מעניין לציין את הדמיון במטרותיהם של חיים ארלוזורוב ואברהם סטאבסקי, כל אחד בדרכו הוא, ניסה להעלות את היהודים לא"י, הרי סטאב- סקי אף העיד בחקירה: "מטרת נסיעתי לחו"ל היתה לארגן עיירות שיבואו לארץ, בלי רביזיונות".[38]

זאת אומרת, ארלוזורוב באופן מדיני-מינהלי, וסטאבסקי בדרך בלתי-לגאלית, ניסו להגשים את רעיון העליה, שניהם גם יחד היו לרועץ בעיני שלטונות המנ- דאט הארצישראלי ומגשימי הרעיון הקלאסי של הקולוניאליזם הלוקאלי: "הפרד ו- משול!"

הבולשת והמשטרה החשאית היו מודעות היטב ליריבות התהומית הבין-מפלגתית היהודית "שמאל - ימין", "מפא"י - ביתר" ולכן לא פלא כלל וכלל, שמיקדו במ- גמתיות כמעט בלתי-נסתרת את חיפושיהם אחרי רוצח או רוצחי ארלוזורוב אך ורק במחנה ביתרי.

כאמור, דיר יעקב וינשל היה מעורה בכל פרשת רצח ארלוזורוב, הוא השתתף י- חד עם א. אחימאיר בישיבת עסקני המפלגה במוציש אחרי הרצח, שנערכה ביוזמת ד- יזנגוף, לדיון בפרשת הרצח. חרושת השמועות לא פסחה אף על דיר וינשל, ואחת- מהן דיברה על כך שמינץ האתלט הכבד, רץ אל מקום הרצח כשליחו של דיר וינשל

---

38 עיין ח. בן-ירוחם, העלילה הגדולה, לפני רצח ארלוזורוב ולאחריה, הוצאת מ- כון ז'בוטינסקי, 1982, עמ' 19 (תוך כדי כתיבת שורות אלה נפטר המעונה האחרון של פרשת ארלוזורוב צבי רוזנבלט ז"ל (יוני 1984) - י.ד.)

להודיע על ביטול "הפעולה", אלא שלא הספיק להגיע. (שם, עמ' 131) היו אפילו ש-מצאו פרוסוקול על ההחלטה לרצוח את ארלוזורוב, כאשר רק וינשל התנגד לו, כ-מו כן דובר בפתק שהוגש ב-25.8.33 לשופט חוקר כמוצג משפטי (Z^{1}_{R} 21) מפ-תקיו של אחימאיר, ובכתב ידו, בזה הנוסח: "בשבוע רצח ארל' התקיימה ישיבת הו-ועד הפועל הציוני מאלה החיים בארץ. הריבזיוניסטים (רוזוב וסוסקין) לא ה-וזמנו, סופראסקי (מחוק), סילבר מאמריקה מחה. בטליפון דיברו עם ז'בוטינסקי לאחר הרצח. ז'בוטינסקי, טוב עשיתם.

יתרה מזו, הבריטים עד-כדי כך היו "אובייקטיביים" שלחצו על החשוד הערבי-עבדול מג'יד לבטל את הודאתו ברצח. לכן בהחלט צודק בן-יהודה, כשמתוך הרבה קונצפציות לגבי השאלה: "מי רצח" או ליתר דיוק, למי היתה מוטיבציה לרצוח את ארלוזורוב (רביזיוניסטים, קומינטרן, גבלס, בריטים, ערבים) מציין, שאומנם, היו אלה ערבים שבאופן מקרי ועל רקע מיני ביצעו את הרצח ככל הנראה, בדם ב-כל זאת "דומה שהרווח הפוליטי שיכלו הבריטים להרוויח מהמשפט היה רק בכך, שהקרע בעם היהודי יסייע להם בהגשמת מדיניותם באיזור... הצה"ר תרד מזירת ה-פוליטיקה הציונית, ושמפא"י תהא קשורה ותלויה במדיניותה של בריטניה. (עיין שם, עמ' 2-281)

אין לשכוח גם את העובדה שבהנהגת מפא"י דאז היתה מחלוקת רעיונית בכל ה-נוגע לתהליך התגברות עליית היהודים לארץ והיחס למשטר הבריטי. ארלוזורוב בניגוד לחבריו בהנהגת מפ"אי - ויצמן ובן-גוריון, הגה בקורס רעיון לגרש את האנגלים ע"י מיעוט יהודי בתקופת מעבר. הואיל ולא היה סיכוי לייצור-וב יהודי באמצעות העלייה וההתיישבות. המיעוט הנ"ל בבוא היום אמור היה ל-תפוס בכל המנגנון הממלכתי הבריטי כולל המינהל והבסיסים הצבאיים. בן-גור-יון לא הסתיר את תמהונו ופליאתו מרעיון גירוש האנגלים שהגה ארלוזורוב. יתרה מזו, כפי שהעידה אלמנת הנרצח סימה ארלוזורוב, לאחר מותו של בעלה. כל הנידות והסיוסות של המנוח בנוגע לתפיסת השלטון בארץ נעלמו באופן מסתו-רי ולא ניתן היה לאתרם.

בהתייחסו למפעלו של ד"ר יעקב וינשל בהקמת הצה"ר הארצישראלי בהקשר לע-ניינו של אברהם סטאבסקי, ציין א. אחימאיר בספרו "המשפט" (ת-א. 1968): "הצהר סדם קם בארץ, אם כי עיניו החודדות של ד"ר יעקב וינשל כבר תרו אחר מועמד-ים של הטיפוס החדש בתחום המושב" של תל-אביב, ואברשה היה מסתפח מן הסתם - אל המניין הראשון של תנועת הצה"ר הארצישראלי..." (עמ' 24).

בהקשר לפרשת רצח ארלוזורוב מעניינת ביותר עדותו של ד"ר יעקב וינשל עצ-מו שהוקלטה ברוסית בשנים אחרונות לחייו (תודתנו נתונה למשפחת וינשל ול-מכון ז'בוטינסקי על האפשרות לפענח את ההקלטה ולתרגמה לעברית - י.ד.) מפאת חשיבותה של עדות זו הרינו מביאים את כל הסכסס במלואו:

"פרשת ארלוזורוב - אומר ד"ר י. וינשל - הינה מהתופעות הנבזות ביותר של ההיסטוריה היהודית. הפעם האשימו היהודים את היהודים בפני הכח השלישי, א-שר היה מעוניין דווקא בהאשמה זו, וייתכן גם שגורלו של בן-גוריון, במידה-רבה היה תלוי באותה פרשה עצמה, הרי אותם אנשים שהוא שלח בתוך מתווכיו הא-ישיים, ואלה הם שיסדית ועוד איזה עו"ד מירושלים, שברבות הימים גם היה מו-של ירושלים, הרי זה מצביע בעליל שגורלו היה תלוי בצורה ניכרת בפרשה זו, ברם לא על כך אני רוצה לדבר עכשיו.

כשהחלה הפרשה הופיע לפני אחי אברהם ואמר שנציגתו בירושלים העו"ד גינ-זבורג רעיית (-) אמרה לו שבידי מפא"י מצויה הוכחה שידה על שיתופנו בפ-רשת הרצח, ואחת מההוכחות הנ"ל היא שכאילו אני - ד"ר יעקב וינשל, השתתפתי-בישיבת מרכז המפלגה הרביזיוניסטית בפתח תקוה, והייתי בעד זה שרצח ארלוז-ורוב יידחה עד לאחר הקונגרס. עבורי כמובן זו היתה הצהרה מגוחכת ביה. אלף לא הייתי חבר מרכז, לא השתתפתי אף פעם באילו ישיבות, שנערכו בפתח תקוה, לא גדולות ולא קטנות. לכן הייתי משוכנע שברשות מפא"י - איזה מסמר מזויף.. והיה ברור לי שכל זה עלול להסתיים במה שהוא מגוחך מאד. למרות זאת, מפא"י-כל כך היתה משוכנעת שברשותה הוכחה בכתב אודות ההצבעה, שכביכול נערכה בפ-תח תקוה בנוגע לרצח ארלוזורוב, שבקונגרס (הציוני) שם ייצג אחי את המפלגה הריביזיוניסטית, צעקו נציגי מפא"י לעברו: "רוצח! רוצח!" ודווקא ל"רוצח" הזה הם עצמם, כעבור מספר שנים - שלוש, הציעו משרת השופט העליון, זו תופעה מוזרה ביה, מצד אחד לצעוק לו "רוצח" ומצד שני פעמיים להציע לו להיות שו-פט עליון.

כעת נפנה לעניינו, הואיל ולא הייתי חבר מרכז. ואף פעם לא השתתפתי בישי-בה כלשהי בפתח תקוה, היו ישיבות שנתקיימו בירושלים, בחיפה, בהם נטלתי חלק

ברם בפתח תקוה לא היה כדבר הזה, לכן הינחתי שברשות מפא"י מצוי איזה מסמך מזויף. זה היה בעדך בתחילת הפרשה, ואני סברתי שמוקדם או מאוחר הכל יתברר.

כעבור מספר חודשים ואולי אף יותר משנה, ראיתי, יום אחד בכניסה לבית שלט גדול (המבדקים ב"דבר" נדפסו בצורת שלטים גדולים שנגעו בפרשת ארלוזורוב) השלט הודפס על נייר צהוב ובו כתוב בזו הלשון: "הד"ר וינשל השתתף בישיבת מרכז, והיה בעד דחיית ביצוע הרצח עד לאחר הקונגרס", ייתכן וזה היה מגוחך מאד, ברם מצד אחר זה גם היה מאד מסוכן, סביבי נתקהל אספסוף, ששאף לשסע אותי, תוך כדי קשיים רבים עלה בידי להיכנס הביתה ללא נזק כלשהו.

כעת נפנה לעצם תהליך החקירה ע"י השלטונות. למעשה הכל נוהל ע"י שיטת שהיה סוכנו של בן-גוריון בפרשה זו, כיצד הגיב הוא על התופעות האלה? הוא זימן אותי אליו ביפו, והשיב על הכיסא שעמד מולו ואמר, שהוא לא עורך חקירה. כי במקרה זה היה עליו לדשום את תוכנו, אלא סתם שיחה בנוגע להתענייניותי בפרשה הזו של רצח ארלוזורוב. הוא רצה לדעת למה מעוניין אני כל-כך להגן על אחימאיר. השבתי לו ואמרתי: "הקשב נא, ברצונכם לחרוץ דין אנשים חפים מכל פשע, למוות, כיצד זה אתם יכולים לדרוש מאדם אחר או ממני לחדול מלדצות לשחרר מעלילת שקר זו?!"

הוא שאל: "האם מכיר אתה את כתב-ידו של אחימאיר?" -ואני השבתי: "כן, אני מכיר את כתב-היד שלו רק ברוסית. מפני שהוא התכתב איתי ברוסית. ובעברית אינני מכיר את כתב ידו."

ועוד שאל אותי שיסדית: "האם ידוע לך שאחימאיר הינו האויב הגדול ביותר שלך בתוך המפלגה, יש לך איתו חילוקי דיעות חריפים, נכון?!" -אני עניתי בשלילה: "לא היו לי אף פעם חילוקי דיעות רציניים עם אחימאיר ואינני סבור שהוא משתייך לאי-איזה קוו אחר במפלגה משלי, בכל מקרה אז באותה תקופה." ולבסוף כשפקעה סבלנותי אמרתי לו: "נכון שיש לכם איזה מסמך מזויף ובאמצעותו אתם פועלים כלפיי?" הוא הכחיש ואמר, שזה לא נכון משום שבידי המשטרה תמיד מסמכים אמיתיים ביותר "האם ברצונך שאראה לך?-הוא שאל אותי. אני ביקשתי שיראה לי באיזה מסמכים המדובר, מאחר והייתי משוכנע שהדבר נוגע לסיפור הזה אודות פתח תקוה. הוא פנה אל האנגלי שהיה מפקדו ולאחר כמה דקות הופיע והכריז שהאנגלי אסר עליו להראות לי את אותו מסמך. לא היה יותר על מה לדבר ולשוחח איתו, והשיחה הזו בעצם נשא אופי של שיחה פרטית.

לאחר זה, כשהופיעה "הצהרה צהובה" זו וכל הרחוב היה מודע לעניין באמצעות "דבר" שכאילו אני השתתפתי בישיבת המרכז בפתח תקוה ושה יצעתי לדחות את פרשת ארלוזורוב, היה עלי למעשה להמתין להגשת איזה מסמך כנגדי בבית המשפט. שכן זו היתה הוכחה ישירה להשתתפות המפלגה הרביזיוניסטית ברצח ארלוזורוב.

באותם ימים -ממשיך ד. וינשל, - הופיע לפני ד"ר הר-אבן, שהיה רופא-פסיכיאטר מוכשר ומשכיל באותו עת והודיע לי שקיימת הצעה לפרסם על דפי עיתון - "דיעות" שהיה בסיאונם של הרביזיוניסטים וקיצוניים, תיקון מטעם הר-אבן, עצמו, שכאילו לא דיברתי על רצח ארלוזורוב אלא על איזה חרם או אובסדוקציה כלפיו. שאלתי אותו אם הוא בכלל שפוי בדעתו. יוצא שהוא מודה בקיום איזה מסמך. ובאיזה תיקון אליו, בשעה שלא ידוע כלל וכלל על קיום המסמך שכזה. "איך יכול אתה להניח כדבר הזה, בעקיפין הרי אתה מודה בקיום המסמך מסוג זה..." התרכתי כלפיו.

לאחר כמה דקות הופיע גם ליכטר, שהיה אז מוציאו לאור של "דיעות אחרונות" והודיע לי על תיקון הר-אבן. אני עניתי לו: "מה זה השתגעתם, תלכו ללא דיחוי לבית הדפוס ותסדרו את התיקון הנ"ל, כי הרי כשאתם נותנים תיקון למסמך למעשה אתם מודים באמיתות המסמך עצמו.

מסתבר שהם לא הספיקו להשמיט את התיקון הנ"ל, מפני שלמחרת זימן אותי אליו שוב שיסדית, הפעם בתל-אביב ושאל אותי אם אני קראתי היום את התיקון הנ"ל בעיתון. האמת היא שלא קראתי, רק הינחתי על מה היה מדובר בעיתון הפרטי אשר הדפיס בגליונות שהוצאו עד להגעת הר-אבן וליכטר את התיקון. בגליונות שיצאו לאחר מכן, התיקון לא הופיע. אני לא ראיתי את העיתון באותו יום ואמרתי לשיסדית, שאיני יודע כלום בנידון.

כשהעניין החל להתברר, היה מוזר שלבית המשפט לא הוגש שום מסמך המצוי ברשות תוקרים, שהרי אם היתה בידיהם הוכחה כתובה סביב הרצח של ארלוזורוב, שהשתתפתי בו, ועובדה שהייתי רביזיוניסט ידוע בזמנו. ואם הם לא הגישו לבית-המשפט את המסמך המשפטי, יוצא שמשהו כאן לא בסדר.

וכך זה למעשה היה. כעבור מספר ימים הופיעו אצלי שלושה, אחד מהם היה ברבות הימים ליו"ר האיגוד של הסופרים, והאחר לאחד מהיבואנים הזעירים. הם הגיעו בזמנים שונים, ברם שניהם באותו יום וכמעט באותה שעה והודיעו לי שהם יודעים אל נכון במה מדובר (אודות המסמך). שאלתי אותם במה אם כן מדובר? והם סיפרו שזה קרה בצורה כזו ושהמסמך הנ"ל חובר באופן הבא: "לפני מעצרו של אחימאיר (זה קרה בערך 9 ימים לאחר הרצח) הוא ישב במועדון שברחוב העליה על אדן החלון ורשם שמועות שונות שרווחו ונפוצו במקומות שונים בארץ, בנהלל דיברו כך וכך, בפתח תקוה כך וכך, בעפולה כך וכך... ובערך בחודש השביעי (נזכיר שהרצח בוצע בחודש מאי - י.ד.) הוא רשם שד"ר יעקב וינשל או וינשל סתם היה בעד לדחות את הרצח עד לאחר הקונגרס. והמצב התפתח כך... אני התחלתי לתחקר אותם במשך זמן רב בפרטי פרטים, כפי שיאה לחוקר אמיתי, כל אחד בא אלי בנפרד, היצגתי להם שאלות: "היכן ישב אחימאיר?" - "הוא ישב על החלון...". "היכן הוא רשם מה שהוא רשם?" - התברר שהוא רשם את השמועות שרווחו בעיר ובמקומות שונים בארץ: בנהלל כך וכך, שם כך וכך, וכאמור בערך בחודש השביעי, ציין שבפתח תקוה אומרים שמדובר באיזו ישיבה של המרכז..." היה לי ברור, - מטעים וינשל. - שמישהו הפיץ את השמועות, ואחימאיר ככל הנראה. התכוונן לכתוב מאמר ולשם זה הוא רשם את הידיעות האלה. אני הפכתי את עצמי ממש לחוקר אמיתי, שוב ושוב שאלתי "איפה ישב אחימאיר" - "על החלון". "היכן ישבתם אתם" - "על הספסלים". "מה אכלתם, מה שתיתם" - "תה". "מי קנה, מי שילם?" מי הביא עוגות?" כך תיחקרתי אותם כחוקר אמיתי, את כל אחד בנפרד ושכנעתי שאכן אומנם כן היה הדבר. ושבאמת התכוון אחימאיר לכתוב איזה מאמר ורשם שמועות שסותיות למיניהן, שהופצו בידי מפא"י בכל רחבי הארץ. ויתכן מאד שהפתק הזה עם הרשומים נמצא ברשות המשטרה. ושימת אולי רצה אבל לא יכול היה מפני איזו סיבה להגישו לבית המשפט, וכנראה הוא בעצמו הרגיש, שמשהו בפתק הזה. לא בסדר.

אני. - מעיד לקראת סיום ד"ר וינשל, - פניתי לשני הבאים אלי, גם אל הסופר-עיתונאי הזה, וגם ליו"ר האיגוד של הסופרים לעתיד לבוא, ואמרתי להם שהם עשו שטות גדולה בכך שבאו אלי וסיפרו כל האידוע הזה, הרי הם צריכים היו לרוץ מיד למשטרה ולמסור לה על-כך, ולא לי עכשיו. המשטרה תטען שהם היו אצלי ואני תידרכתי אותם לדבר כך. הם אכן רצו למשטרה. שם נחקר כל אחד מהם בנפרד במשך 4 שעות. ולבסוף כשחזרו אלי הודיעו לי שלא עצרו אותם ושהממונה-האנגלי שיצא לקראתם אמר לשימת הפעם בעברית: "אתה חמור!". היה ברור שהאנגלי השתכנע שהפתק הינו רשום עיתונאי, חומר לכתיבת המאמר, ושאין כל יסוד לקיום איזהשהו מסמך במציאות. ואכן המסמך לא הוגש לבית המשפט (בתור מוצג) ונגנז.

עיתון "דבר" לא התנצל לפני, ולא פירסם את ההכחשה ולכן כל "השתתפותי" בפרשה נסתיימה בכך שרצו ככל הנראה לנצל את רשומי אחימאיר נגדי, ומכאן הסבר לשאלתו (של שימת), האם מכיר אני את כתב ידו של אחימאיר. הוא שאף לדעת אם אחימאיר אכן רשם שאני הייתי בעד דחיית ביצוע הרצח. לכן העליל עלי חשד (אינסינואציה) במשדה לסחוב אותי לתוך הפרשה המלוכלכת הזו. למזלי לא הכרתי באמת את כתב ידו של אחימאיר, ולא יכולתי להשיב לו: לא או כן.

זה מה שנוגע לפרשת ארלוזורוב לדעתי היא היוותה תפנית בהיסטוריה היהודית... פרשה אומללה שביטאה ברית של מפא"י עם הברית. ברית שנמשכה כשנה וחצי ושהתסיסה את יהדות כל העולם. ואכן נראית לי השתתפותי בפרשה הנ"ל כתופעה מגוחכת שלא אשכחנה לעולם."

עד כאן עדותו של ד"ר יעקב וינשל. נציין כאן בהקשר לכך, שב-1933 בעזרתו של מפקד ביתיר בארץ משה רוזנברג (שהיה סגן מפקד סניף ת-א של אידגון ב') ערך אברהם תהומי חקירה והגיע למסקנה שלא היה קשר רציונלי כלשהו, לדעת ארלוזורוב. (עיין ספר ההגנה, ב' חלק א' עמ. 579)

בעומדו תחת רשומה העז של פרשת רצח ארלוזורוב וספיחיה ד"ר וינשל פירסם בעיתון "העם" רומן על רקע משפט ורצח ארלוזורוב תחת הכותרת "המשפט יתחיל מחר".

בדם, כפי שמבהיר בן-ידוחם, למעשה מדובר על כך שעשרה ימים אחרי הרצח, עמד אחימאיר ורשם את השמועות העוברות מפה אל פה (עדותו של יצחק גורליון והשווה עדותו של וינשל להלן) ולא היתה שום מועצה של הצהיר בפית... (שם)

עובדה היא, שאנשים רשמיים ביותר העוסקים בפרשה וכן אנשי ציבור, לא חשדו בוינשל בשותפות כלשהי בקשר לרצח. "כבר קודם למציאת "תגלית". - מציין חבן

ירוחם.- הכריז וינשל שלא היה מפקפק למסור למשטרה כל ידיעה של רוצח יהיה מי שיהיה, אילו היתה לו ידיעה כלשהי." (עמ. 134)

וכך הכריז א.סטאבסקי בפני בית המשפט ב-8.6.34: "זוהי פרובוקאציה של מפא"י ושל ממשלת ארץ ישראל..." רבני א"י הוציאו כרוז בו צוינו: "המשטר מבקש לנקום בביתר ובהצהיר, ושסטאבסקי ישמש לו שעיר המשתלח לתכלית דיכויין של שאיפות ממלכתיות בציונות העולמית וביישוב..." (שם, עמ. 162)

ועוד: "אברהם סטאבסקי אינו אלא קרבן של טעות נוראה" - קבעו 108 ראשי-ציבור בכרוזם שנתפרסם בעיתון "הדגן" ב-21.6.34.

לאחר שיחרורו של סטאבסקי מכלא עקב זיכויו בעידעור, סיפל דייר י.וינשל ב-הסדרת יציאת סטאבסקי ורוזנבלאס לחו"ל לזמן מה. אבל מילס - ראש מחלקת העל-יה הודיע לוינשל שלשניים לא ייתנתן מראש "ויזות חזרה". ("הדגן", 10.8.34) העובדה שבגנזך הציבורי בלונדון (Publ.record office) לא נמצאו תי-קי החקירה והמשפט מצביעה בעליל על אי-רצון השלטונות הבריטיים לשמר את ה-חומר התיעודי של המשפט הנ"ל ועל המגמה להחזיק את הרביזיוניסטים בחזקת נ-אשמים.

בתארו את האווירה הכללית לאחר רצח ארלוזורוב ואת התכונה שעל יד ביתו-ינשל ברח', אלנבי, כתב אחימאיר: "משגיעו ראשי הצהיר הירושלמי לת-א, נוכחו-לדעת, כי העיר נבוכה. מה שהיה ביתו אבניאל בירושלים היה ביתו של דייר יעקב-וינשל בתל-אביב. המכונית הירושלמית נעצרה לא ליד מועדון הצהיר, אלא ליד-דירת וינשל. שהיתה דירת קרקע עם מרפסת, שממנה ניתן להשקיף על "רשות הרבים שממה רחוב אלנבי. ברור היה מיד, כי "פרצופו" של הרחוב אינו כמראהו בשבת-רגילה והבריות מתרוצצות במין רתש-לחש רב-משמעות. אצל וינשל כבר ישבו כל ה"פנים" הרביזיוניסטי התל-אביבי והתמונה הכללית היתה קודרת..." (עיין המש פט, עמ. 44-45)

בישיבת עסקני המפלגות שנערכה ביוזמת מאיר דיזנגוף הוזמנו כנציג הצהיר את דייר י.וינשל ומסעם "ברית הבריונים" את אבא אחימאיר. בדרכם חזרה אל ח-בריהם (אחימאיר היה בדרך לביתו שבשכונת הקורקאזים בתל-אביב) אמר וינשל-לו:"

> יהא זה פשע ללא תוצאות. הנואמים ינאמו והעתונאים יכתבו. המשטרה תחקור ותחפש ומובן שלא תעלה דבר: מה הרעש? עוד יהודי נהרג... הואיל והיהודי שנהרג היה חשוב, הרי יימשך הרעש סביבו ימים אחדים נוספים. ולקום (הנציב העליון) יתנחם חיש-מהר וימצא לו "יהודי" אחר מקרב הליקבידטורים. זה הכל. שהרי אין שום "פריץ" יכול להתקיים ללא "מושקה"...

לאחר רצח ארלוזורוב החלה ביישוב היהודי התרמה למפעל הנצחת שמו. בה השת-תפו גם יוצאי גרוזיה וקווקאז - חברים או אוהדים של מפלגות הפועלים, אחיו של נתן אלישווילי - שלום. תושב עין גנים מפתח תקוה תרם 500 לא"י.[39]

אב.וינשל יחד עם ש.מאירוביץ סיפל ב-1933 בהעלאת ביתר"ים לארץ. העלייה יזמה ע"י חוגים חקלאיים, שיהלן מוים עם נציגי הצהיר בארץ. אז דיבר וינשל על 1500-1000 מועמדים שכאלה.[40]

כשהחל באידופה ציד התיידים היהודים ונערכו הפגנות ומחאות, נאם וינשל ב-9.12.1933 באסיפת-מחאה בחיפה נגד תהליך הנ"ל. אברהם וינשל היה הראשון שה-גיש את הפסיציה הראשונה (הגורסת שיתוף המוני יהודים בפעולה מדינית אקסי-בית תוך עימות עם הגופים הממשלתיים (בריטיים קודם כל) לחבר הלאומים. הפ-סיציה הוגשה ב-30.4.34, וא.וינשל היה מהראשונים (ואפילו לפני זבוטינס-קי) שניסה להביא לשלום בית, אחרי רצח ארלוזורוב, וגמר המשפט בנידון באמצ-עות מוים בין הצהיר באי"י לבין הוועד הפועל של ההסתדרות. למרות הנסיונות-האלה, ההתנפלויות על חברים ואסיפות בית נמשכו וא.וינשל בתוך יוהר הצהר הארץ ישראלי שיגר מכתב ב-5.10.34 לוועד הפועל של ההסתדרות שעקב ההתנפלו-ות המרובות אין כל תועלת בהמשך המוים. (הדגן, 9.10.34)

בפגישה עם נציגי ההסתדרות ב-18.9.34 תבע וינשל קודם כל, הכרזה על הפס-קת האלימות והציע דיון בשאלות העבודה. על אודות הפגישה פירסם הוא בעית-ון "הארץ" מ-10.10.34 הודעה וכן על שאלת העלייה הבית"ית. ההודעה נסתיי-מה כך: "מעשי אלימות אינם דברים מקריים של אנשים בלתי-אחראיים, כי אם חלק בלתי נפרד של שיטתם - להחניק את הסתדרות העובדים הלאומית". בגישתו לקבלת

39 עיין דבר, 8.8.1933.

40 עיין בן-ירוחם, ספר ביתר. כ.ב' ח.א', עמ. 191,186.

הסכם עם הסת' הכל' היה וינשל קיצוני אף מז'בוטינסקי,שניסה להבהיר במכתב לו המפורט אל וינשל מהם נימוקיו נגד דחיית ההסכם.(המכתב מ-16.11.34)

כשהחליטו השלטונות הבריטיים לגרש מספר רביזיוניסטים מן הארץ,ע"י שלילת אזרחותם בהניחם שהיישוב יעבור על כך בשתיקה,פנו כל ראשי הצהיר אל הנציב העליון בבקשה לקבל משלחת מטעמם (וינשל ופון ויזל) הנציב התייעץ לפני קבלת משלחת עם נציג הסוכנות שרתוק,אשר אומנם דיבר נגד רביזיוניסטים, ברם גם היה נגד הגירוש מהארץ.[41]

דייר יעקב וינשל לא דיבר רק על העניינים הכספיים הפרוזאיים.הוא דיברגם על התוכן,שבו ניתן היה למלא את פעילות ההסתדרות הרביזיוניסטית בארץ.הוא היה מאכסימאליסט ציוני בהשקפתו הלאומית,די סולד מהליברליות הריקנית ומהברגנות השמאלנית וכן מהפרולטאריון הימני,כפי שהוא היטיב להגדיר את המושגים האלה."עלינו,-כתב הוא באחד ממכתביו,-גם לדבר על הצורה החיצונית של הסתדרותנו.עד עכשיו אנחנו נמנענו מכל ספרסאנות חיצונית,אך הרבה חברים,כמעט כולם,מחזיקים בהשקפה שיש לשמור את ההסתדרות במסגרת נוקשה,חיצצבאית. אם הציונות היא מדינה בדרך, אז רביזיוניזם הוא - גדוד בדרך.עלי להודות בכנות,שהנני בעצמי,מושפע מחולשה מסויימת לנקודת השקפה זו.הצרה היא רק בכך,שארץ ישראל,היא עניה מדי בכדי להרשות לעצמה את הלוקסוס של פאשיזם שימושי.(עיין אוסף וינשל אז' פ/93)

אין בל ספק,שבדברו על התארגנות הגדוד הריביזיוניסטי בארץ ישראל בקונטכסט משותף עם הפאשיזם השימושי (האפליקאטיבי),וינשל הושפע ממאורעות פולין באיטאליה,וסבר שהשיטות החברתיות הפוליטיות שהונהגו שם.והיו להן תוצאות חיוביות מרחיקות לכת.יכולות היו לתת פירותיהן גם בארץ,ברם הוא גם מודע לחוסר האמצעים והמשאבים ולעניותו של היישוב בארץ מבדי להשתמש בגישותיו של הפאשיזם החיובי במחכונתו ארצישראלית.(מיותר לומר ולציין,שאין כל זכר וקשר בתקופה הנדונה,לשמץ של שיתוף עם הפאשיזם הגרמני הנאצי).

לדיעותיו החברתיות הפוליטיות,נתן דייר אברהם וינשל ביטוי עז ביותר בעשרות מאמריו ופירסומיו בכל מיני שפות.הוא לא צידד בגיבוש דיקטטורה לשם עצמה,אבל הוא היה בכל תוקף כנגד חולשת השילטון הדימוקראטי.[42]

עוד בשנת 1935 העביר דייר א.וינשל את העצומה לוועדת המנדטים של חבר האומות בתוקף היותו יוייר תנועת הצהייר הארצישראלית,תחת הכותרת:

"Petition submitted to the permanent mandates commission of the League of Nations by Dr.A.Weinshal of the Union of Zionist-Revisionists in Palestine",1935

בתחילת שנות ה-30 ובמיוחד בשנת 1933 הגביר מאיר גרוסמאן את פעילותו למען איגוד ברית הקנאים (ברייק) באמצעות הייינט" שיצא לאור בוואשא.במאמריו הוא דיבר על נוער העתיד ועל העיקרים כמישמעת,חלוציות,מידות,הוא התריע על כך שיז'בוטינסקי הפר את כל חוקי הדימוקראטיה" ולכן קרא לעזיבת שורות ביתייר ללא כל פקפוקים. גרוסמאן ניסה לבסס את אחיזתו בחוגי ביתייר והצהייר בסניפי תפוצות ולמשיכת החברים לאותם איגודים מקבילים שהוא ייסד. לדידו של מחבר "ספר ביתייר" בן-ירוחם "התחרות בין ברייק לבין ביתייר היתה מועטה ביותר"(עמ.285)

מידה של מתיחות בין ביתייר לבין ברייק בפולין נסתמנה בשנת 1934 כשנחשדה ברייק באדישות כלפי פרשת מישפט ארלוזורוב ובעקבות דבקותם בהסתדרות הציונית.יחד עם זאת לא כל כך ברורות עמדותיהם של וינשלים כלפי פעילותו של מאיר גרוסמאן,ברם יש להניח שהם נשארו נאמנים לביתייר הז'בוטינסקאי למרות חילוקי דיעות שלא פעם נתגלעו ביניהם.

ב-25.2.34 בפיקודו של יוצא קווקאז משה רוזנברג נערכה עליה גדולה ומאורגנת של הבייתריים ושל מגוייסי פלוגות ביתייר לקברו של יוסף טרומפלדור. בתל-חי.משה רוזנברג מסר את המיפקד לדייר פרוליך,שמסרו לדייר לובוצקי(אלי אב).(ספר ביתייר,עמ.334)

בהרכב הוועדה שדנה בתוכנית הקמת ביתייר בתל-אביב נכללו גם משה רוזנברג ודייר י.וינשל. מפקדה של העליה הבייתריית השמינית לתל-חי ב-3.35. 17 שוב היה מ.רוזנברג.

כשנקלעה התנועה הריביזיוניסטית בארץ לקשיים מרחיקי לכת,זבוטינסקי פ-

---

41 בן ירוחם,שם. עמ.433.

42 עיין "חברה" ביטאון למחשבה לאומית,ספטמבר,חוב' 1941,חוב'18,תל-אביב

נה דווקא אל ד"ר אברהם וינשל ב-18.1.36 במכתב ברוסית (כתב היד המסוגנן-
אופייני לז'בוטינסקי, להלן גם פאקס'מילה) בבקשת מתן עיצה לגבי הנחוץ וה-
הכרחי לעשיה בכדי להציל את התנועה בארץ. הוא דרש ממנו להחות סעיפי תוכ-
נית מפורטים, וכן להימנע מלדבר על כך עם מישהו אחר:"

ד"ר אברהם וינשל

London. W.C.1.

28 · I · 1936

Сверхсрочно

Уважаемый Абрам Исаакович,

Напишите мне, что нужно сделать по Вашему, чтобы снова быть с вами. Уважающий вас и вашу деятельность и желающий успеха: с/ —, с/ —. Не откладывайте ответа, не могу больше ждать.

Это письмо сверхсрочно. Я очень не хочу отвечать, но должен ответить. Срочно.

Ваш

Б. М.

48 Kelford Rd, N.W. 11

ללא לאות המשיך ד"ר אברהם וינשל להתוות את קווי הפעולה העיקריים הן ב-
מסגרת הצה"ר, והן במסגרת הציונית. הוא הידבה להופיע בהרצאות בנושאי כלכלה ומ-
דיניות היישוב היהודי ועמד בתוקף על חובת ההתנגדות למועצה המחוקקת. הוא-
הציע כמו-כן לשם ביצור תשתיתו הכלכלית של היישוב היהודי בארץ הקמת בנק-
לאומי שהונו מיליון ליש"ט. בכנסייה היסוד של ציונים בקונגרס וינה בשנת 1935
נגע ד"ר א. וינשל בהרצאתו בצורך של שידות עבודה ותיאורו בצבעים וחדודים,
בכל הנוגע לעתיד הגיוס הבית"ר.[44]

בשנת 1935 נערכה בקן ביתיר תל-אביב, הקן המרכזי קבלת פנים לאלפרד סדום-
פלדור, אחיו הצעיר של יוסף סדומפלדור, אשר עלייתו נסתייעה בעידודו של ראש
ביתיר עצמו. אלפרד, שהיה דיזר לציונות, אימץ בהדרגה לעצמו השקפות התנו-
עה שקשרה את שמה בשם אחיו הנערץ. מאביב 1937 שוב הוטל תפקיד-מפקד קן תל-
אביב על משה רוזנברג, שדאג להחזרת המבוגרים לביתיר ולהחדרת עקרון הגיוס.
להורי הבית"ר.

ראשי ביתיר והצה"ר קיימו התכתבות ענפה עם מנהיגי היישוב וראשי מפלג-
ות שונות. ד"ר א. וינשל התכתב עם דוד בן-גוריון, פרופ' יוסף קלוזנר, פרופ'ב.
אקצין, א. קסטלר, ארנסט דייויס, וו. פון ויזל, שכטמן, ה. הופמן, כרל כצנלסון.

בדברו בישיבת הנהלת הסוכנות בירושלים ב-3.7.37 עמד משה שרת על הלוך -
הרוח של הריביזיוניסטים הארצישראלים בראשות ד"ר וינשל. "ממרו לי, -ציין-
שרת, -שבאספה ריביזיוניסטית בתל-אביב, הודיע ד"ר וינשל שהם לא יקבלו את
הפוליטיקה של ד"ר וייצמן וגם לא של האיש שיחד עם ד"ר וייצמן חתם על קריעת
עבר היהדן מאיי."[45]

43 עיין מסמך א 1/26/2/1 ארכ'מכ'זב, 44 עיין ספר ביתיר, כ.ב', ח.2, עמ.545.

45 עיין מ.שרת, יומן מדיני. (ב) 1971, עמ.231. נעיר כאן שהכוונה היא לד"ר
וינשל ולא לאחיו אברהם, למרות שבהעדה בספר (עמ.481) הפרטים הביוגראפיים.
מתייחסים לא. וינשל.

האיש שיחד עם ויצמן חתם על קריעת עבר הירדן, מזוהה בנספח ההערות שבספר שרת עם זאב ז'בוטינסקי, אשר בהיותו "חבר ההנהלה הציונית היה שותף לקבלת-הספר הלבן של 1922, אשר הוציא את עבר הירדן מתחום "הבית הלאומי" (שם, עמ. 481) מכאן עולה שהרב זיוניסטים הארצישראלים בראשות וינשל לא היו חסידיו העורדים של זאב ז'בוטינסקי וטיפחו את המגמה האקסיסטית הלאומית המאופיינת ע"י נסיבות מיוחדות ומצבה המיוחד של ארץ ישראל באותה תקופה.

בשנות ה-30 המאוחרות החלו עסקנים מעולי רוסיה להרהר באפשרות חידוש הסתדרות ליהודי רוסיה בירושלים. הם הגישו תזכירים לוועדה המלכותית, שם ציין כי להסתדרות יהודי רוסיה אם תיווסד כזו בארץ יהיה תפקיד כפול: ראשית, לעזור לעולים הנמצאים עדיין ברוסיה, בעיקר ע"י עזרה בעלייתם ארצה, ושנית לסייע לאלה מהם, שכבר באו לכאן, למצוא עבודה ופרנסה ולהסתגל לחיים בארץ. "וודאי, - ציין באחד מן התזכירים, - יש מעמים עקרוניים לשלילת עצם האירגון לפי ארץ מוצא. אבל הרי המציאות עושה את שלה, ובסיום, בהניחם שהסתדרות צריכה לעסוק גם בעניני-יהודים מחלקה הדרומי של רוסיה, הציעו המייסדים את ניסוח השם "הסתדרות יהודי רוסיה ובוכרה וזאת מאחר והשאיפה החזקה ביותר לעליה ניכרת בקרב אחינו יושבי בוכרה.[46]

על יחסה של רוסיה בתקופה זו, לרעיון הקמת מדינה יהודית, מלמדת ידיעה שנתפרסמה ב"הארץ" ב-15.8.37 בה מוזכרת אל נכון שאיפתה של רוסיה מתוך מניעים בינלאומיים לתמוך ברעיון המדינה היהודית. ויצוין שהתקופה הנ"ל מתוארת בתולדות רוסיה כתקופה אפלה של רודנותו של סטאלין (יוסף ג'וגאשווילי) תקופת מעצרים, רדיפות ועריכת משפטים קבוצתיים. העברת לאומים שלמים ממקומם למקומות מרוחקים ונידחים, ברם יש להדגיש שבכלל, השלטונות הסוביטיים הונחו ע"י סטאלין לפעול למען ייסוד מדינה יהודית, שאמורה היתה לעזור לצירי מדינות רוסיה - צרפת - אנגליה כנגד הציר גרמניה - איטאליה, ושגריר רוסיה בז'נבה ליטבינוב פעל לפי הנחיות האלה. מלבד זאת, הקומוניסטים בתקופה זו החשיבו את הערבים כחסידי התנועה הערבית הלאומנית הקיצונית, ולכן מוסקבה הינחתה גם את המפלגה הקומוניסטית הארצישראלית לתמוך ביסוד מדינה יהודית, לא פלא לכן לקרוא ב-"דבר" מ-4.3.45 שמשלחת הסתדרות הכללית של העובדים-העברים באי"י מסרה לציר סוביטי גוסייף מתנה לסטאלין - תרגום עברי של ספרו "סוגיות הלנינזם" והשאלה היא עד כמה סרח סטאלין להעמיק ולהתבונן באותיות עבריות המגלמות את מחשבותיו הוא.

ההתרוצצות המדינית-הרעיונית בקרב יהודי קווקאז בארץ נמשכה לאורך כל שנות ה-30 וה-40. יצויין שיצחק יצחקי עמד יחד עם זאב אברמוביץ בראש קבוצה אקסיסטית קטנה במסגרת "פועלי ציון"-שמאל" שאומנם היתה בעד התקרבות יהודית-ערבית, ברם לא מיאנה מלהסכים להגדלת העליה, ולנוסחה של פאריסט בשלטון.[47]

היו גם כאלה שתמכו במושגים מעין "פלשתינו-רביזיוניזם" במובן עריכת רביזיוניזם עצמו. ודווקא אותה קבוצה קטנה של יצחקי אימצה ב- 1943. תוכנית להקמת מדינה יהודית סוציאליסטית, לדעתו של דותן, מלחמת העולם השניה הבליטה את נקודות התורפה שהיו קיימות בהצהיר הארצישראלי מראשיתו, מכונה האידיאולוגי הלקוי וקשר בלתי סדיר עם ז'בוטינסקי ותלות במרכזים הריביזיוניסטיים באירופה... ראשי הריביזיוניסטים בארץ האמינו ע"פ הנחתו של דותן, באי-פרוץ המלחמה, ובשזו פרצה, מרכז הצהיר באי"י חדל לתפקד. ז'בוטינסקי הכריז על שותפות עם אנגליה במלחמה נגד גרמניה וגרורותיה. ובעקבות זאת הביע אצ"ל בארץ את נאמנותה לממשלת המנדט.

מפקדי האצ"ל במושבות בהנהגת חנוך סטרליץ וקבוצת א.שטרן נקטו בקוו אנטי-בריטי חריף ובעקבות זאת הוחרפו המאבקים גם בתוך האידגון (בין רזיאל-לשטרן), להם הוסיף מותו של ז'בוטינסקי מימד משלו, שטרן פרש, הצהיר הארצישראלי עמדה על פרשת דרכים. דווקא האחים וינשלים יזמו נסיונות לאחש את הריזיוניזם הארצישראלי ממפלה גמורה וייסדו את האגודה "בני חורין" בשנת 1942 בקוראם לאלה שנידחו על ידי אריה אלטמן, כלומר, אישים כגון שמשון יוניצ'מן, ברוך ויינשטיין, יוסף ריבלין, א.קריניצי ועוד. האחים וינשלים, לפי דותן, שאפו לגיבוש גרעין לתנועה עממית אקסיסטית, במקום ברית הצה"ר נטולת ההשפ-

---

46 עיין הבוקר מ-27.1.37 ס"ו בשבט תרצ"ז; יש להניח שבצורה כלשהי ההסתדרות הנ"ל היתה גם לוקחת על עצמה אפוטרופסות גם על עדות יהודיות קווקאזיות.

47 עיין שמואל דותן, המאבק על ארץ ישראל, 1982, עמ. 186.

עה. מבאן נבע גם הצורך בריכוזיה מסוימת בתורת הרכוזיונזם הכללי.

בתוכניתה הפוליטית של "בני-חורין" שידטס ד"ר א.וינשל קווים למדיניות-יהודית: הקמת ממשלה יהודית זמנית בגולה, ההצעות היו מאכסימאליסטיות, אך לשבחם יאמר, שהם לא הלכו כעיוורים אחרי אורינטאציה חד-צדדית פרו-ברית ושקלו את המצב הצבאי-המדיני בצורה אובייקטיבית, ולא הוציאו מן הכלל אפשרות את נפילתה של א"י בידי הגרמנים, לכן רצו להבטיח שבמקרה של נפילת הארץ בידי הגרמנים לא תיפסק הפעולה לטובת היישוב והציונות. לאברהם וינשל לא היתה כלל וכלל אוריינטאציה ברית כפי שהיתה לממשלות גולות (שישבו בלונדון). והוא הציע שממשלה יהודית זמנית תשב בארה"ב ובעמדה זו הוא החזיק אף לאחר שסכנת הפלישה הגרמנית חלפה, וגם לאחר סיום המלחמה. (שם, עמ' 266).

כסיכום ניתן לומר, שעיקולים אנטי-ברית של אברהם וינשל היו חזקים למדות שהמימסד הציוני (הפרו-ברית) שגילה יחס מזלזל כלפי "אגודת בני-חורין" (כסענת ש.דותן, עמ' 267) שגם מאזכר את העובדה שהלל קוק ישמואל מדלין-פעילי הצה"ר והאצ"ל בארה"ב נטלו מוינשל את רעיון הממשלה הזמנית.

אין ספק שעם פרוץ מלחמת העולם השניה, ניתן היה להחריף את המאבק האנטי-ברית באי"ו, ואפילו במחיר של "שותפות סמויה" עם גרמניה, ברם ראש הצה"ר ו-האחים וינשלים העדיפו להיערך לקליטת ניצולי השואה - קורבנות הסבח הגרמני. מאשר לטפח מגמה אנטי-ברית מובהקת. הצה"ר הישראלי התכבד מימין קיצוני וממרכז המחנה שנסה לפילוג כשאנשי הימין יוצאי "ברית הבריונים" שאפו-להקמת תנועה לאומית חדשה אנטי-ברית בתוכנה, שתבטיח ותחתור לפתרון שאלת א"י ע"י יסוד מדינת היהודים משני עברי-הירדן, לא קשה גם לחאר הפוטטיבית ובדיעבד מה יכולות היו להיות תוצאות מלחמת העולם השניה לגבי העם היהודי ואי"ו, לו לא היתה נוקטת גרמניה בקוו אנטישמי מובהק.

ואומנם צדוק צדק ד"ר א.וינשל בהצביעו ב-4.2.44 על אדישות מוזרה שאחזה בכל העם היהודי בעולם, ובמיוחד לגבי אדישותו של היישוב בארץ לקביעת גורלו הוא, לאור התפתחויות קדחתניות בעולם ובמזרח הקרוב. "בכל המבנה של העם העברי, -הסעיף והדגיש א.וינשל, -מהווה רק היישוב הארצישראלי גרעין ממלכתי, ועליו מוטלת החובה לדכז מסביבו את היהדות הפזורה.

פן חשוב ומשמעותי ביותר בפעילותו הענפה של א.וינשל הינו סיפול מתמיד ונמרץ בגאולת קרקעות בצפון. הוא התמחה בחוקי הקרקעות של הממשלה העותומאנית ואף ערך בהצלחה יחסית את דינם של כמה מבעלי הקרקעות הגדולים באי"ו של הערבים ושל נציגי משפחת השולטאן התורכי עבדול חמיד (כפי שמעיד בן אחיו תדי וינשל) עמד בקשר הדוק עם נשיא לבנון דאז אמיל אדה. על פי יוסף ויץ מחלקת הקרקעות בסוכנות היהודית נעזרה מלבד חברת "הכשרת היישוב", גם במאמציהם של האחים וינשלים.[48]

היה זה עו"ד א.וינשל שפעל להשגת הסכמתו של סולימאן נדיף בי' על מכירת אדמת הסחנה בגודל של 1423 דונם. ב-16.12.37 הציע האח הצעיר אליעזר וינשל, מהנדס במקצועו, לרכוש קרקעות בחניתה ובחירבת-סמאר ולשם כך תוציא חברת גאולה לפועל את הקניה בעבור הקק"ל יגם תשקיע את כספה 15 000 לא"י, כהלוואה לקק"ל למשך שנים מספר. אליעזר וינשל נולד בבאקו ב-28 פברואר 1896 ורכש את השכלתו ההנדסית בבירות אידופה שונות (בלגיה, צרפת, שוויץ) לארץ עלה בשנת 1920 והחל לעסוק בנמל חיפה, בבנין המיזח הראשון בשנת 1921 והשתתף בבנין בית החרושת "סליקס" בתל-אביב, בהחי"ר "שמן" בחיפה. הוא כמו כן עיבד-תוכניות לפיתוח חוף קיסריה ועבד בתור מהנדס בחברת "גאולה". אל.וינשל נסל חלק פעיל בהכנת החלוקה (פרצלאציה) ירכישת הקרקעות של לב תא, בני-ברק נוה שאנן בחיפה, תל-בנימין ליד רמת-גן. על זכויותיו של אל.וינשל ברכישת-הקרקעות בחניתה בשנות מאורעות הדמים ב-1936 מספר גם דוד תדהר.[49]

אליעזר וינשל עבד גם בחברת החשמל כמנהל חברת ההשקעה "הידקון" והעמיד-לרשותו של פנחס רוטנברג תוכניות מפורטות על השקעות עמק הירדן ותעלה המקשרת את עמק הירדן עם הים התיכון.

בשנת 1928 יזם אל.וינשל וייסד את לשכת ה"כיח" (ה"28") באי"י במסדה להחדיד את ההכרה הממלכתית בחיים הציבוריים, השתתפו בה רבים מראשי הציבור הארחי. הוא היה אחד מהמומחים הראשונים בארץ לתיכנון והערכה של פעולות רחבות ביותר בתחום ההתישבות היהודית. (נפטר בתל-אביב ב-1.1.1940)

48 עיין יוסף ויץ. יומני ואגרותי לבנים, "מסדה", 5.1965, כרכים) וכן: "הארץ" מ-13.6.82.

49 עיין אינציקלופידיה כ.3, עמ. 1404

כאשר הסתבר לאחים וינשלים (אברהם ואליעזר) שדבר רכישת קרקעות חניתה ה-ינו בר-ביצוע ביקשו מקק"ל לדחוש אותם מידי הערבים.בראשונה הסתייג קק"ל מתוכנית זו על סמך הטענה שאין די כסף להשלמת העיסקה.לשם השגת הכסף פנה-אל.וינשל לחברת "גאולה" שזו תעניק הלוואה לקק"ל.דרך אגב,נוסדה ונוהלה ח-ברת "גאולה" ע"י בצלאל יפה.סכם (מצד האם) של וינשלים,והואיל ואחרי מותו האמה החברה את פעילותה בתחום רכישת הקרקעות נצמברו בקופתה סכומים נכבד-ים שלו נוצלו ועקב אימיו של אל.וינשל שיוקיע בפומבי את החברה על סידו-בה להלוות כספים לקק"ל,ניאותה "גאולה" להעביר את הסכום וגם זאת לאחר ש-אליעזר וינשל ערב אישית לכ-40 % מתוך הסכום. מ.אוסישקין בפנותו אל עוז-דיו ויץ וגרנות וברמזו על ערבות וינשל הטעים:"הדוחנו 1500 לא"י ומכ-יון שאתם עומדים נמרצות על הצעתכם,לכו והוציאוה לפועל."50

ותהליך רכישת קרקעות חניתה מצטייר כדלקמן: ב-23.12.37 הודיע אל.וינשל ליוסף ויץ שאחיו אברהם בא לידי הסכם עם בעלי חניתה למחיר של 2 לא"י הד-ונם,וכי נמר הקניה צריך להיעשות בימים הקרובים,ושאסור להחמיץ את ההזדמ-נות.מצדו הודיע ויץ לד"ר גרנובסקי (גרנות הנ"ל) חבר הדירקטוריון של ה-קק"ל ולבן גוריון יו"ר הנהל' הס' שניהם הביעו הסכמתם בנידון. בהמשך בי-קש ויץ מיוסף סינגליה שיודיע לוינשל לבוא ב-28.12 לירושלים,ובו ביום סוכם שחב' "גאולה" תוציא לפועל את קנית שני השטחים חניתה וסמך,בשביל ה-קק"ל במחיר ממוצע של 2,5 לא"י הדונם,בתנאי שהאדמה תימסר לאחזקתה במשך 3 חודשים וחברת "גאולה" תלווה לקק"ל לפחות 15 000 לא"י שזמן פרעונם יחול-לאחר 3 שנים. על אברהם וינשל הוטל לטפל בקניה. בנוגע לקשיים שצצו בתהל-יך קניית קרקעות חניתה רושם כר י.ויץ ביומנו ב-7.1.38:"

— שוחחתי הבוקר עם גר' בענין חניתה. כפי הצעתו האחרונה של ויינשל, והחלטנו להזמינו לירושלים כדי לברר אתו סוף סוף את תנאי הקניה. הזמנתי שיחה טלפונית עמו. בינתיים נקראתי לאוס' ובשובתי אצלו צילצל הטלפון — ו"ויינשל מדבר"! אמרתי לו לעלות לירושלים בשתים-עשרה. אוס' שמע את השיחה ושאל לפשרה, וסיפרתי לו בקיצור, שאולי יהיה צורך לשנות את פרשת הקניה ולשלם קצת כסף בשעת ההעברה בסאבו, ואת השאר בזמן העליה לאחר כחודש. מיד אבר שיתנגד לתשלום כל־שהוא לפני העליה על הקרקע וההחזקה בה, ודרש, שוויינשל ייכנס אליו. ב־12.30 בא ויינשל ושוחחנו אתו אצל גר'. טוב ביאר לנו את הצורך הדחוף לעשות תחילה את ההעברה, שבזמנה תשולם לירה לדונם. השיחה ארכה כחצי שעה. הפסקנוה ללכת אל אוס' ולמסור לו על המצב. כשנכנסנו לחדרו לא מצאנוהו עוד, כי הלך הביתה. החלטנו לדחות את מתן תשובתנו עד יום א' ב־10, והיה אם תהיה התשובה חיובית, ארד אני או גר' לתל־אביב, כדי לבוא לידי הסכם גמור עם הנהלת "גאולה". גר' בעד הפעולה, ואפילו בצורה כזאת.

(ויץ,כ.א,עמ.305)

כאמור לאחר עזבותו של אל.וינשל יצאה העיסקה לפועל. לפי יצחק הינברגר, אשר חקר את הנושא הזה. "יצג ג'מיל אביאד - מחורן ערבי נוצרי מחיפה, את בעל הקרקעות אסאד דאוד זוערוב מחיפה.לדברי אביאד בעת ניהול מו"מ עם נצ-יג "הכשרת היישוב" התקשר יהושע חנקין אל עו"ד א.וינשל.וביקשו לשחפו בע-סק כדי שיוכל להנות מהרווחים,וזאת למרות שאביאד טען כי הוא כבר מנהל מ-ו"מ עם חנקין בקשר לקנית אדמה זו,ברם לא חנקין ולא חברת גאולה הסכימו-לניהול מו"מ באמצעות א.וינשל.51

בגירסה אחרת,ע"פ דבריו של י.וינשל (עיין ארכיון מוזיאון חניתה,תיק י. וינשל) אחיו עו"ד אברהם וינשל החל במו"מ על קנית קרקעות חניתה על דעת-עצמו בגלל ערכו האיסטראטגי של השטח.האח השני המהנדס אל.וינשל,שילם לערב-ים 5000 לא"י כדמי קדימה למען האופציה לרכישת קרקעות בסך של 40 000 לא' ויותר.לדבריו אמר לו אחיו אליעזר שאין לו בטחון שמישהו מהמוסדות יקח על עצמו קנית קרקעות אלה,ועל כן הוא מעמיד את המוסדות בפני עובדה מוגמרת. הרעיון של סתימת פתחי גבולות הארץ בצפון בפני כנופיות ערביות היה חשוב-בעיניו,ועל כך הוא נוסל ע"ע סיכון זה". (הינברגר,שם) יחד עם זאת מסיל הינ-ברגר ספק בנכונות חלק מדבריו של י.וינשל,במיוחד ביחס לסכומי כסף ששולמו ע"י אליעזר וינשל.

50 עיין יוסף ויץ,יומני ואיגרותי לבני,1965 תשכ"ה,עמ.301.

51 עיין יצחק הינברגר,חניתה - ישוב חומה ומגדל /40 שנה לעליתה על הק-רקע,עדת משה ידעיה (חניתה),תרצ"ח-תשל"ח,עמ.35, וכן תיק קק"ל,מס.1198,הא-רכיון הציוני המרכזי.

"עו"ד אב. וינשל, - כותב היינברגר, - המשיך לטפל ברכישת הקרקע והמליץ לחברת "הכשרת היישוב" לרכוש את קרקעות חניתה, עין-חורשה וחירבת סמר. חנקין הציע מחיר של 166 לא"י בממוצע עבור כל דונם, אך ג'מיל אבו-אחד דרש בין 2 500 - 3,500 גא"י (=3,5-2,5 לא"י) לדונם.

משה רוזנברג מבאתומי (מערב גרוזיה) מפקדו השני של האירגון הצבאי הלאומי בעת מסדר אצ"ל בשנת 1937.

חנקין הסתייג מתשלום מחיר גבוה מפני החשש שהדבר יגרום לעליית המחירים על הקרקע בעתיד, ברם וינשל התנגד לשיקוליו של חנקין והטעים את הצורך הבטחוני בגבול הצפון ונחיצות לרשום את השטחים שבין עכו לגבול בסאבו על שם-היהודים. על ידי כך ניתן היה להעמיד את הממשלה הבריטית בפני עובדה מוגמרת בנידון. (עיין ארכיון ציוני, ח"ק 25/2810/)

צודק ללא ספק היינברגר בקבעו שנימוקיו של אברהם וינשל היו בעיקרם פוליטיים-אסטראטגיים. לעומת וינשל טען חנקין שרכישת השטחים לא תביא לידי שינוי בעמדת הבריטים ולדוגמה הוא מצביע על איזור באר שבע, אשר למרות שנקנו ע"י יהודים נכללו באיזור המדינה הערבית המוצעת ע"י האנגלים. חנקין סבר שרק התיישבות יהודים על קרקעות אלה ולא סתם רכישה תכליתית, יכלה במקצת אולי להשפיע על האנגלים. (היינברגר, שם, עמ. 36-37)

אברהם וינשל חשש מצעדים אנגליים ומהמזימות להוציא את הגליל מהחלק היהודי ודגל בתוכנית "יצירת נקודות כיבוש יהודיות" והביע את בטחונו כי אילו קק"ל היתה רוכשת מבעוד זמן קרקעות באיזור הררי שבין ג'נין לשכם, ובין שכם לתול-כרם, בין שכם לירושלים ובין ירושלים לחברון - לא היינו מגיעים למצב הנוכחי ולא היינו מאבדים את החלק היותר גדול של הארץ. הוויכוח בין וינשל לחנקין שיקף למעשה את הדיעות השונות שרווחו בין מנהיגי היישוב לדברי ויש היתה הנהלת קק"ל בנידון תמימת דעים עם וינשל.

בהקשר לחיכוכים שנתגלעו בין וינשל לחנקין, רשם מ. שרת ב-"יומן מדיני"ב-11.3.38: "גרנובסקי בא לדון בענייני קרקעות. עד עתה היו הרכישות בצפון מנהלות ע"י עו"ד וינשל מחיפה, שהיטיב לעשות את תפקידו ובכלל היה הגיוני בכל דבר מלבד בפוליטיקה, חנקין באופן טבעי היה נרגז בשל הליכים בלתי שגרתיים אלה. גרנובסקי הצליח להפגיש את השניים, ומעתה ואילך המו"מ בקשר לרכישות נוספות ירוכז בידי חנקין בעזרתו של וינשל." (כ. 3, עמ. 89)

תדי וינשל חולק על דיעותיהם של כמה מהמחייחסים לנושא - שני חברי מערכת "הארץ" א. שוויצר - במה שונה חניתה" ("הארץ", 12.5.82) ודן מרגלית "סילופי היסטוריה" (ח-10.5) וכן של ג. שטרן "העליה לחניתה - בהסכמה ערבית רש-

מ"ת" (מ-12.5) וירדם נמרוד "ההסכמה הערבית לחניתה" (מ-18.5) שהביעו את-הדיעה שהמוסדות הלאומיים יזמו את הקמת חניתה, חוך כדי הסכמה ערבית."ולא-היא,-מטעים ת.וינשל,-האחים וינשל הם שהקרו למוסדות הלאומיים את ההזדמנות הזאת.הם היו אלה שחזרו השכם והערב באותם הימים בפני ראשי הקק"ל והסוכנות על החשיבות העצומה שיש ביישוב..."[52]

בסכמו את הנושא הנ"ל כותב י.הינברגר ש"בדצמבר 1937 החליטו המוסדות הלאומיים לדכוש את אדמות חניתה,האינטרסים של עו"ד א.וינשל.ומקום מרכזי בפרשת רכש זה,הם אינטרסים רווחיים אשר היו המלווים גם בשיקולים לאומיים" (שם, עמ.39)

נראה לנו לעומת הנחתו של הינברגר,שבני משפחת בכלל,ועו"ד א.וינשל במיוחד,היו מונחים קודם כל ע"י שיקולים מדיניים-אסטראטגיים של יצידת עובדות יהודיות בשטח,ולא ע"י שיקולים כספיים.אחרת קשה לתאר כיצד יקח ע"ע אדם סיכונים חומריים כה רציניים.כשהמוסדות הלאומיים על תקציבים הנרחבים נמנעו מכך?! לדעתנו התשובה היא בהשקפת-עולמם הציונית האקטיבסטית של האחים וינשלים,שברוח זו התמידו והמשיכו לכלכל את מעשיהם וצעדיהם גם בעתיד. א.וינשל היה משפטן מקצועי,ובתור שכזה גם ריכז את הטיפול בצד העסקי,בניגוד לדברי י.הינברגר "על עצמו סיכון והוא ישלם מכספו 1500 לא"י וגו'. (תואם לדברי י.וייץ למעלה)"עיין הינברגר,עמ.41)

ב-11.1.38 נחתם החוזה בין א.וינשל לבין אביאד בדבר קנית אדמות חניתה ועין-חור במחיר 2 לא"י הדונם.לפי החוזה היתה צריכה הקרקע להירשם עיש קק לישראל במשך שבועיים מיום חתימת החוזה.ולהימסר לרשות קק"ל לא יאוחר מ-8 28 בפברואר 1938. הואיל ובמקום א.וינשל בעת העברת הקרקע בספרי האחוזה בעכו בא יוסף סינגליה,הוסכם בינו לבין קק"ל שאחרי שאדמת חניתה ועין-חור, תהיינה פנויות מהארים הנוכחיים,חלקו יועבר לקק"ל וזה ישלם 1500 לא"י, ששולמו על ידו.(דהיינו ע"י א.וינשל)(שם,עמ.42, וייץ,עמ.309)

י.וייץ מציין גם שעל התקשרותו עם וינשל,הביע חנקין מורת רוחו,וייץ אישר שהתקשר עם "גאולה" באמצעות וינשל והבטיח לכתוב לחנקין מכתב בנידון. ב-21.2.38 הודיע א.וינשל לוייץ שמסירת חניתה תתקיים ביום ב' הבא וסוכם שביום ד' תצא לשם פלוגת סיור.(עיין וייץ,עמ.3-311.על העליה לחניתה עמ. 316-314)

לאחר רכישת אדמות חניתה המשיך אברהם וינשל לטפל גם בקנית-קרקעות חירבת-סמך.ועל פי המלצתו סוכם להציע ב-5.4.38 לערב 1:1/מדידה מוקדמת של הקרקע.2/ העברה ומסירה נגד תשלום של 10.000 לא"י ויתר הסכום נגד תיקון השטח.בינתיים שלח חנקין את שליחו אל הערבי בעל חירבת סמך והציע 4 לא"י לדונם."א.וינשל,-מציין וייץ,-התרגש בצדק שחנקין בעצמו שולח שליחים שונים. ומקלקל בכך את אפשרות ההגשמה."(עיין עמ.328) לכן הוחלט למשוך ידיים ממ"מ עם בעל חירבת -סמך,עד שהוא יבוא ויבקש מהם ובינתיים סוכם שד"ר א.וינשל יחקור אפשרות לביצוע קניות חדשות.

ב-20.4.38 האחים אברהם ואליעזר וינשלים העלו בדיון במלון סן-רמו בפני וייץ וסינגליה את נושא ייסוד חברה לרכישת קרקעות בגליל העליון,ברם ההצעה נדחתה ככל הנראה משיקולים פוליטיים-פנימיים.(וייץ,עמ.331)

במקביל התרעם א.וינשל על חנקין שהתנגד לדיכוז הענינים,וגרם לשיבוש הפעולה (לפי דברי וייץ).לבסוף הוחלט שהמו"מ בענייני הצפון במחוז עכו ידוכז בידי וינשל. חנקין הסכים ומשרד הכשרת היישוב בחיפה הועמד בעניינים אלה לרשותו של וינשל.(עמ.336)

בסופו של דבר הצליח עו"ד וינשל להביא לידי סיום הסכם על חירבת סמך כשנשאר רק סעיף אחד בדבר התשלום האחרון של 2000 לא"י,וייץ הסכים שהתשלום ייעשה נגד קבלת המפה חתומה ע"י שכנים.(349)

ברם וייץ חשש מפני סכסוכים משפטיים עם השכנים וב-19.9.39 שב והעלה לפני א.וינשל את ההצעה לקנות את שני כפרים - ג'רדעי ועידין,ביחד - 6650 דונם במחיר 2250 לא"י,את הקושאנים לדעתו אפשר היה להשיג במשך שבועות מעטים. הוא נטל על עצמו את הסדר האריסים והדבר היה צריך לעלות 750 לא"י ל-

52 עיין שם. כמו כן צבי שילוח,על סילופי היסטוריה וצביעות,"הארץ" מ - 19.5.82 וכן אלחנן אורן,התיישבות בשנות מאבק אסטרטגיה יישובית בסדם מדינה.בהוצ' יד בן-צבי,-ם,תשל"ח,עמ.49-38, וכן מסמכים ותצלומים הנמצאים בארכיון של קיבוץ חניתה. הדברים אומתו בעת ביקור כותב שורות אלה בחניתה בשנת 1975.

דונם. (עמ. 352,356)

ב-13.10.38 הביא א. וינשל לירושלים חוזה על חידבת-סמר. חתום בידי חנקין חתום גם ע"י סהון. בשם חברת הכשרת היישוב. ויץ וגרנובסקי חתמו כעדים ב-שם הקק"ל ועל וינשל היה לנסוע ב-14.10.38 לביירות להחתים את בעלי הקרקע על החוזה ולקבל מהם יפו-כח בלתי חוזר להעברה. (ויץ, עמ. 357, כ.ב', 229)

א. וינשל ביצע את המוסל עליו. וב-15.10.38 הודיע שהביא מביירות יפו-כח וחוזה להעברת האדמה בסך של 11 000 לא"י. לאחר מכן, הסדיר גם בסאבו את העברת התיקים. ברם הרושם הערבי הצעיד, ממלא מקום לדשם הקבוע שנסע לביירות, סירב לבצע טראנסאקציה כה חשובה, והציע להעביר את הניירות לסאבו בירושלים וינשל לא הסכים ופנה לתווכו של ויץ, הלה הפנהו לבנימין פישמן - פקידר-אשי במחלקת הקרקעות הממשלתית בירושלים, שהציע להעביר את הניירות לחיפה למוסה באייה - רושם הקרקעות. עלהסיבוכים השונים בטיפול בפרשה זו מדחיב ויץ את הדיבור:"

כשלוש נתקבל מברק מויינשל, שיצא מחיפה ב-9.10 בבוקר (שש שעות!), ובו נאמר: "פישמן צריך לדבר עם ניצרד הקרקעות חיפה ולבטל הוראות". עניתיו מיד במברק: "התחדל לדבר אתי טלפונית ב-9 בערב. יהיה גם פישמן". מיד הזמנתי שיחה טלפונית לאותה שעה לביתי. הלכתי לפישמן בשש, וביקשתיו להיות נוכח בשעת השיחה. לפני תשע דיבר אתי וינשל והודיעני, שהתיק עבר למוסה באייה. אבל הוא לא יוכל לסדר את ההעברה בלי הוראה בכתב מפישמן. ועל-כן מבקש וינשל שפישמן יכתוב פתק למוסה. וינשל דרש שאעביר לו מחר 11,500 לא"י.

עיין ויץ, עמ. 359

בכל הנראה סודר העניין כתוצאה מהתערבות של פישמן. וינשל השלים את ההעברה בסאבו - חיפה. לאחר מכן סיפל א. וינשל ברכישת הקרקעות גם ליד נהריה (אדמות השייכות לגב' סעיד פאשה - 2500 ד', במחיר 15 לא"י לדונם). במקביל לכך, זכה וינשל גם במשפט חידבת-סמר שהתנהל לפני המושל בצפת. ב-7.4.39 הציע וינשל שיקק"ל תקנה את הגבעה מול נהריה, וכן את אדמות זבובה והחל לנהל שיחות עם הממלוכים בדבר רכישת קרקעות עידבין, ג'ורדני ואידמית.[53]

ב-6.6.39 הודיע וינשל על רכישת כפר-מצר, ובסוף חודש יולי סיפל בהעברת-תיקי קרקעות סעיד פאשה לירושלים למרות הקשיים מצד האלמנה שסירבה להעביר את האדמות ליהודים. (שם, עמ. 238,115,112,93,86,83,78,75,70.)

א. וינשל לא חדל מלדאוג באיזור הצפון איזור אסמאסגי ממדרגה ראשונה העשוי לתרום בבוא העת לבסחון מדינת היהודים. ב-3.9.39 הציע וינשל לקק"ל לרכוש 4000 ד' ליד הגבול הצפוני סמוך הכפר סלחה, במקום שכביש אסמסגי עובר בו לאורכו. (שם, עמ. 95)

ב-25.1.40 עלה בידי וינשל להגיע להסכמה עם ערבים בעניין אדמות עידבין, במשך 4 שבועות יכינו את ההעברה תמורת 11 000 לא"י. (עמ. 141,146,245)

עו"ד וינשל גם הציע לקנות 2000 ד' מאדמות עטיל בתשלומים לשיעורין. (עיין שם, עמ. 175)

ב-26.10.38 נגע שוב א. וינשל בנושא קניית ג'ורדני ועידבין, המו"מ עם המתווכים לא הצליח ולכן הוא החליט לפנות במישרין לבעל הקרקעות בביירות לקביעת דרכי פעולה: 1/ חוזה על קניית אחד או שני כפרים. 2/ הסדר על תנאי - הפינוי של הארים ע"י בעלים. אם אפילו ידוע להם שלא יוכלו למלא. ברם משהו השתבש במו"מ ובעל עידבין מביירות דרש 4 לא"י לדונם. (עמ. 378)

ב-5.1.39 דנו ויץ וויינשל בחדרה בקרקעות זבובה. המשפחה בעלת הקרקעות. דרשה 12 לא"י לדונם וללא התחייבות להדיד את הארים. ויץ הציע רק 8 לי. וינשל הציע להחליט על 6 לא"י ותמורת 2 לא"י יפונו הארים ע"י הקונים. המו"מ סביב אדמות זבובה נמשך גם לאחר מכן ובשנת 1945 חידש א. וינשל את סיפולו בעניין. ב-14.6.45 העלה וינשל את תנאי הצעתו: 6000 ד' במחיר 50 לא"י והעברה באמצעות סטלמנס. (שם, עמ. 96)

רק ב-1.10.46 סוכם עם קק"ל לקנות את החלקה השישית (1833 ד') בזבובה. וינשל הצליח להשיג יפו-כח מבעלי הקרקע. (עמ. 118) וב-20.1.47 העלה וינשל הצעה נוספת לקנות 6000 ד' בזבובה בקשאן בלבד ב-30 לא"י ד'. ההצעה נדחתה על ידי ויץ. שהציע שתחילה ייעשה רישום של הקרקע. (שם, עמ. 137)

ב-25.2.47 סוכם בחיפה במשרדו של וינשל שהמחיר שיוצע לדונם בזבובה, עד 26 לא"י ד' התשלום - רבע עם החוזה, נגד תעודות מחאימות. רבע בזמן הרישום. בסאבו על שמם. והיתרה בזמן הרישום עיי"ש הקונים או עיי"ש המושאל. (שם, עמ. 148,144)

53 עיין ויץ, יומני, כ.ב' עמ. 91,66,63,57,45,43,40.

בסופו של דבר הסכימה קק"ל למחיר של 28 לא"י לד' וב-23.4.47 הודיע א.וינשל לוריץ שגם אנשי ג'נין יד ימינם של הארסים בזבובה, נכנסו איתו במו"מ על פינוי הקרקע. (שם, עמ' 156).

נציין שבשנותיה הראשונות של המדינה נסלו גם יהודים גרוזים חלק ברכישת קרקעות ובהכשרתם. ליאון אליגולאשווילי, נציג משפחה יהודית גרוזית שהיגרה לצרפת אחרי המהפכה ברוסיה ובגרוזיה, החל לפתח בישראל אחוזות כמשקים חקלאיים. (עיין ויץ, כ.ד', עמ' 375, 378).

ד"ר אברהם וינשל היה הראשון שדגל ברעיון של ממשלה יהודית זמנית, ובשנת 1942 פירסם חוברת "ממשלת היהודים החופשים" ובשנת 1943 יצאה החוברת במהדורה שניה עם הקדמתו של פרופ' יוסף קלוזנר. נוסף לזה פירסם ד"ר א.וינשל שורת מאמרים ב-"חברה". "בוקר" ועיתונים אחרים.

האחים למשפחת וינשל נסלו חלק נכבד באידגון תנועת "בני חורין" - תנועה אל-מפלגתית שאמרה היתה לספל אך ורק בהפצת הרעיון של הקמת הממשלה היהודית הזמנית בגולה. על-פי קביעת קהילת העם שהתכנסה ברמת גן ב-25.7.1943, ובה השתתפו בין 400 צירים, עסקני הציונות הדיפלומטית - מזכירו הפרסי של הרצל, פרופ' יוסף קלוזנר, פרופ' צ.בלקובסקי, פרופ' קאמינקא ופרופ' היינריך לבה - מחוקרי תולדות יהודי קווקאז - וכולם יחד צירי הקונגרס הציוני הראשון ועוד.

הרוח החיה של התנועה החדשה היה ד"ר א.וינשל אשר גם נשא את הנאום המרכזי בפני קהילת עם על הנושא: "עם ישראל בחוק בן-ברית לאומות המאוחדות".

בהתייחסו להחלטיר המלחמה העולמית השניה ולתוצאותיה, וכן למקומה של האומה העברית בה, הסעים א.וינשל:

> עם ישראל שייך למחנה השואף לשחרור העמים ולשיוויון. עם ישראל, או מה שנשאר ממנו אחרי הנצחון, רוצה לחיות בעולם שבו תובטח לו זכות קיום בתור עם חפשי ועצמאי במולדתו.
>
> **ופה מתחיל הפרדוקס:** ארבע שנים נמשכת המלחמה העולמית, מיליונים יהודים נפלו קרבן של הזוועות הנאציות, מיליון ומיליים יהודים לוחמים בחזיתות שונות ובצבאות שונים, ועוד טרם הוקם לעם ישראל סמאסוט של אחות האומות המאוחדות. מעמד של בן-ברית וצד לוחם, הכרה כז בתור שותף מלא בחבר העמים הלוחמים לחופש העולם."

בנתחו את המגמות העיקריות של המצב הבינלאומי, שנוצר בעקבות המלחמה, הוא הצביע על כיוונים הכרחיים אחדים:"

> אם לא נצליח עכשיו להבטיח את קיומנו ולהשיג את מעמדנו בתור עם בעל זכויות שוות, לא נוכל לקוות שנגיע לפתרון בעית היהודים ולתקומתנו בתור אומה משוחררת.
>
> מעמד של בן-ברית בימי המלחמה יבטיח את זכותנו לחיים עצמאיים לאומיים אחרי המלחמה. בלעדי ההכרה הזאת נשאר גם להבא עם נרדף.

לדידו של וינשל אין לחפש את ההסבר באנטישמיות ובפחד של המעצמות האדירות שהכרת עם ישראל בתור צד לוחם תשתף תתן חומר לתעמולה אנטי-יהודית מצד מדינות הציר:"

> שאיפת היהודים להשתחרר מהגולה, לעזוב את ארצות פיזורם ולהיות כמו כל העמים, עם במולדתו אינה נותנת שום חומר לאנטישמיות. להפך, האנטישמיות מתנגדת להשפעת היהודים בארצות מושבם ולהתחרותם מעמים שבתוכם הם גרים. האנטישמיות נובעת מחוסר מולדת לעם ישראל.
>
> אין לחשוב ברצינות ש"הגורם הערבי" הוא העומד בעוכרינו. אנו מביגים את הרצון לא להרגיז את הערבים, אבל אנו יודעים היטב שחלקן של המדינות הערביות במלחמה הנוכחית הוא זעום מאד, שעמדת הערבים במשך כל התקופה, כאשר מפלת היטלר לא היתה עדיין בטוחה, היתה מפוקפקת מאד ומה שנוגע לעזרתם לאומות המאוחדות אין להשוותה עם מיליון החיילים היהודים הלוחמים בחזית נגד היטלר.

א.וינשל הזהיר מ"משחקים" מעוד "פרשת מינכן" נוספת והפעם על חשבון העם היהודי. הוא דחף בכל תוקף למעמד של בן ברית, צד לוחם ואומה חופשית היכולה לתת ביסוי לדרונו החדש-משמעותי של הקמת הממשלה בגולה "

> **הגיעה השעה להגשים את הרעיון**
>
> הנשגב הזה, שעמד במרכז מחשבתם של טובי האומה — הרצל, נורדאו, זבוטינסקי ורוטנברג.

והלאה הפנה דיבורו אברהם וינשל:"

> רק תמימים יכולים לחשוב שכל קרבנותינו ומאמצנו המלחמתי יביאו להוקרת תודה מצד האומות המאוחדות. אם לא הוקירו לנו תודה עד היום לא נזכה לה גם בעתיד. ההיסטוריה אינה יודעת הוקרת תודה, היא מתוגשמת רק בעובדות, בכח הרצון, בכח הזעזוע, בכח ההתנגדות. הקמת הממשלה אפילו אם תהיה בהתחלה רק ממשלה סמלית, שמה יסוד לבצור הכזו הזה!

---

54 עיין חוברת החלטות והרצאות של קהילת עם מ-1943. עמ' 9).

וינשל היה משוכנע שלא היתה מעולם שום הצדקה לשלול מהעם העברי את הזכות להופיע על הבמה ההיסטורית ולפעול בתור עם שזכותו להיות עם חופשי ובעומדו על מסורתיה הספיציפיות של הממשלה היהודית הזמנית הוא הדגיש:

ראשית, הממשלה צריכה ליצג את היהודים שנשארים לחופש לשעבר מהגולה, לעצמאות מדינית.
. והיא מדברת בשם לא פחות יהודים, כי
אם בשם "יהודים חפשיים" ז. א. היהודים שמכירים בממשלה הזאת בתור הממשלה שלהם שצריכה להוציאם מהגולה ולהביאם לחופש. שנית, הממשלה הזאת צריכה ליהנות מאותן הזכויות והסמכויות הממלכתיות שנהנות מהן שאר הממשלות החפשיות. היא צריכה להיות מוכרת עוד טרם שתגיע לשלטון אמיתי במולדת. אבל השם אינו הדבר החשוב ביותר ואין צורך להפסיד זמן לויכוח "סדרי־עולם". חשוב הוא שהמוסד שיקום יהיה ממשלה ז. א. מוסד שיוכר בתור בעל זכויות וסמכויות ממשלתיות שתהיה לו הזכות לשבת ולדון ולהחליט יחד עם שאר הממשלות המאוחדות.

עלינו להכריז שרק ממשלה יהודית זמנית היא מיופה כח לנהל משא ומתן בשם עם ישראל. כל משא ומתן, והסכם מצד איזה ארגון שהוא, מוסד או משלחת לא יחייב את העם היהודי ולא יהיה לו שום תוקף חוקי.

ובשאלו מה תעשה הממשלה הזאת לאחר שתוקם, הסעיים א. וינשל:

תפקיד הממשלה להביא לעם ישראל חוזה בין לאומי החתום ע"י כל האומות המאוחדות המכיר בזכותו של עם ישראל על מולדתו והנותן אפשרות לעם ישראל למחרת זעזועי החזית או במשך תקופה מסדימת הנזכרת בחוזה, לשלוט במדינתו. העם היהודי אינו צריך להיות אובייקט של טיפול בין־לאומי, כי אם סובייקט שמופיע בחוזה בתור צד.

בהמשך התייחס וינשל גם לפעולות ההכרחיות שצריכות להינקט ע"י הממשלה הזמנית: עד־כמה משאל העם בין היהודים בארצות פזוריהם, ניהול תעמולה בין המשלות העונות בעולם להכנת השתתפות העם העברי במאבק העולמי, הכשרת צבא עברי חזק והעיקר:"

הממשלה צריכה להכין את היסודות של המדינה העתידה. לא מספיק להשיג חוזה חתום ע"י כל הגורמים. הממשלה צריכה להבטיח את קיום המדינה, היא צריכה להכין חוקת המדינה, לגייס את האמצעים הדרושים לרפטריאציה של מליוני היהודים ולהעסקתם בארצם. היא צריכה למשוך לפעולה מאומצת זו את הכשרונות הטובים ביותר שבין היהודים. יש לנו די כשרונות בכל השטחים, אבל אנו מבזבזים אותם למען עמים אחרים או למען תפקידים טפלים. על הממשלה הזמנית להבטיח שטובי הכחות יקדישו את עצמם לתחית עמם. בטוחני שהם לא יגידו שהדבר הזה יותר מדי קטן בשבילם. ההיסטוריה העולמית עוד לא ידעה טרגדיה כה מזעזעת כמו שלנו ואם כוחותינו הטובים ביותר הלכו לשרת עמים אחרים, זה קרה בגלל זה שלא פתחנו לפניהם שדה פעולה רחב התואם את כשרונותיהם. תפקידי הממשלה הזמנית הם כה חשובים, רחבים ומסובכים שכל איש בעל מעוף ימצא מקום בה או על ידה. העיקרון היסודי צריך להיות: זכות קדימה לכשרון ואני נוכח שיש לנו די אנשים המסוגלים לעשות פלאים ולא נשאל את עצמנו: איפה הוא בן־האדם.

על חזיון אחרית הימים כמעט, כתב בעיצומו של השלטון האנגלי הקולוניאליסטי המפרך והמפצל בין הלאומים, אוסטו פיליפ שהוציא בשנת 1937 ספר בשפה הגרמנית תחת הכותרת (Otto Philipp, Morg - enleuchten uber dem Mittelmeer, Berlin, /1937/, s.29I

פיליפ כתב בין השאר:

"Araber und Judentum waren zu einer geeinten palästinensischen Nation verbunden und das Land Erez Israel ein machtvoller unerschutterlicher Ruckhalt - fur die Juden der ganzen Welt geworden".

יוצאי קווקאז המיכו לפעול גם במחנה הפועלי־הציוני. יליד גרוזיה יחזקאל חרלף מילא תפקידים ציבוריים ותנועתיים לרוב. משך שנים עמד בראש קבוצת קווקאז־תרכסטאן. בראשונה החלו עולים אלה לעבוד בבניין, עסקו בהכנת לבנים. אז היתה תקופה קשה מאד - נזכרת דבורה חרלף. - היה רעב, אם השגנו זנב־דג מלוח - חגגנו. מסתבר שחרלף עם ידיד נעוריו מטיפליס ליובה בט הלך לדגניה ב' ושם חפרו בורות לשתילים. כשידד היודה הראשון כולם נעלמו ובחורק השניים נשארו. אז גם הצטנן יחרלף וחלה בדלקת פרקים. העבידוהו לטבריה ומשם עבר לחיפה. שם היכרתיו ונישאנו... בביתנו תמיד היו אורחים ותמיד היה סדר. - מטעימה דבורה. - רוחו של בעלי שרר בכל מקום ופינה בביתנו גם בהיעדרו. הוא טיפח יחסים הדוקים עם הרבי מנהיגים בייסוב ועם אנשי רוח. תכופות מאד התארח בביתנו חיים ארלוזורוב, יבוי שעות על־גבי שעות ושוחחו והחדיינו והחייעצו בכל מיני נושאים ועניינים דיומא. יחד הופיעו בתור צידים לועידה השלישית של ההסתדרות בשנת 1924 כך גם בועידת "הפועל הצעיר".

במרוצת השנים היה יחרלף סגן יוייר בית משפט השלום העברי בחיפה, מנהל־לשכת הגיוס במלחמה, מזכיר ועד הקהילה בחיפה, ראש ועד הנהלת קרית חיים, חבר ועד הפועל של ההסתדרות ועוד.

יחרלף מחבלה גם כמבקר היגון של הסרטים הארצישראליים. ובוחן אותם על־פי

אמות המידה לאומית ממלכתיות. בהקשר לכך מעניינים הגיגיו שהובאו במאמר אודות סרטו של צבי ליברמן "מעל החרבות". על רקע האהדה הגלויה המובעת כלפי הסרט לא חוסך חרלף את שבט ביקורתו מאותם סרטים ארצישראליים קולניים, אשר "אין בהם עלילה, כל אחד מהם מהווה שרשרת ארוכה של תמונות נוף בודדות או לכל היותר תמונות הווי מקוטעות שביניהן גם מוצלחות מאד, ויש בהן אומנם בימידה רבה מהכח התעמולתי בהעברת תמונות מא"י המתחדשת לתפוצות הגולה, ברם חסרים הם הסרטים הללו תוכן מקשר, נעדר בהם כל רעיון פנימי מאחד."[55]

לסיום לא פוסח חרלף גם על ממשלת המנדט ועל הקו הפוליטי המכשיל שלו, שגרמו למשבר כלכלי הנוגס בשער היישוב היהודי. על רקע המפעלים האומנותיים המצטמצמים יש לדעתו חשיבות להופעת הסרט שהוא כקרן אור בחשכה.

חרלף שלח ידו גם בכתיבת שירים בעברית. אדם שהעריץ כל ימיו את ש.פרוג לא נשאר רחוק מתחום מעגל השפעתו של האחרון. תוכן שירתו של חרלף פסימי-נוסטאלגי. הוא מהרהר רבות על גורלו של האדם בתהפוכות הזמן. והנה לדוגמא כמה שורות מהשיר "האדם והזמן" שנכתב בחיפה ב-17.10.1942:

לעתים הזמן מפיע על האדם / ולעתים האדם מפיע על הזמן.
הזמן מזקין את האדם עד כדי חדלון / האדם יכול לרענן את הזמן הרע..."

ניתן למצוא בין שירי של חרלף הרבה הקדשות לבני המשפחה, ידידים שבת לחייל העברי... בכלל יש להדגיש שהמושג הבולט ביותר בכינויי של העם היהודי הוא מושג "העבר". חרלף בדומה לנתן אלתרמן, דוד בראזוב, אותם הוא הכיר והעריך עד מאד, וכשאר יוצאי קווקאז גאה בעבריותו.

ב-10.4.40 הוא כותב שיר לציון 19 שנה לעליתו ארצה וכותר את המאורע הזה באירוע דראמאטי שהתחולל אז על העם היהודי באירופה - שואה.

כנס עולי קווקאז-תורכסטאן בשנת 1946 בחיפה.

נואם א.שלון (פרידלאנד). יושב מימין - יחזקאל חרלף.

חרלף תמיד נמצא תחת השפעתם של רישומי-העת שמשאירם הזמן בתחומי חיים שונים. מרגשת לא אחת כמיהתו אל טוהר חיק המשפחה היהודית הקווקאזית, אל-טוהר היחסים שבינו לבינה, ובשיר המוקדש לדעיתו דבורה הוא אף מסיים:

כבוד הבעל על ידי האשה / מובטח מהסבא בדרך כלל:
כי אחרת הרי מחום אשה / לא ירגיש הוא כלל וכלל.
כמובן יש יוצא דופן אף בנידון / אם מטפשות הבעל, אם מעורמת האשה
מלכתחילה לפידוד זוג זה נידון, / כי הגבר חסר לה לאשה...

לא נפקד מקום העצב בשיריו של חרלף, הוא כואב את הפרידה מבני המשפחה שנשארו בבידת גרוזיה - תבילים, ולאחותו פרידה (פראדול) שנפטרה בגולה בשלהי 1938 הוא מקדיש את השיר "מצבה" וכך הוא מתחיל:

מארץ ציון שלוחה לך דמעה / לגופך הקר, אכול-רימה
כאבר מן החי נגזרת בחתך / והחי שותת דם, דם רב...

ומה אם למרחקים ממך דאינו. / ואם זמן רב, אפילו לא ראינו
איש את רעהו? - ערך אין לזמן, לשטח/מקום האחד המושלם שם ישכן לנצח...

ובמציאות, מעל קברך נשאים עוד אמרי אבא/"יתגדל ויתקדש שמיה רבה"
ולהדם נחרה, נחזיק בלב רצוץ ופרוך:/נשמתך עדן...יהי זכרך ברוך!"

לפי דבריה של דבורה חרלף התנכלו אנשי ימין בבעלה, על היותו ממחנה שמאל

55 עיין הכרמל, מ-8.7.38.

בתור עדות היא מביאה את מכתבו של יחזקאל חרלף, המודפס על מכונת כתיבה בכ-
מה העתקים עם שינוי קל בגירסאות, ולפיה הותקף והובה חרלף קשות על-ידי רב-
יזיוניסטים בחיפה, ואלה הם דבריו של יחרלף בנידון:"

"ביום א' 10 בינואר (1943) בשעה 11 לפני חצות, בהתקרבי לביתי ברח' בצלאל-
9, הבחנתי בתוך החשכה תנועה בלתי רגילה בסביבת ביתי. מיד באו לקראתי שלו-
שה בחורים שאת פרצופיהם לא יכולתי לראות בגלל החשכה. תיכף אחרי זה ראיתי
מתקרבים לקראתי עוד שלושה: אחד מהם האיר עלי בפנס ושאל אם אני חרלף. סרם
הספקתי לענות, הודיע לי כי יש לו עבודה מכתב מהמשטרה. משמאלו עמד אחד במ-
די השוסר. הבנתי מיד כי לפניי מלכודת, אולם בסרם הספקתי לעשות דבר קיבלתי
מכה חזקה מאחור מאלה השלושה שעברו עלי קודם, ואלה אשר לפניי החלו לעסוף-
אותי בצעיף. התחלתי להיאבק וקראתי לעזרה. ההיאבקות נמשכה למעלה מדקה, לב-
סוף הוכרעתי, תפסוני בעד הרגלים והידים, לפי הכניסו סמרטוט והכניסוני למ-
כונית משא שעמדה מרחק כמה מטרים ממקום ההתנפלות. שלושה בחורים ישבו ע-
לי כשפניי מופנים לרצפת המכונית, שניים מהם סתבו את-ידי לאחור ומשכו א-
ותן כלפי מעלה בעת אשר ברגליהם לחצו על-גבי אל רצפת המכונית. הידבשתי ש-
ידיי, וביחוד זו השמאלית, יוצאות מהברית, כאבים עצומים הכריחוני להמשיך ל-
צעוק בקול חנוק בגלל הסמרטוט אשר בפי אולם בכדי להשתיקני היכו אותי בר-
אש מכות חזקות באגרופים או בידיות אקדחים ואימו כי יתנו לי כדור בראש
אם אמשיך לצעוק ולהאנח. ברגע זה התחילו לדקור על גופי ברגליהם וללחוץ א-
ותי בחוזקה, עד כי הידבשתי מחנק. הוצאתי הגה מפי:"אז אני אמות" לכך נענ-
תי:"לא ניתן לך, אדון חרלף למות בקלות כזו". תיכף אחרי זה שמו מחסת לצואר
סמרטוט והתחילו ללחוץ את ערפי על הסמרטוט הזה באופן שנפסקה לאיזה רגע
ים לגמרי הנשימה, וכנראה איבדתי לכמה שניות את הכרתי."

כשחזרה הכרתי, -ממשיך בסיפורו חרלף. - נוכחתי שהסמרטוט מתחת לצוארי כבר
איננו ושמעתי פקודה להוציא את הסמרטוט מפי ובאותו הזמן התחילו שוב למש-
ור את הידיים לאחור, ולדרך על גופי בכוון כלפי מטה ומידי פעם בפעם היכו-
בראשי באגרופים בכדי להרבות חבורות בגופי. כמה רגעים לפני שהאוטו עמד,
התחילו לשיר שירים לאומיים ואז הבנתי כי יצאנו מתחום המושב.

כעבור כמה רגעים ניתנה פקודה לנהג לעצור. הוצאתי מהמכונית וסחבו אותי.
בעד הידיים בכוון לוואדי. טולטלתי למטה במדרון ומדי פעם ופעם קבלתי מכות
חזקות כסלעים בהם נתקלתי וכך הודידוני כ-150 מ'.

למטה השכיבו אותי על הגב, פשטו מעלי את בגדי ובאותו הזמן קרעו את מעי-
לי ונעליי לגזרים וכשנשארתי ערום, יצקו עלי צבע מיניום במקומות הרגישים
ביותר שבגוף וקשרו את ידיי ורגליי בחבל אשר העבירוהו דרך הצוואר ושמו ע-
לי אבנים כבדות בכדי להכביד לי על הנשימה ולמען לא אוכל להרים את ידיי.

לאחר שגמרו כל זאת אמר לי המפקד שלהם בקול מצווה:"פה תשכב עד הבוקר, זה
מגיע לך בגלל זה שלא הכרת בתעודות השחרור שלנו (של הצ"ח המלבי"ד). אנחנו
מגויסים כמוך, ולתעודות השחרור שלנו צריך להיות אותו כח. שניים ישמרו כ-
אן עד הבוקר ואם תקום תקבל כדור בראש." והתרחקו. בהיותם כמה מטרים ממני
שמעתי פקודה:"אתם שניים תשמרו עד 2 בלילה אחר-כך נחליפכם". במצב זה שכ-
בתי כ-5 דקות. מסביב שרר שקט הדוחה הורפית נשבה על גופי העדום והרטוב מ-
צבע ומבוץ הקרקע. הבחנתי את רעשי הים והבנתי כי אני נמצא לידו הים והחלט-
תי להשתחרר ויהי מה אפילו אם אקבל כדור בראש ואשתחרר מכאביי הרבים. למר-
ות כובד האבן שלחצה עלי שיחררתי את ראשי מהצעיף שכיסה את עיניי וכאשר
זה נפל, ראיתי כי אני נמצא בזואדי בהרי הכרמל. ניסיתי להרים את הידיים ול-
קרב אותן לפי. בנקיפי את האבן שהיתה על חזי. ואחר עבודה מאומצת התרתי את
החבל בעזרת שניי וכך שחררתי את עצמי מהחבל ומהאבנים.

שכבתי כעשר דקות לנוח ואחר כך התאזרתי. קמתי וראיתי שאין איש לידי. הת-
חלתי לעלות בריצה בכוון לרכס בשערי כי שם יש כביש, כי משם הביאוני. כעבור
10 דקות של ריצה מעייפת הגעתי לכביש, ושם השגתי מכסי שנסע עם חייל אוסטר-
לי לקמפ והוא לקחני הביתה.

מפיו נודע לי, כי נמצאתי בדרך בין הכרמל המערבי ובין חופ הים..."

עד כאן סיפורו של יחזקאל חרלף. למרות הכאב והעלבון שספג חרלף מידי הר-
ביזיוניסטים, לא פנה למשטרה ולא הלשין בפני השלטונות על חברי הצ"ח, בהימנ-
עו מהחרפת יחסי סיכסוך בקרב היהודים עצמם. הוא הגיע הביתה בשעה אחת אחר
חצות עידום כמעט, ובשעה 4 נחקר על-ידי המשטרה הבריטית.

עד כמה היו בני נוער ציוני בגרוזיה נלהבים מסירתו של פרוג, ניתן להבין
מקריאתו של יחזקאל חרלף על-גבי העיתון "דבר" (9.9.38) תחת הכותרת:"אל נ-

הציונים הראשונים מגרוזיה, אלה שייסדו את המסגרת הפוליטית של האגודה הציונית בתביליסי (טיפליס) הביעו לא פעם דעתם הנאמנה לבעיות הבוערות של המדינה והתנועה הלאומית. א.קיסלהוף מראשי ציוני גרוזיה פידסם בעיתון "דבר" ב-12.7.44 מאמר תחת הכותרת "הנעמוד במבחן?" בהתכוונו לדגעים הריאון בחיי ההסתדרות, הישוב והתנועה הציונית, הוא יצא נחרצות נגד הפילוגים, וההתנצחויות הפנימיות בישוב וקרא ללכד את השורות ו"לבקש מהמוסדות העליונים שיכנסו מיד ועידה רחבה של כל הבלתי-מפלגתיים ובסדר יומה לקבוע שלושה סעיפים:"1/ דיון על מצב ההסתדרות בכל שטחיה. 2/ בחירת נציגות מצומצמת שתעשה פעולה נמרצת לשם חיסול מידי של המחלוקת המסעידה את תנועתנו."

התחדה הרביזיוניסטית הזבוטינסקאית מצאה את גילגוליה גם בגרוזיה. הרב יעקב דבראשווילי, רבה הראשי של קהילת כותאיסי במערב גרוזיה, מעיד שבשנות ה-40 המאוחרות ביקר בגרוזיה אדם מכובד שהעיד על עצמו שהינו ידידיה בלאו (לא אותר מיהוי-ד.) ושהוא מתלמידיו של זבוטינסקי, מסתבר שהרב והאורח סיכמו עיצה כיצד למשוך את יהודי גרוזיה אל הציונות הלאומית.[56]

בהמשך למאמציו הרבים לעניין את מנהיגי הישוב (בן-גוריון, ברל כצנלסון מ.שרתוק ועוד) ברעיון הקמת ממשלה יהודית זמנית, דגל אברהם וינשל במהפכה מוסרית-חברתית רחבה בכל מגזרי החיים של העם היהודי. בשנת 28.6.1947 העביר ד"ר וינשל - יו"ר הוועד הפועל של תנועת בני חורין, הבהרות והצעות מפורטות ליו"ר הוועד המיוחד של האו"ם בנושא א"י, בהצעות אפשרויות לפתרון בעיית א"י.

בשל האקטואליות הגנוזה בהצעות אלה, אנו מביאים להלן את הסעיפים המסכמים מאותו תזכיר:"

I. Palestine in its historical boundaries shall be proclaimed as the national territory of the Hebrew People and as an independent Hebrew State. All Christian, Jewish and Moslem Holy Places within the said territory shall be ex-territorialised and placed under the direct supervision of the UNO.

2. All persons of Hebrew descent, wherever they may reside, shall be given the full opportunity, within five years as from the date of the said Proclamation, to opt at their free choice for citizenship of the Hebrew State.

3. Every Palestinian national will ipso facto acquire citizenship of the Hebrew State...

4. All citizens of the Hebrew State shall have equal political, civil and religious rights...

5. There shall be no discrimination of any kind in the Hebrew State on racial or religious grounds.

6. Hebrew and Arabic languages will be recognized as official languages of the country...

7. The holy days of the respective Communities in the Hebrew State shall be recognised as legal days of rest for the members of such Communities.

8. A judicial system shall be established and maintained, assuring the complete guarantee of the rights of the citizens as well as of foreigners...

9. Complete freedom of conscience, the free exercise of all forms of worship, and free and undisturbed passage of pilgrims of any religion and nationality through the Hebrew State to the exterritorialised Holy Places...

יתן לש.פרוג להשתכח מן הלב!". וכך הוא כתב:"היכרתי בהרי קווקאז מאות צעירים וצעירות, אשר כמעט כל יהדותם שאבו מיצירותיו של פרוג, יחד על כן, שיריו השפיעו על רבים שנתחנכו בסביבות רוסיות השפעה ראשונה למען יעזבו את שורות המתבוללים ויהפכו לציונים נלהבים..."

56 עיין כתבי-יד של ר' יעקב דבראשווילי שנמסרו למחבר, מחברת מס' 2, עמ' 4.

I0.The Hebrew State shall adhere to any general international conventions already existing,or which may be concluded hereafter with the approval of the UNO...

II.The Hebrew State shall cooperate in the execution of any common policy adopted by the UNO for preventing and combatting disease,including diseases of plants and animals.

I2.Any law dealing with Antiquities shall ensure equality - of treatment in the matter of excavations and archaeological research to all members of UNO.

I3.The Hebrew State will fully honor the financial obligations legitimately incurred by the Administration of Palestine during the period of the Mandate...

I4-I5. Hebrew State - UNO relationships...

I6.The Provisional Government shall appoint an advisory council,and 40% of its seats shall be reserved to the citizens of arab descent.All the members of the Advisory Council shall take an oath of allegiance to the Hebrew State...

I7.The main tasks of the Provisional Government...

I8.The Constituent Assembly shall be elected on the basis of general suffrage of all adult citizens of both sexes ...

I9.The Constitution of the Hebrew State... etc.

Adopted in Haifa,the 28th of June, I947 (-) Chairman

ד"ר אברהם וינשל מחגלה כהוגה-דיעות פוליטי מבריק,בעל אידיוציה מרשי-מה,מסוד ונאמן לבלי גבול לעניין הקמתה של המדינה העברית בגבולותיה ההיסטוריים של א"י - היא פלשתינה. סמוך מאד למועד הקמת המדינה.והפעם כבר כחבר תנועת החרות שנוסדה על בסיס האידיון הצבאי הלאומי כהמשכה של התנועה הרביזיוניסטית.א.וינשל מעביד פניה אל ראש הממשלה הזמנית בה הוא מנסה לפרס עמדות תנועתו לגבי הדיונים בעצרת האו"מ בכל הנוגע לבעית א"י.וינשל סורח להדגיש שתנועת החרות מתנגדת לחלוקת הארץ ורואה בתוכנית זו אסון לאומי מכל הבחינות."אין צורך,-כותב הוא,- לחזור על כל הנימוקים הידועים הטב. התפתחות העניינים החל מ-29 לנובמבר,1947,יכולה לשמש הוכחה עד כמה.ההתנגדות הזו היתה מוצדקת. אם מישהו חשב,שבמחיר הויתור על חלקים חשובים על הארץ ובתוכם על ירושלים עיר הבירה,ועל הגליל המערבי אפשר להבטיח את-השלום והתפתחות שקטה וקונסטרוקטיבית של המדינה,הנה באה המציאות והוכיחה שהקמת המדינה דורשת קרבנות מקסימאליים למדות הויתורים הכלולים בתוכנית-החלוקה..."(עיין אוסף א.וינשל,אמז')

לדידו של וינשל,העם העברי יכול לסמוך רק על כחות עצמו וההצעות שונות, של הגורמים הבינלאומיים לגבי החלוקה,אינן מכסיחות ריבונות מדינית והופכות את מדינת ישראל לגטו שיהיה תלוי בחסדי אחרים."הגבולות המוצעים,-מסעים וינשל,- אינם ניתנים להגנה,ואם בשל סיבות שונות ובייחוד הודות לדחה ההקרבה של הנוער העברי,ידה של מדינת ישראל היתה על העליונה,הרי כעבור זמן יכולה להצליח מזימת הארצות השכנות להשמיד את המדינה אם לא יעמדו לרשותה גבולות אסטראטגיים המבטיחים את הגנתה...המציאות הוכיחה שההצעה להעמיד את ירושלים - בידת הקבע של מדינת ישראל,תחת פיקוח בינלאומי היא חסרת כל יסוד ומשמשת רק מסווה למסידתה לידי הערבים. ירושלים תוכל להישאר עברית ולהתפתח רק אם היא תישאר בתוך גבולות מדינת ישראל ותהיה עיר הבירה בפועל... דעתנו היא שמחובתה של הממשלה לדחות לחלוטין את ההצעות הללו ולעמוד בכל תוקף על הדרישה שארץ-ישראל בגבולותיה ההיסטוריים תהווה את מדינת ישראל עם ירושלים כעיר הבירה. רק בגבולות האלה יכולה למצוא פתרונה בעיית העם העברי,ותוכל המדינה לעמוד על רגליה במובן מדיני,צבאי וכלכלי. ולהימנע מהסתבכויות בעתיד וגם למצוא פתרון מעשי והוגן לבעיית הפליטים הערבים שעזבו את הארץ..."

אברהם וינשל כשאר יוצאי קורקאז, חדר היה בערכי-אנושות נאורה, להיות צ-יוני, להיות פאסדיוס ארצישראלי - משמע לגביו לחפש פתרונות במישורים שונ-ים לשם הבטחת דו-קיום בשלום של שני לאומים שונים בארץ ישראל - היהודים והערבים. א.וינשל סבר שלא ניתן לעבוד על סדר היום המדיני, החברתי, הדמוג-ראפי והכלכלי ללא מציאת פתרון הוגן לבעיית הפליטים הערבים. לדידו אי-אפ-שר להזניח ולהפקיר את התחום הזה, אי-אפשר למאטא מתחת לשטיח. זהי בעייה מוסרית גרידא ועל מדינת ישראל לתת את דעתה לשם חיפוש פתרון הולם.

א.וינשל כחבר נאמן של התנועה הרביזיוניסטית מעדיף מדינה עם אוכלוסיה-ערבית ניכרת על-פני מדינה מחולקת ומבותרת. לסיום הוא דורש נמדצות מראש ה-ממשלה הזמנית שבמידה והממשלה לא תסכים להצעות הנ"ל של תנועת החרות להב-יא לידיעת עצרת האו"מ שבתוך האוכלוסיה ישנה אופוזיציה חזקה נגד מסירת ח-לקי הארץ לידי זרים, ונגד ויתור על ירושלים כחלק בלתי-נפרד ועיר הבירה של המדינה, תוכל הסדר יהיה כפוף לאישור האסיפה המכוננת של מדינת ישראל."

ד"ר א.וינשל המשיך לפרסם מאמרים בנושאים מדיניים חברתיים ומשפטיים. כ-גון: "מה רוצה החזית הלאומית האחידה?", "הפרלמנט העברי", "ממשלת היהודים החו-פשית וכונית ותפקידי הממשלה הלאומית", "מעמד עורך הדין במדינה ובציבור" ועוד.[57]

ב-5 באוגוסט 1947 נעצר א.וינשל יחד עם עסקנים אחרים (ראשי עידית, מנה-גי הצה"ר וכו') ע"י השלטונות, ואחרי שהיה עצור במשך 40 יום בלטרון ב' ש-וחרר ב-13 לספטמבר וחזר לעבודתו הציבורית והמקצועית.

מאיר גרוסמן

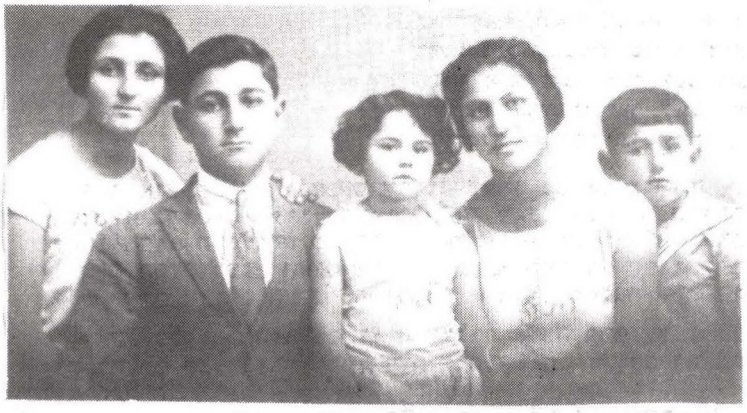

למעלה: נכדיו של ישראל בן יאשוי-ליב יפו, 1926.

למטה: נשים יהודיות גרוזיות בקשטא, בדרכן לארץ ישראל, 1920.

57 עיין לקט כתבים לזכרו, 1977, עמ. 11-22 וכן "בחירות יחסיות או איזוריות?, עמ. 119-132 מעניין לציין שא.וינשל היה מודע לעיוותים שבשיטת הבחירות המקובלת ודגל ברעיון עריכת בחירות איזוריות לשם הידוק הקשר שבין הבוחר לבין הנבחר.

1. התיישבותם של יהודי גרוזיה בארץ ישראל בשנות ה-20 (פתח תקוה, כפר מעש, בנימינה ועוד) עלייתו ופועלו של נתן אלישווילי. פועלו של הרב דוד באאזוב להמשך העליה

לאחר המהפיכה וכינון המשטר הסובייטי בגרוזיה בשנות ה-20 המוקדמות, נקלעה יהדות גרוזיה למשבר חמור כמעט בכל התחומים: החברתי, הכלכלי, החינוכי, התרבותי. על רקע כשלונה החרוץ של "האיקונומיה היהודית" והמצב הקאטאסטרופאלי כלשון נתן אלישווילי, וכן בשל המחדלים בהגשמת תוכניות ההתיישבותשל היהודים ומציאת פתרון נאות לבעייתם. הונעו המנהיגים לחפש דרכים חדשות למוצא הסתמן בעליה לארץ. וכך כתב נ.אלישווילי:"

> "... ורק זה האחד שנשאר לאחרונה, ראה דרך טובה רק אחת — אלך ציונה". (פזמון עממי). ובכן ללכת ציונה! נגמר! אין לנו כאן מה לעשות ואין אפשרות לעשות ולמה נכלה לשוא כוחנו? וככה לבסוף החלטנו לעשות עוד נסיון נועז ומסוכן מאד, שהיה יכול לגרור אחריו תוצאות קשות ולהיגמר במאסר ובגולה, אבל דרך אחרת לא היתה וניגשנו אל הענין. החלטנו לסדר הגירה מאורגנת של מאות משפחות לארץ-ישראל ובאופן כזה להציל את כל מה שאפשר להציל ואת הנשאר לקשור בתקווה לגאולה שלימה לעתיד. אבל איך לגשת אל שאלה זו ובאיזה אופן להציג אותה לפני הממשלה, שהיא לא תגלה פה את הסנדנציה הציונית? איך לסובב אותה, לסדר את הענינים ככה, שהממשלה תהיה מוכרחה לענות הן ולהסכים לה?

דרך אגב, בנידון נתבקש לחוות דעתו גם וו.צ'רנוב, לשעבר מיניסטר לחקלאות בממשלת קרנסקי (עיין הצפידה 23, מ-14.4.31) בשיחה עם כתב העיתון בקשר להתיישבות היהודית ברוסיה ובא"י הוא הכריז: "התנאים בארץ טובים יותר מברוסיה הסובייטית האנטישמית. המפתח לפתרון הפרובלימה הארצישראלית, הוא לה-קים בתוך העולם הערבי-המושלמי זרם או מפלגה שיקבלו תוכנית זו."

ואכן, כמה יהודי גרוזיה לעלות ארצה, ברם על דרכם נערמים מכשולים נוספים והפעם מצד נציגי המוסדות היהודיים, וקודם כל הלשכות שלהם שיפלו בנושא העליה.

בינתיים התרחשו בגרוזיה מהומות, על יהן דווחו עתוני הארץ. "דאר היום"הודיע ב-4.4.23 שנשיא ממשלת גורג'יסטאן העביר תזכיר לכל המעצמות, בו הוא-הודיע כי הסובייטים המיתו ביריה בליל 15 פברואר באותה שנה 200 גורג'ים, שהוגלו על ידם, ביניהם מורים וקצינים. יש לשער אל נכון, שבמצב הזה על ייתם של יהודי גרוזיה, היתה כרוכה בסכנות של ממש. ביקורת קשה וחריפה השמיע מ. מגלאשווילי על ועד העליה הקושטאי ומנהליו, בכל הקשור בעלית יהודי גרוזיה לארץ-ישראל. הוא מאשים את הממונים על העליה ב-"יחס מזיר וחסר נמוס, שחברי ועד העליה הקושטאי ומנהלו הראו כלפי הגורג'ים, אשר ברחו מגרוזיא עם כבוש סוביטים - וזה כארבע שנים הם דופקים על דלתות המוסד העליון הנ"ל, ורק מעט מן המעט נשלחו על ידם, והרוב הגדול, היותר מתאים לדרישות הארץ - הלכו אל אשר נשאם ההכרח הקשה.

כעשרים משפחות מוכשרות לכל עבודה קשה, - מטעים הלאה מ. מגלאשווילי, - וביניהם גם אומנים כמו: סתת שלום בן יעקב, נגר - הלל בן דוד, חקלאים: יהודה-פניקאשווילי ואביו - משה עובדשווילי ובניו האחד בן כ"ג והשני בן י"ט ועוד הרבה כאלה, שפעמים רבות היו יכולים לאפשר להם העליה, מכלי שום הגבלה ביחס לגיל... אך הם דחו אותם בלך ושוב, ופעמים רבות גם הכלימום: כי הגורג'ים רק יכברו פוזמקאות ואין הארץ יכולה לקלוט אנשים כאלה."

מאיר מגלאשווילי נוסה להטיל ספק כבד, אם בכלל ממלאים "האדונים" הנ"ל המופקדים על עליית יהודי גרוזיה את תפקידיהם ואת חובתם כראוי וכנדרש "מבלי הבדל בין עברי לעברי... מדוע מבדיל המשרד הנ"ל לדעה את הגורג'ים?"-שו-

1 עיין נתן אלישווילי, היהודים הגרוזים בגרוזיה ובארץ ישראל, עמ. 82.

אל מגלאשווילי ומשיב: "אף-כי גם לשאר עולים אינם כ"כ נוחים ומחשבים -- אבל את הגורג'ים הם חושבים כאנשים שאין להם נשמות חיות, ושאינם יכולים ל-הרגיש כאב ועלבון ולחשוב מחשבות על אודות מצבם ועל יחסם האכזרי אליהם.. כי יבואו הגרג'ים להיראות ברשימת "העולים" ידחום באמתלאות שונות עד שבועות וחודשים, ואם סוף-סוף ירשמו מעט מהרבה, יזמינו אותם להתייצב לפני "הועדה" אחרי איזה חדשים, וחברי הועדה יכירו אותם "לבלתי הגונים" וחוכם כולם יצאו "מישיבת הוועד", וידיהם על ראשיהם יזעקו זעקת שבר, ופניהם יפקור תוגה חרישית וצער עמוק, שאין להביכו בדברים.

וכדי שלא להישאר ברמת סיעונים מופשטים, מציב מאיר מגלאשווילי עובדות קונקרטיות ממציאות החיים, ולכן הוא מפרט: "הלל בן מיכאל היה לו לפני שנה כמאתיים ל"מ ולא נתנו לו בשום אופן לעלות, ובשנה זו עלה בידו להשפיע על יהם ועלה בלי שום אמצעים - כי את כספו הפסיד במסחר.

יודע אני כעשרים בחורים עד בני כ"ה שנים, שאין שום הגבלה מעכבתם, מלאי-כוח, עלומים ומוכשרים לכל עבודת פרך, ומה גם לחקלאות, וזה כארבע שנים שנרשמים ונדחים... וחוזר חלילה..."[2]

מ.מגלאשווילי ריכז רשימה של היהודים הגרוזיים העניים והמדוכדים ביותר. וביקש ממנהל הלשכה שיעזור להם לעלות ארצה. ברם הלה דחה את הבקשה בזלזול: -סובלים הם? ומה יש, אין זה הצלה בשבילם שיעלו לא"י, הם 'מכרושם פוזמקאות, לאו אין הארץ קולטת אנשים כאלה..." וכך נדחשו בחרפה נציגי יהודי גרוזיה, ללא יכולת לשכנע את הממונים שהם מסוגלים לעסוק בהתיישבות חקלאית, ושלדוגמא כעשרים משפחות גרג'יות כבר עוסקות במטעי סבק בעקרון ושמתעודדים בתקוה לעתיד טוב ומזהיר כלשון מגלאשווילי -"להתאכרות".

הדברים נפלו על אוזניים אטומות. המשפחות היהודיות הגרוזיות המשיכו לסבול בקושטא בסדתפים מלאי-צחנה ובאשה ודעב, כל אחד מהם למעלה מגיל ליה נחשב כזקן ונידחה בתירוץ זה, לבחורים ענו ככל העולה על רוחם. ביחס של בוז ושאט נפש.

משפחת יצחק בן דוד ציציאשווילי, מכותאיסי שבמערב גרוזיה, שהקדישה את כל הונה, מאביה ומרצה לטיפוח התנועה הלאומית בגרוזיה ובמאבק נגד הכופרים היהודיים בגרוזיה. נלחמה והשיגה תעודות יציאה לציונים נרדפים, כשהגיעה לקושטא זכתה לקבלת פנים מחפידה. רק אחרי טלטולים רבים הורשו בני משפ' ציציאשווילי לדרוך על אדמת קושטא, ובם זאת לאחר שהוציאו כשלוש מאות לירות תורכיות. הדבר קרה בשנת 1923. ולמרות העובדה שלא היה כל גורם המעכב לעליתם המיידית ארצה, הושהו הם כעשרה חודשים בתורכיה בסבל ובחוסר-כל.

מ.מגלאשווילי מוכן להוכיח את הסיעונים האלה בעובדות אמיתיות, לצערו הרב הוא נאלץ לקבוע עקרון ש"יד החלשים תמיד על התחתונה - ואנחנו הרעבים והחלשים מכל חלקי הצבודים השונים - אם תחקרו את מצבנו כי אז תאמינוך, אחד לא נסוג, ולא נרתע, כי בכח האמת נדגול ונוכיח לחוטאים את חטאתם.

ראשי יהודי גרוזיה נלחמו באותה תקופה על זכות עדתם להכיר בה בתור חלק בריא מגוף האומה הישראלית-העברית, שלא יזלזלו בה ולא יחשיבוה כאבר מדולדל וכחומר אנושי שפל.

בשנת 1924 פנה מיכאל סוריקאשווילי מגרוזיה למאיר מגלאשווילי ובקשו לפרסם ברבים ולתבוע עלבונם של הרבה משפחות יהודיות גרוזיות שהגיעו למשרד הא"י לשם הרשמה. ברם הוכלמו ונדחו בחרפה ובטענה ש"אנשים גרועים כגרג'ים לא ישולחו לארץ..."(שם)

אין כל ספק ששלומיאליות ומחדלים ליוו את פעילותה של ההנהלה הציונית העולמית ואת זרועותיה השונות לאורך כל הדרך. במיוחד בלטו הליקויים בתחום העליה. וזאת בשעה שדוד באאזוב ונתן אלכשווילי הצליחו לשכנע את השלטונות הקומוניסטיים בגרוזיה בנחיצות מציאת פתרון הולם לבעיית מחייתן של מאות-משפחות יהודיות בגרוזיה, ולכן כפתרון אפשרי הציעו מתן היתר הגידה לא"י. אשר שם לדבריהם, ניתן ליישב אותן על הקרקעות הפנויות. מה עוד שהידיעות, אומנם מצומצמות שהגיעו מא"י, נסכו אור תקוה בלב יהודי גרוזיה ש"חשוב ביציאת "מדינה עבריה".

"וכך נוצרה אצלנו אילוזיה של אפשרויות גדולות, -כותב נ.אלכשווילי, -סידור הגידה של מאות משפחות והחאחזותן בקרקע. אמנם כל כך תמימים לא היינו.

---

[2] עיין מ.מגלאשווילי, עליית יהודי גרוזיה לארץ ישראל, על ועד העליה בקושטא ויחסו לעולים. "דבר" (תרפ"ד) 1924; כמו-כן "קווקאסיוני" 6.

קבוצת פועלי יקב בפתח-תקוה, 1926, ביניהם גם יהודי גרוזיה.

שביעי מימין עם בקבוק יין ביד - יצחק חנניאשווילי - מהמתישבים הראשונים בשכונת יעקב בנימינה.

למעלה משמאל-חניכי תלמוד-תורה - ילדים יהודיים-גרוזיים (גרוזינים) בירושלים, 1920.

מימין - הרב, חזן וסופר-סתים רפאל אליאשווילי בפתח-תקוה. 1930.

תלמידי בית הספר בפתח תקוה על רקע בניין בית הספר. בין התלמידים ילדי יהודי גרוזיה - נחמה קוזיה, אסתר חנניאה לובה מגאלי ועוד. (התצלום מאוסף תמונות של משפחת חנניאה)
1925

ידענו את הקשיים הכרוכים בדברים כאלה. אבל בדבר אחד לא היסלנו ספק, באפשרות של עבודה הנותנת אמצעי קיום לעובד, ואחיזה בקרקע".[3]

ואכן, בתקופת כאלה ניגשו ראשי יהדות גרוזיה לאידגון הגידה ראשונה של כ-200 משפחות, וכשלב ראשון וגם זאת בעידוד השלטונות החדכבה משלחת בת שני צ'יגים - הרב דוד באאזוב ונתן אלישוילי, במטרה לנסוע לארץ ישראל לסייד בה ולבדוק את אפשרויות קליטתם והיאחזותם של מאות יהודים מגרוזיה.

יצויין שהתייחסות השלטונות לכל העניין הזה היתה מלכתחילה אמביוולנטית, מצד אחד שוכנעו שיש לאפשר הגידה חופשית ליהודים הרוצים לעלות לא"י ולהתאזרח שם. על רקע מצבם הכלכלי החברתי היהודי בגרוזיה, ומצד שני חשדו השלטונות, שמא מסתמנת איזשהי התארגנות חשאית המכוונת נגד השלטונות ונגד האידיאולוגיה השלטת בגרוזיה. חברי המשלחת לא פעם הוזמנו לחקירה ב"צ'קה" - המשטרה החשאית, ברם לבסוף ניאותו לתת להם רשיונות נסיעה לארץ.

עד מהרה נוכחו דוד באאזוב ונתן אלישוילי שלהגשמת תוכניתם המקורית אין במציאות הארצישראלית הרבה סיכויים. הם התאכזבו הן ממנהיגי היישוב, אי-תם באו במגע ובמו"מ, והן מהישוב הגדוג'יוותיק. התקוות שנתלו בהנהלה הציונית נתבדו, לא התממשו כמו כן "יחלום" ליסוד איזה "פונד" (קרן) להתיישבות יהודי גרוזיה. לא נידאו באופק לא עזרה חומרית-גשמית, ולא עזרה רוחנית-מוסרית. "בתקוות אלה נסענו אני וחברי בתור מלאכות ובאי-כח יהדות הגרוזית לארץ ישראל. אבל... - מטעים נ. אלישוילי, - באנו ראינו וצדיך להגיד את האמת, שבהרבה והרבה נתאכזבנו." (שם, עמ. 85).

כבר מהפגישות הראשונות עם חיים ויצמן, נחום סוקולוב ומנחם אוסישקין, שבאותה עת ממש היו מרודים בהכנות לפתיחת האוניברסיטה העברית (1925) התברר שאין די משאבים להנהלה הציונית להוציאה לפועל של תוכנית עליתם והתיישבותם של יהודי גרוזיה בארץ.

האירועים וההתרחשויות בארץ משכו תכופות תשומת ליבם של יהודי גרוזיה. ב-20.3.1924 פירסם עיתון "מכבי" בעריכתו של נתן אלישוילי ידיעה על פטידתו של פילולוג ועסקן ציוני יהודי אליעזר בן יהודה (פרלמן). (עמ. 3).

על פעילותו הלאומית הנמרצת, נתבע דוד באאזוב בשנת 1937 לדין והועמד בפני בית המשפט העליון של גרוזיה, באשמת פעילות ציונית חתרנית ואנטי-מהפכנית. כתב האישום כלל בתוכו (על פי עדותה של בתו של ד. באאזוב - פֶּנֶיה) גם את הסעיף המתייחס לא"י: "ב-1925 (דוד באאזוב) היטעה את הממשלה, - נסען בסעיף, - שהרשתה לו לנסוע לפלשתינה לשם בירור עניין קבלת קרקעות ליהודים-גרוזינים נצרכים. בפלשתינה חידש את קשריו הנפשעים עם מנהיגי הציונות העולמית, והשיג בעזרתם מאות סרטיפיקטים. הוא רימה את הממשלה והצליח לממש-באופן חלקי את הסרטיפיקטים שקיבל. ועוד באותה שנה אידגן הגידה של עשרות משפחות מבין יהודי גרוזיה לפלשתינה..."[4]

מבחינת קליטתם והשתלבותם של עולים חדשים בחיי יום-יום של החברה מעניינת ידיעתו של מ.ד. מירושלים שכתב בעתון "הפועל הצעיר" (18.1.24): "בין עולי המזרח הבאים לארץ מעטים הם כאלה המסוגלים להבין מידת היכולת הלאומית בפנותם למוסדות בדרישת עזרה... נפתולי החברה והרגליה, האידגון לשם הקלת תנאי החיים, אין אלו מובנים במידה הדרושה ליהודי המזרח הפונים ללשכת-העבודה לחפש עבודה..." הכתב גם מוסיף שלבני העדות המזרחיות הספרדיות היתה הרגשה מוטעית שרק את האשכנזים מעסיקים לשכות תעסוקה."

להלן תיאור ראשוני להגעתם של עולי גרוזיה לארץ. "יגענו ליפו, - מספרת פנינה חננית מורתיקות שכ' יעקב שבבנימינה. - ידדנו מהאוניה. יומיים שהינו במלון מקומי, ולאחר מכן נציגי הסוכנות העבירו אותנו לפתח תקוה, אז היו שם הרבה בדואים שהטילו אימה על כולם, עבדנו, שאבנו מים מבאר ארטיזאנית (!), הושכננו בסמוך למקום מגוריו של מאיר מגלאשוילי, היה לו חדר קטן עם מטבח. לא היתה עבודה. הועסקנו בפרדסים, לבעלי יצחק חננית, שהיה בגרוזיה לפני עלותו ארצה מנכבדי העדה ומראשיה. וכן גזבר בית הכנסת הגדול, אומנם היו משאבים ואמצעים, ברם אף אחד לא הינחה אותנו, לא קנינו קרקעות, אז דונם עלה רק 5 לא"י באיזור תל אביב.[5]

לפי דברי של פנינה חננית. לא אחת פרצו מריבות על חלוקת מזון, חלב ועוד אחדים מפרנסי השכונה הוחשדו בלקיחת כספי מזון וכיו"ב.

[3] עיין אלישוילי, היהודים הגרוזים. עמ. 84.
[4] עיין פניה באאזוב, המצורעים, 1979. עמ. 57.
[5] ראיון אישי

לא מעט מהסיבות הקשות המשמעות ע"י מ.מגלאשווילי מחזיקות בתוקפן האקטואלי גם היום.קליטתם של יהודי גרוזיה בארץ בשנות ה-20 לא החלה ברגל ימין,על דרכיה נערמו הרבה מחדלים ומכשולים וקל מאד להבין לנפשו של מ.מגלאשווילי המזועזע לא פחות מבני עדתו,לנוכח האווירה והנ'גודים שהצטיידו לפניהם:"בשעה שהכל צהלו ושמחו לרגלי שהותו של נשיא ההסת' הצ' הע' באי"י,- כותב מגלאשווילי,- בה בשעה,שלושים משפחות מטובי יהודי גרוזיא הולכות ומתנוונות תחת לחץ הפרפרטים והייסורים של רעב ומצוקות...אנשים מוכשרים לכל ענפי החקלאות,ואין מי שירצה בהכשרתם.

ומתוך זה שאינם מתשכים "בשבט סופר" לספר את כל תלאותיהם,סבלם ויאושם-הנורא מכרסם את חייהם... מתוך כל זה הם נעלבים,עשוקים ועזובים מכל מוסד אחראי... מבלי שהמוסדות הישוביים יתערבו לרגע קל לחשוב,כי גם אלה אנשים מנוסים הראויים לתמיכה...עמוסי-סבלנות והסתפקות במועט,וכדאים לבסס על אדמת ארצנו..."(עיין אוסף מגלאשווילי,1/12,וכן קורקאסיוני" מ3,1978)

קרקעות לא ניתנו למתיישבים יהודים גרוזים,כסף לא ניתן,נשארו הם בחזקת "בנים חורגים,זרים" ללא מילת עידוד" ללא "קול צדק" וללא נחמה. הם מחכים חודשים על גבי חודשים ואין תשובה חיובית לא ממנהיג ולא מפקידי הרבים,יהודי גרוזיה ממשיכים להשתוקק לחיי-שדה,ברם על הדרך - מכשולים,יאוש,אכזבות,מפח-נפש."חשבנו לחזור חזרה בגולה,-כותב מגלאשווילי,-חפצנו להיות למחאה חיה בפני כל העולם הגדול להבאיש ריחם בעיני סובי עמנו המדומים...-. אולם הבלבנו לפי שעה.על צערנו,סבלנו,התאפקנו,החרשנו,ועדיין אין כלום!.. הנשמה העברית תתפוצץ,הנפש היהודי תזדעזע ועל הלב הישראלי יעשו רושם מחריד ובלתי נמחק,למראה הפרפרטים והיסורים של ילדינו הפעוטים...לא נוכל עוד להמשיך הלאה את חיינו בידיים ריקות ובפרנסות אויר,איננו דורשים בצע והנאה ומותרות,רק קיום עלוב,חיי-שדה ותו לא..."(שם,15-1,13)

עד מהרה נוכחו ראשי העדה היהודית הגרוזית לדעת שעזובה רבה שררה בחייהם של הגרוזים,הם ניסו לעודד אותם,אומנם נענו מספר צעירים ברם בכללותו הנסיון לא כל כך הצליח.המרץ הרב, והפוטנציאל הבלתי מבוטל שהיו סמונים בציבור יהודי גרוזיה בארץ,נשארו ללא כל ניצול,לכן,אי-אפשר היה לתלות הרבה תקוות בו לשם הגשת סיוע לעולים החדשים מגרוזיה. אחרי מאמצים רבים השיגו דוד באאזוב ונתן אליהשווילי 50 סרטיפיקטים וכן הבטחות מההנהלה הציונית לסדר את המשפחות בצריפים ולספק להם עבודה.

בינתיים,המצב הכלכלי בגרוזיה הדע עוד יותר,המשפחות שהתעתדו לעלות ארצה ושהיה ברשותם סכום כלשהו,בזבזו אותו.הוצאות הנסיעה והדרכונים עלו פי שלושה,הודע המצב גם בארץ ולבסוף רק 18 משפחות מדלת-העם הגיעו ארצה והסתדרו חלק בירושלים,וחלק בפתח-תקוה בצריפים שניבנו ע"י הנ'הצ.

נ.אליהשווילי מוצא לנכון לציין "שהממשלה הסובייטית הגרוזית הראתה הבנה רבה והשתתפות חשובה בדבר זה,משנוכחה בעניותן של אחדות מן המשפחות העולות לארץ,שיחררה אותן מתשלום התעודות וכן נתנה להן הנחה של 50% בכרטיסי המסע,אשר בזה איפשרו למשפחות את העליה לארץ."(שם,עמ.88)

בעזרתה של אחת מהנציגות של אותן חי" משפחות - חנה אליהשווילי (ילידת-צחינוואלי,1899) שהתגוררה עד לאמצע שנות ה-70 בכפר אברהם שע" פי"ת.-הצלחנו לשחזר,אומנם לא במלואה,את רשימת המשפחות היהודיות גרוזיות שעלו לארץ,ואלה הן: שאשווילי דוד ואביגיל,חנאנאשווילי יצחק ופנינה,תתואשווילי דוד ומלכה (כולם מאחלציך),ציצואשווילי יצחק וביגה,ציצואשווילי אברהם ותוה שתי משפחות אלה מכאדלי),קריכלי משה ושרה,זבולאשווילי יעקב וצפורה,אליהשווילי רפאל וחנה, אליהשווילי דוד וכלה, אליהשווילי נתן ותמר (כולם מצחינוואלי).

על-פי עדותו של יחזקאל חרלף,נתן אליהשווילי שעמד בשנת 1925 בראש אחת קבוצות של יהודי גרוזיה עיש המנוח מ.שטריכר (ממייסדי ההסתדרות הציונית, ומפעיליה הבולטים ברחבי קורקאז וגרוזיה) אמר לו: "אנו כבר 4 חדשים מצויים בארץ, אלה הם הצריפים שלנו,לפעמים חסר דבר זה או אחר.אבל אין דבר , אנו בארצנו ונחיה מעמל כפינו..."[6]

בשנת עלותו ארצה (1925) מקבל נתן אליהשווילי מכתב ממאיר מגלאשווילי - יידוע לשעבר מגרוזיה.-בו הוא מפרט את השקפותיו על מושגי החיים:"עתה הבנות,-כותב הוא,-כי לפרוק מעלינו את עול החיים הבלתי רצויים לנו,להשתחרר מהם,לזה דרוש כח לא פחות מאשר לשאת אותו..." לאור הצדדים האפלים והפ

6 עיין "הפועל הצעיר",1929 תרפ"ט,גל.24.

קצ'ונ'יזם שפשה בחברה כולה, מגלאשוו'לי סבור ש"על'נו להיות פכחים תמיד, על-ינו לדאוג ליום המחרת." ("קווקאסיונ'יז", 3)

באיזה שהוא שלב, מ. מגלאשוו'לי, שכבר הספיק להתעדות בחיי הארץ, להשתקע, לע-מוד על צדדיה השונים של המציאות הסטונית, מופיע בתור מטיף כלפי נ. אליה-שוו'לי, שזה מקרוב בא, הוא מסב את תשומת לבו להתלהבות רגעית מפגישה ראשו-נה עם המולדת, לשמחה חולפת, לפנסאסיות המתבדות חיש מהר. תקוות שווא, הוא מד-גיש את הצורך ש"יש לדאוג לכך, שכמות העבודה שישנה בשוק תחלק חלוקה צודקת בין הזקוקים לה ולא ימצא אחד עובד ושבע כל ימות השבוע, וחברו בטל ורעב כל הימים. אם לא נגיע סוף סוף לבירור עניני של פרובלימות העבודה בארץ, עתידים אנו לסבול ביום של צרות וסכסוכים קטנים..."

על אישיותו של נתן אליהשוו'לי עמד י. חרלף במאמרו שהקדיש לזכרו בשנת 1929: "בארץ", - כתב חרלף, - פגשתי אותו פעמיים. פעם בחיפה לפני כחמש שנים, כ-אשר אך ירד הרב באאזוב מהאניה. "כן אחם עליתם במתי מספר, ואילו אנו לגדו-לות שאיפותינו. בשם 100 משפחות דברנו עם הסוכיים הגרוזיני, והצלחנו שהא-חרון ידשה למשפחות הנ"ל לעלות ארצה, הוא הרשה לנו לצאת מגבולות הרפובלי-קה לשם מו"מ עם ההנהלה הציונית. ע"ד התישבותן, ותקוותנו חזקה, כי גם כאן-נצליח."[7]

על הרעת מצבם הכלכלי החברתי של היהודים בגרוזיה מצביעים גם המכתבים ש-הועברו מצחינוואלי אל נתן אליהשוו'לי בארץ: "כולנו החתומים מטה, - קודאים-אנו באחד מהם, - שואפים זה מכבר לנסוע לא"י... בזמן האחרון המצב בצחינוואלי הורע במידה כזו, שלחיותה פה נעשה בשבילנו ממש בלתי אפשרי כמעט... (באי"י אנו מקווים כולנו להשיג עבודה. הלא כולנו מילדותנו הדגלנו לעבודת-האדמה! והרינו רואים את עצמנו כאילו נבראנו בשביל א"י ואי"י נבראה בשבילנו. בקשתם הנמרצת של הפונים היתה השגת ויזות לעליה לארץ. למכתב הנ"ל הוסיף רבה הראשי של קהילת צחינוואלי הרב חוולס: "הננו להסכים עם קבוצת הבחורים הכתובים למעלה, שהם מתנהגים בישר, וההנהלה הציונית תפיק מהם רצון במסתה. ורובם בלי ספק יעבדו בחריצות את אדמתם, ובזיעת אפם יאכלו לחם."[8]

בין החתומים על המכתב הנ"ל היו משפחות: פאטארקאצישווילי, דבראשווילי, מא-נשידוי, מגלאשווילי (מגלאשווילי), דזינזחאשווילי, קריחלי, בינאשוילי, חוחוויח-וחאשווילי), פפיסמדוי ועוד.

עוד שני אחים מצחינוואלי פונים אל נ. אליהשוו'לי במעמד הרב חבולס (שמא-שר את נכונות דבריהם): "ובכן שתדע לך, שעינינו תלויות כל הימים אליך, וגם-בלילה תדר שנתנו מעינינו, כי הלא לא מתמול שלשום החלטנו לנסוע לארץ. תשו-קה זו תוססת בנו מילדותנו..." (שם, עמ' 13).

ובמכתב אחר פונה אל נ. אליהשוו'לי ידידו בשם יחזקאל: "נתן! גם בלי זה חפצתי להזכירך אודות חברנו היקר שמואל דוד, ומובטחני שגם אתה לא תתיחס אליו בשוויון-נפש, יען כי הוא היחיד מכל הנרשמים, שכבר הכין את עצמו לדרך, עכ"כ כאשר תשלח לנו מכתב מפורט כתוב פתקא קטנה גם בעבורו..." (עיין שם, מדור החלומים)

מצדו כותב תרשב צחינוואלי - אברהם פאטארכאצי אל אליהשוו'לי, שכל החברים מאיצים בו לכתוב אליו, שכולם מחכים "בכליון עיניים ליום שבו נוכל לנסוע לארץ, שאליה נשואות עינינו..." (עיין שם)

בתקופה זו התגוררו משפחות גורג'יות בריכוזים ניכרים בשכונות ירושלמיות אלה: מאה שערים, נחלאות, ימין משה, נחלת שבעה ומזכרת משה ונתן לומר שלא נוצר כל קשר מחייב בין הוותיקים לבין העולים החדשים.

פירוד ופיצול, התחלקות לקהילות ותת-קהילות, העדר כבוד הדדי, חוסר התחשבות בזולת, בכך התאפיינו יהודי גרוזיה בגולה (אפשר להסתמך על עדויותיו של הנוסע י. שארני). ניתן היה לקוות שאלו שהגיעו במחצית השניה של המאה שחלפה ארצה, יוכלו להשתלב בחיים חברתיים-קהילתיים שילוב נאות, ולא יהיו נתונים לנסיונות התבדלות ההולכות והגוברות, ברם דברי אכזבה קשים בפיו של אליהשוו'לי:

> "הפירוד לקהילות-קהילות למקומות מושבותיהם, אשר משם יצאו, עודנו גדול וקומן קטן זה של אנשים לא יכלו עד היום להתארגן ולצאת מארבע אמותיהם המצומצמות, להיות אבר חי בגוף העם היושב בציון ולהשתתף השתתפות אקטיבית בהחיים הלאומיים והתרבותיים של הישוב העברי בא"י."

7 עיין "הפועל הצעיר", 1929, תרפ"ט, גל. 24.

8 עיין היהודים הגרוזינים, עמ' 12-13.

בהיותם בגולה היתה ליהודים הרגשה, שאויהם שעלו ארצה אכן השתחררו והתעוררו בחייה. ברם כשהכירו אותם מקרוב חוו עוגמת נפש מרה. היה זה ציבור מפורד. כל אחד הולך לדרכו הוא ולעסקיו ללא שימת-לב לענייני הכלל. ומכאן באה קביעתו חד-משמעית של אליהשוילי: "יהדות הגרוזית בגולה, אם כי גם היא נכשלה הרבה על דרך ההתפתחות, אבל היא עומדת הרבה יותר גבוה בהכרתה הצבורית והלאומית מה"יהודי הגרוזי באי"." (שם, עמ' 86-87).

ודווקא הסובים והתמימים הבאים מהגולה נתקלים בקשיים רבים. מ. מגלאשווילי מפנה אחד ממכתביו הרבים אל המנהל של המשרד האי"י בקושטא ששהה בשנת תרפ"ה (1925) בארץ (עיין "דאר היום", מ-10.2.25) הוא טורח להזכיר למנהל ש: "לפני 4 שנים ויותר באו מגרוזיה אילו עשרות משפחות - אומללים שברחו ממקום הרדיפות והלחץ... שמרדו תמיד את חייהם שם... מגלאשווילי תמה לעובדה שרק-אחדים מהם מצאו "חן בעיניך ואיפשרת להם לעלות לאי"י" ומה קרה כתוצאה מאי-עליית הנותרים ארצה? "הרוב הגדול שבהם נתפזר לכל הרוח, מי ברומניה ומי בבולגריה... הודות לאדישותך וליחס של בטול שתמיד התייחסת ליהודים הגרוזינים. ממשיך להוקיע אותו מגלאשווילי, - עד מתי לא תרחם על יתר הפליטה הנשארים מהם? על משפחות המתגוררים במרתפים אפלים, חסרי-אור ושמש, בלי כל אמצעי-קיום, ובלי שום חקוה, לצאת לאיזה מקום אחר? מדוע לא תרגיש רחמים לאותם היהודים שבצדק יכולים לומר עליהם כי עובדים חרוצים הם ומוכשרים לכל עבודות פרך ועבודת חקלאות?

ואם את הזקנים שבהם אתה דוחה באמתלאות של גיל, יותר מן 35 שנים - מה תענה על הצעירים שבהם: שמעון קובו, שמעון קובו, פנחס בוסתשוילי, אברהם מגרלי, הלל הנגר, שלום הסתת, הרבה צעירים שלא יסבלו פה באי" אף יום אחד חוסר עבודה - ואתה מתנקש בחייהם וסוגר בפניהם את הדרך לעלות ארצה ישראל?"

בהמשך מוקיע מ. מגלאשווילי את הפקיד הבכיר על-כך שהוא מקרב את כל המהגרים חוץ מהגרוזינים שנואי נפשו ובסיום מסכם: "פנקסי מלא חומר רב מכל מעשיכם הנוראים והמחפירים, קשה לי להוקיע את מעשיכם לעיני השמש. אבל אינני יכול ואינני רשאי. אני בא-כוחם של כל העמלים הגרוזינים פה והנשארים שם, כי אתה מכריח אותנו להתריע על הקלקלה של מעשיכם המחריבים את חיי-המשפחות הגרוזינים בארץ נכריה."

לא פעם יהודים גרוזינים שהחשדו במעשיפלילים ונעצרו, ניהלו מאבק משפטי מייגע ומתיש להוכחת צדקתם וטיהורם. כך למשל ניתנה בסוף פברואר 1925 רשות לתושב ירושלים גרואלשווילי, לעורך-דין שלו השיגו רשות מיוחדת לכך בפנותם לבית המשפט העליון בלונדון, אשר בם הציע אגב לערכאות המשפטיות בארץ, להוציא את האסירים לחופש בערבות. (דאר היום, 25.2.25)

מ. מגלאשווילי עומד כמו כן גם על תכונותיהם האישיות הסובייקטיביות של בני עדתו, לפיו "הגורגי" - אדם, לא טוב ולא רע מיתר בני האדם, לכל היותר הנהו מר-נפש ונכה-רוח עי" הרדיפות, וכח גדול לו לעמוד בעת צרה." (12,42) ולהלאה: "הג(ורג'ים) רובם אנשים רבי עלילה, הרפתקאות ודמאות באוניית שבן הלוי שלהם הוא האבדון או עבודת פרך... ציידתי לי: אילו עמד הגי ביני ובין איזה חפץ - לא היה מפריע לי כלל מראות אותו חפץ, זכוכית, פשוט. ואף במקרה לא הייתי רוצה לשבת עם הג' על יד שולחן אחד. מי זה יושב עם הג'? או נבזה כמוהו ...או ג' שני... מי' הקבים המונים וגסות שידדו לעולם, לקחו הגרגים תשיעה ומחצה... ולאכול יש מה? - הם אוכלים קדחת והקדחת - אותם..." וכסיכום אולי: "על העדה הגורגית נגזרה מחלת הקפאון והאלימות, מסורת הדור הישן היא מנת חלקם, חותם הגלות והבערות סבוע על פניהם. אין להם שום אורגן ציבורי מיופה-כח מטעם כל החוגים שיסדר את מצבם הידוע..." (6,57)

ולמרות הביקורת החריפה והסענות הקשות שיש למ. מגלאשווילי כלפי בני עדתו, הוא סניגור למידת החסד שבהם ומייצג עניינים כלפי חוץ. הוא ממשיך ומוקיע את הפקידונים הרברבנים על שהם שונאים ומזלזלים בגרגי'ם.

לדידו של נ. אליהשווילי מצבם הרוחני התרבותי והשכלתי של יהודי גרוזיה בארץ השתקף היטב ואף השפיע ממצבם הכלכלי החומרי והעדר מערכת חינוך מסודרת בקרבם. הם לא התקדמו הרבה גם בחיים הדתיים התודניים, הדת הישן חיי-את חייו הקבועים ללא סיכוי גדול לשנותם והצעירים חלמו אך ורק על "יהחלצות" מהמעגל הסגור הזה לאמריקה ולאירופה שם הזו מסמוני כסף וזהב. ההתנוונות הרוחנית-השכלית גרמה להגברת האדישות כלפי החיים החברתיים הלאומיים (שם, עמ' 87).

נתן אליהשווילי המשיך ללא לאות לטפח את התחום הרעיוני האידיאי בקרב-

בני עדתו. הוא בעצמו היה דוגמא מחשית לכך. ברשימת המועמדים של הפועל-הצעיר לועידת ההסתדרות השלישית הוא הופיע יחד עם חיים ארלוזורוב, יוסף שפרינצק, א.פרידלנד (שלונו) מבאקו, י.חרלף (מטיפלים).[9]

אליהשווילי מוקיע ומוכיח את עדתו ובמיוחד את ה"סלתו ושמנו" שבה, את האנשים האמידים שאינם נוקפים אצבע לטובת הציבור, לטובת בני הנוער הצמא לחינוך ולהשכלה. הוא אף מנסה לאבחן את הסיבות לאי-ההתגברות הלאומית וכך כותב: "עוד לא היכתה ההכרה הלאומית שרשים עמוקים בלב, ולא נהפכה לה לצורך נפשי. לחלק אורגני וכלתי-נפרד מהוויתה. העומדת איתן בפני כל הדורות, הרוחות והזרמים. הרכוש הרוחני מן העבר לא היה גדול. ובהווה עוד לא הספיקו ליצוק דבר מה ממשי כדי להזיז את הנשמה היהודית, ביחוד של הנוער, ובאופן כזה היא נשארה מפולשת מכל הצדדים לכל הרוחות והזרמים הקדמים ותוספים ממנה חלקים-חלקים, אל מקום אשר לא ישובו..." "יהדות הגרוזית,-מטעים נתן אליהשווילי,-נתונה כעת בנסיון קשה, היא צפויה לכליון לאומי ולטמיעה גמורה, אם לא יבואו בזמן הקרוב שינויים במצב, אשר היא נמצאת כעת. המשבר החומרי, החברתי הרוחני יכלה את שארית הפליטה. הדור הישן ימות ויחלוף באמונתו התמה בלב קרוע ופצוע למראה החורבן החומרי והרוחני. הדור הצעיר לא ידע ולא יכיר אותה..."

כמו-כן מודע נ.אליהשווילי למציאות הקשה בה יהודים מישראל, אינם יכולים להמציא עזרה ממשית ליהודי גרוזיה. אבל הוא לא מוציא מכלל אפשרות כי עזרה מוחשית ליהודי גרוזיה בארץ תיתכן: "יש להיכנס ברחוב היהודי הגרוזיני של הישוב היישן אשר בארץ,- כותב הוא,- לנהל עבודה לאומית ותרבותית מאומצת. ובלתי פוסקת, ביחוד בקרב הנוער, לעודד בהם חוש הציבוריות, ורגש העבודה לטובת האומה ההכלל. ולהרחיק משם את כל הרקבון אשר נערם מן היישן והעובר ולא יתן להרוח החדש: רוח צח, רוח ההכרה וההבנה הלאומית לחדור לתוכו." (עם.90)

נ.אליהשווילי סמוך ובטוח שרוח היהדות נשמרה ביהודי גרוזיה, אשר בזמן האחרון גם התעודד בהם הרצון לשוב לחיים לאומיים ותרבותיים עבריים. "אולם, עוד לא הספיקה ההכרה הלאומית להתבגר אצלם, והערכים הרוחניים של היהדות לא התמזגו בדמם ולקנות אצלם זכות אזרח, וכבר השיג אותם הנחשול - נחשולהכפידה בערכים הלאומיים וברוח היהדות. סופות חזקות הבאות מן החוץ התחילו להסתער עליהם בזמן האחרון, ומאיימת לקעקע את-כל מה שהיה יקר וקדוש להם במשך כמה דורות..." (עם.89)

נ.אליהשווילי קורא לשים לב למצבם המיוחד של העולים הכמהים לחיות חיי-עבודה איכריים, המפוזרים אנה ואנה ו"הסוחבים חיים עלובים של חצי רעב, לכרור ולקשור אותם אל-הקרקע ואל העבודה הבריאה, המחייה את בעליה... וכן, אין לנתק את הקשרים עם יהדות הגרוזינית בגולה, לתת אפשרות של עליה לארץ מזמן-לזמן, למשפחות המוכנות והשואפות לעלות, ובזה לקשר אותן באופן רוחני אל הארץ, לסעת בלב הנשארים תקוה לגאולה, ולא להביאם לידי הזנחה ויאוש גמור. אלה הם האמצעים, אשר אפשר להשתמש בהם לטובת יהדות הגרוזינית לעת עתה, עד אשר יגיעו ימים טובים מאלה גם לאי' וגם ליהדות שבגולה. ואז אולי גם יהדות הגרוזינית תידבק בהגוף הכללי של האומה הישראלית ותהיה לברכה בקרב העם והארץ." (שם, עם.90)

יהודי גרוזיה (הגורג'ים) שהתיישבו בפתח-תקוה כונו בפי התושבים "קווקאזיים". כך אנו למדים מעתון "דבר" (27.8.1925 ז' באלול תרפ"ה). בידיעה קצרה מאת קב. אנו קוראים על תנופה גדולה של הבניה בישוב, חב' סולל בונה אף הכניסה לשם מנוף "להקמת בתים בשכונות הקטנות החדשות שנוצרו בשנה האחרונה סביב המושבה (שכ' הקונוספיים "הקווקאזיים")

את מצבם של התיישבי גורג'ים בפתח תקוה בשנת 4 שנים מתאר בפידוט מגל-אשווילי (מגלשוילי) בעתון "דבר" ב-25.9.25 גל.99) מתברר שהם עסקו בעבודות בניין וסלילת כבישים. משנתיים ויותר בגידול הסבך "אשר השקיענו בחובות ועדיין מונח בחסנו "אגודת מגדלי הסבך" באופן שאין לה הופכין. בשנת תרפ"ה, -ממשיך מגלאשווילי,-נהלנו מו"מ עם המוסדות הישוביים לאפשר לנו המשכת עבודתנו החלקאית, לצאת לשדה ובכל הארץ ובמסירות לעבוד וליצור ולהבטיח לנו יסוד ושורש באדמתנו."

יהודי גרוזיה, תוך כדי קשיים רבים, השיגו את ההלוואה הקטנה שהספיקה להקמת י"ב צריפי עץ לי"ב משפחות. את י"ח משפחות הנשארות הבטיחו לספח אליהם עוד בסוף שנת 1925 בשל העיכובים בבנין הצריפים לא הצליחו לעבד את האדמות ונשארו חלויים בעבודות חוץ. השכר היה נמוך כ-6-7 ג"פ למשפחה ליום. את

[9] עיין הפועל הצעיר, 13, מ-24.12.26

כל ההכנסות חילקו באופן שיתופי וסבלו מחרפת רעב. "כוחותינו,-מדגיש המחבר,-מוצאים לבטלה על עבודות קשות שאינן מכניסות לנו אף ללחם יבש ובימי-אבטלה,אין לנו האפשרות להעסיק את ידינו בעבודות ביתיות,-כי כל רכושנו: שני חמורים,לול קטן עם 70 עופות ומגרש חכור על שנתיים-ששה דונם,בלי שום אפשרות של השקאה אף לשעל אדמה. השנה שתלנו שתי לי טבק ובאין מים להשקותם נשחתו... ולו השקענו כ"כ כוחות ומרץ באיזה אדמה עם מים להשקאה - הפכנוה ממדבר שממה לפרחת ומשגשגת. מתגדרים אנו בצריף חסר סלונות ורצפה,מלא-טחב וספיגי עכברים וכל-מיני זוחלים ארסיים המשמשים לנו מקור של פרענות רוח פרצים עושה בנו שמות. ובנוסף לזה הרעב,אוי,הרעב כבד שלח בנו את שניו ומנפש עד בשר מכלה! אנשים עובדים ומלאי כח,שלפני זמן מה לא ידעו שום ליאות וחולשה - הולכים ומתנוונים מאפס מזונות מתאימים כפי עבודתם המפרכת,ומתעוררת השאלה כמה עוד יוכלו מעפחות סיבלות לחיות?"

בהמשך מעיד מ.מגלאשווילי שלמרות הקשיים האלה היתה בהם אמונה שמשנת תר-פ"ו,אחרי הקונגרס הי"ד של וינה ידאגו מוסדות ישוביים ויבטיחו את יהודי גרוזיה במתיבה ע"י מתן הלוואה חדשה,שתאפשר להם לחיות חיים נורמאליים,ולא ידעבו עוד ללחם והאמונה הנ"ל יצרה בהם מעין חדווה וגיל,מדז הראיל ולא היו בידיהם להרוויח די לכלכלת משפחותיהם. המצב בעבודות שונות,במקצועות מסורות זעומות,יצרו תמונת החיים הידועים. יהודי גרוזיה המתיישבים פנו ב-1925 למוסדות אחראיים,שיאפשרו להם סידור המשק עוזר כללי,שיוכל להעסיק אותם בעבודות יצרניות,ויקל על תהליך סיפוחן של משפחות יהודיות גרוזיות הנותרות אליהם. עזרה תכופה נחוצה להם כאויר לנשימה" - זועק מגלאשווילי למוסדות.

באמצע שנות ה-20 החמיר מצבם של המתיישבים מקרב יהודי גרוזיה באי"ר,וכל רוגזם התמקד בכתובת אחת ויחידה והיא - ההנהלה הציונית,שאת התנהגותה הם-מגדירים כ"התעללות". ("קווקאסיוני" 3,עמ.110) "ימים אחדים עוברים בצפיה. לחתיכת לחם יבש,אמהות עוזבות את ילדיהן ואת צריפיהן הפקר משש בבוקר עד-הצהריים,השעות החשובות ביותר בעבודת הבית ובטיפול התינוקות,בשביל להשיג איזה עבודה - ולהצליל את ילדיהן מרעב...ואין קול ואין מעיב על תזכידנו בחיוב או בשלילה...בזבוז זמן וכחות לבטלה...והקבוצות הרבות מוסיפות תמיד והכל מקבלים והכל מחכלכלים באופן רצוי,ודווקא אנו המשפחות הללו,משוללות זכויות,הן,דווקא אנו סובלים רעב ומבזבזים את כחותינו על 7-6 ג"מ לילם ואין עוזר ומושיע." (שם,6,115)

מגלאשווילי אינו מבין,למה חפצים פקידי ההנהלה הציונית בהחרבת מתיישבים יהודי גרוזיה,למה מחזיקים מעליהם חבל תליה,יהודים אלה לא היו מוכנים להשלים עם המציאות הזו,לכן ראשיהם ראו צורך דחוף בגיבוש מוסד עדתי חזק, אשר ידאג לסידור כל צרכיהם,כולל הצרכים הרוחניים הדתיים(עניני שמירת שבת,כשרות,שחיטה,מילה ועוד). סכומי כסף מצומצמים שהולוו ליהודי גרוזיה הספיקו בקושי רב לרכישת בהמות חלב ולזריעה. יש למגלאשווילי לקבול מדות על כך ש"המסורת והרגלי צנע של יהודי גרוזיה אינם מנוצלים כראוי. גורלם היה תלוי במצב העבודה המשתנה במושבות,ומצבו של הפועל היהודי-הגרוזי בפתח-תקוה,לדעתו של מגלאשווילי היה איום."משלמים לנו עבור עבודה בשסדות,קונים בהקפה במחיר כפול מהנכון,אין דירות.על מגרש אחד,בן ב' דונמים הנקרא בל-יצנות -עמק השבעה, ישבו 250 נפש,באוהל עגול מכניסים 4 מיטות ובמיטה 2 אנשים...המצב החמרי הקשה גרם לזה,שפועלים רבים הלכו אל לשכת "אגודת ישראל" המתחרה בנו,המפשטת עבודה לא במקומות של(א) עבדו עדיין יהודים, כי אם משתדלת לגאול את-מקומות העבודה שבהם עובדים חברי ההסתדרות..."

ככל הנראה,דאגה עדת היהודים הגרוזים לשמור על אחדותה וליכודה גם בתחומים מקצועיים ולא נתנה יד להתארגנות מעמדית בתוך העדה.ואפילו אז,כשההסתדרות הכללית רצתה להתערב לטובת הפועלים הגרוזים.

בעקבות נסיון מסויים בתחילת שנת 1924 מצד הנ' ההסתדרות,הפנו פועלים-גרוזים מכתב גלוי אל הנ' הסת' של העובד' הע' באי"ר מעל-דפי "דאר היום". (מ-23.3.24) בו כתבו:" הקבלנים לעבודות בנין שמדיה אשכנזי וראובן חסידוף (האחרון היה גרוזי -י.ד.) שאנו עובדים אצלם קיבלו מכם דרישה בכתב להעלאת משכורתנו ולהמעטת שעות העבודה, לדרישה הזאת עוד נוספו אימים שכל האמצעים יאחזו על ידיכם נגדם אם הדרישה לא תמלא.-לדבר המוזר הזה הננו נדהמים מאד.כי איך זה באים אנשים ומדכיבים את עצמם בשעה שאלה לא מנו אותם לכך,או מה שם נקרא לזה שאתם מופיעים בתור "בעלי-טובה" בשביל לנו במקום שאנו עומדים ומשיבים את טובתם חזרה,ואומרים לכם בפה מלא וגלוי לכל:לא מ-

דובשכם ולא מעוקצכם ואין לנו שום עסק עמכם...את דבריכם עם נותני עבודתנו נגמור מכלעדיכם, ובפרט שאין לנו שום עסק סכסוך עמהם, הם מתחשבים תמיד עם הזמן ועם ערך עבודתו של כל אחד, ואינם נותנים מקום כלל להתאונן על יהם ואתם, האם זהו תפקידכם לברוא סכסוכים גם במקום שאינם, ולהופיע על ידי כך. בתור אפוסדופסי העובדים וענייניהם? אם זאת הדרך, - חותמים בסיום פועלים גורגים, - לא תהיה תפארתכם עליה, ואם באמת טובת העובדים נגד פניכם - תנוחה לאשר ישאלוה מכם!" על החתום היו אפרים בניהשילי, מדזכי חנוכה, בנימין גורזי, משה חנן, רפאל חנוכא, יוסף שכרו ועוד אחרים.

כפי שאומרים הפירושים כאן מיותרים. ברורה עמדתם החד-משמעית של פועלים אלה, שלא לתת לאף גורם להתערב בעסקיהם. אם כן במה הדברים אמורים? בגיבוש שבטי-עדתי? בשאיפה למנוע פיצול פנימי של העדה למעמדות? למניעת קרע בין-נותני העבודה לבין מקבליה (כולם כאחד מאותה עדה)?

מאידך, יש להניח שהמעסיקים שידלו את הפועלים בהבטחות להעלות שכר ולהמעיט שעות העבודה, כדי שהם יפנו להסתדרות העובדים במחאה על שהם מתערבים כשהם בכלל לא מתבקשים בכך. כשאין כלל, לא סכסוך-עבודה ולא מחלוקת, ושהרמוניה שוררת ביניהם לבין מעבידיהם. הפניה הנ"ל הינה מסמר חשוב המצביע על הלוך הרוחות בקרב ציבור הפועלים המשתייכים לעדה אחת.

על-פי עדותו של אחד מחי' המשפחות הגדרג'ות - דוד בן מיכאל תחדואשווילי (יליד 1891, טיפלים), לראשונה הם התיישבו בפתח-תקוה שם עבדו 4 שנים, לאחר מכן כ-20 שנה עבדו במחצבות. בסביבות זכרון יעקב, ולאחר מכן, 12 שנה בפרדסים. דוד תחדואה זכר היטב את פעילותו של הרב הראשי של יהודי גרוזיה בשנות ה-20 - הרב יעקב נמתאלוב, וכן זו של יוסף תחדואשווילי. הוא בעצמו עסק בגרוזיה במסחר, אשתו מלכה בת יהושע קזראשווילי (מאחלציך) מספרת על התהליך הקשה והמסובך של התבססות יוצאי גרוזיה בארץ.

נעיר כאן, שמספר משפחות יהודיות הרדיות שעלו ארצה מתוך שאיפות התיישבותיות ציוניות, נאחזו בכפר-ברוך. בהקשר לכך, מעניין סיפורו של בועז רביב, ש"פליונתן אפריימוב ואגרונוב הוקצה קרקע בלחז המחלקה הספרדית בסוכנות בעמק יזרעאל. בכפר ברוך (ברוך כהנא היה יהודי מרומניה שקנה אדמות) ובאותה תקופה התיישבו שם 9 משפחות יהודיות הרדיות, צאצאיהם וביניהם בועז, עודם מסיכים להתגורר שם.

בימי מאורעות הקסיף" בעת שפועלים עבריים הוכו ונאסרו בשל מאבקם להשיג יום עבודה, רב היה סבלם של יהודי גרוזיה המתיישבים על אדמות פתח, ששאפו תחת הנהגתם של שני אישים מסתדרים מאיר מגלאשווילי ונתן אלהשווילי לפתח - את תחום החקלאות ועל-ידי כך, לנסות את תחומי המסחר, הרוכלות והמלאכות.

תיאור מפורט על תנאי מגוריהם של יהודי גרוזיה באמצע שנות ה-20, אנו מוצאים בעתון "דבר" מ-28.3.26 י"ג ניסן תרפ"ו: "בעת האחרונה עברו 14 משפחות מעולי גרוזיה על אדמת "המזרח" סמוך לקב' רינס. שם הוקמו בשבילם 7 צריפים, שני חדרים בכל צריף. צריף-צריף לשתי משפחות. לכל משפחה ישנו ששה של 2 דונם וחצי ומקורים לקבלת תקציב לסידור משק זעיר בזמן הקרוב. המשפחות-האלה מסודרות בקבוצה עיי שכר. (אחד הציונים הרוסיים הידועים שקרב את יהודי גרוזיה לרעיון הציוני). 12 משפחות המאורגנות בקבוצת "קווקאז" היו בות במושבה קבלו בעת האחרונה פרות ערבות, פרה-פרה למשפחה, בנתה רפת אחת וסודרה מחלבה קואופראטיבית. כיב נתאשר תקציב לעוד 8 משפחות העומדות לבוא בקרוב." (עד כאן הודעת העיתון).

כדי להכיר את המציאות היומיומית של המתיישבים היהודים הגדרוזים האלה, מספיק אם נקרא מתוך יומנו האישי של מאיר מגלאשווילי קטע, המתייחס לחייהם בפתח תקוה בשנות 1926-1927. בקטע מוזכרים אישים ידועים היטב בישוב דאז בן-צבי, רזיאל ואחרים:"

חמרים - ברזל וכלי נגריה נקנו ע"י בפעם האחרונה ע"ס 1.10 ג"מ./.12

כב-כט ניסן ב"פ לח"א לחוזים וכו' תרפ"ו אייר (מסורת'וצאצאי 70 יום.../

י"ח - י"ט נסעתי לח"א להולת הח' צריפים

כ"א " " לקבל כסף ולא מסרו...

ל' - ל"א " " והבטיחו חלק מהכספים

י"ב סיון " " וההבטחה עוד נמשכה

כ' כ"א סיון " " החילונו ועוד נסעתי ואין כסף

כ"ד - כ"ה סיון נסעתי וקבלתי 25 ל"מ

כ"ט סיון נסעתי לכסף פרוס 70 ל"מ

ד' תמוז נסעתי לח"א וכשם לירושלים עד ס' תמוז לגמר התקציב והבטיחו להעביר הכל במשך שבועיים לכל המאוחר.

י' תמוז - לח"א לחמרים של עשרים ל"מ ולא סדרו. בן-צבי אמר שיסדרו בשבוע הבא.

י"ס תמוז - הבאתי חמרים וסול וגם הורדתי מפחיר החמרים...

כ"ו תמוז - נסעתי לח"א ורזיאל אמר לי שהיום יחקבלו כספים... היום...מחר... וכך נשארתי עד ב' אב וחזרתי בפחי נפש.
ג' - ד' אב - נסעתי וקבלתי 30-(34) לי"ש מרזיאל...
י' אב עוד פעם נסעתי כי לפי דברי בולדבערג סודר 40 לי"ש,אולם כשבאתי במרכז...אין כלום,רק תשובה שלילית;כי לביסוב נסע לי. רושלים.
בקשתי לברר חשבון מבן-צבי וענה כי אפשר רק ביום א' י"ד אב או אחר כן... »

יחד עם נ.אליהשוילי נסע מגלאשווילי תכופות לירושלים,לחל אביב,לחיפה, ולמקומות אחרים לצורך הסדרת עניניהם של המתיישבים.להלן מספר קטעים מיומנו:

יום א' י"ד - ס"ו אב. עוד - לח"א לברור חשבונות. בררנו בררנו ולבסוף חיקון:... שישים לי"ש של נ' אליהשוילי זקפו על חשבוננו.. בהתאמצות... קבלתי רק (15x4-35) ב"ח = 19 לי"ש 35 ג"מ) בג"ח וח- זרתי בפחי-נפש ס"ו אב לחכות עוד שבוע 26(2?).6.19 ס"ו,אב , (תר)פ"ו.

יום שישי כ"ו אב נסיעה לח"א לכסף ולא מצאתי שום אחד לבד בורד- בערג...
יום חמישי ס' אלול נסעתי לח"א לרבלי האסון אשר קרה לנו... מצאתי רק את ג'...ללבייסוף קרה אסון...הזמינוני ליום ב' הבא יום ג' י"ד אלול עוד לח"א ואין כסף עוד הפעם דחו לשבוע ימים יום ב' כ"ז אלול עוד (עם נתן) נסעתי לח"א ועוד דחייה עד אח- רי ר"ה (אולי)...
יום ב' ה' תשרי עוד נסעתי לח"א (13.9) ע"ע הכסף "וכפר גניס" 13-14/9 חכיתי ללבייסוב מירושלים - לא חזר ביום ב' וביום ג' חכיתי עד שעה שש בערב - בא לביסוב - אין כסף!
ביום ג' י"ג תשרי עוד נסעתי לח"א:חכיתי - לשוא עד ערב - וח- זרתי קודם "בפפסאצי".
יום ד' כ"ס תשרי נסעתי עם נתן לח"א - ירושלים ע"ע קרקע קבוע שהינו עד יום ב' וחזרנו ביום שני לח"א - פ"ת
ההוצאות בס"ה עלו לי עד שחי מאות ועשרים ג"מ.
ס' חשון נסעתי לח"א וחזרתי בו ביום כי לא היה לא בסף ולא ח- שובה אחרת...
(24.10) כ"ד חשון (יום ג') נסעתי לח"א חכיתי עד יום ה' ביום ה' פנשתי את הח' לבייסוף... הובדר כי הכסף הוצא...וצריך איש ור אחר לקבלו... וחזרתי בו ביום...
עוד למחרתו - ביום שישי נסעתי ונשארתי עד יום א' ואין כסף..
עוד כ"ו חשון יום ד' נסעתי היות (כי הובטחתי על כסף ביום ב' - ד') וחזרתי .. בו ביום בשעה 2 בפפח-נפש.
עוד יום שישי ו' כסלו נסעתי לקבל כסף. לביסוב היה בירושלים רזיאל אמר לי לחכות אולי יביא כסף.באין הוצאות - לא חכיתי ו- חזרתי בו ביום...
עוד יום ג' י' כסלו נסעתי עם נתן דרך ח"א - לירושלים,נשארנו ג' ימים הוצא ג"מ 1,30
תרפ"ז אדר א' ברז-ס"ם 5 ג"מ לסו"ב להשואת החשבון 3 1/2 "(עפ. 7,4-9/ »

ועוד קטע אחד מעניין מהמציאות היהודית-הגרוזית הפרוזאית של ארץ ישראל

« חשון כ"ס נסכר עגל של (מנשרוף) 80 ג"מ,מזה מסרתי 50 ג"מ לסב- ולק' על כלכלת הפרות,15ג"מ לרועה ונשאר בידי לנסיעה לח"א 25 ג"מ שנסעתי ביום:

עוד עגל קטן	---	30
לנתן לנסיעה	---	20

הוצא 75 = 25 x 25 x 5 x 25
נשאר 35 ג"מ (ע"ח נסיעות קודמות) /7,10/ »

ההתפתחות הכללית.התקנת תאורה.השימוש בחשמל.בניית תחנת השקאה ושאר צד- דים שנעשו בישוב,השפיעו לטובה גם על קידום המתיישבים היהודים הגרוזים. חרף העובדה שההכשרה לא היתה מספקת,התנאים הסניטאריים היו מתחת לכל בי- קורת.ההזנה היתה גרועה,חיו בדחק,ברם חיו עם התקוה:"ננסה שוב ונכשל -כו- שלים מוצאים פעם דרך."- כלשון מגלאשווילי.(עיין אוסף מגלאשווילי.11/66)

מגלאשווילי יוצא חוצץ נגד שיטת הלנדסמאנשפטים.הוא בעד אינטנסיפיקצי- אה של כל נציגי הקבוצות והעדות.אבל אך ורק על בסיס שיוויוני בלי הפקרת- קבוצה זו או אחרת לכליה ולאובדן.למועקה ולמצוקות.
"ישנן בזמן האחרון עובדות מחרידות,-מציין מ.מגלאשווילי,-קבוצים שלמים. ישבים פרקים ימים רצופים ללא לחם.כי התנוונו,סחר הקמח,האופה.המלוים ל- לשכה תובעים ממנה כסף ומגבילים ומפסיקים את האשראי לה.והיא הלשכה מסרות בחיקה,שלהפכם לכסף קשה לה כקריעת ים..."("קורקאסונים",86,עמ.112)

מ.מגלאשווילי לא נילאה להעיד פניות ומכתבים לעיתונות היומית:"דאר ה- יום","דבר".בבקשו נמרצות קצת תשומת-לב,קצת התחשבות בבעיותיהם המיוחדות, של יוצאי גרוזיה באי"-"היא ארצנו וירושתנו...זכותנו עליה היא איתנה וק-

[10] עיין קורקאסונים" ס.5.עמ.100.

דושה על-אף כל רצון וכל כח.לעולם לא נוותר עליה,שכן ברגע שנוותר עליה א-
נו מאבדים בעצם ידינו את מולדתנו ונגורש ממנה..." מסעים הוא.(6/142)

כל העשור חלף בצבירת משקעי מרידות ב-"נשמות הערסילאיות" כפי שמגדיר מ-
גלאשווילי את בני עדתו,חוסר העבודה,העדר המשק הבסיסי,מחסור בקרקעות,צרי-
פים רעועים,מחסור חמור במים והפתרונות אין לא מצד הנהגה ולא מהמרכז הח-
קלאי. "הכרחי לקנות פרה מקומית לכל המשפחה,-דורש מגלאשווילי,חכירת חל-
קת אדמה בת 100 ד' לתבואות חורף ומספוא,מובן מאליו שלעבוד ששה זה הם יצ-
טרכו בזוג (סוסים) שבזמן של חוסר-עבודה במשקם יוכלו גם להרוויח במושבה.
ממקצוע העגלונות גם עכשיו מתפרנסים מאות אנשים..."(6,150)

יהודי גרוזיה שאפו לחיים,לעבודה,להתפתחות,ליצירה.לשליטה בעצביים ואפי-
לו אם במהפיכה היה המדובר.מהפיכה אמיתית בתוכנית בניית הארץ,בפריחת חקל-
אותה.בשגשוג משקיה. הם חורקים את שיניהם,נשכים בשרם - וכל היישוב הא-
רצישראלי כלשון מגלאשווילי,-"אינה נוקפת אצבע,כמו נאלמה דום בגווע אחים
לעיניו - אחים נאמנים ליהדות ולקדשיה - הבה נזעזע עולם! עד מתי נחרישה!
נגדיל נא כוחנו ונוציא ממנו קול התרועה למלחמה בשלטון הזדים - בנוולשל
אנשי מספר הבוגדים ומרשיעי הבריתי כה זעקנו אנו...קולנו כקול קורא באי
ולא נשמע ההד."(6,154)

זוהי זעקתו של מהפכן,של פורץ הרים, של הודף מעגלים.ניתן לומר ללא כל-
הגזמה שזוהי קריאתו של מנהיג אמיתי שכמותו קשה למצוא באותה תקופה של ש-
נות ה-20 וה-30 ביישוב ארצישראלי. ניכרות בו במאיר מגלאשווילי תכונות ס-
גוליות של כל אותה החיובית המהפכנית שהיתה במשך עשרות בשנים מנת חלקם
של אלפי לוחמים למען הרעיונות הנשגבים ברוסיה הגדולה.

מגלאשווילי מוקיע נמרצות את כל הפקידים הבודגנים השקועים במלחמות ה"א-
חוזתיות" האינדסנסיות שלהם,ולבם מסולף ע"י תכונות גסות והרגלים נבערים,
מתכסים בטלית משי דקה ומצניעים את המומים הנוראים,ברם לדידו של מנהיג י-
הודים גרוזים "תבוא רוח סערה ותקרע את צעיף המשי,ונגלה אז הפצעים בכל מ-
וראם...תשרת הייהם תיפסק באמצע..."(6,17)

מגלאשווילי מקונן מרות גם על-כך שהמוסדות הלאומיים הציוניים ניצלו את
בעגועי המולדת של יהודי גרוזיה,את להבת נפשם,והפקידו אותם לכל מיני תחל-
אות וסבלות. לשבחם של יהודים אלה יאמר,שהם אכן ידעו מה צפוי להם ברם ב-
כל זאת לא נסתלקו מן הזירה.בהפקידם את גופם לקדחת. במצב כזה הם דורשים-
ממנהיגי היישוב שלא יעזו לחטט בפצעיהם,בפצעיו של אותו "מיעוט קטן וחלש"
שישב בתוך "רוב גדול וחזק".המנסה לבלוע אותו,לעכב את קידומו.

לקראת שנת תרפ"ט,מנתה פתח תקוה 80 פרדסנים,43 כורמים ופולחים,206 בע-
לי נחלות קטנות,121 בעלי בתים בלי נחלות אדמה,260 תושבים בלי נחלות,74-
משפחות פועלים קבועים,75 בעלי מלאכה,76 פקידים,21 מורים,216 תלמידים,288
תלמידות,160 ילדים בגנים,3 מורות למלאכה,103 סוחרים וחנוונים,29 עגלונ-
ים,3 רבנים,11 איש העוסקים ברפואה,סיה 700 משפחות,3489 נפש. 11

כדי לעמוד מקרוב על מצבם של בני יישובים אלה - פתח תקוה ובנימינה,ערב
העתקת מקום מגוריהם של חלק מהמתיישבים היהודים הגרוזים מפיית לבנימינה צפ-
ונה,נשים לב לשתי ידיעות שהתפרסמו בשנת 1927 בעיתון "הפועל הצעיר".

מ.גרבובסקי - חבר קיבוץ "הכשרה" כותב לעתון ב-3.6.27 על פתח תקוה:"המ-
שבה ששמשה פינת נחמה לתנועת הפועלים בימי משבר אלה,נהפכה בזמן האחרון,
אף היא לפנת סבל ודעב לא פחות מאשר העיר חסרת-העבודה,700 משרי-לחם."

לעומתו כותבת מבנימינה מרים ב-ן ב-24.5.27 בנוגע למצב מושבתה:"עשרות-
פועלים (מספרם הכללי מגיע ל-150-100) נתונים כאן בתנאים בלתי-אנושיים ב-
החלט. רוב הפועלים במקום קיבלו עבודה והלשכה המקומית,חוץ מפועלי פיקיא,
את שכר עבודתם אינם מקבלים בזמן... יש פרספקטיבות להתפתחות..."

המצב בבנימינה סדום בואם של מתיישבים בהרגיים היה משביע רצון. היו סי-
כויים לבניית בית הכנסת,שתי חנויות ומספר בתים. ל-31.8.27 שם היו 140 פ-
ועלים. ברם הפועלים לא אחת הביעו התמרמרות על אי-תשומת לב מצד המרכז הח-
קלאי.("דבר" מ-19.9.27)

ב-1928 הורע מצב העבודה בבנימינה,ועל-פי התחזיות,קסיף היסמין יכול ה-
יה להעסיק רק 70-60 פועלות.("דבר".17.6.28)במושבה עמדו לגשת לבניית בת-

---

11 עיין ספר היובל למלאת חמישים שנה ליסוד פיית,ת-א,תרפ"ט,1929,עמ.439.
-440
נעיר כאן שבנימינה כמושבה נוסדה בפברואר 1923."הארץ", מ-
7.2.23

ים למתיישבים חדשים, מספר הפועלים גדל בהדרגה והגיע ל-250. (שם, 5.9.28)
בשנת 1929 כאמור הוקמה שכונת-יעקב, ונקראה כך לכבוד יעקב מול, אשר סייע בעזרת הבנק שבניהולו ליסוד השכונה. בראשית התיישבותם כאן עסקו יהודי גרוזיה בגידול צמח היסמין ובהכנת בוסם ממנו, במכונה שהוקם למטרה זו.
למותר לציין, שעל אדמות פיק"א ("Palestine Jewish Colonisation Association") (שנוסד ע"י הברון רוטשילד) התיישבו במשך שנים מאות משפחות יהודיות מקוו-קאז.[12]

על מצבה הכלכלי-החומרי של בנימינה בתחילת שנת 1929, ניתן לעמוד מפידוס ההכנסות המובא ב"דבר" (17.1.29), שם גם ציינו שהפועלים סבלו מקדחת, מזון בלתי מזין, דירה בלתי היגיינית, אי-סיפוק הצרכים התרבותיים ועוד.
בתחילת שנות ה-30 החלו לפתח בבנימינה את מטעי-ההדר, ובמקביל הוזנחו במ-קצת ענפי-המשק הראשוניים: גידול עופות, משק החלב, גידול ירקות וגידול בקד.
בשנת 1931 נעבד ע"י 49 האיכרים למעלה מ-4 000 ד'; שמחציתם החכירו להם ע"י פיק"א מקרקעותיה שבסביבות המושבה ובעיקר בקאבארה.
בשנת 1932 עמדו להכפיל שטח אדמת המזרע, שיועד לעיבוד ע"י המתיישבים, בע-רך 160 ד' למשפחה. בסך הכל הוחכר לאיכרים באותה שנה שטח של 4 000 ד' לגי-דול תבואות. (עיין "הארץ" מ-20.12.32)
לא ברור לגמרי אם השתלבו המתיישבים היהודים גרוזים תושבי בנימינה באי-רגון "פלחה משותפת" (דוגמת האירגונים מסוג זה במושבי העמק) ברם ציין. שבשנת 1932 התאגדו 14 איכרים לשם עיבוד קולקטיבי של שדותיהם בעזרת מכו-נות חקלאיות מודרניות ועל-יסוד שותפות ההכנסה. הם התקשרו עם משק "גשר נח-לים", אשר שלח את הטראקטור שלו ובו השתמשו לחרישת השדות המשותפים.
מבחינת מטעי-ההדרים, בשנת 1931 הניבו 120 דונאמים הראשונים פרי ראשון. מרבית המתיישבים היהודים הגרוזים עסקו כאמור בענף היסמין, ברם הענף המצ-ליח הזה בעבר, ידד בשנות ה-30 המוקדמות, והסיבה היחידה ככל הנראה היתה יד-ידת מחיר-תמצית הבשמים בשוק הצרפתי. ואם לפני 5 שנים קבלו מגדלי היסמין מביהח"ר לבשמים בבנימינה 150 מא"י לכל קילוגראם פרחים, מזה שילמו 60 מא"י לקוטפים, והרווח הנקי, שנשאר למגדלי הפרחים, היה הגון. הרי לפני שלוש שנים הפחית ביה"ח החרשת את המחיר עד למאה מא"י הקילו. מזה קיבלו הקוטפים 50 מ' והמגדלים גם הם בסכום הזה.
בשנת 1931 ידד המחיר עוד יותר, גבית החרשת לא שילם יותר מ-50 מ' הקילו. (עיין הארץ, 20.12.32)
עם כשלון משק החלב בבנימינה הציעה פיק"א לאיכרים להפחית את שטחי אדמ-ותם המרעה, כדי להרחיב את המושבה ע"י הכנסת 40 משפחות חדשות, רובן יהודיות-גרוזיות, להם הוקצו קרקעות בהתאם לצורכי זריעה ועיבוד וגידול הבקר.

מ. מגלאשווילי, ביחד עם "לוחמים" מקרב בני עדתו, נהלו מאבק עקשני ובלתי-פוסק למען העבודה העברית. הם הוקיעו נמרצות את חתידתם של כל-מיני גרדמ-ים מתוך איכרי בנימינה וזכרון יעקב למען העסקת עבדים, מפני שעבודתם היתה זולה יחסית מזו של הפועלים העבריים, וע"כ גרמו להרעבת משפחות שלמות ב-קרב יהודי גרוזיה.
ב-17 באוגוסט 1933 בעתון "דבר" נתפרסם מכתבם הגלוי של נציגי שכונת יע-קב מבנימינה: מ. מגלאשווילי, יוסף בן שמואל ומ. קובו (שוילי) ובו צויין: "במ-שך 4 שנות מגורנו ע"י בנימינה, נאלצנו לא פעם לבקש עבודה מאיכרי בנימינה, וכולם פנו לנו ערף חוץ מיחידי-סגולה היודעים כחסידי העבודה העברית. לא עזרו גם דרישות פיק"א. לשווא! ואנחנו, 25 משפחות שכונת יעקב, רעבנו וסבלנו, נשאנו עינינו לעבודות פיק"א שלא תמיד זכינו להן. ונדמה היה, כי סויס יחזרו "בוני ציון" אלה בתשובה. פרדסיהם יגדלו ותפוזיהם יזלו עסיסים, או-אז ייכנע לבבם הערל ויתיחדו לישוב דעת ולחשבון נפש להשליך מעליהם את העבו-דה הזרה ויעברו לעבודה עברית נקיה."[13]

למרבה הפלא, ציינו בהמשך נציגי יהודי גרוזיה, כי גם לאחר חורבן יהדות ג-רמניה לא הכירו איכרי בנימינה בעובדת-ההכרח להעסיק את הפועל העברי, דווקא אז כשבכל מקום מכירים בחובה להגדיל את כוח קליטתה של הארץ ולאפשר ח-יים לאחינו המגורשים מארצות מגוריהם - איכרי בנימינה לא למדו כלום. הם מ-

12 עיין בהתרשמויותיו של הסוציאל-דימוקראט ממערב אירופה אמיל וואנדרוו-לדה על מושבות פיק"א בארץ. בספרו: E.Vandervelde, Le pays d'Israel - un marxiste en Palestine, P., 1929, pp. 61-65

13 עיין "דבר" 17.8.1933 כ"ח אב תרצ"ג, גל. 2509.

עסקים בקביעות פועלים ערבים מן החוץ, נותנים להם מקום ללון ומחלים להם את כל עוגמת יהם, גם אחרי שגונבים מבתיהם כסף. אחרי שהמשפט מכריח להשיב את הגניבה, משתדר שוב שלום אמת כמו לפני הגניבות, בלבד שלא יצטרכו לעבודה עברית." (שם)

על רקע העסקתם של פועלים ערבים, נוצרה במושבות השרון מציאות חברתית כלכלית וסוציולוגית חדשה, שאפשרה היתה להלהיב גם את היצרים הלאומניים אצל הפועלים הערבים. הם חשדו בפועלים עבריים שהם תופסים את מקומם. מצד אחר, ניתן להתפלא שהאיכרים האמידים של בנימינה, חסידי-תורות וזרמים סוציאליים-למיניהם, היו אלה שדחו את העבודה העברית, והפריעו לתהליך קליטתם של המגיעים ארצה, מחוסרי-כל, מובטלים ומדוכאים. הם האיכרים העבריים של בנימינה, הציניו כי"קולאקים" רוסיים לכל דבר, באידיאולוגיה של הפועל העברי, במושבותם, בהעדפתם את הערבים מאחר שהם היו זולים יותר וכן בגרימת תככים בין הפועלים העבריים והערבים.

הקונפליקט החברתי-הלאומי מצא את ביטויו במקרים, שרק בדרך נס לא נסתיימו באסון. "במשך כל הקיץ, -מציינים בהמשך מאיר מגלאשווילי, מ.קובו ואחרים, - בלכתנו לעבודת פיק"א בפרדס חנה, ובעברנו על-פני הפועלים הערבים הם קופצים עלינו בקללות ומחפשים תמיד תואנה להתגרות בנו. כאילו היסגנו אנו. פועלי המושבה ואזרחיה, את גבולם ולא הם את גבולנו. אנחנו נזהרים מהתגרות בהם... בערב יום 9.8.33 עברו שני ילדים משכונתנו, רכובי אופניים ע"י תחנת-בנימינה, על-פני הפועלים הערבים של האיכר גולדשיין. הפועלים קיללו אותם והתחילו להכותם. אחד הצליח לברוח ואת השני תפסו והפילו על פסי-הרכבת. במקרה נזדמן אחיו של הילד הנתקף דרך להוציא את האבן מידי הרוצח. את אחיו אומנם הספיק להציל, אבל את עצמו הכניס בסכנה: מוכה ופצוע קשה הוצא מידם והובל לקופ"ח. משפחת זכרון נגשה לאסוף את המכים. אך האדון ג(ולדשיין) חשש שמא יישאר משקו בלי ערבים לילה אחד, ואז לשחררם בערבות. אלה איכריך ישראלי" (שם) כך מסיימים נציגי מתיישבי שכונת יעקב בהסילם דופי לא רק במוסדות-הרשמיים של היישוב, אלא גם באותם איכרים אמידים בני עמם שתמורת עבודה זולה המסופקת להם ע"י הערבים מכפרי הסביבה, הם מפקידים לכל הרוחות את הדיים העבריות. ומבחינה זו, ובצדק, אינו מוצא מ. מגלאשווילי כל הבדל בין האיכר הקולאק הרוסי, העושק את בני עמו, לבין האיכר היהודי הרץ אחרי עבודה ערבית זולה.

לצורך דיון על תנאי העסקתם וגודל שכרם של הפועלים העבריים בבנימינה, נתאספה ישיבה משותפת של באי-כח כל הגדמים במושבה: מועצת הפועלים, ועד הכפר, ועד חקלאי "פרדס", הקואופראטיב 'החקלאי". איכרי בנימינה דרשו להשוות את שכר הפועל העברי לשכר הפועל הערבי, דהיינו 100 מיל ליום עבודה, דק אז היו מוכנים להעסיק את הפועלים העבריים, זא. בשכר שווה לזה של הערבים.[14]

בעיקרון, הבסיס להקמת שכונת-יעקב היה מטעי היסמין ועבודת הילדים בקטיפת הפרחים. במשך הזמן נאותה פיק"א להוסיף לכל אחד ממתיישבי השכונה 5 ד. אדמת מטעים ו-3 ד' אדמת מספוא, אשר לא נוצלה מפני ריחוקה מהמושבה והעדר רשת ההשקאה.

ב-1938 הודיעה פיק"א על חיסול מטעי-היסמין לדגל סגידת בית החרושת לבשמים בבנימינה ותושבי שכ' יעקב דרשו פיצויים לצדוק סידוד משקי עזר, לולו ולהשלמת יחידת הקרקע ל-20 ד'. פיק"א לא הסכימה והעניין נמסר לבוררות, לועדה המורכבת מנציג המרכז החלקאי, הבנק המרכזי ופיק"א עצמה. בינתיים פנתה פיק"א לשכונה בדרישה לשנות את החוזה, ובמיוחד שהשכונה תוותר על זכותה ברשת המים שבמושבה. (לפיק"א היה סכסוך בעניין זה עם בנימינה וכדי לחזק עליה רצתה לרכז בידיה את רשת המים).

בהתאם לחוזה, רשת המים היתה קניינה של השכונה, ברם פיק"א החליטה לא לתת מים לפרדס השכונה וכתוצאה מכך 150 פ' פרדס, עמל שנים עלול היה לדדת. לסמיון בגלל עקשנותם של פקידי החברה. פיק"א הציעה שהשכונה תמסור את עניניה למרכז החקלאי, השכונה הסכימה, אבל דווקא בשאלת המים לא היה נוח לפיק"א לבוא בדברים עם מרכז חקלאי. ("דבר" 9.6.38.)

כתוצאה לא איחרו לבוא גם הצתות הולכות ונישנות בבנימינה, ובאמצע 1938 נשרפו כ-60 טון חציר של איכרי בנימינה. (שם, מ-19.6.38)

ההתייחסות של היישוב הארצישראלי, של החברה, של המימסד הסוכנותי, אל יה-

[14] עיין דבר, מ-27.5.38 כי"ו אייר תרצ"ח

וד' גרוזיה בשנות ה-20 וה-30 היתה מן הגרועות. השכיל לבסא את תחושת הדי-כוי והמצוקה מ.מגלאשווילי, לדעתו הוסמרו על יהודי גרוזיה אש וגפרית, והשפ-לו עד עפר. כל מום ייחס לגרוג'ים. "בגולה היינו עשוקים ורצוצי משפט בלי-מגן וגואל. ואם גם להלכה היינו נחשבים לאזרחים שווים, למעשה היינו עומדים מחוץ לחוקים, וכל שוסר נברוב עשה עמנו כאשר יעשו אדונים לעבדי עולם... ופה בארצנו: -כותב-מסעים-זועק מגלאשווילי. - כל פקיד גבוה או שפל מתענג על ר-וב סובי... ומכיש על רעבים מגבוה... נסיתי פעם, לחת את הביטוי המחאים ליים-די שלשים משפחות גורג'ים. בארתי ופרשתי שאיפותיהם ותקוותיהם. איך הקרי-בו בחפץ לב את כחותיהם על מזבח עבודת הארץ... נפלנו חללים לפניהם ואין יי-עץ ומזרה-דרך. ואין מרחם!... אין רצוני להרבות דברים ולחבר פרשה של צרות ויסורין שסבלנו ושיש בהם די חומר ליצור קינה חדשה של "איכה" לחרבן המש-פחות הגרג'ים..." (6,57-59) "קווקאסיונים", 6, עמ. 114)

שנה רדפה אחרי שנה ומצבם הקשה של הגרג'ים בעינו עמד. הבטחות פיק"א לא קויימו כלל ועיקר. ב-3.1.30 נאלץ מ.מגלאשווילי לרשום ביומנו: "...חשבנו, כי בבטחון בפיק"א ובפקידיו נאמין... לא התיאשנו, אמרנו: נשוב נא לבצרון, נא-מין... ובאמונת עולמים אשר בנו נאחל איש לדעהו: תכלה שנה... תחל שנה... פי-יק"א התרוקנה מתוכנה וממשיכה לה את חייה הנוחים ולשכונת יעקב אין תומר.. יזדמן שמים! הצדק אתנו והכוח אתמימי יצילך!... לחברת פיק"א, - ממשיך הלאה מ-גלאשווילי, - יש לה דרכיה, ממדותיה, קפריסותיה ואידיאליה שלה, אין היא מבי-אה בחשבון את הפרט ואינה מסגלת בסנטימנטים ובהרגשות שבלב..." מדוע? - שו-אל לתומו המחבר ומשיב בלית-ברירה כאילו, - הבלבנו על המון קיפוחים קשים ומכאיבים לשם עבודה משותפת עם פיק"א וכל ויתור גדם אחריו עוד ויתור, עד בפיית הר כגיבית..." (10,27. בהרחבה "קווקאסיונים", 86)

מגלאשווילי פועל, דחף ומדרבן את עניני המתיישבים הגרג'ים, הוא נוסע-לכנסים ולועידות, גם שם הוא לא רווה נחת "צעקות ותביעות, יחס של איפה וא-יפה, שיטת מכרים וידידים... זהו הכל!..." אלה הרשמים שלו מהועידה החקלאית שנערכה בתל-אביב ב-6.6.31. (16,86)

כדי לעמוד על-מידת ניצול פיק"א את עבודתם (לא רק של המתיישבים הגרג'-ים המבוגרים, אלא אף של ילדיהם), בפרדסי בנימינה, להלן קטע מכתבתו של י.ג-לילי "עם קטיף היסמין" (נתפרסם בעיתון "דבר". אנו איתרנו את הכתבה בעזבו-נו של מגלאשווילי): "ילדה גרוזינית מסיחה לפי תומה באחד החיבורים בבית-הספר את ענותם של הילדים האלה בחודש סיון מתחיל הקטיף וגם אנו הילדים ב-קוספים, אין מלאכה זו חביבה עלינו כלל וכלל. אבל מה נעשה? צריכים אנו לע-זור להוריו להשתכר פת לחם. אנו קמים לפני עלות השחר ויוצאים לעבודה כש-עודנו מתנמנמים, לא פעם נשען מי שהוא מאתנו, על אחת מסמוכות הברזל, שאליהן קושרים את היסמין ונרדם. אך קולות הגדולים מזרזים, לא לישון, לעבודה! עוד מעט ותזרח השמש, הפרחים יתיבשו ויפסידו ממשקלם, אנו ממשיכים לקטוף בזריזי-ות, קוספים וקוספים, שעה אחר שעה, יום אחר יום, חמשה חדשים בשנה, כל אותם י-מים אין לנו פנאי, לא לאכול, לא לישון, לא ללמוד ולא לנוח - רק לקטוף ולק-טוף, ההורים מבטיחים כי אחרי הקטיף יקנו לנו כל מיני דברים טובים. אבל כ-שנגמר הקטיף מתחילים ימי חוסר-עבודה אצל ההורים, הבולעים את אשר השתכרנו.

יש לציין שיהודי גרוזיה - תושבי בנימינה, שאפו ליסוד ועד שכונתי משלהם הנפרד מהמועצה המקומית, ברם הנציג הרשמי של "החברה להתישבות היהודים ב-ארץ ישראל ו.כהן הודיע למאיר מגלאשווילי ב-4 במאי 1930 שאין שום צורך ב-הקמת ועד מיוחד לשכונה ושלהבא, נציג השכונה ייכלל בתוך המועצה המקומית, ויגן על עניני השכונה.

בתחילת שנות ה-30, כשנמצאו מקורות כספיים להגשת עזרה וסיוע חומרי לקה-ילות ספרדיות מקרן "בלילוס", תיכנן מ.מגלאשווילי לפנות אל מנהלי הקרן, ב-בקשה שיקצו משאבים גם ליהודי גרוזיה, למרות שהם אינם משתייכים לעדה הספ-רדית. בהקשר לכך הוא רושם ביומנו ב-30.11.32: "סדרנו גם תזכיר לועד הפועל שידרשו מפיג'וטו בפריס ליכנס אל הפרנק ויזכיר לו לעמוד בהבטחותיו לעני-ין פרה, פרדס, אדמת השקאה ופלחה... תזכיר למועצת "בלילוס"..." /16,65-66

וכך, בעוברם דרך חתחתים של תוהו ובוהו "לא דרך, עליות ומורדות, גבעות-חול, תלי אשפה, לב שממה" יצאו יהודי גרוזיה - תושבי השכונה קרחים מבאן ומ-כאן... ילדים מופקרים, חגורה מתהדקת, אין מחשבות בהירות: "הקשבתי בלילות, רושם מגלאשווילי, - לשיחת ילדים קוטפי יסמין, שיחתן - פשוטה. בלי כוונות נ-סתרות, יען כי ילדים הם. הניתן - זוך וטוהר ומגמתן אחרת ממגמת הבוגרים. תא-

וות נקמה אינן רודות בהם..." על-פי המחבר השכונה שרויה בדוד רוחח של צר-
ות וחוסר-כל, הספינה טובעת, הראש מסתחרר, "עומדים אנו זה שנים על נקודה א-
חת ושואבים מים בכברה, המים מוגרים ארצה, הכברה ריקה כשהיתה, ומסביב לנו ס-
ים ורפש כשהיה..." /17,175-176/

"הכל רק עיינים אותנו, -מטעים מגלאשווילי בדאגה גלויה, -ומסכסכים עוד
יותר את המסוכסך מכבר. יתנו לנו עזרה מלאה, יעמידו נא אותנו פעם אחת על -
רגלינו בכל ענפי חיינו ועבודתנו, ויעזבונו לנפשנו לגמרי, בלי שום פקידים-
ושלוחים וראשי וועדים..." /קוקאסיוני, 17,168, עמ' 116/

מ.מגלאשווילי האמין בקיומה של ארץ ישראל ההיסטורית, לא גיאוגראפית, דה-
יינו ארץ ישראל ערכית, רוחנית, מוסרית, לאומית, הבונה חברה צודקת, עם יחסי -
אנוש חמים, הוא מודע לעובדה שבכלל מצבו של העם היהודי באותה תקופה לא ה-
יה משמח כל עיקר. בארץ שררו: פחד, חוסר כבוד וההערכה הדדיים בין הקבוצות-
והעדות השונות, בין המנהיגים לבין המונהגים. "ארץ ישראל שלנו, -ציין מגל-
אשווילי, -הולכת וגדלה על חרבות חיינו המתפוררים יותר ויותר..." (שם, 116)

ובהמשך הוא מצהיר בלי כל היסוס: "יש רע בחברה... אי" מלאה: סבל ומצוקה,
תרמית והונאה, נוון האדם וזלזול בו... יאמרו: אין אלה אלא רע הכרחי - כא-
שר מוכרח הוא הרע השורר בטבע... עוד נמצאים קסנ'-מוח החושבים לקיים ולק-
בל את סדרי-החברה הקיימת כדבר טבעי, כיסוד מוסד, שעליו השתת תבל?!..."

לאורך תחילת שנות ה-30 עורך מ.מגלאשווילי רישום כמעט עוקב של מאורעות
ואספות (שהוא נטל חלק פעיל בהם) הוא אף לא נרתע מלמתוח ביקורת, על נוה-
לי ותכני ישיבות למיניהן. ("קוקאסיוני", עמ' 116-117, 6#)

על היבטים כלכליים-משקיים ביחס לתושבי שכונת יעקב ניתן לשפוט ממסי-הק-
רקעות ששולמו בשנת 1935:"

מני	560		
(ניסים)	490	1/6 שלם	
(שלם אוצ'רו)	370 × 105	1/6	
(זכריה)	480		
(שבתו)	370 × 105	1/6	
(טסרו)	475		
(צפניה)	370 × 105	1/6	
(ג'ינג'יחה)	475	שלם	2/6
(אנוקוב)	475	שלם	3/6/36
(ננזייה)	475		3/6/36
בחר)	465	שלם	1/6
(בן בסת)	475	שלם	1/6
בן משה)	470	שלם	1/6/36
(בן שמואל)	475	"	""
(בוסו)	475		
(מנואלי)	455		
(כהן)	555	שלם	(נ"ח 55)
(קוז'יה)	470	שלם	2/6
(חננא)	370 × 105		1/6
(חנוכה	370 × 105		
(מחלוף)	465	שלם	2/6
(חסיד)	475		
(לוי בולגרי)	370 × 105	שלם	1/6
נג'אר	370 × 105		
קובו	470		
(מגלא)	470	שלם	

(עמ' 4-5, 8, 6, 8 השוה)

כמו כן על מצבם החומרי של תושבים אלה, שופכים אור גם רישומי החובות, עד
סוף שנת 1935 ותחילת שנת 1936:"

" קובו (65)	מחלוף 705 × מרס 200 = 905
(בן משה) 325) נ"ח למאי 325	זכריה 900 שלם 16 י"כ 1280
ג'ינג'יחה 200	מגיע לו 380 מא"י ל-1 לאפריל

חננה 325	בנסו 300 x ינו'מרס 600 ס"ה
בן שמואל 1,050	900
שלו 460	עמנואלי פבר' מרס - 650
שבתו 142xמרס 325	חימני מרס 325
צפניה 200	חייבים עד 1 למאי
לוי יצחק 950	סטרו 560 x 195
כהן חי נתן 200xיוני-מרס 975	(עמנואל מרס אפריל 775)
בחר 1440x יוני מרס 600=2040	לוי יצחק 440

שלח כסף 600 6 י"כ 460 נ"ח 980 מגיע לו: י"כ ס"ה.

טענות קשות בפיו של מגלאשווילי כלפי בני עדתו אשר סרם הצליחו להשתחרר כליל מדיעות קדומות ומתדמית עצמית שלילית, וכן מההרגלים הישנים ומחוסר - התקווה שאי-פעם יוכלו להשיג "משהו ע"י אירגון ועבודה משותפת, לכן כל כך- קשה מצבם ללא עזרה מצד או גורם כלשהם וללא בטחון כשאדמות עודן שוממות ב- תחומיהם. בשל חולשתם הם ומוג-לבם של תושבי שכ'יעקב הם שרויים בהתמרמר- ות מתמדת ובהפקרות, ו-90% מהם אינם יודעים כלל מהו חדר, שאין ישנים בו, כל מיני גורמים עויינים מהאכרים משיגים את גבולם, ובמצב דברים שכזה מגלאשו- ילי אפילו אינו רואה שום תועלת לבקר את פיק"א על פעולותיה או ליתר די- וק לאי-פעולותיה. תקציב החינוך - אין, האם ניתן לחנוט את הילדים ולחכות- עד ש"שופרו תנאי החינוך?! "במקום ילדים יהודים ערבים לפנים, -מציין מגלאשווילי, -נמצאים היום בשוק ילדים יהודים הבאים לשאת את הסלים של בעלות הבית הב- אות לקנות צורכי אוכל..." (17,190)

מגלאשווילי הקפדן מנהל בשקידה ובדייקנות את חשבונותיו האישיים המשתל- בים לא פעם בניהול חשבונותיהם של שאר התושבים, הוא משלם לשוסר, הוא שפורע חובות לתיקון הגדר, הוא שמשקיע מכספו בכל מיני צרכי השכונה וכו', והיכן פ- יק"א?! ישאלו: "פיק"א מסתפק רק בקיום המשרד ובהתייצרות למלא את צוואתו של הבארון, ולא עשו די-הצורך למושבות עבריות". ("דבר", 14.2.38)

מ.מגלאשווילי האמין בכוחו של אירגון תנועתי חזק, שעשוי היה לאחד את כו- לם (חרף הבדלי-דיעות בתוך מחנה אחד) לטהר את האוירה הציבורית, לשפר את - יחסי חברים שיושתתו על הבנה הדדית, ועל אמצעי הסברה כנים, חופש אישי, חופש מצפון, חוסר שינאה, והעדר זילזול הדדיים: "יהיה לבנו פתוח למלה חדשה, -מדג- יש המחבר-המנהיג, -המתנגדת למקובל, אף לקדוש, המלה בתוך כור האש של חיינו, וביכוח החפשי של החברים יתלבנו הדברים וטוב שיראו גם הצללים שבחיינו, ומי יודע אם לא מה שהוא צל היום, לא יהיה אור למחר..." (17,191)

---

2. קהילות יהודיות יוצאות אזרביג'אן וארמיה בארץ ישראל. יסוד- אגודות ע"י הלא-יהודיים יוצאי רוסיה וקווקאז (הארמנים ב-ם)

במשך כמעט מאתיים שנים, נתקיימו קשרים הדוקים בין קהילות יהודיות ממחו- זות אזרביג'אן הדרומית לבין קהילות יהודיות בגרוזיה, באזרביג'אן הצפו- נית ודאגיסטאן. מאות רבות ממשפחות דוברות ארמית, נדדו והשתקעו ברחבי קווקאז, במיוחד בחלקה הדרומי. הקשרים המגוונים מצאו את ביטויים ביחסי מסחר, וביסוד בתי-כנסת ליוצאי אורמיה, סלמס בסיפלים, באקו ועוד. לכן אין להוציא את גורל העדות האלה, דהיינו העדות היהודיות הארמיות, ממכלול הנושאים הכרו- כים ביהודי קווקאז, ובתהליך התפתחותם גם בארץ ישראל.

בהתייחסו לעלייתם של יהודים דוברי ארמית (כורדים) בין השנים תרפ"ו -- תרפ"ו (1920-1926) מציין אברהם בן-יעקב שמספר העולים הגיע ל-1900 יהוד- ים. מאידך החלו יהודי זאכו לעלות לא"י בשנת 1920 והיו מהראשונים שהתיש- בו בירושלים ובנו להם משכנות. נציין שבתחום עלייתם של יהודי כורדיסטאן, סיפלה "ההסתדרות הציונית לארם נהריים", אשר גם הצליחה להעלות לארץ יותר- מ-5000 יהודים מעמאדיה, בראשי ועוד.[1]

---

[1] עיין ו.פישל, אגרות כורדיסטאן, "סיני" כ.ז', ת"ש, עמ.קס"ט-קע"א

משפחה יהודית מאורמיה בארץ ישראל

משמאל - נשים יהודיות מאורמיה בתל-אביב בשנות ה-20

למטה משמאל - יהודי אורמיה (אב ובן בארה"ב, בשנות ה-20

מימין זוג, יהודי אורמי בתל-אביב ביום כלולות

ניתן לומר בוודאות שכל העדות האלה לא היו מגובשות הן מבחינה פנימית-קהילתית והן מבחינה אירגונית-מינהלית. ניכרה בהן התרוצצות, פעמים תכופות נתגלעו מחלוקות וסכסוכים. החל משנות ה-20 והלאה, נוסדו בארץ מספר אגודות עותומאניות מטעם העדות האלה תחת שמות שונים ומשונים. כך למשל בצד הועד התאחדות יהודי אורמיה ומחוז אדרבאיג'אן-פרס" (עיין ת"ק מס. 655 / 3939, מרשל מחוז ירושלים, משרד הפנים) קמו אחר-כך "אגודת יהודי זכו, ציוני המזרח" (ת"ק מס. 3939/1240) וכן "ועד עולי יהודי זאכו" (ת"ק מס. 3939/1266) "וועד עדת יהודי עולי זכו" (3939/1267), "ועד צעירי זכו" (3939/1283), "הסתדרות עולי ארדס" (3939/1767), "התאחדות יהודי כורדיסטאן" (3939/1435), "התאחדות יהודי זכו" (ת.מ. 3939/1450) וכו'.

בהקשר לכך מסיב להגדיר ולתאר את המצב, חוקר א.בן-יעקב: "אין עדה בארץ - ישראל שהיא מפולגת ומפורדת כעדה זו. בשלושים השנים האחרונות קמו לבני עדה זו בירושלים עשרות "ועדים", כלליים ופרטיים, לפי מחוזות וערים שישבו בהם בכורדיסטאן, ואפילו שני "ועדים" לעולי עיר אחת: היתה התחרות גלויה בין "ועדים" אלו וכולם אושרו ע"י המושל הבריטי. הצד השוה שבכולם הוא, שלא-גילו כל פעילות מיוחדת הראויה לציון; ורובם לא נוצרו, אלא כדי להשיג "חותמת" בלבד וע"י כך למעט ערכה של ה"חותמת" שבידי "ועד" אחר..."[2]

למרות ריבוי ה"וועדים" למיניהם, יהודים דוברי ארמית מיוצאי מחוזות הנ"ל היו מצויים באי"י במצב חברתי כלכלי ורוחני קשה.

נציג אחת מקהילות אזרבאיג'אן, פירסמו ב-18.7.29 ב"דאר היום" מכתב גלוי אל צירי אי"י לקונגרס הציוני הט"ז, בו התריעו על מצבן העלוב של העדות הנ"ל בשל חוסר חינוך, רפואה, מרירות מצטברת, וחוסר עזרה מינימלי. הם דרשו במפגיע השגת שיווין בין עדה לעדה. מסתבר כמו-כן שהם ייפו את כוחו של ז'בוטינסקי לדרוש מהקונגרס לאפשר לעדה להתיישב על אדמות קק"ל, במטרה "להרים מצבם תרבותי-רוחני, להעסיק פועלים מחוסרי-עבודה ועוד". על החתום באו עזרא לוי, עובדיה מזרחי ויעקב שלמה.

חייבים אנו לציין שאומנם כל יוצאי מקומות הנ"ל (זכו, אדרס, כורדיסטאן, אורמיה) היו פזורים על פני מדינות וארצות שונות (פרס, עיראק, תורכיה, רוסיה) ברם המשותף ביניהם, היה רב על המבדיל והמפריד; קודם כל שפת דיבור ארמית או ניב, תרבות ומנטאליות, העבר ההיסטורי המשותף. ניתן להניח שעם עלייתם ארצה, המשותף והמשותף בחייהם פינו מקום למבדיל ולמפריד, כשהמניעים לפירודיו כאמור מסיבות אישיות, קבוצתיות וכן כלכליות ויוקרתיות.

את עיקר תשומת לבנו נמקד על העדה היהודית האורמית מאזרבאיג'אן הדרומית, אשר לה היו קשרים הדוקים עם יהדות קווקאז, יחסית יותר מהאחרות. הנוסח-האנגלי של תקנות ועד העדה הזו (הנוסח העברי לא נמצא בת"ק מס. 3939/655/מ 844, בגנזך המדינה, מרשל מחוז ירושלים) מפרט כך את המטרות של האגודה וסמכויות הוועד.:"

I. To improve the moral and material situation of the members of our Community, to bring them together and to cause them to cooperate in the national work in accordance with the spirit of religion and nationalism.

2. To increase the immigration into the country, to assist the newcomers and to advise them as to settling on the Land.

3. To care for all the members in all respects...
4. To obtain employment for the rabbis and the religious members of the community in existing institutions...to care for the poor of the Community...the orphans and widowed...
...to obtain loans for building purposes for members...

II. The committee has to found charitable and benevolent institutions the revenue of which will be devoted to the needs of the Community...

בסעיפים הבאים של תקנות, פורטו נוהלי הבחירות באגודה. מועדי ההתכנסויות הזכות לבחור ולהיבחר (אשר הוענקה אך ורק למי שהיה ממוצא אורמי או אזרבאיג'אני, ובהתאם לגילים: לבני 18 ניתנה הזכות לבחור בלבד, ולבני 25 ויותר - הוענקה הזכות גם להיבחר), נוהלי הגזברות, סמכויות תת-הועדות, מעמד בתי-הכ-

[2] עיין אברהם בן יעקב, קהילות יהודי כורדיסטאן, עמ. 24.

נסת של הקהילות היהודיות האורמיות, תשלום דמי החבר ועוד.

כפי שמתברר ממכתב נציגי הוועד אל המושל מיום 24.12.30 (מס' 1/137.מס):"נת-
קיימה אסיפה כללית בליל 23 דצמבר 1930. בנוכחות חברי העדה ונבחר הוועד מ-
-9 חברים ואלה הם: רפאל מזיוב - יו"ר, ששכר יהודיא - סיו"ר, עמנואל ניסן - מ-
זכיר כבוד, אבשלום מאיר - גזבר, ירמיה חכמוב - חבר, יוחנן יוסף, חיים אלע-
זר, רחמים גבאי יהודא, עובדיה יהודיא - חברים.
כתובת הוועד - שכונת בית-ישראל החדשה."[3]

משפחה יהודית מאז-
רבאיג'אן: ירמיהו
חכמוב עם בני ביתו
שנות ה-30.

מתלמדים יהודים בקושטא, 1911
עומד משמאל יצחק יצחקי

באחד מהסעיפים האחרונים של תקנות "הוועד הנ"ל" (סעיף 39) הודגש שהוצא-
ות והכנסות של בית הכנסת הגדול ותלמוד תורה "יבנה" ליהודי אזרבאיג'אן -
פרס" אינם מעניינו של "הוועד". לא פלא לכן, שבית הכנסת הזה ליהודי אזרבאי-
ג'אן נתקיים במסגרת נפרדת לגמרי מה"וועד". ב-7.6.31 אף הגישו נציגי בית
הכנסת נוסח תקנות משלהם, למשל גליל ירושלים, המורכב ממשת הסעיפים הבאים:
"1) כל חבר שיתנדב כפי יכולתו או שיעבוד בחינם לטובת בית הכנסת, יכתב ש-
מו בספר זיכרון. 2) המנדבים סכומים למשך תקופה רצופה או בבת אחת (בהתאם
לפירוש שבסעיף -י.ד.) יקבלו תעודת חבר ביחד עם הזכות להיזכר בכל שבת קו-
דש לברכה...3) כל המרים 30 לא"י פעם א' (כל המקבץ לטובת הבית 10 לא"י ל-
שנה משך 10 שנים וכו'... ישמר היארצייט משך 10שנים. (יש לשים לב לשימוש ה-
מושג האשכנזי הסהור "יארצייט" -י.ד.) 4)כל המרים 200 לא"י בפעם א', או
20 לא"י משך 10 שנים... זכותו גדולה להיות שמו חקוק על אבן של שיש וייז-
כר שמו תמיד אחר הלימוד לברכה, ואחרי אריכות ימיו, ושנותיו ילמדו בישיבה-
לעילוי נשמתו בכל 12 חודשים הראשונים וכן בכל היא"צ משך 50 שנים יובל ת-
מים..." ועוד הלאה בהמשך:
5) כל מי שיבנה קיר א' על חשבונו, או חדר א' מתלמוד תורה, או שישתדל תמיד
להגדיל כבוד הבית. זה חבר הראש', ויקבל כל זכויות שכתובות למעלה, ויק-
בל כתב הקדש רשמי ראשי, להשתתף בכל מצות הבית וזכותו גדולה, שמו חקוק על
אבן של שיש, ישמר זכותו לבני משפחתו אחריו, לזכרון עולם היא"צ עד 100 שנ-

[3] עיין ת.מ. 3939/655 מ/844 גנזך המדינה

ים רצופות. 6) חבר המקדיש - כל המקדיש שיקדיש את רכושו לסובת הבית המו-סד, או כסף יקדיש, על מנת שיבנו בשמו בנין הרי זה חבר המקדיש. יקבל קושאן-הקדש בשמו וזכותו גדולה, ושמו חקוק על אבן של שיש ויקבל כל הזכויות של מ-עלה עד קץ הגאולה במהרה בימינו אכ"ר." (על החתום בכתב-יד "עמנואל ניסן")

בנוסח עברי אחר של התקנות לחברת "יבנה" ליהודי אורמיה ומחוזות אזרבא-ג'אן-פרס, פורטו סעיפים המתייחסים לנהלי הבחירות, מטרות האגודה (החברה), ניהול כספים ונכסים ועוד. בסוף היו חתומים חברי "הנהלת החברה". ממסמך עו-לה שמועד הבחירות נקבע עד גמר הבניין של בית הכנסת ותי"ת, כל מי ששילם לא פחות מ-250 פא"י היה רשאי לבחור, ההכנסות וההוצאות לא היו שייכות לוועד-התאחדות יהודי אורמיה, אזרבא'ג'אן-פרס. בין יתר מטרות האגודה ציינו: "לה-רים את מצב הרוחני הכלכלי של בני עדתנו לעבודה רוחנית והגשמית, לטפל בס-דור רבני ובני העדה דתיים, במוסדות הדרושים, לטפל ביתומים ואלמנות ולסדרם במוסדות או בעבודה..."

כמו-כן הודגש בסעיף (8) שהמזכיר שהיה נבחר מקרב חברי הוועד, היה צריך לעבוד בהתנדבות, בלי משכורת, כמוהו כל החברים של "החברה". תדירות התאספות החברה - פעם בשבוע. בסעיף (11) צויין: "הנהלת חשבונות וכתיבת פרטיכלים - ביד המזכיר, ואין לו רשות להוציא שום מכתב מהנהלה בלא הסכמת החברים... את הכספים אפשר להוציא אך ורק בהסכמת חברת "יבנה"... בחתימת יו"ר, מזכיר וגז-בר." מעניין תוכנו של סעיף (13) "החברה" יכולה לטפל בסידור תעודות לויז-ות, או לכל הדרושים למשלחה ולרכוש הראשית, לרכוש בתי הקדשים, דירות, שכונ-ות ובתי עלמין... (15) הרשות והזכות לחברה לפקח על העזבונות של נכסי דלא ניידי, שבעליהם אינם בארץ או על העזבונות שנשארו מבלי יורשים, עד לבירור-היורשים, או עד שוב בעליהם..." (על החתום חברי "החברה" + חותמת, פאקסימילה)

יו"ר ר' עמנואל ניסן
המזכיר ירמיה חכמוב
הגזבר אבשלום מאיר
החבר רפאל סזיוב
החבר חנוכה אליהו
החבר יוחנן יוסף
החבר משכר יהודיה

כדאי לשים לב לסיומות שבשמות המשפחה של אחדים מהחתומים למעלה: חכמוב, מ-זיוב... אין ספק שהסיומת הרוסית הסיפוסית /-וב/ מופיעה כביטוי להשפעה שה-ושפעו יהודי אורמיה ואזרבייג'אן הדרומית מיהודי קווקאז ובמיוחד אזרבא-ג'אן הצפונית ודאג'סתאן, שרובם נשאו שמות משפחה עם הסיומת הנ"ל.

חבר "הוועד" הנ"ל ירמיהו בן רחמים חכמוב נולד ברזאיה בשנת 1897, אשתו-בתיה בת שהנז אהרונוב נולדה באזרבייג'אן. "אבא", מציין רחמים חכמוב, - עלה ארצה בשנת 1924 ועסק במאנופאקטורה, הוא היה גאה בקווקאזיות שלו. כשנכנסו-הרוסים לאזרבייג'אן שרפו את השוק והיכו סוחרים, אומנם היה אבא ביחסים רע-ים מאד עם המוסלמים, אבל עם הרוסים היחסים היו גרועים עוד יותר. בעקבות פ-לישת רוסים, רבים מבני הקהילה החלו לברוח והגיעו לבגדאד, ומשם נסעו ארצה. אבא נסע לחלק הרוסי של אזרבייג'אן בקווקאז (היתה לו נתינות רוסית תשלט-היסב ברוסית, גורג'ית, פרסית, אזרבייג'אנית וארמית, אגב בעת ההיא התרבו הת-נפלויות הארמנים על היהודים.

גם הסב רחמים חכמוב (שנפטר בפאריז ב-1917) היה נתין רוסי. הוא ביקר ו-סייר תכופות לצורכי מסחר בערי אירופה ורוסיה וכמובן גם בקווקאז. הוא יי-בא אריגים לאזרבייג'אן, אגב הוא לא שייך את עצמו ליהודים הספרדים."

לאחר שהשתקעה בירושלים, פתחה משפחת חכמוב חנות אריגים ובשנת 1934 עברה לחיפה וגם שם עסקו במסחר אריגים. האב נסל חלק פעיל בהגנה בירושלים בזמן הפרעות ואף צויין לשבח ע"י מדריך נשק במסגרת ההגנה. רחמים נולד בשנת - 1927 קיבל חינוך פרסי במגמה תורנית וביקר בבית הכנסת ליוצאי אזרבייג'אן שבשכונת הבוכארים ברחוב שמעון הצדיק, הוא ציין שיהודים יוצאי רוסיה ואזר-באיג'אן התגוררו בשכונות בית ישראל, ימין משה, כרם אברהם, נחלת שבעה, גאולה זכרון משה ועוד. ברשותם היו מספר בתי כנסת, ורובם דיברו רוסית וארמית, בע-יקר שלחו את ידם במסחר, את מתיהם קברו בהר הזיתים. אגב, הם דיברו בניב אר-

מ' מיוחד, כתבו בכתיב רש"י וכו'

ע"פ א.בן יעקב בשנת 1932 נוסד בירושלים "ועד ליהודי עדת התרגום, אשר מ-ספרם נאמד אז ב-300 משפחות ולהם בית כנסת ברחוב שמואל הנביא, בהמשך נוס-דו "וועדים" נפרדים של יוצאי ארבל, נציבין, קמישלי, דהוכים, (עיש העיר דהוך בראש'), עמאדיה, סנדור, ג'זירה, ג'רמוק, סוירק וכו'. יציין שבשנת 1945 התאח-דו כל הוועדים הנ"ל בשם "התאחדות יהודי כורדיסטאן" וברשותם "חברא קדישא" משלהם.[4]

התנצחויות פנימיות ומחלוקות נתגלעו לא רק בקרב עדות יהודיות-קורקאזי-ות, אלא גם בתוך העדה הספרדית עצמה, אשר בקרבה נוסדו וקמו אגודות מגרונות כגון: "הארגון המרכזי של יהודים ספרדיים" (ת.מ.3939/13), ועוד אגודה נוס-פת תחת שם דומה (ת.מ. 3939/101), וכן "אגודת העדה הספרדית" (3939/218) ו-"התאחדות עולמית של יהודים ספרדים" (3939/401) ועוד.

ב-2.5.1947 נתקבלה במשרד המושל של מחוז י-ם בקשה מס.3939/2136, מטעם ק-בוצת הספרדים, ליסוד אגודה תחת השם: "העדה החרדית הספרדית לבני עדות המ-זרח", ככל הנראה עם זיקה לאותן עדות יהודיות-מזרחיות, שהיו משך שנים תחת ההשפעה הספרדית המסורתית, למרות שבעצמן לא היו מעולם ממוצא ספרדי אתני.

כאן המקום להתייחס גם לאגודות שנוסדו ע"י יוצאי רוסיה וקורקאז, הלא-יהודים. בכלל ניתן לומר, שלאחר המהפכה שנתחוללה ברוסיה, המשיכו במקביל החוג-ים החילוניים והכנסייתיים הרוסיים במאמציהם למסד את פעילותם בארץ ישר-אל. ב-7 באוגוסט של שנת 1927 הגיש נציג החוגים האלה, גיאורגי וולקוב, בק-שה לשלטונות המנדט, להרשות לו להקים אגודה עותומנית יחד עם רוסי בשם סבי-אסולאבסקי. מפקד המשטרה במחוז ירושלים ל.הארינגטון הודיע במכתבו ב-27. 14.9 אל נציב המשטרה, שהאנשים הנ"ל ניהלו הסברה עויינת נגד ראש המשלחת הרוסית הרשמית מר אנטיפוב.

מייסדי האגודה החדשה הסתייעו בעו"ד פריידנברג, אשר פנה ב-23.12.27 לנ-ציב העליון שהודיע לו שהוא בודק את הענין. הממונה על השירותים הפנימיים במשטרת המנדט הודיע לנציב שהוא בדיעה, שהקמת אגודה כזו, עלולה לשבש את הד-ברים ולזרוע זרעי סכסוך במיסיון הרוסי בארץ. בפרשה הזו התערב גם סגן-נצ-יב א.קית-רואוץ', השואל את הקומנדנט מדוע לא מורשים הרוסים להקים את הא-גודה כמבוקשם. התשובה באה מהנציב הממונה על מחלקת המשטרה ובתי הסוהר, מודיע במכתבו מ-12.3.28, מס.59/83 מהם הנימוקים לסירוב הקמת האגודה הנ"ל הוא כותב בין השאר: "In my opinion, I have given you very good reasons why this Society should be disallowed, and I would add to those already given, the fact that any Society which is likely to become a breading ground of Communism is undesirable and not in the interests of the Country. We have quite enough trouble with Communists already."

המייסדים החותמים על תקנות האגודה חוץ מוולקוב היו וולאדימיר יארנוב-סקי, ניקולאי סביאטוסלאבסקי. האגודה נקראה "The Russian Union in Palest." וכמטרות שלה פורטו: "איחוד כל הרוסים המתגוררים באי"י, כינוסים חבר-תיים-תרבותיים, ייצוג ענייני הקהילה הרוסית בפני ממשלת פלשתינא וכו'. בסקור האנגלי: "To unite all the Russians, living in Palestine, on the basis of their national culture, way of life and the feeling of national solidarity and to assist its members in the satisfaction of their cultural, national, legal and economic needs.
The means for achieving the objects of the Society are: frequent meetings and intercourse of members and discussion of common problems; educational and recreational activities, representation of the needs and interests of the members to the Government of Palestine and mutual assistance."

---

4 עיין א.בן יעקב, קהילות יהודי כורדיסטאן, עמ.24-25; עיין גם ת.מ.846, חטיבה 23, מושל מחוז י-ם, ממשלת המנדט, גנזך המדינה

5 עיין תיק מס. 3939/493, מ/837. חטיבה 23, גנזך המדינה, מושל מחוז ירושלים, ממשלת המנדט.

בהמשך צויין בשאר סעיפים של התקנות: "נוהלי קבלת החברים, תשלומי דמי-חבר ושיעורם, ניהול ענייני האגודה, מועדי התכנסות הישיבות הרגילות ושלא מן המנין של האסיפה הכללית, תהליך קבלת ההחלטות, בחירת מוסדות האגודה והחברים שבתפקידים המרכזיים וכו'. במקור:"

(4) As members will be accepted every Russian by nationality, aged 20 at least, who agrees to the objects of this Society and pays the fixed members'fees. Members are accepted by the Committee at its discretion. A person, to whom admission has been refused by the Committee, may appeal to the General Meeting of the Society, whose decision shall be final.

(6) The management of the affairs of the Society will be in the hands of the General Meeting...

בתקופה זו דווקא, היפנו שלטונות המנדט הבריטיים את מאמציהם לגירוש הקומוניסטים מארץ ישראל במידה ובמימדים כאלה שאפילו "Jewish World" היהודי-האנגלי ראה לנכון להרים קול נגד גירוש הקומוניסטים מן הארץ. (עיין גל. מ-14.6.28)

חוץ מהאגודה הרוסית-הנוצרית קמו בארץ גם אגודות של קהילות נוצריות-אחרות. הן אלה אגודות הצלב האדום, באנגלית

"Committee of Aid to the Red Cross of Armenia" (n.3939/I6I5)
"Armenia national Council of Palestine" (n.2004)

וכן קמו אגודות עותומניות אחרות, ולהלן על פי סדר זמן ייסודם "אררט" (3939/294),
"Armenian Benevolart Union" (3939/404)
"Armenian Union in Jerusalem" (3939/5I7), "Union of Armenians - native of Zeitoim" (3939/534), "Armenian Union of Maresh" (3939/625)," "Armenian Educational Zion mion" (3939/637), "Armenian Young Men's Society" (3939/740), "Armenian Catholic Association of St. Gregory the Illuminator" (3939/748), "Armenian-Convent Water Supply Committee" (3939/857), "Armenian General Physical Culture Union" (3939/I065), "Armenian Musical Association of Jerusalem" (3939/I086), "Armenian Cultural Association (3939/I397).6

בהקשר להאמור לעיל, נזכיר כאן שעם הארמנים שמרו על יחסים ידידותיים גם ראשי ההסתדרות הציונית בארץ. חיים ויצמן ומנחם אוסישקין שיגרו מכתב ההזדהות עם העם הארמני לרגל יום ציון של הטבח בהם, אל הפאטריארך הארמני, במכתב צויין: "העם היהודי, אשר סבל במשך זמן רב כל כך, ועודנו סובל גם היום רדיפות ושחיטות איומות, מתייחס באהבה עמוקה לאחיו הארמנים בשעת צרתם, ותפילתי לאל כי שני העמים האלה שהם אחים לצרה ישכנו במהרה בחופש בטחון ושלום כל אחד בארץ אבותיו." ("הארץ" מ-2.4.40)

החניכים היהודים מאחורי בקשטא בשנת 1914.
עומדים מימין: י. רבינוביץ, ד. רמז, יצחק יצחק, שוו-ארץ והרמן.
יושבים: אלקנה עזרוב, יצחק בן-צבי, י. כהן, י. פרי-דמן.

6 עיין גנזך המדינה מ/833 - מ/851, מחוז ירושלים

3. יהודי דאגיסטאן בירושלים בשנות ה-30 ותחילת שנות ה-40. (מצבם החברתי, ומעמדם המשפטי. נכסי העדה ונוהלי הפיקוח עליהם.

בתחילת שנת 1926, נפגשו מספר פעמים נציגי יהודים הרריים עם ראשי ההנהלה הציונית באי"י. ב-2 בפברואר אותה שנה, נערכה פגישת מנהיגי יהודים הרריים עם ש.קפלינסקי מנהל המחלקה להתיישבות חקלאית. בפגישה הועלו נושאים שונים בנוגע להתיישבות מאסיבית של יהודים הרריים בכל חלקי א"י, בכדי לשפוט מה היו הסיכומים והמסקנות, נביא מדבריו של קפלינסקי כפי שהוצגו בדבר תשובתו אל ד"ר א.בנימיני ב-16.2.26 (ב' אדר תרפ"ו, מס.2383)

הסעיף הראשון מנוסח ע"י קפלינסקי תוך העלאת הסתייגות לגבי פגישתו האחרונה עם היהודים ההרריים: "אני לא הבטחתי לאלה שדברו אתי אז לישבם בימים הקרובים. אני רק אמרתי להם שאני מתייחס באהדה גמורה לדרישות בנוגע להתישבות אותם ההרריים העובדים בתור פועלים חקלאים בארץ במשך שנים, וכי בשעה, שנסדר רשימת מתישבים מבני העדות המזרחיות ניקח גם אותם בחשבון."[1]

בסעיף השני עומד קפלינסקי על הגורמים שעיכבו את תהליך יישוב עדות המזרח בשל נסיבות שונות, ומוזר שהוא ללא כל הצדקה, מבליל את יוצאי קורקאז במסגרת עדות אלו. לדבריו "קרן קיימת לישראל" לא החלה עדיין בעבודות הכשרה של הקרקעות החדשות, ולכן אין על מה ליישב את המתיישבים, ומכאן גם העיכוב בהחלטתה של ההנהגה בכל הנוגע להתיישבות ולבסוף בסעיף השלישי הוא מעיר: "היה בדעתי להכניס לפחות חלק מהיהודים ההרריים האלה לתוך נקודות יישוביות-קיימות, אשר בהן עמדו להפנות מקומות בודדים להתיישבות. חשבתי על חטין, שמשם עמדו לצאת מספר מתיישבים, על כפר-אוריה ועל מקומות אחרים. אבל, מפני העכוב בהתישבות החדשה מוכרחים היו כל אלה שהתכוננו לעזוב את הנקודות האלו ולעבור לנקודות חדשות - להישאר במקומותיהם, ולמעשה אין לנו כרגע אפשרות, ליישב אותם אפילו בתור בודדים."

הנה אם כן, תשובתו המוסמכת של נציג ההנהגה"צ בארץ אל המתיישבים יהודים הרריים, וכפי שהיה צפוי ראשי הסתדרות היהודים ההרריים הגיבו בזעם על החלטת עיכוב ומחו נמרצות ובכל תוקף בהאשימם את הגורמים הנ"ל ברשלנות ובאדישות כלפי גורלם של מאות מתיישבים יהודים הרריים.

במאורעות תרצ"ח ביפו, נפצעו 9 יהודים ממוצא יהודי הררי ובכרי, ביניהם: מ.דביד וב (בן 40), צפניאל חודזינוב (19), אברהם חנימוב (25), עדינה אליאזרוב (30), דוד ניאזוב (19) ואחרים. (עיין "הארץ" 2.9.38 /ו' אלול תרצ"ח/

כאמור הגיעו יהודים מקוקאז גם לכפר מל"ל, בשנת 1938 התיישבו בו 57 משפחות נוספות, ולכל אחת היה שטח של 18-25 דונם, הכפר נוהל ע"י ועד המושב במקום היה גם סניף של "תנובה" כפי שציין י.כץ ב-"הארץ" ב-15.8.38: "הנסיעה במושב היא בעיקר פרדסים וכרמים. וכמו כן יש למתיישבים משקי עזר, רפתות, ירקות, כחמשה עשר איש, שנוספו אחר כך בהתיישבות, עובדים עבודת חוץ כי לא קבלו שום עזרה ממוסדות העוסקים בהתיישבות, ואין להם אפשרות להתקיים מן המשק הזעיר שלהם."

גלי העליות למיניהם עוררו גם בתקופה זו משברים ציבוריים-אידיאולוגיים, בגישות יבהתייחסויות כלפי עליה זו או אחרת, נסיותיה-מגמותיה, זכויותיה וחובותיה. כתוצאה מהגישות השונות נמתחה לא אחת ביקורת נוקבת על מהותה ותוכנה של העליה החדשה, מטרותיה ודרכיה. בעקבות המלחמה גבר זרם המהגרים והעולים לארץ, כולל ממדינות הקוקאז.

בהקשר להשתתפות נציגי העליה החדשה בבחירות לעירית, ציין אחד מהכותבים ב"הבוקר" ב-19.7.42: "לא העליה החדשה אשמה בכך שהיתה מוכרחה מחוסר ברירה ללכת לחוד. לא היה לה עם מי ומסביב למה להתאחד!... מה עשינו בשבילם? - עזבנו אותם לנפשם! הארץ הזאת צריכה היתה לשמש להם מולדת, ונחקלופה באנשים זרים. במקום אהבה. הבנה, עזרה, טיפול, יחס אחים מצאו חשדנות, קינאה ואיבה... בארצות דמוקראטיות, - ממשיך הכותב, - שוררת הסיסמה: חופש, שוויון, אחווה, אצלנו תחת מסורה של דמוקראטיה השתרשה הסיסמה ההפוכה: השתלטות הפליה, שנאה. אין פלא, שכל אחד חושב את עצמו למקופח ולוחם את מלחמת הקי-

[1] עיין תיק התכתבויות שונות, ארכיון יצחק בבאר יעקב.

ום שלו על חשבון הכלל, תוקף את המשקיף על הביקורת שעקרונית מתנגד ללנדס-
מאנשפטים, אבל שותק על הופעת שתי רשימות רביזיוניסטיות. רשימת הצ"הר ור-
שימת הספרדים מתומכי ז'בוטינסקי. וזה בזמן שלא היה עוד זכר ל"עליה החד-
שה". או אולי יבידו שרשימה ספרדית לא היתה לנדסמאנשפט?... שואל וסותם המ-
חבר המצדד בהופעה מיוחדת של רשימות עולים חדשים בבחירות לעיריות ולמוס-
דות ציבור.

עלינו לציין בהקשר להאמור לעיל, שבניגוד לעדות אחרות, לא התייצבו עדות
יהודיות קורקאזיות (גרוזית והררית) ברשימות מיוחדות כלשהן לבחירות למו-
סדות ציבור, ולשבחם יאמר שהם חיפשו לא את המפצל ואת המפריד שבין העדות-
השונות אלא המאחד, המשתף והמשלב הן מבחינת רעיונית-אידאולוגית והן מב-
חינה פוליטית-חברתית.

לקראת הבחירות לאסיפת הנבחרים, העבירו ראשי הסת' היהודים ההרריים באי"
ב-9.1.31 הודעה לוועדת הבחירות בתל-אביב, על פיה היהודים ההרריים וחלק מ-
היהודים הגורג'ים ימנעו מהצבעה וביקשו להודיע על-כך לועדת הבחירות המרכ-
זית בירושלים. בצירוף עם המכתב שנשלח ב-28.1.31 (1593.מס) העביר ד"ר בנ-
ימיני (אז התמקמו משרדי ההסתדרות ברח' נחלת בנימין 75, בתל-אביב) את פנ-
ית המחאה אשר בה הובאו הטעמים והנימוקים להימנעות היהודים ההרריים וה-
גורג'ים מהבחירות. ד"ר בנימיני אף ביקש מהוועד הלאומי להקריא את המכתב-
הנ"ל לפני אסיפת הנבחרים בישיבתה הראשונה.

נציין, שלאחר שקמה והתבססה ההסתדרות של היהודים ההרריים הקורקאזים באר-
ץ ישראל, החלה לפנות אל מוסדות היישוב בדבר נתיצות ההתיישבות של בני ה-
עדה בכל רחבי הארץ. יש להניח שהפניה הבאה הינה אחד מהמסמכים המעניינים ו-
ההיסטוריים בהקשר זה. המכתב הופנה אל-אסיפת הנבחרים לכנסת ישראל ונפתח-
במלים אלה: "כל אבר בגוף חי ופועל כשהוא לעצמו באחדות הגמורה עם כל שאר-
אחיו לסובת ההתפתחות המשורשת של הגוף השלם. נבדלים הם האברים איש מרעהו
רק בתפקידיהם, בעבודה שכל אחד קיבל על עצמו, אבל עבודת כל אחד מהם משלימה
ומשכללת את עבודת שאר האברים ועבודות כולם מתמזגות ומתלכדות יחד והיו ל-
פעולה שלמה אחת, פעולה של גוף אחד. אם יחלש האחד, אם יתרפה בעבודתו מחמת-
מחלה ממהרים כל האיברים לעזרתו וכרגע ימולא החסרון, יתוקן המעוות וכל ה-
גוף ימשיך פעולת חיים. חוק ביולוגי זה מתאים בוודאות גמורה גם לגופים
חברותיים לאומיים: יחס היהדות האמריקאית לזו שבמזרח אירופה הוא ראיה חו-
תכת לזה." (שם)

לאחר הקדמה כוללנית והיסטורית-פילוסופית, במקצת על תפקידהן של התפוצ-
ות והעדות השונות בכלל ישראל, נוקטים מנהיגי ההסתדרות היהודית ההררית בל-
שון ספציפית יותר בנוגע למרכיביה העיקריים של יהדות קורקאז - הם עצמם ו-
יהודי גרוזיה. ניתן לציין שהיהודים ההרריים מדגישים את עובדת היותם שות-
פים בגורל ההיסטורי עם יהודי גרוזיה, ובכך חשיבותו המיוחדת של המסמך הנל
"בגלל תהפוכות היסטוריות של עמנו, -קוראים אנו בו, - בגולה נמצאו היהודים
ההרריים אשר בקורקאז והגורג'ים במצב של אבר חולה ביותר, כשם שקרה גם ליה-
די בגדד, אלכסנדריה וספרד ברוב הימים וזה לא מזמן גם ליהדי רוסיה, בהרס
הסביבה הממשלתית, בה חיינו, נהרסנו גם אנו.

בהיותנו לא רבים במספר ולא עשירים בהון לא יכולנו למלאות בשדרות הצי-
ונית תפקיד מדיני או כלכלי גדול ובכל זאת לא שכחנו אנחנו היהודים ההר-
ריים ויהודי גרוזיה את חובתנו לארץ ישראל, לארץ-מולדתנו. (שם)

מסתבר שעוד בימי הקונגרס הציוני הששי הבטיח הרצל לנציגי יהודים הרר-
ים הקצאת אדמות לקבוצת מתיישבים קורקאזיים בראשותו של מבטיחם, שהגיעה בש-
נת 1907 לירושלים. וכמתן הקבוצה הגדולה שהתעתדה להתיישב במחניים בהבי-
אה לשם הון, מחוך מטירות למולדת ושאיפה חזקה להתיישב על האדמה.

על נעגועיה של יהדות קורקאז אל ארץ ישראל, הן של יהודים הרריים והן של
יהודים גרוזים אנו קוראים בפניה הנ"ל: "תיכף אחרי ככלות המלחמה העולמית,
באו ארצה, אחרי הרפתקאות וענויי דרך נוראים שארכו חדשים, עוד שתי קבוצות-
יהודי קורקאז וגורג'יה כשהם מדכאים ברוח ובחומר. חשם במרחקים במקומות מ-
גוריהם, בקורקאז בצבצה ונולדה המחשבה על גדוד עברי בשביל א"י ומוצאת היא
אל הפועל. אחרי התבוסה מידי הבולשביקים יצאה שארית הפליטה, קומץ אמיץ-לב
לעשות דרכה ברגל דרך פרס, ארם וסוריה לא"י, ורק אפס קצתה הגיעה למחוז חפ-
צה. וכל זה נעשה בלי כל לחץ חיצוני, רוחני או חומרי, רק על יסוד כח מושך פ-
נימי לחרות ולקרקע של מולדת." (שם)

מעניינת במיוחד תפיסתם ההיסטורית העדתית-הלאומית של יהודים הרדיים ל-גבי תפקידם במוסדות הישוב ובמפלגות שונות. מצד אחד, גאים הם על השתייכו-תם לכלל ישראל מהיבט לאומי, ומאידך ערים הם לצורך התגבשותם במסגרת גוף ע-דתי חזק, לשם השגת מטרות מעשיות במציאות היומיומית: "כאן בארץ, - כותבים הם בפניה, - יצרנו ארגון של היהודים ההרדיים, כמובן, לא לשם התבדלות: אחדות ה-אומה כתנאי מוקדם יסודי של הצינות הוא לנו יסוד ושורש. הבינונו היטב ש-קשה במשך עשרים שנה לערב בתערובת כימיקלית את החלקים שנתפרדו באופן פי-זי זה שנות אלפים. בכדי להחיש את התהליך הכימיקלי של ההתערבות הזאת בת-ורך היהדות לשם יהוד העם, הארץ והלשון, אשר בלעדיו אי-אפשרית היא הצינות, -קבלנו על עצמנו תפקיד של ריאקטיב כימיקלי. בכל הדרכים האצנו בחברינו ל-היכנס להסתדרויות לאומיות כלליות, לבתי ספר מעורבים, למושבות מעורבות, לנ-שואי תערובת... אחינו בכל מקום שהיו: במפלגות מדיניות, באגודות מקצועיות, בכפר או בסדנה. ב-"השומר" הישן או בגדוד העברי, בארץ או בגליפולי היו תמ-יד יהודים גרידא. וכל אחד מאיתנו מלא את חובתו ביחס לכלל, אם לא טוב, הרי בכל אופן לא רע מאשר האלמנט השולט ביהדות." (שם)

וכך באופן עיוני ופילוסופי מגיעים יהודים הרדיים לסוגיה חשובה ביותר, בפניותם ההיסטורית אודות היסוד השולט ביהדות ואודות תפקידיו כלפי האלמ-נטים הנשלטים ביהדות: "ומה היה האלמנט השולט ביהדות אלינו במשך העשרים ו-חמש השנים האחרונות? - הלא על יסוד החוק הביאולוגי אשר הזכרנו בראשית ד-ברינו היה על האלמנט הזה, שאליו עברה השליטה העליונה ביהדות ובצינות, ל-בוא לעזרתנו, כאבר הבריא והחזק אשר בגוף, עוזר לחברו החולה והמפגר." (שם)

משימתו של האלמנט החזק אם כן מוגדרת כהמצאת עזרה וסיוע לנחלשים, והנה, כפי שעולה מפירוש הבא שבפנייה, האלמנט החזק דהיינו יהדות המערב לא בא לע-זרתו של האלמנט החלש במקרה דנן יהדות קווקאז, וזה מצא ביסוי בתופעות שלי-ליות, שלהן לא ציפו יהודים הרדיים: "על אף כל המחאות הנמרצות שלנו, -מטעי-מים הפונים, - עוד לפני האדון צלינוב המנוח לא נתישבו היהודים הרדיים על-אדמת דליקה שהובטחה להם עוד ע"י המנהיג המנוח, ובפרס שבידיהם היו סכומי-כסף גדולים ולא היו זקוקים לעזרה כספית. מייסד "באר יעקב" הוכרחו מאפס-עזרה רוחנית וחומרית, לעזוב את המקום, אשר השקיעו בו כל כך הרבה כסף, מרץ וכח צעירים. קבוצת מכטיוב שבאה במטרה מיוחדת להתישב על הקרקע נשארה בי-רושלים בתחילת ממשכה שוב לעזרה קונסטרוקטיבית ואינפורמציונית ובמקום ל-השקיע כספים בנקודת ישוב עברי חקלאי חדש, השקיע אותם ביצירת שכונה חדשה, בירושלים "בית ישראל" שהיא בלתי פרודוקטיבית. לבסוף, לא רק שבאי כל האל-מנט השליט בציונות אינם מתישבים יד אחים לעזרת היהודים הרדיים, אלא להיפך, עוד מתנפלים עליהם בשקר חצוף ומעליב." (שם)

מכמה היבטים ציבוריים-חברתיים והתיישבותיים-אידיאולוגיים שונה חפיפה-מלאה כמעט בין תפיסותיהם של ראשי יהודים הרדיים ומנהיגי יהודי גרוזיה ב-אותה תקופה. (כגון של מאיר מגלאשווילי,

להמחשת ההתקפות וההתנפלויות המילוליות על יהודים הרדיים בארץ, מוזכר מ-אמר שפורסם ב-"הפועל הצעיר" גל. 16 משנת 1912, אשר כהגדרת מחברי הפניה: "מ-עורר חלק אחד של הישוב היהודי על חלקו השני, ורעיון זה האנטי-יהודי והא-נטי-ציוני, הולך ונשנה כעבור כמעט עשרים שנה ב-"דבר". במאמר שנושאו הוא-"מחניים" נכתב: "נקודה זו צריכה לעבור לידים עבריות" (ההדגשה של המערכת) לא לגורגיים ולא לתימנים."

ראשי ההסתדרות היהודית הקווקאזית התרעמו על כך שעיתון "דבר" היושה לע-צמו להוציא את ההרדיים והגורגיים מקווקאז מכלל ישראל, כאילו הידיים העבר-יות אינן כוללות גם את הגורגיים, ובהמשך מטעימים הפונים: "החול מר של הג-ורל: אנו, שהיינו מעוט קטן מבוסל בין הגויים, נמצאינו נתונים במצב של מי-עוט לאומי גם בין אחינו בארץ מולדתנו הנה משום מה נשארו כל הצעדים שנע-שו על ידינו - החל מהועידה הראשונה שאחרי המלחמה אשר בלונדון וכלה בקונ-גרס האחרון שבבזל - בלי כל תוצאה. התזכיר שהוגש לידיו של ח. ויצמן לפני-חמש שנים לא זכה גם לתשובה אוליפית." (שם)

יהודי קווקאז יצאו חוצץ כנגד התנשאותו של חיים ויצמן, אשר לא זיכה או-תם אפילו בתשובה רגילה ופשוטה, הם הרגישו לא רק בקיפוח כלפיהם, אלא גם בנ-גמות לבודד אותם, להשאירם מחוץ למסגרת הכלל הלאומית הישראלית הישובית, על כל המשתמע מכך. הם שהתגאו בעברם המפואר, בהישגים לאומיים וצבאיים שהו-זכרו לעיל, לא יכלו לקוות שאכן יקבלו תשובת עידוד ממנהיגי ציוני הנ"ל, ועל-

כך יצא רוגזם וחרה אפם. הם ידעו והכירו ציונות אחרת, ציונות של ציון, ציונות של התחשבות והדדיות, של "כבד את הזולת" והתקוממו נחרצות כנגד הציונות האנטי-ציונית של מנהיגי הישוב. בנקודות אלה, כאמור, יש הרבה משותף בין פניותיהם של ראשי יהדות גרוזיה בארץ בשנות ה-20 וה-30, ובמיוחד של מאיר מגלאשווילי לבין פנייתם של מנהיגים יהודים הרדיים, ולא במקרה מוזכרת אצלם בנימינה כנקודת-אחיזה של המתיישבים הגורג'ים: "הנה משום מה זכתה הקבוצה האחרונה של יהודי גרוזיה להתעדן על ריח היסמין העדין בבנימינה, והיהודים ההרדיים אחרי שהריחו ריחו של הסבק הגלילי - להתגולל בשכונות הקוקאזים בתל-אביב, ולהתנוון בה ולמות משחפת...

זוהי הציונות של האלמנט השליט ביהדות ובציונות החותרת תחת "אחדות היהדות" ולפיכך הוא עצמו אנטי-ציוני. ציונות הרוב שהביא את המיעוט לידי הכרח לדרוש את הקורות המפירות. אין אנו מודים בציונות כזו, לא יכלנו להודות בה ולא נודה בה ומשום כך נאלצנו לבלי להשתתף בבחירות לכנסת ישראל. (שם)

היהודים ההרדיים לא דחו את השתתפותם סתם בבחירות לכנסת ישראל, אלא נימקו את הדחייה הזו בנימוקים כבדי משקל, מתורת הפרלאמנטריזם האוניברסאלי בהשוותם את הנסיבות שבארצות שונות עם הנסיבות המיוחדות שבא": "ואף גם זאת:, -הסעיפים הם בפנייתם, -הפרלאמנטריזם של 'מינו הוא בבואה של היחסים החדדיים ומצב הרוחות אשר במדינה. צורותהפרלמנטאריזם הזה אולי סובות הן במדינות אשר העם יושב בארצו והחלוקה בה הולכת לפי קו החיתוך המעמדי.

אבל אצלינו, שהעם עדיין איננו, כשהמדינה מוכרחה להוקיר כל נפש ונפש, אנו חושבים שלטון פרלאמנטרי של הרוב על המעוט לפי קו החיתוך ל"עדות", כשלטון כמות'-פיזי גרידא באותו מעמד עצמו, (כגון של הפועלים האשכנזים על הפועלים הבלתי-אשכנזים) למסכן לכל עבודה הארצישראלית לאנטיציוני גמור." (שם)

ראשי היהודים ההרדיים לא לשווא נברו בעבר, ולא לשווא העלו זכרונות מרים מנסיונות סרק להיאחז על קרקע המולדת, אי-הצלחה לגבי דידם, היא קודם כל אי-הצלחה של המוסדות המיישבים, אי-הצלחה של מנהיגים למיניהם - הדוגלים בתורה הציונית ובאופן מעשי בהיפוכה. לדידם של יהודי קווקאז העיקר הוא ההשתלבות ההדרגתית של כל מרכיבי העם היהודי בישראליות אחת תוך שמיעה מוחלטת ובלתי-חוזרת בכל המישורים, לשם התגבשות לאומית, אין ספק שבקשיים מסויימים של הפניה ובמיוחד להלן, מורגשת השפעת השקפותיו הפילוסופיות של ד"ר בנימיני עצמו - יו"ר ההסתדרות. בסיום הפניה אנו קוראים את זעקת היהודים ההרדיים בנוגע למספר שאלות חריפות: " הנסיון המר, שנתנסינו בו, אנחנו היהודים ההרדיים בארץ במשך העשרים וחמש השנים האחרונות, דורש במפגיע חיפושים אחרי דרכים אחרות של הנהגה עצמית פנימית, אשר תתאימנה לבניה הפנימית שלנו, ליחסים הדדיים הפנימיים, אשר על ידן היה מרגיש את עצמו כל יהודי, לאיזו קבוצה גלותית שלא יהיי שייך, לבן שווה-זכויות להלכה ולמעשה של העם היהודי המאוחד.

לזה אנו מזמינים את אסיפה הנבחרים, ולפיכך אנו דורשים: א/ביסול הקוריות המחפרות. ב/בית ספר לאומי מאוחד. ג/ להכריז לרצויים נשואי תערובת בקרב היהודים ולנהל תעמולה לשם זה. ד/ התיישבות על קרקע לא לפי הקו המפלגתי או לפי העדות אלא על יסוד הותיקות, בלי הבדל קבוצה גלותית זו או אחרת. ה/שהעבודה תחולק בין הפועלים בין בכפר ובין בעיר על פי מצבם המשפחתי." (שם)

כפי שמסתבר מהידיעה בעיתון "דבר" מ-31.12.25 באותו זמן בבאר-יעקב, על-רקע המצב הכללי הירוד החלו לפעפע מתחת לפני האדמה נ'גודים עדתיים. לא ברור מה היתה עמדתם של יוצאי קווקאז במחלוקות העדתיות ההן, ברם ידוע שבישוב הוקמו שני ועדים: אשכנזי וספרדי שהכניסו "החיים ותנועה" למושבה.

באמצע יולי 1928 נבחר בכפר-ברוך ועד חדש, בבאר-יעקב נסעו למעלה מ-200 דונם עם השקאה משותפת. פיק"א הבטיחה הלוואה, יבול השקדים היה רע באותה שנה. אבל למושבה נוספו עוד 240 דונם מקניית הקרן הקיימת.[2]

על פי העיתון "הארץ" מ-25.1.26. הגיע מספר היהודים בצפון קווקאז לכדי 190 10 נפש, לפני המהפכה הם עסקו בעבודות האדמה חלק קטן היו אמנים ותגרנים זעירים. מלחמת האזרחים הרסה את היהודים ההרדיים שנושלו מהאדמות בקווקאז. מצבם התרבותי התאים למצבם החומרי, למרות ש-95% לא ידעו קרוא וכתוב, הם היו חדורים רוח ציונית, ורבים מהם חלמו על עליה לא"י. בד בבד עם ה-

2 עיין דבר מ-14.8.28

תרחשויות מסויימות ברחבי רוסיה בנוגע לפתרון שאלת היהודים החל הג'וינט-לבדוק את תנאי ההתיישבות בקורקאז הצפוני ברם מצא אותם לבלתי מתאימים לג-מרי ולכן נמנע ג'וינט מתיקצוב כספי של ההתיישבות באותו חבל.[3]

באמצע שנות ה-20 הוסב במקצת מצבם החומרי של תושבי באר-יעקב, הם הצליחו לגייס כספים להשלום מס "וירקו" לממשלה. יש להניח שגם מצבם של יהודים הר-ריים בבאר-יעקב היה משביע רצון בתקופה זו.[4]

כפי שעולה ממכתב של מתיל יפו מ-6.8.23 "ניתן אישור ליציא אקדחים יחד-עם שאר צידה צבאי ליצחק יצחקי". (עיין תיק הגנה- שירותים, ארכיון יצחקי, באר יעקב) הוא גם קיבל אזרחות זמנית ב-20.10.22. ב-9.12.37 התייצב יצחק יצחקי במשרד השוטרים המוספים בסרפנד לאימון קורפוראלים. בין השאר, בחוכנית התגוננות של באר-יעקב אנו מוצאים "5 רובים, 500 נשק, בצירוף הנחיות וכן תוכנית הגנה מפורטת. מסיבות משפחתיות שוחרר יצחקי משירות צבאי ב-12.12.48. כסיכום ניתן לומר, שיהודים הרריים נטלו חלק פעיל ביותר בהגנה על אותם יישובים. אשר להם נשקפה סכנה מתמדת מצד הגורמים הפורעים.

ההנהלה הציונית הקציבה בשעתה 125 לא"י למתיישבים החדשים מהעדה הספרדית בבאר-יעקב לחפירת באר, עונת מכירת שתילי הצפרסים ב-1928 היתה מוצלחת, מחלקת החינוך שלחה 2 מורים לב"ס שנפתח בזמנו. (עיין "דבר", 18.11.28)

יש להניח שגם שלמה אושרוב (בפי ערבים בידוים כינויו "חוואג'ה סולייימאן") היה מיוצאי קורקאז. הוא עסק ב-1928 בכרמי רחובות ובמקרה אחד לאחריות על הערבים שהכניסו פרות לכרמים, נאסר ע"י משטרת רמלה. (עיין עבר-הדנ', עמ' 260-2)

למצבם החברתי-הכלכלי של המתיישבים בבאר-יעקב, התייחס בסוף שנות העשרים א.הורביץ בסדרת מאמריו בניידון, שפורסמו בביטאון התאחדות האיכרים "בוסתנאי", בגליון ב' משנת תרפ"ט (10.4.29) הוא כתב: "לפני 22 שנים באו בחורים-מרוסיה מחובשי בית המדרש והגימנסיה, קבלו אדמה מחברת "חובבי ציון" והתיישבו עליה, בלי שום סיוע של קרנות וחקציבים... דרכם לא היתה סוגה בשושנים סבלו מחסור, וגם רעב, לפעמים שקעו בחובות אך המשיכו בעקשנות את מלחמת-קיומם... באר-יעקב מצטיינת בתור נקודה שבה נפתרת בזעיר אנפין פרובלימה לאומית חשובה. במושבה קטנה זו נקבצו יהודים מארבע פינות העולם: מרוסיה האירופית, קווקאז, פולניה, בגדד, תימן, בולגריה, תורקיה..." (עמ' 18.)

תושבי באר-יעקב לא קפאו על שמריהם, הם דרשו מהמוסדות מתן ההקצבות לפי תחת הישוב ולסלילת כבישים, אירגנו משלחות אל הגורמים הנוגעים בדבר, בין שאר נציגי המשלחת היו גם קורקאזים ותיקים: יצחקי, אבייובים ועוד. (עיין "הבוקר" מ-19.2.40)

משפחת יצחקי, לאחר עלותה והתבססותה בארץ, לא הפסיקה לעמוד בקשר הדוק ובהתכתבות רצופה עם קרוביה ובניה שנשארו בקורקאז, בעזבונו הארכיוני של יצחק יצחקי שבבאר יעקב, נשתמר מספר מכתבים שנשלחו מדרבנד (דאגסטאן) לא"י. ככל הנראה, בתשובה למכתבו של יצחק יצחקי מתאריך 12.2.36 בו הוא הודיע לאחיו שבדרבנד, על מצב בני ביתו, השגי ילדיו: יעקב, נעמי וארנון (לאחרון אין חבים תודה מיוחדת על עזרתו בעת עבודתנו בארכיון משפחתי בבאר יעקב-יד.) שיגרו אליו אחיו מאיר ודוד יצחקי מכתב, ממנו אנו למדים הרבה לא רק-על מצבם של משפ' יצחקי בארץ, אלא גם על מעמדם של היהודים בברה"מ בשנות ה-30, כשחלק מבני המשפחה העתיקו את מקום מגוריהם גם לבירה - מוסקבה.

האחים יצחקי שבקורקאז שמחים להישגיהם של קרוביהם בארץ, ובמיוחד של ילדי אחיהם בבאר-יעקב. יצחקי מרוצים במיוחד לנוכח העובדה שיהודים הרריים, לא רק נתיישבו בבאר יעקב אלא גם הצליחו לקשור את גורלם בישוב." ובזה, - כותבים הם ליצחק יצחקי, - שאתה נקשרת בהנקודה הנקראת על שם אבינו ולא נשת אותה, הגם שהיא (לפי ההשערה) אינה מסוגלת לפרנס את בעליה כיאות, בזאת, הינך ממלא את חובתך לנחלת אביך, למען השאיר לו "זכר עולם" ובני עמך הבונים "חרבות עולם" יהיו לך למופת. ומאד נכספה נפשנו לדעת: אם יצאו לאורשאר חלקים מחיבורי אבינו, זולת השני החלקים אשר כבר יצאו לאור?.."

בהמשך מתעניינים נציגי משפחת יצחקי בקורקאז בגורל שאר אחיהם וקרוביהם הן בארץ והן ברוסיה. כל בעבועיהם - ארץ ישראל וכך גם כותבים: "ומה ש-

---

3 עיין דבר, מ-242, 14.3.26.

4 עיין "דאר היום", מ-30.4.24, 1.3.25, 11.2.25

אנד דוד ומאיר חפצנו לראות פניך ולהשתטח על קברי אבינו ואמנו יען כי הנ-
נו כעת זקנים באים בימים, והננו בודדים ונבדלים מבני בתינו. כי הנני דוד,
נבדל אני משלושה בנים ובת אחת ששנם לי, והם מחפרנסים מעבודותיהם, וכל מג-
מתם לגדל את אשר הולידו. וכמו-כן הנני מאיר, נבדל אני מארבעה בנים ושתי ב-
נות ששנם לי, והם דרים בעיר אחרת הגדולה באוכלוסים, כי שם הולכתי אותם ע-
מי בלכתי שם בתור פדגוג עברי בבית-ספר עממי. אך אני לא יכולתי לסבול את
מזג העיר ההיא רבת-הקיסור, ונחליתי במחלות מסוכנות, ובמצות הרופאים אשר א-
סרו לי לגור שם חזרתי לעיר מולדתי דרבנד אחר שלש עשרה שנה..."

ובסיום כותבים האחים מאיר ודוד ואתה אחינו, על נא תענה מאחינו
מכתוב אליהו כפעם בפעם משלוח כסף ביתך, והיה לנו לעזר נפש
בדברי אחיך הנזכרים שלומכם והצלחתכם כל ימי בפיהו עלי אלף
מאיר יצחקי דוד בן-אהרן יצחק

ככל הנראה תקופה מסויימת לא קיבלו אחיו של יצחק יצחקי את מכתביו בדרב-
נד, לכן ביקשו ממנו ששיב להם. (עיין מכתבם מ-1.6.37, בו הם מודיעים על הש-
ינויים שחלו בחייהם: פטירת אשתו של דוד ועוד).

במבוא לפרק הזה כבר התייחסנו לפועלו הציבורי של ד"ר בנימיני בהקשר לפ-
עילת ההסתדרות של יהודים הרדיים לוועד לאומי ולכנסת ישראל. כדאי לחזור ו-
לסקור את פועלו האישי, המקצועי והמדעי בשנות ה-30. כידוע, א.בנימיני השתח-
רר משירות צבאי בראשית 1919 והשתקע בתל-אביב. הוא החל לעסוק ברפואה ובפע-
ילות ציבורית עניפה. במלאו בשנים רבות את תפקיד יו"ר הסתדרות היהוד-
ים הרדיים (עולי קווקאז) בארץ, תרם בנימיני תרומה נכבדה לשיקום העדה הזו;
בתור רופא מדען יסד אגודה לשיפור הגזע היהודי ועשה תעמולה בכתב ובעל-פה
לעידוד הילודה. כמו-כן הירבה להרצות בנושאים רפואיים פידאגוגיים למען ה-
בראה כללית של הגזע. היה בקשרי ידידות עם מאיר דיזנגוף, ישראל רוקח וכח-
בר המועצה הראשונה של תל-אביב, שאף להגשים את תוכנית הפיתוח לתל-אביב, כ-
עיר מרפא ומרגוע. הוא אף לא נילאה מלחקור את הסגולות האקלימיות של א"י,
וגם טיפח קשרים עם גדולי-המדע בעולם. בהקשר לכך, נציין את מחקריו ועבו-
דותיו שפורסמו: "תל-אביב בתור קראורט" (ת"א, 1927), "ילדינו" (ת"א, 1928),
"תל-אביב - ריווייראה" (ת"א, 1929), הביוסיפולוגיה ומטרותיה" (ת"א, 1930) בע-
ברית ובצרפתית. יצויין שד"ר בנימיני היה רופאם של רבים מאנשי הצמרת הצי-
בורית ואישי-רוח, ריפא חינם אין-כסף את החולים מדלת העם ועודד אותם.

בנימיני מתייחס במאמרו "תל אביב"-ריווייראה" לביאור תכונותיהן האקלימי-
ות של חופי הים והאוקיינוס ולסגולותיהם הרפואיים בעונות השונות בהדגישו
חשיבותם של שלושה מרכיבים עיקריים: אויר, חום והאור. האויר הימי, מציין ה -
או, - מחמת זכותו ועקיבות הטמפרטורה - פועל כמרגיע, ומחמת הרכבו הכימי: מלח
ביטול, יוד אוזון, והחמצן מחזק את העצבים וממריץ את פעולת שקדי ההפרשה הפ-
נימית, בעיקר את בלוט השריון, מאיץ את דפקות הלב ואת הנשימה ועל-ידי כך מ-
גדיל את כמות כדוריות האדומים בדם ואת אחוז ההימוגלובין. האויר הימי מס-
ייע לניצול פוספאטי-המזון ולהגברת חילוף החומרים במערכת העצבים והעצמות
וביחס לחומרו של האקלים הימי עומד ד"ר בנימיני בהמשך על עקיבות החום ב-
אקלים ארץ ישראלי. (עיין "הארץ" מ-2.4.29).

גם לאור מיחס ד"ר בנימיני חשיבות רבה בתהליך פרופילאקסי של בריאות -
האדם. לדידו, קרני שמש מורכבות מיסודות כימיים שונים, המשפיעות על מחזורי-
ות הדם, ועל חילוף חומרי המזון, כמו כן משפיעות קרני השמש על מבאובים שו-
נים בגוף האדם (כגון: סכרת, מחלת כליות ועוד).

ד"ר בנימיני שולל מכל וכל את הדיעה הרווחת על השפעה שלילית של הים על
מערכת העצבים. להיפך, לסענתו החוף הופך את בני האדם למלאי חיים וניניחים,
ובמיוחד את באי-הימים, הסובלים מן הזקנה ומחולשה כללית של הגוף. הוא אף ס-
ותר את ההנחה שהים גורם לעצירות קשות, יחד עם זאת הוא ממליץ בספרו "ים ו-
שמש" שהנוסעים לחוף הים יקבלו ואקציאה דרך העור או דרך הפה. לדעתו ל-
תנאי המקום ולתכונות האקלימיות שלו יש השפעה מברעת על תהליך המחלה, החרפ-
תה או דעיכתה, ולדוגמא הוא מביא קטעים מתיאור נסיונותיו הרפואיים בתור ר-

ופא צבאי במסגרת הארמיה התורכית במצרים בתחילת שנת 1918.

על אצילותו הנפשית, אומץ-ליבו האזרחי, מסירותו ונאמנותו לתחום התעסקותו כרופא יהודי הרריי, נכתבו על ד"ר א.בנימיני הרבה מאמרים ורשימות, פרי עטם של ידידים ומכרים יהודי-שם בישוב העברי, להלן מספר ציטוטים וקטעים: ד"ר-חיים גמזו: "אנושות זכה, נפש צמאת-אמת וגדושת-הטוהר... אפילו מגופך פשטת - כל שמץ של גשמיות והוא היה כה קל, כה צנוע, כה מסוע ברזונו המעונה... היה-לך זכרון מסונה; לשכוח את הרע אשר גרמו לך אחרים ולא - לזכור את הטוב, את החסד אשר גמלת לאחרים, אתה." ("ידיעות אחרונות", 15.8.43); אורי קיסרי: "הרו-פא מת..." היה זה הרופא שקידש את עצמו ברבים, מכלי לוותר על אישיותו,.. עם הקו האופייני שבנשמתו - האמונה... לחורתו... למסורת יהודית הררית שלו... ל-עתים היה נדמה... הוא העומד כאן, בכל הדרת הקורקאז הנישא והרחוק, רכוב על-סוסה אבירה ומחזיק בחרב שלופה, מוכן להרוג וליהרג על היקר לו ביותר: הכבו-וד והלאום... הואיל והכבוד, אצל נינום זה של התושבים ההרריים שבקווקאז.. לא היתה מילה ריקה... אהב את מולדתו ללא גבול, מולדת שאחרים בגדו בה וסלד מע-סקנות המיומנות זולה... לא פלא שאת אב-הסיפוס של הגזע המשובח, בחר הוא לא הרחק ממולדתו ההיסטורית - היא קווקאז, בעדה אבירית שלו, הררית, ברזלית, מחו-שלת בתלאות ההיסטוריה..."

בהמשך נזכר א.קיסרי: "כשראיתי פעם בביתו 3 בחורים לבושי בגדי קווקאז מ-סוגננים - שאף כיסים היו מותקנים בהם לצורך כדורי הרובה ונדן תפור להם לצורך החרב ועל ראשם הקולפאק השעיר - לא הבלגתי על חיוך. משהלכו, שם את י-דו על כתפי ואמר לי ברצינות: מדוע חייכת? אני הנשיא שלהם, נשיא הסתדרות ה-יהודים ההרריים, זאת אומרת של עולי קווקאז. אילו ידעת כמה קבין של בריאות שוכנים בעצמותיהם של אלה... אילו ידעת, כמה קבין גאוה ויהרת-מולדת שוכנ-ים בלבותיהם של אלה! לגבי דידו היו כולם חיילים... אם יצא ממפלגת אחדות העבודה" - לא מפני שלא היו האנשים כשרים בעיניו עשה זאת. נפשו נקעה מהם, מ-פני שהם לא נראו מסוגעים למדי לרעיון המדינה היהודית... ועל כן הלך אחרי ז'בוטינסקי, ועל כן דבק ברוויזיוניזם. ("ידיעות אחרונות", 30.7.43)

ד"ר בנימיני לא השלים עם המגמות בהסתדרות הרופאים וייסד אגודת האקדמ-אים עיש "מכס נורדאו" ונלחם ללא פשרות נגד סילוף הרעיון הציוני. הוא גם-יצא נגד המדיניות הסובלנית בעד ההבלגה של ראשי הישוב דאז, יצחק-פולסקין - "רופא כל העניים, האומללים והחלכאים... חלק גדול מחוליו היה מהסוג של - לא-משלמי-שכר, ביחוד מעניי עדת הקווקאזים..." ("הבוקר", 22.7.43)

ד"ר בנימיני, על רקע דיעותיו והשקפותיו הלאומיות האקסיסטיות, וההתנגד-ות למדיניותה של ההנהלה הציונית, היה גם מעורב במקרה שאירע במהלך "משפט-המשפחה המדרגית" לשם הוזמן להעיד בתור רופא. הדבר היה ב-16.12.38 בתל-א-ביב. הקטיגור-הסופר א.המאירי, שאל אותו שאלה תיאורטית: "היית מסכים שההנ-הלה הציונית תתן צו לכל החלוצות ללדת בנים מדי-שנה בשנה, והיא, ההנהלה הצ-יונית, תדאג לכלכלת הילדים?"

ד"ר בנימיני התחיל את תשובתו כך: "אם כי איני מסכים להנהלה הציונית ה-נוכחית..." ודי היה במלים אלה, כדי לעורר את חמתם של כמה מהשופטים שהתח-ילו למחות ולהפריע לנואם לדבר. במיוחד התרגש הסופר נתן גרינבלט... אבל-ית הדין הפסיקו ולא נתן רשות הדיבור, במחאה עזב בנימיני את הבמה תוך מח-אות כפיים של אהדה מצד הקהל המגוון. ("הבוקר", 16.12.38)

מעבר לזה, ד"ר בנימיני היה נגד מדיניות ההתיישבות של הסוכנות היהודית, כפי שמעיד בן עדתו, יהודי הררי א.בקשייב. בנימיני תמך בציונות המדינית, ה-לא-מתפשרת. "המנוח לא היה איש מפלגה במובן המקובל בזמננו, - כותב בקשייב, - שהמפלגתיות מעבירה את בעליה על דעתו. ומשום כך כאב לבו על הפירוד בישוב, על הבדלי המעמדות והעדות; ומאוכזב היה כשמצא שגם המוסדות שלנו אינם יכו-לים להשתחרר מן הפסיכולוגיה הגלותית כלפי פנים וכלפי חוץ. עדות אופייני-ת לכך ישמש מכתבו למנהל מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית בקשר עם התיש-בות היהודים ההרריים, שבו הביע הד"ר בנימיני זיל את צערו על הפלגות עדת-יות, כגון אשכנזים, ספרדים: "אנו מתנגדים להתיישבות מיוחדת של עדות המזרח, ה-ואיל ולא באנו ארצה כדי להמשיך באותם ההבדלים הגלותיים בין חלקי היהדות (עיין "הארץ" 5.7.44)

לדעתו של א.בקשייב, יהודים הרריים באייי קיבלו בסיפוק רב ובקורת רוח את יוזמת עיריית תל אביב להקים מכון לבדיקה ולריפוי מחלות הלב עיש ד"ר בנימ-יני, ואכן עשרות יהודים הרריים, וותיקי ת-א, חברי השומר, רופאים בני משפחה ו-קרובים, נסלו חלק באסיפת אזכרה שנערכה במלאת שנה לפטירתו של בנימיני, בה

נאמו סגן ראש העיר פרלסון, ד"ר גרשקה - מנהל בית החולים העירוני, עו"ד י שוחט - ידידו של בנימיני משכבר הימים. בכנסים שונים שהוקדשו לזכרו של בנימיני נטלו חלק דוד בן גוריון, י. רוקח, ד"ר לבונטין, ד"ר הר-אבן, פרסיץ וכו. דוד בן גוריון: "בד"ר בנימיני התמזגו הגאון הפרימיטיבי של איש ההרים עם ההכרה המיוחדת של יהודי בעל תרבות".[5]

יצויין שד"ר בנימיני הגיע והשתקע בתל אביב, כשבה היו רק 3 רופאים ושתי רופאות ששירתו גם את יפו ומושבות יהודה. על פי דוד סמילנסקי, במשך תשע שנים תמימות עבד בנימיני כרופא בגימנסיה "הרצליה" והיה מסור מאד למורים, לתלמידים ולמוסד, בו הירבה לחקור את תנאי התפתחות הנוער בא"י. ערך מדידות אנטרופומטריות, עקב אחר ההתפתחות הנפשית הפיסית של הילדים, עיצוב תכונותיהם וסגולותיהם האישיות וכו' (עיין "הבוקר", 4.7.44).

כחסיד נלהב של הציונות האקטיביסטית, התמיד ד"ר בנימיני לפרסם מאמרים בנידון. במאמר - "הציונות וחוק הבריה הסבעית" הוא כתב: "בתוך העם העברי מתהוה פרוצס של בריה סבעית ביאולוגית, מתהווה סלקציה של אמונות ודעות בהתאם לכחות השרידים והפיסיים של הפרט או הקבוץ, ככל אשר תקשה הדרך המוביל להלא הגשמת האידיאל, כן דרשים כחות לעברה. את הציונות יכולים לקבל רק אנשים חזקים ובריאים. רפי-כח הם גם רפי-תכונה ואינם מוכשרים לעבודה של יצירה. הם נשארים על מקומותיהם, הולכים בשבילים סלולים על ידי אחרים ומסתמלאים תפקיד של מתווכים ומשכיכים את הקיים. בצה שקטה ומתבאה מפני סערה. הציונות היא קריאה לסערה, כי באין סערה אין ציונות..." לדעתו של ד"ר לבונטין: "הד"ר בנימיני אשר ירד אל בקעת השרון ממרומי הרי קווקאז הביא עמו כמה תמונות נפשיות אשר השפיעו השפעה עצומה על דורות שלמים..." ("הבוקר", 4.7.44).

בתור רופא חלוץ, רבה היתה תרומתו האישית של בנימיני בתחום פיתוח אמצעי-ריפוי שונים, הוא החל להשתמש לראשונה באלקטרו-קארדיוגרם בארץ, וכן בכל מיני מכונות ותכשירים לגילוי מחלות שונות. את המאמרים האנתרופולוגיים המעיים בנושא טיפוח הגזע, פירסם בנימיני בשפה הצרפתית.

ד"ר לבונטין כמו-כן ידידים אחרים העריכו את בנימיני על נאמנותו לארץ-ישראל, בה בתקופה שרבים מחניכי גימנסיה "הרצליה" העדיפו קבלת משרות רמות בארצות חו"ל ואף בתנאי של שירות צבאי כנדרש בחוק של אותן ארצות.

"בנערותו, - כתב הסופר אב"א אריכא על בנימיני, - עזב את קווקאז מולדתו, אבל נשאר קווקאזי בכל מהותו, בנפשו ובגופו, בעיניו הגדולות, במבנה גופו ובאף הנשר שלו היה משהו מן השוכן בהרים... ד"ר בנימיני היה אוהב לספר ארוכות על השבט הישראלי הזה, אשר דם כוזרים נוזל בעורקיו... התגאה על שבטו.. ולאחר שעלה ארצה עם העליה השניה, שמר אמונים למולדתו הפיסית..." (עיין "המשקיף" 22.7.43) בהמשך מסעיו אריכא שניתן להתרשם את בנימיני כמיסד תורת הציונות הביולוגית, במידה והבעיה לדידו היתה, כיצד להפוך את העם של תחום המושב, לעם בעל-כוח מגדות נהרות טרק וממורדות הרי דאגיסטאן..." וכך גם א. קיסרי: "...הוא היה כולו רוח... אך האמין אמונה שלמה בחומר, בכוחו של החומר לשירות הרוח. ועל-כן אהד כל כך את היהודים ההרריים שלו, את אחיו הקווקאזיים, החסונים והאמיצים, הפרשים והקלעים, ששמש להם נשיא התאחדותם..." (שם)

נעיר כאן שידידותו של א. בנימיני עם י. בן צבי, בן גוריון ואחרים, נפסקה למעשה לאחר שנים רבות, לאחר שד"ר בנימיני החל לבקר באופן חריף את התנהגותם בימי רצח ארלוזורוב. (עיין ארכיון מ'ז' פ/39, דף 1) למרות העובדה הזו המשיכו הנשיא יצחק בן-צבי ואישים אחרים להוקיר את זכרו של בנימיני. כך למשל ב-10.6.45 במכתבו אל יצחק יצחקי שואל יצחק בן צבי, מתי נכנסו הוא (דהיינו יצחקי) וד"ר בנימיני לתנועת פועלי ציון, באילו מועידותיה הם השתתפו.[6]

ד"ר בנימיני היה רוח חיה של התרבות והמורשת של יהודים הרריים בארץ. במוצ"ש, באמצע אוגוסט 1933 נפתח חגיגית מועדון של אגודת צעירי ההרריים בשכונת הקווקאזים. פתח אותו מ. בן-שם שברך את האגודה עם ההתחדשות. יו"ר ההסתדרות היהודים ההרריים ד"ר א. בנימיני דיבר על מצב היהודים בכלל בעולם, ועל מצבם של ההרריים בפרט ואיחל הצלחה לאגודה. כמו כן נאמו יצחק רבינוב-

---

5 עיין "דבר" 9.7.44; "המשקיף" 5.7.44; "הבוקר" 22.7.43.

6 עיין אלבום התכתבויות, ארכיון יצחקי בבאר יעקב, שם גם "תקנות יסודיות-ופנימיות של אגודת התלמידים העברים העותומאנים בקושטא, 1912)

עוד חברים אחרים. קבר הוועד הקרי'א את תקנות האגודה. בתום סדר היום יצאו הנאספים בריקודים.

לקראת מלאת שנתיים למותו של יהודי הררי גרשון מתי'וב, אשר נפל בעמדו-- על משמר ההגנה בקרית ענבים, ניגשו ב-1938 חבריו ומוקיריו להקמת ספריה להפצת תרבות והשכלה בין הפועלים והנוער. (עיין "הארץ" 6.9.38)

בצד הסוב והחיובי בחיים היומיומיים של יהודים הררים בארץ, השתרבבו גם מקרים פליליים מצערים. אברהם מתשאילוב ע"פ החלטת היועץ המשפטי הועמד לדין על רצח אימו ואחיו בלי כוונה תחילה. ("הארץ", 30.7.37).

ומאידך נפלו בחלקם של יהודים הררים גם אסונות מדי-פעם: חיים יעקובוב-עובד חברת החשמל התחשמל למוות ("דבר" 14.7.35). בנו של מוכתר בבאר יעקב-ישראל אבאייב נפגע בתאונה ומת במקום כפי שהודיע "דבר" ב-12.5.41.

נתונים סטאטיסטיים מעניינים על מצבם החברתי-משפחתי של היהודים ההררים אנו מוצאים, בתוך רשימת "היהודים ההררים הקווקאזים בירושלים וא"י" (עיין ת"ק מס. 392/79, עדת יהודי קווקאז, סימול א/38, אע"י).

מתוך הרשימה אנו לומדים על כמות הנפשות בכל משפחה ומשפחה, וכן מספרם של האלמנות והאלמנים, ולהלן הרשימה:

איהיל שם-טוב	3	נפשות
אליהו אלחנן	5	""
בנימין רביוף	4	""
בנימין כהן	2	""
בנציון יוספוב	3	""
בניהו ישראל	3	""
גלעד יונה	9	""
גלעד בנימיני	3	""
דוד מלך	5	""
דוד אפרים	4	""
זלמן ברוך	8	""
חנוכה אפרים	7	""
חנוכה אפידוב	7	""
חיים עזרא	2	""
טוביה אליעזר	9	""
יהודה יוסף	5	""
יוסף מלך	8	""
יונה אפרים	8	""
יעקב ארונוף	8	""
יחנן שאול (וף)	5	""
יחזקאל אניסימוב	4	""
יקותיאל עזרא	4	""
מנשה יוספוב	2	""
מיכאל מבאלוף	8	""
יצחק אניסימוב	3	""
נתנאל ששון	3	""
נח ישעיה	2	""
נפתלי אביב	4	""
סהלום יוחאי	3	""
עזרא חנוך	7	""
יוסף כהן	6	""
שלמה דניאל	4	""
שמעון אניסימוב	7	""
שמואל אניסימוב	9	""
שמואל ישעיה	3	""
גד בנימיני	3	""
משה לוי	2	""
אלמנות :	50	
סיה משפחות :	37	
אסתר עמנואל	27	""
חבה חהוך	1	""
דולת כהן	1	""
משלום פנחס	1	""
לאה אברמוב	1	""
שרח סמן טוב	1	""
גולברד אניסימוב	1	""
גולברד אליהו	1	""
רבקה מאיר	1	""
עשי מכתיוף	2	""
רבקה יהודה	2	""
שושנה שלמה (מגורשה)	2	""
רחל סעדיה	1	""
כידית יונה	1	""
רבקה שלמה	1	""
בשים ישעיה	1	""
בתשבע בנימין	1	""
רחל יונה (מגורש.)	3	""
סיה	29	נפשות
אלמנים:		
מתתיה סעדיה	1	""
חזאל עבד	1	""
לוי נתנאל	1	""
אהרן שוביוב	1	""
עשהאל ברוך השם	1	""
סיה	5	נפשות

יוצא איפוא שבירושלים התגוררו 226 נפשות מקרב יהודים הררים.

יש להסב תשומת לב מיוחדת לנכסי העדה היהודית ההררית בירושלים ולמאמצי ראשי העדה להמשיך ולהחזיק בהם, לטובת כלל העדה. כפי שכבר צויין בפרקים קודמים קנו היהודים ההררים בשנת 1912 (תרע"ב) בית וחצר בשכונת "בית ישראל" מאת מושב זקנים וזקנות, שרכש את האחוזה הנדונה מאת יעקב תאג'ר, בידעתו ובהסכמתו. בסמוך אותו הזמן, -קוראים אנו באחת מן הפנויות שנשלחו אל ה-

7 עיין "דבר" 16.8.33, כ"ד אב תרצ"ג גל. 2508.

ראשון לציון בן-ציון עוזיאל שליט"א,-קנתה העדה הנ"ל שטח של 150 אמות גו-ספות מאת המנוח יעקב תאג'ר הנ"ל.הפעולות הנ"ל לא נרשמו בטאבו,והרכוש נש-אר בפועל רשום על שמו של המנוח,אשר עוד בחייו אישר את המכירות ואף הודה כי הרכוש הנדון שייך לעדה הנ"ל..."

העדה היהודית-ההררית התזיקה באותו רכוש,שילמה עבורו מסים והכניסה תיק-ונים ושיפוצים בבניינים שישמשו כל הזמן כבית הכנסת ולהקדש לצרכי צדקה ע-בור עניי העדה. התברר בהמשך שיעקב תאג'ר לא יכל להעביר את הנכס ע"ש עדת יהודים הרריים,בשל היותם נתינים זרים,שהיו מנועים בהתאם לחוק העותומאני להחזיק בנכסי דל"נ,ההעברה לא בוצעה גם לאחר מותו כשנתמנו אפוטרופוסים,ל-מרות דרישותיה המרובות של העדה.

מהמצב המשפטי המסובך והלא ברור שנוצר,החליטו אפוטרופוסים להפיק תועלת ולמכור את הנכס ליהודי ירושלמי ולקבל כסף תמורתו.הנכס אף נרשם בקושאן - טאבו על שם הקונה החדש,למרות העובדה שלעדת יהודים הרריים היו טענות בעל-ות וחזקה.

הדבר המוזר הזה עורר שערוריה רבתית בכל ירושלים ויהודים הרריים העלו-סענות ודרישות לבדוק מה נעשה בכספים שהאפוטרופסים שילשלו לכיסם.בפניית ה-יהודים ההרריים הודגש במיוחד ש:"המנוח תאג'ר לא השאיר בנים,ויורשיו הנם אשתו הגב' שרה תאג'ר ואחיו שמואל ונסים תאג'ר,ואם הרכוש הנדון היה רשום ע"ש המנוח תאג'ר,מאליו מובן כי הכספים אשר באו תמורתו שייכים ליורשים,ו-מחובתם של האפוטרופוסים לסלקם ולשלמם ליורשים."

בינתיים,הקונה פנה לעדה בדרישה לפנות את הרכוש ולמסור לו,ברם היהודים ההרריים התנגדו בתוקף וסירבו להתפנות מהשטח שבבעלותם. בפניה נרמזה אפשר-ות להגיע לידי איזהשהו הסדר עם הקונה בעניין האחוזה.יחד עם זאת,כפי שהו-בע רצון המוכרים בסוף המסמך,הקונים היו רשאים לקבל קושאן עם כל הזכויות הנובעות מכך.לצורך ההתדיינות המשפטית הוגדרו בתור קונים פסח בן אלקנה, ושותפו-שכנו יהודה בן יוסף שהוזכר גם במסמך הראשון.

לא היה די במחלוקות והסתבכויות עם גורמים חיצוניים והנה בשנות ה-20 ה-מאוחרות,ובתחילת שנות ה-30,נתגלעו בקרב העדה היהודית ההררית סכסוכים חרי-פים,בעיקר בין שני מחנות שונים,על עצם השליטה בתוך האגודה שנתכנתה "מר-כז ההסתדרות היהודים ההרריים הקווקאזים בירושלים ובא"י" ובאנגלית "

Central Organization
of the
CAUCASIAN MOUNTAIN-JEWS
in JERUSALEM (Eretz-Israel)

בפרטיכל של אחת מהישיבות (ללא תאריך) של הסתדרות זו אנו קוראים שמספר החברים הביעו את התמרמרותם על פעולות יו"ר האגודה נח נזרוב,בשמו ניתקל-בהמשך לא אחת,והחליטו לבחור באדם מתאים יותר לתפקיד זה. ואכן נבחר ועד-חדש בהרכב נתנאל מחתיוף,יונה יוניוף,יהודה יוסף דגיסטאני,יחיאל שם-טוב, מנשה יוספוב,מיכאל בן ר' שמואל הקווקאזי וגלעד יוניוף. בתפקיד יו"ר נב-חר נתנאל מחתיוף,יהודה יוסף דגיסטאני - בתור גזבר,ויונה יוניוף בתור מז-כיר.

מסיפא של המסמך שהועבר אל המושל נוסחה בצורה אולטימאטיבית ביחס ליו"ר-המודח - נזרוב:"... לדרוש מאת הא' נח נזרוב כי ימסור לועד החדש את כל הנ-ייר ות והדוקומנטים השייכים לאגודה בצרוף חשבונות הכספים אשר עברו תחת-ידו,וכמו"כ את חותמות האגודה. כמו"כ מייפים את כח הועד החדש לאחוז בכל-האמצעים החוקיים בשם האגודה כנגד ה' נח נזרוב במקרה ויסרב למסור את כל הנ"ל בדרך של כבוד.

ככל הנראה,במסגרת האגודה הנ"ל התרחשו בהמשך תהפוכות לא מעטות שגרמו ל-שינויים מתמידים ולגיבושו של ועד אחר,כנגדו יצאו חוצץ חבריםותיקים,כג-ון יהודה בן יוסף דגיסטאני ועוד.

כשפסח בן אלקנה חזר לדאגיסטאן מסיבות שונות,התעוררה מחלוקת בין באי-כח הקהילה היהודית ההרדית,ובין יהודה בין יוסף (שיוצג ע"י מורשהו יהושע תנוכה - אף הוא מיהודי קווקאז) בנוגע לבתי ההקדש ובית הכנסת שהיו בנוי-ים על הקרקע של פסח בן אלקנה (שנרכשה ברם לא נרשמה בטאבו). הקהילה תבעה להחזיק ברכוש לסובתה,ויהודה בן יוסף טען על בעלותו כשותפו של פסח בן אל-קנה. העניין נידון בפני הרכב מיוחד של נציגי וחברי הרבנות הראשית לא"י:

צב' פסח פראנק, אברהם פילוסוף ופישל ברנשטיין. הם הציעו לצדדים הנוגעים בדבר להתפשר, ולאחר שאלה נאותו והסכימו, בית הדין הוציא פסק דין (#2421). ב-ד, ח, 69, מ-ד' מנ"א תרפ"א/ וזהו נוסחו: "בדו"ד שהיו לפנינו בין באי-כח הקהילה הקורוקאזית הרב אביתר בהריי"ש, הי"ה שמשון בן זכריה נזרוב ומנשה בן יוסף, ובין ה' יהודה בן יוסף ומורשהו יהושע חנוכה, בדבר בתי ההקדש ובית הכנסת הבנוים ע"ג הקרקע של ה' פסח בן אלקנה, שהוא כעת בחו"ל, אחרי שמוע טענות ותשובות שני הצדדים ומצאנו שעיקרי הסכסוכים נובעים בשל שאלת בי"את הכח של הקהלה הזאת בענין הכנסות ההקדש הזה, ע"כ פשרנו ביניהם על יסוד הקמפרומיס שחתמו כולם לפנינו ובהסכמת שני הצדדים קבלו ע"ז גם הקנא"ס.

א/ אחרי שה' מנשה בן יוסף ויתר על זכותו בתור ב"כ הקהילה - באי-כח הקהילה הם: הרב אביתר בהריי"ש, ה' שמשון בן זכריה, ה' נתנאל בן שמשון והם יסדרו ביניהם ע"ד סוכנות הכסף וכל דבר הנוגע לבתי-ההקדש ובית הכנסת הנ"ל.

ב/ יהודה בן יוסף אין לו עוד כל זכות להתערב בענייני בתי ההקדש ובית הכנסת האלה בשם פסח בן אלקנה. ג/ ה' יעקב תג'ר, שעי"ש כתובה הנחלה בטאבו', תחשב רק עם באי-כח הנ"ז, ולא עם זולתם. ד/ הוצאות המשפט עה"ס מאתים ג.מ. שמזה נתנו כבר חמשה ושמים ג"מ - על הקהילה." המזכיר הכללי אהרן ובר היה חתום על אישור פסק דין.

בתאריך 17.2.26 באי-כח הקהילה היהודית ההרדית בירושלים: הרב אביתר ישעיהו, מנשה בן יוסף, יהודה בן יוסף ונתנאל שמשון מתחיהו, מסרו כתב-הרשאה לעורך דין ירושלמי - יוסף חי פאנ'יל, לניהול העניינים המשפטיים וייצוג האינטרסים של הקהילה בנוגע לבנין בית הכנסת שבשכ' "בית ישראל". הבנין נבנה ע"י יהודי הרדי מדרבנד שבדאג'יסטאן, פסח אלקנה סביוף והוקדש לקהילה, לאחר מכן התווספו לבית הכנסת עוד חדרים לתלמוד-תורה ולהכנסת אורחים וכו', ברם באי-כח של סביוף טענו שלא הוקדשו ארבעה חדרים אלה לבית הכנסת, ושהם, בעצם רכושם הפרטי, אשר משכר על ידם תמורת כסף והעדה יוצאת מקופתם. בשלכך התלישה הקהילה לתבוע את באי הכח של סביוף. (עיין תיק מס. 392/79, ארכיון עיריית ירושלים).

התביעה אכן הוגשה, וככל הנראה הדיונים המשפטיים נתמשכו על פני מספר שנים, הואיל ומתוך המסמך הערוך באנגלית (ע"י הקונסוליה הבריטית במוסקבה) מ-7.12.31, עולה, שפסח בן אלקנה סביוף, תושב דרבנט ממנה את יהושע חנוך תושב-ירושלים בתור בא כחו ומייצגו בענייניו, בכל התביעות ובניהול המשפטים. (שם)

העדה היהודית ההרדית פנתה לשלטונות, בבקשה למצוא פתרון ומוצא לסבך המשפטי שהיא נקלעה בו, במקביל פנו שני גופים מקרב אותה עדה - "מרכז הסתדרות-היהודים ההרדיים הקורוקאזים" ו-"קהל קדוש הקורוקאזיים" (כפי שמעידה חותמת הנתיאת שם כזה ומוסבעת על המסמך מתאריך 28.2.33) כשבין החותמים היו: יעקב שאולוף, מיכאל בן שמואל, מנשה בן יוסף, חנוכה יוניב, נ. מכתיב, יהודה בן יוסף ואחרים, אל האפוטרופסים (אחד מהם יעקב תאג'ר) בבקשה לא להמציא קושאן על אדם כלשהו, עד לסיום בירור העניין בפני השלטונות. באותו מסמך הם פירטו את תהליך רכישת המגרש ע"י באי-כח העדה היהודית ההרדית, כפי שזה מופיע בפנקסו של יעקב תאג'ר: "הרב לייב קבל 20 נפוליון בעד 150 אמות מהרב אביתר ישעיהו ומשמון מאיר ועוד אחרי זמן-מה קבל 5 נפוליון מידי הנ"ל. ה' יעקב תאג'ר קבל מהא' יהודה בן יוסף עוד 20 נפוליון (לירות מצריות) על חשבון 150 אמות, וכל הקבלות שמורות ועל צד הקרקע הזה בנוי על ידי העדה.

והשאר 624 אמות על שם פסח בן אלקנא סביוב, שקנה אותו בשותפות, ועליו בנוים שלשה חדרים מכספה הפרטי של העדה. ושטר המכירה נמצא אצל יהודה בן יוסף.[8]

הואיל והפרשה כולה נשאה אופי ציבורי עדתי מובהק, היו מעורבים בה בתור עדים גם נציגי או תושבי שאר השכונות הסמוכות בירושלים ב-17.9.35 ("ט אלול תרצ"ה) נתחמה הצהרת תושבי שכונת בית ישראל ושכונת רחובות הבוכרים, שהעידו בלשון זו: "על החצר שנמצא בשכונתנו שנקראת "קהילת הקורוקאזים", זה קרוב לחמשה ועשרים שנים, שקנה אותה ה' פסח סבאיוף עם שותפו ה' יאודה בר יוסף, מזקנים וזקנות אוסף נדחים, בית גדול 10 מטר ומגרש שלפניו. מיום שקנה, נתן הבית לקהילת הקורוקאזים בתור בית הכנסת, עד היום. ומתפללים בו הקהל וגם נבנה ארבעה חדרים במגרש על יד בית הכנסת על ידי המנוח הרב ר' יעקב יצחקי - הרב של הקהילה, וגם קנה הרב יעקב יצחקי מאה וחמשים (150) אמות קרקע מהמנוח יעקב סאג'יר (תאג'ר), בעד בנין של ארבעה חדרים כפי התכנית, ואר-בעה חדרים חדשים שכרו באי-כח סבאיוב אחרי המלחמה לתשע שנים רצופות. וקב-

[8] עיין תיק מס. 392/79, ארכיון עיריית ירושלים

לו את כל השכירות ולא ראינו ולא שמענו ששום אדם מפריע אותם." (שם)

את בנין ארבעת החדרים במגרש שהוזכר במסמך, וקבלת כל הסכום מידי המנוח ששון גבר (יאל) מקהילת "הקפקאזיים" אישר שלום בן יאודה גאלזו ועוד עדים אחרים.

יש להניח שעל-סמך הבירורים שנוהלו בין הצדדים ב-2 בחשון תרצ"ה, נערך ונחתם "כתב תנאים" בין יאושוע חנוך, בא-כוח ואפוטרופוס של פסח אלקנה סבאיוב (כך במסמך) לבין נח ישעיה נזרוב, בא-כח של הקהילה הקווקאזית. "הנני, -מצהיר בי"כ של סבאיוב, -מהיום לפני עדים החו"מ מוסר כח הרשאה זו מידי לידי האדון נח ישעיה נזרוב ראש הוועד קהילה הקווקאזית בירו, ויהיה לו הרשות להשכיר בתים של הקהילה, שבנו אותם מהכסף של הקהילה מנדבות שבאו מרוסיה, על פי פנקס ששון מכתיוף, על ידי רבי יעקב יצחקי הנמצאים במערה בית הכנסת של הקווקאזים, וגם לתקן תיקונים שצריך, ולשלם המסים שמגיעים לממשלה, תשלום הוצאות הקושאן". ובתור עדים היו חתומים מיכאל בן שמואל ויחיאל בר-שם-טוב. (שם)

במכתב מ-5.2.37, שהעבירו באי-הכח של העדה היהודית ההרדית למחוז ירושלים, הודיעו באסיפה שהתקיימה בבית הכנסת של הקוזקים (צ.ל. הקווקאזים - י.ד.) ההרריים, נבחרה ועדה שחבריה הם: יהודה יוסיפוף, גלעד אביוב, מנשה יוסיפוף, חיים סעדיה, חנוכה אפרים, יונה חניוב, נח נזרוב. בתור יושב ראש נבחר מהוועד נח נזרוב ובתור מזכיר נבחר יונה יוניוב.

מטרות "ההסתדרות" הנ"ל פורטו כדלקמן: אירגון דתי, עזרה לעניי העדה, ויפול בבניני העדה (וקפ). מעניין לציין שראשי האגודה לא הסתפקו בהטבעת חותמת "ההסתדרות" והוסיפו עוד את חותמת "קהל קדוש הקווקאזיים". (עיין ת. מס. 3939/1160, ארכ. עיר. ירושלים)

על האירועים שהתרחשו באותה תקופה בקרב העדה היהודית ההרדית, ועל ההתנצחויות ההדדיות, שבין קבוצות שונות, שופכים אור מספר מסמכים שאנו ניגע בהם. ב-8 באוגוסט 1938 מעביר יהודה יוסיפוב מכית ישראל החדשה מכתב אל מחוז ירושלים וכו הוא מציין: "בתאריך 5.2.37 לפי מס. 3939/1160 הגישו האנשים דלהלן: יהודה יוספוב, גלעד יוניוב, מנשה יוספוב, חיים סעדיה, חנוכה אפרים ונח נזרוב בקשה לכבודו בשם "מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקווקאזים" בדבר אישור הוועד.

ובהיות האנשים הנ"ל נבחרו על דעת עצמם, בלי כל סמכות שהיא מטעם האספה הכללית ולפי החוק הועד הזה אין לו כל תוקף חוקי וכמו כן הכניסו את החתום מטה, בתוך חברי הועד בלי כל ידיעתי ועד היום לא היתה לי ידיעה בדבר הגשת בקשה כזו לכבודו.

ובהיות וגם כל האנשים הנ"ל שנזכרו לעיל (יש לשים לב לכפילות שבשמות הנ"ל - י.ד.) הם אנשים שמלפני זמן קצר באו לארץ ואין להם כל זכות חוקית להיבחר בתור אנשי ועד שלנו, היות וישנם אנשים אחרים ותיקים שהם כבר משנים רבות שנמצאים בארץ. אי-לזאת, הנני מתכבד לבקש את כבי לאחוז באמצעים חוקיים נגד האנשים הנ"ל." (שם)

לקראת סוף שנות ה-30 פירסמו באי-כח "עדת היהודים ההרריים הקווקאזים בירושלים" "גילוי דעת ובקשה" לכלל הציבור היהודי בארץ תוך פירוט הסעיפים סביב גורלו של אותו מגרש, וכך הם כתבו: "לפני כשלושים שנה רכשה עדתנו בירושלים מגרש ובית הנמצא בשכונת בית ישראל בי-ם, בדרך קניה מאת המנוח יעקב תאג'ר, והקדישה את הבנין לצורך הקמת בית כנסת תלמוד תורה, והקדש לצורכי צדקה לעניי העדה. מפאת היות אנשינו נתינים זרים בעת הקניה הנ"ל, נשאר הרכוש רשום על-שם המנוח יעקב תאג'ר במשרדי ספרי האחוזה עד יום מותו.

מאז הקניה החזיקה ומחזיקה עדתנו בבנין ומקיימת בו את המוסדות הנ"ל באותם האמצעים העלובים אשר בידה.

מטעם המנוח הנ"ל, נתמנו על העזבון אפוטרופסים ולאלה פנינו פעמים רבות, בבקשה לקיים את דברי המת, ולהעביר לנו את נחלתנו. הצגנו לאפוטרופסים תעודות הוכחות ועדויות, ואולם מאחר, שלא יכלנו למלא אחרי דרישת האפוטרופסים, לשלם להם כספים, נשארו דברינו - דברים בעלמא.

בזמן האחרון מצאו האפוטרופסים לנכון, על אף כל דרישותינו ועל-אף כל הזכויות אשר בידינו, למכור את רכושנו לזרים, ולמעשה בלי מורא ופחד מפני ה'ואדם ומבלי התחשבות באמיתות המצב, מכרו והעבירו לזרים את רכושנו - הקדש הקיים זה עשרות בשנים... והוסל עלינו עתה בימים קשים אלה, בימים שבהם מחוסרים האמצעים לכסות את ההוצאות הרגילות אשר מוסדותנו דורשים לגאול מחדש את נחלתנו ולהחזיר כספים לקונה אשר הולך שולל...

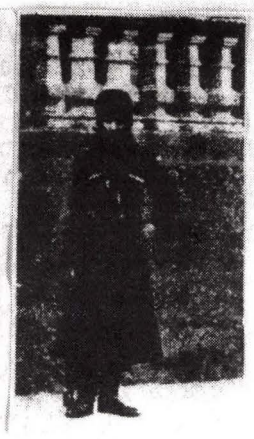

השומר היהודי
ההרדי בת -א.

צעדת יהודים הרדים בתל אביב לכבוד פורים

הנוער היהודי ההרדי בצעדת פורים
בשנות ה-30.

למעלה ולמטה -
נערות יהודיות
הרדיות בתל-אב-
יב

עדתנו היא עדה עניה, מחוסרת אפוטרופוס וקרנות, מחוסרת תומכים ותורמים. גאולת המקום מטילה עלינו את החובה לפנות לקהל הרחב בתחנונים לעזור לנו בכל האמצעים האפשריים, כל אחד לפי יכולתו כדי שנוכל להציל את רכושנו.

אנו פונים בקריאה לאחינו, ולאחיותינו בבקשה לעמוד לעזרתנו ולסייע לנו, בעול הכבד אשר תוטל עלינו, בגלל שערוריה שנעשתה ע"י אחרים. עדתנו תפנה אליכם לעזרה ונא לתת את תרומתכם למטרה הקדושה הזו - גאולת מקום קדוש למסורותיו הנעלות בעין יפה."

הודעה מטעם "ועד הקווקאזים" נתפרסמה גם בעיתונות הארצישראלית, ונוסחה בלשון חריפה ובצורה מרתיעה: "אנו ועד עדת היהודים ההרריים הקווקאזיים בירושלים, - נאמר בהודעה. - מצהירים בזה שבנין בית הכנסת והתלמוד תורה שיכים לעדתנו ושאין לשום אדם מלבדנו הרשות להתערב בענייני עדתנו וקהילתנו.

לפני ימים אחדים נודע לנו שבנין בית הכנסת והתלמוד תורה עומדים להמכר בסך 800 לא"י בו בזמן ששוויו מגיע לסך 3000 לא"י ואין אנו יודעים עבור מה עומד להימכר בנין הקהילה. ואי-לזאת הננו מודיעים שאין לנו כל חתב לבנין, הבנין של בית הכנסת והתלמוד תורה נקנו בזמנם ע"י הא' הנ' יהודה יוסף ופסח סוביוב ממושב הזקנים והזקנות של האשכנזים בשנת 1907 בשביל קהילת הקווקאזים וכל הטסרות והקבלות נמצאות עתה ברשותנו גם קבלות המסים מ-1907. עד כה נמצאים ברשותנו, הקושן של הבנין הוא על שמו של יעקב תאג'ר זכרונו לברכה. את הקושן כתבנו על שמו של תאג'ר ז"ל כי היה איש נאמן וחוץ מזאת הממשלה הטורקית בזמנה לא כתבה את הקושנים לנתינים זרים, כי אנו הקזים היינו נתינים רוסים, ובמות תאג'ר ז"ל מסר את יפו-הכת לא' זקס אלמך שותפו.

לפני כמה זמן הופיע אלינו הא' זקס ותבע ממנו סך 200 לא"י עבור מסירת-הקושן, לעצמו בקש 100 לא"י ולכריסה - אפוטרופסה של אלמנת תאג'ר ז"ל100 לא"י, ומשלא נענינו לבקשתו העמיד את הבנין למכירה בו בזמן שאין לו הזכות לזאת כי שטרות הקניה נמצאים בידינו וחוץ מזאת יש בידינו קבלה בכתב ידו-של תאג'ר המעידה שבנין בית-הכנסת והתלמוד תורה שייכים לקהילת הקווקאזים ולפסח סוביוב ושאין לאדם זר להתערב בענייני הקהילה.

והננו מצהירים, שכל מי שיעוז לקנות את בנין בית הכנסת והתלמוד תורה, כאילו הניח את כספו על קרן הצבי, וחוץ מזאת הננו מודיעים שנזמין למשפט כל-מי שיתערב בענייני קהילה הקווקאזית שבירושלים."[9]

ב-19 פברואר 1941 העבירו אחיו ויורשיו של המנוח יעקב חזקיה תאג'יר שמואל וניסים ואלמנתו שרה, מכתב עדות לראש' לצ' בנציון עוזיאל ובו הדגישו ש"המגרש הבנוי על"ו בית הכנסת של עדת היהודים ההרריים, אשר בשם המנוח בשכונת בית ישראל החדשה, מכר אותו המנוח הנ"ל לעדה הנ"ל וקבל תמורתו מהעדה הנ"ל והקושן שהיה בשמו של המנוח היה רק "משאל" ואין לנו שום תביעות מהעדה הנ"ל על המגרש הנ"ל, ואין זכות לאף אחד מאתנו היורשים והאפוטרופסים לדרוש תמורתו או למברו לאנשים זרים, העתקה מהמכתב הנ"ל נמסרה לבא-כח של העדה הנ"ל בכדי שיכולים להשתמש במקומות הנחוץ להם בעד תביעתם."

באי-כח העדה שוב פנו לעזרת עו"ד בנדון. וב-23.2.41 מעביר מטעמם עו"ד אלכסנדר אמדור מסמכים מפורטים אל אחד מהפוטרופוסים - אלימלך זקס ומעלה ראות וטענות העדה ההררית בנוגע לבעלות חוקית על עזבונו של תאג'ר, וכך כותב אמדור: "מאחר שהזכירו את שמך חליפות מונים, ומאחר שכל הפרשה בלתי ברורה לי, אודה לך במאד אם תואיל בטובך להשיב לי בחוזר מה היה יסוד פעולת האפוטרופוסים, ומה נעשה בכספים אשר תמורתם העברתם את הרכוש הנ"ל לקונה."

את התשובה למכתבו של יהודה יוסיפוף (המכונה גם דאגיסטאני) אנו מוצאים בפרוטוקול האסיפה הכללית של מרכז הסתדרות היהודים ההרריים (קווקאזים) בירושלים, מיום 24.2.41, בו אנו קוראים: "היו"ר מסר דו"ח מפעולות האגודה במשך השנה החולפת, ביחוד על מצב הבנין של בית הכנסת. כמו כן נגע בדבריו על מצב האלמנות והחזקתן לעתיד, והשגת מקורות כספים למטרה הנ"ל.

הוחלט, כי בשים לב למצב הקשה של האגודה, יעשו החברים את כל אשר לאל ידם בדי לסייע לאלמנות במצב דחקן.

כמו"כ, האספה דנה במצב החבר יהודה יוסף דגסתאני, אשר התנגד לכמה מפעולות ההתאחדות וגרם גם נזקים להתאחדות. ברוב דעות החלט להרחיקו מהועד ולא לשתפו בפעולות ההתאחדות באיזה אופן שהוא.

האספה נגשה לבחירות הוועד החדש, ובפה אחד נבחרו האדונים כדלקמן בתור ח-

[9] עיין "השחר" מ-18.10.40; "הבוקר" מ-20.10.40 ועוד.

ברי הועד לשנה הבאה: נח נזרוב (יו"ר), נתנאל מחתיוף (סגן), משה יוסיפוף - מזכיר, מיכאל מיכאלוף, דוד יוניוף, זלמן ברוך ומנשה יוסיפוב - חברים.

לגופו של עניין נעיר שעל סמך ייפוי כח שניתן ביום 19.10.36 במוסקבה, ע"י פסח אלקנה סבאיוף לתושב ירושלים-אשר אבאיוף לשם "הנהלת הבית הנמצא-ב ירושלים בשכונת "בית ישראל החדשה" ברחוב שמואל הנביא, וגבית כספי השכירות שעל שכני הבית לשלם." ופניית של אשר אבאיוף עצמו, מצד אחד, ושל "מרכז ההס-תדרות היהודים ההרריים הקוקאזים" מצד שני, מיום 20.3.41 נתבקש בנק ברקל-יס (ד.ק.ואו.) בע"מ י-ם, לראות בכל הכספים, כספים המיועדים לשמש אך ורק ל-שם אחזקת הבנין, בית-הכנסת ותלמוד התורה של העדה היהודית ההרדית בירושל-ים..."אי-לזאת, צויין בין השאר בפנית באי-כח של יהודים הרריים: נח נזרוב ג. מחתיוף ואחרים: "אנחנו הח"מ, ראשי ונכבדי מרכז הסתדרות היהודים ההרריים (קוקאזים) בירושלים (הרשומה אצל מושל המחוז ירושלים תחת מספר 3939/1160) מקבלים עלינו להיות אחראים באופן אישי והדדי כלפיכם, בעד כל נזק שיגרם ל-כם בקשר עם תשלומי הכספים הנ"ל, או חלק מהם שיעשו על ידכם מהיום והלאה ל-ידינו, בהתאם למכתבו של הא' אשר אבאיוף הנ"ל הרצוף בזה." (עיין ת.1160, אר-כיון עיר.י-ם)

ובנוגע לכספים הנ"ל, ציין עו"ד אמדור במכתביו המפורטים אל יצחק בן-צבי, ששימש אז בתפקיד יו"ר הנהלת הועד הפועל לכנסת ישראל, ואל הראש' לצ' בן צ-יון עוזיאל מיום 6.4.41 כדלקמן: "אם האפוטרופוסים קבלו כספים, הרי אלה שי-כים לירושי המנוח, וירושיו של המנוח הנם: אשתו הגב' שרה תאג'ר, ואחיו הה' שמואל ונסים תאג'ר, ומחובתם של האפוטרופסים לסלק ולשלם את הכספים הנ"ל ל-יורשים - בהעדר חובות רובצים על עזבונו של המנוח הנ"ל.

בינתיים הגיעו הדברים בין העדה הנ"ל ובין הקונה, לידי מריבות וסכסוכים קשים שאולי ניתנים ליישוב אם נמצא הדרך איך לפצות את הקונה בסכום כסף א-שר תמורתו יעביר את הרכוש הנ"ל לשם העדה. בכוון זה, ז"א בכוון של שלום ו-ישוב הסכסוך, אני מספל זה מספר חודשים. אולם הקושי בשאלה הוא, כי אין לעדה אמצעים אשר בהם תוכל לפצות את הקונה.

חושב אני לנכון, - ממשיך בטיעונו-נימוקיו עו"ד אמדור, - לפנות אל כב' ה-רם, בבקשה להזמין את הצדדים המעוניינים, דהיינו את אפוטרופסי עזבון המנוח תאג'ר, ואת יורשיו, לשם בירור הענין וקביעת המצב בכללו, וכמויכ לברר את שא-לת הכסף שהאפוטרופסים קבלו תמורת מכירת רכוש העדה ואשר באופן חוקי עוב-רים ליורשים, ואשר עליהם מוטל להחזירם לעדה הנ"ל.

האפוטרופסים של עזבון המנוח תאג'ר הנ"ל הנם: הא' אלימלך זקס והגב' אר-יה עיש הא' אזקס, דרך יפו-ת"א מס.19, תל אביב. יורשי המנוח תאג'ר הנם: ה-גב' שרה תאג'ר, אלמנתו, מתגוררת במושב זקנים וזקנות הספרדי, רחוב יפו ירו-שלים; שמואל תאג'ר, דרך יפו-ת"א מס.11, תל אביב; ונסים תאג'ר, רחוב מרכז ב-עלי מלאכה, מס.19 תל-אביב.

אני יודע, - מסיים את מכתבו אמדור, - כי העו"ד מר דוד אבולעפיה יוכל לסי-יע בהרבה מאד בהמצאת פרטים חשובים בקשר עם כל הנ"ל, ואדרשה לעצמי לבקש, כי גם מר אבולעפיה יוזמן בעת בירור הענין." [10]

נשאלת בהקשר להאמור לעיל השאלה המהותית לא פחות, למי מכרו האפוטרופסים את הרכוש? מתברר שהרכוש נמכר לגב' עדאקי ע"י אפוטרופסי העזבון, כשהקניה, על ידה נעשתה בידעים, כי לעדה הנ"ל יש טענה חזקה על הרכוש הנדון, - מטעים עו"ד אמדור, - וכן יש תביעת בעלות מצד איש אחד הידוע בשם פסח אלקנה, אשר ת-רם כספים לצורך רכישת הבתים והחצר הנ"ל..."

הואיל ונמצאו מספר גורמים שהתעניינו בקניית אותו רכוש מידי האפוטרופ-סים למיניהם, סניגורם של באי-כח העדה היהודית ההרדית, עו"ד אמדור, הזהירם מפני אי-נעימויות וסיבוכים העלולים להווצר, בשל טענתה של ההרדיים על בע-לותם המחלטת על הנכסים. (עיין למשל המכתב אל הרב משה בלויא מהנהלת מרכז אגודת ישראל מיום 13.4.41)

פניה בתוכן דומה הועברה ע"י נח נזרוב (יו"ר) ומשה יוסיפוף (מזכיר) אל הנשיאות של ועד הקהילה העברית בירושלים ב-24.4.41. (שם)

בינתיים הפרשה הלכה והסתבכה עוד יותר: הגב' עדאקי, לאחר שדכשה את החדר-ים האלה, השכירה אותם לכל-מיני אנשים וגורמים ואף התדיינה איתם בבית המ-שפט על אי-תשלום שכ"ד המגיע לה כטענתה. (עיין למשל תיק אזרחי מס.1806/41) הבעייה העקרונית היתה, למי הגיעו כספים אילו? לעדת ההרדיים שטענו על בעל

[10] עיין תיק עו"ד א.אמדור, ארכיון עיריית ירושלים

ות הרכוש או לגב' עדאקי שעל שמה נרשם הרכוש?(עיין כמו כן אתראות של עור-
כי דין מ.א. בוקסבוים מצד אחד ושל אמדור מצד שני, המופנות אל אהרן קצנלבו-
יגן, ששכר את החדר באותו בנין, וכן גם אתראות אל הזאל אליעזרוף ולאה יוס-
יפוף, שגם הם שכרו את החדרים)

את המצב המשפטי המסובך בו מצא את עצמו "מרכז הסתדרות היהודים ההרריים
הקורקאזיים בירושלים" ניתן ללמוד מתוך תיקים אזרחיים 1806/41 - 41 /
228, באחד מן המסמכים שהוגשו ע"י עו"ד בוקסבוים ב"כ המבקש (השוכר) הרב א
קצנלבויגן נסען: "א/ המבקש שכר את הדירה הנדונה מאת מרכז הסתדרות היהוד-
ים ההרריים הקורקאזים היודעים גם בשם ועד הקורקאזים ע"ס חוזה מתאריך כ"ד
ניסן תש"ב בשכירות שנתית של 27- לא"י, למטרת תלמוד תורה של ישיבת ציון וב-
תור מנהל של הישיבה הנדונה. ב/ במחרם 1941 דרשו שני המשיבים תשלום שכי-
רות וכל אחד הודיע למבקש שאם ישלם לשני, ישים את כספו על קרן הצבי. ג/אם
כב' בהמ"ש ימצא שסענת התובעת הגב' יהודית עדאקי נכונה, והיא רשאית לקבל
את השכירות עבור הדירה הנדונה, לא מגיע לה שכירות לפי תביעתה אלא אך ורק
בהתאם לתנאי החוזה שבין המבקש וועד הקורקאזים ז.א. 27- לא"י לשנה לפי ה-
תנאים שהוחנו." (שם)

בעקבות הסענות האלה, המשיבה הראשונה דהיינו הגב' עדאקי סענה כלפי המש-
יב השני, דהיינו "מרכז ההסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזיים" בירושלים כ-
דלקמן: "יש ספק אם "מרכז ההסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזיים בירושלים",
הוא אישות משפטית, על המשיב ב' להוכיח את אישותו המשפטית... להמציא ולה-
ראות לבית המשפט בישיבה הבאה את כל התעודות שברשותו בקשר לעניינים הנידו-
נים במשפט זה וביחוד על סענותיו בתשובתו ועל אישותו המשפטית". (שם)

בהכחישה בתוקף את סענות המבקש, הגב' עדאקי סענה לעצם תוקף בעלותה על ה-
רכוש: " הרכוש שרשום בספר 10 דף 60 בספרי האחוזה על שמה של התובעת לעולם
לא היה רשום על שם קלרה אריה ואלימלך זקס בתור אפוטרופסים, אלא היה רשום
על שם יעקב בן חזקיה תאג'ר לפי אקסטראקט מספרי האחוזה מוצג א' שצורף לת-
ביעה. הגב' קלרה אריה ואלימלך זקס - אפוטרופסי המנוח תאג'ר, מכרו את הר-
כוש (הבית והמגרש) שהיה חלק של הירושה בהסכמתו של נשיא בית המשפט המחו-
זי בהתאם לצו מיום 11.10.1940 ו-4.12.40 (282/40 מושין) הרצופים פה (מו-
צג ג'ד'). הגב' יהודית עדאקי קנתה, אי פוא, את הבית לפי החלטת בית הדין המ-
חוזי ושילמה את המחיר למחלקה המשפטית של הממשלה (Judicial Departme-
nt), היא קבלה קושאן רשמי ומחזיקה בו ומשלמת את מס הרכוש בהתאם להעתקת ה-
קבלה מאת הממשלה. (מוצג ה')

על-פי דבריה של התובעת עדאקי למשיב ב' (ההרריים) לא היתה שום זכות על-
בית וכן גם שום זכות לתבוע את שכר הדירה שהיא עצמה דרשה מהנתבע, דהיינו
קצנלבויגן. ושהתובעת (עדאקי) הוכיחה את רשומה בספרי האחוזה על-פי סעיף 3
לחוק הקרקעות משנת 1331" (ציון השנה ע"פ התאריך התורכי-המוסלמי -י.ד.)

על-כך השיבו באי-כח של היהודים ההרריים בירושלים ש:"1) הרכוש שהמשיבה
מ1.00 טוענת שהוא שייך לה, ושעיס הסענה הנ"ל היא תובעת את סך התביעה, הוא-
רכוש של המשיב מ2.00. 2) המשיב מ2.00 מחזיק ברכוש הנ"ל זה כבר יותר ממלש-
ים שנה בתור בעליו. 3) הרכוש שהיום הוא רשום בסאבו ע"ש המשיבה מ1.00 היה
רשום מקודם ע"ש קלרה אריה ואלימלך זקס בתור אפוטרופסים של עזבון המנוח-
יעקב תאג'ר. הרכוש היה רשום על שמו של המנוח תאג'ר הנ"ל רק על שם מושאל,
עוד מזמן השלטון העותומני, הואיל ואי-אפשר היה אז לרשמו ע"ש המשיב מ2.00,
אע"פ שלמעשה כאמור לעיל, הרכוש היה שייך רק למשיב מ2.00. 4) המשיב מ2.00 ה-
ודיע לאפוטרופסים הנ"ל, לפני שהרכוש הנדון נרשם בסאבו על שמה של המשיבה
מ1.00, על העבדה הנ"ל והזהיר אותם שאין להם רשות לעשות איזו פעולה שהיא,
בקשר עם הרכוש הנ"ל מבלי רשות המשיב מ2.00. 5) גם המשיבה מ1.00 ידעה לפני
שהרכוש הנדון נרשם על שמה על אודות תביעות הבעלות הנ"ל של המשיב מ2.00 ו-
גם הודתה בכתב על ידיעתה הנ"ל. 6) בהתאם לעובדות הנ"ל השכיר המשיב מ2.00
את המקום הנדון למבקש וכל השכירות הנתבעת בתביעה זו שייכת רק למשיב מ0.
2, ואין למשיבה מ1.00 כל זכות לדרוש איזה דבר שהוא עבור שכירות מאת המבקש

לאחר התדיינויות בלי סוף, פסק בית המשפט בתיק זה ב-16.7.41 כדלקמן: "ל-
הפסיק את הדיון בכדי לאפשר את בירור הסכסוך בנוגע לשאלת הבעלות על הרכ-
וש הרשום בספר האחוזה מ10.00 דף 60 של משרד-רישום הקרקעות בירושלים על-
שמה של הגב' יהודית עדאקי, לפני בימ"ש לקרקעות..."

בית המשפט אף דחה את בקשתו של הזאל אליעזרוף (שיחד עם הסתדרות היהוד-

ים ההרריים,טען לבעלות על הרכוש,ואי-תוקף בעלותה של הגב' עדאקי') ולפיכך "אם ב'מ"ש יחליט שהדיון והבירור של המשפט בתיק אזרחי של ב'מ"ש השלום י-רושלים 1858/41.פס "יפסק,לפי דרישת התובעת,יראה הנתבע שבמשך חודש מיום-16.7.41 הוגשה תביעה לב'מ"ש לקרקעות ע"י המשיב ב'(מרכס הסתדרות היהודים ההרריים בירושלים) תיק אז' פס. 1806/41 הנ"ל) לשם בירור שאלת הבעלות על הרכוש הנ"ל מכלי שהנתבע,בתיק הנדון,פס.1858/14 יצטרך מצדו הוא ג"כ להג-יש תביעה כנ"ל לב'מ"ש לקרקעות..." כך לשון פסיקתו של ב'מ"ש השלום.

לנוכח הדיונים המתמשכים בבתי משפט למיניהם החליט מרכז ההסתדרות היהו-דים ההרריים ב-6 באוגוסט 1941 להעניק יפוי-כח והרשאה מלאים לייצגו בפני כל המוסדות וכל הערכאות לשלושת החברים:נח נזרוב,נתנאל מחיוף ומשה יוסי-פוף,אשר גם הגישו בשם העדה היהודית ההרדית את התביעה נגד הגב' עדאקי ב-ב'מ"ש לקרקעות שבירושלים,ב-15 באוגוסט 1941,ובתביעה שנוסחה באנגלית ע"י עו"ד אמדור נטענו עובדות הבאות:"

"...The property in question consisting of Land and buildings,existing thereon belongs to plaintiff,a registered society under the Ottoman Law,and formerly known as Kehilath Ha-Kavkazim (Caucasian Community),by reason of the following facts::

(a) The land to an extent of 624⅛ pics and part of the buildings which are now existing thereon were bought some 29 years ago, and full value paid therefor,outside Tabou,by one Pessah son of Elkana Sabayoff from an institution existing at the time in Jerusalem and known as "Ossef Nidachim and Bait-Machseh lizkenim uzkeneth" who,in turn,purchased same prior-thereto,also by way of purchase outside the Tabou,from a certain Yaacov Hezkiahu Tajjar and Moshe Kantrovitch,and the said Yaacov H.Tajjer and M.Kantrovitch aware of the said sale undertook to transfer the property in question to the said Sabayoff or his (representative)...

לעצם עובדת מסירת או הקדשת הרכוש ע"י הרוכשים לכלל עדת יהודים הרריים נטען הלאה שהנכס נרכש ע"י פסח אלקנה סביוב תשעון מחיוף לטובת העדה תש-המגרש בגודל של 624,5 פיק" היה רשום מלכתחילה ע"ש המנוח תאג'ר,שוב הובה-רו הסיבות וכוחה המציאות שגרמו לאי-רישום פורמאלי בטאבו של אותו נכס וה-ודגשה "החזקה" ע"י שימוש ברכוש הלכה למעשה:" "Immediately upon the purchase of the property aforestated the plaintiff took possession thereof,constructed,in the course of the following years,additional buildings and structures,paid rates and taxes participated in the costs of the construction of roads adjoining the property,maintained its religious and social centre therein...and generally enjoyed quiet and undisturbed possession and exercised full rights of ownership thereof..."

בהמשך,הורחבה בכתב-התביעה הירושה על השתלשלות העניינים אחרי מותו של יעקב תאג'ר (אשר על שמו נשאר הרכוש רשום בטאבו),תפקידם של אפוטרופסים,ו-כן אי-ההגינות מצדם,מכירת הרכוש לנתבעת היא גב' עדאקי וכו' (עיין אמדור א.ע.י.ת.11/41.)

כנגד כתב התביעה של ההרריים,הוגש לאותו ב'מ"ש,כתב-הגנה של הנתבעת עדא-קי (ע"י עו"ד משה דוכן)/שם/ בסעיף א' טורח ב"כ של הנתבעת להכחיש שאיש-יות משפטית בשם "מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקווקאזיים" קיימת בכלל, או לחילופין ש"הסתדרות" כזאת או "קהילת הקווקאזים" ו/או "אוסף נידחים ו-בית מחסה לזקנים וזקנות" היו בכלל קיימים לפני 29 או 27 שנה. הלאה טוען ב"כ הנתבעת את מושג " Res Judicata " אשר בגינו מנוע התובע,לטעון לבע-לות,בהסתמך על מקור הרשאתו בתור פסח אלקנה סבאיוף,הואיל וטענת האחרון נ-גד הנתבעת נדחתה בב'מ"ש לקרקעות באופן סופי ב-30.7.34 (ת.מ.11/34.)חוזמזה טענה הנתבעת להגנתה את המושג המשפטי Prescription ",שכן אין לשמוע את תביעת התובע כעבור 10 שנים ומה עוד ש:"

"...the defendent's kushan being a "Miri"-kushan by purchase

for value from a registered owner who was on the register since I923,as the holder of I8/24 shares and since I925 as the owner of the whole plot after partition with a co-owner".

דרך אגב,שנת רישום הרכוש עי"ש הנתבעת עדאק',(1923) מוזכרת גם בסעיף 6 של כתב הגנה. יתרה מזו בסעיף 7 נטען מפורשות שהרכוש הנמצא בבעלות הנתבעת מעולם לא היה בבעלותם או בחזקתם של ה"קונים" סבאיוף ומחתיוף ו/או של התובע - הוא "מרכז ההסתדרות היהודים הרר"ים הקווקאז"ים",נטען בהמשך שגם-הנתבעת וקודמותיה שילמו את ה-" Werko "

בסעיף 8 של כתב-הגנה נטען שהנתבעת רכשה את הנכס תשלמה בעדן,רק לאחר שקיבלה היתר לבך בבי"ש מחוזי,כשדמי הרכישה שולמו למעשה בבי"ש עצמו,תוך ציון מספרי השוברים והקבלות. כשנפטר יעקב חזקיה תאג'ר ב-14 בספטמבר-1931,נמסרו כתבי מינוי לאפוטרופסות לגב' קלירים ארזה ולמר אלימלך זקס, והתובע לא הגיש שום התנגדות או תביעה בנדון ולא טען אז על בעלותו. על-סמך כל הנימוקים הללו,דחתה עדאק' את כל הטענות של מרכז ההסתדרות היהודים הרר"ים בירושלים ושל באי-כוחם.

ההתדיינות בין הצדדים נמשכה והעסיקה את כל היהודים הרר"ים תושבי ירושלים עד כמעט אמצע שנות ה-40. בהתייחסו לסיעוני הצדדים,ובמיוחד לתביעת-היהודים הרר"ים,על בעלות הרכוש,ציין נשיא בית המשפט לקרקעות בי-ם ב.ו. שואו,שעל התובע שומה היה להשיב את התיקון הדרוש ברישום הרכוש בקושאן,עד התאריך 10.7.24,וכלשונו:"

"In my judgment the plaintiff,having failed to make its application for correction before I0.7.24 is debarred by art. 4 of the provisions of the Provisional Law regulating the right to Dispose of Immovable Property from now bringing the action.

No evidence was given in the court below nor were the facts gone into,but from the statement of claim it appears that the land in question is registered in the name of the respondent who acquired it in I940 from the administrators of the estate of one Tajjer,deceased,who had died about I0 years previously. The land had been registered some considerable time previously in the name of this deceased as nominee for the plaintiff corporation or their represantatives,for the reason that, under Turkish Law, they being foreigners could not themselves be registered as the owners of land.It is also alleged that the plaintiff is and has been continously in possession".

(עיין תיק אמדור,א.ע.י.)

ברם בי"ש העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים,לא קיבל את סברתו של השופט המלומד מבי"ש לקרקעות,שעל התובע היה לחקן את הרישומים בטאבו. עד 10 ביולי 1924,ודבק במערכת שיקולים אחרת ולסובת היהודים הרר"ים - תושבי ירושלים. שופטי בי"ש העליון הניחו שטענת האחרונים שנבצר מהם להסדיר את ענייני הרישום בשל היותם נתיני מדינה זרה,הינה טענה צודקת,וכלשונם:"

The land had been registered some considerable time previously in the name of this deceased as nominee for the Plaintiff corporation or its representatives, for the reason that, under Turkish Law, they being foreigners could not themselves be registered as the owners of land. It is also alleged that the Plaintiff is and has been continuously in possession. "

(ע.א.255/42,עיין חיים,1,1943,עמ. 180-177)

השופטים גם התחשבו בטענת באי-כח הסתדרות היהודים הרר"ים",שהם אכן פנו אל האפוטרופסים וביקשום להסדיר הסבת הרישום בטאבו על שמם,ברם הם נידחו והבעלות נרשמה עי"ש הנתבעת היא הגב' עדאק',וזאת למרות היותם מודעים לעובדות הקיימות ולמחלוקת בעניין הזה.

בהמשך קבע בי"ש העליון את טעותו של נשיא בי"ש לקרקעות שמצאה את בי-סודה בדחית תביעת היהודים הרר"ים,בי"ש העליון קיבל את ערעורם והחזיר-את התיק לדיון לערכאה משפטית דקמא לניהול דיון לגופו של עניין.(על החתום היו שופטי בי"ש עליון סמית חיאת)

בעקבות החלטת בי"ש העליון נוצר מצב מעניין ומוזר. מצד אחד היה יסוד

זוגות יהודים הרדים בארץ ישראל
שנות ה-30

זבולון אבשלומוב עם
כמנצ'ה שלו - 1920.

למעלה מימין,
למטה משמאל -
יהודים הרדי-
ים בצעדת פו-
רים.

בסעיפתה של הגב' עדאקי שהיא אכן שילמה את מיסב כספה לאפוטרופסים ושהרכוש אכן נרשם בסאבו על שמה, ומצד אחר, הרי גם הרדיים שילמו ליעקב תאג'ר ב1912 את מיסב כספם בנאפוליונים, ורק בשל החוק העותומאני נמנע מהם הסדר רישום, בסאבו וקבלת קושאן כחוק, ולכן, גם בסעיפתם היה יסוד די חזק. לכן מבל הסבך הזה הצטיירה בעלות כפולה ומכופלת של שני גורמים נפרדים, וזאת באשמת האפוטרופסים שלא שעו לאזהרות ולהתרעות ומכרו את הרכוש פעם שניה. מעניין גם שהאפוטרופסים לא נתבעו לדין ואף לא אוזכרו לא לחיוב ולא לשלילה בפסק-דין של בימ"ש העליון, אשר גם המליץ לצדדים המתדיינים למצוא דרך מוצא כלשהי, באמצעות פשרה. ואומנם, ב-1 במרץ התשג הסכם פשרה בין הצדדים ועל פיו הם התחייבו: "להופיע בעצמם או ע"י באי-כחם החוקיים לפני בימ"ש לקרקעות ירושלים, בישיבה הקבועה ל-4 למרץ 1943 ולהצהיר כדלקמן: א/ מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזים מכירים בזכות הבעלות של הגב' יהודית עדאקי על הרכוש הנדון בתביעה 11/41.ס בבימ"ש לקרקעות ירושלים בתנאי שתמורת קבלת סך אלף (-1000) לא"י בתוך שלשה חדשים היא תעביר למרכז היהודים ההרריים-הקורקאזים, או לפקודתם את הרכוש הנדון בתביעה הנ"ל ושמית במשרד ספרי-האחוזה נגד תשלום התמורה הנ"ל.

ב/ והותנה שאם מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזים, לא ימלא את הוראות סעיף א' לעיל במלואו ובזמנו חפשית הגב' יהודית עדאקי לעשות ברכוש הנ"ל כפי שתמצא לנכון, מבלי כל הפריעה מצד מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזים, ולמרכז הנ"ל לא תהיה כל עילת תביעה כנגדה בקשר עם הנ"ל, וימסרו לידה בפועל הרכוש הנדון מבלי כל סענות ומענות כנגדה, ויפנו את הרכוש לסותה מכל המחזיקים בו, ומשפט זה יחשב לבטל ומבוטל מבלי כל זכות לחדשו.

ג/ כמו כן הותנה, שאם הגב' יהודית עדאקי הנ"ל תוזמן ע"י מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזים בתוך זמן הנקוב בסעיף א' לעיל, לשם העברת הרכוש הנ"ל לשמו או לפקודתו נגד תשלום התמורה הנ"ל ולא תופיע למטרה הנ"ל במשרד ספרי האחוזה - רשאים מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזים או הפועלים בפקודתם להרשם כבעלי הרכוש הנדון רשמית במשרד ספרי האחוזה, נגד הפקדת הסך הנ"ל ז"א אלף (-1000) לא"י לזכות הגב' יהודית עדאקי הנ"ל במשרד-ספרי האחוזה. ("Specific Performance")

ד/ והצאות רישום הרכוש על שם מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזים, או לפקודתם, תחולנה על מרכז הסת' הנ"ל. כמו"כ יחולו עליהם מסי "וירקו" והעיריה, החלים על הרכוש הנ"ל מה-1 לאפריל 1942. ה/ למרכז הסת' הזכות לקבל את המשכנתא הרובצת כיום על הרכוש, ע"ח התמורה הנ"ל. ו/ מוסכם כי הרבית המשולמת לבעל המשכנתא הרובצת על הרכוש לבטחון -400 לא"י, תחול על מרכז הסת', החל מה-25 למרץ 1943.

ז/ מסוכם כי דמי-השכירות אשר הרכוש הכניס ומכניס, וביניהם הכספים המופקדים מאת הדיירים בחשבון דמי שכירות בידי העו"ד ד"ר מ.בוקסבוים, שייכים-למרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזים, והזכות ביד המרכז של הסת' לקבלם מבלי עכוב. ח/ כל צד ממשפט 11/41 (בימ"ש לקרקעות ירושלים) ובערעור-255/42 (בימ"ש לערעורים בירושלים) ישא בהוצאותיו המשפטיות וישלם לבא-כחו המשפטי את השכר המגיע, וזה מבלי לתבוע את ההוצאות האלה מהצד שכנגד.

ט/ הגב' עדאקי משחררת את הערבות שנתנה במשפט 11/41 (בימ"ש לקרקעות בירושלים) ע"י בנק המזרחי בע"מ ירושלים, ומסכימה כי שטר הערבות יבוטל ויוחזר לבנק הנ"ל. י/ הצדדים מסכימים בזה להגיש את ההסכם לפני בימ"ש לקרקעות י-ם, כי ינתן פס"ד בהתאם לכל פרטיו ותנאיו.

ולראיה באו על החתום, מצד מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקורקאזים: אהרן שאולוף, נח נזרוב ומיכאל מיכאלוף, והגב' עדאקי בעצמה ובנוכחות בעלה אברהם עדאקי. ובנוכחות עורכי הדין: משה דוכן וד"ר א.אמדור." (חיק אמדור, אע"י)

לשם הסדרת העברת רישום הבעלות בסאבו ע"ש היהודים ההרריים, היה צורך לשלם לגב' עדאקי סך של -1000 לא"י. לכן, הם ניזקקו באופן מיידי לכסף, אותו לוו מהגב' שרה בצראוי ומשה ואליהו בני אברהם בצראוי, תוך כדי משכון הרכוש ובתשואת רבית שנתית של 7%. כתב הסכם ביניהם נחתם בנדון ב-26 במרץ 1943 וביום הועבר הסכום לידי משפ' עדאקי בצירוף מכתב של באי-כח ממרכז הסתדרות היהודים ההרריים, בו צויין שכנגד קבלת הסכום הנ"ל במזומנים היו עוברים לבעלות ההרריים מגרש ועליו בנוי בית הנמצא ברחוב שמואל הנביא פינת רפפורט, שכ' בית ישראל החדשה, י-ם, בשטח של 407,13 מ"מ, על החתום היו א.שאולוף, זלמן ברוך וברוך אבשלומוב. (עיין תיק אמדור, אע"י)

בכך טרם תמה הפרשה. ב-28.3.43 החליטו חברי מרכז הסתדרות היהודים ההררי-

ים הקרוקאזים בירושלים " שהנכסים אשר הגב' יהודית עדאקי עומדת להעביר ל-
פקודת מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקרוקאזים בירושלים, בתוקף הסכם הפש-
רה שנעשה בינה ובין ההסתדרות הנ"ל מתאריך 1.3.43, שנתאשר בפס"ד בימ"ש ק-
רקעות י-ם 11/42.פס, ירשמו ע"ש ה"ה אהרן שאולוב בן בנציון, ברוך אבשלומוף
בן אברהם וזלמן שעיה בן ברוך, במשרדי הטאבו י-ם, בתור הנאמנים של מרכז ה-
סתדרות היהודים ההרריים הקרוקאזים בי-ם, תשלשלות האדונים הנ"ל הכח למש-
כן את הרכוש בסכום של אלף ומאתים (1200) לא"י. על המסמך הין חתומים בנ-
ציון בן מנשה יוספוב, משה חי יוסיפוב, בנימין בן יחיאל יוניוב, יוסף יחזק-
יהו, יונה יוניוב, חנוכה יוניוב, אבשלום (-), א.שמילוב, ינקל אהרונוב ועוד.

מצדם, אישרו הלווים המשכנים א.שאולוף, זלמן ישעיה בן ברוך, ואבשלום בר-
וך את הוראת מרכז הסתדרות היהודים ההרריים הקרוקאזיים, ואף העבירו אליו-
מכתב המפרט את יחסי הגומלין שביניהם, בכל הנוגע לבעלות על הרכוש, סדרי תש-
לום החובות וכו' "קבלנו אנו,-כתבו הם.-במשרדי ספרי האחוזה י-ם, את הנכס-
ים המתוארים לקמן, דהיינו: מגרש ועליו בנוי בית הנמצא ברחוב שמואל הנביא
פינת רפפורט, שכונת בית ישראל החדשה...כנגד תשלום -1000 לא"י לגב' עדאקי
...בהתאם להוראותיכם משכנו את הנכסים הנ"ל לטובת הגב' שרה בצראוי וכו'
כנגד קבלת הלוואה בסך -1200 לא"י ואשר בכספים הנ"ל השתמשו לצורך תשלום,
המגיע לגב' עדאקי, תשלום מס-סאבו ומשפט, שכר עו"ד, וירקו, דמי תווך וכו'
המשכנתא הנ"ל נרשמה על-ידינו לזכות הגב' שרה בצראוי וכו' והיא תפדה-
כנגד תשלום הסך -1200 לא"י בצירוף ריבית בשיעור של 7%, כמותנה בתנאים המיו-
חדים של שטר המשכנתא שסודר כנ"ל.
" הננו מאשרים בזה,-הדגישו במכתבם המשכנים,-כי הרישום של הנכסים הנ"ל,
נעשה על שמנו בחלקים שווים בהתאם להוראותיכם, וכי אנו מחזיקים את הנכסים
הנ"ל לטובת הסת' היהודים ההרריים הקרוקאזים בירושלים כנאמנים, וכי לנו ב-
אופן אישי, אין כל זכות איזשהי בנכסים הנ"ל.
מאידך,-נטען לסיום במכתב,- החוב המגיע לגב' שרה בצראוי וה"ה משה ואלי-
הו בצראוי הנ"ל, הוא חוב המגיע מכם, ואנו נהיה מוכנים להעביר את הנכסים-
הנ"ל לפקודתכם בכל עת רצון בתנאי שתפדו את החוב, ובתנאי נוסף שכל החובות
והמסים אשר יחולו על הנכסים מהיום ועד קבלת הנכסים הנ"ל לפקודתכם, יסולקו
על ידכם במלואם, באופן שלא יגרם לאחד מאיתנו נזק או הפסד בקשר עם הנ"ל."
(שם)
מצדו אומנם אישר הראשון לציון, במכתבו אל עו"ד א.אמדור, את קבלת הפניה,
בענין העדה היהודית ההררית שבירושלים (עיין מכתב מ-27.4.41 ל' ניסן תש"א)
והודיע שהוא עומד להזמין את שני הצדדים המעוניינים לשם בירור שאלה זו, ב-
רם על המשך הטיפול אין אנו מוצאים מסמכים. יש להניח שהתנאים כפי שפורטו
בהסכמים הנ"ל אכן מומשו לשביעות רצונם של כל הצדדים ובעלותה של העדה הי-
הודית ההררית על הנכסים הנ"ל הוכרה סוף-סוף כבעלות חוקית ורשמית.

קושטא, 1900

4. יהודי גרוזיה בירושלים מאורעות תרפ"ט עד שנות ה-40. תקנון "הועד הכללי של עדת הגורג'ים בירושלים", "יסוד "הסתדרות צעירים גורג'ים עברים -"התחיה".מצבם החברתי-הכלכלי .

החל משנות ה-20 נטלו יהודי גרוזיה חלק פעיל ביותר בחיים ציבוריים-פוליטיים ובמערכות בחירות שונות.מלבד בוכרים,קווקאזיים-הרריים,חרדים ובלתי-מפלגתיים הופיעו ברשימת צירי המושב השני של אסיפת הנבחרים,בנפרד גם גורג'ים,כגון: ד.אפרימשווילי,.חכמישווילי, קוקיא ואחרים.("הארץ", 1922. 11.1)

אם ננסה ונעקוב אחרי התפתחות העניינים בתוך "הועד הכללי של עדת הגורג'ים בירושלים" נגלה שאחד מהמסמכים המוקדמים ביותר הנשמר בתיק הועד הנ"ל (ת.מ.3939/359,משרד הפנים,מושל מחוז ירושלים) מתייחס לשנת 1925,למכתב בו הודיע נשיא העדה אברהם חסידוב המנוח למושל המחוז,על הרכב הוועד, שכלל את חכם יעקב מרדכיא,חכם יצחק ציציה,חכם מאיר בן רפאל מגלה(שווילי) עזרא חסידוף,ארון תנורי,משה שמשיליה,שבתה צוניה,אברהם חסידוף,אליהו ביהנא,יצחק יונה,ברוך לוי,ודוד מיכאלה. למכתב צורף גם נוסח התקנות בעברית. (עיין "קווקאסיוני" מס. 1,1977,עמ.4)

להלן אנו מביאים את הנוסח האנגלי המלא של תקנות "הועד הכללי של העדה-הגורג'ית באי"י",כפי שאושרו בשנת 1931.נציין שהמקור ככל הנראה היה צריך-להיות עברי,ברם הטכסט המלא שלו לא אותר בתוך התיק של האגודה:"

Name: 1) General Committee of the Georgian Community in Palestine.

Place: 2) Georgian Synagogue in Zichron Moshe. Address: P.O.Box 24,Jerusalem.

3) To take care of the poor Georgians dwelling in Jerusalem and the remaining towns of the country.

4) To care for georgian immigrants and emigrants who come to Palestine and help their settlement in the country.

5) To demand all rights of the Georgian community in Jerusalem and to negotiatie in name of the community with all institutions, privateers and Government.

6) To administer charitable institutions of the Jewish Georgian Community in Palestine and to found new ones

7) To supervise over properties belonging to the community, to take over properties of those who have no supervisors over them, or that no one claims them or that there are no heirs abroad.

8) To help every individual of the Georgian Community either by advice, educational help, by the grant of a loan, by the extension of financial help to those who are in need, in accordance with the financial possibilities of the committee, or the formation of funds for the help of the poor.

9) To administer public and prayer places of the community and to supervise over them, as well as found new ones.

10) To negotiate with institutions and privateers in the country and abroad for the materialisation of the above aims.

11) To form Yeshivoth, Talmudei Tora, Schools, kindergarten, shelter-places, charitable institutions and to supervise over them.

12) To administer and develop cultural work amongst the members of the Georgian community& to help the betterment of their financial and cultural position.

13) To administer all Waqfs of the Georgian community that exist at present and those that will be in future

14) To arrange and administer all matters relating to marriage-contracts and marriages.

זוג באתואשווילי בפאריז,בשנות ה-עשרים המאוחרות.

15) To administer the "Hevra Kadishe" and the cemetery of the Georgian community, and supervise over all matters relating to the deceased of the community.

Genral Meeting:

16) The general meeting of all adults of the Jewish Georgian community residing in Jerusalem, is held once in every two years; it hears the report from the committee, instructs it, and elects seven members who form the committee for another two years.

17) The general committee is elected by the general meeting and is called: The general committee of the Georgian community in Palestine.

18) In the general meeting every male Jew from the Georgian community whose age is 18 or more, and who paid the annual membership fee in accordance with the evaluation of the committee is permissible to participate in the meeting. Those who immigrated or whose fathers or grand-fathers immigrated from the following cities have the right of elections:
Ahalkalak, Azhur, Suras, Tiflis, Bakku, Karsi, Alexandripol, Banza, Artagan, Zahnabal, Karil, Sijuna, Kulash, Sejino, Lijhuz and Ahlazik.

List of Electors:

19) For the summoning of a general meeting the existing committee prepares two weeks before the date of elections a list of the adults and publishes it in those synagogues in which the members of the Georgian community are accustomed to pray. Every member of the community whose name has not been enlisted may appeal to the committee until the date of the meeting and request the inclusion of his name in the list and the participation in the meeting.

Evaluation list:

20) The general committee arranges twice a year in the 1st of Nisan and the 1st of Tishri an evaluation list, in which it estimates the fee that should be paid by every individual of the Georgian community as membership fee. Every one who refuses to pay the fee is deprived of all rights and benefits which are enjoyed by the members of the community, and is also deprived of the right of electing or be elected. The evaluation fee cannot exceed the sum of 250 mils per annum per adult.

Second General Meeting:

21) A general meeting that does not contain a legal majority, will be postponed to a second meeting, and this second meeting will take place with any number of members that will be present.

Elections of the General Committee:

22) The general meeting will elect from among its members a general committee as well as vice-members, who will act in the places of absentees or those who resign. The order of election is as follows: The first seven members who poll majority votes are considered members of the committee and th three following them vice-members.

Number of members of the committee and their authority.

23) The general committee is made up of seven members, and is considered as the administering institution of all matters of the Georgian community in Jerusalem and the remaining town of the country.

24) The first general meeting will be held a year from this date, and the present committee will report as to all its actions during the year.

25) Members of the committee whose names are registered in the margins of the regulations are considered as

רחל ב"נ י"א-
שו"ל בב-
ואנוס-אירס.
ה'גרה מא"י
1929

ה'ילדה הג'ורג'ית
בירושלים

members of the general committee of the Georgian community in Palestine, with all the privileges given in these regulations, and will carry out their duty during two years from today.

26) The general committee meets not less than once a month, through the invitation of the Chairman or the Vice-Chairman, or three members of the general committee, and may meet at any other time if invited by the Chairman or Vice Chairman.

27) The general committee is considered legal when more than one half the members are present, and receives decisions by majority vote.

28) Meeting of the general committee that was not held owing to lack in the number, may take place in a second meeting with any number of members that will be present, on the condition that this be mentioned in the invitation for the second meeting.

29) The general committee which is called "The General Committee of the Georgian Community in Palestine" is a judicial body that has the right to acquire moveable and immoveable property, appear before civil courts in Palestine, and any other court, and in any other government institution either as plaintiff or defendant

30) The Chairman of the general committee, the Vice-Chairman or the Cashier, may appear before any court of Government office in Palestine, in name of the committee, as plaintiff or defendant. Any member of the committee may appear as either judicial party in any action by a power of attorney from the committee, and may appoint any other person in his stead and empower him to appear in name of the committee.

31) A member of the general committee who is unable without impelling reason to take part in three urgent meetings of the committee, inspite of the fact that he received the invitation, is considered as discharged and the first Vice-member who had most vites takes his place.

32) Every sum of money that belongs to the committee should be kept in a bank in name of the general committee of the Georgian Community in Palestine, and the drawing of money from the financial institution should be made by the signaturesof the chairman and cashier, or the vice-chairman and cashier. In order to facilitate the work however, the cashier may reserve with him the cash amount of LP.5 which will be used for expenses that are essential. The committee has the right to elect a person who will carry out the duties of both chairman and cashier.

33) Every document leaving the committee should be signed by the chairman and secretary or the vice-chairman and secretary, and in the event that the chairman and vice-chairman are absent, this duty will be performed by the person who will be appointed by the chairman before his absence, and this appointee will be considered as vice-chairman. If the chairman has not done so, the committee may elect a temporary chairman, but neither receipt nor any document of financial value will leave the committee without the signature of the cashier.

Immovable properties, Waqfs and other properties, and money belonging to the community:

34) All immoveable properties that belong today to the Georgian community in Jerusalem and all those that will be acquired by the committee for the general aims, or for any other specific aim, should be looked after and guarded well always, the committee may further add to them buildings etc., and bring about repairs, but may not sell them or transfer them to anybody else at any time. If this is being made, the action will be considered as illegal.

35) The general committee has the right to demand and

נשים יהודיות-גרוזיות
בירושלים, שנות ה- 30.

ורבנימיני (רעיית דייר
אבנימיני) עם בתה.

receive from any person or institution moveable or immoveable properties appointed to the Georgian community or consecrated for its welfare, be they registered in name of the community or in name of private persons; the same applies to any sum in the possession of anybody or any other property, to be used for the welfare of the Georgian community. The committee further has the right to ask for a report from all committees preceding it and demand from them all properties, money, certificates, authorisations, and promissory notes in their possession, and for the purpose it may lodge a case against any person in Government courts and in ecclesiastical court.

Cemetery Committee and Hevra Kadisha:

36) The general committee has the right to purchase lands which will be used as cemetery.

37) The general committee administers all matters of Hevra Kadisha and the cemetery of the Georgian community in Jerusalem, as well as formulate regulations for payments by the relatives of deceased for the cost of erection of tombstones, and taxes, and in general to fix the arrangements for the formation of an ordered and organised Hevra Kadisha.

38) The general committee may demand from all those who still owe money for the land, burial, or for the erection of a tombstone, and to lodge a case against them in case they refuse to pay.

39) The general committee may form different categories with regard to the payment of burial fees by relatives of deceased. For the meantime the follwoing four categories were fixed:
category (a) LP.6,500, (b) LP.4.500, (c) LP.3.500, (d) LP.2.---
The committee may however alter these categories or add to them, it can also exempt the relatives of a deceased it they are unable to pay.

The above categories do not include the permit for building of a tombstone, nor the Hevra Kadisha fees, on which special decision should be made by the committee.

Remark: In para. 18 the word Bansa was added with the consent of all the members of the committee.

the
Member of the general committee of/Georgian Community in Palestine:-

Name	Profession	Position	Signature.
1.Jonathan Goral,	Merchant,	Chairman & Cashier)	
2.Ephraim Ajya	"	Vice-Chairman)	
3.Jacob Goral	"	Secretary,)	
4.Aaron Tanorishwili	"	Member ,)	Signed.
5.Daniel Jana	"	Member,)	
6.Michael ben Rahamim		Member,)	
7.Joseph Jana	"	Member.)	Seal.

זוג באתואשוילי עם הנכד בקושטא 1920.

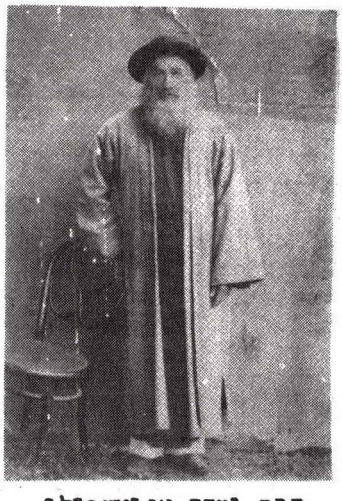

חכם יצחק אג'אשוילי

מפגש הנוער היהודי הגרוזיני בירושלים בשנות העשרים.

1 עיין פאקסימילה של הטכסט האנגלי, פורסם לראשונה ב-"קורקאסיונ", 2, עמ. 13-14, 1977-1978

באסיפה הכללית של האגודה הנ"ל, שנערכה ב-11 באפריל 1933, נבחר הועד לא-
בהרכב של שבעה חברים, כמקודם, אלא בהרכב חמישה חברים ואלה הם: משה בן ס-
איר - יו"ר, יוסף ג'אנה - סיו"ר, מאיר אפרמה - מזכיר, דניאל ג'אנה - גזבר,
אהרן תנורי - חבר.

כפי שמתברר ממכתבם של יוסף ג'אנה ומ.אפרמה מיום 27 ביוני 1933, במסג-
רת הועד החדש נכלל גם יעקב אוסיה בתור חבר.

בתקופה זו, הסכו יהודי גרוזיה תשומת-לב מיוחדת לעניין רישום הנישואין,
ושאפו להסדרתם בכל האמצעים העומדים לרשותם. כל הזמן הם היו צמודים לרי-
שומי הנישואין במסגרת העדה הספרדית, וברצונם היה, להפריד את המסגרת היהו-
דית-הגורגית בעניין הזה. נציגי העדה פנו מספר פעמים לממונה על המחוז, ש-
הוא ימליץ בפני הרבנות הראשית בירושלים, על הענקת סמכות מוחלטת לעדה היה-
ודית הגרוזית ברישום נישואין, ברם תוצאות מעשיות לא היו לדבר.[2]

בנימין קוקיה ואברהם חסידוף הכניסו לקרן עזרת העניים ב-1936 סכום של
3 000 לא"י כל אחד, ראובן חסידוף, מרדכי מיכאשווילי, גבריאל גוראלי, משה
ישראלאשווילי, עזרא ופנחס קוקיה ואחרים תרמו כל אחד -1800 לא"י.

בשנת 1940 נבחר לנשיא הכבוד של העדה בנימין קוקיה ובאסיפה הכללית שנ-
תקיימה אחרי המלחמה והקמתה של המדינה, ב-17 במאי 1949, (בבית הכנסת של ז-
כרון משה) נבחרו: משה בן מאיר - יו"ר, דניאל חסידוף, מיכאל דוראשווילי, חי-
ים דתיקה, יעקב אוסיה, יצחק ידידיה, אברהם מיכאלי, יעקב חנון (חונדיאשווי-
לי), דוד ספיא רחמן בחנה ורפאל יעבץ. השתלשלות העניינים במסגרת "הועד ה-
כללי" בשנות קיומה של המדינה הינה פרק חשוב בפני עצמו, ולא כאן המקום ל-
התייחס אליו.[3]

ב-12.6.37 נבחר הועד שנשאר על כנו עד שנת 1943, (יש להניח שבשל המלח-
מה שפרצה, לא נערכו בחירות חדשות לועד), אומנם היו שינויים קלים: את מקומו
של יוסף ג'אנה תפס סימנסוב לוי (עם זכויות חבר הועד), לאחר מות הרב מיכ-
אל ביניה.

כפי שמתברר מדו"ח כספי של הועד לשנים 1936-1937, סכום ההוצאות על העז-
רה לעניים הגיע ל-37,910 לא"י, הכנסות ישירות היו -3750 לא"י, הכנסות לא-
ישירות -75,225 לא"י, הכנסות מבית העלמין -102,825 לא"י, הכנסות מחיסת הפ-
סח לשנת 1937 הגיעו לכדי 18 060 לא"י, (לשנת 1936 ל-16380 לא"י), כשהמאזן
הכללי היה -24,568 לא"י.

יהודים גורגיים העקשנים והבלתי-מתפשרים ידעו גם להגן על זכויותיהם כ-
דיים ולא ויתרו על קיפוחם בנסיבות השונות. ב-26.8.25 הם פירסמו בעת-
ון "דאר היום" מכתב גלוי לועד העיר ירושלים כנציגיהם של תושבי-
שער שכם (מוסרארא). הם מחו כנגד ועדת המים שמינתה פקיד הזר לרוח התושב-
ים, החי מכסף היהודים ומחלל את כבודם. לגופו של עניין המקרה שעליו התל-
ונן הגורגים, מצא את ביטויו בכך ש"הפקיד אחמד נשאשיבי הערבי שתפקידו-
היה רק לפתוח ולסגור את הברזים, היה נותן מים רק למכריו ומאות האנשים -
תושבי השכונה, שחיכו בסבלנות לא קיבלו את המים.

"יהודי תושב השכונה, -ציינו הכותבים בתלונתם, - שהעיר לו, הוא ירק בו ו-
קילל דתו ואף רצה להכותו! בקשתם היתה: 1/ להרחיק אותו ולמנות פקיד אחר-
במקומו. 2/ שיינתן כמות מים בהספקה לפי מספר נפשותינו." על התחתום היו
מיכאל לוי, רפאל ללוצ'ה, מיכאל ישראלי, יוסף יהודה הלוי ועוד.

יש להניח שבשל המצב החברתי-הכלכלי הקשה נאלצו רבים מקרב יהודי גרוז-
יה לעזוב את הארץ ולרדת ממנה. על הגירת היהודים האלה מא"י לארצות שונות
(אוסטראליה, ניו זילאנד, ארגנטינה...) מספרת אסתר תתרואה בת לשדה ושלום
תתרואשווילי מירושלים. אחיה יוסף, שאיבד את עינו האחת בתאונת עבודה בתח-
לת שנות ה-20, נסע יחד עם חברו משה ג'אנה, קודם לאוסטראליה ואחר כך עבר
לניו-זילאנד. במרוצת עשרות השנים הוא ביקר מספר פעמים בארץ, אחותה של א-
סתר נסעה בשנות ה-30 לקנדה. בעקבות מלחמת העולם הראשונה בהתגבש הקהילה
היהודית-הגרוזית באלכסנדריה, הגיעו לשם משפחות תנורי, ביניאשווילי, שימש-
לה, ספיאשווילי ועוד. בני משפחת תתרואשווילי וביניאשווילי נסעו לארגנטינה,
שם בבואינוס-איירס נוסדה הקהילה היהודית הגרוזית הקטנה. עוד קרובי משפ-
חה הגיעו לאוסטריה ושלחו ידם בעסקים שונים בווינה. (עיין תצלום של קרוב

2 עיין למשל מכתביהם של דניאל ג'אנה מ-29.6.33 ויוסף ג'אנה מ-22.5.35.

3 עיין "קורקאסיונ", מס.1, 1977, עמ.5-7, (בגרוזית)

משפחה מרינה).

יש להניח שרבים ממשוחררי הגדוד העברי באלכסנדריה השתקעו בעיר.בעקיפין אנו מאמתים את זה ע"י הנתונים הסטאטיסטיים הממשלתיים של מצרים לשנת 1937אשר על-פיהם התגוררו באלכסנדריה 690 24 יהודים,מהם 034 12 גברים, 656 12 נשים. מבחינת הנתינות הלאומית השתייכו 046 14 למצרים,ו-644 10- היו בעלי נתינות זרה (כגון:אוסטריה,מרוקו,תורכיה,יוון,א"י (כולל יהודים נתיני רוסיה.(עיין

M.Nouri Farhi,La Communauté Juive d'Alexandrie de l'Antiquité a nos jours,Conférence faite le 7.II.45,pp.20-2I)

הרצל אב ידן (גרודנ'יאנסקי) מציין שהרבה יהודי גרוזיה הגיעו לארץ באופן לא ליגאלי,הם באו דרך ביירות כשהחלו להגיע לערי לבנון דרך תורכיה מקווקאז ומפרס. אנשי משולה היו אוספים אותם במעבר הגבול ומבריחים אותם, בחשאי לירושלים לידי העדה הגורג'ית המקומית,בראש פינה נשתקעו אחדים מהגורג'ים,ביניהם ביניהה-בחור גורג'י וכן היו שם גם יהודים הרריים על פי עדותו של הרצל אב ידן.

לשם העברת עולים קווקאזיים-גורג'ים ממשולה לירושלים,היה נהוג צינורמודיעיני מוצפן.לדוגמא,אם הודיעו ממשולה,שהגיעו כך וכך חיטה,זה היה סימן שהגיעו משפחות גורג'יות.בשנת 1928,יום אחד,באו מביירות 28 משפחות יהודיות-גורג'יות (אותה תקופה בערך,בה החלה לגסוס העליה החלוצית מרוסיה וקווקאז) והרצל גרודנ'יאנסקי איכסן אותם אצלו במלבן,והודיע לבניא הגורג'י בראש פינה,שהיה נהג במקצועו על כך,ושניהם הוציאו את המשפחות לטיול סמוך למפל המים.

במקרה הבחינו בהם שוטרים אנגליים ושאלו אותם מי הללו,והם השיבו שאלה הם המטיילים. האנגלים הסתפקו בתשובה ועזבום. בניא וגרודנ'יאנסקי החזירו את המשפחות במכוניות והחלו לנסוע,ובתחנת המשטרה שעל יד ראש פינה,הורידו אותם ממכוניות עברו את תחנת המשטרה ברגל,וכך ב-12 בלילה הגיעו לירושלים לקהילה היהודית-הגורג'ית,העירו את הרב,את הגבאים ואת המשפחות המארחות,והקרובים שמחו,התחבקו ובכו.וכששאלו את הרצל,כמה מגיע לו על הוצאות העברת המשפחות,השיב שלפי ההסכם לירה על כל נפש והם שילמו.בניא הגדיבר עימם בשפה הגרוזית... בשעה 6 בבוקר חזרו הרצל ובניא לראש פינה. על-פי גרודנ'יאנסקי זכרו ותיקים גורג'ים את המאורע הזה היטב.

חלק מיהודים הגורג'ים התפזרו במושבות הגליל והעמק.אז חיפשו מתיישבים שיעסקו בחקלאות ויהודים הבאים מקווקאז הלכו ברצון להתיישבות חקלאית.

בשנת 1936 הגיעה דרך לבנון קבוצה בת 60 נפש,חלקה מפולן וחלקה - גורג'ים,אז הרצל גרודנ'יאנסקי יחד עם אחיו קיים קשרים עם ראש ממשלת לבנון, שהיה גם סוכן אוניות,שהביא את משפחות העולים באוניות לביירות,רוכש עבורם כרטיס הלוך-ושוב ומביאם למטולה).ומשפחת גרודנ'יאנסקי איכסנה אותם.לדברי הרצל, יהודי אורפלי אחד היה מאד מעוניין בגורג'ים וחיבב אותם במיוחד ואף ניסה לשוחח עימם ברוסית.לכן החליט להושיט להם יד עזרה וסיכם עם גרודנ'יאנסקי ששילם לירה אחת לנפש.הם נסעו לביירות והסדירו עם ריאז אלסאלח - ראש ממשלת לבנון,שכל העולים ישולחו למטולה ע"י הסוכן הערבי -מחמד עלי,אשר יעביר אותם לידי היהודים ויסתלק.אך הבריטים תפשו את כל 60 היהודים והחזירום ללבנון. המצב חזר על עצמו כך 5 פעמים,ופעם אפילו אנשי כפר-גלעדי הסגירום לידי הבריטים (על פי הרצל גרודנ'יאנסקי).

או-אז הוחלט לארגן מבצע להברחת יהודים גורג'ים לירושלים.לשם הסוואת-המבצע ערכו יהודי צפת משתה גדול (גרודנ'יאנסקי: גראנד'יוז') לכל שוטרי הסביבה (צפת,סביריה,ראש פינה),במסיבה השתתפו גם מורות ואחיות,הגורג'ים התערבו בקהל המוזמן.האנגלים שתו והשתכרו ובחצות בלילה.המארגנים העמיסו-את הגורג'ים ואת האנגלים השיכורים על משאיות ונסעו. בתחנת המשטרה בראש פינה,כשראו שוטרי התחנה את האנגלים במשאית לא ערכו כלל וכלל את הביקורת וכך הצליחו להבריח 30 גורג'ים לירושלים.

בהתאם לגרודנ'יאנסקי הגורג'ים המגיעים ארצה היו מחוסרי כל רכוש,ברם הצטיינו בעבודתם החרוצה ובנימוסין,היו מכבדי זולתם ובני תרבות.חלק מהם התיישב בראש פינה,תל-עדשים,יסוד המעלה ובעמק:בבלפוריה. הם הצליחו יותר להיקלט במושבים מאשר בקיבוצים. הסוכנות היהודית שהיתה מעוניינת אז בישוב עפולה,שהיתה שטח פתוח לכל דבר,לשווא ניסתה למשוך בני עדות שונות אליה,ורק הגורג'ים יכלו לשאת את התנאים הקשים,וליהדי רוסיה לא יכלו לעמ-

וד בהם. (ראיון עם הרצל אבידן-גרודנ'אנסק')

יהוד' גרוז' אהרן צ'יצ'אשווילי, בעל 7 בתי חרושת בט'פל'ס (ע"פ עדות ב-נו) הוגלה בשנת 1928 לסיביר באשמת טיפוח הרעיון הציוני, שם שהה 7 שנים. אשתו הצליחה להימלט לתורכיה עם שתי בנותיה. לאחר שחרורו ממאסר, לקח לא. צ'יצ'אשווילי חודש וחצי כדי להגיע לגבול רוסי-פרסי, במטרה להתאחד עם בני משפחתו ולהגיע לא"י. הפרסים רצו להחזירו לשלטונות הסובייטיים, ברם צ'יצ'א-שווילי הצליח לשכנעם ואלה הניחו אותו לנפשו, כך הגיע לתורכיה ומשם לאל-כסנדריה שבמצרים, בה שהה כשנה ורבע. בשנת 1936 עלתה משפ' צ'יצ'אשווילי לא-רץ.

ניתן להניח שדור הצעירים ודור ההמשך מקרב יהוד' גרוזיה לא רוו נחת מ-פעולות "הועד הכללי של הגורג'ים" בתקופה זו ובתחילת שנות ה-30 החלה הת-ארגנות לאומית רבת-תנופה בקרב הצעירים הגורג'ים. ב-27 בפברואר 1931 הם הגישו בקשה למסונה על מחוז ירושלים מטעם משרד הפנים המנדאטורי, ליסוד ה-אגודה הנפרדת בשם "הסתדרות צעירים גורג'ים העברים - התחיה ירושלים" באנגלית: "Young men Gurgian Association "Hathia" (The Resurrection")

---

4 עיין תיק מס. 3939/717, מ/840, בגנזך המדינה, חטיבה 23. מחוז ירושלים, ממשלת המנדט. ולהלן נוסח תקנות האגודה, כפי שהוגש למושל:"

שם החברה: הסתדרות צעירים גורג"ים העברים "התחיה".

מטרת החברה: לאחד ולארגן את כל הצעירים והנוער של עדה הגורג"ים בארץ-ישראל ולדאוג להתפתחותם הרוחנית, הגשמית והנו

תקנות החברה:

א. על החברים לחשמע ולמלאות את כל החלטות הוער.

ב. על החברים להכנע לכל חוקי וסדרי ההסתדרות.

ג. על החברים לשמור על כבוד ההסתדרות ביחס עם הכלל והפרט.

ד. ההסתדרות היא בלתי מפלגתית.

ה. כל חבר מתחייב לשלם מס חדשי בסך 30 מא"י להסתדרות.

ו. חבר שלא שלם את המסים במשך חדשים, בלי סבות מספיקות, הוא מוצא מההסתדרות על פי החלטה הוער.

ז. על החברים לשמור על קדושת יום השבת בעת המצאם במועדון של ההסתדרות.

ח. חברים להסתדרות מתקבלים מגיל 18 שנה ומעלה.

ט. אם וער ההסתדרות מוצא שמציאותו של חבר מזיקה לכבודה ולענייני ההסתדרות, הרשות בידי הוער להרחיקו על ידי הודעה בכתב.

ביחד עם נוסח התקנות הוגשה גם הצהרה על יסוד האגודה, עליה היו חתומים שבעה חברים, וכן פורטו כתובותיהם מקצועותיהם ומעמדם (משלוח ידם):

שם.	כתובת.	מעלות.	מעמד.
יוסף ג'אנא.	נחלת שבעה, ירושלם.	סוחר.	עוסק במסחרו
מאיר אפרימה.	שכונת מוסררה, "	פקיד.	פקיד במחלקת הצריאות.
מיכאל בן רחמים.	נחלת שבעה, ירושלם.	רבני.	לומד בישיבת חרב קוק.
יעקב דוארה.	זכרון משה, ירושלם.	סוחר.	עוסק במסחר
יוסף בן יונתן.	נחלת שבעה. ירושלם.	סטודנט.	לומד בביה"ס מונטיפיורי
יצחק דידיה.	שכונת רוחמה. "	חשמלאי.	עובד במקצועו.
יצחק ברדגן.	יגיע כפים, ירושלם.	בנאי.	עובד במקצוע

חנשיא: יוסף ג'אנא

חמוכיר: מאיר אפרימה

ככתובת החברה צויינה כתובתו של מר מאיר אפרימה (המזכיר). ת.ד. 584, ירושלים, כן נקבע "פלטרין (דהיינו מעון) החברה" בחצר קנדינוף, רחוב יפו / נחלת שבעה/, ירושלים.

מראשיו הבולטים של "ועד עולי גרוזיה" התל-אביבי היה גם מרדכי מיכאשווילי, בנו של תעשיין וסוחר יהודי אחלציחאי מפורסם, שעלה ארצה בסוף המאה ה-19. זו היתה אחת מהמשפחות הראשונות מיהודי גרוזיה בתל-אביב - יפו, יחד עם משפחת "שראלאשווילי". הן השקיעו את מרצם והונם בבנית בתים ושכונות ברבעים השונים של העיר.

מרדכי מיכאקאשווילי עצמו התפרסם לפי עדות בניו כ"בנקאי היהודי הראשון באי"י" שתמיד היה נכון להושיט עזרה וסיוע חומרי לכל הבאים להשתקע בעיר. הוא נהג לתת אשראי לבעלי הפרדסים והגנים. אחד מהבניינים היפים שבנו על-ידו בשנת 1936, הינו כיום בית המשפט העירוני בעיר ת-א.

יצויין שלאחר עלותו ארצה מגרוזיה בשנת 1906, והשתקעותו לראשונה בירושלים, פתח מרדכי מיכאקאשווילי בנק ראשון למשכנתאות. עם הסניפים ביפו. הבנק הזה הוא שמימן וסיבסד את בניית הבתים הראשונים במקור ברוך, קבוצת שלר, נוה צדק ויפו.

הבניין הזה עמד בדיוק על גבול תל-אביב יפו ועד להפיכתו לבית המשפט, היה ממוקם בו סניף של הבנק התל-אביבי של מיכאקאשווילי.[5]

כששאלו תושבי תל-אביב את מ. מיכאקאשווילי למה הוא בונה את הבתים דווקא ביפו ולא בתל-אביב, הוא השיב להם: "הרי גם יפו היא ארץ ישראל, וכשכולם בונים בתל אביב, החלטתי אני לבנות דווקא ביפו." (שם)

במהלך מאורעות הדמים והתקפות ערבים מזויינים על יהודי יפו בשנות ה-30 היה בית מיכאקאשווילי ביפו למרכז המקשר בין יפו לת-א. מהטלפון שלו הקשרו כתבי עיתון "הבוקר" למערכת והודיעו על ההתרחשויות ביפו ההומה והגועשת.

מסתבר שהחברה המסחרית של משפחת מיכאקאשווילי הצטיינה בהידוק הקשרים המסחריים עם הודו ויפן. והוא אף פתח סניף בטוקיו. (שם, עמ. 38)

בנו של מרדכי מיכאקאשווילי - משה חיים (נולד ב-1917) היה במשך שנים, חבר בהנהלה הקונפדרציה של יהודים ספרדים (יחד עם מ. שלוש, י. מני, ד"ר לבו-

5 עיין "סיוני" (גרוזיה.) ביטאון הועד המדעי-הספרותי ע"ש דב גאפונוב, הערך הראשי ד"ר יצחק דוד, כרך 5, 1973, תל-אביב, עמ. 36-38.

נסין, אריה תורג'מן ואחרים. הקונפדרציה הנ"ל היתה ידועה בשם "דגל ציון" ובמסגרתה ניהל משה מיכאקאשווילי קבוצת המלחים העבריים תחת השם "גדוד א-הרן" עיש סבא - אהרן שנפטר בגרוזיה. (שם, עמ. 40).

יש גם לציין את העובדה שהמשפחה היהודית הגרוזינית - מיכאקאשווילי, עוד טרם הקמת המדינה טיפחה יחסים ידידותיים והדוקים ביותר עם השושלת הערבית-המלכותית של האשימים. משה מיכאקאשווילי התיידד במיוחד עם האמיר עלי, אחיו של המלך עבד-אללה. (עמ. 41) ניתן גם לציין שבבעלות יהודים גורג'ים היו מספר בתים ובניינים בשכונת מחלול בתל-אביב.

לקראת הבחירות לעיריית ירושלים בשנת 1934 גובשה רשימה מאוחדת של כל יהודי ירושלים ואשר בה הופיעו ע"פ כרוז מסויים "אנשים חשובים עסקנים ותיקים כגון אברהם אלמליח, יצחק בן צבי, יוסף חכמישוילי ועוד אישים, מעניין לדעת שהרשימה הזו היתה מצויה תחת השפעת זרם מפלגות הפועלים ועל רקע זה יש להסביר תוקפנותה כלפי הריביזיוניסטים "שמתיימרים להיות מצילי המולדת..."

בסוף הכרוז היתה קריאה מפורשת בעד מי והיכן להצביע: בעד אלמליח באיזור 9, בעד נציג הגורג'ים יוסף חכמישוילי - באיזור 11 וכו'[6]

מסתבר גם שיוסף חכמישוילי תפס מקום נכבד בעיריית ירושלים והפרוטוקולים מישיבותיה מאזכרים לא פעם את שמו, הן בהקשר זה והן בהקשר אחר. ("הארץ" 11.9.36 וכו') במיוחד במסגרת המדור "פנקס ירושלים" ("הארץ" 36;9.12.36 . 14.8)

מר יוסף חכמישוילי היה נציגם של הספרדים ו"אגודת ישראל" וכשביקש בשל נסיבות אישיות להתפטר מהעיריה תבעו שני הגופים האלו משלטונות המחוז שהחבר היהודי החדש לעיריה יהיה גם מקרב נציגיהם. הדבר אושר בם ע"י אוסטר, סגן ראש העיר, וכדי למנוע כל התפתחות בלתי-רצויה פנו אירגון הספרדים ואגודת ישראל בטלגראף אל יחכמישוילי, שהשהה אז בחו"ל, וגזרו עליו שלא יתפטר מן העיריה בלי שיסול תחילה רשות מהמוסדות המורשים.[7]

ההתנצחות בין אוסטר ושוכמן החלה עוד זמיים קודם לכן על-דפי "דבר" בעניין מינוי חבר יהודי חדש לעיריית ירושלים. שוכמן האשים את אוסטר שהעמיד את מועמדותו של לאניאדו במקום חכמישוילי (שבינתיים עבר לתל-אביב ונבצר ממנו להשתתף באורך קבע בישיבות העיריה) מפני שלאניאדו היה שותפו של אוסטר. הלה הכחיש ולפי הצעתו והצעת יצחק בן-צבי נערך משאל ולאניאדו נקבע למועמד העדה הספרדית. ("דבר" 4.9.38)

נציגי המתיישבים היהודים-גרוזיים חזרו גם בתקופה זו והדגישו את צורך פיתוח תשתית העבודה במושבות. יהודי גרוזיה אף לא נתפסו בבולמוס של הקמת התאחדויות למיניהן, אשר נציגיהן אצו-רצו לתפוס מקומות במסגרות ספרדיות. יתרה מזו הועידה המשותפת של "התאחדויות עולים" תמכה בהצעה להקים מוסד מרכזי אשר יורכב מנציגי התאחדויות שונות, והוא ימצא תחת פיקוחה של הסוכנות היהודית. ("הבוקר" 18.4.39)

ברם כשהוקם בתל אביב ב-5.6.39 מרכז עולים שכזה, לא נכללו בו התאחדויות של העדות היהודיות הקווקאזיות. ("הבוקר" 11.6.39) וזאת בשעה שעשרות ומאות עולים הגיעו מחלקה הדרומי של רוסיה. "שנם שם יהודים הקווקאזיים עם שערות לבנות ועיניים וורודות, שנם גם יהודי בוכרה ויהודים גרוזיים" - כתב א.פ. פוטרר, בהתייחסו אל יהודי קווקאז ובוכרה שהגיעו והשתקעו באי' ובמיוחד בירושלים.[8]

נקודות שונות של תהליך המשבר שבעדה הספרדים בירושלים, נותחו ע"י החותם בראשי תיבות ב.ב. מתחת למאמר שפורסם ב"הארץ" 6.9.38, א' אלול תרצ"ח- "העדה הספרדית בירושלים - לאן?". בעומדו על ערכו ומקומו של המוסד הנ"ל על הסמכויות הרבות של הוועד, המחבר מציין את הנסיבות והגורמים שהביאו לתדרדרותו ולהתנוונותו: הרכבו של הגוף אשר בו ישבים גם נציגי עדות מזרחיות שונות, ברם אין אחידות ברעיון הצבורי, מורגש חוסר ליכוד, רפיון ידיים וחוסר אונים. בין השטין כוונת המחבר גם לכלל עדות יהודיות מקווקאז שאותן הוא מכליל בתוך המושג "העדות המזרחיות" ובצדק מה מעיר הוא ש: "עפ שאין עדה מזרחית בירושלים, שאינה מקיימת ארגון עדתי מיוחד לעצמה, ישבים נציגי העדות הללו בועד העדה הספרדים ושומרים שלא תקופח זכותם בחלוקת מ-

---

6 עיין "הארץ" 18.9.1934, ט'תשרי תרצ"ה) 7 עיין "הארץ" מ-6.9.38

עיין A.F.Futterer, Palestine speaks, Los Angeles, I93I-50

עם האמצעים, שעוד ישנם ברשותו. נראה לי שאילו פסקו ביום אחד האמצעים הכספיים של הועד הנ"ל, הינו עדים לחיסולו הגמור כבא כח כל העדה המזרחיות והיה מצטמצם רק בתפקיד אחד - כנציג העדה האספאניולית בלבד."[8]

בין גורמי ההתנוונות מוזכרים גם הרחבת היקף הפעילות הציבורית בקרב שדרות העם, פילוגים ותככים תכופים לקראת הבחירות והתנצחויות פנימיות בלתי-פוסקות, ולבסוף נוער, שהולך ומתמזג עם בני הנוער של יתר העדות.

ומצדם גם האשכנזים לא היו מוכנים לוותר על חלקם הם בעזבון בלילוס והאשימו את חברי "מועצת עזבון בלילוס" בכך שהמועצה קנתה בכספי החלק הספרדי בנינים בשכונות שונות בירושלים, והיו אף שרבנו שאחדים מן הבתים נקנו מאת חברי המועצה עצמם או מידידיהם וקרוביהם, על-כל פנים לדידם של אשכנזים נעשה משהו בכסף הנ"ל שהושקע בנכסי בר-קיימא, וזאת למרות, שלא כך סברו אחדים מהאישים הספרדיים עצמם שתבעו הסלת פיקוח הדוק וקפדני על כל-הקרנות, העזבונות וההקדשים שפעלו בירושלים. בתחום זה היה השוק פרוץ (בנוגע להרבה גופים כאלה כמעט ולא נשתנה הדבר - י.ד.)

אותו "ירושלמי" אשכנזי בדברי תשובתו התרעם והתקצף על פרנסי העדה הספרדית והטעים בזעם:"

> ואלו בנוגע לחלק האשכנזי — „אין קול ואין קשב", או כמו שמנסחים חכמי הספרדים בתמלצותיהם על דרך הצחות: „אין כיל ואין כסף". שום ידיעה לא נתפרסמה על הסכום שעלה בחלק זה. אין איש — זולת אולי „יחידי סגולה" — היודע לידי מי נמסר חלק זה ומה נעשה בו.

> תמהני, אם היה דבר כזה אפשרי אף ביומי ירושלים הטובים ההם, ימי ת„ממונים" וה„גבאים" וה„מוסדות", שכך הגון, לכל הפחות אלפי לא"י אם לא רבבות חשייך לצבור ובלע בלי שיודע מקומו „וגם קבורת לא תהיה לו". האין ועד הקהלה, משרד הרבנות או איזה גוף צבורי מוסמך אחר, הרואה את עצמו חייב ליתן דעתו על כגון זה?

בכל הקשור לענייני עזבון בלילוס, היו אי-אילו אי-סדרים דוקא בתקופה שהעדה הספרדית בירושלים על כל נספחיה (העדות: פרסית, בבלית, כורדית, אורפלית, אפגאנית, תימנית, מערבית וככל הנראה גם גורג'ית, במידה והספרדים שייכו אותם למסגרת זו). היתה שרויה במצב די קשה, בשעה שצינורות ההכנסה נסתתמו-מארצות שונות והצרכים היו רבים: תמיכות בעניים, השטת סיוע חומרי לאלמנות ויתומים, לזקנים וזקנות ועוד. לא השכילו קברניטי העדה לנצל את החלק מאותו עיזבון שקיבלו בסך של 50 000 לא"י למטרות חשובות ורציניות לנזקקים. העיתונות הארצישראלית האשימה את המהנהגים של העדה הספרדית בחוסר פעילות. ואכן מה כן היה צריך להיעשות ולא נעשה? הטענה העיקרית היתה שבכספי בלילוס היה צריך להקים בתים חדשים, להוציא לשוק עשרות אלפים לירות ולהעסיק במשך זמן רב מאות פועלים מבני העדה במקום לקנות בתים בנויים כבר, ואגב בתים לא מוצלחים ביותר..." (עיין "הארץ" 23.8.38)

בשל חוסר-אירגון וליקויים בענייני ועד העדה הגורג'ית, ואי-ההבנות עם עדות אחרות, סבלו בני העדה ובמיוחד אלה שנזקקו לסיוע ועזרה. הדבר מודגש בפנייתם של כתריסר יהודי גרוזיה מ-1930 חודש ספטמבר, אל יו"ר ועד העדה הספרדית אליעזר בנוגע לחלוקת הכספים מעזבונה של המנוחה בלילוס וביחס לחלק המגיע ליהודי גרוזיה. החותמים על הפניה: יצחק ציציאשוילי, שלום צ'קוראשוילי, יוסף בן יונתן, יצחק מנשרוב, מרדכי ברדגן, יוסף בניה, חיים לויה, ישראל אלעזרה, ישראל ויצחק אג'אשווילי ואחרים קובלים במכתבם על כך שמספר יהודי גרוזיה שלא הוסמכו ע"י אף אחד וכל שכן ע"י ועד העדה (שלא קיים עוד, עד שייערכו בחירות חדשות), פנו לועד העדה הספרדית ודרשו שהכסף המגיע לעדה הגורג'ית יימסר להם, לכן, בקשתם של העותרים היא להקפיא מתן - כל הכספים, עד לעריכת בחירות של ועד לעדה, שחבריו יוסמכו לקבל כספים המגיעים לעדה כחוק. (עיין "קווקאסיוני", 4, עמ' 20.)

כפי שעולה מהמכתב מ-16 מרץ 1934, על כל 1000 משפחות עניות, הוקצבו 50 לא"י מקרן סימה בלילוס ז"ל, בחישוב שכל גולגולת תקבל 50 מ"ל.

על העזרה הכלכלית הסיוע החומרי, שהגיש הועד הכללי לעדת הגורג'ים - לעניי העדה, שופכים אור מכלול מסמכים, אנו נביא תוכנם של כמה מהם. להלן פאקסימילה של המסמך משנת תרצ"ט:"

---

[8] עיין "הארץ" 6.9.38 א' אלול תרצ"ח

[9] עיין "הארץ" 6.9.38 א אלול תרצ"ח

(עיין "קווקאסיוני", 6, עמ' 1981-1982

ירושלם, יום ל כח כפלו תרפט
לכפוד הנהלה

מנחנו החתמים מטה ושר עלת הגורים מאשרים בזה שחלקו גבריאל נ מצה
וצח בל גולה שמלו שהות חיש עני והעבודה אלו מעשיר עלין חק שהות ובמ תחת הק
המטר ומופר מבניס כדי פרנסתן רק אלת יוכיח ידו לפיפור ומן הרחוי לדחס על
ולא להכניד עליו כל המרחס מרחמין עלין והכל שריר וקריס

באפי הוזק דניאל חסידוף

ככל הנראה הפניה נשארה ללא תגובה והועד הגורג'י נאלץ לפנות שוב בעני-
נו של גבריאל שמואלוף גם בשנת התיש, בהדגישו את העובדה הנ"ל-אינו יכול-
להרויח אפילו את לחמו הדל וזה זמן רב מסתובב מחוסר-עבודה וחוץ מזה על-
יו לפרנס משפחה בת ארבע נפשות ומצבו קשה כל-כך עד שאין לו לשלם אפילו-
שכר דירה והבעל-הבית אחז נגדו באמצעים משפטיים ויש לדאוג כי משפחה של-
מה תשאר בלי דירה..."על החתום היה דניאל חסידוף.

במשך התקופות הערביות לא פעם ניזוקו גם יהודי גרוזיה. ולכן בין תובעי-
הפיצויים מהשלטונות על רקע גרימת נזקים בגוף וברכוש. היו גם הגורג'ים. ב-
עיתון "הבוקר" מ-24.11.38 נתפרסמה ידיעה בה הודיע מזכיר ועדת הפצויים-
הממשלתית בירושלים שעל תובעי הפיצויים להתייצב במשרדי השלטון במלון "פ-
לס" ברח' ממילא. בצד הספרדים היו גם יהודי גרוזיה. ביניא, גורג'י, דבראש-
ילי ועוד.

ובכלל בכל התקופה הזו לא פעם נפלו קרבנות מקרב הגורג'ים עקב ההתקפ-
ות הערביות. יהודי-גרוזי אחד תשב השכונה ניסה להציל ספר תורה מידי ה-
פורעים ונורה למוות. שאר הנמלטים השתכנו בשכונות רוחמה ויג'יע-כפיים.
נציין, שעל-פי המיפקד שנערך בירושלים בשנת 1939 (תרצ"ט) מנתה אוכלוס-
ית העיר 850 80 יהודים ובתוכם 1038 יהודי גרוזיה, שלא נילאו לפתח ולק-
דם את השכונות השונות בירושלים.

בגאולת הקרקעות בעיר החדשה וכן גם במקומות שונים בארץ, עסק ישראל חכ-
מישוילי, יהודי גאה, תלמיד חכם מופלג ששלט בשפות רבות. הוא היה קשור עם
גואלי הקרקעות כגון יהושע חנקין, ד"ר ארתור רופין וד"ר יעקב טוהן מ"חבר-
רת הכשרת היישוב" וכן עם נציגי קק"ל.

מ.אוסישקין המורשה לשעבר על גליל קווקאז ברוסיה הציע לישראל חכמישו-
ילי להיות ציר באחד הקונגרסים הציוניים. לא ברור אם יחכמישוילי נענה ל-
בקשתו של אוסישקין בנדון, ברם עובדה היא שהוא המשיך ללא ליאות בפעילו -
תו הענפה לגאולת שטחים נרחבים בירושלים ובמושבות השונות בכל רחבי-הארץ.

ישראל חכמישוילי הכיר היטב במציאות הארץ ישראלית של שנות ה-20 וה-30.
ביודעו שמצב האבטלה החריף, והרבה פועלים עבריים זקוקים לתעסוקה ולכן ה-
וא הקים בנינים גדולים בירושלים, שסיפקו עבודה לפועלים רבים.

בהיותו שומר מסורת, הבקי בתלמוד ומכיר בערכי-ישראל והיהדות, נטל חכמי-
שוילי חלק ביסוד בנין תלמוד-תורה לילדים גורג'ים וישיבת "שארית ישראל"
וכן בית-הכנסת העתיק בעיר. כמו כן הוא סיפח לימוד שפות זרות (השגורות ב-
לשונות תפוצות יהודיות שונות) בהנחה, כי זה יקל על החיים עם השכנים ועם
העולים מארצות השונות לארץ. (עיין תדהר, כ.17, עמ.5182).

עוד בשנת 1909 פירסם ישראל חכמישוילי חוברת "שכונה חדשה", בה הוא הו-
דיע שרכש שטח קרקע וממנו הוא הקציב 50 000 אמות ליסוד שכונה למחוסרי-
אמצעים ובתשלומים קטנים. מטרתו היתה ליישב את העיר דרומית מערבית בדרך
המובילה לחברון.

אפרים כהן-ריס בספרו "מזכרונות איש ירושלים" מציין ש:"גם התלמוד תו-
רה של הגורג'ים היה כולו משלנו והיה מסודר על-פי שיטתנו בהוראה...בזכ-
ותו של ישראל חכמישוילי "סוחר אמיד ואיש יקר" התקדמה העדה במידה ניכרת
"כל הלימודים נלמדו שם בעברית".10

10 עיין א.כהן-ריס, מזכרונות איש ירושלים, תשכ"ז, עמ.274: ישראל חכמישו-
ילי נפטר בירושלים ב-6.4.44

על הרקע החינוכי ההשכלתי בשנות ה-30 המאוחרות מדבר מיכאל שוילי (כי-
ום מאנשי הקולנוע המפורסמים במדינת ישראל). "ההורים שלי עלו ב-1929 -מצ-
יין הוא,-מכותאיסי ואחאלציחה.היום כל יהודי גרוזיה באים משם.ההורים הג-
יעו ל"בית ישראל החדשה" ומשם עברו לימין משה.כולם גרו בחדר אחד...היה-
לי אח גדול,לוחם (פייסר) באצ"ל,שמת, ושלוש אחיות...

בימין משה היינו משפחה אחת גדולה וענייה.היו גרוזים,ספרדים,אשכנזים,ו-
לא היו שום בעיות.היתה אז מצוקה גדולה.לאבא לא היתה עבודה,אני הייתי ה-
כי חרוץ במשפחה. בגיל שבע כבר הייתי מסובב סרטים בקולנוע "ריג'נט" (הי-
ום "סמדר").הייתי מכונאי,קופאי,שוער,ומוכר גרעינים בהפסקה... ראיתי סר-
טים,אהבתי את זה נורא,אז התחלתי לעזור לבעל הקולנוע שסקלף קראו לו,בחי-
נם,והוא אמר לי:בוא תעבוד,אתן לך 2 מיל.לשבוע...אחר-כך ביקשתי העלאה..
הייתי ילד ממולח מאד,מי שעושה עסקים מגיל 6,בגיל 10 נהיה כבר פרופסור.
את כל הכסף הבאתי הביתה,לעזור למשפחה...

אותה תקופה,-ממשיך את סיפורו מיכאל שוילי,הקרינו בקולנוע סיריאלים.
אלה הסרטים הארוכים עם 31 מערכות - "רין טין טין" ו"פלש גורדון" ו"לו-
רל והארדי". שלוש שנים עבדתי בקולנוע,כתבתי גם טכסטים למודעות...בגיל
10 כבר הייתי הילד הכי-עשיר בשכונה...קניתי מכונת-הקרנה בלירה,הייתי ל-
וקח סרטים משאפיק סרז' ביפו תמירת גרושים...אחר-כך פתחתי פירמה -"קול-
נוע נודד",עברתי בבתי הספר ובתנועות נוער והלך לי מצויין. המצב בבית כ-
בר השתפר,עשינו גינה,אכלנו טוב,קניתי לאבא מכשירים לזפת,כי הוא במקצוע
קבלן לזיפות גגות..."(עיין ראיון עם טל בשן,מעריב מ-30.3.84 (מוסף))

מסתבר שללימודים מסודרים לא ייחס מיכאל שוילי חשיבות רבה,את העיקר-
לדעתו לומדים מקולנוע ומציין שסיים רק שלוש כתות ב"תלמוד תורה"...(שם)

מחומר תיעודי-ארכיוני עולה שיהודי גרוזי פלוני החזיק יחד עם אלמוני-
בשם חאמו בבנין דו-קומתי ברחוב הסרוע,בו היו 8 חדרים ו-4 חנויות,בשנות
ה-30 בקומה העליונה הוקם מסה המשטרה,והקומה התחתונה היתה מוזנחת.

ברח' המדרגות (כיום רח' פלוגת הכותל) החזיקו אחים קוקיה בבנין תלת-ק-
ומתי ובו 13 חדרים עם חנויות. ברח' דוד השכיר בנימין קוקיה אחדות מהחנ-
ויות שהיו בבעלותו.

ברח' חברון היתה חצר-ההקדש של יהודי גרוזיה ובה 7 חדרים: בית הכנסת,
בית המרחץ,מקוה וכו' בעקבות הפרעות של תרפ"ט נסעו יהודי גרוזיה את הת-
צר. במהלך אחד מביקורי-החקר שלנו שערכנו בירושלים ביקרנו גם בחצר הנ"ל
שהיתה ידועה בכינוי "קורטז'ו של אליגולא" (דהיינו חצר אליגולא) כיום מ-
תגוררת בו משפחה ערבית מרובת-ילדים.נציין שהבנין עודנו נושא את הסימנים
המובהקים של בית-הכנסת:גג עגלגל מקומר,קירות עבים ובהם ארונות ומאחזים
עונים.בכניסת החצר במקוף-השער עודנו חרוט סימן מובהק להימצאותה של מז-
וזת הדלת בעבר.

כאמור הקפידו יהודי גרוזיה ככל יוצאי קווקאז לשמור על דפוסי-מסורת ש-
להם באורחות חייהם,במנהגים,בקיום מצוות וכו' הגורגים האמידים והעשיר-
ים לא הסתפקו במשלוח הזמנות רגילות ואף טרחו לפרסם מודעות לרגל אירועי-
שמחה בעיתונים. כך למשל,ב-"דאר היום" אנו קוראים ב-20.12.27:"מתכבדים
אנו להזמין את קרובינו ידידינו ומכרינו לבוא להכנסת בננו בברית של א"א
שיהיה בבית בנימין קוקיה "פנסיון גולדשמיט" רח' בצלאל ביום חמישי כ"ח-
לכסליו תרפ"ח בשעה 9 בערב, ואת מכבדינו נכבד - יעקב ותרה שיאנורוף."

ולהלן נוסח הכתובה שנערך לרגל חופתם של חתן וכלה מיוצאי גרוזיה -תוש-
בי ירושלים:"

בס"ט בשעת ברכה והצלחה ובמזל צו"ע אכי"ר בגמרו העדוכין המ-
בורכים על החתן המפואר מר רפאל בן יעקב ביבייא הי"ו עם הכ-
לה הכלולה הבתולה כרת חנה רוזא בת בתייאה שווילי הי"ו התנ-
אים העשויים ביניהם כתנאי בגוב"ד כהוגן וכתחז"ל זה יבא רא-
שונה בהתייב החתן הנ"ז עם הכלה הבתולה הנ"ז באגו"ש ובקגו"ש
שלא לארס ושלא לקדש לעולם בת ישראל כ"א לכלתו מ"
הנה רוזא בת בתייא ושווילי הי"ז ומצד הכלה בתחייבה הכלה מ"
חנה רוזא בת בתייא ושווילי הי"ז באגו"ש ובקגו"ש שלא להתארס
ושלא להשתדך ולא לקבל קדושין משום בר ישראל כא" מחתנה הנ"ז
ועוד נתחייבה הכלה הבתולה הנ"ז לתת לן להחתן הנ"ז שעים לי-
ראי ועוד שני לירות וחצי בשביל החליפה ועוד נתחייבה הב-

תולה הנ"ז חמשים לירות א"י בשביל נדונייא כפי הערך ששוה הז.
מן הזה ועוד הזמן של החתונה שהסכימו ביניהם בשעה לחודש סי-
ון שנת התרצ"ב ואם במקריה טרצו לעשות החתונה קודם הזמן או
אחרי הזמן יש להם רשות בשני הצדדים ועוד תנאי מצד החתן ומ-
צד הכלה מתחייבים על עצמם לקיים את התנאים הנ"ז בלי עום צ-
בא ועוד נתחייבו ביניהם כל כת החוזרת לשכנגד סך ארבעים לי-
רא א"י חוב גמור ומ"ק לר' ח"ט ז"ל ולא יפטרו מחיובם זה כ"א
כל התנאים כל חד בדידיה והכנסם לחופה כמו שאמרנו למעלה הנ"א
והכל דלא וכו" ודלא וכו" בביט"נ וכו" ובפיסו" וכו" לר"הרב
ב"א דלה"ה וחו"ח וכו" כהו"ח וכו" ולא בו"ט וכו" ולא יפו"כ
וכו" ואנחנו שהח"מ קנינו מיד החתן ומיד הכלה קנו"ש במול"ב
מ"ך לפו"ד וכתחז"ל לקיום כל הנז"ל ועד אמו"ן ח"ש פעה"ק -
רושת"ו בב"א לחודש שבט שנת התרצ"ב ליצי" והכל ברור וברור
ואמת ויציב ובטון וקיים

יוקף באציה *

רפאל ביניה

מסורת מתן צדקות וגמילות-חסדים היתה דיי מושרשת בעדה היהודית הגרוזית הן בגולה והן בא"י. נפנה לדוגמא לתשימות מקבלי המצות מידי הועד הכללי, אשר בין-השאר גם שופכות אור על מצבם החברתי-הכלכלי והמשפחתי של יהודי גרוזיה תושבי ירושלים, בשנות ה-30 המוקדמות. מתוך הרשימה שחוברה בשנת 1932 בידי יוסף ספיה ואהרן תרונישווילי. מחברת תמונה הבאה:"

שם המשפחה	המצב החברתי	כתובת המגורים	מס.הנפשות בבית	
משה צ'יקווה	עגלון	נחלת שמעון	6	
אליהו צ'יקווה	סוחר	זכרון משה	3	
שלום צ'יקווה	ירקן	בית ישראל	5	
מיכאל אנוכה	סוחר	יג'יע כפיים	7	
יצחק אנוכה	סוחר	יג'יע כפיים	6	
אברם אנוכה	סוחר	יג'יע כפיים	4	
בנציון אנוכה	מצחצח נעליים	נחלת שמעון	1	
אברם אנוכה	פועל	נחלת שמעון	5	
מיכאל אברמה	מגדל עופות	(מחוק)	2	
גבריאל שמילה	ירקן	בית ישראל	5	(עיין לעיל)
יצחק אג'יה	מובטל	מאה שערים	2	
פנחס אג'יה	פועל-חייט	מאה שערים	2	
בנציון צוניה	נהג	יג'יע כפיים	5	
בנציון ספיאה	סוחר	נחלת שבעה	6	
יעקב צוניה	סוחר	נחלת שבעה	6	
דוד חיחינא	פועל	שער שכם	4	
אליהו פיצ'חדזה	מצחצח נעליים	שער שכם	4	
יוסף פיצ'חדזה	חכם	שער שכם	6	
יצחק ציציה	חכם	שער שכם	5	
יחזקאל ג'אנה	סוחר	מחנה יהודה	4	
שלום ורפאל ג'אנה	מובטלים	נחלת שמעון	7	
דניאל אנוכה	סוחר	נחלת שמעון	2	
יצחק מנשרוב	מובטל	יג'יע כפיים	2	
רפאל לוצ'ה	שמש	שער שכם	3	
ישראל אברמה	שמש	(מחוק)	6	
שרה בליקי	אלמנה	שער שכם	2	
יוכבד חחיאה	אלמנה	מאה שערים	2	
מזל צוניה	אלמנה	יג'יע כפיים	5	
חנה צ'יקווה	אלמנה	שער שכם	1	
שרה ציציה	אלמנה	יג'יע כפיים	1	
שרה צ'יקווה	אלמנה	יג'יע כפיים	1	
מזל תבדידי	אלמנה	יג'יע כפיים	1	
מרים צוניה	אלמנה	שער שכם	1	
חנה דויתה	אלמנה	שער שכם	1	

* מהארכיון המשפחתי של דניאל ישראלאשווילי, יפו-ירושלים

חנה ג'אנה	יתומה	שער שכם	1
שרה צרוניה	אלמנה	נחלת שמעון	1
אסתר ספיאה	אלמנה	בית ישראל	5
(?) זיבייטה	אלמנה	יג'יע כפיים	4

סה"כ 134 נפשות

מלבד המשפחות הללו, מופיעות ברשימת שנת 1936 בתור מקבלי מצות הפסח מ-שפחות דורה, ברידזה, מיקא, אחאלקאצי, ישראלוב, בינה, לויאשוילי, בגדדי, קו-בו, קוקיה, מרדכיה, פאפיסמדי, דחיקה, כורצ'ישוילי, אלילה, מושיאשוילי, פיחשו-ילי, אתנלה, חנונה, חנניה, אליה, דידיה, נפתלוב, זיזוב, שבתשוילי, בתיה, גונדיה, חכמיגרי ועוד. סה"כ 238 נפש. (עיין "קורקאסיונים", 1978-1979, 84)

התורמים והמעלים נדבות לטובת עניי-העדה היהודית הגרוזית בירושלים, הי-ו לרוב גם בחו"ל (תורכיה, צרפת, אנגליה, שוויץ, ארה"ב, ואפילו בדרום אמרי-קה כגון ארגנטינה) ראשי ועד-העדה בתחילת שנות ה-30 דניאל ויוסף ג'אנאש-ווילי, ראו לכן לנחוץ להביע את תודתם הכללית לכל "הנדיבים והנכבדים אשר, בארץ ואשר בחו"ל..." כן הביעו את תודתם המיוחדת ל"מר שמעיה דוואדה, אשר קבל על יו להיות גבאי עדתנו באמריקה הדרומית-בואינוס-איירס ולהשתדל בכל אפשריותו לטובתנו הן ע"י תרומות חדשיות, והן ע"י גבית תרומות ונדבות שו-נות מאת כל אשר ידבנו לבו..." [11]

"דין וחשבון כללי" המתפרסם מסה, משקף היטב את מצבה החברתי-הכלכלי של-העדה היהודית הגרוזית בירושלים בשנות ה-30 המוקדמות. לדו"ח הנ"ל השלכות גם על חיינו הציבוריים הנוכחיים במציאותנו הישראלית ועל כך לא נרחיבאת הדיבור כעת. [12]

ראשי הועד יוסף ודניאל ג'אנהשוילי, ראו צורך להקדים לדו"ח את פניותי-הם אל-כל חברי ונציגי העדה היהודית-הגורגית, בהסבירם את המצב הקיים ב-הווה, ואת מה שעליהם לעשות בעתיד. "ידוע לכבודו, כתבו הם בפניתם האישית - באיזה מצב היתה עדתנו לפני בחירת הועד הנוכחי, כל העדה היתה עזובה מ-בלי שמישהו יתענין במצבה, ובפרט במצב העניים שסבלו יותר מכולם. וכל עני-ני העדה היו הפקר וכל מי שרצה עשה בכספי העדה כאילו שייכים לו, ולית ד-ין ולית דיין, ועד היום הזה למרות כל דרישתנו מועדים הקודמים למסור לנו דו"ח מפורט, לא נענו לבקשתנו ומאחדים שקבלנו דו"ח הכנסה והוצאה מצאנו ש-הם חייבים מכספי העדה, ועד היום לא סלקו את חובם. בזה הננו להודיע את שמות חברי ועד העדה ששמשו במשך 35 שנים רצופות: (להלן קטע מדו"ח כפי שה-דפס):"

א) הא' שלום קוקיה שמש בתור מנהל העדה במשך 24 שנים ועד היום לא מסר סוף דין וחשבון ליעד הנוכחי, ובתשובתו לחברי הועד החדש אמר שהעדה חייבת לו עוד כספים.

ב) המניח מסה ליו טורפה סיימי שמש 4 שנים וכפי שידוע לנו נשאר חייב לעדה המעלה מבאה לאי יקר היום קבלנו רק 50 לאי מאפיטרופוסי המניח הנ"ל והשאר הבטיחו לנו לשלם בקרוב.

ג) מאיר חסידיף שמש גם הוא בערך 4 שנים, ועפי דרישתנו שימסור לנו דו"ח הביא התיבת קרטין שעליה היו רשימים הכנסה והוצאה, בראות היינו שלנו את אי-הסדר שהיה שורר בועד הקודם לא יכול היה להתאפק והעיר לו שאין באפשרותו לקבל דו"ח בצחוק כזה, דו"ח אחר עד היום טרם קבלנו ממנו.

ד) מסה שימשילה שמש בתור גזבר משך זמן ידוע ומסר לנו שנמצאים ברשותו 3 והצי לאי יעד היום לא קבלנו אותם.

ה) אהרן כנורי שמש במשך שתי שנים ועפי הדו"ח שקבלנו ממנו נשאר חייב לעדה בערך 3 וחצי לאי ועד היום לא קבלנו אותם.

[11] עיין דין וחשבון כללי, הכנסה והוצאה של ועד הכללי לעדת הגורגיים י-צ"ו בעה"ק ירושלים ת'. מר"ח ניסן תרצ"א עד ט"ו ניסן תרצ"ג, דפוס "המערב" של י. אביקסיס את י.ע. צבע. נציין, שהעותק היחיד של דו"ח הנ"ל אותר על-ידינו בספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים וסימונו 982.5 E-1706 A
S42

[12] עיין "קורקאסיונים" מס. 6, 1980-1981.

(שם) בסיום פגישתם, הדגישו פרנסי העדה, את הצורך בבחירת אנשים ראויים ביום הבחירות. ש ישרתו את העדה במסירות ובאמונה.

הדו"ח הכספי של ועד העדה היהודית הגורגי'ת לשנים 1931-1933, שופך אור גם על היבטים סוציולוגיים, משפחתיים, קהילתיים וכלכליים של העדה הגורגי'ת, לכן אנו ננסה למצות במלואם את הפרטים והנתונים המובאים בדו"ח, ולעמוד מקרוב על הרכב המשפחות היהודיות הגרוזיות בשנות ה-30 המוקדמות ועל יכולתן הכלכלית-החומרית, סדרי ונוהלי התשלומים, הכנסות והוצאות אירועים שחייבו תשלומי-מס-וועד וכו'

למטה: יהודי גרוזיה-מעידה פותי (מערב גרוזיה).

ישבים: מימין -בכור אפרמאשווילי (נפטר בירושלים) וחיים יצחק ישראלאשווילי (נפטר בגיל 87 בבני-ברק.
(התצלום מאוספו של מיכאל אלאשווילי).

הזוג גורלאשווילי מיפו, שנות ה-30.

ילדי משפחת תתרואשווילי, שנות ה-30

כך למשל, מתברר שהכנסות ממס נדן נתקבלו מהמשפחות דלקמן:"

מא"י	לא"י	
	10	ע"י הא' משה גורל
4.000		" " אברהם חיים ג'אנו
2.500		" " חיים גורל
1.550		" " יסעיה חנון
1.500		" " יצחק ציצילה
1.500		" " חיים קובו
1.250		" " יוסף־חיים אוסיה

	1	ע"י הא' דוד בניה
	1	" " רפאל בניה
750		" " בן־ציון דידיה
500		" " מאיר אפרימה
250		" " נסים ג'אנא
800.	25	ס"ה מס נדן

ההכנסות מביה"ע, הצבת אחוזות־קבר לנעדרים, מסי בנין למצבות ומכירת קברים וכו' היוו חלק ניכר במכלול הכנסות הועד בתקופה הנ"ל

אחוזת קבר לנעדרים

מיל	לא"י	
	8	ע"י הא' רפאל זיזוב בעד אחוזת קבר לאביו יצחק ז"ל.
	8	" " אליהו כיכינה " " " לאחיו חיים מרדכי ז"ל.
	6	" " נסים ג'אנא " " " לאביו רפאל ז"ל.
	6	" הגי אסתר קובו " " " לבעלה יצחק קובו ז"ל.
500	6	" משפחת הא' יונתן גורל בעד אחוזת קבר ליונתן ז"ל.
	5	" הא' יעקב אוסיה בעד אחוזת קבר לגי תמר תנורי ז"ל.
	5	" " בנימין אלעזרוב " " " לאמו ז"ל.
	5	" " ראובן חסידוף " " " לגי מזל ישכרוף ז"ל.
	5	" " אברהם צאצאנא " " " לאמו ז"ל.
500	4	" " אברהם חיים ג'אנו " " לאמו ז"ל.
250	3	" " יונתן גורל יתרת " " לאביו אהרן ז"ל.
	3	" " דוד ג'אנא בעד " " לאביו יוסף ז"ל.
	3	" " שמעיה דאורא בעד " " לאמו שרה ז"ל.
	2	" " דוד בניה " " " לאמו ז"ל תשלום חלקי
	2	הגי רבקה פאפיסימדי ז"ל.
500	1	ע"י הא' עזרה קוקיה בעד אחוזת קבר לילד שלו.
200	1	" הגי לאה דאורא בעד חק בשביל בעלה.
750		" הא' אברהם אינוקה בעד אחוזת קבר לילד שלו.
750		" " פנחס קוקיה " " " לנפל
500		" " יוסף דאורא " " " לילד שלו.
350		" " הלל ביכין ג'אנא שווילי " לילד שלו.
250		" " שלום דאורא אחוזת קבר לילד שלו.
100		נשאר לנו בקפה עודף מחק של הגי חוה אג'יא.
920	3	הנחה מא' בן ציון פרנס ושו' מסכים הגדר לבית עלמין.
200	2	עוד הנחה לטובת הועד תמורת אבן מהרשימה מס' 14
770	83	ס"ה מס אחוזות קבר לנעדרים יחד עם הנחת א' פרנס

מסי בנין מצבות

9. 500		ע"י משפחת המנוח יונתן גורל בעד מס מצבה ליונתן ז"ל
8.		" הא' גבריאל גורל מס בנין מצבה לאביו ז"ל
3.		" " אברהם חיים ג'אנו בעד מס בנין מצבה לאמו ז"ל
2. 500		" " שמעיה דאורא " " " " " "
2. 250		" " אהרן אסינילה מס בנין ג' מצבות: למיכאל, רבקה, ויצחק־פאפיסימדי ז"ל
2.		" " רפאל זיזוב בעד מס בנין מצבה לאביו ז"ל

1. 830	״ הגב׳ אסתר קובו	״	״	לבעלה ״
1. 500	״ הא׳ נסים ג׳אנא	״	״	לאביו ״
750	״ אליהו אג׳יה	״	״	לג׳ חוה אג׳יה ז״ל
750	״ הג׳ לאה דאורה	״	״	לבעלה רפאל ז״ל
500	״ יוכבד איזוב	״	״	לרחל בבורוף ז״ל
500	״ הא׳ אברהם צאצאנא	״	״	לאמו
500	״ הלל בטון ג׳אנא שוולי	״	״	לאמו ז״ל
500	״ חיים ציצילה	״	״	לאביו ״
080 34	ס״ה מסי בנין מצבות			

ממכירת קברים לאחרי אי״ש

				א״י
500 10	כבלנו מהא׳ דוד דאירא ע״ח 3 קברים סוג 2 כ״א 4.5 לא״י.			
4	״ מג׳ שמחה נפתרים ע״ח קבר אחד סוג 2 במחיר 5 לא״י.			
1	״ ״ מרים צוריקא ״ ״ ״	3	3	״
1	״ ״ חנה דידים ״ ״ ״	2	4.5	״
500	״ ״ חוה כיכנה ״ ״ ״	1	6.5	״
1 500	״ ״ בשביל חיים.			
21 500	ס״ה ממכירת קברים			

הועד הקפ״ד בכל אותן השנים, לגבות כספים על חט׳ דפסחא בצורת "התנדבות לחט׳ דפסחא. כך עולה שבניסן תרצ״א נתקבלו בלירות ארצ׳שראל׳ות - 8 לא״י מ- את הרב הראשי יעקב מאיר עזר, ו-10 לא״י ממאיר חסידוף. להלן רשימת המתנדב- ים לחט׳ דפסחא:"

500	1. ה״ה יוסף חכמי שוולי	100	׳ יצחק אג׳יקיקה
	1. ״ האחים עזרה ופנחס קוקיה	100	״ אליהו חנון
	1. ״ בנימין קוקיה	150	׳ ראובן חסידוף
	1. ״ מרדכי ורפאל מיכקה שוולי	150	׳ גבריאל גורל
	1. ה״ה רפאל לוי טורפה שוולי	150	׳ חיים קובו
	1. ״ רפאל לילושה	150	׳ עזרה ופנחס קוקיה
	1. ״ ישראל חכמי שוולי	200	״ אדוני קדרנאל
700	״ אפרים אג׳יה	100	׳ יהונתן גורל
600	״ יחזקאל ברוך ג׳קובס	100	״ יוסף ג׳אנא
600	ה״ה משה ואברהם ישראלי שוורי	100	״ אפרים אג׳יה
500	״ יהונתן גורל	100	״ מאיר חסידוף ואחיו
500	״ גבריאל גורל ואחיו	100	״ שבתאי שיקוא
500	״ אהרן שנורי שוולי	100	״ אליהו אג׳יה
500	״ מיכאל ביניא	100	״ רפאל לוי טורפה שוולי
500	״ אלברט ברוך	150	״ יוסף נציה
500	״ שלום קוקיה ובנו	100	׳ רפאל אייזו
500	״ האחים חיים ומשה גורל	100	׳ יצחק אג׳יקיקה
150	״ סימן טוב לוי	100	״ יוסף צוניה
150	״ פינחס קמיגר	50	״ רפאל עזרה ג׳אנו
150	״ דניאל ג׳אנא	50	׳ רפאל דאורה
150	״ יעקב חנון	50	״ אלישע פלני
150	״ בנימין אליעזרוף	50	׳ שלום קוקיה
150	״ בן ציון בלואה	50	׳ בכור צוניה
		50	״ בן ציון בלואה
		50	׳ רחמן בחנה

50	" ישראל גורל
50	גברת ארדיטי
50	מר דניאל ג'אנא
40	" אליהו חנון
30	" ברוך לוי
30	" יעקב ג'ינורוף
20	" פנחס ג'אנו
25	" דוד גא'נא
3. 645	סה"כ הכנסה מחדש ניסן

סכום דומה נתקבל גם מההכנסות הרגילות בחודש אייר תרצ"ב:"

250	הה"ה אברהם חיים חסידוף
150	" יוסף חכמי שוולי
150	" משה ישראלה שוולי
150	" עזרה ופנחס קוקיה
150	" אהרון סנורי
150	" גבריאל גורל
150	" ראובן חסידוף
150	" חיים קובו
150	" מרדכי ורפאל מיכה
100	ה' יהונתן גורל
100	" יוסף ג'אנא
100	" אפרים אג'יה
100	" מאיר חסידוף ואחיו
100	" שבתי שיקיא
100	" אליהו אג'יה
100	" יוסף נציא
100	" רפאל אייזו
100	" יצחק אג'יקיה
100	" יוסף ציניה
100	" חיים ומשה גורל
100	" דוד בניא
100	" שבתי ארונה
80	" חיים צוצילה
50	הה"ה רחמים בחנה
50	" סימן טוב לוי
50	" רפאל עזרה ג'אנו
50	" רפאל דאורה
50	" אלישע פלגי
50	" שלום קוקיה
50	" בכיר ציניה
50	" בן ציון בלואה
50	" דניאל ג'אנא
50	גברת ארדיטי
40	הה"ה אליהו חנון
30	" ברוך לוי
30	" יעקב ג'ינורוף
20	" פנחס ג'אנו
3. 450	סה"כ מאייר תרצ"ב

כדי לא לחזור על רשימות התורמים שבדרך כלל מכילות אותם שמות, נביא רק את סכומי ההכנסות לפי החודשים: בסיון תרצ"ב נתקבלו -3.620 לא"י, בחודש-תמוז -3.570 לא"י, בחודש אב -3.490 לא"י, בחודש אלול -3.070 לא"י, בחודש תשרי תרצ"ג -2.990 לא"י, בחודש חשון תרצ"ג -2.690 לא"י, בחודש כסלו - 2.790 לא"י, בחודש טבת -כנ"ל.

כפי שציינו לעיל, בני העדה שהצליחו להתבסס בחו"ל, הקפידו להעביר סכומים ניכרים לעזרת אחיהם בא"י. וכך עולה מדו"ח שע"ח חסי דפסחא בניסן תרצ"ב העביר שמעיה דוואדה מדרום אמריקה (מרוגוס איירס) 290 9 לא"י, באותו פרק זמן תרם הרב יעקב מאיר 2 לא"י ויוסף חכמישולי 500 1 לא"י, סה"כ 790. 12 לא"י. מלבד אלה תרמו כסף גם:"

1 הא' בניטין קוקיא	
1 " ישראל חכמי שוולי	
1 " מרדכי ורפאל מיכה	
1 " רפאל לילושה	
1 " האחים עזרה ופנחס קוקיה	
600 " משה ואברהם ישראלה	
500 " יהונתן גורל	
500 " גבריאל גורל ואחיו	
500 " אפרים אג'יה	
500 " מיכאל ביניא	
500 " ראובן חסידוף	
500 " מאיר שימשילה	
500 " ישראל גורל	
500 " האחים חיים ומשה גורל	
500 " אברהם חיים חסידוף	
500 " שלום קוקיה ובנו	
500 " גברת תמר טורפא שוולי	
250 " יוסף ג'אנא שוולי	
200 " שבתי שיקיא	
200 " יעקב אוסיה	
200 " אלישע פלגי	
200 גברת ארדיטי	
150 הה"ה שבתי ארונה	
150 " יעקב חנון	
150 " יהושע ופנחס קמיגר	

150	'	סימן טוב לוי
150	'	אליהו אג'יה
150	'	יעקב ג'ינורוף
150	'	בן ציון בלואה
100	'	רפאל איזו
100	'	דניאל ג'אנא
100	'	עזרה ג'אנו
100	"	שלום פאפיסמדי
150	"	בנימין אליעזרה
100	"	ישראל ארונה
100	"	רפאל דאורה
100	"	אליהו חנין
100	"	יצחק אג'יקיקה
500	'	מאיר הסידוף ואחיו
100	'	ברוך לוי
50	'	פנחס ג'אנו
650. 1	'	ריוח ממכירת יין ומצות ליחידים

240 29 ס"ה מהכנסות חד"פ תרצ"ב

הכנסת חטי דפסחא בניסן תרצ"ג

8		מאמריקה בונוס איירס
		בהשתדלות שמעיה דאורה
500. 1	ה"	יוסף חכמי שוולי
1	'	בנימין קוקיה
1	ה"	עזרה ופנחס קוקיה
1	"	ישראל חכמי שוולי
1	'	מרדכי ורפאל מיכקה
1	הא'	רפאל לילושה
600	"	משה ואברהם ישראלה

שוולי

500	"	אלמנת המנוח יהונתן גורל
500	"	גבריאל גורל
500	"	מיכאל ביניא
500	"	אפרים אג'יה
500	"	ראובן הסידוף
500	"	אברהם חיים הסידוף
500	"	שלום קוקיה ובנו
500	'	עזרה גורל
500	"	האחים חיים ומשה גירל
250	"	יוסף ג'אנא
200	'	שבתי סיקוא
200	'	יוסף נציה
200	"	אליעזר פלגי
100	הא'	ישראל אברמה שוולי
150	"	יעקב חנין
150	"	סימן טוב חיי
150	'	בן ציון בלואה
150	'	בכור צוברה
100	'	אליהו אג'יה
100	'	רפאל איזו
100	'	דניאל ג'אנא
100	'	עזרה ג'אנו
100	'	רפאל דאורה
100	'	אליהו חנין
100	"	ברוך לוי
100	'	יצחק אג'יקיקה
100	'	שלום פאפיסמדי
50	'	פנחס ג'אנו
100	22 ס"ה	מחטי דפסחא תרצ"ג

יחד עם הד"ח הכספי של ועד העדה, הוגש גם חשבון ההכנסה וההוצאה של "עזרת דל"ים" לק"ק הגורג'ים יצ"ו בעי"ק ירושלים תובב"א מר"ח אלול תרצ"ב - עד ט"ו ניסן תרצ"ג, על חשיבות המפעל לטובת כלל ציבור עניי העדה היהודית הגרוזית, ועל נחיצות המשכו, עומדים בהקדמתם לחשבון, מנהלי המפעל דניאל יוסף ג'אנאשוילי.

"הננו מזרימים לפניכם כהיום שמש צדקה, - מציינים הם בפניתם, - אנחנו עומדים על משמרתנו משמרת הקודש. להיות מעוז לדל ומחסה. ובצל חסדכם אנו נחסה ללכת בכח משלחינו, אשר העמידונו על המשמר; להנהיג ולהשגיח, לנהל ולפקח. בעינים מפיקות חנינה וחמלה. חסד ורחמים. על עניי קהל עדתנו הקדושה ק"ק גורג'ים ה"יו. אשר בהם כמה ת"ח חולים וישישים, אלמנות ויתומים. הנאנחים ונאנקים ולפני לחמם אנחתי תבוא... ועל כן אחינו נדיבי העם, פקחו עיניכם והביטו וראו "בספר החשבון" הזה אשר לפניכם... מהרו חושו לבוא לעזרתנו. ואנחנו על משמרתנו נעמוד ונתעודד ל"מציא על-ידי פזרון צדקתכם עזרה בצר לעניי עדתנו..." (שם)

יצויין, שהכנסות "עזרת דל"ים" נצטברו ממקורות שונים: נדבות, רווחי הבנק, צדקות וכו' לרגל חגים ומועדים סובים. כך מתברר שסכום של 4 838.- לא"י נקבץ בידי השמש רפאל לילוצ'ה, על-ידי הקופה בכל יום ששי מיום 3.7.31 עד 15.1.32, רחל ג'אנה תרמה 2.195.- לא"י, משה ישראלאשוילי ומרדכי מיכאשוילי תרמו 2.823.- לא"י ו-0.500 לא"י נתקבל כריווח מבנק אנגלו-פלשתין, מפיקדון בסך 5 לא"י שהיו מונחים בבנק לטובת "עזרת דל"ים" ע"י המנוח יעקב ישראלהשוילי. וסה"כ 10.356.- לא"י.

כמו-כן נתקבלו מבתי כנסת ומאנשים פרטיים לרגל יום ראש השנה תרצ"ב:"

2.	הא' שמעיה דאורה
1.	" בנימין קוקיה
350	" יהונתן גורל
350	" ראובן חסידוף
300	" יוסף ג'אנא
300	" אפרים אגיה
250	" יצחק אג'יקיקה
200	" משה ישראלה ואחיו
200	" דוד ביניא
200	" אהרן סנורי
150	" דניאל ג'אנא
100	" יהודה ונסוצקי
100	" אליהו ג'אנא
100	" יעקב יחזקאל
100	" יעקב דאורה
100	" דוד קלדיס
100	" יוסף צוניה
500	" יעקב חנון
300	ד"ה מיכאל ביניא
100	ג' אדידי
100	בר בן ציון בניא
50	" רפאל איזו
50	" רחמים דאורה
50	" רחמים בחנה
50	" מיכאל ן' רחמים
75	" דוד ג'אנא
25	" סימן טוב מיכקה
100	" אהרן חסידוף
50	גברת מזל טוב
50	" שרה צפיה
50	" מזל לוי
50	" רחל ג'אנא
100	" חיי שרה טרגוץ'קי
200	מר דוד קאלדיס ובנו
200	ג' שרה נציה
8.000	ס"ה

הכנסה ביום שמחת תורה תרצ"ב

באי"י	לאי"י
500	ה' רחמים גורל
200	" צאלאל
100	" ראובן הסידוף
10	" פישמן
500	ה' מ' יוסף תייר
50	" אפרים אגיה
50	" יעקב חנון
2.400	ס"ה ביום שמח"ת

נעקוב כעת אחרי ההכנסות החדשיות לשנת תרצ"ב: בחודש אדר א' -3.510 לאי"י בחודש אדר ב' -3540 לאי"י, בחודש ניסן -3.645 וכו'

לרגל האירועים אלו ואחרים נתקבלו נדבות בבית הכנסת: ביום חתונת שעיה חנון

מאי"י	לאי"י
100	ה' יוסף ג'אנא
100	" ישעיה חנון
50	" אליהו חנון
50	" יעקב חנון
50	" משה חנון
50	" ראובן הסידוף
400	העברה מחתונה
50	" רפאל איזו
50	" אברהם חיים חסידוף
30	" דניאל חסידוף
100	" משה תודידי
630	ס"ה מהחתונה נז'

כמו כן -50 לאי"י נתקבלו מידי אפוטרופסים של המנוח משה לוי טורפ'אשוי-לי, -230 1 לאי"י נדבה מקהילת אמשטרדם, -290 3 לאי"י רווחים שהצטברו ע"ח כספי העדה ו-0.350 לאי"י נתקבלו מיצחק צ'צולה בעד נתינת תעודות.

אם נרכז את כל ההכנסות של ועד העדה יהיה הפירוט כדלקמן:"

3	25.800	ממס נדן כמבואר בצד	
4	83.770	מאחוזות קבר לנעדרים	"
"	34.080	מסי בנין מצבות	"
5	24.500	מכירת קברים	"
"	54.870	הכנסות שונות	"
6	37.595	הסי דפסחא ניסן תרצא	"
7	29.240	" " תרצב	"
8	22.100	" " תרצג	"
11	10.356	עזרת דלים ע"י השמש	"
"	8.000	נדבות בר"ה תרצ"ב	"
12	2.400	בשמחת תורה תרצ"ב	"
"	3.510	באדר א' תרצ"ב	"
13	0.630	ביום החתונה	"
"	3.540	באדר ב' תרצ"ב	"
14	3.645	בניסן תרצ"ב	"
15	3.450	באייר "	"
16	3.620	בסיון "	"
17	3.570	בתמוז "	"
18	3.490	באב "	"
18	3.070	באלול "	"

990	2.	תשרי תרצ"ג	19		
690	2.	חשון	19		
790	2.	כסלו	20		
790	2.	טבת	21		
790	2.	שבט	21		
790	2.	אדר	22		
590	2.	ניסן	23		
666 .380		סה"כ כל ההכנסה			

בצד ההכנסות פורטו בדו"ח גם ההוצאות שה'ו לועד בשנים הנ"ל:"

מס גדן

מא"י לא"י

500 שלמנו לח' משה מנסרוף בעד סדור נשואין של יוסף חיים אוסיה

100 שלמנו לשמש ח' רפאל בעד מרחתו ביום נשואין של בניה דוד

500 שלמנו לח' משה מנסרוף בעד סדור נשואין של הא' חיים גורל

250 שלמנו לשמש ח' רפאל בעד סדור נשואין של הא' חיים גורל

250 שלמנו לח' משה מנסרוף בעד סדור נשואין של הא' בן־ציון דידיר

500 " " " " " " " " " " חיים קובו

350 " " " " " " " " " " יצחק ציצולה

500 " " " " " " " " " " יצחק חנון

500 " " " " " " " " " " אברהם חיים ג'אני

750 " " " " " " " " " " בסה גורל

250 שלמנו לשמש ח' רפאל בעד סדור נשואין של הא' משה גורל

הוצאות לח"ק ובית עלמין

1 · 250 לחברה קדישה בעד קבורת הג' תמר הנורי ז"ל

1 · 250 " " " " " " הג' אבו של בנימין אלעזרוף

1 · 150 " " " " " " הא' רפאל ג'אנא ז"ל

1 · 600 " " " " " " יצחק קובי

1 · 250 " " " " " " הג' מזל ישכרוף

1 · 200 " " " " " " אמו של אברהם דאדאנא

1 · 400 " " " " " " הא' יצחק זיזוב

1 · 610 " " " " " " חיים מרדכי כיכינא ז"ל

150 " " " " " " בנו של הלל כסון ג'אנא טוולי

150 לשמש ח' רפאל בעד קבורת הא' יוסף מנשה ג'אנא ז"ל

1 · 250 לחברה קדישה בעד קבורת רפאל דוארה

250 לחברה קדישה בעד קבורת בנו של יוסף דאורא

150 " " " " " " בתו של שלום דאורא

250 " " " " " " ילד של אברהם אינכא

250 להברה קדישא בעד קבורת בתו של חיים אהרן דאורא

250 " " " " יחזקאל אחלקצי

250 " " " " בנו של יעקב לויה

200 " " " " עזרה קוקיה

250 שכר מרחה לשמש ח' רפאל בעד בנין מצבה לקברה דאורא

250 בעד שמיכה לח"ק

1 · 250 הוצאות לח"ק בעד רבקה פאפיסידי

הוצאות גדר בית עלמין

25 1) יסודות של כל הכותלים להא' בן ציון פרנס

300 2. 2) הריסת גדרים לנז'

500 3. 3) תקון הפתח לנז'

600 56. 4) בנין אבן טובזי וביטון לנז'

520 8. 5) בנין מג'אביש כותל מזרחי לנז'

820	90.	6	6) גדרים של ביטון קיר צפון ודרום לנז'
070	4.	7	7) ג'אבלון לנז'
500	0.	8	8) פתיחת קברים (5) לנז'
410	1.	9	9) 3 קברים חפירה לנז'
600	0.	10	10) 2 קברים חפירה תמר תנורי וג'אנה לנז'
100	0.	11	11) חפירת קבר לילד של עזרה קוקא לנז'
300	0.	12	12) חפירת קבר של הנע' מז' תקוה לנז'
	3	13	13) 3 חפירות עם חצוב ובנין בפנים לנז'
200	2.	14	14) אבן הבניה ע"י הסער עם הכתיבה לנז'
930	2.		לשמירה ליצחק מנשרוף
165	6		סדור מפה לרשיון נסיעת מדידות הגדר ויום הנחת היסוד
300	2		הוצאות כעד דלת ברזל למערה והקיר השער הגדול וצבועה
100	1.		נקוי וישור בית עלמין
310	2.		הוצאות בלילות ע"י חבר ועד א' דניאל ג'אנא
150			בעד חותמת הועד
200			לעיריה דין לניאדו בעד סדור תקנות
400			הדפסת נירות ומעטפות
50			כרכום של אשור הממשלה לועד ע"י העתון
380			הדפסת מכתבים והודעות, וכולים בענין ירושת בלילוס
350			הוצאות להגשת משפט נגד אהרן תנורי
200			קנית כלים ומכשירי בית־עלמין
500			לכמס ח' רפאל בעד טרחתו
300			הבעת תנחומין להא' אלמאליח ע"י עתון
280	2.		חפירת שש קברות ע"י ראובן ישראלוף
30			לכמס אשכנזי שכר טרחה
470			הדפסת מכתבים והוצאות בולים
419			הוצאות בולים וכרטיסי שנה טובה לאמריקא
450			הבעת תנחומין למשפחת גורל ע"י עתון
200			בעד הובלת ספרי־תורות
85			בעד גובינא לטטרות ע"י בנק
150			בעד נסיעה ע"י הא' מיכאל בן רחמים חבר זעד
70			מטלח ברכה להחתן הא' משה גורל ע"י מברק
300			שלמנו לח' יצחק ציציה בעד טרחתו
200			הדפסת מודעות לבחירות הועד ע"י כנחם ציציה
090	13.		הוצאות לחטי דפסחא ניסן תרצ"א
920	3.		לתפוחי אדמה ניסן תרצ"א
360	2.		ליין " ניסן תרצ"א
100			" לסבל
650	15.		" לחטי דפסחא ניסן תרצ"ב
700	2.		" לתפוחי אדמה ניסן תרצ"ב
300	2.		" ליין ניסן תרצ"ב
620			" הדפסת כרטיסים למצות ולסבלים
770	13.		" לחטי דפסחא ניסן תרצ"ג
780	2.		הוצאות לתפוחי אדמה
820	2.		" ליין
200			" נקוי החדר שחלקנו בו מצות ולסבלים
090			" לשיק שקבלנו מאמריקה משמעיה דאורא
250			" שכר טרחה לשמש רפאל לילושה

יהודי גורג'י
מירושלים

דמות יהודיה
ממערב גרוזיה-
בסוף המאה

הוצאות עזרת דלים

חלקנו תמיכות תכופות וחדשיות לחולים ולזקנים ולמשפחות הנצרכות	39.	689
חלקנו בגדים בחדש תשרי תרצ"ג	2.	915
הדפסת קבלות, מכתבים בולים וקופות	1.	470
הדפסת חוברת דו"ח זה	4.	500
סה"ה הכללי מכל ההוצאה	353.	679
ההכנסה כמבואר לעיל צד 23	380.	666
ההוצאה כנ"ז	353.	679
יתרת ההכנסה על ההוצאה	26.	987
עוד רוח מכירת יין בחנות מס' הרצ"ג	1.	100
סה"ה נשאר בקפה	28.	087
הכנסני בבנק קרן קיימת לעזרת דלים	22.	500
נשאר בקפה	5.	587

שמות שנשארו חייבים לועד הכללי

הא' דוד דאורה יתרת חוב משלשה אחוזות קברים חייב	3	
" יעקב אוסיה חייב באחוות קבר לתמר מנחמי	3	
דויד בנא חייב יתרת אחוות קבר ומס בנצבה לאחיהו	4.	500
הגברת מרים טורקה חייבת בעד אחוות קבר שקנתה לה	2.	
" הוה דידים " " " "	3.	500
" שמחה נפתלוב	1	
הא' בן ציון בלואה חייב מס בנין שלש מצבות לאחיו ולגבריאל ג'ינג'יחה ואשתו	1.	250
רפאל זיזו חייב יתרת מס בנין מצבת אביו ז"ל		500
נסים גאנא " " " " " "		500
הילל בטון ג'אנא לקבורת בנו		150
אברהם חיים ג'אנו חייב מס נדוניא		
דוד גא'נא בעד אחוות קבר לאביו	1	

בני משפחת קוקיא בעלי הרכוש והנכסים הרבים בירושלים, נתבעו לא אחת ע"י שלטונות העיריה לבית המשפט, על אי-תשלום מסי העיריה. כך למשל תבעה העיריה מהם לשנת 1934-1935 סך של 920 5 לא"י. בית משפט השלום, בהתייחסו לעורו של קוקיא קבע בפסק הדין מיום 6.9.38 ש: "רשימת ההערכה ("אסמנט - ליסט") שלפיה תובעת העיריה את המס המהווה נשוא התביעה במשפט זה, לא הוכנה ולא פורסמה כחוק, וכי העיריה לא מלאה אחרי ההוראות שבסעיפים 102 (2) 105 - 106 של פקודת העיריות משנת 1934." (עיין תיק קוקיא, אוסף אמדור, ארכיון עיריית י-ם)

על-סמך זאת נדחתה תביעת העיריה. במקרה שני, תבעה העיריה מהנתבעים סך - 85 040 לא"י בתור מסים עבור בנינים הרשומים תחת בלוק 33, חלקה 205; בלוק 9 חלקה 7; בלוק 71 חלקה 71; בלוק 75 חלקות 43,37,40. (עיין שם, א/38)

התביעה התייחסה לשנים 1937-1938, ולאחר דיון בה (ת.מ. 1530/40) קבע שופט השלום בירושלים ב-30.9.40 על סמך עדויות שונות, שהתביעה אינה במקומה ושאין שום זכות לעיריה לדרוש מסים על קרקעות בלתי תפוסים (שם) לאחים עזרא ופנחס קוקיא היה שייך גם בנין הידוע בשם מלון פלטין, בו הם השכירו חדרים לבעלי עסקים, סוחרים וכו'.

העיריה לא הרפתה, והגישה ערעור על פסק-דין בית משפט השלום, למחוזי ב - 17.10.40. פנחס קוקיא שהתגורר אז ברח' מיכל פינס שכ' רוחמה, החזיק ברשותן נכסי דלא ניידי ברח' י. פרס, בזכרון משה ועוד. ימים ספורים לפני שמיעת הערעור בתיק 76/40, כפי שמציין עו"ד אמדור במכתבו אל מרשיו, "יצאה פקודה המקנה תוקף חוקי למסים עירוניים (פקודה מס. 9 משנת 1941) אשר לפיה, רשאיות העיריות המפורטות ברשימה המסופחת לפקודה הנ"ל לגבות את המסים עבור התקופה החל מה-1 לאפריל, 1934, ועד ה-31 למרץ, 1941, אם גם שנמצא שהע-

ירות או איזו אחת מהן, לא קיימו אחרי התנאים הקבועים בפקודת העיריות מ-
שנת 1934 - סעיפים 105-112, שהיו עד תאריך צאת הפקודה המקנה תוקף חוקי
למסי העיריות, שנת 1941, תנאים קודמים לגביית המסים.
בימיש המחוזי, בתור בימיש לערעורים, לקח בחשבון את הפקודה החדשה הזו ו-
קבע אך ורק על-סמך הפקודה הנ"ל כי פסיד של בימיש השלום צריך להתבטל...
אי-לזאת, -הודיע בסיום אמדור למרשיו, -נא לציין לפניכם כי כתוצאה מכל הנ-
זכר למעלה תדרוש העיריה מכם את תשלום הסך 760 17 לא"י יחד עם הוצאות.
(שם).

ברשימת התורמים ועסקני-ציבור לא אחת נתקלנו בשם יוסף חכמישוילי. מעני-
ינים בהחלט קורות-חייו. הוא נולד בירושלים בראשית שנת תרמ"ז (2.10.1886)
לאביו יעקב חכמישוילי ולאמו לאה בת יוסף גורלישוילי. משפחת חכמישוילי ל-
קחה חלק ניכר בגאולת קרקעות לבנין שכונות ירושלים.
בילדותו הוא למד בבית המדרש "דורש ציון" ובביה"ס של חברת "כל ישראל-
חברים" בירושלים, ובשנת 1908 נסע לחו"ל ללמוד בנקאות ומדעי מסחר. בשנת -
1912 התחתן על ונציה בכר. בין השנים 1910-1915 עמד יוסף חכמישוילי בר-
אש המחלקה באחד מהבנקים הגדולים בירושלים, ומשנת 1915 ועד 1918 בה-
נהלת הבנק. לפי תדהר, בשנות מלחמת העולם הראשונה עזר חכמישוילי בסיל-
וק כספיים להעברת כספים ארצה לסיוע ולמוסדות היהודיים.
ניתן לומר, שהפעילות הבנקאית של יוסף חכמישוילי היתה בהחלט מבורכת, כ-
פי שמציין דוד תדהר ב"אנציקלופדיה" שלו. אחרי הכיבוש הבריטי, החל חכמיש-
וילי לעסוק בבנק אנגלו-מצרי ב-ם. שלימים הפך לברקליס בנק והיה סגן-מנ-
הלו עד תרצ"ה. הוא עזר רבות להתפתחות העיר בסידור הלוואות למסחר, לגאולת
הקרקעות ולבנין שכונות והיה בין ראשוני הבונים בשכונת רוממה. (תדהר, כ, א
עמ' 87).

בשנת 1934 נתמנה יוסף חכמישוילי למנהל בנק ברקליס בתל-אביב, הוא טיפח
אותו ופתח סניפים גם במקומות אחרים. את מרכז הבנק הקים ברחוב אלנבי. מש-
נת 1936 עד 1938 היה חכמישוילי חבר הועד הפועל של לשכת המסחר ביפו-תיא,
ובסוף 1946 הוא נתמנה למנהל מקומי של הבנק.
בנו של יוסף חכמישוילי, דוד חכמי (יליד י-ם, 2.9.19) נטל חלק נכבד ביו-
תר בפיתוח ענף הביטוח בארץ. החל משנת 1942 הוא שימש כסוכן כללי של חבר-
ות ביטוח "פניקס", "לונדון גראנטי ואקסידאנט", "יוניון מארין אנד ג'נראל"
ומשנת 1945 היה מנהל חברת "חכמי בעיימ".
כמו-כן מילא דוד חכמי תפקידים ציבוריים שונים: היה חבר "המכבי", נטל
חלק ב"הגנה", פעל גם במסגרת לשכת בני-ברית והבנאים החופשיים "ברקאי" (תל-
אביב). (עיין תדהר, כ, עמ' 2933, 7; כמו-כן קויימו מספר שיחות של כותב שורות
אלה עם מר דוד חכמי.)

בטיפוח המסחר בטכסטילים בירושלים, הצטיין גם משה חיים גורלישוילי - י-
ליד ירושלים (8.1.1895) אביו-אהרן גורלישוילי שעלה ארצה בסוף שנות השמ-
ונים במאה שחלפה, היה סוחר ומחשובי היהודים שבאחאלציך שבגרוזיה. משה גו-
רל קיבל חינוך מסורתי בחדר ובישיבות. בבית הספר עזרא מוריו (לפי תדהר)
היו: דוד ילין ושעיהו פרס. הוא התעניין בשפות זרות ושלט היטב ברבות מהן.
תרומתו של משה גורל בגאולת שטחים וקרקעות מידי הערבים בארץ, היתה רבה
במיוחד. הוא בנה בירושלים את אחד הבתים היפים ברחוב המלך ג'ורג' (מול-
בית הכנסת "שורון") כן הגיש עזרה ותמך בעניים אלמנות ויתומים. הוא נפ-
טר ברמת גן ב-9.9.1956 (תדהר, 11, עמ' 3711).
להרבה מאד משפחות גורג'ית נקודת השתכנות ראשונה היתה ירושלים. גם מש-
פחת מיכאקאשווילי התיישבה לראשונה שם, פתחה בית מסחר ל"מאנופאקטורה" וע-
סקה בחלפנות בנקאית. בני המשפחה כפי שציינו כבר לעיל עזרו למתיישבים במ-
תן הלוואות. בשנת 1930 עברו מיכאקאשווילי לתל-אביב. (תדהר, עמ' 1420)

בגאולת שטחי קרקע ניכרים מהערבים ביפו ובתל-אביב, עזר לאביו גם בנו -
משה חיים מיכאקאשווילי, אחרי שהשתלם בטכסטיל באנגליה ובבנקאות. משה מי-
כאקאשווילי היה חבר מועצת הועד הפועל של הסתדרות הספרדים, וחבר ועד הפו-
על של התאחדות בעלי הבתים בארץ. הוא מילא תפקידים גם באגודת "התחיה", ו-
כן ב-"דגל ציון" ומכבי". כפי שאישרו בשיחותיו הרבות עם כותב שורות אלה, ע-
קב שליטתו בשפה הערבית, עזר רבות למחתרת היהודית במסירת ידיעות רבות, ה-
וא קשר קשרים ידידותיים, כאמור, עם נציגי המשפחה ההאשימית.
בפעילותו הרבגונית הצטיין גם רפאל אלואשווילי. הוא התמחה בתחום הטכסט-
יל, משי, צמר וגרביים עודו בגרוזיה, לאחר מכן בתורכיה. רפאל אלואשווילי (יל-
יד כותאיסי 2.1.1891) לאחר עלותו ארצה ב-1941 המשיך לטפח את ענף הטכס-

סיל,כמו-כן גאל בארץ קרקעות מידי ערבים ובנה בתים.בין השטחים שנרכשו ב-ידי אלואשווילי 130 דונם בנחל הקישון.

בצפון תל-אביב חרם אלואשווילי שטח קרקע לגן ילדים וכן סייע למוסדות ר-בים בארץ.היה חבר הנשיאות בקרן לבנין בית הכנסת הגדול לספרדים ולעדות-המזרח ביד אליהו.

מרדכי מיכאקאשווילי בעל בניינים ובתים נהג לרוב להשכיר את הדירות שב-רשותו.לפעמים נוצרו בעיות על רקע של אי-הבנות בינו לבין הדיירים.על-פי עדותו של עיתון "הבוקר" מ-21.6.44 חוייב פעם אחת מ.מיכאקאשווילי בדין-על קבלת דמי-מפתח,ברם הוא ביקש מהעיתון לפרסם את העובדות הבאות:א/ הב-ית ברחוב אליעזר בן יהודה אינו שייך לו.ב/הוא לא הודיע בבית המשפט כיב-נו קבל דמי-מפתח וכי ג/ התובע אינו פליס אלא סוחר ויבואן.

ככל הנראה העתון לא הסתפק בהערותיו של מיכאקאשווילי,והוסיף טיעונים ש-כנגד משלו: א/הנתבע (דהיינו מיכאקאשווילי) טען שהבית שייך לבניו והם-השכירו אותו לו. השופט קבע בפסק דינו שהדבר נעשה בכוונה כדי לעקוף על-החוק ולאפשר קבלת דמי מפתח. בסוגריים ציין העתון שמ.מיכאקאשווילי השכיר את הדירה וקיבל דמי שכירות. ב/ התובע טען שאת שכ"ד לקח האב,אבל את דמי-המפתח - הבן. הנתבע לא השיב לשאלת השופט:"אם אתה לא לקחת,אולי בנך?"וא-ילו בנו לא בא לבית-הדין.לכן,קבע השופט שהיתה כאן קונזיה משותפת."עד כ-אן לשון העתון,כמובן המקרים האלה היו יחידים במינם ולא האפילו על מפע-ליו הציבוריים הרבים של מיכאקאשווילי לטובת העיר ותושביו.

כאן המקום להתייחס ביתר פירוט לחייו ולפועלו של אברהם חסידוף,נשיאה-הראשון של העדה הגורג'ית בירושלים.(נולד ב-14.4.1898,כ"ד ניסן תרנ"ח)ל-אביו דניאל חסידוף ולאמו יוכבד בת מתשה-מיקה (מיכאלאשווילי).אברהם חסי-דוף קיבל חינוך מסורתי בחדר,וכן חינוך כללי בגמנסיה העברית ב-ס.עם פר-וץ המלחמה הגויים לצבא התורכי ולאחר שחרורו החל במסחר חומרי בנין ובעי-קר התמסר בגאולת קרקעות ב-ס,מידי השכנים הערבים.

הקים חברת בנין שכון עממי חסידוף בע"מ ובנה שכונה בכרם אברהם וכן ב-שאר חלקי העיר החדשה ב-ס.כמו-כן הקים חסידוף בנינים בחיפה על הר הכר-מל,בפתח-תקוה ובמקומות אחרים.נעיר כאן שבשכונת חסידוף (שע"ש אברהם חסי-דוף) בפתח תקוה הסתתר אבנר,מנהיג האצ"ל במחתרת,מנחם בגין,תחת שם הלפרין בשנות ה-40.(לימים ראש ממשלת ישראל (1977-1983).

אברהם חסידוף נטל חלק ביסוד החברה למטעי א"י-קפריסין בע"מ,וכן בהק-מת חברת נטיעות הדרום בע"מ (בין ניצנים וכפר ורבורג). עד סוף שנות ה-50 ניטעו שם כ-1200 דונם כרמים לצמוקים וכ-200 דונם פרדסים. בשנת 1943 נתמנה למנהל בנק א"י (לדיסקונט בע"מ) בירושלים,והיה חבר ההנהלה המרכז-ית שלו. לכותב שורות אלה יישארו כזכרונות נעימים פגישות עם אברהם חסי-דוף ז"ל,במשרדו שבקומה שניה בבנק דיסקונט לישראל ב-ס ברח' בן-יהודה.ה-מנוח סיפר בהרחבה על תולדות העדה היהודית-הגורג'ית בירושלים,על פעילו-תו הציבורית והכלכלית,המשקית והתרבותית.

א.חסידוף היה מנהל החברה הישראלית להשקעות בע"מ,חברה שהשקיעה סכומים גדולים בחברות שונות בארץ.הוא גם היה יו"ר הסתדרות בעלי הבתים ב-ס,תמ-יד שקד על הגשת עזרה לנזקקים רבים,למוסדות לגמילות חסד ומיהר להתגייס-תמיד לפעולות הצלה בשעת חירום בארץ.(תדהר,6,עמ.2626)

לקראת סוף שנות ה-30 מעניינת תמונת פיזור האוכלוסיה היהודית-הגרוזית בשכונות וברבעים שונים בירושלים:

דרך יפו,רח'הנביאים	27 נפש
רח;המלך ג'ורג',בן-יהודה וכצלאל	104
זכרון משה, רוחמה	146
אהבה ויג'יע כפיים	88
מקור ברוך , רוממה	27
גאולה,כרם אברהם,תל עזרא	23
שכ'הכורכים,מחניים,סנהדריה	69
מאה שערים,בית האונגרים, בית הוורשאים	46
בית ישראל (הרובע הישן)	48
בית ישראל (הרובע החדש)	242
נחלת יצחק	4
רחביה	10
נוה בצלאל,שערי צדק,נחלת-צדוק	42
מחנה יהודה,אבן ישראל	38
סוכת שלום,משכנות	23
זכרון יוסף,נחלת ציון	18
כנסת	11
נחלת אחים.זכרון אחים	33
ימין משה	29
בית הכרם,קרית משה,בית וגן	4
תלפיות	6
העיר העתיקה	

13 עיין דוד גורביץ,יהודי ירושלים,חקירה דמוגרפית-סוציולוגית של הי-

מבחינת גודלם של המשפחות היהודיות-הגרוזיות בירושלים ומספר הנפשות בהן, להלן הנתונים הבאים:"

מספר הנפשות:	2	3	4	5	6	7	8	9	10 - 12
מספר המשפחות:	33	31	32	29	23	16	23	8	2

ולהלן מצבם החברתי של יהודים גורג'ים בהתאם לגילים:

	ס"ה	איש	אשה	%	עד גיל שנה	1-4	50	45-49
רווקים	590	316	174	59,12	15	103	1	1
נשואים	329	171	158	39,97	-	-	109	25
אלמנות	70	5	65	7,01	-	-	50	5
גרושים	8	5	3	0,80	-	-	-	1
ללא ציון	1	-	1	0,10	-	-	-	-

	עד גיל 40-44	35-39	30-34	25-29	20-24	15-19	10-14	5-9
רווקים	1	4	17	25	34	108	123	152
נשואים	329	171						
נשואים	39	55	31	39	22	6	-	-
אלמנות	1	6	4	1	-	1	-	-
גרושים	2	-	2	3	-	-	-	-

מבחינת נישואי תערובת של יהודי גרוזיה עם עדות שונות, מעניינים הנתונים הבאים: עם אשכנזים מוגרבים חלב דמשק עירק פרס ספרדים ס"ה
גורג'ים - 8 4 1 2 2 1 23 41
(עיין גורביץ, שם)

קרוב למחצית יהודי ירושלים הם מבני העדות המזרחיות, - כתב ב-1948, יצחק בן צבי, - ספרדים מצאצאי גולי ספרד, מתורכיה ומארצות הבלקנים, מערב מצפון אפריקה (אלז'יר, מרוקו, טוניס, טריפולי) תימנים, סורים, בבלים, פרסים, אפגאנים ובוכרים, דאגיסטאנים וגורג'ים, קורדים ואורפלים..."[14]

בהקשר לתקופה זו (תחילת שנות ה-40) נביא מזכרונותיו של תושב ותיק בירושלים - אברהם מיכאלי: "בשכונת זכרון משה גרו משפחות יהודיות רבות: משפחת סימן טוב לוי ועוד אחרות. אזכיר את משפחת אוסיה שיכלה בת במלחמת השחרור.

בסמוך לזכרון משה גרה דודתי רבקה לוי בכורהשוילי (עד כמה שידוע לי אין כהנים בעדה הגרוזית). דודתי שיכלה בן משה ז"ל במלחמת העצמאות, הוא נקרא לחפש את חברי הל"ה שנרצחו (ביניהם בנו של המו"ל הידוע משה מס ז"ל). משה-בן דודתי נקבר בהר הזיתים, אך מקום קבורתו לא ידוע; בתחילת מלחמת השחרור היו הרבה נפטרים שלא נקברו, מכיון שהר הזיתים נמצא באיזור עוין.

כיון שהיו לי קשרים עם ערבים, פנו אלי מוועד העיר ירושלים לפעול להפסקת הקרבות עם הכנופיות הערביות בכדי להביא את הנפטרים לקבורה בהר הזיתים. (לפני שהוקם בית העלמין הסנהדריה, בירושלים). התקשרתי עם מכר נוצרי והוא פנה לפאשיארכיה היוונית ואלה פנו למנהיגי הכנופיות, ואכן הופסקו הקרבות לשעות אחדות וכך הובאו הנפטרים לקבורה... 'צויין, כי הרבה מצבות חוללו על-ידי הערבים בימי השלטון הירדני בהר הזיתים..."

בית-עלמין נפרד ליהודי גרוזיה על הר הזיתים בירושלים היווה מוקד חשוב להתעסקותם של פרנסי העדה במשך עשרות שנים. בתחילת שנות ה-30 אותו העלו על סדר-יומם ראשי העדה היהודית-הגרוזית. הם תיכננו תיחום מדויק של גבולות בית העלמין וגידור המגרש. הכתובת הניצבת מעל שער הכניסה לבית-העלמין הגורג'י בירושלים מנוסחת כך: "לזכרון עולם. החומה הזאת נבנתה בשנת 1932, בהשתדלות הגבאים יונתן בן ראובן גורל ה"א, יוסף בן משה ג'אנה. דניאל בן מנשה ג'אנה, מיכאל בן רחמים דוואדה הי"ו, יאריכו בטוב חייהם וצדקתם תעמוד לעד. אמן."[15]

ההתקשרויות העסקיות, הקמת שותפויות בין יהודי קווקאז לבין עצמם, וכן בינם לבין בני עדות שונות בארץ, השתקפו היטב על-דפי העתון הרשמי של ממשלת פלשתינה "Palestine Gazette" כך למשל הקימו יוסף ראובן מרדכי מתל-אביב ויצחק דוד בן דוד שותפות למסחר בין השנים 1934-1937. (עיין גל.

ישוב היהודי לעדותיו, על יסוד מפקד יהודי ירושלים מ-1939, ירושלים, 1940
כמו כן "קווקאסיונים". 4. 1978-1979

14 עיין יצחק בן צבי, "ירושלים" פרקי קריאה ממקורות ראשונים ואחרונים
ם-, תש"ח (1948) עמ' 53. 15 "קווקאסיונים", 2, 1977-1978, עמ' 7.

(136.עמ,7.2.35-מ)

·בשנת 1935 יהודי גרוזיה-שבתי אברהם שבילי ואברהם אֲנוקה מירושלים ו-יהודי מכוכרה ציון קוג'ינוב גם הוא מירושלים,יסדו שותפות לקבלנות בנ-ין.(עיין שם,מ-16.5.1935)

בדוגמאות מעין אלה ניתן בהחלט להרבות,אך נסתפק בכך.נַטעם כאן,שמבחינת שינוי או עיברות שמות המשפחה בא"י,לא היו הרבה מקרים כאלו בקרב יהודי-גרוזיה וקווקאז,כפי שהיו בקרב יוצאי תפוצות אירופאיות,אשר פשוט תירגמו ועיברתו את שמות משפחותיהם (כפי שהם מופיעים על דפי העתון הרשמי),פה ו-שם היו מספר מקרים של שינויים קלים בשמות משפחותיהם של יהודים הרריים, וכך למשל ראובן אבאייב הפך להיות רבאייב.(שם,מ-17.11.38,עמ 1315)

ב-9.10.1941 יוסף יעקב צורגיה מירושלים,הקים יחד עם בני משפחת נאווי שותפות למסחר של דברי מכולת.ובשנת 27.9.42 אברהם משה אֲלאלוב (ככל הנר-אה יהודי הררי) מרח' רוטשילד 10 בת-א,יסד יחד עם חיים מכורך מבני-ברק שותפות עסקית למסחר ובדברי הלבשה,אריגים לבנים ובגדים.(שם,י 3.12.42)

כדי לעמוד מקרוב ולהכיר את תהליך ההתקשרות על בסיס עסקי,בין שני יהו-די גרוזיה תושבי ירושלים,נביא קטעים מנוסח החוזה,שנערך ונחתם ב-17 בספ-טמבר 1935,בין עזרא ואברהם ג'אנו,סוחרים מירושלים:"היות והשותפים הנ"ל -נאמר בחוזה,- מנהלים כעת משותף בסחירות גלנטריה וסחורות אחרות בחנות-אחת בעיר העתיקה בשוק החדש,מספר חנות 93 ששייכת למנזר היווני בירושלים. ולכן החליטו לסדר את שטר השותפות הזה ולקבוע עפ"י חשבון המדויק הזה ו-רשימת הסחורות בעסק המשותף בהסכמת שני השותפים עפ"י המאזן אשר סודרה ב-17 לחי יולי 1935 לכן הסכימו משני הצדדים לחתום על חוזה הזה המכיל את הסעיפים הבאים:

א/חלקו של ה' עזרא ג'אנו בסחורות השותפות הוא 120 לא"י (מאה ועשרים ל-ירות ארצישראליות),חלקו של ה' אברהם ג'אנו בסחורות השותפות הוא 240 לא"י.

ב/אברהם ג'אנו נתן לשותפות בהלוואה את הסך 200 לא"י,ברוחים של תשעה-אחוזים למאה ובתנאי שהשותפות מחוייבת להחזיר לו את דרישתו חודש אחת למ-פרע.

ג/היות וחלקם בקרן איננו שווה,לכן הסכימו הי"ה הנ"ל שה' אברהם ג'אנו יק-בל שני שלישים מהרווחים וה' עזרא ג'אנו רק שליש אחת כי"כ את ההפסדים אם יהיו כאלה ח"ו.

ד/ כל מיני הוצאות אשר יהיו לצורך העסק כי"כ שכר דירת החנות,יוצאו ההו-צאות האלה מהחנות. ה/כל מיני זכויות אשר תהיה מהחנות כי"כ מהעסק תהיה הזכות של הי"א אברהם ג'אנו שני-שלישים וזכות הי"א עזרא ג'אנו רק שליש א-חת. ו/ השותפות וכל העסקים יתנהלו ותחת השם"רפאל את עזרא ג'אנו".

ז/ בשם השותפים וכל הענינים הנוגעים לשותפות ועל כל ההתחיבויות של הש-ותפות יהיו רשאים לחתום הי"ה עזרא ואברהם ג'אנו אשר תהיה בהסכמת שני הצ-דדים. ח/ החוזה הזה נעשה לזמן של שנה אחת מיום חתימתו ושכל אחד משני-הצדדים מקבל העתקה ממנו. ט/ שני הצדדים מוותרים על התראות נוטריוניות על כל מיני סדור או התפרקות של השותפות.

י/ השותפים הסכימו שהסכומים הרשומים לעיל הקובעים את חלקו של כל אחד-ואחד בקרן השותפות ושנתברדו אחרי בדיקת הפנקסים וכל החשבונות ע"י ובה-סכמת שני הצדדים הם נכונים ומדויקים ואין לשום שותף אלא כפי הרשום בחו-זה הזה..."[16]

למרות ההתקשרויות והקמת שותפויות למיניהן לא פעם נזקקו המתקשרים והמ-קימים לערכאות משפטיות לדיון בתביעותיהם ההדדיות,ולנושא הזה נקדיש את-הפרק הבא.

---

16 תודת המחבר נתונה למשפחת אפרים ג'אנו מירושלים,אשר מעזבונה המשפח-תי נמסר לו המסמך.

5. השתקפות מצבם החברתי-הכלכלי ומעמדם המשפטי של יהודים יוצאי-קורוקאז, במערכת המשפטית המנדטורית על כל ערכאותיה ומוסדותיה

על מצבם החברתי-הכלכלי ומעמדם המשפטי-האזרחי של יוצאי קורוקאז, גרוזיה, אזרבייג'אן, וכמו-כן גם אסיה התיכונה (בוכרה ובנותיה), שופכים אור פסקי-דין והחלטות של בתי-המשפט למיניהם בערכאות שונות בארץ-ישראל המנדאטורית בשנים 1920-1940.

מהמסמכים ומפרוטוקולי-הדיונים אנו רואים בעליל את מכלול הבעיות והסוגיות שהטרידו את הציבור הרחב מיוצאי חלקה הדרומי של רוסיה. הסוגיות המשפטיות הנדונות מציגות קשת רחבה ביותר ומיגוון מקיף של דיונים, הכרעות-דין וניתוחי מצבים מיוחדים וחריגים שלפעמים אף גלשו אל מעבר לתחומיה הטיפוטיים של ארץ ישראל (פלסטינה).

יהודי גרוזיה, דאגיסטאן ואזרבייג'אן וצפון קורוקאז, לא רק תבעו את המוסדות המינהליים, גורמים פרטיים למיניהם, אלא לעתים די תכופות, ניהלו דיונים קשים וממצים בינם לבין עצמם בנושאים כגון: הלוואות, שכירויות (דירות חנויות ומגרשים), קניית ומכירת הקרקעות, העברות בטאבו, פשיטות רגל, תביעות ממון ונזיקין, ענייני נישואין וגירושין, אישות, מזונות, סוגיות עסקיות למיניהן וכו'.

כדי להקל על הבנת החומר המשפטי, אנו ננסה לשלבו בניתוחים משלנו (כולל הבאת ציטטות בלועזית, לרוב באנגלית). נעיר גם שלדידם של השופטים המנדאטוריים, יוצאי קורוקאז ורוסיה, ואפילו אלה שהתעתמנו בזמנו, לא נחשבו לצורך הגדרת אזרחותם כאזרחי פלסטינה, וכמובן כנתיני בריטאניה, והמצב לא האיר פנים למתדיינים מיוצאי ארצות אלה.

במהלך הגשת החומר וניתוחו, אנו נקפיד על הרצף הכרונולוגי, מאחר ובדרך זו ניתן יהיה לעמוד מקרוב על תהליך עיצוב התודעה המשפטית אצל היהודים, המשתייכים לעדות השונות הנ"ל. החומר נקבץ מתוך אוספים משפטיים שונים מתקופת המנדט "Collection of Judgments of the courts of Palestine I9I9-I933, ed. M. Friedmann; "Law Reports of Palestine" I934 - I935, ed. M. McDonnal; "Law Reports of the District Court T-A , I94I-I942; "Current Law Reports" ed. Arnold, ""Annotated Supr . Court Judgments"; "Annotated Law Reports, I946; "Annual Law r-eports", "Selected cases of the District courts of Palestine"

בבית המשפט לערעורים נדון בשנת 1925 (ע.א.98/25, קובץ 1919-1933, כרך 2, 1935) בפני השופטים העליונים ג'אראללה וחיים, ערעורם של בצלאל ורחמים מקסימוב כנגד מאלא סימחאיוף בענין הלוואה שבוצעה בשנת 1909 ברובלים רוסיים. דהיינו כשהרובל היה מטבע חוקי עובר לסוחר. בו בזמן לא נקבע מקום והזמן להחזרת החוב, אלא ציין שהחוב יוחזר בתוספת ריבית.

מתברר שהאב של מקסימוב הילווה בשנת 1909 בקורוקאז 8 000 רובלים למאלא סימחאיוף ודובר על 6,5% ריבית שנתית בצמוד לסכום החוב שניתן היה לפרוע גם בירושלים.

כשנערך דיון ראשון בנדון בב"מ"ש המחוזי ב-29.4.25, לא התכחשה המשיבה (הנתבעת) לקיום החוב, אלא סענה לגבי שער-החליפין של המטבע המצריי. התובע סען שבעת מתן ההלוואה, רובל היה שווה לזהב, שערכו היה 800 לא"י, בנוגע לסוגיה זו הבהירו השופטים ש:"

> it is clear that so long as the rouble was legal tender, the loan could have been dicharged by delivery of 8,000 roubles, however greatly they might have depreciated. The question therefore arises whether the fact that the rouble has ceased to be legal tender affects the position. [1]

המסקנה שהוסקה ע"י השופטים בנדון היתה שסכום כסף בסך 8 000 רובל היה צריך להיות מוערך בשער צ'רנוביץ, והסכום השווה לצ'רנוביץ להחליף במטבע מצרי, בשער שהיה ביום הדיון בב"מ"ש המחוזי. במקרה, והערכת שער הרובל בצ'רנוביץ לא היתה יוצאת אל הפועל, על התובעים היה לקבל שער חליפין

---

[1] עיין שם, עמ' 651.

כלשהו השווה ל-8000 רובלים אימפריאליים. כמו כן קבע בית משפט העליון-לערעורים שבצמוד לחוב היה על הנתבעת לשלם 6,5% עד לתאריך דיון במחוזי, ורבית בשיעור 9% אחרי אותו יום.

תקדימים משפטיים היו לא רק בין אזרחים יהודיים, אלא גם בין יהודים לבין גורמים כנסייתיים-דתיים בירושלים. מעניין לציין כי יהודי יוצא גרוזיה רפאל סורפאשווילי הואשם על-ידי הפאסריארכיה האורתודוכסית היוונית, בגרימת הצתה בזדון בשנת 1934. ככל הנראה, יחסי שכנות בין הגורגיים לבין יוונים נוצרים לא היו שפירים, ויש להניח שתקרית חמורה ביותר דחפה את היהודי הגרוזיני הנייל לגרימת דליקה באחד מהמבנים של הכנסיה היוונית. וזאת הואיל ביצע לא בעצמו אלא ע"י כך שהסית אחר למעשה זה.

למבנה נגרם נזק והפאסריארכיה תבעה פיצויים מרפאל סורפאשווילי. בימ"ש מחוזי דחה את תביעת הכנסיה בטענה, שהמעשה לא בוצע ע"י הנתבע. הכנסיה ערערה על החלטת המחוזי לפני בימ"ש עליון. בדרם גם הלה נאלץ לדחות את הערעור בהסתמך על סעיפי מג'אללה העותומני, שלא שונו בתקופת המנדט.[2]

לא פעם בשל חוסר-המודעות לנוהלי המשפט, יהודים יוצאי גרוזיה, נאלצו לסופג הפסדים וכשלונות בערכאות השונות של בתי המשפט המנדטוריים. כך למשל, דחה בימ"ש מחוזי בתל-אביב את ערעורו של ס. שוילי נגד י. פלסר. (ע.א.36/42. בפני דיינ מני ודיינ קורנגרין) בטענה שהמערער לא הביא "אפידאביט" על מות אחי אביו ובינתיים פג תוקף הזמן החוקי להגשת הערעור. (עיין דיוחים. מחוזי ת-א, 1943, עמ. 181.)

סוגיה משפטית מעניינת נדונה בבימ"ש מחוזי בתל אביב בשנת 1938 בפני השופטים קורי וקורנגרין (ע.א.314/38) כשחברת "איחוד רגב בע"מ" ערערה על החלטת בימ"ש השלום על פסק-דין שהוצא לטובת יהודי גרוזי אליהו חיינאשווילי ב-17.11.38 מס. 4765/37.ח) על-פיו חויבה החברה לשלם לחיינאשווילי-סך של 66.666 לא"י + רבית והוצאות.

המערערים היו חברה בע"מ של נהגים והמשיב עבד כנהג גם כן, וכ"ה התחרה-בחברה הנייל. בעקבות ההסכם ההדדי ביניהם נתקבל חיינאשווילי כחבר באותה חברה, כפוף לתנאים מסויימים. סוכם כמו כן, שהמשיב לא יהיה מועסק כנהג במסגרת החברה, אבל ימשיך לקבל שני שליש משכר התגמולים של חבר רגיל בחברה. והתנה כמו-כן שסעיף תקנון החברה בנוגע להוצאת חבר משורות החברה לא יחול על המשיב. ומצדו התחייב המשיב לא להיכנס שוב לתחרות עם אותה חברה. הוא-קיבל מאותה תקופה שכר בתנאים שסוכמו עד לחודש ספטמבר שנת 1936; אז נפסקו התשלומים והוא פנה לבימ"ש בתביעה לקבלת 66.666 לא"י לתקופה שבין ספטמבר 1936 עד למרץ 1937; ואז כאמור פסק בימ"ש לטובתו.

החברה ערערה על פסיקת בימ"ש השלום בטענה שהמשיב לא היה בחזקת חבר בחברה, היא טענה עוד, שהיה זה מעבר לסמכותה החוקית שלה (טענת "אולטרה וירס" המפורסמת) למנות את אליהו חיינאשווילי כחבר כפוף לאילו שהם תנאים מיוחדים. בימ"ש המחוזי שקל את טענות המערערים ופרש ידיעה רחבה של הסיעונים לטובת המשיב. (שם. דוחות, מחוזי ת-א, 1940, עמ. 42.)

בנוגע לנוהלי המצאת תקנון החברה מידי רושם החברות, ציינו השופטים שבצדק דחה בימ"ש השלום את בקשתם לצוות על הרושם להמציא את התקנון וקבעו שעל המערערים היה לפנות במישרין לרושם החברות ולדרוש העתק תקנון החברה, ולא להסתפק בהמצאת נוסח חדש של התקנון תוך בקשה לנהוג על-פי סעיפיו בכל הנוגע לנוהלי קבלת החברים. (שם, עמ. 43.)

משפטם של יהודים גרוזים תושבי ירושלים - עזרא גוראלישווילי ושבתאי צקוראשווילי, הדהד בכל המערכת המשפטית הבריטית וכן בעתונות של אותה תקופה. המשפט תרג מתחומה השיפוטי של א"י המנדטורית והקיף גם את חו"ל ובמיוחד את איטאליה, שם בעיר מילאנו החזיק יהודי גרוזי רפאל גוראלישווילי בחברה מסחרית, שהוכרזה כפושטת רגל ע"י ערכאה משפטית מוסמכת. כמו-כן הוכרזו כפושטי-רגל גם שותפיו ארצישראליים.[3]

אין ספק, שיהודי גרוזיה תושבי ירושלים עשו חיל בעסקיהם לא רק בא"י, אלא גם בחו"ל: תורכיה, צרפת, אנגליה, איטאליה, שוויץ ועוד. ברם במקרים אחדים, בשל נסיבות מסויימות החברות האלה נכשלו ופשטו הרגל; תהליך פשיטת רגל לפעמים היה די מכאיב מפני שבארץ הנתונה, מנהלי חברות האלה השאירו מאחור-

2 עיין דיוחים משפטיים 35-1934, לונדון, 1937, עמ. 451.

3 עיין קובץ 1933-1919, כרך 3, 1937, עמ. 898-906.

יהם עשרות נתשים,חובות והתחייבויות שעליהם היה לעמוד לפניהם ולא אחת הי-
עדיפו הם להימלט בשל חוסר-אונים ממדינות בהן נכשלו,ואשר ממשלותיהן הוכ-
רחו לדרוש את הסגרתם והעמדתם לדין לפני מערכת משפטית שלהן.

בימיש המחוזי שדן בבקשת ממשלת איטאליה להסגיר את עזרא גוראלישווילי ו-
שבתאי צ'יקוואשווילי,החליט להיענות לבקשה,ולהסגיר את הנאשמים לממשלת אי-
טאליה על-סמך הסכם ההסגרה שבין איטאליה ובריטאניה.

בשנת 1926 עתרו "המוסגרים" לבימיש הגבוה לצדק בהצגם שורה של טענות-
מנומקות,הסותרות את החלטת בימיש המחוזי. בעתירתם דן הרכב משני שופטים:
השופט קופלנד קבע בפסיקתו שהמסמכים והמוצגים שהוגשו ע"י איטאליה בענין
ההסגרה ברורים דיים ומנומקים,כמו-כן נקבע ששלושה יהודי גרוזיה שעסקו ב-
מילאנו,והשניים שעסקו בירושלים,השתייכו לשותפות אחת,ושהחברה בי-ם היתה
חברת-בת של החברה שבמילאנו. לבקשת ההסגרה האיטאלקית צורפה גם הצהרה ב-
שבועה של כונס נכסי החברה הפושטת,בפרטו את השתלשלות ניהול העסקים והע-
ברות סכומי כסף ממילאנו לי-ם וחזרה ציין השופט קופלנד:"

> large sums of money were remitted from Rafael Goralshvili in Milan to Shabtai Tshikashvili here, and that further sums were sent by Ezra Goralshvili and Shabtai Tschikashvili to Rafael Goralishvili in Milan.
>
> Goods amounting in value to Lire 3,493,329 have been invoiced to Shabtai in Jerusalem and remittances amounting to £36,150. Sterling have been sent from Jerusalem to Rafael Goralshvili in Milan, £22,000 being also remitted from Milan to Jerusalem.
>
> Copies of telegrams sent from Milan to Shabtai Tshikashvili have been produced and also original telegrams sent by the Defendants in Milan.

בקבעו את העובדות הנ"ל,ציין השופט שהמדובר כאן בשותפות אחת בשתי מדי-
נות,ולכן ניתן לדעתו להעמידם לדין על-סמך החוקים הארצישראליים. יתרה מ-
זו,הסכם ההסגרה הבריטי-איטלקי משנת 1924 דן בסעיף 4 באי"י והסגרת תושב-
יה העבריינים לאיטאליה. בצירוף העברות בגינן מוסגרים לארץ זו או אחרת,
צויין באותו הסכם שפשיטת-רגל בנסיבות של רמאות והונאה הינה עברה המאפ-
שרת הסגרת עבריינים לאיטאליה,מצד אחר היא בגדר עברה גם במסגרת החוק הפ-
לילי העותומאני (חפ"ע).

השאלה היחידה לדידו של השופט קופלנד שלא הובהרה דיה,היתה שאלת אזרח-
ות של העותרים,אשר הציגו תעודות ארעיות לאזרחותם הארצישראלית בנימוק ש-
"ארצישראליים (פלסטינאים) הינם נתינים בריטיים,לכן אינם בריטי-הסגרה תש-
עד כמה שההסכם פוטר כל מדינה מלהסגיר את אזרחיה ובמידה והוא מתייחס גם
לאי",תושבי א"י,גם כן אינם בריטי-הסגרה.אלה היו נימוקיהם של העותרים שר-
צו לבסס על-סמך תקפות המנדט הבריטי את נתינותם הבריטית ולהשיג בדרך זו
מניעת הסגרתם,בטענה שבריטניה על פי ההסכם אינה מסגירה את אזרחיה לאיטא-
ליה.

השופט קופלנד סבר אחרת והסיל ספק בחוקיות הגדרת המונח "מנדאט" וקבע,
ששלטון המנדט אינו מעוגן בשלטון הריבוני.(שם,עמ.900) וקבעו שתושבי א"י
אינם נתינים בריטיים,מסיק השופט את קביעתו שתושבי א"י,בסוגיה דלהלן יה-
ודי גרוזיה,הינם תושבי ירושלים ואינם יכולים ליהנות מסעיפי ההגנה שבה-
סכם ההסגרה הנ"ל. בהמשך מתייחס השופט גם לתעודות-אזרח ארעיות שהוצגו ב-
ידי העותרים ומציין שתעודות אלה הונפקו לצורך מילוי דרישות של חוק בחי-
רות של המועצה המחוקקת של א"י משנת 1922 ושהן תכליתיות אך ורק ולצורך-
מערכת הבחירות,ולא לשום דבר אחר.דהיינו "הנהגת חוק בחירות המועצה" אין
בכוחו למחוק את אזרחותו הקודמת של התושב,ע"פ סיעון זה יוצא איפוא שהעו-
תרים נתשבו בגדר תושבים או נתינים רוסיים (במידה ולא התעתמנו) בקיצור,
לדידו של השופט קופלנד חוק בחירות המועצה המחוקקת של א"י אינו מקנה אז-
רחות ארצישראלית,לכן העותרים אינם אזרחי א"י וכמובן אינם גם נתינים ב-
ריטיים,ובעקבות זאת הם ספיטים ובריטי-הסגרה לכל דבר.

כתוצאה ממסקנה זו נידונו העותרים להסגרה,אך עם זאת ניתנה להם אפשרות
בתוך 15 יום לערער על "הביאס קורפוס" ("צו הבאה"- צו להביא לפני השופט
אסיר כדי להחליט אם מאסרו מוצדק).

כמו השופט קופלנד,גם הנשיא בפועל של בימיש עליון סבר שמדובר בעתירה-

---

4 עיין שם,עמ.899,קובץ 1919-1933,כ.3,1937

ראשונה מסוגה שמתייחסת לפיסקה 4 בהסכם הסגרה הבריטית משנת 1924, בהסתמך על"ה ועל ההסכם מ-5.2.1873 בין בריטניה ואיטאליה, הורה בימ"ש המחוזי על העמדתם לדין. העותרים מצדם בהישען על סעיף 15 של נוהלי ההסגרה השיגו הוראת "הביאס קורפוס", וכשנענו בחיוב, החלו לנסות ולהשיג פקודת שיחרור.

מתברר מהנימוקים של השופט העליון, שהעותרים הצביעו על הוראת ההסגרה שבהסכם ביחס למנדט על א"י, בציינם, שהיא לא יכולה לחול עד אשר לא יוחלט על-יה במועצת המלך, ברם השופט סתר את ההנחה הזו בקבעו שהשלטון בשטחים הזרים מעוגן בסמכות הכתר הבריטי בהתאם ל-Foreign Jurisd., 1890 ולכן כל הסכמים הפועלים בשטחים אלה כולל א"י, תקפים. מעבר מזה סענו העותרים -היהודים הגרוזים: גוראל שוילי וצ'יקוואשוילי, שהסכם ההסגרה מ-1924 אינו יכול להיות בתוקף עד אשר תפורסם הסכמת הוד מעלתו - המלך, בעתון הרשמי, בהתאם לסעיף 26 של חוקת ההסדר של א"י משנת 1922.

העותרים הוסיפו וסענו שדרישת ההסגרה שהוגשה ע"י ממשלה זרה, הינה בלתי-חוקית, הואיל ולא הוגשה ע"י התובע הכללי של ממשלת א"י אלא ע"י ממשלת איטאליה. השופט אומנם הסכים עם דרישה זו, ברם מציין שאין שום פסול בכך אם ממשלה זרה מגישה במישרין את כתב ההסגרה. כמו-כן, סענו העותרים ש"אף נתין אחד של הממלכה המאוחדת, אינו יכול להיות בר-הסגרה לממשלת איטאליה". דהיינו בתור הנתינים העותמנים לשעבר, הם אזרחי א"י ובתוקף זה גם נתיני בריטניה. השופט סתר גם את הסענה הזו וציין שהעותרים היו עותמנים לשעבר והפכו להיות תושבים קבועים בא"י, אבל יחד עם זאת, ע"י הענקת המנדט לכתר-הבריטי, לא הוענקה ריבונות לא"י ולכן, תושביה אינם יכולים להיחשב נתינים בריטיים.

עוד סענו העותרים, שהעברה שהם מואשמים בכתב-ההסגרה, אינה בגדר עבירת הסגרה לממשלה זרה, ושהיא אמורה להיות להידון באי"י עצמה, השופט שולל את הדיעה הזו מכל וכל, ומציין בין השאר:"

> The charge against the Petitioners is that they (inter alia) assisted three persons Raphael Goralshvili, Aaron Goralshvili and Abraham Reginashvili, who were carrying on business in Milan in partnership, to dispose of the assets of the partnership so as to defraud the creditors of the firm.
>
> The warrant for the arrest of the Petitioners, issued in Milan charges them (inter alia) with complicity in and with facilitating the execution of fraudulent bankruptcy, which is an offence under Article 64 of the Italian Penal Code.

(עיין שם, עמ' 904).

על-סמך האמור לעיל, קובע השופט שבהסכם איטאליה-בריטניה, פשיטת-רגל בנסיבות רמאות והונאה, הינה עברה ברת-הסגרה וכמוה גם שיתוף פעולה עם העבריינים, דהיינו, מלבד אלה שעסקו פיזית באיטליה, הוכרזו כבריי-הסגרה גם אלה, שעסקו בירושלים ושיתפו פעולה עם חבריהם.

בסיכום פסיקתו מתייחס השופט לתקפות היסודות המוצדקים להוצאת פקודות-מעצר והעמדה לדין, ומסתמך על סעיף 12 של הסכם ההסגרה האומר:"אם תוך חודשיים ימים, מתאריך המעצר לא תוגשנה הוכחות מספקות לביצוע ההסגרה, יש לשחרר את העצורים". (שם, 905)

מתברר, שגוראל שוילי וצ'יקוואשוילי נעצרו ב-15 בספטמבר, תוקף מעצרם פג ב-15 בנובמבר, השופט המחוזי נתן את החלטתו ב-21 בנובמבר, בשמעו בין ה-15 ל-21 בנובמבר ראיות חדשות שחיזקו את החלטתו על המשך מעצרם של העותרים.

לעומתו, סבור היה השופט העליון, שהשופט המחוזי לא היה מוסמך לשמוע ראיות חדשות לאחר שחלפו חודשיים, הואיל ומועדי הזמן הקבועים בתוך ההסכם הינם פרוזומפטיביים, והשאלה היא אם היו ביום 15 בנובמבר מספיק ראיות שהצדיקו את המשך מעצרם של העותרים. לשם-כך משוחזרת תמונת המצב לאותו תאריך דהיינו ה-15 בנובמבר:"

> The firm of which Raphael Goralshvili, Aaron Goralshvili and Abraham Reginashvili were partners carrying on business in Milan, had been declared bankrupt and criminal proceedings had been commenced against them for fraudulent bankruptcy.
>
> Judgment had been given by the Civil and Criminal Court

of Milan on the 29th September, 1924, declaring that the Petitioners were partners in the bankrupt firm and extending the bankruptcy to include them.

The Syndic of the bankruptcy had deposed upon oath that the Petitioners had been concerned in disposing of the assets of the firm; in particular that while they were consignees of goods to a considerable value despatched from Italy, they had also received from Raphael Goralshvili sums of money to a total amount of L.E.22,000; against which they had remitted to him L.E.10,000.

(שם, עמ' 906.)

לאור האמור לעיל, קבע השופט יחד עם עמיתו קופלנד, שהראיות לאותו יום הצדיקו את מעצרם של רפאל ואהרן גוראל שוילי ושבתאי צ'קוואשוילי, וכמובן שעתירתם נדחתה.

יהודה גרוזית לאה דוראשוילי, היתה מעורבת בעסקת מכירת הקרקעות לחיים סנבאום. ב-22.3.26 הוצא צו ע"י בימ"ש לערעורים בנושא מכירת קרקע לנ"ל וב-13.7.26 בימ"ש המחוזי הוציא את הצו לבצע את ההחלטה, ברם לאה דבראשוילי עתרה לבג"ץ נגד הוצל"פ והמשיב.[5]

בג"ץ נענה לעתירה ועיכב את הצו הנ"ל של המחוזי בהסתמך על-כך שהפסיקה הנ"ל אינה מכילה בתוכנה את החלק הביצועי לנישולה של העותרת מקרקע. (עמ' 756-757)

בדיון אחר בבימ"ש לערעורים (שם, ע.א. 80/27.) שנערך בפני השופטים ג'רא-ללאה ופרומקין, הסתבר שהמערער מ.שאפירא מכר למשיב חיים שוילי חלקת-אדמה, ברם לא נקבע מועד לרישום פורמלי של הנכס, ובחוזה לא סוכם גם לגבי משלוח מכתבי-חזכורות. החוזה נכנס לתוקף ב-8.9.25 והקונה לאחר ששילם מלוא מחיר האדמה, פנה למוכר בתזכורת מיום 24.8.26 לבצע לאלתר רישום העברת הקרקע תוך 10 ימים. לאחר 3 ימים הודיע המוכר שהסעיף על העברה פורמלית לא מופיע בחוזה, והזמין את הקונה למשרד העו"ד שלו לחתום מחדש על סעיף חדש זה.

סוכם ב-4.10.26 שתוך חודשיים יוסדר הרישום. מצד הקונה לא נגקסו שום צעדים נוספים, ומשלא בוצעה ההעברה, שלח הקונה שוב ב-6.12.26 דרישה להסדיר את הרישום תוך 3 ימים. המוכר שוב חזר וטען כלפי הקונה, שדווקא האחרון אשם באי-השלמת החוזה. שוב סוכמו ביניהם ההליכים וההסדר ברם גם הפעם ללא תוצאות.

ואז פנה יהודי גרוזי חיים שוילי לבימ"ש המחוזי אשר קבע בהחלטתו מ-30.1.27 שהעדר סעיף כלשהו בחוזה, אינו פוטר את הנוגעים בדבר מלנקוט בצעדים הדרושים להשלמת העיסקה בנדון, ועל המוכר היה להחזיר את דמי הקנייה והוצאות המשפט, לקונה.

המוכר ערער בבימ"ש העליון, וטען שהזמן של 3 ימים שניתן ע"י הקונה בתזכורתו מ-6.12.26 לא היה סביר, ברם בימ"ש העליון לקח בחשבון גם עובדת משלוח תזכורות קודמות והגיע שהזמן היה סביר בהחלט, לכן נדחה הערעור, וב-28 29.5 חוייב המערער להחזיר לחיים שוילי את דמי-הקרקע והוצאות.

העובדה שיהודי גרוזיה בירושלים במיוחד, ובארץ בכלל, היו להוטים אחרי רכישת הקרקעות, מתאמתת גם ע"י הודעות רשמיות שפורסמו מדי-פעם בעתון הרשמי. (עיין "The Palestine Gazette", n.1406, suppl.n.2)

בעסקי-מקרקעין שונים: העברה מישכון, רכישה, קניה, מכירה, לרוב היו מעורבים יהודי גרוזיה: אברהם חסידוף, יוסף קוקיה, ישראל חכמישוילי, יעקב חכמישוילי, יצחק חנניה, ראובנוף ואחרים. (שם, מ-1140, 17.5.45.)

לא פעם התעקשו יהודי גרוזיה בבתי-דין על פרסים סכניים ונוהליים וגם זכו במשפטם. כך למשל, בבימ"ש העליון נדון ב-1927 ע.א. 129.מס' בפני השופטים קורי, חאלדי וחייט. ערעורו של רפאל ג'אנאשווילי כנגד מכאל ביניה, התברר שהמערער לצורך הגשת ערעורו שילם למזכירות בימ"ש אגרה בסך, שלאחר מכן התברר שנקבע בטעות ולא באותו שיעור שהיה צריך להיקבע. בימ"ש העליון דחה את הטענה שהואיל ולא שולמה אגרה כדין ובינתיים חלף מועד הגשת הערעור, אין תוקף לערעור עצמו. בימ"ש העליון פטר את המערער משגיאת הפקיד שקבע את

[5] עיין קובץ פסקי דין של א"י, כ.2, 1935, מס' ע. 62/26.

סכום האגרה והחזיר את תיקו לדיון חדש בבימ"ש המחוזי.[6]

כפי שעולה מדיון משפטי בבימ"ש העליון בשבתו כבימ"ש לערעורים (ע.א.29.117-,קובץ 1919-1933,כ.3,עמ.946-948) יהודים הרדיים-את ואחות כציה וא-בא-חי מאוואשוב,היו רשומים כבעלים של 9/24 אחוזים מנדל"ן מסויים שהורישׁ להם אביהם. ב-11.1.25 נתמנתה מרים מאוואשוב אימם כאפוטרופסית להם. ע"י בית הדין הרבני,אשר גם הסמיך אותה ב-10.6.26 למשכן את כל הנכס אצל אליהו גורג' טוויג תמורת 2000- לירות אנגליות.בהתאם לכך נרשם טוויג. ב-17.6.26 כבעל משכון לכל הנכס.כעבור שנה רצה הלה לממש את המשכנתא שב-ידו ודרש חזרה את הכסף,ומשלא נענה פנה ב-11.7.28 לבימ"ש המחוזי והשיג-צו למכירת הנכס הממושכן,מאחר שלא קיבל מהממשכנים את הכסף תוך 30 ימים ע"פ החוק.

מעניינת כאן עובדת היותם של יהודים הרדיים בעלי אזרחות מפוצלת או כפולה,הילדים כציה ואבא-חי מאוואשוב פנו לבימ"ש המחוזי בבקשה לעכב את-ביצוע מכירת נכסם הממושכן בסענה שהם אזרחים נתינים של ארץ זרה (רוסיה-קוקאז) ועל כן מינויה,ע"י בית הדין הרבני,של אימם מרים כאפוטרופסית, על נכסיהם לא נעשה בהתאם לסמכות החוקית ולכן,עצם תהליך המישכון אינו-בר-תוקף.בימ"ש המחוזי נענה לבקשה וקבע שהמינוי לא היה חוקי,לכן הוציא-צו עיכוב למימוש המשכנתא.

גורג' טוויג ערער נגד החלטת בימ"ש העליון בסענה שאותה ערכאה לא היתה מוסמכת להוציא צו הצהרתי שכזה,השופטים העליונים ביקר ופרומקין קיבלו את טענת המערער ומיקדו את הדיון בשאלה אם הנכס של המשיבים מושכן כחוק ע"י המערער במסגרת סמכות בית-הדין הרבני.השופטים קבעו שעצם קיבעת חוקיות המישכון הינה בסמכותו הבלעדית של בית הדין לקרקעות ועל בימ"ש המחוזי היה להעביר את הדיון לשם,לקביעת החוקיות.

לא פעם,מערערים שלא הסתפקו בפסיקת ערכאות משפטיות בארץ,פנו לערכאה העליונה שבלונדון.כך למשל,יוסף מזרחי מאורפא (אורפלי)ערער נגד התובע הכללי של א"י ב-25.7.30 באנגליה,לפני הלורדים צ'נקרסון,ראספל וויסקונט דונידין,אשר גם העניקו לו זכות חריגה לערער בעניינו.(שם,עמ.1544)

עניין דומה מעט היה בדיון על קרקעות בבימ"ש העליון (קורי,פרומקין,ע.א.74/27,קובץ 1919-1933,כ.3,עמ.842)כשערער יהושע חנקין נגד הוצל"פ חיפה ויעקב סמסונוב (יהודי הרדי שעסק במסחר קרקעות באיזור הצפון).התברר, שסמסונוב היה חייב לחנקין סכומי כסף ומשלא שילם דרש חנקין ממשרד הוצלפ בחיפה לממש את נכסי דלא-ניידי של סמסונוף ולשם תשלום החוב הוא גם דרש-פירוק התחברות נכסיו או עיקול נכסי סוחר הקרקעות. בימ"ש העליון החליט-להעביר את התיק לדיון ולהכרעה,לסמכותו של בימ"ש המחוזי.(השוו.ע.א. שם,23/31)

בפרק הקודם לא פעם התייחסנו אל בני משפחת קוקיה,נחזור ונציין כאן שעזרא קוקיה היה מעורב יחד עם שותפיו במשפטים רבים בענייני מישכון בניינים ומבנים. כך למשל סעדיה יצחקי ויחזקאל מזרחי תושבי ירושלים ובעלי בניינים בה,מישכנום אצל שמעון יעקב ועזרא קוקיה,תמורת סכומי כסף.כשהגיע-מועד הפרעון והללו לא יכלו לשחרר אותם,פנו המשכנים לבית המשפט המחוזי בי-ם בבקשה להוציא צו למכירת נכסים ולמימושם. כהגנה הגישו בעליי בניינים דהיינו:יצחקי ומזרחי, דרישה להוציא מכלל מכירה מספר חדרים שבמבנים, בסענה,שאחד מהמשכנים שמעון יעקב הודה בקיום מסרת יסוד קרן גמילות לא הסכמת שותפו היהודי הגרוזי קוקיה.

בימ"ש דחה את התביעה להוציא מכלל מכירה ומימוש מספר חדרים ואז פנו מערערים לבימ"ש העליון וסענו שבימ"ש המחוזי לא שמע מספיק ראיות בנדון, ולא התחשב בהודאת המשיב הראשון שמעון יעקב בדבר קיום קרן גמ"ח.

בימ"ש העליון פסק שהראיות הובאו בפני ערכאה דקמא והודאת הראשון דהיינו של שמעון,לא מחייב כלל וכלל את המשיב השני - עזרא קוקיה.(10.5.37)

במקרים רבים,כשהמחוזי היה דוחה או פוסק שלא לסובבת צד כלשהו,הצד המפסיד היה מערער בעליון.(עיין ע.א.23/31 בין בני משפחה מתאיבים)

כמו בני משפ' קוקיה גם בני משפ' גוראל(ישוילי) היו מעורבים היטב בעסקי נדל"ן ומשכנתאות. המצב היה שרבים מתושבי י-ם,חבו משכנתא להם,ע"ח תשלום חובות.הם בנקל השיגו את בימ"ש המחוזי על מימוש הנכסים שבבעלות-החייבים להם. על אחת מהחלטות האלו של בימ"ש המחוזי מ-16.5.29 ערער בני-

[6] עיין דוחות משפטיים,1920-1933,לונדון,1932.

מ"ש העליון משה פיצוטו כנגד משה ויעקב גוראל. (עיין ע.א.96/29) ברם הערעור נדחה.

במשפט אחר שבו היו מעורבים משה ויעקב גוראל, סביב נושא דומה. תבו הם זכו לפסיקה חיובית לדידם. ערערו המפסידים יעקב נסים מזרחי על החלטת בימ"ש המחוזי מ-12.6.36 בעליון על-כך שבימ"ש המחוזי דחה את תביעתו כנגד משפ' גוראל שוילי (משה ויעקב שהיו ממונים על נדל"ן אביהם יצחק גוראל שוילי) בעניין הסבת נזק כביכול על ידו לתובעים בסך -2000 לא י,אשר נגרם עקב הפרת חוזה על אי-פינוי דירה ע"י אימו במועד.

שופטי בימ"ש העליון קבעו שחייבים להתחשב בעובדה,שלמעשה זה בלתי-אפשרי באי"י לפנות את הדירה ב-1 במוחראם,עד שתימצא דירה חליפית,אבל אם יתברר שהאם של המערער (מזרחי) עוד שהתה בדירת התובעים גוראל בעת הדיון בתביעה בבימ"ש המחוזי,אז זה וודאי ייחשב כהפרת החוזה,לכן הוחזר התיק למחוזי לקביעת מועד פינוי הדירה ע"י האם ולקביעת שיעור הנזק שנגרם עקב האיחור בפינוי.[7]

בפסק-דין נוסף שהוציא בימ"ש לערעורים בנדון (ע.א.128/37) נקבע שהמועד של 10 ימים עבור פינוי הדירה הינו מועד סביר מאד,ובמיוחד לדייר שגר בה במשך 40 שנה. הערעור של מזרחי נדחה,הוא חוייב לשאת בהוצאות הדיון הראשון בערעורו. (שם,עמ.30)

לעומת זאת,פסקו שופטי עליון אחרת,בעניין עתירתו של היהודי-הגרוזי מיכאל ביניה בבג"ץ נגד הממונה הראשי על הוצל"פ בנתשא נדל"ן של נוקולה עאקל המנוח,שיוצג ע"י אלמנתו שאפיקה עאקל. העותר מיכאל ביניה מיכון אצלו את רכושו של המנוח עאקל,תמורת ההלוואה שהעניק לאשתו,ברם ערך הרכוש לא היה שווה לגובה סכום-ההלוואה,ולכן,נערכו הערכות נפרדות לכיסוי החובות. הוצל"פ הוציא הוראה על סמך החלטת בימ"ש המחוזי למכור את ערך המיכון לכיסוי חובות המנוח. אבל העותר טען שעד למימוש המיכון הוא מבקש כיסוי הוצאות בפועל. הוצל"פ סירב. מדובר היה בתשלום הוצאות המשפט תשכר טרחת עורך-דין בסך 75 לא"י.[8]

בימ"ש העליון (קופלנד,פרומקין) (עיין ע.17/37,שם,עמ.281-282) בהחלטתו, מ-9.7.37 אימץ את החלטת המוצל"פ וקבע שאין העותר יכול מצד אחד לדחות את הוראת המוצל"פ למימוש המשכון,ומצד שני,בד בבד עם דחיית הסעיף הראשון,לבוא ולתבוע מימוש הסעיף השני בנוגע להוצאות המשפט.

בדבר בעניני הנוהל של המשפט (הכללת הסכם בתוך פרוטוקולים של בימ"ש ותוקפו,ביצוע פסק-דין וכו') דחה בימ"ש העליון את ערעורו של בנימין מאשיף נגד סונפלד. (ע.א. 171/37)

כשזכה היהודי הגרוזי א.אג'אשווילי בבימ"ש המחוזי בדין נגד ש.כהן,הגיש הלה ערעור באותה ערכאה עצמה. על רקע זה התערב בימ"ש העליון וקבע שאין להגיש ערעור באותה ערכאה שם נדון העניין.[9]

כמו-כן נדחתה בקשת לוי בן יואב גיל בבאיוף נגד אוהוליב גיל שאולוב,להגיש ערעור ללא תשלום אגרות. (ע.11/39 וכן ע.26/39 בהמשך)

הסוגיה מצאה את ביטויה בכך שבימ"ש לקרקעות ב'-ם פסק לטובת המערער בבאיוף לרשום חלק מהקרקע שבויכוח על שמו וחלק היה צריך להירשם על פי תעודת ירושה מהאב,שנמצאה בידי בבאיוף. יחד עם זאת דחה בימ"ש את תביעתו על שאר החלקים. מתברר שהקרקע נרכשה לפני שנים רבות ע"י אביו של המערער,ומאחר והלה לא היה נתין עותמני,הוא לא יכל היה לרשום את הנכס על שמו,ולכן רשם אותו ע"ש האב של המשיבה (שאולוב) בכוונה למנוע את הסיבוכים.

בשנת 1907 אביה של המשיבה רצה למכור את המסמך,בהתכוונו להעביר את הנכס ע"ש המערער. המדובר במסמך מפורט של מכירת נכס תמורת 320 נפוליונים צרפתיים. המערער הצהיר שהאב של המשיבה קנה את הנכס לאביו,ומכאן שהנכס נרכש עבור האב של המערער,תשהסכמתו הוא אושר ע"י בית דין רבני. תשבמקרה של התפרדות מהאב ומאחיו,המסמך הנ"ל כאילו לא נערך כלל. (עיין פסקי עליון,1,1939,עמ.189)

דהיינו מטרת משפ' בבאיוף היתה להעביר את רשום בעלות הקרקע ע"ש הבן לוי בן יואב,שהיה ככל הנראה יליד הארץ ונתין עותמני וזאת במקום להשאיר את הרשום ע"ש אחר מהעדה.

---

7 עיין פסקי דין שוטפים,כ.1,ע.א.78/36.

8 עיין תיק 3245/30 של הוצל"פ ות.מ. 338/28 בבימ"ש המחוזי

9 עיין ע.א.124/38,פסקי בימ"ש העליון,כ.1,1938,חלק 1,עמ.365

יחד עם זאת, ההעברה על שם לוי בבאיוף היתה יותר צורך סכני מאשר צורך-לקביעת הירושה, ולכן, באה הצהרתו דלעיל שבה בשעה שהוא ירצה להיפרד מאביו ואחיו, אז כל הרישום הזה ותוקפו מסעם בית-דין רבני יהיה בסל, לא שריר ולא קיים. הבעיה המשפטית שעמדה בפני בימ"ש העליון היתה בירור הסוגיה, באם ההעברה ע"ש המערער כללה העברת כל הנכס כולו.

המערער טען שלא היה בסמכותו של בימ"ש לקרקעות לקבוע מיוזמתו שלצורך-ההעברה היה הכרח בהסכמת אביו, דהיינו ברצונו לערער את מעמדו המשפטי של אביו על הנכס, בכדי לא להיות כפוף להצהרתו בבית הדין הרבני בנדון.

בימ"ש העליון סתר טענת-המערער וקבע שבימ"ש לקרקעות נהג בתחום סמכותו וזו הנקודה שעמדה לבירור לפניו. הוא גם הסב את תשומת לבו לעובדה שקיימת ראיה מספקת להוכחה, שאביו של המערער הסכים להעברה, מה עוד שבהשראתו גם-בניו האחרים (אחיו של המערער) לא התנגדו לביצוע רישום הבעלות, ולא תבעו את זכותם על הנכס. יחד עם זאת ציני המסמכים שהוגשו לא היו חתומים ע"י אביו של המערער אלא ע"י המערער עצמו. ומלבד זאת, הוא בעצמו הצהיר, שבמקרה, והוא ייפרד מאביו ומאחיו, תוקפו של מסמך ההעברה יהיה בטל, ז.א. המסמך היה בעצם פיקטיווי, ולגבי יורשים אחרים ציינו שופטי בימ"ש העליון בצדק:"

> The fact that the other heirs are not claiming the property in these present proceedings proves nothing. They may well have thought they would leave it to the present Appellant to prove it or not on their behalf, and that it was not for them to waste their own money in the matter."

(שם, עמ. 189).

בנתחם את הסוגיה הזו לאשורה, קבעו השופטים שקיימת ראיה טובה שעשר-שתים עשרה שנים לפני מותו, אביו של המערער היה הבעלים של מגרשים וכך גם בשעת מותו. על זה מצביע גם מסמך החתום ע"י המערער עצמו שנכתב 27 שנה אחרי עריכת המסמך הראשון והמתייחס לאב כאל בעל הנכס. לכן, כאמור נדחה ערעורו של בבאיוף והמצב נשאר כפי שהיה, דהיינו הרישום הפורמלי של הבעלות ע"ש שאולוב, והבעלות האמיתית היתה למעשה ע"ש בבאיוף המנוח, ובתוקף הירושה - בידי כל בניו-יורשיו (כולל כמובן המערער, שקרוב לוודאי, רצה לגרוף-את כל הנכס לסובתו על סמך ההעברה והרישום הפיקטיביים.)

האמור לעיל מצביע בבירור על תחילת תהליך דיפרנציאציה חברתית-משפחתית בקרב יוצאי קווקאז, אזרבאיג'אן ובוכרה באי' בשנות ה-30, אשר מצא את ביטויו בניפוץ המסגרות הפטריארכאליות ובאימוץ אורחות חיים חומרניים ורכושניים.

משפחת ישראלאשוילי בה נתקלנו לא פעם בפרקים השונים של ספרנו, תופסת - את מקומה הנכבד גם בפרק ההתדיינויות המשפטיות, בעטיין של התעסקויותיה ביבוא וייצוא אריגים, טכסטיל, הכנת כופתי-מטווה מכותנה, מצמר ועוד. כמו-כן ייבוא ישראלאשוילי לארץ חומרי גלם ומוצרי צמר שונים, וזאת ללא תקלות והפרעות מיותרות מצד שלטונות המכס, ברם עם תחילת מלחמת העולם השניה, שלטונות המנדט הגבילו את היקף ומימדי-ייבוא המוצרים על סמך תקנות הגנה שעת חירום.

קיים מקרה ספיציפי של התכתבות והתדיינות של נציגי המכס עם חברת ישראלאשוילי. (עיין עתירה מס. 93/42, פסקי בימ"ש העליון, כ. 2, 1942, עמ. 561-565).

בה בשעה שקצין המכס הכריז על טובין (16 ארגזים המכילים מטווים שסומנו בנמל בסימון 563/578) שייובאו ע"י ישראלאשוילי מחו"ל לחיפה, כטובין שהבעלים איבדו עליהם את זכותם, השיגו בני המשפחה מבימ"ש העליון צו-על-תנאי (אורדרד ניסי) נגד נציגי המכס לבוא ולנמק את החלטתו. (נעיר, שהמכס יוצג בבימ"ש ע"י פרקליט המדינה).

בימ"ש העליון דן בנושא בהרכב גורדון, סמיט ואדוארדס. השופט גורדון סמיט התייחס לצו-על-תנאי מ-4 באוגוסט 1942 שעל-פיו נדרש המשיב (המכס) לבוא ולנמק, מה הסעם שלא יספלו בסובים הנ"ל בהתאם לסעיף 190(2) של תקנות המכס (פרק 42).

בני משפחת ישראלאשוילי סענו, שהמכס עיכב והחזיק שלא כחוק את הסובין, על סמך סעיף 190(1)(א) של תקנות האמורות. השופט התייחס בקצרה גם לתוכן ולמסרת אותן התקנות, בציינו שבשל המלחמה הונהגו תקנות המגבילות ייבוא לארץ והדורשות לקבל אישור מראש על ייבוא כל מיני חומרים, מוצרים וסובין, משלטונות המכס, וללא אישור כזה, המייבא מאבד את זכותו או עלול לאבד את זכותו על סחורתו.

חברת ישראלאשוילי שקיימה יחסי מסחר עם ארצות ומדינות רחוקות ביותר הזמינה בחודש אוקטובר 1941 מהודו את הטובין הנ"ל אשר התעכבו זמן מה בבצרה שבעיראק והגיע לנמל חיפה בשלהי חודש מרץ 1942. למרות שהיא פנתה לקבלת אישור ייבוא, לא קיבלה אותו, והטובין הוחזקו במחסני המכס בחיפה. בעומדה על כך, שהטובין הגיע וביודעה מה צפוי לה ללא אישור, פנתה החברה במכתב ב-20.אפריל 1942 למשיב (המכס) שבו לא פירטה את סוגי הטובים והחשבונות וכל שאר הנתונים, אלא ציינה שהזמינה סחורות מהודו, וביקשה אישור ליבאן בארץ. בסוף אותו מכתב שהופנה אל קצין המכס, הוטעם להודיע לנציגי החברה באילו תנאים היא תוכל לשחרר את הטובים שמוחזקים בנמל חיפה.

בעתירה לא צויין טיב ההתכתבות או השיחות שקיימו ישראלאשוילי עם נציגי המכס וגם לא מאוזכר בה מכתב מה-27.אפריל 1942, שהוגש בתור מוצג שני, ובו פורטו סוגי טובים המיובאים, צורפו חשבונות מקוריים ונתונים אחרים וכן בקשה לשיחרור טובים, ואף גם מתוך הסלת קנס.

ההתכתבות נמשכה, והמשיב נתבקש להסביר מדוע עלולים היו העותרים ישראלשוילי, לאבד את זכותם על הטובים. אז-אז כתב קצין המכס ב-25 ביולי והודיע לעותרים שעל הטובים אבדה זכותם. וכך גם קרה. ואם היה ברצונם לדרוש אותם, היה עליהם לנקוט בהליכים בהתאם לסעיף (א)(1)190 של התקנות. יצויין, שאצל קצין המכס, כי"דרישה ושמית, פורמלית" נרשם רק המכתב מ-27 באפריל, מטעם העותרים ישראלאשוילי, בהתאם לאותו סעיף של התקנות, ולא המכתב הסתמי הכוללני מתאריך ה-20 באפריל. מתברר, שהתאריכים האלה היו רלוונטיים לדידם של השופטים בכדי לקבוע את תקופת החלטת קצין המכס במסגרת התקנות.

על פי תת-סעיף (2) עליו הסתמכו העותרים, אם במשך 3 חדשים מיום קבלת הדרישה הפורמלית מהמייבאים, לא דרש קצין המכס מבעל טובים לערוך ולהגיש ביעה. אז הטובים המוחזק יימסר למייבא או לבעל הטובים. בעיית התאריכים שעמדה לפני בימיש היתה בכך, שאם מכתב מטעם ישראלאשוילי מתאריך 20 אפריל נחשב היה כי"דרישה" פורמלית וקצין המכס השיב להם רק ב-25 ביולי בדרישה, להתחיל בהליכים. הנה כי כן, פג התוקף של שלושת החודשים, ובני משפ' ישראלאשוילי היו זכאים לקבל את הטובים ללא עוררין, ורק אם המכתב מתאריך 27 באפריל היה בסיס לדרישתם הפורמלית, כפי שנרשם אצל קצין המכס, הרי אז תשובתו של המכס היה בתוקף עד 3 חדשים מאז. בימיש ניתח את תוכן המכתבים ודחה את התביעה לקבל את המכתב מ-20 אפריל בתור "דרישה" פורמלית (הכריזו כסתמי וכללי מאד) ובהסתייגות, קיבל את המכתב מ-27 באפריל, (בתוספת של יומיים - זמן משלוח) בתור "דרישה" לכן 29 באפריל נקבע כתאריך רלוונטי, אבל בינתיים הוכנסו לתוך סעיפי תקנות המכס תיקונים שפורסמו בעיתון הרשמי ב-13 ביולי, וקצין המכס לא ידע על פירסומי התיקונים כשיגר את מכתבו אל חב' ישראלאשוילי ב-25 ביולי, דהיינו התאריך שבמסגרת שלושת החודשים, הקבועים בחוק. לכן, כשעמד על השינוי בתקנות, שב ושיגר מכתב נוסף ב-5 באוגוסט בתקנו את האסמכתאות על סעיפי תקנות מתאימים.

העותרים בני משפ' ישראלאשוילי טענו, שלמעשה רק המכתב המתוקן של המכס מ-5 באוגוסט הינו מכתב חוקי ומחייב מבחינת התקנות, ולכך גם תקופת הזמן של שלושה חודשים אינה נכללת בין תאריך הגשת דרישתם (27 באפריל) לתאריך שיגור תשובת קצין המכס (5 באוגוסט), השופטים דחו את הטענה הזו ויחד איתה גם עתירתם של ישראלאשוילי, בהשאירו לפניהם את האפשרות לנקוט בהליכים משפטיים הדרושים לשם שחרור סחורתם בהתאם לתקנות המכס ובהתאם למכתב מ-25 ביולי בנוסח מתוקן מ-5 באוגוסט. (שם, עמ.565)

בעיות משפטיות והתדיינויות על רקע אישות, גירושין וביעות מזונות, רבועדה היהודית-גרוזית החל משנות ה-20 וגם בה ניכרו היטב תהליכי התפוררות ודפרנציאציה והסתגלות לאורח חיים פחות פטריארכאלי, ופחות עדתי-שבטי. עם צמצום סמכויות גורמים עדתיים, וגידול סמכויות גורמים חיצוניים, חוץ-עדתיים, גבר והחריף תהליך התפוררות הנ"ל. אין כל ספק שתהליך דומה עבר גם על עדות אחרות בארץ, ברם בעדות היהודיות הקווקאזיות היה התהליך מכאיב יותר.

כשנתגלעו למשל ריב וסכסוכים במשפחת מיכאקאשווילי באמצע שנות ה-20, תבעה האשה אסתר מזונות מהבעל, בתחילה בבית הדין העדתי במסגרת הועד הלאומי, לאחר מכן דן בנושא בית הדין הרבני, שהוציא החלטת-ביניים המחייבת את הנתבע רפאל מיכאקאשווילי לשלם מדי-חודש לאשתו סך של 10- לירות אנגליות עד ל"מוחאראם", בהנחה שעד אז הצדדים יתפייסו ויעשו שלום ביניהם. ברם ההתפייסות לא התרחשה בינתיים ולאחר מוחאראם בית דין הנ"ל הוציא צו סופי והחלטי בעניין מזונות.

כשניסה המוצל"פ להוציא לפועל את החלטת ב"ת הדין הרבני, התנגד רפאל מי-כאקאוויל' לכך בטענה שהוא הוצא אל מחוץ לשורות העדה, ולכן ההחלטה היתה מעבר לסמכות ב"ת הדין. (עיין ת"ק הוצל"פ מס. 1007/29 ב"מ"ש המחוז י-ם)

הוצל"פ דחה את טענת מיכאקאוויל' והוציא נגדו צו מאסר. אז-ערער ר. מיכאקאוויל' בב"מ"ש העליון (טיוט, ג'אראללה וח"י) והציג שלוש טענות ל-נימוק דרישתו לעיכוב צו המעצר כנגדו: 1/ הוא הודיע לועד לאומי שהוא הו-ציא את עצמו ממסגרת העדה. 2/ הוא לא מופיע כחבר רשום ברשימות העדה. 3/ הוא דחה את תקפות סמכות שיפוטו של ב"ת הדין הרבני במהלך ההתדיינות האח-רונה.[10]

ב"מ"ש בהתייחסו לנתיא, שקל, האם ההתדיינות האחרונה היתה מופרדת מהראשו-נה אשר כתוצאתה הוחלט לאסרו. אם היא באמת היתה בגדר דיון עצמאי שלא קש-ור בראשון אז האחרון היה המשכו של הראשון, והעותר קיבל את סמכות ב"ת הד-ין בתחילת ההליכים, הוא לא יכול להתחמק ממנו בסוף ההליכים. ההחלטה ברוח-זו ניתנה ב-5 בפברואר 1930, שם, עמ. 132)

בעלי עסקים וסוחרים אמידים מקרב יהודי גרוזיה, לא פעם ביסחו את עסקי-הם לא רק בחברות ביטוח ארצישראליות, אלא גם בחו"ל. תושב א"י אליהו ג'אנא-שוויל' שעסק במסחר מוצרי כותנה, משי וצמר בעיר העתיקה בירושלים, שאף להר-חיב את עסקיו ולשם כך נהג לרכוש חנויות ועסקים נוספים. בין השאר, הוא ר-כש את חנותם של יומטוב וא. שרם.

מתברר שב-8 במאי 1928 ביסחו האחרונים את חנותם למוצרי כותנה וצמר ב-עיר העתיקה בחברת ביטוח "יונין ג'יניבה אינשוראנס קומפאני" כנגד אש והצתות תמורת 3000 לא"י. /מס. פוליסת ביטוח 5076/ בהסכמת חברת הביטוח הנ"ל ובחתימתו של א. שרם, הועברה הפוליסה לקונה אליהו ג'אנאשוויל'.

בלילה 18-17 בינואר 1929, פרצה דלקה בחנות הנ"ל וכתוצאה מכך חלק גדול מהרכוש שנמצא נשרף או ניזוק. ב-20 בינואר 1929 הודיעה החברה באמצעות סוכנה באי"י פאחרי לאליהו ג'אנאשוויל' (להלן התובע") שהואיל והוא לא הודיע לחברה תיכף ומיד דרך הסוכן על האירוע בהתאם לסעיף 2 של פוליסת-ביטוח, החברה הסירה מעליה כל אחריות לנדון ומתנערת מכל מחויבות.

הבעיה היתה שהחברה עצמה הודתה בכך שב-18 בינואר העביר התובע את תביעתו לחברה, דהיינו למחרת אירוע השריפה ואז נשאלת השאלה מה נחשב לדידה של החברה "להודיע תיכף ומיד". ב-23 הודיעה החברה בתשובה לאותו מכתב, שהיא דוחה בתוקף את תביעת א. ג'אנאשוויל' מאחר שהפר את תנאי הפוליסה, גם לפני וגם אחרי השריפה. בהמשך הודיעה החברה לתובע, שהסובים שנשרד מהשריפה נמצא בידי אדם בשם קאבללי, ואם רצונו בכך, יכול הוא לקבל אותו.

ב-25 ינואר דרשה החברה מהתובע מסירת נתונים מסויימים תוך 48 שעות. כל הנראה העביר התובע את מכתבו לחברה ב-27 בינואר, מפני שב-29 שיגרה לו החברה מכתב המאשר קבלת מכתבו של התובע, ובין היתר מסרה לו דרך פרקליטו:

> (A) "Vu les circonstances que l'incendie a eu lieu et les rumeurs qui circulent sur place a cet effet, la Compagnie a plein droit de vous suoupçonner et tant qu'une sentence ne sera pas donnée par un Tribunal compétent, elle ne pourra changer d'opinion.
>
> (C) ..... et je vous répète encore une fois que les sousdites marchandises sont à votre disposition et que vous êtes responsable pour tous les frais que vous occasionerez de ce chef a la Compagnie."

(עיין ת. 380/29, מחוז י, קובץ 1937, ת-א, עמ. 1029)

דהיינו החברה האשימה במפורש את התובע בהצתה, ונציין שבתור נאשם בהצתה המתין התובע למשפטו בנדון. התובע טען אחר-כך שהעביר מכתב רשום על האירועים לחברה ב-1 בפברואר ולעומתו טען פרקליט חברת הביטוח שהמכתב נתקבל-רק ב-5 בפברואר, דהיינו כעבור 15 ימים. (תקופת זמן סבירה לקבלת אינפורמציה מפורטת על האירוע בהתאם לסעיף 2 של פוליסה). מכאן עולה שהמכתב הראשון שהועבר ע"י התובע תיכף אחרי שריפה ב-18 ו-17 בינואר, לא נחשב ע"י החברה כמכתב רשמי המפרט את האירוע, ושרק המכתב ששוגר אליה ונתקבל ב-5 בפברואר נרשם אצלה כמכתב דרישה פורמלי, ברם לגביו, הפעילה החברה את סעיף ה-

---

[10] עיין קובץ 1935, כ.1, ת-א, עמ. 131.

נ"ל בנימוק שתקופת 15 הימים לדיווח פגה, ואין היא אחראית יותר בנדון.
ב-25 בפברואר 1929 הגיש התובע תזכורת נוסרונית לחברה, אשר הועברה בא-מצעות הנסרי'ון הצבורי אל החברה ב-3 במרץ. בתזכורתו מתייחס התובע אליהו-ג'אנאשווילי למכתבו מ-1 בפברואר ודורש מהחברה תשלום פיצויים בסך 2872-לא"י ומחרה בה שאם הכסף לא ישולם עד 1 במרץ, הוא ידרוש רבית על הסכום ה-נ"ל, בשיעור 9% שנתיים והוצאות שכר טירחת עו"ד.
בתשובה לתזכורת הנ"ל, העבירה החברה ב-8 במרץ למשרד הנסראי'ון הצבורי מ-סמך המופנה אל התובע ג'אנאשווילי. וכו הסעיפים שמכתבו של התובע נתקבל אצ-לו לאחר שפג תוקף זמן חוק'. יתרה מזו אליהו ג'אנאשווילי הואשם בהונאה ו-בספרות כפי שמתואר הדבר בסעיפים ס, ב של עו"ד ד. אבולעפיה שייצג את ח-ברת הביטוח הנ"ל:"

(ב) You disturbed the Company in the drawing up of the expertise of the goods saved from fire, contrary to the terms of the Policy; and the price of these goods fluctuate with you as speculation.

(ג) In my capacity as General Attorney of the above Company I informed you in my letter of 23rd January, 1929, that the Company utterly refuted your demand and refused to pay the amount of insurance for the reasons therein stated. As is evident from the receipt in my possession, this letter was received by you on 24th January, 1929.

(ד) There is no legal basis for your demand for interest even though the Company would have to pay any sum whatever at the order of any legal institution.

בסיכום, הודיע נציג החברה לתובע שאין לו זכות להסריד את החברה, מפני ש-לא עמד בדרישות הפוליסה והתקנות וכן איים עליו שאם לא יחדול מהסרדותיו ומתלונותיו כנגד החברה, ייננקטו נגדו צעדים משפטיים. (עיין שם, עמ. 1029)
דהיינו, באשרו את קבלת תזכורתו הנוסרונית של התובע פרש הפרקליט אבול-עפיה שורה שלמה של טענות כנגדו, כגון: אי-מסירת דו"ח מפורט וממצה במועד, הסרדת החברה לעריכת בדיקות של הטובים שנשרד מהאש, התנערותה המוחלטת של-החברה מהאחריות עקב כך וכו'.
עד ל-10 ביולי לא התקיימו כל מגעים בין הצדדים. ב-9 ביולי זוכה התובע אליהו ג'אנאשווילי מאשמת הצתה, וחייבים אנו להעיר שהחברה שבחו"ל נהגה ב-יהודי-גרוזי זה באכזריות ניכרת; ולא רק שהתובע נזרק ונגרמו לו הפסדים-בלתי מבוטלים עם עוגמת נפש, אלא שבאה החברה והאשימה אותו בהצתה בזדון, ב-כדי לזכות בפיצויים מהחברה, אשר רצונה היא כמובן להשתמט מאחריות לתשלום הפיצויים.
ב-10 ביולי מודיע התובע לחברה שהוא זוכה מאשמת הצתה, אותה טפלה החברה עליו במכתבה מ-23 בינואר. (עמ. 1031) בהמשך תבע ג'אנאשווילי מהחברה, למנ-ות בורר לישוב הסכסוך בעניין תביעתו, בהתאם לסעיף 18 שבפוליסת הביטוח. ב-28 ביולי הודיע פרקליט החברה לתובע שמאחר והמנהל הכללי של החברה נע-דר מן הארץ, אין הוא יכול לתת תשובה סופית בנדון, ועליו לחכות לשובו של-מנכ"ל החברה. השופטים הסבו תשומת לב למשפט המופיע במכתב זה של הפרקליט על-פיו המכתב מועבר אליו (דהיינו לתובע) בלי לפגוע בזכויות וללא התי-חייבות כלשהי מצד החברה. כמו כן אין במכתב האחרון איזכור שהחברה מתשי-בה זכויותיו של התובע, כאבודות. חלף עוד זמן, וב-5 בספטמבר 1929 הודיע סו-פית פרקליט החברה שתביעת ג'אנאשווילי נדחית באופן מוחלט.

ב-24 באוקטובר הגיש התובע את תביעתו בבימ"ש המחוזי בי-ם נגד החברה הנ-"ל (ת.מ. 380/29) במהלך הדיון טען נציג החברה שהתובע לא מילא אחר פיסקה 10 וסעיפים 8, 11, 13 שבפוליסה. ביחס לסעיף 8 נטען שהפוליסה הוצאה בתנאי שהתובע יעסוק במסחר סיטונאי ולמעשה הוא סחר בקמעונאות. התובע דחה את הטענה הזו ועל בימ"ש היה להכריע בנושא לאור הראיות.
בנוגע לסעיף 10 והפרתו, פסקו השופטים כנגד החברה הואיל והפיסקה על אזהרה מצד החברה לא להשתמש בעסק בנכרשות המוצתות ע"י כוהל מזוקק, לא נכלה בגוף הפוליסה, אלא צורפה אליה בצורת הנספח. סעיף 11 בפוליסה התייחס-לנושא ספיציפי של סדרת נוהלים לגבי פוליסות הביטוח נגד האש, וכן לחובה, המוטלת על המבוטח (כל עוד לא ויתרה החברה בנדון) להודיע מייד על האי-

רוע. התובע השיב שהוא העביר את כל הדיווח ב-1 בפברואר, ובכך מילא אחרי-סעיף הנ"ל הדורש העברתו תוך 15 יום. בהמשך התברר עוד שהחברה קיבלה בה-חזקתה את הטובים שנשרדו מהשריפה. התובע הוסיף וטען ביחס להפרת סעיף 13 כנגד החברה: א/תזכורת נוטריונית הינה תביעה משפטית לכל דבר. השופטים שב-דקו את ספרי החוקים הצרפתיים קבעו שתזכורת אינה באה במקום תביעה משפט-ית. ב/ התובע טען שמאחר והמדובר בחברה שוויצארית יש צורך בהפעלת חוק ש-וויצארי ועל-פיו לפני דחיית התביעה, החברה חייבת להודיע לתובע להגיש תב-יעה ולהתחיל בהליכים משפטיים תוך 3 חודשים, מועד הזמן שסרם חלף לדידו. ה-שופטים דחו גם את הטענה הזו וקבעו שאין שום רמז בפוליסה לכך שהצדד-ים התכוונו להיזקק לחוקי שוויץ למרות שהפוליסה ערוכה בצרפתית, שהרי היא נערכה ונחתמה בא"י וכפופה לחוקי הארץ. (שם, עמ. 1033)

ועוד ניסה התובע לבוא ולטעון שסעיף כלשהו בחוזה הנוגד את רוחו של המ-שטר הצבורי רק ובטל, (בהסתמכו על הסעיף ה-13 שבפוליסה). (עמ. 1034) דהיי-נו שאיפתו של אליהו ג'אנאשווילי היתה להוכיח שהתחמקות החברה מאחריות ל-תשלום פיצויים בטענה שהרקלאמציה המשפטית הוגשה נגדה לאחר עבור 3 חוד-שים מיום קבלת הדחייה ע"י התובע, נוגדת את רוח והנורמות של משטר צבורי תקין. ברם גם בנקודה זו דחו השופטים את טענתו בציינם שעל התובע היה לל-מוד טוב מאד את כל הסעיפים שבפוליסה ולנהוג על פיה. בימ"ש המחוזי דחה-איפוא תביעת א.ג'אנאשווילי. ב-21 במרץ 1930, ברם הלה לא הסתפק וערער בעל-יון (ע.א. 40/30, שם, עמ. 1034) וזה סמך ידיו על פסיקת המחוזי ובהתאם הודע-לצדדים ב-7 בינואר 1933.

על א.ג'אנאשווילי הוטלו בנוסף לנזקים שהוא נשא בהם עקב שריפה, גם הוצ-אות המשפט ועו"ד.

בעתירתו של יעקב גזונדהייט נגד הוצל"פ ובשונו דוידוף (יהודי הררי או-בוכרי כ"ה) הועלתה דרישה שהוצל"פ ינמק את אי-ביטול פקודתו מ-8.2.32 ש-לא להרשות מימוש חובות מתוך המשכון הראשון. בימ"ש קיבל את העתירה על ס-מך החלטת בימ"ש העליון מ-51/30 להעדיף תשלום למשכון ראשון לפני שני. (עיין קובץ 1919-1933, כ, 3, עמ. 1047)

כמו-כן דחה בימ"ש העליון (132/31) את ערעורו של גבריאל מושאייף נגד-בכמל מושאייף בנוגע להחלטת בימ"ש המחוזי מ-23.10.30 בטענה שהערעור לא הוגש בזמן. (שם, עמ. 1071-1069) (השו. דיווחים מחוזי ת-א, ע.א. 23/31)

לעומת זאת קיבל בימ"ש העליון את ערעורו של אליהו יצחקי נגד צבי אמי-נוף על החלטת בימ"ש המחוזי (438/45, קרקעות 51/44) בנימוק שבימ"ש המחו-זי אינו יכול למחוק את והתביעה התלויה ועומדת בבימ"ש לקרקעות. (עיין פס-ק-דין מוערים, כ. 1, 1946, עמ. 7-666)

מקרה משפטי מעניין מתייחס לפעילותו המסחרית של יהודי הררי בחיפה, בני-מין מאשוייף שהחזיק בבעלותו על הר הכרמל חלקות קרקע. הוא רצה למוכרם לפי-טר דיוויל תמורת 1.826.500 לא"י, ברם הוא נקט במרמה ובעורמה, והראה לקו-נה חלקות אדמה אחרות, ולא את אלה שהיו אמורות להיכלל בהסכם. דיוויל תבע אותו בבימ"ש המחוזי שחייב את מאשוייף ב-23.3.39 לשלם לו סך הנ"ל וכן ר-ביות בשיעור 9% (שנתי) מיום ביצוע העסקה. בנימין מאשוייף לא השלים עם-החלטת בימ"ש המחוזי בחיפה, וערער בעליון, שם טען בין-השאר שהוא לא קבל כ-לל וכלל כסף מהתובע דיוויל. (עיין ע.א. 43/39 פסקי בימ"ש העליון, 1, 1939, עמ. 319-315)

בינתיים התברר גם שהקרקעות הנ"ל נמצאו בבעלות אחרת (מגלכי) לכן הוצ-יא בימ"ש העליון תיקון להחלטת בימ"ש המחוזי, שעיפ המשיב דיוויל המיוצג-ע"י עוייד א. וינשל מחיפה, צריך היה לחתור להעברת בעלות מעשית של הקרקעות עיש המערער מאשוייף ורק אחרי-כן היה יכול להינות מפסיקת בימ"ש המחוזי. בנוגע לסכומים המגיעים לו. (עיין פסקי דין שופטים, 6, 1939, עמ. 57-56)

כפי שעולה מדינים שונים בשנות ה-20 וה-30 אירעו פרשיות של זיוף-מסמכים ותעודות בהן הואשמו יהודי גרוזיה. כך למשל, ב-2.8.32 דן בימ"ש המ-חוזי בירושלים את רפאל לוי תורפיאשווילי ואחרים לעונש של שלוש שנות עב-ודות פרך. תורפיאשווילי הואשם על סמך שני מסמכים שהוא כתב וחתם. ברם ה-וא ערער לפני בימ"ש העליון (ע.א. 92/32 קובץ 2, עמ. 723-5) וטען שהמסמכים כבר היו מזויפים, והוא עצמו חף מכל פשע. מעניין לציין שהשופטים נחלקו-בפסיקה - פרומקין דחה את הערעור, חייט קיבלו, ובכל זאת נדחה הערעור.

בתחום עסקונות וירושות נתגלעו, כאמור חילוקי דיעות לא פעם. כך לדוגמא,

בענין עזבונו של יוסף דוידוף, החליט בי"ש המחוזי ופסק לטובת בתו דבורה דוידוף ונכדתו זינה אברמוף. הבן אבא דוידוף ערער בעליון. (קובץ 5,1937, עמ' 1680).

התברר שיוסף דוידוף נפטר לפני הפעלת תיקון הירושות של 1923, לכן הסעיף 2(111)א של אותה תקנה לא היה יכול לחול על אופן-חלוקת רכושו. מלבד זאת, בתקופה הרלוונטית סמוך למותו, היה בתוקף חוק הירושות על הרכוש (מולכ) כנהוג בבתי המשפט שאריה, ולכן קבע בי"ש העליון שהעזבון של המנוח יחולק בהתאם, בין הבת לבן. בי"ש דחה את החלטת שופטים מחוזיים בנדון והחזיר אליהם את התיק לדיון ולהכרעה. (ההחלטה מ-22.11.34)

במקרה אחר, עתר מיכאל ביניה נגד הוצל"פ ורבקה ג'אנאשווילי, וביקש נגדם צו, לבוא ולהראות מה הטעם שלא נדחתה הפסיקה הסניה בעניין עיקול רכוש העותר לשם תשלום חוב, כבלתי-חוקית ומנוגדת לסעיף 123 של חוק להוצל"פ. דהיינו התובע רצה שההוצאה לפועל תתבצע ע"פ הפסיקה הראשונה של בית-הדין הרבני, והאיל והפסיקה השניה התיישנה לכתובה, ובנימוק שהיא אינה מהווה פסיקה שמושתתת על הודאה בעל-פה, בי"ש המחוזי דחה את הערעור בנדון. (עיין דוחים, מחוזי ת-א, 1934)

בי"ש העליון קבע שעדיפות בתשלום החובות ניתנת לקרדיטורים הזכאים על-פי הוצל"פ, ולאחר מכן למרכיבים אחרים שבתיק. (השו. קובץ 3,1937, עמ' 869)

נעיר שמיכאל ביניה הנ"ל היה מעורב גם בהתדיינויות בקשר לפרעון ומימוש המשכנתאות שתמורתן הוא הילווה לאנשים סכומי כסף נכבדים. בתיק הוצלפ אומנם השיג ביניה את מבוקשו בדבר מימוש נכסי ניקולה עאקל המנוח ע"י ירושתו ואלמנתו שאפיקה עאקל, ברם לפני מימוש והחזר החובות רצה הוא שהנ"ל תשלם שכר טרחת עורך דינו בסיעור 73 לא"י. (עיין ח.מ. 3245/30)

המוציא לפועל דחה את תביעתו ואז עתר מיכאל ביניה לבג"ץ וביקש מימוש המשכנתאות בנוגע להוצאת המשפט. בג"ץ דחה את מענת העותר. (עיין לעיל, וכן: פסקי דין שופטים, 1,1937, ח.מ. 17/37)

לא פעם התדיינו יוצאי קווקאז עם הבנקים. למשל נענה בי"ש השלום-לבקשת מ. אבאיוף, לחייב את הבנק אנגלו-פלשתינה לשלם לו סכומי כסף, המגיעים לו לדבריו, ערער התובע בערכאה עליונה ותבע לשלם סך 88.132 לא"י בצרוף ריבית, אך בשל נוהל סכני, שעל סופק הערעור לא היתה חתימתו, אלא זו של עו"ד השופט וינדהם דחה את תביעתו.[11]

מצד אחר, כשערער ד"ר ברנהרדט על החלטת בי"ש השלום מ-3.3.43 (בהתדיינות עם ירוחם אבינדוב) לפיה נקבע בורר ליישב את הסכסוך בעניין כספים, קיבל בי"ש המחוזי את ערעורו והחזיר את התיק לבי"ש השלום, להכרעה בדין. (עיין שם ע.א. 47/43) השו. ערעורו של ב. מאשוייף נגד אלישבע גרינבוים בענייין חוזים. (ע.א. 194/44, עמ' 104-105)

יהודי גרוזיה החכירו לא פעם את המגרשים והקרקעות, ולא פעם התעוררו בעיות שונות בנדון. כך למשל החכיר רפאל אלואשוילי לדוד הלוי חצרות לעסקים (הם אף חתמו על החוזה) וכשפג התוקף החוקי לחוזה, והחוכר לא פינה את הנכס, פנה ר. אלואשווילי לבי"ש השלום והשיג צו-פינוי כנגד החוכר, בטענה, שתוקף החוזה פג והחוזה לחכירה לא הוארך. יחד עם זאת התברר, שהשכר עבור החודש האחרון (יוני) לא שולם ע"י החוכר שטען להגנתו שהוא הפקיד את התשלום בבנק אשראי מסחרי לטובת המחכיר, ברם שופט בי"ש השלום לא קיבל את הטענה הזו בציינו שמסירת כסף לבנק לטובת המחכיר איננה בגדר תשלום שכר חכירה למחכיר, וציווה על הפינוי.

דוד הלוי ערער בבי"ש המחוזי (עיין פסקי דין מחוזיים נבחרים, 1945, ע.א. 196/44). וערכאה משפטית זו הציגה שתי סוגיות הבהרה כעיקריות בדיון: 1/ האם היה דוד הלוי (המערער) מצוי תחת אי-איזו התחייבות להעביר לידי המשיב אלואשווילי שכר חכירה עם הפגת מועד החכירה? 2/ האם התשלום בבנק יכול להיחשב לתשלום חוקי למחכיר?

דוד הלוי סען שנכון שעוד בחודש אפריל 1940 הודיע רפאל אלואשוילי על-רצונו לא להאריך את חוזה החכירה ב-1 יוני 1944 ותבע את פינוי המגרש. ברם הוא מסר לבנק את התשלומים עבור חודשים יוני-יולי עם הודעות מראש ביחס לשנת חכירה נוספת לפני השופטים הוצג מכתב התזכורת של אלואשוילי אל דוד הלוי ובו דרישה לפינוי המגרש. נציגו של הלוי סען, שאין להוציא צו-פינוי עד אשר לא הוכח שהמחכיר דרש תשלום דמי שכירות והחוכר לא שילם או-

---

[11] עיין פסקי דין נבחרים, מחוזיים לשנת 1943, ת-א, 1945, עמ' 58-59.

תו. ואין דרישת הפינוי במקומה, מפני שהחוכר ממשיך להחזיק בחצרות העסק ב-תוקף "

"Rent Restrictions (Business Premises) Ordinance, 1941. According to sec.4(3) of the Ordinance

ביחס לתשלום או אי-תשלום של דמי חכירה, ציינו השופטים שתהליך זה כולל שני צדדים. אחד משלם ושני שמוכן לקבל את התשלום. במקרה והשני אינו מוכן לקבל את התשלום, הדבר לא אומר שהמשלם ייחבע לדין על אי-תשלום. מעבר מזה, אם אחד החוכרים טוען שהוא ביקש מהמחכיר לחדש את חוזה החכירה והלה סירב לו, מהעובדה שהחוכר שילם את כל הכסף בבנק. נובע שהוא היה מוכן לחדש את החוזה.

לא יהיה זה מן הצדק, מציינים בהמשך השופטים, שהמחכיר שרצה בפינוי העסק ופנה בנדון לחוכרים והאשימם באי-תשלום דמי חכירה, יזכה לצו פינוי בטענת אי-תשלום, והחוכרים יוכרזו כמפירי חוזה, רק בשל כך שהכסף שהם הפקידו בבנק לטובת המחכיר יוכרז ככסף ללא כתובת המקבל. הערעור התקבל והמשיב רפאל אלואשווילי חויב בהוצאות.

הסוגייה שאנו מנסים כאן לבדוק היתה דרישתו של המחכיר לקבל את הקניין שלו בחזרה, ברם ככל הנראה הוא לא תובע את החוכרים על אי-חידוש חוזה החכירה, אלא רצה להשיג את סילוקם ע"י צו-פינוי בעקב אי-תשלום דמי-חכירה, ולזאת התנגד בימ"ש המחוזי.

ההתדיינויות על בעלות על הקרקע התקיימו גם בין יהודי גרוזיה עצמם. כך למשל ב-1.2.42 משה עמי-חי (יהודי גרוזי תופצ'יאשוילי שעיברת את שמו) ואחרים תבעו במשרד הסדרי הקרקעות ביפו (42/סס/יפו) את בעלותם בחלקים שווים על חלקת הקרקע 30,3 גוש 7060. האסמכתא לתביעתם היתה רישום סס.4500. מ-25.6.35 מנשה רוקטשוילי טען ב-3.9.43 על בעלותו הוא על מחצית מהחלקה הנ"ל, על בסיס ההסכם בכתב שלו עם המשיבים, דהיינו עמי חי, שהיה ביסי קירבה עם מנשה רוקטשוילי (גיס). סוכם שהנכס יירשם ע"ש משפחת עמי-חי וכן סוכם שהנכס המורכב מחלקת אדמה ובית בן 4 חדרים (עם כל הנחוויות יירשם ע"ש עמי-חי, כשהחלקה והנכס נרכשו ע"י שני הצדדים גם יחד שווה בשווה, יחד עם זאת הותנה שעמי-חי יעביר את הבעלות ברישום לרוקטשוילי מיד כשיתבקש על ידו בתוך 3 ימים, במקרה של אי-העברה בזמן חייב היה עמי-חי לשלם לרוקטשוילי דמי-נזיקין בסך 100 לא"י וללא הודעה נוטריונית.

קצין הסדר המקרקעין הבחין שעל מסמך ההסכם הנושא תאריך 28.12.34, המספר "4" הופיע במקום מספר "6" שהיה במקור ושעוד מלים היו כתובות תחת התאריך "1934" במקור שנמחקו. החתימות על המסמך לא אומתו, ברם מ.רוקטשוילי טען בשבועה שהן בוצעו בנוכחותו. בני משפחת עמי-חי טענו מצדם, שהם אף פעם לא חתמו על המסמך ושהחתימות הן מזוייפות, לא נערכו בדיקות זיהוי של החתימות, אבל קצין המקרקעין הישווה את החתימות של הזוג עמי-חי עם החתימות שעל המסמך וקבע שאלה הן חתימותיהן האמיתיות. אותו פקיד גם הסיק שהמסמך למעשה נערך ב-28.12.36 ולא בשנת 1934, מאחר ובאותה שנה החלקה לא היתה רשומה כלל ע"ש עמי-חי כ-2097/36.

מנשה רוקטשוילי טען שהוא הניח לרשום את בעלותו על מחצית החלק של הנכס ע"ש המשיבים, משום שבין השנים 1934-1938 הוא היה שקוע בחובות, וחשש, שמא הנושים ישיגו עיקול הנכסים הרשומים על שמו. ואכן הוא נעשה בעלין של הנכס הנסען מסוף שנת 1939. קצין המקרקעין שמע מספר עדויות לטובת מנשה-רוקטשוילי והגיע למסקנה שטענותיו תואמות את העובדות, דהיינו שהוא שילם בעד מחצית הרכוש (הקרקע והבית) ברם, יחד-עם-זאת הוא גילה שבכוונת רוקטשוילי היה להתחמק מתשלום חובות באותה תקופה, ומאפשרות מימוש רכושו הרשום על שמו לטובת הנושים ולכן רשם את חלקו בנכס ע"ש הקרובים עמי-חי, בתור נאמניו. אומנם הוא פרע את כל החובות בשנת 1938, ברם נהג בהסתייה ובתרמית כלפי נושיו, בכך שמנע מהם החזר החובות המגיעים להם ממנו קודם, עוד טרם 1938, וזאת ע"י מימוש רכושו.

בקבעו המסקנה הזו, ובהסתמך על המשפט "משבא לבקש סעד צריך לבוא עם ידיים נקיות" דחה קצין המקרקעין את תביעת בעלותו של מנשה רוקטשוילי על הרכוש הנ"ל.

מנשה רוקטשוילי עידער בבימ"ש עליון לערעורים נגד קרוביו עמי-חי, והערעור נדון לפני השופטים שאו ופרומקין. [12]

השופטים ניתחו את המצב בכובד ראש ואת כל-ההיבטים המשפטיים והנסיבתיים

12 עיין ע.א. 376/44 דוחות שנתיים, 1945. כרך 1, עמ. 239-247.

שנכרכו במסמך הנ"ל שלגבי'ו טען קצין המקרקעין שהוא נערך בנסיבות בלתי-חוקיות, ולכן יסודו באי-צדק. שופטי בימ"ש העליון היו תמימי-דיעות עם קבי-עתו של הקצין הנ"ל יחד עם זאת התייחסו בהבנה גם לטענתו של מנשה רוקטלי-שוילי שהלה פרע את כל חובותיו לנושיו ב-1938, אבל לא בשנת 1933 לאחר שסגר את העסק שלו. דהיינו, נושיו נאלצו לחכות חמש שנים לכספיהם. (עמ.243)

השופטים הדגישו את נקודת הזכות הנושאת נושים, ובכך שאלמלא נרשם הנכס ע"ש קרוב של המערער (רוקטלישוילי) ניתן היה לפרוע את החוב לנושים ע"י מימוש חלק מהרכוש מוקדם יותר, דהיינו המערער מנע מהם מימוש זכויותיהם במועד סביר ע"י שנהג בתרמית. בהתייחסם למסמך ההסכם שבין הצדדים שעליו, במקום שנת 1936 מופיע שנת 1934, קבעו השופטים שההסכם בעל-פה בין הצדדים, נערך אומנם בשנת 1934, ברם הוא נערך בכתב ונחתם ב-1936 ולכן דאג המערער רוקטלישוילי לתקנו ולהראותו כמסמך משנת 1934, שאז הוסכם בעל-פה על חלוקת הרכוש בין עמי-חי לבינו.

ע"י הצגתו של המסמך כך, סענו בני הזוג עמי-חי (מעניין לציין שאחות יצאה כנגד אחיה במשפט זה) שהמסמך מזויף, שהם לא חתמו עליו, שהתאריך תוקן ושהוא נטול כל תוקף חוקי, ברם השופטים הטעימו שלפעמים כדי להעניק יתר אמכתא למסמך אמיתי כשבא מישהו ומתקן אותו. וע"כ מסתכן בחשיפת התיקון (הזיוף) ושלילת המסמך מעיקרו. הרי דווקא דבר זה נעלם מעיניו של מנשה רוקטלישוילי שתיקן את המסמך.

בהתייחסם במישרין לשאלה המרכזית אם ע"י גילוי אי-חוקיות, צדדו של המערער מנשה רוקטלישוילי, אם הוא מנוע מלדרוש רישום בעלותו הוא על החלק שלו בנכס, השופטים הדגישו שבמידה וישנו מרכיב לא חוקי לאיזה שהוא הסכם, הרי זה מונע את הצד הסוען מלממש את זכותו על הנסען. (הם הסתמכו על מספר מקרים קלאסיים מהמשפט האירופי כגון באסקואן נ.באסקואן משנת 1918 ועוד.)

במקרה דנן ציינו השופטים, הזוג עמי-חי נתן למעשה חסותו והגנתו על נכסיו של מנשה רוקטלישוילי ברשמו אותם על שמם, שהפכו להיות בעלין דה-פקטו משנת 1939, לכן, יכול היה להסתפק בבעלותו המעשית בלי לתבוע מהצד שכנגד - את העברת הבעלות כדין. (עמ.245)

בית המשפט היה גם ער לעובדה שלולא מנשה רוקטלישוילי עצמו שהודה במניעי ערימת ההסכם ורישום הנכס ע"ש עמי-חי, האמת לא היתה נחשפת ואז גם לא היה אפשרי להפעיל איזשהו חוק כנגדו, אבל מאחר והאמת נחשפה, אין מנוס מלהתייחס אליה במלוא החומרה של הדין.

בסיכום, קבעו שופטי העליון, שאומנם המערער מנשה רוקטלישוילי לא קיבל סעד בכוחלי בימ"ש העליון ולא השיג מבוקשו, דהיינו העברת רישום הבעלות על החלק שנמצא בבעלותו המעשית משנת 1939, אבל הוא גם לא נושל מבעלות המעשית הזו, ואם משפ' עמי-חי תחליט בעתיד ליזום פעולה חוקית מסויימת כנגדו, יהיה עליה לפנות בנדון לערכאות, כדי לסלק את מ.רוקטלישוילי מבעלותו על הקרקע וחלקו מהבית. ניתן לומר שבימ"ש השאיר בעצם את הכדור במגרש המתחיינים, ובמידה רבה תלה את גורלו של רוקטלישוילי בחסדיה של אחותו, ובגיסו עמי-חי.

נושא משפטי לא פחות מעניין נדון בין שרה אג'יקה ומאיר חסידוף בהקשר להחזר סכומי הלוואה.[13]

העותרת היתה שרה אג'יקה (אשתו של יצחק אג'יקה אליו התייחסנו בפרקים קודמים) אשה כבת 70 שפעלה בתוקף צוואת בעלה המנוח אשר אושרה ע"י בית הדין עדתי. (בטעות ציינו השופטים "אקקלסיאסטיקאל" במונח שווה ל"רבני") מאיר חסידוף חב למנוח סך של 1 300 לא"י וכן רבית ע"פ פסיקת בית הדין משנת 1937. החוב לא שולם במלואו ולפיכך עודנו היה בתוקף. הואיל וכך היה הדבר, הוציא בימ"ש כנגדו צו פשיטת רגל בהתאם לסעיף (ג)(2)3 לתקנות לפשיטת רגל.

מאיר חסידוף דחה את החלטת בימ"ש בדבר הכרזתו כפושט רגל, והגיש אפידאוויט משלו לבימ"ש השלום, שבו נדחתה בקשתו. אז ערער בבימ"ש המחוזי והביא טיעונים מספר, שהוגדרו ע"י השופט - ברוקה, כפרטים טכניים נוהליים, שלא מצדיקים הוצאת צו נגד הכרזתו כפושט רגל. ולהלן הטיעונים: 1/ יש ליקוי במתן ייפוי-כח ע"י העותרת לפרקליטה בעניין הגשת צו לפשיטת רגל בנידון כנגדו. בייפוי כח שנתן ע"י שרה אג'יקה, צויין:"

"I, the undersigned Sara the widow of the late Isaac Ajakika, as administratix over the estate of my late husband Isaac Aj-

[13] עיין פסקי דין מחוזיים נבחרים, ת-א, עמ.66.

akika do hereby give a complete power of attorney to the advocates Shlomo Mizrachi and Michael Caspi, both of them jointly and each of them severally to be my attorney in my case with Meir Hassidoff concerning his being declared bankrupt".

(עיין עמ' 68.)

פרקליטו של מאיר חסידוף - ראנד, טען בבימ"ש, שייפוי כח כזה אינו מספק, הואיל והגשת בקשה או תביעה להכרזה כפושט רגל אינה נחשבת כתחילת הליך - פשיטת הרגל עצמה. השופט דחה טענה זו, ותירץ את תביעת פשיטת רגל של החייב בכך, שהוא מסרב בתוקף לפרוע חוב המגיע לעותרת ולכן, ניתן ייפוי-כח כללי לפרקליטים הנ"ל לנקוט בכל הצעדים הדרושים לפרעון החוב.

מלבד זאת, גרס השופט המחוזי, שהטענה ביחס לייפוי-הכח של הפרקליט בענין פשיטת הרגל, הושמעה רק בישיבה שלישית בערכאה הנמוכה, ולא בראשונה, שרק אז ניתן היה לטעון בעניני נוהל, ולדרוש את התיקון, דבר שלא נעשה.

2/ טענה שניה של המשיב מאיר חסידוף, שרצה למנוע הכרזתו כפושט רגל, התייחסה למועד הגשת העתירה בענין הכרזה. הוא טען שעל העותרת היה להתחיל בהליכי התביעה להחזר חובה במשך 3 חודשים לאחר דחיית ערעורו של המשיב על ביטול פשיטת רגל לפני הגשת העתירה בנדון, שהוגשה ב-5 בדצמבר 1944. העותרת טענה שמועד ספירת 3 חודשים החל ב-5 בנובמבר 1944, וזאת ע"פ החישובים להלן: הערעור לדחות את הכרזת פשיטת רגל הוגש לבימ"ש השלום ב-12 ביולי, 1944, תשמיעתו נדחתה ל-30 יולי, אז רשם השופט בתיק את החלטתו בדבר דחיית השמיעה לתאריך שייקבע ע"י הרשם של בימ"ש על כל המשמעויות הנובעות מכך, בהתאם לסעיף 67 של תקנות פשיטת הרגל. שמיעת הערעור נעשתה ב-5 בנובמבר אותה שנה.

מענתו השלישית של מאיר חסידוף התייחסה לעובדה שבכתב העתירה לא פורטו כל המניעים והנימוקים להכרזתו כפושט רגל, ומלבד זאת טען הוא, שיש לו השגות על סכום החוב. ברם האפידאוויט שלו נדחה הרי בערכאה משפטית הנמוכה, ב-5 בנובמבר 1944, כשבאותו היום עצמו הוכרז הוא כפושט רגל, ולפיכך מאותו יום החלה גם ספירת 3 החודשים להגשת עתירה, שאכן הוגשה בנדון. בסופו של-דבר עתירתה של שרה אג'יקיה נתקבלה בדבר הכרזת מאיר חסידוף כפושט רגל, והוצאות המשפט הוטלו על הנכסים המעוקלים. (עמ' 70.)

לא אחת הסתבך מרדכי מיכאקאשווילי (כאמור בפרק הקודם) בעסקים שונים, עם גורמים שונים, ביניהם גם הערבים. למשל, הערבי בשם נאוראז אחמד עבד-אללה וואפה, ושבעה אחרים עמו תבעוהו בבימ"ש השלום (34/45) והשיגו את מבוקשם בדבר מסירת סוכין, שנסתן לגביהם שנקנו ע"י התובעים. בשם נאוראז וואפא הנ"ל שבינתיים נפטר, הוגשה תביעה אזרחית נגד מ. מיכאקאשווילי (מס. 43/154) בשנת 1943 לשם קבלת צו המורה לנתבע למסור לתובע סוכין אחדים שנקנו ממנו. הפסיקה בנדון ניתנה ב-24 בינואר 1945 ועל פיה נדחתה דרישת המרצה בטענה שהואיל ולא ניתן היה להוכיח שכמות מסויימת היתה שייכת לתובע, אי-אפשר היה להגדיר את אותה כמות ע"י חוזה כתוב כלשהו.[14]

התובע הואיל ולא בא על סיפוקו המלא, הגיש תביעה חדשה בבימ"ש השלום (46/402) ודרש כפיצוי על הפרת החוזה את הסחורות שהוזמנו על ידו מהנתבע, כמובן דרש החזר הסכום השווה לערך הסחורות שלא סופקו. בנתחו בפירוט את הנימוקים של התובע, השופט ציין ש:" א/ לא הצליח התובע להוכיח שאכן נגרמו לו נזקים, וחוץ מזה, אין שום איזכור למשג זה בתביעתו. ב/ פרקליטו של נאוראז, עו"ד קטן טען בשם מרשו שהודעה נוטריונית מ-16 באפריל 1945 מתייחסת לסעיף 13 של כתב התביעה בתיק זה. במכתב נכללה תביעה אל מיכאקאשווילי למסור לתובע סחורות שלא סופקו או לחילופין שווה ערך של הסחורות הנ"ל, השופט דחה טענה זו והטעים שאין בה משהו חדש ורלוונטי... השופט מצביע על סתירה מיותרת בטענותיו של ב"כ התובע מצד אחד הוא דורש לחייב את הנתבע מיכאקאשווילי למלא אחרי תנאי החוזה ומצד שני הוא תבע לחייב אותו לפצות את נאוראז על הפרת חוזה. (עמ' 673.)

השופט ניכח בהרחבה על-סמך חומר המחשה משפטי (דוגמאות מתיקי א"י ואנגליה בנדון) והגיע למסקנה שעל התובע היה לטעון למען מילוי חוזה בשלמותו בהנחה שפיצוי נזקי אינו יכול לשמש עבורו תרופה מתאימה או לחילופין, אם, בימ"ש היה מוצא שאכן פיצוי נזקי הינו האמצעי המתאים אז עליו היה לקבלו, לכן, תביעתו לפיצויים והחזר חלק מערך הסחורות נדחתה, ונתקבל ערעורו של מ. מיכאקאשווילי בנדון. הוצאות המשפט הוטלו על התובע בסך 20 לא"י.

[14] עיין פסקי דין נבחרים, 1946, עמ' 670-671.

מצד שני היו נציגי משפ' מיכאקאשווילי מעורבים בדיונים סביב סוגיית קבלת דמי-מפתח מעבר לדמי שכירות החודשיים ששולמו למיכאקאשווילי ע"י עולה חדש בשם מאיר אלמליח.

האחרון הגיש תביעה להחזר דמי מפתח בבימ"ש השלום, שאישר את תביעתו, מיכאקאשווילי עירער על החלטת שופט השלום, במחוזי ברם גם המחוזי אישר את פסיקת השלום וחייב את מיכאקאשווילי להחזיר סך 250 לא"י לאלמליח. על השתלשלות הסיפור הזה ועל מעורבותו של יהודי-גרוזי אחר בשם זיקשווילי בפרשה בתור מתווך, אנו קוראים:"

The Respondent having newly arrived in the country and looking for premises, hired the flat in question after negotiations with the first Appellant who, together with his brother Moshe, who was a party in the Magistrate's Court and is not concerned in this appeal, are the registered owners of the flat. The LP. 250 in question were paid to the first Appellant through one Zikoshwili. The contract of lease however was made in the name of the second Appellant who is the father of the first Appellant and Moshe, the story being that the father took that flat on lease from his two sons and not being in need of it any longer let it to the Respondent

(עיין פסקי דין מוערים, 1, עמ. 298)

הן בימ"ש השלום והן המחוזי לא האמינו לגרסת מיכאקאשווילי שעל פיה, האב חכר מבניו את הדירה לשימושו הפרטי, ומשלא היה לו צורך בה. השכירה לאלמליח, כשהכסף בצורת דמי מפתח נתקבל ע"י בנו אהרן. הערכאות המשפטיות הנ"ל קבעו על סמך פקודת הגבלות עסקיות (דירות) מ-1940, שבשום עילה או תירוץ, לא יגבה אדם (בעל בית) סכום כסף מעבר לדמי השכירות המשולמים לו, במקרה של גבייה, הרי היא אינה חוקית ויש להחזיר את הכסף למשלם. (משכיר).

בערעורם בבימ"ש העליון (עיין ע.א. 284/45 ו-283) טענו אהרן ומרדכי מיכאקאשווילי לגבי קבלת דמי מפתח, שאין הוכחה בכתב על התשלום וכי אין להסתמך על עדות בעל פה. לעומתם הסעימו השופטים פרומקין ושאו שתשלום דמי-מפתח הוא מאותם סוגי תשלומים אשר לגביהם (מחמת אי-חוקיותם) לא נהגים לערוך רישומים פורמליים ולכן, הדרך היחידה להוכחת התשלום הינה עדות בעל-פה. לחילופין ולהשלמת טענתם הוסיפו והטעימו אהרן ומרדכי מיכאקאשווילי שאפילו עדות בעל-פה אינה מספקת בצורתה שהוגשה לבית המשפט ובאבחנם תפקידו של המתווך זיקשווילי, קבעו השופטים שהעדות בעל פה של הגורמים דלעיל משביעה את הרצון וניתן לסמוך עליה.

יש לציין את ישרו של המתווך זיקשווילי, שלא כפר בעובדת העברת כספים מצד אחר, בקרב נציגי משפ' מיכאקאשווילי התעוררו שאלות אודות חלות ההתחייבות המשפטית להחזר דמי המפתח לאלמליח. העובדה היתה שהכסף הועבר לא לאב מ. מיכאקאשווילי אלא לבן אהרן ולכן, כמובן שעליו היה לשלם את הסכום, ולא לגלגלו על אביו. בימ"ש היה צריך להכריע בשאלת האם האחריות היתה משותפת או נפרדת, של האב והבן והוא קבע שע"כ שהאב מילא את התפקיד של בעל הבית לגביו של המשכיר, הרי הוא לקח על עצמו את כל האחריות הנובעת מכך, ולכן חלה עליו אחריות משותפת להחזר דמי המפתח ששולמו שלא כחוק, וגם היה מקום להגשת תביעה נפרדת כנגדו וכנגד בנו (תביעות נפרדות), מאחר והאב היה חייב כבעל הבית והבן כמקבל הכסף, על סמך האמור לעיל הערעור של מיכאקאשווילי נדחה. (עמ. 301).

בולטת בהתדיינות זו העובדה שמאיר אלמליח תבע בערכאה הראשונה (בימ"ש השלום בת"א) עיין ת.מ. 3325/43) החזר סכום ממרדכי מיכאקאשווילי ומבניו - אהרן ומשה (כלומר, לא רק מאהרן אליו הועבר הכסף ע"י זיקשווילי) וזאת מאחר ומשה - אחיו של אהרן, היה עמו הבעלים של הדירה, והאב מפני שהוא היה בעל הדירה, למעשה, והאיל וכך, בהגישם ערעור בבימ"ש העליון, תובע, מצד אחד אהרן את אלמליח ויחד אתו גם את אביו ואת אחיו (283/45) ומצד שני, מ. מיכאקאשווילי תובע יחד עם אלמליח גם את בניו - אהרן ומשה.

יש להניח שהערעורים ההדדיים שבין נציגי משפ' מיכאקאשווילי נבעו יותר מנוהלים סכניים גרידא מאשר מהסתבכויות דה-פקטו בינם לבין עצמם, היה עליהם להדוף את תביעת אלמליח ולכן בחרו בדרך משפטית טהורה של בירור עינינים. (השו. דוחים משפטיים, 13, עמ. 69-72).

בהקשר להתדיינויות במעמד אישי, מזונות, מעניין במיוחד תיק אזרחי 21/46 בבימ"ש המחוזי בתל-אביב בפני מני וד"ר חשין.[15]

[15] עיין קובץ המשפט, כרך ב', 1947, עמ. 251-255.

התובעת אסתר סעידוף דרשה לחייב את בעלה משה חי סעידוף בתשלום דמי מזונות לה ולשלושת ילדיהם הקטנים. מתברר שהם נישאו לפני 25 שנה ונולדו להם 7 ילדים בירושלים. משנת 1936 התרבו החיכוכים בין בני הזוג והגורם העיקרי להם היתה העובדה, שהתובעת היתה עוזבת מדי-פעם את בית בעלה בי-ם, ונוסעת לבני משפחתה בתל-אביב.

בשנת 1944 סודר בנם הבכור בעבודה אצל דודו, אחי התובעת, בת"א, והאשה החלה להפציר בבעלה להעתיק מקום מגוריהם לתל-אביב. הלה שלא ברצון, השכיר את ביתו בי-ם ושכר דירה בת"א. ברם כ"ה קירבה היתירה אל משפחת התובעת, והתערבותה בחיי הזוג סעידוף גרמו למחלוקות, הופר שלום-בית ואפילו בניו של הנתבע התחילו להתנכר לו ולשהות במחיצתו. הלה נאלץ לחפש מחסה בבית קרוביו מה עוד שאשתו מצדה הציקה אף היא לנתבע ומנעה ממנו את הזכויות הבסיסיות עד-כדי הסירוב לחיות עמו חיי אישות. (שם, עמ. 252)

ללא כל ספק ניתן לראות בעליל את תהליך התפוררותה של משפחה פסיראכל-ית יהודית-קורוקאזית גדולה, כשהרקע היה העדר קומוניקאציה בין בני הזוג, בעידודם של בני החמולה מצד אשה. ולמרות שנולדו להם שבעה ילדים, ולמרות חיי המשפחה המתוקנים פחות או יותר בי-ם, הרי בת-הזוג שנמצאה תחת השפעת אחיה-קרוביה שבתל-אביב, גרמה למשבר משפחתי. מבחינה היסטורית נעיר שדווקא, המשפחה הפטרונימית הקורוקאזית והאסיתית-תיכונית הגדולה, היא שליכדה וגיבשה את תא המשפחה, האוטוריטה של המסגרת המשפחתית-השבטית השפיעה רק בכוון אחד, בכוון גיבוש וייצוב של הגרעין המשפחתי ובארץ עקב השפעת נסיבות-חברתיות בין-עדתיות וכלכליות למיניהן, החל תהליך של התפוררות המשפחות, גם בקרב עדות אלה.

בהמשך נאלץ הנתבע לעזוב את הבית ולעבור עם אמו הישישה בביתו הפרטי ב-י-ם ואף ביקש מאשתו לשוב לירושלים תוך-הבעת נכונות לספק דירה ומזונות. לכל בני-הבית, ברם התובעת דחתה את הצעת בעלה באמתלה שמזג-האויר הירושלמי מזיק לבריאותה וזאת בניגוד לטענת רופאה שהעיד שדווקא ישיבתה בדירה קטנה ולחה בת"א פוגעת במצב בריאותה יותר. (עמ. 253)

הבעל במקרה דנן, בהיותו גורם ששאף לגיבוש התא המשפחתי, התקומם נגד פיצולו ועשה מאמצים להשכין שלום וללכת לקראת דרישותיה המזונות של אשתו, אשר חרף העובדה שלבריאותה מזיקים יותר תנאי המגורים בת"א מתעקשת להישאר שם, במחיצת קרוביה. מלבד זאת בהיותה גורם לסכסוך משפחתי ולאי-שלווה (ומכאן למורדת) היה לה העוז לתבוע מבעלה תשלום מזונות עבורה ועבור שלושת ילדיה. למרות זאת, הנתבע הביע נכונות לשלם סכום של 18 לא"י לחודש כמזונות לשלושת ילדיו. אומנם, דרשה התובעת כדמי-מזונות סך 40 לא"י ברם השופטים בהתחשב בהכנסותיו של הנתבע (400 לא"י לשנה בערך) חייבו אותו רק ב-21 לא"י (דהיינו 7 לא"י לכל אחד מילדיו הקטנים: צפורה, יהודית ורפאל) וזאת עד הגיעם לגיל 16 שנים. (עמ. 253)

למרות שהצדק היה עימו ויכול היה בהחלט להתנגד ולסרב לתשלום המזונות לשלושת ילדיו, הבעל מרצונו הטוב, הסכים לשלם הסכום הנ"ל על רקע זה משונה במקצת דרישת-אשתו לחייבו לשלם מזונות לשש נפשות, כולל הוא עצמו ואמו.

השופטים התייחסו אל הנושאים שבמשפט זה על פי המשפט העברי ובייחס לבירור מעמדם האישי של המתדיינים הסיקו על סמך "שולחן ערוך" אבן העזר, סימן ע"ז סעיף ב', אשר על פיו "אשה המסרבת לחיות חיי אישות עם בעלה נקראת "מורדת", ויתרה מזו, נראה היה לשופטים שהם היו מוסמכים לבדוק אם קיימים היסודות "אשר עליהם יכריז בית-דין דתי אשה כמורדת"... ואכן תוך מהלך המשפט הנ"ל פנה הנתבע אל הרבנות הראשית בת"א בבקשה להכריז על התובעת כ"מורדת". אז טען ב"כ התובעת כי אין בית הדין הרבני מוסמך לדון בשאלה זו מאחר שבימ"ש המחוזי כבר דן בענין. ואז נוצר מצב משונה כלשהו, בהיות הרבני בלי להתייחס לסמכויותיו בנדון פסק כי "מוקדם עדיין להכיר את האשה הגב' אסתר סעידוף כ"מורדת", זה ענין של סכסוך כספי שצריכים לברר אותו, והיה יוצא שהבעלהנתבע יכול היה להישאר ללא כל תקנה, באם בית-הדין הרבני אינו מוכן לספל בסוגיה, ובימ"ש המחוזי היה מושלל סמכות לדון ולפסוק לאור הדין הנהוג בבתי-דין הרבניים." (שם, עמ. 254-253)

מובן מאליו שבימ"ש המחוזי מתחשב במצבו המיוחד של הבעל אשר לגביו דין ביהמ"ד הרבני יכול לדון בעניין בשל הנסיבות המסויימות ומכריז על התובעת כ"מורדת" ובתור שכזו כמשוללת זכות לתבוע מזונות, כל עוד היא עומדת במרדותה. (עמ. 254)

השופטים התייחסו בהבנה גם לטענתו של הבעל שאשתו היא שהפרה את שלום בית, היא שמתעקשת לעבור לגור עימו בי-ם, ובנסיבות כאלה האם היא זכאית למז-

ונות בכלל?! הסימוכין לכך נמצא שוב ב-"אבן עזר" סימן ע"ה סעיף ד' הקו-
בע:"אמר לעלות לא"י והיא אינה רוצה,חצא בלא כתובה...מעלין ל-ם ואין ה-
כל מוצאין משם."(שם,עמ.254).

בסופו של דבר יצאה הנתבעת וידה על התחתונה.בימ"ש פסר את הבעל מחובת-
חשלום המזונות וחייבה את התובעת להילוות אליו לירושלים.

במקרה מסויים,כשנפסד בשנת 1911 יהודי גרוזי אמיד ובעל נכסים ב-ם יצ-
חק גוראל"שווילי,מונה בשנת 1922 כמנהל נכסי עזבונו שאר בשרו משה גוראל
ביחד עם אחיו יעקב גוראל. בשנת 1936 צורף לצוות מנהלי העזבון שאול גור-
דון (מנהל הבנק),אשר לא היתה לו כל שייכות לעזבון. בשנת 1939 שאול גור-
דון ויעקב גוראל שחררו מתפקידיהם ובמקומם מונתה מלכה תחרו-גוראל,כמנה-
לת,יחד עם משה גוראל.כך היה מצב הדברים עד אשר דרש לעצמו משה גוראל חש-
לומי שכר וחמלוגים עבור שירותיו בתור מנהל העזבון בסך כולל של 2702 לא"י
ע"פ הפירוט הבא: א/ חמלוגים המגיעים לדבריו לשנים 1922-1936 בסך 70 לא"י
לשנה. ב/ חמלוגים לשנים 1936-1946 בשיעור 200 לא"י לשנה.משלא נענה הג-
יש תביעה לבימ"ש המחוזי.[16]

התביעה הוגשה נגד מלכה תחרו ואחרים המתייכים לאותו עזבון.בימ"ש חזר
וחקר את התובע בארכות לגבי אופן ניהול העזבון ומילוי תפקידו משנת1922
התובע עמד ומנה את כל העובדות שהיו כרוכים במילוי תפקידו כמנהל העזבון,
ובמיוחד הדגיש את אמינותו והגינותו כלפי העזבון. ומכאן שנוצר רושם שבע-
צם גוראל דורש חמלוגים,לאור היותו הוגן וישר במהלך מילוי תפקידו.בהקשר
לכך מציין בימ"ש שדווקא הגינות וישר אלה הם התכונות העיקריות הדרושות
לשם מילוי תפקיד כזה,במטרה לסדר את-כל ענייני עזבון לפרוע חובות של המ-
נוח ולחלק את הירושה בהקדם האפשרי.

יחד עם זאת,עלה מעדותו של משה גוראל שהדרישות לתשלומי חמלוגים למנהל-
ים,התשמעו לראשונה מאז נתמנה שאול גורדון בשנת 1936 כמנהלהעזבון.ניתן ל-
העריך כאן,שעד כמה שהיה דבר ניהול העזבון תלוי ביהודי גרוזיה עצמם,קרו-
ביו של המנוח יצחק גוראל"שווילי לא תבעו ולא דרשו שום חמלוגים,דהיינו ש
ניהלו את העזבון בתום-לב ובנאמנות ללא כל תמורה ורק משמונה אי"ש זר כח-
בר בצוות המנהלים,שלא הרגיש כל שייכות לעזבון משפחתי זה,הרי דרש תמורה
נאותה למילוי תפקיד זה. הנתונה נדון לראשונה בשנת 1939 בפני השופט פלא-
נקס,כשהתעוררה בעיית פיטוריו של ש.גורדון שדרש תשלום שכר בסך 180 לא"י
בד בבד ובמקביל הוא דרש לעצמו חמלוגים לעבודתו עבור השנים בעבר,וכמובן
גם עבור העתיד. השופט קבע שלסוגיה הזו יש להתייחס מאוחר יותר. ואכן ק-
בע השופט ב-25 במאי 1939 שתשלום 500 3 לא"י שתבע לעצמו גוראל,אינו עו-
מד בגדר המוצדק,הואיל וחובתו של מנהל העזבון לסדר מה שיותר מהר ובהקדם
את העניינים של המנוח,ולא לסחוב זמן ממושך את הטיפול בנדון,מלבד זאת,ה-
וא הטיל ספק בהגינותו של משה גוראל וחשד בו שהוא מושך את הניהול לשם ט-
ובת הנאה אישית שלו,מאחר וככל שימשך הניהול כך ירבו רווחיו הוא.כמובן,ה-
וקיעו השופט על-כך שלא ניהל חשבונות מסודרים עד אשר לא דרש זאת ש.גור-
דון,וגם לא דרש לעצמו חמלוגים עד אשר לא ביקשו גורדון.

על סמך האמור לעיל,דחה השופט את ערעורו של משה גוראל לגבי התמלוגים.
המגיעים לו עבור שרותיו בעבר בסך 500 3 לא"י, הוצאות המשפט הוטלו עליו
וכן הוטלה עליו חובת תשלום סך 20 לא"י לכל אחד מהמשיבים,כולם יהודי גר-
וזיה,בני משפ' גוראל"שווילי: מלכה תחרו-גוראל,רחל גוראל,שמחה גוראל ויע-
קב גוראל.(עמ.763)

סיפור מעציב,מוזר ומשונה הוא סיפורו של יהודי-גרוזי יוסף יעקבשוי-
לי שערב הקמת המדינה נקלע להרפתקאות המעוררות פליאה והשתאות.הוא הואשם
באלימות,התפרצות בכח,הסגת גבול,תפיסת רכוש בכח ועוד.[17]

יעקבשווילי התגורר יחד עם אשתו ברח' שבזי בת"א,סמוך לגבול יפו.כתוצ-
אה מהפגזת המקום עקב פעולות אצ"ל.החליט לפזר חפציו לכמה מקומות ולעק-
ור צפונה. יום אחד נודע לו שמחפנה חדר ברח' שפינוזה 7 וגמר אומר לסדר-
לשם פלשה" יעקבשווילי הגיע לבית יחד עם אחיו ועוד 3 סבלים,ב-16.1.48.
ברשות משפ' שבירו (התובעים) היו שלושה חדרים,חדר אחד היה מושכר ומפ-
ני והבת עמדה להתחתן והיתה זקוקה לחדר משלה,הדייר פינה את החדר.או-אז
"פלשו" יעקבשווילי לחדר והכניסו בו חפצים.(עמ.417)

16 עיין פסק-דין מחוזיים נבחרים,1946,עמ.760-763, ת.מ. 136/46

17 עיין המשפט,קובץ פסק-דין של בתי משפט מחוזיים באי"ש,3,1948,עמ.415-419

מתברר אם כן, ש'יהודים גרוזים לא מעטים התגוררו ביפו עצמה ובגבולה הדרומי של תל-אביב בתקופה הסוערת והלא שקטה של השנים ערב הקמת המדינה, עת שהערבים הפגיזו את ת"א ושכונותיה הדרומיות, והרבה תושביה נמלטו צפונה.

ביניהם היה גם יוסף יעקבשווילי אשר על-פי כתב-תביעה שהוגש בבימ"ש המחוזי בתל-אביב ע"י רחמים שבירו ואחרים, (בפני השופט קנטרוביץ) טען לפניו בעלי הבית שהם שייכים (הוא וחבריו) להגנה ואצ"ל ושהחדר דרוש להם. כשנסה האדון שבירו לזרוק החוצה את חפצי יעקבשווילי, פרצו לתוך הדירה כ-15 איש והוציאו את כל חפצי התובעים והכניסו את כל רהיטי וחפצי הנאשם-הנתבע. (עמ' 417-418)

מה הניע את יוסף יעקבשווילי ואנשיו על צעד קיצוני כזה? שהרי אם לא היו מגיעים מקודם לכן לגבי אפשרות שכירת חדר מתוך 3 חדרים ע"י יעקבשווילי, עובדה היא שפינוי החדר אינו מזמין כל-דצדיך לבוא ולפלוש לתוכו ללא הסכמת בעליו. ואם התנהל מו"מ כלשהו בין הצדדים (מה שלא צויין בתביעה) יתכן שניתנה הסכמה בעל-פה, ברם לאחר מכן התחרט המתלונן בטענה שהחדר דרוש למשפחה מאחר ובתו עומדת להתחתן בקרוב, אחרת קשה מאד לתאר שאנשים סתם באו ופלשו לתוך החדר, תפסו בתוכו חזקה, כי אז הרי לפנינו מקרה הסגת גבול מובהקת.

יוסף יעקבשווילי וקרוביו שהגיעו לדירה והביאו עימם חפצים שונים הבהירו למתלונן שהם משתייכים לארגונים שונים- ההגנה והאצ"ל. השופט הטיל ספק באמיתות דבריהם והניח שהארגונים הוזכרו רק בכדי להפחיד את המתלונן שבירו. ברם עובדה ידועה היתה שרבים מקרב יהודי גרוזיה שירתו בנאמנות בשורות הארגונים הנ"ל ואין כלל להעלות על הדעת, שאדם יכול לשקר ולהתחזות שהוא לוחם ארגון צבאי או מחתרתי ללא נקיפת-מצפון.

לכן, ניתן להניח, שאולי לא כולם, אבל לפחות כמה מהאנשים שהיו עם יוסף יעקבשווילי, השתייכו לארגונים שונים וייש להעיר שבתקופה כה קשה ליישוב, חובתו של כל אחד היתה שלא להקשות על הזולת להכדיר את הענינים החיוניים ביותר, קל וחומר כשמדובר בקורת-גג.

בתנאים כאלה, תוך דין ודברים קשים, נאלץ המתלונן (בעל הבית) יצחק רחמים שבירו לחתום על ההוזה שהוגש לו, הלה חתם ללא התנגדות אלא הוסיף בכתב-ידו לחוזה תנאי, שאם תתפנה דירתו של הנאשם ברחוב שָבָז'י, יהא עליו לצאת מהחדר הנ"ל. (עמ' 418).

נשארות לא ברורות מספר נקודות בעניין ערכית חוזה. למשל לא ברור על איזה סוג חוזה מדובר, חוזה סטאנדארטי הכתוב מראש או חוזה ששני הצדדים גם יחד שבו וערכוהו, בהמשך מדובר על הכנסת הוספות לחוזה, דהיינו החוזה כבר היה מוכן, כתוב וערוך ורק היה צורך בהשלמתו ולכן, יש להניח שמראש היה המתלונן מודע לכך שקיימת אפשרות שיוסף יעקבשווילי יבוא וישתכן בחדר, על סמך מו"מ מוקדם והסכם בעל-פה (שהוא הפר עכשיו). ולא נשאר ל-יוסף יעקבשווילי בנסיבות כאלו אלא להקהיל בחצר את הציבור ולהפעיל על המתלונן לחץ לקיים את הבטחתו בעניין השכרת החדר.

יצויין, שאנו מצטטים את כתב-התביעה המופנה כנגד הנתבע ואין ביכולתנו, להביא את גירסתו המתארת את השתלשלות העניינים. מפליא הדבר שהמתלונן- דהיינו יעקבשווילי, נאלץ לפנות את דירתו שברחוב שבזי בדרום ת"א מחמת-המצב הבטחוני, ולכן הוא בתור בעל-הבית לא רק חתם על החוזה אלא גם אזר עוז וציין שהחדר שהוא משכיר למשפחת יעקבשווילי יפונה במקרה והדירה שלה, ברחוב שבזי תתפנה. "תתפנה" - אבל ע"י מיי? אנו ציינו שמש' יעקבשווילי נאלצה לעזוב את הדירה מפני הפגזות מיפו, קרוב לוודאי שהדירה נתפסה ע"י וחמי הגנה ואצ"ל, שעמדו בקרבה החזית מול יפו הערבית התוקפת, תשעם הפוגה כלה המשפחה לחזור לדירתה.

את זאת ידע היטב המתלונן שבירו, ולמרות זאת ציין את התנאי הנ"ל בקורת ובזחיחות-הדעת. לאחר מכן טען בבימ"ש שחתם על החוזה מתוך כפייה ואילוצים מצד הנאשם ומסייעיו. מפליאה שפיטתו של השופט שאיננו מוכן להאמין לנאשם יוסף יעקבשווילי ואנשיו שיצחק שבירו חתם על החוזה לאחר מו"מ שקט ומתוך רצון חופשי ממש.

מבחינת נוהלי-המשפט ב"כ הנאשם טען שבכתב-התביעה ישנה כפילות בהאשמות, כשברור שלא מעניינים פעמיים את הנאשם על אותה עבירה. (עמ' 416) מעניין לציין שלצורך דיון בתיק זה הוסקה שורה של נוהלי וסדרי המשפט (מפורטים בהמשך 8 סעיפים שונים)

השופט קנטרוביץ בנתחו את כל הסעיפים שבכתב-התביעה הגיע למסקנה שהנאשם נמצא אשם בעבירה לפי סעיף 96 לחפ"ש, שהוא עם אנשיו התפרץ בכח לדירת שבירו וחפס את החזקה על החדר השייך לתובע. יחד-עם-זאת זיכה השופט את יעק-

בשו'ל מאשמת תקיפת אשתו ובתו של שבירו אבל חייב אותו בתקיפת יצחק שבירו עצמו.

הקביעה המרכזית היתה לגבי מעמדו המשפטי של אותו חדר שבדירת אדון שבירו. השופט קבע שלא הוכחה חזקתה של שמחה שבירו (הבת) על החדר ולכן החדר נחשב כחדר פנוי לכל דבר וכפוף לחוזה שנחתם בין המתלוננן שבירו לבין יוסף יעקבשוילי, ולמרות תביעת שבירו, לצוות על יעקבשוילי לפנות מיד את החדר, הרי בימ"ש לא נחפז להוציא צו כזה. בהסתעמו שהוא בתור בימ"ש פלילי, אינו יכול להתערב בדיון על כפיית עריכת החוזה ואי-חוקיותו. אי-לכך, דחה בימ"ש את הסעיף הזה בקובלנת שבירו "במקרה זה,- קוראים אנו בפסיקת השופט,- נעשה חוזה שכירות בינם לאותו חדר. בימ"ש נתבקש לצוות על החזרת החדר למתלוננים מבלי להתחשב בעובדה שחוזה שכירות נעשה בין המתלוננן יצחק-רחמים מצד אחד ובין הנאשם מצד שני. חוזה השכירות נחתם לאחר עשיית כל ה-העברות לעיל. אילו לא היה קיים חוזה שכירות כזה היה בימ"ש מצווה לפנות-את החדר הנדון לטובת המתלוננים, שאלת הכפייה לא נתבררה כאן די צרכה, במקרה זה מן הדין שהמתלוננים או אחד מהם יבררו את זכותם לביטול החוזה בבית-דין אזרחי, אשר יחליט מהו סוג הכפיה והאונס ודרגתם שיצדיקו את ביטול החוזה שנחתם..." (שם עמ. 419)

בסופו של דבר נשארה בתוקפה חזקת משפ' יעקבשוילי על החדר הנדון, למרות שביחס לעברות (אלימות, התפרצות וכו') שיוחסו לנאשם יעקבשוילי הטיל השופט עליו מספר עונשים בהתאם, בדחותו את דרישת ב"כ המתלונן להטיל עליו מאסר.

לא פסח השופט בפירוט העונשים שהוקרא ב-22.7.48 גם מלהתייחס למתלוננת (אשתו של שבירו) שהיתה מעורבת בהתקוטטות ובאלימות הדדית עם אנשי יעקבשוילי שחויב לשלם קנס בסך 10 לא"י או שבועיים מאסר. על הנאשם היה לשלם למתלוננים הוצאות ושכר עו"ד בסך 15 לא"י...

התדיינות ממושכת ומורטת-עצבים סביב סוגיית הבעלות על המקרקעין נערכה בערכאות משפטיות שונות, בין שבתיה אברמוב, כנציגם של 58 יהודים הרריים בא"י ובין ממשלת פלשתינה כמייצגת 80 תובעים שונים. (עיין ע.א. 169/45, דוחים משפטיים, כ. 13).

הדיון נסוב סביב הכנסת תיקונים בהתוויות גבולות של השטחים תוך כדי הערת הבעלות עליהם. שבתיה אברמוב ואחרים טענו שפעולתו של מנהל משרד רישום המקרקעין להעביר אליהם חלקת אדמה, הינה נכונה וחוקית ולא הם אשמים-בכך שהעיסקה נעשתה בניגוד להוראות.

כידוע ע"פ סעיף זה, רק הנציב העליון מוסמך למסור או להחכיר קרקעות ציבוריות, מחצבות ואדמות לבעלות ארעית, בהתאם לתקנות הנ"ל. לגבי שבתיה אברמוב ואחרים שרצו לקבל שמורות-יער, נטען בהתאם לסעיף מיוחד שרק הנציב העליון היה מוסמך להחכיר את שמורות היער ולא כל פקיד אחר. ולכן טעה מנהל משרד המקרקעין וחרג מסמכותו, כשאישר לשבתיה אברמוב חכירת האדמות הציבוריות, מפני שבידו היתה רק סמכות לאשר הכנסת תיקונים בהתוויות הגבולות אבל לא בחכירה גופה. לכן נתבעו אברמוב ויהודים הרריים אחרים לפנות את האדמות שנתפסו בניגוד לחוק. אלמלא היה מוסמך מנהל משרד המקרקעין לאשר החכירות, אז אין ספק שהאדמות שנקנו בתום-לב ובכסף מלא, היו שייכות להם, והמדינה היתה נזקקת לאמצעים אחרים לתיקון המצב, אך במקרה הזה, הנציב העליון, לא אישר את ההחכרה, והעובדה שמנהל המקרקעין כינה את העיסקה בשם "תיקון-השטחים" (גבולות) מחוסרת כל בסיס חוקי. לכן דחו השופטים העליונים שאר ועבד-אל-חאדי את ערעור אברמוב כנגד המדינה, וחייבו אותו לפנות את הקרקעות הנ"ל ולשאת בהוצאות המשפט.

על רקע הגירות וקבלת אזרחות ארצישראלית, נקלעו לא פעם יוצאי קווקאז ואסיה התיכונה למצבים משפטיים לא-נעימים. כך קרה למשל לאהרן יוחננוף. (עיין עתירה 102/46, פסקי-דין מוערים, כ. 1, 1947, עמ. 208-210) מתברר שהנ"ל נולד בירושלים בשנת 1911 לאביו, שהיה נתין רוסי, ולאם ילידת א"י, ברם בעלת-נתינות רוסית לאחר הנישואין.

ככל הנראה, בשנת 1914 אביו של אהרן יוחננוף, נסע (או גורש ליתר דיוק), למצרים (בעקבות גירוש נתיני רוסיה מתחומי האימפריה העותומנית), והעותר. ואמו נשארו בא"י, האב לא התעתמן, אבל הבן והאשה התעתמנו ב-1915. לקראת ה-1 באוגוסט 1925 העותר שהיה תושב רגיל בא"י ואביו, השיגו רק ב-29 ביוני, 1927 ממשלת פלשתינה - סרטיפיקאט לאיזרוח (נטוראליזאציה בלע"ז) שהכיל, גם את שמו של העותר כשל אחד מהבנים.

ב-20 בנובמבר 1934 הש"ג העותר מהקונסול הבריטי באלג'יר, את הדרכון הא-
רצ-ישראלי, בתור אדם שעבר תהליך איזרוח באי"ה בהתאם לסעיף 7 לתקנת אזרחות
פלשתינאית משנת 1925. ב-20 באוגוסט 1945 הוא פנה לממונה על משרד ההג'-
רות בבקשו דרכון ארצ-ישראלי חדש בתור אזרח א"י בהתאם לסעיף (1)1 של התק-
נות הנ"ל. הממונה דחה את בקשתו בתשובתו מ-2 ביוני 1946. (מס.121/938)

אז עתר אהרן יוחננוף לבימ"ש העליון, והעתירה נדונה בפני השופטים קורי,
פרומקין ועבד אל-חאדי. העותר דרש להוציא צו-על נגד הממונה על משרד ההג'-
רות, לבוא ולנמק מדוע לא יבטל את החלטתו ולא יוציא לעותר דרכון א"י כנד-
רש, במקום הדרכון שסופק לו ב-1934 בתור תושב המתאזרח באי"ה.

השופטים ניתחו את המעמד המשפטי של העותר וגילו שהממונה פעל בהתאם לת-
וק ולתקנות, הואיל והאזרחות הארצ-ישראלית הוענקה באופן אוטומטי לאותם תו-
שבים שהיו באי"ה עד לשנת 1925, ובמקרה דנן אביו של העותר לא היה נתין תו-
רכי, ולכן לא יכל להיות אזרח א"י. יתרה מזו, על-פי אותה תקנה עצמה, במעמ-
דו האישי המשפטי של האב היו תלויים גם אשתו וילדיו שמתחת לגיל הבגרות.
העותר טען שנולד באי"ה ושהוא נרשם בספר ("נופוס" התורכי - ספר המיפקד-
של האוכלוסין), ולכן דינו לא כדין אביו, אלא כנתין תורכי עותמני לכל ד-
בר. השופטים דחו את הטענה הזו, ולצורך הגדרת האזרחות האי"ה הצביעו על ד-
בר המלך במועצתו בנדון, שעל פיו, נתינות ואזרחות ילדים שמתחת לגיל הבגר-
ות תוגדרנה לפי נתינות האב, ולכן כל התקנות האחרות הנהוגות במדינות אחר-
ות אינן בתוקף ביחס לא"י.

חוץ מהאמור לעיל, הטעים השופט קורי עצם העובדה שבשנת 1934 ביקש וקי-
בל העותר דרכון של תושב שהתאזרח באי"ה, מצביעה על-כך שהוא היה מודע למצ-
מדו בתור שכזה. השופט פרומקין חיזק את הנקודה הזו וציין שכחלוף 12 שנה
לא יכול העותר לבוא ולטעון שלא היה מודע להבדלים שבין דרכון של תושב א-
רץ ישראל המאוזרח, לשל אזרח א"י לכל דבר. (עמ.210)

דינים בסיטואציות משפטיות, שמקומן בהחלט נפקד בגרוזיה, נערכו ונתקיי-
מו באי"ה. כאמור, התפוררות התא המשפחתי השפיעה קשות מתכונות רכושניות שסי-
גלו לעצמם יהודי גרוזיה ואשר תוצאותיה היו חמורות, ולא רק במסגרת החמו-
לה או מעגל הקרובים הצר, אלא גם ברקמת המשפחה הרחבה ומוגנית, כמו במקרה שלאם
המתלוננת כנגד בנה. כך למשל, לאחר פטירתו של אבי המשפחה בוטשווילי, אשתו
נשארה כבעלת המגרש עליו הקימו בניה בניין של שני חדרים בהם השתכנו; לא
הוברר בבית המשפט, בכספי מי הוקם הבניין, ואם שילמו הבנים שכר-דירה לאם,
הדבר היה בשנות ה-30, ובשנת 1946 בערך הוקמה קומה נוספת בת 3 חדרים, ואז
פינה האח רפאל את החדר שהוחזק על ידו בקומה הראשונה והשתכן בשניים מת-
וך שלושת החדרים שבקומה השניה. החדר השלישי באותה קומה נתפס ע"י האם (ה-
משיבה) עצמה, וחדרו לשעבר של רפאל בוטשווילי נלקח ע"י האח המערער. לא ה-
יה ברור בכספי מי הוקמה הקומה השניה, בכספי-המשיבה או בכספי האח רפאל,
ברם עובדה היא שהמערער עצמו לא השקיע שום כספים. כסלע המחלוקת בדיון שי-
משו שני החדרים שבקומה הראשונה. 18

אין ספק, שלפני הקמת הקומה השנייה היתה אי-איזו התדיינות בין האם בו-
טשווילי לבין בניה, וניתן לשער שהיה איזה הסדר על חלוקת הבנין והחדרים
וכן לגבי כיסוי הוצאות הבניה וכו', ככל הנראה הוסכם בין האם לבין אחד מ-
בניה שעם הקמת הקומה השניה והיכנסו של זה גם בחדר השני שהוחזק עד אז ע"י
אחיו רפאל, עליו יהיה לשלם דמי-שכירות בגובה 5 לא"י לחודש. (נעיר במאמר-
מוסגר שדי מפליא שהאשה יהודית-גרוזינית, שחונכה על ברכי המסורת המשפחה הפ-
טריארכלית, דורשת מבנה דמי שכירות). אפשר גם לשער, ששתיקת האם ואי-הגשת ת-
ביעתה נגד הבן רפאל, שבנה את הקומה השניה מכספו, נבעה מכך, שאחד מהחדרים-
הנ"ל נתפסה ע"י האם עצמה.

כשתבעה האם מבנה האחר, שנשאר בקומה הראשונה, תשלום דמי שכירות בשיעור-
5 לא"י, או פינוי החדרים, טען הבן בבימ"ש השלום, שההסדר היה לא לגבי תשל-
ום דמי שכירות, אלא לגבי השתתפותו בהוצאות הקמת הקומה השניה בסך 5 לא"י
לחודש, וסיבת אי-התשלום מפורטת שם. שופט השלום אישר את בקשת הפינוי, ול-
מעשה היה על אחד הבנים להתפנות ולה ישאר ברחוב. (אליבא דאמא בוטשווילי!)

הבן בוטשווילי הגיש ערעור לבימ"ש המחוזי (עיין שם, ע.א.67/48) והוא נ-
דון בפני השופט חשין, המציין בפסיקתו המנומקת ש: "יש להבדיל כאן בין חלק
הקומה הראשונה שהיה תפוס ע"י המערער לפני הקמת הקומה השניה ובין החדר
שנפל לידו לאחר מכן. אין חולק, כי המערער היה מחזיק בחלק ישן זה שנים ר-

---

18 עיין אוסף פסקי דין בתי המשפט בישראל, ספר 1, עמ.108.

ב ות מאד, נכון שאין שום הוכחה המורה מי מבעלי הדין, או מבני המשפחה, הקים את הבנין לכתחילה, אך יחד עם זה אין גם ראיה שהמערער היה משלם בעד החזקת חלק זה איזה סכום שהוא, אם למשיבה או למישהו אחר, בתורת דמי שכירות או בחשבון תמורה אחרת. המערער עצמו טוען, כי הבנין הוקם לראשונה על ידו ועל ידי אחיו מתוך קופה משותפת, ומשום כך אין עליו לשלם דמי שכירות, מאחר שהוא בעל חלק בלתי נפרד לבנין, אם כי הקרקע שעליה עומד בנין זה רשום בשם המשיבה. מאידך גיסא, טוענת שהבנין הולך אחרי הקרקע וכי למעשה, היה המערער משלם גם קודם להקמת הקומה השניה דמי שכירות בסך 2 לא"י לחודש" (שם).

מעניינות כאן שתי נקודות: א/ המערער החזיק גם לפני הקמת הקומה השניה בבנין הישן, לדבריו לא שילם דבר, אך לדברי האם, כן שילם 2 לא"י לחודש. ב/ המערער טען שגם כספו השקע בהקמת הבנין ולכן יש לו חלק בבעלות עליו, ואין עליו חובה לשלם דמי שכירות. השופט הסעים שאין על בימ"ש קמא ולא על בימ"ש המחוזי לקבוע-לפי תביעה שהוגשה-את הבעלות על החלק הישן שבבנין, והואיל ולא צויין בכתב התביעה תשלום דמי שכירות ע"י הבן בנפרד לחלק הישן, הרי גם לא תחול עליו חובת התשלום של דמי שכירות, גם לאחר הקמת הקומה הראשונה ועריכת הסכם חדש.

לגבי החדר השני שנתפס ע"י המערער לאחר בנית הקומה השניה טענה האם בוטשווילי שהחדר הזה יחד עם החדר שהיה ברשות המערער קודם לכן, השכרו למערער בדמי שכירות של 5 לא"י לחודש, ראינו לעיל כי אין הוכחה על השכרת החדר שהיה ברשות המערער מראשית בנייתו של הבנין, וטענת השכירות חלה איפוא רק לגבי החדר הנוסף. המערער, מאידך-גיסא, טען כי חדר זה ניתן לו תמורת הסתחתו לשלם 5 לא"י לחודש ע"ח חלקו בדמי הקמת הקומה השניה. (עמ' 109).

בציינו את זה הסעים השופט שהחדר הנוסף יישאר בחזקת המערער-עולמית; ואם נתעלם לרגע מהחוקיות או אי-החוקיות של הסכם מעין זה, הרי כוונת הדברים היא שהמערער רוכש לעצמו זכות מסויימת ומוגדרת אם בתורת מכר או בתורת מתנה. צצה ועולה ממילא השאלה בדבר הרמת נטל-ההוכחה. כלומר, האם היה על המשיבה להוכיח "שכירות" או על המערער להוכיח "מכר" או "מתנה". (עמ' 109).

בפנותו לבירור התשובה לכך לסעיפים 1764 ו-1769 של מג'לה התורכי להסדר הקרקעות, קבע השופט שעל המערער היה קודם להביא ראיות ל"מכר" או "מתנה" כנגד טענת האם לגבי שכירות. ומשהלה לא הצליח בכך למעט הטענה שהחדר הנוסף לא נמסר לו בשכירות, אלא בתמורת הבסתחו לשלם חודשית, חלק מהוצאות-בנית הקומה השניה, הסיק השופט בשלב זה שהחדר הנוסף בקומה הראשונה נמסר לבן בשכירות, ואם הוא לא שילם דמי שכירות, -דינו פינוי. ברם השופט המלומד לא סיים כאן את מערכת ניתוחיו והתייחס לשתי שאלות נוספות: 1/ האם אמנם הפסיק המערער מלשלם את דמי-השכירות המוסכמים? 2/ מה היו דמי השכירות המוסכמים?

כאמור, ע"פ ההסכם היה על המערער לשלם 5 לא"י לחודש לגבי החדר הנוסף, בדם בעדותם של המתדיינים לא הוזכר כלל החדר שהיה ברשות המערער לפני הקמת הקומה השניה.

בהביאו בחשבון גם את חומר העדויות וגם את כתב התביעה הסיק השופט שהמדובר במקרה של שכירות נפסדת" במובן הסעיף 462 של המג'לה, מפאת אי-ידיעת השכר. "היוצא מכל זה, -הסעים השופט, - שעל המערער לשלם תמורת החדר הנוסף. שבקומה התחתונה את דמי השכירות הראויים בלבד, ודמי שכירות אלה יש לקבוע לפי הערכה." (שם, עמ' 110).

בקבעו מצב של "שכירות נפסדת" קיבל השופט את הערעור והחזיר את התיק לדיון בבימ"ש השלום לשם קביעת שני היבטים: א/איזה משני החדרים התפוסים כיום ע"י המערער הוא החדר שנמסר לרשותו לאחר הקמת הקומה השניה שבבנין? ב/ מהם דמי השכירות הראויים לגבי חדר נוסף זה בעד התקופה הנזכרת בכתביעה?

השופט המחוזי חשין הסיל על בימ"ש השלום לקבוע למערער זמן קצוב לפרוע את דמי השכירות הראויים כפי שייקבעו בהתאם לסעיף הקודם. (שם) יחד עם זאת התייחסר לסבך של התדיינויות משפטיות הכרוכות בנדון, כגון גורל השכירות בעתיד, בעלות על הבנין או חלק הימנו, הוסיף והטעים השופט חשין, שהנשאים האלה נתונים לבירור מחודש בערכאות משפטיות, ושאין בשום פסיד בעניין קביעת דמי-השכירות בכדי לפגוע בזכות האם או הבן ממשפחת בוטשווילי.

נראה, שנציגי משפ' מתאייף היו מעורבים בהתדיינויות עם שלטונות עירוניים שונים. מיכאל מתאייף למשל הואשם ב-4.7.45 ע"י עיריית ירושלים בכך, שלא רוקן בורות שופכין, ובכך הפר את ההוראה האוסרת שימוש בבורות קיימים

ומחייבת לבנות ולהתקין חדשים, בהתאם לתוכנית העיריה. כשלא עזרו התראות והזהרות, הוגשה קובלנה פלילית כנגדו ובימ"ש השלום הטיל עליו עונש מרתיע. מושאייף ניסה לערער על פס"ד ועל העונש, ברם ערעורו נדחה. (ת.א. 113/45, בימ"ש המחוזי בירושלים)

לא אחת, בעלי הקרקעות החכירו או מסרו את מגרשיהם בשכירות לערבים, שהיו מעבדים אותם. בתחילת שנות 1940 מסר נתנאל יצחק סאידוף בשכירות לשנה לערבי מוצטאפא אל-מוואכיס, את הקרקע שבבעלותו. משחלפה שנה והלה לא שילם את הרנטה, תבע אותו סאידוף בבימ"ש השלום. התברר שהחוכר הנ"ל היה צריך להשכיר בשכירות משנית את הקרקע לשנה והוא אכן עשה זאת, ברם משחלפה שנה והחוכר המשנה לא פינה את הקרקע וגם לא שילם דמי שכירות, דרש סאידוף את תשלום-הרנטה גם לתקופה הנוספת ובימ"ש קיבל את תביעתו וחייב את החוכר הראשי לשלם את המגיע לסאידוף.

מוואכ'ט ערער בבימ"ש המחוזי וטען שהחוזה בינו לבין סאידוף היה לשנה, ומשחלפה שנה הוא לא היה חייב לשלם כל כסף, וזאת למרות שהחוכר המשני, המשיך להחזיק בקרקע, יתר על-כן הוא גם טען שהיה על התובע לתבוע את חוכר המשנה במישרין.

השופט קבע שזהו עמדה מוטעית, מפני שלא היה חוזה עסקי בין הבעל לבין החוכר המשני ואם כי נכון שבי"כ בעל הקרקע פנה דווקא אליו במישרין ודרש תשלום דמי השכירות אין פירוש הדבר ואין נפקא מינה, שהחוכר הראשי יצא מידי חובתו כלפי בעל-הקרקע ולכן נדחה הערעור והחוכר הראשי חוייב לפצות את סאידוף. (עיין פסקי דין מחוזיים נבחרים, 1944, עמ. 259-261) מבחינת קביעת בעלות על הקרקע לאור הימצאות המשכנתה של שרה מושאייף שלא היתה חשופה כדין, ואשר לדידה קבע בימ"ש בצפת לסובת אונגר, בא וקבע בימ"ש העליון-בעניינה של מושאייף שבית-דין מקומי בצפת לא היה מוסמך לדון בסוגיה זו, והחיק הועבר לבימ"ש לקרקעות לדיון יסודי.[19]

בהקשר למאשוייפים נציין שקשרים עסקיים קיימו בין היהודים ההרריים לבין הארמנים תושבי א"י. מתוך תיק הערעור של בנימין מאשוייף בבימ"ש העליון, מתברר שב-27.6.21 הגיעו ברכבת לחיפה ממצרים 70 ארגזי סיגריות כששם השולח צויין במסמך - הארמני בשם מאסוסיאן וכמקבל המשלוח - הוא עצמו, ברם בפועל הגיע לקבל את הטובין סוכנו של מאסוסיאן בחיפה מאשוייף. המסמכים נמסרו לפקיד מוסא ארי, אשר זייף אותם; על שני העתקים הוא רשם "סוכר", ועל ההעתק השלישי - "סיגריות", כל המסמכים נחתמו גם ע"י א.נ. קולא (הנאשם השני) ובדרך זו הוצאו סיגריות במירמה למחסנו של מאשוייף, ברם הענין נתגלה והם הועמדו לדין פלילי. השאלה שעמדה בפני בימ"ש היתה, האם היה מאשוייף, בהכרה ברורה כשיקר למכס או זה קרה בהיסח-הדעת? בימ"ש המחוזי הפליל את הנאשמים והטיל עליהם עונשים בהתאם. מאשוייף ערער בעליון וזה קבע שהוא-מאשוייף נכח בעת זיוף המסמכים ומסירתם, ברם מאשוייף טען להגנתו, שמסר את עניין שיחרור המטענים לעובדים לשעבר, שהוזכרו לעיל תמורת תשלומים, ושהוא עצמו לא ידע למה עסקו הם בהברחות סוכן. ערעורו נדחה, ומאשוייף נאלץ לשהות במאסר בפועל למשך שנה שלמה. (עיין קובץ, 2, 1935, עמ. 677-684)

יהודי קורקאו ואסיה תכונה הופללו בארץ גם על רקע עברות תעבורתיות. (עיין 56/45, קובץ, עמ. 695) במקרה מסויים נדרש יהודי הרריה חנניה בן חזקיה-דוידוף ע"י מפקח על התעבורה להציג מסמכים בהתאם לתקנות (א)(1)5 לתקנות-תעבורה (הגנה) 1934, שופט השלום הטיל עליו עונש מינימלי, ברם התובע הכללי ערער ובימ"ש המחוזי קבל את הערעור והחזיר את התיק לבימ"ש השלום לבירור הראיות והנימוקים. (פסקי-דין מחוזיים נבחרים, 1945, ע.א. 60/45, עמ. 8-327)

במקרה אחר היה מעורב בקטטה יהודי הרריה דניאל דניילוב עם יוסף אנגלנדר, לדניילוב נגרמו חבלות גופניות ועל-כך תבע את הנ"ל בבימ"ש השלום, וכ-

[19] עיין דוחות שנתיים, 1, 1944, ע.א. 237/43 בעניין העזבונות עיין גם בערעורו האזרחי של יהודי-גרוזי דוד אליעזרוב נגד עזבון של משה באום המנוח. דוחות שנתיים, ע.א. 156/46 כמו כן, אליהו יצחקי נגד צבי אמינוף בענין הקרקעות, שם, ע.א. 19/46) בעניני אישות עיין ערעורו של יוסף מושאייף בבימ"ש העליון נגד הוצל"פ ת-א, שיבוא להראות טעם למה לא יימנע מהוצאה לפועל של החלטת בי"הד הרבני בי פו-ת"א (256/705): הנימוקים שהוצגו ע"י המשיב היו שלפני הנישואין הסכים העותר לכל בעיות אישות תהיינה נושא לדיון בבי"ד הרבני, שנית, אין יסוד לטענת מאשוייף שבית-הדין הרבני דן בעניינו ללא סמכות. עיין ע. 54/45. דוחות שנתיים, 1945, כ. 1.

אשר נדחתה התביעה, הגיש דניילוב את ערעורו למחוזי אבל זה דחה את ערעורו בנימוק שאם תלונתו נדחתה בבימ"ש השלום, אז יוכל לערער אם יש לו ייפוי-כח והרשאה של התובע הכללי ומאחר ולא הומצאו מסמכים אלה, נדחה הערעור. (עיין המשפט, 1,1946, ע.פ. 103/46)

יחד עם יהודי גרוזיה קנו יהודים הרדיים את הקרקעות. מעיתון רשמי מ-46 3.12 עולה שיונה חנוכה יונאייף קנו קרקע מרב ספרדי נסים בן יעקב אלישר, כמו-כן, חיים ספירוף (ייתכן והלה הינו יהודי-גרוזי "ספיאשווילי" שתיקן את שמו לסיומת רוסית (-וף), קנה קרקע מאהרן ספיאשווילי. שמאיה נימסאיוף מכר קרקע לשלמה דוד פורידוב והלה מכר לחי בן אבא סילאיוף. אלמנתיהודה מאשייף ואחרים מכרו קרקע למישאל מאשייף, שלמה אליהו בנימינוף מכרלזולאי אריה בנימינוף וכו'

לא אחת בוטלו העסקות שכבר בוצעו בין יהודי גרוזיה לבין הקונים או המוכרים של הקרקעות, על רקע החזר הכספים התעוררו דיונים משפטיים, במקרה ספציפי אחד מכר אפרים שווילי לשמאי כהן ומשה ניימן קרקע, והם אמורים היו לשלם לו הכסף בתשלומים. כעבור זמן מה התחרטו הקונים ודרשו מאפרים שווילי להחזיר את הכסף ששולם, אך הלה סירב. בימ"ש השלום, בו נדונה תביעת הקונים (9612/37) דחה ב-20.2.38 את בקשת התובעים בניימן שהם היו קשורים בחוזה ועליהם היה לשלם את דמי-קניית הקרקע בתשלומים. אחרת החוזה היה הופך ללא תקף, ואז הכספים ששולמו למוכר היו אמורים להיחשב ככספי פיצוי, לטובת המשיב אפרים שווילי.

כהן וניימן ערערו על ההלטת בימ"ש השלום (עיין ע.א. 77/38, דוחים מחוזי ת"א, 1939) במחוזי ושם גילו השופטים שהמשיב אפרים שווילי לא הביא שום כתב-הגנה מהערכאה הנמוכה. לדעתם, הקונה יכל תמיד לטעון להחזר כספים לפני שהעסקה נרשמה ברישום הקרקעות. במקרה כזה, על המוכר היה להגיש את תביעתו על הנזקין שנגרמו לו עקב ביטול החוזה, ומשלא הגיש אפרים שווילי טענה כזו, הרי יש לקבל את הערעור.

בנימין אליעזרוב (יהודי מאחאלציך (דרום גרוזיה) היה לכותב שורות אלה-העונג לפגוש ולשוחח איתו בארץ, והוא בן 104 שנה) שהשתקע בשנת 1920 בא"י החזיק בבעלותו מספר דירות שנהג להשכירן. במקרה מסויים שאף הגיע לערכאות משפטיות, השכיר בניימן אליעזרוב בשנת 1939 את הדירה לנוריאל אליקים, וככל הנראה גם לאחיו אהרן. בשלב מסויים, הוא דרש את פינוי הדירה, ומשלא נענה תבע את הדיירים בבימ"ש השלום. שופט השלום בפס"ד מ-10.3.48 דחה את התביעה נגד אהרן אליקום, הואיל והוא חדל לגור בדירה ושמו לא נזכר בהודעת הערעור שהגיש אחיו נוריאל, אשר ע"פ קביעת השופט נחשב כדייר מוגן ולפיכך עליו היה לפנות את דירתו של אליעזרוב.

השאלה נסובה סביב רצונו של אליעזרוב לשנות את מבנה הדירה ולהכניס בה שינויים יסודיים, מה גם שנ.אליקום לא נחשב לדידו כשוכר הלכה למעשה של דירתו ושכ"ד שולם לו מדי-פעם ע"י קרובי משפחתו של הנ"ל, על-כך לא חלק גם נ.אליקום שציין שהינו רק שכנו של אליעזרוב, דהיינו הוא אדם שהחזיק בחלק מן הבניין, אותו רצה בניימן אליעזרוב להרוס. לפי גרסתו של האחרון, הוא השכיר את דירתו ב-19.9.39 לאהרן אליקום למשך ששה חודשים החל מ-10.10.39 לאחר חוזה זה לא נחתם כל חוזה נוסף. לפני שש שנים מסר אהרן אליקום את הדירה לאחיו (המערער) נוריאל אליקום, ומאותו זמן ועד היום התגורר נוריאל עם בניביתו כולל הוריו ושילם לתובע את דמי-השכירות בסך 4.450 ל"י. ב-16.3.47 ביקש המשיב אליעזרוב מועדת בניין ובניין ערים בתל-אביב, לאשר תכנית בניה על המגרש שעליו עומדת דירתו של נוריאל אליקום, התכנית אושרה וניתן רשיון ועם קבלתו דרש אליעזרוב מדיירי הבית לפנות את הדירה, וכעבור 3 חודשים מאז הודעת דרישת הפינוי, הגיש אליעזרוב את התביעה כנגד שניהם-(דהיינו אהרן ונוריאל) גם יחד, מפני שלא ידע מי מהם נחשב לבעל-דין איתו. (עיין פסקים ב'(מחוזיים) ע.א. 69/48, עמ. 166-167)

שופט השלום קבע אומנם שנ.אליקום הינו שוכר, ברם הוא הוציא בכל זאת צו-פינוי בהתחשב בנסיבות המקרה. וכשערער אליקום במחוזי על החלטת בימ"ש השלום, נדחה ערעורו יחד עם מתיחת הביקורת על החלטת בימ"ש השלום שהחשיב את נוריאל בתור שוכר הדירה כשלמעשה אחיו אהרן הוא השוכר. (עמ. 168)

בהסתמך על האמור לעיל, קבעו השופטים שבניימן אליעזרוב הוכיח בצורה סבירה את בעלותו על הרכוש, את תוכניתו להכניס שינויים בו, את אי-היותו של נוריאל כשוכר ואת עובדת העברת מכתב ביטול הרשאת השכירות אליו, ולכן נדחה ערעורו של נוריאל אליקום ואושר צו הפינוי ע"י בימ"ש המחוזי בהתאם לתקנה 341 מתקנות הדיון האזרחי 1938. (שם)

כשהואשם יהודי הרדי דניאל אביזוב בהפרעת הסדר,באלימות ובשימוש כלי-יריה בכוונה להפחיד אנשים במעון שם התגורר,הוא נענש ע"י בימ"ש השלום בהתאם לסעיף 100(ב) וסעיף 23 מפח"ק 1936.נגזר עליו 18 ימי מאסר,קנס וערבות עצמית.(עיין פסקים (מחוזיים) 2,ע.פ. 86/49,עמ.374)

5. יהודי קווקאז במערכות ארץ-ישראל טרם קום המדינה.השתתפותם באירגונים ובמחתרות.

תרומתה של יהדות קווקאז,על עדותיה במערכות ארץ ישראל,במחתרות ובאירגונים למיניהם,היתה רבה וחשובה,ובמיוחד לאחר מלחמת העולם השניה.חירוף-נפש,אומץ לב,ותושיה - הן תכונות גבורה טבעיות,האופייניות כל כך לילידי ארצות הקווקאז.במסירות ודבקות בנאמנות ובהקרבה נפשית הצטיינו הן יהודים גרוזים,הן יהודים הרריים ואזרבאיג'אניים והן יהודים אשכנזים שמוצאם מקווקאז. כאן ננסה להתייחס בקצרה (שהרי הנושא מצריך חקר ואיסוף חומר נוסף) למספר דפים,מפרק מזהיר זה,בתולדותיה של יהדות קווקאז בארץ ישראל.

בהגנה בירושלים נטלו חלק רבים מיוצאי קווקאז וגרוזיה.ב-1929 היה אברהם מלכוב בקבוצת הסגנים ב-י-ם.בפרוץ המאורעות בעיר העתיקה,הוא הוצב ב-"משגב לדך" כסגן המפקד.[1]

בשכונת הגורג'ים (שהיתה מובלעת קטנה בקרב בתי הערבים בשער שכם) סמוך למכון פסטר,נמצאו חמישה מגינים ולהם ארבעה אקדחים ושני רימונים,בהקשר לכך מספר צבי שניידרמן:"...ב-23 באוגוסט ראינו מבעד לחלונות כיצד יוצאים הערבים משער שכם ומתאספים ברחוב הנביאים.כעבור שעה קלה החלו נשמעות צעקות הערבים וראינו שהם מחלקים ביניהם מקלות וסכינים.אחר כך שמענו את הצעקות משכונת הגורג'ים.חשנו לשכונה. בראותם אותנו,ברחו הערבים בקראם זה לזה:"מוסקוב"...בשבת בארבע וחצי בבוקר התחילה התקפה מצד הערבים...כעבור מחצית השעה באה המשטרה,אולם אז כבר השתרר שקט.

בשעה עשר וחצי התחילה שוב התקפה.ואנו נערכנו לקראתה.ארבעים-חמישים ערבים שהתאספו התחילו ליידות אבנים..."למרות העובדה שהערבים הם שתקפואת שכונת הגורג'ים בי-ם,עצרו השוטרים האנגלים שניים מהמגינים. ביום שני-שוב תקפו הערבים את השכונה והציתו בית הכנסת...בשאר ימי השבוע היו חילופי ירות...לפי זליג שטורמן כשהגיעו המגינים בשבת בבוקר,"ח באב לשכונת הגורג'ים,מצאו בה מעט תושבים,תריסי הבתים היו מוגפים והמקום היה שומם וקודר. כשהציתו הערבים את בית הכנסת פתחו עליהם באש,שם היה גם בחור גורג'י צעיר,רחב כתפיים ונמרץ וידו "פרבלום",הוא רץ לעבר הכנופיה תוך כדי ירות...המגינים ,כדי להבטיחו תקפו באש חזקה את השוטרים והערבים ברחו בבהלה,בצרחות:" אחוا المسكوب بيدوم السلاح " (באו המסוקובים,בידיהם נשק).(שם.עמ.67)

המשטרה האנגלית במקום לערוך חיפושים אחרי המתפרעים הערבים,לאתר אותם לפרקם מנשקם ולאסרם,התכוננה לערכת חיפושים דווקא בשכונת הגורג'ים המסוקובאים.

זכרונות משלו על תקופת השמירה בסביבות בארי-יעקב ורחובות,מעלה נכדו של הרב יעקב יצחקי - חנניה יצחק,שהגיע מקווקאז בגיל 4 (בשנת 1907),הוא מציין שהערבים קראו למושבה בארי-יעקב שנוסדה על-ידי יוצאי קווקאז "קובאנית אל-צ'רקס". ביחס לתלאות הרבות הנלוות לשמירה כותב חנניה יצחקי:"הסביבה היתה פרועה,הערבים היו רעבים והשמירה היתה קשה. במחיר רוטל שקדים ירוקים או יבשים,יכול הערבי להאכיל את משפחתו יום תמים,ולכן שמרנו ששה חדשים בשנה על השקדים,מחניטתם עד להבשלתם. הערבי היה תמיד מזויין,ואנו היינו מושבה קטנה ונידחה. אף-על-פי-כן שמרנו ביום ובלילה בלי פחד,מפני פרות ועדרים ומגנבים גם יחד.חילופי-ירות עם גנבים היו מעשה שכיח..." (עיין בספרו של עבר הדני,עמ.252)

---

[1] עיין ההגנה בירושלים,עדויות וזכרונות מפי חברים,כונסו ונערכו בידי רחל ינאית,יצחק אברהמי ועציון,ספר א' (תרפ"ז - תשל"ז) י-ם,1974.

לקראת סוף שנות ה-20 הועבר חנניה יצחקי לשמירה ברחובות שם הוא נוסה ו-עמד במבחנים, והופקד לשמור על כרמי השקדים, מפני גנבים ערבים, שבאו מזדו-נים בפגיונות ובמוטות ארוכים עם מסמרים לקטוף את השקדים מהעץ. אפילו, אם נתפש גנב והובא לבימ"ש, היה צורך להוכיח שהוא אכן קטף את השקדים בכ-רם היהודי. לפיכך היו זקוקים לעדים, וגם במקרה של הרשעה, השופט האנגלי ה-יה פוטר את הערבי ב-15 יום מאסר, עונש שלא יכל כלל להרתיע את הגנבים מ-לחזור על המעשה, בשל מצב זה החליטו השומרים היהודים ללמד את ערבים ל-קח, מבלי להיזקק לערכאות, ו"פעם", - מספר יצחקי, - היה מעשה ונקלעתי לתוך ק-בוצת ערבים, שהקיפוני במקלותיהם ופגיונותיהם, ואמרו, כי עתה הגיעה שעתם ל-הפרע ממני בעד הפלאקות שקיבלו: "דמך ישפך ככלב", - אמרו, - סוסי בעטן היה ועיקש, ונגיעה קלה בו גרמה שיבעט. הוא לא נתן לאיש לגשת אלי וכך נמלטתי-מידיהם, במקום שלא יכולתי לייחל לעזרה.

אף היה מעשה בערבי מערב-שערוס, שרצה לנקום בי על מכות שקיבל. פגש אותי, בכרם והניף עלי מקל. אך הסתכלתי בו וראיתי שהוא מתרגש. סוסי לא חשש למ-קל, וכן רגע דהרתי עם הסוס כלפי הערבי והפלתיו..."

נציין, שבכל שנות ה-30 מחו נציגי עדות המזרח והאירגונים הספרדיים על-אופן הלוקת הסרטיפיקאטים בין העולים, היו בעיות חמורות עם מהגרים מארצ-ות אסיה התיכונה וקודם כל מבוכרה, וכן גם מקווקאז. ככל הנראה נסתמן במש-רד העליה מעין תהליך של סלקציה על בסיס עדתי ו/או מצב חברתי כלכלי ו-עוד.

ככל הידוע, על כך התריע מספר פעמים גם מאיר מגלאשוילי. (עיין "הארץ" 29.4.35: 1.1.35 וכו')

הדבר הגיע עד כדי-כך שעתון "הארץ" העמיד את השאלה בצורה בוטה משהו: "מה יהין פני העליה בעתיד - בועידת המשרדים הארצישראלים בלונדון" בועי-דה ההיא השתתף גם מ.אוסישקין, שהכיר מקרוב את עדות יהודית קווקאזית. נ-דונו סוגיות דירוג עולים על-פי התמחותם: חקלאים, חלוצים, קירבתם לשאר בש-רם בארץ, השתייכותם לתנועות והמפלגות: אגודת ישראל, פועלי-ציון שמאל, רבי-זיוניסטים ועוד' (עיין "הארץ" 21.8.35)

החלוצים מקרב יהודי גרוזיה, עמלו בהרבה מקומות נידחים למען בנית הישוב העברי, והם אף היו קרבנות במקומות עבודתם. בכ"א תמוז תרצ"ח נפטר מפצ-עיו יהודי גרוזי שלמה שווילי, הוא נפצע בעת ההתנפלות של הערבים על קבו-צת הקידוח בראס-אל-פאשחה. (עיין "דבר" מ-13.9.38)

להגבלות הגירה היו כפופים לא רק יהודים אלא גם מיעוטים אחרים מקווק-אז. כך למשל גברים יהודים מבוכרה נתפסו בגבול סמוך למסולה, יחד עימם היה נוצרי מארמניה. שלושתם נדונו ל-4 חודשי מאסר ולגירוש. ("הארץ", 19.9.35)

גזירת קווקאז נחשבה גם בתודעת הישוב היהודי באי", כחלק מחזית המזרח-התיכון, כגבול טבעי שעליו היו עשויים להגן הרוסים, האנגלים והאמריקנים - גם יחד וזאת מפאת חשיבותו האסטראטגית ממדרגה ראשונה. הפעם העדיפה תור-כיה לשמור על ניטראליות ולא להתערב לטובת בני ברית לשעבר - הגרמנים, שניסו להשפיע עליהם ואפילו ע"י התקדמותם המהירה בתוך-תוכי רוסיה. ככל הנראה מנהלי המדיניות באנקרה זכרו היטב את צוואתו של אתא-תורק: "על תו-רכיה להימנע מלהסתבך במלחמות לא לה, אולם אם לא תהיה ברירה והתורכים יו-כרחו להילחם - עליהם לזכור, כי גם המנצח לצדה של גרמניה אינו אלא מפסיד.

נראה שגם יוסף סטאלין היה מרוצה מעמדתה הניטראלית של תורכיה, אשר למר-ות ניתוק צינור הנפט מקווקאז לרוסטוב, ניתוק מסילת הברזל מנובורוסיסק-לסטאלינגראד, והעובדה שקווקאז היתה קשורה יותר בחזית מזרח תיכונית מאשר ברוסיה גופא. - לא התערבה. קווקאז אמורה היתה להגן לא רק על שדות הנפט-של באקו, כי אם גם על הבסיס העיקרי האנגלוסכסי-סוביטי בפרס, ועל הדרך ל-הודו. מכאן גם ביקורו של הגנרל ויייוול בקווקאז ב-1941 מאחר שהצבא הסו-ביטי היה נחוש להגן על קווקאז ולהילחם בגרמנים. (עיין "הבוקר" 10.8.42)

בהתייחסו לתהליך הגיוס והתלבטויותיו של הישוב היהודי בנדון, מציין י. גלבר. שבקיץ 1941, בחזית המדבר המערבי המצב היה יציב, לעומת התגברות החשש-ות לסכנה הנשקפת לארץ מצפון, במידה שתחמושט החזית הרוסית והגרמנים יחד-רו מן הקווקאז.[2]

לאחר שובו ממוסקבה היה וו.צ'רצ'יל משוכנע שהרוסים יילחמו בקווקאז, ו-

[2] עיין י.גלבר, תולדות ההתנדבות, כרך א', חשל"ס, עמ' 510,409.

נסה לרכז כוחות במדבר המערבי. (עמ.548) מתוך היישוב העברי באי"י גוייסו-
לצבא הבריטי בתחילת שנת 1941, 7500 יהודים ועוד 1500 לחיל האויר, כשמת-
וך האוכלוסיה הערבית גוייסו כ-000 3 חיילים.3

ב-21.11.41 הודיע עתון "דבר" שמטוסים בריטיים ישתתפו בהגנה על קווק-
אז (בטיפלים היה שדה תעופה סוב וקל היה להגיע אליו משדות התעופה שברש-
ות הבריטים). ברור שהכוונה היתה גם לשדות התעופה שהחזיקו הבריטים באי"י.
לקראת אפשרות חידוש המתקפה הגרמנית בחזית הרוסית באביב 1942, נוצרה ס-
כנת חדירת צבאות גרמניה לקווקאז וכן האיום הממשי, שנשקף לארצות המזרח ה-
תיכון. ברם האנגלים שוכנעו חיש מהר שהרוסים יילחמו בקווקאז, דהיינו לא י-
ניחו לגרמנים לחדור לשם ולכן הללו לא יגיעו למזרח התיכון. (עיין גלבר שם
עמ.548,540,513,519)

בתהליך כללי להכין את היישוב לקראת הבאות בפרוץ המלחמה, נטל חלק יוצא
גרוזיה יחזקאל חרלף, הוא העביר הודעות ומאמרים לעתונות בדבר הצורך להת-
כונן כראוי למצב מלחמתי במזרח התיכון.

ב-10.5.42 פרסם חרלף מאמר תחת הכותרת "האזעקה לגיוס" שם הציג את ה"א-
ני מאמין" שלו בנתאים חיוניים הכרוכים בבטחון היישוב. חרלף מדבר על ג-
יוס המוני של המשאבים וכל אדם ביישוב במטרה לקדם כל צרה שלא תבוא בעתה
ובזמנה. הוא כירך אפשרות הגדלת שורות המגוייסים בטיפוח גישה מעשית ומ-
חבבת ברבבות משפחות המגוייסים.

יח. חרלף יוצא חוצץ נגד ה"פאציפיזם" המסולף כהגדרתו, לדעתו יש נחיצות-
בטיפוח ערכים של מסירות והקרבה בקרב בני היישוב. "בהיפתר שאלת המשפחה ב-
צורה נאותה, -כותב י. חרלף, - באופן שהמגוייס ידע, כי אשתו וילדיו לא יהיו
עזובים לנפשם, או במקרה הטוב ביותר יהיו נתונים לחסדם של מי שהוא, אשר י-
תמוך בהם, אלא כי משפחתו תקבל את הדרוש לה במידה שווה ובצורה שווה, בד-
וק כמו משפחות בלתי-המגוייסים - אז מעטים מאד יהיו אלא מחוג זה אשר לא
יענו לצו הגיוס, גם אם עול הריחיים על צוארם."

בין הגורמים המקשים על רצון ההחלטה של בני היישוב, מונה חרלף תופעות,
כגון האמרת מחירי מצרכי-מזון, העדר תוספות יוקר מספקות, חוסר הבטחון שכו-
לם אכן משתתפים במאמץ המלחמתי באופן שווה ועוד. בהציבו שאלה מרכזית -
כיצד לארגן את חיי היישוב בזמן המלחמה, חרלף סבור שהמתנדב לגיוס צריך ל-
ראות את עצמו כשליח הציבור מצד אחד ושאשתו וילדיו אינם צריכים לעמוד כ-
ענייים בפתח, מאידך חרלף טוען גם שהממשלה יכלה לזמן חוקים ונוהלים כדי ל-
הביא לידי גיוס רבתי ביישוב, ברם מטעים הוא יחד עם זאת שהמדובר בהתנדב-
ות לגיוס ולא בכפייה חוקתית-ממשלתית.

לסיום י. חרלף מציג הצעות מעשיות שבכוחן לפתור סוגיות שונות בנדון:
1/ להכריז על חובת הגיוס לצבא מגיל 18 עד 45 ללא הבדל במצב המשפחתי. 2/
ועדה מדיצינית (רפואית)-צבאית תקבע את מקומו ותפקידו של כל אחד אם לצבא
ואם לעבודה. 3/ ועדת מומחים תקבע מהו המינימום הדרוש לכלכלה בהתאם לש-
עת חירום ולפי זה תקבע כמה נפשות נוספות יכולים לכלכל 20 בתי-אב, למשל,
כששכרם ומספר נפשותיהם הוא כך וכך. כללית עסק חרלף בצורכי-בטחון שונים
של הציבור במגזרים מגוונים.4

גם ע"פ עדותו של דוד בן-גוריון, רבים מקרב יוצאי אסיה התיכונה (בוכרה,
קווקאז היו בשורות האצ"ל ואירגונים אחרים. (עיין יומן המלחמה, פרשת אלט-
לנה וסופו של אצ"ל, ב-"דבר", 17 באפריל 1983, עמ.18)

בתקופה זו מתמנה משה רוזנברג כחבר במפקדה העליונה של ברית התיל, הוא
מילא גם תפקיד של סגן מפקד המשטרה המיוחדת, מפקד בית הספר של קציני ומ-
דריכים של המשמר האזרחי. ב-1940 התגייס מ. רוזנברג עם בנו יחזקאל לצבא-
הבריטי ועלה לדרגת קצין ושירת בצבא 5 שנים - באי"י ובמצרים.

בעקבות המלחמה שפרצה, גברה התעניינות יהודי היישוב והעתונות הארצישרא-
לית בכל מה שהיה קשור במנהיג האימפריה הסובייטית החדשה - סטאלין (יוסף
ג'וגאשווילי). "הבוקר", "דבר", "הארץ" ו"הצפה" פרסמו מדי פעם ידיעות או
לקטי ידיעות על תולדותיו וקורות-חייו של סטאלין, תכונותיו האישיות וכו',
ב-26.10.42 פירסם "הבוקר" ליקוטים מספרו של אמיל לודוויג על סטאלין,

---

3 עיין Palest.Post מ-6.3.41.

4 עיין קובץ מארכיונו האישי של חרלף שהוצגה לנו בידי אשתו דבורה חר-
לף בגבעתיים ב-1984.

צריין שסטאלין הוא איש המצטיין במסירות-הנפש לאידיאל, יחד עם אכזריות א-סיאתית ללא גבול, ילד גרוזיה (גורג'יה) בקווקאז, למד את תורת הסוציאלי-זם מפי כומר בהיותו בן לסנדלר. הצטיין בשירת ההימנון הצארי... סטאלין ה-וא אדם בריא ופשוט... קפדן לעצמו וקפדן להשקפתו. (עיין גם "הצופה" מ-43 28.3)

לדוויג התייחס גם למיקומה הגיאוגראפי המדויק של קווקאז בציינו שז-הו חבל שהוא ספק אירופה, ספק אסיה. מי שנמצא בגורג'יה היה שואל את עצמו. בהכרח: האם זו הינה אירופה או אסיה..."במקום אחד על אם הדרך, על רכסי ה-רי קווקאז, ישנם שני לוחות-ציון באותיות רוסיות: צד אחד מצביע על הכתוב לאסיה, והשני - לאירופה." (שם)

גם מיעוטים קווקאזיים שונים בארץ נרתמו לפעילות נמרצת לגיוס משאבים, לשם מתן סיוע לצבא הרוסי הנלחם. בסוף שנת 1942 נערכה בחיפה אסיפת יסוד של "האגודה הארצישראלית הארמנית למען סיוע לרוסיה", סניפיה נפתחו ביפו, וב ירושלים. נבחר ועד מנהל בהרכב של 6 חברים: סרכיס אדור, ה. בוגוסיאן, ג. קרבדיאן, ק. ג'ולקיאן, י. בוגוסיאן, וס. אבאליאן. תוך זמן קצר נאסף סכום של-435,750 לא"י לסובייטי. (עיין "Palest Post" מ-10.12.42)

יש להניח שחמיכתם של הארמנים ממקומות שונים במזרח התיכון ברוסיה הסו-ביטית נבעה גם משאיפת מקצת העם הארמני הפזור, לשוב למולדתם בארמניה ה-סובייטית. על-פי ידיעת העתון "פלסטיין פוסט" מ-6.8.46 היגרו מלבנון לא-רמניה 200 2 ארמנים.

המלחמה הזו לימדה את היישוב היהודי בא"י להכיר מקרוב עדות יהודיות ש-ונות בתפוצות ישראל. עם הגברת הפעולות הצבאיות בגזרה הקווקאזית, החל היי-שוב היהודי להסב תשומת-לב מרובה ליהדות קווקאז. על רקע זה פרסם ד"ר יש-ראל צבי כנר בעתון "הבוקר" ב-14.8.42 (א אלול תש"ב, גל. 2063) מאמר מענ-יין העומד בהרחבה על הלכי-הרוח והשקפות היישוב היהודי הארצישראלי, על יהדות קווקאז, כדאי להתייחס למאמר הנ"ל בפירוט מה.

"מוצאם של היהודים בקווקאז, - כותב ד"ר צבי כנר, - הוא בלתי ידוע. לפי ה-אגדה באו היהודים הראשונים לקווקאז, כבר בזמן חורבן ממלכת ישראל ויהודה בכל אופן התגוררו שם בימים הקדומים, כי כבר התלמוד מזכיר אותם.

השפעתם על שכניהם היתה עצומה. לא הם התבוללו בתוך אזרחי הארץ, אלא הללו הסתגלו למנהגיהם, בימי קדם שאפו העמים הפראים ללמוד מן היהודים, ועוד היום אנו מוצאים בקווקאז הרבה שבטים החיים לפי כמה חוקי ישראל.

החקירה המדעית הוכיחה, שכמה שבטים קווקאזיים הם ממוצא יהודי. המינגרל-ים מתפארים שהם ממוצא דוד במישרין. גם מנהגי האוסטים דומים בסכם חתונה ולויה למנהגי העברים הקדמונים.

עוד לפני זמן קצר, - מטעים ד"ר כנר, - היה קיים אצלם (אוסיטים) מנהג היב-ום. כל זמן שילידים היו שולטים בארץ היה מצבם של היהודים משביע רצון. או-לם התנאים השתנו לגמרי כשזרים פלשו שמה. אז התחילה תקופה רבת-סבל, כל כו-בש הניח על היהודים יד קשה, ומדי פעם בפעם הועמדו לפני שתי ברירות, או ל-ההרג, או לקבל את דת הכובש. והנה אירעה תופעה מעניינת: המלחמה התמידית, לא החלישה אותם, אלא חיזקם. הם היו לאנשים אמיצים המוכנים להכנס לכל קרב.

ככל הנראה תחת השפעת המאורעות המתרחשים בזירה הצבאית-מלחמתית, הבליט צ-בי כנר את הצד האבירי אצל יהודי קווקאז. "סקירה קצרה על תולדותיהם, - מצ-יין כנר, - מספיקה כדי להראות לנו את התפתחותם בתור אנשי מלחמה.

בימי הביניים סבלו היהודים מאד מעול המוסלמים. כדי להימלט מידיהם בר-חו אל הפסגות הגבוהות ואל המערות העמוקות, אולם היו גם רבים שהתאסלמו ב-על כורחם.

לרדיפות מבחוץ נוסף הפילוג מבפנים. במאה התשיעית הופיע הקראי אבו-עמ-רם מטיפליס ויסד קבוצת קראים בשם "טיפליסיים", משערים שגם בהתגיירות הכ-וזרים שימשו יהודי קווקאז כמתווכים. מהמאה ה-10 עד ה-18 הוטלה על היהו-דים עבודת כפיה קשה ורבים מהם התנצרו כדי לשים קץ לרדיפות ולנגישות. מ-צבם הורע בסוף המאה ה-18 ובראשית המאה ה-19 בזמן מלחמת רוסיה וקווקאז. רק אחר כיבוש קווקאז ע"י רוסיה קבלו היהודים שוויון-זכויות כמו יתר השב-טים הקווקאזיים.

יהודי קווקאז, - ממשיך בתיאוריו צבי כנר, - הם אנשים גאים ואוהבי-ציון. כ-שהרצל הצליח לרכז בקונגרס הציוני יהודים מכל פינות העולם באה אליו גם. משלחת של יהודי קווקאז... (בהמשך מתייחס המחבר לתמונה המפורסמת בה מופ-יע ב. הרצל בחיצתם של יהודים הרריים מצפון קווקאז - מורדוכיי וגאסיב

בהמשך כותב ד"ר כנר: "כשנוצר קשר בין היהודים האלה ובין העולם החיצוני, התחילו לזרום מאות צעירים אל בירות אירופה, כדי ללמוד במכללות שונות. וגם שם, במרחקים, ידעו להגן על כבוד אומתם, אני בעצמי הייתי עד איך שהם הרימו את מקלותיהם הפשוטים בהתנגשויות האנטישמיות באוניברסיטה בוינה, ולא פעם ובהלה עזרה ראשונה ל"אריה גרמני" שנפצע ע"י יהודי-אסיאתי."

בחלק המסכם של מאמרו, כותב המחבר על שאיפתם של יהודים אלה לא"י, תרומתם להגנת הישוב, תוך שהוא מביא נתונים סטאטיסטיים: "אהבת ציון הביאה הרבה מהם לא"י, מיותר להגיד שהם הצטיינו כאן ביחוד ב"השומר"... מספר היהודים בקווקאז היום הוא בערך 40.000. את המספר המדויק, - מעיר כנר - אי-אפשר לקבוע כי ישנם מקומות כל-כך גבוהים שבהם גרים יהודים ועדיין לא הצליחו הפקידים הממשלתיים להגיע שמה."

המחבר לא פוסח גם על החלוקה הפנימית בקרב העדות היהודיות בקווקאז, וכמובן לא על מנהגיהם, תכונותיהם ולשונותיהם: "יהודי קווקאז מתחלקים לשלושה חלקים: 1/ יהודי גיאורגיה (גרוזיה - י.ד.) רובם הם חקלאים, ועוסקים בגידול חטים, תה, טבק וגפן. הם גרים ביחוד בטיפליס ובסביבתה. 2/ יהודים הרריים - מתעסקים בגידול בקר, תעשית-עור, משי וחקלאות. מושבם העיקרי הוא בסביבות באקו. 3/ מהגרים אירופיים שהגרו שמה בסוף המאה ה-19.

"מנהגיהם של יהודי קווקאז, - מסעים המחבר, - דומים כמעט לאותם המנהגים. הנהוגים אצל כל היהודים בהרים. בהתנהגותם ובתלבושתם הם אינם נבדלים כמעט משאר הקווקאזיים. הקישוט הכי-חשוב אצלם הוא החרב. אפילו אל בית הכנסת הם נכנסים מזוינים בנשק. בהרים מדברים היהודים במבטא איראני, בשפה-גרוזינית. (ליתר דיוק גרוזית, וגם זאת לפי המונח הרוסי, הגרוזים עצמם מכנים את לשונם "כארתולי" - י.ד.) תרבות היהודים בהרים קצת יותר מפותחת, מאשר תרבותם של יהודי העמקים...

ולבסוף קביעה חד-משמעית בפי המחבר: "יהודי קווקאז ידועים כחיילים אמיצים. הם הצטיינו ביחוד בקרבות ליד רוסטוב. כעת הם פעילים כלוחמי גרילה. בעורף הגרמנים..." (שם)

אין כל ספק בכך, שלמרות שטחיות מסויימת המאפיינת את המאמר ואי-דיוקים אחדים לגבי מספר פרטים, ניתנה ליישוב היהודי-הארצישראלי הזדמנות נאותה, להתוודע ולהכיר מקרוב את החפוצה היהודית-הקווקאזית, הנלחמת בגבורה ובאומץ נגד פלישת הגרמנים לקווקאז, בחלקה הדרומי של ברה"מ, שהוותה למעשה פרוזדור כניסה אסטרטגי גם לארץ ישראל.

על הכוונות מרחיקות-לכת של היטלר ואנשי מטהו בכל הנוגע לקווקאז ולחשיבותה מבחינה צבאית-אסטרטגית סיפורה, כתב "Palestine Post" ב-26.8.41.

כפרק בפני עצמו מעניינת תגובת אחותו של יוסף טרומפלדור (אשר במלחמת-העולם השניה שירתה בצפון קווקאז בעיר אורג'וניקידזה, בתפקיד צבאי דרום בתור קצינת-העיר) שבאה לידי ביטוי בפגישתה עם חייל יהודי מפולניה מ. איזנמאיר, שנקלע לקווקאז בנדודיו ברוסיה בשנת 1942. לאחר שהתוודעה לחייל העומד לפניה, אשר גם הזכיר לה את שם אחיה שנפל בתל-חי, כותב איזנמאיר:"

והנה עומדת לפני אשה אשר גם לבכות אינה מעזיזה, ושתיקתה האדירה מבטאת יותר מכל מלה בשפת אנוש. הדומיה נמשכת, איש מאתנו אינו מפסיקה. הוצאתי מכיסי את הסופס לאישור קבלת מזון, שמתי על־שולחנה, ובקשתיה לחתום. האשה אחזה בחזקה בידי, ובקול רועד וחלוש אמרה: אני, רק קברי עוד לפני בארץ הזאת, אך אתה צעיר הנך, וכאשר תגיע לארץ ישראל, גש לקברו של אחי, אמור לו, כי אחותו בקשה כי ימחל לה, ימחל על כל חטאיה. כי ישלח לה על כל עוונותיה... וגם זאת תאמר לו על קברו, כי הצדק היה אתו. בידים רועדות הגישה לי את הנייר. ובעמדי בפתח הדלת הוסיפה בלחש: שמור על סוד שיחתנו."

יהדות קווקאז סבלה קשות במהלך מלחמת העולם השניה, רבים מהם נשבחו ונרצחו ונקברו חיים, הם עמדו כחומה חיה מול האויב הפולשני, בודעם היסב שלא - רק על "אמא רוסיה" הם מגנים אלא גם על מולדתם הה יסטורית - א"י.

העתונות הארצישראלית הגיבה בצורה חריפה ביותר על שואת יהודי קווקאז. יש הסוברים בטעות, שהשואה היתה מנת-חלקם של היהודים, רק ברוסיה ובאירופה, מה שאין כך. הגרמנים הגיעו לקווקאז בשאיפתם המתמדת למאגרי-נפט שבאזרבייג'אן, וברכס ערכו טבח ביהודי קווקאז. וכל מה שהתרחש שם מתועד בסיפורו המרתק של הסופר אלכסיי טולסטוי - נשיא הוועד לחקירת פשעי הנאצים בברית המועצות.

הדברים והמאורעות הטראגיים נכרתו גם בזכרונם של עדי ראייה - הפועלים

5 עיין "חרות" י"ג ניסן תש"י (31.3.50)

הסובייטים שתיארו את הפרטים:" הגרמנים קודם הבטיחו להם בטחון והגנה,-ק-וראים אנו בעתון "דבר" מ-8.4.43,- אבל אחר כך ערכו מיפקד ב-מינוּדִ'פּ-אטיגורסק (עיר מולדתו של יוסף סרומפלדור - י.ד.) אֶסנטוקי,קיסלובודסק,ז'-לזנובודסק,נצטוו לענוד מגן דוד... ירו,קטלו וקברו חיים...הביאו מכונית-משא ויישרו את הקרקע שעדיין הזדעזעה מחבלי-גסיסה של הקבורים חיים...גו-ויית-גושי בשר מרוסקים...והמתו באידים מרעילים. טבח נערך גם בנאלצ'יק, 20 יום רצחו ושדדו הוציאו 90 משפחות יהודיות לקצוות העיר. מצאו 900 ג-ופות של אנשים שעונו באכזריות. גופות קצוצות,מרוסקות לאברהן,בין המת-ים תינוקות שהושלכו חיים ליד ההורים המתים."

טולסטוי המפרט את התיאורים על השתוללות חיילים גרמניים בכל צפון קוו-קאז,על הזוועות ועל הבלתי-יאומן,מציין כפי שאנו קוראים בעתון "דבר" מ-26.10.43 :"בקורוקאז הצפוני הרגו הגרמנים את כל האוכלוסיה היהודית,שברו-בם הם מתשבי לניגראד,אודיסה,אוקראינה וקרים,שפונו ונשלחו לשם.כאן ה-יו הרבה מלומדים,פרופסורים,רופאים,שהועברו לשם יחד עם המוסדות שבהם ש-משו. את התכונה לרצח המוני החלו הגרמנים למן הימים הראשונים של כיבושם. הם כוננו וועדים יהודיים,כביכול,לשם הגירת יהודים למחוזות אוקראינה שא-ינם מאוכלסים כל-צרכם,ועם זה העמידו להם תנאי-חיים מפלים וקשים מנש-וא:זקנים,שגררו בקושי את רגליהם,היו מובלים,כולם כאחד לעבודות-שדה קש-ות... הם נצטוו לשאת איש על חזהו מגן דוד צהוב...נאסרה עליהם היציאה מן העיר...לבסוף הוכרז על יום ההגירה והיהודים על כל משפחותיהם וצרורותי-הם הובלו לבית-הנתיבות שבקיסלובודסק.

טולסטוי מסתמך על ספורו של ארמני שנזדמן באותו יום גורלי בבית הנתיב-ות וראה במו עיניו את המון יהודי קולני וערני משתכן ב-19 קרונות סגור-ים ופתומים. הקרון העשרים נתייחד לחברי הוועד היהודי. וכך עברה הרכבת. עם למעלה מ-800 1 איש שבקרבה על פני תחנת מֶינוּדִ'פּ,נעצרה בשדה,ברם לקצ-ינים הגרמנים לא נראה המקום לביצוע מזימתם.לכן החזירו את הרכבת והעמי-דוה ליד ביתר"ז לזכוכית. מיד נשמעה פקודה:"קיפצו מהקרונות ארצה!"

ותיכף באה גם פקודה נוספת "על כולם למסור חפצי היקר שבידיהם ולהתפשט עירום ועריה!" החל הטבח הגדול,ללא כל חמלה ירו החיילים בתינוקות,כל היהודים שהגיעו באותה רכבת ומתו,למחורת נרצחו עוד 507 איש וקרוב ל-1500 ילדים,זקנים וזקנות וגוויותיהם השלכו לשוחה אנטי-טנקית שבמקום.הגרמנים השתמשו גם בחומצת הפחמן.

בפיאטיגורסק כונסו במרכז,כביכול לשם הגירה,800 2 יהודים שהומתו והו-טלו לאותה שוחה. הגופות היו פזורות לאורך השוחה על פני 150 מטר ומנין-ההרוגים בצפון קווקאז הסתכם ב-000 6 נפש. ליד קיסלובודסק בשמי-עוז חש-פו גויות של תינוקות,ועוד 161 גויות של קשישים ו-70 גויות של ילדים.כך גם בשדה התעופה שבסטאווروפול..."

היישוב היהודי באי"ה היה מעורה באופן שוטף בכל המתרחש ברוסיה והזדהה, כמעט לחלוטין עם מאבקו של הצבא הרוסי-הסובייטי כנגד הפולשים הגרמניים. בד בבד עם הנצחונות הצבאיים שנחלו גייסות רוסיה והפרטיזנים,גברה התענ-יינותו של היישוב האי"ה בכל הקשור לדמותו של המפקד העליון של הצבא הרוסי - סטאלין. העתונות הירבתה לפרסם ידיעות על העם הגרוזי,על השפה והתרבות המיוחדות שלו,על תכונותיו האבירות הנאצלות,על מהפכנותו וכו' הרי סטא-לין עצמו היה ממוצא העם הזה.

התקדמות הצבא הגרמני ברכסים הצפוניים של קווקאז היתה מהירה.ב-21.8.42 הודיע "דבר" שמדרום-מזרח לפיאטיגורסק הצליח האויב להתקדם לעבר גרוזני. החשש הכללי במדינות צייר ההסכמה החדשה היה,האם יתקיפו הגרמנים דרך קווק-אז את המזרח התיכון? ("דבר" 6.7.41)

"הקווקאזיות" היתה סמל לתושיה ולגבורה בתודעת-הישוב היהודי באי"ה,לכן מעניין על רקע זה,סיפורו של חייל יהודי בצבא הסובייטי אהרן מייזל,מפי-אודוסָה שהרג 15 גרמנים ונשבה.חשבוהו לקווקאזי,ברם הוא הצהיר כי אינ-נו קווקאזי אלא יהודי. ("דבר" 15.12.42)

יוסף אפרימאשווילי (כאמור,ממגוייסי הגדודים העבריים של סרומפלדור)אח-רי ששוחרר מהצבא והוא בן 41,התכוון לשלוח ידו במסחר,ברם הפעילות הצבא-ית שוב משכה אותו אל שורות ה"גאפירים" (השומרים),וחיש מהר אף הועלה לד-רגת סמל. במשטרת המנדט הערימו את כישוריו ומינוהו למדריך בבית הספר ל-שוטרים. הוא התמסר גם לפעולת הגיוס לחיל הספר.לדרישת המוסדות הלאומיים של היישוב,השתחרר אפרימאשווילי מחיל הספר והצטרף למחלקת העליה הממשלת-ית כקצין הגירה,בכדי לסייע לעולים. מושבו היה בעיר קנטרה.

יוסף אפרימאשווילי לא רווה נחת משיטת הסרטיפיקאטים של ממשלת המנדט, ועשה כמיטב יכולתו לעזור ולסייע לגורמים יהודיים בהברחת המהגרים לארץ. כשפרצה מלחמת העולם השניה, נתמנה יוסף לקצין גיוס ראשי בדרגת סגן-משנה ואת תפקידו הנ"ל סיים בדרגת סרן.[6]

לקראת סוף המלחמה, מתמנה אפרימאשווילי לקצין שחרור ברחובות, ובתפקידו זה, כפי שמעיד עליו ידידו אברהם ג'אנה, סייע למעפילים רבים להגיע לארץ. הוא לא חוסך כל מאמץ ופועל ימים כלילות. בתום המלחמה משוחרר יוסף אפרימאשווילי בדרגה הצבאית הגבוהה של לויטננט-קולונל תוך קבלת מכתבי-הערכה והוקרה רבים. ערב הכרזת המדינה הוא מילא תפקידים בטחוניים מיוחדים ומגוונים בשורות ההגנה.[7]

יצחק יצחקי, בנו של הרב יעקב יצחקי מבאר-יעקב מספר שבתקופת המאורעות-בשנים 1936-1939 הוא שוב נקרא לפעילות בסחונית בתחילה בבאר-יעקב עצמה, שהפכה לחזית ולאחר מכן, בתפקידים אחרים בארץ. הוא השתתף כטוראי בכיבוש משלטי שייך-מוסא ואבו-שושא במסגרת המבצע לפתיחת הדרך לירושלים. מעיד על כך צו-תנועה שהוצא על-ידי מטה חבל התיכון (טופס אכ"א 520) בו צויין ש: "מס.43895, דרגה טוראי יצחק יצחקי, בלווית 10 אנשי צבא, אשר הוא ממונה עליהם, ואשר שמותיהם מפורטים מעבר לדף, יסעו אל שייך-מוסא ביום 26.9.48 בהגיעו לחעודתו, עליו להתייצב בפני מפקד המקום. מטרת הנסיעה - תפישת משלטים". (עיין (70 שנה ליישודה של באר-יעקב, בעריכת אברהם פולג, עמ.21)

אחד משלושת החיילים העברים הראשונים שקיבלו את אות גיבור ישראל, איש-ית מידי דוד בן גוריון, היה חבר אירגון המחתרת של "לוחמי חירות ישראל". יהודי ממוצא גרוזי - סימנסוב ג'אנהשווילי, אשר התגייס ב-1940 לחיל הים-הבריטי, ולאחר מכן גויים ללח"י. הוא השתתף במספר קרבות וב-1948 כשהמצרים התקיפו ב-000 7 חיילים ובשרון את משטר עידק-אל סודאן, סימנסוב כפי שמעיד על כך ידידו רפאל בר-לב-יא. למרות שנפצע קשה בשתי רגליו, הגיש עזרה למשוריין, אליו זחל על הבטן והדף את התקפת סור השריון המצרי עד בוא התגבורת.

צאצא ממשפחת הרב אפרים קוקיה, בנו יוסף קוקיה, נטל חלק נכבד בפעילות אירגון "ההגנה". הוא (יליד ירושלים 1915) לאחר קבלת חינוך מסורתי בחדר לחינוך כללי בביים לבנים ובגמנסיה העברית ברחביה, השתלם במשפטים באוניברסיטת לונדון וקיבל תואר " Barrister at Law ". לפני הפעילות בשורות "ההגנה" היה קוקיה פעיל בתנועת הצופים. בהמשך התמחה בעריכת דין במשרדו של ג'רדינר בלונדון ותודות לו הוענקה לו הזכות להופיע בבית הלורדים, בבירור ערעור נגד חברת ביטוח ידועה, כן הופיע במשפטים פליליים, הסתגוריות הערבים ועוד. (עיין תדהר, כרך 14, עמ.4568)

במלחמת העצמאות לחם יוסף קוקיה בקרבות מוסראדה בירושלים. בתקופה זו התגייס במלוא כוחו ומרצו למאמץ המלחמתי של היישוב היהודי גם הרופא א.בנימיני, אליו התייחסנו בפרקים קודמים, עד יום מותו (16.7.43) פעל נמרצות, להבראת המצב המדיני של העם בארצו ולביצור בטחונו.

מדהים הוא אומץ לבו של יהודי-גרוזי (יליד באתומי, 17.8.20) אברהם שר-אלאשווילי, שנרצח בדם קר על ידי כנופיית הערבים בשומרון. הסיפור תגעד במאור ע"י דוד תדהר. לפני שנפנה אליו נאזכר מספר פרטים מקורות חייו של אברהם ישראלי. הוא עלה ארצה בהיותו בן שלוש שנים. גדל והתחנך במשפחה חלוצית וצנועה החדורה בחיבת-ציון ושאיפה לייישב את הארץ ולבנותה. לא פעם נתמזגו במשפחת ישראלאשווילי שירי-ציון וגעגועים אל ארץ ישראל, עם שירי קוקאז מלאי-עוז.

בירושלים למד אברהם ישראלי בביים עמי והיה בן 13 כשעבר יחד עם הוריו לתל-אביב, כשנה למד בתיכון וזמן קצר עבד בבנאות. בשנת 1939 התנדב אברהם ישראלי לנוטרות ושירת במסירות במושבות השרון: עתלית, רעננה ותל-מונד) בשנת 1939 הועבר ישראלי לכפר-סבא ובשנת 1941 הועלה לדרגת קורפורל. לכפר-סבא הוא העביר גם את הוריו הזקנים ואת ואחות הצעירים ממנו. נציין, שאברהם ישראלי שימש מדריך ומחנך למאות צעירים עבריים בכל הסביבה, נסיבות הירצחו מוכאות בהרחבה אצל תדהר. (כרך 12, עמ.4112)

ביום ב' סיון תש"ג (6 ביוני 1943) בבוקר יצא | מכפר-סבא חבורה חברים (בלתי מזוינים) לשם סיור

6 עיין אירגון חברי ההגנה בישראל, סניף ירושלים, עלון לחברים, תשכ"ח, עמ.4

7 עיין החייל המשוחרר, סבת תשכ"ז, 1966, עמ.10

בסביבות שכם—סכסיה (שומרון). לאחר שעברו כמה כפרים ערביים, הגיעו לעת צהרים לכעין שבמרחק חצי ק"מ מהכפר ואותתה. ישבו לנוח ולסעוד את לבם. כמוך לשעה 3 פני בכיתן לכפר נקודה. בזרך ותקלו בכנופיה בת שלושה ערבים מזוינים שעצרה אותם. ראש הכנופיה נכנס בשיחה עם שניים-מהחברים שידעו ערבית. הוא שאלם על כוונת טיולם, מקרם אם יש להם נשק והתפאר שבסביבה זו לא תדרוך רגל יהודית. לפי פקודת ראש הכנופיה ערכו יתר שני הליכסים חיפוש בילקוטים ובכיסים, לקחו מהם את הכסף והשעונים שהיו אצלם, ואחרי זה הודיעו שלא יארע להם דבר, אולם עליהם לשלם כופר נפש בסך 50 לירות כל אחד. ישראלי ניסה להתנגד, אך ראש הכנופיה אים לרצחו. הוא הבטיח שלא יפגע בהם לרעה אם ישיג את הכופר. החברים, שהיו סבורים שזהו ענין של שוד גרידא, ההליטו לא להתנגד כדי להימנע מקרבנות ודאים ומסרו את כתוביותיהם. לפי פקודת ראש הכנופיה כבלו את ידי כולם. שלושה בחבל שנלקח מישראלי ושנים במשחלת, ואת הבשחלת קשרו לחבל. ראש הכנופיה הודיע שהוא הולך לבוא בדברים עם המשפחות כדי לגבות את הכופר. החברים היבלו צפונה-מזרחה כשבראשם ואחריהם הלכו שני אנשי הכנופיה המזוינים. לאחר הליכה מיגעת במשך כמה שעות בין ההרים נצפה החברים לחלוץ את נעליהם למען לא יוכלו לברוח, ולשכב לישון בשורה. לה. ק. הותרו הכבלים לאחר שישראלי ערב בעדו בראשו. שני המזוינים עמדו באחורי ראשיהם של החברים. לפתע ראה החבר ר. ק. שיכוב על צדו, ואחד הליכסים מתקרב אל החבר ע. י. ומכחן אליו את האקדח מאחורי ראשו ויורה בו. שני החברים ל. ק. וח. א. הכבולים, נתקו, ניתקו את החבל ביחד עם החבר השליכי ר. ק. שלא היה כבול, וניקו תחת כפר יריות שניתך עליהם, ברחו והסתתרו בחשכה. החבר הרביעי שנפצע, ראה את ישראלי נפצע יצינה. ישראלי ביקש מכנו להימלט ולהגיע לדיסבה כפר-סבא ולספר על המקרה. החבר הצליח להגיע אל הכפר בטבע. ביכפר הכפר אסף אותו, חבש את בצעיו, הביא לו עזרה וטיפל בו ככל יכולתו. בבוקר שלח הביתכר להודיע למשטרת שכם. חבר שני הגיע, לאחר הליכה של שעות, אל כביש שומרון—שכם ונאסף ע"י כמונית של המשטרה. לאחר הזמנה רצתה נאה המשטרה למקום [illegible] שם נמצא אברהם ישראלי בלי רוח חיים. [illegible] הועבר לכפר-סבא, מן הכתרכי הגיעו שני החברים למשטרת נתן לאחר שנדדו בכסף ימים בהרים. כהוצאת החברים הסיע היציאו ביכרת לזכרו.

גם בנו של נתן אליהשוויל'י, שבראשונה התגייס לצבא הבריטי, עבר עם הבריגדה העברית את אירופה וחזר ארצה ב-1947, בשנה האחרונה למנדט הבריטי הוחרפה ההשתוללות של הכנופיות הערביות, התרבו מעשי-רצח ההתנפלויות על הי ה ודים. ב-18.5.47 שודדים מזוינים מכפר פיג'ה הסמוך לפתח תקוה, ערכו פרעות בשכונת תסיהוף. הם היו בלבוש סדי-הצבא הבריטי והם השתייכו לשבט ערב-אל-סוארקה, ששכן בין גת-רימון לבין יהודיה. מידיהם נהרג בנו היחיד של נתן אליאשוויל'י - אהרן. (עיין ספר ההגנה, ג' חלק ב' עמ. 1332)

דוד שלושוויל'י נהרג במלחמת השחרור. בתוך הביצורים בסנסורה שעל החוף הסמוך לזכרון. יהודי גרוזי אחר ישראל אוצ'רו נפל ב-1948 במחנה יונה (היום ניצב במקום מלון שרתון) בהפצצת המצרים.

יהודי גרוזי אברהם בינאשוויל'י (בינוביץ') השתתף בקרבות בנגב-סמואל, שם נפצע ולאחר מכן שירת בפלמ"ח. עלינו לציין כמו-כן שבתחום פעילות בטחונית מגוונת עסקו בני משפחת בלואשוויל'י (בלאווה). בראשונה שירת שמעון בלאווה בן בנציון, בחיל הנדסה הבריטי. בתוקף תפקידו הוא היה מופקד על תצלומי אויר שהיו חשובים מאד להיערכות כוחות ההגנה בארץ, איתם שיתף פעולה. הוא תיכנן הברחת מפות סודיות וצילומי-אויר ממצרים לארץ. איכשהו הודלף שמישהו עומד להבריח את המפות ממצרים לא"י, לכן הוכרזה כוננות במשטר הגבול הבריטי, לאורך כל הגבול, והוחל בבדיקות קפדניות ביותר של כל העוברים והשבים. כשהרכבת בה נסע בלאווה עם המפות הסודיות, הגיעה לתחנת הגבול בקנטרה הוקפה התחנה בחיילים בריטיים, שערכו ביקורת ובדיקות בקרונות הרכבת. שמעון בלאווה שהרגיש שהוא עלול להיתפס עם המפות, נקט בצעד מסוכן ודרסטי והשתרבב מתחת לקרון הרכבת מעל לדפנות הגלגלים, קשר את עצמו לברזל רצפת הקרון מלמטה. הרכבת נסעה, וכך הוא הגיע ארצה ומסר את המפות החשובות למפקדת ההגנה. על מעשה זה קיבל שמעון בלאווה את אות ההגנה.

אחיו של שמעון - יוסף בלאווה, נטל חלק נכבד במלחמת השחרור של עם ישראל. הוא שירת בגדוד ה-5 בפלמ"ח תחת פיקודו של יגאל אלון ז"ל. התמונה למטה מראה את יוסף (מסומן בחץ) עם חבריו לנשק, בעת החדירה הראשונה של הצבא העברי המתארגן מעבר לגבול עם מצרים, בשנת 1948.

גם האח רפאל בלאווה התגייס לראשונה למשטרת המנדט הבריטי בתור גאפיר, (להלן תמונה משנת 1939) לאחר מכן שירת בחיל-התעופה הבריטי במלחמת העולם השניה ולאחר מכן שיתף פעולה עם הארגונים המחתרתיים העבריים באי"י, קודם במסגרת לח"י ואחרי כן ב"הגנה". כותב שורות אלה מוקיר תודה לבבית, וידידותית לרפאל בר-לביא (בלואשוויל'י) על החומר הרבגוני והחשוב שסיפק, בידי המחבר אודות תולדות משפחתו ובמיוחד סביב עברם הבטחוני של אחיו, קרויון וידידיו.)

דוד בלאווה (כיום סגן אלוף) היה חבר ב"הגנה" ובשנת 1947-1948 היה מפ-

ורצי וכובשי חיפה התחתית מידי הערבים. יהודי קורקאז וגרוזיה התבלטו גם בשורות הפלמ"ח. יוסי זיו (סנדרוב) נפל ב-27.3.48 בהגנת גוש עציון, יהודה מאירוב נהרג ב-22.3.1947 שם, אהרן דדאשוב נפל ב-1.5.48 במערכה לשחרור ירושלים. יהודים גרוזיים מירושלים צבי אלישווילי ומרים אוסיה (שווילי) נהרגו על הגנת הארץ. הראשון נפל ב-20.5.48 בהגינו על ירושלים ומרים נהרגה ב-9.10.48 בקרב לשחרור הנגב. ניתן לומר שמרים אוסיה היתה האשה היחידה מכלל יוצאי קורקאז וגרוזיה שנפלה במערכה צבאית לפני קום המדינה.[8]

היה זה רחמים חכמוב יוצא אזרבאיג'אן הקורקאזית (ההורים היו נתיני רוסיה, כפי שציין בפרקים קודמים) שכינוי המחתרתי בלח"י "ריגולטור", אשר ביצע פעולה נועזת ומרשימה של פיצוץ בנין הסאריה העתיק ביפו הערבית ב-4.1.48, בניין ששימש עד אז כמושב "הוועדה הלאומית" והמטה הכללי של מפקדי הכנופיות הערביות.

בראשיתו שימש ה"סאריה" בבית המשפל התורכי בארץ ישראל, באחד מאגפיו התמקם המושל חסן בק עצמו שנודע באכזריותו כלפי היישוב היהודי במשך כל השנים האלה.

על השאלה-כיצד התגייס רחמים חכמוב לשורות המחתרת, הוא ציין שבתחילה התגורר מפפחתו בירושלים, משם העתיקה מקום מגוריה לחיפה, בשנת 1937 שבה לירושלים ומשם עברה לתל-אביב ב-1939. בינתיים הגיע הדוד משה לתל-אביב, פתח חנות למוצרי זכוכית ואבא החליט להצטרף אליו. תחילה התגורר ברחוב נווה-שאנן בתחנה המרכזית, ומשם עברו לשכונת שפירא, ומשם לשכונת התקווה.

ההומר התעמולתי הגיע הן מאצ"ל והן מלח"י. "בחרתי ללכת בדרך של לח"י", אומר רחמים חכמוב, - בגלל הפסקת פעולות אצ"ל נגד הבריטים. כל זה היה לקראת גמר הלימודים בבית הספר "עליה א" בתל-אביב. ואכן בשנת 1946 הצטרף רחמים ללח"י וקיבל כינוי מחתרתי ריגולטור. עוד בשנת 1938 היכרתי את יצחק יזרניצקי (כיום יצחק שמיר - ראש ממשלת ישראל) כשבא לבקר בשיתונים סמוך לתל-אביב.

את הפעולות הראשונות שלו במסגרת לח"י בקיץ 1946 כיוון רחמים נגד השוטרים הבריטיים. בתל-אביב ברחוב אלנבי - אחד העם, הוא וחבריו הרגו שני שוטרים בריטיים ולקחו מהם את תת-מקלע "טומי". ריגולטור השתתף גם בפעולות החרמת כספים לטובת המחתרת, בשוד הרכוש, יהלומים, בשוד אותם מפעלים יהודיים שהיו מבוטחים ע"י הבריטים. בדברו על המבנה והארגון הפנימי של לח"י, מציין ר. חכמוב - ריגולטור שבאירגון היו תאים, ובכל תא 5-6 לוחמים, ובראש כל תא עמד המפקד.

לפחות 70 הרוגים ביפו!"- מודים הערבים. זו היתה כותרת הידיעה שנתפרסמה בעתון העברי "הבוקר" ב-5.1.48 (גל. 3705) רוב עיתוני חו"ל ובמיוחד אלה של בריטניה, הקדישו מאמריהם הראשיות ל"התפרצות טרוריסטית" של היהודים ביפו. העתון " Dayly Mirror" כתב: "תפוחי זהב מחריבים עיר".

כמעט כל העתונים הודו בכך, שזו היתה ההתפוצצות האיומה ביותר באי"י מאז פוצץ המלון "מלך דוד" בירושלים לפני 18 חודשים. מלבד בנין הסאריה עצמו נזוקו קשות גם הבנינים הסמוכים: בית החולים הממשלתי ושני בתי חוליים אחרים נתמלאו בפצועים והרוגים. על-פי עתון "הארץ" מ-5.1.48 בהסתמך על מקורות ממשלתיים, נוסף להרוגים, היו עוד 20 פצועים קשה, וכן 78 פצועים קל. בהתאם למקור רשמי אנגלי, המתקיפים השתמשו בשתי מכוניות - מכונית משא של 3 טונות טעונה חיבות פרי הדר שבאה מרחוב בוסטרוס ונעצרה בסמטה צרה, בין ברקליס בנק ובנק ה"סאראי" (שעירית יפו השתמשה בו כמרכז לעזרה סוציאלית לחלוקת מזונות לילדים נצרכים).

מפקד הלח"י נתן ילין-מור הטיל על רחמים חכמוב את משימת פיצוץ ה"סאריה" לשם כך נרתם רחמים לפעולות בילוש ואיתור ביפו, יום לפני הפיצוץ עצמו. הוא היה מצויד ברשיון נהיגה, תעודת זיהוי ואישור כניסה לנמל יפו, - על שם מחמוד סאלם אל-באחרי מלוד. ובמקרה שישאל לזהותו, עליו היה לטעון, שהוא בנו של בעל קרקעות עשיר מלוד.

כפי שהוא בעצמו מעיד, עצר אוטובוס בבית דגן, שהגיע מלוד ובו המשיך עד למבואות יפו. אנשי המחסום הראשון "הנג'אדה" החלו לעלות על אוטובוס לצורך ביקורת תעודות. אחד מהחיילים היה ערבי עלי-סטמבו בעל מסעדה ידועה במורד שוק הכרמל, שם נהג חכמוב לעתים קרובות מאד לאכול ולכן חשב חכמוב שהנה הגיע הסוף, מאחר שהערבי יכיר אותו, "אבל היה לי מזל, - מציין הוא, - הערבי לא הכיר אותי, רק ביקש ממני תעודות וראה שהן כתובות באנגלית. זה נר-

[8] עיין ספר הפלמ"ח, ערוך בידי זרובבל גלעד בהשתתפות מתי מגד, תשט"ז

אה לו חשוד הוא ירד עם ניירותיי מהאוטובוס, ניגש למחסום, ושמעתי אותו שו-
אל את הזקיפים שעמדו שם - "מי קורא אנגלית?- ראיתי שאחד הערבים יצא מה-
שורה בבאווה רבה, התבונן בתעודותיי בארשת חשיבות, החזיר לי דרך החלון ו-
אמר: "סע!" - נסעתי לבניין הסארייה, הלכתי ברגל וחיפשתי בית קפה שהיה מס-
ול לבניין, ישבתי שם, הזמנתי קפה ונשארתי בתצפית על הבניין, ראיתי אנשים מז-
ויינים נכנסים ויוצאים ממנו למרות שמסמול היתה תחנת משטרה של יפו של הב-
ריטים. שמתי לב שהאנשים הסתובבו כשהם חמושים. אחרי שהתבוננתי בכל, חזרת
לחברת האוטובוסים הלאומית-הערבית, ונסעתי לכוון רמלה, כדי להגיע לצומת ב-
ית דגן. ברם סדרן התחנה הודיעוני, שבדרכים יש עוצר ואין יציאות אוטובו-
סים, אז החלטתי ללכת למלון, ברם, חיש הרהרתי שלא היה כדאי לשהות במלון מ-
פני שאז עלי היה להזדהות, אז חיפשתי מקום לישון בהתקרב הלילה, הסתובבתי,
ובפינת סלאמה - ירושלים של היום מצאתי משאית, למחורת הבוקר יצאתי מהמג-
רש בו היו גרוטאות לרוב, ושוב פניתי לאותה חברת אוטובוסית הערבית.
העוצר בינתיים בוטל, לקחתי אוטובוס לרמלה עד צומת ראשון - בית דגן, ומ-
שם הלכתי ברגל לראשון. נכנסתי לפרדס מסויים שם קברתי את הבגדים האזרח-
יים שלי, התלבשתי והלכתי לתחנה המרכזית לפגוש את איש הקשר שלנו, מראשון.
חזרתי לתל-אביב בשיירת האוטובוסים.

לאחר עריכת כמה תצפיות, יצא רחמים חכמוב לביצוע המשימה, והפעם לבדו. ה-
וא נהג במשאית "דודג'" ישנה שהיתה עמוסה בתיבות פרי-הדר ומתחת לתיבות ה-
סתתרו 500 ק"ג של חומר נפץ. הרשיונות שוב עמדו במבחן ובמחסום העמיד פנ-
ים כאילו הוא מוביל "נאגלה" לנמל יפו.

ריגולטו עצר בחזית ה"סארייה" ליד המדרגות. מתחת לכיסאו היו מותקנים,
שני מנגנוני הפעלה. אחד מהם נועד לפיצוץ תוך 80 שניות וכאשר יצא ריגול-
סו מתאו והחל להרים את ריפוד מושבו - ניגשו אליו שני ערבים מזויינים.
- מה זה נעמדת פה?! - שאלו אותו. אמרתי להם שנגמר לי הדלק.
- תסחב את המכונית על גבך!- אמר לי אחד מהם.- אסור לך לעמוד כאן, אתה-
מפריע.

חזרתי לקבינה משכתי בכוונה במשנק כדי שיחנוק את המנוע בעת נסיונותיה-
חוזרים להתניע, גידפתי את המנוע העקשן ומשכתי בכתפיי בחוסר אונים. לפתע,
נכנס אחד הערבים, התיישב ליד וצעק: "חמור! אתה לא רואה שהצ'וק פתוח? וא-
ומנם הערבי החזיר את המשנק למקומו והמנוע ניעור לחיים, לא נשאר לריגול-
סו אלא להתנצל ולהמשיך בדרכו, ברם הוא הבחין שהערבים החלו לחשוד בתנועו-
תיו, ואכן מכונית "מרקורי" דלקה אחריו.

"בדרכי לכוון רח' בוסטרוס,-ממשיך רחמים חכמוב,- פניתי שמאלה, ואני עו-
לה מכוון השעון לכוון כניסת נמל יפו. בעלית רח' יפת עברה אותי מרקורי.
ותוך כדי מעבר 5 אנשים שבו זרקו לעברי מבט חשדני. המשכתי בנסיעה והתח-
לתי לרדת בכוון שער הנמל. יכולתי להיכנס לנמל, אבל לא לשם זה באתי.
הסתובבתי במקום ונכנסתי לרח' יהודה הימית דהיום (כיום נמצאים שם אול-
פני גלי צה"ל). ה"מרקורי" עמדה לרוחב הכביש וכל 5 ערבים יצאו משם מזו-
יינים וביקשו ממני לעצור, אבל מאחר והאוטו היה עמוס ואימי התקרבתי למחס-
ום, באותה שניה החלטתי לא לעצור ולעבור בכח, פגעתי ב"מרקורי" והמשכתי ל-
נסוע לכוון הלונה פארק דאז ביפו.

באותו רגע שמעתי יריות וצעקות: "יהוד אמשיכו" -"תיפשו את היהודי". בפי-
נת לונה פארק היה בית קפה ערבי עם כיסאות נמוכים, האטתי בסיבוב, ובאותו-
רגע קפצו שני ערבים על האוטו. שלפתי את האקדח שהיה ברשותי וירית, הם נ-
פלו על המדרכה. החלה רדיפה במכונית אני נוסע ומבחין ששוטר ערבי יורה ל
עברי ממכונית אזרחית וצועק "וואקף!" -"עצור". ביציאה מיפו לא היה שום
מחסום, אז הייתי בנתיב של היציאה מיפו ובנתיב הכניסה היה מחסום, אני יצא-
תי חופשי והרכב עם שוטר ערבי נחסם ע"י רכב שבא ממול במחסום. כך נפטרתי-
ממנו.

חזרתי לתל-אביב, היבעתי לרחוב מאה שערים (הכובשים דהיום) והלכתי לחפש
חברים ואת האחראי שיעזרו לי באיכסון המכונית. הקמתי קשר והוחלט לפרקאת
המנגנון של הפיצוץ ולהכניס את הרכב למגרש החניה עמוס חומר נפץ.

באותו יום לא יצא לפועל הפיצוץ.-ממשיך ריגולטו,- בערב נפגשתי עם יע-
קב בנאי (בכינוי מחתרתי - מזל) קצין מבצעים של לח"י באיזור תל-אביב. דו-
וחתי על המקרה, על הבריחה, מירדף וירירות. ראיתי את התגובה שלו והרגשתי ש-
הנ"ל לא מאמין, הוא שאל, איך וכיצד קרה, איך הצלחתי להסתלק ולהתחמק מירית
הכדורים בלי אפילו להיפצע, התייחס לסיפורי בחוסר-אמונה. הלכתי הביתה ולמ-

חורת בבוקר הופיע בעתון "הבוקר" בשם סוכנות זרה, הודעה, שאתמול בערב מכונית יהודית ניסתה להיכנס לנמלה של יפו ובחילופי ירות עם אנשי המכונית נפצעו שני ערבים, וגם מצאו קליעים באוטו וסביבו.

או-אז האמינו בדווחי. לאחר מספר ימים, יצאתי עוד פעם בדרך ליפו באוטובוס מבית-דגן ונסעתי לשם לתצפית על הבנין, באתי לשם וראיתי שהמחסום המתכתי הורד, אז הוחלט שאכנס מהר ככל האפשר ואנצל את ההזדמנות.

יצאתי באותו יום בבוקר במשאית כדי להכניס את האוטו מרחוב המקביל לסמה. לסמטה שמקבילה לבנין הסראייה, כשחומר נפץ מוצמד לדפנה השמאלית של המשאית. באתי לשם והתברר לי שסמטה חסומה בברזל מכוון הכניסה, מה שלא היה בזמן התצפית. בתל-אביב הערכו שהפיצוץ יהיה תוך שעה וחצי, ברם נאלצתי לחזור על עקבותיי, ואז הוחלט להעביר את חומר הנפץ לצד ימין של המשאית, המכוון למדרגות הבנין. כך היה ואז סוכם לחזור לפנות ערב ליפו.

ביום שבת היתה לי פגישת קשר עם האחראי, ואז הוחלט ליתר בטחון לצרף אלי עוד אחד, ואז הוחלט שאלישע איבזוב יסע אתי באופן רשמי בתור עוזר נהג. יצאנו ליפו ביום ראשון. עלינו על דרך מקווה ישראל - יפו, נכנסנו לאותה סמטה כמתוכנן, העמדנו את המשאית, ירדנו ממנה, הפעלנו שני מתגים והתחלנו לכת ברגל מיפו לכוון קולנוע אל-חאמרה. כשהיינו כבר סמוך לרחוב השלישי (פינת ירושלים דהיום) נשמע קול פיצוץ אדיר.

ההתפוצצות שאירעה - מסכם את סיפורו ריגולטו - הרסה את הבנין, ובבנינים הסמוכים פרצו דליקות. בהתפוצצות נפגעו משרדי "הועד הערבי העליון", בנק, ותחנת המשטרה. עשרות נהרגו ונפצעו, ועשרות הוכרזו כנעדרים הואיל ונקברו חיים תחת עיי-המפולת. על-פי דווחי המשטרה הבריטית, המכונית הכילה לא פחות משני טונות של חומר נפץ. התפוצצות נגרמה ע"י פצצת-שעון דקות מעטות לאחר שרחמים חכמוב ואלישע איבזוב הצליחו להימלט משם. קבוצת שטרן הי"א וחמי חירות ישראל" - לח"י, לקחה על עצמה את האחריות.

"הה'מלטות, - מטעים רחמים, - לא היתה קלה, קבוצת ערבים שניצבה בסמוך לשבינת באסה חסמה את דרכנו, איבזוב עורר את חשדם, אחד הערבים שלף את הסכין. קירב את להבה אל צווארו של איבזוב וצעק: "האדה יהודי".

גם הפעם קור רוחו של רחמים חכמוב הציל את המצב. "אם הוא יהודי גם אני יהודי, אמר הוא בלעג ופקד כיאה לבן העשירים: "זהו פועל של אבא שלי מלוד - עזוב אותו" אחד הערבים ערך חיפוש בכיסיו של איבזוב ומצא שם אקדח, הם-חטפו את האקדח והחלו לברוח. איבזוב וחכמוב רדפו אחריהם כברת דרך, ברם בסמטה הראשונה שינו את כיוון מרוצתם ב-180 מעלות והצליחו להסתנן בפרדסים בואכה מקווה ישראל.

מימין - רחמים חכמוב (ריגולטו) (התצלום משנות ה-40)

משמאל - אלישע איבאזוב לפני יציאתו לפעולה המבצעית של ל-ח"י.

על שאלות הבהרה ביחס לפיצוץ, מטעים ריגולטו, שתגובתו המיידית של היש-וב היתה חיובית בהחלט. בפיצוץ לא נהרגו נשים וילדים, מטרת הפיצוץ היתה להגרום לזעזוע פנימי של המשטר המנדטורי בארץ, ולחסום פעילות כנופיות ערבי-

9 עיין "ידיעות אחרונות", כתבתו של אורי פורת "בניינים מספרים", גל.מ - 11.עמ, 10.5.63

ות ערב הקמת המדינה. לדידו של רחמים חכמוב, האנגלים שיחקו משחק מכוער ב-העלימם עין מפעולות עוינות של הערבים כנגד היישוב היהודי, והם אף לא הי-יו יותר מדי מעוניינים לחסלם.

עובדה היא שהיה ביכולתם של השלטונות הבריטיים ומשטרת המנדט לחסל את-הכנופיות, ברם הם לא נקפו אצבע בנדון. לכן, פעולת לח"י שבוצעה היתה מכוו-נת במישרין והכלית נגד הכנופיות ובעקיפין נגד חוסיהם הבריטים.

התוצאות לאחר הפיצוץ לא איחרו לבוא. השתרר תוהו ובוהו ביפו, הסתמנו נ-יצנים ראשונים לבריחה ערבית המונית משם, ואף ניתן היה לראות מתל-אביב ה-פלגתם בסירות משוטים בים הפתוח דרומה.

אלישע איבזוב, חברו למחתרת של רחמים חכמוב, ובן עדתו מיהודי אזרבאיג'אן נולד במשפחה תל-אביבית נתינת-רוסיה (על כך מעידה כאמור, גם הסיומת שבשם המשפחה). כפי שכבר צויין, איבזוב נתלווה אל רחמים חכמוב בפעולות שונות, ובנוסף לפיצוץ הסארייה, גם להחרמת כספי בנק "ברקליס" ועיפ"ה הגדרת אליהו-עמיקם "היה בין תוקפי האויב הבריטי באדם ובמתקן..." (עיין "ידיעות אחר-ונות" גליון השבוע, עמ. 15).

בן 18 היה אלישע איבזוב (בכינויו המחתרתי אברהם כהן) כשיצא לפעולת י-חיד שלו ללב שכם הערבית בחודשיה הראשונים של שנת 1948. לפי הידיעות שנ-אספו ע"י "הליגה ל" (שירות המודיעין של לח"י) עמד באותו יום להגיע ל-שכם פאווזי אל-קאוקג'י ופמלייתו. כשהוצעו לביצוע המשימה שני מועמדים ר-חמים חכמוב ואלישע איבזוב, הגורל נפל על חכמוב, ברם אלישע התעקש וטען שב-שכם איש לא יכיר אותו והוא חייב ללכת.

בבוקרו של 5 במרץ 1948 יצאה מפרדסי פתח-תקוה משאית עמוסה בתפוחים תש-קי אורז וקמח. מתחת לכל אלה היה חומר נפץ במשקל של 500 ק"ג מתוצרת לח"י. אל אלישע הצטרף המודיע הערבי ששימש את לח"י במשך שנים אחדות ולא היה ח-שד במהימנותו. בסמוך לכפר-יונה עברה המשאית את הגבול בעזרת משמרות "ההה-גנה" שהיו מוצבים במקום, לאחר זמן מה היא היתה כבר על הדרך לקלקיליה, שם ביקש המודיע הערבי לעצור "לברר דבר מה" הוא נעלם וכעבור 10 דקות חזר, ו-משם הם המשיכו לכיוון טייבה, בקצה הכפר היתה תחנת המשטרה וערבים מזויני-ים עצרו את המשאית ואסרו את אלישע איבזוב, לא היה ספק בכך שהמודיע הערבי סרח הפעם והלשין על המשימה המתוכננת של אלישע איבזוב.

אלישע ניסה אומנם להצטדק בתימות "מה אתם רוצים ממני הרי מוביל את הסחורות לשכם, אולם הערבים כבר ידעו מה טיב הסחורות. אלישע איבזוב הוע-בר לנור-שמש, שליד טול-כרם ושם החלו החקירות, ע"י קצינים עיראקים בסיוע-ערבים פלשתינאים (ארץ ישראליים) וקצינים אנגליים. משלא הצליחו לדובב את-אלישע איבזוב, דרשו ממנו לפרק את חומר נפץ מהמכונית, אלישע סירב ברם הצ-יע פשרה שאם יורשה לו לחזור עם המכונית לשטח ישראלי הוא לא יפוצץ את ה-מטען בשטח הערבי... לא הועילו שום עינויים, ואז הועבר אלישע לכפר סיר ב-קרבת שכם, שם החזק עד יום א" בבוקר. בשעות הבוקר הובא לשדה שם עמדה המ-שאית, אספסוף ערבי שהצטופף סביב משאית התופת ונהגה הערבי שנתפס.

הבריטים והעיראקים שוב דרשו מאלישע לפרק את המטען, ברם לא נענו ולכן-החלו בעצמם להתעסק בו. כתוצאה מכך חל פיצוץ עז שלא השאיר מהמשאית ומשני קצינים בריטים מלבד עמוד העשן המתיימר. כמו-כן נהרגו גם 9 קצינים עיר-אקיים.

קצינים ערביים החליסו לערוך משפט-שדה בו במקום. הם פנו אל אלישע במל-ים "מה יש לך לומר?" - "שום דבר, יש לכם מזל, כי תפסתם אותי. באתי לפוצץ-את לבה של שכם ולמותו!" שלושה כדורים פילחו את רקתו של אלישע איבזוב.

במשך שנתיים ומחצית לא ידעו הורי אלישע דבר על נסיבות מות בנם. כשופ-חה סייבה למדינת ישראל, הגיעו לשם אחיו של אלישע שלום וכן סנדלר תל-אבי-בי שהעסיק שני שוליות מהכפר, ושם הם פגשו את עד-ראייה לכל הקורות את אל-ישע. העד גם הצביע על הבור כמקום קבורתו של אלישע סמוך לכפר-סיר. (ברב-ות הימים הועברה גופתו של הגיבור הלאומי של ישראל - אלישע איבזוב, לקבו-רה באדמת ישראל).

על השאלה מדוע סמכו בלח"י על אותו ערבי יותר מדי, משייב חכמוב, שהוא הו-כיח במספר פעמים את נאמנותו. הוא נקרא קרוב לוודאי בשם חאמדון. אני נפג-שתי איתו בנוכחות אלישע לפני הפעולה בכפר-סבא, ועליו היה להכריע בינינ-ל-בין אלישע בתור מבצע הפעולה. הוא העדיף את אלישע בטענה שהוא דומה לטי-פוס ערבי-בידוי. יש להניח שהפעם רצה חאמדון להוכיח את נאמנותו הכפולה לערבים ורקם תוכנית הסגרת אלישע לערבים בשטח.

שירות המודיעין של לח"י לא ציפה להתפתחות כזאת. לאלישע נתלוו עד לנק-ודת ביתלית כמה מאנשי לח"י וביניהם דוד שומרון (אלי הגבוה), יצחק שלפני היציאה לפעולה הצטלם אלישע לבדו.

ככל הנראה היתמם אלישע איבזוב ואיפשר לערבי להעלם למספר דקות בלי לחשוד בו לרגע קט ובמזימותיו ההולכות והנרקמות. על השאלה: "למה בכלל היה צורך בליווי ערבי? מסיב חכמוב שאלישע לאחר ביצוע משימתו היה צריך לקבל מחסה למשך יומיים בשכם, מאחר והוא לא יכל לסגת בצורה נאותה ובטוחה, מיד. לאחר הפיצוץ לתחום הקו הירוק."

גם יהודים הרדיים מקורקאז תרמו את תרומתם החשובה ביותר לביצור יסודות הבטחון הלאומי היישובי בא"י. יקותיאל רבאייב שעלה ארצה בשנת 1910, עם שלושה ילדים קטנים מדרבנסק. נהרג בפתח תקוה בשנת 1916 בידי פורעים ערבים. נכדו יקותיאל אדם התגייס לצבא בן 17. ואביו יהודה אדמוביץ' יליד דרבנסק נטל חלק פעיל במבצעי הפלמ"ח וההגנה.

שלום יחנוב (1924) עבד כבונה ספינות ומהנדס. הוא השתתף במסגרת הגדוד העברי במלחמת העולם השניה, כמו-כן גם במלחמת השיחרור. התיישב בחיפה, כמוהו גם יוסף אבייב, נאניל סולומונוב, ניסן אדאמוביץ' ואחרים רבים ששירתו בשורות ההגנה והגדודים העבריים ולחמו בעוז נגד הגרמנים בחזית האירופית. (עיין נ.אילישייב, שם, עמ. 126,99)

בשנת 1913 עלה ארצה אושר איסאייב יחד עם משפחתו הענפה, ובשנת 1915 עלה גדלי אבשלומוב שנטל חלק פעיל ביותר במלחמת השחרור. כמוהו גם מתתיהו אושורוב שעלה ב-1924 ושגם השתתף במלחמת השחרור. במלחמה זו השתתפו גם אשור אליזארוב, מנאשיר אבאייב, בנו של אסאיל אבאייב (ממניחי יסוד לראשון לציון... (עיין אילישייב, עמ. 38-40)

חנניה נתנוב עלה בראש משפחה יהודית הרדית ענפה בשנת 1906. בשנת 1948 במלחמת השחרור ביצע פעולה נועזת ותוך-כדי חירוף נפש וסכנה עצמית הוא-התחפש לערבי הסתנן בתוך העורף של האויב לשם שיחרור השבויים היהודיים והצליח לחסל את מעמד המזנה. (אילישייב, עמ. 125)

בשנת 1908 עלה ארצה מקורקאז זרובבל פרץ, איש תעשיה מובהק בשנות ה-30. באותה שנה עלה גם נחמן סאדייב, קצין לשעבר בצבא הבריטי וממניחי היסוד-לצה"ל, כמוהו גם רזאל בחשייב - קצין בצבא הבריטי וחייל בגדוד העברי במלחמת העולם השניה. (אילישייב, עמ. 127)

באירגון ההגנה בחיפה בשנים 1931-1936 במפקדה האזרחית, יחד עם אבא חושי ואחרים נטלו חלק גם יוצאי אזרבאיג'אן: אודיאל פרידלאנד הוא שלון, ומיכא אל אליניקוב שטיפל בענייני הכספים, והודות להשפעתו האישית השיגו סכומים ניכרים ממוסדות וממפעלים וכן מאישים שונים בעיר.

לאחר שראשי אירגון ב'(דהיינו אצ"ל) וחלק מחבריו חזרו להגנה, החליפו הנשארים המקורבים לרביזיוניזם להוסיף ולקיים את האירגון הפורש. "בראש הפורשים-קודאים אנו בספר ההגנה". - עמד משה רוזנברג, יליד קורקאז, חניך הצבא הרוסי ואיש ההגנה. מאז עלותו ארצה בשנת תרפ"א. מודגשת שאיפתו של רוזנברג לארגן את קבוצתו בשיטות הגנה, אימון אנשים, צבירת הנשק וכו' תוך כדי שלילת פעולות התגמול. (עמ. 1056)

בנסיבות המתוארות לעיל, נקלעו היישוב היהודי בארץ ותפוצות יהודיות בקורקאז וברוסיה לתחילת מלחמת העולם השניה על כל משמעויותיה לעם היהודי.

על פי הערכתו של ב. מנוח עם פרוץ מלחמת העולם השניה מכלל האוכלוסיה היהודית ההרדית (יותר מ-000 65 נפש) גוייסו כ-6000 חיילים אשר 27-25 % - לא שבו הביתה.

ב. מנוח מתעד את סיפוריהם האישיים בהקשר לטבח המוני שערכו הגרמנים ביהודים תושבי צפון-קורקאז, הן מקרב אשכנזים והן מבין יהודים הרדיים. בהתאם לאלכסנדר נוסוייב בספטמבר-אוקטובר של שנת 1942 תיכננו הגרמנים וביצעו רציחתם של מאות ואלפי יהודים ממוזדוק, מאנז'ינסק ובוגדאנובקה. (ע.ב. מנוח, עמ. 56-60)

באוקטובר 1942 הגרמנים נכנסו לעיר נאלצ'יק. כפי שמעידה צפורה איסאקובה בהתחלה לא נגעו הצוררים ביהודים לרעה, ברם בהדרגה החלו לרקום מזימות השמדה נגדם. בין תושביה היהודיים של העיר התרכזו שמועות שהרבה מאד יהודים נהרגו בידי הגרמנים במחוז מוזדוק, ע"י ההר מאשוק בסמוך לפיאטיגורסק. בהמ-

שך גם יהודי נלצ'יק הובלו לטבח בהמוניהם בפרבריה המדברייים של העיר. אכזריותם של הנאצים הגיעה לשיא, על פי איסאקובה, בשעה שאילצו אחת מהאמהות המינקות לחשוף את שדיה, מרחו אותן בשוקולד מורעל ובכך גרמו למותו המיידי של תינוק. בקושי ובמאמץ רבים הצליחה איסאקובה להיחלץ עם ילדיה מתוך קבר-אחים שהתרומם מעל פני האדמה עוד ימים אחדים עקב גסיסת הפצועים. (ב. מנוח, עמ. 61-65)

גורל מר פקד גם את יהודי סטאברופול, על-פי עליזה מאסאייבה כמעט כל האוכלוסיה היהודית של עיירה בוגדאנובקה נטבחה בידי הגרמנים. (עמ. 70-71)

בתקופות זמן שונות שירתו במחתרות יהודיות נציגי משפחת אברמוב - עמנואל אברמוב בשורות ההגנה וראובן אברמוב באצ"ל. החל משנת 1946. האחרון היה חניך בית"ר משנת 1938, מקן ראשון לציון. מפקד פלוגת בית"ר שלו היה יצחק מזרחי (האורפלי).

ראובן אברמוב עומד בזכרונותיו על היחסים המתוחים ששררו בין נציגי הסתדרות לבין אנשי בית"ר. ולפעמים מצאה מתיחות כזו את ביטויה באלימות בהלקאות ובמהלומות.

בשורות האצ"ל עבר אברמוב אימונים רבים והשתתף בקרבות אבו-כביר בשנת 1948. בנוגע לפרשת "אלטלנה" אברמוב אומר: "כולנו הערצנו את מפקד האירגון מנחם בגין על אהבתו את ארץ ישראל ועל אומץ-לבו... כשהתקרבה אוניית "אלטלנה" לחופי הארץ, החלה היערכות באירגון. כ-800 בחורים - חיילי אצ"ל שהינו אז בפרדס אבו-לבן (פרדס כץ דהיום) וחיכינו לפקודה מהמפקד, אם להתערב בפעולות צבאיות להצלת אלטלנה. ברם מ.בגין החליט שלא תורם יד על חייל העברי וההוראה היתה שלא להתערב.

רצה הגורל ואחיו של ראובן אברמוב גויס באותה תקופה בשורות ההגנה ועליו היה לצאת נגד "אלטלנה". אם לא החלטתו של בגין להבליג, ייתכן מאד ושני אחים אברמובים היו עומדים זה מול זה עם נשק.

ע"פ אברמוב תשאר יוצאי אצ"ל ולח"י, מספרם של יוצאי קווקאז וגרוזיה באירגונים אלה היה בלתי-מבוסל. אחד מהם מיהודים גורג'ים בשם מחתרת "פופ" נהרג במבצע אצ"ל נגד בנין הבנק ברחוב אלנבי בשנת 1946.

יהודים הרדיים בתלבושתם המסורתית בארץ ישראל

יהודים שנטבחו בידי הגרמנים סמוך לעיר נאלצ'יק-בצפון-קווקאז. (תצלום מתוך ספרו של ב. מנוח, י-ם, 1984)

יצחק יצחקי - השומר. שנות ה-20

כאן המקום להעיר, שערב הקמת המדינה, נסתמנה מגמה מסויימת במדיניות הסו-
ביטית כלפי המתרחש בארץ. הדבר מצא ביטוי בהופעתו של נציג ברה"מ א.גר-
ומיקו שהוקיע נמרצות את הממשלה הבריטית שהשכילה להפוך את המשטר המנדטו-
רי בארץ למעין מימשל חצי-צבאי, אשר את חיסולו רצו אליבה דגרומיקו גם הע-
רבים וגם היהודים. ובציינו את העובדה שבמלחמה האחרונה ניספו 6 מיליוני
יהודים הדגיש: "עתידו של החלק הגדול של העם היהודי קשור עם עתידה של א-
רץ ישראל. העם היהודי סבל במשך המלחמה הזו מעבר לכל דמיון..."
א.גרומיקו אף הזכיר את העובדה שאף מדינה מערב-אירופאית לא התיישה עז-
רה ולא יכלה להציל את היהודים. וכן שאף אחת מהן, גם לא תוכל לסייע לו.ל-
כן טבעית היא שאיפתו של העם היהודי לארץ משלו". אי אפשר להתכחש לזכותו.
של העם היהודי על מדינתו אם לוקחים בחשבון מתן זכויות שוות לשתי אוכלו-
סיות גם יחד ליהודים ולערבים..." 10

אין ספק שיחסו של יוסאלין בסוף שנות ה-40 למדינת היהודים, היה יחס ח-
יובי בהחלט. אין גם ספק שהיחס הזה נבע והושתת על מערכת של צפיות והשע-
רות שההנהגה הסובייטית תלתה ברה-האירגון הראדיקאלי של המזרח התיכון, בו
האינטרסים הסובייטיים יכלו להיות מושגים ברמה סבירה, בהישען על המשטר ה-
פרו-פועלי שיוצג ע"י מרכיבי המפלגות הפועליות בהנהגת היישוב דאז ובמו-
סדותיו: הסוכנות היהודית, הסתדרות העובדים, וועד לאומי וכו'.
ברם עד מהרה נועדה הממשלה הסובייטית לאכזבות, וממשלות בראשות ההנהגות
הפועליות כאילו הפנו עורף לאורינטאציה הפרו-סובייטית וקשרו את גורל ה-
מדינה עם המערב בראשותה של ארה"ב, על כל ההשלכות שנבעו מתהליך זה בהמשך.

לדעתו של הרב מ.חנזין המניעים שגרמו להכרתם של הסובייטים ב-1948 במד-
נת ישראל היו: 1/ לחזק את רגליה של בריטניה במזרח התיכון ולחתור אל מק-
ורות הנפט. 2/ להכשיר את הקרקע לקליטתם של רבבות יהודים מאירופה המזרח-
ית (פולין, ליטא, לטביה...) אחרי השואה במזרח התיכון ו-3/ לזכות באהדת ד-
עת הקהל הבינלאומית בסוגיית פתרון בעיית היהודים ע"י הענקת המדינה.

על-כל פנים, עובדת הכרזת מדינת ישראל כמדינה ריבונית ועצמאית הדהדה ב-
כל רחבי קווקאז. בבתי-כנסת בגרוזיה, בדאגיסטאן, בצפון קווקאז, באזרבאיג'אן
ואף בארמניה נערכו תפילות מיוחדות. ההתעוררות הלאומית היהודית בקווקאז
החלה.
על השמחה ששררה בקרב יהודים הרריים לאחר הכרזת המדינה במחצית השניה,
של חודש מאי ב-1948, מספר בזכרונותיו ניסן רוזנטל (א.בן-דוב) ששהה ביו
השנים 1938-1948 בקווקאז, בקרב יהודים מקומיים שברפובליקה האוטונומית ה-
קאבארדינו-הבאלקארית. הוא כותב בין השאר:"

> ה"קולונקה" היהודית שודרה חג: תוקעים בשופר ומזמינים את הקהל להתכנס בחצר הגדולה של בית הכנסת. אומרים שם הלל בציבור. מנגנת ורוקדת להקתם האמנותית הלאומית המיוחדת במינה. שרים שירים בשפה הטאטית. כל היהודים שרים תפילות ניגונים ובוכים משמחה. בחצרות הבתים הועמדו שולחנות ארוכים ועליהם מיני משקה — יין עשוי בידיהם ומשקאות אחרים — וכן מאכלים לאומיים מתובלים. השמחה גדולה. משתתפים צעירים וזקנים ואפילו לא־יהודים סקרנים מן הרחובות הסמוכים.

ההתעוררות בקרב יהודים הרריים היתה כה רבה שמספר הנלהבים כגון שבתי-
הזקן והעוזרים שלו אבינועם הסנדלר, זכריה הבורסקאי, הנפח הצעיר מזרחי וח-
תנו אחיטוב טכנאי השיניים הלכו מבית אל בית, ועם הסיסמה "יחי עם ישראל"
החלו לרשום את הרוצים לעלות ארצה.
הם אכן מיהרו לעלות ולסייע ליישוב במלחמת השחרור ושבתי אף חיבר כרוז
בניב יהודית-הררית. לנאלצ'יק, לפי רוזנטל, הגיעו יהודים מעיירות הסביבה,
וביקשו לדעת פרטים בנוגע לאפשרות העליה לא"י. הרב והגבאים כינסו את הצ-
יבור הנקהל בבית הכנסת, אמרו הלל, תקעו בשופר ונשבעו ליד ארון הקודש הפ-
תוח: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני"...
נ.רוזנטל מעיד שיהודים הרריים רבים הפגינו גבורה ועוז בהתקרב הגרמנ-
ים לקווקאז. הם לא ברחו, אלא הקבילו את פני האויב הפולש בעקשנות ואף ה-
יו רבים קורבנות בקרבם.

10 עיין "The Palestine Post" מ-15.5.47

11 עיין בקובץ "העבר" כ.16, תשכ"ט, ת"א, עמ.231

יוסף אפרמאשווילי (משמאל) בחגיגות ט"ו בשבט בירושלים.

יוסף אפרמאשווילי (משמאל) מצדיע לקצינת גיוס ראשית הבריטית בא"י בתק'מלחמת הע' השניה. מימין (נראה חלקית) משה שרת ורעייתו צפורה (שלישית משמאל)

החייל דבלאווה (שני מימין) במחיצת חברים

שמעון בלאווה בצבא הבריטי 1944

סגן-אלוף דוד בלאווה בחגיגת עולי גרוזיה.

רפאל בלאווה (בר-לביא) במדי גאפיר; 1939.

שמעון בלאווה ויוסף ספירוב בחיל ההנדסה של הצבא הבריטי, 1945

בנם היחיד של ד"ר אברהם וינשל ורעייתו המשוררת זינה, שאול נולד בחיפה ב-15.10.27. את התמחותו המשפטית הוא השלים בלונדון ב-"לינקולן ליון" התעמק במיוחד בסוציולוגיה וכלכלה, עקב מלחמת השחרור חזר ארצה מבלי להמתין לפקודת גיוס. במכתבו להוריו מ-16 לפברואר 1948 הוא כותב:"

"לא נעים לעזוב את הלימודים עכשיו, אבל עוד פחות נעים לדעת שחברי שומכים את דמם בזמן שאני יושב במרחקים ובלא דאגה... מה הפצם בישיבה שלוה כאן, כשאני יודע שהחברים שעבורם חונכתי נהרסים או עלולים ליהרס, מבלי שאנקוף אצבע... יתכן שאין כל ערך להיות חייל, אבל לברות הכל אם כל אחד יחשב כך תתארו לעצמכם באיזה מצב עגום נימצא... לברות שאם אפסיק את למודי הכיתה זו הקרבה גדולה. אם יתברר שיש צורך בי, לא יהיה לי כל ספק מה לעשות..."

(עיין תדהר, עמ. 1731)

ואכן חוזר שאול וינשל ארצה במאי 1948 ומתגייס לחיל התותחנים בתור אלחוסאי, לחבריו הוא אומר:"לא באתי לחפש "ג'וב" לא לשם זה באתי מעבר לים, אלא באתי להילחם". שאול לחם בעמדות הקרביות הקדמיות ביותר, כגון בפעולות לטרון, הגליל העליון והגליל המערבי, כן השתתף במסגרת הפלוגה האנטי טנקית בקרבות בנגב: ש. וינשל נפל חלל בקרב ע"י חן יונס ב-23 לדצמבר, 1948, במכתבו האחרון מ-21 לדצמ' 1948 הוא כותב לידידתו:"

"יקירתי,

תתפלאי בידאי על התכניות שבכתבתי, אך לפני שאחד יצא אל הלא-נודע רגיל הוא לשפוך את נפשו ולעשות את חשבונו. קשה בעצם למצוא נושא מתאים — האם בכורות המלחמה של עם ישראל הוא הנושא המתאים? אי לזה, הפרס לבנין הכלל וההתזה לבנין העתידי, אם יהיו לפני החשבון או העתיד הורדיי. יקירתי, לא אכתוב לך על אף אחד מנושאים אלה. כשאחזור, אעשה את... הכרוב נפסק באבצע. גם היי נפסקו באבצע."

מעניינת במיוחד צוואתו של שאול וינשל, שנמצאה אחרי מותו בין ניירותיו, זהו בעצם מכתב-פרידה מהחברים וקריאה לציבור, קריאה מצפונית-מוסרית, קריאה הנובעת מהלב החם ומנשמה סהורה:"

"כשהאדם מקריב את אשה הפרטי למען החברה, כשהוא מסכן את עורו ושופך את דמו על מזבח המולדת, נשארת בידו זכות קדושה אחת — הזכות למצפין נקי. אותו האדם הנלחם עבור החברה והמשרת אותה שלא על מנת פרס זכאי לדעת עבור מה הוא נלחם, ואם המטרות שעבורן הוא נלחם בצדיקות את הקרבתו. הוא רשאי לדרוש להיות משוכנע שהמלחמה בתהלת באופן המתקבל על הדעת והעלול להביא לידי סיומה ולבסוף הוא זכאי. עם סיום המלחמה, נוסף לממוש פסיקתיה המידיות, לבסתון האלמנטרי מצד החברה מפני המחר ומפני המחסור. דרישות אלה הן הבינוניות ולמרות שלבאורה נראות הן כניתנות להגשמה בצורת העובדה שבגלל אי קיומן עד היום החברה מרידות רבה בלב החיל."

(עיין תדהר, כרך 4, עמ. 1731. כמו כן חוברת המוקדשת לזכרו של שאול וינשל, אוסף אברהם וינשל, מכון ז'בוטינסקי).

על תכונותיו האישיות וכישוריו רב-גוניים של שאול וינשל מרחיב את הדיבור עו"ד ירושלמי יזע, המצוטט ע"י דוד תדהר:"אי-אפשר היה לא להתפלא מכשרונו וסגולותיו המשפטיים. מה שאני צריך הייתי לקרוא פעמים שלוש כדי להבין, הוא היה תופס תיכף ומיד, ובראשו הכל היה כל-כך ברור, שלפעמים אי-אפשר היה להאמין שהנימוקים המסובכים והמפותחים הללו נאמרים על-ידי ילד צעיר, שעוד טרם גמר את בית הספר למשפטים. הוא לא רק הבין את החוק, כי אם, גם אהב אותו והתעניין בו". (שם, עמ. 1730)

במלחמת העצמאות נטלה חלק פעיל גם משפחת חאחיאשוויל. היא שכנה אז בעיר העתיקה ברחוב המידאן. פורעים ערביים התקיפו את השכונה. המשפחות הגרגיות הספיקו להימלט, ברם כל רכושם אבד בפרעות. גיסו של חיים חאחיאשוילי משה התגייס לשורות צה"ל. פעם הוא נתפס בשעת הדבקת מודעות בבתי-מחסה בירושלים ובשעה שהיה לבוש בתלבושת של חסיד. הוא הובא לבימ"ש צבאי בריסל בהרם הצליח לברוח משם והסתתר במשך שנתיים... (עיין תדהר, 18, עמ. 5339)

לאחר הקמת המדינה השתתף חיים חאחיאשוילי באורח פעיל בכיבוש יפו, חזר עם מכונת יריה לישראל והתגייס לצבא החדש של ישראל.

פרשת "אלטלינה" השאירה צלקות בלב היישוב היהודי בארץ, לדידו של בן גוריון היה בהכרח צורך בהפגנת יד חזקה, הוא אף הירשה לעצמו בהתייחסו לרביזיוניסטים לרשום ביומנו ב-16 בספטמבר 1948:"...עניין "אלטלינה" חיזק עמדת הממשלה לא רק בין הגויים והיהודים בעולם, אלא גם בין רביזיוניסטים שוללי מפא"י כמו /עו"ד ד"ר יצחק/ בנימיני /ד"ר יעקב/ וינשל. התפלאות לראות יד חזקה, וישלהם עכשיו על מה לסמור..."[12]

12 עיין יומן המלחמה, פרשת "אלטלינה" וסופו של אצ"ל, ב-"דבר" מ-17.4.83

שמעון בלאווה (מסומן בחץ) על גבול א"י

למעלה: מימין - אברהם בניאשוו-
לי עם רעייתו מרגלית, 1947

למטה - האלוף יקותיאל אדם (א-
דמוביץ) בן לעדה היהודית ההר-
ית מקווקאז, דקות אחדות לפני -
מותו בדרום לבנון, יוני 1982.

צבי ניסנוב (ישב משמאל) בין חבר-
יו השומרים מאסיבי דמשק (סוריה).

תחייתה המדינה העברית סימלה בעיני יהודי קווקאז, על כל רבדיהם ומגזרי-
הם את המשך טיפוח התקווה והגעגועים להגיע בעתיד הלא רחוק למולדת ההיסט-
ורית. נפשית הם השתתפו בכל אותן מערכות ישראל בהן מצאו את מותם אלפי חי-
ילים עברים, יהודים מהם מיוצאי מדינות קווקאז לשם הצלת הניצוץ הנצחי המ-
שיחי שבעצם עובדת קיומה של האומה הישראלית המתלכדת והמתגבשת מחדש על-כל
שסחי-מולדתה המשוחררים.

חלק שביעי

מורשתם, ספרותם ותרבותם הרוחנית של יהודי קווקאז בא"י. הגות, פילוסופיה, ספרים, קמיעות, הדפסות והוצאות לאור.

1. הפילוסופיה המסטית של רבי יהושע בן יוסף הטיפליסאי (רשב"י) כסיכום שלבי התפתחות המחשבה היהודית-הקווקאזית בימי - הביניים

מעגל מסויים בין נקודות גיאוגראפיות שונות במזרח התיכון נסגר בפועלו של העסקן הציבורי והרוחני, מיוצאי בוכרה (שבאסיה התיכונה) שלמה בן יעקב מוסאייף (שעלה ארצה בשנת 1890), אשר הוציא לאור את חיבוריו של הפילוסוף המקובל מבירת גרוזיה -תביליסי -רבי ישעיה בן יוסף אל-טיפליסי (רשב"י) שלושת הקצוות של המשולש הינם: קווקאז - ארץ ישראל ואסיה התיכונה, ומעגל הזה נסגר דווקא בא"י.

מספר פרטים מקורות חייו של המהדיר שלמה מוסאייף (מוסא). לאחר עלותו ארצה, הוא הקים שכונה חדשה עבור יהודי בוכרה האמידים, אשר החלו לעלות ארצה בקבוצות מאורגנות, ולהתיישב בירושלים. בסיוע ידידו יוסף חוג'אינוף רכש שלמה מוסאייף קרקע מצפון לעיר והניח אבן-פינה לשכונת "רחובות". הוא את נבחר לנשיא העדה היהודית הבוכרית.

ר' שלמה מוסאייף הקדיש את חייו, את מרצו ואת הונו לקליטתם הרוחנית והחברתית של מאות עולי בוכרה ורוסיה. ייסד להם ספריות ובית-העתיקות, בהם ריכז בקפדנות ובשקידה, את כל החומר המתייחס לתולדות עדות יהודיות באסיה-התיכונה וברוסיה, כולל כלי נשק, תכשיטים ומטבעות, ספרים יקרי-ערך כתבי-יד נדירים ועוד. (עיין תדהר, כ.א')

מהיכן החלה התעניינותו של ש.מוסאייף בכתביו של יוצא קווקאז רשב"י, קשה לקבוע. ברור רק שמוסאייף שקד על מפעל הוצאת חיבורים תורניים, סידורי תפילה ומחזורים, אוספי פיוטים ופזמונים. על פי "קרית ספר" (שנה "א, עמ. 406) הכיל אוספו הפרטי של שלמה מוסאייף 226 כתבי-יד, רובם ככולם עוסקים בחכמת הקבלה. אין ספק ששלמה מוסאייף יחד עם פרנסי העדה היהודית הבוכרית בירושלים ובמיוחד שלמה צופיוף, עמד בקשרי שכנות הדוקים עם הגוזרג'ים, שבשער שכם ובשכונות ירושלמיות אחרות. יש להניח שמכאן נובעת התעניינותו של מוסאייף במערכת-הגיגיו של יוצא גרוזיה מהמאה ה-14.

ר' ישעיה בן יוסף אומנם נולד בבירת גרוזיה, שם קרוב לוודאי השתקע אביו ר' יוסף היוני (ככל הנראה מבזאנץ) שממשפחת ליב (במקום מסויים מוזכר השם בצורת "לויה" - הצורה הנפוצה בקרב יהודי גרוזיה) שם הוא למד והתחנך והחל לחבר את ספריו ולהפיצם בכל רחבי קווקאז (אזרבאיג'אן, ארמניה וכו') ברם זיקתו ואהדתו לא"י היו חזקות, ובכתביו והסתכלויותיו הפילוסופיות-הדתיים, הוא לא פעם הסתמך על החומר הארצישראלי הספציפי.

כך למשל, בנוגע לסוד בריאת העולם, מאזכר רשב"י את המתרגם הירושלמי ואת הגיגיו, ואילולא היכרותו עם ההוויה הארצישראלית, עם מסכיליה וסופריה, ספק אם היה נזכר רשב"י במישהו מהארץ.[1]

בסיום ספר סוד עץ הדעת, מודגשת כמיהתו העזה של הפילוסוף אל ירושלים, והוא אף מחרז את השיר הבא:" כי אז נשמח ונגילה,
כשמחת חתן וכלה,
ולעם סורה וגולה,
יעלה בששון וצהלה.
לירושלים המהוללה..."

רשב"י חולם על החזרת גלויות לארץ ישראל. (ט"ז) בקבעו את עובדת שהית-השכינה בא"י ובירושלים (כ"ב) מביא בן-יוסף את היוחסין המשפחתי שלו כמה דורות אחורה - יוסף בר דוד, בר יוסף, בר מיכאל בר-אברהם.

הגעגועים והכמיהה לארץ ישראל מתבטאים גם במשחק-מלים ואותיות. רשב"י סבור שיבעבור תעות בני עמנו בעוון העגל/ השיית אותם געי"ל/ ויפלו בגולה ויהיו לעי"ג / וגם בארץ נוכריה היתה לשובם עלי"ג. /אומנם בביאת הגואל יהפכו עמים כולם שפה ברורה לקרוא בשם ה'... (כ"ח)

אי-אפשר לדבר על רישב"י בלי להתייחס לתקופתו הוא,בה הוא פעל ויצר,זו תקופת דלדול והחלשת הקיסרות הביזאנטית מצד אחד וייצוב העולם המוסלמי מצד שני,הגורם שהיסיב עם בני ישראל בארצם ובארצות גלותם. בזירה הופיעו-תורכים-עותומנים ומלחמות הכיבוש שנוהלו בידי סלאח אד-דין אייובי (1193-1171) סייעו לתהליך שיקום קהילות יהודיות באי"י וסוריה.2

בה בשעה שהקהילות היהודיות במזרח,הונהגו ביד קשה של חוק,משמעת וסדר-פנימיים,פרחו במערב דימוקראטיות יהודיות. הצלבנים הנוצרים דגלו במדיני-ות אנטימוסלמית ואנטייהודית עד כדי-כך שהם אף לא חסו על בני דתם הם,חס-ידי זרמים שונים וגרשו מבנסיות ירושלים את הארמנים,היונים והגרוזים.

בשנת 1114,אורפה (היא אדסה) נכבשה ע"י באנג'אר,אשר דאג למסור את השלי-טה בעיר לידי הנוצרים אבל גם טרח להושיב בה לרוב את המוסלמים ואת היה-ודים. אנו נוטים להניח שבהגירות חדשות אלה נטלו חלק פעיל גם יהודי קוו-קאז,ארמניה ואזרבאיג'אן. היהודים מארצות אלה נוהרים בהמוניהם אל ירושל-ים החל משנת 1244,אז שיחררו חוואראזמים-מוסלמים את העיר. ברם פלישת צבא-ות הולאגו המונגוליים הפסיקה שוב את זרם העלייה ההמונית לאי"י מקהילות י-הודיות שבמזרח ובצפון.

דווקא בתקופה זו היהדות מצאה את עצמה בין הפטיש לסדן,בין נצרות ואיס-לאם על כל המשתמע מהנסיבות המדיניות-החברתיות-כלכליות,המשפטיות והרוחנ-יות שנוצרו,רבו תופעות של תנועות משיחיות באיזור הזה,שצמחו מתוך סינתז זה מיוחדת של השפעות דתיות נוצריות - איסלאמיות על רקע היהדות,מבאן גם הופעתו של דוד בן מנחם אל-רואי (דוג'י).

הולאגו,לאחר שהצליח לזעזע את אושיות אירחות חייהם של היהודים והנוצר-ים,החל לסייע לייצוב מצבם תשלב השתלבות והתערות המונגולים עובדי אלילי-ים בדתות הגדולות במזרח התיכון הסתיים,ויהודים החלו להתקדם גם בחצר המלך,אחד מהם היה סעד אד-דאוולה. יהודים השתתפו בפולמוסים דתיים.

צ'ינגיס-חאן האמין באל-יחיד אחד כל-יכול,ובניו חלקם התייהדו וחלקם התנצרו.(עיין סאלו ברון,שם,עמ.152)

במזרח התיכון חגג את נצחונו הגדול "Pax Mongolica" דהיינו "ברית עמים המאוגדים תחת חסות המונגולים" שכבשו גם את ארצות הקווקאז וגרוזיה. חלק ניכר בין הממלוכים הגיבורים היה מיוצאי גרוזיה,ככל הנראה כולל גם היהודים. באיבארס (1277-1260) כבש את הערים חיפה,צפת,קיסריה ועוד. כל המתרחש והנעשה במזרח התיכון בתקופה הנדונה השאיר רושם של מקשה אחת. כל האיזור כולו היה שקוע באותן מלחמות וזעזועים שכירסמו את בסחון העמים הן בגרוזיה ואזרבאיג'אן,והן בארץ ישראל וסוריה. זוהי תקופתו של ר' יעקיה בן יוסף שהצליח למקד בחיבוריו לא רק את הסינתזה הפילוסופית-הדתית,בהתאם לרמת התפתחות המדעים,אלא גם את הכמיהה לארץ ישראל, הכמיהה המשיחית העזה איפיינה כמעט את כל הקהילות היהודיות בכל הארצות הנ"ל,ובמיוחד בערי אזרבאיג'אן: אורמיה,תבריז,מראגה,חוי,סלמאס,ארדביל,סולטאנ-ייה ועוד.

עובדה היסטורית היא,שהחל מתקופת השתלת המונגולית של האילחנים (1333-1258) עת נחרבה בגדאד - בירת העבאסים הערבים ע"י הולאגו חאן,הועבר מר-כז הקיסרות המונגולית הענקית לאזרבאיג'אן ונקבע בעיר מראגה ולאחר זמן-מה בתבריז ובסולטניה.3

בתחום הדת האמינו המונגולים בזרמים שונים של אלילות: שמאניזם,בודיזם, ולא אימצו לעצמם את החלוקה האיסלאמית של בני-אדם למאמינים ולכופרים,הם העריכו את כל-בני האדם ללא הבדל גזע,לאום,דם ומעמד כמשתייכים לאנושות כ-ולה.4

2 עיין, Salo Wittmayer Baron,A social and religious History of the Jews,vol.I7,N-Y.,L.,I980 (131.עמ

3 עיין, Walter J.Fishel,Azarbaijan in Jewish History, Amer.Acad. for Jewish Research,Proceedings,vol.XXII,I953,N-Y.,,p.4 cmp. M.D'Ohsson,Histoire des Mongols,Hague-Amster.,I834-5;H.Howo.-rth,History of the Mongols,London,I888,vol.III; B.Spuler,Die Mongolen in Iran (I220-I350),Lpzg.,I939; Bar Hebraeus,Chroni-con Syriacum,vol.I,L.,I932

4 עיין, C.Brockelmann,G.A.L.,Suppl.,II 202

מעמדן הפוליטי של ערי אזרבאיג'אן התחזק עד כדי-כך שעל-פי פאחר אד-דין הארון, העתיק ראש הגולה (ריש גלותא) את מקום מושבו מבגדד לתבריז. (עיין בכרוניקה הערבית של אבן-אל-פוטי, ابن الفوطي מצוטט, לפי פישל, עמ' 6).

אין גם ספק, ששגשוג הקהילות היהודיות באזרבאיג'אן, עורר קהילות שונות, ברחבי גרוזיה, ארמניה ופרס, לבוא ולחפש חסותם של בני השושלת האילחנית באזרבאיג'אן, בתקווה שהיא תעניק להם חן וחסד, תקווה וגאולה, בהקשר לכך מציין ו. פישל:"

It may well be that this Jewish situation had brought to Tabriz the Jewish scholar from Tiflis, Isaiah b. Joseph, who began to develop a considerable literary activity in Tabriz and was the author of several cabalistic treatises."

(עיין שם עמ' 9).

ובכן פישל כותב במפורש ששיעיה בן יוסף הלך מטיפליס בירת גרוזיה לתבריז באזרבאיג'אן. על מה איפוא הוא מסתמך? בבדקנו היטב את כל החיבורים. והכתבים של ר"שב"י, גילינו במבוא ל"ספר הכבוד" (על מעשה בראשית) את המשפטים הבאים:" פתח המחבר ואמר, מי האיש החפץ לשכון נפשו אל תוך משכן כבוד יקרא לו את מאמרי זה הנקרא ספר הכבוד חבור רב בן הרב יהוסף תלין נפשו במלון כבוד. יהי כבוד יי' לעולם וג' נאם ישעיה המכונה בשם רב בן הרב רבנו יהוסף אל-תפליסי ז"ל."[5]

ובכן, זהו ההוכחה המובהקת ביותר שמסופקת לנו בכתב-ידו של ר"שב"י אודות מוצאו של אביו ר' יהוסף/יוסף מבירת גרוזיה תביליסי (טיפליס/תיפליס-בלשון ערבית). הכינוי הנ"ל עיש עיר מוצאו מצביע על כך שר' יוסף חי ופעל בעיר תביליסי וניתן להשוותו מבחינת המחכונת הכינויית לכינויו של מייסד הכת היהודית במחצית השניה של המאה ה-9 אבו-עימראן מוסא אז-זאפראני אל-טיפליסי. כמו כן קובעים אנו שבתקופת הזוהר של המלכה תמרה וצאצאיה, הבירה תביליסי הפכה למרכז רוחני-דתי של כל מיני אסכולות ומגמות דתיות ביהדות, וחניכיהן מילאו בהמשך תפקידים חשובים בכל ארצות המזרח התיכון, כולל כמובן ארץ-ישראל וסוריה.

התפנית החדה ביחסם של מלכים מונגוליים כלפי יהודים ונוצרים חלה בתקופתו של גאזאן - המושל האילחאני (1295-1304). הוא הרס היכלות בודהיסטיים, נוצריות ובתי כנסת יהודיים, ואימץ בניגוד לקודמיו את דת האיסלאם על כל היבטיה כלפי היהודים, כולל גם הגבלות ורדיפות. בשל כך נאלצו, לא מעט יהודים בעלי מעמד ואנשי זרוע ובעלי מקצועות חופשיים להתאסלם. אין גם ספק שבשל הנסיבות הללו, הרבה יהודים בעלי-שם עזבו את אזרבאיג'אן. בדרכם אל א"י, סוריה או מצרים, וביניהם יש להניח יכול היה להיות גם ר"שב".

בתקופה הנ"ל היתה גרוזיה שרויה במערבולת של התנצחויות והתנגשויות של מעצמות מונגוליות-מוסלמיות, ולא פעם יצאה ניזוקה, מוחרבת וממוגרת וקרבן-לכל המעללים של עמים ולאומים שונים מסביב.

בירת גרוזיה תביליסי, עד סוף המאה ה-13 הפכה למעשה למרכז ולמוקד פליטים רשיימתם של תַתָרים, מונגולים, תורכו-סלג'וקים ...[6]

ישעיה בן יוסף היה מודע לכך, שהאומה הישראלית נמצאת בגלות בשל חטאותיה ועוונותיה והעריך אל-נכון את-כח הרחמנות והחמלה של האל, שיקבץ את-נדחי עמו אל ארצם-מולדתם, כדי שיזכו לקיים את כל מצוותיו. הוא חוזר ומדגיש שהשכינה שורה רק בארץ, שם צריך לצמוח גזע דוד המלך. וכשתבנה ירושלים אז גם תבוא הנבואה. (לד) ניתן לומר ללא גוזמה כלשהי, שר"שב"י נחשב להוגה דיעות ציוני בן זמנו, לדידו החזרת שכינה לציון, פירושה כדברי דוד המלך "התרוממותה מעל כל העמים".

בסך הכל, ישעיה בן יוסף חיבר כ-6 ספרים: 1/ ספר סוד עץ הדעת. 2/ ספר גן עדן. 3/ ספר הכבוד. 4/ ספר פרקי היכלות. 5/ ספר כתר נורא. 6/ ספר עץ החיים. זמן חיבור של אחדים מהם, על-פי החוקר אלכסנדר מארקס, הינו המחצית-

5 עיין David Sal. Sassoon אהל דוד (Ohel David), Descriptiv Catalogue of the Hebrew and Samaritan manuscripts in the Sassoon Library, L., vol. I, 1932 עמ' 552.

6 עיין וואחושטי באגרטיוני, תיאור ממלכת גרוזיה, תביליסי, 1973 (גרוזיני) עמ' 247).

חלק מהספרים חוברו בשנת 1351, ובערך זו תקופת חייו ופועלו של ר"שב"י, החל מחייו ופועלו בגרוזיה שם הוא נולד, ולאחר מכן בתבריז (שם אגב הוא גם ביקר את קברו של הנביא יחזקאל ואולי גם בא"י בערוב ימיו). את התיאור המפורט של כתבי ר"שב"י הגנוזים בספריה הלאומית בווינה סיפק לנו א.ש. וואר.[8]

אחד מהעתקים הנדירים של "חמישה מאמרים מספר חיי הנפש" בהוצאת שלמה מוסאייף, ירושלים תרנ"ב, הושג בארץ על-ידינו בספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים. (יש לציין בהקשר לכך את הערתו של ו.פישל על אי-יכולתו ל-עיין בספר הנ"ל שם, עמ.9)

בכתב יד ל"ספר עץ החיים" ר"שב"י כותב:"

בשם האל אחל לכתוב ספר עץ החיים וכפר עין הדעת זה הלקי מכל עמלי אל תתייאש מבטחון לי לא נשאר שום בטחון כי לא כלו רחמי האל נוסה זה גם נבחן בחון יושב בסתר עליון זה היה הלקי מכל עמלי היבורי ישעיהו המכונה בשם ר' רב בן הרב רבינו יוסף יוני הדיין זיכרם לחיי העולם הבא יהיו לרצון אמרי פי בשם יוי אל עולם אתחיל בעזרת נקור החיים לכתוב את ספר עץ החיים פתת המחבר ואמר פתחו לי... זה השער... סוד יי' ליריאיו... יהי שם יי' מבורך הנעלה על כל תהלה לפי שהוא מחוייב המציאות וכל הנמצאים בלעדיו הם אפשרי המציאות הבורא יש מאין ולא תשורנו עין הבוחר באדם מכל נמצאיו...

(2r.) פתיחת הספר פרי צדיק עץ חיים קרב משכיל אל נינה זרעתיו בשושנים ומיני מעדנים ותפשוט את כתונת נוף והלבש כסות בינה וירבו לך ששונים בעין חיים הנה תכיד ותדוך על ראש כלל (!) אוביב ומעונים ועת תעסוק בחיבור רב ישעיה תהי מכיר ליוצר מעונים... מחובר הוא עלי שם שר וגדול אליהו גבון כל הנביונים הכי כל שי יהי יקר כמו זה מאוד ראוי לשולחו אל קציניו לוויה עם הגינה ושדרה כלולים בו לזאת הוא ראש לרוזנים... לזאת אומר ישעיהו בן יהוסף יתן לי אל כח ורוב אונים הקדמה יברכך יי' וישמרך נאום ישעיהו המכונה בשם ר' רב בן הרב ר' יוסף זכרו לברכה ולחיי העולם

ואלו התרומים חברם

בסוף זה המאמר ברמז חולם ופתח חרק תצרי צרי תן לצריי צורי: למען זכות ציר כפר עוני ומריי אמן חתימת הספר אמ' המחבר אחר אשר גליתי זה הסוד הנפלא אשר לא יבינוהו כי אם מזוככי הטוח ומחדודי השכל ועם כל זה שקצרתי בו אני רוצה להתנצל לזה הקיצור ואומ' כי אורך הדברים מביאים לחולשת השומע ולצאת מן הכוונה ובאותם הדברים לא יהיו לא תועלת ולא הבנה כמו שאמ' שלמה ע"ה ולהג הרבה יגיעת בשר ורבותי' ז"ל אמרו לעו' ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה בעבור זה קצרתי ואני מתנצל מן המעיין באמרי שאל יאשימיני לקוצר המלים וידיניני לכף זכות ואם ימצא דבר שאינו מתוקן באמרי זה ידע ויאמין כי מידי היתה זאת ואל יתלה שגיאותי באחרים ויתקנם בלשון מוסר ויי אלהי הצבא' יעשה עמי אות למובה להשיב בי משגיאות כמו שי' עשה עמי אות למובה וידאו שונאי ויבשו כי אתה יי עזרתני ונימחתני לעו' הבא: יהיו לרצון אמ' פי הג' לבי לפ' יי צורי וגואלי: צורי בעו' חתן וגואלי לעו' הבא: עץ חיים היא לפ' בת וג' דרכיה דרכי נעם וג'

---

7 עיין "Jewish Quarterly Review" סדרה חדשה, 1926, כרך 16, עמ' 341.

In the edition the fourth and fifth tract are expressly designated" :340- מארקס דרך אגב מעיר
. The dates of composition, p. הספר הרביעי (החמישי) מכאן הנפש את
133 col. 1, ll. 26-28 and col. 2, ll. 17-22, are missing in the edition, which at the end supplies one additional date of his life, a visit to the grave of Ezekiel in Adar II 1638 Sel. (1327), and thus shows that the author lived in the East.

8 עיין

A.Z.Schwarz, Die Hebräischen Handschriften der Nationalbibliothek in Wien, 1925, pp. 132-135

כא כאשר הראה לי הכם חרשים ונבון לחשים וראש השלישים ושר ההמשים מורנו ורבנו אליהו הלוי בן הרב הקדוש מורנו ורבנו חנגאל הלוי הדיין זכרונו לחיי העולם(...) [הבא] נותן אמרי שפר (2v.) להבר מטע עין חיים ופריו אשכול הכיפר וצללתי במים אדירים להעלות פניני אמרים ולעיין בכפרי החכמים הראשונים והפלוסופים הקדומים ניתוספה לי בהם הבנה דקה לא יבינה כי אם לטושי העינים ועלה בדעתי לחבר לך מהם מאמר אחד כדי שיהיה לכל המעיין למשיב נפש אך לא יקוה המעיין בזה המאמר שיוכל להבין ממנו דבר אם אינו בקי בספר הבמת הקבלה אמנם מי שיהיה בקי בכפר הבמת הקבלה אדע בהאי שכשיעיין בו (so öfter) ימצא תענוג עולם ואבל הוי לעולם ולזה נקרא ספר זה ספר עין החיים

הרב חיים אליאשוילי ז"ל יליד ירושלים, רבה הראשי של העיר כותאיסי במשך ע-שרות שנים (מערב גרוזיה)

(עיין ע"פ שוואדז, עמ.132)

תיאורו הטכסטולוגי של דוד ששון שונה במקצת מזה של שוואדז, אצל ששון י-שנן השמטות. למשל בקטע הבא: "לו יהו ים תבונה עם שדרה כלולים בו לזאת ה-וא ראש לגאונים: יחיה לו בנו משה אלהים ובנים יהיה רואה לבנים: ועל שא-ינו תהי(!) שוכן שוכן ענוה וסרו מאוהביו כל יגונים: ונודה לאדוני האדו-נים בקול עשור וקול עוגב ומנים: עלי כי פקח את עין עבדיו להבין את סתר-יו הצפונים: ונפשם חצבה מכס יקרו ואל תוך לב משרתיו לו מבונים: לזאת א-ומר רב ישעיה בן יהוסף הנה אל אל לאין כח ואונים" (שם, עמ.1070-1069).

בהמשך תיאוריו מוסיף ומטעים ששון שרשבי"י מביא את האסמכתאות מפרקי ר' אליעזר, רמב"ם ועוד, ובמיוחד את ספרי וחיבורי אביו המקובל ר' יוסף בן דוד אל-סיפלסי Joseph el-Tiflisi) שככל הנראה היה דיין במקצועו, שבא והשתקע ב-גרוזיה, וחיבר שם ספרים לרוב, אשר אליהם דווקא מתייחס בנו: "וכבוד מורי ו-אורי וכתרי ומרי אזלהיי פירש לזה הענין מדרך חכמת הקבלה ראיתי כי ראוי הוא לכתבו להיות לי למשיב נפש והחכם ישמע ויוסיף לקח." (ששון, עמ.1070)

ספר "עץ החיים" נחתם במלים אלה: "על פי שוואדז:

ראשו ככתר והב אופיר יצרתיו אף עשיתיו ברוך
יי לעולם... נשלם ספר עץ החיים ואחריו אתחיל ספר
עץ הדעת ונשלמה חיבורו בחודש תמוז והיא שנת
אתרסח לשטרות באלגוז תכ ותב...

המהדיר שלמה מוסאייף, בהוציאו לאור את חיבוריו של רשבי"י, ביקש מהרבנ-ים הספרדיים הראשון לציון רפאל מאיר פאנזי'יל, והגאון יעקב שאול אלישר, לכתוב הקדמה ו"תעודה". בהן מוזכר רשבי"י כ"איש הפלאות החוקר הותיק המ-קובל האמיתי הגאון שעיהו המבונה בי רב בן רבנו יהוסף הלוי בי"ד יוסף ב' אברהם..." (שם)

בהמשך מבונה רשבי"י "הפילוסוף האלה" שהוכיח שהאמונה היהודית נשענת על עובדת חידוש העולם מהאין הגמור, כמו כן מונים רר" פאנזי'יל ואלישר אחת לאחת את התיזות העיקריות אותן רצה לנמק רשבי"י: קיום אמונה במשכל, היש-ארות הנפש, השכל העליון, מעשה המרכבה. רזי התורה ופירושיה, תלמוד, סוד מעשה הבריאה. תורת האצלה בשלשלת העולמות וכו'.

---

9 עיין ששון, עמ.1070, שוואדז, עמ.132, וכן מארקס שמעיר שבמקום אתרסיח, יש לקרוא אתרסיב כפי שעושים זאת החוקרים קראפט ודויטש וניגוד אליהם י-לינק, עמ.341; נציין גם שרק בנוסחאות שמביא שוואדז מוזכר שמה של העיר-אלגוז או אלגיזי (ניתן לשים לב לסיומת הגרוזית (-זי), אצל ששון הסופונ-ים הזה לא מופיע כלל).

הספר הראשון אותו הדפיס שלמה מוסאיף הינו "סוד עץ הדעת", המוקדש כא-
מור לר' אליה בן חננאל מתברין שבאזרבאיג'אן. בחיבור פילוסופי זה מרבה-
רישב"י להסתמך על אישי רוח כאלה כמו רמב"ם ("מורה נבוכים"), אריסטו, אבו-
נאצר אל-פאראבי, אפלאטון, חרגום ירושלמי, פירושיו של אברהם בן עזרא על מזמו-
רי תהלים, ופירושי משה בן ששת הספרדי על החומש.
לפי שוואַרץ ספר "סוד עץ הדעת" בכ"י וינאי נפתח כך:"

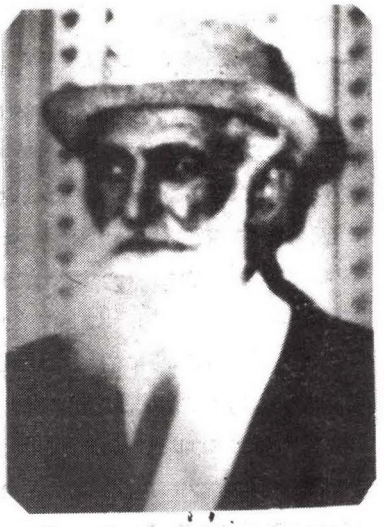

הרב חיים מיכאלשאשוילי מפותי (מערב גרוזיה) נפטר בארץ.

בשם יי' אל עולם... פתח המחבר ואמר לרב תרבה נהלתו הנה לך שר מאמר בינה נקראת כפר עין הדעת עיני שבלך בו יפקחו ללמוד טוב טעם ודעת...
בתיחת הספר יי' היה עזר לי תפארת(!) רב ישעיה כפרך זה בשר השר (29r.) כבוד רבי אליה בנו הרב קדוש האל חננאל אבי הכמות וראש שבט ליה הקדמה יאר יי' פניו... נאום... באשר הערכתי מאמר ספר עין החיים ראיתי כי לא יצאתי ידי חובתי בחיבור המאמר ההוא וראיתי לחבר אחרין מאמר אחד יאזור בו קצת ראיות על ענין חדוש העולם ועל ענין השארות הנפש אחרי הפרדה ממיתה יען כי הדברים ידועים הם עקרי דת הישראלי וקושב תורת משה רבנו עה וכל איש אשר יכפור בהם הרי הוא כופר יותר מכל כופר שיש בעולם ועל זה מלאני לבי להבר באלו הענינים מאמר אחד קצר ואזכור בו ראיות החדוש וההנחה בו יוסיף חכמה ודעת ולו נקרא שמו כפר עין הדעת

(עמ' 133) ובסיונו של הספר הנ"ל רישב"י כותב:"

הרב יחזקאל תתרואשוילי רבם הראשי של יהודי אחאלציך ותביליסי בשנות ה-20 ו-30

...כי איתו האיש בדרך האמת לא יזלזל לו מבילה מפני שהוא צריך שיטבול במים שכל גופו עולה בהם כן זה האיש צריך שישלים כל נפשו וליבו לאל יתע ולא יפנה ליבו לבטלה כי אם יפנה באהבת יוצרו כמו שנאמר ואהבת...
תתימת הספר אמר המחבר בהבינך... אוי תהיה תמים ותהיה עם יי' אלהיך ותוכה בתפארתו ונודלו וישם עליך אהבת דגלו ותאור באורו הניצחית ותינצל ממלאך המשחית ותאמר יודו ליי' חסדו עושה נפלאות לבדו... (60r.) נשלם ספר עין הדעת אשר בו נפשי משתעשעת אבן שמך הגרשמת על ראשי(!) כפרי כמגבעת יען הכמי הדור המה תוך אצבעך כטבעת ברוך יי' לעולם... נשלם ספר עין הדעת ובא אחריו ספר גן עדן ונשלמה היבורו בחודש תמוז שנת אתרסב לחשבון שאנו מנין במקום אלגיזי...
ובספר נימוסי השכל אשר חיבר אפלטון: Fol. 44v.; fol. 54r.: ...אני רואה התנצלות נפשי ממאסר הנוף החכם משה בן ששון הספרדי בפירוש התורה

(שם, עמ' 133, וכן מוסאיף, עמ' ט"ו)

פתיחת ספרו של ר"שב"י "גן עדן" על פי הנוסחא הורינאית, היא כדלקמן:"

בשם יי' אל עולם... (6ov.) פתח המחבר ואמר לרב תרבה נהלתו בואה לגן עדן קצין הדור שר אל אליהו אבי חכמות וראה לבניין שבניתי לך מפו ומפדמה ומראמות ויצע יי'...

פתיחת הספר יי' היה עזר לי שר אל אליה פאר הדור דעה כי על בני גילך יקרך עלתה על כן לבב רב בירבי יוסף עלי שמך לגן עדן בהכמה בנתה

ישע יי' פנז... נאום... בהשלימי מאמר בפר עין הדעת ראיתי כי לא יצאתי ידי חובתי בחיבורים ההם כי אין ראוי לעין החיים ולעין הדעת להיותם נטועי תוץ ממקומם כי מקומם הוא בגן עדן הראוי להם על כן ראיתי להבר אחריהם במזמר אחר עד שיהיו אלו המאמרים האחרים נטועים בתוכו ואפרש בו כפי... (61r.) מקצת הדרשות שבאו בהלמוד מדברי איתני עולם ועמודי ההוזה וקדושי עליון רבותינו החכמים עה אשר לפי פשוטיהם נראים דבריהם נוטים מעט אל צד הגשמות עד שקצת מבת המינים הארורים פערו פיהם על אלו האיתנים וילעג (!) על כל דבריהם ויחרפו ויגדפו את אשר חויבו להלל ולשבח שתו בשמים פיהם ולשונם בארץ ובראותי זה חיברתי

הרב האשכנזי אברהם חבולס - רבם הראשי של יהודי צחינוואלי (מזרח - גרוזיה) סיפח בקרב יהודי גרוזיה כמיהה ושאיפה אל ארץ ישראל. עמד בהתכתבות רצופה עם נתן אלישווילי בארץ.

(עיין שוואַרץ, עמ. 133; מוסאיף, עמ. י"ז את זה המאמר וקראת את שמו ספר גן עדן

וכסיום הספר "גן העדן" ר"שב"י שה יה בן 25 בחברו את הספר הנ"ל לכבוד הרב הראשי של אזרבאיג'אן בתבריז - אליהו הלוי בן חנגאל, כמסקנות הסופיות לספרו הוא כותב:"

חתימת הספר אמר המחבר זו היא תכלית מה שרצית (!) לפרש בזו ההלכה מזו המסכתא ואני רוצה לחתום בזו ההלכה ולא אפרש עוד שום הלכה אחרת לא מזו (111r.) המסכתא ולא ממסכתא אחרת עם כל זה שאני שאני (!) עתיד לפרש שלוש מסכתות של רבותיי שהם סדר מועד וכדר נזיקים (!) שחיבר הרב ר' יצחק אלפאס בדרך חכמת המחקר אם יעזרני עזר דלים ואבנהו בספר העושר אמנם בפרוש אלה ההלכות בזה הספר אני רוצה לחתום יען שאלה הדברים הם כבשונו של עולם וכל שכן אותם הדברים... שנזכרו בשאר המסכתות מסכת עירובין ופסחים ויומה וסוכה ומשקין ותעניות ולמעלה מכולם מסכת חגיגה ... אך מפני ראותי כי קצת מן המינים פערו פיהם על האיתנים הם רבותינו החכמים עה על זה פירשתי אלה ההלכות שידעו ההמון שיש אלהים בישראל (111v.) ויבינו כי חכמת הפילוסופייא המתפארים בה וחושבים בדעתם שהיא עיקר ופוערים פיהם...

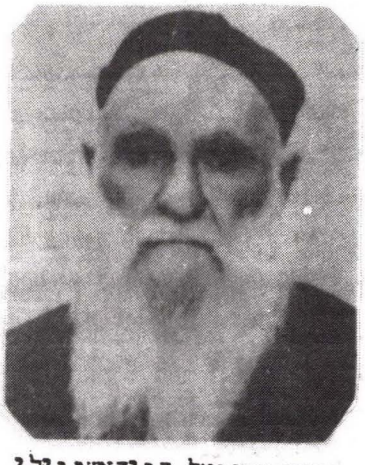

הרב עמנואל דוידאשווילי הרב הראשי ליהדות גרוזיה בשנות ה-60 וה-70 - פטר בארץ.

נשלמו שלשת הספרים אלו חיבור עבד אלהי ישראל
יוסף ברבי . הבוטח ברחמי אל...
Fol. 75r. Zitat דוד בר יוסף בר מיכאל בר אברהם
.הרב הגדול שמריה היוני בפירוש שיר השירים aus'
והחכם הגדול אבי ישע הנקרא אבינצר אל :Fol. 93r.
פראה(!) כתב בספר התחלות הבמציאות שחיבר כי האדם
(עיין שוראר עמ.134; שון .עמ.1071)* - אמנם יתגבא...

בפתיחת "ספר הכבוד" ר'שב"ץ מתייחס לגורלה של הנפש ולמעלותיה בגלגולים השונים. הוא מתלונן על כך שלא הספיק להיות במגע עם ר' יחזקאל המבונה כואב"ה שמס-אלדין. ר'שב"ץ בהקדישו את ספר הכבוד לנ"ל, מייחס לנפשו את כל התכונות החיוביות, המאפיינות את הנשמה הסהורה: "בהתאחז הנפש בשב"ל-החכמות, -הוא כותב, - תעלה אל מעלות הרמות וחדבק בדעות הנפרדות אשר בצרור החיים צרורות אז תמאס לתאוות הבהמיות המרורות יען כי יסהרו סיגי הנשמות ותתקדש מחלאת הגופות הנגופות כאשר נתקדשה נפשך הסהורה וכו'..."
(עיין שון, עמ.552)

להלן פאכסימילה של שני דפים מתוך "ספר הכבוד" (לח-לס)

בשם ה' אל עולם

הספר הרביעי מאמר חיי הנפש ונקרא ספר הכבוד.

פתיחת הספר.

מי האיש החפץ לחכון נפשו אל תוך משכן כבוד.
יקרא לו את מאמרי זה הנקרא ספר הכבוד.
חבור רב בן הרב יוסף. תלוי נפשו במלון בבוד.
יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו.

לרב תרבה את נהלתו

נאם עבד המושל יכשיטו במשוש נכס הכ בן הרב יוסף זלה"ה בהתחמד הנפש בשבילי החכמות השלם לה המעלות הכמות והדבק בדעות הנפרדות מהר בלגול הכמיים לדעות ולזו המשל לתושי הכמיות המדומות יען כי ישכרו סיני הכמות ותחקדם מחלאת הגופות הנגופות מהר בהקדשם נפשך הטהורה ובכלך סיקדם ברבית ירחיל ובדי בדה יקותיהל - מל' וי' מליטו הלוי בן הבוד גדולת קדושת עין משם קדוש ס' מר' וי' הגדול הלוי זל בהבריק אותי לפרש לך את פרשת משפט הרחבות ולא יכולתי למשך מזה יען מחשב מזה . ומהרתי לך בזה הפנין סיקר את המחמר הזה לחיות לך ולדומים לך להשמחת והבוד על כן קראתיו: ספר הכבוד:

אמת בעלת בחיר האל אליה. מאד רמה עלי כל שר ומפחר.
תחלה הוא מאר רחנים וג"כ אבי חכמות וראש דעת מוסר.
עלי זאת רב בנו הרב יהוסף. מאר נקשר באהבתו ונאמר.
השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מניד הרקיע:

ברוב הרחבות הרת הלחים את הכמים ואת המדע. ריל הפופל בלהב וכוח בני לעשות הטילות וכוח רמוז בהתר עליון הרת הלל את כל הממלחים ונקראת זה בהפך להבות. מפני הטיל הלב הטפידות וגלן למעלה ממנו הלה מעלת כתות בכוח עלת הטלות. ומה במוחר הרחבות וכתחילו בתות ד"ת מפני הכהד"ת היה הניח להל"ף והל"ף מודע על עלת הטלות וגלן הממהפס יכולם לפהע למעלה מזה הפעלל כן הבר הרחבות הרת הלחים והת הבר הלחים הרת הרחבות ולבון הריחה מודע על מילוחו דבר מגלן ומלגו יש' לת נתחדש דבר הק הלליהו כי מהבר במילוחו יש' נמלת הטיד וכוח כלה והנמלחים עלולים ל"ה יוכל כוח לפמלית הת כל הממלחים המיד כי הממלית הטילה יוכל הטילה לפמלית הת הטלול. ותומרו הת הבמים ותת הפהע ר"ל הרת הת הטומר הרחבון בכוח היולי הבהר זהרו בכוח ספר מפחת הלימוד וזיל הטומר. והפהע ובהממלחת הטומר הלפה הכל ממלהו הס בעלמה יען הטומר הלפה ממלחת. והפהע היחה הטומר והבו וגו' כי זו הטומר היולי בהיל הטומר הבמים והפהע מלהר בהחכוח היחה הסו וכהו ופיומם מלת הסו הלומר דבר המוח ופיומם מלת בסו היל מלה מולבעת ר"ל בו כוח הבהנה ממה להחכוות ממה הבמים והפהע ושל זה למהרו בספר יולים יהר מחהו ממה ובמה הת מיהו יעהו ופיומם ממה יכוד הק מלה: ותומרו והבן על פי הכוח ר"ל כי זלת הטומר היחה מבחרת לבהר עליון ומוטעת מלבניהו. ופיהרו בעלי הקבלה ז"ל כי פיומם מלת הבן כוח מגזלת מוהן בבהרו בוחת בהו ר"ל מוהר. ותומ' וכוח הלחים מרהפת על פני המים ר"ל כי בפני הבהלחים בכוח בהר עליון וקרלת רוח הלחים מיים וג"ל מויד קדמון לפי בכוח נהרת קודם מילוחת הממלחים וממהו יהת בחפץ ומהבהמה בהם בני לו וכם דמוח נפרדות יהת החסד בכוח הנפש

---

* סקירה כללית של מורשת יהדות גרוזיה - במאמרו של י. דוד "יהדות גרוזיה - תרבות, ספרות ומורשת רוחנית", בארץ ישראל, גל.מס.125, אדר תשמ"ב, עמ.18-21.

מבחינת הסקירה הביבליוגראפית של תולדות יהודי גרוזיה עיין - גרשון בן-אורן (צ'צאשווילי), סקר ביבליוגראפי של יהדות גרוזיה, "פעמים", גל.4, תש"ם, עמ. 111-113.

שלושת הרבנים-אחים: מימין - הרב יעקב דבראשוויל' (כיום רבם הראשי של יהודי גרוזיה בארץ) הרב משה דבראשוויל' ז"ל (משה הקטן) והרב גבריאל דבראשוויל' - רבם של יהודי סוראמי. (כיום בארץ)

כתיבתו של "ספר הכבוד" נשלמה בראש חודש אדר, בשבעה בו ולפרט בשנת חמשת אלפים ומאתים ועשרים ושבעה בו." (שוואַרץ, עמ. 134) ובציינו שחיבור "ספר הכבוד" הושלם על-פי בקשתו של ר' יחזקאל הכהן ב"ר איתמר, משלב רישב"י בתוכו את השיר הבא:"

רוח בוראי יסד שורשי — עוז ירים חיום ראשי.
יה אל אחד ואין עוד בלתו — על כן חשקה נפשי אותו.
שמעו הטוב השפיע לי — בנתי סודו ואמיתתו.
עמו שכל משכיל מושכל — נכללים הם יחד אתו.
יגל לבי לישועתו — עת אשיג את חשגתו.
הרכיב צורה עם החמר — ויצוה עליו בשמירתו.
ויאמר לו השמר לך פן תלכד — אל תוך רשתו.
אנא אל חי מלך רחמן — לרב תרבה את נחלתו.
כי עליך שם מבטחו — ליטיב מראשית את אחריתו.

שנאמר והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד:

(עיין שושן, עמ. 552; מארקס, עמ. 341)

לדידו של רישב"י, הדת, משקפת קודם כל את מצבו המוסרי-המצפוני של העולם דרך ההתגלות העליונה, באמצעות השכל הטהור, שהוא גם נפרד וגם נבדל (במובנה המופשט של המילה), בלעדי הדת, מפקפק רישב"י, אם ניתן לעצב או לגבש מערכת נורמות אנושיות של מוסר, מפני שהאדם, בתוך העולם הקטן (מיקרוקוסמוס) המורכב הן מלחץ עליון (הרוח, המוח) והן מחלק תחתון (בהמיות, גופניות, תאוותניות), אינו מסוגל להיות אחראי על עצמו ועל מעשיו, אם אין הוא מודע למשמעות קיומו במערכת המציאותית, אותה ממלאת "עילת העילות הנשפעת" דהיינו המוקרנת על כל היקום.

הדת בקיצור, הינה מוצא יחיד מחוסר התכליתיות, בה שרוי האדם המחפש את עצמו. לגביו של רישב"י, הדת - אמונה באל, בשכל העליון, הטהור, הנפרד, הינה קודם כל, תכלית בפני עצמה, שמסוגלת להעניק לאדם מסגרת נאותה לפעילות שכלית, רוחנית, השגתית-תפיסתית.

התכלית הזו נועדה גם להגן ולשמור על האדם כמו שהוא על עצמו, על היחסים בינו לבין רעהו. ישעיה בן יוסף, מדגיש ללא הרף חזור והדגש, את יסודה-המוסרי של החד-אלוהות, ואת אחדות המין האנושי. שחלק ממנו מהווה האומה העברית. הוא גם עומד על מרכזיותה של א"י, כמוקד רוחני רם-מעלה בחיי העם, והאנושות.

מעלתה של היהדות כדת, הינה בכך, שהיא הציבה את האל כעד, כערב, כנוכח בי-חסי-גומלין שבין אדם לרעהו. (דהיינו יש מה לחשוש ולפחד). ישנו גורם המשגיח, המפקח, המבקר, שבידיו מצויה גם מערכת של אמצעי-ענישה. רישב"י מכיר בכחה של ההתגלות והנבואה הגלומות ביהדות כשני מישורים המקשרים את האדם-לבוראו, ליוצרו, לעושהו. ההתגלות והנבואה מכילות את החלק השכלי-הטהור של האדם, ולמעשה מהוות ביטוי אמין לכך, שהאלהים ממלא את כל התבל, שאין מקום, שאינו נמצא בו, הוא שרוי בכל מה שמצוי. ההתגלות מעניקה לאדם מסר על רצו-

נו של האלהים, לעומת זאת הנבואה חושפת את הצד המוסרי המצפוני שבאדם, ומ-שום שר"י היה חסיד נלהב ובלתי נילאה של ארץ-ישראל, הרי הוא גם קושר-את חסד הנבואה, כשרונה וסגולותיה, אך ורק לא"י, שהרי הוא עצמו, בדומה לנב-יא יחזקאל, היה בגולה, במקרה דנן בבירת גרוזיה - תביליסי ולאחר מכן עקר. לבירת אזרבאיג'אן - תבריז. אשר בהן, דהיינו בחו"ל, סגולת הנבואה לא יכ-לה לבוא לידי ביטוי ולהתגשם הלכה למעשה.

בהתייחסו בהרחבה למערכת הגלגלים (פלאנים) והמלאכים, ר"י יוצא מ-הנחה יסודית, שלגורמים אלה אין קיום נפרד בעצמם, ושהם תלויים באל, ומבצע-ים את רצונו. ר"י מביר בשמו של האל. והוא מוגדר ומתואר אצלו כ"עצם" שותו של האל", וכך גם הנשמה (הנפש והרוח) הינה חלק נצחי המתקיים באמצע-ות שם האלהים ובגורמיותו. חיי האדם אינם מצטיירים בפילוסופיה התיאולוג-ית של בן-יוסף כבלתי-תכליתיים, יש להם תכלית, לשאיפותיו ולפועלו של האדם בהיותם חלק של אותה ישות נצחית.

אין גם ספק, שר"י פעל בסביבה, ובעיתוי בהם נצטלבו דרכי עיצובן והת-פתחותן של כמה דתות גדולות בגרוזיה ובאזרבאיג'אן, ובכלל זה בקווקאז שלא-חר הכוזרים, כשנפגשו נצרות עם יהדות ואיסלאם, ולכן אין צל של ספק שהמער-כת הזו עשויה היתה להשפיע אשפעתה ניכרת על גיבוש השקפותיו הפילוסופיות הדתיות של ר"י. הרי הוא מצטט בהרחבה גם את גדולי-האיסלאם, בצדם של ג-דולי הנצרות וכמובן את נציגי הפילוסופיה היוונית-הרומית. זהי בעצם ת-קופה שלאחר המשורר הגרוזיני הגאון - שותה רוסתאוולי, וישׁ רושם עז, שלא פעם פועל ועוסק ר"י באותו תחום של חקר השכל והאמונה, ובאותם כלים ואמצע-ים, בהם פעל רוסתאולי. ניתן להצביע על זהות המושגים המופיעים הן אצל רו-סתאולי והן אצל ר"י: אל-יחיד, תורת-האמונה, אהבת-רע וזולת, יחידות. הסתמכות על מקורות תנ"כיים-עבריים משותפים, משוררים יהודיים ספרדיים, מקורות פילוסופיים-חיצוניים וכו'.

בעקבות פילון, גם ר"י החזיק בדיעה שההתגלות הינה בעצם תהליך פילוס-ופי עליון, המעלה העליונה ביותר בהשגת-האל ושעצם התהליך הזה של השגה וה-תבוננות. פירושו גם הליכה בדרכי-צדק, ישר ומוסר וסוב-לב. בניגוד למאמצ-יהם של יהודי ביזאנץ, באשר הם שם, שניסו לאחד ולגשר בין הדת לבין הפילו-סופיה, הרי היהדות הארצישראלית על גדולי הוגי דיעותיה הועסקה בעיקר בש-תי סוגיות פילוסופיות-דתיות: 1/ מעשה המרכבה (עיין בפירושים המזהירים של ר"י על מאמרי ר' ישמעאל בן אלישע ואחרים). 2/ מעשה בראשית (עיין ספר עץ הדעת, עץ החיים, ספר הכבוד וכו').

לכן, אין ספק שר"י הינו קודם כל, חניך האסכולה הדתית-הפילוסופית הא-רצישראלית, שנפוצה והתפשטה במזרח התיכון, ובמיוחד ברחבי קווקאז, אזרבאיג'-אן וכורדיסטאן. ובמובן זה ר"י לא פתות ארצישראלי מאשר אותם הוגי-די-עות יהודיים שהתגוררו בא"י באופן קבוע. ולראייה אפשר להצביע על מספר נס-יבות: 1/ בניגוד לפילוסופיה היהודית-האלכסנדרונית (אשר אימצה בעקבות א-פלאטון ופילון את קיום החומר הראשוני הקדמוני. שהאלוה ברא מתהו ובוהו, את הצורה), הרי לדעתו של ר"י (הדוגל אחר הפילוסופיה היהודית הארצ-ישראלית) אלהים ברא יש מאין, וחידש את העולם.

2/ אם בימי-הביניים המאוחרים, החלק היהודי-היווני הצטרף לעולם הנצרות, וחיזק את מכלול סיעוניו ומאגר הנשק הרעיוני-הדתי שלו נגד הוגי-דיעות א-ליליים, הרי נציגי הזרם היהודי הארצישראלי נשארו נאמנים ליהדות, ואף ו-תרו בהדרגה על האלמנטים או המרכיבים הפילוסופיים בהשקפות עולמם וביצי-רותיהם. הן אפילו ב"ספר היצירה" מהמאה ה-8 ה-7, אין אנו מוצאים אלא מזע-ער קטן מאד של יסודות פילוסופיים-הלניים.

חיבורו של "ספר הזוהר" (המיוחס לרבי שמעון בר יוחאי) על כל מרכיביו, (ספראות. רזים והיכלות, מדרשים, סתרים ותיקונים) מציג את עילת-העילות, ש-היא "עתיקא דעתיקין" או "סתמא דסתמין", אשר מגלמת את "אין סוף", הגורם-הראשוני בשרשרת של עשר ספירות עד לאדם הקדמון ועד ל"סוף" חכמת הקבלה.

והרי כי כן נחשפת החוליה הראשית בכל אותה שרשרת של גורמים, ומכונה כ-"אין סוף" או המניע, הגורם " Factor " כשבאמצע שרועות ספירות למיניהן ובסיומן "סוף" דהיינו המונע, הנגרם " Factum ".

טיפוחו וקידומו של האיסלאם על כל המשתמע מכך, רק חידדו את ההתעניינות בנושאים עיוניים הקשורים במהותה של הנפש, טיבו של חופש הרצון, טוב ורע ו-עוד.

מבחינה זו, ניתן להצביע גם על ההיבט הגיאוגראפי, לפיו גרוזיה וקווקאז-היוו נקודה קיצונית ביותר בה שלטה הנצרות כדת מלכות רשמית, ובה ריחפה ב-

עוצמה רוח האיסלאם, שחדרה יחד עם 400 שנות שלטון הערבים, ולאחר מכן הפרסים והתורכים, וכמו כן באיזור גיאוגראפי זה פעלה וסופחה האסכולה הפילוסופית היהודית-הגרוזית, אשר עדיין לא הצלחנו לאתר ולהשיג את רוב החיבורים שלה בשל הנסיבות שאינן תלויות בנו.

בעצם, השאלות הניצבות בפני כל חוקר פילוסופי של הדתות מתמצות ב:1/ יחודו האוניברסאלי של האל והתגלותו בתור אלהים לאומי, במתגים ובמונחים לשוניים-ספיציפיים. 2/ מקור ריבוי הדתות (המינין). 3/ בעיית קומוניקציה הלשונית הנפוצה והנהוגה בטבע. 4/ מציאות היקום בטרם בריאת העולם. 5/ מהות ההשגחה העליונה, והידבקות הנפש העליונה ב"שפע". 6/ סוגיית-Predetermination 7/ סודות הבריאה ותעלומות החיים. הפילוסוף ר"שב"י מנסה להתמודד בדרכו הוא ובקורי-תשיבתו עם הסוגיות והבעיות הנ"ל, וקודם כל לגבי "הגדרת הגורל", - מציין הוא שאומנם המזל מגדיר את גורל האדם, ברם ע"י השכל הנפרד שמעל המזל, ניתן להשפיע עליו ולשנותו. (עם.פ"ג)

ר"שב"י אינו נרתע כלל וכלל מלהשתמש במילה "פילוסופיה" בהקשר לדת, דהיינו "פילוסופיה של הדת", בחפצו לבסס את עקרונות ואמיתות הדת על יסודות-החכמה הצרופה, שהיא הפילוסופיה.

ר"שב"י אינו חותר לחשיפת "השכליות הדתית" ואינו שואף להפיכת הדת "לתורת השכל" (ראציונליזם), אלא לשילוב התבונה הטראנסצנדנטאלית של הפילוסופיה בתודעה דתית. הערך העליון שביהדות - האלהים - הינו נסתל גוף וצורה, הינו ערך פילוסופי קודם כל, המוצא את ביטויו במבלול ההיבטים המרכיבים את יהדות כשלעצמה. ההשפעה היהודית-הלנית-יונית ההדדית גרמה לייסודה של תורת האסכולה האפלאטונית ביהדות (לפחות עד למאה ה-12) ואין פלא שגם ביצירותיו ותורתו הפילוסופית הדתית של ר"שב"י, לא נפקד מקומו של אפלאטון מכלל הגורמים המשפיעים על גיבוש ההשקפות והאסכולות הפילוסופיות דרך זרמים ניאו-אפלאטוניים למיניהם, כחוליה מקשרת ביניהם. בהקשר לכך יצויין, שגם תורתו הדתית-הפילוסופית של סעדיה גאון היוותה סימן דרך במסלול התפתחותה של האסכולה הארצישראלית, ולכן יש הרבה מן המשותף בין תורתו של סעדיה לבין השקפותיו של ר"שב"י, המרבה להסתמך על רמב"ם, שסותר את קביעתו של אריסטו "שאין בריאה יש מאין".

סוגיה שניה אודות נפש האדם - הינה סוגיה בפני עצמה, הן בתורתו של רמב"ם והן אצל ר"שב"י, כי הרי ידוע שרמב"ם חרג ממסגרת יהדות בקבעו שהנפש הופכת למציאות רק כשהיא עוברת את שלבי "ההשתלמות" השכלית. עד אז היא בגדר נתון אפשרי ותו לא. גם סוגיה זו דורשת בחינה קפדנית בהשוואה עם תורת"הנפש השלמה" של ר"שב".

במשך הדורות נצטמצמה השפעתו של הרמב"ם בשימוש מיתודות פילוסופיות-דתיות, והיהדות החלה להגיב על החדרת וקביעת סטאנדארטים וסכימות מחשבתיים, ע"י יצירת הקבלה, אשר באמצעותה ניסתה להחיות את היהדות הנבואית. הקבלה, חשפה את רזי ההתבוננות השכלית העצמית שלהנפש. יחסי-גומלין בין האדם ובוראו. היראכיה של הקידום בסולם המעלות (הספירות וההיכלים) אל ההשגחה העליונה, מצוות התפילות, שמירת המצוות ועוד. כל הסוגיות האלה מצאו מקום נכבד בבחינותיו ופירושיו של ר"שב", המודע לעובדה שנפש האדם גדושה כחות מסתוריים כאלה שלא ניתנים להסבר על-סמך תופעות פסיכו-פיזיולוגיות מוכרות.

לדידו של ר"שב", הפילוסופיה-הינה ידיעת המציאות האמיתית, ראייה כוללת של העקרונות העליונים החלים ביחסי-הגומלין המורכבים שבין המציאות הסטאטית לבין ההתרחשות הדינאמית, כדיון בקדרתי הבא לרפא את השכל האנושי המשועבד לצורות-תשיבה לשוניות רבות שונות ומגוונות.

מתוך כך, מאותם מסלולי ההתפתחות בהם גובשה התשיבה היהודית הפילוסופית על זרמיה בימי הביניים, בולטים במיוחד המסלול היווני-פילוני, והמסלול האיסלאמי שמצאו את ביטוים במגמות פילוסופיות שנתגבשו באיזורים שונים.

נשאלת השאלה, כיצד נתמזגו בתורת ר"שב" הנסיון להחיאת התורה הניאו-פלאטונית עם השילוב בדיעות רמב"ם לגישור תורת אריסטו לתורת ישראל?! ברור שגם בימי הביניים העסיקו את הפילוסופיה היהודית שתי סוגיות: 1/ היחס בין המחקר השכלי להתגלות הנבואית הסמכותית והתאמה עניינית בין האמת המקראית לאמת הפילוסופית, כדי לאחד את היסוד הדתי. 2/ היחס בין נצרות, איסלאם לגורלו ההיסטורי המיוחד של עם ישראל.

ר"שב"י סובר שעיקר הסוגיות בתורת ישראל הינן - חידוש העולם והשארות הנפש אחרי ההיפרדות מן הגוף, שאסור לכפור בהן. בזה הוא דן בהקדמתו לספר "עץ הדעת".

המחבר מתכוון לדברי הפילוסופים הידועים שהעולם הוא קדמון. לדידו העולם הוא חדש (מחודש), והוא סותר את כל התיזות של הפילוסופים שדוחים את סוגית "מחודשותו" של העולם לשם הנמקת קיום אלהים, ולדידם, אם נגיד שהעולם-מחודש, יוצא בדיעבד שהגשמיות כבר היתה מצויה לפני אלהים, אשר רק הגיע וחידש אותה בצורת העולם וכו'. לעומתם רשב"י בא וסוען: "אשר אם ימותו אלף אלפי כתות רבוא מן הפילוסופים לא יוכלו להשיגה יען היא מעמד קדושי-עליון השוכן נפשותם ברום תבון..." (עמ.ב)

בהסתמכו על דברי רמב"ם (מורה נבוכים, פרק 18, חלק ב') הדן בסוגית מהותו של אלהים (יציאה מן הכח אל הפועל, מורכבותו, צורתו) והמביא כאסמכתות, מדברי אריסטו ואבינצר אל-פאראבי, על-דרך פעולתו של השכל הפועל, קובע ישעיה אל-תיפליסי: "שהשכל הפועל אינו גוף ולא כוח בגוף אע"פ שיעשה עת אחת ולא יעשה הפועל ההוא עת אחרת. היתה סיבתו איזה דבר שיהיה לא יאמר שיצא מן הכח אל הפועל ולא שיהיה צריך למצוא שיוציאהו מן הכח אל הפועל (ב-ג)

ומכאן מסיר רשב"י את הספק מהמסקנה ש"אלהים אינו גוף ולא כח בגוף ולזה לא יתחייב לו שינוי בשעשה אחר שלא עשה."

על דרך המשל המחבר גם קובע ש"הפועל נמשך לרצון בלבד" (ג), ו"הרצון משתנה לפי המונעים והמתחדשים." והכל נמשך אחר חכמתו השלמה, אשר אינה משתנה, אלא שאנחנו נסכל סכלות גמורה דרך החכמה ההיא ומשפטה אחר שהרצון ג"כ בדעתינו נמשך אחר החכמה והכל דבר אחד."

רשב"י מסיק על-סמך האמור לעיל ש"העולם הוא מחודש ובראו מאין הגמור והמוחלט ובריאתו הוא בכוונת מכוון ואינו קדמון כדברי אילו פילוסופים כופרים." (ד)

בהעלותו לדיון שאלה נוספת אודות "למה ברא ה'" את העולם ומה היתה כוונתו. הרי בעוד הפילוסופים משיבים כי "כן גזרה חכמתו". ואנו.-מסעים רשב"י בעלי הדת הקדושה.-נשיב כי כן רצה ה'. (שם)

מכאן רואים אנו שרשב"י, סותר את השקפת העולם הפילוסופית, לפיה העולם-קדמון, ומטעים שהעולם נברא בהתאם לרצונו העליון של אלהים, מאין גמור. בדברו על טיבה של נשמת האדם, טרם בואו לגוף האדם, קובע בן-יוסף שהנשמה בשלב זה היא "חכמה ומשכלת, ואומנם אינה יודעת מעלת אותה המעלה שהיא בה עתה. וה' ית' שולחה בגוף כדי שתכיר מעלתה הראשונה וכשתפרד מן הגוויה והיא שלמה וחכמה ותחזור אל כנה אז תכיר מעלתה הראשונה. כמה היא מעולה ופחית-ות זה העולם."

בהסתמכו את הקביעה הזו באמצעות משל המלך, שלא ידע את ערך מלכותו עד אשר לא נוצח בפני אויביו, ושב וחזר וניצח אחר-כך, מדגיש ישעיה בן יוסף אלתפליסי, שזהו סוד בריאת העולם." (ד)

לדעתו של הפילוסוף היהודי הגרוזי, זהו עקרון חשוב ביותר בהשקפת העולם של יהודים בכלל, ויהודי קווקאז במיוחד. יש לכן לבחון עד כמה יכלה הפילוסופיה הגרוזית-הנוצרית על מגמותיה וזרמיה השונות, להשפיע על עיצוב השקפת העולם של הפילוסופיה היהודית-הדתית בקווקאז, כפי שמצאה את ביטויה באסכולת רב יוסף התבליסאי ובנו ישעיה. ברם העובדה שהאחרון כותב בזלזול מה, על שבע חכמות שהיו מונחלות לפילוסופים בני-זמנו: חכמת ההגיון (לוגיקה), חכמת הטבע (נאטורולוגיה), חכמת הנפש (פסיכולוגיה), חכמת האלהות (תיאולוגיה), חכמת הלימודים (דידאקטיקה) וחכמת התשבורת (אלגברה) וכן חכמת הרמתכבדים. ברם מסתבר אליבא דישעיה שלא היה בכל חכמות אלה, בכדי להשגת אותו אור אחד קדמון שאינו גוף ולא כוח בגוף והוא עילת העילות וסיבת הכל..."

לדעתו של רשב"י, כל היקום כולו, כל המציאות בעולם נחלק לג' חלקים: 1/ח-לק רוחני, עולם השכלים הנבדלים - שמיים. 2/ חלק הגלגלים - שמי שמיים. 3/ החומר הראשון - עולם ההוויה וההפסד - הארץ. כדי לתאר את האמור לעיל בצורת סכימה אנו נפנה לתיאור להלן. (ה)

שמיים	עולם שכלים נבדלים
שמי שמיים	גלגלים, שמש, ירח, אויר
הארץ	עולם ההוויה וההפסד

בעומדו על ביאור מפורט ומדוקדק של החלק השני - שמי שמיים, דהיינו, העולם הגלילי של השמש הירח למיניהם, מציין רשב"י ש"צורתם קבועה בגילומם לעולם ואינם משתנים מצורה לצורה, ולא יש בהם מיני השינוי, כגון הליאות.

והנערות והזקנה והחולי וזולתם, כי אם תנועת העתקה לבדה ולא ימצא אבר מ-דובק ממיני השנוי זולתה כי אין הפך לה."(ה)

קביעתו של ישעיה היא שאלה"ם "המציאם אל יש מאין, ברצונו וחפצו, על זאת התכונה אשר לא ישיגם שינוי."

לדעתו של ר"שב"י, הארץ היא עולם השפל - המורכב מארבע יסודות (אש וב-רד, שלג וקיטור, רוח סערה... ומורכבים מהם, עץ הפרי וכל הארזים (בעלי נפש-צומחת, ואחריהם החיה וכל בהמה, רמש וציפור כנף, דהיינו בעלי נפש המרגישה ואחריהם - מלכי ארץ וכל לאומים - דהיינו בעלי נפש מדברת, ואחרי כולם -נ-שגב שמו לבדו." ננסה לתאר גם את האמור לעיל בצורה סכימאטית:"

ה א ר ץ

| אש ברד שלג קיטור

|| הנפש הצומחת = החי הצומח

||| הנפש המרגישה = העולם החי

|||| הנפש המדברת = האנושות

לדידו של ישעיה, כל מרכיבי היקום והמציאות, אינם יכולים לשמור את מתכ-ונתם האחת, הארץ סובבת: "חלילה רומזת לענינים ההווים, הנפסדים בהחלילה". (ה). זוהי קביעה היסטורית פילוסופית חשובה ביותר לימי הביניים, קודם כל, ישעיה בן יוסף מפתח את הרעיון על תנועתיות כדור הארץ, סיבוב "החלילה" כ-הגדרתו דהיינו "חזרה חלילה" וכן תנועתיות לדידו זה שינוי, השתנות שעוב-רת על-כל מרכיבי היקום ללא יוצא מן הכלל. שינוי זה הינו גם הפסד של מר-כיבים ותכונות שבענייני הארץ, וכדי לבסס את טיעונו בא ישעיה בן יוסף ו-מדגים במספרים וביחסיהם, שכפי שהאחד "הוא סרס-חשבון, סבת כל החשבון, מפאת האחד והוא סוף כל החשבון מפאת אחרת והיא סיבה כל התוספת והחסרון והוא-בעצמו לא יוסיף ולא יגרע גם לא יקבל כל כפל וחילוק והוא סיבת כל התוס-פות". לדעת המחבר גם העולם הרוחני הינו הראשון לעומת שני העולמים שאחר-יו, הוא עילה להם."(ה)

על-פי ההיגיון, באה לאחר מכן קביעתו הגנוסיאולוגית החשובה ביותר של י-שעיה בן יוסף על דרכי השגת העולם המטאפיזי', דהיינו העולם העליון, לדעתו-"ידיעת האמצעי והשפל (דהיינו שמי השמיים - עולם הגלגלים והארץ - עולם-החומרי), אינה כוללת ידיעת העליון, כי אין יכולת באדם לידע ולהשיג מההר-גש לדבר שאינו מורגש כלל."

כאן מקדים ר"שב" רבים מהוגי-דיעות ופילוסופים מקרב עמים רבים שלאח-ריו, הוא בא ומסיים חד-משמעית שהואיל והאדם משיג את העולם הקיים והמציא-ות (המורגשים) לפי הרגשות והחושים שלו, הרי מפני שהעולם העליון הינו מ-שהו שאינו מורגש, שלא ניתן לקליטה בחושים, ולכן אינו מושג ע"י האדם. הוא מהווה למעשה את המצוי מאחורי המחיצה, את השכל האמיתי הנפרד שמנוגד לש-כל האנושי-הרגשי. יוצא איפוא, שהעולם העליון הינו עולם מטאפיזי', עולם של שכל אמיתי מוחלט שלא ניתן להשגה. כאן מופיע ר"שב" כאגנוסטיקאן לכל ד-בר, ברם הגנוסטיקטן חיובי, שלא שולל לגמרי את התהליך ההדרגתי של השגת הע-ולם המטאפיזי העליון ושכלו, אשר הוא סיבה לכל.

ישעיה בן יוסף אל-תפלסי פונה לפילוסופיה היוונית העתיקה, תואב ממנה את הקביעות הפסיכולוגיות הנחוצות לביסוס נימוקיו והשקפותיו הוא. כדרך-אגב מסתמך ר"שב" על אפלטון האומר שמי "שאינו מתביים מנפשו אין לנפשו. ערך ומעלה בעיניו", מצד אחד הוא מביא מדבריו של אריסטו על ביצוע העברה בהקשר לכפירה באמונה באלה"ם הרואה והמתבונן בכך, וכמו-כן מסתמך המחבר - על סוקראטס שהביע פליאה לעצם קיומו של הפאראדוקס - "שניתן לעמוד בפני האלה"ם ושניתן להכעיסו ע"י חטא, כנ"ל גם דברי רז"ל ובמיוחד ר" אליעזר, ה-מוכיח את תלמידיו על "מורא שמיים" כמורא בשר ודם.(ו)

בחוזרו לחיזוק טיעוניו על חידוש העולם וההכחשה שהיה קדמון אי-פעם, מט-עים ישעיה בן יוסף "השמיים והארץ נבראו, דהיינו חודשו ע"י האלה"ם. ומשמ-עות הדברים שאומנם לא נמצאו בעליל אבל בעצמם כאילו הם מצויים, יען החו-מר שלהם נמצא והוא מוכן לקבל צורה." את זה הוא מכנה "אינו שנו", דהיי-נו אין בנמצא אבל נמצא בעצמו הוא, ולקביעה זו ישנן אסוציאציות רחוקות עם תורת קנט על "דבר בעצמו", "המצוי בעצמו ולעצמו", ועל דרך הפילוסופים הע-

תיקים הוא מבנה את החומר "אינו ישנו" -היולי, וכאן הוא מתייצב כמטריא-ליסט הטבעוני הראשוני הפשטני. שעיה בן יוסף המתבונן בעמקי רבדי השפה-התנכ"ית מבחין גם בין הבדלי משמעויות שבין המלים /ברא/ - /יצר/ בה בעת ש"ברא" מתייחס למשהו מאין ליש הרי "יצר" - ליש מיש.

ובסותרו את דבריהם של מבחיני אפשרות חידוש העולם, קובע ר"שב"י: "תנועה ומנוחה בתור שני מקרים מתחדשים חלים על העולם ומשנים אותו, שהוא חדש, בדם שלב שלב. מכיון שלו היה קדמון אז לא היה יכול להיות חדש בכלל, מפני ש-חדש זה מה שלא קודם לחידושים. (ת) הרי לכן נקרא "חדש", שאין לו אח ורע בין קיראין."

סוגיה פילוסופית-דתית שניה, שבה דן ר"שב" בכובד ראש, זו סיגית השארות הנפש. לדעתו הנשמה הטהורה שתדבק בגוף ותוך הגברת התאווה על שכלותיך אחרי שרירות לבו לאחר ההיפרדות מן הגוף, תיענש. ולא תזכה לעלות אל כנר הראשון ותישאר תלויה באויר, באש ובמים. לעומת זאת, את סוד תחיית המתים הוא רואה בהיזכרות מתמדת של הנשמה הטהורה והחכמה השואפת אל המעלה העליונה.

המחבר מאמין בחיי-הנצח ובהשרדות הנשמה, ולדידו המוות הוא מקרי לגבי-הצדיקים, וזהי תשובה מאת האלהים לזכותו בתענוגים הנפשיים המקודשים ולפסור אותו מתאוות בהמיות. (ט) הוא מציג את התהליך הפסורט והמדויק של הגעת הנשמה אל כנה: הגוף עובר תהליך של התעכלות בשרשרת הבאה: 4 הליחות - 4 יסודות - כחות הגלגלים - היולי - הצורה - הטבע - כח הנפש - השכל העליון (המקור) - עילת העילות (האל).

ר"שב" מסתמך על השקפותיו של אפלטון בדבר היפצאותו של עולם הנפש, של האידיאות מתורת-האימאנאציה. את תכליתה של תחיית המתים, הוא רואה לא בהחאיית גוויות, אלא ב"עימוד לנפשות הקדושות, אשר אל אל נגשות". (ט)

על-פי תורתו של ר"שב", ישנה חשיבות להבנת תענוג עולם הנשמות. הוא מציין: "כאשר לא ישיג העור דקות המראה והצבעים והצורות, וגם החרש לא-ישיג שמע הקולות ולא הסרוס תאוות המשגל, כן לא תשיגנה הגויות תענוג עולם הנשמות." (שם)

דרך מחשבתו של ר"שב", הינה דרך מעשית-הסתכלותית, לדידו לא קיימים גן-העדן וגהינום בעולם הבא, אלא דווקא בעולם הזה, אשר בו בצורה אליגוריתמשור, מתענגים הצדיקים ובאים על עונשם הרשעים.

למשג ולמבנה המרכבה בתורתו הקבלית של ישעיה בן יוסף, מוענקת הגדרה מ-אד מקורית, ועל-פיה פירוש המרכבה הוא נסיעה, דהיינו נסיעת אלהים, התרחקות ממעשים רעים של ישראל. את האדם הוא רואה כחלק אורגני של מעשה המרכבה: ארבע הפנים מצביעים לדעתו על חלוקת התכונות האנושיות ומיון האדם לארבעה סוגים: "1/ אדם עם פני אריה - התכונה לחטיפה, שדידה וגזילה. 2/ פני השור - אנשים שעוסקים בסחורות, בהבלי העולם ובענינים ארציים וגשמיים. 3/ פני הנשר - בני אדם גאים, המתעופפים למעלה. 4/ פני אדם עצמו - אלה שואפים לחכמה, תבונה, נבואה, לדיבור ולכושר הביטוי.

העולם האלהי-המלאכי חדור ומלא כוח חשמלי רב, וע"פ חש + מל - פירושו: עת חש ועת ממלל - תכליתו המיוחלת והסופית של האדם לחדור ולהשיג בהצלחה את "הנבואה בשפוט ה' = הוא השכל הפועל". (י-י"א)

שעיה בן יוסף סורח גם לתאר את מיקומו של השכל הפועל ותפקודו באופן-צירוי-אירוטי:

הראש	השכל הנבדל
דדים	השכל הפועל
חלב-מזון נקי -	מזון הנפש להשארותה

ר"שב" מסיים שאם החלב מוליד ומצמית את השכל הצח, הרי הבשר מצמית, וגורם תאוות בהמית לחידוש מחזור-הדם, למין וכו', בהסתמכו על דברי אברהם בן עזרא בפירוש "ספר תהלים" אודות הזכיה בחסד אלהי בבחרות במטרה לשמוח בימי זקנה (השוו.ש.רוסנטולי') שעיה בן יוסף, אינו מפחית בערכן של אומנויות ומדעים, ברם קובע שכל אלה אין בכוחם לעמוד לימין האדם לאורך כל חייו, והוא תומך באותה הורה נצחית, שבכוחה לסעוד את לבו של האדם. בבואו ובדונו בתפקיד הכרובים במבנה המרכבה ובמשמעותם, קובע שעיה אל-תיפלי-סי, שלעומת העולם הגדול המתפצל לשני עולמים - עליון ותחתון, קיים גם העולם הקטן וזהו האדם, אשר מכיל בגופו כפי שציין אברהם בן עזרא נשמה, רוח, ונפש (י"א) ולדידו הנפש בגוף מתאווה לאוכל ולמשגל, הרוח הינה בלב והיא גם הגוף, ברם הנשמה העליונה וטהורה מצויה במוח. שעיה בן יוסף מתבונן גם במיקום שלושת המרכיבים-המניעים אלה, בתיפקודם וביחסי הגומלין שבינ-

הם:

מוח	נשמה	עליון
לב	רוח	אמצעי
כבד ושאר אברים	נפש	תחתון

הגשמיות, הגופניות, החומריות, התאוותנות, לדעתו של ר"שב"ץ, נעות בכוון למעלה, הוא גם מוצא קירבה אסיציאטיבית-משמעותית בין אכילת-בשר (מקור לתאוותנות, אכזריות ומשגלים) לבין יצר הכלל להקריב לאל קורבן-בשר הבא לכפר על חטאות בשר, שבאדם והנובעים ממנו. ("ב)

מפני ש"בשעת הקרבת קרבן והתפילה האדם הוא דבק בשם ית' משיגו השגה שכלית..." מה עוד שהוא (השם ית') -"מהות סודית ונסתרת".

על דרך מחשבתם של הפילוסופים הקדמונים סובר יעקב בן יוסף אל-תיפליסי ש"נשמת האדם חצובה מכבוד ה'" (יב) דהיינו נשמתו של האדם הינה חלק אורגני של האלוהות, של מהות האל. בהסתמכו על רבי משה בן שמת ואברהם בן עזרא הספרדיים, מעיר ר"שב"ץ שהנשמה נדבקת בעולם העליון לאחר הינתקותה מהגיונה. את מחשבתו של יעקב מאפיינת גישה תיאולוגית-דיאלקטית, דהיינו, העולם לא רק מתחדש ומשתנה, אלא יש רצף דיאלקטי גם במחשבו של אלהים עצמו, בשמעות המהות שהיתה, שהווה ושתהיה לנצח. מהות שלא היה דבר לפניה ולא יהיה אחריה. (יג).

יש להניח, שר"שב"ץ השפיע גם מהשקפת עולם הניאו-פלאטונית בכל הנוגע לתורה אימאנציונית או האצלה, הקרינה, השפעה. לדידו המבנה נראה כך:

עילת העילות	נפש האדם
המלאכים	2 חלקי המח
השכל הפועל	חוש השדרה
גלגלים	שאר האברים
עולם השכל	השארות עולם

הביסוד הדיאלקטי המהותי של השקפת עולמו הפילוסופית של ר"שב"ץ, מובע במשפט הבא: - "כל הנמצאים מורכבים מהיסודות ההפוכים ואין פלא לקיבוץ שני הפכים בנושא אחד."-- (יד)

זוהי קביעה חשובה מאד מנקודת-ראות הפילוסופיה הכללית על-כל שלביה ומרכיביה, דהיינו כל מקום, דבר, מצוי, נמצא, קיים מורכב מהיפוכים, או הוא מהווה איחוד של ההיפוכים. יעקב בן יוסף בוחן בקפדנות בתיאופילוסופיה שלו את התחום הפסיכו-נפשי-אפיקוריאני. הוא סובר ובצדק שיש סוגים שונים - של תענוגות בעולם, ברם הוא עומד במיוחד על ההשוואה האסוציאטיבית שבין תענוג נפשי-רוחני ולתענוג הפיזי-המשגלי. "ועתה, -מציין הוא, -דע אחי כי דמיון תענוג השראת הנבואה אשר היא השפעת השכל הפועל, הוא כדמיון תענוג המשגל. אך ההפרש שיש ביניהם הוא, כי כשלים האדם את מעשה המשגל הרע הוא קץ בו. אומנם השפעת השפע הוא להיפך, כי כל אשר ישפע השפע על הנביא יותר הוא מתאוה אליו. ועוד כי כשיפרד האדם ממלאכת המשגל הוא ירגיש בעצמו, טינוף ומיואס... והנבואה היא להיפך..." (טו)

בספר "גן עדן", אותו רואה כהמשכו הגיוני של ספר "עץ החיים" והדעת, יעקב בן יוסף נוגע בשאלות נסתרות, בהסתמכו על הספרות הקבלית העניפה של ר"ל ובהתייחסו לסגולת הברכה ולמשמעויות המשפט "יהי רצון מלפניך", הוא מציין שהרצון כבר נגזר קודם בריאת העולם, וזהו הרצון של אל, שבא מידי פעם לביטוי במהלך ההיסטוריה. בהמשך דן המחבר במשמעות הנחת התפילין, ומעיר שהתפילין של היד מסמל את חכמת הסבע שנלמדת לפני חכמת-האלהות היא תפילין דראש.

את אביו יוסף אל-תיפליסי הוא מזכיר ביראה וברטט, ולכבודו הוא תיבר את מאמר על קשר עם א"י, וכו כתב: "השכינה שורה בארץ ישראל כי ה' הוא האלהים אשר בירושלים, ודוד מלך ישראל חי וקיים..." (כב)

יש לשער שהרב יוסף אל-תפליסי וכן בנו, היה לא רק בקשר הדוק עם א"י דאז, אלא כאמור אף ביקרו בה ושהו במקומות הקדושים ליהדות. ההשערה הזאת מתחזקת לנוכח הנוהג וההרגלים שהיו נפוצים בגרוזיה בכלל ובחוגים דתיים-רוחניים במיוחד, הן בקרב הנוצרים והן בקרב היהודים, שלדידם נחשבה כמצווה, ממדרגה ראשונה לבקר בא"י, ולעמוד על קדושתה ומעלותיה.

בהתייחסו למשמעות המילה "עדן" ובהסתמכו על פירושי דוד קמחי, מציין המחבר התביליסאי ש"עדן" הוא משל לשכל הפועל... כשברא אלהים את השכלים הנבדלים, שבהם מצוי כח לתת צורות בשכלים איש איש כפי עבודתו..." יעקב מעריך שחכמת התלמוד - היא בחזקת מים ראשונים וחכמת הפילוסופים - מים אחרונים.

הנקודה הזו של איזכור מפורש של התלמוד, ערכו וחשיבותו, מעניינת מאד מפני, שמתקופת הרב אבו מוסא אז-זאפראני אל-תיפליסי, סביר היה להניח כי בגרוזיה היה מקום להתגברות המגמות הקראיות (המתנצחות עם הזרם הרבני), ברם בא רשב"י והסעים את חשיבותה ומעלתה של חכמת התלמוד, ומכאן המסקנה שהחלק הדומינאנטי של יהדות גרוזיה השתייך לזרם הרבני-התלמודי דווקא.

רשב"י וכמוהו אביו היו בקיאים מופלגים במערכת המורכבת של התלמוד על כל הסתעפויותיו, ואין ספק בכך ששקדו והקפידו על הפצת מסכות התלמוד בכל רחבי גרוזיה, ארמניה, אזרבאיג'אן ופרס.

בדברו על תורת-ההשגה בהבדל מן החושניות ומערכת החושים, מעיר רשב"י שההשגה האמיתית, היא שכלית ולא דמיונית-שקרית כהשגת שאר החושים.

חוץ מרז"ל חכמי ורבני ספרד, בבל ופרס, הוא מרבה להסתמך על חכמי יוון ובזיאנץ שעל סף שקיעתה. (כגון ר שמריה היווני). ישעיה חוזר וקובע שבשלבראשון יש ללמוד את חכמת ההגיון, ולאחר מכן את חכמת השפע ואחר-כך את חכמת האלהות (כו) הוא מכיר את רמתם של הפילוסופים בני-דורו וקורא להתעמקות במשג האלהות.

רשב"י מסכים עם פירושיו של דוד קמחי (על ספר תהלים) שהנבואה מגיעה אל האדם בחלום ובהקיץ מתבטלים כחותיו ההרגשיות והוא מכתלק מכל דרכי-העולם הזה..." ורוח הקודש הוא שיהיה האדם השלם מתעסק בדברי האלהים שלם בכל הרגשותיו..."

וכמו-כן מסתמך רשב"י על דיעותיו של אבי ישע, הוא אבו-נצר אל-פאראבי, שהאדם מתחיל להתנבא בשעה שלא נשאר בינו לבין השכל הפועל מחיצה... וזאת-ההשפעה המתהווה מן השכל הפועל של השכל המתפעל כאשר יתמצע ביניהם השכל הנקנה היא הנבואה... ובעבור שכח המדמה הוא כח גופני בלא ספק לעולם לא יימלט בהשגתן מן הגשמות שהיא סיבתו... ואף הדברים שאינן גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים..." (ל)

כדי להבהיר את מהותו של אלהים, ישעיה בן יוסף מצטט את הפילוסוף היווני הידוע סוקראסס אשר על-פיו "אלהים - אין לו תכלית, אין לו גוף מיוחד, ובשל כך אין לו צורה מושגת אין לו תכלית וזהו שכל..." ומסקנתו של רשב"י היא שאלהים הינו "בעצם השכל הטהור".

ובהמשך מפרט ישעיה בן יוסף את רעיונותיו על דמות או צלם האדם, הכחות האלהיים שבו, ודרכי הפעלתם. (עיין פאקסימילה של הדפים ל-לא)

בניס להוכח. ועל זה אמר בברכות בלוח ס' דכי הים גס מויניו יבלימו מוחו ר"ל כי בניניס כ' ולנוי מפטולות כוכות בנחים בכלם גס כחות נוסו בסם מויני נפנו יבלים מוחו ולא יענר עליו יגר כרע כלל. ופירוש ניון כוח בנפש וכוח סיר דוד אמר כוח בכלל וכמו בניון כוח מקום בברלח

כנוסף כן בנפש כוח מקום קבלח בנפש מבנבל בפועל. ומומר מהניו בחת הבחת רעים מהוניס ר"ל הבחה לניחס עם סהומר יהד אבר סם רעים והחוניס. בבחתך יניך בין עדן מקדם ר"ל בהבר סיחס בנפש מחלחה בחתם בחבחתם בעולם הזהוחי אבר כוח נן עדן בחתי קודם כוחם

ר' ישב"י גם מנחח את המשמעות האלגורית הטמונה בברכות לחתן וכלה, והרמזים לספירות הנסתרות: ע"פ' המבנה של ההקבלה שבין חלקי משפט הברכה והספירות, מתבררת תמונה הבאה:

	עילת העילות	
ברוך אתה אדני	הספירה הראשונה	(כתר עליון)
אלהינו	הספירה השניה	(מלאכים, שכלים נפרדים)
ואלהי אבותינו	הספירה השלישית	(הבינה, השכל הפועל)
אלוהי אברהם	הספירה הרביעית	(חסד = נפש)
אלוהי יצחק	הספירה החמישית	(פחד צורה)
אלוהי יעקב	הספירה השישית	(והמים. חומר)

(לא)

ר' ישב"י עוסק גם בתורת המושכלות, אשר לדידו נחלקת לשלושה חלקים: מושכלות ראשונות - דהיינו המושכלות המשכילות את בן האדם ללא לימוד, מושכלות-אחרונות - הנוגעות בידיעת תכונת הגלגלים ותכונתם, ומושכלות אחרונות שהן נגזרות ממושכלות ראשונות, דהיינו ידיעת מציאות מחוייבת המציאות - וזהו-אלהים, וכן ידיעת מציאות השכלים הנפרדים.

המחבר אינו מסתפק רק בקביעת חלוקת המושכלות, הוא מציין חדמשמעית "נפש האדם הואיל והוא מורכב מחומר אינה יכולה כמות שהיא להשיג או להבין משהו מהמושכלות עד אשר לא תושפע ממשהו שיוצא... את נפש האדם מן הכל אלהפועל כי יחס הנפש אל השכל כיחס העין אל הנפש."

ברור כאן, קו המחשבה הניאו-פלאטוני, אודות האימאנציות והאצלת כוח אור. בסולם מדורג מלמעלה למטה, ממשיך ומבהיר ישעיה שכפי ש"העין בחושך אומנם הוא כלי שיש לו הכנה לקבל האור מהשמש... כן גם הנפש המדברת יש לה הכנה קבל צורת השכל מהשכל הפועל..." (לג)

לא חשוב לישעיה בן יוסף, אם השכל הפועל, או השכל הנפרד, יזהה ויתוואל-כוח הקודש של תנ"ך וכו'... הנפש לדעתו של הפילוסוף (המסתמך גם על ניתוחיו של יהודה הלוי ב"כוזרי" מאמר ג') כמו הגוף הנזון ממזון, כך גם היא נזונה מסדרי תפילה." (לה) מצום, מכניעות, שפלות וכריעות בפני אלהים. הוא שבמצטט את סוקראטס הסוען שאלהים בעצם מקיף את האדם המתפלל, ולא נזקק, לא להרמת קול (כביכול מפני ריחוקו) ולא להנמכת קול (כביכול מפני קרבתו לאדם), מאחר ואין שום מידת-מרחק בין האל לבין האדם. האל הוא העניין הנבדל העליון, עילת-העילות שהיא מחוייבת המציאות, של כל הספירות, כשהשתלשלות היא כדלקמן: עילת העילות - חכמה (שכל נפרד) - בינה (שכל פועל) - חסד (הנפש) - פחד (היצר הרע). (לו-לז)

אליבא דישעיה בן יוסף, ישנן 10 ספירות לעומת 10 חושים, כשחמישה מהם נראים, וחמישה - נסתרים, שלא נאצלות כלפי מטה, החושים הנראים הם: הראיה, השמיעה. הטעם, הריח, המישוש. וחמישה החושים הנסתרים: המחשבה, הדמיון, הציור, ההבנה וההשגה. (לז).

בענייני הנפש דן ישעיה בן יוסף גם בספר הרביעי "ספר הכבוד", אותו חיבר בבקשת ר' אליהו הלוי (נינו של משה קדוש ה' ר' יחנאל הלוי) ולו הוא מקדיש גם את שיר ההוקרה בפתיחת הספר. (עיין פאקסימילה לח)

דע לך כי עתה מתחיל בעיטל ממחבר כנוף הביא גם לתוסס הממבס מהמרות ונהקדם במלחים ועל זה אמ' עומד ומבאם בהקיש. וכעבד אלה ממבס בספירות נאמ' ממבס בחלקים ס' פעמים יכי תור ואנו כן פרמן יכי תול אמר ויכי תור בנים ואמ' כיו כי בעיך אל בחתון כוח כמו נופלי. את כתור בעוכה. בין כתור לבנבס לתור יום ממבס. בלה תורך ומתוך ממס וגו' וכ'

כבודך נעבדו כל העוסים.	תעוס מי מהוני המדוגים:
לעמך נכספה נפשי ובלתה.	בניעני ומבנב ממבדעים:
עדי מזכה אזי ליתור בתורך.	ותהלה כוחך פיום בפעים:
לבוחת רב נעו אהב יוסף.	עתה בדי אבלה בפעוסים:

לדעתו של ר"שב"י מתחת לעילות-העילות נמצא "שפע" המכונה "בראשית", אשר מעליו העילה העליונה הגורמת להמצאת העולם, וזהו חומר היולי בצורת שמיים וארץ. בפרשו את "רוח אלהים" הוא קובע שזהו "אויר קדמון לפי שהוא נברא, קודם מציאות הנמצאים וממנו יצא החפץ ומהחכמה שהם שני לו והם דיעות נפרדות יצא החסד שהוא הנפש והוא עולה למעלה כי תנועת החפץ וכוונתם לפנים ולא יוכל להשיג לפנים עד שישפע עליו מאור העליון." (לס)

ישעיה בן יוסף מניח שהמים הם רמז לשכל הפועל, וכן גם האור והתהוותו - שכל הפועל של האדם בזמן מסויים שזהו "יום" הזמן - פירושו הקריאה והאיחור שבין שני הכוכבים והוא מחובר מרגעים ועתים ושעות ותנועות, ע"י הגלגל המתנועע, והמים הם השפע המתקבץ ומבליט את החומר - את היבשה, וזהו היולי השני מפני שהיולי הראשון הוא חומר ליצירת גלגלים וכוכבים ואין לו קשרים 4 יסודות."

ביחס לכחות הגוף מבדיל הפילוסוף את הזן, הצומח, המתעורר, השכלי. ומהכחות שמנגדו - המושך, המחזיק, המעכל, הדוחה והמוליד. (מ-מא)

ולאחר שנתהוו החומר והצורה הם קיבלו שלשה מימדים (רחקים): אורך, רוחב ועומק. לדידו של ישעיה, ההבדל בין היום שהוא (השגה אמיתית) ולילה (השגה שקרית) ברור.

הוא מרבה להסתמך על ר' אלעזר, ר' מאיר, ר' יאודה הכהן (ספר מדרש החכמה) ועוד בדבר פירוש מעשה בראשית, וכן על חכמי המזלות, דהיינו האסטרולוגים. בהעבירו קו הקבלה בין ליקוי הירח (המעטת קרינת אור השמש עליו) לבין המנהג להביא באותה תקופה קורבן שרפה, הוא מטעים שהאיל והשגת הנפש-מופחתת וההתעסקות בתאוות הגופניות (ע"י אכילת-בשר) לכן נצטוינו בשריפת הקורבן, ז.א. בשריפת סיבת "הולדת התאווה כדי שיתרחשו שפע עליון, והשגה עליונית הנרמזת באור." (מג)

עצם התחדשותו של הירח לדידו של ישעיה בן יוסף המצטט את ר' יהונתן, הינה סימן, ואות להתחדשותו של העולם, וסמל לבריאת הכל יש מאין. (מד) הלבנה-כשלעצמה עמוסת נפשות והיא מייחלת לביאת המשיח, לקבלת השפע, וזה מתרחש בבית המקדש בא"י, לעומת זה הכוכבים הם אברים ראשיים הנרמזים כ-מח, לב, כבד

את המושג "שריצה" מן המים, הוא קושר ליצירת החום הסבעי שבלב -הדם מן-השכל הפועל (=המים). בריאת האדם ועשייתו הינה הוצאת השכל מן הכח אל הפועל עקב השפע השופע. או-אז ישוב השכל הנפרד כדמות האל ומלאכיו. (מו) בשמו חלק מן האור העליון בצלם האדם. "נפש האדם, -מציין רשב"י, היא אור עליון, ומנהיג לגוף וכחותיו, כאשר כתר עליון מנהיג המלאכים..."

את המיקרוקוסמוס האנושי מנגיד ישעיה בן-יוסף למיקרוקוסמוס האלוהי - והוא לא רחוק מהבנה פנתיאיסטית של היקום. לדעתו האדם מהווה השתקפותו של האלוהי, מאחר והאדם בתור ההשגה השכלית וכשר הדיבור שלו, הם חלק מהבי יטוי האלהי הממלא את העולם, כי "חלק אלוהי", -כותב רשב"י, - מלא בכל הגוף, כמו שכבוד השם הנכבד מלא כל גלגל..." (מז)

את המבנה ואת התהליך האמיתי של בריאת העולם, אליבא דבן יוסף, ניתן להבין רק על-יסוד החלוקה השבועית, בה 6 ימים משמשים כימי עשייה, ויום השבת, כנקודה המקודשת המסיימת את תקופת העשייה זו, יום זה מהווה מעין סוף פסוק להרהורי הנפש על הנעשה ועל העתיד, ומשום כך בשבת מתגלמת הנפש היתירה באמת.

בהתייחסו להשקפותיו של ר' אליעזר בן הורקנוס. מטעים בן יוסף שלפני שנמצא המצוי מאין, היה היו האל תשמו בלבד "כי שמו הוא עצמו כאשר השכל והמשכיל הם דבר אחד." (מט)

זהי נקודה חשובה מאד בהשקפתו הפילוסופית של ישעיה בן יוסף, מעבר להנחתו שהעולם נברא יש מאין, והוא טורח לקשור את היחוס הזה או ליתר דיוק - את "היש-אינו" באלהים עצמו, שהינו שכל נפרד מופשט ועליון. אין הוא מדבר על "עצמותך" של האלהים, אלא להיפך על "שמותיו" שעליה נשענת העצמות.

אין ספק שהגישה היא גישה אידיאליסטית-מטאפיזית סהורה, שהיתה נפוצה ברבה אסכולות פילוסופיות יהודיות ולא יהודיות. חשיבות הקביעה היא בשלילה, אומנם אידיאליסטית של אפשרות עשייה, יש מאין והשתתת הבריאה על שם אלהים.

כאמור, ניסה בן-יוסף את כוחו גם בתחום הפיוט והשירה, וניתן לומר ללא כל הגזמה שלפנינו משורר עברי דגול, המשתווה ולא נופל בכשרונותיו מגדולי משוררי ספרד והמזרח. בחתמו את "ספר הכבוד" שהוקדש לר' אליהו הוא מחרז:

"לו יהי שחק מגלתי / או יהיו עטי עצי יער / או יהיו ימים דיו ילאו/
חוק משפט השר מעט מזער / / ברוך ה' לעולם אמן ואמן." (נ).

אפשר לומר ש"ספר אוצר החכמה" הינו ספר מרכזי ביצירתו הפילוסופית של ר"שב" המגבש את עיקרי ההשקפות על הפילוסופיה הקבלית היהודית, ולכן אין בה פלא שהוא מייחד את הספר לעצמו הוא ולא מקדישו לאף אחד אחר, בהחשיבו, כיצירה מעמיקה בכל הקשור לסודות ורזי ההתגלות האלוהית. ומשום שלדעתו "אין הנבואה שורה אלא בא"י", על כן אעפ"ש שאנו יודעים לזה הספר לפי שאנו בחוצה לארץ, אין אנו מתנבאים." (נב) יוצא איפוא שר"שב" גזר ע"ע את הנבואה מפני שלא נמצא באותו זמן בא"י. ברם קרוב לוודאי שרזי הנבואה היו נהירים לו, מפני שככל הנראה ביקר ושהה בארץ לפני-כן.

את מהותו, תוכנו וטיבו של הספר הגיל מגדיר המחבר כך: "כל החכמות הן כלולות בזה הספר, ועל כן האיש השלם יודעו נקרא חכם אמת לפי שכל החכמות הן כלולות בזה הספר..." (שם)

בהקדמתו חוזר ואומר שוב ר"שב" שישלמות השגה האלהית (הינה) סיבת הישארות הנשמה העליונה בידיעת דרכי ההתבודדות וההידבקות בשכל הנפרד..." שמו של האל וסודו, לדעתו של בן יוסף הינו מעיין לכל הידיעות וההשגות.

בהקשר זה מופיע ישעיה בן יוסף כחסיד התורה האוניברסאלית הגורסת את שלמות ההשגה האלוהית, דהיינו ההשגה חייבת להיות שלמה ולא מוגבלת או מצומצמת באיזו שהיא אמת מידה (לאומית, דתית, לשונית, שכלית) וכו'.

מעניין לציין, שבמקביל לכך, רואה המחבר את ההיקש לתהליך התמעטות או צמצום הבהמיות גם בסקס המילה בו מהמעטת תאוות הבהמיות בהוצאת הדם מאותו-האיבר הידוע." (נב)

מלבד זאת בפרשו את מאמריו של ישמעאל בן אלישע, על מעשה המרכבה וסודותיו, הוא מעיר שלא ניתן להשיג ולחשוף את האלהים, כי "כבוד אלהים, הסתר דבר". (נג)

השגה שכלית מתבצעת ע"י הנפש שהוא עצם פנימי ולא חוש הגוף, ונבדקת בשכל העליון (ואז) "ייודע את הנולד וגם ידע את המעשים התחתונים, כי כיוון שידע את העליונים מצד הדבקות אין ספק שיוכל לדעת גם את התחתונים..." (נג)

במידה מסויימת, ר"שב" אינו רחוק מהצעת דרך חיים נזירית-אסקיטית, ולכן הוא משבח את הנבדלים, אשר נפשם התבודדה מכל העולם החיצוני, והגיעה לידיעת השכלים הנבדלים, אז מבין הנפש בפתיחות ערכי חפצי הארץ בשפלותם ובמיאוסם, למרות שהברירות בהוות ומשתוממות בראותם את האדם הנבדל ואת התנהגותו. (שם) ההשגה האמיתית מואצלת אל גוף האדם באמצעות התבוננות סהורה בחכמת רזי תורה... (נה)

בנסחו את האימרה הלאטינית המפורסמת "In Corpus sanus, Anima sana". קובע ר"שב": "מי שלא יהיה לו תיקון גוף לא יוכל לקנות תיקון הנפש... או-אז מובדלת הנפש מהגוף, מתעלה לעולם הרוחני ונעשית כאחד מן השכלים הנבדלים, מה עוד שקיום הנפש - הוא מסיבת השכל ואינו כבד עליו" (נס)

לדעתו של ר"שב" הנפש הולכת ומשתכללת יותר ויותר, מקבלת מידות חדשות, ומזכה את נושאה במעמד חדש כל פעם, ברם, כדי לשמור על פרופורציה ויחסי-מידות שבין הנפש לבין שאר הגורמים שבעולם מציין המחבר שעיקר הקבלות השוואתיות גיאו-אסטרונומיות כשהתייחסות של כל אחד מלמטה למעלה הינה כחלק קטן או גרגיר חרדל או פחות מגרגיר בים הגדול. (ס)

עילת העילות כתר עליון | בקבעו את המבנה הזה, מודה ר"שב" לא רק בקיום "עילות בתור העילות האלהות האוניברסאלית, אלא גם בקי-

עולם שכלים נפר' | ום שכלים נפרדים. תהליך ההיפרדות בין ההשגות השכ-
גלגל מקיף | ליות שכל אחד יכול לבצע כלפי מעלה כלפי האלהים,קל
גלגל הירח | וחומר ביחס לאדם הנבדל ללאומים, ללשונות, לדתות ו-
כדור הארץ | לארצות,אם שפע ונשפעות הם סימם של הנפש הרי ההשג-
האדם

חה רמוזה בעין.(עיין פרק על משה רבנו, עמ.ס)

לצד החסד והצדק יש גם חטא ועונש,והעונש הגדול ביותר הינו סגירת דלת-ות תשובה בפני החוטא (סח) הוא מציין "כי כל מי שיהיה דבוק בשם ית' לא-יוכל בעולם שום דבר להזיקו."(ע)

בעומדו של המסר שניתן ע"י סוריא"ש הר הפנים לר' ישמעאל בן אלישע בנו-גע למרכבה,גורס רשב"י וסוגן שההתחברות וההידבקות של הנפש בעולם העלי-ון מתחוללת באמצעות הכשרה והשלמת הנפש,כמשכן לעילת העילות,דהיינו,עד שהנפש לא עולה לדרגה או למעמד,בהם ראויה היא שתהווה מקום אכסניא לשכי-נת עילת העילות,עד אז לא מתרחשת ההידבקות (עב). המחבר השואף להינתקות-מהגוף ולהידבקות בשכל הנפרד העליון,מחזר שיר מחאים:"

העת אתבודד עם נפשי ואחלוץ גופי מעלי,
תראה עצמותיך מלאכים תכינת אל שוכן עלי,
אז מכת הגופות אצא ואחזה אל דובר אלי,
בוא עבדי רב בי רב יוסף,תבה אתי תשמח אלי."(עה)

רשב"י מבהיר גם את הפסוק שבמעשה המרכבה של ר' ישמעאל הנ"ל:"בקול ימ-ים כרעש נהרות כגלי תרשישים שרוח דרומית טורד בהם..." ומוצא נקודות חש-ובות מאד הקשורות בקומוניקאציה תיאולוגית-לשונית שבין האל לבין האדם.מ-צד אחד מודע הפילוסוף לכך ש"הדברים אינם נודעים כי אם בקול,ומצד שני ה-עניינים האלהיים אינם נודעים רק מסיבת ריבוי השפע ותוקפו..." (עח).א. השפע הקיים בעולם השפע האלהי עצמו - מתואר כמהות ממשית הממלאת את צינו-רות התקשורת האפשריים,השפע הוא - קול,השפע הוא - דיבור,כפי שבני אדם יוצרים ומקיימים תקשורת בינם לבין עצמם ע"י "הקול והדיבור והאמירה" הרי-ברור שהקול הזה, הדיבור הזה הינו אנתי-פיזי,מוגבל,מיוחד, המופרד בצור-תו,בהגאיון,בהרכבו הפונולוגי-ההבעתי-הביטויי.

לעומת הקול והדיבור האנתיים,הרי השפע האלהי,הינו בלתי-מוגבל,אין לו קץ וסוף בטבע,בשפע כזה-סמון בו הכל,וטמונים בו גם אותם רבבות קולות וד-יבורים שהאדם נזקק להם בנסיבות שונות. השפע מכיל הכל ומקיף הכל.הוא שרוי בכל: במים (קול),נהרות (רעש),תרשיש (גלים) ורוח דרומית טורד.

השפע מסמן את מכלול האפשרויות-היסודיות של תקשורת הן במישור הטבע, והן במישור החברה האנושית.

השאלה הראשונית - באיזו שפה דיבר ומדבר אלהים (ע"פ התנ"ך ברור שהמד-ובר בעברית) היא שאלה שמוצאת את תשובתה ביהדות דווקא במסגרת רזי-הקבלה בהם מתעלית היהדות על עצמה ולא מגבילה או מצמצמת את התקשורת הלשונית-פיזית רק בעברית,אלא משתמשת במושגים כוללניים ומקיפים יותר,ביסודות ה-טבע: מים,רוח,ישה,תרשיש ובתוצאותיהם:קול,רעש,נהרות,כי הטבע הוא השפע-האלוהי וההתגלות הקולית של האלהים,הרי היא דרך השפע,המבטא את רצון עי-לת-העילות,ואת ההתקשרות איתה דרך "הבל-אויר פיזי,היוצא מהפה."(עט)

השפע בתור השכל הפועל,תמיד מוליד בתהליך מדורג ובשלבים,שפע רוחני ח-דש,המתבטא בשינוי ויחסי-הגומלין שבין העולם היקומי-חמרי,והעולם האנושי שמחדש מדי-פעם את אמצעי ודרכי השגתו השכלית,דרך הזדככות מתמדת.

רשב"י מסתמך על שקפתו של גדול אנשי המחשבה היהודית הביזנטית -ר' שמריהו היווני, המבאר את הפסוק "ישקני מנשיקות פיהו" בהסבר הגורס שהשכל הפועל מדביק את האדם עם השכלים הנבדלים - דיבוק חזק, עד שיגדל תוקף הדיבוק ההוא.(פ)

לדעתו של בן-יוסף הנפש השלמה למרות שהיא שוכנת בתוך "חלק עפרי שהוא-הגוף,והוא מתעבר מסיבת החומר", ברם הרי היא הנפש מזדככת ע"י זכירת ה-עילת-העילות,שנשפע עליה,הוא חלק מעולם מציאות-יקומי עפרי הכלול בשם ה-אלהי - הוא סיבת מציאות כל הנמצאים,לכן מוסקת מכאן מסקנה ש"ה' האלוהי, שהוא מהות נצחית,במידה ומקיף את כל הנמצא על-פי השתלשלותו,הריהו נצחי-גם כן,החומר,היסוד הנמצא יקומי-נצחי גם כן,והאלהים מחדש רק מידי פעם - את העולם ואת המצויים בו ע"י אקט של בריאה,או יצירה,או עשייה.

ר' שב"י מודע לקיום עולם המזלות, הגודלים שמגדירים ומתווים את דרך חי-
יו של האדם והיקום, ברם הוא מכפיף עולם זה להשפעת עולם השכלים (Sphera
Ratii) לדידו, עולם השכלים מצוי מעל עולם המזלות (Sphera Fati
והמזלות אינן עצמאיות וחופשיות בפעולתן ביחס לאדם, אלא הן כפופות לעולם
השכלים. "כל מזל ומזל,- כותב הוא בהדגשה,- יש לו שכל נפרד בפני עצמו, שמ-
שפיע עליו והנה נודע לך מספר שכלים הנפרדים הוא כמספר הגלגלים והכוכב-
ים."(פד)

בהקשר לכך רואה ר' שב"י הכרח לשוב לנתח ולבאר את מבנה השכלים באשר הם
שם, ולפי המדרגות: 1/ השכלים הנפרדים מן הגוף
חוליה מקשרת - 2/ השכל הפועל השופע על הנפש (אינו נפרד לגמרי)
3/ הנפש המצירת את השכלים הנפרדים שבגוף (פד)

פירוש הניסים המופתים והנפלאות נחשף ע"י ישעיה בן יוסף, בדרך מקורי חב-
יותר, הואיל והוא קובע שעולם השכלים הנפרדים הוא למעלה מעולם הגלגלים ו-
המזלות, הרי יכולים הם למשול על המזלות הכפופות להם. לכן, על דרך ההיגי-
ון "נפשות שלמות עושות אותות ומופתים שהם ממעלה מן המתוכל וגם כן מבט-
לות את גזירות המזלות, ואומנם לא כל הנפשות זוכות בזה, כי אם הנפש, אשר נ-
שלמה שלמות שלמה, היא תוכל לשלוט על המזל, לא נפש השכלה..."(פד)

זהי הסוגיה האידיאליסטית הגנוסטית החשובה ביותר בפילוסופית "ההגדרה
-מראש, מלכתחילה" (Predeterminatio) של ישעיה בן יוסף התיפליסא-
אשר גורס אפשרות השתלמות הנפש עד כדי המעלה, בה היא יכולה להשפיע על המ-
זלות ולשנות את גזירתם. כמו-כן אומר הוא, כי הנפש המדורגת-המחולקת ל-3
שלבים חייבת להגיע לשלב הינתקות מן הגוף, לעזוב את הגוף, לעבור את שלב-ה-
ביניים של ההשפעה על הגוף, ולהגיע לדרגה העליונה של הינתקות מוחלטת. לא
מספיקה "נפש השכלה" ז.א. נפש עם תכונות שכליות, בכדי לשנות את המזלות, א-
לא יש צורך בהזדככות מוחלטת. יחד עם זאת, תהליך והיקף של הכוחות הטמונים
בשכל הנפרד אינם בלתי מוגבלים: כל שכל נפרד מקבל השפע הראוי לו... כי
חוזק שפעו ית' הוא מונע לשכלים הנפרדים להבין עצם עילת-העילות ית' ויתי'
(פה)

בכך מגיע ר' שב"י גם למעגל התורה, או ליתר דיוק למגמה האגנוסטית בפילו-
סופיה, בקבעו חד-משמעית, שלא ניתן להגיע להשגה מוחלטת של מושג "אלהים" ו-
מהותו, יחד עם זאת האגנוסטיציזם של ר' שב"י, הינו פוזיטיבי, חיובי, בניגוד ל-
פילוסופים יוונים-רומיים קלאסיים.

ר' שב"י מדרג את השכלים, ואת יחסם כלפי המזלות ומודה בקיום Ratio ובכ-
חו, ברם הוא שולל מאותו "רציו" את האפשרות להגיע להשגה מוחלטת של אלהים,
בה בשעה שהנפש נלאה מלהשיג רוצה עזר מחבריו הגדולים ממנו ואומר להם מב-
טלי-גזרה, מפירי-שבועה..."ז.א. הנפש השלמה פונה אל עילת-העילות דרך הירי-
ארכיה של שכלים שמעליו שמתפללים ומתוודים עבורו לפני האל."(פו)

ר' שב"י מתייחס גם לסוגיית ריבוי שמות האל. הוא יוצא מהנחה שחוץ מה-
שם בן ארבע האותיות (Tettragrammaton) המכיבות את הרצף "היה -
הווה - יהיה) כל תואר המתאר את האל הוא בגדר "השגה בפני עצמה", ורבוי ה-
שמות לפי שכלים נפרדים, לפי מעלתו ושמו הוא, כל אחד מתאר את פעולת האל,
דהיינו כל מלאך בנפרד ממונה על פעולה נפרדת, מיוחדת, ובכדי להפעיל את ה-
אל, הנפש השלמה נדבקת באותו שכל (מלאך) ומפעילו.(פז)

האדם, בכדי להגיע אל מושג האלוהות, צריך לעבור עולם שלם של מערכת השכל-
ים, המלאכים, המושגים והנשמות, הניעורים ע"פ אזעקתם מלמטה, זהו סולם שדרכו
ובאמצעותו ניתן להתקדם כלפי מעלה, כלפי ההשגחה עליונית."(שם)

בעקבות ר' ישמעאל, ר' שב"י אינו סותם את הגולל על אפשרות החזרת החוט-
אים למרכז. סוד רפואתם בתשובה, אשר באמצעותה מזדככת הנפש השלמה.(פט) המ-
חבר מתריע ומזהיר מפני שתי סכנות האורבות על דרך ההשגה: 1/ החסרת, הגר-
עת השפע. 2/ הצפה, הוספה, השטפת השפע. לדעתו בשני המקרים גם יחד השפע לא
יציב את מטרתו ויישאר לא-קליט ובלתי-מנוצל, לכן, יש גבול וגדר לקבלת הש-
פע והשגתו.(צ)

האדם השואף להשיג את האלהים חייב לעבור שבע היכלות שהן שבע מעלות של
השכלים הנפרדים, אשר בהם שוהה האל. על-פי המבנה הסכימטי המבוסס על ר' נ-
חוניא בן קנה ור' ישמעאל, ניתן להמחיש את התמונה הבאה:

היכל א	דהביאל	קשריאל	ועוד שבעה מלאכים	שומרי פתח
היכל ב	סגריאל	מחפיאל	ועוד ששה	שומרי פתח

היכל ג	שבוריאל	רדיציאל	ועוד חמישה	שומרי פתח
היכל ד	פחדיאל	גבורתיאל	ועוד ששה	שומרי פתח
היכל ה	תחליאל	עזוריאל	ועוד שבעה	שומרי פתח
היכל ו	רומיאל	קצמיאל	ועוד ששה	שומרי פתח
היכל ז	הגבירים	הערוצים	(עיין צא-צב)	

המחסומים שעל האדם לעבור בדרך אל האלהים אינם אטומים, ושומרי הפתח אינם יכולים להרחיק לצמיתות את השואף אל ההיכל העליון, אלא דוחים ומכריחים אותו להשתלם ולהזדכך ולאחר מכן מקרבים אותו אל ההיכלות. (שם) עד שיעבור כל מעלה בהשגה מחודשת. (צו)

וההשגה העליונית הינה למעשה דורון רוחני שאותו לא דוחים שומרי פתחים, אלא מפנים לו הדרך אל יהוה-האל = טוטרוסיא." (קא)

---

2. "קמיע" של הרב יוסף אליגולאשווילי. תרומתם של יהודים גרוזים בהו"ל ספרות הקבלה.

על העובדה שיהודי קווקאז אכן נתערו התערות רוחנית, דתית, ספרותית בחיי הקהילתיים של ירושלים, מעיד חיבורו הקבלי-המיסטי של הרב היהודי-גרוזי המפורסם, יליד כותאיסי - חכם יוסף בן משה אליגולא (שווילי) וכותרתו: "קמיע ותמירה לשריפה ולילדת ומכל דבר רע" שנדפס בשנת 1870 בירושלים, בדפוס ישראל דוב פרומקין ושות'.

יש לציין גם את תרומתו של ח"יוסף אליגולא לתחום העריכה והו"ל של ספרי מחברים אחרים, כך למשל בשנת 1885 בבית הדפוס של צוקרמן, הוא הוציא לאור את ספרו של ששון בן משה, ואשר תוכנו אהב גם כן - קבלה ורזי תורה.

אין גם ספק שהשכלתו הדתית הרחבה ומקובלותו של יוסף אליגולא (עיין גם אצל י. משארני, ספר המסע. עמ. 151-150) היו מאפשרים לו לעסוק בהצלחה לא מבוטלת בחיבור ספרים דתיים-הילכתיים, ברם אלינו הם לא הגיעו, וכ"ה יש להמשיך בחיפושים למען איתורם.

בהקדמתו ובדברי הסבר לקמיע, מדגיש ח. יוסף אליגולא את המטרות לשמן הוא סורח: "אחי!- פונה הוא אל כלל בית ישראל, כל עמל שעמלתי להעתיקו לא אך לי-הנות, אלא לתועלת ולשמירה כל בתי ישראל מכל דבר המזיק בעולם בכח השם צבאות." ובהמשך הוא מוסיף: "הנני בנזירת נחש ובדרם י"ב"נ". שום אדם לא

מיכאל ג'נאשווילי - פלפולי הרבנים היהודים-הגרוזים (משמאל לימין) הרב ישראל בבליקאשווילי /תביליסי/, הרב יעקב דבראשווילי/פותאיסי/ הרב משה דבראשווילי /ירושלים/, הרב עמנואל דוידאשווילי/תביליסי/ הרב בנימין ג'נאשווילי /סוּחָמי/. הרב רפאל אלאשווילי/קולאשי/

מפה חפסיאל יקש שמריאל מדבר עמודיאל הות דוניאל באברתו שלמיאל יסך לך איתיאל והתה
מת קדומיאל משנך טלביאל לא פדיאל תאונה תנדיאל אלך חסדיאל רעה צוריאל
אשנבתו טהריאל כי יעוריאל ידע נריה שמי סמביאל יקראני עינך
כוכה אשר לצד צפון והם עשרים הוא
אלדעי הראשון שבשרים הוא
ענפיאל נא עתניאל
שיאל ברואל פתריאל
ושיאל עכאל נשמיאל
שפטיאל נא שפטאל
אהביאל נא אריאל
פלטיאל מידאל
למרכבה כך ישמרו להבית הזה
סגם הם ובניהם ועשרים ומשם
ר להם מן כל מיני שרה ושדות
לין ומכל מיני המגדל ומן כל מיני
ל מיני כאב הבטן ומן כל מיני
המיטתא מרע אנסו
מעוהאש
היעשרמא
נסנא
דהנו
מאאם
רהויעת
אתאאתוהאמאתוהאמאתוהאמ

ומצודתי רחמיאל אלהי מיכאל טמיאל אדריאל הוא טריאל יצילך

תראה רהטיאל ני לבטאל אתה פופא יהוה יהוה מחסי אהוריאל עלון ו

ותנין עופפיאל ני קסנור ני ודרנויה חשק רססיאל ואפלטד

ידפ"ס את אילן זה, הן כולו הן קצתו בלתי רשותי משך שבעה שנים, שאריח ישראל לא יעשו עולה, ושומע לי ישכון בטח. דברי יוסף ב"ר משה אליגולא יליד כותאיס יע"א. תשב עי"ק ירושלים ת"ו."

פאקסימילה של ה"קמיע" פורסם בצירוף הסברים והבהרות בב. יטאון המרכז לקרוקאסיולוגיה - "קרוקאסיונ", גל. 3, 1978, עמ. 16-19; עיין כמו כן שושנה לוי, הספרים העברים שנדפסו בירושלים בחמשים השנים האחרונות תר"א- תרנ"א (1841-1891), ירושלים, תשכ"ג (1963) עמ. 84) עיין פאקסימילה של הקמיע.

יהודי גרוזיה תשבי ירושלים, עסקו גם בהדפסת ובהוצאת ספרים, על כך מעיד בין השאר "

ספר זה שבחות לאל, כתב-יד ישן נושן מראשונים... לעורר אהבת דודים שהשתדלנו להדפיס זה בחברותא ד' חברים... מוהר"ר מיכאל בר אברהם יעבץ, ושני... אברהם בן דוד באתיא, וג'... ישראל בן אהרן זויטיא מזרחי, וד'... יעקב בן דוד זאנא מזרחי - (גורג'ים), ירושלים, הדפוס ניסן ב"ק וחיים צבי, ותרומם שם אלהינו _ תול"ה.

זיקתם של יהודי גרוזיה למסורת היהודית הקבלי סטית, באה לידי ביטוי גם ע"י השתדלותם וסיועם להוציא לאור בשנת 1910 ב-ם את חיבורו של הרב חיים ויטל - "עץ חיים". היו אלה רפאל בן דוד אפרימה, משה בן דוד אליגולא, משה חיים בן מאיר מנשרוי שנשאו בעול. לספר הוקדמו אזהרות הן של הרבנים הספרדיים והן של אשכנזיים. בין השאר כתבו הרבנים הספרדיים:"

ראו ראינו את כל עמל והיגיעה והתלאה אשר

נצאו מעלת המשתדלים הרב כמוהר"ר **מנחם מענכין היילפרין** יצ"ו ומעלת הרב כה"ר **רפאל** ן' **דוד אפרימא** יצ"ו ומעלת הח' כהיר **משה** ן' **דוד אלינולא** יצ"ו ומעלת הח' כה"ר **משה חיים** ן' ח' **מאיר מנשרוי** יצ"ו עד שהוציאו לאור הספר הנוכחי **עץ חיים** ישלם ה' פעלם והיה משכורתם שלמה חוב קדוש הוא עלינו לבוא באזהרה גדולה ובהסכמה חמורה שאין רשות לשום בר ישראל להרהיב עז בנפשם להדפיס הספר הזה כמתכונתו עם כל הפי' עד משך זמן עשרה שנים מיום צאתו לאור לבל יהיו נכשלים באיסור השגת גבול ובל העדה כלם קדשים ולא יעשו עולה וישמע לנו ישכון בטח ושמ"ר.

כ"ד החותמים פעיה"ק ירושת"ו בשיא לח' מנחם דש' עה"ר

הלמיר	הלמיר	הלמיר	הלמיר
משה אדרן טאג'ר	**יצחק לבטון**	**אברהם עזריאל**	**חיים דוד סורנאגה**
ס"ט	ס"ט	ס"ט	ס"ט

(עמ. 3)

כאמור התייחסו לספר ולמהדיריו גם רבנים אשכנזיים: משה נחום וואלנשטין, צבי פסח פראנק וחיים מנדל. הם ציינו:"

הנה כאשר חפץ ד' הצליח ניד הרבנים כסוהר"ר **מנחם מענכין היילפרין** הי"ו ומעלה הרב כה"ר **רפאל** נ"ד **דוד אפרימא** הי"ו ומע"כ הח' כה"ר **משה** נ"ד **דוד אלינולא** הי"ו, ומע"כ הח' כה"ר **משה חיים** נ"ר **מאיר מנשרוי** הי"ו להדפיס שנית את הספר הקדוש „**עץ חיים**" המקובל מקדוש ה' מכובד אריי דבי עילאי, הרי"ז זצוק"ל עם כל ההוספות וההערות שנדפסו זה מכבר בווארשא ואחרי שהראשונים מהיוצאים לאור הדפים בשכבר הימים כבר ספו תמו ואזלו לעלמא, מה מאד ראוי להחזיק טובה וברכה ולגמור עליהם את ההלל להרבנים שי' הגיל אשר הגדילו לעשות להנדיל הורה, ולהפיץ מהרה, וקדושה בקרב כל ישראל, ולהיות כי ידוע לנו שמלבד ריב עמלם ויגיעם במלאכת הקדש הלזה נשקעו בחיבות רבים עד אשר עלתה בידם לברך על המוגמר להוציאו לאור מביה הדפוס כלול בהדרו כאשר עיני הקורא החזינה מישרים. (עמ. 3)

מתוך ההקדמה לספר עולה שבהוצאתו לאור נטלו חלק ותרמו את תרומתם כמיסב יכולתם משפחות יהודיות-גרוזיות ירושלמיות אג'יאשווילי, צוניאשווילי מיכאלאשווילי ועוד. בהקדמה מוזכרים שמותיהם של יהודי גרוזיה שנפטרו, קרובי המסייעים להוי"ל שדאגו לעילוי נשמותיהם:"

הנציר המרומם לור יומם רל"ו כה"ר כ' **גבריאל** ן' **יוסף** הג"יית י"ו, עם כנו היקר התכלת **אברהם** הי"ו, ותשא חיל עטרת מ' **שמחה** לפרימא תמ"ח ותם הנציס תשמח ותגל עם בנה הנציס **מאיר** בת עין י"ו, עם לחיו הגדולים שני כני היהכ"ר הכתור הנחמד והנציס **בן ציון חיים** הי"ו ולחיו הנציר ממנו ילך נבחר וגעלה כן פורת **יוסף** פורת עלי עין, יחד שניהם יתומים היו מלין חס, ה' יגדלם להורה ולחופה נחיי הוריהם, עם לחותם מ' **מרים** לתת **בכור אברהם** נוויניית ה' יפקדם בזשק"ח, וכנלל הכרכה

הנכורך מנשים הלוקה הפדיונה מ' **שרה** תלינולה מכ"ם יפקדם ה' בזשק"ח, כן מברך לחכיו ויולדתו מפלת הרב **מאיר** ן' **משה מנשרוי** יל"ו ורעיתו תחת חבר החשה היקרה והנלטוה מ' **הצליחנה** ימי שמח לעד הוד והדר יעטרם נס עד זקנה ושיבה תלבים תל תעזנם תמן, ומברכתם תכורך תשה מפלת תחת חיל עטרת היקרה והנלטוה מ' **מרים מיכאלא** תמ"ח וכניס הנעימים **בכור בנימין חי** ני"ו וחתותו **שרה** תחה ה' תשמרם וכלילה רנון תעטרם כיל"ח ! כל הזכרים נדולים וקטנים, זקנים ושיבים, תלבים ונשים, יבלו נטוב ימיהם ושלשיהם למיניהם, יחיו ויזהיו כטוכבים בהלם, עוד כל ימי עולם, ישיבו וישמחו, וילינו וילמחו, בתורה ובירחה בעושר ובכבוד ובכמר שם טוב בתוך ימים ושנות **חיים** !

(שם)

המוצאים לאור מעלים בהקדמתם תפילה מיוחדת לאלהים, שזיכה אותם להשלים - את הספעל הזה, מעניין שנוסח התפילה משולב ומשוזר בקטעי תורה ובפסוקים מ- הנביאים:"

עץ השדה תתנו המעמירים בפריהם בשים, נשפוך שיח לפני ה' תלהינו שבשמים, הנה זה העומד תחר כותלנו **כותל המערבי** שבנה בנ"ח: תנח ה' הושיעה נח ! תנח ה' הצליחה נח, עד תנח ה' השכחנו, עד תנח תסתיר תת פניך ממנו, עד תנח נשים עטות בנשמנו עד תנח ירים חוט עליני, ענגו ה' ענגו, מלבות בית דוד מהרה תקמת, יהן עוז למלכו וירם קרן משיחו, השיבה שופטינו כבראשונה, ויועלינו כבתחילה. נרחה ונחזה בנגין בית קדשנו ותפארתנו, וכרעוך הרוס קדמנו, לה' מנגנו, ולקדוש ישראל מלכנו, בן יבי ברחם ימלוך מלך עניני, והיה ה' למלך על כל הארץ מלך אחד בשנה ושמו אחד. בדברי התומרים בעטרך ירושלים המשבחים והמתעסקים בהדפסה המעתירים נרוב ברכות כעד החיינו בשנולה ומברכים חותם בשם תלהים חיים חתן:

מנחם מענדיל היילפרין יל"ו **רפאל** ן' **דוד איפרימא** יל"ו **משה** ן' **דוד אליגולא** יל"ו
משה חיים ן' מ' **מאיר מנשרוי** יל"ו

לאחר מכן באה הקדמתו האישית והמיוחדת של מ.מ.היילפרין, ולאחר זה מוב- את ההקדמה המפורטת על תיאור הספר ומעלותיו, היקפו ועומקו וכן מוזכרים ל- טובה השתדלות המוצאים לאור, וקודם כל של היילפרין הנ"ל. יהודי גרוזיה - כל כך היו להוטים להזכיר את שמות מתיהם שלא החמיצו אף הזדמנות, במטרה ל- העלות את זכרם. ובקטע דלהלן אנו קוראים:"

ובכן יעלה וירלה לזכרון לפני ה' פעולינו ויניעתינו לטילי נשמות קרובינו ושחר בשריו תחר היתה מנוחתם כבוד, הלא המה בן יכבד תל החים השלם במצוות ובמדות תשרי חים ירת ה' ההולך בדרכיו תר חכי פט"ר כש"ת **דוד** ן' **יצחק אפרימא** ומר חתי הנפטר ביקי"ם בידי זרים תכוזים **גבריא** ן' **דוד** וכן תחותי **חיים** ן' **שמואל ג'אנא** והבנים הלעירים החמוים עני תולע הבן הבכור **משה** ותחיו **אליהו** **ויצחק חיים ואברהם** והחותם **יובבד**
ותחתי תם הבנים **שרה אפרימא** ל"ם הנלב"ם:

גם מעלת החים הבכבד בתורה ובירחה ירחת ה' היא תולכו בש"ת **דוד** ן' ר' **ישראל אליגולא** ובנו הבחור תמר והנחמד עודנו בחיכו בימי עלומיו ן' ר' **ישראל** ובנותיו נשים היקרות **שרה ואסתר** תלב"ם. גם זכרון למנוחת החים הבכבד היקר והנעלה דרכו דרך ישרה בש"ת **שלום** ן' **דוד אליגולא** ל"ע. גם זכרון למנוחת נפש החים הבכבד היקר והנעלה, ירת חת ה' מבטיחו, תבר נעדר במבחר ימיו, והיתה מנוחתו כבוד, בש"ת **בנימיני** ן' ר' **שלום** מיכחילה תלב"ם. גם זכר נזכור למנוחת נפש התלמיד הנעים **עמרם מנחם אליה** ן' ותחותו ! **חי שרה** יחד כולם בגל אחד יתלוננו יעברו את לעולם תל מקום מנוחתם ויפתיעו בעדינו ובעד כל משפחתינו לפני שוכן מרומים על כל ברכה והתלה בתרגית **החיים**:

(עיין עמ' 5).

מסתבר שלא רק יהודי גרוזיה-תושבי ארץ ישראל נטלו חלק בהשלמת מפעל זה אלא גם פרנסי וראשי קהילות יהודיות שבגרוזיה, העובדה הזו מצביעה על או- תם יחסי גומלין הדוקים ותכופים ששררו בין הגורמים בארץ ולבין אחיהם ש- בגולה. כדי לעמוד על שמות נוספים המובאים בהקדמת הספר הנ"ל, נסתמך על ה- קטע להלן:"

עץ טובה פרי החנכים השלמים לחננו תחר עמדו לעזרינו בחיזה נדבה בנדבת לבבם הטוב הלא המה מעלת הנביר המרומם והמפותח כישראל יפתח החדש המעלה מרחבי וקניני עיר ההלה **בותאים** יע"ח בקש"ת **שמשון** ן' סי' המנית **שלום יעבץ** יל"ו תחר נדב לבו כך מה לסיוע ההדפסה לעילוי נשמת. בנו חמדת לבבו עודנו בחיכו קרלו רבי במנוחה עליונה עם תהים מנוחתו בגן עדן עליון בעוה"ז הנלב"ם החים השלם והיקר מרנליה טובה ותבן יקרה בש"ת **מיכאל** ן' **יובבר** ני"ו זכות הרב **האר"י ומהרח"ו** תלמידו וכל מדיקים והחסידים זל"ל יהיה למגן ולישה למור הביו ולבניו ולכל בני משפחתו רעים ודודים יגדלם ויגעלם ויגשם על כל מעלה תמן: **השור** הב' המסכיל והנדיב הנביר המרומם תור יומם הילו בש"ת **יעקב** ן' **אברהם ישראלא** יבניו היקרים והנעימים ס' **משה ואברהם** יל"ח. **והשור** הנ' לשם שבו "מה יופיו ומה טובו

כם"ה **ישראל** נ' **משה מיכאלה** יל"נ ומכ"ה נעה ביתו מ' **דבורה** חם הכנים היקרים והנעימים **שבתי משה ואברהם** יל"נ. **והטזור** הרביעי החיים השלם הולך תמים ופועל לדק בדרך הישר והטוב, נדיב לב ועב טוב כי ימלא משאלות לבו לעובה הל"ו כם"ה **מיכאל** נ' **יעקב קריחילי** יל"נ עם רעיתו מחת חיל מ' **נאנא** ת"ם גם הטור עליה עמם לברכה נ' **מאיר** נ' **גבריאל קריחילי** יל"נ ינדיל תורה ויאדיר בעוז על אדיר תמן: בתוכת ה' חפלו כם"ר

גם זכור לטוב התים לעוב מכם לב ותמין כת התם"ם כם"ת **חיים יעקב** נ' המנוח **אברהם מאדכייא** יל"נ מחם הכיס תרומה לה' לביח ניחוח לעי"נ מחמו הנפטרת בקיו"ם וביטורין קנים ומרים מ' **שמחה** בת **צפורה** תנצב"ה. ומחם תן תקמון כבוד יהוח ה' היו מתהלל יופי מכלל מ' **חנה** בת **דוד זאגייא** ת"ם בנדבת לבה מפרי ידיה ויהי נעם לעזרה לעי"נ בעלה **אליהו** נ' **שלום מירילא** תנצב"ה מד כולם שנים יתריבו וזכות רביעו **האר"י ומורחין** תלמידו יגן עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עמהם תמן:

(עיין שם)

לאחר מכן, מובאות הקדמות־הם של המסדר והמאסף ההגהות והב יאורים. לא נפק־דה גם הסכמתו של הרב הספרד' חי רפאל ידידיה אבו אלעפיה חשל הד' מאיר פ אפרוש וכו'. (הרינו להכיר תודה לבני משפחת אליגולאשווילי מלוד, צאצאיו־של הרב משה בן דוד אליגולא שאיפשרו למחבר לעיין בעותק הספר שנשמר במש־פחה).

[redacted]

3. פועלו הספרותי של הרב אפרים קוקיה. "ילקוט אפרים". שירים.

בהתייחסנו לתחום פעילותם הרוחנית-הספרותית של יהודי גרוזיה, יש לעמוד בהרחבה על דמותו של הרב אפרים קוקיה (שווילי), שהינו איש רוח ואיש ציבור משכמו ומעלה, המסור לעדתו ולעניני כלל הציבור בירושלים של המחצית השנ־יה של המאה ה-19.

עוד בהיותו בגרוזיה (בחלקה הדרומי - אחאלציך (אחיזקא בתורכית), שקד ר. קוקיהשווילי על חיבור ספר "ילקוט אפרים" - וכפי שהוא מכיר, - על התורה. וחמש המגילות, לקסתי מספרי הראשונים מאמרים ומדרשים, ישנים גם חדשים... ו־חיברתי זה החיבור בעיר אחיזקא יע"א אני אחד מהצעירים, עפר מתחת רגלי רב־נים, והדל שבדלים. הצעיר אפרים בן לאבי אדוני יעקב הלוי זצ"ל... בדפוס־המשובח של הרב המפורסם וכו" מוהר"ד נסן ב"ק הי"ו. במדה"ר ישראל זצ"ל, על מכבש הדפוס השר הצדיק משה מונטיפיורי הי"ו ויהודית נשמתה בגנ"ז. תחת מ־משלת אדוננו המלך הרחמן שולטן עבדול חמיד ירום הודו. נדפס פעה"ק ירושל־

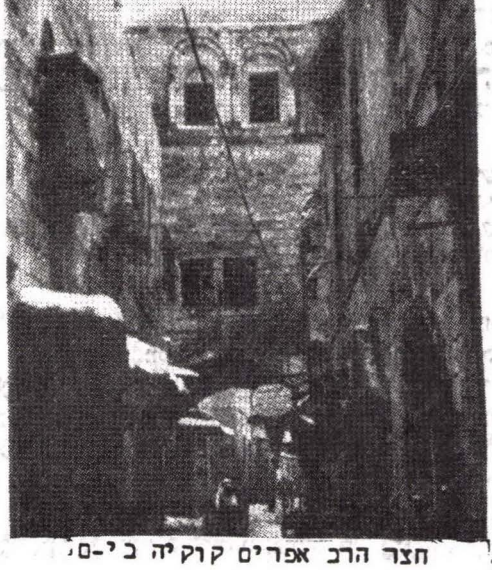

חצר הרב אפרים קוקיה ב־ם

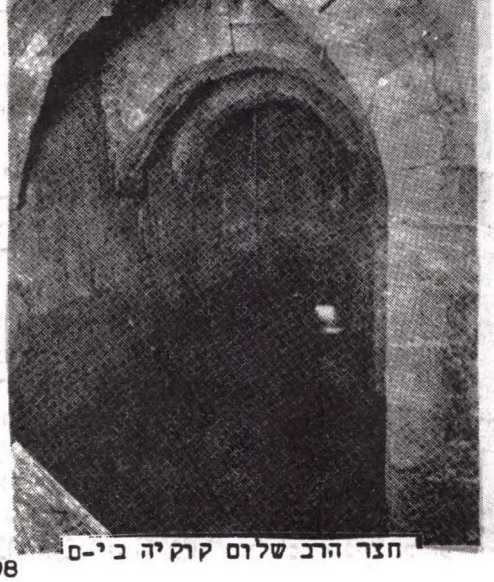

חצר הרב שלום קוקיה ב־ם

ים תובב"א בשנת "וראה בנים לבניך שלום על ישראל לפ"ק" (עבר. 5637 /1877/
(בהרחבה עיין "קורקאס'ונ'" ,4, 1978-1979, עמ. 17-20, להלן פאקס'מילה של-
שער הספר:"

הרב אפרים קוקיה, הבקי בכל הספרות ה-תלמודית-הלכתית ה-ענפה, השתמש בשורה א-רוכה של ספרים וח'-בורים של חז"ל.

[redacted]

"אליכם אישים אקרא -מסעים המחבר, -בשער ספרו, -שישורו הנה. ג-ו' צדיק שומר-אמונה ללמד בי אמרי-בינה. אף מי שאין מבין בי נכונה...קנה חכמה - מה טוב מחרוז וקנות בינה, נבחר מכסף שב-ארץ ואל יחשו לכסף וזהב כי ה' יהב. מי שקורא בו במרוצה, במ-הרה יצא חוצה. מי ש-קורא בו בנחת ומבין בי'. ימצא נופת צופים אשר בו..."

להלן פקס'מילה של העמוד, בו מציינים-כמעט כל המקורות שנ-וצלו לצורך חיבור ה-ספר:

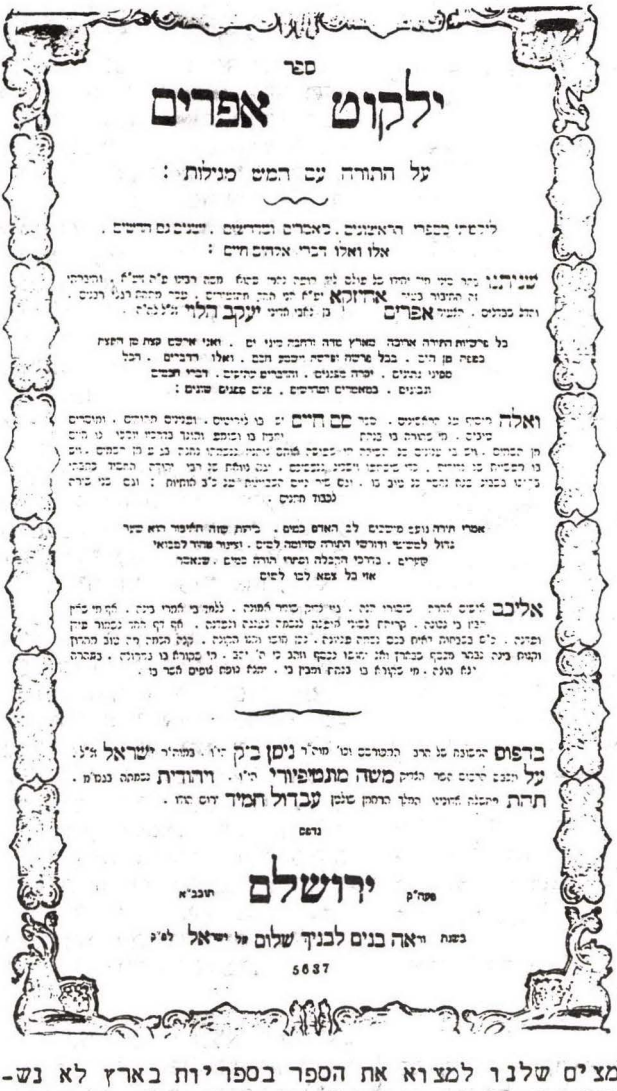

ספר

ילקוט אפרים

על התורה עם המש מגילות:

לרבותינו בספרי הראשונים, באחרים ומחדשים, וגם גם החדשים.
אלו ואלו דברי אלהים חיים:

שנתקבץ בחיי חד ויחיו כל פלוגות לת הוסף נאר בשנת מסה רבתי ש"ת לפ"ק, והתחיל וה המצוה בשנה **אדומא** ים"ת יום הה' מחשוון, עבר מלכות רגלי רבנים. והשלים, תשעה **אפרים** ן נאמני הדעי **יעקב הלוי** מלובלין.

כל ארבעות התורה אריכה, באורך שנה והחבה מיני ים. ואני אדבר קצת מן רחצת בשנה מן הים. בכל פרשה ופרשה ישכחו חכם. ואלו הדברים. הכל מפיהו נתנום. יפרה מצנעים. והחברים מחיבים. ודברי חכמים תבונים. במאמרים ומדרשים. גם משנים שנים:

ואלה תוספת בן הקדמונים. כגר **עם חיים** יב גדולים. ובמים תרומים. ותוספים מיוחס. מי בחורה בן בנרת ויקרן בן ובומפ ותוצר בנדחי יהודי בן חיים מן הצמחים. רש בן מנוחם בן הקדמה מי בשופר מהם ניתנה בנשמתי נתנה בן ם בן הקמחים. ומן בן משפטים בן ויחיים. כי מכתבו ויכתב בנשמתם. ענה נוסף בן רבי יהודה המכתב מהבני בירושו בשבע שנה ומכתי בן מיכ בן. ומם מיר ניים הבקיאים בכ"ב מותיות: ומם בני בדרך לעבוד תמים.

אשרי תורה נופך מתוכנים לב האדם כשם. כתית שמה תלמיד הוא בעיר גדול לשבושי ותורתי התורה מדוחה לבחם. ומעיר מחדד לשבואר קשרים. בתורני ההבלה ומחרי תורה בחים. שנאמר אזי כל צמא לכו למים

אליכם מושים לחדש. כשהורי הנה. ניו ניחן מחיר לתמוה. נלמד בי תמרי בינה. לקח טוב ליתן בידו בן נמוגה. קריאת נשוי תורתה בנשמה בעבוד ובמדות. לקח קח ליתן בשמור שיח ובינה. כ"ם בנבחות ליחוח בכם בחיה פנינה. בין מוסרו והנו התורה. קנה החכמה מה טוב מהחוח וקנות בינה. מבור מבקש בכתבון ולב יבינו בנקש והבן בי ה'. יבי. מי שקורא בו בחיבוה: בשמרה ינח הנה. מי שקורא בו בנחת ומבין בי. ימצא נופת צופים אשר בו.

ברפוס המשובח על הדפ הקדושים וט' מיהר **ניסן ב"ק** הי"ו. מחיר **ישראל** ע"י. **על** הנכבד הרבים אשר הנדפס **משה מתמיפיורי** הי"ו. **וירהודית** נשמתה בגנ"ע. **תחת** הכלה מחנכי המלך הנחמן שלמן **עבדול חמיד** ידום מלכו.

נדפס

ירושלם תובב"א

בשנת **וראה בנים לבניך שלום על ישראל** לפ"ק

5637

כדאי להעיר כאן, שכל המאמצים שלנו למצוא את הספר בספרי'ות בארץ לא נש-או פרי. עותק הספר בו השתמשנו נשמר עשרות בשנים בקפדנות בבי'ת משפחתו - של המחבר עצמו ולבסוף נמסר כמתנה ע"י בני הצעיר - יוסף קוקיה ושני נכ-דיו של הרב - עזרא ופנחס (בני דוד קוקיה) לאברהם בן יעקב ישראלאשווילי אשר הוזכר לא פעם בפרקים קודמים.

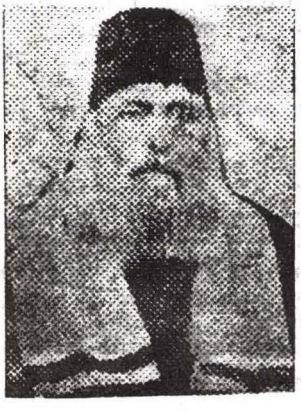

מימין - הרב אפרים קוקיה מחבר הספר "ילקוט אפרים"

משמאל - אחיו הרב שלום קוקיה.

(התצלומים מתוך ספרו של יעקב אלעזר "חצרות בעירהעתיקה")

הרב אפרים מוסיף וכותב:
"...חיברתי חיבור מחיבורים הראשונים...כל מה שליקטתי וחיברתי לא משלי הם, אלא מן הרבנים הראשונים... המחבר ספר זה אני אחד מהזעירים, עפר מתחת רגלי רבנים, והדל שבדלים, הצעיר אפרים בן לאבי אדוני החסיד, ה' ישר והעניו בה"ר יעקב הלוי זצ"ל מעיר רוסיאה אחיזקא יע"א, ובן למורת אמי החסידה אסתר תנצב"ה. ועוד כאילו ליתר דיוק והבהרה כותב:"

"אני אפרים בן יעקב הלוי הספרדי ליקטתיו" (עמ. 2)

מעניין להכיר גם פרטי קורות חייו שכפי שהוא מוסר בהקדמת ספרו "ילקוט אפרים"- "אני מנעורי היה עוסק שלי בסחורה והייתי מהלך מעיר זה לעיר אחר, ולא היה לי פנאי לישב בבית בשלוה שהיה לא את ואחות בנים ובנות קטנים והם צורכים פרנסתם דבר יום ביומו. והייתי אני עושה סחורה בשביל שהקב"ה יתן לי פרנסתם, והקב"ה יזמין לי פרנסתם. שם בני גדול דוד...שם בני קטן יוסף...כשהיו בן כ"ה שנים, והיה יכולת בידם לעשות סחורה בעצמם, עמדו שניהם כאחד ובקשו ממני שאני ישב בבית, והם יצאו ובאו בסחורה במקומי.

ובקשו ממני שלא יעשה אני שום דבר של סחורה דוקא לישב בבית ולקרוא בתורה ולשבח שמו של הקב"ה ברוך שמו. והם מכבדים לי במלבוש ובמאכל וכל צרכי הם נותנים לי כרצוני.."

מהקטע הנ"ל מתבהרים גם מניעים ונסיבות חיבור הספר. לעותק זה של הספר (שנמסר לרשותנו באדיבותו של עמיתנו דניאל בן אברהם ישראלאשווילי (צאצא משפחה גורג'ית ותיקה שהוזכרה כבר בפרקים קודמים) מתלווית כתובת ההקדשה היפה שנעשתה בתחתית דף השער (עיין לעיל בפאקסימילה) בזו הלשון: "מנחה מאת הגביר המרומם כה"ר יוסף הלוי קוקיה הי"ו לזכרון שמו ולעילוי נשמת מו"ר אביו כה"ר אפרים הלוי תנצב"ה. ומאת האחים המרומים עזרא ופנחס לזכרון שמם, ולעילוי נשמת אביהם כה"ר דוד הלוי תנצב"ה."

הספר "ילקוט אפרים" מורכב ממבוא (עמ. 1-6) פירושים לתורה (עמ. 7-174), פירושים לשיר השירים, רות, איכה, קוהלת ואסתר. (עמ. 175-184). בצורת נספח לספר צמוד חיבור נפרד בשם "סם החיים" (עמ. 1-18).

הרב הראשי של ירושלים, הרב אברהם אשכנזי משבח בהמלצתו (המובאת בעמ. 7, של הספר) את פועלו ויוזמתו של הרב אפרים קוקיה, אשר נדד מעירו אחיזקא שבגרוזיה והגיע לירושלים ו"השליך אחרי גוו מעדני עולם", -כהגדרתו.

חיבור "סם חיים" ניתן להתרשם ולעמוד על השקפת עולמו הדתית והתפיסה הקבלית המסטית של הרב אפרים. בפרק מיוחד תחת הכותרת "זכרון יום המיתה"

מפתח א.קוקיה דיעות סוביקטיביות הקרובות לתפיסות פילוסופיות של הוגי-דיעות רוסיים ואירופאיים.

הרב קוקיה,חוץ מעיסוקו העיקרי בחיבורי הלכות ופירושים לתורה ולמגילות,נסל חלק נכבד ומעורר הערצה גם בתחום השירה.הפיוט והפזמון. הוא שלט בלשון העברית על כל רבדיה,גווניה,תכניה וסגנונותיה,משמעויות מילות וצירופיהן.

ברשותנו מספר שירים המובאים בספר הנ"ל,פרי עטו של אפרים קוקיה.ואלה-הם: שיר לכבוד חתן וכלה","השיר על מהותו,שותו וגורלו של האדם" (שיר אנתרופוסופי,שנתפרסם בתירגום גרוזי על ידינו בגל.4 של "קווקאסיוני" בשנים 1978-1979) וכן "שיר על הולדתו,גידולו,התפתחותו ומותו של האדם".(תירגום גרוזי באותו גליון "קווקאסיוני". אנו נביא את השירים הנ"ל בנוסחים מלאים. להלן השיר הראשון:"

אדם קצר ימים עקם עיניך,
שא לב אלי צלך כמו צל עוף,
לכן תהי חומל להוצאת ימי,
חן מזמן צאתך לעולמך ועד-
עוזה שנת חמש קרא מקרא,
תשנה שנת עשר שנה אותה וגם
מבן שלש עשרה למצות רוץ,
מבן חמש עשרה בתלמוד נא,
בן י"ח תבקש זוג לעזר לך וצור
מבן שנת עשרים תהי רוחך אלי
מבן שלשים שא בסתפך את בכל
תבין בארבעים דבר תורה וכל
מבן שנת חמשין להנהיג נא עקם
מבן שנת ששם מנה צחה לקן

אך בן שבע שבעים שבה סוחה בבית
מבן שבונים תן גבורתך עלי
מבן שנת תשעים תרבא גופך
כי בא שנת מאתא ואם בא הוא כמת
יום יום תהי נודד אלי קברך.
ולא ידמה לצל אילן וצל פלגך.
חיים בחמלתך עלי כסגך.
ארבע כמו מרכב בחיק אמך
לבא אל בית אלהים אך שמור רגליך
שלש והשתנן בכשנתך
עטוף מדות כמדיך ובלבושיך
עקם עין והתלמד בשלוחך.
להיות לך עזר ולא נגדך.
יצרך ואחר כן מזונותיך
כח ותן מוסר אלי בניך.
בינה ואז תבין לרכושיך
עין ולעוץ את בני עמך
קעט והתקשט בזקנתך
והתישב בשיבתך
נפשך והתגבר עלי יצרך
לפני אלהיך שפון שיחך.
אדם קצר ימים עקם עיניך.

(עם. קמ"ט ב')

ולהלן השיר השני:

אדם דואג על איבוד חמיו. ואינו דואג על איבוד ימיו
חמיו אינם עוזרים. וימיו אינם חוזרים.
רק בכל יום הולך אחר תאותו. וכל יום מתקרב מיתתו.

אדם איך יזכה בכל יום למות מחסה.
בער מה יחבר הוא הולך לקבר.
גויו לבור נופל למקום חושך ואופל.
חמיו להבל דמה וגם נמשל כבהמות נדמה.
הלא כל ימיו מעט ורעים,וכל מעשיו עונות ופשעים.
ולבבו יבין ושב,ורפה לו לקולו יוקשב:
זכות ומישור אם יעשה,בהם ימצא מנוס ומחסה.
חייו כאין חשוב, וסופו לעפר ישוב.
טוב לו אלא נברא,משנברא ביום צחה ועברה.
ימיו כלים בעוני ועלבון,ואחריתו ליתן דין וחשבון.
כעבד ישאף צל,מיד שאול לא יבצל

למה מרחם יצא,והוא שמור לריב ומצה.
מה רועילנו רוב הונו, וליום עברה מכהה עינו.
נעמתו ממנו תופרד,בשעת מיתתו למאוד יחרד.
סוזה וכעדה יבעותהו,חבלי מות יסבבהו.
ערום יצא מבטן אמו,וערום ישוב לבית עולמו.
פתאום ילכד במצודה רעה,ואין מי אותו יפדה.
צחה וצלמות יירש,מהונו ומביתו יירש.
קרב קצו ונהפך סברו,יכבה נרו יאבד זכרו.
רמה תורישנו, תולעה תשליטנו.
שומע זאת יבכה וידאג,בבכי ובתחנונים כלביא ישאג.
תפילה וצדקה , אולי מיסורין יחבא.

ועוד שיר אחד,לו הוא מקדים מלים אלה:"

זה שיחה כתבתי על כ"ב אותיות לזמר ולכבד לחתן ולכלה
ישמח חתן עם הכלה. בכל שמחה ובכל גילה:
ובכל ששון וצהלה רנייני בישראל: :

אורו יזרח כאור חמה,כרוך תורה וברוב חכמה, י"ח
וכלתו תהיה תמה,השקט ושלוה בישראל :
בחתן זה לא יהיה אסון, עם כלתו בשת רצון: י"ח
בכל שמחה ובכל ששון,בכלל כל עדת ישראל: י"ח
גואל יבוא בימי חתן,ידרוך קשתו כיונתן: י"ח
נזכה לסעודת לויתן, בקרב עמן ישראל: י"ח
דירת חתן כמו אשל, וכלתו יושב באצל: י"ח
ועל ראשן אור יתאצל, מאת אלהי ישראל: י"ח
החתן זה מאד נאוה,ורק יצרו בתאוה: י"ח
וכלתו כמו חוה, אם כל בית ישראל :

דמויות הרבנים והחכמים ממערב גרוזיה מתוך ספרו של מ.אמשיקאשווילי, "זכרונות"(גרוז. 1975).

ח.בנימין בבלאשווילי

ח.חיזקו תתראשווילי

ח.אברהם קיקוזאשווילי

ח.אהרון מגרלישווילי

וחתן זה מאר נורא,וסביבותיו יהיה אותה; ע"ח
וכלתו כמו שרה,זקנתה של כל ישראל:

זיו תוארו באבוקה,ה' יצילתו מכל צוקה; ע"ח
וכלתו כמו רבקה, אשר ילדה את ישראל:

חשקה נפשו עם חכלה,כלא בהלה ובלע חלאה; ע"ח
וכלתו כמו לאה,אשר בנה בית ישראל:

טובות רבות מיחל,בוא יבוא ולא יאחר; ע"ח
וכלתו כמו רחל, אשר אהב את ישראל:

ירקה חילו בלי עוקר,וכל עונאיו יהי אובד; ע"ח
וכלתו כיוכבד, ילדה משה לישראל:

כתר זאר על ראשו,מור ואהלות במלבושו; ע"ח
יגיה אורו ועביב אשו, וחתן זה כמו
שמשון אשר מלך על ישראל:

לימי חתן יזכה אותה,ועבוה ולא יהורא; ע"ח
וכלתו כמו רבוחה, אשר זחה את ישראל:

מצא אשה מצא טובה,וחופתו כמו סוסן; ע"ח
וכלתו כמו מלכה,אחות תרה עם ישראל:

נסיעוד עם חתן ונברכה,ברוב חיסרה
וברוב חינה ע"ח
וכלתו כמו חנה,זוכרה אלהי ישראל:

סומך וסועד יהי לו האל,ויזכיהו בביאת גואל ע"ח
וכלתו כאביגיל,ילדה נביא לישראל:

עוד שבחו על זי אשא,כי במעשיו האל רצה; ע"ח
וכלתו כהדסה, אשר יציל את ישראל:

פתח ברינה ותשמח,אכול עם חתן ותשבע; ע"ח
וכלתו ככת שבע,אשת דוד מלך ישראל:

צדק ילבש כאהבה,עב זונתו בת חביבה; ע"ח
וכלתו כחצציבה,ילדה משיח לישראל:

קומת חתן כרזיאל,לו אמונה ולא עול; ע"ח
וכלתו כבת עראל,אם דוד מלך ישראל:

ראה שלום וגם חיל,גיל יגיל יום וליל; ע"ח
עד ביאת משיח גואל,גדול שמו בישראל:

שונא חתן יהיה כמת,שובי שובי השולמית; ע"ח
וכלתו כשונמית,אם חבקוק נביא ישראל:

תואר חתן כבן בג בג,וגבורתו כארי יאשג; ע"ח
וכלתו כאבישג, סוכנת מלך ישראל:

ישמח חתן עם הכלה, בכל שמחה ובכל גילה; ע"ח
ובכל ששון וצהלה, דנייבי בישראל.

(2.עם)

ניתן להניח שבה"ל של הספר "שמן ששון" ע"ש המחבר ששון בן משה,בו כל-ולים פירושים על "עץ חיים" לר' חיים ויטאל, נטלו חלק גם יהודי גרוזיה, על-כל פנים כך נראה משמותיהם: יצחק שמאמה,יצחק יונה,יהודה לוי,ישראל כ-הן דדיה (כ"ה דדיאשווילי). (עיין שושנה לוי,ספרי ירושלים הראשונים,עמ68)

ובהוצאה לאור של מהדורה אחרת של "ספר שמן ששון חי"ג,סובב והולך...ופע"ח (ופרי עץ חיים) וס' עולת תמיד לרבינו "...מוהרח"ו אשר קיבל מפי הארי זלה"ה...המתנדבים...להדפיס הספר הזה...כמוהר"ר אליהו"ן יעקב זלה"ה,ום-והר"ר יוסף אליגולאשווילי נר"ו...ס' שמחה אלמנת סי' עזרא דביטון...ופי פאלומבה בת שרה... (המחבר) ששון בן משה סי"ט...ירושלים,דפוס הלוי צוקרמן (שות') תרמ"ה.1885)

כידוע,בבית הדפוס המפורסם של ישראל דב פרומקין בירושלים, נדפסו קרוב ל-80 ספרים בין השנים 1873-1930. בתוכם גם ספרים ופירסומים של יהודי גרוזיה או באמצעותם ובסיועם של יהודי גרוזיה תושבי ירושלים.

כל למשל,בשנת תרמ"ה (1885) יצא לאור במהדורה מחודשת חיבורו של מיכאל בי'ניאשווילי "ספר יגל יעקב" בשירים מפוארים מלוקטים מספר זמירות ישראל (נג'ארה) וכללתי בה ספר "שמח ישראל" ולא נעדר אפילו תיבה אחת ממנה וגם-הוספתי בה חדשים לבקרים,פזנומים שלא היו מסודרים כשנדפס ספר "שמח ישר-אל" מאת המשתדל מיכאל בן דוד בי'ניא מזרחי...אשר אספנו בחורי חמד לשי-ר ה' בשבתות וכמועדים. וגם שמתי בכריכה אחת ספר הפרכוס והוא פרוש רפ-פות לרבינו האי גאון ז"ל."

את אהבתו וכמיהתו לירושלים ולציון,ביסיב לבסא מיכאל בי'ניאשווילי גור-ג'י בשיר דלקמן:"

ימימה!תמימה!ונעימה.עדינה!נואי נאוימי. | שזופה יהדופה!ורדופה.מכל עם ולשון ראי.
כבודה בת מלך פנימה.ברנה!ותחינה! | אך אויבך יאתה כסופה.בהר עליו תתנשאי.
קומי,אחותי!רעיתי!קדומה. אהבתיך!קראתיך! | אנאלך במו יד חשופה.מה תבכי ומה תהמי:
אמי:

רמוסים! חמוסים! עמוסים. מני בטן מהר אפדם.
מאויבים מעיקים כוססים ארגיעם כיחזי. קדם.
אשימם עמדי כמוסים, אביאם אל בית אולמי:

אל ציון! אפריון! הוא עליון. בתופים ובמחולות עלי
הטיבי שגיון והגיון. בזמירות קולך צהלי.
כי בא גאולת עם אביון. בגוים אגדיל את שמי:
תם

(עיין קורקאס'וני", 3 ,1978)

יש לשער במחבר הקובץ ידע ושלט היטב בשפת לאדינו, על-כך מעידה עובדת הכללתו של השיר הבא בספר הנ"ל: "מספר קטעים, התעתיק לאותיות לאטיניות של נו):"

Hombre en que te lo contienes, que tanto soberbio tienes,
Para mientes de unde vienes, que tu fin polbo y tierra:

Escocha y mete tino, boracho sin beber vino,
Non te piedras de el camino, ni carera de la tierra.

Cuando se acerca la muerte, en nada non para miente.
El de todo se arepiente, todo lo parece tierra.

El que pensare en esto, y las penas todo el resto,
El non pecara tan presto, tierna su corazon tierra.

ולהלן התירגום העברי המלא של השיר הנ"ל:"

אתה בן אדם גם רוח, בטן מלא סיר נפוח.
על מה לבך בטוח. חל להיות גבור בארץ:

זכור תזכור ראשיתך. מסחון טפה גלמך.
איך תשת עלי כפיסה, כמלך על כל הארץ:

אם קנית הון ועושר. מי יודע אם ביושר.
אף כי לך שפת הכושר. חיש תכחד מן הארץ:

אם גופך רב כביר כח. לך מנגד בן מנוח.
כי גם הוא סופו זנוח. הלך דרך כל הארץ:

אם חכמתך נגדלת, מה יקר ממך קהלת.
אף גם זאת לא לו תועלת, כי נשא אותו הארץ:

אם בניך מה עצמו. כשתילי זיתים נעמו.
פתע פתאום הם יסתמו, על חטא תבלעמו ארץ:

לא תהיה דעתך מזיח. כי הצור עליון משגיח.
גם לכל עושה שליח. אף ברומש על הארץ:

לא תרבה להיות כורץ, כי כל המוסיף גורע.
ולכל עת אוהב הרע, להיות גוי אחד בארץ:

לא תקום לא תטור פשע. כי בינך בין מות פשע.
אף סבת עכוב קץ ישע. רעת האדם בארץ:

לא תשמע דברי צלמות. הוא שטן הוא מלאך המות,
כי יובילך בית עז מות, שחת מתחת לארץ:

עד מתי נפשך נרדמת. הבט יום תהיה שוממת,
על יד זר חרב נוקמת, החוי יושב הארץ:

עד תטהר מצאת סחי, שבעה עידנין מדחי.
עת צאתך אל בית השחי, כך נגעי אדם בארץ:

עד בא סת מלאכי עבר, שוטי אש סביב כל עבר.
לדון דין חבוט הקבר, עין רואה בבנות הארץ:

עד בטנך הנה נבקעת. תשתה כוס חמה קובעת.
וכמו מחט דין תולעת, שרץ שורץ על הארץ:

אהבת כל דברי בלע. על כן תנפץ אל סלע.
אוי נפשך תוך קי הקלע. נע ונד תהיה בארץ:

תפתה ערוך בור בלוע. תשבר דר על מבוע.
שם תשב מוכה נגוע. אש לוהט מקצוי ארץ:

לימי קדם שא נא עינים. על כל עושי רשעתים.
כוס פורענות שבעתים. וימחו מן הארץ:

תשוב תראה משפט צדק. גלגולים לבנות כל בדק.
אף דומם אף צמח חדק. עוף כנף כל חיתו ארץ:

איכה תקח פה שוב טעם. אחר כי עברה וזעם.
שמור לך את הולם פעם. עזוב משמני ארץ:

דרך שקר הסר בער. ותחדש נפשך כנער.
דום לאל כי יפתח שער. פתח טוב מקדמי ארץ:

אשריך אם לב תכניע. רום על לשחקים תרקיע.
דור ודור מהר תושיע. מארבע כנפות הארץ.

4. ספר "חינוך הנערים" של הרב סימן ריז'נאשווילי (1892)

יהודי גרוזיה ששקדו במשך מאות שנים על לימוד השפה העברית, דאגו גם לפרסם שיחונים ומילונים עברים-לועזיים ולועזיים עבריים. עיון בדפי ההיסטוריה הארוכה והעשירה של תרבות יהודי גרוזיה יש בו כדי ללמדנו שאחד מהשיחונים הראשונים, פרי עטו של הרב סימון בן משה ריז'נאשווילי, יצא לאור בירושלים בשנת תרנ"ב (1892) ונקרא "ספר חנוך הנערים".[1]

[1] עיין יצחק דוד, לתולדות הוראת השפה העברית בקרב יהדות גרוזיה" (השיחון העברי הגרוזיני הראשון, בקובץ "הגות עברית בברית המועצות" י-ם, 1976, עמ. 54-60: המאמר פורסם בשפה הגרוזינית בחוברת מס. 2 של כתב העת הספרותי המדעי של הועד לכארתוולולוגיה שעש" גאפונוב "ציון", עמ. 29-35.

להלן פקסימילה של שער הספר ושל העמ.7 מתוך המילון העברי הגרוזי:

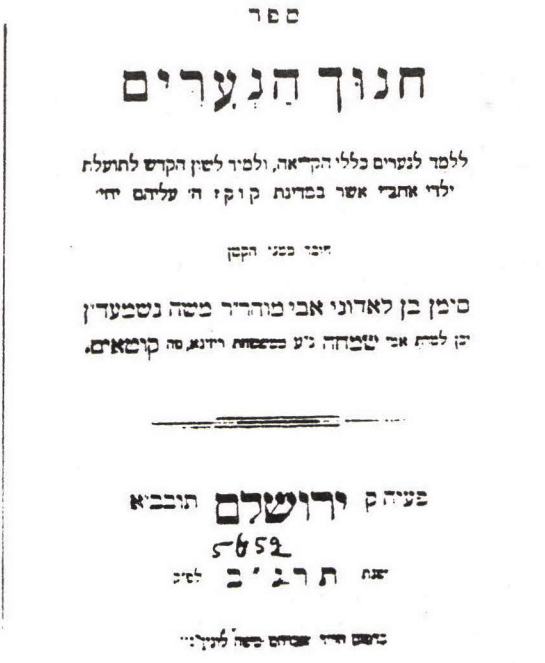

ספר

חנוך הנערים

ללמד לנערים כללי הקריאה, ולהיר לשון הקדש לתועלת
ילדי אחבי אשר בסדינת קוקז הי עליהם יחי

חיבר בנני הקטן

סימן בן לאדוני אבי מוהריר משה נשבעדין
בן לכת אבי שבחה נ"ע בשנת רידנא פה קוטאים.

בעיה"ק ירושלם תובב"א
תנת תרנ"ב לפ"ק

בראש הספר מובאת הסכמתו של הרב שלום דובר, האומר בין השאר:"

"ובזה נחלק כבוד להרב המחבר הגאון חכם הכולל מוה"ר סימן מק"ק קוטאיס.... אשר ידוע לי כי הוא נדיב לב וגם דרכו בקודש להיות משתדל בעד הכלל להוורות להם הדרך ואת המעשה אשר יעשון ובאמת ראוי לברכו ולהמליץ טוב בעדו מפאת ידיעתו בדקדוק לשוה"ק כי בודאי כוונתו לש"ש ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש כי באמת יש לדונם כולם לכף זכות אשר אינם יודעים שפת אמת דקדוק לשוה"ק כי לא שערום אבותיהם מימיהם אם מפאת בלבול לשונם ואם מפאת טלטול מקומם...."

ובהקדמתו עומד המחבר סימון בן משה ריז'ינאשווילי בהרחבה על התיחסותם של יהודי גרוזיה לשפת העבר, על שקדנותם ללמוד ולהפיץ אותה בין כל הקהילות, על סדרי-למידת מלאכת התירגום מלשון ללשון ועוד. הוא מציין:"

בהקדמתו כותב המחבר סימון בן משה לאמור: "בהיות הדבר ידוע ומפורסם כי בערי גורז'יסטאן אין מי שיהיה יודע מקדם מאבותיהם ומאבות אבותיהם, איך היו נוהגים עם הקטנים ללמדם לשוננו הקודש, לכן נראה עתה בזמננו חכמים בגורז'יסטאן מהנשארים מהם הזקנים, אשר לומדים רק ספרי יראים... ואפילו הכי אינם בקי' בלה"ק אפילו בלא דקדוק, וההרגל נעשה טבע, שהורגלו רק בלשון גורזיא, והם ובניהם ובני בניהם מדברים רק בלשון הזה, והתחלת הלימוד אצלינו הוא שמרגילים הילדים לתרגם להם בלשון גרוזיא מספר בראשית... וזה כמו חמש שנים אשר אני משתומם מאיזה דרך, אזכם להודיע להם הדרך ילכו בה, האם מהמלמדים הפשוטים יושע גורז'יסטאן?... ויודע אני בעצמי כי לא עשיתי דבר גדול ולא חדשתי שום חידוש, אך מצד אחד אחשוב לתועלת יען כדבר חדש נחשב אצלינו כי לא ראינו לעולם שפת קודש עם שפת גרוזיא רק זה,... ובמחילה רבה אבקש מאת כל רבני גרוזיא שאל ירע להם, מה שאני אמרתי פה איזה דבר מתנגד ונוגע בכבודם, שימחלו לי על שגגתי, והי יכפר בעדי וכו...".

ולאחר כמה קטעים, מספר התפילות טורח ומביא המחבר, הרב סימון, מילון קצר עברי-גרוזי, שמבנהו מושתת על העיקרון דלקמן: נבחרו מלים עבריות דו-הגאיות (two phonemen) כשהן מובאות בלוית התרגום הגרוזי המתאים. לשבחו של המחבר יש לציין כי אין הוא משתמש במונח "גרוזינית", אשר שרשו רוסי, אלא דווקא במונח אתנונימי "כַּרתְלית", כפי שמכנים הגרוזים-הנוצרים את שפתם-"כַּארתוּלי".

ניתן אף לציין את ההשוואה שערך המחבר בין לימוד לשון הקודש בערי רוסיא ובין לימודה בערי גרוזיה, ומסכם כדלקמן: "ואנחנו בני גרוזיא לא די לנו שאין אנחנו מבינים שפת המדינה אשר נצרך לנו, לפחות נשתדל ללמד לבנינו, בשפת קודש, ולהרגילם גם בלשונות הנחוצים לפי עת וזמן, כדי שלא נהיה ללעג, וגם נדע מה הזמן שואל ממנו... וכו'..."

בהתייחסו לעקרונות ההעתקה הפונימית של הגאים גרוזיים, מציעים המחבר שהגה הגרוזי /ט/ נמסר בהגה העברי /ש/, וכן ההגה הגרוזי /ϑ/ מועתק בעברית - /צ/ וכו'...
והרי מלים בנות הברה אחת:

כל	--	ყველა	אל	--	ალმასი
כד	--	ჭიქა	אש	--	ცეცხლი
לב	--	გული	בל	--	არა

סימון בן משה משתדל להעתיק בדייקנות מירבית את המלה הגרוזית, ציריין, שהמלים מובאות במילון שלא לפי הסדר האלפא-בית, וכן אין חלקי הדיבור מופרדים זה מזה. בסוף המילון הנייל ישנן כמה דוגמאות של מלים המורכבות משתי הברות:

אשת	--	ცოლი	מאגלא	--	მაგალა	נתן	--	მიცემა	--	מיסצא
יום	--	დღე	דגאה	--	დღეს	רצה	--	ინდომა	--	אינדומה
ספר	--	წიგნი	צגני	--	წიგნი	שלום	--	შენდობა	--	שוידובה
						כסה	--	მაგიდა	--	מיאנדו

5. קובץ הפזמונים של יעקב בן אברהם חננאשווילי (1897) פזמוניו ושירו של יוסף חיים.

בשנת 1897 יצא לאור בירושלים ספרו של יעקב חננאשווילי "שבחות לאל", ובצו שירים ופזמונים, שהיו נפוצים ונהוגים בערי הגרוזים. חוץ משירין ופזמוניו של ר' יוסף חיים שירים, נכללו בספר, שירין של דוד בר אהרן בן חסין, פזמון "אדון עולם", "כתר תורה", "אשתחווה אל היכל קדשו", "שדי ישקיף", "אל ברוך גדול דעה", "אדון חי וקיים", "אתה חונן", "שוקדי דלתותיך", אותותינו התמהמהו" וכו'...
כמו-כן-הקדמה לספרו של יעקב חננאשווילי "דא גזירה דאוריתא" מידי יעקב שאול אלישר בנוסח דלהלן:"

אנא נפשאי ראשין לציון הבא עה"ח נדרשתי לאשר שאלני היקר כ"ה יעקב בר' אברהם חננאשווילי יצ"ו מעי"ה בותאים יע"א בקרבתו אל מלאכת הקודש להדפיס שבחות לאל לזכות את הרבים, לבל יקרב איש זר להסיג גבולו להביאו ברפוס משך עשר שנים מהיום י"ב לח' סיון ש' התרנ"ו, ובראותי כי כונתו לשם שמים נעתרתי לבקשתו, והנני נותן דא גזרה דאגרייתא ושורא רבא שרינא ששום בר ישראל לא יוכל להדפיס ספרא דנא משך עשר שנים מיום הנ', ושלי"ב ושמ"ר כ"ר החו"פ עיה"ק ירושת"ו ראש הרבנים באה"ק ת"ו בש"א לחו' סיון התרנ"ו וקים.

הצעיר יעקב שאול אלישר ס"ם.

בא סי' יש"א ברכ"ה הי"ו.

וכמובן יש גם להביא את דברי מחבר הקובץ יעקב חננאשווילי עצמו:"

ויאמר יעקב בראותי כי נבר ה' חסדו עלי ושבח לאל יתברך זיכני לקבוע דירתי בעה"ק ירושלם תובב"א, או עלה על לבי אוה לטובה לזכות את הרבים להביא אל בהד"פ ס' שבחות לאל שירים הנוהגים לאומרם בכל מחוז ערי גורג'ים יע"א ובפרט בעיר המהוללה בותאים יע"א מהקבצים בבתי כנסיות הני

בתורי חבר לשיר שירים הלל וב' וג' כני אדם בספר אחד או על שפתים ישירון, לכן אמצתי את לבי ולויתי סך מה להעלות שירים הללו על מזבח הדפוס ובה' מחסי שכל אחד יזכה לקחה מידי ספר להיות לו למשמרת לזכות ולזכות ולחזק ידי הדפות ולצדק תחשב. כמרי משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות.

כ"ד הדר בעה"ק ירושלם תובב"א מעי"ה כומאים יע"א.

הצעיר **יעקב בן אברהם הנגא** הי"ו.

כנהוג וכמקובל נשלחו של יח' א"י לארצות השונות, אל קהילות הגולה לאיסוף כספים ונדבות. (עיין למעלה חלק 3. פרק 3) השד"רים הגיעו גם למדינות הקווקאז, ובתוכן גם לגרוזיה.

כאן המקום להתייחס לפועלו של הרב יוסף חיים שרים (יליד ארם צובא, נולד בשנת 1851 מת ב-1948) שרים ייצג נאמנה עניניהם של מספר כוללים וקבוצות, של הספרדים, המקובלים, של קהילת יהודי חברון. הוא שלט בצורה נאותה בניבי הלשון הארמית, הערבית, הגרוזינית, לאדינו, וכמובן באנגלית ובצרפתית. הסיף תורה, היה מהדרשנים הנודעים בקרב תפוצות ישראל.

יוסף שרים ביקר לראשונה את הקהילות היהודיות בגרוזיה בשנת 1882, מחמר ומעדויות הנוגעים ביוסף שרים, ניתן להסיק, שהתערה התערות טובה בקרב יהדות גרוזיה, עובדה שאף למד לדבר בגרוזינית המדוברת, הוא הכיר את הקהילות היטב, וכן את מנהיגיהן, רבניהן וחכמיהן ועמד על קנקנן הרוחני הנפשי.

בשהותו בשנת 1896 במחיצת הקהילה היהודית בעיר כותאיסי השכיל יוסף שרים לחבר שירים ופזמונים המשקפים את האווירה ואת ההווי השורר בקרב יהדי גרוזיה. שיר אחד הוקדש לצאר הרוסי ניקולאי השני, לרגל הכתרתו על כס מלכי רוסיה, השיר השני הוקדש לשבחם של בני גורג' יסאן, דהיינו יהודי גרוזיה. ועוד פרט מעניין המקשר את שיריו של יוסף שרים עם יהדות גרוזיה והעובדה ששיריו של שרים נכללו בספר הפזמונים שחובר ע"י תושבי ירושלים ממוצא העיר כותאיסי יעקב בן אברהם חנגאשווילי, ופורסמו בשנת תרנ"ז (1897) בירושלים, תחת אותה בותרת.

מחמת חשיבותם התכנית של השירים הנ"ל רצוי להביאם בנוסחם המלא:

פזמון סי יוסף חיים שרים חזק.

יְחִידֵי עַם סְגוּלָה, מַחֲזִיקֵי לוּמְדֵי תוֹרָה, וְהֵם זֶרַע אֱמוּנָה. אַךְ הֵן בְּנֵי גוּרְג'יסְטָאן.
וְלִבָּם נָכוֹן עִמָּם, דוֹרְשֵׁי טוֹב בְּעֵד עַמָּם, בְּטָחוֹנָם בְּאֵל נֶאֱמָן. אלו הן וכו'.
סֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, יְקַבְּלוּ עוֹבֵר אוֹרְחוֹת, בְּצִהְלָה וּבְרוֹב שִׂמְחוֹת. אלו הן וכו'.
פְּדֵה נָא מַעֲט הַצֹּאן, בְּזִכּוּת אַבִּיר וְרוֹעֶה הַצֹּאן, עוֹבְדֵי ה' אַהֲבַת רָצוֹן. אלו הן וכו'.
חַיִּים וְחֶסֶד מִבְּלִי עָוֹן, עֲזֹרְתָם מְשׁוֹכֵן מָעוֹן, לֹא בְלִבָּם מֵרְמָה וָאָוֶן. אלו הן וכו'.
שִׁשָּׁה דְּשָׁנֹת בָּחוּר וְשֵׁיבָה, כִּי עִצְּמָם מוֹסְרִים לָצָבָא, וּמְיַחֲלִים לְאֵל כָּל צָבָא אלו הן וכו'.
רָם יִשְׁקֹף עַל אוּמְלָלִים, בְּטֶל גְּזֵרַת מָרוֹמִים, כִּי הֵם שׁוֹמְרֵי אֱמוּנִים. אלו הן וכו'.
יַכְנִסוּ לְכָל אוֹרַח, וְאוֹר צֵל לָהֶם זוֹרַח, עוֹרְבִין לוֹ שׁוּלְחָן מְזֻבָּח. אלו הן וכו'.
מְאוֹר הַגָּנוּז יָאִיר לָהֶם, יַבְגִּיעַ קְמִים עֲלֵיהֶם, וְלֹא יִבּוֹל עֲלֵיהֶן. כִּי הֵם בְּנֵי גוּרְג'יסְטָאן.
הֶחְלַת צִדְקָם יִזְכּוֹר עֶלְיוֹן, יִבְנֶה מַהֵר אֶפְרָיוֹן, רוֹחֲמֵי יָדַי וְאָבְיוֹן. אלו הן וכו'.
זְכוֹר לְעַם הַנִּדְחִים, יָרוּצוּ לְמִקְדָּשׁ כִּבְרָחִים, וְאָז נַעֲלֶה רֵיחַ נִיחוֹחִים, יַחַד עִם בְּנֵי גוּרְג'יסְטָאן.
קוֹל זִמְרָה וּמַהֲלֻלָה, בְּזִמֶּן בִּיאַת הַגְּאוּלָה, לְךָ ה' הַגְּדוּלָה,
נֹאמַר עִם בְּנֵי גוּרְג'יסְטָאן.

פזמון שיבר מע' טוהרי"ה שרים הי"ו בעי"ה כומאים יע"א ביום העשרה לאדונינו המלך יר"ה, בחו' סיון תרנ"ו.

אֲדוֹן הַכֹּל בָּרוּךְ שְׁמוֹ, אֲשֶׁר בָּרָא אֶת עוֹלָמוֹ, יְרִים כּוֹכַב מַלְכֵּנוּ, נִיקַלַאי אַלֶכְסַנְדְרָוִויץ' אִמְפֶּרַטוֹר.
נַחְמָד אָהוּב וְנֶאֱמָן, מֶלֶךְ חֶסֶד פּוֹדֶה וְרַחְמָן, רַחֲמָיו כָּל עֵת וְזִמֶּן,
ניקלאי אלכסנדרוויץ' אימפרטור.
יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ, הָרַב מְאֹד גְּדוּלָתוֹ, עִם הַקֵּיסָרִית מַלְכָּתוֹ, אַלֶכְסַנְדְרָא-

ח.מ. מישאל מודזגור-ישוילי

פְּאוּדוּוֹנָא.

קָדוֹשׁ מְמֻכָּן שִׁבְתּוֹ, יָרִים דִּגְלוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ, עִם אָחִיו וְלִיקְנְיֵיאָז נִיאוּדְנִי אֲדֹבָּאנְדְרוּוִינְ.

לְשׁוֹנֵינוּ יְשִׁיר שִׁירִים, יַהַד זְקֵנִים וּנְעָרִים, יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדוֹנֵינוּ נִיקְלַאי אלכסנדרוויץ' וכו'

אֲשֶׁר עֶלְיוֹן יַעֲזֹרֵהוּ, בְּבָנִים וְכָל טוּב יְבָרְכֵהוּ, הוֹד וְהָדָר יַעֲטְרֵהוּ, לְמַלֵּךְ נִיקְלַאי וכו'

יְהִי לוֹ יְהִי לְסַתְּרָה, יְאַזְּרֵהוּ בְּעוֹז וּגְבוּרָה. בְּבָתֵּי מַלְכוּת וַעֲטָרָה, לְמַלֵּךְ נִיקְלַאי וכו'.

מצדו כך מסביר המקבץ והמהדיר של הספר את המניע להכליל את שירי יוסף שרים בספרו: "בהיותי שידעתי סובא שבני גורג'יסטאן חפצים בשירים הללו שיסדם מע' הייר כמוהייר יוסף חיים שרים הי"ו... עי"כ העלתי אותם על מכבש הדפוס."

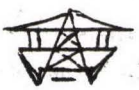

6. הרב מיכאל אלאשווילי מסוגונה והתכתבותו בשאלות ההלכה עם הרב שמואל סלאנט מירושלים

רבניה ומנהיגיה הרוחניים של יהדות גרוזיה קיימו במשך דורות קשר הדוק והתכתבות עם גדולי התורה ואישי רוח מקרב רבני ירושלים, הן הספרדים והן האשכנזים.

על האמור לעיל מעיד מכתבו המפורט והמנומק היסב, של הרב הראשי של עיירת סוגונה - מיכאל בן מנוח אלאשווילי (1852-1938) אל הרב שמואל סלאנט, בירושלים. המכתב מתאריך 17.10.1906 עוסק בבעיות דסוגיות הילכתיות, הנוגעות לנישואין ולגירושין, וזאת על רקע הנסיבות המיוחדות שנבעו מהוויי הקהילה היהודית הגרוזינית בעיירה הזו.

ניתן להניח שרב שמואל סלאנט השיב לרב מיכאל אלאשווילי על הסוגיות הנדונות בהתאם, אם כי מכתב התשובה לא נשתמר באוסף המשפחתי של ר' אלאשווילי המנוח. (מכתבו של הרב אלאשווילי אל ר' ש. סלאנט אותר על ידינו בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים, מס. ארכיוני 392; עיין גם "קורקאסיוני" גל. 5, 1980, עמ. 92-93) להלן מובא פקסימילה של המכתב:

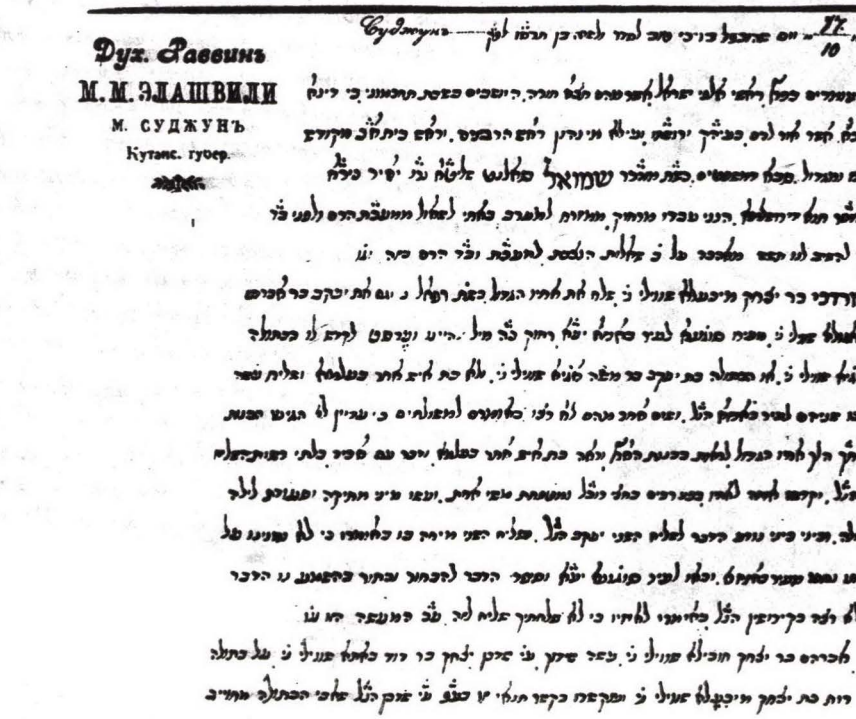
Дух. Раввинъ
М. М. ЭЛАШВИЛИ
М. СУДЖУНЪ
Кутаис. губер.

מסגבו של הת הר-
אשי של עיירת טו-
דזונה (פע. גרוזיה
מ. אלאשוילי אל ה-
רב ש. סאלנט. פירס-
ום המסמך הותר ב-
אדיבותו של הארכי-
ון המרכזי לתולד-
ות העם היהודי.
(המס. הארכיוני 392

7. מוסדות החינוך של יהודי גרוזיה בירושלים: שיטות הרפואה

בקשר לחנוך הילדים הגורג'ים, יש להעיר כי אותם לימדו וחינכו גם מורים לא-גורג'ים, בינהם יש לציין אחד מעולי מונאסטיר, חיים אלבוחיר, אשר במקביל לתפקידו כמורה בבית התומים הספרדי, לימד גם בתלמוד התורה של הגורג'ים. אגב, כפי שמוסר יעקב יהושע, בספר זכרונותיו, היו אלה יהודי גרוזיה, אשר נחלצו לתמיכת הורי חיים אלבוחיר, כשהגיעו לירושלים, בשעה שלא היה להם ממה להתפרנס. ועד העדה אף הציע למשפחה זו לחזור כלעומת שבאה.

"ההורים, - כותב יעקב יהושע, - פנו לסוחרי הבדים מבני העדה הגורג'ית, שבידם היה המונופול למכירת בדים, כדי לאפשר להם למכור אותם בחוצות י-ם. כך נשאו הוריו של הילד את חבילות הבדים על כתפיהם ושוטטו בחוצות העיר. את הבן חיים הכניסו ללמוד בתלמוד תורה."[1]

לפי עדות יהושע המלמדים הספרדים גילו סבלנות רבה כלפי בני עדות אחרות. ברם "משפקעה סבלנותם היו מטיחים כלפיהם דברי מוסר ותוכחה, ובעידנה דריתחא כינו אותם בשמות כגון "קאביסה די גורג'י" (ראש הגורג'י) או "קאביסה די בוכרלי" (ראש הבוכרי)" (עמ. 164) חלקם של המחנכים והמלמדים נתערו כל-כך בקרב העדה הגורג'ית שאף למדו ודיברו בלשון הגורג'ית.

בדברו על תהליך שיפורו ושיקומו של תי"ת של הספרדים בשנות 1900 המאוחרות וכן על-יסוד סמינרים והמכינות, מציין א. כהן-ריס גם לתי"ת של הגורג'ים: "גם התי"ת של הגורג'ים, - כותב הוא, - היה כולו משלנו והיה מסודר על-פי שיטתנו בהוראה. התקדמות רבה ניכרה בהשתתפות התעדה בתרומות לסובת המוסד הזה, ובראשה חכמישוולי, סוחר אמיד ואיש יקר. כל הלמודים נלמדו שם בעברית, אך במקום הערבית למדו בו תורכית, וטעם הדבר: השפה התורכית קרובה להם יותר, אנחנו לא התנגדנו לכך, כי סוף-סוף גם ידיעת התורכית היתה לתועלת ללומדיה מקרב אנשי ירושלים, והיה ביכולתם להתקרב אל פקידי הרשות שבאו מקושטא."[2]

מכל ספרי התנ"ך הוקירו יהודי גרוזיה בהרגלם וכמנהגם כבר מגרוזיה, את-ספר תהלים. כך למשל תושב שכונת טלאביה - ספיאשוולי, שבנעוריו נהג למכור בדים, לעת זקנתו התמסר ל"הפצת אמירת התהלים". הוא קנה את ספרי התהלים מגדלים שונים והדביק על כריכותיהם פתקים שנשאו את שמו והפיצם ברבים בשבתות הוא נהג לכנס ילדים ולקרוא איתם את המזמורים מתוך הספר. (עיין, שכונות בירושלים השנה מספרות, עמ. 164)

בהתייחס לתחום הרפואה ושיטות הריפוי, כפי שהן נתגבשו בירושלים, בקרב יהודי גרוזיה, יש לציין, כי בגרוזיה שיטות אלה התבססו על הרפואה העממית, ריפוי באמצעות עלים, עשבים, תכשירים שונים, חומרי מזון, וכן ע"י לחישות, קמיעות, גורלות ומזלות. (ליתר פירוט עיין בספרנו ברוסית История Евреев Кавказа " את הפרק המתאים)

אומנם במחצית השניה של המאה ה-19, יותר ויותר מיהודי גרוזיה החלו לפנות אל רופאים-מומחים, לרוב ממוצא יהודי-אשכנזי, אשר התחילו להשתקע ברחבי גרוזיה) או לארמנים ולי'וונים נוצרים. בארץ בכלל ובירושלים בפרט, יהודי גרוזיה פנו לרופאים ולרוקחים מומחים לריפוי מחלותיהם. על כך מצביע דרך אגב, מכתב תודה של יהודי גרוזי - רפאל בן אהרן מיחאקאף (הוא מגדיר את עצמו כ"גורזי") שפורסם בעתון "חבצלת" ב-21.6.1907, גל. 35, עמ. 281) וזהו נוסחו: "תודה וברכה, אבוא בזה להודות ולהלל ולשבח לרופא כל בשר ומפליא לעשות על החסד הגדול אשר עשה איתנו; בשלחו לנו ציר אמונים, בחיר ההשגחה העליונה, הוא הינו הרוקח הנעלה איש חמודות ונבון-דבר מר חיים רובאוויץ-הי"ו, אשר כמלאך מושיע הופיע בביתי ויבא אתו החיים והשלום, ביום ש"ק העבר גברה מאד מחלת בן אחי הי"ו וסכנה גדולה רחפה עליו ולא הועילו לו כל

---

1 עיין יעקב יהושע, שכונות בירושלים העתיקה מספרות, 1978, עמ. 161.

2 עיין אפרים כהן-ריס, מזכרונות איש ירושלים, י-ם, מהד' ראש', 1933, ת-א, 1967, עמ. 274; כללי חינוך, קובץ ליובל השבעים וחמש של ת"ת הספרדים על הר-ציון בירושלים, י-ם, בעריכת חנינא מזרחי, 1950.

הסמית והתרופות (כ"ה זכר למסורת רפואה עממית יהודית-גרוזית עתיקת יומ-
ין - י.ד.) אשר לקח וחזר ולקח זה חדש ימים, ויהי ממש כפשע בינו ובין המ-
ורת.

ויאמרו לו השכנים, -ממשיך את סיפורו מיחאקאף (מיכאקאשווילי), -לקרוא -
את הרוקח הנעלה הלזה אשר שמו נודף כשמן תורק בידיעותיו ובמדותיו התרו-
מות. והוא נעתר לבקשתי, ולא עש כל אותו היום ממיסת החולה, וגם למחרתו לא
חשך עמלו ממנו ובאמון נדיר בחרמתו וברגשי-חמלתו שב החולה לתחיה בעזרת-
ה' יתברך שמו, והנהו שעתה בה בריא ושלם. קבל נא בזה איש חמודות את תוד-
תנו וברכתנו בשם כל משפחתנו ובשם כל המושבה כולה, היודעים להוקיר את פע-
לך הטוב, ה' יצילך בכל אשר תפנה ולכבודך הנני מנדב א' פראנק לחברת לינת
הצדק בשכונתנו ימין משה יצ"ו, ברגשי תודה וברכה וכו'..."

8. פועלו של שרבת אניסימוב
9. פועלו הספרותי הרוחני של הרב יעקב יצחקי (מהדורות"מחזור
אהלי יעקב"): תורת הפיוט. ההתכתבויות ההילכתיות והרגי-
לות ועוד.

עתון "חבצלת" פירסם ב-1895 מודעה בנוגע להופעת ספרו של שרבת אניסימ-
וב תחת הכותרת "קדמוניות יהודי ההרים, על דברי גולי עשרת השבטים וקורו-
תיהם בארץ דאגסתן היא מדי ויחוסם אל יהודי קרים (קרימצ'קים) ולהתיהדות
הכוזרים ע"פ מקורים נאמנים". [1]

הרב יעקב יצחקי - רבה הראשי של דאגסתן, המשיך לטפח את תחום חקר מורשת
תפוצות ישראל גם לאחר עלותו ארצה. כאיש רוח מעל שכמו ומעלה ראה לנוכח-
עינין את הצורך להתמיד באיסוף כל פרט ופרט מספרות יהודית עתיקה וימי-
בניימית.

עוד בשנת 1887 הומלץ ע"י רבים מגדולי התורה ואנשי רוח בארץ להוציא-ל-
אור את חיבורו המקיף והמעמיק של הרב יצחקי תחת הכותרת "מחזור אהלי יע-
קב". שני חלקים ממנו ראו אור בי-ם בשנת 1908. (מהדורה שניה, תרס"ח, עמ.א-
ה, (1-332)

במשך הזמן התברר שהרב יעקב יצחקי, הכין עוד שני כרכים - כרך ג' שהיה-
מיועד לשלושת הרגלים, וכרך ד' לצומות. נפתלי בן מנחם שחקר את נושא ההו-
צאה לאור של מחזור "אהלי יעקב", מציין ש"הרב יצחקי, זיהה את הפיטנים,
נראה שבסוף ימיו ביקש להוציא מהדורה חדשה מתוקנת של המחזור ברשות מר
א"מ הברמן ירושלים, סופס של המחזור עם תיקונים של המחבר ובשערו נאמר: ב-
ס"ד מגיה אני אותו להדפסה שניה ולמהדורא תניינא אי"ה... וכתבתי בשם מה-
דורא בתרא..." [2]

בהתייחסו לעליתו של הרב יעקב יצחקי ארצה ועיסוקו בהוצאה לאור של ש-
ני מחזורי "אהלי יעקב", וכן בעומדו על תכני הפירושים והביאורים שבפיוט-
ים, כתב החוקר א.אידלסון בספרו שבגרמנית:"

Im Jahre 1907 ging er nach Jeru-

salem, wo er zwei Teile seines Mahzôrs unter dem Titel „Oholej Ja'aqôb" herausgab, während andere Teile noch Manuskript blieben. Sein Kommentar zeugt von wissenschaftlichem Geist, Kenntnis, Geschmack und Gefühl für die Geschichte des Pijjut. Er stand in Briefwechsel mit S. D. Luzatto, Harkavy und Berliner. In seinem Kommentar behandelt er den Ursprung jedes Pijjut, seinen Verfasser und den natürlichen Sinn der Gebete und reinigte so die Luft von der Menge der wertlosen Erklärungen der kabbalistischen Epoche, die sich gerade zum sephardischen Mahzôr gehäuft hatten; man denke nur an den unter kabbalistischem Einfluß abgefaßten, als „Batim" bekannten, in Livorno oft gedruckten Kommentar zum Mahzôr und den Mahzôr der Kabbalisten selbst. —

[1] נעיר שבנמחיר הספר נקבע חצי פראנק - קודש לקופת אנשי ענייי דאגסתן ב-
ירושלים. החפץ בו יפנה אל ד"ר שרבת אניסימוב. עיין גם "חבצלת" מ-1895,
גל.17, עמ.136; בפרקים קודמים אנו כבר התייחסנו לפועלו של ש.אניסימוב.

[2] עיין נפתלי בן-מנחם, ר' יעקב יצחקי והמחזור "אוהלי יעקב", טורי יש-
ון, גליון תשרי תשכ"ז, עמ.27-28.

[3] עיין A.Z.Idelsohn, Gesänge der Persischen, Bucharischen und

להלן פקסימילה של שער המחזור:

בהקדמת המחזור, עומד הרב יעקב יצחקי בהרחבה ובפירוט על המניעים שדחפו אותו לעסוק בחיבור המחזור הנ"ל. בסגנונו החד והמושחז מנמק הוא את צעדיו ואת מטרתו שהוא רוצה להשיג:

אמר יעקב בהרה"ג ר' יצחק זצ"ל ן' יצחקי מדרבנד אשר בדאגיסטאן המדינה.

מעודי עגמה נפשי בראותי פיוטי קדמונינו חכמי ספרד נ"ע מונחים בקרן זויה. באין דורש ואין מבקש ואין איש מתחזק לקבץ נדחיהם הפזורים בפאות מחזרים שונים. ולכדרם על מכונם. ולהגיהם אורות כאופל השבושים דרבים שנפלו בהם. ולבארם באור מספיק. למען ירוץ הקורא הבא לשפוך שיחו בניעם מדבריותיהם הלוקחים נפשות. ובחן מליצותיהם החודרים אל לב הבשר החי. כל קבל מנהג שנהגו רבותינו שבאשכנז נ"ע עם פיוטי קדמוניהם. הם יסבבו יבוננו ינצרו אותם כאישון עינם. ולרגעים ישקום. ויעזקו ויסקלו וישימום כרם חמר. כי מימיהם של הכהנים הגדולים. מן מאורי עיננו הרש"י ובעלי התוספות ז"ל. עד האורים המאירים ובאים לנו בזמן הזה. לא נמנעו הפרשנים בפירושיהם והמוכיחים במוסריהם והפסקנים בפסקיהם מלבארם ומלסלסל בהם. ומלהשען עליהם על כל דבר חוק ומשפט. וכמה מהגדולים העמיקו לדקדק בדבריהם ולעשות עליהם פירושים ביחוד. כל אחד לפי שיטתו. לא לבד על פיוטי הקלירי אשר ידאי דבריו כנחלי אש המה לנופח בם ביראת אלקים. כאשר גלה מרן האריז"ל שהיה לו להקלירי יחים עם התנא האלהי רבי אלעזר ברבי שמעון. ודבריו חיים

Daghestanischen Juden, Jerusalem, Berlin, Wien 1922

ונאמנים עומדים ברים עולם. כי אם עשו ככה גם על דברי שאר הפייטנים הגדולים. שבאמת נדולי ישראל וחכמיו הי"ו. מוסף על ידיעתם פרק בשיר. אבל מחזורי ספרד שנם אנו בני פרס ומדי נגררים אחריהם. כמעט נשארו ערומים כיום הולדם. ולא עוד אלא שרבים ונכבדים מהם הודחו משאתם. ולא נשארו בידינו כי אם מעט מהרכבה מהרשויות והאופנים והמאורות והקרובות וכו'. אשר יסדום הדיאים באמינתם. וגם במעט הדבש הזה נתערבבו בו עפרוריות ומקק סופרים. עד כי נפש היפה תבוז ניפת אמריהם. ומהם אשר נפסלו בשנוי מקום ובשנוי בעלים. ואני בראותי שאין מי משלנו מתעורר לזה. אמרתי אולי מן השמים הניחו לי מקום. אקומה נא ואתעודדה למלאות החסרון הניכר במקצוע הלזה. אחר אשר נשענתי ברחמי שמים שהבא ליטהר מסייעין אותו. והוא יגמור בעדי ומעשה ידי לא ירף.

המחבר מונה אחד לאחד את אותם פייטנים ומשוררים מימי הבינים. שפיוטיהם מובאים במחזורו. הוא גם מתאמץ לחקור את מקורו האמיתי של כל פיוט ופיוט מכח ינת מחברו. ולכן הוא מאד מקפיד להביא את כל פיוט אך ורק בשם מחברו האותנטי. כמו כן שוקד הרב יצחק לצרף ביאורים ופירושים למקומות סתומים ומרומזים. בין השאר מסיים המחבר:"

ובעודני עומד פתח אהלי. אמרתי אציעה נא היכן פעלי. למען ידע כל הבא אל האהל מוצאו ומובאי ותבינתי. על אדני הבבעי ואבן פנתי. מיתרי ויתדותיו לכל עבודתו. וראשית כל אומר בס"ד. כי מנעימי זמירות ישראל אשר אני עתה באסיפת נדחי פניהם ובביאור אמריהם הקדושים. המה אלה. רב האי גאון. ורב יוסף אבן אביתור. ורבנו יצחק אבן גיאת. והרב ר' שלמה אבן גבירול. ורבנו בחיי בעל חובת הלבבות. והרב ר' יהודה הלוי. והרב ר' אברהם אבן עזרא. והרב ר' משה אבן עזרא. והרב רבנו משה בר מימון. והרב רבנו זרחיה הלוי בעל המאיר. יהרב רבנו משה בר נחמן. זכר כולם לחיי עולם. לא זולתם מפייטני ספרד יפריבינצא הרבים והעצימים. לבד מאלה המעטים שכבר זכו וקנו מקומם במחזורי מנהג ספרד אשר עליהם יסבו קיטבי באורי. אותם שמרתי ולא הזיזתים ממקומם. ובטרם שאני נכנס לחשוף שפוני טמוניהם. אני מתאמץ למציא הפיוט. למען דעת מבטן מי יצאו הדברים ומי הולידם. מי המה אלה שמימיהם אנו שותים ושמיתם אין אנו מזכירים. כי ערך ידיעה זו להבאיר הוא כערך החימר הקודם להצירה. ומה גם שלרגלי המלאכה אשר לפני. מצאתי ראיתי בקצת מחזורים. מים גניבים מפיוטי בעלי מקרא. שנטמעו בבנין הקודש באשמת ספרי דלא דיוקי. וכבר ידעת ממה שדברו על שיר היחוד שרצו לגנז. מפני החשד. וגדילה מזו תמצא במחזור ויטרי חלק שני סי' ס"ו וסי' שכ"ה בשם רבנו תם. ענין זר למאוד ע"ש. וצריכים אנו למצרף. להגות סימים מבסף נבחרו אמנם הדבר קשה מאוד לקלע אל מטרת האמת. כי גם להטבועים בחותם השם בראשי הבתים והחרוזים איבא לספוקי מיבא. כי כמה יוסף איבא בשוקא ולתרי יוסף בן שמעון נמי חיישינן. ולזה שייתי עזר וסעד בתומכי נפשי. ממה שאמצא באיזה ספר מהספרים הקדושים. זכר מהפיוט ההוא ושם בעליו עמו. הרי אני מביאו בשמו. כי נזכר חדוש ממנו בספר פילוני. והוא עד שחובר מהקדוש ההוא. ואף אם ניכר בו סתם. כמו אמר הפייטן או ולזה כיון המשורר באמרו וכו' וכיוצא מאלה הלשונות.

ובהמשך הוא כותב:"... קראתיו **יתדות האהל**. אקבעני כיון אי"ה באחת מפנות אהלי.) ולמצוא מקומו העצמי. ר"ל על מה נתיסד בעצם וראשונה. ואחרי כל אלה לדגיהו מכל סנ ופגם. ולבארו ביאור מספיק הנחוץ להבנת הסלות וההבת מאמריו וקישוריהם. ולהעיר קריצותיו ורמיזותיו. ולהראות מקורי המליצות והרעיונות מקומם מהור בתנ"ך ובדרז"ל. וכל זה בלישנא קלילא

מועט מחזיק את המרובה. ורק לפעמים אני מעלה על שולחני מיני תרגימא למשוך את הלב בדברי כבושין ופרפראות לחכמה בס"ד.

לשבחו של הרב יעקב יצחק יאמר, שהוא לא רק ליקט את הפיוטים, אלא גם דאג לצרף את פסקי-הדין הנחוצים להבנת הנהגים. הרב-המחבר כמעט ו"חרש" את כל שדה הפיוטים של היהדות העתיקה ושל ימי הביניים, בדק וחקר מאות כתבי-יד של מחזורים שונים, ובחר בפיוטים, שבכוחם היה לקרב את האדם אל בוראו. וכלשונו:"

ובקרבי אל המלאכה. בחקרי במחזורים שונים נדפסים וכתבי יד יקרי המציאות, ראיתי שרבים משרי שירי קודש אלה שוכרתים. יסדו פיוטים למאות וקצתם לעשרות. וכמה מהם יסדו מעמדות שלמות כמו הריצב"נ והרמכ"ע ז"ל. ומובן מעצמו שלאסוף את כולם במחזור הזה אי אפשר כי רבים הם. ורק זאת עשיתי לקבוץ מן המסולתים שבהם. אותם אשר רב כחם לעורר את הלבבות להקריבם אל אביהם שבשמים. אספתים וענדתים עטרות לראש מחזור זה. כל אחד על מקומו הראוי לו. וגם על זה הנני מוסר מודעא רבא. שלא נשאני לבי חלילה לשנות שום נוסח ומנהג. ולומר קבלו דעתי לומר איזה פיוט שלא נהגי לאמרו. או לעקור את הנטיע. רק כל המוסיף מוסיפין לו רוח טהרה. וכל כמה דבייף מפי מעלי. ומאן דחש בלביה ומרגיש בבאבו. ימצא כמסנים טובים לפניו ערוכים בכל ושמורים. ולקח מהם ואכל ושב ורפא לו. גם איני חושב שישנו בכלל עקורה. מה שהשמטתי כוונית ויחודים שהכניסו בקצת מחזורי ספרד החדשים. בהיות הדברים ההם נשגבים משכל מאן דלא הזי להו. והמחזיר יד הכל מתמשמשין בו. ויש לחוש למעילה בקדשי שמים. כמו שהזהירו על זה רבים מהראשונים והאחרונים ז"ל שלא לכוין מי שאין לו יד בהם. ורק העתקתי בבאורי ממש"ח ושאר כתבי האריז"ל קצת כוונית פשוטות השוות לכל נפש.

בסיום הקדמתו עומד הרב יצחק על ההגיון שבחלוקה התוכנית של החומר המוצג במחזורים, הן לפי חגים ומועדים, והן לפי התפילות הכלולות בהם: אהל העדות, אהל מועד ואהל בת ציון. נכללים שלשתם במחזור אחד כללי בשם "אהלי יעקב" והבה נשמע מה הטעם לכינוי הזה:" ואת שלשת

האהלים הללו קראתי בשם **אהלי יעקב**. כי שמי בקרבו וזה חלקי מכל עמלי, והיה באחרית אבוא באהל בית בתוך האהלי. יהא עלי סתרה לעתית בצרה ונגע לא יקרב באהלי. וברכת ישרים כל הבא אל האהל וזכית הרבים תסייעני וידעתי כי שלום אהלי. כה עתירת הקטן **יעקב יצחקי**

לפנים חוב"ק דרבנד וגליוטיה

ועתה תושב עיר הקודש ירושלים תובב"א

הצור ב"ה יחנני לחונן עפרותיה שארית ימי חדלי. ובה אניח ואעמיד לקץ הימין לגורלי. אמן. חתמתי שילהי הודש האביב שנת התרס"ח לב"ע.

---

4 עיין מחזור אהלי יעקב, הקדמה, עמ' א - ב; נצ"ין שבהמשך הקדמתו מביא המחבר "

קצת כללים וראשי תבות הבלתי מורגלים הבאים במחזורים הללו

כשיש הלופי ניסחאות. ונראה בעיני כניסחת מחת כתכתיה נפנים. והעירותי עליה כצ"ל וכן הוא ברפום או במחזור פלוני. וכשם מיזה מקום גם לנוסחת מחרת מו מפסר ליגע מידיעתה מיזה תועלת. הכיתותיה ג"כ נכיתורי והעירותי עליה. אך כסהיו סעות מכוררת ומין תועלת כידיעתה לא זכרתי מותה כלל, ולפעמים מני כותב בצ"ל סחם. והוא כמקום ברוב הנוסחאות מסכימות לזה והיה קשה עלי לפירסן. וכשאני כותב כנ"ל. ר"ל כן נראה לי. הוא כמקום שלא מצאתי כן כשום ניסחת רק הנהתי מסכרתי. כיוצי כאמרי נרשם או רשום הוא על פהותו. מה הוא. חוסן מו סליחה מו רהוסה וכיוצא. על זה אני כותב כן נרשם כמחזור

הרב י. יצחק שהקדיש את חייו למפעלו זה זכה לעידוד ולהמלצות חמות מצד גורמים שונים בארץ. עוד במהלך ביקורו הראשון בארץ בשנת 1887 קיבל הרב הרב יהודי ההרדי את הסכמת הגאונים רמי המעלה כלשונו - רפאל מאיר פאניז'יל, ויעקב שאול אלישר, אשר הדגישו את עובדת ראשוניותו ויחודו של המפעל הזה שיזם ע"י הרב יצחק'ב'ין השאר הם כותבים:"

מה נכבד יום האיר אל עבר פנינו מזלת הרב המובהק פלפלא חריפא פלג מלא מים זרק וכי' כש"ת מ"הר"ר **יעקב** נ"י בהרר"ץ זלל **ר"מ** ור"מ דעי"ת **דרבנד** יע"א. ויביא אתו ספר אשר כוננו ידיו ויקראהו בשם **אהלי יעקב**. והוא סובב סיבב הולך על המחזורים של מנהג בני ספרד הי"ו. אשר עד הנה במעט לא נתעורר מי משלנו לקרבה אל המלאכה שיש עמה חכמה מפוארה. לברר דברי קדמוני משוררני פארי הזמן רי"ן אבן גיאת והר"ש אבן גבירול

(עיין שם, עמ.ג)

יש לציין שמלבד הספרות הדתית-הקבלית סיפחו היהודים הרריים במשך דורות את הספרות המוסרכבת ממעשיות, ספורים ואגדות (אוב וסוגה) פזמונים ומנגינות (מַעֲנֶ'), פתגמים (מַאתָאלָה) קינות (דומו'וס). עיין בהרחבה מחקרו של מיכאל זנד, ספרות יהוד-ההר של קוקאז, ב-"פעמים", 13, תש-מ"ד, 1982 (כולל ביבליוגראפיה) עמ. 56 - 21.

פלוני. ואמרי נתיחם או מיוחם. הכינה הוא על מחכרו. מי הוא. על זה אני כותב כן נתיחם במחזור פלוני.

בפסקי דיניס. כשאני מציין מקור מקומו שהוא. אני כותב שם הפיסקא המחרון שהכר בזה. אף שהדין ההוא מוזכר גם בתשובות. כיון דכתרוי הוא ורמה לכרי הקודמין ופלפל בהם ולן בשומקה על הלכה. הרי אני מזכירו בשמו.

דאמ"ד. דפים מאמשטרדם. הוא מחזור לימים נוראים כמנהג ספרד הנדפס באמשטרדם שנת סבות"ה. **דן"פ.** דפים ויניציה. מחזור כל"ל שנת ונבנת"ה. **ד"פ.** דפים פיזא. מחזור כל"ל שנת ושמר"ו.

זב"ש. זכחי שלמים. הוא פי' תפניח ר"ה ומבוחת יוה"כ להרב המקובל החלוחי רבי מנחם קורדחווירו זלל. ונסופו קלח פיוטים קבלם המדפיס הרחמן בלובלין שנ"ג. והיא מה שאני כותב קינטה"פ שבס"ם זכ"ם. ר"ל קונטרס הפיוטים שבסוף ספר זכחי שלמים.

מהא"ש. מחזור מחכמו. **מחזור ארי"ץ.** מחזור מרס ניצא (ויניציה תפ"ו אצל דניאל בומבירגי) **מחחת.** מחזור התימנים. הוא מה שמלאתי אצל מחכ"י נדחי תימן. נפלאתי ירושלמה שנת התרמ"ו. בכתיבת יד של קלף. **מחס"פ.** מחזור ספרד. **מחזור קל"ק** או **מקל"ק.** מחזור מנהג ק"ק קארפינטרא"ן לישנות קהוזליאון (אמשטרדם תקכ"ב) הוא מחזור מכויון. וכן כותבים קלת רוסאים. **מחזור שפ"ר.** מחזור ספרי רננות. הוא מחזור מנהג טריפולי. **מ"ר.** מחזור רומא. הוא מחזור מנהג רומא פס פי' קימחא דלכיסוכא (כוליא ס"ה) **מעש"ר.** מעשה רב. להגר"ח זלל. **מע"ש.** מעירי שחר. סדר תפלות וכוונות לנפל מפכר יבק זלל (מנסיכה ספ"ר.) **משח.** משנת חסידים.

סדור הרנ"ש כ"י. סדור הרב ר' נתן ספירא כתיבת יד. והוא סדור מכל השנה על פי קבלת האריז"ל. כתוב כמשיטת ספרדית. וחסר הטער. אמנם מוכח מתוכו שהוא סדורו של הרנ"ם זלל כפל מנ"ת שמוריס. **סרע"ג** או **סדר רע"ג.** סדר רב עמרם גאון הנדפס בווארשא תרכ"ה על פי כ"י הנמלא בחצרון תיכנ"ת. והוא שני הלקים. החלק החחזון הוא יסודו של הגאון זלל. ומיכה בקלח פיוטים רחמונים בשם יסיד העמרמי. וכרומה בשם סדר רב עמרם. והחלק השני הוא תחזון מחיד. וריבו ככולו הוא מפייטני ספרד הרשב"ג והרמב"ם והרמב"ן ור' דוד הכן כקודה. (ויש בו פיוטים גם מיותר תחרונים. כמו פומון ל"ו תבירי עם וכו' היא לחכן תלכלב הידוע. ופומון ע"ד לעמו ישראל יגו שדי שליחה וכו' הוא לר' יצחק חזולחי דוק כרחבי לשנות הכיח התחזון ותשכה. והמעתיק לא ידע ולא כתב יחיסי.) ואין לרב עמרם נאון הלק בו. רק נספה לסדר רע"ג מחיזה סיפר ומעתיק שלא היה בקי כמלאכה זו, כגרחה להמעיין בו. ומע"פ כן לא נמנעתי מלקרוא גם את החלק השני כשם סרע"ג. דומנת שכתב מרן זלל בהקדמתו לכ"י על התשובות המיוחסות להרמב"ן. ולהבדיל בין קודם לקודם. כשאני מביא מן החלק הרחמון אני כותב סרע"ג כתם. וכשאני מביא מהחלק השני אני כותב סרע"ג ח"ב. ר"ל קונטרס הפיוטים שבסוף הסדר רע"ג. **סדור הריי"ע.** סדור הרב ר' יעקב עמדן זלל. **שפ"ר.** ספרת רביבים. להגאון ר' דוד פארדו זלל (ליוורנו תקמ"ח). **תשא"ב.** תשלום מכודרסם. להרד"ת זלל (כרלין תר"ם מכ"י של ידי מק"ג) *

והראב"ע והר"י הלוי והרמב"ן וזולתם .זיע"א. ולהניחם אורות מאופל ולבארם ביאור מספיק. עד כי דרך כוכב מיעקב יקם ונליה לדרועיה ונפל נהורא. האמת נגיד כי הפליא לעשות בחכמתו הרמה. להסיר המסכה הנסוכה על פני חרוזיהם הנפלאים ודבריהם הנשגבים. אשר עד כה נעלמו מעין הקורא על מה ירמזון מליהם. וכרבות הימים כאשר רבתה מלאכת הדפים החליפו דבריהם הנעימים במלות שונות אשר אין קשר למי. ייקראו להם שמות כל אחד כהעולה על רוחו. ויוסיפי למו מכך מבדיל ויעטום כמעיל. יאין דורש להם מרוב השגיאות אשר עלו בגירלם ובחבלם. והן היום שש לבבנו בראות איש יקר אשר קנא לכבוד המחברים זיע"א ויחפש בספרים שונים. ובשכלו הזך זקק בכור מצרף את הכסף מתוך סיגיו. ויוציא יקר דבר לאשורו. ויבאר מליצת זמרתם. ועל מה אדניהם הטבעי. דבר דביר על אופניו. ובשמות נקראו למו מבטן ומהריון. גם על שאר דברי התפלה מקבועים ועומדים שכבר נדברו בם יראי ה' כל אחד לפי שיטתו. גם עליהם ידו הרה. וירד **יעקב** ללקוט שושנים מדברי הקדמונים ז"ל ואוסיף מדיליה נפך אבני חפץ ורב פנינים. דברים ראיים ומכוונים. אי לזאת נאמר לפעלא טבא ישר חיליה לאוריתא. וכל מן דין סמוכו לנא. והננו מסבימים שיצאו דבריו לאור עולם לאור באור הדפים. ליהנית מהם בני אדם. לא נרבה לתאר גודל המלאכה הנכבדה הלזו כי נפלאתי. כי כל שונה בו בין יבין כי רם ונשגב הנהו. זולתי אליך ידיד ה' יחמדת לבבנו המוציא לאור העליונה נשימה מדבריותינו. נברכך מקירות לבבנו על מעשה אצבעותיך כי נעמו. **ומה טובו אהליך יעקב.** יאל אליה להשקיף עליך לטובה ובאלהים העשה חיל להפיץ מעיניותיך הוצה נסו"א. החיתמים פעה"ק **ירושלים** ת"ו בט"א לחודש טבת התרמ"ז בא ס"ט **ויתברכו ב"ן** לפ"ק. יה' יברך את עמו בשלום

רפאל מאיר פאניזיל ס"ט **יעקב שאול אלישר** ס"ט

אל הרב יעקב יצחק הגיעו לירושלים בעקבות מהדורות מחזורין שהופצו בכל העולם מכתבי-תודה והערכה. הרב שאול חיים הלוי הורביץ הרב מדוברובנה (ומייסד תית בירושלים) הביע את הערכתו לפועלו של הרב יצחק במכתב משנת 1887 שנשלח אל המחבר,כמו כן התייחס באהדה למפעלו של הרב יהודי ההררי הרב שמואל סלאנט,אשר פקסימילה ממנו מובא להלן (עיין אוסף יצחק',הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי ,119/11)

הרב יעקב יצחק - רבה הראשי של דאגיסטאן ו-מנהיגם הרוחני של היהודים ההרריים. מייסד המושבה באר-יעקב.

ALCI, 118/12, 'ד"ר ש' פלאנ, מכתבים אל ד"ר ש' פלאנ, 1900-1940

כה כל זאת שתינו יועץ. כי בדורות נרשמונים כיון רבים מגדולי ישראל בהשתתף זיסם לפני ה' על קרן ישראל כי היא.
ועל כן ניתן זכותם רוסם לכל על ניזירו זירי קדש בתיעב הניון. ויחכרו תלמות זפיונים. בספת קדשנו
כלולה בספות מדיניות, ארתיות ותלמודיות. וכיונלן בקן. כיל ה' עליהם השכיל. זכרון הזיר לחזר עליהם הצלחה.
ובריבות כימים. זבהשתנות המבעלים. בהתחלפות פשתים ובאתנם. פי' לור יקרות הזול לקפלון. ורבים
מזירי קדשם נגנזו ושרפל כתה עליהם בתשלון. וכתשע לחזר עלבדו תתוך קבל ישראל. וגם לולה לחזר נכתבו
בספר. כתשע לבד מעשתם. וכוונת הפיינים בתורה וכתשע נעלמה תהמון רשם בעתלם לשפוך זיחם. בהתעוך
עליהם רוחם. — על כן תה מלל ישלוך לבב כל חבב זירי קדש בהתעורר לים נלבב. חכם לבב ולמיך
כח. דבר החכם הכולל המפורסם לבם ולתלה מוה יעקב ע"ה בהיר הלליק תוה יצקק זל רב בדכבנך והגלל
לחזר בימים הללה זכה לעלות לשיר קדשנו ועל הר ניון נרלה בכבודו. ולקח לו התנוה הזלת למנה. לחפץ
לחר זפוני עתונו קדש. ולהוניף לתור תשלותות פיונים קדומים לחזר לח רלו לור. ולהעלות לור חדש על לוחתם
הפיונים והזירים הקדים להבין תפני זינני המבעלים. ולחפש ולמצוח תקורים במקרח במשנה בגתרל
ובמדרשי חזל כיל ה' העובה עלו. ולזרות ולהבר. תבן מתוך הבר. ובכל לב נברכהו. כי חפץ ה' בידו יצלח.
וכבוד ה' עלו יזרח. ומטהו יפרח. ומפרו לחל יעקב יתלח חן ושכל טוב בעיני לקים ולדם. ותובטחנו
בנליבי עתינו. כי יוליו להביל קפרו ללבתיהם כתחיר לחר יוסת עלו. למען היותם בכלל ותוחכיה מלוזר.
ולח ולחי. כי לח נחדלו ישראל לעבור על השנת נבול להלפים הספר הנ' כל דשת מחברו הרב הנ' זי'.
וזכות לבותינו הרלשונים כתלחים יעמד לנו ולנו להביולנו חל התטחה וחל הנחלה. ולהוניולנו מחסכת גלותנו.
ולהעתילנו בקרן לורה. ולהשקות נמן ישראל בכל מקום שהם מנהר פלגי פלגי התורה. הכתובה והמקובה. בימיל
על כי יבח זילה. בבל. כעתידתנו חנן ותגלנן בעד זלוס עתינו וכבודם. בשערך ירוזלם. תבת תרמ"ו

החותמים בברכה ושלום שמואל פלאנט מלה שמע. כהשע

מצדם רבני העיר חברון: אליהו סלימאן מני, רפאל יצחק זאבי ומשה קמחי, גם הם באים להדגיש את העובדה שהרבה שירים ופיוטים הי עד כה סתומים ו-חתומים, והודות לפרעלו הנמרץ של הרב יעקב יצחק נחשפו המקורות הקדמוני-ים: "להלן פקסימילה של מכתב רבני חברון אל הרב יצחק:"

בשבט תשכ"ז

יעקב בן־רחמין ע"ה **דרבנד** ישלח, ויניח לנו מפרי תנובות שבכלו. ספר יקר מלא הכותב. אשר לבו מים עמוקים מנהלי ממעמד, מכרים מבורכים, מעלות **אהלי יעקב** יהוה פיהם של כל הגדרים של כמוסורים של מכתב בני משרד כ"י. הכלכר בתוכם כל מחמדינו. אשר היו לנו מגדולי קדמונינו. פארי הזמן ריק חסן גבירה על ה' גיחת על וכרם חסן גבירה על והיחצב על וכרי הכר על הירכתים על בשת כתוספתא רוח שם הקדמים של בנין, ורוח כשיר נשה עליהם בטוב רעיון. ויהרגנו לנו הכלות וגדות. וקפלות ומגדות. מבוכלים מלאכי מפץ ופניהם. שהם יקר ומטמונים. בכמות החמן המעשר של כל משלחי העובדים הם הדים בכמון מחברין ושמון גביו. לעקב הוא תקשיב. קולה הוא שושב. מהם ומדות לשל מחלם. כמוכרים ומנהילם. ומהם קהלה וכבוד. לחלבי הכבוד. ומהם לבני מעוך יקוסהה. לכל הולך נכוחה. וכן בשן אשר לריב הימים שהו בגות כשר ומקום כל חזק כי לנו ובריחם כשפר חקום. וכמשן קמום. ולה ישעו לבניט בשמי מלילתם היקרה. ושאר ציוקם כמזהירה. שר אשר ירך כוכב מישקב הדש הנה כי"ו ויקבל לנו המקבלה. כחשן שעבר. ויפרש לנו את רמזי מלילתם. ויעשיבינו מבלוף טעם ציוקם. וכל שיר נכון לנו מקור מחכבו. ומי הניבו. ולבה לחפיק כמחזירים הנה עם הציוקם הנה לבושן ירוק הקורחן בו. וייאר עיניו. בדברים בריעים. בשמי המלילה מהירים." לבן חמדנו את פרי תנובתו. ומאשר את עז פשוטנו. ומאר שרשו לנו פנינ חמרוחתו. ופקרון מלילותיו. ועברך מוקו ואת יליד רעיונותיו. כי יפלו מעיונות־יו. סוקיו ופורותיו. ברוח הומיות. בנני מחפיות. ויהי שקט ושחון. בזית רשון. כזר כה לבני חור ושבו שיהי חברון קול הקוראים פה שיהי **חברון** תקום בשם לחדש עמה את קהו מיי **המדרת** הקדוש לפיך לשוט ברב עז ושלום

הכינוי עקיבא
קיוסי סט

(עיין ארוסף יצחק', שם)

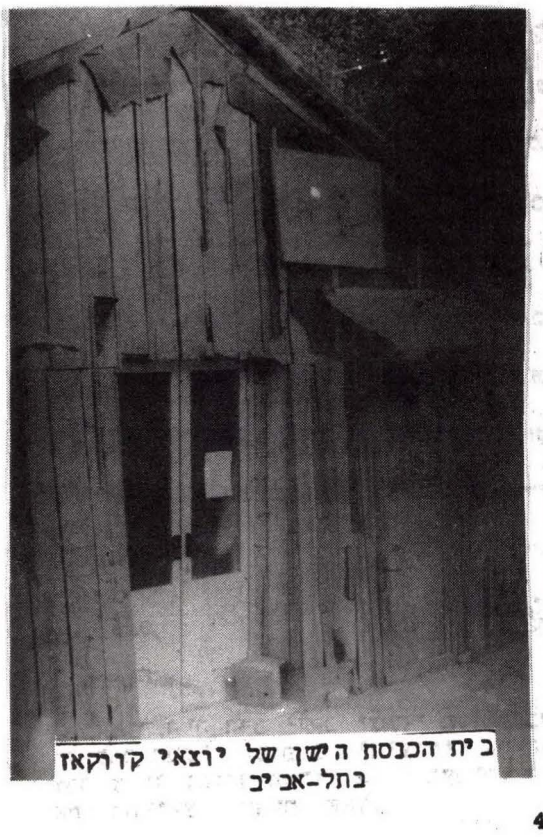

בית הכנסת הישן של יוצאי קורקאז בתל-אביב

הרב אברהם כהן-אהרונוב. עלה לי-רושלים ב-1874 מעיר פסרובסקמ-תוך ספרו של נ.אילישאיב "מקו-קאז לירושלים", תל-אביב, 1981)

כמו-כן, יש ליחס חשיבות מיוחדת למכתב האיחולים לקראת ראש השנה -שנת-תרס"א.של ראש רבני חברון - חיים חזקיאו מדיני, ושל ראשי הקהילה היהודית בחברון. (עיין פקסימילה מ"אוסף יצחקי" הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, 119/11)

V. HAHAM-BASHI
CHIEF RABBI
H. HESKIA MADINI
and leaders of the
HEBREW COMMUNITY
HEBRON Palestine

בזה
זכות אבות ינן

ראש הרבנים וד חכם-באשי
חיים חזקיאו מדיני
בעיר שמה יכד
וראשי קהלות ישראל
בחברון תובב"א

שנת תרס"א לפק. מי יחדש מלגל

נכבד כמוהר יעקב איצקאוויץ שליט"א.

עדת ישראל ישבת חברון, בעומדה בתפלה, לפני מערת המכפלה, בשר שלום לחיינו שבגולה, ומשלה ברכה מאת ה' לערך לת שם כתורה, ולת כל משאלותיו לרמה, וכל בניו ומלבים לברכת השנים

לשנה טובה תכתבו!

בימים הקדושים, ימי זוכרון בפשים לקדמתנו לשלום, ישלה ידנו לפני הדת כתורה, וכרון תהיו ישבי קדש בעיר הקדושה ובשתיקה בהכי ימי ישראל חברון הקדושה תמול בהדבה שהכרה לה יקדין לור מסלבתנו, לבבת לילון ~ לרוניו, וכב כוכן בהקל כשם למשיחו לחל ולת כעיר הבודדה ובשובה בשבהה מני הכל ויזכיר המבולים עמל ותלבה מלפנית בשנה לרגל במהלות הימנות, ויקר כשערים, ומסדרון להם ומים, שר כי הוא במצר ובמלך בסתרית השנה, כי כשל כח השבל לכסיק לרכי הכבל לקיום כישוב, ולשבוכיה לבשביעם לשם, לורש לין לנם

נבטח בלבו בטבור כי ברוקו הנעוגב, ישוד לבב לחיינו המתרבים בשם, לשר בלל יחסיון, כי יקימו לשורת פקוד נפשות שני עיר קדשנו, לשוש לכם שחרית בתרך ולכהוקם כיום כזה, ובכונת המקבה ינן שלבים וכות אבות לברכם ילחק וישקב וישל לשר בחכפלה, וימלילו טוב בעיש לשנה טובה ומבורכת, וכקל תורתנו יהום ובשל עבב מלר, כשתיה ובכתת רשי קהלות ישראל החותמים בנגב כבוד ברב שו שלום

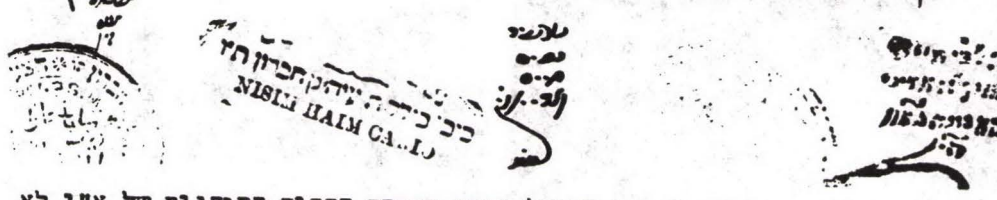

כאמור, היה הרב יעקב יצחק מקובל בקרב הצעירת הדתית-הרוחנית של אי"י לא רק כרב הבקי והמופלג בידיעותיו את התורה על שכבותיה ורבדיה, אלא גם כחובב ציון ואוהב הארץ. אליו העבירו חוברות וקונטרסים לעיון ולהבעת-דעה, אתו התייעצו ולדעתו שאלו.

מהבחינות האלו יש להסב לב למכתבו של ראש הרבנים בירושלים וסביבותיה - הרב יעקב שאול אלישר משנת 1904, אשר את העתקו של המכתב אנו מביאים להלן (עיין אוסף יצחקי, 119/29/11, הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים):"

יעקב שאול אלישר הי"ז

ראש הרבנים בעה"ק ירושלם ת"ו וסביבותיה

ב"ה. ירושלם עה"ק ת"ו. 1904

J. S. Elyachar

Grand Rabbin de la Palestine

à

JERUSALEM

ידיד עלינו וחובב עמנו.

בהזכרת "שמו משפט" שנלחנו עם זה ידיד הדגל התקון - הנשגב שעשינו כמעשה כל חכמי ורבני שיקגו ויושבי ויהיה חכמתו להרמת קרן לתקן כללי. ולשמירת כבודה והטבת מלבה ומלב שיקגו יושבי בפרט. ולפשר לשעתנו הוא עפי הדין הלכה והיושר. ונחוץ מאד לפי מצב השעה והזמן. וכפי הפסד הקרוב הנעשה זו היכה לכיסה לפנים.

לך למותר להרבות עוד דברים. רק נחלה פנק לקריאת כל לבבינו בשום לב. ונכתבו כלתי שיגינו ממש. ובהם שפגנו נפשנו. ובטח שלא נלאין לפני הדגל הזה. ונפשנו בשאלתנו לבבלנו במוקדם האפשרי בתשובת מכתבנו אלינו כי"ה טובה עלינו. כשלם חתי יהי בחוות דעתנו. ובהתכמת וכני מחת בחתי יהי מפונים על הדבר הגדול הזה.

למען ציון לא יחשה ולמען ירושלם לא שקוט! ושמו יחק לנצחון לפני ה' כי בני ירושלם תו ומליכי גבלה. ויזכה לבא לציון ברנה ושמחת עולם על ראשו - בבא לציון גואל בבא. בשתיית רחם הרבנים בחזק תעצ"ק.

אין ספור מכתבים קבל הרב יצחק', הן בהיותו בדאגסתן בקווקאז, והן לאחר-עלותו והשתקעותו בירושלים. אליו כתבו בנימין אברהם מ.ראבינוביץ מירושלים (1905) החוקר היהודי-האמריקאי מניו-יורק אל.מארקס (שמו הוזכר בספר בהקשר להגותו הפילוסופית של רשב"י, עיין לעיל, פרק 1) ועוד אחרים רבים.

לקראת המהדורה השניה, שראתה אור בשנת התרס"ח (1908) שוב ביקש הרב יע-
קב יצחק' את הסכמתו של הראשון לציון אליהו פאנ'ז'יל, אשר סרח לציין ש"ה
השדה הזה לא עובד עד כה כראוי..." ושהתחום הזה של הספרדים היה מוזנח ו-
מופקר לגמרי. 6

מה טובו אהליך יעקב. כי הוא באמת
באור טוב ונחמד להשכיל. ומיבטחני כי כל איש ישראל יחיש להביא ברכה זו אל
ביתו. וישבע עונג רב מבאורו זה. המלא חכמה ובינה. ברוח דעת ויראת ה'.
המקום יהא בעזרו. ועל דרכיו יגיה אורו. ויגמור בעדו לטובה. כאשר אברכנו
באהבה. החותם במעולה שבברכית. ובעה"ח ביום עש"ק לסדר תמים יהיה לרצון.
הבי"ב למטמוני"ם. ז' אייר דשנת הרס"ח הַטִיבוֹתִכִי הָיָה עִם לְבָבְךָ הַטּוֹב
לפ"ק פה ירושלים עיה"ק תובב"א.
נאם חיים ברלין

במהדורת שנת התרס"ח נשתלב גם כתב הסכמתו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק,
שהיה אז אב בית הדין ביפו ובמושבות, להלן פקסימילה (קטע) מתוך מכתבו ה-
נ"ל של הרב קוק. /עיין אוסף יצחק' 119/11 /

A. I. KOUK
Grand Rabbin
de JAFFA et Colonies
(Palestine)

אברהם יצחק הכהן קוק
רב ואב"ד
בעה"ק יפו והמושבות תיבב"א ב"ה. פעה"ק יפו ה'י

יום ... חדש ... הרס"א

בסוף כל ההסכמות וההמלצות שהודפסו ב"מחזורו" של הרב יצחק' מובאת הע-
רה, שיתר ההסכמות תפורסמנה בחלקים הבאים של המחזור, ולכן אנו משערים שה-

6 עיין מחזור, עמ' ה'; כמו כן פקסימילה של המכתב ב-אוסף יצחק' 119/11- הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי; עיין שם גם את מכתבו של הרב חיים ברלין משנת 1908, אוסף יצחק', 119/2. עיין שהרב חיים ברלין - רבה הראשי של העיר מוסקבה הכיר במשך שנים רבות את פועלו של הרב יצחק' ועל-כך מובעת הערכתו אליו במכתב הנ"ל, שם הוא כותב בין השאר: "...

רבה רבנים הן באי"ה והן ברוסיה ובתפוצות נתנו את הסכמתם וברכתם למפעלו-
של הרב יעקב יצחק בראותם בו נסיון ראשון ללקוט רצינו מנומק ומחושב -
של הפזמונים הפיוטים והשירים מימי קדם והבינים.

כאמור, הצטיין הרב יעקב יצחק בפועלו הציבורי והרוחני עוד בהיותו בא-
רץ מולדתו - קורקאז, ברבות הימים הוא אף נבחר לחבר כבוד של האקדמיה ה-
רוסית, ורבים מאד מהמדענים המפורסמים ואישי-רוח של רוסיה הוקירו והער-
יכו אותו. (בפירוש - בספרנו בשפה הרוסית "История Евреев Кавказа")

הרב יעקב יצחק עלה ארצה (לאחר שהתפסר בתום שירות הקהילה במשך 40 שנה)
יחד עם רעייתו חסידה ושני בניו הנשואים על משפחותיהם. עצם הפרידה עם א-
ישיות כזו, גרמה בקרב הקהילות היהודיות בדאגסתן ובאזרבאיג'אן התעוררות
וגל של מכתבי-הערצה לפועלו המרשים של הרב הראשי של היהודים ההרריים.

רבני קובה שבאזרבאיג'אן פנו אל הרב יעקב יצחק במכתב פרידה ב-1907.y.
רב נסיעתו מרוסיה. המכתב מעניין הן מבחינת תוכנו וסגנונו, והן מבחינת ע-
רכו הספרותי הסהור. ולהלן הפקסימילה שלו:"

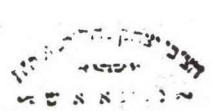

אל
מרן הגאון, לפני שמש ומגן, סיני ועוקר הרים, שופט בצדק
ומעיד מישרים, הה צורר המובחרות, פאר המשלות, לכל גלילות
הקוקאז המדינה יבץ, גולת הכותרת, עטרת תפארת, משלת הרבנ -
פאר הדור מו"ה יעקב במו"ה יצחק יכו. היושב על כסא המשפט
בעיר דערבנד יעמ. ועליו יציץ נזרו, בהלו
ערו, יהי ל' חלקו עמו, וישלבו גם עלה לא נחלת יעקב תביאהו ותטעמו.
בתין אופר תוי.

ואחרי ברכת התורה, בטרם לא ברורה, בתנו לדפוק על שערי תשובה, הנה פתענן מכתבו היקר לנוף להבה
נוף פנך נועם למרן המיוסדים בטפתי שבב, הגיענו לנכון פה שבנו ושמחנו כשל כל הון מחברת מלכותו,
ובכבי מידותיו, ושמענו מתעלבב כאות לשוט השהור פה רחינו תכללת ופה תחינו שושנים, מוסר מלכים ושושנ קשנים,
ותשוחות תן לו ונפי ונפתח. וגם לעשות לנון בדיק את גיק תשר ידיו כונגו. קרינו בשוש שכל בתוך היטב המוטב
קשנים נשוב הזמן ובכבי' · וגם למגיד לכל בית יעקב קטון וגדול שלחנו לקרות הקריאה לפני ההמון בזמי כנופיא וכי'
ותפלך לא נשכח לעד תכרון לא יפוף ממנו לנצח, ואת כרוב מחמת נחורם מכל מה לנו לגלל לנים תשר תפלתו -
בתוך תרועה, בכל עבר ופנה, ובנים גבורתו תורה דרך נימר נתיב כבוכב הילת להתר לכל גליל תמציעה תן הבריים —
תשר התאיר לנו לפליטה וכו'. אך על זאת יהיה לב כל נבון ניתקוננן כל גבר חי ונים נבוב יגבב. ונשמור לפניו מחסום
ופלין לפ נבורה, ונבוך תלקים בפתר תבר, כי בלשר נפשו השתים ותעלותיפס. ככה נפקו התנביים ונשותיהם, תלה
תעלות פרץ בזמן תלמת סופרים תפרס ותסכלות תעללן בעקבו' כמשחל בעיקבת תמציאת תוקפת יפני וכו'. כי רבים עתה
מרוע גדלנו תורם, לון ונהיכל בני למרוקה כלילת יפי נוקחים קורי עכביש ניתמרו עבותות תלבשים הם, ושל מים -
מעוקים מבאר תפרוה שרים, יתמרו מריים הם. ורפו ידי התורה ובוז' ותחלת עגורת, והמה גם ברוקה פקו —
עליהי יאשונו רע בחוצות, ניפוכו ברחובות, ניתקנו עניניהם לרעות לם יתצאו בדור הזה לתך תעיר נגעים בתשפחה
תתי תלף. לים נבון ותכם בכל תדע בתלל כענין ותעיב כהלכה, תי באל תי סופי, תי' הטוב יכפר.

ולך בפליחה בתיר אלי, תוקם כל תמל, לבבי יעקב, כי תן התוב והאוהב לבא ולקבל את יפעת הוך פני לתיני —
בתרגו לים כמוהו בברכת הפרידה, אך תמנע היתה לתנו תפיבות צוקי ניתן ונבוא תרפואי' הנגלות ונפעתרות
וכו', שכל שנוקותנו ורוב חסדו ממך לבוא בתיון תקום לדבריו תלא להחשב לפני כהקבלת פנים כפנים, ובטחונו -
חזק בלבבתו לכל תבכה לוחנו גם מילי עלוני בית לל ונית לנו לנעים ונכשר. ונפתנו תבונה בנו, אלא —
לתבוחות בזה, לכל נגרת מלים, יבלח עזרך מקדש ונבין יפעתו. ניתקנו ל' עליון ונכל לדבי יפליחה, מעמי
קדשו יעמנו, ונכבוד ותדר תעטרתו, ונית יעקב אלם בכל מכל כל לו ולכל תכל תלר.

כי יהקבון לתקופה הנרחת הגרש ללח בחלטה, מורש קמי שמיל לתה ל' תעטרתו.

החוקם בלאבה ובחוב תיבה, מטעם חכמי נוכב ונכבדי דפה ומד קובה.

לפרים כהדר תליעזר זל

הכי יצחק במו"ה גרשון זל
מקובה.

הכי ישראל במוהר"ר זל

תורכי במוהר"ר

נח בר תקבנע

יוסף

421

ע"י אגודת התערות מארכיון הרב יעקב יצחק ז"ל, רבה הראשי
של דגסתן, ירושלים, תשל"ד /1974; עמ' 31; אוסף יצחק' 119/11 -
מרכז לחולדות העם היהודי
הארכיון ה-

הרב יעקב יצחק עסק במוסיקות רבה גם בשירה העברית, בניתוח כל אותם מו-
שגי פיוט, תביר השירה וסגנון שאיפיינו את השירים והפזמונים המופיעים ב-
מחזורים ובסידורים השונים. כך למשל, בשער מיוחד העוסק בסוגי השירה, הרב
יצחק מפרט ומגדיר את סוגי השירים וכך הוא כותב:"
"המינים אשר הסכימו עליהם בעלי-מלאכת השיר לשורר בהם, רבים. והמין הרא-
שון מהם הוא השיר הפשוט. והוא נקרא כן לפי שאין בו שום מתנועע כמו מה-
ששורר הגביד ר' דוד אבן יחיא על המורה "אשרי אדם שומע לי לשקוד על דל-
תותי יום יום". וכן הרמב"ם על המורה "דעי הולך לנחות דרך ישר לסלול
את מסלולה". והמין השני הוא מורכב הרכבה מעטה והוא מיתד וארבע תנועות
כמו ששורר הראב"ע "נדוד הסיר אוני והבהיל רעיוני ושתפי ולשוני אסור-
ים בזיקים."
ומזה המין הוא מה ששורר בו ר' שלמה בן גבירול בשמור לבי מענה "ביאור
הבחור למשה" והמין השלישי הוא מורכב מיתד ודת ויתד ובת כמו שהוא שקל
הקודש - "בשם אל חי הגיון לשוננו בעוד רוח חיים באפנו" וכמו מה ששו-
רר בו הראב"ע - "ברום גלגל יסוב עלי מעגל שמך יגל אילם וגם נדגל"

והמין הרביעי הוא מורכב מיתד ובת ויתד ובת ויתד והתנועה והוא על משקל
ששורד בו ר' אברהם בדוש בלמודיו שלו -"לך אלי בגלגלי זבולי גדלה לא א-
גדלך בדגלי" ומזה המין גם כן בקשת שמע קולי ואלהי אל תדיני כמעלי ו-
ה' נגדך כל תאוותי"

והמין החמישי הוא מורכב מיתד ובת ויתד ובת והוא כמו מה ששורד בו ר'ש-
למה בי"ג בבקשה אחת שתחלתה -"תבורך יה אדון עולם בפי כל היצור כולם".
ומזה המין הוא "לך אלי תשוקתי גם "בקשת אדון עולם אשר מלך וזולתם...
והמין הששי הוא מורכב מיתד ותנועה ויתד ושתי תנועות ויתד תנועה ויתד
ובת, כמו מה ששורד בן הראב"ע ז"ל:" בשם אל אשר יצר והעוז לאמרותיו ועי-
רך ויצר כל וכלה פעולותיו" ומזה המין הוא מה ששורר רשב"ג בבקשה אחת, א-
מר -"אמת אל אמת אתה ואם לא ראיתיך ואולם ברוב סובך בכל עת חזיתיך".
והמין השביעי הוא מורכב מיתד ותנועה ויתד ותנועה וכן עד תומם והוא כמו
מה ששורר בו בן גבירול והוא אמרו -"שבחה בחכי תשירה כערכי אתנה למלכי
בפחד ואימה: ומזה המין הוא ג"כ "אשחר עדתי ולמאד עניה ואפקוד נותי ור-
בה שאיה"
והמין השמיני הוא מורכב מתנועה ויתד ושתי תנועות ויתד ותנועה. והוא -
על משקל מה ששורר בו רשב"ג בהיותו מקונן על רבנו האי הגאון ז"ל "ינגד-
עה קרן עדינה היא גברת כל מדינה" וזה המין הוא ג"כ ששורר בן הראב"ע ז-
כרונו לברכה והוא "כל אשר מעשיו עצומים שקל הקודש"
המין התשיעי הוא מורכב מבת ויתד ובת. ובת ויתד ובת. והוא כמו מה ששורר
החכם ר' יהודה אבן יחיא "אל אל אשר ברא כל יש אשר נברא קדמון בלי חב-
רה אליו תשובתי". ומזה המין הוא מה ששורר בו רשב"ג "בשחר אבקשך" וזו-
לתו רבים. והמין העשירי הוא מורכב מבת ויתד ובת. ובת ויתד ותנועה. והוא-
על משקל פזמון "אמנם לברך שם נורא ועילום עמי בשיר קומו ולכו לשלום"
וזה המין הוא מה ששורד הראב"ב בבקשת כי אשמרה שבת אל ישמרני".
והמין הי"א הוא מורכב מבת ויתד ובת ויתד ובת (-) כמו מה ששורד בו ר'
יוסף ן'יחיא מקונן על הרש -"קרחה להרחיב כנשרים שרים חושי ותחת שיר א-
מרים מרים: אחרי כ...הבתים הטיל יחד על הדלת הראשונה והסוגר עזב כמשפ-
סו, "ומנגנים תנים מקום מנים תנו יענה תסובב כיערים ערים"
והמין הי"ב הוא מורכב מבת ויתד ותנועה ויתד ותנועה. והוא כמו מה ששו-
רר בו רשב"ג ז"ל בצאתו מסרקסט' והוא "נחר בקראי גרוני דבק לחכי לשוני
והמין הי"ג הוא מורכב מבת ויתד ובת ויתד ובת. והוא כמו מה ששורד בו ר-
שב"ג ז"ל בשיר משיריו " נפש אשר עלו שאוניה אנא תשלח רעיוניה"
והמין הי"ד הוא מורכב מבת ויתד ובת ויתד, והוא כמו ששורר בו רשב"ג בש-
יר אחד משיריו:" "מה לך יחידה תשבי רדומה כמלך בשבי"

והמין הט"ו הוא מורכב מבת ויתד וארבע תנועות כמו מה ששורד בו הראב"ע
ז"ל ביום שמחת פורים " קומה אלקים עזרתה לי וענה בצרתה"
והמין הט"ז הוא מורכב מבת ויתד ותנועה ויתד אך בסוף החרוז ישים מקום
היתד האחרון תנועה. והוא כמו מה ששורד בו ר' יהודה הלוי כשנכנס לירושל-
ים. והוא אמרו -"ציון הלא תשאלי לשלום אסיריך דורשי שלומך והם יתר ע-
דיך" ומזה המין גבר אשר דת וחוק הרוח על לבו ישמח וישיש כגבור עת ש-
לוף חרבו.
והמין הי"ז הוא מורכב מבת ויתד ובת ויתד ובת. והוא מה ששורד בו הרמב"ם

ביום הכפורים ""עת שערי רצון להפתח יום בן אהי כפי לאל שוסח""
והמין הי"ח והוא הקשה שבכולם והוא מורכב מתנועה ויתד (-) כמו מה ששורד רשב"ג ""אדרשה חסדך כי אני עבדך אערוך נגדך מהלל נחמד"", וזה המילקשיו מעט מה ששורדו בו. וראוי שתדע שזאת החלוקה למיני השיר, אינה מה שעשו חכמי השיר בעצמם כי הם חלקו השיר לסוגים והכניסו תחת סוג מהם מינים אבל ראיתי החלוק הזה יותר נקל..."

הרב יעקב יצחקי מתייחס גם להרכבם הפנימי של סוגי השיר ומציין "יקראו כל שיר יבואו בו יתדות ותנועות כמו שהוא בחלק הרביעי מן השירים והמשל- "בשמע קולי אשרי" תראה בו יתדות ותנועות. ועוד תדע מאיזה מין ממיני השיר ההוא:

..קשור - יקראו כל שיר שלא יבוא אות החרוז. כי אם באחרית כל בית מבתיו כמו שהוא ברוב השירים.

..חרוזי - יקראו כל שיר שתבוא אות החרוז בסוף כל דלת מדלתותיו כמו ששורר הראב"ע בספר יסוד מורא אחד בלי ראשית הכל מלא הודו. אך הוא מהולל על-פי איש להגידו. וכן בשאר הבתים.

..מחולק - יקראו כל שיר שיבואו בבתיו הפסקים רבים, ובסוף כל הפסקים תבוא אות החרוז כמו מה ששורד בן גבירול בישמור לבי מענה היה במאד- נענה/ יראה האל ומנה. דברי השירים."" ודע שאות החרוז כבר תהיה אחת לבד וכבר תהיינה שתים וכבר תהיינה שלש והמשל בזה שאתה כבר תשים בסוף החרוז אחד בדד ובשני נחמד ובשלישי אבד וברביעי גלעד הנה אות החרוז בכל אלה היא הדלת. ולשיר כזה יקראו המשוררים, שיר עובר רצונם בזה שיעבור בין שאר מיני השירים. ואם איננו כל כך הגון, וכשתבאנה שתים אותיות מתדמות ומונעות בסוף החרוז יקראו אז לשיר הזה שיר ראוי. רצונם שלעולם בשירים הנאותים לשמוע יש להם לבוא בשתים אותיות מתדמות בסוף החרוז.

והוא כמו מי ששורר בחרוז אחד ישמור, ובשני לאמר ובשלישי לגמור. שהאותיות המונעות בכל השלשה בסופם הם המ', והר', וכשתבאנה שלש אותיות מונעות דמתדמות בסוף כל חרוז אז יקרא השיר שיר משובח. כמו אם שורר איש בחרוז אחד דברים ובשני נברים ובשלישי קברים. ושיר כזה הוא מעט המציאות כי אם יבוא, יבוא בבתים מעטים. והנה הראוי הוא רבי המציאות והעובר לא יעבור אצל גדולי המשוררים. ועוד יש לדעת שיש אותיות שהן קרובות במוצאן ורבים - לא (יכשלו) במבטאן ובשיריהם הם חושבים לעשות אותיות החרוז מהן.

והוא טעות גמורה אצל בעלי המלאכה הזאת כי לא יעבור אצלם לשום בחרוז- אחד סוכה בכ', ובשני צוקה בק', ולא מצא בצדי האחד ובשני מסה בס', אבל יעבור אצלם שהם הבקיאים בתנועות להמיר התנועות שהן קרובות מאד במבטא כמו- תנועת החולם והשורק אצלם. ולכן יעבור אצלם לכתוב בחרוז אחד חרות בשורק ובשני תכרות בחולם. ואצלנו הואיל ואין אנו בקיאים במוצא אלו התנועות, והן מובדלות אצלנו בהבדל גדול אין ראוי לעשות כן.

ואחר שכבר ידעת כל השמות אשר הסכימו עליהם אנשי זאת המלאכה נעתק למיני השיר."

מתברר שבמלאכת חיבור אנתולוגיות שירים ופזמונים, עסקו בד-בבד גם בקהילות יהודיות בארצות שונות. כך למשל, במכתבו אל הרב יצחקי מיום כ' לחודש תמוז שנת התרע"א (1911), כותב הרב הספרדי מקהילת באניאלוקה שבבוסנה (כיום יוגוסלאביה) מנחם בן אברהם רומאנו, שזה כבר שנים שהוא עוסק באיסוף- הפיוטים והפזמונים הספרדיים ובעת שהתכוון להוציא את חיבורו לאור נודע לו שהרב יצחקי פירסם קובץ דומה בתחום הפיוט והשירה הספרדיים, לכן בקשתו היא ששלחו אליו את החיבורים כדי לבדוק אם יש עוד מקום להוציא לאור גם את חיבורו הוא.[8]

ממכלול המכתבים שקיבל הרב יצחקי מעמיתיו שבחו"ל נציין גם את מכתבו של מזכיר הרבנות הראשית של קהיר (מצרים) הרב שם טוב גאגין משנת 1914, בו הוא מספר על הצעדים שהוא כבר נקט או שהוא עתיד לנקוט, בנושא הפצת המחזורים של הרב יצחקי בקרב הקהילה היהודית שבמצרים. (עיין אוסף יצחקי, 119/11, ב-ג).

בבקרנו בבית בנו המנוח - יצחק יצחקי, שם נשמר עד היום חלק מעזבונו הספרותי של הרב יעקב יצחקי, נוכחנו לדעת שסרם ראו אור מספר כתביד חיבו-

---

[8] עיין מסמך 119/2/39 - אוסף יצחקי הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, עיין גם את מכתבו של משה שמעון אל הרב יצחקי מאותה שנה.

ר'ם פרי עטו של הרב. בבדיקה ראשונית שערכנו במקום נתגלו כתבי-יד המכי-לים פירושים וביאורים לתנ"ך ולספרי קודש אחרים.

במבוא לספרו "עין יעקב" (חשוון תרע"ב 11 ■) כותב הרב יצחק:"התחלתי-להעתיק מכת"י שלי,פה בירושלים וכל מה שאני כותב בזה,הוא רק בהשקפה ראשו-נה ובלא סדרים,רק בכל יום יום מה שמתחדש לי בדרך לימודי שיעור תנ"ך ו-איי"ה אם אזכה להדפיסם שיהנו רבים לאורם,אגיה אותם ואסדרם על מכונם,ואם חיו לא אזכה לזה,הבאים אחרי יראו בהמה בסוב עין ולא ימהרו למחוק,ושם ה-ספר קראתי "עין יעקב",כי הם מה שעלו במזלב עיונים,בשימי עין בפרשיות התנ"ך...המחברות העבות עם דפים מושרטטים מכילות פירושים על כל ספרי התנ"ך תורה נביאים ראשונים ואחרונים (ישעיה,ירמיה,יחזקאל,יואל,חבקוק ועוד,כמו כן במחברת מס.3 מובאים פירושים על השענות ותיקון סל.)

הרב יעקב יצחקי נפטר בכ"א סיון תרע"ז בירושלים. בנו השני של הרב-יצחק יצחקי הקדיש את חייו לאיסוף ארכיון של אביו,אשר חלק נכבד היימנו כאמור נמסר לארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים.[9]

10. פועלו הספרותי והרוחני של נתן אלישווילי.ספרו "היהודים הגרוזים בגרוזיה ובארץ ישראל"

הסופר המוכשר,המשורר המתורגמן.המתרגם,המורה והאוטודידאקט נתן אלישווילי אחרי עלותו ארצה,אינו שועה לעיצות ידידיו ומכריו ואינו הולך לתחום המחקר וההוראה,אלא מחפש אחרי העבודה הפיזית הקשה והמפרכת של התנחלות על הקרקע.

כידוע,הצהרת בלפור היכתה גלים תיכף ומיד בקרב חוגים רחבים ביותר של-יהודי קווקאז ומנהיגיהם.ולכן לא פלא,שהמשבה הראשונה של נתן אלישווילי היתה לעלות לארץ ללא דיחוי,ובכך להגשים הלכה למעשה את הציונות.1

את מאווייו וגעגועיו לארץ ישראל ביטא נתן אלישווילי ביצירותיו הן בגרוזית,והן בעברית. באחד מן השירים שלו "משירי הנודד" הוא כתב:"

זנחתי עולמכם עם שאונו והמונו	את מאווי אצלכם ביקשתי לשווא
פרשתי מפרשי ואפליג הימה	אולי אמצאנו שמה..."

המשורר משווה את גשם הגלים ואת זעקת החרון של הים עם הומית הלב שלו, הוא מחפש את סודותיו ושבריו "בין גלי הים בין הרי תכלת" הוא גם מנחם ו-גם מרגיע בניצוץ התקווה,שעוד יגיע האביב ותזרח השמש...(שם,עמ.12-11)

"זכה היסטוריון זה,- כותב ג.קרסל בסקירתו על נ.אלישווילי,-שהיה כאחד סופר מפואר בלשונו העברית,ודמותו צפה מתהום הנשיה עם עליית בני עדתו לארץ בשנים האחרונות וההתעוררות המחודשת בקרב יהודי גרוזיה לעלות לארץ ולהתערות בה."(שם,עמ.5)

על פועלו הארצישראלי של נתן אלישווילי אנו קוראים בהודעה קצרה על מותו,שהתפרסמה ב"דבר" ב-27 במרץ 1929 (ט"ו אדר ב' תרפ"ט):"ביום א' י"ב-אדר ב' (24 במרץ) מת בבית החולים הדסה בתל-אביב אחרי מחלת כליות ממושכה,הח' נתן אלישווילי,בן 36... נתן אלישווילי בא לארץ לפני חמש שנים עם משלחת יהודי גרוזיה אל ההנהלה הציונית. חזר ושב לפני רבע שנים בראש קבוצת שטריכר.בת 17 משפחות.נכנס לחיי עמל וכיבוש במושבות.חלוש מעודו, לא עמד בפני הסבל והמצוקה. הניח אחריו אשה ושני ילדים. חבר "הפועל הצעיר", נבחר למועצת פועלי פתח תקוה. הובא לקברות בפתח תקוה".

9 עיין מגנזי ירושלים,א' עמ.כ"ב; אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו,דמויות ותמונות,כ.שש',ת-א,1955,עמ.2457-2455; ספר תולדות יהודי דאגסתאן-המדאים הנמצאים בהרי קאוקאז עד הנה,על ידי המאסף הרב הראשי יעקב בי-מ"י יצחק מדרבנד וע"י גיסו הד"ר שרבט ברין נע"י מתרכו,ירושלים,תרנ"ד ; "הצפירה", 188,117 ■,1900 ועוד.

1 עיין בפירוט סקירתו של גצל קרסל בספר "היהודים הגרוזים..."עמ.16-6, התירגום הגרוזי של הסקירה בידי יצחק דוד,שם,עמ.xxv-xxx111.

גצל קרסל מצביע גם על יד יעה נוספת (סרם נתאפשר פיענוח שם בעל הרשימה, וכן של אותו עתון בו היא הופיעה לראשונה) שנכללה במאמר מקיף על "שבטי-יעקב" בארץ. המחבר שהיה עד לחבלי קליטתם של עולים מגרוזיה בפתח תקוה, ו-למציאות הקשה בה היו שרויים "עולי גורג'יה" אלה כלשונו, מספר על מצוקתם בהשגת עבודה ובהגשמת חלומם לעסוק בחקלאות". בנוגע לנתן אלישווילי, אנו קוראים בידיעה הנ"ל:

"בין ראשוני עולים אלה של יהודי גורג'יה ודבריה בעבר מרן א.(הוא אלישביל'י) - אחד מראשוני המורים העברים החדשים בגורג'יה, ועסקניה התרבותיים היה עורך בעבר עתון ציוני בשפה גורג'ית. אין לי מושג מספיק על ידיעותיו וכשרונותיו של אדם זה, אולם שמעתי, שבחוגי הסופרים הגורג'ים הללו זה עד מאד בעד תרגומו את "שיר השירים" לשפה הגורג'ית. שמעתי גם שהאדם הזה התעניין ועסק בתולדות יהודי קבקאז (כמדומני גם חיבר ספר במקצוע זה) וכעת פוגש אני בו לפרקים מתרוצץ במושבה לבקש סרף לבניו ביתו ואינו מוצא-ת

על נפתולי דרכה של משפחת נתן אלישווילי לאחר מותו, אנו קוראים בסקירתו המאלפת של ג.קרסל: "האלמנה תמר לבית יוסבאשווילי, בת עשירים מופלגים, בטיפליס, שם נולדה, ידעה בשנות חייה בארץ להסתגל לתנאים קשים. ההסתגלות-היתה מורשת משפחתה, אביה סוחר גדול.. נטש הכל ועלה עם אשתו ועם נכדיתם מהוריו והתיישב בפתח תקוה. אף הסוחר יצא לעבודה בפרדס ולכל עבודה שנזדמנה במושבה,- מציין קרסל,- הוא הגיע למשק חקלאי. היינו, רפת ופרות. האלמנה היתה איפא מפרנסת הבית והיא האשה המכילה ששלטה בכמה לשונות, ומעורה בתרבות יהודית וכללית, במלוא משמעות המלה, בנוסף לאינטליגנציה הסבעית ואצילותה, לא בחלה בשום עבודת כפיים לשם קיום הבית בכבוד, בהתאם למסורת-אבי המשפחה." (שם, יהודים גרוזים... עמ. 14-15)

אלמנת נתן אלישווילי - תמר, היא שמרה על כתב היד של בעלה לאחר שהוא נכנס לבית חולים והספר יצא לאור רק בשנת 1975, למרות שהוא נכתב בפתח תקוה בשנים 1925-1929.

ב"פתח דבר" לספרו, מציין נ.אלישווילי, שהוא לא התכוון לכתוב את תולדות יהודי גרוזיה, אלא רק למסור אי-אלה ידיעות בנוגע להם: "בזמן הזה, -מטעים הוא, - בשעת הרת-עולם זו, של האומה הישראלית, כשאברי האומה מחלקטים ועצם אל עצם קרבה להתחבר לגוף אחד שלם ולשוב לתחיה, ראוי הוא שנשים את לבנו לכל אבר ואבר, לכל חלק וחלק קטן מגוף האומה, לדעת את עברו, להתבונן אל-ההוה שלו, בכדי שתהיה יכולת בידנו להתוות לו דרך לעתידו, שישוב גם הוא-יחד עם כל הגוף לתחיה ולחיים חדשים."

כאחד מהאיברים העזובים והנשכחים מחשיב נתן אלישווילי את יהודי גרוזיה, את בני עדתו הוא, אשר לתחייתם ולשיקומם בארץ ישראל הוא מקדיש את כל חייו.

בפרק "יהודים הגרוזים מראשית בואם לגרוזיה עד חצי המאה ה"ט" מספר-המחבר על מיקומה של גרוזיה, על עמה ותרבותה, על יסוד היישובים היהודיים הראשונים שם, על תולדות הכינוי "אורייאטאני" ומשמעותו, כן מפרש המחבר את המקורות הספרותיים וההיסטוריים על יהודי גרוזיה וכן את הגלים שהגיעו בעתות שונות לגרוזיה (על השקפתם הדתית ואמונתם, הפצת הנצרות בגרוזיה וחלקם של היהודים בנדון).

"יהודים,- כותב נתן אלישווילי,- נהנו מכל הזכויות המדיניות והאזרחיות כהגרוזים עצמם, ומשלי גרוזיה לא הבדילו אותם לרעה. העם הגרוזיה מטבעו אוהב גר והיה מקבל את כל הבא לארצו בסבר פנים יפות, לחובתם המוסרית חשבו להתייחס בכבוד ליהודים בדעתם כי משפחת הבגרטיונים (בית המלכות האהוב והמכובד כל-כך על העם הגרוזי) היתה מזרע היהודים." (שם, 26)

בהמשך עומד בספרו נ.אלישווילי על מעמדם המשפטי-החברתי והכלכלי של היהודים בגרוזיה, על נסיבות השתעבדותם כצמיתים לבעלי האחוזות, לכנסיה וכו'

בפרק "החיים הכלכליים והחברתיים" מדגיש המחבר את נסיבות התרכזותם של יהודים גרוזים בתחום המסחר: "אכן, -מציין הוא, - חלק מהם היה עוסק גם בחקלאות ובאומנויות שונות, אבל עיקר פרנסתם היה המסחר, ביחוד המסחר הפעוט, והרוכלות. אולם עם כל היותם אנשי מסחר, בכל זאת, כמעט כל משפחה חשובה, ביחוד במזרח גרוזיה... התעסקה בחקלאות והיתה לה נחלת שדה וכרם." (שם, 31)

בהמשך מוסר המחבר ידיעות על נוהלי המסחר צבירת הון והסלת מסים ע"י השלטונות והפיאודלים למיניהם, רק חלק מיזער עסק בהלוואת כספים ורבית.

נ.אלישווילי מצביע על מרכזיותו של בית הכנסת וכן על החגים והמועדים שנחוגו בגרוזיה, ועל המשחקים החברתיים כגון: "כדור יד", "משחק על רגל אחת",

"המעגל", "ההתגששות". (שם, עמ' 33-34)
בפרק המכונה "החיים הדתיים והמוסריים" מדגיש נתן אלישוולי את אדיקותם ומסירותם של יהודי גרוזיה לדת ולאמונת אבותיהם, למסורת ולתפילות ובכן לבתי הכנסת המפוארים שנבנו בכל רחבי גרוזיה.

"את ספרי תורה, - מציין הוא, - היו מביאים מארץ ישראל... גם הזוהר וספרי הקבלה היו יודעים בהם... כתות ומפלגות לא היו בתוכם ולא היה הבדל בין יהודי בהשקפתו על הדת וביחוסו לאלהיו..." (עמ' 37)
אלישוולי עומד בהרחבה על התכונות המוסריות והאישיות של היהודים בגרוזיה, על יחסי-גומלין המשתתים על כבוד והערכה ההדדיים, על סהרת המשפחה ונקיון כפיים: "בחיצוניותו, - מסכם את הפרק אלישוולי, - היה היהודי הגרוזיני סמל הטיפוס הטרדיציוני של היהדות." (עמ' 40)

פרק מיוחד מקדיש המחבר לנושא "חינוך" ומציין שחינוך הילדים עמד בשפל המדרגה תוך שהוא מפרט את השיטות הנהוגות ב"חדר" יהודי-גרוזיני, את מעמדו וסמכותו של המלמד המחנך, ואת הספרים בהם למדו התלמידים: "את כל הלימודים מלבד התפילות, למדו בתרגום גרוזיני. א. לא שהיו קוראים עברית כל פסוק ופסוק או כל מלה ומלה ותרגומו כל מלה לגרוזית, כאשר היה נהוג ברוסיה, בחדרים, אלא פשוט, לקחו ספר עברי והמורה עם התלמיד הביסורו." (עמ' 42)
את הספרים היו מביאים לגרוזיה מארץ ישראל, ולפי אלישוולי זוהי עדות נוספת לקשרים הדוקים שהם-יהודי גרוזיה קיימו עם א"י במרוצת הדורות.

בפרק "האשה ומצבה במשפחה ובחברה" מדגיש המחבר ש"האשה העברית בגרוזיה היתה יותר חופשיה ביחס לחברותיה בשאר המקומות. היא היתה נהנית מחירות גמורה וזכויותיה היו מרובות במשפחה." (עמ' 44)
בהמשך מספר נ. אלישוולי על הנישואים, גידול וסיפוח ילדים, הכנסת אורחים במשפחה, לבוש, אוכל וסידורי הבית...
פרק מיוחד מוקדש ל"אמונות ומנהגים" שם מודגש: "בין הרבה מנהגים יפים ונאים היו להם גם הרבה מנהגי-הבל ואמונות-שוא, אשר דבקו בהם מן הגויים שכניהם... האמינו בהבלי-שוא, בכישופים, בניחוש, לחישות, קסמים, קמיעות ועוד.

בהתייחסו למצבם של היהודים בחילופי המשטר בגרוזיה (כך גם שם הפרק) מציין המחבר שבתחילת המאה ה"ט, חלו שינויים יסודיים בחיים המדיניים של-גרוזיה... היא נכבשה ע"י רוסיה, היהודים המשיכו בימים הראשונים במקצועותיהם מסחר, רוכלות, ולמרות חילופי המשטר מצבם הרוחני של היהודים בארץ זו לא השתנה לטובה. (עמ' 50)
בהמשך מספר נ. אלישוולי בהרחבה על נסיעת מקומות ישובן של קהילות יהודית גרוזיות, התרוקנות השכונות, התפלגויות והתפצלויות, הוא מצביע על היחסים שנתהוו בין יהודי גרוזיה - ילידי הארץ, לבין היהודים האשכנזיים שהגיעו מפולין, רוסיה וליטא לקווקאז.
אלישוולי מתייחס גם לתנועה הלאומית הגרוזית, והשפעתה על התעוררות היהודים לחיי חברה, ולתמורות המדיניות שבעקבותיהן באו "זרמי חיים חדשים-ביהדות גרוזיה". או-אז החלה ביהדות זו תחיה רוחנית, התחזקה מערכת החינוך הקהילתי-הלאומי, ניכרה השפעתם של רבני הקהילות מיוצאי רוסיה. בחיבה-גלויה מציין אלישוולי את דמותו של מורו ורבו אברהם חבולס, ומזכיר את-תרומתו הרבה לחינוכם של מאות ילדי יהודי גרוזיה. (עמ' 56 והלאה)

בפרק מיוחד מסופר על המאבק בין הציונות ומתנגדיה, מובלטת אישיותו של-הרב דוד באאזוב "העסקן הציבורי החרוץ והציוני הנלהב" כהגדרת אלישוולי. כמו-כן עומד הוא על תרומתו הרבה של מייסד ההסתדרות הציונית בגרוזיה הד"ר מ. שטרייכר.
"יהדות הגרוזית, - כותב נ. אלישוולי, - היתה תמיד כר נרחב לתעמולה לאומית וציונית. בזוויות נשמתה היו תמיד חבויים זיקי-האהבה וגעגועים כמוסים וסמיים לאומה ולארץ, אשר היה דיי לנגוע בה, שתתלקח לשלהבת גדולה ועצומה, אבל לא הצליחה השעה ומפני אי-אלה גורמים ומסיבות שונות, לא כוון הזרם - אל אפיק הנכון ונפשה של יהדות גרוזיה נטרפה לכל הרוחות." (עמ' 61-62)

המחבר מקיע את קבוצת האינטליגנטים המתבוללים מקרב יהודי-גרוזיה, שנשאו דגל בזכות סמיעה מוחלטת, בתוך הלאום הגרוזי. הוא מתקומם נגד התלקחות שינאה והרעלת אווירה במיוחד בבירת מערב גרוזיה - כותאיסי, ובכאב רב הוא מציין: "באופן כזה הלכו הרבה כחות לטמיון, שמסטו הרבה אפשרויות חשובות, שהיה אפשר לעשות בגרוזיה לטובת הצבור היהודי שמה ולטובת הארץ והישוב"

(הכוונה כמובן לארץ ישראל - י.ד.)(עמ.63)(בהרחבה על הנסיונות והמאמצים ליסוד ארגונים ועדים ציוניים מקומיים עיין עמ.66-69)

מאורעות והתרחשויות שעברו על ראשם של יהודי גרוזיה החל משנת 1921, דה-יינו מייצוב השלטון הסובייטי שם, מוצאים את שיקופם הנאמן בפרקים הבאים: "בגרוזיה הסובייטית וההכרה בעברית", "התארגנות והוצאת עתון", וכו'

"עם התרופפות יסודי החיים החמריים, - מציין בהקשר לכך אליהשוויל', - התרופפו גם יסודות החיים הרוחניים, החינוך והמוסר... לדאגה ראשית נהפכה המלחמה על פת לחם, מלחמת החיים היומיומיים, ילדים שנועדו לתורה ולחכמה, הושלכו על ידי לחץ החיים אל הרחוב להתעסק בתגרנות... נסגרו בתי כנסת בכמה ערים ועיירות, התחילו לגרש את הנשמה היהודית גם מפינה יחידה זו שנשארה לה בימי ענייה ומרודה." (עמ.75)

לאחר שנכשל מפעל הוצאת העתון היהודי בשפה הגרוזית, בשל צביעותם ואימנותם של אנשי שלטון בגרוזיה הסובייטית, מסכם המחבר בכאב רב: "נוכחנו, שאין טעם והגיון לפעולתנו, שכל זה הוא משחק, משחק מסוכן מאד, משחק עם אש, שסוף סוף אפשר להיכוות בה באופן קשה ולא בכל יום מתרחש ניסא... ובכן מה עלינו לעשות?" (עמ.81) שואל נ.אליהשוויל' ומפנה את מבטו אל המוצא האחרון "העלייה" (כשם הפרק הדן בנושא), אליה התייחסנו כבר בפרק המתאים למעלה.

11. פועלו הספרותי והרוחני של מאיר מגלאשווילי. הגיגיו הפילוסופיים. השקפת עולמו החברתית והכלכלית וכו'

פועלו הצבורי ויצירתו הרוחנית של מאיר מגלאשווילי מהווים פרק מזהיר בתולדותיה של יהדות גרוזיה בארץ ישראל. חשוב מאד לעמוד מקרוב ולהכיר את קו-חשיבתו ואת ציוני-הדרך בתהליך עיצוב השקפותיו החברתיות והפוליטיות של הוגה-דעות יהודי-גרוזי זה במיוחד בין השנים 1940 - 1920.

מאיר מגלאשווילי נולד בכארלי בשנת 1879 למשפחה יהודית-גרוזית מסורתית. את החינוך הדתי הראשוני הוא קבל בעיירתו, בחדר ולאחר מכן המשיך את לימודיו בבית הישיבה בצחינוואלי בהדרכתו של הרב אברהם חבולס. במקביל רכש מגלאשווילי את השכלתו החילונית בסימנארין הרוחני שבגורי (עיר מולדתו של יוסף (סוסו) ג'וגאשווילי (סטאלין) ידידו ובן גילו של מאיר מגלאשווילי.)

מאיר מגלאשווילי ויוסף ג'וגאשווילי למדו באותו סמינארין עצמו, האחרון בכיתה אחת מעליו. כפי שמעידים מקורות נראסטווריים לא מעטים, בין הגרוזי סטאלין לבין התלמידים היהודיים הגרוזיים שררו יחסי-ידידות טובים. (עיין בפירוט פרק מתאים בספרנו " История Евреев Кавказа")

מ.מגלאשווילי לא הסתפק בלימודיו בגרוזיה והמשיך ללמוד בווילנא ובערים אחרות ברוסיה הגדולה, משם הוא חזר עם תואר "רב" והחל לשרת את בני עדתו באהבה ובמסירות.

עזבונו הרוחני של מאיר מגלאשווילי החובק כמה עשרות שנים, נחלק לשתי תקופות עיקריות - התקופה הגרוזית, והתקופה הארצישראלית. על האחרונה אנו גם נמקד את תשומת לבנו במחקרנו זה.[1]

לדידנו אין כל ספק בכך, שמחוברתם של החוקרים ההיסטוריונים מקרב יהודי-גרוזיה להמשיך ולחפש כתבי-יד, מסמכים, רישומים ועדויות הנוגעים לחייו ולפועלו הברוך של מאיר מגלאשווילי, לא רק בארץ אלא גם בגרוזיה, בה פעל במישורים ציבוריים-פוליטיים שונים וכן היה אחד מהמנהיגים הציוניים הבולטים ביותר לצדם של הרב דוד באאזוב, ד"ר בנימין קאקיסטלאשווילי, נתן אליהשווילי ואחרים רבים.

מכורח הנסיבות, ננסה כאן, לסקור בקצרה את יצירתו הרוחנית הארצישראלית, הקשורה והשלובה שילוב עמוק בחייהם ובמציאותם של מאות ואלפי משפחות יהודיות גרוזיות בארץ בתקופה הזו, וכן את השקפותיו הפוליטיות, החברתיות והבגיו הפילוסופיים.

[1] חוברות ורישומים מפרי עטו של מאיר מגלאשווילי נמסרו לנו לעיון ולחקר באדיבותו של בנו אברהם מֶגְלי מבנימינה, ועל-כך נתונה לו תודתנו, סקירתנו סביב עזבונו הרוחני של מאיר מגלאשווילי נתפרסמה בשלושה חלקים בביטאון ההיסטורי של המרכז לקווקאסיולוגיה "קווקאסיונ". 3,5,6.

ניתן לחלק את מורשתו הרוחנית של מאיר מגלאשוילי לארבעה נושאים עיקריים שאליהם הוא התייחס בהתמדה, בהקפדה ובשקדנות בלתי-נלאת, לאורך כל חייו באי"י: 1/ רישומים אוטוביוגראפיים. 2/ יהדות גרוזיה - בעיות קליטתה, מצבה הרוחני וכו', 3/ כתבים ורישומים על המפלגות, זרמים רעיוניים, מגמות-חברתיות, אישים ועוד', 4/ כתבים והגיגים פילוסופיים, אנתרופולוגיה הפילוסופית (גורלו של האדם, מקומו בטבע ובחברה וכו')

נעיר שהרישומים בנושאים הנדונים, אינם מרוכזים בחוברת אחת לפי נושאים, אלא מפוזרים על פני מחברות וחוברות שונות וניתן להניח שקשה היה למחבר, למצוא פנאי מספיק כדי לרכז ולגבש את הגיגיו בהתאם לנושאים. על כל פנים, מאיר מגלאשוילי מצליח[2] בהחלט במשימתו להעביר מסר גדוש ורעיונות אקטואליים אף לתקופתנו אנו.

מאיר מגלאשוילי הינו אדם מלא רגשות, סנטימנטים ונוסטאלגיה כלפי העבר, כלפי תקופת הנעורים בה נרקמים חלומות ותוכניות לגבי העתיד, לאורכה נופלים החברים והידידים, שאת זכרם אנו מצווים לשאת לעולמי עד. (11,101)

על צעדיו הראשונים בחיים, על חינוכו בגרוזיה, מספר המחבר: "...נולדתי בעיר קסנה וחשוכה: גדלתי וחונכתי ב"חדר" על ברכי התלמוד והחסידות. ואח"כ בהיותי כבן י"ד שנה, נתעוררה בי התשוקה ל"חכמה" ולמדתי בעצמי תנ"ך, דקדוק, ואח"כ גם ההשכלה העברית החדשה... לשונות שונות ומדעים שונים..."

ידיעותיו המופלגות של מגלאשוילי משתקפות בימנים שונים, בציטוטי קטעים ביהדות ובמחשבה יהודית (חיוי הבלכי ומאבק רעיוני נגדו) (14,22-25) בתלמוד ומשנה (5,4-19) בפילוסופיה כללית, פסיכולוגיה של מהפכנות (חוב' 15) באומנות, בתורת הנשגב. התייחס הוא גם ללשון העברית (חוב' 11), לבעיית בא-ולת הקרקע באי"י, על מצבם של העדות היהודיות השונות בארץ ערב מלחמת העולם השניה. כן כתב על מדינות הציר ומצבן המדיני והצבאי וחרחור פסיכוזת-המלחמה (חוב' 11) ציטטות ממכתביהם ומחיבוריהם של סופרים רוסיים (טולסטוי, דוסטויבסקי, צ'כוב...) כשמספר עמודים נועדו לקטעיו של בן-גורין, זבוטינסקי... (חוב' 17) הרהורים על תפקידם של היהודים בתהליך המהפכות, האם דם יהודי הינו נוזל טוב לגלגלי המהפכה?!) ועוד.

מ.מגלאשוילי סולד מאהבה מזויפת של המולדת, באיזה שהוא מקום הוא משייך את עצמו לעם אחד, למין אנושי אחד, לגזע אחד: "מיו הוא מחשיב כשלשלת ארוכה של כאבים ופורענויות, בתור אדם אשר מיצה את עצמו, את כל יכולתו הפיזית. "בשחרית חיי סבלתי רבות, -כותב הוא, - ובערבית חיי אני תוהה ושואל: מה יהיה סוף? למה אני עמל? ועם צהרי חיי, כבר עייפתי, תעיתי ואבדתי בערפל היאוש והצער..." (17,93-94; "קורקאסיונ", 5, עמ' 99)

העינויים שנפלו בחלקו של מגלאשוילי הופכים אותו להיות אדיש כלפי קירות הזדון שלא נהרסו, כלפי אסון ההויה שלא חדל... קיימת שינאת-אנוש, שנאת תקפים כלפי החלשים, חולותיה של שלשלת השינאה הזו הרי לא נפסקות במשך מאות ואלפים שנים.

ומה' עצתו איפוא?! "אל לך להיזון מהזיותיך - שאתה הוזה בשעה שאתה מתקפל תחת שמיכה חמה. כל מה שדמיונך בודה - אינם אלא הזיות. העולם מלא שקר ורמיה, כל אחד מעריץ את עצמו בגלוי ומבטל את זולתו (בגלוי) ובסתר..." (עיין 17,104)

מגלאשוילי מתגעגע אל הרוח המרחפת על כל היצירות, אל רעיון שיבין-למעמקי לבו ולצערו הוא מבודד, משותק, מלא זעם ומרירות, באישיותו מתערבבים האל והשטן, הוא כמה להתחדשות בכל המסמעויות הפילוסופיות. ואף מקשה בשאלתו: "האדמה מתחדשת כל שנה, ומדוע אין לאדם אביב בכל שנה? בשעה שהכל מכים "על חטא" - אני מתוודה ומתחרט בצנעה, רק על חטא אחד: חטא - שלא חטאתי.. אני מאמין בהיסטוריה הגדולה שלא תעשה עוול, אבל לא בהיסטוריה הקטנה: זוכולה מלאה רשע וחטאה, שורה של שגיאות וזדונות. מאמין אני בהגיון הגדול-של הנצח ולא בהגיון הקטן של השעה..." (17,159)

מגלאשוילי המסור למשפחתו ולעדתו, באיזה שהוא שלב מכריע בחייו מרגיש-את עצמו עייף מכזיון והשנוררות באי"י המנדטורית. מצד אחד קוצר רוח של מנהיגי היישוב שבתפילותיהם ובתחנוניהם הביאו בתור מצ'ל את בריטניה לאי"י

---

[2] עיין ביתר פירוט לגבי ניתוח הארכיאוגראפי והטכסטולוגי ב-"קורקאסיונ", גל. 5, 1980, עמ' 98; שוב נזכיר שציון הקטעים מרישומיו של מגלאשוילי, בספרנו זה הוא כדלקמן - מספר החוברת מעזבונו והעמוד בה. לדוגמא - 5,16 פירושו "חוב' מס. 5, עמ' 16 וכו'

ומצד שני, אדישות פושעת של אותם מנהיגים, שלא איכפת להם מגורלם של מאות ואלפי מתיישבים - עובדי אדמה... הוא עצמו לא מסוגל יותר לאסוף את המחשבות הנוגות הפורקות אותו ולצמצם אותן בשאלה אחת, לגבשן בסוגיה אחת, הוא חי את היאוש שלו, את האסון האישי והצבורי שלו... "התחיינה העצמות היבשות - שואל המחבר, - במציאות עגומה כזו, אדם כמוהו שמרגיש את הרצון והכשרון הדרושים ליצירה, חש גם עד כמה ידיו קצרות, האם מישהו יבוא לעזרתו ויעשה סדר בתוהו ובוהו של החיים שלו? האם?! האם מישהו יסיר ממנו את הפחד היומי שרק מסמסם את ליבו?

הוא לא ממורמר על מתנגדיו וירביו, ומעניין לשמוע כי הם בעצם יוצרים- אצלו את הרקמה הפילוסופית החשובה בחייו, הם מעוררים בו מח לעבודה...

ובחולי הגופני, ובתהליך של התפוררות ערכים ונורמות המוסר, ועל רקע התמוטטותה של האידיליה היהודית-הגרוזית הפאסטוראלית, מדגיש מ. מגלאשוילי שדווקא לא נקל להיפרד מן העולם שחייתי בו מיטב שנותיך ובו קשורים מיטב זכרונותיך" אלא שיבתקופה זו של דם ואש... נהפכות האמיתיות לשקרים והשקרים לאמיתיות... הכל תוסס, הכל רופף, הכל רופס..." (שם)

המחבר מכיר את התקופה בה הוא חי, בה הוא יוצר, מכיר את מיטב הוגי-דיעותיה ויוצריה, הוא דוגל ברעיונות - יעד אמיתיים, מוחשיים, ברצונו "לראות את עם ישראל: לא עם של תגרים ממירי-שטרות בשטרות... לא נודד והולך ופשע על לחם... אלא עם עובד ונוטע; מפרים צחיחי-סלעים ובונה סדום על תילה... עם בלי עבד ובלי אדון, אוהב כל נעלה ונשגב, כל יפה וטוב - פעולות ומעשים שואף חופש ודרור..." (13,1-2)

ומהי פילוסופיית החיים של המחבר? לא לברוח מפני עושר והכבוד, אבל גם לא לרדוף אחריהם. לא להאמין בשום ידידות, להעריך כל יום בפני עצמו, וכשהעיפות והאפסיה אוכלים את מיטב כוחותיו, כהגדרתו, וכשהוא מנסה שוב ושוב לאזור עוז, לשקם את עצמו, לצאת מיאוש, להתחמק מאותם מאורעות שהשאירו "רשמים עמוקים במבנה גופו הצנום והרזה, כשהבדידות נותנת את אותותיה המובהקות ואז:"

"...מיתרי לבבי נתעדנו מאד... הסונים הדקים ביותר נתנגנו עליהם. הבינותי כבר את הכל. ויכלתי משום כך להיות באמת פשוט. תמים דרך. ויכלתי משום - כך לעבוד. ואני עבדתי. ואולם העיקר לא היה הלחם - העבודה היתה העיקר..." (12,62)

אומנם מחפש המחבר את הכחות הפנימיים, כדי לסבול את הצער הגדול הכרוך בחיים, אבל הוא מרגיש שהינו נטול כח-סבלנות "בפני אנשים קטנונים ומעשים פעוטים... כשדאגות הפרנסה תוקפות עליו ביותר, - מציין הוא, - אני נפטר מהן בהרהור קל; אפשר שאמות בקרוב ונמצא שבכדי דאגתי ולחינם מרדתי את ימיי המעטים, ולמה אמות כשוטה?... היום פקדתי את בית הקברות שבלבי ואימה נפלה עלי. מה רבים בו קברי האהבה, הרגשות והשינאה..." (7,40)

מגלאשוילי אינו נמנע מלנתח את תכונות עצמו - "פחדן אינני מטבעי, וכבר ראיתי מראות נוראים בימי חיי, וכבר התרגלתי אל הפחדים היותר אימתניים. ראיתי הרוגים מתגוללים בחוצות ואין מאספם; ראיתי מחזות נוראות כשנצברו מאות הרוגים, בהם איש ואשה, נער זקן ועולל... כל אלה הם: מעשים נוקבים את המוח ויש בהם כדי להמית, את רוחך ואת נשמתך מיתה במורה עולמית. (5,209)

והלאה ממשיך המחבר: "קשה אני לכעוס משום שקשה להעליבני, רגש הכבוד שבי אינו נותן לי להרגיש עצמי עלוב - וכל העלבונות אינם מגיעים אלי ואינם מרגיזים אותי. נדמה לי שאינם מכוונים כלל אלי, אלא לאיזה אדם אחר, מדומה שאיננו כלל במציאות שהרי אין הבריות יודעים אותי אלא את המסוה שעל פני חיי..." (7,41)

יחד עם זאת מגלאשוילי מרגיש את עצמו בודד: "כי תכונתי הארורה לא תתנני להתדבק לאיש אם אכיר בו רק מקצת שקר, מקצת השחתה, ותכונתי הארורה לא תוכל לשים לי סתר פנים (בחונף), כי לא אוכל בשום אופן לדבר שלום עם איש, שאין רוחי נוחה ממנו ולא אוכל להצטנע..." (5,228)

המחבר ניסה להמציא עזרה לכל נזקק במסירות, בכל המרץ, ברם בכל זאת הוא-נאלץ להיוכח ש"הכל ישנאוני, רדפוני, מרדו את חיי... מפני שלא נפלתי ולא כרעתי, לא השתוויתי בהכנעה נואלת, עוורת..." להיפך דימו אותי, עלבו בו, הקניטוהו והרגיזוהו והוא אף מרחיק לכת בקבעו שאינו מפחד כלל ממוות וממתים, מחשך הגוויעה, אלא דווקא "משאונם של ההמון הגס, יש לפחוד יותר, מאשר מן המקלט השקט של המוות..." (6,9)

מגלאשוויליי במציאותה האכזרית של א"י, על נכבדיה, ראשיה, מנהיגיה הכלל-יוניים הליברליים, מרגיש את עצמו אפוף-מציאות הבלתי ממשית! המזעזעת ביותר ובחוסר תקווה. לכן בא הוא וקובע בצער: "שום תלאות הגלות לא הלאוני - כדחיות המוסדות הא"י בלך ושוב..." נוגעים בקיומי העלוב ושוללים ממני - את האפשרות לחיות..." למרות זאת מנסה המחבר להתאושש, לעבוד, ליצור, לחיות, להתמודד... יש לו קביעות משלו גם על היריבים הפוליטיים שלו: "יריבי", -מטעים הוא, - כולם נבערים מדעת... ההיזק שיגרמו לי לא גדול, אבל לא נעים הוא. מומחים הם "לחריצות לשון"... אין אמת במוחם - ישר בלבם, ונקיון בפה, הם, ריקים הם! אולם העובדות קשות עורף הן..." (11,52)

ואכן בנסיבות כאלה קשה למגלאשוויליי "להילחם את החברה, לשחות נגד זרמה העכור. אם אסבול, אם אצטרף בכור ענויים אלה ואשאר בחיים, אשוב אדם אחר, טוב מזה שהייתי והנני עוד היום. ואם אמות - טוב שאמות בנכר... אדם צריך מזל, - מטעים נמרצות המחבר, - אם מזל ישנו לאדם, אשתו למקוה ועזו פורשת לרפתה; אפס, אם חי"ו אין מזל - עזו הולכת למקוה ואשתו פורסת אל רפת!." (14,77)

עסקן הציבור - מאיר מגלאשוויליי, תמיד ניסה להיות אופטימי, בעל יוזמה, לא לאבד את עשתונותיו בשום מצב, למרות המצוקה והסבל, להילחם, ליפול לקום! לנסות ולתפוס את הגורל בצווארו, בעולם שאין בכלל אהבה לזולת.. (11,153)

מ. מגלאשוויליי, ניתן לומר בלי כל הגזמה, היה הוגה-הדיעות הראשון מבין יהודי קורוקאז, שעסק במרץ רב בתחום ניתוח מערכות ותורות שונות בפילוסופיה של החיים. תפיסתו והשקפותיו בנדון נובעות לא רק מכלל הדוקטרינות הפילוסופיות ואנתרופו-סופיות שהיו רווחות בימיה זו או אחרת באותה תקופה, אלא הוא שאב ממקורות יהדות את הקונצפציות. המוצאות להן סימוכין הן בתנך, והן בספרות חז"ל של הדורות שלאחר מכן.

אפשר לקבוע ללא כל ספק שמגלאשוויליי הינו פילוסוף מקורי אשר הגיגיו מהווים רקע אקטואלי רב-משמעות לבעיות המתעוררות בחיינו אנו, במציאותנו אנו על כל ההיבטים והמגזרים. לדידו של המחבר "המסתורין של החיים - גלויי החיים הם" (12,59)

הוא מחפש אחרי מטרת החיים, אותה הוא מוכן להכריז כאפס, ולעומתה את הדרך אליה, אל המטרה ל-"כל". המחבר מודע היטב להגבלות חמורות בחיים הפיזיים החומריים של האדם, החיים גדושים בכאבים, ביסורים, יש בהם מעט מאד אושר, התהליך העובר דרך המשולש "הוה - עבר - עתיד" הינו תהליך מרכזי של-ההתהוות. מגלאשוויליי בא ומסיים: "העבר אינו דבר שנגמר, כי"א דבר ההולך ומתהווה; אנו אין לנו דרך, אלא עתיד בלבד. סוף העבר אינו אלא עתיד, אשר בהיכתנו קדימה יתהווה, ישתנה ויהיה את אשר לא היה." (14,100)

החיים הם גם רעים וגם טובים, גם אומים וגם מקסימים, גם מרים וגם מתוקים, והרי הם כוללים הכל, מציין המחבר ועומד על מקריות בריאתו של האדם:

...העולם נברא שפע"י משחק המקרה בעולם העצמים והאטומים בצטרפו כו"כ חומרים אחרים. דהיינו, של שרצים, קופים וחיות רעות ובבלו עפ"י משחק המקרה צורה של אדם.../17,49

לדידו של הפילוסוף היהודי-הגרוזי - החיים הם תנועה אחת אדירה, הזורמת בנתיבים שונים עד אשר הניגודים הדיאלוגיים בצורת "אני" ו"אתה" מתאחדים ב"אנחנו". לפעמים ניתן להניח שמגלאשוויליי הינו גם דטרמיניסט, תומך בדעה ש"...חיי האדם הולכים תמיד למקום שלבו ורצונו מוליכים אותו!..."

ושהכל כבר מוגדר מראש ומוכרע. לכן "כל החיים הם קשים, גסים ומנוולים ולא צריך להצטער על החיים... כולם זונות, כולם! אין ידיד בעולם. יש ידידים לכוס יין, ללחם אך לא למוות.

זונות! ספוג! רק לא פחד, רק לא בהלה... כל בני אדם - רמאים פרופסיונאליים... זונות! כל אחד ואחד - ארסינל הגסות והסרחון, שפלות ונבזות." (15,10)

ההשתפכות העצמית, השתוחחות הנפש, ההתבזות וההשתפלות הרי הן האמצעים הטובים לערוך חשבון נוקב "מה נעשה באופן מוחשי ע"י כל אי"א. הסוציולוגיה הפילוסופית של מגלאשוויליי שוללת את הטפילות החברתית, הנצלנות, החומרנות והנהנתנות, וכיוצא באלה תופעות סוציאליות לא בריאות, והוא מוכן להילחם נגדן ללא ליאות. (6,18)

ביומניו השונים ובקטעים המועתקים בחוברות השונות בולטת דווקא הגדרת-הכוחה בחיים "להיות רע וקשה, מפני שכשרית אמת נדחף מהדברים, מי שמעם, עצובים הם דברי אמת." (15,62-63)

וכשפני הדברים הם כאלה, מייעץ הוגה-דיעות יהודי גרוזי לעמיתיו:"כת-וב כאילו אחד אתה בכל העולם, ואין לך להתירא מפני קנאת בני האדם ומשפט-הם הקדומים, ולא - תחטיא את מטרתך הישרה..."(5,162)
לא להיכנע לקאפריזות בני אדם, לקנאות הדור, לדרישותיהם של יצורים גנדר-ניים, להיפך להמשיך בדרך של האמת הסובייקטיבית, בדרך המצפון הפנימי ולחשוף את הצדדים האפלים של התקופה. (5,166)

לגבי העיסוק המרובה בספרות ולהמשך הגידול בכמות הפרודוקציה המודפסת הנערמת בחוצות העיר, יש למגלאשווילי תיזה משלו:"יש ספרים מטמאים את הידיים, ויש ידיים מטמאים את הספרים."
מגלאשווילי שגדל והתחנך ברוסיה על ברכי תורות פילוסופיות של מרכסיסטים וסוציאליסטים (כאמור ביחד עם יוסף סטאלין), משוכנע שתנאי-החיים החומריים-הגשמיים, משפיעים על תנאי החיים הרוחניים והאידיאולוגיים, בכך הוא מתגלה כמטריאליסטן לכל דבר, המסכים לתלותם של החיים הרוחניים בחיים הפיזיים החומריים. הוא אף מוצא פריפרזה לדיעה זו:"כל האברים תלויים בלב. והלב תלוי בכים."(11,16)

כמהפכן מטבעו ועל פי תהליך חינוכו יכל מאיר מגלאשווילי לזעזע את-היסודות ההולכים והמתנוונים של הציונות הגלותית, שפשה גם בכל חלקה טובה בארץ ישראל. אלמלא הנסיבות המסויימות שגרמו להשתקעותו של מגלאשווילי, בעניני דיומא פרוזאיים, הרי על-פי התפיסה האידאולוגית שלו הוא יכול היה לגרום לריענון משביר-הרוח בכל המערכת הפוליטית, החברתית והכלכלית של א"י באותה תקופה.
לדידו של מגלאשווילי יש לדבוק בעיצה הבאה:"

> בחיים /במסחר/ א"א לשמור יושר וצדק, דרושה /רמאות/ פוליטיקה! באת אל אדם הושיטה לו בידך השמאלית דבש, והימנית מחזיקה בשלח. כשידך על העליונה - הכל טוב... החיים- כך דרכם: האדם יהא טוקף בשיניו או - טוקף לשיני אחרים... הר גדול /בחיים/ יהא בעיניך גל עפר וים - שוליית! או-אז או-לי תמצא דרך בחשכת החיים!... אל תטה אוזן לקול אחרים, רק לקול שבלבך! יחיה בעולם, כאשר ילחש לו לבו. אחרים אינם יודעים כלום... אל תשמע להם!... כמה קשה לחיות בעולם! הדברים מגיעים לידי כך, שהאדם מתחיל לירוא א"ע... הוא מתפלג, הוא החוטא והוא השופט, מוציא הוא משפט ע"ע, ומתנצל בפני עצמו... עד שטוב לו להמצא ימים ולילות בחברת - שנואי נפשו - ובלבד שלא להתיחד עם נפשו!...
> לעולם תלך בחיים תקיף וישר... אל תתן עיניך באשר לרעך, ואת שלך שמור בכל עוז... אנחנו /כל ב"א/ חיים בעולם למען קחת, ולא למען תת!..

(עיין קוקאסוני, מס.3)
את תחשתו האינדיבידואלית העזה בתחום תורת-החיים, ביסא המחבר גם במספר שירים המובאים בחוברותיו השונות כגון:"והיה באחרית", "שירי נפשי", "המוות והחיים", "מה נצח..." ועוד. התיזה העיקרית העוברת כחוט השני בכל השירים האלה הינה ש"המוות והחיים גם שניהם - בני חלוף...הנצח הוא רגע-הכושר..."(בפירוט ב"קוקאסוני" מס.3)

מגלאשווילי אינו נרתע מלהשתמש במלים בוטות "העולם כולו - חיה מלאת צ-ואה!", גדוש סתירות ואי-צדק משוועים, לכן על השונאים יש לעבור בלי שים-לב, יש לחסוך את הכוחות לאויבים נכבדים וגדולים יותר...העיקר לא להגזים-בדברים, לא להרחיק לכת, לא להפריז...כי הרי ייתכן מאד ש"האמת היא לא מה שיש לנו, כי אם מה שיכול להיות" (אובייקטיבית) והלאה הוא מטעים:"כל-חיינו היא מיתה ממושכת מיום אל יום ומרגע לרגע...אומללים אנחנו כולנו, בודדים ומנודים, וחושבים כי דרכנו איתן ובטוח...נתונים בין צער ויגון, בין ששון ואסון, בין תקוה ויאוש...ותיכף יתקפנו עצב ויגון ודוחנו תיפול-מפחד האסון..."(6,33)
הפילוסוף מזהיר לא להיות מופתע בחיים הפרטיים, אלא להיות מוכן "בשביל דרכי הגורל הנסתרות" כהגדרתו.(14,14) ו"אם נחתך גורלנו - אל נא נהיה כחיות העומדות בפני גורלן מוכות-תמהון ובלבול הדעת, נהיה כאנשים גלויי-עין, המקבלים את הבאות מתוך הבנה ומתוך כבוד אדם...בשעת סכנה מתעוררים-

כחות החיים..."(14,35) ניתן להתמיד ולהתמודד עם הגורל, עם העלבון, עם ההשפלה, אך ורק באשר העבודה, באמצעות יצירת החיים עצמם מחדש ומחדש ותוך כדי התחדשות עצמית פנימיים. מכאן נימתו הפסאליסטית של מגלאשווילי:"

...רחיים הם מלחמה תמידית בין חפץ הקיום שבלב האדם ובין תנאי הקיום שמחוצה לו. במלחמה התמידית הזאת יתפתחו כחות האדם עד שיכשר להסתגל לתנאי קיומו, או לשנותם לפי צרכו. ומי שאינו מוכשר לא לזה ולא לזה - הוא המנוצח..." (17,91)

מגלאשווילי בא ומזהיר מפני הסוגיות אשליות בחיים כי "הגורל נפרע מן האדם וחוזר ונפרע ואינו משוה את חשבונותיו עד עולם"(17,41)
החיים האלה הפכפכים הם, מזויפים, בעלי גוונים שונים, מחולקים ל"אני" ו-ל"לא-אני" (השוו עם הגדרות פיכטאניים ושלינגיאניים בפילוסופיה האידיאליסטית הקלאסית הגרמנית), גדושי-דמיונות, ולכן "...אל תבזבז את זהב ימיך בהאזינך לאנשי שעמום... חיי את החיים הנפלאים החבויים בך!..."(17,38)

לדידו של הפילוסוף העולם הוא מוחשי-תכליתי, הכל מכוון להפקת תועלת עצמית ויש והסופרים מניחים שהם שיוצרים אור, אלא שלמעשה הם "בוראים חושך לסמא את העיניים..." אי-לכך, אין אמונתו האישית במשכיי-עם למיניהם גדולה במיוחד. (14,44-45)
מגלאשווילי מתקומם נגד נסיונות להחשיבו ככלי שחמט, ככדור בליירד, הוא מתקומם נגד אווילות הרוח, חנפנות ונבזנות בעולם שאין בו הגיון כי הריע ובדה ש"...השמש המאירה על מיטת הגוסס... אותה שמש שולחת קוי אור על חופות חתנים... אותה השמש זורחת גם בשדה קסל, גם במשכנות שאננים..."(17,126)

לדידו של מגלאשווילי סוד החיים הוא בהכרחיות אחת רצופה וגדולה ויש לרפא את הנשמה ע"י החושים ואת החושים ע"י הנשמה - זהו אחד מסודות החיים הגדולים."(17,37) לכל נפש יש עולם משלה. די לנו לדעת, - מדגיש המחבר, - כי העולם המחשי שאנו קוראים "חיצוני" אינו אלא דמיון בתוכנו..."(11,49)

מגלאשווילי מבחין בין שני סוגי דמיונות על מרכיביהם וסגולותיהם. "הדמיון החופשי" עשיר יותר! מהנה יותר, ברם הרי אין ביכולתו לכלכל מעשיות, את בני אדם, לעומתו "הדמיון המשועבד" עד כמה שהוא משועבד למציאות, הריכפוף הוא למרכיביה השונים, מעשי יותר, חומרי וגשמי יותר, ועל רקע זה נוצר כל אותו אנסאגוניזם החברתי שמתבטא בניגודים סוציאליים וכין-אישיים.
לדעתו של מגלאשווילי - עוגן ההצלה מצוי בתוך הנשמה פנימה.(14,106)
אולי על-פי דרכו החשיבתית של רישב"י גם מגלאשווילי סבור, בהתייחסו לסוגיית הדואליזם הפסיכו-סומאטי, ש"יש בהמיות בנשמה ויש לו לגוף רגעים של רוחניות, הגוף עלול להזדכך, והרוח להתנבל..."(17,38)

המחבר אינו נוטה לשלול את תפקידו של הגוף, לא מסתייג ממנו, ברם לדידו-חשוב מאד "התעלות הבשר ע"י הרוח...אין הרוח יורד, אלא הבשר עולה..."
הנשמה מדומיינת ע"י מגלאשווילי כאוצר, כגנזך שלם של רשמים למיניהם ובהתעמקו ברחשי נפשו של האדם, שואף מגלאשווילי לאתר את אותו מרכיב נצחי, שאף פעם לא נעלם, לא חולף...'

" אדם גדול אינו מזרעזע ואינו נוח להתרגז; המאורעות עוברים עליו, מבלי להניח בו רושם עצוב, הוא מנצח את מעצוריו ותקלותיו."
/17.144/ קובע מגלאשווילי.

בהמשך מתייחס המחבר גם לתיאור החושים, האינטרציה, האסוציאציות. בעקבות פרויד, גם הוא מגדיר את החלום כ"בבואה" של תופעות מורכבות ומרובות של העבר, שנצטברו יחד וקיימות מתחת לההכרה..."(שם)
מגלאשווילי אינו מעוניין לחטט בנשמה, להתפלסף עליה, על נבחיה וסודותיה, לדידו חי האדם בשני עולמות - "האחד הוא עולם מבאני של המציאות, החוק והכח, החושים והמדע, השני-עולם הדמיון, עולם של דברים מדומים יותר...(2,36)

חלק נכבד בתורתו הפילוסופית של מגלאשווילי תופסים המושגים: "אדם". "אישות" ועוד. המחבר פסימי ביחס אל האדם, הוא מכיר את טבעו - צביעות, נבזות, מה זו אהבה? מה זה טוב? מה זו ידידות? מה פירוש הדבר "לעזור לאחרים? היכן היא התקוה? מה זה לגמול טוב? למה לא להיות כפוף לגורל? למה שוה האיבה והרחמים יחד? האם האמונה אינה, אלא רסן לפראים שבבני אדם? למה לא-טוב ללכת רכיל?

אלה הן מקצת השאלות שמטרידות את מאיר מגלאשווילי, אשר בכל זאת משוכנע שאסור לאבד את קרקע המציאות מתחת לרגליים, כי הרי למכל ולטורח הוא נוצר. (14,45)

האדם, באשר הוא כזה, חי את חייו האישיים, מקווה את תקוותו, שונא את היש, את הנברא, ואוהב ומעריץ מה שלא נברא עוד. הגסיסה היא בעצם תהליך נצחי, - אדם ממשיך לגסוס, ברם אינו עובר כליל מן העולם... מה שניתן לעשות היום, עשים היום, ולא דוחים למחר, כי מי יודע מה ילד "מחר" הבלתי נברא?! (5,93)

הפילוסוף היהודי-גרוזי מטיל ספק באמונתו האישית של האדם, האמונה הזו - מוגבלת, ומורכבת מהרבה יסודות אפלים, מהרבה השפעות והשלכות בלתי ברורות. לכן, רצוי שהאדם יסמוך על עצמו ולא על הנדיבים או ידידים למיניהם. (14,19)

"במרץ חייך בלבד תלוי גורלך...!" "בטח בך בעצמך! ואם בכל זאת תפול אגב- כך, ע"י כך, אל תהום חייך, יהי הדבר!..." כך מגלאשווילי. (14,21)

"אם אתה רוצה לעמוד על טיבו של אדם, בחון את הפנטסיה שלו, יצרים, הרהורים, דעות, רגשות, רצונות - אין הם ברשותו של אדם ואין לשפוט אותו עליהם. אבל הפנטסיה היא ברשותו והוא אחראי לה..." - זהי עצתו של המחבר. (17,149)

מגלאשווילי מודע לעובדת היות האדם אכזרי - "...הריגת בני-אדם נעשה לסדר עולם, כמו הריגת בעלי חיים... והשמים לא נקרעו והתהומות לא נבקעו - וגם בני אדם מוסיפים לשתות ולשחק ולהתעסק בבגינו של עולם שכזה..." "אוי- בוני ציון בדמים וירושלים בעולה"". (ובהתכוונו לשואת יהדות אירופה מטעים) "אומה שלמה שותתת דם, נשפך באש ובברזל, באכזריות אימה שכזו, שלא היתה כמוה אפילו בימי החרבן..." (17,57)

הקו האופייני לפילוסופיה האנושית של מ. מגלאשווילי - תמימות. הוא בקי- בתורות פסיכולוגיות-פרסונאליסטיות על זרמיהן וסבור שהבסיס הפסיולוגי- שבאדם מתנה את תהליך עיצוב תכונותיו הנפשיות. "ההכרח הפיסי כופה על האדם, רק עבודות לסיפוק רעבונו וצמאונו. כיוון שהשתיק את רעבונו וצמאונו - הריהו שקט ושבע רצון עד הרגע הבא שיתעוררו בקרבו שוב צרכים הכרחיים... "גוף האדם - עלול לכל רשע, ומלא - חמרים רקובים ומגואלים... נטיות נפשו- מרובות וחרוקות ומתנגדות זו"ז... העיקר הוא חייית האדם שאינו אדם!... - מתפללים מחכים לנסים מן השמיים, והחופשים לנסים מן הדיפלומטיה..." (5)

לדעתו של המחבר, הנטיות הסובייקטיביות של האדם מושפעות מהסביבה, האדם- הינו מצבור וחתחנת ניקוז לתופעות חולפות ולתוצאותיהן (17) ושוב גם לא להשלים עם הגורל (כתשובה לשאלה שהועלתה לעיל) "הילחם עם גורלך! - כי מלחמה קשה עם הגורל מולידה כח וגבורה. תיהלך בצדו של כל יום ויום מימי חייך, ואל תדחה את חייך לזמן אחר, אלא חיי את החיים של עכשיו..." (17,133)

מגלאשווילי מייעץ להשתחרר מפגר הזכרונות שהאדם נושא אתו, לצבור בטחון עצמי, לא להטות למה שיאמרו עליו אחרים. מהי חירות? מהו חופש? מהו שיוון? - החיים הם אנדרלמוסיה אחת גדולה כש"אמת" לוטה במסך המירמה (17,17) מהיכן ישאב אדם את כחותיו המוסריים כשנטיותיו הן רק אל העונג והחנפנות, אסור להתערב בגורל הזולת, יש להשאיר לאדם את האפשרות למצוא את ה"אני" שלו בתוך עצמו הוא. (17,161)

לדידו של מגלאשווילי אין אנשים גדולים ואין אומות גדולות, אלא יש הבלים הבלים (בדומה לקביעת שלמה) ואנשים גדולים לפעמים מזיקים יותר, האוטוריטה מעוורת את המציאות. כי הרי יש להכיר באנוכיות האינדיואליסטית שבכל האדם, בצדקתו המוחלטת." ... יהיה הנדון אחד והזוכים כל העולם וכל הדורות - אין בכחו של כל העולם כולו להכריע את האחד. כי גם כל העולם כולו אינו, אלא צירוף של יחידים, חיים בו אנשים אחד, אחד..." קובע המחבר. (17,60)

מגלאשווילי מתאר את בני-אדם כאלה שנתונים בידי איזה "כח נעלם", כחלקי- מכונה, כגרגירי-חול, כמטולטלי-סערות... יחד עם זאת, חורץ המחבר את דין המתבודדים, את דין המתאכזרים הן לעצמם והן לזולתם, לא נידאת לו גם התאמצות- למצוא חן בעיני מישהו: "אין אדם יכול להיות מה שהוא, אם הוא רוצה להיות. הכל בבת אחת, אולם אם הוא מסתפק להיות מה שהוא, יוכל להיות עפ"י גזרה שווה הרבה דברים." (17,69)

המחבר חדור רגשי-רחמנות כלפי האדם וכלפי העולם החיצוני גם יחד, הוא קיצוני עד כדי-כך, שמוכן לגזור אבדון על כל העולם כולו, רק שלא תישפך דמעת ילד אחד (17,112) מפני שכל העולם על כל אנשיו, הינו הרכב משתנה בחיים עכורים. ועל-סמך התפיסה הזו נובעות ההשוואות הבאות: "... יש בן-אדם, ש-

פניו פניך לביא, ולבו לב ארנבת, עכבר מוג-לב והשגחיו - השגות עכבר, הגונב-גרעין מפה וגרעין משם וממהר לברוח על נפשו,.. יש עלמה - תערובה של חזי-רה ותרנגולת... עסקן ציבורי - ברדלס - שחציו שועל ושלישו כלב שבכלבים. ו-יש מורה שקצתו תולעת וקצתו עטלף וקצתו קוף, והמשורר מורכב מנשר ועורב. ו-ההמון? - מן בליל של חמורים, שפנים וזאבים..." (11,165)

מגלאשווילי רוצה להיות משוכנע שכבוד האדם בעבודה ולא בשכר, בערכו ולא במעמדו, העיקר לא לרסון, לא להתכופף ולא להתלונן כל פעם, ומכאן הקביעה הנח-רצת שלו:"

אל תתאונן! אם יש לך דמעות בעיניך ורוצה אתה לשפכן החו-צה - תשפכן נא! אם יש את נפשך להתאנח - האנח כאות נפשך אפס אל תקפוץ את אגרופיך ואל תתאונן. כי לא יועיל ההת-אוננות, אין צורך, ואין תועלת. כי העולם כולו וכל אשר בו אינו אלא גלגל חוזר והולך, עולה ומעלה אתו, יורד וחוזר ומוריד את אשר העלה... כל עוד חי האדם - יתרחק מן היא-ושו שבע יפול האדם ושבע יקום!... (2,30)

לדידו של המחבר, האדם הינו יצור סובל, חי, חווה, המקווה, המתיאש, הקיים, ה-נע, המניע, הממלא את החלל, יחסית לגודלו הסבעי, למימדיו הפיזיים וחו לא.

"הה, אלי!...-מטעים הוא, -כמה קטן מקום צר זה, שאני תופס פה, לעומת שאר ה-ששת הגדול, אשר מקומי נפקד בו, ואשר אינו חש ומרגיש בי; ומנת הזמן הקצרה, שאני אזכה לחיות כ"כ פעוטה ואפסית..." (16,118)

כמו-כן מודע הפילוסוף היהודי-הגרוזי למהירות הזמן, לרגעיות גורלו ואו-שרו של אדם, לדו-פרצופיותו של כל הסובב אותו, לאי-אמירת אמת. הוא חי בם-ציאות הארצישראלית מסויימת מאד, מחשיפת מאד, הוא לא רק מותח ביקורת קטל-נית על כל הנעשה והלא-נעשה בארץ, אלא גם סובר שאך ורק ע"י מהפכה מוחלטת בסדרי אורחות חיים, ובמסגרת דפוסי הקיום, ניתן לשנות את פני הדברים באי"י.

"...או, אלהים!-זועק מגלאשווילי.- איזה יאוש של בית-עלמין עולה מ-כל דפי הספר החיים של א"י, גסות, פריצות... — ויאוש, יאוש, יאוש, זהו ה-סך הכל של ספר-חיים עגום זה...

אלה הם החיים באי"י עכשיו! ראו נא והזדעזעו. אני עד-ראייה... יאוש - שה-כח ביד העשירים, השבעים המתנכרים לאחיהם הסובלים.

ובכן: מה? מוסר? משפט? מצפון? מי יישר? מי ישפוט? ומי יתבע עלבון חי-ים?... יש שורש לרע, ואותו צריך לעקור..." (15,1)

לפעמים, אנו עדים בהגיגיו של מאיר מגלאשווילי לנימה פיוטית-נוסטאלגית כלשהי, לתמימות ילדותית, לזרימה הלא-מודעת בחיים ועם החיים אל הבלתי-נו-דע - "אני מתגעגע על לא-ידוע, ומשתוקק אל הרחוק. אני אוהב לא ידעתי את-מי ומצפה - לא ידעתי למה, כולי צפיה וכליון עיניים, אמונה בלתי חולפת ובטח-ון נמרץ. (1,114) והלאה הוא ממשיך:"...אני מסכים אחרי מותי, להתגלגל ולה-יותלפרת, לעץ, לאבן או גם להולך על ארבע אך לא לאדם...מפני האפשרות האחר-ונה אני ירא כמפני האש..." (1,100)

לדעתו של המחבר אסור להיות אברך-משי, אבל אסור להיות אלים, יש להתגבר-על הקשיים, על חיי-הצרה, אין להשתעבד לספשות ולכסף, אשר הינם אחים תאומים הם!, -כך הוא רושם בשנת 1930 בתוברת. (16,1) החברה האנושית היא בלתי-שיו-נית, מפולגת, מפוצלת לרבדים ולשכבות, המשאבים אינם מחולקים על-פי אמות-מידה צודקות, ישנם רעבים וישנם שבעים, ישנם חסרי-הכל וישנם בעלי שליטה, ה-אספסוף, אליבא דמגלאשווילי, הוא קיבוץ של ברירות היוצאים מדעתם ומשפילים את עצמם לידי מדרגת חיה..." (17,136)

נכון שהשאיפה הכללית היא אל הצדק, הצדק החברתי, ברם מה לעשות כשמצויים בקרב החברה המתפנקים במותרות והמתמוגגים ברעב?! (17,117) אסור לה לחברה להיתקע בחצי הדרך, עליה לשאוף אל שלמות עצמית, השתכללות מתמדת. אל לנו לש-תוק לנוכח רמיסת המוסר הצבורי בראש חוצות, אל לנו להדחיק את האמת (17,129) הרי חיינו תלויים בשערה, לרגלינו פעורה תהום, הכל זורם בעולם ובאותה מי-דה עצמה הכל גם יחסי -"הכל צודקים ע"פ השקפתם, המאשים צודק וגם המצדיק-את הנאשם, צודק... אין צדיק ואין רשע..." (17,122)

אם כבר מתה האמונה, לדידו של המחבר, אז מת גם אלהים, אז מה הערך לחיי ה-אדם, אולי כדאי לו לשפוך את עצמו ולהתאבד, על אחריותו, על-סמך שלטונו על-עצמו הוא?! הוא מציין:"כלום אפשר להתיר או לאסור דבר שאינו מחוור לנו, וכי אנו יודעים מה שם? אפס? מוטב, אפס. אבל את החיים גופם כלום אנו יו-

דעים? חוץ ממה שדמיוננו אומר לנו...(11,136)

הגיגיו של מגלאשווילי אינם מצטמצמים כאמור רק בטיפוח פילוסופיית-החיים, יש לו גם פילוסופיה של המוות כשלו -"מן ההכרח למות - ומדוע כה נחקק, נשבור חיינו ונחפש מוצא...ואם כל השערים הקיימים בעולם סגורים כבר, אז נשארו פתוחים שערי השאול... ומה אם כן צריך להיות יחסנו אל המת?זכא ומטעים הפילוסוף:"

> אל תדאג על המת! כולנו צפויים למות,אין נמלט מידו...למה נהיה כמתים בטרם בא יומנו?... יגונך לא יקים את המת,עצבך לא ירגיש המת,בבוא המלאך לקחת הנשמה -שכוח יש-כח האדם כל קרוב וכל ידיד...אינך ולא כלום למענו!...אם תבכה ואם תחדל...על החי לדאוג לחיים...(אך מוטב שתבכה מעט-הבכי יפה לאנוש,מרפא הוא ללב...(2,26)"

לדידו של מגלאשווילי אסון המוות,הוא אסון יחסי מאד,מפני ש"כל שאין-לו רצון למות,אין בו אף הרצון לחיות,שהרי החיים לא ניתנו לנו אלא על מנת למות..."(2,20; "קווקאסונים",3,עמ'11.)

ניתן לומר שהפילוסופיה של המוות - הינה ציר מרכזי אצל מגלאשווילי.לדעתו כל בני אדם מאוחדים במסגרת שיתופית גורל אחרונה - המוות -"מה פשוט-ענין המוות!.-מדגיש המחבר,- אתה מעורר אדם וקורא בשמו אחת,שתים,שלוש ו-הוא אינו עונה - זה המוות."(17,159)"המוות בא מיד אחרי החיים,בלי שמשהו יבדיל ביניהם. אין "בין",אין "אמצע", יש חיים ומוות.

אנו מונים: אחת,שתים,ג',ד' ולפי כללי החשבון...בין אחת לשתים יש חציו בין החצאים - רבע. ומה בין החיים והמוות? לא כלום.המוות סמוך לנו,אורב מאחורי גבנו."(10,8)

לדידו של מגלאשווילי,המוות מופיע כמשהו העליון.החיים אינם אלא תהליך ממושך להתרגלות למוות (17,158) ויחד עם זאת אסור להשתעבד לרעיון של גויעה,של גסיסה,של זוקן "המתים לחוד! צריך להשתחרר מן הזוקן!..."מצהיר מגלאשווילי.(5,121)

התורה האינדיבידואליסטית של מגלאשווילי אינה מכירה בפשרות,ברחמנות וחמלנות זולות - "אם אתה עצוב עפ"י סכלותך או עפ"י אסונך - למה זה תדרוש,שהאחרים יהיו עצובים כמוך? למה זה תעמיס על אחרים את דרכי חייך החולניים?..."-מטעים המחבר.(5,115)

מגלאשווילי מנסה להישאר על הקרקע,להיות ריאליסטן "הכל מצפים לנס,מרגישים שיתרחש...ולשוא! הבט ישר בעיני המציאות!ואל תשגה בהבלים...הכל ייראר תמיד כמו שהוא עתה. האנשים כמו האבנים,קשות בכל מקום! השיון בבית עלמין..."(5,126)

ממה שחרד יותר הפילוסוף הדגול הרי זה מרקבון וכליה סוסאליים שמשתלטים הן על חיי הפרט,והן על קיומו של הכלל ככלל,מפני שלדידו "קשה שבעתיים לראות ברקבונו של כלל,של קבוץ מתנוון והולך,שדמותו הרוחנית מתמעטת, ונפסדת תחת עול סביבה זרה..."(11,32)

מגלאשווילי מתקומם נמרצות נגד תהליכי-התפוררות והתנוונות שפשו בחברה האנושית,הוא מזועזע למראה "מקדשי-עם נחרבים ואלילי-דורות נתצים".

אל מעבר מתורתו הפילוסופית,מגלאשווילי אינו שש להינתק מעשיה יומיומית,מתחום היצירה וההגשמה שהיא גם הגשמה עצמית של האדם,אסור לעבוד בשביל תשומת-לבם של האחרים,חרפה היא לעבוד בשביל מותרות, "מעשים!" זועק-ומזעיק עולמות מגלאשווילי,בדחותו ניירת,פורמליות,דיבורים ומלל.על-פי מרשמו של המחבר "אפשר לאדם להיות טוב,חכם,מלומד,בעל כשרון ואף גם גאון, אבל הדורש לו זכויות ויתרונות בעד כל אלה,הרי הוא מאבד גם את הטוב..."

באיזמלו הפסיכולוגי-האינטרוספקטיבי,רוצה מגלאשווילי לחדור לעמקי נפשותיהם של גבר ואשה,ילד וקשיש,לעמוד מקרוב על קנקנם הפנימי,כדי לפתור את סוד קיומו ותפקודו של אדם.

מגלאשווילי בא ומתייצב כחסיד הספונטאניות,האנומאליות בחיי החברה האנושית,לא ניתן לתכנן ולצפות הכל מראש.יחד עם זאת הפראגמטיות של מאיר מגלאשווילי היא לא רק אנטי-בורגנית קיצונית,אלא גם אתית-מוסרית,לדידו בני-האדם הם דפים בספר החיים,יש רק לדפדף בחומר אנושי-בשרי זה,להיזהר, ולא לפגוע בו,לא לקרוע,לא לשסע,לא לתלוש,לא להכחים."...אילו ניתן לאדם הכשרון להעלות על הנייר כל מה שהוא חש וראה ויודע,כל הניירות שבעולם,

לא היו מספיקים..." בחיים הכל מקרה, והכל הכרח, אמצעי הצרכים מרוכזים על הצרכים עצמם. תשמישי-ההנאה עולים על ערכי-ההנאה. היכולת גדולה מהאפשרות. (17,154)

מגלאשווילי משוכנע שהשאלה החברתית לא תיפתר ע"י כך, שאחד יקנה וויילה ויתן אותה במתנה לאיזה אביון, כל פשעו של החלש שאין לו קרניים לנגח, ו- אגרוף לגונן על זכותו... רבה היתה שמחתו של ציבור מחוסרי-העבודה באי"- של שנות ה-30 כשהוא נתבשר על בניית המרכז המסחרי החדש, מפני שהמצב הכ- ללי בעולם השפיע על הנעשה באי".

מגלאשווילי חרד לא רק ליהדות ארצישראלית, אלא גם לתפוצות ישראל, כשש- תי חוליות הללו של שרשרת אחת מתנות קיום והתפתחות זו של זו. הארץ זקו- קה לצמיחה כלכלית, לשגשוג המשק והחברה, לבנית תעשיה. ישנם מאבקים בין-מע- מדיים ועוד. תורתו החברתית-הכלכלית של מגלאשווילי ניזונה בהרבה היבט- ים מהאידיאולוגיה המהפכנית האורתודוכסית השוויונית - ריכוז מרכיבי-הת עשיה בידי הממשלה, ישנם מעמדות וישנם עשירים ועניים, וישנה אינטליגנציה. גם הקפיטאליסטים יודעים, כי משטרם הולך ומגיע לקצו ומקריבים קרבנות לשם השארותם בין בוני העולם החדש... ספינת העולם זקוקה להנהלה חדשה - הנה- לת המעמד העובד. ואפעפ"י שכל האנושות מצויה באותה ספינה, ולא מעמד אחד ב- לבד - אין להאמין בטוב לבם של הבורגנים... אין המשטר הישן נופל, אלא אם כן מפילים אותו... ויש עוד המאמינים בסדר ורוצים לעשות את השנויים עד כ- מה שאפשר בהתאם לחוקים הקיימים, ואם מדגישים את מלחמת המעמדות, רק מרחי- קים את הכחות האינטליגנטיים... בלא מעמד הפועלים אין מעמד המשכילים א- לא אפס. אומנם הבורגנים... ערומים ותרנים הם, וביותרים קלים ושאינם חש- ובים רוצים להשאיר את העיקר בידיהם... (מהפכה עובר הכח ממעמד אחד לאחר, על-כן אין ברפורמה משום מהפכה!" (16,76-78)

מגלאשווילי מאמין ברצון החפשי של הפרט, באפשרות טיפוח אושר אישי, אבל, בשום פנים ואופן על חשבון הזולת, לדידו "עיקר החיים - הם העבודה הפרו- דוקטיבית... אין רשות לאדם להטיף לחיים חדשים מטהרים, מצורפים... כי"ז ש- הוא בעצמו עודנו חי באותה החברה הבלה והמסואבה..." (2,28)

על סולם החיים עולים בהדרגה, בהישען על כחות עצמו, -כך סובר המחבר, בהת- קרב להשלמה גמורה, מתוך עקשנות והתמדה, מתוך התאמצות! מתוך שביעה ובניה ניתן להימלט מן העבר אבל לא מהעתיד. הרצון וטיפוחו - יסודם בדינמיות י- וצרת, בניגודים, בפעילות מתסיסה. (17,135)

על-פי מגלאשווילי רצונו החפשי של האדם - לאהוב את הכל בלי הבדל, בלי- לשנוא מישהו או משהו, מפני שהכל בעולם מקורו בדבר-אלהים ואסור להפכו לא- וביקט שינאה. (17,108) גם היסורים הם חיים, אסור לשלול אותם ולהתעלם מ- הם, בלעדיהם אין חיים נקראים "חיים המושתתים על הנעת הניגודים"... כי ה- רי נברא העולם... זכר ונקבה, אהבה ואיבה, חיוב ושלילה וכו' (11,162)

ואם השאיפה לפעמים היא גם תעיה בנבחי-החיים, ואם נדמה למישהו שכל אשר עמל הנה הולך לטמיון, גם אז אין להתיאש כי דרך האדם מלאה בליסות והסיות וחוץ מזה האם השאיפה לטוב יכולה לצמוח מקנאות?! שואל הפילוסוף ומשיב:

"האדם היוצר אינו קנאי מטבעו! יצירה מביאה עמה רחבות, הרמוניה, עין טו- בה, רצון לשיתוף. ואילו הקנאות - היפך מכל זה! כל מבורך בכח, בפריחה, זר - לו רגש זה, להיפך, כל מי שנגעה בו יד הכמישה, שדלל מבפנים - נאחז בקנאות. היצירה - נדיבות עמה, שופעת אור וחמימות..." (14,33)

עיצתו המעשית של המחבר לסבול את כל היסורים ובמנוחת המחשבה וכח הג- וף להוציא מעשים גדולים לפועל..." (14,29) זאת ועוד, מגלאשווילי בטוח ש" כל אדם יכול להיות נביא באמצעות רצון כביר וידיעה מרובה, והנביא אינו י- כול לבלתי היות נביא, לפי שזהו עצם טבעו..." (17,82)

מגלאשווילי אינו משלה את עצמו לגבי אידיאולוגיות למיניהן, הוא בא ומ- דגיש ביתר שאת - "...האדם הולך ותועה מתשוקה לתשוקה, הולך וטועה בכל אי- דיאלין והולך וראוה, איך כל אידיאל יפה רק לפני התממשותו... האדם בעצמו- רוח הפכפך בו מתחילת בריותו; בועט הוא באידיאל שלו ומכזה אותו עוד ברגע הא' להתקימותו... כל החיים - הויה ואבדון בלי הרף..." (17,19)

תמציתה של הפילוסופיה האנתרופולוגית של מאיר מגלאשווילי מתמצאת בשאי- פתו של האדם אל האושר, בצבירת-כח דחיפתו בכמות חשמלית מסויימת, שתספיק ל- התפרק דלתת תוצאות משלהן, לדידו של מגלאשווילי האושר נמצא במנוחת רוח ב- היה, ואליה ניתן להגיע מתוך שליסה בתאוותנו. (5,157)

"...ישנם אחדים שתמיד רואים אי"ע כחסרי-מזל והם יראים את החיים מאד.רפים הם וכושלים וחסרי-זרזות ובטחון בכחות עצמם...ולעומתם ישנם כאלה שאינם נחים להתיאש..."(10,24)

האושר אינו סתם אהבה,אינו סתם קידמה לשמה,אינו רק התמסרות לעבודה,אלא גם האמונה בכח עצמנו.(6,54) אושר זהו מרגוע,אסתטיקה,תורת המוסר,ומוסריות זהו צניעות מעושה.הרגש הלאומי הוא משמעת ואהבה היא נישואין... (16,94) קובע המחבר וממשיך:"

"דבר שאדם מתאוה לו ומאמין מאד במציאותו,דווקא אותו הדבר איננו במציאות כלל. האושר האמיתי - הוא גם האפס הנצחי..."(5,224) צבירת נכסים ועושר גורמים לרקבון,מצב רוח לא נקבע ע"י נכסים,והאדם המכיל בעצמו שני טבעים יכול להאמין בספקות שאם הוא בטוח בדרכו,כי אז יצליח במקרה הזה סופו של האדם הזה לנחול מפח-נפש.אבל אם הוא ירא ודואג,-סבור מגלאשווילי - אז הוא אכן יצליח,כי הטוב בא בהיסח-הדעת.(17,51) מה עוד ש:

"המכוערים והספקים הם הם הזוכים והמרוויחים בחיים. הם יכולים לשבת ברווחה ובשלווה ולשמוח מתוך בטלה. אין הם יודעים טעמו של נצחון - ושל מפלה...(17,37)

לדידו של מגלאשווילי מצוי אושר טבעי,פשוט כגון אושר של האם המגדלת בנים (16,7) והאושר החיצוני הינו מלאכותי וצבוע,זהו אושר של אותם אנשים שרוצים להשיג אותו מעל לאושר עצמו.(14,51)

הפילוסוף היהודי-גרוזי מרבה להרהר רבות גם בנושאים כגון ידידות,שינאה,השתתפות בצער של הזולת,מניעיה וגורמיה של קינאה,חשדנות-כפרי הפחד,ופחד כפרי החולשה,אשר לעולם לא חולפת. מגלאשווילי מוקיע את הנדבנים הצבועים המסורים למראית העין לענייני הכלל,ברם אינם מסוגלים לאהוב את הפרט,לסעוד אותו,לסייע לו.

המחבר מציע לא לבכות ולקונן אחרי העבר,אלא להביט בעתיד בזקיפות-קומה ובזחיחות-הדעת. למרות הקו הפסימיסטי הכללי של מ.מגלאשווילי,מצויים אצלו פה ושם,קטעים אופטימיסטיים,משרי-תקווה,מחדירי-נחמה.סיסמתו לא לשנוא את השונאים,אלא לאהוב אותם כי על ידי-כך מרפא אדם את עצמו הוא,מוסיף לשלמותו הוא...ולמרות הכל,למרות קיומו של המוות,של יגון ויאוש,של אכזריות,מחלוקות וסכסוכים,מרידות עלבון, מייעץ מגלאשווילי:"אל תדון את חבריך לפי המעשים הטובים והרעים שהוא עושה,אלא לפי המעשים שאין בו בכדי-לעשותם..."(17,153)

אין ספק שמאיר מגלאשווילי מעדיף את המעמד היוצר,העמל,על פני המפלגות למיניהן המקושטות בכינויים למהדרין. מבאן גם התייחסותו לערך חברתי שמשגו "צדק",לדעתו אפשר לחוס על בני אדם,אבל לחוס יש בחכמה...אדם המרבה להתאונן,נאנח ונאנק תמיד - אינו שווה פרוטה,אין לרחם עליו ולא תועיללו אם גם תעזור לו...בני אדם כאלה מתפנקים ומתרפים כשמרחמים עליהם..."(25 2,

מגלאשווילי חותר אל הצדק האמיתי,לא-מזויף,לא מעושה, כאל "אינסטינקט שליט בבי"א - מרום ההתפתחות המוסרית".(17,164) כך גם האמת שאיננה מוחלטת,אלא היא במרכאות,היא אנושית.הוא מנסה גם להבין את האדם הנתון במעגלים הפוליטיים-החברתיים והמשפחתיים,כשאין לו פנאי לשאול בפשטות את עצמו:"האם אכן סודרו חיי כראוי או לא? האם מתאימה עבודתי בחיים לכשרונותי ונטיותיי? האם נותנת לי עבודתי אותו סיפוק מוסרי,שכל אדם רשאי לקוות לו בחיים?..."(2,21)

מאיר מגלאשווילי ספג בשקיקה את תורת ניצשה (חוב' 3,16 #)הערין אותה ולמד ממנה את טכניקת-ניתוח מהות המוסר והצדק האינדיבידואלי,המתבטא לדידו במשפט "הבא להאשימך השכם והאשימו" (17,156) לדעתו "הרגשת הצדק בולטת ומשקיפה את הרוחות הסוערות.וישנם אנשים בלתי מרוצים כרוניים.הכל אינו לרצון להם.תמיד הם מקופחים וכשאינם יכולים להתרגז על משהו - שוב לא ניחא להם."(15,25)

יחסו של מגלאשווילי אל השופטים גם כן אמביוואלנטי:"אינני מאמין בשופטים,-מטעים הוא, שמן הרגע הראשון יגמרו לחייב אותי,ומתוך כל התנהגותם-מבצבץ ועולה רק רגש-האיבה העמוק והבלתי-נכבש שאי-אפשר להם בשום אופן, להתגבר עליו."(5,134)

ניתן לומר ללא כל הגזמה שאת תורת הניהיליזם הארצישראלית היטיב לבטא-מ.מגלאשווילי הבולט בניתוחיו החדים והמסוגננים בצורה יוצאת דופן,הלוחם,

המתי"ע, הכונה והמחמרד כנגד הממסד היישובי המתנוון, כנגד המוסר הכפול, כנגד השלטון הזר ועוד.

מגלאשוילי הינו הפילוסוף הארצישראלי הראשון המציין במקוריות מחשבתו ובעומק הניתוח של התופעות החברתיות ושל התכונות האנושיות, לדידו להיות מאושר, משמעו - לאהוב! לאהוב את הכל (2,24) להתחבא מאחורי המסווה - של יראת-שמיים מדומה, מאחורי חסדנות וצדקנות. הוא מאמין בדרך של אצילות רוח, של אמונה כנה, מילת אמת, פעולה כנה, חיים כנים, שאיפה כנה, והשתקעות עצמית כנה. (6,47)

המחבר בז לחברה שאינה מתעניינת בערכו המוסרי של האדם, בכשרונותיו, בידיעותיו, הוא מתרעם על אלה שמנסים לקפח את המיעוט בתביעותיו. הוא יוצא חוצץ כנגד האלימות החברתית והמוסרית, נגד השינאה הבין-מעמדית והבין-מפלגתית. מפני שיש להילחם על עקרונות, בעד הצדק - "איש האמת נלחם תמיד בעד איזה דבר ואיש השקר - כנגד איזה דבר!..." (14,47)

כאיש ציבור, כהוגה-דיעות מודע מגלאשוילי גם לכוחם של הנאומים, להשפעתם על קהל המאזינים, לכן בא הוא ומסעים: "בנואמים - לא צחות הלשון ולא הגמגום העיקר. העיקר אם הנואם דורש בכח האמת הנובעת מן הנפש הסובלת ומהיסורים... אז הדברים עוברים כחוט חשמל בינם לבין הלבבות הכואבים..."

מגלאשוילי מתעמק בפסיכולוגיה של התקשורת, של הקומוניקאציה, של תהליכים הכרוכים בעיצוב נפשות בני-אדם. הוא מבחין בין מעשים לבין המלים: "המעשים הם הסרגדיה הראשונה בחיים, והמלים הן השניה. והסרגדיה של המלים קשה יותר. המלים אינן יודעות רחמים!..." (5,140)

כפילוסוף והיסטוריון ניתח ובדק מאיר מגלאשוילי מצבם החברתי-הכלכלי והרוחני-האידיולוגי של הרבה עמים בהרבה ארצות, עמד מקרוב על התהפוכות והזעזועים שעברו עליהם, התבונן בסיסמאות השחוקות והבלויות שנוצלו לשם השגת מטרות נלוזות ע"י הבורגנות, אין לו אמון במנהיגים, ואין גם אימון בעשי מהומות למיניהם, אשר אינם מייצגים את הציבור, ציבור מדוכא ונבזה.

התפיסה הסוציאליסטית של מגלאשוילי, עם כל המוסכמות שבדוקטרינה המארכסיסטית ביחס לשיתוף מהווה את אחד היסודות החשובים בחיים ביחד עם השאיפה לאינדיבידואליזציה מכסימלית של חיי-הפרט והמשפחה, וזאת מפני ש: "הרעיון הסוציאלי עומד על עיקר אחד, על השוויון במובן כלכלי, על סדר חיים, שאין בו מקום להבדלים בנכסים ובהכנסות... כשהחברה תבנה על שני יסודות: על העבודה העצמית ועל השתוף שבעבודה..." (6,63)

מאיר מגלאשוילי אינו יכול להשלים עם דרכו של עולם בו "...תלמיד גמנסיה יושב בההנ"הצ ומקבל משכורת כפול מהפועל... וכתבנית במכונה מקבלת משכורת קרובה לסה שחמשה פועלים ישתכרו בחודש ימים..." (6,72)

על-פי מגלאשוילי-הצדק הסוציאלי אינו יכול להשלים עם חלוקת התעסוקה-בין המשרדניקים והפקידים, כי הרי הצדק הסוציאלי הינו עניין יחסי, כשאנשי החוק והמשטרה מתייצבים מול הפועלים הרעבים, מול האיכרים, מול עובדי-כפיים, הרי הכל אומנם נעשה במסווה של החוק, אבל בו בזמן החוק והצדק האמיתיים נרמסים בגסות... (14,83-82)

לדידו של הפילוסוף היהודי-הגרוזי הערך העליון בחיים, שניתן להאמין בו הרי הוא-עבודה פיזית, עבודה יצרנית: "איש שחדל להיות פועל ועובד עבודה גופנית ורוחנית, והתחיל להתפרנס מעסק-תווך, רנטה או רבית, או שמפיר בכוונה את תקנות החברה, או גורם במזיד בהתנהגותו הפסד ונזק לחברה או לאחד מחבריה - הצלחת איש כזה אינה מעוררת בנו כלל רגשות שמחה וחג..." (11,42)

מגלאשוילי ללא היסוס מבריז את כל אחד שאינו עובד כפושע, ובמיוחד בארץ ישראל ששרויה במצוקות ובמשבר כלכלי משקי קשה, כשיש הכרח לעסוק גם בהתיישבות חקלאית וגם בהתיישבות עירונית. "לא ניתנה א"י למעמד זה או למעמד אחר, לבעלי השקפות אלה - או לבני עדות אלה - לכל ניתנה...הכל רצויים וכשרים לחיות..." (6,35)

דיעותיו הפוליטיות-החברתיות של מ.מגלאשוילי גובשו, כאמור, עוד בהיותו בגרוזיה, לדידו ההיסטוריה הינה מורה בלתי-אמצעית (5,160) במחלותיה ובדמדומיה של אירופה (השוו.שפנגלר) הוא אינו רואה את התופעות שנבעו מזרמים אידאולוגיים שונים כגון: סוציאליזם, בולשביזם, מיליטאריזם ועוד. הוא מנסה לאבחן את הדיאגנוזה האמיתית לנפילתה של אירופה, לכירסום הזכויות האזרחיות, הדתיות, התרבותיות והלאומיות. (17,64)

הפרוגארמה, המצע מדברים על העתיד, כשהחוקה הקיימת משקפת את מה שכבר ה-
ושג בעבר, בפוליטיקה, אליבא דמגלאשווילי אין מקום לסימפאטיות, לאהבות, למו-
סר... כל עם וכל לאום דואגים קודם כל לעניניהם הם, אין טובת, ואין חסד,
ואין גם ערך רב להצהרות ולהכרזות ולתעודות פוליטיות. ככל שמשתנים הכח-
ות, משתנות גם התעודות... הכל לפי חשבון של רווח והפסד ולפי מספר החיילי-
ם העומדים לפקודתם של המובסחים והמבטיחים.

קצפו של מגלאשווילי יוצא על כך שכל הכיעור הפוליטי-המשחק, חדר גם לע-
ולם היהדות, לתנועה הלאומית הישראלית, שבה הורסים ותובעים להמשיך במלאכת
ההרס, בונים בימין והורסים בשמאל, סומכים את הנופלים ומפילים את העומדים,
מבריאים את הגוף ומחלישים את הנפש. (11,23)

מאיר מגלאשווילי מתרעם על כך שעם ישראל עסוק באכילת עצמו הוא, במצי-
צת לשדו הוא, בהעבירו את כל ההרגלים ודפוסי-החיים החברתיים השליליים ל-
ארץ ישראל, ובחדשו את אורחות החיים הגלותיים בה, עצם פיצולו של השלטון-
לקואליציה ולאופוזיציה, לנצחונות של אחת ולכשלונות של האחרת הוא מייחס-
למה שאירע בתנועה הציונית שנקלעה למשברים ולהתכתשויות בין מפלגות הפו-
עלים לבין הריביזיוניזם.

המחבר שואף לגיבוש תוכנית מדינית-חברתית אחת המחייבת את הכל. במציאות
הוא רואה סבך של תוכניות נטולות שיטות קונסטרוקטיביות (15,45) לדעתו לא
ניתן לבנות את הארץ באידיאלים ריקם וחסרי-תוכן ונטולי-ממשות, הם מתנדפ-
ים כעשן, מקוצר-רוח ומעבודה קשה האידיאליסט נעשה לפקיד, להידף קריירה או
שהוא עוזב לגמרי את הארץ. "מה שדרוש ביותר, -מדגיש מגלאשווילי, - הוא מו-
צקות... דרושה הכרה שעובדים עבודה גופנית לשמה ולא לשם "אתה בחרתנו" (55,
6) חדלנו להיות עם בריא! הסבעיות שלנו לקויה. האדם שבנו לקוי..." (11,172)

בעמדו על סיבה, תוכנה, מניעיה ואופיה של התנועה הבולשביסטית ברוסיה, וב-
השוותה עם תנועות-אירופאיות אחרות, מגלאשווילי מציין שהבולשביזם הינה -
מוסקובאית, רוסית-מקורית... לפי הקפה העולמי -תולדי, לפי כובד הראש, שבו.
היא נטלה ע"ע להגשים את התוכנית הסוציאליסטית של אירופה המערבית, והיא-
אינה רוסית מפאת הדפלומטיה הערמומית שלה, ויותר מכל, -מטעים המחבר, -"אי-
נה רוסית מפאת האכזריות שבה היא רומסת את חיי הפרט.

לאירופאי האדם - גיל, מין, גזע, משלוח-יד, השכלה, רכוש, האדם אינו נערך כע-
צם כשלעצמו, כ"א צרור תוארים. מכבדים אותו בהתאם למקומו. שהוא תופס בסבי-
בתו, חולקים כבוד לא לו, כ"א למקומו. האדם נחשב כחפץ בין החפצים.

לגבי רוסיא, האדם הוא ראשית כל אדם ורק אח"כ הנהו צעיר או זקן, גבר או
אישה, קרוב או רחוק, פועל או איכר, סנדלר או יושב בקתדרה. הרוסי אינו שו-
אל למעשהו של פלוני, לא למולדתו, לא למידת השכלתו, כ"א לטיבו - מתעניין ב-
הויתו ובמהותו של בר-נש ולא במראהו החיצוני..." (3,38-39)

ה"איזמים" ומונחים פוליטיים למיניהם צלצלו באוזני הוגה-דיעות יהודי-
גרוזי זה כבעלי תכנים ריקים, אשר בני אדם המונעים ע"י האנטרסים משלהם י-
צקו בהם תוכן מציאותי-אינטרסנטי ואנטאגוניסטי לא פחות -"הפאשיזם הוא ס-
וציאליזם של הספשים - אם יש פאשיזם בורגני - למה אי-אפשר גם פרולטארי?
-שואל-מקשה מגלאשווילי (8,31) שאינו מתלהב כלל ועיקר להשתייך לתנועה פ-
וליטית מסויימת, הוא מאוכזב מכל אחת מהן, ולא רואה בהן שום תכלית ומטרה.
לדידו העיקרון הוא הקדושי "אם המשטר החברתי יגרום לכך, שרק איש אחד מב-
ין מאות מליוני האנשים יגווע ברעב, הרי זה סימן שכל החברה כולה רקובה...
(6,41)

לדידו של מגלאשווילי "אין תשועה לעניים, כל עוד לא ישתחררו העשירים מן
הקישוטים הרבים וימסרו אותם לטובת כל הכלל. וודאי שאין זה רצונם של הע-
שירים, אף שכל כספם בא מן האיכר העני..." (6,43)

האנטי-בורגנות של מגלאשווילי יסודה בעקרונות מוצקים לניהול חיי החב-
רה צודקים, התפיסה הזו מוצאת את ביטויה בפנייתו שלו אל טוביי-לב ויפי-נ-
פש למיניהם: " תעמדו נא לפני משפט הכרתכם. תחודדו על העוונות שבלב. אינכם
רוצים שנהיה מרובים ומאוחדים, אך מעוטים ומחולקים, חלשים ובטלים.
אין בכם זכי-נפש וחסרי-פניות. רק גונבי-דעת וזורקי-אבק בעיניים... אכ-
זרים! נסו נא כמוהם - העניים - לעבוד על הגבות בשמש הבוער... תרגישו את
תנודותיהם..." (6,10-13)

למרות העובדה שמגלאשווילי אינו שם להשתייכות פוליטית מוגדרת, הרי בכל
זאת לא מוסתרת נטייתו למעמד הפועלים, אשר סביבו נרקמו ונכתבו מאות רבות

של מחקרים,ספרים,חוברות ופירסומי תעמולה ברוסיה המהפכנית.
הפילוסוף אינו מוכן להקריב את המעמד הזה על-מזבח "הסולידריות הלאומית" שהיא סיסמה מטושטשת כלשונו.(7,24) מכאן שינאתו של מגלאשוילי את מעמד הבורגנים "המתפארים בסיסמת האזרחים החפשיים" ואשר עבורם "אנקת החללים תשועת האומללים - אינן ענין..."(17,58)
מגלאשוילי איננו משעבד את עצמו לשום מסגרות אידיאולוגיות ודוקסרינות מדיניות-חברתיות. הוא לא רק ספג מן המרכסיזם אלא גם מתח ביקורת על-יו בהאשימו בכך שהאינטרנציונל השני נכשל בחוסר-כשרון לאינציטיבה נועזה...נרתע מפני-מכשולים ודחה את המהפכה למרחקי-העתיד הבלתי מסויים,ונטה לחשוב את הסוציאליזם לענין של עבודה איבולוציונית במשך מאות בשנים..."(15,53)

מגלאשוילי ער למה שמתרחש סביבו-מאבקי-דיעות והשקפות,מאורי ותעתועי-שלטון,ניגודים פוליטיים קוטביים,פערים עברתיים ועדתיים,האומה שסועה ומפוצלת,תורות כלכליות בשפע על רקע דילדול המשאבים החמריים והאנושיים כש-"צאצאי היהודים מחנכים את אומות העולם...קרל מרכס נותן להם תורה חדשה ("הרכוש" - קאפיטאל) לסל מארגן אותם,וברנשטיין,אדלר והאזע עומדים בראשם ומדריכים אותם."(17,112)
מצד אחר בעומדו מקרוב על תכניה המוסריים של הבורגנות,הוא מציין:"

> כל עיקרו של הרעיון המוסרי אשר לבורגנות - אינו אלא להבטיח לכל פרט ופרט את חופש הניצול העצמי של כחותיו. לו היינו כולנו גבורים - נבונים,חכמים,עשירים,לו היינו כולנו שוים בכל אלה - היה רעיון זה מוסרי דיו ומניח את הדעת.אולם הואיל ואין אנו, ואין בידינו להיות,שוים בכל אלה - אין רעיון זה מספיק ותוצאותיו מביאות בהכרח לידי אי-מוסריות עמוקה; כי מביאות הן לידי כך, שהגבור,החכם והעשיר ינצלו את החלשים מהם וישימו כבשת הרש בצלחתם. והרעיון המוסרי של מעמד הפועלים, להיפך,אינו מסתפק בחופש בפעולה של כל פרט ופרט בכחותיו הוא, אלא רואה הכרח להוסיף על כך גם את אחדות העניינים, את הצבוריות ואת ההדדיות בהתפתחות. בהתאם להבדל זה - רואה הבורגנות את התעודה המוסרית של המדינה אך ורק בהגנה על החופש האישי של היחיד ועל קניניו."

(6,51-53)
הגישה הזו אינה מקובלת על מגלאשוילי,הוא דוחה בשאט-נפש את הנסיון להכריז על המדינה כעל גורם מגן מפני"השודדים והגנבים העשוקים",האם זהי תכליתה של המדינה?! - שואל הוא בזעם. במיוחד חורה לו ההתנקשות הזדונית והמחפירה בזכותו של הפועל העברי והתופעה הזו מוגדרת כמכשול מסוכן למפעל הציוני כולו..."(16,15) "אני מדבר כאיש פועל ולא כבורגני..."מצהירמטעים מגלאשוילי.(8,18) הוא שנא וסלד מהמעמד המנצלים,המוצצים,הספילים המתרפקים במעגלי ה"שאננות הליברלית" ע"ח רבבות עובדי כפיים והפועלים החיים בסבל,בדוחק ובמצוקה. לדידו חוזר וחוזר גלגל החיים ללא הרף ועל הפועל בכל זאת שומה מטלה להגשים את "יעודו החלוצי בארצו הוא,חרף התנגדותה של הבורגנות היהודית המפוצלת בין מספר המפלגות.
הכעס החברתי של המחבר מופנה קודם כל אל הבורגנים המכונים - סוציאליסטים,כי דווקא מהם נשקפת סכנה סמויה של עיוות מערכות החיים בכל המישורים,שביניהם כאלה שחושבים עצמם כעומדים מעל למפלגות,ולמעשה מתחת למפלגות - הם".(5,122)
לכן מסקנתו חד-משמעית של מגלאשוילי - לא להשתעבד לפרוגראמות מתות,היא אשר צריכה לשרת אותנו ולא להיפך (11,100) הוא ממשיך וקובל על ההתנוונות המוסרית-רוחנית,שפשה בחברה הארצישראלית,כשלא פעולת המסיון מבעתת אותנו אלא סבעו של החומר האנושי שלנו..."רבנים כשרים מנשקים ידיהם של רופאי המסיון..."(11,26) ועל רקע זה מהו "יעודו הייחודי של היהודי באשר הוא שם?! להלן גרסתו של מגלאשוילי למצב הזה:"

> ביהודים - אש ומים משמשים בערבוביא
> נציונ' ואינטרנציונ' :
> מסריאליסט ואידיאליסט;
> ריאקציונר וראדיקל,
> סוכן רחוב העשירים (בניו-יורק) ותושב בכל מדינה...
> וסוכן מוסקבה
> משסה למלחמות ורודף שלום,
> תגרן וקומוניסט;
> נכרי בכל מקום
> (מלא הפנים!... וכפילות)

המחבר מתקומם כנגד הבורגנים הערצים,קברניטי המשטר המושתת על חלוקת-רווחים בלתי צודקת בין החלקים השונים שבעם,כנגד אלה שממוטטים את המפ-

על שעלה בכל-כך הרבה דמים, שאר-רוח, השתוקקות ועקשנות ומאמצים (11,86) כנגד אלה שמספחים את העונג, את השבר ואת הגון, שחונקים כל רצון לעבודה יצרנית ובונה, כנגד אותם מוסדות ציבוריים וציוניים שהפרו הלכה למעשה את החוזים שנכרתו עם אלפי ורבבות החלוצים מכל התפוצות (4) הוא מתמרד כנגד הציביליזציה הרכושנית-התומרנית, המכפיפה רצון הכל לכסף ולהנאות רגעיות, הוא בעד החברה המורכבת מהאנשים חיים ותוססים ולא מן אבטומטים (16,38)

מגלאשווילי סבור ובטוח שאין להתגאות מעושר, מהון וממון, הניתנים להעברות תכופות, הואיל ו"העשירים הולכים בחושך, עשירותם מקדירה להם את האור" (3) קשה לו להסתכל בעיניים הרעבות של ילדי העניים והצרה הכפולה היא - שאלה שרוצים לעזור אין להם, ושיש להם אינם רוצים..."

מגלאשווילי מאמין בהתפתחות תעשייתית-טכנולוגית, בצעידה קדימה, בביעור-האבטלה, בשגשוג החברה באמצעות תהליך הדרגתי של ריפורמות, מפני ש"זעזועים והמלחמות יגרמו רק לסבל ולמשברים..." (12.22) ניתן להסיק שתחת השפעתן של התגרות החברתיות-הרפורמיסטיות הנפוצות במערב, נעשה מגלאשווילי לריפורמיסט בכל הקשור להנהגת תיקונים לחיים חברתיים וכלכליים ולא התמיד בדרך של התורה המרכסיסטית-הרוסית-האורתודוכסית. (5) בכל זאת היה ונשאר חסיד נלהב של "חופש הדיעות המוחלט" (5,134; "קווקאסיונ" 101,5)

מגלאשווילי אשר היסיב להכיר את החיים דרך נסיונות קשים אינו נוטה, כאמור לסמוך על חסדי מפלגות אינטרסנטיות שונות, מה עוד שבשום מקום אינו מרגיש את עצמו זר, בכל מקום הוא משאיר "את חלקי-נשמתי וקרעי-לבבי..." (5)

וממה שהוא סולד במיוחד, הרי זה מתכסיסי המפלגות ומנהיגיהם, שעיקר ינקתם הוא במבוכה הצבורית (16) בהקשר לכך הדגיש מאיר מגלאשווילי את חוסר אמונו באותם מנהיגים שנחנקים באושר פרטי, בטרם בא האושר לכל המעמד. הוא נוסה אף לגבש הגדרת מבלול תכונות ספיציפיות, שבהן חייב היה להיות ניחן מנהיג המפלגה או עסקן כלשהו - "מגן על אחרים ובעצמו איננו מוגן, עוזר לאחרים ובעצמו איננו נעזר" (6,49)

המנהיג האמיתי, המסור לעניני הכלל מועד להשמצות ולגידופים, הוא אינו-עוסק בחנפנות ובמחמאות סרק. חיי הפרט - מטרה בפני עצמה, חיי המפלגה - אמצעי למטרה... (5) (17) ועוד.

בהתייחסו אל היסלר, מוסוליני ואל ידיד נעוריו בגורי - יוסף סטאלין, מציין מגלאשווילי ש"כל גאון ומשוגע נמשכים אחריו העדר ההמון... הגאון מכריע את עצמו ומתייחד עם נפשו ומסתלק הצדה, והמשוגע אינו יכול להכריע... וסוף של קסטה פנימית - כשלון הרוח, מחלת הנפש ושגעון וקריעת הנפש לקרעים. כי הגאונות והשגעון מקור אחד לשניהם..." (5,143)

האם יש צורך בחופש מופרז, הגובל באנרכיה, על-כך משיב המחבר: "להמון הגס מזיק החופש - וסכנה למסור לרשותם הכרעת אי-אילו דברים - כמו שסכנה למסור לילד אולר חד, שמא יפצע את אצבעותיו. (17,34) ועוד: "השלטון הוא הכח, וכחו - הדם, על הדם יחיה." (17,1)

לדעתו של מגלאשווילי - "העם חייב להיות עסוק בתהליך עשיה ויצירה מתמידים, מפני ש"מאפס מעשה מתחיל ריב ופירוד" (5,70) נכון שחרותו הפרטית של האדם חייבת להיות שלמה, ברם מבוקרת מבחינה מצפונית-לאומית. על דרך מליצה בדיחית מצטט המחבר את האימרה הידועה "יהודי אחד יש לו דעתו שלו!/שנים הם כבר מפלגה!.../ שלושה מוצאים עתון!..." (17,181)

מגלאשווילי מגכך על אותם "מנהיגים" כביכול, שבדמיונם לוקחים על עצמם את כל המונופולין לחכמה פוליטית, ובאים לגזוז ולחלוב את ההמון ברמאות ובערמה. (5,221) (14,92) לעומתם מעריך המחבר את אותם המנהיגים שלא בורחים משדה הקרב, שלא נכנעים לנסיבות, לא מותרים לא מתפשרים על העקרונות הנעלים במאבקיהם הפוליטיים החברתיים.

מגלאשווילי בא ומגנה את היהודים המתפארים ב"בינלאומיותם" (כגון טרוצקי ועוד) מצד אחד, ואת היהודים העסקנים המסתגרים ב"לאומיותם" הקיצונית מצד שני. מה"יהדות הקוסמופוליטית והבינלאומית" לא תצמח כל ישועה לישראל, כך סבור המחבר. וגם מההתחסדות וההצטדקות בפני השלטון הזר בא"י לא-תגיע גאולה, הוא חוזר ומסיים ש"אם תפרוץ אנרכיה באנגליה, היא תהרוס את ממלכה הקולוניאלית ואנו נהיה הקרבן הראשון." (1,37) וכך אכן היה המצב:

האנרכיה שררה בא"י המנדאטורית על כל מפלגותיה על-פי הסיסמה "הפרד ומשול". המחבר מתמיד בנסיונו להיות מעודכן בכל המתרחש הן בעולם הגדול (תנ-

ועות פוליטיות חברתיות, מלחמות, כלכלה, ספרות ואומנות, מדעים ומחשבה) ו-
הן בארץ (תפוצות ישראל, עדות, תנועת הנוער היהודי, החלוץ, המפלגות וההסת-
דרות וכו')(6)

מאורעות שנות ה-30 וה-40 השפיעו הרבה על עיצוב פני היישוב בא"י, בו ה-
יו חלק בלתי מבוטל גם יהודים יוצאי גרוזיה, קווקאז ורוסיה. מגלאשווילי
מקיע את אותם מוסדות שלא היו "להוטים אחרי השכנת שלום בין העדות השו-
נות (כולל ערבים), הוא לא האמין בחלוקה מלאכותית לימין ולשמאל ותמיד
חיפש את המאחד! המקשר, המשתף, המשלב הן במחינה רעיונית-אידאולוגית והן מב-
חינה מעשית, הוא סבר-החיים האכזריים מוצאים את פסקי-דינם בלי כל חמלה, ה-
עתונות הינה סרסורית לכל דבר, לא די בהכרזות על מפלגתיות ואי-מפלגתיות,
יש לבלום את הספסרות הרעיונית הפרטית. לדעתו "אדם הצורר את חייו בחיי-
אחת המפלגות הקיצוניות אינו צריך לקבול ולהתאונן. הוא צריך להיות מוכן
ומזומן לחיות שנים רבות בבתי-הסהר..."(1,23)

לזכותו של מאיר מגלאשווילי יאמר שהוא אשר טיפח לראשונה את תחום ההתי-
יחסות הפילוסופית לאידאולוגיות השונות בכלל ולתורת הציונות במיוחד. הצ-
יונות שלו הינה ציונות לוחמת, סוערת, דינמית, ולפעמים אפילו היסטרית-קונ-
סטרוקטיבית, כחבר פעיל בתנועות סוציאליסטיות גרוזיות בתחילת המאה ה-20,
האמין מגלאשווילי בדרך ההתפתחות הסוציאליסטית של החברה האנושית, כמו-כן
גם באפשרות מיזוג הציונות בסוציאליזם, הוא התמיד וחיפש אחרי "צורות לחי-
היהודים ברוסיא ובאוקראינה, בפולין ובא"י.

מגלאשווילי מתייחס באמביוואלנטיות לתהליך התפתחותה של הציונות בא"י,
מצד אחד הוא מודע לסכנה שהציונות תחזור מאידופה לאסיה ותיסגר שם כבגי-
טו (6,47) ומצד השני לדעתו "כל סוציאליסט צריך לשבוע רצון ולהכיר טובה
לציונות המתפתחת בזדות זו של אסיה..."

מגלאשווילי איננו לאומן-קנאי, ושאף לערכי הציונות, אשר בכוחם להביא בר-
כה לא רק להמונים יהודיים בהקמת בית לאומי בא"י, אלא גם לאוכלוסין הער-
בי (ע"י הטבה מתמדת של מצבם והרמתם למדרגה חברתית-תרבותית גבוהה)(1628)

לשבחו של מגלאשווילי יאמר שהוא אינו קופא על שמרי הרעיונים, הוא מר-
חיק לכת בחיזוניותו הלאומיים-ישראליים וסובר שהציונות איננה התנועה ה-
לאומית היהודית האחרונה, פגמיה וליקויה שנחשפו במשך יובל שנות קיומה, מני-
עים את המחבר לקבוע "כי עוד יגלה החיזון הגדול והמחיה. תקום לנו עוד תנ-
ועה משיחית חדשה, שלא תהיה עוד לאומית וארצית כציונות, כי"א תהיה כולה -
אשדות ואמונה עמוקה יסודית. וזו תשלח את רשמיה על כל האנושות כולה..."
(11,36)

על זכותם של הערבים לקבל עבודה אנושית כיהודים ושכר הוגן, עומד מגלא-
שווילי בתוקף, הוא בעד שיוון מוחלט בין שני העמים השוכנים בא"י, לדידו א-
ין הבדל בין הפועל העברי לבין הפועל הערבי, יש לעקור את רגש הבוז ואת ה-
שינאה מלבותיהם של שניהם גם יחד. הוא נגד הגדרת הערבים כ"מבוזות האדם"
הרובצות בצידי דרכים וגורסות חצץ יותר בזול..."(11)

מגלאשווילי סבור שחלה התנוונות מסוכנת בכל התנועה הציונית, השלט "הה-
סתדרות הציונית העולמית" המתנוסס באיזה-שהוא בית אדום בלונדון, הינו שלט
ריק מתוכן, הינו למעשה "בית קברות למושגים וערכי הציונות, מקור לעיוותים
בקו ההתפתחות הטבעית של האומה בא"י השרויה בצרותיה ובמצוקותיה, והרחוקה
מלונדון השקטה ומהפונקציונרים הציונסטיים" למיניהם. לא ע"י חיבור דחו
רשמי מטעם מוסד זה או אחר ניתן לפתור את הבעיות האמיתיות של העם ושל ה-
ארץ, אלא ע"י תיכנון נבון וניהול נועז של כל מערכות מסורפות בחיי הארץ-
ויושביה.

הוגה-הדיעות מקיע את הציונות הבורגנית, השאננית והדשנה, המרוצה מעצמה
היא ומה"ישגיה" המפוקפקים, אי-לכך טיעונו של המחבר:"

לולא היה עם ישראל שומר בלבו בקשיות-עורף את זכר החורבן...
אלמלא ידע ישראל להתאבל במשך דורות בכל חריפות ההרגשה על
"מי שמתו"... באלו אבד אך זה עתה את חירותו ומולדתו- לא היו
קמים לנו לא הס ולא פינסקר, לא הרצל ולא נורדוי, לא סירקין,
ולא בורוכוב, לא א.ד. גורדון ולא ברנר, ויהודה הלוי לא היה
יכול ליצור "ציון הלא תשאלי" /16,90/

(השו' 17.)(16) יחסיו אל מנהיגי התנועה השונים: ציונים כללים. ריביזיוניזם,

כלפי האחרון אגב: "ביקורת הריבוזיוניסטים מתפשטת על כל מושגי החיים, על-נימוס וחוסר-נימוס, כבוד וקלון..." (16,13)

הפילוסוף היהודי-גרוזי, הלוחם החברתי למען הגשמת חזונה עתיק-יומין של האומה הישראלית, מתייחס התייחסות עניינית ומעשית לנושאי העליה והתפוצות. אלה הם באמת ובתמים נושאים כאובים ומסתידים ביותר, נכון שאי אינה יכולה לחבק את כל הגולה, אבל העליה אינה צריכה להיות מוגבלת, כי הרי עכשיו עולה חדש, עולה וגדל כח הקליטה של הארץ, מה עוד שאין אנחנו עדיין גוש אחד בארצנו, אלא גושים ועדות הבאים ממדינות שונות, עם מנהגים ושפות ותרבויות שונים ומשונים, מרקע חינוכי ומנטאלי מגוון... (6,60)

לדעתו של המחבר יש לטפח את ההכרה הכלל-יהודית שבזכות העליה וקליטה החברתית והרוחנית ניתן לקבץ את יוצאי כל התפוצות מארבע ירכתי-התבל, לסעת בהם הרגשת הזדהות לנשמת עם אחד, אומה אחת, לאום אחד, להוציאם מדכדוכי-שותפות הגורל המאוס והעלבון המשותף באשר הם שם, לשחררם מחרפה ומדיכאון, מהתבזות ומהשתוחחות עצמית, תוך כדי יצירת רגש-אחוה וסמיכות.

"העם הרוצה להתנער מעפרו, צריך לבסוס רק בכחות עצמו! - כך סבור מגלאשווילי ומצדד באותם יסודות המוצקים והמוחשיים בעם, שמחוללים תמורות בחיי האומה, הופכים אותה ל"נפח הרוקע את אשרו ואת גורלו, כי הרי המולדת - פירושה לא קרקע, אלא העם היושב עליה, ארץ-ישראל חייבת ויכולה להתחדש על אנשיה ויושביה חדורי-אמונה נבואית, יוצרים, בונים, ולא ספסרים לאומיים וספקולאנטים למיניהם המתחממים ע"ח עניי העם: יש להיאבק נגד תופעות גלותיות ותסביכים דיאספוראליים. נגד בטלנות ועצלנות, נגד הפקרות ואי-סובלנות (16)

לדידו של מגלאשווילי התהום אינה רובצת בין עם לעם, אלא בין הכחות המתנגשים שבכל עם ועם, ועלינו על הישראלים לחפש ולמצוא את הקרובים לנו בין העמים, עלינו לגשר גשרים... כך מוצא המחבר א"ע שרוי בחיפושים אחרי מולדות - אחת נצחית ושניה זמנית (בתור גרוזיה וא"י), שפה נצחית ושפת השעה (כגון עברית וגרוזית). וכו' המחבר מזדעזע מעצם רעיון על חלוקת העם לסיפרדים ולאשכנזים, וחושב שזוהי החלוקה המלאכותית, והבלתי-מוצלחת.

מגלאשווילי יוצא כנגד טיפוח לאומנות והתגאות רברבנית על העמים השכנים, הוא בטוח ש"האומה אשר יכולה להמתין, מאריכה ימים יותר מאנשים וממשלות." (17,74) "קשה להיות יהודי ושבעתיים קשה לחדול מהיות יהודי" (1728) וביחס לא"י קובע הוא חד-משמעית: "מי שאינו מוכשר לעבור דרך רחוב הייסורים, לשווא יעלה לא"י." (17,116)

כאמור, מגן מגלאשווילי על תהליך ההתקרבות לעם הערבי השכן (וזאת חרף שנאתם המופגנת של הערבים אל ישראל) כיישום עם לא ימצא את ישועתו בהתרחקות מאחרים או שכולנו נושע או שכולנו נשמד יחד..." (16,33) קובע המחבר וממשיך (ברשמו בשנת 1926 באחד מיומניו):"

> המושבה העברית - נחלת העבודה העברית. אין לגרש את היחידים העובדים הקבועים זה עשרות שנים במשק-איכרים ידועים, המדובר הוא על האלפים המרובים המובאים מקרוב ומרחוק.
> העזרה האירגונית לערבים תינתן מתוך חובה מעמדית וציונית, גם יחד, אך מבלי לוותר על זכות עבודתנו במשק העברי, אשר אין לו תקוה להישאר עברי בלי עבודה עברית טהורה./7,21/

בשללו בתכלית השלילה את האפשרות שעם אחד ישלוט על השני, מניח מגלאשווילי שלאנטישמיות שורשים משלו הטמונים בתודעת העמים במבלול "דיעות קדומות ואינסטינקטים"... מפני ש"... יש תכונות לעמים, ויש תכונות ליהודים המבדילות אותם מאחרים, אבל אלה מקורן ביחסים ובגורמים סוציאליים, ורק ההיסוריה יכולה לבאר אותן..." (15,47)

מגלאשווילי מודע לקיומן של אמונות ודתות למיניהן, ברם מצהיר בראש חוצות שאינו משועבד לאף אחת מהן. "כל נוצרי חושב את ישו לא ליהודי, אלא לבן גזעו כיום. ופה הכלב קבור! אין יהודי בן תרבות שיבזה את ישו." - קובע הוא (3)

המושג הדתי-התיאולוגי "אלהים", לובש אצל מגלאשווילי צורות פיזיות חול-

פות -"אם יש אלהים אין הוא יש,אלא כי"ז שאני יש,במותי ימות גם הוא ויק-בר עמי..."(17,160)

מ.מגלאשווילי הבא מהרקע היהודי-הגרוזי המסורתי מחייב את הגישה האוה-דת אל החגים,מועדים,פיוטים,מסורות,טקסים וכו' לדידו ישנו יסוד אחד,אח-יד ומשותף לקיומן של כל הדתות ותורות האמונה - וזהו האמונה במה שאחר ה-סבע (דהיינו האמונה המיסאפיזית -י.ד.)

"להבא - יהיו יסודות הדת: העתיד והאמונה באפשרות דמיונית על חשבון כ-חו של האדם...יבקשו את האלהים לא בבית הקברות של העבר,אלא בעתיד החי,ה-נצחי..."(12,71)

מגלאשווילי השואב את ידיעותיו המופלגות גם ממקורות היהדות,משוכנע שא-ין שום טעם להינתקות הדתית-הנזירית מהחיים,עצם התגלמותו של האדם בצלמו של אלהים (כפי שהוגדר בתנ"ך),מנע ממנו לנצל את הנתונים הסמונים והצפונ-ים בתוך הצלם עצמו... והצלם התגלה בצורות ובפרצופים שונים,משונים ומג-ונים.

הדואליזם הפסיכוסומאטי חודר גם בהגיונו התיאולוגיים של מאיר מגלאשו-ווילי,הלה רוצה להתקרב לאלהים לא על-ידי התרחקותו מצלמו הוא (שהוא גם-צלמו של האלהים),אלא דווקא על-ידי ניצול טוב יותר של צרכי אותו צלם,א-חרת החוקיות היתה מכתיבה התפתחות אחרת לגמרי,וכל הדברים והצרכים הגשמ-יים האלה,חייבים היו להיות מיותרים לחלוטין.

ודווקא על ידי ניצול מושלם של צרכי הצלם רוצה הפילוסוף היהודי-גרוזי להגיע להבנתו ולהכרתו של אלהים,בכל תיאוריו האפשריים,והגדרותיו הקיים,על-פני כמעט כל הדתות - נצרות,בודהיזם,איסלאם וכו'.

בכך משווה מ.מגלאשווילי ואף מקדים את האסכולות הפילוסופיות התיאולו-גיות שהיו לא רק בגרוזיה וברוסיה,אלא גם בארצות המערב. "לחיות בשביל א-להים,ולא בשביל צרכי-הגוף,-מטעים הוא,- כלום יש לך דבר חסר-טעם יותר מ-זה? כלומר,שאין לנו לדאוג למה שמובן לנו,למה שמושך את לבנו? למה שאנו-חומדים? ועלינו לדאוג לדבר שאינו מובן,לאלהים,אשר לא יוכל איש לא להבי-נו ולא להביע מה הוא..."(17,45)

האלהים חוץ מהאמור לעיל,בתיאוריו של מגלאשווילי הינו המכשף הגדול המ-בלה את זמנו בזריקת פלניטות וכוכבים לתוך הסער.(16,33)ומה כחו שלו בעי-כוב הרע והשלילי ובביעורו הכללי? שואל ומקשה מגלאשווילי.

הנצחיות טמונה באלהים,באמונה ואנו כרגעי נצחיות יכולים,אך ורק לשאוף לגדולות,אשר בה בשאיפה הזו,ערובה להגיע אל משהו.כך סובר מגלאשווילי ומ-טעים בהמשך -"כדי לבנות מקדש - צריך להרוס מקדש" (5,7)

דתות הולכות וחולפות אומנויות הולכות ומתנדפות, צורות הולכות ונעלמ-ות רק אלהים הוא נצחי והאמונה הינה נצחית...(5,188)

אין גם להתירא מן האלהים,כי חנון הוא ואין לפחד,מן המוות כי הוא מו-נע את המשך תהליך ליבוי-רגשות. המוות - נסול כל הרגשה הוא.(17,30)

המחבר מאמין שישנו אלהים אלהי-עולמות שהיו ואינם,אלהי בראשית,שלא מש-תנה למרות שבריאתו כן משתנית. לדידו של מגלאשווילי האמונה היא גם רגע-ית,מוגדרת,מכוונת למשהו מחשי כי הרי "אין אמונה עולמית בעולם.ואין אה בה עולמית... חוק הוא מחוקי הטבע! האדם מאמין ופוסק,אוהב ופוסק..(103, 17)

מאיר מגלאשווילי בעד מסורת,ברם לא בעד פולחנות קנאית,עיוורת,מסנורי-רת ולא מועילה:"לו אמרנו עתה לשוב אל-מעשי הקרבנות בקדם,-כותב הוא,-אז היינו חוזרים לאחור כאבותינו,לו רצו לשוב אז אל-זבחי האדם. גם לעשות-את התפילה לעיקר העבודה לא יסכון לנו...שהרי תפילותינו סובבות על ציר-הצער...ואיך איפה נעשה את תפילותינו פלסתר?..."(17,80)

מגלאשווילי מכיר בתהליך ההתחדשות הגופנית של האדם ואף מהלל את המחלה כחוליה אחת בנסיונו האישי של האדם להתחדש ולחזור לאיתנו,כי הרי ידוע ש-באדם עצמו שתי נשמות באות לידי התמודדות כמעט נצחית זו של החיה,וזו המ-כונה הנשמה היתרה.(5,141)

בבואו לנתח את היהדות כדת וכתורת-האמונה מאבחן מגלאשווילי את האיפיו-נים הספציפיים שלה וחוזר ומדגיש ש:"

...היהדות אינה חוקית - אלא תורה גווית.ההבדל הוא חשוב מאד. החוק הוא גזרה,שאין להרהר אחריה; מדכא את הרצון ומשפיל את ע-רך האישיות; אבל הצווי פונה אל הבחירה החופשית,ראה נתתי לפנ-

יך היום את החיים ואת הטוב, את המות ואת הרע... ובחרת בחיים"
הוא מטיל את גורל האדם בחיקו ועוקהו אחראי בעד מעשיו./17,117

ואם נתמיד ונשאל למה יוצא חוצן מגלאשווילי נגד הפולחניות, הרי בא הוא ואומר אין שום תועלת בפולחן ובהצבתו כמטרה בפני עצמה. אלה שמצאו חיק בתוך הכנסיה, בבית הכנסת, בפוגודה, במסגד ועוד כהנה וכהנה בתי-מקדש דתיים - כאלה לא מוצאים חן בעיניו של המחבר: "וכאים כהנידות ומכסיחים חיי-שמיים, כדי להסיח את תשומת-לב העם מחיי העולם הזה, והאושר על-אדמות. הם מכסיחים הצלה מגהינום שבעו"הב, בכדי שיוכלו להחזיק את העובדים בגהינום העוה"ז..." (16,12)

אף בהיותו עסוק וטרוד בענייני העדה, הציבור, המחישבים-החקלאים, חיבורי מכלול תפיסות פילוסופיות, חברתיות, מדיניות וספרותיות, מגלאשווילי אינון וטה לשכוח את נושא החינוך ואכן מקדיש לו תשומת-לב מיוחדת - "שמרתי ילדי וכלכלתיו, - כותב הוא, - אולם דווקא עכשיו תתעורר בי חרדת-חיי הכי גדולה. חינוך ילדי שהוא יהיה את אשר יכול להיות ולשלוט על הכל, על הצבעים אשר-יראה ועל הדברים אשר ישמע. הרי זה ללדת מחדש יצור חי, יצור ראוי... ואין לעזרתי מאומה, - ממשיך הוא, - זולת לב חודר ומבין, לב אדם בוגד!... רק זה, ובלתו - לא כלום!..." (16,105)

זוהי בקצרה תורתו הפילוסופית של מאיר מגלאשווילי, אלה הן השקפותיו החברתיות, הפוליטיות, הכלכליות והרוחניות. חבל מאד שהגיגים אלה המפוזרים בכתריסר חוברות ופנקסים לא ראו אור ולא פורסמו גם לאחר מות המחבר (1943) רצוי בהחלט להמשיך את העבודה לאיסופם ולעיבודם גם בעתיד. בעוצמתו הרוחנית, בתפיסתו החדה, בהשקפותיו הלאומיות-האנושיות מהווה מאיר מגלאשווילי מסלול התפתחות של המחשבה היהודית-הגרוזינית, המקביל לפועלו וליצירתו של גאון הסופרים והמשוררים מקרב יהודי גרוזיה בשנות ה-20 וה-30 הרצל באאזוב, שנפל על מזבח קדושת-השם בשנת 1937, מבלי לזכות להגיע ולהשתקע בא"י, אליה שאף, אליה נכסף כל שנות חייו, עליה חלם, ואליה התגעגע, ואת אהבתה בי-סא ביתר שאת ונמרצות במכלול השירים הקונגניאליים שפורסמו על ידי גדול-משוררי גרוזיה של כל הדורות גאלאקטיון טאבידזה.

להלן אחד משיריו המפורסמים ביותר "מכבי" בתרגומנו העברי כפי שפורסם בקובץ "עדות ישראל" כרך ב', בעריכת א.שטאל)

כבצל עטלף, יאוש עמקי נפש זעזע.
אבלי ליהודים שדמות, ערבות וקדרים.
לא עוד התנוסס דגלם, כי נדמם וחצוצר,
עד אשר התגלה והופיע יהודה מכבי.

הוא צועד בגאון, גבוהה של אמה סוערת
שכם אחד עם אחיו, עטורי גבורה ותהלה.
הוא נועש ונותן בתיאולימפיי' יעברת.
מטיל אוקתו על עז ומלכה וחוקה.

מדמו השהור הנשפך, הנגד תאדם הארץ:
האמה, רבת-סבל, עוד תזכה ותנחל נצחונה.
במלחמתו קדשת מטרותיו נארגת
כישאפו בלי הרף אל עז, אל עתיד ותקומה.

הגנו נעים ונדים בנפש הנעה ונרמסת
וקול תרועה: זה פעם עשרים המאה מתקדמת,
אשמת עולמים חדשה וישנה על בתפו רובצת:
לב פועם באמה, שתוסיף קוממה עד עולם.

קול תרועה: זה פעם עשרים המאה מתקדמת,
אך אין קץ לסבלנה הוא קודע ניסי לבבי.
בדמים נסתרות התקוה הנבואית מתחדשת
ולעצה זאת, כסמלו של העם-מכבי.

דוד באאזוב, נתן אלישווילי, מאיר מגלאשווילי והרצל באאזוב - אלה הם עמודי התווך של המחשבה הרוחנית והיצירה הספרותית-היסטורית של יהדות גרוזיה בתקופה החדשה... המגמה הבולטת בפועלם - ליצור מרקם נבואי-אידאולוגי להגשמת חזון עתיק-ימין של יהודי גרוזיה - שיבה לארץ ישראל.

12. חיים חיאוויל וחשובו המסתים - הקבלים

את ידיעותיו המופלגות ברזי-הזוהר והקבלה הפגין חיים חיאוויל בשתי יצירותיו שהתפרסמו בירושלים: אחת תחת הכותרת "ספר חזון החיים" (שיצא לאור בשנת תרצ"ה, 1935) והשניה "ספר חשבונות הגאולה" (תש"ח, 1948). שני הספרים בם יחד, כפי שמעיד דוד תדהר, אזלו עד מהרה והיו מאד מבוקשים ע"י הציבור.

בספר הראשון (פאכסימילה למסה) מתריע המחבר על כך שבמשך מאות ואלפי שנים חקרו וכתבו חוקרים וסופרים ספרי-בקורת על התנ"ך, ברם העלו חרולים וקמשונים עד אשר כפי שהוא מסעים בהקדמתו "

הופיעה

לפנינו ערבוביה שלמה של שיטות שונות ומשונות אשר הצד השוה שבהם — שכלם נתכונו לקצץ את כנפיו של ספר הספרים שלנו ולהורידו למדרגה ספרותית גרידא. והנה, על חוקרי התנ"ך הנוצרים לא נוכל להתוכח כי אצלם המטרה מקדשת את האמצעים, אך דא עקא, שגם חוקרינו והחיסטוריטים שבזמננו ובכללם בירנפלד דובנוב גרץ וקלחנר ההדו החזיקו אחריהם והנמיכו את קומת תנכינו וערך הנבואה הישראלית. כי יקח אדם את ספרי הימים לישראל של החיסטוריונים הנ"ל, אשר בהם מפטמים ומלמדים את ילדי ישראל בבתי הספר של "הסוכנות היהודית" ויקרא בהם למשל את דעת חוקרינו הנכבדים על הנבואה הישראלית — לא ידגיש בשום אופן כי הנבואה היא איזה דבר יוצא מהכלל או מהטבע, אלא דבר פשוט בתכלית הפשטות, הנבואה לפי דעתם היא: "כשרון הדמיון בצרוף דרישת האמת המוסרית עם קצת ידיעה והבנה בפוליטיקא ועין מרחיקה לראות, למשל כאחד המיניסטרים בזמננו ותו לא".

עניין מיוחד יש למחבר להוכיח, שבית שני עמד הרבה יותר מתיך (דהיינו - 420 שנה. על-סמך נתונים בספר "נחמיה", "עזרא" ובפאפירוסים כתובים ארמית, ניתוחי מספרים ונוסאריקונים למיניהם, הוא מביא 13 סעיפים להוכחת טיעונו בנידון. (עמ. 12-15)

בהמשך מתייחס חיאוויל לסדר מלכי פרס ע"פ הכרונולוגיה, וכן לביאור-סכסוך "דניאל" ומביא תרגומו של השכסוס מארמית לעברית. (16-23) בדברו על המלכות הרביעית המאוזכרת בספר, המחבר מסיק שדניאל סיפק לנו סימנים אשר על-פיהם נוכל להכיר למי הדברים מכוונים: 1/ המלכות הרביעית רומא תתפשט על עשר ארצות וממלכות. 2/ תקום כנגדה מלכות אחרת, מגזע אחר, לא-אירופי. 3/ הקרן הזאת המגלמת את רודפי ישראל תיהפך לבסוף לחיה שתיהרג ותישרף ואז תחל גאולת היהודים. לדידו של חיאוויל כל הסימנים מעידים שהמדובר הוא בדת האיסלאם שהתגלם בממלכת תורכיה העותומאנית. (24)

חיאוויל ראה צורך בביאור המילה "עידן" ומשמעותה בהקשר להשפעת האיסלאם, ובמערכת לוח הזמנים הערבי, השונה והנבדל משאר לוחות שבעולם, עפ"י המחבר "

גם הסימן החשוב "ותלתא' מלכין יהשפל' נמצא בה, כי יורשיו של מחמד עומר ועלי כבשו שלש הארצות שהיו שייכות קודם לרומא, תיכף אחר מות מוחמד, ואלו הן: סוריא—א"י, מצרים, בבל פרס. או: אפריקה, אסיה הקטנה, וארצות המזרח התיכוני, שקודם היו תחת שלטון רומי והסרן "האחרת" הזאת, הגזע האחר הזה כבשם מרומא שמשלה אז על עשר ממלכות ואלו הן: סוריא —א"י, בבל—פרס, מצרים, ספרד, אסיה הקטנה, בריטניא, מקדוניא, איטליא, גליא (צרפת) וארצות הים השחור, בסך הכל עשר, והמלה "מלכין" כאן אינו מציין "מלכים" אלא, מלכיות, כי הלא כאשר ראה דניאל הארבע הממלכות בבל פרס ומדי יון ורומא, גם כן מציין אותן בשם "מלכין" דהיינו ממלכות ולא מלכים ועיין בראש הפרק.

(עיין עמ. 25)

המחבר חרד לדרכי חינוכו, ומזונו הרוחני של הנוער העברי, שוקד על ביבוש השיטות לחקר התנ"ך על כל ספריו ומכלול מסמוניו. היה חסיד תורת התגלות האלהית וביאת-המשיח, ולכן לדעתו אין מקום להפרזה בחיסוסים רציונאליים שמונעים חיבה והערצה לנביאים לחזון, למוסריות, והוא יוצא חוצץ נגד העגל החדש המוגש בצורת חקר תורת-ישראל תחת הסיסמה "התקדמות ופרוגרס".

לדעתו של חחיאשווילי במיוחד עשוי עיול לספר "דניאל" בהחשיבו כספר המיועד רק לפתרון חלומות, ולכן, הוא שם-לעצמו למטרה, להוכיח את אמיתות הדברים ופתרון החשבונות על פי הספר הזה.

"הה יסטוריה, -כותב המחבר בפתח-הדבר, -חוזרת על אכסניא שלה, דברי נביאי ישראל הקדמונים אשר נבאו בכח ה' על עמים וארצות באוכבר, דבר לא נפל ארצה והנה מתקרבים אנולעת "אחרית הימים", אשר הירבו לדבר עליו כל נביאי ישראל, כהתכלית האחרונה של כל הצרות הנוראות, שעברו על עם ישראל בפרט ועל העולם בכלל..."

המטרות הספציפיות יותר שהוצבו עי"המחבר היו חיזוי-אירועים צבאיים ומדיניים חשובים, שהתחוללו או שעלולים היו להתחולל בעולם ובמיוחד במזרח-הקרוב.

בעברו בקצרהובארו את תוכן הפרקים שבספר "דניאל"-(עמ. 6-9) הוא סותר טענות (וטעויות כבריו) של חוקרים נגד קדמותו של הספר כאילו נתחבר הספר-בעת גזרות השמד של אנטיוכוס אפיפאנוס בשנת 168 לפנ"ס לשם עידוד חסידי-החשמונאים לבלי יפלו ברוחם.

בעמודים הבאים עוסק חיים חחיאשווילי בנבואת פריצת המלחמה העולמית בשנת תרצ"ח (1938-39) ואכן כידוע גרמניה התחילה במלחמת העולם השניה ע"י-כיבוש פולין, חלוקת צ'כוסלובאקיה וכו'. לשבחו של המלומד היהודי-גרוזיני אמר שהוא לא מסתמך רק על ספרי תנ"ך קאנוניים אלא על ספרים חיצוניים (כגון ספר חשמונאים) וממחיש סתירות שבין נתונים שונים. הוא עומד בפירוט-על תיאוריו ההיסטוריים של אנטיוכוס שהיה עז-פנים, ערום ומסובב בכחש. וגם

את ירושלים כבש בערמה בהבטיחו לשומרי-החומה שיכריז דרור ליהודה וכאשר-נתנו לו להיכנס הרג ושבח בלא חמלה. (עמ. 35)

המחבר המעורה היטב בתולדות ארצות המזרח התיכון כגון: פרס, עילם, מדי, בבל, ארץ ישראל, מצרים וכמובן ארץ מוצאו - גרוזיה (קווקאז), בונה מערכת של-מה של יחסים בינלאומיים עתיקים וכל-זאת על-יסוד גימאטריות נתונים מספריים, נוסארקונים, אירועים והתרחשויות שונים שהשפיעו ניכרת, או אפילו מכרעת על תהליך ההיסטורי הכללי.

ניתן לציין שקדמה לנסיונו של חיים חיאשווילי בתחום זה מסורת מושרשת ועניפה בהחלט של "חשבונאות מיסטית נבואית" של יהדות גרוזיה. ככל תפוצה גלותית, יהודים אלה במשך מאות ואלפי שנים, נאחזו בכל תג ובכל אות שבספר-"דניאל" לחישוב קיצין ובוא אחרית הימים, ימות ביאת המשיח, וכותב שורות אלה, היה עד בילדותו בעירת צחינוואלי וכן בגורי, סוראמי ואחאלציך לתימרונים וחשבוניים למיניהם של המעוניינים בספר "דניאל".

הרב חיים דניאל מאנאשירוב מצחינוואלי, נהג לרשום כל-מיני חישובים על-שולי ספרים ומסכתות ויש להניח שאף השאיר אי-אילו כתבי-יד שנותרו בגרוזיה, לכן, חיים חיאשווילי שואב את ידיעתו, דווקא מאותה מסורת שרווחה בכל רחבי-גרוזיה.

בהמשך דן חיים חיאשווילי בביאור חשבון השבעים ושבעה (עמ. 42-45) ומניח שזהו "494 שנים" שחל בשנת אחת לדריוש. את תכלית כל הספר רואה המחבר בפירוש המושג "מועד" שמוזכר בסמוך להשתלשלות הדברים על אנטיוכוס הרשע. כאשר יגמרו 365 שנים מזמן תחילת בנין יסוד-המקדש אז יתם כחו של אנטיוכוס והמזבח יחנך שנית. על המלחמה העולמית הבאה ב"דניאל", דן חיאשווילי (עמ. 59) בצירוף ביאור מושגים גיאוגראפיים מתאימים.

לדעתו של חיים חיאשווילי היו עלולות שתי מדינות אירופאיות - איטאליה ואנגליה לשחק תפקיד חשוב בזירה המזרח-תיכונית, ואומנם היתה זו איטאליה שכבשה מספר ארצות באגן הזה, ואליה פזלו גם מספר שליטי ערב (אבן סעוד למשל) כדי לעמוד על טכניקת החפיפה וזיהוי של מושגים אנאכרוניסטיים-לכאורה בהם עוסק המחבר. (זיהויים מקבילים: אדום, מואב, ראשית בני עמון = עבר הירדן מזרחה, מלכותו של אמיר עבדאללה, לובים וכושים - ארצות אפריקה שנכבשו ע"י איטאליה וכו') (עמ. 63)

בין ארצות אירופה ואסיה ואפריקה שלובה ארץ-ישראל (ארץ הצבי) בה מתחוללת מלחמת-דמים בין מדינות הציר (גרמניה - איטאליה - יפאן) לבין אנגליה ואחרות, כשהמתיחות מתבטאת גם במקומה המיוחד של א"י שבה משתמשת אנגליה לצרכיה המלחמתיים. אין לומר שבכל דיק המחבר המלומד, כמו לגבי השערותו בפירוש משמעות מלים "ואין עוזר לו" שהוא מבאר בסיוע שיטיס הציר האנגלי לצי הגרמני כנגד האיסאלקים על-יד חיפה ולא יהיה מי שיעזור לאיטאליה. (65)

חיים חיאשווילי הינו אדם מיסטי, המאמין בנסים ובאותות ומשוכנע שממלחמת העולם, יצא העם היהודי מחוזק מפני שמיכאל שר ישראל ילחם עבורהיהודים הוא בהחלט צדק בהנחותיו כשקבע שהלבי ראליות האירופאית תפשוט את הרגל בכל ארצות "הנאורות" - אנגליה, צרפת, האנטישמיות תרים את הראש ותחל בריחה המונית של היהודים (ניצולי שואה כי"ה) אל ארץ ישראל (עמ. 65)

בקבעו את "נהר החידקל" לסמל ערביות, עיראקיות, שמעאליות, קובע חיאשווילי שכעבור שלשה מועדים וחצי תכלה מלכות שמעאל בתור מושלת עולמית אימפריאליסטית, וישראל ישובו לארצם ותתחיל גאולתם ע"י הצהרת בלפור. (חישובים מפורטים עיין עמ. 69)

מתוך האמור והמובא לעיל מסיק המחבר שבמהלך היסטוריה האנושית והעולמית הכל מנוהל ע"י ההשגחה העליונה, אשר הציבה מירווח זמני בין הצהרת בלפור להצהרת כורש (עמ. 70) חשבון "1335" נגמר בשנת 1942, חשוב שיטה פילוסופית אינה יכולה לערער את אמיתות ההנחות שהוא הציע בתור מי שמעורה-בתורת פילוסופיה, והוא גם מסתייע בקטעים מספר הזוהר (פרש' וירא דף קי"ט) כדי להוכיח התרחשות מלחמות העולם הראשונה שעלולה היתה לפרוץ בתרצ"ח (78 זו גם השנה שלדעתו נפגשים יובל תשמיטה ומלבד זאת ישנם רמזים למלחמת חבש-איטאליה מיחזקאל ל'.

בפרק מיוחד המבונה "גרמניא גוג ומגוג", דן חיאשווילי בהרחבה בפירוש הגיאולוגיה התנכית של עמים ולאומים ומביא מתרגומו של יונתן בן עוזיאל על בניפת (שלמעשה היוו את עמי קווקאז ואסיה-הקטנה והרי גם לא לשווא נתכנו בפי חוקר אקאדמיקון גרוזיני מארר "עמים יפתיים", לשונות יפתיות" - י.ד.):"

ובנוי דיפת

גומר ומגוג ויון ותובל ומשך ותירס, ושום אפריקיתהון ושם ארצותם) אפריקי, (פריגיא, על ים השחור) גרמניא, ותמדיי ומקדוניא ויתיניא ואוסיא (אולי רוסיא) ותרקיא, ובנוי דגומר, אשכנז וריפת וכו'.

חיים חיאשווילי חזה בוודאות את מה שגרמניא היתה עלולה לחולל לעם ישראל, עוד בשנת 1935, דהיינו כ-שנים לפני השואה. (עמ.84) אם נרצה, ניתן לראות בכך גם את הברית שבין ערביי ארץ ישראל (המכונים פלשתינאים) ובראשם המופתי חאג' אמין אל-חוסייני עם הגרמנים היטלר.

אפשר לומר שחיאשווילי היה מאוהב בספר "דניאל" עד עמקי נפשו, הוא אף חיבר ווידוי מיוחד אותו נשאו מבקרי המקרא וספרי-הקבלה בהשתטחם על קברו של דניאל בבבל. להלן קטע אחד ממנו:"

> אשכנז באברת הבדעית האיבוקטיבית שלנו, על ספרך דניאל.
>
> בגדנו בספרך דניאל, יחד עם החוקרים תנוצרים.
>
> גזלנו בכך את ספרך דניאל, ויחכנו אותו לאיזה מחבר מסיד בזמן ההשמונאים.
>
> דברנו הופי לרב על ספרך דניאל, והעלנו הרס בידנו.

(עמ.86)

את ספרו השני "ספר תשבונות הגאולה", פירסם חיים חיאשווילי לראשונה ב-1949, שנה לאחר קום המדינה (מהדורה חמישית ומושלמת יצאה לאור בשנת 1964) את הספר הקדיש המחבר

לכל שוחרי הגאולה השלמה
הנכספים והמתגעגעים למלכות

החמישית של משיח צדקנו בזוהר
כתר דוד ובביעת שרביט שלמה

בשער הפתיחה מבהיר המחבר שאת הספר הוא כתב בירושלים בימי מסה ומצוקה, לזכר הנסים שעשה "לי הבורא בהנצלי מאסון בשעת עבודתי בסוכנות היהודית-בירושלים בעת ההפצצה האכזרית של האויב, ויצאתי בשלום בפצעים קלים וכן לזכרון החסדים הרבים חסדי ה' שסובבוני בימי ההפגזות הקשות של תותחי האויב בירושלים ותנצל נפשי."

נציין, שבהרבה מקרים, מהווה הספר האחרון חזרה לצורך תיקונים ושיכלול הספר הראשון "חזון חיים" (עיין תוכן העניינים) כגון - "ששת התשבונות בדניאל", "בית שני עמד יותר מ-תיך שנה, הצהרת בלפור", "חשבון עידן ועידנין מפלת איטאליה ועוד'

בהקדמתו מצהיר המחבר שהוא הצליח לחזות את קץ-הגאולה שמצא ביסוד בהקמת המדינה, ברם הטעים יחד עם זאת ובצדק שהסכמת האומות לחלוקת א"י אינה עדיין גאולה שלמה, רבים מוכנים כבר לוותר על משיח צדקנו אם הגוים יתנו לנו חתיכה קטנה מאדמת ארצנו הקדושה שהובטחה לנו בשלמותה מפי הגבורה. חלק מבני עמנו אינם מבינים שמדינה יהודית קטנה שתוקם בדרך הסבע לא תוכל להחזיק מעמד בים של עמים שכנים אויבים... משום כך רק גאולה המלווה במאורעות שמימיים גדולים יכלה להיות ערובה בטוחה לקיומה הנצחי של מדינת ישראל כפי שנבאו לנו הנביאים הגדולים..."

וכאן מניח המחבר את ההנחה ההיסטורית המדויקת שארץ ישראל שימשה כלי-בידי ממלכות אדירות בעבר (בבל, אשור, מצרים, פרס, רומא, יוון...) והיא ממשיכה לשמש כלי בידי מעצמות גדולות בימינו, ושהסכמת האומות להקמת מדינת ישראל אינה נחשבת כגאולה שלמה, על סמך "דניאל", מכתבי הארי"ל ור" אליהו הגאון מוילנא, רוצה חיאשווילי להוכיח שבשנות ה-60 תתאחד ארץ ישראל משני עברי הירדן ויכל תהליך של קיבוץ גלויות. (עמ.3-13,10-37,28-41)

בחלק ג' דן המחבר בחשבון הגר"א אודות סוף השעה החמישית באלף הששי, על-פי פירושו לספר זוהר "ספר דצניעותא" שבסיכומו מוסקת המסקנה ש:"בסוף השעה החמישית הייכת לספירת "הוד" ובהתחלת השעה הששית הייכת לספירת "יסוד" תחל הגאולה האמיתית ובהיות שכל מה שנעשה לאדם הראשון ביום הששי שנברא בו הוא סמל וסימן שעתיד להיות לעולם..." (עיין בהרחבה עמ.44-47)

הנקודה המרכזית בהשקפת עולמו של המחבר היא האמונה בגאולת הארץ והעמידי שמיים, מפני שכוח אנושי, מדיני, מעצמתי, אינם מסוגלים ליצור תנאים הכרחיים ונאותים להתרחשות הגאולה.

כחות החושך מזהים אצל המחבר עם גוג ומגוג, המכוונים לסירוגין לגרמנ-

יה,לבריסאניה ולרוסיה והאחרונה כמסמלת את ארצות הבלקן בלשון,בדת ובהסת-
מכו על נביא יחזקאל,מביא חח"אשוויליי הוכחות שמגוג הוא רוסיא,הפסוק הש-
ני של פרק ל"ח אצל יחזקאל מזכיר את המלה רוסיה כמעט בפירוש:"ועתה הנני
אליך גוג נשיא ראש משך ותובל" (ראש = רוס / רוסיא)

בהעלותו את השאלה מתי יתקיף גוג את א"י,מרומזת שנת 1963 כשנת ניתוק-
יחסים עם רוסיה ע"פ המחבר,לפני מלחמת גוג עשוי להתגלות משיח,רעידת הא-
דמה הגדולה תתחולל בירושלים ועוד נסים אחרים (מרכז הר הבית ישקע באדמה
ועיר חדשה תצמח,המקדש יגבה מעל ירושלים (עמ.57-58) הר הזיתים יבקע ויס-
תובב,מעין מים חיים יפרוץ מבית המקדש (עמ.59).

בניתוחים תשבונאיים-מיסטיים למחצה,חח"אשוויליי משלב את הסיפורים האוט-
ביוגראפיים,כך למשל בדברו על סוד חורבן העיר העתיקה והכבושה הוא מתאר
את דרכי ההשגחה בקשר "למצבנו הקשה בירושלים,בימים הטרופים ההם,לאחר ח-
יסול השלטון הבריטי כאשר נאלצנו,אנו תושביה הותיקים,לנוס מבתינו עם מ-
שפחותינו וברעב ובצמא נדדנו ממקום למקום לחפש לנו מחסה מבדורי תותחי ה-
אויב ומפגיעותיו. הכאיב לנו ביותר נפילתה של העיר העתיקה וחורבנה.

אני הגבר מתושבי העיר העתיקה ראיתי בצערה ובצער יהודיה אשר חלקם הל-
כו שבי לפני צר וחלקם נפל חלל. לאחר קריאת הדפים והפרקים האלו יקל לו-
לקורא הנכבד להבין,עתה לאחר מעשה,שלא במקרה נעשה הדבר,חלילה,חורבן הע-
יר העתיקה של היהודים אינו אלא הקדמה לחורבן העיר העתיקה כולה בהתנגש-
ות מלחמה בין ישראל ובין עבר הירדן והערבים..." (עמ.62-63)

תשומת-לב מיוחדת של המחבר מופנית אל אישיותו של המשיח,אדם שעל פי ה-
פסוק תנוח עליו רוח ה' חכמה ובינה,רוח עצה וגבורה רוח-דעת ויראת ה'.כ-
אן מבטא חח"אשוויליי את המסורת המשיחית העמוקה שהיתה נפוצה בקרב י-
הודי גרוזיה במשך אלפי שנים וכך הוא מתאר " זוהי האישיות

שתשמש כסא לשכינה. מרכבה להתגלות דבר ה' בירושלם כמו בבדבר סיני
באהל-מועד. זהו האיש שהעולם מצפה לדיקטטורה שלו. לא דיקטטורה של
כח, של חמר או של תיאוריות ושיטות מדעיות. אלא, דיקטטורה של תורת
חיים ונועם ה' אשר יתפשט בעולם באמצעותו ולא בדרכי כפיה ושלטון אלא
בנועם ובעדינות. כל העולם יבקש תורה מפיהו. הוא יפתור גם שאלות מדעיות
מסובכות אשר העסיקו במשך אלפי שנים את מוחות גדולי המדע והחכמה
בכל הזמנים. הוא יביא מרפא לחולים שיד המדע המודרני קצרה לרפאותם
וימציא שיטות עבודה וייצור ותעסוקה משוכללות בתכלית השלמות באופן
שלא יהיו יותר סועלים עניים ואביונים מצד אחד ועשירים עצלים רודפי
בצע מצד שני. מלבד חכמתו הגדולה בכל מקצועות החיים יהיה מחונן גם
ביופי חיצוני, יפה תאר ויפה מראה, מלא הוד והדר כראוי לצאצאו של דוד
בן ישי, ומבטו, מבט עינו החודרת תספיק להוציא משפט בכל ענין מסובך
בעיה או שאלה. צדק ויושר יהיו אצלו עיקרי העיקרים של החיים ולא ישארו
יותר כתיאוריות וספקולציות של מסלנות. מעמדות או עמים שלמים. בימיו לא
תשאל עוד השאלה: איה הצדק? כי הוא יוכיח את הצדק בכל מקרה ומקרה
באופן מעשי. השכינה תהיה שורה עליו וכל דבור שיצא מפיו יהיה לדבר
אלקים.

(עמ.65)

המחבר גם מוסיף שייתכן והמשיח עצמו אינו מודע ביעודו המשיחי, ושכחו
יתגלה לאט לאט ובהדרגה. כמיהתו האישית של חח"אשוויליי היא לראות בהתגלות
המשיח פתרון לכל תחלואי הזמן והתקופה, וזאת ע"י בריחה ממצוקות המציאות
ותלאותיה אל כתובת מיסטית,מופנמת מוחשית. (עמ.71)

המחבר היהודי גרוזי,שראה ונוכח בעצמו בכל הצדדים השליליים של מעצמה,
כגון בריסאניה בתור הכח האימפריאליסטי וכל מה שעולל כח זה לא"י,משו-
כנע שכתקופת שלטונו של מלך משיח,האימפריאליזם יעבור מן העולם,כחות טבע
חדשים יתגלו וכמיסטיקן ומקובל יודע חח"אשוויליי שביקום יש יותר נסתר מה-
נגלה,שהשכל האנושי טרם השיגו,ולכן כחות טבע אלה יתרמו לריפוי מחלות קש-
ות,לכינון בית המקדש,להקמת א"י גדולה באחרית הימים, הוא מודה בכך שחלק
גדול ממנהלי המדיניות של תקופתו היו אנשים חומרניים,ולפעמים גם אפיקור-
וסים גמורים,ברם הוא מאמין שהמשיח ינחה אותם וידריכם ושרוח המשיח תרחף

על הארץ, ואותות ונסים יופיעו מדי-יום.
חיים חיאשווילי מתקוממם כנגד אותם חוגים בחברה הכישוב שמוכנים לסגוד ולכרוע ברך לכל מיני "משיחים זרים ותורותיהם. המוכנים להתרפס לפני כל ג'וסוציאליסטי ואת מורינו ואת גדולינו הם מרחקים. (עמ. 78)

זוהי השקפת-עולמו הדתית המיסטית של ח.חיאשווילי, ולמרות העובדה שהרעיונות המבוטאים בספריו מבוססים יותר על מגמות ואירועים שהוא עצמו היה רוצה בהתרחשותם והיה מעוניין בהתחוללותם, (ולפי זה הוא גם מפרש את הפסוקים השונים) צריכה האמת להיאמר שהוא מיקד וגיבש במסגרת ניתוח מדעי-קבלי את כל האמור והנכתב בתחום זה ביהדות, בבסיס את השקפותיו לא אחת על נתונים ארכיאולוגיים-היסטוריים, או לפחות בנסותו לבססם עליהם.

נציין גם שהמחבר לא הסתפק ביצירות ובחיבורים הנ"ל והמשיך לחקור וללמוד את רזי-היהדות על רקע השגי-תחומי המדע השונים. למשל, בספר "הנבואה והחוש השישי" שעבד עליו ורצה להוציאו לאור, התכוון להוכיח בהוכחות מדעיות "את אמיתותה והכרחיותה של הנבואה", עם ביאור מהות הזמן והמקום לפי הקבלה העברית, עם הסבר מהות מושג ה"נצח" - בקשר עם תורת היחסיות של הפרופ' איינשטיין על אודות העולם של ארבעה מימדים - אורך, רוחב, גובה ומקום-זמן - מתוך ספרי המקובלים... בצירוף הקביעה שתורת היחסיות של איינשטיין, אשר העולם המדעי נדהם ממנה, היתה ידועה למקובלים הגדולים כתורה פשוטה ומובנת לפי חוקי הספירות העליונות." (עיין שער סיום בספר "חשבונות הגאולה")

תמה ונשלמה מלאכת הדפסת הספר, ערב היכנסו של בנו של כותב שורות אלה - חיים בן יצחק דוד לעול מצוות. והוא בגיל י"ג אביבים, שיהיה לו במזל טוב, בהצלחה ובהגשמת כל מאוויו, לתפארת משפחת סבו ז"ל, לתפארת האומה הישראלית על כל מרכיביה ורבדיה, באשר הם שם, ולתפארת נצחון חזון משיחיות הנצחי אכי"ר.

מימין - הסופר וההיסטוריון - נתן אלחשווילי, עלה ארצה בשנת 1924.
הסופר והמשורר הרצל באאזוב, נהרג על מזבח קדושת הרעיון הלאומי-העברי בגרוזיה ב-1937.

עם הפנים לכותל המערבי ואל ההיסטוריה של העתיד. הרב מברך את חיים דוד בטקס בר-מצווה שלו בירושלים. ח' לסיון תשמ"ד. (18.6.84)
השני מימין הסופר מ.דניאלוב, השלישי - המחבר.

---

ws in Palestine mandatorial juridical institutions and system 329-354

6. The Jews from Caucasus in Palestine (Erets-Yisrael) battles before State's foundation; their participation in the clandestines 354-37I

Part seven

T The literature and spiritual-cultural heritage of the Caucasian Jews in Palestine; Meditations, studies, philosopnies, books, Kamiah, printings and publications

I. The philosophy of Mysticism of R. Yeshaiia ben Yosef from Tiflis as the summation of the development stages of the Caucasian-Hebrew thinking in - middle ages 372-393

2. The Kamiah of R. Yosef Eligulashvili. The contribution of the Georgian Jews to the enterprise of the editions of the Kabbalistic literature 393-398

3. The Literary activity of R.Efraim Kokia(shvili); "Yalqut Efraim", Poems 398-403

4. "The educational Book for Young generation" by R. Siman Rizinashvili, I892 403-405

5. Anthology of liturgical Hymns of Yaacob b.Abraham Khananashvili (I897); The Poems and refrains of Yosef Khaiim Shirim 405-407

6. Rabbi Mikhael Elashvili from Sudjuna and the Correspondence in Halakha questions with Rabbi Samuel Salant in Jerusalem 407-408

7. The educational methods and institutions of Georgian Jews in Jerusalem. The Medecine 409-4I0

8. The literary activity of Sharbat Anissimov 4I0

9. The Spiritual-literary activity of R. Yaacob Itzhaki, the editions of "Mahazor Ohalei Yaacob", the theory of hebrew Poetics; the halakhic and regular correspondence 4I0-424

I0. The literary-historical researches of Natan Eliashvili, his work "The Georgian Jews in Georgia and Palestine" 424-427

II. The literary-spiritual heritage of Meir Magalashvili, his philosophy and social-economic outlooks 427-445

I2. Haim Khakhiashvili and his mystic-kabbalistic calculations 446-45I

© By author

S.W. N. 27-36

n.

Part four

1. The Jews from Caucasus in Palestine to the beginning of the 20-th C. (Some statistical data; Quarters, Migrations, Professions and general economic situation I02-I24

2. The immigration and settlement of the mountain-Jews from Daghestan and North Caucasus in Palestine. Foundation of Beer-Yaacob, Mahanaiim, Merhavia, Kfar-Baruh...) Activity of Rabbi Yaacob Itzhaki, The family of Nissanovs and "Hashomer". The social situation and legal position of mountain Jews in Jerusalem I24-I42

3. The Jews from Georgia (Gourgim) in Jerusalem in I9I0 years, their social-economic situation and statutory position (the question of citizenship and nationality) at the beginning of the I World War I43-I54

Part five

1. The first World War; The national Caucasian-Jewish movement and its contribution to the foundation of Jewish Legions. The activity of Josef Trumpeldor I55-I88

2. The Caucasian Jews in Palestine after World War I. The social-economic situation of the Jews of Georgia in Jerusalem. The immigration and public activity of Meir Magalashvili. The events of the I929 ..... I89-2I2

3. The immigration and the public activity of the Ashkenazic Jews of Caucasian origin (Azerbaijan-Baku); The Veinshall family 2I2-257

Part six

1. The resettlement of the Jews from Georgia in Palestine in I920 years (Petah-Tikvah, Kfar-Ma'as , Biniamina...) Immigration of Natan Eliashvili ; The public activity of David Baazov for the continuation of immigration process 258-274

2. The Jewish communities from Azerbaijan and Urm - ia in Palestine. The foundation of Societies by the non-jewish caucasian-russian communities; Armenians in Jerusalem 274-280

3. The Jews from Daghestan in Jerusalem at I930 years and beginning of I940-s; their social situation and judicial status; The property of community and supervision of it 28I-30I

4. The Jews from Georgia in Jerusalem of I929-s events until I940 years. The regulations of General Committee of Gourgee's community in Jerusalem. The foundation of "Young Hebrew Georgian's Organization "Hatchia""; Their social-economic situation 302-328

5. The reflection of the social-economic situation and the legal-judicial positions of caucasian Je-

C O N T E N T S

Author's preface 6

Part one

I. The Caucasus Region and Palestine. Political-military events and the first relationships between Armenia,Atropatena-Albania and Palestine 7-I4

2. The first Interrelations between Georgia and Palestine. Consolidation of new religions' trends and their influence on the Jews in Georgia. The Jews of Caucasian - Ponto origin in Palestine . (New Testaments' Documentation) I5-2I

Part two

I. The Jews of the Caucasus and their contribution to the spreading of Christianity in the Caucasian countries (Armenia,Georgia,Albania-Atropatena). The Assemination of the Idea of Returning - to Zion in the antique time and beginning of middle ages 2I-4I

2. The religious-messianic Jewish-Christian agitation in the middle ages and the **Jews** of Caucasus. "Caucasian-Caspian Hebrews" in the notices and traditions of European peoples and countries;The Caucasian-Hebrew army going to liberate Palestine and Jerusalem from the Turks to the end of I6--th C. and beginning of I7-th 42-5I

Part three

I. The general background from the end of the I8-th C. up to the beginning of the second half of I9-th C. The Jews og Georgia arriving into the country. The solution of the Jewish Question in Russia and its references to the jewish settlement in Palestine. The immigration of jewish proselytes from Caucasus to the country 52-58

2. The Jews from Caucasus in the second half of I9-th C.,the general background.

a. The Georgian Jews in Jerusalem,the strengthening of their social-economic situation and legal position,the interrelationships with the other jewish communities. The activity of Rabbi Efraim Kokiashvili 59-73

b. The Jews from Daghestan,Azerbaijan and Urmia in Palestine. The social-economic situation of the Mountain Jews in Jerusalem ..... 74-8I(3)

3. The interrelations and tightning of ties between the Palestine Jewish communities and congregations and Caucasian-Jewish communities to the end of the I9-th C. (The Institute of the Shlihim) . 82 - 90

4. The atittude of the Caucasian-Jewish communities in Palestine to the Sephardic and Ashkenazic congregations; Their social-economic situation and judicial position. The religious outlooks and trends ..... 9I -I0I

Itzhac David

THE HISTORY OF THE CAUCASIAN JEWS IN PALESTINE

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

"cavcasioni"

ГУННАС ДАХЛ